

**TÜRKİYE'DEKİ GEÇ DÖNEM OSMANLI HASTANE BİNALARI
(1827-1923)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Sanat Tarihi Doktora Programı**

Sertan ATASOY

Danışman: Prof. Dr. Kasım İNCE

Haziran 2022

DENİZLİ

Cilt 1

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Sertan Atasoy tarafından Prof. Dr. Kasım İnce yönetiminde hazırlanan “**Türkiye’deki Geç Dönem Osmanlı Hastane Binaları (1827-1923)**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 09.06.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Kasım İNCE

Jüri

Prof. Dr. Nurcan YAZICI METİN

Jüri

Doç. Dr. Halil ÖZYİĞİT

Jüri

Doç. Dr. Mehmet KUTLU

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
.....tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nurten SARICA

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Öğrenci Adı Soyadı
Sertan ATASOY

ÖN SÖZ

İnsanlık kadar eski olan sağlık hizmetleri, tıp alanındaki gelişmelere paralel olarak 18. yüzyıldan sonra büyük bir gelişim göstermiş, Avrupa ve Amerika’da modern cihazlarla donatılmış yeni hastane binaları ortaya çıkmış, bu hastaneler 18. yüzyılın sonunda Osmanlı başkentinde de yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan hükümet konakları, belediye binaları, okul binaları, adliye binaları vb. kamu binaları arasında sağlık hizmeti sunan hastanelerin değeri tartışılmazdır. Osmanlı’nın son döneminin savaşlar ve salgın hastalıklarla geçtiği düşünülünce hastanelerin değerinin bir kat daha arttığını söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada Osmanlı Devleti’nin en önemli kamu binalarının başında gelen ve daha önce yapılmış kapsamlı bir çalışmanın bulunmadığı hastane binaları sanat tarihi disiplini çerçevesinde ele alınmıştır.

Tez çalışmasının her aşamasında katkılar sunan, sabırla sorularımı yanıtlayıp fikir ve önerileri ile yol gösteren değerli danışmanım Prof. Dr. Kasım İnce’ye şükranlarımı sunarım. Tecrübe ve engin bilgilerini esirgemeyen, yapıcı tutum ve değerli görüşleri ile çalışmaya ışık tutan tez izleme komitesi jürileri kıymetli hocalarım Prof. Dr. Sedat Bayrakal ve Doç. Dr. Halil Özyiğit’e teşekkürü borç bilirim.

Lisans eğitiminden itibaren sanat tarihi alanında bir sonraki basamağa ulaşmak için yan yana yürüdüğüm, Edirne’den Erzurum’a kadar uzanan saha çalışmasında beni yalnız bırakmayan ve her daim dostluğunu esirgemen arkadaşım, meslektaşım Arş. Gör. Dr. Mustafa Ekmekci’ye teşekkür ederim. Yardıma ihtiyacım olduğu her anda desteğini hissettiğim dönem arkadaşım, meslektaşım Arş. Gör. Dr. Müge Çiftyürek’e şükranlarımı sunarım. Kaynak temini konusunda yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Çelemoğlu, Dr. Pınar Şahin, Mimar Canan Baday, Atacan Balaban ve Şafak Erol ile teknik desteklerinden ötürü Yıldırım Ercan ve Erdiç Akbulut’a teşekkürü borç bilirim. Çeviriler konusunda desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Aslı Araboğlu ve Hüseyin Dağışan’a teşekkürlerimi sunarım.

Zorlu doktora sürecinde beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan, tezi bitirmem konusunda her daim beni motive eden ve karamsarlığa kapıldığım zamanlarda bir sözüyle dünyamı aydınlatan kıymetli eşim Olcay Özgiray Atasoy ile yorucu tez yazım sürecinde bir gülüşüyle bana güç ve enerji veren oğlum Uraz Atasoy’a minnettarım. Varlığıyla bana güç veren, maddi ve manevi her zaman desteğini hissettiğim annem Şaduman Gülen’e teşekkür ederim. İstanbul’daki saha çalışması sırasında bana evlerini açan ablam Nilhan

Atasoy Eyupoğulları ve eşi Eser Eyupoğulları'na, eğitim hayatım boyunca bana her zaman destek olan ablam Sinem Atasoy ve ağabeyim Serhan Atasoy'a teşekkürlerimi sunarım.

Saha çalışması yürüttüğüm şehirlerdeki Koruma Kurullarının ve İl Sağlık Müdürlüklerinin çalışanlarına; çalışmayı yürüttüğüm binalardaki çalışanlara; İstanbul Beyoğlu Belediyesi, İstanbul Şişli Belediyesi, İstanbul Zeytinburnu Belediyesi, İzmir Konak Belediyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü ve Trabzon Orduevi çalışanlarına tez çalışmam sırasında göstermiş oldukları yardımlardan dolayı teşekkür ederim. Trakya Üniversitesi'ndeki mesai arkadaşlarıma ve tezime katkı sağlamış olup burada adını zikretmediğim herkese şükranlarımı sunarım.

Pamukkale Üniversitesine, Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi tarafından tezime 2018SOBE011 numaralı proje ile sağlanan maddi destekten dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Sertan ATASOY
Denizli 2022

ÖZET**Türkiye’deki Geç Dönem Osmanlı Hastane Binaları (1827-1923)**

Atasoy, Sertan

Doktora Tezi

Sanat Tarihi ABD

Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Kasım İnce

Haziran 2022, LV + 1073 sayfa

Osmanlı devletinde, 18. yüzyılda ilk olarak askeri alanda başlayan modernleşme hareketleri zamanla sosyal, kültürel ve kamu alanlarına da yansımıştır. Bu yansıma neticesinde yeni yapı türleri ortaya çıkmış ve bunların en önemlilerinden birisi de hastane binaları olmuştur. Artan savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle yetersiz kalan darüşşifalar ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Modernizasyon hareketlerinin arttığı III. Selim döneminde ilk hastaneler meydana getirilmiştir. Önceleri İstanbul’da inşa edilen hastane binaları 19. yüzyılın ortasından itibaren taşraya yayılmış, özellikle Sultan Abdülhamid döneminde Osmanlı coğrafyasının büyük kesiminde yükselmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nde azınlıklar ile misyonerlik faaliyetleri yürüten devletler de özellikle Tanzimat ve Islahat fermanları sayesinde kazandıkları haklar neticesinde hastaneler inşa etmişlerdir.

Tez çalışmasında, Avrupa ve Amerika’da tıbbi bilginin gelişimine paralel olarak oluşturulan modern hastane binalarının Osmanlı Devleti’ne yansıması üzerinde durulmuş ve hastanelerin mimari biçimlenişi ile 19. yüzyılda ortaya çıkan kamu binalarının arasındaki yeri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hastane, Osmanlı, Türkiye, Sağlık, Batılılaşma

ABSTRACT**Late Ottoman Hospital Buildings in Turkey (1827-1923)****Atasoy, Sertan****PhD Thesis****History of Art Department****PhD Program****Supervisor: Prof. Dr. Kasım İnce****June 2022, LV + 1073 pages**

In the Ottoman state, the modernization movements that firstly started in the military field in 18th century, were also reflected in the social, cultural and public area over time. As a result of this reflection new structure types were emerged and one of the most important of them was hospital buildings. Due to increasing wars and epidemics, darüşşifas which became insufficient, could not meet the needs. The first hospitals were built during the Selim III period. Hospital buildings, which were previously built in Istanbul, spread to the countryside since the middle of the 19th century, and they began to rise in a large part of the Ottoman geography, especially during the reign of Sultan Abdülhamid. The states that carried out missionary activities with the minorities in the Ottoman State also built hospitals as a result of the rights they gained, especially thanks to the Tanzimat and Islahat edicts.

In the thesis, the reflection of the modern hospital buildings, which were created in parallel with the development of medical knowledge in Europe and America to the Ottoman State was emphasized and the place between the architectural formation of the hospitals and the public buildings that emerged in the 19th century was discussed comparatively.

Key Words: Hospital, Ottoman, Turkey, Health, Westernization

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTA LİSTESİ.....	xi
ÇİZİM LİSTESİ.....	xii
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
KISALTMALAR.....	lv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HASTANE KAVRAMI VE HASTANELERİN GELİŞİMİ

1.1. Hastane Kavramı	7
1.2. Hastanelerin Kökeni ve Gelişimi	8
1.3. 18 ile 20. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Hastane Binaları.....	26
1.4. 18 ile 20. Yüzyıllar Arasında Osmanlı’da Hastane Binaları	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ GEÇ DÖNEM OSMANLI HASTANELERİ

2.1. Ayakta Olan Hastaneler.....	32
2.1.1. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi	32
2.1.2. İstanbul Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi	42
2.1.3. İstanbul Balıklı Rum Hastanesi	48
2.1.4. İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi	54
2.1.5. İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi	59
2.1.6. İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi.....	75
2.1.7. İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi.....	82
2.1.8. İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi	89
2.1.9. İstanbul Fransız Lape Hastanesi	95
2.1.10. İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi	103
2.1.11. Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi.....	110
2.1.12. İstanbul İtalyan Hastanesi	117
2.1.13. İstanbul Alman Hastanesi	126
2.1.14. Kayseri Memleket Hastanesi	137
2.1.15. Antep Amerikan (Azariah Smith) Hastanesi	141
2.1.16. Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi	151
2.1.17. İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi.....	156
2.1.18. Edirne Demirtaş (Timurtaş) Askeri Hastanesi	162
2.1.19. Edirne Merkez Askeri Hastanesi.....	168
2.1.20. Balıkesir Gureba Hastanesi	173

2.1.21. İzmir Hamidiye (Mithatpaşa) Askeri Hastanesi.....	181
2.1.22. İstanbul Jeremya Hastanesi.....	186
2.1.23. Çanakkale Askeri Hastanesi	188
2.1.24. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi.....	191
2.1.25. İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi.....	208
2.1.26. İstanbul Henri Giffard Hastanesi	213
2.1.27. İzmir İngiliz Hastanesi	222
2.1.28. İstanbul Balat Or-Ahayım Hastanesi	231
2.1.29. İstanbul Bulgar Hastanesi	236
2.1.30. İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi	242
2.1.31. Kayseri Talas Amerikan Hastanesi	256
2.1.32. Samsun Canik Hamidiye Hastanesi	261
2.1.33. Urfa İsviçre Hastanesi	268
2.1.34. Erzurum Gureba (Numune) Hastanesi.....	272
2.1.35. İstanbul İngiliz (British Seaman) Hastanesi	279
2.1.36. Urfa Hamidiye Hastanesi	286
2.1.37. İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi.....	295
2.1.38. Mersin Millet Hastanesi.....	297
2.1.39. İzmir Fransız Hastanesi.....	300
2.1.40. İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası	304
2.1.41. İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi	312
2.1.42. Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi	316
2.1.43. İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi	323
2.1.44. Balıkesir Reşit Bey Hastanesi	328
2.1.45. Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi	333
2.1.46. Mersin Silifke Gureba Hastanesi	338
2.1.47. İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi.....	339
2.1.48. Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi	344
2.2. Hastane Olarak Atfedilen Yapılar ve İşgal Döneminde İnşa Edilen Hastaneler	347
2.2.1. İzmir St. Roche Veba Hastanesi (İzmir Etnografya Müzesi).....	347
2.2.2. İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi.....	348
2.2.3. İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi	349
2.2.4. Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastanesi)	350
2.2.5. Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi.....	351
2.2.6. Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi).....	352
2.2.7. İzmir Karataş Musevi Hastanesi	353
2.2.8. İzmir Urla Karantina Hastanesi.....	354
2.3. Günümüze Ulaşmayan Hastaneler	355
2.3.1. İzmir St. Antoine Hastanesi	355
2.3.2. Tophane-i Amire Hastanesi, Taksim Topçular Hastanesi	355
2.3.3. Levent Çiftliği Hastanesi	355
2.3.4. Topkapı Askeri Hastanesi	356
2.3.5. İzmir Rum Hastanesi.....	356
2.3.6. Surp Agop Hastanesi.....	356
2.3.7. İstanbul Anadolu Kavağı Hastanesi.....	357
2.3.8. Tarabya Askeri Hastanesi	357
2.3.9. Kuleli Askeri Hastanesi	357

2.3.10. İzmir Ermeni Hastanesi.....	358
2.3.11. İzmir Hollanda (Felemenk) Hastanesi	358
2.3.12. Erzincan “Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Merkez (Mecidiye) Hastanesi....	358
2.3.13. Edirne Gureba Hastanesi.....	359
2.3.14. Pangaltı Rus Hastanesi.....	359
2.3.15. Gelibolu Askeri Hastanesi	360
2.3.16. Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi.....	361
2.3.17. Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi	361
2.3.18. İzmir İskoç Hastanesi.....	363
2.3.19. Yıldız Askeri Hastanesi	363
2.3.20. Serviburnu Askeri Hastanesi.....	363
2.3.21. Bolu Gureba Hastanesi.....	363
2.3.22. Sinop Frengi Hastanesi	364
2.3.23. Ankara Gureba Hastanesi	365
2.3.24. Elazığ Askeri Hastanesi	365
2.3.25. Rize Gureba ve Askeri Hastanesi.....	366
2.3.26. Aydın Hastanesi	367
2.3.27. Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi.....	367
2.3.28. Kırklareli Gureba Hastanesi.....	369
2.3.29. Tarsus Gureba Hastanesi.....	370
2.3.30. Ordu Gureba Hastanesi	370
2.3.31. Adana Gureba Hastanesi.....	371
2.3.32. Hamidiye Etfal Hastanesi	371
2.3.33. Hereke Fabrikası Hastanesi.....	373
2.3.34. Antalya Gureba Hastanesi.....	374
2.3.35. Düzce Frengi Hastanesi	375
2.3.36. Ereğli Frengi Hastanesi.....	375
2.3.37. Kırkağaç Hastanesi	375
2.3.38. Karahisar-1 Şarki Gureba Hastanesi.....	376
2.3.39. Alaşehir Hastanesi	376
2.3.40. Soma Hastanesi	377
2.3.41. Antep Hamidiye Hastanesi	377
2.3.42. İskenderun Gureba Hastanesi.....	378
2.3.43. Edirne Fransız Hastanesi.....	378
2.3.44. Isparta Gureba Hastanesi	379
2.3.45. İnegöl Gureba ve Frengi Hastanesi.....	380
2.3.46. Kırşehir Hapishane Hastanesi	381
2.3.47. Bursa Hamidiye Hastanesi	381
2.3.48. Karahisar-1 Sahip (Afyonkarahisar) Gureba Hastanesi.....	383
2.3.49. Manisa Gureba Hastanesi	384
2.3.50. Elazığ Annie Tracy Riggs Hastanesi	384
2.3.51. Konya Amerikan Hastanesi	385
2.3.52. İzmit Gureba Hastanesi.....	385
2.3.53. İzmir Alman Hastanesi.....	386

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. Hastanelerin Konumu	391
3.2. Hastanelerin Plan Tipleri	393
3.3. Hastanelerin Kat Durumları	402
3.4. Hastanelerin Mekân Özellikleri	405
3.5. Hastanelerin Üslup Özellikleri	409
3.6. Cephe Özellikleri	410
3.7. Malzeme ve Teknik Özellikleri	418
3.8. Süsleme Özellikleri	420
3.9. Bani ve Mimarlar	427

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ	432
KAYNAKÇA.....	437
EKLER (CİLT 2).....	468
HARİTALAR (CİLT 2).....	473
ÇİZİMLER (CİLT 2).....	482
FOTOĞRAFLAR (CİLT 2).....	656
ÖZ GEÇMİŞ (CİLT 2).....	1073

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası)	474
Harita 2: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Alman Mavileri Haritası)	474
Harita 3: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Goad Haritası)	475
Harita 4: Fransız Lape Hastanesinin 1902 Yılındaki Yerleşim Düzeni.....	475
Harita 5: İtalyan Hastanesi (Alman Mavileri Haritası)	476
Harita 6: İtalyan Hastanesi (Pervititch Haritası)	476
Harita 7: Alman Hastanesi (Alman Mavileri Haritası)	477
Harita 8: Alman Hastanesi (Pervititch Haritası)	477
Harita 9: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1856 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 31)	478
Harita 10: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1876 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 32)	478
Harita 11: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1879 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 38)	479
Harita 12: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası (Alman Mavileri).....	479
Harita 13: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası (Pervititch Haritası).....	480
Harita 14: Avusturya Macaristan Hastanesi (Alman Mavileri)	480
Harita 15: Avusturya Macaristan Hastanesi (Alman Mavileri)	481

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: İstanbul Maltepe Hastanesi, 1982 Tarihli Zemin Kat Rölövesi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 214)	483
Çizim 2: İstanbul Maltepe Hastanesi, Zemin Kat Restorasyon Çizimi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s.126)	483
Çizim 3: İstanbul Maltepe Hastanesi, Birinci Kat Restorasyon Çizimi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s.127)	484
Çizim 4: İstanbul Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi, 1888 tarihli Zemin Kat Planı (BOA, İ.DH, No: 1093-85685)	484
Çizim 5: İstanbul Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi, 1888 tarihli Bodrum Kat Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.DH, No: 1093-85685)	485
Çizim 6: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Emrâz-ı Asabiye ve Dimâğiye ile Ma‘lûller için İnşa Edilecek Binaların Planı (BOA, İ.AZN, No: 18-20.)	485
Çizim 7: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Emrâz-ı Asabiye ve Dimâğiye ile Ma‘lûller için İnşa Edilecek Binaların Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 18-20.)	486
Çizim 8: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yaralı Hastalara Mahsus Binanın Planı (BOA, BEO, No: 729-54623)	487
Çizim 9: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yeniden İnşa Edilen Hastane Binası Planı (BOA, İ.AZN, No: 38-30)	487
Çizim 10: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yeniden İnşa Edilen Hastane Binası Ön Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)	488
Çizim 11: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Bulaşıcı Hastalıklar Binası Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)	488
Çizim 12: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Şüpheli Hastalığı Bulunanlara ait Binanın Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)	489
Çizim 13: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Tehlikeli Akıl Hastalarına ait Binanın Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)	489
Çizim 14: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait Binanın Planı (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)	490
Çizim 15: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait 2. Binanın Planı (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)	490
Çizim 16: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait 2. Binanın Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)	491
Çizim 17: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Eczahane Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 85-1)	491
Çizim 18: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Mutfak Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 104-33)	492
Çizim 19: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	492
Çizim 20: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	493
Çizim 21: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	493
Çizim 22: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Ön Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	493

Çizim 23: İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	494
Çizim 24: İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	494
Çizim 25: İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, Fossati Özgün Planı (Elgün Poçan, 2010, s. 57).....	495
Çizim 26: İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, Fossati Özgün Projesi Kesit ve Cephe Çizimi (Gülce Şahin, 2017, s.25).....	495
Çizim 27: İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, 1981 Yılı Planı (Elgün Poçan, 2010, s. 70)	496
Çizim 28: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Vaziyet Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)	496
Çizim 29: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	497
Çizim 30: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	497
Çizim 31: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	498
Çizim 32: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Cephe Çizimleri (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	498
Çizim 33: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Tarihsiz Planı (N. K. Pilehvarian, 2020, s. 300).....	499
Çizim 34: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Hamamı (S. Ünver, 1942, s. 252)	499
Çizim 35: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, 1949 Tarihli Planı (O. Bolak, 1950, s.53).....	500
Çizim 36: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, 1992 Tarihli Planı (N. Yıldırım, Gureba..., 2013, s. 157)	500
Çizim 37: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Ek Bina, İdari ve Poliklinik Binası (Yıldırım Y., 1998, s. 138).....	501
Çizim 38: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Ek Bina, İç Hastalıkları ve Ameliyathane Binası (O. Bolak, 1950, s. 65)	501
Çizim 39: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi Üç Boyutlu Çizimi (Sultan II. Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden).....	502
Çizim 40: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	502
Çizim 41: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Hamam Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	503
Çizim 42: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi 1848 Yılı Planı (A.Terzioğlu, 2009: 16)	503
Çizim 43: İstanbul Gülhane Rüşdiyesi'nin (Eski Gülhane Hastanesi Binası) 1880-1894 Yılları Arasında Tarihlenen Planı. (Yıldız Albümleri)	504
Çizim 44: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi'nin 1901 Yılına Ait Zemin Kat Planı (Dr. Robert Rieder Pascha, 1903.)	504
Çizim 45: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi'nin 1901 Yılına Ait Birinci Kat Planı (Dr. Robert Rieder Pascha, 1903.)	505

Çizim 46: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı Zemin Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	505
Çizim 47: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı Birinci Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	505
Çizim 48: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı İkinci Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	506
Çizim 49: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 2005 Yılı Zemin Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	506
Çizim 50: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (A. Çiftçi, 2004, s.211).....	506
Çizim 51: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Planı (A. Çiftçi, 2004, s.211).....	507
Çizim 52: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1928 Yılı Öncesi Zemin Kat Planı (S. Kula Say, 2016. s.111)	507
Çizim 53: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1928 Yılı Öncesi Bodrum Kat Planı (S. Kula Say, 2016, s.110).....	508
Çizim 54: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Tadilatı Kat Planı (S. Kula Say, 2016, s.114).....	508
Çizim 55: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı Planı (A. Çiftçi, 2004 s.212)	509
Çizim 56: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı Kesiti (A. Çiftçi, 2004 s.212)	509
Çizim 57: İstanbul Fransız Lape Hastanesi Vaziyet Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)	510
Çizim 58: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	510
Çizim 59: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	510
Çizim 60: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina İkinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	511
Çizim 61: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	511
Çizim 62: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Kuzeybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	511
Çizim 63: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Güneydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	512
Çizim 64: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B ve C Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	512
Çizim 65: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	513
Çizim 66: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok İkinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	513
Çizim 67: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B ve C Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	514
Çizim 68: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Güneybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	514

Çizim 69: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Kuzeydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	514
Çizim 70: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	515
Çizim 71: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	515
Çizim 72: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok kuzeybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	515
Çizim 73: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Kuzeydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	516
Çizim 74: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Güneybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	516
Çizim 75: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	517
Çizim 76: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	517
Çizim 77: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	518
Çizim 78: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Cepheleri (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	518
Çizim 79: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	519
Çizim 80: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	519
Çizim 81: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	520
Çizim 82: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, G Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	520
Çizim 83: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, G Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden).....	520
Çizim 84: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	521
Çizim 85: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	521
Çizim 86: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	522
Çizim 87: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Batı Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	522
Çizim 88: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Güney Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	523
Çizim 89: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Kuzey Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	523
Çizim 90: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Doğu Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	524
Çizim 91: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Trabzon Orduevi Arşivinden).....	524

Çizim 92: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Özgün Planı ve Cephe Çizimi (BOA, FTG.f., No: 1327).....	525
Çizim 93: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı (M. Akçay, 2021, s. 152)	526
Çizim 94: İstanbul İtalyan Hastanesi, Vaziyet Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	526
Çizim 95: İstanbul İtalyan Hastanesi, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	527
Çizim 96: İstanbul İtalyan Hastanesi, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	527
Çizim 97: İstanbul İtalyan Hastanesi, İkinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	528
Çizim 98: İstanbul İtalyan Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	528
Çizim 99: İstanbul İtalyan Hastanesi, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	529
Çizim 100: İstanbul İtalyan Hastanesi, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	529
Çizim 101: İstanbul İtalyan Hastanesi, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	530
Çizim 102: İstanbul İtalyan Hastanesi, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	530
Çizim 103: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	531
Çizim 104: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	531
Çizim 105: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	532
Çizim 106: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	532
Çizim 107: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	533
Çizim 108: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	533
Çizim 109: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	534
Çizim 110: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	534
Çizim 111: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	535
Çizim 112: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	535
Çizim 113: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	535
Çizim 114: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	536

Çizim 115: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	536
Çizim 116: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	536
Çizim 117: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	537
Çizim 118: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	537
Çizim 119: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	537
Çizim 120: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Zemin ve Birinci Kat Planı(BOA, İ. HR, No: 422-37.).....	538
Çizim 121: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	538
Çizim 122: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	539
Çizim 123: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, İkinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	539
Çizim 124: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	540
Çizim 125: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	540
Çizim 126: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Kuzey Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	541
Çizim 127: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Batı Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	541
Çizim 128: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Güney Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	542
Çizim 129: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	542
Çizim 130: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	543
Çizim 131: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	543
Çizim 132: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	544
Çizim 133: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	544
Çizim 134: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	545
Çizim 135: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	545
Çizim 136: İstanbul Alman Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden).....	546
Çizim 137: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden).....	546

Çizim 138: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	547
Çizim 139: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	547
Çizim 140: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Üçüncü Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	548
Çizim 141: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	548
Çizim 142: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Birinci Bodrum Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	548
Çizim 143: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Bodrum Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	549
Çizim 144: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	549
Çizim 145: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	550
Çizim 146: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivi)	550
Çizim 147: İstanbul Alman Hastanesi, E Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	550
Çizim 148: İstanbul Alman Hastanesi, E Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	551
Çizim 149: İstanbul Alman Hastanesi, H-G Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	551
Çizim 150: İstanbul Alman Hastanesi, H-G Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	552
Çizim 151: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	552
Çizim 152: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	553
Çizim 153: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	553
Çizim 154: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	554
Çizim 155: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	554
Çizim 156: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	555
Çizim 157: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)	555
Çizim 158: Kayseri Memleket Hastanesi, Zemin Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	556
Çizim 159: Kayseri Memleket Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	556
Çizim 160: Antep Amerikan Hastanesi Vaziyet Planı (MMT Hastanesi Arşivinden) .	557
Çizim 161: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	557

Çizim 162: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	558
Çizim 163: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	558
Çizim 164: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina ve Marston Binası Zemin ve Birinci Kat Planları (BOA, BEO, No: 2475-185623).....	559
Çizim 165: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Bina, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	559
Çizim 166: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Bina, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	560
Çizim 167: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	560
Çizim 168: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	561
Çizim 169: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, İkinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	561
Çizim 170: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Üçüncü Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	562
Çizim 171: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Dördüncü Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	562
Çizim 172: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	563
Çizim 173: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	563
Çizim 174: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	564
Çizim 175: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	564
Çizim 176: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Çatı Katı Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	565
Çizim 177: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Zemin Kat Planı (Karabük Üniversitesi Arşivinden)	565
Çizim 178: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat Planı (Karabük Üniversitesi Arşivinden)	566
Çizim 179: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Orijinal Zemin Kat Planı (E. Kahya, 1981, s. 362).....	566
Çizim 180: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Orijinal Birinci Kat Planı (E. Kahya, 1981, s. 362).....	567
Çizim 181: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, 2015 Yılı Zemin Kat Planı (M. Sabuncuoğlu, 2015)	567
Çizim 182: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, 2015 Yılı Birinci Kat Planı (M. Sabuncuoğlu, 2015)	568
Çizim 183: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivinden)	568
Çizim 184: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivinden)	569

Çizim 185: Edirne Timurtaş Hastanesi Zemin Kat Planı (Servet Ünkazan, 2013, s. 77)	569
Çizim 186: Edirne Timurtaş Hastanesi Birinci Kat Planı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	570
Çizim 187: Edirne Merkez Hastanesi Planı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	570
Çizim 188: Balıkesir Gureba Hastanesi Birinci Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)	571
Çizim 189: Balıkesir Gureba Hastanesi İkinci Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)	571
Çizim 190: Balıkesir Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)	572
Çizim 191: Balıkesir Gureba Hastanesi Orijinal Planı (BOA, PLK, p, No: 55.)	573
Çizim 192: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı Zemin Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	574
Çizim 193: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı Birinci Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	574
Çizim 194: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı İkinci Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)	575
Çizim 195: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)	575
Çizim 196: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Birinci Kat Planı (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)	576
Çizim 197: İstanbul Jeremy Hastanesi Zemin Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 690)	576
Çizim 198: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 692)	577
Çizim 199: İstanbul Jeremy Hastanesi Çatı Katı Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 693)	577
Çizim 200: İstanbul Jeremy Hastanesi İkinci Bodrum Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 687)	578
Çizim 201: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Bodrum Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 688)	578
Çizim 202: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (S.Yiğit, 2010)	579
Çizim 203: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Bodrum Kat Planı (S.Yiğit, 2010)	579
Çizim 204: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Zemin Kat Planı (R. Bubur, 2002, s.164)	580
Çizim 205: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Birinci Kat Planı (R. Bubur, 2002, s.168)	580
Çizim 206: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Birinci Kat Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)	581
Çizim 207: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)	581
Çizim 208: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Çatı Katı Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)	582
Çizim 209: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	582
Çizim 210: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)	583

Çizim 211: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden).....	583
Çizim 212: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Mimar Bourmence'ye ait 1891 Tarihli Plan (BOA, İ. HR., No: 347 – 49).....	584
Çizim 213: İzmir İngiliz Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Konak Belediyesi Arşivinden).....	585
Çizim 214: İzmir İngiliz Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Konak Belediyesi Arşivinden).....	585
Çizim 215: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Zemin Kat Planı	586
Çizim 216: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Birinci Kat Planı.....	586
Çizim 217: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok Kat Krokileri	587
Çizim 218: İstanbul Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden)	587
Çizim 219: İstanbul Bulgar Hastanesi, Birinci Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden)	588
Çizim 220: İstanbul Bulgar Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden).....	588
Çizim 221: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Plan (Y. Yavuz, 1988, s. 134)	589
Çizim 222: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Üçüncü Blok Planı (Y. Yavuz, 1988, s. 135).....	589
Çizim 223: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Dördüncü Blok Planı (Y. Yavuz, 1988, s. 135)	590
Çizim 224: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	590
Çizim 225: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	591
Çizim 226: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	591
Çizim 227: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	592
Çizim 228: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok 2. Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	592
Çizim 229: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Zemin Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden).....	593
Çizim 230: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Birinci Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden).....	593
Çizim 231: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi İkinci Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden).....	594
Çizim 232: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Bodrum Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden).....	594
Çizim 233: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	595
Çizim 234: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Birinci Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	595

Çizim 235: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Bodrum Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	596
Çizim 236: Samsun Hamidiye Hastanesi, Hastane Bahçesine Koyulması Düşünülen Mermer Sütunun Çizimi (BOA, İ.DH, No: 1381-45.).....	597
Çizim 237: Samsun Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	598
Çizim 238: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	598
Çizim 239: Samsun Hamidiye Hastanesi, İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	598
Çizim 240: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	599
Çizim 241: Samsun Hamidiye Hastanesi, Güney Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	599
Çizim 242: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	599
Çizim 243: Samsun Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	599
Çizim 244: Urfa İsviçre Hastanesi, Zemin Kat Planı (Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	600
Çizim 245: Urfa İsviçre Hastanesi, Birinci Kat Planı (Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	600
Çizim 246: Urfa İsviçre Hastanesi, Orijinal Planı (BOA, İ.DUİT, No: 36-34).....	601
Çizim 247: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	601
Çizim 248: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	602
Çizim 249: Erzurum Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	602
Çizim 250: Erzurum Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Orijinal Planı ve Batı Cephe Çizimi (BOA, Y.PRK.ŞH, No: 12-20.).....	603
Çizim 251: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin ve Birinci Kat Orijinal Planları (BOA, Y.PRK.ŞH, No: 12-20.)	604
Çizim 252: İstanbul İngiliz Hastanesi, Mimar H. Percy Adams'ın Çizdiği Plan (Academy Architecture and Architectural Review, 1902, s. 10)	605
Çizim 253: İstanbul İngiliz Hastanesi, Mimar H. Percy Adams'ın Çizdiği Plan (Academy Architecture and Architectural Review, 1902, s. 11)	606
Çizim 254: İstanbul İngiliz Hastanesi, Devlet Arşivlerinde Yer Alan Zemin Kat Planı (BOA, İ..AZN., No: 46-27).....	607
Çizim 255: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat Planı (http://yd.com.tr/resat-belger-goz-hastanesi.html)	608
Çizim 256: İstanbul İngiliz Hastanesi, Birinci Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	608
Çizim 257: İstanbul İngiliz Hastanesi, İkinci Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	609
Çizim 258: İstanbul İngiliz Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	609

Çizim 259: İstanbul İngiliz Hastanesi, Dördüncü Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	610
Çizim 260: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Arşivinden)	610
Çizim 261: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Arşivinden)	611
Çizim 262: Urfa Hastanesi, Zemin Kat Orijinal Planı (BOA, PLK.p, No: 1425)	611
Çizim 263: Urfa Hastanesi, Birinci Kat Orijinal Planı (BOA, PLK.p, No: 1425).....	612
Çizim 264: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)	612
Çizim 265: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)	613
Çizim 266: Mersin Millet Hastanesi Zemin Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	613
Çizim 267: Mersin Millet Hastanesi Birinci Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	614
Çizim 268: Mersin Millet Hastanesi Bodrum Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	614
Çizim 269: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Planı (Konak Belediyesi Arşivinden)	615
Çizim 270: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat Planı (Konak Belediyesi Arşivinden)	615
Çizim 271: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	616
Çizim 272: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Birinci Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	616
Çizim 273: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Bodrum Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	617
Çizim 274: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Bodrum, Zemin ve Birinci Katlar Planı (BOA, İ. HR., No: 421 – 38).....	618
Çizim 275: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, İkinci ve Üçüncü Katlar Planı ve Ön Cephe Çizimi (BOA, İ. HR., No: 421 – 38).....	619
Çizim 276: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Zemin Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 144).....	620
Çizim 277: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, İkinci Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 147).....	620
Çizim 278: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 148).....	620
Çizim 279: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Cephe Çizimi (L. Çapan, 2002, s. 143)	621
Çizim 280: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Cephe Çizimi (L. Çapan, 2002, s. 141)	621
Çizim 281: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Morg ve İzolasyon Binası Plan ve Ön Cephe Çizimleri (BOA, İ. HR., No: 421 – 38)	622

Çizim 282: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi Vaziyet Planı	622
Çizim 283: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	623
Çizim 284: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	623
Çizim 285: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	623
Çizim 286: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	624
Çizim 287: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	624
Çizim 288: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	625
Çizim 289: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	625
Çizim 290: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	625
Çizim 291: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	626
Çizim 292: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	626
Çizim 293: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Batı Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	626
Çizim 294: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	627
Çizim 295: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Orijinal Planı (The New Anatolia Hospital'dan).....	627
Çizim 296: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Orijinal Cephe Çizimi (The New Anatolia Hospital'dan).....	628
Çizim 297: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	628
Çizim 298: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	629
Çizim 299: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)	629
Çizim 300: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	630
Çizim 301: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	630
Çizim 302: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, İkinci Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	631
Çizim 303: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)	631
Çizim 304: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, 2006 Yılı Bodrum Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	632
Çizim 305: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, 2006 Yılı Zemin Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	632

Çizim 306: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Planı (Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	633
Çizim 307: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	633
Çizim 308: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı	634
Çizim 309: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden).....	634
Çizim 310: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden).....	635
Çizim 311: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden).....	635
Çizim 312: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden)	636
Çizim 313: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden).....	636
Çizim 314: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden)	637
Çizim 315: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden).....	637
Çizim 316: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)....	638
Çizim 317: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	639
Çizim 318: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	640
Çizim 319: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Bodrum Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	641
Çizim 320: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Zemin Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	641
Çizim 321: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Birinci Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....	642
Çizim 322: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 3. Bodrum Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	642
Çizim 323: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 2. Bodrum Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	643
Çizim 324: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 1. Bodrum Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	643
Çizim 325: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi Zemin Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	644
Çizim 326: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 1. Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	644
Çizim 327: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 2. Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	645
Çizim 328: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 3. Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)	645

Çizim 329: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Bodrum Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden).....	646
Çizim 330: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Zemin Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden).....	646
Çizim 331: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Birinci Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden).....	647
Çizim 332: Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi (T. Doğan, 2019, s. 109).....	647
Çizim 333: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Zemin Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	647
Çizim 334: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Birinci Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	648
Çizim 335: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) İkinci Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	648
Çizim 336: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Üçüncü Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	649
Çizim 337: İzmir Karataş Musevi Hastanesi Zemin Kat Planı (Özel Karataş Hastanesi Arşivinden).....	649
Çizim 338: Karataş Musevi Hastanesi Birinci Kat Planı (Özel Karataş Hastanesi Arşivinden).....	650
Çizim 339: Gelibolu Askeri Hastanesi (N. Sarı, A. Z. İzgöer, R. Tuğ., 2014, s. 186) .	650
Çizim 340: Bolu Gureba Hastanesi (BOA. PLK.p., No: 2952).....	651
Çizim 341: Tarsus Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (BOA, ŞD, No: 2116-27).....	652
Çizim 342: Tarsus Gureba Hastanesi Birinci Kat Planı (BOA, ŞD, No: 2116-27).....	653
Çizim 343: Hamidiye Etfal Hastanesi'ni Oluşturan Binaları	653
Çizim 344: Isparta Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı ve Ana Cephe Çizimi (BOA, DH.MKT., 816-54)	654
Çizim 345: Isparta Gureba Hastanesi Birinci Kat Planı ve Arka Cephe Çizimi (BOA, DH.MKT., 816-54)	655

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Maltepe Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)	657
Fotoğraf 2: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Birinci Kat Koridoru.....	657
Fotoğraf 3: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Birinci Katı Soyunma Odası Olarak Kullanılan Oda	658
Fotoğraf 4: Maltepe Hastanesi Ana Kapısı	658
Fotoğraf 5: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi.....	659
Fotoğraf 6: Maltepe Hastanesi, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheler	659
Fotoğraf 7: Maltepe Hastanesi, Güneybatı Cephesi.....	660
Fotoğraf 8: Maltepe Hastanesi, Güneydoğu Kanadı	660
Fotoğraf 9: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı	661
Fotoğraf 10: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212).....	661
Fotoğraf 11: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212).....	662
Fotoğraf 12: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212).....	662
Fotoğraf 13: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212).....	663
Fotoğraf 14: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephelerini Gösteren Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212).....	663
Fotoğraf 15: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı.....	664
Fotoğraf 16: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı.....	664
Fotoğraf 17: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı.....	665
Fotoğraf 18: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephe Kapısı	665
Fotoğraf 19: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephe Kapısı Süsleme Detayı.....	666
Fotoğraf 20: Yeditepe Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)	666
Fotoğraf 21: Balıklı Rum Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)	667
Fotoğraf 22: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)	667
Fotoğraf 23: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru.....	668
Fotoğraf 24: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Odaya Dönüştürülen Giriş Kısmı.....	668
Fotoğraf 25: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat, Koridorun Kuzeybatı Köşesindeki Oda	669
Fotoğraf 26: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat, Giriş Kısmı.....	669
Fotoğraf 27: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Asma Kattan Görünüş.....	670
Fotoğraf 28: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Doğu Cephesi.....	670
Fotoğraf 29: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Güney Cephesi	671
Fotoğraf 30: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Kuzey Cephesi	671
Fotoğraf 31: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Batı Cephesi	672
Fotoğraf 32: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Batı Cephesi.....	672
Fotoğraf 33: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi).....	673
Fotoğraf 34: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi).....	673
Fotoğraf 35: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi).....	674
Fotoğraf 36: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi).....	674

Fotoğraf 37: Bab-1 Seraskeri Hastanesi 1953 yılı (http://www.eskiistanbul.net/6490/havadan-tarihi-yarimada#lg=0&slide=0).....	675
Fotoğraf 38: Bab-1 Seraskeri Hastanesi 1958 yılı (http://www.eskiistanbul.net/7106/7096-havadan-beyazit-meydani-1958#lg=0&slide=0)	675
Fotoğraf 39: Bab-1 Seraskeri Hastanesi 1960-70 yıllar (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)	676
Fotoğraf 40: Bab-1 Seraskeri Hastanesi 1977 yılı (http://www.eskiistanbul.net/4962/kartpostalda-havadan-suleymaniye-camii-1977#lg=0&slide=0).....	676
Fotoğraf 41: Bab-1 Seraskeri Hastanesi 1982 yılı Hava Fotoğrafı (https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/).....	677
Fotoğraf 42: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, İkinci Kitabe (Google Earth).....	677
Fotoğraf 43: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Kanadı Koridoru (Google Earth'den).....	678
Fotoğraf 44: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Ana Girişi (Google Earth'den).....	678
Fotoğraf 45: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Cephesi (Google Earth'den)	678
Fotoğraf 46: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Cephesi (Google Earth'den)	679
Fotoğraf 47: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi (Google Earth'den)	679
Fotoğraf 48: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi (Google Earth'den)	679
Fotoğraf 49: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi (Google Earth'den)	679
Fotoğraf 50: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi (Google Earth'den)	680
Fotoğraf 51: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	680
Fotoğraf 52: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Batı Kanat Avlu Cephesi (Google Earth'den).....	680
Fotoğraf 53: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	681
Fotoğraf 54: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi).....	681
Fotoğraf 55: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Avlu Kapısı (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_1.jpg).....	682
Fotoğraf 56: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_4.jpg).....	682
Fotoğraf 57: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi, Kuzeyden Görünüş (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg).....	683
Fotoğraf 58: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Mihrabı (https://kulturenvanteri.com/yer/gureba-hastanesi-camii/#16/41.017668/28.93496)...	683
Fotoğraf 59: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Minberi (https://kulturenvanteri.com/yer/gureba-hastanesi-camii/#16/41.017668/28.93496)...	684

Fotoğraf 60: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Vaaz Kürsüsü (https://www.google.com/maps/uv?pb=!1s0x14caba3983bc30c9%3A0x25a4f77cfb8c4030!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2F1h5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNV3G_28bBQ6_Y8q7PuAvzfWNHkzbNCu2ndpp0%3Dw150-h200-k-no!5sbezmialem%20valide%20sultan%20hastanesi%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCgIgAQ&imagekey=!1e10!2sAF1QipOAvpGfxPSGSSgXKhoW_etc-qR4VNw6zPW41jCe&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwi7pvWI54z2AhXFRPEDHcR8D8EQoip6BAg0EAM)	684
Fotoğraf 61: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi Kuzeyinden Görünüş (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg)	685
Fotoğraf 62: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Çeşmesi (https://kulturenvanteri.com/yer/bezmialem-valide-sultan-cesmesi-gureba/#16/41.017668/28.93496)	685
Fotoğraf 63: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Havadan Görünüş	686
Fotoğraf 64: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Kitabesi	686
Fotoğraf 65: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Ana Giriş Holünden Ulaşılan Orta Hol... ..	687
Fotoğraf 66: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Müze Olarak Kullanılan ve Hamamı Geçişi Sağlayan Koridor	687
Fotoğraf 67: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü	688
Fotoğraf 68: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Kanat, Birinci Kat Koridoru	688
Fotoğraf 69: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephe Giriş Düzenlemesi	689
Fotoğraf 70: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi	689
Fotoğraf 71: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi	689
Fotoğraf 72: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Cephesi	690
Fotoğraf 73: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Kanat Avlu Cephesi	690
Fotoğraf 74: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Kanat Avlu Cephesi	691
Fotoğraf 75: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Kanat Avlu Cephesi	691
Fotoğraf 76: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneybatı Kanat Avlu Cephesi	692
Fotoğraf 77: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Taht Kapısı (K. Özbay, 1981, s. 490)	692
Fotoğraf 78: Haydarpaşa Askeri Hastanesi 1982 Yılı Hava Fotoğrafı (https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/)	693
Fotoğraf 79: Haydarpaşa Askeri Hastanesi 2006 Yılı Hava Fotoğrafı (https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/)	693
Fotoğraf 80: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Koridordan görünüş. (https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b47242/?co=ahii)	694
Fotoğraf 81: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Koğuştan Görünüş. (https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b29054/?co=ahii)	694
Fotoğraf 82: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	695
Fotoğraf 83: Gülhane Seririyat Hastanesi, İç Kısımdan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	695
Fotoğraf 84: Gülhane Seririyat Hastanesi, İç Kısımdan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	696

Fotoğraf 85: Gülhane Seririyat Hastanesi, Yıkılmadan Önce İç Kısımın Volta Tonoza Örtülü Koridor Tavanı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	696
Fotoğraf 86: Gülhane Seririyat Hastanesi, Güneybatı ve Kuzeybatı Cepheleri (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	697
Fotoğraf 87: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	697
Fotoğraf 88: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeybatı ve Kuzeydoğu Cepheleri (https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27773/?co=ahii)	698
Fotoğraf 89: Gülhane Seririyat Hastanesi, Güneybatı ve Kuzeybatı Cepheleri (https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27774/?co=ahii)	698
Fotoğraf 90: Gülhane Seririyat Hastanesi, Havadan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	699
Fotoğraf 91: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Üstündeki Kitabesi ...	699
Fotoğraf 92: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Tadilat Öncesi Güney Cephesi (https://twitter.com/hayalleme/status/1208991877602693121/photo/1)	700
Fotoğraf 93: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Yılı Restorasyonu Öncesi Doğu Cephesi (S. Kula Say, 2016, s.115).....	700
Fotoğraf 94: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Giriş Holü.....	701
Fotoğraf 95: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru.....	701
Fotoğraf 96: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Koridoru	702
Fotoğraf 97: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Hasta Odası	702
Fotoğraf 98: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru	703
Fotoğraf 99: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Katta Depo Olarak Kullanılan Oda	703
Fotoğraf 100: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Güney Cephesi	704
Fotoğraf 101: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Doğu Cephesi.....	704
Fotoğraf 102: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Kuzey Cephesi	705
Fotoğraf 103: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Avlusu	705
Fotoğraf 104: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Restorasyonu Öncesinde Ana Bloğun Avluya Bakan Cephesi (S. Kula Say, 2016, s.116).....	706
Fotoğraf 105: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı.....	706
Fotoğraf 106: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü.....	707
Fotoğraf 107: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Mutfak ve Çamaşırhanesi	707
Fotoğraf 108: Fransız Lape Hastanesi Kitabesi	708
Fotoğraf 109: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Koridoru.....	708
Fotoğraf 110: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Koridoruna Açılan Oda (Konferans Salonu)	709
Fotoğraf 111: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina, Kuzeybatı Cephesi.....	709
Fotoğraf 112: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina, Güneydoğu Cephesi.....	710
Fotoğraf 113: Fransız Lape Hastanesi, B Blok, Güneybatı Cephesi	710
Fotoğraf 114: Fransız Lape Hastanesi, C Blok, Kuzeybatı Cephesi.....	711
Fotoğraf 115: Fransız Lape Hastanesi, D Blok, Kuzeyden Görünüş.....	711
Fotoğraf 116: Fransız Lape Hastanesi, E Blok, Doğudan Görünüş.....	712
Fotoğraf 117: Fransız Lape Hastanesi, F Blok, Kuzeybatı Cephesi	712
Fotoğraf 118: Fransız Hastanesi Günümüze Ulaşmayan Girişi (https://www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=231350)	713

Fotoğraf 119: Fransız Lape Hastanesi Günümüze Ulaşmayan Çevre Duvarları (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler, 2008, s. 189)	713
Fotoğraf 120: Fransız Lape Hastanesi Çevre Duvarları (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler, 2008, s. 190).....	714
Fotoğraf 121: Fransız Lape Hastanesi B Bloktan Görünüş	714
Fotoğraf 122: 1910 Tarihli Yapının Gravürü (https://www.fransizlape.com/amacimiz/tarihcemiz/)	715
Fotoğraf 123: Zeynep Kamil Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)	715
Fotoğraf 124: Zeynep Kamil Hastanesi, Zeynep Hanım ve Yusuf Kamil Paşa'nın Türbesi (https://zeynepkamildch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html).....	716
Fotoğraf 125: Zeynep Kamil Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi (https://zeynepkamildch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html)	716
Fotoğraf 126: Zeynep Kamil Hastanesi, Batı Yönden Görünüşü (https://zeynepkamildch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html)	717
Fotoğraf 127: Zeynep Kamil Hastanesi, Güney Cephesi (https://zeynepkamildch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html)	717
Fotoğraf 128: Zeynep Kamil Hastanesi Kitabeliği (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	718
Fotoğraf 129: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kitabesi.....	718
Fotoğraf 130: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii ve Hamamından Genel Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden).....	719
Fotoğraf 131: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holü	719
Fotoğraf 132: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holünün Batısındaki Koridor	720
Fotoğraf 133: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holünün Doğusundaki Koridor.....	720
Fotoğraf 134: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Koridoru	721
Fotoğraf 135: Misafirhane Olarak Kullanılan Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Odasından Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden)	721
Fotoğraf 136: Misafirhane Olarak Kullanılan Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Odasından Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden)	722
Fotoğraf 137: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Ana Girişi (Trabzon Orduevi Arşivinden).....	722
Fotoğraf 138: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesi.....	723
Fotoğraf 139: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesi.....	723
Fotoğraf 140: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesindeki Çeşme ve Kitabesi.....	724
Fotoğraf 141: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Dışa Bakan Batı Cephesi	724
Fotoğraf 142: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Dışa Bakan Batı Cephesi	725
Fotoğraf 143: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Dışa Bakan Doğu Cephesi.....	725

Fotoğraf 144: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Dışa Bakan Doğu Cephesi.....	726
Fotoğraf 145: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Avluya Bakan Cephesi.....	726
Fotoğraf 146: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi.....	727
Fotoğraf 147: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi.....	727
Fotoğraf 148: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii (Trabzon Orduevi Arşivinden).....	728
Fotoğraf 149: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Harimi.....	728
Fotoğraf 150: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Mihrabı.....	729
Fotoğraf 151: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı (Trabzon Orduevi Arşivinden).....	729
Fotoğraf 152: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı Sıcaklığı (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	730
Fotoğraf 153: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi ile Hamamı (İsmail Yaşayanlar, 2019, s. 373).....	730
Fotoğraf 154: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Ana Kapı Açıklığının Yukarısında Süsleme.....	731
Fotoğraf 155: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii'nin Minaresindeki Süslemeler.....	731
Fotoğraf 156: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Mihrabı Çini Süslemeleri.....	732
Fotoğraf 157: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı Soğukluğu Şadırvanı Üzerindeki Süsleme (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	732
Fotoğraf 158: İtalyan Hastanesi, Ana Kapı Açıklıkları (https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIg~---.bps.a.518528498168340/518528521501671/).....	733
Fotoğraf 159: İtalyan Hastanesi, Doğu Cephesi (https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIg~---.bps.a.518528498168340/518528568168333).....	733
Fotoğraf 160: İtalyan Hastanesi, Doğu Cephe Genel Görünüşü (Google Earth).....	734
Fotoğraf 161: İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Doğu Cephesi (Google Earth).....	734
Fotoğraf 162 :Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Koridoru.....	735
Fotoğraf 163 :Alman Hastanesi, Ana Bina, Üçüncü Kat Koridoru.....	735
Fotoğraf 164: Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Katta Sınıf Olarak Düzenlenen Oda.....	736
Fotoğraf 165: Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Giriş Bölümü.....	736
Fotoğraf 166: Alman Hastanesi, Ana Bina, Batı Cephesi.....	737
Fotoğraf 167: Alman Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi.....	737
Fotoğraf 168: Alman Hastanesi, Ana Bina, Doğu Cephesi.....	738

Fotoğraf 169: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf (https://www.balkanphila.com/shop/1904-german-hospital-istanbul-card-to-davos/) .	738
Fotoğraf 170: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)	739
Fotoğraf 171: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf (http://www.eskiistanbul.net/4320/alman-hastanesi-siraselviler#lg=0&slide=0).....	739
Fotoğraf 172: Alman Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephesi.....	740
Fotoğraf 173: Alman Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridoru	740
Fotoğraf 174: Alman Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephesi.....	741
Fotoğraf 175: Alman Hastanesi, C Blok, Batı Cephesi	741
Fotoğraf 176: Alman Hastanesi, C Blok, Batı Cepheyi Gösteren Eski Fotoğraf (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)	742
Fotoğraf 177: Alman Hastanesi, E Blok, Genel Görünüşü.....	742
Fotoğraf 178: Alman Hastanesi, E Blok, Birinci Kat Güney Koridoru	743
Fotoğraf 179: Alman Hastanesi, 1982 Yılı Havadan Görünüşü (https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/).....	743
Fotoğraf 180: Alman Hastanesi, 2006 Yılı Havadan Görünüşü (https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/).....	744
Fotoğraf 181: Alman Hastanesi, G ve H Blok, Doğu Cephesi	744
Fotoğraf 182: Alman Hastanesi, I Blok, Doğu Cephesi.....	745
Fotoğraf 183: Alman Hastanesi, I Blok, Birinci Kat Koridoru.....	745
Fotoğraf 184: Alman Hastanesi, I Blok, Kuzey Cephesi.....	746
Fotoğraf 185: Alman Hastanesi, I Blok, Batı Cephesi.....	746
Fotoğraf 186: Alman Hastanesi, A Blok, Güney Cephesi	747
Fotoğraf 187: Alman Hastanesi, A Blok, Kuzeybatıdan Görünüşü.....	747
Fotoğraf 188: Alman Hastanesi, Avlu Kapısı	748
Fotoğraf 189: Alman Hastanesi, I Blok, Merdiven Süslemesi	748
Fotoğraf 190: Kayseri Memleket Hastanesi, Kuzeydoğudan Görünüşü (https://www.sondakika.com/haber/haber-aturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/).....	749
Fotoğraf 191: Kayseri Memleket Hastanesi, Ana Giriş Düzenlemesi (https://www.sondakika.com/haber/haber-aturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/).....	749
Fotoğraf 192: Kayseri Memleket Hastanesi, Zemin Kat Koridoru (https://www.sondakika.com/haber/haber-aturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/).....	750
Fotoğraf 193: Kayseri Memleket Hastanesi, Kuzey Cephesi	750
Fotoğraf 194: Kayseri Memleket Hastanesi Kitabesi	751
Fotoğraf 195: Kayseri Memleket Hastanesi, Doğu Cephesi.....	751
Fotoğraf 196: Kayseri Memleket Hastanesi, Batı Cephesi	752
Fotoğraf 197: Kayseri Memleket Hastanesi, Güney Cephesi	752
Fotoğraf 198 :Kayseri Memleket Hastanesi, Doğu Kanat ile Orta Kolun Arasında Kalan Ana Bloğun Güney Cephesi.....	753
Fotoğraf 199: Kayseri Memleket Hastanesi, Batı Kanat ile Orta Kolun Arasında Kalan Ana Bloğun Güney Cephesi.....	753
Fotoğraf 200: Kayseri Memleket Hastanesi, Süslemeli Kilit Taşları	754
Fotoğraf 201: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Giriş Holü ve Koridoru.....	754

Fotoğraf 202: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Hasta Odası.....	755
Fotoğraf 203: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Kuzey Cephesi	755
Fotoğraf 204: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi.....	756
Fotoğraf 205: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Doğu Kanadın Kuzey Cephesi	756
Fotoğraf 206: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Doğu Kanadın Doğu Cephesi ..	757
Fotoğraf 207: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadın Kuzey Cephesi...	757
Fotoğraf 208: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadın Batı Cephesi	758
Fotoğraf 209: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Kuzey Cephesi (https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303713).....	758
Fotoğraf 210: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güneybatıdan Görünüşü (http://id.lib.harvard.edu/images/olwork448897/catalog).....	759
Fotoğraf 211: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güneydoğudan Görünüşü (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Kuruluşları: Hastaneler, 2018, s.243.).....	759
Fotoğraf 212: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadı Batı Cephesi (http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485&start=130)	760
Fotoğraf 213: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Zemin Kat Koridoru	760
Fotoğraf 214: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Zemin Kat Kuzeydoğu Odası	761
Fotoğraf 215: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Kuzey Cephesi.....	761
Fotoğraf 216: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Doğu Cephesi	762
Fotoğraf 217: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Güney Cephesi	762
Fotoğraf 218: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Batı Cephesi	763
Fotoğraf 219: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Kuzey Cephesi (https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303714).....	763
Fotoğraf 220: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Orta Bölüm Zemin Kat Holü.....	764
Fotoğraf 221: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Doğu Kanat Koridoru	764
Fotoğraf 222: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Kuzey Cephesi	765
Fotoğraf 223: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Güney Cephesi.....	765
Fotoğraf 224: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Batı Cephesi.....	766
Fotoğraf 225: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Güneybatıdan Görünüşü	766
Fotoğraf 226: Antep Amerikan Hastanesi, Hemşire Lojmanı	767
Fotoğraf 227: Safranbolu Frengi Hastanesi Kitabesi	767
Fotoğraf 228: Safranbolu Frengi Hastanesi, Bahçe Kapısı	768
Fotoğraf 229: Safranbolu Frengi Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü	768
Fotoğraf 230: Safranbolu Frengi Hastanesi, Zemin Kat Koridoru	769
Fotoğraf 231: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat, Cumbalı Oda	769
Fotoğraf 232: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat, Odadan Görünüş	770
Fotoğraf 233: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.....	770
Fotoğraf 234: Safranbolu Frengi Hastanesi, Doğu Cephesi.....	771
Fotoğraf 235: Safranbolu Frengi Hastanesi, Kuzey Cephesi	771
Fotoğraf 236: Safranbolu Frengi Hastanesi, Güney Cephesi.....	772
Fotoğraf 237: Safranbolu Frengi Hastanesi, Batı Cephesi.....	772
Fotoğraf 238: Hadımköy Askeri Hastanesi, Restorasyon Öncesi Havadan Görünüşü (https://www.arkeloljhaber.com/haber-tarihi-hastahane-restore-ediliyor-25121/) ...	773

Fotoğraf 239: Hadımköy Askeri Hastanesi, Restorasyon Sonrası Havadan Görünüşü (Google Earth).....	773
Fotoğraf 240: Hadımköy Askeri Hastanesi, Ana Girişin Üstündeki Kitabe ve Osmanlı Arması (https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-hadimkoy-dr-ismail-niyazi-kurtulmus-hastanesinin-acilisini-gerceklestirdi).....	774
Fotoğraf 241: Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)	774
Fotoğraf 242: Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin ve Birinci Kat Ana Kapı Açıklıkları (https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/ecdat-yadigari-hastane-gogus-hastaliklari-alaninda-sifa-dagitacak)	775
Fotoğraf 243: Hadımköy Askeri Hastanesi, Doğu Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi).....	775
Fotoğraf 244: Hadımköy Askeri Hastanesi, Güney Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)	776
Fotoğraf 245: Hadımköy Askeri Hastanesi, Batı Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi).....	776
Fotoğraf 246: Hadımköy Askeri Hastanesi, Kuzey Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)	777
Fotoğraf 247: Hadımköy Askeri Hastanesi Avlusu (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi).....	777
Fotoğraf 248: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Güneydoğudan Görünüşü.....	778
Fotoğraf 249: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Giriş Holü	778
Fotoğraf 250: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Orta Bloğun Doğu Köşesindeki Odadan Görünüşü.....	779
Fotoğraf 251: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Zemin Kat Koridoru	779
Fotoğraf 252: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru	780
Fotoğraf 253: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Birinci Kat, Orta Bloğun Batısındaki Geniş Oda.....	780
Fotoğraf 254: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	781
Fotoğraf 255: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Doğu Cephesi	781
Fotoğraf 256: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Batı Cephesi	782
Fotoğraf 257: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Orta Blok Avlu Cephesi	782
Fotoğraf 258: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Batı Kanat Avlu Cephesi.....	783
Fotoğraf 259: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Doğu Kanat Avlu Cephesi.....	783
Fotoğraf 260: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi Hamamı, Soyunmalık Bölümü .	784
Fotoğraf 261: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü	784
Fotoğraf 262. Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Kalemîşi Süslemesi	785
Fotoğraf 263: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Taş Süslemesi	785
Fotoğraf 264: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Cephesi.....	786
Fotoğraf 265: Edirne Merkez Hastanesi Koridoru (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	786
Fotoğraf 266: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	787
Fotoğraf 267: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	787
Fotoğraf 268: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	788

Fotoğraf 269: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	788
Fotoğraf 270: Edirne Merkez Hastanesi, Güneybatı Kanadın Avlu Cephesinin Güneydoğu Kenarı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	788
Fotoğraf 271: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Dış Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	789
Fotoğraf 272: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	789
Fotoğraf 273: Edirne Merkez Hastanesi, Kuzeydoğu Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)	789
Fotoğraf 274: Edirne Merkez Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Dış Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	790
Fotoğraf 275: Edirne Merkez Hastanesi Camii (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi).....	790
Fotoğraf 276: Balıkesir Gureba Hastanesi, İnşa Kitabesi	791
Fotoğraf 277: Balıkesir Gureba Hastanesi, Zemin ve Birinci Katlara Geçiş Sağlayan Merdiven	791
Fotoğraf 278: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Giriş Düzenlemesi	792
Fotoğraf 279: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.....	792
Fotoğraf 280: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Güneyindeki Oda	793
Fotoğraf 281: Balıkesir Gureba Hastanesi, İkinci Kat Koridorunun Batısındaki Oda ..	793
Fotoğraf 282: Balıkesir Gureba Hastanesi, Zemin Kat Koridorunun Kuzeydoğusundaki Oda	794
Fotoğraf 283: Balıkesir Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi	794
Fotoğraf 284: Balıkesir Gureba Hastanesi, Güney Cephesi.....	795
Fotoğraf 285: Balıkesir Gureba Hastanesi, Batı Cephesi.....	795
Fotoğraf 286: Balıkesir Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	796
Fotoğraf 287: Balıkesir Gureba Hastanesi, Bahçe Kapısı.....	796
Fotoğraf 288: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Kitabesi (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden)	797
Fotoğraf 289: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Kuzey Cephenin Restorasyondan Önceki Hali (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden)	797
Fotoğraf 290: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Resmi Açılışı (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90879/7)	798
Fotoğraf 291: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90417/21).....	798
Fotoğraf 292: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Zemin Kat Odası	799
Fotoğraf 293: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü	799
Fotoğraf 294: Fotoğraf 260: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Batı Koridoruna Açılan Oda	800
Fotoğraf 295: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Batı Koridoru	800
Fotoğraf 296: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanadı Zemin Kat Koridoru ...	801
Fotoğraf 297: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Birinci Kat Koridoru.....	801
Fotoğraf 298: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok ve Doğu Kanat Birinci Kat Koridoru	802

Fotoğraf 299: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanat Birinci Kat Koridoru Açılan Güney Uçtaki Oda	802
Fotoğraf 300: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Hamamı	803
Fotoğraf 301: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Hamamı Sıcak Bölümü.....	803
Fotoğraf 302: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Avluya Bakan Cephesi	804
Fotoğraf 303: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Avluya Bakan Cephesinin Restorasyon Öncesindeki Hali (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)	804
Fotoğraf 304: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi	805
Fotoğraf 305: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi	805
Fotoğraf 306: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Kuzey Cephesi	806
Fotoğraf 307: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Güney Cephesi.....	806
Fotoğraf 308: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Oda Kapısı Pilastr Başlığı ve Kemer Detayı.....	807
Fotoğraf 309: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Ana Giriş Düzenlemesi.....	807
Fotoğraf 310: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanat Kapı Açıklığı Kemer Kilit Üzerindeki Süsleme Detayı.....	808
Fotoğraf 311: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Katı (Z. E. Ekim, 2019, s. 692)	808
Fotoğraf 312: İstanbul Jeremy Hastanesi Bodrum Katı (Z. E. Ekim, 2019, s. 686) ...	809
Fotoğraf 313: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneydoğu Cephesi.....	809
Fotoğraf 314: İstanbul Jeremy Hastanesi Ana Kapı Açıklığı	810
Fotoğraf 315: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneydoğu Cephesi.....	810
Fotoğraf 316: İstanbul Jeremy Hastanesi Kuzeydoğu Cephesi.....	811
Fotoğraf 317: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneybatı Cephesi.....	811
Fotoğraf 318: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneybatı Cephesi.....	812
Fotoğraf 319: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr733/ahmetgs17_hst1.jpg).....	812
Fotoğraf 320: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)	813
Fotoğraf 321: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, İki Katlı Giriş Kısmı	813
Fotoğraf 322: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Giriş Koridoru.....	814
Fotoğraf 323: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Giriş Koridorundan Ana Koridora Bakış.....	814
Fotoğraf 324: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadın Doğu Koridoruna Açılan Geniş Oda	815
Fotoğraf 325: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadın Batı Koridoruna Açılan Geniş Oda	815
Fotoğraf 326: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Koridordan Avluya Geçişi Sağlayan Kapı Açıklığı.....	816
Fotoğraf 327: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Koridoru	816
Fotoğraf 328: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Hasta Koşuşu.....	817
Fotoğraf 329: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Abdesthane	817
Fotoğraf 330: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Hamamı.....	818
Fotoğraf 331: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadı Bodrum Kat Koridoru	818

Fotoğraf 332: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Sütunlu Giriş Düzenlemesi	819
Fotoğraf 333: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Ana Kapısı	819
Fotoğraf 334: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Cephesi	820
Fotoğraf 335: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güneydoğu Köşesi	820
Fotoğraf 336: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Maytos Damgalı Tuğlalardan Detay	821
Fotoğraf 337: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı	821
Fotoğraf 338: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Karo Süsleme Detayı	822
Fotoğraf 339: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1880 Tarihli Fotoğrafta ilk Hastane Binası (Ç. Atay, 1997, s. 20)	822
Fotoğraf 340: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü (https://i.pinimg.com/originals/d3/22/12/d32212988cff8fad0074726cfd75b77.jpg) ..	823
Fotoğraf 341: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü (https://mobile.twitter.com/nostalji_izmir/status/1130207072489017344/photo/1)	823
Fotoğraf 342: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü (O. Köker, 2009 s. 90, 91)	824
Fotoğraf 343: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Üstündeki İnşa Kitabesi	824
Fotoğraf 344: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü	825
Fotoğraf 345: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Koridorunun Doğusundan Görünüşü	825
Fotoğraf 346: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Batı Kanadının Sonundaki Başhekim Odası	826
Fotoğraf 347: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok ile İkinci Bloğu Birbirine Bağlayan Ana Koridor	826
Fotoğraf 348: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Bloğun Doğu Koridorunun Sonundaki Geniş Oda	827
Fotoğraf 349: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Bloğu Üçüncü Bloğa Bağlayan Koridor	827
Fotoğraf 350: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok Girişi	828
Fotoğraf 351: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Bodrum Kat Ana Koridoru	828
Fotoğraf 352: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Kuzey Cephesi	829
Fotoğraf 353: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Kuzeydoğudan Görünüşü	829
Fotoğraf 354: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Güney Cephesinin Doğusu	830
Fotoğraf 355: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Batı Cephesi	830
Fotoğraf 356: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Kuzey Cephesinin Doğusu	831
Fotoğraf 357: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Doğu Cephesi	831
Fotoğraf 358: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Güney Cephesinin Doğusu	832
Fotoğraf 359: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Batı Cephesi	832
Fotoğraf 360: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok Güney Cephesi	833
Fotoğraf 361: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok, Kuzey Cephesinin Batısı	833
Fotoğraf 362: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok, Güneybatıdan Görünüşü	834

Fotoğraf 363: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Ana Kapı Açıklığı ..	834
Fotoğraf 364: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Süsleme Detayları.....	835
Fotoğraf 365: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Zemin Kat Pencere Açıklığı Süsleme Detayları	835
Fotoğraf 366: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Birinci Kat Pencere Açıklığı Süsleme Detayları	836
Fotoğraf 367: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Bloğun Kuzey Cephesindeki Süslemeler.....	836
Fotoğraf 368: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridordaki Ayakların Üzerindeki Süslemeler	837
Fotoğraf 369: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Mihrabı	838
Fotoğraf 370: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Tavanı Süsleme Detayı...	838
Fotoğraf 371: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Tavanı.....	839
Fotoğraf 372: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Eczane Odası Tavanı.....	839
Fotoğraf 373: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Başhekim Odası Tavanı	840
Fotoğraf 374: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Kapı Açıklığının Ahşap Kanatları.....	840
Fotoğraf 375: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Bloğun Kuzey Cephesinin Ortasındaki Kapı Açıklığının Ahşap Kanatları	841
Fotoğraf 376: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridor Zeminindeki Karusiman Süsleme.....	842
Fotoğraf 377: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridor Zeminindeki Karusiman Süsleme.....	842
Fotoğraf 378: Zeytinburnu Askeri Hastanesi İnşa Kitabesi.....	843
Fotoğraf 379: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Havadan Görünüşü.....	843
Fotoğraf 380: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Giriş Holü.....	844
Fotoğraf 381: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru.....	844
Fotoğraf 382: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Holün Kuzeydoğu Ucundaki Oda	845
Fotoğraf 383: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Holün Güneybatısındaki Oda	845
Fotoğraf 384: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Koridorun Güneydoğusundaki Orta Hol	846
Fotoğraf 385: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Orta Hole Açılan Oda.....	846
Fotoğraf 386: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Ana Koridoru	847
Fotoğraf 387: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Koridorun Doğu Köşesindeki Oda	847
Fotoğraf 388: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Çatı Katı	848
Fotoğraf 389: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephenin Ortasındaki Ana Giriş Kısmı	848
Fotoğraf 390: : Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi	849
Fotoğraf 391: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephenin Ortasındaki Girintili Kısım	849
Fotoğraf 392: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi.....	850
Fotoğraf 393: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Cephesi	850
Fotoğraf 394: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi.....	851
Fotoğraf 395: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğudaki Ek Binası.....	851
Fotoğraf 396: Zeytinburnu Askeri Hastanesi Hamamı, Ilıklık Bölümü	852
Fotoğraf 397: Kuzeydoğudaki Ek Binanın Kuzeybatı Bölümünün Hol ve Koridoru...	852

Fotoğraf 398: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Ek Binası	853
Fotoğraf 399: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Ek Binası İç Mekânından Görünüş	853
Fotoğraf 400: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Mühürlü Tuğla Örneği	854
Fotoğraf 401: Henri Giffard Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)	854
Fotoğraf 402: Henri Giffard Hastanesi, Doğu Kanat, Bodrum Kat Odası.....	855
Fotoğraf 403: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Doğu Ucundan Görünüşü	855
Fotoğraf 404: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ofise Dönüştürülen Koridoru	856
Fotoğraf 405: Henri Giffard Hastanesi, Batı Kandın Kütüphane Olarak Kullanılan Bodrum Katı.....	856
Fotoğraf 406: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ortasındaki Ana Kapı Açıklığı	857
Fotoğraf 407: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Güney Cephesi.....	857
Fotoğraf 408: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadın Kuzey Cephesi	858
Fotoğraf 409: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Avluya Bakan Cephesi	858
Fotoğraf 410: Henri Giffard Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi	859
Fotoğraf 411: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadın Avluya Bakan Cephesi.....	859
Fotoğraf 412: Henri Giffard Hastanesi, Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi	860
Fotoğraf 413: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ortasındaki Ana Kapı Açıklığından Süsleme Detayı.....	860
Fotoğraf 414: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadı, İkiz Kemerli Pencerelelerin Arasındaki Sütun Başlığı	861
Fotoğraf 415: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadı, Üçgen Alınlığın Üstündeki Tuğla Süsleme.....	861
Fotoğraf 416: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadı, Dekoratif Konsol ve Başlıklardan Detay	862
Fotoğraf 417: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Kuzeybatı Yönden Görünüşü.....	862
Fotoğraf 418: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok Zemin Kat Koridoru.....	863
Fotoğraf 419: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Zemin Kat Koridorunun Kuzeyindeki Oda	863
Fotoğraf 420: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Holü.....	864
Fotoğraf 421: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat, Güney Oda	864
Fotoğraf 422: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Ana Kapı Açıklığı.....	865
Fotoğraf 423: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Batı Cephesi	865
Fotoğraf 424: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Güney Cephesi	866
Fotoğraf 425: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Kuzey Cephesi	866
Fotoğraf 426: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Doğu Cephesi.....	867
Fotoğraf 427: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Giriş Holü	867
Fotoğraf 428: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Giriş Holünün Batısındaki Oda	868
Fotoğraf 429: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Koridorun Doğusundaki Oda	868
Fotoğraf 430: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Avlusu	869
Fotoğraf 431: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Avlunun Güneybatısındaki Sınıf Olarak Kullanılan Oda	869

Fotoğraf 432: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Avlunun Doğusundaki Servis Girişi.....	870
Fotoğraf 433: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, 1. Kat Avluyu Çevreleyen Koridorlar	870
Fotoğraf 434: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, 1. Kat, Koridorun Güneyindeki Oda..	871
Fotoğraf 435: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Kuzey Cephesi	871
Fotoğraf 436: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Batı Cephesi	872
Fotoğraf 437: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Güney Cephenin Batısındaki Taşıntı Yapan Kütle	872
Fotoğraf 438: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Güney Cephesi	873
Fotoğraf 439: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Doğu Cephesi	873
Fotoğraf 440: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridoru.....	874
Fotoğraf 441: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridorunun Kuzeyindeki Odalardan Doğu Baştaki Oda	874
Fotoğraf 442: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Birinci Kat Koridorunun Kuzeyindeki Odalardan Doğu Baştaki Oda	875
Fotoğraf 443: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Batı Cephesi	875
Fotoğraf 444: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephe	876
Fotoğraf 445: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Doğu Cephe.....	876
Fotoğraf 446: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Ana Kapı Açıklığı Detayı	877
Fotoğraf 447: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Pencere Kilit Taşı Süsleme Detayı	877
Fotoğraf 448: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Birinci Kat Koridor Zeminindeki Karo Süslemeler.....	878
Fotoğraf 449: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Koridorunun Batısındaki Odanın Şöminesi	878
Fotoğraf 450: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Koridorunu Güneyindeki Odanın Şöminesi	879
Fotoğraf 451: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Havadan Görünüşü (https://www.balathastanesi.com.tr/sayfa/tr/foto-galeri)	879
Fotoğraf 452: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneybatı Cephe (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1064027993609674)...	880
Fotoğraf 453: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1189758171036655)...	880
Fotoğraf 454: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Tarihsiz Eski Bir Fotoğrafta Güneybatı Cephesi (Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı, s. 11).....	881
Fotoğraf 455: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneydoğu Cephesi (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846443727830).....	881
Fotoğraf 456: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneydoğu Cephesi (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846247061183).....	882
Fotoğraf 457: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/183650401647442).....	882
Fotoğraf 458: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/851561221523020).....	883
Fotoğraf 459: : Balat Or-Ahayim Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Alınlığı	883
Fotoğraf 460: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneybatı Cephe Kırık Alınlığı (Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı, s. 8)	884
Fotoğraf 461: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü	884

Fotoğraf 462: Bulgar Hastanesi, Giriş Holünün Güneyindeki Mescit Olarak Kullanılan Oda	885
Fotoğraf 463: Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Doğu Koridoru ile Doğu Kanadın Koridorundan Görünüş.....	885
Fotoğraf 464: Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Doğu Kanadın Kuzey Ucundaki Oda	886
Fotoğraf 465: Bulgar Hastanesi, Mescit Olarak Kullanılan Odanın Girişinden Görünüşü (Türkiye Hastanesi Arşivinden)	886
Fotoğraf 466: Bulgar Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru	887
Fotoğraf 467: Bulgar Hastanesi, Birinci Kat, Doğu Kanadın Kuzeyindeki Oda.....	887
Fotoğraf 468: Bulgar Hastanesi, Bodrum Kat, Ana Koridoru	888
Fotoğraf 469: Bulgar Hastanesi, Kuzey Cephenin Ortasındaki Ana Giriş	888
Fotoğraf 470: Bulgar Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı	889
Fotoğraf 471: Bulgar Hastanesi, Kuzey Cephesi	889
Fotoğraf 472: Bulgar Hastanesi, Ana Girişi (Türkiye Hastanesi Arşivinden)	890
Fotoğraf 473: Bulgar Hastanesi, Ana Girişi (Türkiye Hastanesi Arşivinden).....	890
Fotoğraf 474: Bulgar Hastanesi, Doğu Cephesi.....	891
Fotoğraf 475: Bulgar Hastanesi, Batı Cephesi.....	891
Fotoğraf 476: Bulgar Hastanesi, Güney Cephesi.....	892
Fotoğraf 477: Bulgar Hastanesi, Giriş Kısmı Tavanındaki Kalemışı Süsleme.....	892
Fotoğraf 478: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Tavanı	893
Fotoğraf 479: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Tavanı Süsleme Detayı	893
Fotoğraf 480: Bulgar Hastanesi, Balkon Tavanındaki Kalemışı Süsleme.....	894
Fotoğraf 481: Bulgar Hastanesi, Balkon Tavanındaki Orijinal Kalemışı Süsleme	894
Fotoğraf 482: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Zeminindeki Karolar.....	894
Fotoğraf 483: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Batı Cepheyi Gösteren 1901 Tarihli Fotoğraf (Haydarpaşa Numune Hastanesi Arşivinden)	895
Fotoğraf 484: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina Giriş Holü	895
Fotoğraf 485: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Kuzey ve Güney Koridorları.....	896
Fotoğraf 486: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Giriş Holü.....	896
Fotoğraf 487: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Kütüphane Olarak Kullanılan Oda	897
Fotoğraf 488: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Güney Koridoru	897
Fotoğraf 489: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Güney Koridoruna Açılan Yemekhane Mekânı.....	898
Fotoğraf 490: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Zemin Kat Koridoru.....	898
Fotoğraf 491: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Zemin Kat Koridoru....	899
Fotoğraf 492: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Bloğun Zemin Katında, Güneydeki Taşkın Kısmın Doğusundaki Giyinme Odası ve Tuvaletlerden Oluşan Mekanın Görünüşü.....	899
Fotoğraf 493: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Ara Holün Batısındaki Oda.....	900
Fotoğraf 494: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Ana Koridoru	900
Fotoğraf 495: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Bloğun Güneyindeki Holü	901

Fotoğraf 496: : Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Batı Cephenin Ortasındaki Ana Girişi.....	901
Fotoğraf 497: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Batı Cephenin Kuzeyindeki Kule.....	902
Fotoğraf 498: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Batı Cephesi.....	902
Fotoğraf 499: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Batı Cephesi.....	903
Fotoğraf 500: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Güney Cephesi.....	903
Fotoğraf 501: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Doğu Cephesi.....	904
Fotoğraf 502: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü ve Dördüncü Bloğu Birbirine Bağlayan Koridorun Güney Cephesi	904
Fotoğraf 503: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü Blok, Batı Cephesi	905
Fotoğraf 504: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü Blok, Doğu Cephesi	905
Fotoğraf 505: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü ve Beşinci Blok Arasındaki Beşgen Bina	906
Fotoğraf 506: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Batı Cephesi	906
Fotoğraf 507: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Güney Cephesi	907
Fotoğraf 508: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Doğu Cephesi	907
Fotoğraf 509: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Kuzey Cephesi	908
Fotoğraf 510: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Doğu Cephesi.....	908
Fotoğraf 511: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Doğu Cephenin Ortasındaki Giriş Kısmı.....	909
Fotoğraf 512: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Blokları Birbirine Bağlayan Ana Koridorun Kuzey Cephesi.....	909
Fotoğraf 513: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok Holündeki Alçı Süsleme Detayı.....	910
Fotoğraf 514: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Üstündeki Süsleme Detayı.....	910
Fotoğraf 515: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, 1908 Tarihli Fotoğrafı (Medical Missionary Work at Cesarea, 1908).....	911
Fotoğraf 516: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, 1912 Tarihli Fotoğrafı (A. R. Hoover, 1912, s.4).....	911
Fotoğraf 517: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holünün Kuzeyindeki Oda.....	912
Fotoğraf 518: : Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Sofası.....	912
Fotoğraf 519: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Sofasının Kuzeyindeki Enlemesine Koridor	913
Fotoğraf 520: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Sofası	913
Fotoğraf 521: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Sofasının Kuzeybatısındaki Oda	914
Fotoğraf 522: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Sofası	914
Fotoğraf 523: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Bodrum Kat Sofası	915
Fotoğraf 524: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Batı Cephesi.....	915
Fotoğraf 525: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Güney Cephesi.....	916
Fotoğraf 526: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Doğu Cephesi	916
Fotoğraf 527: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	917
Fotoğraf 528: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Doğu Cephesi ..	917
Fotoğraf 529: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Batı Cephe	918

Fotoğraf 530: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat, Ana Kapı Açıklığından Geçilen Oda	918
Fotoğraf 531: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat, Kuzeydeki Koridora Açılan Oda.....	919
Fotoğraf 532: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Birinci Kat Koridoru	919
Fotoğraf 533: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Bodrum Kattaki Merdiven Holüne Açılan Oda	920
Fotoğraf 534: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Batı Cephenin İçte Kalan Güney Bölümünün Görünüşü	920
Fotoğraf 535: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Güney Cephesi	921
Fotoğraf 536: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Kuzeybatıdan Görünüşü	921
Fotoğraf 537: Samsun Hamidiye Hastanesi, Havadan Görünüşü (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	922
Fotoğraf 538: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z26 Nolu Depo Odası (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden).....	922
Fotoğraf 539: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z45 Nolu Odası (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden).....	923
Fotoğraf 540: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z47 Nolu Holü (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden).....	923
Fotoğraf 541: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi	924
Fotoğraf 542: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	924
Fotoğraf 543: Samsun Hamidiye Hastanesi, Güney Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	925
Fotoğraf 544: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	925
Fotoğraf 545: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	926
Fotoğraf 546: Samsun Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)	926
Fotoğraf 547: Urfa İsviçre Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)	927
Fotoğraf 548: Urfa İsviçre Hastanesi, Avluyu İkiye Bölen Merdivenler.....	927
Fotoğraf 549: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat, Müdür Odası	928
Fotoğraf 550: : Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat, Batı Uçtaki Oda ve Aralık Bölümü.....	928
Fotoğraf 551: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Balkonu	929
Fotoğraf 552: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Batıdaki Odası	929
Fotoğraf 553: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi	930
Fotoğraf 554: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Güney ve Batı Cephelerden Görünüşü	930
Fotoğraf 555: Urfa İsviçre Hastanesi, Batıdaki Avlunun Kuzeyindeki Mekânlar.....	931
Fotoğraf 556: Urfa İsviçre Hastanesi, Doğudaki Avlunun Kuzeyindeki Mekânlar.....	931
Fotoğraf 557: Urfa İsviçre Hastanesi, Bahçenin Güneyindeki Mekânlar	932
Fotoğraf 558: Urfa İsviçre Hastanesini Uzaktan Gösteren Fotoğraf (A. C. Kürkçüoğlu, 2002, s. 63.).....	932

Fotoğraf 559: Erzurum Gureba Hastanesi, Güney Cepheye Bitişik Olarak Yapılmış Olan Ek Binanın Yıkılmadan Önceki Hali (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden)	933
Fotoğraf 560: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat Koridoru.....	933
Fotoğraf 561: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat, Doğu Kanadın Güney Ucundaki Odası	934
Fotoğraf 562: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridoru	934
Fotoğraf 563: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat, Doğu Kanadın Kuzey Ucundaki Odası	935
Fotoğraf 564: Erzurum Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru	935
Fotoğraf 565: Erzurum Gureba Hastanesi, Batı Cephesi	936
Fotoğraf 566: Erzurum Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi	936
Fotoğraf 567: Erzurum Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi.....	937
Fotoğraf 568: Erzurum Gureba Hastanesi, Güney Cephesi	937
Fotoğraf 569: Erzurum Gureba Hastanesi, Açılışını Gösteren 1904 Tarihli Fotoğraf (BOA, Y.EE.d, No: 413).....	938
Fotoğraf 570: Erzurum Gureba Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Yukarısındaki Kitabelik.....	938
Fotoğraf 571: İstanbul İngiliz Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth).....	939
Fotoğraf 572: İstanbul İngiliz Hastanesi Gravürü (Academy Architecture and Architectural Review, 1902)	939
Fotoğraf 573: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Onikigen Koridoru	940
Fotoğraf 574: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Güneydoğu Kanadın Koridoru	940
Fotoğraf 575: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Güneydoğu Kanadının Ucundaki Odası	941
Fotoğraf 576: İstanbul İngiliz Hastanesi, Birinci Kat, Kuzeydoğu Kanat Koridoru	941
Fotoğraf 577: İstanbul İngiliz Hastanesi, İkinci Kat, Batı Kanadı.....	942
Fotoğraf 578: İstanbul İngiliz Hastanesi, Dördüncü Kat, Güneydoğu Kanadı	942
Fotoğraf 579: İstanbul İngiliz Hastanesi Ana Girişi	943
Fotoğraf 580: İstanbul İngiliz Hastanesi, Kuzeydoğu Kanadın Doğu Cephesi	943
Fotoğraf 581: İstanbul İngiliz Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Doğu Cephesi	944
Fotoğraf 582: İstanbul İngiliz Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	944
Fotoğraf 583: İstanbul İngiliz Hastanesi, Batı Cephesi	945
Fotoğraf 584: İstanbul İngiliz Hastanesi Kulesi	945
Fotoğraf 585: İstanbul İngiliz Hastanesi, Çini Soba ve Şömine	946
Fotoğraf 586: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Giriş Holü	946
Fotoğraf 587: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Ana Koridorunun Güney Kanadının Doğu Ucundaki Odası	947
Fotoğraf 588: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Ana Koridoru ve Kuzeydoğu Yöndeki Yan Girişi	947
Fotoğraf 589: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kattaki Odanın Çapraz Tonozlu Tavanı	948
Fotoğraf 590: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru	948
Fotoğraf 591: Urfa Hamidiye Hastanesi, Güney Cephesi.....	949
Fotoğraf 592: Urfa Hamidiye Hastanesi, Orta Kanadın Batı Cephesi	949
Fotoğraf 593: Urfa Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi	950
Fotoğraf 594: Urfa Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	950

Fotoğraf 595: Urfa Hamidiye Hastanesi, Orta Kanadın Kuzey Cephesi	951
Fotoğraf 596: Urfa Hamidiye Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Kemerini ile Kapının İki Yanındaki Sütunlardan Detay	951
Fotoğraf 597: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat, Sütun Başlığı Detayı.....	952
Fotoğraf 598: Urfa Hastanesi, Birinci Kat, Balkon Kapısı Kemerini	952
Fotoğraf 599: Urfa Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephe'deki Birinci Kat Pencere'leri Üstündeki Süsleme Detayı	953
Fotoğraf 600: Urfa Hamidiye Hastanesi, Güneydoğudan Görünüşü (http://www.eskiturkiye.net/3319/sanliurfa-buyuk-hastane#lg=0&slide=0)	953
Fotoğraf 601: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat Koridoru .	954
Fotoğraf 602: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat, Toplantı Salonu Kullanılan Oda	954
Fotoğraf 603: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.	955
Fotoğraf 604: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat, Hasta Odası	955
Fotoğraf 605: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Güney Cephesi.....	956
Fotoğraf 606: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Doğu Cephesi	956
Fotoğraf 607: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Batı ve Kuzey Cephe'leri	957
Fotoğraf 608: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi 1930'lar (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)	957
Fotoğraf 609: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Holü	958
Fotoğraf 610: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoru.....	958
Fotoğraf 611: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoruna Açılan Kuzeybatı Odası	959
Fotoğraf 612: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat, Balkona Geçiş Sağlayan Odası..	959
Fotoğraf 613: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.....	960
Fotoğraf 614: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Güneyindeki Bölüm	960
Fotoğraf 615: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru.....	961
Fotoğraf 616: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Holü	961
Fotoğraf 617: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Koridoruna Doğu Yönden Açılan Oda	962
Fotoğraf 618: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi.....	962
Fotoğraf 619: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi.....	963
Fotoğraf 620: Mersin Millet Hastanesi, Güney Cephesi.....	963
Fotoğraf 621: Mersin Millet Hastanesi, Doğu Cephesi	964
Fotoğraf 622: Mersin Millet Hastanesi, Doğu Cephesi	964
Fotoğraf 623: Mersin Millet Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	965
Fotoğraf 624: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi, 1910 Yılına Ait Fotoğraf (Develi, 1990, s. 128).....	965
Fotoğraf 625: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoru.....	966
Fotoğraf 626: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridorunun Sonundaki Oda	966
Fotoğraf 627: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat Holü	967
Fotoğraf 628: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat, Güney Koridorunun Güneyindeki Mekân.....	967

Fotoğraf 629: İzmir Fransız Hastanesi, Ana Girişi	968
Fotoğraf 630: İzmir Fransız Hastanesi, Batı Cephesi	968
Fotoğraf 631: İzmir Fransız Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	969
Fotoğraf 632: İzmir Fransız Hastanesi, Doğu Cephesi	969
Fotoğraf 633: İzmir Fransız Hastanesi, Güney Cephesi	970
Fotoğraf 634: İzmir Fransız Hastanesi, Giriş Holü Zemin Karosu.....	970
Fotoğraf 635: İzmir Fransız Hastanesi, Giriş Holü Zemin Karosu Detayı	971
Fotoğraf 636: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat Holü	971
Fotoğraf 637: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridoru.....	972
Fotoğraf 638: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridorunun Güneybatısındaki İki Odanın Açıldığı Koridor	972
Fotoğraf 639: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridorunun Güneybatısındaki Koridora Açılan Odası	973
Fotoğraf 640: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridoru	973
Fotoğraf 641: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Girişi.....	974
Fotoğraf 642: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası: Güneybatı Cephesi	974
Fotoğraf 643: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Kuzeybatı Cephesi	975
Fotoğraf 644: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Kuzeydoğu Cephesi	975
Fotoğraf 645: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Güneydoğu Cephesi	976
Fotoğraf 646: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Güneybatı Cephesi (http://www.eskiistanbul.net/4960/kasimpasa-deniz-hastanesi#lg=0&slide=0)	976
Fotoğraf 647: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Sütun Başlığı Detayı.....	977
Fotoğraf 648: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Kapı Açıklığının Yanındaki Konsollar	977
Fotoğraf 649: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Pencere Süsleme Detayı.....	978
Fotoğraf 650: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Pencere Altı Süsleme Detayı	978
Fotoğraf 651: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Kapı Ahşap Kanadı	979
Fotoğraf 652: Avusturya-Macaristan Hastanesi, İç Mekândan Örnek (https://www.zingat.com/taksim-residence-pasteur-binasinda-lux-satilik-daire-845463i)	979
Fotoğraf 653: Avusturya-Macaristan Hastanesi, İç Mekândan Örnek (https://tekgayrimenkul.com/taksim.aspx).....	980

Fotoğraf 654: Avusturya-Macaristan Hastanesi, Doğu Cephesi (http://mobal.com.tr/client/images/content/TekfenResidencesTaksim/TekfenResidencesTaksim_4.jpg)	980
Fotoğraf 655: Avusturya-Macaristan Hastanesi, Doğu Cephesi (http://protecture.com.tr/taksim-residence).....	981
Fotoğraf 656: Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Önceki Durumu (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)	981
Fotoğraf 657: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat, Giriş Holü ve Koridoru.....	982
Fotoğraf 658: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holünün Güneyindeki Derslik Olarak Kullanılan Geniş Odası	982
Fotoğraf 659: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat, Güney Kanadı	983
Fotoğraf 660: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat, Merdivenlerin Karşısındaki Oda	983
Fotoğraf 661: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Koridoru	984
Fotoğraf 662: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat, Koridorun Doğusundaki Odalardan Güney Uçtaki Oda	984
Fotoğraf 663: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat, Koridorun Doğusundaki Odalardan Kuzey Uçtaki Oda	985
Fotoğraf 664: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat, Güney Kanat Doğu Odası ..	985
Fotoğraf 665: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Koridoru.....	986
Fotoğraf 666: Merzifon Amerikan Hastanesi, Üçüncü Kat, Merdivenin Karşısındaki Geniş Oda.....	986
Fotoğraf 667: Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephenin Ortasındaki Ana Girişi	987
Fotoğraf 668: Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephesi.....	987
Fotoğraf 669: Merzifon Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephesi	988
Fotoğraf 670: Merzifon Amerikan Hastanesi, Batı Cephesi	988
Fotoğraf 671: Merzifon Amerikan Hastanesi, Güney Cephesi	989
Fotoğraf 672: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat Holü.....	989
Fotoğraf 673: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat, Doğu Koridoru	990
Fotoğraf 674: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat, Doğu Koridorunun Kuzeydoğu Ucundaki Odası	990
Fotoğraf 675: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat, Koridora Eyvan Şeklinde Açılan Mekân	991
Fotoğraf 676: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridoru.....	991
Fotoğraf 677: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridorunun Güneydoğu Ucundaki Oda.....	992
Fotoğraf 678: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Koridoru.....	992
Fotoğraf 679: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Koridorunun Güneyindeki Odası.....	993
Fotoğraf 680: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Güney Cephesi.....	993
Fotoğraf 681: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Batı Cephesi.....	994
Fotoğraf 682: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Kuzey Cephesi.....	994
Fotoğraf 683: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Doğu Cephesi	995
Fotoğraf 684: Cerrahpaşa Hastanesi, jeremyaresi, Güney Cephedeki Kapı Açıklığı ...	995
Fotoğraf 685: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Cephesi	996
Fotoğraf 686: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Batı Cephesi	996

Fotoğraf 687: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Kuzey Cephedeki Kapı Açıklığı	997
Fotoğraf 688: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Kuzey Cephesi	997
Fotoğraf 689: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Doğu Cephesi.....	998
Fotoğraf 690: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası Balkonlu Karo Süslemeleri.....	998
Fotoğraf 691: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Kapısı Çini Süsleme Detayı	999
Fotoğraf 692: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Kapısı Süsleme Detayı	999
Fotoğraf 693: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)	1000
Fotoğraf 694: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü	1000
Fotoğraf 695: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Koridoru	1001
Fotoğraf 696: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Koridorunun Doğusunda Odalardan Güney Baştaki Odası	1001
Fotoğraf 697: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Giriş Holü	1002
Fotoğraf 698: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru.....	1002
Fotoğraf 699: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat, Kuzey Mekânı.....	1003
Fotoğraf 700: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Ana Girişi	1003
Fotoğraf 701: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cephesi	1004
Fotoğraf 702: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cephesi	1004
Fotoğraf 703: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	1005
Fotoğraf 704: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Güney Cephesi.....	1005
Fotoğraf 705: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Batı Cephesi.....	1006
Fotoğraf 706: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cepheyi Gösteren Tarihsiz Fotoğrafi (https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305612879571)	1006
Fotoğraf 707: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cepheyi Gösteren Tarihsiz Fotoğrafi (https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305245479571)	1007
Fotoğraf 708: Balıkesir Reşit Bey Hastanesini Güneydoğudan Gösteren Tarihsiz Fotoğrafi (https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/10155836622014572)	1007
Fotoğraf 709: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı	1008
Fotoğraf 710: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı Sıcaklık Bölümü	1008
Fotoğraf 711: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü Karo Detayı	1009
Fotoğraf 712: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi Kitabesi	1009
Fotoğraf 713: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Güneybatıdan Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)	1010
Fotoğraf 714: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Güney Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)	1010
Fotoğraf 715: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Kuzey Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)	1011
Fotoğraf 716: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Kuzey Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)	1011
Fotoğraf 717: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra İç Kısmından Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)	1012

Fotoğraf 718: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra İç Kısmından Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden).....	1012
Fotoğraf 719: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Genel Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden).....	1013
Fotoğraf 720: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Sergi Salonu.....	1013
Fotoğraf 721: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru	1014
Fotoğraf 722: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Sergi Salonu.....	1014
Fotoğraf 723: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.....	1015
Fotoğraf 724: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Sergi Salonu.....	1015
Fotoğraf 725: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Kuzey Cephesi	1016
Fotoğraf 726: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Ana Girişi.....	1016
Fotoğraf 727: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Kuzey Cephenin Batı Ucundaki Balkon	1017
Fotoğraf 728: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Batı Cephesi.....	1017
Fotoğraf 729: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Doğu Cephesi.....	1018
Fotoğraf 730: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Güney Cephesi.....	1018
Fotoğraf 731: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Holü	1019
Fotoğraf 732: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoru.....	1019
Fotoğraf 733: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoruna Doğu Yönden Açılan Odası	1020
Fotoğraf 734: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoruna Kuzey Yönden Açılan ve Mutfak Olarak Kullanılmış Odası.....	1020
Fotoğraf 735: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Güney Cephesi.....	1021
Fotoğraf 736: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Güney Cephesi.....	1021
Fotoğraf 737: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Batı Cephesi.....	1022
Fotoğraf 738: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Kuzey Cephesi	1022
Fotoğraf 739: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Doğu Cephesi.....	1023
Fotoğraf 740: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Havdan Görünüşü (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)	1023
Fotoğraf 741: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü....	1024
Fotoğraf 742: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru	1024
Fotoğraf 743: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat, Batı Kanadın Kuzey Ucundaki Odası	1025
Fotoğraf 744: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru	1025
Fotoğraf 745: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Oda Detayı..	1026
Fotoğraf 746: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru ...	1026
Fotoğraf 747: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güney Cephesi	1027
Fotoğraf 748: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Doğu Cephesi	1027
Fotoğraf 749: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Kuzey Cephesi.....	1028
Fotoğraf 750: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Batı Cephesi	1028
Fotoğraf 751: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü (E. Yalnız, 2017, s. 39)	1029
Fotoğraf 752: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü (https://i.pinimg.com/originals/aa/7f/d5/aa7fd57aab634e18b93a201d0130d912.jpg)	1029
Fotoğraf 753: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güney Cephesi (E. Yalnız, 2017, s. 39).....	1030

Fotoğraf 754: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Ana Kapısı Süsleme Detayı	1030
Fotoğraf 755: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Giriş Holündeki Karo Süslemesi	1031
Fotoğraf 756: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru Karo Süslemesi	1031
Fotoğraf 757: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru Karo Süslemesi	1032
Fotoğraf 758: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru Karo Süslemesi	1032
Fotoğraf 759: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat Koridoru.....	1033
Fotoğraf 760: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat, Kuzey Kanadın Koridoru	1033
Fotoğraf 761: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat, Kuzey Kanadın Doğusundaki Odası	1034
Fotoğraf 762: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru.....	1034
Fotoğraf 763: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Batısında, Güney Uçtaki Odası	1035
Fotoğraf 764: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Batısındaki Hasta Odası Olarak Kullanılan Geniş Odası.....	1035
Fotoğraf 765: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Güney Kanat Koridoru	1036
Fotoğraf 766: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Güney Kanadın Kuzeyinde, Doğu Uçtaki Odası.....	1036
Fotoğraf 767: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Koğuş Olarak Düzenlenen Kuzey Kanadı.....	1037
Fotoğraf 768: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Doğu Cephesi.....	1037
Fotoğraf 769: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Doğu Cephe, Kuzey Kanadı	1038
Fotoğraf 770: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Güney Cephesi	1038
Fotoğraf 771: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Kuzey Cephesi	1039
Fotoğraf 772: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Batı Cephesi	1039
Fotoğraf 773: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Batı Cephesi	1040
Fotoğraf 774: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Ahşap Saçakların Altındaki Ahşap Süslemesi	1040
Fotoğraf 775: İzmir Etnografya Müzesi Genel Görünüşü	1041
Fotoğraf 776: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Genel Görünüşü	1041
Fotoğraf 777: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi, Genel Görünüşü	1042
Fotoğraf 778: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastanesi), Genel Görünüşü	1042
Fotoğraf 779: Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi, Genel Görünüşü (Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden).....	1043
Fotoğraf 780: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi), Genel Görünüşü	1043
Fotoğraf 781: İzmir Karataş Musevi Hastanesi, Genel Görünüşü	1044
Fotoğraf 782: İzmir Karantina Hastanesi, Genel Görünüşü (http://www.urla.bel.tr/urla/2/urla-karantina-adasi).....	1044

Fotoğraf 783: Raymond Pere Tarafından Tasarlanan İzmir St. Antoine Hastanesi Ek Binası (D. Akyol Altun, 2014, s. 437)	1045
Fotoğraf 784: İzmir Rum Hastanesi (D. Akyol Altun, 2014, s. 438).....	1045
Fotoğraf 785: Erzincan “Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Merkez (Mecidiye) Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90505/6).....	1046
Fotoğraf 786: Edirne Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90455/27).....	1046
Fotoğraf 787: Gelibolu Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91074/15).....	1047
Fotoğraf 788: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1599) ...	1047
Fotoğraf 789: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 1 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1605)	1048
Fotoğraf 790: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 6 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1604)	1048
Fotoğraf 791: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 3 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1602)	1049
Fotoğraf 792: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91074/27)	1049
Fotoğraf 793: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90455/47)	1050
Fotoğraf 794: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi Ek Binası (https://www.trakyaagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/)	1050
Fotoğraf 795: Yıldız Askeri Hastanesi Ameliyathane Dairesi (Kemal Özbay, 1991, c. III/II, s. 327)	1051
Fotoğraf 796: Yıldız Askeri Hastanesi Barakası (Kemal Özbay, 1991, C. III/II, s. 326)	1051
Fotoğraf 797: Serviburnu Hastanesi (BOA, DH.MB..HPS.M., No: 52-29)	1052
Fotoğraf 798: Fotoğraf 752: Serviburnu Hastanesi (BOA, DH.MB..HPS.M., No: 52-29)	1052
Fotoğraf 799: Bolu Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1726).....	1053
Fotoğraf 800: Sinop Frengi Hastanesi (N. Sarı, A. Z. İzgöer, R. Tuğ., 2014, s. 309)	1053
Fotoğraf 801: Sinop Frengi Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 491, 1900, s. 361)	1054
Fotoğraf 802: Sinop Frengi Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 622)	1054
Fotoğraf 803: Ankara Gureba Hastanesi Kuzey ve Batıdan Görünüşü (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90431/40).....	1055
Fotoğraf 804: Ankara Gureba Hastanesi Kuzeyden Görünüşü (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90431/39).....	1055
Fotoğraf 805: Elazığ Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:779-58/2).....	1056
Fotoğraf 806: Rize Gureba ve Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:90764/19).....	1056
Fotoğraf 807: Aydın Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:90601/3).....	1057
Fotoğraf 808: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Ana Kanadın Bahçeye Bakan Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/29).....	1057

Fotoğraf 809: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/17).....	1058
Fotoğraf 810: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/33).....	1058
Fotoğraf 811: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanat Batı Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/30).....	1059
Fotoğraf 812: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Batı Kanat Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/28).....	1059
Fotoğraf 813:Kırklareli (Kırkkilise) Gureba Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 303, 1896, s. 260).....	1060
Fotoğraf 814: Ordu Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., 1305).....	1060
Fotoğraf 815: Adana Gureba Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 342, 1897, s. 53).....	1061
Fotoğraf 816: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Merkez Bina Ana Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/1).....	1061
Fotoğraf 817: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Merkez Bina Doğu Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/6).....	1062
Fotoğraf 818: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Muayenehane Binası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/3).....	1062
Fotoğraf 819: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Muayenehane Binası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90609/25).....	1063
Fotoğraf 820: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Cerrahi Binası (N. Yıldırım, 2010b, s. 47).....	1063
Fotoğraf 821: Hereke Fabrikası Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-58/4).....	1064
Fotoğraf 822: Antalya Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-80/1).....	1064
Fotoğraf 823: Kırkağaç Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/24).....	1065
Fotoğraf 824: Karahisar-1 Şarki Gureba Hastanesi (Sivas Vilayeti Salnâmesi, 1325 / 1906).....	1065
Fotoğraf 825: Alaşehir Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/16).....	1066
Fotoğraf 826: Soma Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/28).....	1066
Fotoğraf 827: Antep Hamidiye Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90435/7).....	1067
Fotoğraf 828: Isparta Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1703).....	1067
Fotoğraf 829: İnegöl Gureba ve Frengi Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90560/25).....	1068
Fotoğraf 830: Kırşehir Hapishane Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-58/11).....	1068
Fotoğraf 831: Bursa Hamidiye Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90560/27).....	1069
Fotoğraf 832: Afyonkarahisar (Karahisar-1 Sahip) Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90560/25).....	1069

Fotoğraf 833: Manisa Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90410/10).....	1070
Fotoğraf 834: Manisa Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90561/8).....	1070
Fotoğraf 835: Elazığ Annie Tracy Riggs Hastanesi (https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/yerel-ozellikler/halk-hekimligi.html).....	1071
Fotoğraf 836: Konya Amerikan Hastanesi (https://twitter.com/tarihkonya/status/958811360779005952/photo/1).....	1071
Fotoğraf 837: İzmit Gureba Hastanesi (N. Ersoy, 2016, s. 1647).....	1072

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agt.	Adı geçen tez
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çiz.	Çizim
Fot.	Fotoğraf
Hrt.	Harita
m.	Metre
yy.	Yüzyıl
H.	Hicri
R.	Rumi
M.	Miladi
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra

GİRİŞ

Çalışmanın Kapsamı ve Amacı: Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında ortaya çıkan kamu yapılarından birisi de hastanelerdir. Günümüze ulaşmış 1827 tarihli en erken örnekten Cumhuriyet'in kuruluşuna kadarki süreçte inşa edilen sivil ve askeri hastane binaları çalışmamızın kapsamını oluşturur. Sivil hastaneler, Osmanlı Devleti ile azınlıklar ve misyonlar tarafından inşa edilen hastane binalarını içermektedir. Cumhuriyet'in ilanından önce inşası başlayıp Cumhuriyet'in ilanından sonra inşası tamamlanan hastaneler tez çalışmasına dahil edilmiştir. Söz konusu hastanelerden Türkiye sınırları içerisinde inşa edilenler tez kapsamına alınmıştır. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti'nin her yerinde hastanelerin inşa edilmesi göz önünde tutulduğunda bu hastanelere erişimin güç olacağı tespit edilerek Türkiye sınırları dışındaki hastaneler tezin kapsamı dışında tutulmuştur.

Tez kapsamında hastane binası olarak inşasına başlanan yapılar ele alınmış, daha sonradan hastaneye çevrilmiş olan yapılar ise çalışmamıza dahil edilmemiştir. Ancak hastane olarak inşa edilmeyip çeşitli kaynaklarda hastane olarak atfedilen yapılar da ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Hastaneler, blok tip olarak tek binadan veya pavyon tipini yansıtan birçok binadan oluşmaktadır. Tezde pavyon tipinde inşa edilen hastaneleri ana binası başta olmak üzere ilave olarak inşa edilen binalar da katalog kısmında tanımlanmıştır. Hastane kompleksi içerisinde yer alan farklı yapı türleri (cami, mutfak, çamaşırhane vb.) de tezimiz içerisinde değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde inşa edilmeye başlanan modern hastane binalarını ele alan yayınların çoğunlukla tarihçeleri belirtmekten öteye gitmeyen yayınlar olduğu görülür. Sanat tarihi açısından ele alınan yayınlar ise bütüncül olmaktan ziyade birkaç yapı ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada, Batılılaşma döneminde ortaya çıkan kamu yapılarından birisi olan hastaneleri tespit etmek ve bütüncül bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Hastanelerin; plan ve mimari özelliklerini, üslup özelliklerini, malzeme özelliklerini, değişimlerini, tarihçelerini, bölgesel etkilerini ve bilinmeyen yönlerini sanat tarihi disiplini ile ele alarak değerlendirmek tezimizin amaçları arasında yer alır.

Çalışmanın Yöntemi: Bu çalışma 1827-1923 yılları arasındaki Türkiye sınırları içerisindeki tüm hastaneleri içerdiğinden öncelikle hastanelerin tespiti için kapsamlı bir literatür çalışmasına başlanılmıştır. Bu kapsamda, hastaneler ile ilgili yapılmış tez

çalışmaları, makaleler ve kitaplar dikkatlice incelenmiş, aynı zamanda internet ortamında da taramalar gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu yapıların günümüze ulaşip ulaşmadığı ve hastane olarak inşa edilip edilmediği araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye'nin farklı şehirlerinde tespit edilen hastane binalarının listesi oluşturulmuştur. Tespit edilen hastaneleri yerinde incelemek amacıyla bağlı buldukları kurumlarla yazışmalar yürütülerek gerekli izinler alınmaya çalışılmıştır. Kurumlardan alınan izinler neticesinde saha çalışması kapsamında İstanbul, İzmir, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Zonguldak, Samsun, Amasya, Çorum, Kayseri, Erzurum, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde bulunan hastane binaları yerinde incelenmiştir. Saha çalışması kapsamında incelenen hastanelerin tespit edilen ek binaları da fotoğraflanmıştır. Bu hastanelerin yanı sıra 2021 yılında, günümüze ulaşmayan hastane binaları ile ilgili yapılan çalışmalar neticesinde Mersin'de 2, İstanbul ve Trabzon'da birer hastane binası daha olduğu tespit edilmiştir. Bu hastaneler, bağlı buldukları kurumlarla gerekli yazışmalar yapıp izinlerin alınmasının ardından yerinde incelenmiş ve kataloğa dahil edilmiştir.

İncelenen yapılardan pek çoğunun günümüzde de hastane olarak işlevini sürdürdüğü, bir kısmının farklı bir kamu kuruluşu veya özel kuruluş tarafından işlevlendirildiği, bir kısmının ise atıl vaziyette bulunduğu görülmüştür. Çalışma izni verilen hastanelerin hepsinin fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiş ve arşivimize eklenmiştir. Günümüzde özel üniversite olarak kullanılan İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Taksim Residance olarak kullanılan İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi, İstanbul İtalyan Hastanesi, İstanbul Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, İstanbul Balıklı Rum Hastanesi ve İstanbul Or-Ahayim Hastanesi'nden yaptığımız yazışmalara olumsuz cevap verilmiş ve bu yapılar yerinde incelenememiştir. Günümüzde Kayseri Acıbadem Hastanesi olarak kullanılan Kayseri Memleket Hastanesi'nin iç kısmından fotoğraf çekimine izin verilmemiş, yalnız cephe fotoğrafları çekilebilmiştir. Günümüzde Fransız Konsoloslugu olarak kullanılan İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Fransız Lape Hastanesi ve günümüzde İstanbul Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü olarak kullanılan İstanbul Maltepe Hastanesi'nde yönetimin izin verdiği belirli kısımlardan fotoğraf çekilebilmiştir. İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi restorasyonda olması, atıl durumdaki Samsun Canik Hamidiye Hastanesi ise çökme tehlikesi olması nedeniyle incelememize ve fotoğraf çekilmemize izin verilmemiştir. Söz konusu hastaneler kaynaklar ve internet ortamından edilen fotoğraflardan yola çıkılarak tanımlanmıştır.

Saha çalışmaları kapsamında tespit edilen yapılara ait plana, geçirdiği onarımlara ilişkin belgelere ve eski fotoğraflara erişmek için ilgili koruma kurulları, belediyeler ve bağlı buldukları kurumlara yazılar yazılmıştır. İnceleme yapmak için gittiğimiz şehirlerde bu kurumlardan yapıların planları temin edilmiş ve tezde kullanılmıştır. Ancak İstanbul Surp Pirgiç, İstanbul Balıklı Rum, İstanbul Or-Ahayim Hastanesi ile İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi ve Zonguldak Memleket Hastanesi planları söz konusu kurumlarda yer almamaktadır. Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Binası ile Kayseri Memleket Hastanesi'nin ise kurumlardan restorasyon öncesine ait planlarına ulaşılmıştır. Söz konusu hastanelerin restorasyon sonrasındaki durumunu gösteren planları bulunmaması nedeniyle bu yapıların yalnızca restorasyon öncesindeki durumunu gösteren planlara yer verilmiştir.

Saha çalışmasının ardından ofis çalışmasına geçilmiş, öncelikle planları çıkarılan binaların dijital (Autocad) ortamda planları çizilmiştir. Ardından sahadan elde edilen veriler ışığında katalog yazımı gerçekleştirilmiştir. Kronolojik olarak düzenlenen katalog bölümünde hastanelerin tarihçesi, plan ve mimari özellikleri, malzeme ve teknik özellikleri ile süsleme özellikleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde hastaneler konumu, plan tipleri, kat durumu, mekân özellikleri, üslup özellikleri, cephe özellikleri, süsleme özellikleri, malzeme ve teknik özellikleri, baniler ve mimarlar başlıklarında ele alınmış ve buradaki değerlendirmelerden yola çıkılarak sonuç oluşturulmuştur.

Çalışmada Yararlanılan Kaynaklar: Başlangıcından 20. yüzyıla kadarki süreçte hastanelerin gelişiminin anlatıldığı birinci bölümde yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayşegül Demirhan Erdemir'in *Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri*¹ ve *Kısa Tıp Tarihi*², Albert Lyons'un *Çağlar Boyu Tıp*³, Ali Haydar Bayat'ın *Tıp Tarihi*⁴ kitaplarında başlangıcından 20. yüzyıla kadar olan süreçteki tıp tarihindeki gelişmeler aktarılmıştır. Levent Öztürk *İslâm Dünyasında Hastaneler*⁵ adlı çalışmasında tarih öncesi ve ilk medeniyetlerdeki tıp uygulamaları ile sağlık hizmetleri ele alınmış, İslam coğrafyasında inşa edilen hastaneler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Francois Pieter Retief ve Louise Cilliers'in kalem aldığı *The Evolution of The Hospital From Antiquity*

¹ Ayşegül Demirhan Erdemir, *Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri*, Bursa 1994.

² Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa 1982.

³ Albert Lyons, *Çağlar Boyu Tıp*, İstanbul 1997.

⁴ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İstanbul 2010.

⁵ Levent Öztürk, *İslâm Dünyasında Hastaneler*, İstanbul 2018.

to *The End of The Middle Ages*⁶ ve *The Evolution of Hospitals From Antiquity To The Renaissance*⁷ adlı makalelerde antik çağdan Rönesans'a kadarki süreçte hastanelerin değişimi dönemler halinde incelenmiştir. Gönül Cantay'ın *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*⁸ adlı kitapta Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarının plan ve mimari özellikleri detaylı tanımlanmış, darüşşifalar karşılaştırılarak diğer yapılarla olan ilişkileri ortaya konulmuştur.

Hastaneler ile ilgili yapılan yayınların büyük çoğunluğunun tarihçeye yönelik olduğu görülür. Nuran Yıldırım'ın *İstanbul'un Sağlık Tarihi*⁹ adlı çalışmasında İstanbul'un sağlık teşkilatı, salgın hastalıklar ve tıp eğitimi ile İstanbul'daki hastaneleri kategorilere ayırmış, hastanelerin tarihçeleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Kemal Özbay üç ciltten oluşan *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*¹⁰ çalışmasının ilk iki cildinde Türk askeri hekimlik tarihinden ve sağlık hizmetlerinden bahsetmiş, iki kitaptan oluşan üçüncü ciltte ise Osmanlı coğrafyasında kurulan, tüm askeri hastaneler hakkında genel bilgiler vermiştir. Zehra Tonbul ve Özgün Forta tarafından kaleme alınan *Tarihi Hastaneler Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler*¹¹ adlı kitapta Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşa edilen otuz dört hastane hakkında genel bilgiler verilmiştir. Kitaptaki hastaneler arasında sonradan hastaneye çevrilen binalar da bulunmaktadır. Nil Sarı, Ahmet Zeki İzgör ve Ramazan Tuğ tarafından yazılan *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*¹² adlı kitapta hastane türleri belirtilerek genel bilgiler verilmiş, II. Abdülhamid döneminde yapılmış olan hastanelere ait arşiv vesikalarının transkripsiyonu yapılmış, özgün plan ve fotoğrafları paylaşılmıştır.

Hastanelerin tarihçeleri ile ilgili Devlet Arşivleri'nden de sıklıkla faydalanılmış, çok sayıda arşiv vesikasına yer verilmiştir. Ayrıca arşiv belgeleri arasında hastanelerin özgün planlarına da ulaşılmış ve tezde kullanılmıştır.

⁶ Francois Pieter Retief - Louise Cilliers, "The Evolution of The Hospital From Antiquity to The End of The Middle Ages", *Curationis*, 25/4, Güney Afrika 2002, s. 213-232.

⁷ Francois Pieter Retief - Louise Cilliers, "The Evolution of Hospitals From Antiquity To The Renaissance", *Acta Theologica: Supplementum*, S. 7, 2005, s. 213-232.

⁸ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara.

⁹ Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul 2010a.

¹⁰ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, İstanbul 1991.

¹¹ Zehra Tonbul-Özgün Forta, *Tarihi Hastaneler Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler*, İstanbul, 2009.

¹² Nil Sarı - Ahmet Zeki İzgör - Ramazan Tuğ, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, İstanbul 2014.

Hastaneleri mimari açıdan inceleyen yayınlar oldukça azdır. Bunlar tek ya da birkaç hastanenin ele alındığı yayınlar olup bunların bütüncül bir çalışmadan ziyade tek bir şehirdeki yapıları inceleyen bölgesel nitelikteki çalışmalar olduğu görülür. Aynur Çiftçi'nin *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar*¹³ adlı doktora tez çalışmasında İstanbul'daki askeri hastaneler ayrı bir başlık altında ele alınmış, bu hastanelerin tarihçesi, plan ve mimari özellikleri, malzemesi ile koruma sorunları üzerinde durulmuş, hastanelerin plan ve fotoğraflarına yer verilmiştir. Leyla Çapan'ın İstanbul'daki sekiz misyon hastanesini mimari yönden incelediği *19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastane Binaları*¹⁴ adlı yüksek lisans tezinde hastanelerin tarihçesi, plan ve mimari özellikleri ile mimarları hakkında bilgiler verilmiştir. Didem Akyol Altun'un *Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi*¹⁵ adlı makalesinde tarihsel süreç içerisinde İzmir'deki sağlık hayatı ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, ardından İzmir'de açılan on yedi hastane hakkında genel bir tanımlama yapılmış ve en sonunda bu hastaneler değerlendirilmiştir. Zeynep Emel Ekim *İstanbul'daki Misyoner Hastanelerinden Geremia (Jeremia) Hastanesi ve Mimarisi*¹⁶ adlı makalesinde Jeremia hastanesinin tarihçesi hakkında bilgi vermiş, mimari özelliklerini belirtmiş, plan ve fotoğraflarını paylaşmıştır. Senem Yiğit'in *Çanakkale Eski Merkez Hastanesi Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye Rölöve – Restitüsyon ve Restorasyon Projesi*¹⁷, Bahar Demirhan'ın *Zeynep Kâmil Hastahanesi Restorasyon Projesi*¹⁸ ve Elgün Poçan'ın *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi / Bekirağa Bölüğü Mimari Değerlendirmesi ve Koruma Sorunları*¹⁹ adlı lisansüstü tezleri hastanelerin koruma ve restorasyon açısından ele alındığı çalışmalardır.

¹³ Aynur Çiftçi, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2004.

¹⁴ Leyla Çapan, *19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastane Binaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002.

¹⁵ Didem Akyol Altun, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 2, 2014, s. 405-443.

¹⁶ Zeynep Emel Ekim, "İstanbul'daki Misyoner Hastanelerinden Geremia (Jeremia) Hastanesi ve Mimarisi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14/2, 2019, s. 679-698.

¹⁷ Senem Yiğit, *Çanakkale Eski Merkez Hastanesi Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye Rölöve – Restitüsyon ve Restorasyon Projesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010.

¹⁸ Bahar Demirhan, *Zeynep Kâmil Hastahanesi Restorasyon Projesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005.

¹⁹ Elgün Poçan, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi / Bekirağa Bölüğü Mimari Değerlendirmesi ve Koruma Sorunları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Nurcan Yazıcı Metin tarafından *Osmanlı'da Gureba Hastaneleri: Canik / Samsun Gureba Hastanesi'nin İnşa Süreci ve Kitabesi*²⁰, *Salgının Mimarisi: Osmanlı'da Frengi ve Gurebâ Hastaneleri (Kastamonu Vilayeti Örneği)*²¹, *Osmanlı'da Gureba Hastaneleri ve Bolu Gureba Hastanesi*²² ve *Günümüze Ulaşmayan Bir Osmanlı Sağlık Yapısı: Isparta / Hamidabad Gurebâ Hastanesi*²³ adlı çalışmalar ile Rüçhan Bubur'un *İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi*²⁴ adlı makalesi sanat tarihi yaklaşımı ile yazılmış eserlerdir.

²⁰ Nurcan Yazıcı Metin, “Osmanlı'da Gureba Hastaneleri: Canik / Samsun Gureba Hastanesi'nin İnşa Süreci ve Kitabesi”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S. 19, 2019, s. 47-54.

²¹ Nurcan Yazıcı Metin, “Salgının Mimarisi: Osmanlı'da Frengi ve Gurebâ Hastaneleri (Kastamonu Vilayeti Örneği)”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/22, 2020b, s. 252 – 270.

²² Nurcan Yazıcı Metin, “Osmanlı'da Gureba Hastaneleri ve Bolu Gureba Hastanesi”, *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları XXIII*, Edirne 2021b, s. 668-676.

²³ Nurcan Yazıcı Metin, “Günümüze Ulaşmayan Bir Osmanlı Sağlık Yapısı: Isparta / Hamidabad Gurebâ Hastanesi”, *Erdem Dergisi*, S. 81, 2021a, s. 149-174.

²⁴ Rüçhan Bubur, “İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Gönül Öney'e Armağan*, İzmir 2002, s. 163-173.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASTANE KAVRAMI VE HASTANELERİN GELİŞİMİ

1.1. Hastane Kavramı

Hastane kelimesi genel ifade ile hastaların yatırılarak bakıldığı, tedavi edildiği yer şeklinde tanımlanabilir. Hastane kelimesini, Celal Esad Arseven “*Hastaları yatırıp tedavi etmek üzere yapılan bina. Eskiden buna Bimarhane veya bîmarhane denirdi. İranilerde mâristan tabir olunur.*”²⁵; Metin Sözen ve Uğur Tanyeli “*İçinde sağlık hizmetleri verilen yapı.*”²⁶; Doğan Hasol “*Hastaların yatırılarak bakıldığı yurt, sayrılar yurdu.*”²⁷; İslam Dökmeci ve Handan Dökmeci “*İçinde her türlü tıbbi bakım, cerrahi girişim ve doğum yapılabilen resmi ya da özel kuruluş.*”²⁸; Francois Pieter Retief ve Louise Cilliers ise “*Hastane, hastalığın araştırılması ve tedavi ettirilmesi için özel olarak kullanılan oda, odalar veya bina.*”²⁹ şeklinde tanımlamaktadır.

Hastane binaları, Türk ve İslam dünyasında, çeşitli dönemlerde, darüşşifa, darüssıhha, darülafiye, darürraha, darüttıb, dârülmerzâ, maristan, bîmâristan, bîmârhane, me'menülistirahe, tımarhane, şifahane, nekahethane, hastahane ve hastane adı ile anılmışlardır³⁰.

İslam dünyasında klasik hastaneler Farsça bir isim olan “bimaristân” olarak adlandırılmış olup bîmâristân ve bu kelimededen bozma “maristan” kelimesi zamanla akıl hastalarının barındığı yer anlamına dönüşmüştür³¹. Bîmâristân kelimesinin Araplarda erken dönemlerden beri kullanıldığını, ilk İslam hastanelerinin öncüsü olan İran'daki Cündişâpûr Hastanesi ve tıp okulunun bîmâristân adıyla anılması ortaya koymaktadır³². Karahanlı Hükümdarı Tamga Buğra Han'ın Semerkant'ta 1065'te yaptırdığı hastanenin Arapça vakfiyesi, hastane kelimesinin Karahanlılarda “darülmerza” olarak ifade edildiğini göstermektedir³³. Anadolu'da ise Selçuklu ve Osmanlılarda yaygın olarak darüşşifa kelimesi kullanılmakla birlikte darülafiye, maristan, şifahane, bîmâristân,

²⁵ Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1965, s. 691.

²⁶ Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 130.

²⁷ Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1979, s. 218.

²⁸ İsmet Dökmeci, A. Handan Dökmeci, *Tıp Sözlüğü*, Edirne 2005, s. 267.

²⁹ F. P. Retief, agm., 2005, s. 215.

³⁰ Ayla Ödekan, “Darüşşifa”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1997, s. 425; A. H. Bayat, *age.*, s. 209; G. Cantay, *age.*, s. 7.

³¹ Arslan Terzioğlu, “Bimaristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, İstanbul 1992, s. 163.

³² A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 163.

³³ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 163

bimarhane, tımarhane, darüssıhha ve darüttıb adları da kullanılmıştır³⁴. 19. yüzyıldan itibaren Avrupa tarzında modern hastanelerin Osmanlı Devletinde görülmesiyle birlikte “hastane/hastahane” kelimesi de kullanılmaya başlanmış³⁵ ve ilk defa III. Selim Döneminde kurulan askeri hastaneler ile birlikte sağlık kurumları “hastane/hastahane” adıyla anılmıştır³⁶. Türkçe’ye Farsça’dan geçen hastane kelimesi, ilk olarak Ahmet Vefik Paşa’nın 1876 yılında yazdığı Lehce-i Osmânî sözlüğünde “Hastahane” şeklinde yer almıştır³⁷.

Bizans Devleti’nde ise hastane, hasta bakılan yer anlamına gelen Grekçe “nosokomeio” (νοσοκομείο) olarak adlandırılmıştır³⁸. Hastane kelimesi İngilizce olarak “hospital” şeklinde ifade edilmekte olup “hospites” veya Latince ziyaretçi anlamında kullanılan “hospitalis” kelimesinden türetilmiştir³⁹.

1.2. Hastanelerin Kökeni ve Gelişimi

Hastaneler, insanlık tarihi kadar eski olan tıbbın gelişimi ile ortaya çıkmış sağlık kurumlarıdır. Tarih öncesi (Prehistorik Çağ) dönemlerde insanlar, kazalardan kaynaklanan yaralarını ve hastalıkları, önceleri, hayvanlardaki gibi içgüdülerine dayanarak tedavi ederken daha sonraları kendilerini diğer canlılardan ayıran en önemli özellikleri olan akıllarını kullanarak, deneme-yanılma ve sebep-sonuç ilişkisi kurarak, tedavi yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır⁴⁰. Tarih öncesi dönemlerde yazılı kaynaklar bulunmadığı için tedavi yöntemleri ve mekânları ile ilgili net bir bilgi yoktur. Bu

³⁴ A. Terzioğlu, agm., 1992 s. 163; Kazım İsmail Gürkan, “Selçuklu Hastaneleri”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 36; Haluk Songur - Tuba Saygın, *Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1/19, Isparta 2014, s. 200; G. Cantay, age., 2014, s. 7.

³⁵ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 163; A. H. Bayat, age., s. 209.

³⁶ Birçok yayında ilk sivil hastane binası olan Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi ile “Hastane” kelimesinin Osmanlı Devleti’nde kullanılmaya başlandığı söylenmektedir. Bkz. Asaf Ataseven, “Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi”, *Vakıf Haftası Kitabı*, S. 1, Ankara 1983, s. 86; K. İ. Gürkan, agm., s.36; Nuran Kara Pilehvarian, “İlk Vakıf Hastanesi İstanbul Yenibahçe Gureba-i Müslimin Hastahanesi”, *Vakıflar Dergisi 2006 Vakıf Medeniyeti Özel Sayısı*, Ankara 2006, s. 112; Mahmut Gürkan, “Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35, Ankara 2011, s. 239; Gönül Güreşsever Cantay, “19. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastaneler 1”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 Bahar, İstanbul 2013, s.114. Ancak Nurhan Yıldırım, arşiv belgelerinde III. Selim döneminde yaptırılan askeri hastanelerin “Hastane” olarak adlandırıldığını tespit etmiştir. Nuran Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar - Sağlık Tarihi Yazıları – I*, İstanbul, 2014, s. 305.

³⁷ H. Songur - T. Saygın, agm., s. 200.

³⁸ R. Vedat Yıldırım – Adnan Ataç, “Erken Dönem Bizans Hastaneleri ve Diğer Sağlık Sosyal Yardım Kurumları” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2010, s. 105.

³⁹ Bryan S. Turner, *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, Çeviren: Ümit Tatlıcan, Bursa 2011, s. 186; H. Songur - T. Saygın, agm., s. 200.

⁴⁰ A. Demirhan Erdemir, age., s.7; Emine M. Atabek – Şerif Görkey, *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi*, İstanbul 1998, s. 13; Nil Sarı, “Tarih Öncesi Tıp Tarihi”, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 5; A. H. Bayat, age., s. 32-33.

dönemlere ilişkin bilgileri bize kısmen fosiller, arkeolojik kazılar ve mağara resimleri vermektedir⁴¹. Bu verilerden yola çıkarak tarih öncesi dönemlerde yaraların ve hastalıkların tedavisinin mağaralarda yapıldığı düşünülmektedir⁴².

Göçebe hayattan yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte kurulan köylerde, insanlar ve hayvanlar bir arada yaşamaya başlamış, bunun sonucu olarak da yeni hastalıklar ortaya çıkmıştır⁴³. Bu dönemde hasta ve yaralılar, kâhin, büyücü ya da kabile şefleri tarafından, evlerinde ya da mağaralarda tedavi edilmişlerdir⁴⁴. Ayrıca bakımı yapılan hasta eğer iyileşmezse, tedavi eden kimse (kâhin, büyücü, sihirbaz), hastanın barınağında tedaviye devam etmesi, hastaların kendi barınaklarının da sağlık hizmeti verilen yer olarak kullanıldığını göstermektedir⁴⁵. Hastalığın bulaşıcı olduğu düşünüldüğü takdirde hasta izole edilerek ayrı bir barınakta tedavi edilmiştir⁴⁶.

Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte zamanla medeniyetler ortaya çıkmış, ilkel yaşam şartlarından medeniyete geçişte Mezopotamya, Mısır ve Anadolu ilk coğrafi bölgeler olmuştur⁴⁷.

Eski Mezopotamya denilince ilk akla Sümer, Babil ve Asur medeniyetleri gelmektedir. Mezopotamya bölgesinde yaşadıkları bilinen ilk millet olan Sümerler, yazıyı icat etmesi ile birlikte deneme yanılma yoluyla öğrenilen, nesilden nesile aktarılan aritmetik, geometri, astronomi ve tıp bilgilerini kayıt altına alarak, etkileşim kurdukları medeniyetler ile sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamışlardır⁴⁸. Sümer ve Babil medeniyetlerine ait tabletlerde, hastane olarak kullanılan bir yapının varlığı ile ilgili kayıt bulunmamakla birlikte, M.Ö. 3500 yılına ait bazı tabletlerde, cüzzamlı hastaların karantina altına alındığına dair bilgiler yer almaktadır⁴⁹. Mezopotamya'da sağlık hizmetleri tapınaklara bağlı okullarda tıbbi eğitim alan rahipler tarafından verilmiştir⁵⁰. Mezopotamyalılar hastalık ile şifa vereceklere olan inançlarından dolayı tanrılara önem

⁴¹ A. Lyons, *age.*, s. 27; N. Sarı, *agm.*, 2007, s. 6.

⁴² L. Öztürk, *age.*, s. 22.

⁴³ A. H. Bayat, *age.*, s. 37-38.

⁴⁴ N. Sarı, *agm.*, 2007, s. 7-9; L. Öztürk, *age.*, s. 22.

⁴⁵ A. Demirhan, *age.*, s. 8; L. Öztürk, *age.*, s. 22-23.

⁴⁶ L. Lyons, *age.*, s. 41; L. Öztürk, *age.*, s. 23.

⁴⁷ A. H. Bayat, *age.*, s. 46.

⁴⁸ N. Sarı, *agm.*, 2007, s.14; A. H. Bayat, *age.*, s. 48.

⁴⁹ A. Demirhan, *age.*, 1982, s. 18; A. Demirhan Erdemir, *age.*, 1994, s. 17; L. Öztürk, *age.*, s. 23,24.

⁵⁰ Feridun Nafiz Uzlu, *Genel Tıp Tarihi*, Ankara 1958, s. 19; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda İlim*, Ankara 1991, s. 413-414; A. Lyons, *age.*, s. 67; Nesrin Çobanoğlu, "Hastanenin Evrimi", *Sendrom*, Sayı: 9, İstanbul 1998, s. 49; E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 31; N. Sarı, *agm.*, 2007, s. 15-16; A. H. Bayat, *age.*, s. 50; Ebru Mandacı Uncu, "Eski Mezopotamya'da Tıp", *History Studies*, 5/5, 2013, s. 109.

vermiştir. Hastalığı anlayan iyileştirici ve aynı zamanda doktorların koruyucu Tanrıçası Gula⁵¹ adına, İsin şehrinde bulunan “E-gah-mah” tapınağı ile birlikte Nippur, Borsippa ve Asur şehirlerinde de tapınak inşa etmişlerdir⁵². Bu da tapınakları, hastalıkların teşhisi ve tedavisi için kullanılan mekânlar olarak ön plana çıkarmıştır⁵³. Tapınaklar dışında saray, çiftlikler ve evler de hastaların tedavi edildiği mekânlardır⁵⁴. Ayrıca parası olmayan kişilerin sokağa çıkıp bekledikleri, hastalık ile ilgili bilgi ve tecrübesi olan kişilerin ise öneri ve fikirleri ile bu kişilere yardımcı olduğu bilinmektedir⁵⁵.

Eski Mısır tıbbının, eski Mezopotamya tıbbına göre daha ileri olduğu, kendinden sonra gelen medeniyetlere de tıp konusunda örnek teşkil ettiği görülmektedir. Eski Mısır’da sağlık hizmetleri Sekhmet Rahipleri⁵⁶, Büyücüler ve Sinular⁵⁷ tarafından üstlenilmiştir⁵⁸. Hekimlik eğitiminin ise usta - çırak ilişkisi, Sais, Menfis ve Teb şehirlerinde “Hayat Evi (Pir ankh)” denilen yer ile bağımsız idare edilen okullarda yapıldığı bilinmektedir⁵⁹. Mısırlılarda sağlık hizmetleri tıp tanrısı Imhotep adına kurulan tapınaklarda verilmiştir⁶⁰. Sekhmet Rahipleri’nin tapınaklarda küçük cerrahi operasyonlar yapması da tapınakları sağlık hizmetlerinin görüldüğü yerler olarak ön plana çıkarmaktadır⁶¹. Yine Kom Ombo Tapınağı’nda, üzerinde tıp aletleri bulunan rölyef ve Sakkara’da bulunan Karnak Mabedi’ndeki M.Ö. 1392 yılına ait sünnet uygulamasını yansıtan rölyef ile M.Ö. 3000 yıllarında başladığı düşünülen mumyalama yönteminin de tapınaklarda uygulanması, tapınaklarda sağlık hizmetlerinin verildiğini gösterir

⁵¹ Tanrıça Gula (ki adı ‘büyük’ anlamına gelmektedir.) aslında başka tanrıçaların adları olan Nintinuga, Ninkarrak ve Meme adları altında ve İsin’in koruyucu Tanrıçası Ninisina olarak da kendisine tapınılmıştır. Ninurta ya da Papilsag’ın veya küçük bitki tanrısı Abu’nun karısı, iyileştirme tanrısı Damu ve Ninazu’nun annesidir. Bkz. Jeremy Black, Anthony Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller*, İstanbul 2003, s. 92.

⁵² Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi Dersleri I*, İstanbul 1938, s. 24; E. Mandacı Uncu, agm., s. 116.

⁵³ N. Çobanoğlu, agm., s. 49; E. Mandacı Uncu, agm., s. 116; L. Öztürk, age., s. 24.

⁵⁴ E. Mandacı Uncu, agm., s. 110; A. Demirkan Erdemir, age., 1994, s. 16.; A. Lyons, age., s. 63, 64.

⁵⁵ F. N. Uzluk, age., s.19; A. Sayılı, age., s. 436; A. Lyons, age., s. 68; N. Çobanoğlu, agm., s. 49; A. H. Bayat, age., s. 52; Sevil Aslan - Ramazan Erdem, “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, Isparta 2017, s. 9; L. Öztürk, age., s. 24.

⁵⁶ Sekhmet Rahipleri, Tanrıça Sekhmet adına kurulan tapınaklarda korunan ve topluma kapalı olan Hermetik kitaplardaki bilgileri öğrenir, bazı hastalıklarda ve küçük cerrahi operasyonları gerektiren hallerde faydalı olmaya çalışırlardı. Bkz. A. H. Bayat, age., s. 66.

⁵⁷ Sinular, din adamı olmayıp ampirik tıp ve cerrahi uygulayıcılarıydı. Bitki, hayvan ve maden kaynaklı ilaçlarla hastaları tedavi ederlerdi. Bkz. A. H. Bayat, age., s. 66.

⁵⁸ A. H. Bayat, age., s. 66; L. Öztürk, age., s. 32.

⁵⁹ A. Sayılı, age., s.124; E. M. Atabek – Ş. Görkey, age., s. 70, 71; Zeynep Kızıltan, “Mısır’da Tıp”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, İstanbul 2002, s. 47; A. H. Bayat, age., s. 66; L. Öztürk, age., s. 31.

⁶⁰ Arslan Terzioğlu, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, c. 1, Ankara 1972, s. 297; N. Sarı, agm., 2007, s. 50; A. H. Bayat, age., s. 63; L. Öztürk, age., 31.

⁶¹ N. Sarı, agm., 2007, s. 39, 47; A. H. Bayat, age., s.61.

örneklerdendir⁶². Sağlık kurumları olarak tapınakların dışında, Mısır'da, varlığı M.Ö. 2000'lerden öncesine kadar giden doğumevlerinin de bulunduğunu, Augustus döneminde, Dendera'daki Hator Tapınağı'nın kuzeyinde yer alan küçük bir yapının doğumevi olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır⁶³. Ayrıca Mısır'ın ilk Kıptî Kralı Menkavuş b. Üşmün tarafından hastaneler kurulduğu da belirtilmektedir⁶⁴.

Anadolu'da, M.Ö. 2000 yılında büyük bir devlet kuran Hititlerde, sağlık hizmetleri ile ilgili bilgiler Mısırlılar ve Mezopotamyalılara göre daha azdır. Hititlerde, tabletlerden erişilen bilgiler doğrultusunda, sağlık hizmetlerini Asu adı verilen aynı zamanda rahiplik ve büyücülükte yapan kâtiplerin üstlendiği görülür⁶⁵. Hititlerde sağlık mekânlarına ilişkin herhangi bir kaynak bulunmamakla birlikte, Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi, burada da, rahiplerin hekimlik yapmasından yola çıkarak tapınakların sağlık merkezleri olarak kullanıldığı düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca doğum ile ilgilenen ebelerin varlığı ve doğum için özel sandalyelerin kullanılması bir doğumevinin olabileceğini düşündürmektedir⁶⁶.

Eski Hint tıbbı oldukça ileri bir seviyede olup ilaçla tedavinin yanı sıra cerrahi ve plastik cerrahi müdahalelerde buldukları bilinmekle birlikte bu tedaviler evlerde ve hastanelerde yapılmaktadır⁶⁷. Hindistan'da M.Ö. VI. yüzyılda başlayan Buda öğretisi, sağlık hizmetlerine de yansiyarak, Budist dininin yardımıyla fakir ve hastalar için hastaneler yapılmasını sağlamıştır⁶⁸. Halk sağlığına verdiği önemle ön plana çıkan Buda, her 10 köye bir hekim tayin etmiş, hasta ve sakatlar için ilk hastaneleri, daha sonraki dönemlerde kadınlar için doğumhaneler yaptırmıştır⁶⁹. Hint Kralı Aşoka zamanında (M.Ö. 273-232), insan ve hayvanların tedavi edilmesi için hastaneler yaptırıldığı Dschunagadh'da bugün bir kaya üzerinde bulunan yazıtta belirtilmektedir⁷⁰. Ayrıca Kral Aşoka zamanında hastanelerin dışında kendi olanakları ile çalışan dispanserlerin

⁶² S. Ünver, *age.*, 1938, s. 37; A. H. Bayat, *age.*, s. 69; L. Öztürk, *age.*, s. 32.

⁶³ N. Sarı, *agm.*, 2007, s. 53; A. H. Bayat, *age.*, s. 69; L. Öztürk, *age.*, s. 32.

⁶⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 296; L. Öztürk, *age.*, s. 32.

⁶⁵ Leyla Murat – Fehmi Katırcıoğlu, “Hititler Döneminde Anadolu'da Tıp”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Gevher Nesibe Darüşşifa'sının 800. Kuruluş Yılı XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri*, Ankara 2006, s. 71; N. Sarı, *agm.*, 2007, s. 50; Berat Ceran, *Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 53-54; A. H. Bayat, *age.*, s. 77.

⁶⁶ S. Ünver, *age.*, 1938, s. 34; B. Ceran, *agt.*, s. 57.

⁶⁷ L. Öztürk, *age.*, s. 34.

⁶⁸ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 301; A. Demirhan, *age.*, 1982, s. 27; L. Öztürk, *age.*, s. 34.

⁶⁹ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 301; A. H. Bayat, *age.*, s.99; L. Öztürk, *age.*, s. 34.

⁷⁰ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 300-301; Aydın Sayılı, “İslam'da Hastane Kurma Faaliyetlerinin Erken Evrelerine Orta Asya Katkıları”, *Erdem*, 3/7, Ankara 1987, s. 143; A. Lyons, *age.*, s. 119; E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 81.

bulunduğu da vurgulanmaktadır⁷¹. Hindistan'daki hastaneler ile ilgi en eski bilgi, Çin kaynaklarında yer almakta olup bu kaynaklarda, M.Ö. 437 veya 427 de Kral Pandukabhayo'nun Seylân'da hastaneler yaptırılmış olduğu belirtilmektedir⁷². Kral Aşoka'nın oğlu Thera Mahendra da Budizm'i yaymak için Seylan'da bir hastane ve manastır yaptırmıştır⁷³. M.Ö. 151 senesinde Kral Duttha Gamani'nin, Hindistan'da 18 tane hastane inşa ettirdiği, ölmeden önce yaptığı iyi işleri sıraladığı listeden anlaşılmaktadır⁷⁴. Hint medeniyetinde, Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinde olduğu gibi tapınaklarda da tedavi yapılmaktadır⁷⁵. Kral Kanishka'nın hekimi, M.S. I. - II. yüzyılda yaşamış olan Çaraka (Caraka), iyi bir hastanede bulunması gereken özellikleri sıralayarak hafif esintili, sisten uzak, kötü kokulardan, güneşten ve seslerden arındırılmış bir alanda olması, uygun yiyecek temini, ilaçların ve yiyeceklerin pişirileceği alanların bulunması, temizliğe dikkat edilmesi, hastaların kendilerini iyi hissetmeleri için neler yapılması gerektiği ve ziyaretçiler için alınan önlemler ile ilgili bilgiler vermektedir⁷⁶.

Eski Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinde olduğu gibi Yunan medeniyetinde de sağlık hizmetleri tapınaklarda verilmektedir⁷⁷. Antik Yunan'daki insanlar için çok önemli olan tanrıların çoğunun şifa verdiği inanişmektedir. Şifa veren tanrılar arasında en önemlisi ise adına yüzlerce tapınak yapılan Asklepios (Eskülap) dur⁷⁸. Tanrı Asklepios adına yaptırılan ve Asklepion adı verilen bu tapınakların kuruluşu, M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanmakta olup ilk tapınaklar Teselya veya Epidauros'da ortaya çıkmıştır⁷⁹. Epidauros (Mora yarımadası), Trikka (Teselya), Rodos, Knidos (Datça), Cos (İstanköy), İzmir, Milet, Bergama en ünlü asklepionlardır⁸⁰. Asklepios adına kurulan sunak ve tapınaklardan 63 tanesi hastane – tapınak özelliğindedir. Burada Asklepiad adı verilen

⁷¹ A. Lyons, *age.*, s. 119.

⁷² A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 301, L. Öztürk, *age.*, s. 34

⁷³ Arslan Terzioğlu, *Türk İslâm Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa'da Tıbbî Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul 1992, s.6.

⁷⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 301, E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 81; A. Lyons, *age.*, s. 119, L. Öztürk, *age.*, s. 34.

⁷⁵ L. Öztürk, *age.*, s. 36.

⁷⁶ A. Lyons, *age.*, s. 119.

⁷⁷ L. Öztürk, *age.*, s. 38.

⁷⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Eskülap ve Asklepion'lar", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 15/2, İstanbul 1952, s. 1012; E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 111; A. D. Erdemir, *age.*, 1994, s. 38; Erdal Gilgil, "Asklepieion'dan Nosokomeion'a Antikçağ'da Tedavi Kurumlarının Gelişimi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi*, 10/4, 2002, s. 280; A. H. Bayat, *age.*, 103; L. Öztürk, *age.*, 40.

⁷⁹ İter Uzel, "Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü", *XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1996, s. 116; A. Lyons, *age.*, s. 170; Zeynep Koçer Erdem, *Arkeolojik Bulguların Işığı Altında Antik Çağda ve Anadolu'da Asklepios Hekimliği*, 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara 2005, s. 60.

⁸⁰ A. H. Bayat, *age.*, s. 105; L. Öztürk, *age.*, s. 40.

rahip-hekimler tarafından şifa bulmak için gelen hastalara ilaçla tedavi, diyet, banyo, masaj ve müzik ile tedavinin yanı sıra bir takım ritüeller eşliğinde mistik tedavi yöntemleri gibi farklı tedavi uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir⁸¹.

Asklepionlar genellikle ormanlara, su kaynaklarının kenarına, manzarası güzel olan, sert rüzgârlara kapalı ve güneşli alanlara yapılmıştır⁸². Bu tapınaklar bir külliye niteliğinde olup hasta kabul ve bekleme yerleri, sunak, abaton (uyku odaları), tuvalet, banyo, tiyatro, kütüphane ve spor alanları gibi bölümleri yer almaktadır⁸³. Tapınaklar, yerden üç basamak yukarıda, avlusu sütunlarla çevrilmiş, içinde tanrının heykelinin yer aldığı iç odaya sundurmadan ulaşıldığı ve giriş kapısının hemen karşısında açık havada sunağın yer aldığı bir mimariye sahiptir⁸⁴. Asklepionların en önemli yapılarından biri olan uyku odaları erken dönemlerde kolonlarla taşınan açık sundurma şeklinde ve uzun bir binadan meydana gelirken, sonradan Bergama Asklepion'unda olduğu gibi özel odaları olan binalar olarak düzenlenmiş ve çeşme ile banyolar da abatonlara yakın olarak inşa edilmiştir⁸⁵. Ayrıca arınma ve adak törenleri için kullanıldığı düşünülen, etrafı sütunlarla çevrili, üzeri konik bir çatı ile örtülmüş, yer altı dehlizleri bulunan dairesel planlamaya sahip bina örneği, Epidauros ve Bergama'da karşımıza çıkmaktadır⁸⁶. Asklepionlar dışında hekimler kendi evlerinde ve "Taberna"⁸⁷ olarak adlandırılan mekânlarda da sağlık hizmeti vermekte olup bu mekânlarda odanın ışıklı, havadar ve muayene sırasında hekim ile hastanın oturduğu yerin eş yükseklikte olması gerektiği ifade edilmiştir⁸⁸. Hekimler

⁸¹ Şefik Görkey, "Asklepios Kültü ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1999, s. 348-350; E. Gigil, agm., s. 280; Seda Karaöz Arıhan, *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s.53-55; Erdem Aydın, *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Ankara 2006, s. 58-60; N. Sarı, agm., 2007, s. 53. A. H. Bayat, *age.*, s. 105; Sedat Doğan, "Bergama'nın Tıp Tarihindeki Öneminden Türkiye ne kadar Haberdar", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4/2, 2012, s. 274; L. Öztürk, *age.*, s. 40.

⁸² B. Şehsuvaroğlu, agm., 1952, s. 1015; Şehrazat Karagöz, "Eskiçağda Sağlık Merkezleri", 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, İstanbul 2002, s. 65; S. Karaöz Arıhan, *agt.*, s. 52.

⁸³ Ümit Serdaroğlu, *Eskiçağda Tıp*, İstanbul 1996, s. 12. A. Lyons, *age.*, s. 170-171; Z. Koçek Erdem, agm., s. 60; Adnan Ataç – Nuran Aray – Muharrem Uçar, "Türkiye'de Asklepios Adına Yapılmış Sağlık Merkezleri", *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 16-18 Haziran 2004 Sivas-Divriği*, İstanbul 2006, s. 14; N. Sarı, agm., 2007, s. 53, 54; A. H. Bayat, *age.*, s. 106; S. Doğan, agm., s. 273-274; Murat Yalçın, "Anadolu Tıp Tarihi: Bölüm 1", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20/1, İstanbul 2016, s. 38.

⁸⁴ Tamer Akça, *Bergama Asklepieionu'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2013, s. 15-16.

⁸⁵ T. Akça, *agt.*, s. 16.

⁸⁶ T. Akça, *agt.*, s. 16

⁸⁷ Antik mimarlıkta portiklerin gerisinde yer alan tek ya da çift sıra dükkânlar. Genel olarak bir yanından caddeye açılan dikdörtgen planlı oda. Bazen yoksullarca konut olarak da kullanılırdı. Bkz. M. Sözen – U. Tanyeli, *age.*, s. 291.

⁸⁸ Ü. Serdaroğlu, *age.*, s. 13.

ayrıca zengin hastaların evlerine de tedavi için gitmekte, hatta cerrahi müdahaleleri de burada yapmışlardır⁸⁹.

Roma'da, tıbbi hizmetlerin yeni gelişmeler ile birlikte farklı yapı tiplerinde verilmeye başlandığı görülmektedir. Bu dönemde asklepionlar varlığını sürdürmüş olup ayrıca askeri hastaneler, özel hekimlere ait evler, muayenehaneler ve hastaların evleri sağlık hizmetinin verildiği mekânlar olmuştur. Roma'da ilk asklepion, M.Ö. 295 yılında, veba salgını sonrasında, Tiber Nehri üzerindeki bir adaya inşa edilmiştir⁹⁰. Romalılar döneminde, Yunanlılardan kalan asklepionların varlığını koruması ve hatta yenilerinin de eklenmesi Romalılarda da dinsel tıbbın ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Roma döneminde ortaya çıkan sağlık hizmeti verilen mekânlardan bir diğeri ise askeri hastanelerdir. Roma İmparatoru Augustus'un M.Ö. 1. yüzyılın sonları ile M.S. 1. yüzyılın başlarında düzenli orduyu kurması ile birlikte askeri tıp servisi de düzenlenerek yaralı ve enfeksiyonlu hasta askerler için geniş avlulu "Valetudinarium" olarak adlandırılan askeri hastaneler kurulmuştur⁹¹. Sınır boylarında lejyon askerleri için kurulan bu askeri hastanelerin Roma kalelerinin bir parçası haline geldiği, yapılan kazılarda ortaya çıkarılan yapı kalıntılarında anlaşılmaktadır⁹². Düsseldorf yakınlarındaki Novaesium, Budapeşte'deki II. Legion Adiutrix Hastanesi ve Nikopolis'teki II. Legion Traiana Hastanesi bunların en güzel örneklerindedir⁹³. Askeri hastaneler, hastaların nekahet dönemlerinde gürültüden uzak kalmaları için kalelerin en sessiz yerlerine yapılmış ve gürültüyü engellemek için ayrıca hastanenin sokağa bakan cephesinde bir sıra depoya yer verilmiştir⁹⁴. Temizlik ve hijyene büyük önem verilen Roma askeri hastanelerinde; kanalizasyon sistemi, ortada avlu, avluyu çevreleyen hasta odaları, koridorlar, idari ofisler, tuvalet, mutfak, yemek salonu, hamam, tıbbi aletlerin tutulduğu depolar ve ameliyathane gibi bölümler yer almaktadır⁹⁵. Sefer sırasında ise büyük çadırların arkasına dikdörtgen oluşturacak şekilde dizilen küçük çadırlardan oluşan çadır hastaneleri kullanılmıştır⁹⁶. Ayrıca askerlerin nekahet evresini geçirmek için kaplıcalardan

⁸⁹ A. Lyons, *age.*, 196.

⁹⁰ E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 154; A. H. Bayat, *age.*, s. 145; L. Öztürk, *age.*, 45.

⁹¹ E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 152; E. Gilgil, *agm.*, 282; N. Sarı., *agm.*, 2007, s. 54; A. H. Bayat, *age.*, s. 146; L. Öztürk, *age.*, s. 47.

⁹² Ralph Jackson, *Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar*, (çev. Şenol Mumcu), İstanbul 1999, s. 131.

⁹³ L. Öztürk, *age.*, 48, F. N. Uzluk, *age.*, s. 75; E. Gilgil, *agm.*, 282.

⁹⁴ R. Jackson, *age.*, s. 132.

⁹⁵ R. Jackson, *age.*, s. 132-133; F. P. Retief – L. Cilliers, *agm.*, 2002, s. 62; Valentine John Belfiglio, "Sanitation in Roma Military Hospitals", *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 2/4, Gujarat India 2015, s. 463.

⁹⁶ L. Öztürk, *age.*, s. 48.

faaydalanılmıřtır⁹⁷. Sağlık hizmeti verilen bu mekânların dışında antik Yunan'da olduğu gibi hekimler, varlıklı kişilere evlerinde, maddi durumu iyi olmayan kişilere ise özel muayenelerinde sağlık hizmeti sunmuřlardır⁹⁸. Ayrıca zenginler kendi evlerinde doktorların tedavileri uygulayabileceği küçük klinikler de oluřturmuřlardır⁹⁹. Hekimlerin esnaf dükkânlarına benzeyen “Taberna Medicae” denilen dükkânlarda da hastaları tedavi ettiği, arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Pompei'deki Cerrah A. Pumponius Magonianus'a ait ameliyat odalarından ve Perge'deki Polydeukes'un “hasta kabul odası” yazılı mozaik döşemeden anlařılmaktadır¹⁰⁰. Ayrıca bu dönemde, Xanten'deki Roma hamamının bir odasında bulunan küçük cerrahi alet setinden yola çıkılarak, hamamlarda da doktora ait küçük dükkânlarının bulunduğu ifade edilmektedir¹⁰¹.

Bizans olarak adlandırılan Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın resmi din olarak ilan edilmesiyle, İmparator Constantine tarafından, Yunan medeniyetinde ortaya çıkan ve yayılan, daha sonra Roma İmparatorluğu'nda da sağlık merkezi olarak kullanılmaya devam eden asklepionlar, Asklepion kültünün insanlar üzerindeki etkisinden endişelenerek, yıkılmış veya terkedilerek kendi haline bırakılmıřtır¹⁰². Bu dönemde Hristiyanlığın güçlenmesiyle birlikte “Xenodochiea” (Fakir ve yolcuları için düzenlenen misafirhane), “Ptocheia” (Yoksullar evi), “Orphanotropheia” (Öksüzler evi), “Gerontochia” (Düşkünler evi), Brephotrophia (Kimsesiz çocuklar evi) gibi sosyal yardım kurumları ile “Nosocomium” (hastane) denilen sağlık kurumları ön plana çıkmıřtır¹⁰³. Bizans döneminde, Anadolu'da ve dünyada bilinen ilk sivil hastane binası, M. S. 369-375 yıllarında Kayseri'de Büyük Basileos tarafından inşa edilmiřtir¹⁰⁴. Doktor ve hemşire evi, okul gibi birçoğ binadan oluşan Basilica kompleksi içerisinde yer alan bu hastane, cüzzamlıların bakım ve tedavisi için ayrı bir bölüme sahip olması ile de ön plana

⁹⁷ A. H. Bayat, *age.*, s.146.

⁹⁸ R. Jackson, *age.*, s. 61; E. Gilgil, *agm.*, s. 282; L. Öztürk, *age.*, s. 49.

⁹⁹ R. Jackson, *age.*, s. 61.

¹⁰⁰ R. Jackson, *age.*, s. 62; E. Gilgil, *agm.*, s. 282; L. Öztürk, *age.*, s. 49.

¹⁰¹ R. Jackson, *age.*, s. 43.

¹⁰² L. Öztürk, *age.*, s. 52; Fielding H. Garrison, *An Introduction to The History of Medicine*, Philadelphia USA 1929, s.176.

¹⁰³ L. Öztürk, *age.*, 53; F. H. Garrison, *age.*, s. 177; A. Lyons, *age.*, s. 272; Peregrine Horden, “How Medicalised Were Byzantine Hospitals?”, *Medicina & Storia*, V/10, Florence Italy 2005, s. 47, 48.

¹⁰⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 304; A. Lyons, *age.*, s. 272; Plinio Prioreshi, *A History of Medicine: Byzantine and Islamic Medicine*, Omaha 2001, s. 107; F. P. Retief – L. Cilliers, *agm.*, 2002, s. 63; P. Horden, *agm.*, s. 49; Mark Anderson, *Hospitals, Hospices, and Shelters for the Poor in Late Antiquity*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, New Heaven 2012, s. 127; Hacı Çoban, “Roma Dönemi Hastaneleri, Asklepionlar ve Sarıkaya Roma Hamamı”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Yozgat 2016, s. 104; L. Öztürk, *age.*, s.54.

çıkmıştır¹⁰⁵. Hastane binası, “Nosocomium”ların ilk örneğini oluştururken daha sonra Bizans İmparatorluğunun ilişkili olduğu coğrafyalarda inşa edilerek birçok hastane binasının prototipi olmuştur¹⁰⁶. Efraim tarafından 375 yılında Urfa’da kurulan 300 yataklı bir hastane, İstanbul Başpiskoposu (398-404) John Chrysostom tarafında İstanbul’da kurulan hastane, 420 yılında Efes’te kurulan 75 yataklı hastane, Kudüs’te 550 yılında kurulan 200 yataklı hastane ve St. John Almsgiver’in İskenderiye’de 610 yılında yaptırdığı hastane buna örnek teşkil etmektedir¹⁰⁷. Avrupa’da ise ilk sivil hastane Roma’da Fabiola adlı rahibe tarafından 400 yılı civarında kurulmuştur¹⁰⁸.

Ortaçağ’da kilisenin güçlenmesi ile birlikte bilim, felsefe, sanat ve teknikte gerileme başlamıştır. Bu dönemde, uzun süre, tıbbi hizmetler manastırlardaki papaz, rahip ve rahibeler tarafından verilmiştir¹⁰⁹. Bu hastaneler mimari olarak bugünkü hastanelere benzememekle beraber hastaların bakımlarının yapıldığı küçük bir ev formundadırlar¹¹⁰. Doğu’da, 5. yüzyıldan itibaren hastane yapıları gelişmeye başlarken, Batı’da ise sağlık merkezleri 11. ve 12. yüzyılda gelişmeye başlamış ve bu kurumlar önceleri manastırların içinde, hasta ve yaşlı rahipler için dinlenme evi olarak daha sonradan manastırlar tarafından açılan hastane mekânları olarak sağlık hizmeti vermişlerdir¹¹¹. 13. yüzyılda ise bu hastaneler kilisenin elinden kurtulmaya başlamış ve sivil kuruluşlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır¹¹². Paris’te Hotel Dieu (829), İtalya’da Santa Maria della Scala (890 civarı), Londra’da St Bartholomew's (1123), Roma’da Ruh’ül Kudus (1204) ve Floransa’da Santa Maria Nuova (1288) hastaneleri bunlara örnek teşkil eden hastane binalarıdır¹¹³. Hastanelerin din adamlarının elinden alınıp, kadrosunu hekimlerin oluşturduğu yapıya kavuşması ise 14. yüzyılda gerçekleşmiştir¹¹⁴. Haçlı seferleri sırasında, 1200’lerde, Avrupalıların İslam dünyasında gördükleri hastaneleri daha

¹⁰⁵ A. Terzioğlu, agm., 1972, s. 304; P. Pioreschi, *age.*, s. 108; F. P. Retief – L. Cilliers, agm., 2005, s. 223; P. Horden, agm., s. 49; L. Öztürk, *age.*, s. 54.

¹⁰⁶ Peregrine Horden, “The Earliest Hospitals in Byzantium, Western Europe and Islam”, *Journal of Interdisciplinary History*, 35/3, 2005, s. 367; H. Çoban, agm., s. 104; L. Öztürk, *age.*, s. 54.

¹⁰⁷ F. H. Garrison, *age.*, s. 176, 177; P. Pioreschi, *age.*, s. 108, 109.

¹⁰⁸ F. H. Garrison, *age.*, s. 177; A. Lyons, *age.*, 272; F. P. Retief – L. Cilliers, agm., 2005, s. 223.

¹⁰⁹ A. D. Erdemir, *age.*, s. 66-67; A. Lyons, *age.*, s. 286; E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 205; İnci Hot, “Orta Çağ’da Batı Tıbbi”, *Cerrahpaşa Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 62.

¹¹⁰ E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 202-203; Aslı Altan, *Hastane Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2003, s.53-55.

¹¹¹ Emine M. Atabek, *Ortaçağ Tababeti*, İstanbul 1977, s. 78; E. M. Atabek – Ş. Görkey, *age.*, s. 248; İ. Hot, agm., s. 63.

¹¹² Paul Lewis, *Tıp Tarihi*, (Çev. Nilgün Güdücü), İstanbul 1998, s. 69.

¹¹³ P. Lewis, *age.*, s. 69; İ. Hot, agm., s. 63; William Bynum, *Tıp Tarihi*, (Çev. Nur Gökçeoğlu), Ankara 2008, s.42.

¹¹⁴ F. N. Uzluç, *age.*, s. 104; E. M. Atabek, *age.*, s. 78; İ. Hot, agm., s. 63.

sonradan kendi ülkelerinde kilise ve belediyelerin desteğiyle uyguladıkları görülmektedir¹¹⁵. St. John Şövalyeleri, bu Ortaçağ hastanelerinin ilk örneklerini yerleştikleri Kudüs, Rodos ve Malta’da ortaya koymuşlardır¹¹⁶. Bu hastaneler Papa III. Innocentius’un emriyle tüm Avrupa’ya yayılmıştır¹¹⁷. Ortaçağ’ın sonuna doğru inşa edilen bu hastaneler büyük pencere ve hastalar için geniş odaları olan, temiz su ile kanalizasyon sistemi bulunan yapılardır¹¹⁸. Uzun süre karanlık dönem olarak adlandırılan ve manastırların etkisinde dini temellere dayalı tıbbi çalışmalar, Napoli’de 9. yüzyılda açılan Salerno Tıp Okulu ile birlikte değişmeye başlamış ve Rönesans ile başlayacak uyanışın temeli atılmıştır¹¹⁹.

Rönesans döneminde belediyelerin desteğiyle hastaneler yapılmaya devam etmiş ve bu dönemde ayrıca akıl hastaları ile fakirler için hastaneler yapılmaya başlanmıştır¹²⁰. 1540’da İngiltere’de 8. Henry’in manastırları kapatması ile manastır hastaneleri de sivilleştirilip işlevlerini sürdürmeye devam etmiştir.¹²¹ Bu dönemde hastaların tedavisi için özel klinikler açılırken, İtalya ve Almanya’da büyük hastaneler inşa edilmiştir¹²². İtalya Milan’daki Maggiore Hastanesi bunun önemli örneklerindedir. Yoksul halka ücretsiz ve daha iyi bir sağlık hizmeti sunmak için, 1456 yılında inşa edilen Maggiore Hastanesi, haç şeklinde planlanmış olup haçın her kolu, belirli bir hastalığa ayrılmış ve haçın kollarının birleştiği orta kısım ise şapel olarak düzenlenmiştir¹²³. 17. yüzyılda ise hastaneler tedavinin yanı sıra, tıbbi araştırma ve eğitim için de kullanılmaya başlanmıştır¹²⁴.

Ortaçağ Avrupasının karanlık ve hemen hemen her alanda gerileme yaşadığı dönemde İslam dünyası bilimsel ve beşeri değerlerin ilerlemesinde büyük rol oynamıştır. Yunan, Roma ve Bizans döneminde hastalar rahipler tarafından ilkel yöntemlerle, inançla ve bitkisel ilaçlarla tedavi edilirken Cündişapur Bimaristanı ve sonrasında örnek teşkil ettiği İslam bimarhanelerinde, hastalar, bilimsel yöntemlerle ve doktorlar tarafından

¹¹⁵ A. H. Bayat, *age.*, s. 165.

¹¹⁶ F. N. Uzluk, *age.*, s. 104.

¹¹⁷ A. Lyons, *age.*, s. 345.

¹¹⁸ F. N. Uzluk, *age.*, s. 104.

¹¹⁹ N. Çobanoğlu, *agm.*, s. 52; A. H. Bayat; *age.*, s. 159; Tolgahan Karaimamoğlu, “Ortaçağ Avrupası’nda Tıp Kültürü ve Gelişmeleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/2, 2017, s. 54.

¹²⁰ A. Lyons, *age.*, s. 388-389.

¹²¹ L. Çapan, *agt.*, s. 7.

¹²² S. Aslan – R. Erdem, *agm.*, s. 14.

¹²³ Michele Augusto Riva - Daniele Mazzoleni, “The Ospedale Maggiore - Policlinico of Milan”, *Journal of Personalized Medicine*, 10/3, 2012, s. 136.

¹²⁴ A. Lyons, *age.*, s. 463.

tedavi edilmiştir¹²⁵. İslam medeniyeti Mezopotamya, Mısır, Çin ve Yunan medeniyetlerinden aldığı tıbbi bilgileri kendi bünyesinde harmanlamış ve tıp alanında kısa sürede büyük gelişmeler göstermiştir.

İslam dünyasındaki hastanelerden bahsetmeden önce İslam dünyasında inşa edilen bimarhanelerin prototipi olan ve Sasaniler zamanında kurulmuş olan Cündişapur Bimaristanı'ndan bahsetmek gerekir. 5. yüzyılın ortalarında Cündişapur Bimaristanı tıbbi bakım, hastane organizasyonu ve yapısı, tıbbi kayıtlar, doktor ve eczacı yetiştirilmesi gibi konularda İslam ve Türk bimarhanelerine örnek teşkil etmiştir¹²⁶.

İslam dünyasında ilk hastanenin inşası konusunda tartışmalar vardır. Bununla ilgili görüşlerden biri Hz. Peygamber döneminde Hendek savaşı sırasında Mescid-i Nebevi'de kurulan ve "Rüfeyde'nin çadırı" olarak adlandırılan çadır; diğer görüş, Muaviye döneminde, Emevi başkenti Şam'da inşa edilen el-Bimaristanü's-Sağır olarak ifade edilen yapı; bir üçüncü görüş ise Emeviler döneminde Velid bin Abdülmelik zamanında yaptırılan bina şeklindedir¹²⁷. İslam dünyasında inşa edilen tam teşekküllü ilk hastane ise Abbasiler döneminde, Bağdat'ta, 800'lü yıllarda Hârûn er-Reşid tarafından kurulan hastane binasıdır¹²⁸. Bu hastane, Cündişapur Bimaristanı etkisinde yapılmış ve daha sonra inşa edilecek, İslam devletlerindeki hastanelere örnek teşkil etmiştir¹²⁹. Abbasiler döneminde sayıları 23'ü bulan çok sayıda sağlık merkezi inşa edilmiştir¹³⁰. İslam döneminde inşa edilen diğer hastaneler ise Ağlebîler döneminde I. Ziyâdetullah tarafından Kayrevan'da Hâretüddimne (831), Ebû İbrahim Ahmed tarafından Sûse'de Sûse Hastanesi (858) ile Safâkus'da Safâkus Hastanesi ve Tunus'ta Tunus Hastanesi; İhşidler döneminde Kâfûr el-İhşidî tarafından Fustat'da Esfel Hastanesi (el -Mâristânü'l-Esfel) (957-958); Büveyhîler döneminde Ebû'l Hüseyin Ahmed b. Ebî Şücâ el-Büveyhî tarafından Bağdat'ta Muizzüddeve el-Büveyhî Hastanesi (966), Adudüddeve tarafından Şiraz'da Şiraz Hastanesi ve Bağdat'ta Adudi Hastanesi (978-982), Bahâüddeve tarafından Cürcân'da Cürcân Hastanesi, Muhammed b. Ali tarafından Bağdat'ta

¹²⁵ Andrew C. Miller, "Jundi-Shapur, Bimaristans, and The Rise of Academic Medical Centres", *Journal of the Royal Society of Medicine*, Vol: 99, 2006, s. 615.

¹²⁶ A. C. Miller, agm., s. 615.

¹²⁷ L. Öztürk, *age.*, s.62-64, 86, 89-101.

¹²⁸ Fatma İnce, "Ortaçağ'da İslâm/Türk-İslâm Tıbbının Parlak Bir Mümessili: Nureddin Hastanesi", *Beyülmakdis Araştırmaları Dergisi*, 18/3, 2018, s. 72.

¹²⁹ Gülten Dinç, "Orta Çağ'da İslam Tıbbı", *Cerrahpaşa Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 85; A. H. Bayat, *age.*, s. 209; L. Öztürk, *age.*, s. 114-116.

¹³⁰ Abbasiler döneminde inşa edilen hastane binaları hakkında detaylı bilgi için bkz. L. Öztürk, *age.*, 109-176.

Muhammed b. Ali b. Halef Hastanesi (1010-11), Müeyyedü'l Melik Ebû Ali Hasan er-Rahcî tarafından Vâsıt'ta Vâsıt Hastanesi (1023) dir¹³¹. İslam coğrafyalarındaki hastaneler, hastaların hastalıklarına göre koğuşlarının bulunması, ücretsiz olması, akıllı hastalarının tedavi edilmesi, hijyene önem verilmesi, vakıf sistemi sayesinde devamlılıklarının sağlanması ve dini zümre tarafından değil hekimler tarafından bilimsel tedavi yöntemlerinin uygulanması gibi özelliklere sahipken, Avrupa, ancak Haçlı Seferleri ile bu özellikteki hastaneleri tanımış, 13. yüzyıldan itibaren benzer örnekler vermeye başlamıştır¹³². İslam dünyasında diğer sağlık merkezleri olarak çadırlar, manastırlar, saraylar, hekim evleri, hekim dükkanları, hasta evleri, hamamlar ve sokaklar karşımıza çıkmaktadır¹³³.

Türklerin, tıbbi birikimini ana yurdu olan Orta Asya'dan aldıkları ve daha sonra yayıldıkları coğrafyalardaki dinlerden ve medeniyetlerden etkilendikleri düşünülmektedir¹³⁴. Bozkır kültürü yaşayan Türk topluluklarında, bilimsel tıptan ziyade, "Kam (şaman)" ve "Baksı" denilen büyücü hekimlerin uyguladığı Şamanizm'in büyüsel tedavi metotları ile "Otacı", "Emçi" ve "Atasagun" denilen hekimlerin uyguladığı, bitkisel ve maden kaynaklı ilaçlarla yapılan tıbbi tedaviler görülmektedir¹³⁵. Şamanist ve göçebe Orta Asya Türklerinde tedavi yeri olarak çadırların kullanıldığını, bedeni işgal eden kötü ruhların bulaşıcı olduğu düşünüldüğü için bir hasta iyi oluncaya veya ölünceye kadar bir çadırda tecrit edilmesinden anlaşılmaktadır¹³⁶. Orta Asya Türklerinde hastalıkların tedavileri, ayrıca, ruhların toplandığı yerler arasında görülen dağ tepelerinde de yapılmıştır¹³⁷. M.Ö. 1122-221 yıllarında Türk topluluklarından Chou sülalesi zamanında, Çin'de, hastanelerin ilkel şekli olan tıp mabetlerinin yapıldığı ve M.Ö. 300 yıllarda Çin'in baş şehrinde deliler, sağırlar, körler, felçliler ve topallar için özel sağlık tesislerinin bulunduğu ifade edilmektedir¹³⁸. Budistliği kabul eden Türkler Türkmenistan, Horasan ve Hindistan'da Vihara (Nevbahar) adı verilen, hem tıp okulu hem de hastane

¹³¹ Ağlebiler, Tolunoğulları, İhşidler ve Büveyhiler döneminde inşa edilen hastaneler için bkz. L. Öztürk, *age.*, s. 183-222.

¹³² H. G. Topdemir, *agm.*, s. 90-91; A. H. Bayat, *age.*, s. 211.

¹³³ L. Öztürk, *age.*, s. 61.

¹³⁴ L. Öztürk, *age.*, s. 36; Ali Haydar Bayat, "İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 3, Ankara 2002, s. 808.

¹³⁵ A. H. Bayat, *age.*, s. 239-240.

¹³⁶ Arslan Terzioğlu, "Türklerin Orta Asya ve Hindistanda Tesis Ettikleri Hastaneler", *VIII. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. 2, Ankara 1981, s. 803; A. H. Bayat, *agm.*, s. 812; Arslan Terzioğlu, "Türkistan, Çin ve Hindistan'da Türk Tababeti ve Hastaneleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 235, İstanbul 2006, s. 22.

¹³⁷ A.H. Bayat, *age.*, s. 243.

¹³⁸ A. Terzioğlu, *agm.*, 1992, s. 5.

olarak hizmet veren manastırlar inşa etmişlerdir¹³⁹. Tsü-k'ü Hunlarının Kansu'da, Türklerin Kağan soyu A-shi-na boyu ise Turfan'da M.S. 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren Budist Manastırları inşa ettikleri bilinmektedir¹⁴⁰. Uygur Türklerinin yaptıkları Viharalarda hekimlerin bulunduğu ve aynı zamanda burada hekimlik eğitiminin verildiği Bezeklik külliyesindeki Bhaisajyaguru'ya¹⁴¹ (hekimlik boddhisatvası) ayrılmış mabetler ile Uygur tıbbi metinlerinde yer alan otacı bodistv (hekim boddhisatva) ve otacı baksılar (hekim rahipler) hakkındaki bilgilerden anlaşılır¹⁴². Uygurlar devrinde yapılan Murtuk, Ak Beşim ve Açına'daki, 7. ve 8. yüzyıllara ait, dört eyvanlı plan şeması gösteren viharalar daha sonra Karahanlı, Gazneli ve Selçukluların yaptıkları dört eyvanlı plan şemasının uygulandığı hastane yapılarını da etkiledikleri görülmektedir¹⁴³.

İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Tolunoğulları döneminde, 873-875 yıllarında, Mısır'da Ahmet bin Tolun tarafından yaptırılan ve ilk defa vakıf gelirleri ile desteklenen hastane binası, aynı zamanda hastalıklara göre hastaların farklı koşullarda tedavi edildiği bir sağlık merkezidir¹⁴⁴.

Karahanlılar'da Böri Tigin Tamgaç Buğra Kara Hakan İbrahim zamanında Semerkant'ta inşa edilen hastane binası, Gazneliler'de Gazneli Mahmud zamanında Gazne'de yaptırılan hastane binaları günümüze ulaşmamıştır. Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han'ın yaptırdığı hastane binası, İslami dönemde, Orta Asya'da inşa edilen ilk hastane binası olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁵. Hastanenin vakfiyesinden Dârülmerzâ olarak anıldığı ve hükümdara ait bir evde tesis edildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Dârülmerzâ, Orta Asya evlerinde olduğu gibi ve daha sonra Selçuklu darüşşifalarında da karşımıza çıkacak olan orta avlulu, 4 eyvanlı plan şemasına sahiptir¹⁴⁷.

¹³⁹ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 5.

¹⁴⁰ A. Terzioğlu, agm., 1981a, s. 804.

¹⁴¹ Bhaisajyaguru, Gautama Buddha'nın şifacı yönünden dolayı kendisine verilen isim olup "Tıbbın Efendisi" anlamına gelmektedir. Bkz. Özhan Öztürk, *Budizm Terimleri Sözlüğü A-B*, <http://ozhanozturk.com/2017/10/25/budizm-terimleri-sozlugu/>.

¹⁴² A. Terzioğlu, agm., 1981a, s. 804, 805; A.H. Bayat, *age.*, s. 254-255.

¹⁴³ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 5-6.

¹⁴⁴ Eşref Buharalı, "Üç Türk Hükümdarının Yaptırdığı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memlüklerde Sağlık Hizmetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40, Ankara 2006, s. 30; Hüseyin Gazi Topdemir, "İslam Dünyasında Tıp", *Bilim ve Teknik Dergisi*, S. 537, 2012, s.90.

¹⁴⁵ A. H. Bayat, *age.*, s. 262.

¹⁴⁶ Saffet Bilhan, "Tıp Okulu Niteliğinde, 10 Yüzyıllık Türk Hastanesi, Vakıf Belgesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XV/2, Ankara 1982, s. 126; Arslan Terzioğlu, "Yeni Kaynaklar Işığında Karahanlı Hastane ve Tıp Tarihine Bir Bakış", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1997, s. 361-362.

¹⁴⁷ A. Terzioğlu, agm., 1997, s. 361; A. H. Bayat, *age.*, 262.

Selçuklularda hükümdar, hükümdar ailesi ve devlet adamları, 11. ve 13. yüzyıllar arasında, Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Irak'ta, hakim oldukları topraklar üzerinde birçok hastane ve bakımevi yaptırmışlardır¹⁴⁸. Nizam-ı Mülk'ün Nişabur'da yaptırdığı ve günümüze ulaşmayan bimaristan, Selçuklular tarafından inşa edilen ilk hastane binası olarak kabul edilmektedir¹⁴⁹. Selçuklular zamanında ayrıca Alp Arslan tarafından 1067 yılında, Bağdat'ta Nizamiye hastanesi, Melikşah'ın kardeşi Tutuş adına maiyetinden Humartekin tarafından Bağdat'ta Bimaristan et-Tutuşî ve Ahmed Kaşî tarafından Ebher, Zencan, Gence ile Erranda hastaneleri yaptırılmıştır¹⁵⁰. Kirman Selçukluları döneminde Turanşah tarafından 1094 yılında Bandasir'de bir hastane kurulmuşken, yine Bandasir'de Arslanşah'ın oğlu Mehmed zamanında bir hastane daha inşa edilmiştir¹⁵¹.

Selçuklu Atabeyleri de fethettikleri topraklarda hastane yapımına önem vermişlerdir. Orijinal hali ile günümüze ulaşan en eski hastane Türk Atabek'i Nureddin Mahmûd Zengi tarafından Şam'da 1154 yılında yaptırılmıştır¹⁵². Şam Nureddin Hastanesi, ortada havuzlu avluya açılan 4 eyvan ile hasta odaları, tuvalet ve banyodan oluşmaktadır¹⁵³. Daha sonra Şiraz Atabeyi'i Ebu Bekir Bin Sa'd-i Zengi tarafından Darüşşifa-i Muzafferî de yaptırılmıştır¹⁵⁴.

Erbil Atabeyi Muzafferüddin Ebu Said Gökbörö tarafından bakımevi(1156), Selahaddin Eyyubi tarafından Kudüs (1187) ve Akka'da (1248) Selahaddin Eyyubi Hastaneleri, Emir Seyfeddin Kalavun tarafından Kahire'de Seyfeddin Kalavun Hastanesi (1284), Emir Seyfeddin Kaymeri tarafından Şam'da yaptırılan ve planı Nureddin Zengi Hastanesine benzeyen, Şam Kaymeri Eyyübi Hastanesi (1308), Olcaytu Han'ın veziri Reşidüdin Fazlullah tarafından Tebriz'de Reşidüddin Hastanesi (1310) ve Haleb Atabeyi Prens Seyfeddin Ergun Kamil tarafından Haleb'de Ergun Kamil Hastanesi (1354), Selçuklular döneminde Anadolu dışında, devlet adamları tarafından yaptırılmış hastane binalarıdır¹⁵⁵. Selçuklular döneminde halka hizmet veren darüşşifalar dışında kervansaray

¹⁴⁸ Ahmet Hulûsi Köker, "Selçuklu Şifahaneleri", *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1991, s. 1; A. Demirhan Erdemir, *age.*, s. 118; A. H. Bayat, *age.*, s. 264.

¹⁴⁹ Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Hastahaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 56; Zeki Atçeken – Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya 2012, s. 159; Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şifa Abideleri Şifahaneler*, İstanbul 2012, s. 43.

¹⁵⁰ A. H. Köker, *agm.*, s. 1; A. Terzioğlu, *agm.*, 1993, s. 57.

¹⁵¹ A. Terzioğlu, *agm.*, 1993, s. 57.

¹⁵² A. Terzioğlu, *agm.*, 1972, s. 308; A. H. Bayat, *age.*, s. 210.

¹⁵³ A. H. Bayat, *age.*, s. 210.

¹⁵⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 1993, s. 58.

¹⁵⁵ A. H. Köker, *agm.*, s. 1; K. İ. Gürkan, *agm.*, s.34-35.

hastaneleri, seyyar hastaneler ve saray hastaneleri gibi sağlık kuruluşları da görülmektedir¹⁵⁶.

Anadolu Selçukluların en önemli sağlık ve sosyal yardım kuruluşları olan darüşşifalar; hükümdarlar, aileleri ve devlet adamları tarafından vakıf sistemi ile büyük şehirlerin hepsinde inşa edilmiştir¹⁵⁷. Bu dönemde 17 adet hastane inşa edilmiş olup bunlardan yalnız dördü günümüze ulaşabilmiştir¹⁵⁸. Anadolu'da "darüşşifa", "şifahane", "maristan", "bimaristan", "darüsshıha", "darülafiye", "me'menülistirahe", "darüttıb" adlarıyla anılan bu hastane binaları, dört eyvanlı Orta Asya evlerinin etkisini taşısa da genel olarak medrese plan şemasını yansıtmaktadır¹⁵⁹. Sultan Melikşah zamanında Rey ve Horasan'da yaptırılan medreselerin ana hatları ve plânları, darüşşifaların plan şemasını etkilemiş ve bu dört eyvanlı-avlulu plan şeması Suriye ve Şam'daki Zengi devletine ait hastane binalarında da uygulanmıştır¹⁶⁰. Anadolu'da günümüze ulaşan en eski hastane binası olan Kayseri Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Medresesi (1206), ortada havuzlu açık avlu, avlunun gerisinde revaklar ve revakların gerisindeki odalar ile avluya dört yönden açılan eyvanlardan oluşan plan şeması, Anadolu'nun yakın çevresindeki Şam Nureddin Zengi Hastanesi ve Artuklular zamanında tesis edilen Mardin Hatuniye Medresesi (yaklaşık 1185), Diyarbakır Zinciriye Medresesi (1198), Diyarbakır Mesudiye Medresesi (1198-23) avlulu-eyvanlı plan şemalarına benzemekte ve bu plan şemasının darüşşifa gibi çok amaçlı yapılarda kullanıldığını göstermektedir¹⁶¹. Sivas'ta I. İzzeddin Kevkavus tarafından yaptırılan Darüşşifa (1217) eyvan-avlu geleneğini devam ettirmiş ve burada üç eyvana yer verilmişken, Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228-29) yine üç eyvanlı ve avlulu olarak yapılmış ancak burada avlunun üstü kubbe ile kapatılmıştır¹⁶². Anadolu Selçuklu devletinden günümüze ulaşan dördüncü ve son darüşşifa ise avlu-eyvan birleşimi geleneğini sürdürmüş ve revakları iki katlı olarak düzenlenmiş olan Tokat Muineddin Pervane Darüşşifası'dır (13. yüzyılın son çeyreği)¹⁶³. Anadolu Selçuklular

¹⁵⁶ Çağrı Bakır, *Selçuklular Döneminde Sağlık Kurumları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s. 44-45; Muhammet Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar", *Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7/13, 2014, s. 292-293.

¹⁵⁷ A. H. Bayat, *age.*, s. 269.

¹⁵⁸ G. Cantay, *age.*, 2014, s. 19, 22.

¹⁵⁹ G. Cantay, *age.*, s. 8-9.

¹⁶⁰ Gönül Cantay, "Tarihi Süre İçinde Sağlık Kuruluşlarının Gelişmesi", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, c. 2, İstanbul 1981, s. 153; G. Cantay, *age.*, s. 9.

¹⁶¹ İbrahim Başağaoğlu – Betül Bakır, "Anadolu Selçuklu Darüşşifalarında Mimariyi Etkileyen Öğeler", VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi 16-18 Haziran 2004 Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul 2006, s. 139; A. H. Bayat, *age.*, s. 269; G. Cantay, *age.*, 2014, s. 13-14.

¹⁶² G. Cantay, *age.*, s. 14.

¹⁶³ G. Cantay, *age.*, s. 15.

döneminde inşa edilen hastane binaları kronolojik olarak; Mardin Eminateddin Darüşşifası (12.yy'ın ilk çeyreği)¹⁶⁴, Konya Eski Darüşşifası (1113)¹⁶⁵, Silvan Darüşşifası (1176-77/1184-85)¹⁶⁶, Akşehir Darüşşifası (12. yüzyılın sonu, 13. yüzyılın başı)¹⁶⁷, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası (1205-1206)¹⁶⁸, Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217)¹⁶⁹, Konya Alâeddin Darüşşifası (1219-1237/38)¹⁷⁰, Divriği Darüşşifası (1229)¹⁷¹, Çankırı Darüşşifası (1235)¹⁷², Kütahya Darüşşifası (13. yüzyılın ikinci çeyreği)¹⁷³, Eski Malatya Darüşşifası (13. yüzyılın ortası)¹⁷⁴, Kastamonu Pervaneoğlu Ali Darüşşifası (1272)¹⁷⁵, Tokat Gökmedrese Darüşşifası (13. yüzyılın son çeyreği)¹⁷⁶ ve Aksaray Darüşşifası (13. yy'ın son çeyreği, 14. yy'ın başı)¹⁷⁷ şeklinde sıralayabiliriz. Bunların dışında Erzincan Darüşşifası ve Sivas Şehzadeler Darüşşifası'nın da bulunduğu, ancak kaynaklarda yeterli bilgi olmadığı için inşa tarihlerinin bilinmediği belirtilir¹⁷⁸. Anadolu Selçuklu darüşşifalarında hastaların tedavi edilmesinin yanı sıra usta-çırak şeklinde tıp eğitimi de verilmektedir¹⁷⁹. Hem fiziksel hem de akıl hastalarına hizmet veren bu sağlık kuruluşlarında hasta odaları, doktor ile hasta bakıcı odaları yer almakta, ayrıca yakınında hamam da bulunmaktadır¹⁸⁰. Anadolu Selçuklu darüşşifalarının, ortasında havuz bulunan avlusu, bunun gerisinde revaklar ve odalardan oluşan medrese plan tipini yansıtmakta olup kalın ve yüksek duvarları, abidevi taç kapısı ile dönemin mimari üslubunu yansıtmaktadır¹⁸¹. Genellikle ticaretin yoğun olduğu yerlerde, bulaşıcı hastalıklar gözetilerek şehir merkezlerinin dışında inşa edilen darüşşifalar tek blok halinde, bazen de yanına bitişik olarak medrese veya cami ile külliye oluşturacak şekilde de inşa edilmiştir¹⁸².

¹⁶⁴ Mehmet Kutlu, *XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tıp Kurumları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2017, s.295.

¹⁶⁵ M. Kutlu, *agt.*, s. 361.

¹⁶⁶ G. Cantay, *age.*, s. 20.

¹⁶⁷ G. Cantay, *age.*, s. 21.

¹⁶⁸ M. Kutlu, *agt.*, s. 38.

¹⁶⁹ M. Kutlu, *agt.*, s. 107.

¹⁷⁰ G. Cantay, *age.*, s. 19, 20.

¹⁷¹ M. Kutlu, *agt.*, s. 171.

¹⁷² M. Kutlu, *agt.*, s. 327.

¹⁷³ G. Cantay, *age.*, s. 22.

¹⁷⁴ G. Cantay, *age.*, s. 20.

¹⁷⁵ M. Kutlu, *agt.*, s. 341-342.

¹⁷⁶ M. Kutlu, *agt.*, s. 220.

¹⁷⁷ M. Kutlu, *agt.*, s. 371.

¹⁷⁸ G. Cantay, *age.*, s. 21.

¹⁷⁹ G. Cantay, *agm.*, 1981, s. 153; A. Demirhan, *age.*, 1982, s. 53.

¹⁸⁰ Abdülkadir Bakır, "Türk-İslam Dünyasının Geç Dönemlerinde Tıp Kültürü ve Çalışmaları", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Konya 2018, s. 14-15.

¹⁸¹ A. Kılıç, *age.*, s. 65.

¹⁸² A. Kılıç, *age.*, s. 47, 65.

Beylikler döneminde, Anadolu Selçuklu darüşşifalarının işlerliğini sürdürdüğü düşünülmele birlikte; yalnız İlhanlılar tarafından, Amasya’da, Selçuklu darüşşifaları mimari özelliğini taşıyan Anber bin Abdullah tarafından 1308-1309 yılında bir darüşşifa inşa edilmiştir¹⁸³.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin dağılmasının ardında kurulan Osmanlı Devleti, Selçuklular döneminde inşa edilmiş olan darüşşifalarda hizmet vermeyi sürdürmüş ve yayıldığı geniş coğrafya da yeni darüşşifalar yapmaya devam etmiştir¹⁸⁴. Osmanlı devletinde ilk darüşşifa başkent Bursa’da Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan külliyeinin içerisinde yer alan, Yıldırım Darüşşifası’dır (1400)¹⁸⁵. Yıldırım Darüşşifası, avluyu üç yönden çevreleyen revaklar ile bunun gerisindeki odalar ve dersane bölümünden meydana gelmektedir. Genel olarak medrese plan sistemini ve Selçuklu darüşşifaları modelini devam ettiren bu darüşşifada, sağlık tesisi olmasının verdiği ihtiyaçlara göre de planlama yapılmıştır¹⁸⁶. Osmanlı devletinde ikinci olarak İstanbul Fatih Külliyesi (1456-70) içerisinde yaptırılan darüşşifa, günümüze ulaşmamış olup yapının planı, kare avluyu çevreleyen revakların gerisindeki odalar ve dersane kısmından oluştuğunu göstermektedir¹⁸⁷. İstanbul’un ardından Edirne’de II. Bayezid tarafından yaptırılan, Sultan II. Bayezid Külliyesi (1484-88) içerisinde yer alan darüşşifa, medreseye bitişik olarak ve daha önceki darüşşifalardan farklı bir planlama ile yapılmıştır. Yan yana üç blok halinde inşa edilen yapının altıgen planlamaya sahip bloğu, merkezi bir kubbe ile örtülmüş ve burası ortadaki havuzlu avluya açılan dört eyvan ve altı hasta odasından oluşturulmuştur. Fonksiyonel yönünün ön plana çıktığı plan düzenlemesi ile hastalar merkezi bir sistemle gözetim altında tutulup en iyi şekilde hizmet almışlardır¹⁸⁸. Darüşşifa bu merkezi planlı düzenlemesi ile 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da inşa edilen Gasthus (1878)¹⁸⁹, Liverpool Seaford Askeri (1884)¹⁹⁰, Stuienberg (1885)¹⁹¹, Philadelphia Presbyterian Hastanesi (1888)¹⁹², John Hopkins

¹⁸³ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 173; G. Cantay, *age.*, 2014, s. 11; M. Kutlu, *agt.*, 261-262.

¹⁸⁴ Gönül Cantay, “Darüşşifalar”, *Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, c. 1, İstanbul 1988, s. 355; A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 173; N.Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 153.

¹⁸⁵ Gönül Cantay, “Osmanlı Dönemi Darüşşifaları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 10, Ankara 1999. s.367.

¹⁸⁶ G. Cantay, agm., 1999, s. 367.

¹⁸⁷ G. Cantay, *age.*, s. 17.

¹⁸⁸ G. Cantay, agm., 1999, s. 368; Esin Kahya – Ayşegül Erdemir, *Bilimsel Çalışmaların Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara, 2000, s. 118.

¹⁸⁹ E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118

¹⁹⁰ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 176

¹⁹¹ A. Terzioğlu, agm., 1992, s. 176; E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118.

¹⁹² E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118; Rifat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013, s. 60.

(1889)¹⁹³, Bradford Çocuk (1890)¹⁹⁴, Stuttgart Bahriye (1897)¹⁹⁵ gibi birçok hastane binasına da örnek teşkil etmiştir¹⁹⁶. Darüşşifanın ikinci bölümü, enine dikdörtgen planlı avluya açılan dört odadan; uzunlamasına dikdörtgen planlı üçüncü bölüm ise iki büyük koğuş ve revaklı avlunun gerisindeki mekânlardan oluşmaktadır. Başkentler dışında, Manisa’da inşa edilen Hafsa Sultan Darüşşifası (1539)¹⁹⁷ şadırvanlı avlunun etrafında yer alan odalar ve doğu ve kuzey cephedeki eyvan uygulaması ile Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir¹⁹⁸. Darüşşifada fonksiyonellik gözetilerek odalarından bazılarının dikdörtgen şeklinde, koğuş düzeninde yapılmış olması dikkat çekicidir¹⁹⁹. İstanbul’da Hürrem Sultan tarafından inşa edilen Haseki Darüşşifası (1550)²⁰⁰ sekizgen, merkezi planlı avlusu ve sekizgen avlunun beş kenarının gerisine yerleştirilen odaları ile farklı bir plan sistemine sahiptir. Merkezi sistemli avlunun iki köşesine yerleştirilen eyvanlarla odalara geçiş sağlanmış olup, darüşşifada hastalara hizmet açısından fonksiyonellik ön planda tutulmuştur²⁰¹. Ayrıca yapının yalnız güneyindeki iki oda kare ve müstakil olarak yapılmışken, diğer odaların dikdörtgen koğuş düzeninde yapılması, Hafsa Sultan Darüşşifasında olduğu gibi fonksiyonel bir yaklaşımla inşa edildiğini göstermektedir²⁰². Süleymaniye Darüşşifası (1556), dikdörtgen planlı revaklı avlunun gerisine yerleştirilen odalardan meydana gelen medrese plan şemasının, birbirine bitişik olarak iki kez tekrarlanmasından oluşmaktadır²⁰³. Nurbanu Sultan tarafından yaptırılan Atik Valide Darüşşifası (1579)²⁰⁴ ve 17. yüzyılda inşa edilen tek darüşşifa olan Sultan Ahmed Darüşşifası (1609-17)²⁰⁵ avlunun etrafına çeviren revakların gerisindeki odalardan meydana gelmektedir. Osmanlı döneminde inşa edilen darüşşifalarda, Selçuklu darüşşifa geleneği sürdürülmekle birlikte, Edirne Sultan II. Bayezid ve İstanbul Haseki darüşşifalarında olduğu gibi farklı plan tipleri de ortaya konulmuştur. Selçuklularda darüşşifalar müstakil ya da cami veya medrese ile bitişik ve ana bina olarak ön plana çıkarken Osmanlıda darüşşifalar, cami merkezli büyük külliyelerin bir kenarında inşa

¹⁹³ E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118

¹⁹⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 1992, s. 176; E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118

¹⁹⁵ E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118

¹⁹⁶ A. Terzioğlu, *agm.*, 1992, s. 176; E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 118; Rifat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013, s. 60.

¹⁹⁷ G. Cantay, *age.*, s. 83.

¹⁹⁸ G. Cantay, *agm.*, 1988, s. 356.

¹⁹⁹ G. Cantay, *agm.*, 1988, s. 356.

²⁰⁰ A. Kılıç, *age.*, s. 256.

²⁰¹ G. Cantay, *agm.*, 1999, s. 370.

²⁰² G. Cantay, *age.*, s. 88, 89.

²⁰³ G. Cantay, *agm.*, 1999, s. 371; A. Kılıç, *age.*, s. 271.

²⁰⁴ G. Cantay, *age.*, s. 96.

²⁰⁵ G. Cantay, *age.*, s. 99.

edilmiştir²⁰⁶. Anadolu Selçuklu darüşşifalarının vazgeçilmez unsuru olan eyvanlar Osmanlı darüşşifalarında da kullanılmış, ancak Osmanlıda daha çok geçit mekânı olarak yer almıştır²⁰⁷.

1.3. 18 ile 20. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Hastane Binaları

Avrupa’da sanayinin gelişmeye başlaması ile birlikte yönetim biçimi ve yaşam tarzı değişmiş, kırsal nüfus azalırken kent nüfusu artmaya başlamıştır. Bu değişim yüzyıllardır devam eden saray mimarisi ve dini mimarinin ön planda tutulduğu anlayışı da etkilemiş, farklı karakterdeki yapıların doğmasına neden olmuştur²⁰⁸. Bu farklı yapı tiplerinden birisi de hastaneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Asklepionlardan beri hastanelerin varlığı bilinmekle beraber, 16. yüzyıldan sonra artan nüfusa paralel olarak, hastane yapımında artış olmakla birlikte, yaşanan sağlık sorunlarına ve salgın hastalıklara göre hastane binaları tasarlanmaya başlamış ve hastalara en iyi hizmetin verilebileceği plan tipleri oluşturmanın yolu aranmıştır. Bu kapsamda, tıp alanındaki gelişmeler, hastane binalarının planlanmasında etkili olmuştur.

18. yüzyılda kent nüfusunun artışına paralel hastane sayısında da artış yaşanmış, orta ve üst sınıfın evlerinde tedavi gördüğü bu yüzyılın başında, yoksullar için İngiltere’de önce Londra’da daha sonra Winehester ve Edingburgh’da hayırsever kişi ve kurumlar tarafından hastaneler ve dispanserler kurulmuştur²⁰⁹. 18. Yüzyılın ortalarına doğru, statüsü gittikçe artan hekimler, kendi hastanelerini açmaları ve tıbbi pratiklerini hastanelerde gerçekleştirmeleri sayesinde hastanelerin gelişimine katkı sağladılar²¹⁰. Çoğu hekimler tarafından kurulan, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki hastanelerin bir bölümü, genel hastanelerden dışlanmış hasta kesimi için, diğer bir bölümü ise akıl hastaları ile bulaşıcı hastalıkların tedavi edildiği hastanelerdir²¹¹. 18. yüzyılın sonunda sivil hastanelerin yanı sıra askeri hastaneler de kurulmuştur²¹². 18. yüzyıl hastaneleri “blok tip” olarak ifade edilen tekli, iç avlulu ve kare planlı olarak inşa edilmiş hastanelerdir²¹³.

²⁰⁶ Orhan Bolak, *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul 1950, s. 41; A. Kılıç, *age.*, s. 47.

²⁰⁷ G. Cantay, *agm.*, 1988, s. 357.

²⁰⁸ Alidost Ertuğrul, “XIX. Yüzyılda Osmanlı’da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13, 2009, s. 293-294.

²⁰⁹ Ata Soyer, “Modern Hastanelerin Doğuşu”, *Toplum ve Hekim*, 10/69-70, Ankara 1995, s. 95; P. Lewis, *age.*, s. 117.

²¹⁰ N. Çobanoğlu, *agm.*, s. 52.

²¹¹ A. Soyer, *agm.*, s. 96.

²¹² P. Lewis, *age.*, s. 150

²¹³ Aslı Sungur Ergenoğlu – Ayfer Aytuğ, “Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi”, *Megaron*, 2/1, 2007, s. 45.

Bu yüzyılda tıp alanındaki gelişmeler hastanelere de yansımış, Chester’lı John Haygarth’ın bildirimleri ilk kez 1783’de hastanelerde özel ateş koğuşlarının oluşturulmasını sağlamıştır²¹⁴. Ortaçağ ve Rönesans döneminde Ospedale Maggiore in Milan, the Hospital of Santa Maria Nuova in Florence, or Saint John’s Hospital in Bruges gibi birçok hastane, fiziksel hastalıkların yanı sıra ruhsal hastalıkların da tedavi edildiği ve tedavide dini telkinlerin de bulunması nedeniyle bir şapel ile birleşen birden çok yatak sırasını barındıran, farklı şekil ve büyüklükteki koğuşlardan meydana gelen tasarıma sahiptirler²¹⁵. Buna karşılık 18. yüzyılın sonunda, hastane tasarımcıları, hastane hastalıklarını önlemeye yönelik yeni hastane tipleri oluşturmayı hayal etmişler ve geleneksel tasarımlardan oldukça farklı hastaneler ortaya koymuşlardır. Plymouth’daki Stonehouse Askeri Hastanesi ve Paris’teki yeni Hotel Dieu örneklerinde olduğu gibi, 18. yüzyılın sonunda Avrupa’daki hastane tasarımları; diğer alanlardan ayrılmış, hava akımına açık, dar ve çizgisel odalardan meydana gelen küçük binalardan oluşmakta, böylece bu hastane tasarımı ile hava akışı ve kalitesi en üst seviyeye çıkarılmıştır²¹⁶. Bu tasarımla, içeride her yatak, bir pencere altına gelecek şekilde ve en fazla iki sıra yatak koyularak hastaların aynı havayı solumadan aynı odayı paylaşmaları sağlanmıştır²¹⁷.

Sanayi devrim ile birlikte artan şehir nüfusuna paralel olarak, 19. yüzyılda inşa edilen hastane sayısında artış olup, bu hastaneler artık yoksullara hizmet eden hastaneler olmaktan çıkıp, para karşılığı hizmet veren hastanelere dönüşmüştür²¹⁸. 19. yüzyılın özelliklerinden biri de ilk olarak 1859 yılında Surney’de Crangleingh tarafından kurulan, ücret karşılığı daha lüks koşullarda tedavinin sağlandığı ev hastaneleridir²¹⁹. Bu dönemde hava akışını engellediği ve mikropların yayılmasını arttırdığı gerekçesiyle blok tipi hastaneler yerine, doktorlar, yeni tip hastane planlaması üzerinde durmaya başlamışlar ve miasmatik kuramını ilke edinen “pavyon” plan tipini ortaya koymuşlardır²²⁰. İlk olarak M. P. Gauthier tarafından 1839-1845 yıllarında Paris’te yaptırılan Hôpital Lariborisiere’de²²¹ uygulanan pavyon plan tipinde hastaneler, dış koridorlarla bağlanan

²¹⁴ A. Demirhan, *age.*, 1982, s. 88.

²¹⁵ Jeanne Kısacky, *Rise of the Modern Hospital: An Architectural History of Health and Healing, 1870-1940*, United States of America 2017, s. 15.

²¹⁶ J. Kısacky, *age.*, s. 15.

²¹⁷ J. Kısacky, *age.*, s. 15.

²¹⁸ N. Çobanoğlu, *agm.*, s. 53.

²¹⁹ N. Çobanoğlu, *agm.*, s. 53.

²²⁰ A. S. Ergenoğlu – A. Aytuğ, *agm.*, s. 45.

²²¹ Hastanenin planı için bkz. <http://www.emmanuellegallo.net/pdf/posterCh.pdf>

birçok bağımsız bölüme ayrılan çoklu ünitelerden oluşmaktadır²²². Pavyon plan tipi, hastane personelinin dolaşım alanlarının uzunluğu nedeniyle hem zaman hem de enerji kaybına sebebiyet vermiş, bina dış yüzeylerinin fazla olmasından dolayı ısıtma giderlerinin artırması nedeniyle istenileni karşılamamıştır²²³.

20. yüzyılın başlarında, hastaneler, özel bilimsel çalışmaların merkezi haline gelmiş ve artık sadece fakirlere değil tüm hastalara hizmet vermeye başlamış, ancak hastaneler içerisinde insanların ekonomik durumlarına göre düzenlemeler yapılmış; zenginler için özel odalar, orta halli insanlar için yarı özel odalar ve yoksullar için koğuş sisteminde geniş büyük odalar yapılmıştır²²⁴. 20. yüzyılın başlarında mikrop kuramının bulunmasıyla birlikte hastalık ve ölüm oranlarının düşmesine, asansörün binalarda kullanılmaya başlanmasına ve arsa fiyatlarındaki artışa paralel olarak ilk kez Amerikalı cerrahlar tarafından pavyon planı yerine çok katlı hastaneler gerçekleştirilmiş, bu plan tipi yaygınlaşarak kullanılmaya başlanmıştır²²⁵. Hastaneler artık doktor odaklı hale gelmiş ve koğuşlara kapsamlı teşhis, tedavi ve eğitim alanları eklenirken, 1920'lerde, artık hastaneler sadece hastaların yatırıldığı koğuşlardan ibaret olmayıp röntgen, cerrahi, hidroterapi, elektroterapi, fizik tedavi odaları ile laboratuvarlar, konferans salonları, toplantı alanları, doktor salonları, hekim ofisleri ve kütüphane gibi birimlerin yer aldığı büyük binalar haline gelmiştir²²⁶.

1.4. 18 ile 20. Yüzyıllar Arasında Osmanlı'da Hastane Binaları

Avrupa'da Rönesans hareketleri ile başlayan kalkınma, sonraki yüzyıllarda da devam etmiş ve sanayi devrimi ile birlikte şehirler, modern anlamda gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. Bu dönemde yeni yapı türleri ortaya çıkmış veya mevcut yapılar gelişip değişime uğramıştır. Osmanlı Devleti de Lale Devri ile birlikte, Avrupa'daki gelişmeleri takip etmeye, Avrupa'daki uygulamaları kendi ülkesinde değerlendirmeye başlamıştır. Değişim öncelikle askeri alanda başlamış, daha sonra topluma da yayılmıştır. Bu değişimler sağlık alanına da yansımış ve vakıf sisteminin bozulmasıyla birlikte darüşşifalar eski etkisini kaybetmiş, artık hastaların tedavi edildiği sağlık kurumları

²²² Heather Burpee, *History of Healthcare Architecture, Integrated Design Lab Puget Sound*, 2008, s. 1; A. S. Ergenoğlu – A. Aytuğ, agm., s. 45.

²²³ A. S. Ergenoğlu – A. Aytuğ, agm., s. 45.

²²⁴ Jeanne Kisacky, "History of Medicine: An Architectural History of US Community Hospitals", *AMA Journal of Ethics*, 21/3, 2019, s. 290.

²²⁵ A. S. Ergenoğlu – A. Aytuğ, agm., s. 46.

²²⁶ J. Kisacky, agm., s. 290.

olarak değil, akıl hastalarının toplandığı bimarhaneler olarak anılır olmuştur²²⁷. Bu nedenle, zamanla, darüşşifalar yerlerini modern anlamda sağlık hizmetleri sağlayan hastane binalarına bırakmışlardır. Daha önceden saray erkânı tarafından vakfedilen sosyal yardım kuruluşları olarak karşımıza çıkan sağlık yapıları, önceleri saray ve ordu için yapılırken, 19. yüzyıldan sonra devlet eliyle halkın tümüne hizmet edecek şekilde yapılmaya başlanmıştır²²⁸. İlk olarak III. Selim döneminde askeriye'nin modernizasyonu için yapılan çalışmalar neticesinde, yeni kışla binalarının yanı sıra modern anlamda hastaneler de ilk kez inşa edilmiş, Tophane Kışlası'ndaki askerlere sağlık hizmeti veren ve kesin inşa tarihi bilinmeyen Tophâne-i Âmire Hastanesi, Osmanlı'da modern anlamda inşa edilen ilk hastane binası olarak gerçekleştirilmiştir²²⁹. Daha sonra, III. Selim tarafından Levent Çiftliği Kışlası'ndaki askerlerin tedavi edilmeleri için yaptırılan Levent Çiftliği Hastanesi (1799), 1808 yılında Yeniçeri isyanı sonrasında yıkılmıştır²³⁰.

II. Mahmud döneminde, yenilik hareketlerinin önündeki en büyük engel olarak görülen Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte yenilik hareketlerine hız verilmiş, III. Selim döneminde ilk örnekleri görülen modern anlamdaki birçok askeri hastane inşa ettirilmiştir. Davutpaşa ve Rami kışlalarının askerleri için inşa edilen Maltepe Askeri Hastanesi (1827)²³¹ günümüze ulaşan en erken tarihli hastane binasıdır. Bu dönemde, başkent dışında, Edirne ve İzmir'de açılan askeri hastaneler, ilk kez taşrada kurulan modern hastane binaları olması açısından önem kazanmaktadır²³². Tıp tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı II. Mahmud döneminde, orduya cerrah ve doktor yetiştirmek için, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin girişimleri ile ilk kez modern tıp eğitiminin verildiği Tıphâne-i Âmire (1827) açılmıştır²³³. Ayrıca tıp tarihi açısından

²²⁷ N.Yıldırım, *age.*, 2014, s. 272.

²²⁸ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kurumları", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8/2, 1988, s. 123; Umut Beylik, İbrahim Halil Kayral, Ümit Çıraklı, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türk Sağlık Sisteminin Gelişim Süreci Üzerine Bir Derleme", *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2/4, 2015, s. 185.

²²⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2014, s. 305.

²³⁰ Y. Yavuz, *agm.*, s. 123; N. Yıldırım, *age.*, 2014, s. 306.

²³¹ Sedat Kumbaracılar, "İstanbul'da Askeri Hastanelerin Kuruluşu", *Dirim Aylık Tıp Dergisi*, 26/7-8, Temmuz-Ağustos, 1951, s. 105; Gül Akdeniz-İbrahim Başağaoğlu, "Maltepe Asker Hastanesi'nin Mimari Yapısı", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi 18-20 Eylül 1996*, Ankara 2003, s. 203-204; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s.177.

²³² Ayten Altıntaş, "II. Mahmud ve Sağlık", *II. Mahmud, Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, İstanbul, 2010, s. 304.

²³³ A. Altıntaş, *agm.*, 2010, s. 297, 298.

yaşanan önemli bir diğer gelişme ise ilk kez karantina uygulamasının hayata geçirilmiş ve tahaffuzhaneler kurulmaya başlanmıştır²³⁴.

Sultan Abdülmecid döneminde askeri hastane yapımına devam edilmiştir. Askeri alanda başlayan yenilikler zamanla genişleyerek halka da yansımış, 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından modern anlamdaki ilk sivil hastane binası olan Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi yaptırılmıştır²³⁵. Ortadaki açık ve geniş avlunun etrafını dört yönden çevreleyen koridorlar ve bu koridorlara açılan odalardan oluşan plan şeması, Osmanlı medrese planı veya kışla binaları şemasını yansıtmaktadır²³⁶. Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi'nin ardından başkent İstanbul başta olmak üzere Osmanlı topraklarının ulaştığı birçok merkezde Gureba adıyla ilk devlet hastaneleri inşa edilmiştir²³⁷.

Sultan Abdülhamid'in uzun saltanatı döneminde sağlık ile ilgili birçok önemli gelişme yaşanmış ve bu dönemde; 1877 yılında Mecruhîn-i Askerîye İane Cemiyet-i Osmaniyesi (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) kurulması, İstanbul'da kurulan Kuduz Enstitüsü ile ilk kez kuduz aşısı üretilmeye başlanması, yoksul kadınlar için Haseki Nisa Hastanesi'nde ilk kez pavyon sisteminde modern hastane binaları yapılması, İstanbul'da kadınlar için Viladethane (Doğumevi) açılması, koruyucu sağlık kurumları olan Tedbirhaneler (1893) ve Bakteriyolojihane-i Şahane (1894) nin kurulması gibi modern sağlık hizmetleri noktasında birçok adım atılmıştır²³⁸. Bu gelişmelerin yanı sıra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için Haydarpaşa'da, Avrupa standartlarında, dönemin teknolojik ürünleriyle donatılmış modern eğitim binası ile bunun tam karşısında bugün Haydarpaşa Numune Hastanesi olarak kullanılan klinik binası açılmıştır²³⁹. Avrupa, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için oluşturulan, pavyon sitemi denilen, ayrı ayrı binalardan meydana gelen hastane binalarını uygulamaya başlamış ve Osmanlı'da bunun ilk ve en başarılı örneği II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid tarafından, 1899 yılında, Berlin'deki Frederik Hastanesi planı

²³⁴ Midhat Sertoğlu, "Tanzimat'a Doğru", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, s. 9; A. Altıntaş, agm., 2010, s. 299, 300.

²³⁵ Nuran Yıldırım, *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, İstanbul, 2013, s. 23-26; N. Yıldırım, *age.*, 2014, s. 308; E. Kahya – A. Erdemir, *age.*, s. 242.

²³⁶ Y. Yavuz, agm., s. 126.

²³⁷ Erdem Aydın, "Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Ankara, 2003, s. 452.

²³⁸ Nuran Yıldırım – Bülent Özatalay, "Sultan II. Abdülhamid'in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 2012, s. 123 - 125.

²³⁹ N. Yıldırım – B. Özatalay, agm., s. 125.

örnek alınarak yaptırılan ve Osmanlı Devleti'ndeki ilk modern çocuk hastanesi olma özelliği taşıyan Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi, pavyon sisteminde inşa edilmiş hastane binalarının en başarılı örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır²⁴⁰. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı sınırlarının ulaştığı önemli vilayetlerde, Hamidiye adıyla, hem sivil hem de askeri hastane yapımı sürdürülmüştür.

II. Abdülhamid döneminin ardından, Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar, Osmanlı Devleti'nde ihtiyaçlar doğrultusunda, ya mevcut yapılar hastaneye dönüştürülmüş ya da yeni hastane binaları yapılarak sağlık hizmetleri verilmeye devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, 18. yüzyılda yeni bir sağlık tesisi inşa edilmemiş olup önceki sağlık yapıları kullanılmaya devam edilmiş, 19. yüzyılda ise batılılaşmanın etkisi ile birlikte darüşşifalar yerini modern hastane binalarına bırakmıştır. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılda Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı'daki sağlık kurumları hem modern binalara evrilmiş, hem de modern cihazlarla donatılarak askeri ve sivil olmak üzere, tüm halka hizmet eden sağlık kuruluşları haline gelmiştir.

²⁴⁰ Nuran Yıldırım, *Hastane Tarihimize Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi*, İstanbul 2010b, s. 32,33; N. Yıldırım – B. Özatalay, agm., s. 125.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ GEÇ DÖNEM OSMANLI HASTANELERİ

2.1. Ayakta Olan Hastaneler

2.1.1. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi²⁴¹

Fotoğraf: 1-19

Çizim: 1-3

Yeri: Maltepe Hastanesi, İstanbul'un Bayrampaşa ilçesi Orta Mahalle Tümen Sokak No:5, 11 pafta, 3720 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: “Asakir-i Mansûre Hastahanesi” adı ile kurulmuş olan Maltepe Hastanesi, II. Mahmut döneminde Başhekim Behçet Efendi'nin önerisi ile H. 1243 / M. 1827-28 tarihinde Rami Kışlası ile Davutpaşa Kışlası arasında, buradaki askerlerin tedavi edilmesi için inşa edilmiştir²⁴². Yapının inşa tarihi ile ilgili bilgi güneydoğu kanadının ortasında yer alan ana kapı açıklığının iki yanındaki kitabede yer alır. Kapı açıklığının iki yanında talik hatla Yesâri Mehmet İzzet Efendi tarafından yazılan kitabe 34 dizeden oluşur. Kapı açıklığının kuzeydoğusunda yer alan 17 satırlık mermer kitabede şu ifadeler yer almaktadır²⁴³:

جاره ساز در دینان حضرت محمود خان

حسینقل عسکری و پیچیده ای طویان بخین

سر طیب خصلرن فرمان یی دو ببقن ظهین ی

اول دی بی مارل مبه بخرس او مویط فطین

تجهیالفت خار طیلر اوص درین دار

تلمده ان لوزنی یرا پادشاه الی یین

وییل فرمان یی لیتدی اول خکازک متینیب ایاهی

²⁴¹ Bugün Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü olarak kullanılan binanın dış cephelerinden fotoğraflarının çekimi gerçekleştirilmiş olup güvenlik nedeniyle iç kısımda koridorlardan ve birkaç odadan fotoğraf çekmemize izin verilmiştir. İlgililere teşekkür ederim.

²⁴² Sedat Kumbaracılar, “İstanbul’da Askeri Hastanelerin Kuruluşu”, *Dirim Aylık Tıp Dergisi*, 26/7-8, Temmuz-Ağustos, 1951, s. 105; K. Özbay, *age.*, c. 3/2, s. 109-110; Nuran Yıldırım, “Askeri Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul, 1993, s. 345; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s.177.

²⁴³ Maltepe Hastanesi kitabesinin Türkçe çevirisi ile ilgili üç çalışma bulunmaktadır. Bu üç çalışmada da ufak farkların bulunduğu görülür. Bkz. S. Kumbaracılar, *agm.*, s. 106; K. Özbay, *age.*, s. 110-111; A. Çiftçi, *agt.*, s. 193,194.

اقتض الخیر سے مرضیہ عالیہ جیحین
 بلکہ اسلوب لیلیٰ خدامی نظام
 اولدی دارلر مہلکیت مدن مرضی لہین
 دقت یکتی مزومی اطبا خوف جان یواشلہ
 ہر بی درن زد شایہ وجود نازین
 مظہر کرم اولورسل کفر مہلک عشاہیاسہ
 حمتسی خان لٹوشہ سیندہ اوہلوبذلت شہین
 قوم قی مورمیون یقیمی مہ الہکان اولمدی
 عاقبت لفسرانن عمیلکدی خسرانقوین
 حرره قییرال عدال داعی

Çaresaz-ı derdmendan hazreti Mahmûd Han
Hastegân-ı Askeri-ye yaptı eyvan-ı metîn
Sertabib-i Hassı 'na ferman edib tanzimini
Oldu bîmârâne behcetres o memur-ı fatin
Hidmetiyle iftihar eyler O Sadr-ı dindâr
Etmede anlarla zira Padişah i'lâ-yi din
Öyle ferman etdi ol Hâkan ki tertib eyliye
İktiza eylerse merzâya ilâc-ı anberin
Buldu üslûb-ı hakimâneyle huddâmı nizam
Oldu dârûlar müheyya etmeden merza enîn
Dikkat etmez mi etibba hayf-i cân ü başla
Her biridir nezd-i şâhide vücûd-ı nâzenin
Mazhar-ı ikrâm olur asker muti-i Şâh ise
Hastası Han köşesinde olmayub zillet nişin
Kavm-i makhûra bunu tefhime imkân olmadı
Akibet küfran-ı nimet eyledi hüsrân karin
Harrerehu el-fakîr el-abd ed-dâî

Kapı açıklığının güneybatısında yer alan 17 satırlık mermer kitabede şu ifadeler yer almaktadır²⁴⁴:

عزكردن صورتی مش لایق مكربودولت ه

قلدی مظهرن لری احسانه بلل علیین

نجل پار اول مازمی عزك رویل هبر شرفش ه

سكرا احسان بی رن جووب جای رالفین

كل مدی كل مزسوز مدن دن مم اول شاه من ظیر

واریس ه رالفو ای دن یشتیق ه ملی می عین

كچ دكل می دولت احداثت مدن الله علی چون

ایلك فاسد مزاج علی صحت رین

لغدی قوش فاس اولدی درد علی مه

ابن بی نظیری وزیر علی مز او علی ان ذین

حق وجودش ولتی قیسون حطالردن مصون

علت شم شیریونك رن جوی اولسون مشركن

عزتت لرلیب معجون جو امر درب و بییت

رشك ای در تا یخ مكاج زاسن ه درتین

حسینه لر علی قلنددی طرح و ای جاد علی ه (۱۲۴۳)

جسم خان محمود اول لفستدن نظام مین (۱۲۴۳)

یساری زاد مصطفی عزت غفرل هم

Asker-i mansûr imiş layık meğer bu devlete

Kıldı mazhar Onları ihsana Rabbülâlemin

Cânsipâr olmaz mı asker böyle bir Şehinşâhe

Sükker ihsan etti rencûre be cay-ı engebin

Gelmedi, gelmez sözümden dönmem ol Şah'a nazir

Var ise inkâr eden isbatına Mevlâ muin

²⁴⁴ S. Kumbaracılar, agm., s. 106; K. Özbay, age., s. 110-111; A. Çiftçi, agt., s. 194.

*Güç değil mi devlet ihdas etmeden Allah için
 Eylemek fasid mizacı âlemi sıhhat rehin
 Kendi kanûn-ı şifasâz oldu derd-i âleme
 İbn Sinâ'yı vezir etmez O Hâkan-ı zemîn
 Hak vücûdu şevketin kılsun hatalardan masun
 İllet-i şemşirinin rencuru olsun müşrikin
 İzzeta terkib-i macûn-ı cevahirdir bu beyt
 Reşk eder târihimin eczasına dürr ü semin
 Hastalar ihyâ kılındı tarh-ı nev icad ile (1243)
 Cism-i Hân Mahmûd ola âfattan daim emîn (1243)
 Yesârizâde Mustafa İzzet gafer lehümâ²⁴⁵*

Ayrıca kapı açıklığının hemen yukarısında, dikdörtgen formlu kitabede “*Fih-i şifa-ün’lin nâs 1243*” yazısı, bunun yukarısında madalyon içerisinde Besmele yer almaktadır²⁴⁶. Kapı açıklığının iki yanındaki kitabelerin üstünde ise ortasında Sultan II. Mahmud’un tuğrası ile dönemin önemli hattalarından Tuğrakeş Mehmed Haşim Efendi’nin “*Haşim*” imzası bulunmaktadır²⁴⁷.

Devlet arşivlerinde yer alan H. 29 Zilhicce 1243 / M. 12 Temmuz 1828 tarihli belge²⁴⁸, Sultan Mahmud’un emri ile inşa edilen Asakir-i Mansûre Hastahanesi’nin (Maltepe Hastanesi) inşasının tamamlandığı ve hastanenin anahtarının seraskeri paşaya teslim edildiği belirtilmektedir. Bu belge aynı zamanda yapının kapısı üzerindeki kitabede yer alan inşa tarihini doğrulamaktadır.

Devlet arşivlerinde yer alan, yapının inşasından hemen sonra birçok onarım geçirdiğini gösteren belge, yapının aceleyle inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir²⁴⁹.

H. 10 Cemâziyel âhir 1246 / M. 26 Kasım 1830 tarihli belgede²⁵⁰, Maltepe hastanesinin tamirine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Belgede hastanenin, poyraz (kuzeydoğu) tarafının onarımı, çatı kiremitlerinin tamiri, iç kısımda bazı döşemelerin, cam, çerçeve ve sıvaların yenilenmesi, tuvaletlerin tamiri, hamamın üzerindeki horasan

²⁴⁵ S. Kumbaracılar, agm., s. 106; K. Özbay, *age.*, s. 110-111; A. Çiftçi, *agt.*, s. 193-194.

²⁴⁶ K. Özbay, *age.*, s. 110.

²⁴⁷ K. Özbay, *age.*, s. 110.

²⁴⁸ BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, No: 317/18668.

²⁴⁹ K. Özbay, *age.*, s. 112.

²⁵⁰ BOA, *Cevdet Sıhhiye (C..SH.)*, No: 17/839.

harçlı sıvanın yenilenmesi hususları yer almakta olup belgede Mimarbaşı Es-Seyyid Abdulhalim'in mührü vardır.

H. 19 Ramazan 1256 / M. 14 Kasım 1840 tarihli belge²⁵¹ ve 20 Rebiülahir 1269/31 Ocak 1853 tarihli belgede hastane binasının harap durumda olan tamire muhtaç bazı kısımlarının onarılması²⁵², H. 09 Şaban 1286 / M. 14 Kasım 1869 tarihli belgede²⁵³, hastanenin üst katındaki yedinci koğuşun çatısının aniden çöktüğü bu kısmın tamiri ile harap bazı kısımların da tamiri ve maliyeti ile ilgili bilgi yer almaktadır.

Yapının mimarı ile ilgili iki görüş öne sürülmektedir. Pars Tuğlacı ve Merve Pabuçcu, herhangi bir belgeye dayanmadan yapının mimarının Kirkor Balyan olduğunu belirtmekte²⁵⁴, Gül Akdeniz ve İbrahim Başağaoğlu da Pars Tuğlacı'yı referans göstererek mimar olarak Kirkor Balyan'ın adını vermektedir²⁵⁵. Ancak Selman Can, Kirkor Balyan'ın isminin Hassa Mimarlar Ocağı listesinde olmadığını, kendisinin kalfa olduğunu ve kalfa unvanın Saray'a iş yapan müteahhit anlamına geldiğini arşiv belgelerine dayandırarak ifade etmektedir²⁵⁶. Bu nedenle Kirkor Balyan'ın yapının mimarı olmadığı, yapıda üstlenici olarak görev almış olabileceği söylenebilir. Selman Can, yine arşiv belgelerine dayandırarak Maltepe Hastanesi'nin yapımına Abdülhalim Efendi zamanında başladığını ve Başmimar Kırmı Mahmut Ağa tarafından hastane inşasının tamamlandığını belirtmektedir²⁵⁷.

1831 yılında kolera salgını nedeniyle karantina yeri olarak kullanılan hastane binası²⁵⁸, son dönemlerinde askeri okul ve kışla olarak kullanılmış²⁵⁹, 1922 yılında lağvedilmiştir²⁶⁰. 1941-50 yıllarında Maltepe Askeri Lisesi olarak hizmet veren hastane binası, 1950 yılından sonra terkedilmiş²⁶¹, 1980 yılında İstanbul Valiliği Emniyet Müdürlüğü kullanımına verilen hastane binası 1983 yılında restore edilerek yeniden işlev

²⁵¹ BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, No: 25/1213.

²⁵² BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ. MVL)*, No: 262/9875.

²⁵³ BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, No: 602/41972.

²⁵⁴ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, İstanbul 1993, s. 46; Merve Pabuçcu, "Osmanlı Devleti'nde Askerî Hastaneler (1876-1908)", *Cappadocia Journal of Social Sciences*, S. 3, Ahlen/Germany 2014, s. 92.

²⁵⁵ Gül Akdeniz-İbrahim Başağaoğlu, "Maltepe Asker Hastanesi'nin Mimari Yapısı", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi 18-20 Eylül 1996*, Ankara 2003, s. 204.

²⁵⁶ Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, İstanbul 2010, s. 90.

²⁵⁷ S. Can, *age.*, s. 62.

²⁵⁸ G. Akdeniz-İ. Başağaoğlu, *agm.*, s. 208.

²⁵⁹ İbrahim Başağaoğlu, "Maltepe Asker Hastanesi", *T Klin Tıp Etigi-Hukuku-Tarihi Dergisi*, S. 11, 2003, s. 108; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 178.

²⁶⁰ K. Özbay, *age.*, s. 117.

²⁶¹ İ. Başağaoğlu, *agm.*, s. 109.

kazandırılmış ve bu tarihten itibaren Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır²⁶².

Onarım: Kemal Özbay arşiv belgelerinden yola çıkarak, 1253/1837 yılında binanın harap duruma gelmek üzere olduğunu ve kiremit, cam ve çerçevenin tamirine, gelecek sene de esaslı tamirine karar verildiği²⁶³; 1837 yılında hastanenin tamiri için Varna'dan 800 kalem kereste getirildiği²⁶⁴; 1842 tarihinde, zemin katta bir koğuşun çökmüş olan ahşap döşemesi, helalar, üst kat koridorun pencere çerçeveleri, hamamın eskiyen tuğla döşemesinin yenilenmesi ile ilgili tamirat ve hastane avlusunun iki başına ocak yapılması ile tonoz kemerli "karlık" yapılması²⁶⁵; H. 1324 / M. 1908 tarihli belgede Sultan II. Abdülhamid devrinde İstanbul'un büyük hastanesi olarak görülen hastanenin bozuk yolları yaptırılarak ulaşımı kolaylaştırılmış olduğu ile ilgili bilgileri vermektedir²⁶⁶.

Hastane binası inşasından kısa bir süre sonra birçok onarım geçirmiş ve yakın zamanda ise en büyük onarımı 1983 yılında olmuştur. Akdeniz ve Başağaoğlu, hastanenin 1983 yılına ait rölövesinde yalnızca dış duvarların belirtilerek, iç kısımdaki, mekânları birbirinden ayıran bölme duvarlara yer verilmediği ve böylece tarihi özelliklere önem vermeden, yapılacak düzenlemelerle odaların boyutlarının istenildiği gibi yapılabilesinin önünün açıldığını ifade etmektedir²⁶⁷.

Plan ve Mimari Özellikleri: Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı, ortadaki açık avlunun etrafını dört yönden çeviren kanatlardan meydana gelen plan düzenlemesine sahip hastane binası 600 yataklı olarak inşa edilmiştir (Fot. 1) (Çiz. 1-3). Ana girişin bulunduğu güneydoğu kanadı tek katlı, diğer kanatlar ise iki katlı olarak yapılmıştır. Güneydoğu kanatta, ortadaki koridora iki yandan açılan mekânlardan oluşan bir düzenleme varken, diğer kanatlarda avluyu çevreleyen koridorlara açılan mekânlardan oluşan bir düzenleme görülür. Güneydoğu cephesi hariç tutulduğunda diğer tüm cephelerde dayanak kulelerini hatırlatan, cepheden ileri taşırılmış kütleler bulunur. Güneydoğu cephenin ortasında ana kapı açıklığı yer alırken, kuzeybatı cephenin ortasında ve güneybatı kanatta servis kapıları vardır. Güneydoğu ve kuzeybatıdaki kapı açıklıklarında, hem koridora hem de bir geçiş holü ile avluya ulaşılır.

²⁶² G. Akdeniz-İ. Başağaoğlu, agm., s. 211-212.

²⁶³ K. Özbay, *age.*, s. 115.

²⁶⁴ K. Özbay, *age.*, s. 115.

²⁶⁵ Gül Akdeniz-İbrahim Başağaoğlu, agm., s. 207.

²⁶⁶ K. Özbay, *age.*, s. 117.

²⁶⁷ G. Akdeniz-İ. Başağaoğlu, agm., s. 211.

Güneybatı kanattaki kapı açıklığı, cepheden taşıntı yapan kütlelerin yanında, birinci kat seviyesinde olup yalnızca koridora açılır. Koridorlar avluya, odalar ise dışa bakan cephelerdeki pencereler ile aydınlatılmaya çalışılmıştır (Fot. 2, 3). Zemin ve birinci katta zemin seramik ile kaplanmış, tavanlar ise zemin katta beton kirişlerle desteklenmiş düz tavan şeklindeyken, birinci katta asma tavan kaplama şeklinde yapılmıştır.

Yapının güneydoğudaki tek katlı kanadının ortasında, yapıya geçişi sağlayan taçkapısı yer alır (Fot. 4). Cepheden öne ve yukarı doğru taşırılan mermer taçkapının, kapı açıklığı kemeri dilimli kemerli biçimde düzenlenmiştir. Kapı açıklığı kenarlardan bağımsız dekoratif sütunlarla sınırlandırılmıştır. Kapı açıklığının iki yanında 17 satırlık kitabe yer alır ve kitabelerin dış kenarında taç kapıyı iki yandan sınırlayan pilastrlar bulunur. Kitabenin aşağısında çeşme bulunurken, çeşme ve kitabe arasında akant yaprağından oluşan süsleme motifi vardır. Taçkapıyı yukarıdan sınırlayan, barok tarzda yapılmış dalgalı saçak iki yanda pilastr başlığı şeklinde sonlanmıştır. Cepheyi iki eşit parçaya bölen taçkapı, simetrik düzenin merkezi konumundadır. Taçkapının her iki yanındaki pencerelerin çerçeveleri yüzeyden taşırılarak belirginleştirilmiş ve pencere açıklıkları yuvarlak kemerli yapılmıştır.

Güneydoğu kanadın karşısında diğer uzun kenarı oluşturan, iki katlı olarak düzenlenmiş kuzeybatı kanadı yer alır (Fot. 5). Kuzeybatı kanadının dışa bakan cephesinin ortasında, taçkapı şeklinde düzenlenmiş, mermerden basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının üstünde yer alan madalyonun içerisinde 1290/1873-74 tarihli Sultan Abdülaziz'in tuğrasının yer alması, bu kapının sonradan Sultan Abdülaziz döneminde yapıldığını göstermektedir. Cephenin zemin ve birinci katında, düşey olarak, aynı hizada basık kemerli pencere açıklıkları vardır. Cephenin iki kenarına yakın bir şekilde konumlandırılmış, tuvalet mekânları olarak değerlendirilmiş, dayanak kulelerini hatırlatan kare kesitli taşıntılı kütleler cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Güneybatı yöndeki kütlelerin zemin ve birinci katında kare formlu basık kemerli küçük pencereler yer alırken, diğer kütlede birinci katta benzer pencere uygulaması yer almakta, zemin katta ise kapı açıklığı bulunmaktadır. Yapının kısa kenarlarını oluşturan, iki katlı kuzeydoğu ile güneybatı kanatların dışa bakan cephelerinde, kuzeybatı cephede olduğu gibi iki sıra pencere düzenlemesi ve birer kare kesitli, dışa taşıntılı kütle yer almaktadır (Fot. 6). Güneybatı cephede, kuzeydoğu cepheden farklı olarak taşıntı yapan kütlelerin yanına, merdivenle ulaşılan ve birinci kata geçişi sağlayan kapı açıklığı eklendiği görülür (Fot. 7).

Yapının cephe köşeleri kesme taş malzeme ile yapılmış plastrlar ile belirtilmiştir. Bina, üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

Kanatların, yapının ortasındaki avluyu bakan cephelerine bakıldığında, tek katlı olarak düzenlenen güneydoğu kanadın ortasında, düz formlu ve cepheden taşıntılı kapı açıklığı yer alır (Fot. 8). Kapı açıklığı, üstten profilli saçakla sonlandırılırken, kapı açıklığı hizasında, ancak ana cephe üzerinde üçgen alınlık bulunur. Ana kapı dışında, basık kemerli üç kapı açıklığı daha yer alır. Cephede çok sayıda basık kemerli pencere açıklığı bulunmakta ve pencere açıklıkları arasında yer alan üç sıra silme tüm kanat boyunca devam etmektedir.

Kuzeybatı kanadın avluya bakan cephesinde, biri ortada, ikisi kenarlarda olmak üzere üç kapı açıklığı vardır. Kapı açıklıkları öne doğru taşkın ve düz atkılı olarak düzenlenmiştir. Ortadaki kapı açıklığının yukarısında, ortada üç, yanlarda birer olmak üzere yuvarlak kemerli açıklıkların bulunduğu balkon yer alır (Fot. 9). Cephenin zemin ve birinci katında aynı hizada sıralanmış basık kemerli pencere açıklıkları bulunur. Cephede kat ayrımı kat silmesi ile belirtilirken, pencere açıklıklarının aralarında, tek katlı cephede olduğu gibi, üç sıra silme yer alır. Yanlardaki kısa kolların avluya bakan cephelerinde ise kuzeybatı cephe ile benzer bir düzenleme söz konusudur.

1983 yılına ait fotoğraflardan yola çıkarak yapının sıvasız cephelerinden taş ve tuğla malzeme ile inşa edildiği ve avluya bakan cephelerde belirli aralıklarda zeminden çatı seviyesinin üstüne kadar yükselen dikdörtgen kesitli bacaların olduğu görülmektedir (Fot. 10-12). Yine 1983 yılına ait koridoru gösteren fotoğraf, yapının oldukça harap olduğu ve mekânların koridora sadece kapılarla değil aynı zamanda pencerelerle de açıldığı göstermektedir (Fot. 13). Günümüzde ise mekanların koridora yalnızca kapı ile açıldığı, mevcut pencerelerin ise restorasyon sırasında kapatıldığı ve ahşap tavanlı koridorun ise günümüzde betonarme olarak yapıldığı görülür. Hastane binasının dıştan, kuzeybatı cephesini gösteren fotoğrafta, bugün basık kemerli olan ikinci kat pencerelerinin düz atkılı olduğu görülmektedir (Fot. 14). Ayrıca kuzeybatı cephenin güneybatı ucundaki dışa taşkın kütlelerin güneybatı cephesinde dört pencere açıklığı görülürken, bugün zemin kattaki ana cepheye yakın konumdaki pencerenin kapatıldığı ve kütlelerin kuzeybatı cephesindeki pencerelerin ise boyutlarının küçültüldüğü görülmektedir. Hastanesi binasının, dış ve avlu cephesinin bazı onarımlar geçirdiği, ama

yapının mimari çehresini değiştirecek herhangi bir müdahalenin olmadığı, iç kısmın ise büyük ölçüde yenilendiği anlaşılmaktadır.

1888 tarihli *Ceride-i Emakin-i Sıhha Gazetesi*'nde Maltepe Hastanesi'nin bölümleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir²⁶⁸. Buradaki yazıda Maltepe Hastanesi'nin yüksek ve gayet havadar bir yerde, Davutpaşa ve Rami kışlaları arasında, Sultan Mahmud Han tarafından, H. 1243 / M. 1827-1828 yılında inşa edildiği ve Kırım Savaşı sırasında hastanede Fransız askerlerinin tedavi edildiği ifade edilmektedir. Makalede hastanenin iki katlı olarak yapıldığı; on yedi koğuş ile altı odasının bulunduğu ve sofalarının kapılarla kapatılarak hasta bakımına mahsus yatakların bulunduğu mekânlar olarak da kullanıldığı belirtilmektedir. Yazıda, hastane binasının dörtgen olup bahçesinin ve avlusunun çeşit çeşit ağaçlarla dolu olduğu ve avlunun ortasında bir havuz bulunduğu; garb cihetinin (batı tarafında) ortasında bulunan büyük kapıdan hole geçildiği ve holün bir tarafında tabib-i evvel, müdür, kâtiplerin odaları, zahire ve yiyecekler için ambar, elbise ambarı, eczane, istahzarhane (ilaç laboratuvarı), ecza deposu, eczacı-ı evvel ile eczacıların ve havancıların odalarının yer aldığı; diğer tarafta etıbbâ (tabibler) odası, nükehâ (nekahat dönemindeki hastalar) koğuşu, karantina koğuşu, hastaların esna-i duhüllerinde (içeri girdikleri esnada) çıkartılmış olan elbise-i resmîyeleri deposu bulunduğu ve avluda mutfak, çamaşırhane, emvât (ölüler) koğuşu, kışın hastaların çamaşırlarının kurutulması için kullanılan kafeshanenin var olduğu yazmaktadır. Ayrıca yazıda, hastaneden çalışanlarla ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Gül Akdeniz ve İbrahim Başağaoğlu, Devlet Arşivleri'ndeki 1830, 1839 ve 1842 tarihli tamirat belgelerinden yola çıkarak, hastanenin yapıldığı dönemdeki mekânlar ile ilgili tespitte bulunmuşlar ve yapıda tuvalet, abdesthaneler, kubbeli odalar, kitaplık, ahır, şirvanlı koğuş, binanın ikinci katında helalar, avluya bakan koridorlar, eczane, gusülhane, matbah, hamam, su terazisi ve deposu, hastane kapısı (Nizamiye Kapısı) içinde kâtipler odası, hastane meydanının iki başında ocak ve karlık kısımlarının bulunduğunu belirtmektedir²⁶⁹. Ayrıca hastane içerisinde II. Mahmud zamanında açılmış olan bir matbaa da bulunmaktaydı²⁷⁰.

²⁶⁸ "Maltepe Hastahanesi", *Ceride-i Emakin-i Sıhha Gazetesi*, 1. Sene, S.16, Mart 1888, s. 5.

²⁶⁹ G. Akdeniz-İ. Başağaoğlu, agm., s. 206-207.

²⁷⁰ K. Özbay, *age.*, s. 116-117.

Malzeme ve Teknik: Yapının beden duvarlarında taş ve tuğla, cephe köşelerinde ve taçkapının iki kenarında kesme taş malzeme, avlu giriş kapılarında mermer malzeme kullanılırken, iç mekanda tavan ve tabanda beton malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binasında cepheler oldukça sade tutulmuşken, süsleme öğelerinin taçkapı üstünde toplandığı görülmektedir. Taçkapı en dıştan, üstte dekoratif konsollarla sonlanan kesme taş malzemeye yapılmış pilastrlar ile sınırlandırılmış, pilastrların yanında kitabe ve çeşmeden oluşan bölüm yer almaktadır. Mermerden yapılan bu bölümün en altında kurna, onun üstünde ise bir madalyon içerisine alınmış ve ortasında musluğu olan ayna taşı bulunur. Ayna taşının iki yanı “S” kıvrımlı yaprak motifi ile süslüdür. Çeşmenin üstünde yaprakları iki yana doğru sarkmış büyük bir akant yaprağı motifine yer verilmiş, bu motif, iki yandan birbirini takip eden çan çiçeği motifi ile sınırlandırılmıştır (Fot. 15). Buranın üstünde ise 17 satırlık kitabe bulunmakta ve kitabenin dört köşesinde penç motifi vardır. Kitabelerin üstünde, etrafı çelenk şeklinde çevrelenmiş oval madalyon içerisinde II. Mahmud’un tuğrası bulunmakta, iki yana kolları sarkan akant yaprağı motifi, aynı zamanda madalyonu iki yandan sınırlamaktadır. Çeşme ve kitabenin bulunduğu bölümün arasında ise kapı açıklığı yer almaktadır. Dilimli kemerli kapı açıklığı silme ile belirtilmiş ve silmenin yukarısında aynı formda ikinci bir silmeye daha yer verilmiştir. Kapı kemer kilit taşının dış yüzeyinde, plastik etkili büyük bir akant yaprağı motifi vardır. Üçgen şeklindeki, silme ile çevrelenmiş kapı köşeliklerinin kemere bakan yüzleri, kemer formuna uygun olarak düzenlenmiş, köşeliğin ortasında ise kabartma olarak ay-yıldız motifine yer verilmiştir (Fot. 16). Kapının iki yanında ise altlıklar üstünde yükselen dekoratif birer sütun yer almaktadır. Altlıkların üzerindeki kaideye oturan sütunların gövdesi yivlenmiş, gövdesinin altında ve üstünde bileziklere yer verilmiştir. Sütun başlıkları ise yivlerle bezenmiş bölüm ile onun yukarısındaki köşeleri volüt şeklinde düzenlenmiş akant yapraklarından oluşmakta ve başlığın üstündeki abakla sütun düzeni sonlanmaktadır. Abakın üstünde, yüzeyinde alt ile üst uçları sarmallı ve üzerinde yukarıdan aşağıya doğru sıralanan çan çiçeği motifi bulunan plastik akant yaprağı motifinin yer aldığı tabla vardır. Tablanın üstünde ise yine plastik etkili sarmallı alt uçlardan yükselen akant yaprağı motif bulunur. Kapı açıklığının üstünde kitabe yer almakta ve kitabenin iki yanından başlayan “S” ve “C” kıvrımlı yapraklar yukarıda, ortada bulunan akant yaprağı motifi ile birleşmektedir. Bu motifin altında, ortasında Besmele yazılı madalyon bulunur. Madalyonun altında ve üstünde

bulunan akant yaprağı motifleri birbirine “C” kıvrımlı dallarla bileşmektedir (Fot. 17). Taçkapı en üstte ise dalgalı saçakla sonlanmaktadır.

Yapıdaki bir diğer süsleme unsurları, Abdülaziz döneminde yapıya eklenen kuzeybatı cephenin ortasındaki mermer kapı üzerindedir (Fot. 18). Basık kemerli kapı açıklığının kilit taşı akant yaprağı motifi ile vurgulanmış, üçgen şeklindeki köşelikleri çevreleyen silmelerin, kemere bakan yüzleri kemer formuna uygun olarak kavisli olarak yapılmış ve köşeliğin ortasında kabartma olarak ay-yıldız motifine yer verilmiştir. Kapı açıklığının üstünde, dikdörtgen mermer levha şeklinde içi boş bırakılmış kitabelik alttan ve üstten profilli silmeler ile sınırlandırılmıştır. Kapının taç kısmının ortasında, çelenk şeklinde düzenlenmiş madalyonun içerisinde Sultan Abdülaziz’in tuğrası ve H. 1290 tarihi yer almaktadır. Madalyonun üstünde, ortada akant yaprağı motifi bulunmakta ve bu motifin iki kenarından çıkarak yanlara doğru uzanan “S” kıvrımlı hat, ortada volüt oluşturarak yaprak motifi ile sonlanmaktadır. Volütlerin üstündeki vazoların, ortadaki akant yaprağına bakan yüzünde, ucu volütlü yaprak motifi bulunmaktadır. Akant yaprağı ve madalyonun birleştiği kısmın iki yanından çıkan girdanlar yukarıdaki “S” kıvrımı yapan hattı takip etmekte ve volütlerin olduğu kısımda, aşağıya sarmaktadır (Fot. 19).

Yerleşim yerlerinin dışında, havadar bir yerde inşa edilen Maltepe Hastanesi, günümüze, birçok onarımdan geçerek ulaşan en eski tarihli hastane binasıdır. Hastane binası, plan özellikleri bakımından ise, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi medrese ve darüşşifalarında görülen ortadaki avlunun etrafını çevreleyen revak ve revakları çevreleyen hücrelerden oluşan plan düzeni ile batılılaşma döneminde Osmanlı mimarisine giren açık avlunun etrafını çevreleyen koridorlara açılan mekânlardan meydana gelen kışla binalarını hatırlatmaktadır.

2.1.2. İstanbul Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi²⁷¹

Fotoğraf: 20

Çizim: 4-5

Yeri: Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, İstanbul’un Zeytinburnu ilçesi, Kazlıçeşme Mahallesi, Zakirbaşı Sokak No:32’de; 3344 ada, 1 parselde yer alır.

²⁷¹ Hastanenin fotoğrafının çekilmesi ve yerinde inceleme yapılması hususunda, birkaç defa izin istenilmişse de hastane yönetimi tüm yazışmalarımıza olumsuz yanıt vermiştir. Bu nedenle Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi kataloğu, arşiv belgelerinden ve yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak oluşturulmuştur.

Tarihçesi: Ermeni Hastanesi'nin açılması, ilk olarak Kazaz Artin Amira Bezciyan'ın fikir ve girişimleri ile başlamış, daha sonra bir heyet oluşturulmuş ve hastane binasının Yedikule'de Leblebici Bostanı olarak bilinen sebze bahçesinde inşa edilmesi kararlaştırılmıştır²⁷². Hastanenin yerinin kararlaştırılmasının ardından, Osmanlı Devleti'nden inşa için izin istenilmiş, Sultan II. Mahmud'un hastanenin inşası ve vakfiye için onay vermesi üzerine, toplanan bağışlarla 1832 yılında hastanenin inşasına başlanmış ve 1833 yılında inşası tamamlanmış, ancak resmi açılışı 31 Mayıs 1834 yılında yapılmıştır²⁷³. Mimar Garabed Amira Balyan ve Mimar Ohannes Amira Serveryan tarafından ahşap olarak inşa edilen hastane, sonraki yıllarda ihtiyaca göre değişikliklere uğramıştır²⁷⁴.

Hastaneye 1835 yılında mumhane²⁷⁵, 1848 yılında eczane, 1851 yılında akliye bölümü ile kundura ve terzi atölyeleri, 1861 yılında 50 yataklı kargir bina, 1867 yılında öğrenciler için kargir bir bina, 1882 yılında dört sınıf, sera ve misafirhaneden oluşan yetimhane, 1913 yılında morg binası eklenmiştir.

Pavyon tipinde inşa edilen Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'nde, 1925 yılı raporuna göre, kadın ve erkek hastalar için Uncuyan binaları; ameliyathane ve laboratuvar olarak kullanılan Gülbenkyan binası; kadın hastalar için Hagopyan binası; doğumhane binası, erkek ihtiyarhanesi ve kadın ihtiyarhanesi binaları; yönetim ve misafirhanenin bulunduğu bina; eczane, dikimevi ve çamaşırhane binası; hamam, mutfak, hayvan barınağı, morg, kilise binalarının yanı sıra, demirci atölyesi, marangozhane, odunluk, depo gibi bölümler de yer almaktaydı²⁷⁶.

Onarım: 1858-59 yıllarında hastanenin üçte ikisi yenilenmiştir²⁷⁷. Yıllar içerisinde bakımsızlıktan oldukça kötü bir duruma düşen hastane binalarında, 1865-66 yıllarında genel bir onarım çalışması gerçekleştirilmiştir²⁷⁸. Mikalyen Hagopyan başkanlığındaki mütevelli heyeti döneminde, 1878-82 yıllarında büyük çaplı bir onarım gerçekleştirilmiş ve hastane genişletilerek yeni hizmet bölümleri inşa edilmiştir²⁷⁹. 1889-

²⁷² Arsen Yarman, *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 452.

²⁷³ A. Yarman, *age.*, s. 453-456.

²⁷⁴ A. Yarman, *age.*, s. 455-456.

²⁷⁵ A. Yarman, *age.*, s. 467, 471, 472, 579

²⁷⁶ A. Yarman, *age.*, s. 594 – 596; Nuran Yıldırım, "Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi", *Sınırların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul 2006a, s. 313.

²⁷⁷ A. Yarman, *age.*, s. 476; N. Yıldırım, agm., 2006a, s. 306.

²⁷⁸ A. Yarman, *age.*, s. 488; N. Yıldırım, agm., 2006a, s. 311.

²⁷⁹ A. Yarman, *age.*, s. 525.

91 yıllarında Mimar Bedros Nemtse tarafından akliye ve ihtiyarhane binaları daha sağlam ve büyük bir şekilde yeniden yapılmış, 1900 yılı depreminde zarar gören binalar tamir edilmiştir²⁸⁰. 1906 yılında hastane kilisesi ve eczanesi yenilenirken, hastane binası, Mimar Kevork Aslanyan tarafından yenilenerek, Sarkis Gülbenkyan, Apik Uncuyan ve Mateos Uncuyan adlarında, üç bölüme ayrılmıştır²⁸¹. 1918 yılında Hagopyan binası, 1929 yılında yetimhane ile okul binaları onarılmış, Karagözyan binasının ahşap kısımları beton yapılmış, 2000 yılında ise hastane binalarında büyük çaplı onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir²⁸².

Plan ve Mimari Özellikler: Başkanlık Devlet Arşivleri'ndeki H. 16 Cemâziyel âhir 1305 / M. 29 Şubat 1888 tarihli belgede²⁸³, ahşap olarak inşa edilen hastanenin harap durumda olduğu, kargir olarak yeni bir kilise ile hastanenin diğer bölümlerinin kısım kısım inşa edileceği belirtilmekte ve yapılacak inşa ve yenileme çalışmaları için haritanın sunulduğu yazmaktadır. Aynı dosya içerisinde hastanenin inşa ve yenileme çalışmaları için izin alınan 1888 tarihli planı da yer alır.

1888 tarihli plana göre²⁸⁴ (Çiz. 4), doğu batı doğrultusunda geniş bir arazi üzerinde inşa edilen hastane, ortadaki geniş avluyu dört yandan çeviren binalardan meydana gelmekte ve avlunun tam ortasında bir kilise yer almaktadır. Bina dıştan avlu duvarlarıyla çevrelenmiştir. Batı yöndeki avlu duvarının ortasında, bekçi ve kapıcı odalarının arasındaki kapıdan hastane kompleksinin dış bahçesine geçiş yapılır. Dış bahçeden, avlunun batısında, misafirhane olarak düzenlenen yan yana dizilmiş üç bloktan ortadakine ulaşılır. Orta bloktaki kapı açıklığından, doğu-batı yönlü giriş holüne geçiş yapılır. Holün doğusunda, ana giriş aksında, bahçeye geçişi sağlayan kapı açıklığı, kuzeyinde ve güneyinde, doğudan ile batıdan birer mekânın açıldığı birer hol yer alır. Kuzeydeki holün kuzeyinde, doğudan dört, batıdan üç odanın açıldığı; güneydeki holün güneyinde, doğudan ve batıdan dört odanın açıldığı kuzey-güney yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridor vardır. Koridorların sonundan, iki yandaki blokla bağlantının sağladığı ara koridora geçiş yapılır. Simetrik olarak düzenlenen iki yan blokta, orta bölüm dar, iki yan bölüm ise geniş tutulmuştur. Kuzeydeki bloğa iki bloğu birleştiren koridordan ve kuzey cephedeki kapı açıklığından geçilir. Kuzeydeki giriş açıklığından giriş holüne

²⁸⁰ A. Yarman, *age.*, s. 511, 512; N. Yıldırım, agm., 2006a, s. 311.

²⁸¹ A. Yarman, *age.*, s. 557; N. Yıldırım, agm., 2006a, s. 312.

²⁸² A. Yarman, *age.*, s. 588-590, 630.

²⁸³ BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1093-85685.

²⁸⁴ Hastanenin günümüz planına erişilememesi (izin verilmediği için) nedeniyle 1888 tarihli plan ile günümüzdeki durumunun karşılaştırılması hava fotoğraflarından yola çıkarak verilmeye çalışılmıştır.

geçilir. Holün doğusunda ve batısında küçük birer oda bulunurken, güneyinde oldukça geniş tutulmuş bir oda yer alır. Genişçe odadan, bloğun dar tutulan ve tek odadan oluşan orta bölümüne, buradan da ortadaki kuzey-güney yönlü koridordan, doğudan üç, batıdan ise tek odanın açıldığı bloğun en son bölümüne ulaşılır. Güney bloğa, iki bloğu birleştiren koridordan ve batı cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş yapılır. Kapı açıklığında dar tutulan orta bölüme geçilirken bu bölüm, ortadaki kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen koridora açılan, doğudan üç oda, batıdan ise iki oda ve bir giriş holünden oluşur. Orta bölümün, güneyindeki geniş tutulan kısımda, bir hole açılan üç oda, kuzeyindeki bölümde ise tek oda bulunur.

Ortak avlunun, kuzey ve güneyine sıralanan hastane blokları, batı yönde, kuzeydeki bloğun güneydeki bölümü, güneydeki bloğun ise kuzeydeki bölümü ile birleşir ve avlu “U” şeklinde çevrelenir. Avlunun kuzeyindeki bloğa, üçü avludan, ikisi dıştan ve biri batıdaki blok ile birleştiği kısımdan olmak üzere altı yerden; güneydeki bloğa, ikisi avludan, ikisi dışardan ve biri batıdaki blokla birleştiği kısımdan olmak üzere beş noktadan geçiş sağlanır. Avlunun iki yanındaki simetrik blokların her ikisi dört bölümden meydana gelir. Kuzeydeki bloğun, batı ucundaki bölüme, kuzey cephedeki kapı açıklığından geçiş yapılır. Birinci bölüm, ortadadaki ana hole doğu ve batıdan birer oda, kuzey ve güneyden ise birer holün açıldığı planlamaya sahiptir. Holün doğusundaki odadan ikinci bölüme geçilir. İkinci bölüm, ortadaki uzunlamasına dikdörtgen koridora kuzey ve güney yönden açılan odalardan teşekküldür. Üçüncü bölüm birinci bölümle aynıdır. Dördüncü bölüm ise ortadaki uzunlamasına dikdörtgen koridora, kuzey, güney ve doğu yönden açılan odalardan meydana gelir.

Güneydeki bloğun batı ucundaki birinci bölüm, iki yandan odaların açıldığı uzunlamasına dikdörtgen koridordan teşekküldür. Koridorun ortasında, güney yönde bir kapı ile avluya açılan giriş holü, kuzey yönde ise katlar arası geçişi sağlayan merdiven vardır. Koridorun doğusundaki kapı açıklığından, ortadaki geniş hole doğu ve batıdan üçer, güneyden ise geniş bir odanın açıldığı ikinci bölüme geçilir. İkinci bölümün bir kapı açıklığı ile bağlanacağı üçüncü bölüm birinci bölümle benzer şekilde yapılmıştır. Doğu uçta yer alan dördüncü bölüm, ortadaki, doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridorun, kuzey ve güneydoğu yönündeki odalardan oluşur.

Avlunun doğusundaki, “T” planlı, kadın ve erkeklere mahsus tımarhane olarak düzenlenmiş bir diğer blok, avluyu “U” şeklinde çevreleyen bloklardan bağımsız olarak

inşa edilmiştir. Simetrik olarak yapılmış olan bloğa, dört yönden geçiş sağlanır. Bloğun avluya açılan batı cephesinin ortasındaki kapı açıklığından giriş holüne ulaşılır. Giriş holünden, “T” plan şemasını oluşturan iki yan kollara geçilir. Giriş holünün kuzeyinde ve güneyinde, bir kapı açıklığı ile birbirine bağlanan iki koridor yer alır. Birinci koridora ve ikinci koridora doğu yönden birer oda açılırken, ikinci koridordan, bloğun iki kenarında, cepheden taşıntılı olarak yapılmış olan mekânlara geçip yapılır. Bu mekânlardan güneydeki, ikiye bölünmüş olup üçte ikilik kısım tek oda, üçte birlik kısım ise ortadaki hole iki yandan açılan ikişer odadan oluşmakta, üçte ikilik kısmı oluşturan tek odaya, holden ve ikinci koridora açılan odadan geçiş sağlanır. Kuzeydeki mekân, ikinci koridordan ve koridorun doğusundaki odadan ulaşılan doğu-batı yönlü, uzunlamasına dikdörtgen koridora, kuzey yönden açılan iki odadan teşekküldür. Giriş holünün doğusunda birbirine bir kapı açıklığı ile bağlanan iki koridor vardır. Birinci koridora, kuzey ve güneyden birer; ikinci koridora, kuzey ve güneyden dörder oda açılır. İkinci koridorun batısına, kuzey ve güney yönden açılan üçer odanın gerisinde, bloğun iki yanında bulunan giriş açıklığından giriş holüne, giriş hollerinden ortadaki odaya geçilir. İkinci koridorun doğusunda bahçeye açılan diğer bir giriş yer alır.

Avlunun ortasında kiborion planlı bir kilise, T formlu bloğun doğusunda, çevre duvarına bitişik, mecnun hastalara mahsus bir daire ve hastanenin güneydoğu köşesinde çevre duvarına bitişik karantina koğuşu bulunur.

Arşiv belgelerinde ayrıca hastanenin bodrum kat planı ile avlunun batısındaki, birbirine koridorla bağlanan üç bloğun ana caddeye bakan batı cephelerinin çizimi bulunur (Çiz. 5). Bodrum kat planı “L” şeklinde olup avlunun güneyindeki blok ile avlunun batısındaki bloklardan güneydeki bloğu ve avlunun doğusundaki “T” formlu bloğun güney ucundaki mekânı kapsar. Bodrum kat planı, zemin kat planını tekrarlar. Avlunun güneybatı ucunda yer alan, üç bölümden oluşan bloğa kuzeydeki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Burada geniş bir oda yer alırken, odadan kuzey- güney yönlü koridora erişilir. Koridordan, doğu ve batı yönde birer odaya, güney yönde tek odadan oluşan ikinci bölüme, oradan da dört odadan oluşan üçüncü bölüme geçilir. Bloğun kuzeyine bitişik olarak düzenlenen, avlunun güneyindeki blokla zemin katta olduğu gibi bir geçiş açıklığı bulunmamakta, her bloğun ayrı girişi bulunmaktadır.

Avlunun güneyindeki bloğun, biri avludan, biri doğu cepheden, ikisi ise güney yöndeki dış bahçeden olmak üzere dört girişi vardır. Dört bölümden oluşan bloğun,

batıdaki ilk bölümüne kuzey ve güneydeki kapı açıklığından giriş yapılmakta, ayrıca kuzey giriş aksında yer alan merdivenler ile zemin kattan da erişim sağlanmaktadır. Kapı açıklığından kuzey-güney yönlü giriş holüne geçilirken, holün doğu ve batısında birer oda vardır. Doğudaki odadan orta sofalı olarak düzenlenmiş olan ikinci bölüme, buradan birinci bölümün benzeri bir düzenlemeye sahip olan üçüncü bölüme geçilir. Bu bölüme güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından ve zemin kattan merdivenler aracılığıyla ulaşılır. Ortadaki enlemesine koridorun batısında bir oda, doğusunda ise ortadaki uzunlamasına koridora iki yandan açılan birer oda vardır. Koridordan, beş odadan oluşan ve doğu cephenin ortasındaki giriş sayesinde bahçeden de girilen dördüncü bölüme geçilir.

“T” planlı bloğun güneyindeki, doğu cephedeki kapı açıklığından girilen mekân beş odadan oluşmaktadır.

1888 yılına ait belgedeki cephe çiziminde, birbirine koridorlar ile bağlanmış olan avlunun batısındaki üç bloğun batı cephesinin çizimi yer alır. Bloklar iki katlı cepheye sahiptir. Blokların önünde hastane arsasını çevreleyen duvarlar, bu duvarların ortasında bahçeye geçişi sağlayan kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının iki yanına birer kulübe yerleştirilmiştir. Blokların önünde çevre duvarının yer alması nedeniyle, blokların zemin katları yarıdan itibaren görülür. Ortadaki bloğun merkezinde ana giriş açıklığı yer almakta, ana giriş vurgusunu yapmak için giriş kısmının taşırılmış olduğu, kapı açıklığının iki yanında pencere açıklığına yer verildiği, kapı ve iki yanındaki pencerenin birinci katta devam ettiği, üçgen alınlıkla cephenin sonlandığı görülmektedir. Giriş kısmının gerisinde, iki yanda, birinci katta birer yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunur ve iki yandaki çizgilerden burasının da cepheden taşırılmış olduğu anlaşılır. Cephenin kuzey ve güneyinde zemin katta yuvarlak kemerli, birinci katta düz atkılı beşer pencere yer alır. Cephenin çatı seviyesinde parapet duvarına yer verilmiştir.

Kuzey ve güney bloklar, aynı cephe düzenlemesine sahiptir. Cephenin ortası girintili olarak düzenlenmiş, zemin ve birinci katta, ortada, üçlü pencere uygulamasına yer verilmiştir. Üçlü pencere uygulamasının ortasındaki yuvarlak kemerli, iki yanındaki pencereler yaklaşık $\frac{1}{2}$ oranında olup zemin katta düz atkılı, birinci katta yarım yuvarlak kemer şeklindedir. Cephenin iki yanındaki taşkın kısımlarda, zemin katta düz atkılı, birinci katta yuvarlak kemerli üçer pencere açıklığı vardır. Cephe üstte saçak silmesi ile sonlanırken, çatı seviyesinde parapet duvarına yer verilmiştir.

Surp Pırgiç Hastanesi'nin günümüzdeki planlamasını gösteren hava fotoğrafı ile 1888 tarihli planını karşılaştırarak benzer ve farklı yönler ortaya koyulabilir (Fot. 20). Avlunun doğusundaki "T" planlı bloğun birer koridorla, avluyu "U" şeklinde çevreleyen bloklarla birleştirildiği görülür. Avlunun güneyindeki blok, 1888 yılındaki planla benzer şekilde varlığını sürdürürken, kuzeyindeki blok değiştirilmiştir. Burada dört bölümden oluşan bir blok yerine, birbirine koridorla bağlanan, kuzey-güney uzantılı iki bloğa yer verilmiştir. Avlunun batısında ise 1888 yılına ait planda görülen üç blok koridorla birbirine bağlı değildir. Ayrıca plan olarak yalnızca güneydeki blok eski plandaki forma uygun olup, ortadaki ve kuzeydeki blokların planları farklıdır. Eski planda avlunun ortasında kilise varken, günümüzde hastanenin güneyinde bazilikal planlı kiliseye yer verilmiştir. Günümüzdeki görünüm ile 1888 yılındaki plan arasındaki farklılıkların sebebi, hastanenin yıllar içerisinde birçok yenileme ve onarıma maruz kalması görülebilir.

2.1.3. İstanbul Balıklı Rum Hastanesi²⁸⁵

Fotoğraf: 21

Çizim: 6-18

Yeri: Balıklı Rum Hastanesi, İstanbul'un Zeytinburnu ilçesi, Kazlıçeşme Mahallesi Belgrad Kapı Yolu No: 2'de; 1648 ada, 1 parsel, 402 paftada yer alır.

Tarihçesi: Balıklı Rum Hastanesi ilk olarak 1753 yılında küçük ahşap bir binada veba hastanesi olarak hizmete açılmıştır²⁸⁶. Rum Veba Hastanesi'nin yakınına Ermeni Hastanesi'nin açılmasıyla, buraya gelenler için tehlike oluşturduğu düşüncesiyle Rum Hastanesi'nin daha uzak bir yere taşınması II. Mahmud'dan talep edilmiştir²⁸⁷. Rum Hastanesi de bu isteği olumlu bulmuş, II. Mahmut'un fermanı ile Rum Hastanesi yıkılmış, 200 metre ileriye, Rum mimarlar Yazıoğlu ve Poyrazoğlu tarafından, 1839 yılında, bugünkü bulunduğu yerde Balıklı Rum Hastanesi inşa edilmiştir²⁸⁸. Hastane inşaatı 1836 yılında başlamış, 1838 yılında tamamlanmış, resmi açılışı ise 1839 yılında yapılmıştır²⁸⁹. Hastane binası taştan "U" şeklinde inşa edilirken, ortasındaki Aziz Haralambos Kilise

²⁸⁵ Hastanenin fotoğrafının çekilmesi ve yerinde inceleme yapılması hususunda, birkaç defa izin istenilmişse de hastane yönetimi tüm yazışmalarımıza olumsuz yanıt vermiştir. Bu nedenle Balıklı Rum Hastanesi kataloğu, arşiv belgelerinden ve yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak oluşturulmuştur.

²⁸⁶ Nuran Yıldırım, "Yedikule Haricindeki Rum Milleti İspitalyası Balıklı Rum Vakfı Hastanesi", *Sınırların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul 2006b, s. 318.

²⁸⁷ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 318

²⁸⁸ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 318-319.

²⁸⁹ <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>

mermerden inşa edilmiştir²⁹⁰. 1870 yılında ikinci bina, 1882 yılında psikiyatri kliniğini binası ve inek ahır, 1887 yılında hastane bahçesine bir koğuş, kilisenin avlusuna iki papaz odası ve ahır, 1885 yılında mandıra, 1886 yılında yönetim binası, çamaşırhane, dezenfektasyon işlemlerinin gerçekleştirildiği etüv odası ile kadın ve erkek psikiyatri klinikleri inşa edilmiştir²⁹¹. İstanbul’da 1894 yılında gerçekleşen şiddetli depremde Rum Hastanesi binaları da etkilenmiş, cerrahi kliniği tahrip olmuş, üç katlı yetimhane binasının iki katı yıkılmıştır²⁹². Depremden ardından 1902-1914 yılları arasında hastane binaları onarılmış ve yeni klinik binaları inşa edilmiştir²⁹³. Günümüzde kullanılan binaların çoğu depremde sonra inşa edilen binalar olup depremde az zararlı kurtulan kadın ve erkek psikiyatri kliniği onararak günümüzde de kullanılmaktadır²⁹⁴. 1896 yılında akıl hastaları için tek katlı üç bina inşa edilmiş, 1900 yılında iki katlı bina, bir konut, dört çamaşır ambarı, iki cerrahi koğuşu, bir hastane, tehlikeli akıl hastalarına mahsus iki kargir bina, şüpheli hastalığa yakalananlar için tek katlı bir köşk, salgın ve bulaşıcı hastalıklar için tek katlı iki ahşap koğuş yapımı için ruhsat verilmiştir²⁹⁵.

Balıklı Rum Hastanesi, 1904 yılında dahiliye, göz, zührevi hastalıklar, hariciye, akıl hastalıkları, hafif akıl hastalıkları servisleri, fizik tedavi merkezi, ameliyathane, morg, yönetim binası, mutfak, çamaşırhane, yetimhane, ihtiyarhane, kalorifer dairesi ve mandıra birimlerinden oluşur²⁹⁶. Bulaşıcı hastalıklar için etrafı duvarla çevrili alan içerisinde sekiz bina yapılması kararlaştırılmış, ilk olarak 1905 yılında iki binanın inşası gerçekleştirilmiş olmakla birlikte toplamda beş bina yapılmıştır. Bu binalar bugün Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak hizmet vermektedir²⁹⁷. 1909 yılında kargir eczane, göz hastalıkları kliniği ile eski ihtiyarhane yıktırılarak yeni ihtiyarhane inşa edilmiş, 1911 yılında emraz-ı dahiliye pavyonu yıkılarak yerine kargir ve makineli mutfak yapılmıştır²⁹⁸. 1912 yılında dahiliye kliniği ile oftalmoloji kliniği inşa edilmiştir²⁹⁹. Birinci Dünya Savaşı sırasında hastaneye ait beş bina kışla olarak kullanılmış, 1918 yılında Yunan Kızılhaçı bu binalara yerleşmiş, savaşın ardından “Yakındoğu Yardımı” bu binalardan iki tanesini kiralarak hastane haline getirmiş,

²⁹⁰ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 319; <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

²⁹¹ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 322-323; <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

²⁹² N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 324.

²⁹³ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 329.

²⁹⁴ <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

²⁹⁵ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 329-332.

²⁹⁶ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 332.

²⁹⁷ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 332 – 334; <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

²⁹⁸ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 334; <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

²⁹⁹ <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>.

İkinci Dünya Savaşı seferberliğinde hastanenin üç binası orduya tahsis edilmiş ve 1940 yılında bu üç binada Yedikule Askeri Hastanesi kurulmuş, seferberlik sonunda binalar ordu tarafından terk edilerek Balıklı Rum Hastanesi yönetimine verilmiştir³⁰⁰.

Başkanlık Osmanlı Arşivleri'nde Balıklı Rum Hastanesi'ne yapılmak istenen binalar ile ilgili yazışmalar ve planlar yer alır.

H. 15 Şaban 1313 / M. 31 Ocak 1896 tarihli belge³⁰¹, emrâz-ı 'asabiye ve dimâğiye ile ma'lûl olanlar için üç adet ahşap bina inşa edilmesi için ruhsat izni istenmesi ile ilgidir. Belgenin bulunduğu dosya içerisinde yapılmak istenilen binaların planları da yer alır.

Birinci ve ikinci binanın planı aynı belge üzerinde verilmiş, planların altına 1895 tarihi düşülmüştür (Çiz. 6). Birinci binanın planı, ortada, arka arkaya dizilmiş ve birbirine kapısı olan iki büyük oda ile ortadaki iki odaya birer kapı ile açılan iki yandaki birer odadan oluşur. İkinci bina, ortadaki salonu çevreleyen mekânlardan oluşmaktadır. Salonun üç cepheli olan alt kısmındaki iki yan cephenin ortasındaki kapı açıklığından salona geçiş sağlanırken, ortadaki cephe dikdörtgen planlı bir odaya açılır. Salonun iki yanında birer hizmetli odası, hizmetli odalarının üstünde genişçe tutulmuş ve salondan birer kapı açıklığı ile ulaşılan hasta odaları bulunur. Hasta odalarının arasında, ortada hamam, hamamın iki yanında tuvalet altında ise iki tane giyinme odası vardır.

Üçüncü planın olduğu belgede, binanın cephe çizimine de yer verilmiş olup yine 1895 tarihi düşülmüştür (Çiz. 7). Üçüncü binanın planı ilk bina ile aynı olup revaklı girişten dinlenme alanına geçilir. Buranın arkasında koğuş yer alırken sağında hamam ile tuvalet, solunda yataklık ve giyinme odası bulunmaktadır. Ön cephenin verildiği çizim, sütunlu giriş düzenlemesi, üçgen alınlık ve alınlığın üstündeki akroter ile cephenin iki yanındaki sütunlu düzenlemesi adeta Yunan tapınaklarını hatırlatır.

H. 29 Recep 1313 / M. 15 Ocak 1896 tarihli dosyada³⁰², 1896 yılında İstanbul'da meydana gelen depremde hasara uğrayan Balıklı Rum Hastanesi binasının, hastaneye ait olan arsa üzerinde inşa edilmesi için ruhsat istenmesiyle ilgili belge ile inşa edilecek binaya ait plan bulunur.

Yaralı hastaların tedavisine mahsus olarak inşa edilecek hastane binası, enlemesine dikdörtgen planlıdır (Çiz. 8). Ön cephenin ortasında bulunan ana kapı

³⁰⁰ N. Yıldırım, agm., 2006b, s. 335.

³⁰¹ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 18-20.

³⁰² BOA, *Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 729-54623.

açıklığından giriş holüne geçilmekte, giriş holünün sol tarafında, enlemesine dikdörtgen koridor ve koridora alt taraftan açılan yaralı hastalara ait koğuşlar yer alırken, holün sağında birbirine açılan odalardan oluşan yaralı hastalara mahsus koğuşlar bulunur. Yapının arkaya bakan cephesinin iki kenarında, cepheden ileri taşırılmış tuvalet mekânları vardır. Yapının arka tarafında, yapıya paralel, enlemesine dikdörtgen planlı, beş odandan oluşan ameliyat koğuşu, giriş aksındaki bir koridorla ana binaya bağlanır.

H. 2 Safer 1318 / M. 1 Haziran 1900 tarihli dosyada³⁰³, depremde zarar gören hastanenin yeniden inşası ve bazı ilaveler yapılması hususunda bilgilerin yer aldığı belgede, kötürüm ve âmâlar için yeni bir koğuş, kilisenin avlusuna iki papaz odası, bir ahır inşası ile bir hastane, akıl hastaları için ayrı ayrı olarak tek kattan teşekkül iki bina, şüpheli hastalığı olanlar için tek katlı köşk, bulaşıcı hastalığı olanlar ve maluller için tek katlı ahşap koğuş inşa edilmesi hususları yer alır. Aynı dosya içerisinde, yapılacak hastanenin planı ile ek binaların planları da bulunur.

Kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen bir alana yayılan hastane binası, E plan şemasını yansıtırken, binanın batısında, E'yi oluşturan, orta koldan bir koridorla bağlanan enlemesine dikdörtgen planlı bir bölüm daha yer alır (Çiz. 9, 10). Yapının orta kısmı iki katlı olarak düzenlenmişken, yan kısımlar ve kollar tek katlı olarak yapılmıştır. Yapının doğu cephesinin ortasındaki ana kapıdan, giriş holüne, buradan da ortadaki kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen koridora geçilir. Koridorun doğusuna, koridor boyunca odalar sıralanmışken, batısında, yalnızca iki katlı olarak düzenlenen orta kısımda odalara yer verilmiştir. Koridorun, kuzey ve güney ucunda, genişliği açısından, muhtemelen koğuş olarak düzenlenmiş yan kollar yer alırken, doğusunda bir koridorla ulaşılan altı mekândan oluşan kol ile bunun batısında bir koridorla bağlanan enlemesine dikdörtgen planlı ve odaların genişliğinden muhtemelen koğuş olduğu düşünülen geniş iki odadan oluşan diğer kol bulunur. Balıklı Rum Hastanesi'nin hava fotoğraflarından (Fot. 21), bu binanın halen varlığını koruduğu anlaşılır.

Belgeler arasında üç ilave binaya ait plan bulunmaktadır. Bu binalardan ilki bulaşıcı hastalıkların tedavisi için yapılmış olan koğuştur (Çiz. 11). Geniş giriş holüne giriş karşısından üç, iki yandan birer büyük odanın açıldığı planlamaya sahip olan bina tek katlı olarak düzenlenmiştir. İkinci bina şüpheli hastalığı bulunanlar için yapılması planlanan köşktür (Çiz. 12). Bina, enlemesine dikdörtgen planlı ve tek katlıdır. Giriş holü,

³⁰³ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 38-30.

girişin karşısındaki iki oda ile holün iki yanındaki geniş birer odadan teşekküldür. Üçüncü bina U planlı ve tek katlı olup tehlikeli akıl hastaları içindir (Çiz. 13). U şeklindeki koridorun gerisine sıralanan odalardan meydana gelir. Bu ilave binaların yerini hava fotoğraflarından tespit etmek mümkün değildir.

H. 23 Rebûlâhir 1324 / M. 16 Haziran 1906 tarihli belge³⁰⁴, veremli hastaların tedavisi için daha önceden inşası için resmi izni alınan iki binaya ek olarak altı tane bina daha inşa edilmesi ile ilgili olup, belgede yapılması planlanan altı binanın öncekilerle aynı planda olacağı ve yapılacak binaların ölçüleri hakkında bilgi verilmektedir. Dosya içerisinde inşa edilecek binalara ait iki plan ile bir cephe çizimi yer alır.

Birinci binanın planında, merdivenle ulaşılan revaklı ön kısımdan bir kapı ile enlemesine dikdörtgen koridora geçilir (Çiz. 14). Koridorun iki yanında uzunlamasına dikdörtgen birer koğuş yer alırken, girişin karşısında dört oda ile bu odaların ortasında uzunlamsı dikdörtgen koridor vardır. Uzunlamasına dikdörtgen koridordan yapının yukarısında yer alan, ortadaki koridora iki yandan açılan odalardan oluşan bölüme geçiş sağlanır. İkinci bina, H planlı olup binanın önünde revaklı giriş düzenlenmesi yer alır (Çiz. 15). Bina H şeklindeki koridora açılan odalardan oluşurken, binanın kuzeyinde ve doğusunda revaklı düzenlemeye yer verildiği görülür. Cephe çizimi ikinci binaya aittir ve yapının yalnızca ön cephesi yansıtılır (Çiz. 16). Cephenin ortasında merdivenle ulaşılan ana kapı açıklığı ile kapının iki yanında düz atkılı ikişer pencere bulunur. Giriş kısmının önünde revak düzenlemesi yer alır. Cephenin, ileri doğru taşıntılı iki kenarının ortasında yuvarlak formu birer ikiz kemer yer alırken, ikiz kemerlerin üstünde kilit taşı vurgulanmış hafifletme kemeri vardır. Cephenin bodrum katı, ortadaki merdivenle ikiye bölünmekte, merdivenin iki yanında pilastrlar ile bölünmüş pencerelerin yer aldığı bir düzenleme görülür. Cephede bodrum kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Bu binalar günümüzde Yedikule Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak hizmet vermektedir.

H. 2 Rebûlâhir 1327 / M. 23 Nisan 1909 tarihli belge³⁰⁵, kargir bir eczane inşası hakkında olup, belgede inşa edilecek eczanenin ölçüleri verilmiştir. Dosya içerisinde, inşa edilecek olan eczanenin plan ve cephe çizimlerine de yer verilmiştir.

Eczane binasının planı, enlemesine dikdörtgen planlı ve üç katlı olarak yapılmıştır (Çiz. 17). Simetrik bir düzenlemeye sahip binanın zemin katı, ortada enlemesine

³⁰⁴ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 66-42.

³⁰⁵ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 85-1.

dikdörtgen koridora, iki yandan açılan odalardan meydana gelmektedir. Koridorun alt tarafında iki ecza deposu, bir yazıhane ve eczacıbaşı odası ile giriş holü, yukarı tarafında bir eczane, iki kimyahane ve iki tuvalet, sol tarafında katlar arası geçişi sağlayan merdiven vardır. Zemin kat planı bodrum ve birinci katta tekrarlanır, koridorun yukarısında, ortadaki geniş oda, bodrum katta ikiye, birinci katta dörde bölünmüştür. Binanın kenarlara yakın kısmı, hem ön hem de arka cephelerde ileri taşırılmıştır. Birinci katta, koridorun, yukarı tarafında, ortadaki dört oda eczacı yatakhane, yatakhane solunda gaz deposu, sağında pamuk deposu; alt tarafında, ortadaki üç oda doktorlar yatakhane, yatakhane solunda gaz deposu, sağında pamuk deposu bulunur.

Yapıya ait ön cephenin çiziminde, zemin katın ortasında, merdivenle ulaşılan ana kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının sağında ve solunda basık kemerli ikişer pencereye yer verilirken, birinci katta basık kemerli beş, bodrum katta düz atkılı dört pencere açıklığı vardır. Cephede, kat ayırımı kat silmesi ile belirtilirken, zemin kat pencereleri alt seviyesinde, birinci kat pencereleri kemer seviyesinde ve saçak kısmında silmeye yer verilmiştir.

21 Zilka'de 1329 / 13 Kasım 1911 tarihli dosyada³⁰⁶, emraz-ı dâhiliye binasının yıkılması üzerine yerine kargir ve makineli mutfak yapımıyla ilgili belge ile yapılacak mutfığa ait plan ve cephe çizimine yer verilmiştir.

Enlemesine dikdörtgen planlı olarak düzenlenen yapının ortası ön ve arka cephelerde ileri taşırılmış, zemin ve birinci kat planı simetrik olarak düzenlenmiştir (Çiz. 18). Zemin katta önde ve arkada sütunlu giriş düzenlemesi bulunur. Her iki yönden de giriş düzenlemesinden giriş holüne, hollerden de ortadaki mekâna ve iki yandaki birimlere geçiş yapılırken, ortadaki mekânın sağında binanın sonuna kadar uzanan bir koridora yer verilmiş ve koridorun sonuna yerleştirilen merdivenle katlar arası geçiş sağlanmıştır.

Binanın ön cephesini gösteren çizimde, ortada, merdivenle ulaşılan dört sütunlu giriş düzenlemesi, geride giriş holüne açılan üç kapı açıklığı yer alır. Zemin katta girişin sağında ve solunda dörder, birinci katta on bir dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açılmıştır. Cephe çiziminden yapının bir de bodrum katı olduğu, pencere açıklıklarından anlaşılır. Kat ayırımları kat silmesi ile belirtilmiş, çatı da ortadaki geniş mekânın hizasında

³⁰⁶ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 104-33.

aydınlatma fenerine yer verilmiştir. Hava fotoğraflarından yapının günümüzde varlığını sürdürdüğü anlaşılır.

2.1.4. İstanbul Bâb-1 Seraskeri Hastanesi

Fotoğraf: 22-41

Çizim: 19-27

Harita: 1-3

Yeri: Bâb-1 Seraskeri Hastanesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde Beyazıt Sempti'nde 104 Pafta, 618 ada, 19 parselde yer alan hastane binası İstanbul Üniversitesi kampüsü sınırları içerisinde bulunur.

Tarihçesi: Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan eski sarayın bulunduğu alan, 1829 yılında, yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından yeni kurulan ordunun merkezi olan Bab-1 Seraskeri'ye tahsis edilmiş³⁰⁷ ve Bâb-1 Seraskeri Hastanesi de burada inşa edilmiştir.

Gaspate Fossati tarafından 01 Mayıs 1841 yılında yapımına başlanıp 1843 yılında tamamlanan ve 250 yataklı olarak tasarlanan hastane binası, yapımından sonra kışla binası olarak işlevlendirilmiştir³⁰⁸. Tuğladan inşa edilen ilk iki yapıdan biri olan³⁰⁹ ve 1870-1922 yılları arasında tutukevi olarak da kullanan hastane³¹⁰, 1933 yılında İstanbul üniversitesi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 1979 yılına kadar Tıp Fakültesi olarak hizmet veren bina, bu tarihten günümüze kadar İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi olarak hizmet vermektedir.

Yapı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı yorumlar yer alır. Sedat Kumbaracılar, yapının 1826 yılında inşa edildiğini ve bu hastanenin 1949 yılında yıkıldığını; Kemal Özbay, mevcut hastane binasından önce bu alanda 1828 yılında geçici bir hastane binası olduğunu, Bab-1 Seraskeri Hastanesi'nin 1260/1844 yılında inşa edilerek hastanenin isminin "Bab-1 Müşîri Hastanesi" olarak anıldığını ve Balkan Savaşı sonunda "Sıhhiye Eğitim Merkezi" olarak kullanılan Bab-1 Seraskeri Hastanesi'nin İstanbul Üniversitesine

³⁰⁷ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul, 2002, s. 509.

³⁰⁸ Cengiz Can, "Tanzimat ve Mimarlık", *Osmanlı Mimarlığının Yedi Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"*, İstanbul 2000, s. 132.

³⁰⁹ Cengiz Can, "Fossati, Gaspare Trajona", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul 1993, s. 326.

³¹⁰ Necdet Sakaoğlu, "Bekirağa Bölüğü", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1993, s. 126.

devredildikten sonra yıktırılarak yerine Morfoloji Enstitüsü tesislerinin kurulduğunu³¹¹; Ayşe Nasır, hastane binasının 1948-50 yıllarında³¹², Necdet Sakaoğlu ise yapının 1950’li yıllarda³¹³ yıkıldığını ifade etmektedir. Cengiz Can ise doktora tezinde, hastane binasının 1950 yılından sonra yıktırıldığını³¹⁴ belirtmişse de daha sonraki çalışmalarında hastanenin yıkılmadan, ancak büyük değişikliklere maruz kalarak günümüze ulaştığını tespit etmiştir³¹⁵.

Bab-1 Seraskeri Hastanesi için Fossati’nin ilk tasarladığı ve uygulanmayan planı ile mevcut yapıya ait planın, İsviçre’de Belinzona Arşivleri’nde bulunduğu Cengiz Can tarafından tespit edilmiş ve yayınlanmıştır.

Yakın zamanda zemin ve birinci katın restorasyon çalışmaları tamamlanmış ve bina fakülte binası olarak hizmete açılmıştır. Ancak yapının asma kat bölümünde restorasyon çalışmaları hala devam etmektedir.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane binası, Eğimli bir arazi üzerine, kuzey-güney doğrultusunda, enlemesine diködrötgen planlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 22). İki katlı olarak yapılan bina, eklenen asma katla birlikte üç katlı hale getirilmiştir. Yapının doğu cephesindeki girişten zemin kata geçiş sağlanırken, eğimden dolayı batı cephedeki girişten birinci kata geçilmektedir.

Yapının zemin katı, ortada kuzey-güney yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridor ve bu koridora, doğu ve batı yönden açılan odalardan oluşmakta (Fot. 23), kuzey ve güney cephelere yapılan ek bölümlere de buradan geçiş sağlanmaktadır (Çiz. 19). Koridorun doğu kanadının ortasında yer alan ana giriş kısmı ise kullanım dışı bırakılmış, burası bugün depo olarak kullanılan bir odaya dönüştürülmüştür (Fot. 24). Bu odanın, kuzey ve güney duvarındaki birer kapı açıklığı ile iki yandaki odaya geçiş sağlanırken, ayrıca bu odalara koridordan da ulaşılır. Simetrik olarak düzenlenen zemin katta, koridorun batı kısmında, doğu kısmından farklı olarak, ortadaki odanın hizasında, katlar arası geçişi sağlayan çelik konstrüksiyonlu iki kollu merdiven ve merdivenin gerisinde mescit, su deposu ve tesisat odası olarak kullanılan üç mekan yer alır. Ortadaki enlemesine

³¹¹ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, c. 3/1, İstanbul 1991, s. 80.

³¹² Ayşe Nasır, *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar Üzerine Bir Deneme*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1991, s.59.

³¹³ N. Sakaoğlu, agm., s 128.

³¹⁴ Cengiz Can, *İstanbul’da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Korunma Sorunları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1993, s144.

³¹⁵ C. Can, agm., 2000, s. 132.

dikdörtgen koridor, kuzey ve güney uçta, doğu-batı doğrultulu dikdörtgen koridorla kesilir. Bu koridorlar, kuzey ve güney cephenin ucundaki biri küçük kare diğeri ise enlemesine dikdörtgen oda ile sonradan yapılan ek kısma geçişi sağlar. Zemin katta koridor zemini mermer ile kaplıyken odaların zemini fayansla kaplanmıştır.

Birinci kat planı, zemin kat planında olduğu gibi, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora doğu ve yönden açılan odalardan meydana gelir (Çiz. 20) (Fot. 25). Birinci katta, zemin kattan farklı olarak, koridorun batı yönündeki giriş bölümünün iki yanında birer oda yer almakta ve odaların yanında asma kata geçişi sağlayan çelik konstrüksiyonlu iki kollu merdiven bulunmaktadır (Fot. 26).

Asma kat; ortada koridor, koridorun iki yanında yan yana birer duvarla bölünmüş mekânlar, bunların gerisinde yine birer koridor ve bu koridorların gerisinde yan yana dizilmiş mekân dizisinden oluşmaktadır (Fot. 27) (Çiz. 21). Küçük odalar şeklinde düzenlenen bu mekânlardan, orta koridorun iki yanındaki mekânlar iki katlı olarak düzenlenmiştir.

Tuğla malzeme ile inşa edilen yapının cepheleri sıvanmış ve oldukça sade bırakılmıştır. Yapının Haliç'e bakan doğu cephesinin ortasındaki girişin önünde dört sütunlu düzenleme bulunmakta ve toskan başlıklı bu sütunlar, giriş bölümünün üstünü kapatan üçgen alınlıklı çatıyı alttan desteklemektedir (Çiz. 22). Cephe, giriş kısmı ve iki kenarın öne doğru taşırılması ile hareketlendirilmiştir (Fot. 28). Kapı açıklığının kuzeyinde ve güneyinde, düz atkılı on birer pencere açıklığı yer alır. Ancak cephenin kuzey kenarındaki taşıntı yapan kütlede, eğimden dolayı bir sıra daha pencere açıklığına yer verildiği görülür. Buradaki iki sıra pencere, cephedeki diğer pencerelere göre daha küçük tutulmuştur. Birinci katta, ana kapı açıklığı hizasında, mermer korkuluklu balkona yer verilmiş, balkonun kuzey ve güneyinde, yuvarlak kemerli onar pencere açılmıştır. Cephenin ortasında bulunan kat silmesi ile üstte cepheyi sonlandıran saçak silmesi tüm cepheleri dolaşmaktadır.

Yapının kuzey ve güney cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. Güney cephede, sonradan kapatılan içe girintili kısmın iki kenarında, zemin katta düz atkılı üçer, birinci katta yuvarlak kemerli üçer pencere açıklığı yer alır (Fot. 29, Çiz. 23). Kuzey cephede de güney cephedeki bir uygulama olmakla birlikte, zemin katta, kapatılan girintili bölümün batısında iki pencere açıklığı vardır (Fot. 30, Çiz. 24). Ancak cephenin sıvalı olması nedeniyle burada üçüncü bir pencereye dair iz görülmemektedir. Yapıda

simetrisinin hakim olmasından yola çıkılarak kuzey cephenin, zemin katının batısında da üç pencere açıklığı olması gerektiği söylenebilir.

Yapının batı cephesi doğu cephesiyle benzer bir düzenlemeye sahip olup pencere sayısı bakımından farklılık göstermektedir. Cephenin zemin katı kot altında kalmış olması nedeniyle, birinci katına, bir köprü aracılığı ile erişilen kapı açıklığından geçilir (Fot. 31). Cephenin ortasına yerleştirilmiş kapı açıklığı, önü alttan iki demir direk taşıyan betonarme sundurma ile kapatılmış ve çatı seviyesindeki alınlıkla vurgulanmıştır (Fot. 32). Giriş aksına göre simetrik olarak düzenlenen cephenin birinci katında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli 24, zemin katında, dikdörtgen formlu, düz atkılı 22 pencere açıklığı bulunur.

Yapının özgün planından, eski fotoğraflardan ve eski haritalardan yola çıkarak özgün mimari durumu tasvir edilebilmektedir. Yapının özgün planına bakıldığında ortada kuzey-güney yönlü koridor ve koridora açılan odalardan oluşan simetrik bir planlama görülür (Çiz. 25). Koridor, batı cephenin ortasındaki giriş holüyle kesilmiş ve giriş holünün üstü kubbeyle, koridor ile holün kesiştiği orta kısım ise ayaklarla çevrili olarak üstü tonozla kapatılmıştır. Ancak uygulamada kubbe ve tonoz yerine aydınlatma fenerine yer verilmiştir³¹⁶. Giriş holünün kuzeyinde, katlar arası geçişi sağlayan tek kollu merdiven bulunur. Özgün planda yapının hem doğu hem de batı cephesinin ortadaki girişlerinin dışında, cephelerin köşesinde, cepheden taşıntı yapan kütlelerin ortasında da birer giriş vardır. Böylece hem doğu hem de batı cephede üçer girişin bulunduğu anlaşılır. Yapıya ait kesitte iç mekânda iyon düzeninde sütunlar ve çeşmeye yer verilmiş (Çiz 26), ancak bu düzenlemenin uygulanıp uygulanmadığını gösteren herhangi bir fotoğraf elde edilememiştir.

Yapıya ait eski fotoğraflardan, batı cephesinin kenardaki girişlerinin önünde iki sütunla taşıyan üçgen alınlıklı bir düzenlenmenin olduğu, buraya ortadaki girişte olduğu gibi köprüler ile ulaşıldığı görülmektedir (Fot. 33-35). Ayrıca ana girişin üstündeki alınlığın ortasında bir kitabeliğe yer verilmiş, ancak fotoğraftan burada ne yazdığı tespit edilememiştir. Yapının doğu cephesinin ortasındaki ana girişin önünde, yukarıya üçgen alınlıkla sonlandırılmış sütun düzenlemesi görülür (Fot. 36). Yapıyı üstten gösteren diğer

³¹⁶ Cengiz Can, "Bekirağa Bölüğü-Mimari", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1993, s. 128; E. Poçan, agt, s. 62-63.

bir fotoğrafta, yapının kırma çatı ile örtüldüğü ve giriş holünün üstünde aydınlatma fenerine yer verildiği anlaşılır.

Yapının günümüze gelinceye kadar birçok değişikliğe uğradığı, yukarıdaki verilerden yola çıkarak söylenebilir. Zaman içinde, doğu ve batı cephelerindeki yan girişler kapatılarak pencereye çevrilmiş, batı cephedeki yan girişlere ulaşımı sağlayan köprüler kaldırılmış, aydınlatma feneri de kaldırılarak birinci katın üstüne asma kat yapılmış; kırma çatı asma katın koridoru boyunca camla kapatılmıştır. Cengiz Can, aydınlatma fenerinin 1884 tarihinden önce kaldırıldığını belirtirken³¹⁷, bu tarihten sonra aydınlatma feneri, çatı penceresine dönüştürülmüştür³¹⁸. Giriş holünün kuzeyindeki merdiven ise günümüze ulaşmamıştır. Kuzey ve güney cephelerinin doğu ve batı kenarları kademeli olarak öne doğru uzanmış ve cephenin ortası kademeli olarak iç girintili hale gelmiştir. Ancak kesin tarihi belli olmamakla birlikte, yapıya ait 1981 tarihli planda (Çiz. 27), boş kısma ekleme yapılarak doldurulduğu görülmekte ve günümüzde de bu şekilde varlığını sürdürmektedir. Bir diğer değişiklik ise 1981 yılına ait planda yer alan ve bugün de varlığını koruyan bir asma kat yapıya eklenmiştir. Yine aynı plandan yola çıkarak iç kısımdaki odalarda bölünmelerin olduğu da görülmektedir.

Yapıya ait 1953, 1958, 1960-70 yıllarına ait hava fotoğraflarından ve 1977 yılına ait kartpostalardan, yapının kuzey ve güney cephelerine henüz eklemelerin yapılmadığı, 1953 yılına ait fotoğraflarda yapının kırma çatılı örtüsü ile çatı penceresi görülürken, 1958 ve 1960-70 yılına ait fotoğraf ile 1977 yılına ait kartpostalda günümüzdeki çatı sistemini oluşturan orta koridorun aydınlatıldığı çatı düzenlemesi görülmektedir (Fot. 37-40). Yapıya ait 1982 yılındaki hava fotoğrafında ise kuzey ve güney cepheler artık eklerle kapatılmıştır (Fot. 41). Ayrıca 1953 yılına ait fotoğrafta yapının doğu cephesinin ortasındaki sütunlu düzenleme varlığını korurken, 1982 yılına ait fotoğrafta giriş düzenlenmesinin ortadan kaldırıldığı görülür.

Yapıya ait değişimleri gösteren haritalarda, yapının kuzey ve güney cephelere yapılan ek ile zaman içindeki işlev değişimini gösteren adlandırmalarda yer alır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı 1875 tarihli haritada³¹⁹, Alman Mavileri ve Goad Haritalarında kuzey ve güney cephelerde herhangi bir ekleme bulunmamakla birlikte, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı haritada, yapı "Kışla-i Hümayun", Alman

³¹⁷ C. Can, *agt.*, 1993, s. 144.

³¹⁸ E. Poçan, *agt.*, s. 64.

³¹⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul, 1958, Hrt No: B4.

Mavileri'nde "Kışla ve İdare Yapısı (Caserne et Batiment d'Administration)" olarak adlandırılmış, Goad Haritasında aydınlatma feneri verilmiştir (Hrt. 1-3).

Malzeme ve Teknik: Bina tuğla malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Koridorların zemininde ve balkon korkuluklarında mermer, iç mekânda katlarda arası geçiş sağlayan merdivenlerde metal, sonraki zamanlarda yapılan eklerde beton malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binasının iç kısmında ve cephelerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmazken, giriş kısmının ve köşelerdeki mekânların cepheden taşırılması, doğu cephenin önündeki sütunlu giriş düzenlemesi, toskan sütun başlıkları ve pencereler ile cephelere hareketlilik kazandırılmıştır.

Çok kısa bir süre hastane olarak hizmet veren Bab-ı Seraskeri Hastanesi, üslup olarak, doğu girişin önündeki sütunlu düzenleme ve üçgen alıklık, simetrik cephe düzeni, pencere düzenleri ve kat silmesi ile Neo-Klasik üslubu yansıtır.

2.1.5. İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi³²⁰

Fotoğraf: 42-62

Çizim: 28-38

Yeri: Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, İstanbul'un Fatih ilçesinde Adnan Menderes Bulvarı Vatan Caddesi'nde; 426 pafta, 1827 ada ve 4 parselde yer alır (Çiz. 28).

Tarihçesi: II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan, yoksul ve garipler için bir hastane yaptırma istediğini oğlu Sultan Abdülmecid ile paylaşmış ve Sultan Abdülmecid'in emri ile Yenibahçe Çayırı'nda Bezmialem Valide Sultan'ın adını taşıyan hastane binası yaptırılmıştır³²¹. İstanbul'da yerleşim yerlerinden uzak ve havadar bir konumda yer alan, Nakkaş Paşa arsası olarak da bilinen Yenibahçe Çayırı'nda inşa edilen hastane binası³²², Bezmiâlem Hastanesi, Gureba-i Müslimin Hastanesi, Bezmiâlem Gureba-i Müslimin Hastanesi, Valide Sultan Hastanesi,

³²⁰ Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi'nin fotoğraf çekimi için Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi Rektörlüğü ile yapılan yazışma sonucunda rektörlük tarafından, binanın günümüzde artık hastane binası olmadığı rektörlük binası olarak kullanıldığı gibi bir gerekçe beyan edilerek fotoğraf çekilmesine izin verilmemiştir. Bu nedenle yapının katalogunun yazımı, İstanbul Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu ve İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınan fotoğraflar ve belgeler ile daha önce yapı ile ilgili yapılmış çalışmalardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

³²¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 198.

³²² N. Kara Pilehvarian, *agm.*, 2006, s. 112.

Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Vakıf Gureba Hastanesi adları ile anılmış, günümüzde ise Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi olarak varlığını devam ettirmektedir³²³.

Hastanenin yapımı ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayet Bezmiâlem Valide Sultan'ın rüyası ile ilgili olup, Sultan "Öyle bir hayır işleyeceksin ki dünya durdukça 200 erkek senden hayır ile bahsedecek" şeklinde gördüğü rüyasının ardından 200 yataklı bir erkek hastanesi kurmaya karar vermiştir³²⁴. Bir başka rivayete göre, 1826 yılında İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgınında mevcut sağlık kuruluşlarının yetersiz kalmasından dolayı Sultan'ın hastane yapılmasına karar verdiği³²⁵. Bir diğer rivayet ise 1843 yılında İstanbul'da çıkan çiçek salgını sonucu bir hastane yapılmasının gerekli olmasından dolayı yaptırıldığıdır³²⁶. Ancak Nuran Yıldırım, çiçek salgının hastanenin inşasının tamamlandığı yıl olan 1845 yılında başlamış olmasından dolayı bu tarihte yapılmış olmayacağını ve bu rivayetin yanlış olduğunu belirtilmiştir³²⁷. Son rivayette ise Bezmiâlem Valide Sultan'ın bir gün sokakta bir hasta ile karşılaşması ve hastaneye yatırılması gereken hastaya Cerrahbaşı Halil Efendi'nin hastane bulmakta zorlanmasından Valide Sultan etkilenir ve yoksullar için bir hastane yaptırmaya karar verir³²⁸.

Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan ve Atik Valide Nurbanu Sultan Darüşşifalarında olduğu gibi hanım sultanların hastane yaptıрма geleneğini devam ettiren Bezmialem Valide Sultan, hastane binasının yanında cami, hamam, altı dükkan ve çeşme de yaptırmıştır³²⁹. 24 Eylül 1843 tarihinde temeli atılan hastane binasının inşası 1845 yılı sonlarında tamamlanmış, ancak hastane binasında rutubet olduğu anlaşılınca binanın açılışı 1847 yılına ertelenmiş ve 12 Mart 1847 yılında Sultan Abdülmecid'in de katıldığı törenle hastane binasının açılışı gerçekleşmiştir³³⁰.

³²³ Gönül Cantay, "XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler" 1, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.1/Bahar, 2013, s. 114.

³²⁴ Nuran Yıldırım, *Gureba Hastanesinden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesine*, İstanbul 2013, s. 21.

³²⁵ Asaf Ataseven, "Yaşayan Bir Vakfımız Bezmialem Valide Sultan Gureba Hastanesi." *Vakıf Haftası Dergisi*, S. XIV, Ankara 1984, s. 88.

³²⁶ A. Atasever, agm., s. 88.

³²⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 21.

³²⁸ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 21.

³²⁹ Nuran Yıldırım, "Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi", *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, Ankara 2019, s. 203.

³³⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 198-199; Nuran Kara Pilehvarian, "Vakfiyelerine Göre Bezmialem Valide Sultan Yapıları", *2010 Vakıf Medeniyeti İstanbul Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri*, Ankara 2011, s. 136; Mahmut Gürkan, "Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 35, 2011, s. 238; N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 35-37.

Devlet Arşivleri'ndeki H. 23 Rebûlevvel 1263 / M. 11 Mart 1847 tarihli, hastanenin açılışı ile ilgili Sultan Abdülmecid'in iradesinin yer aldığı belgede, hastanenin 12 Mart 1847 Cuma günü hastane caminde kılınacak Cuma namazının ardından Padişah'ın da katılımı ile açılışının yapılacağı, hastaların hastaneye cumartesi günü nakledileceği ve açılış için devlet erkânının orada bulunması belirtilmiştir³³¹.

Hastanenin ana giriş kapısı üstünde yer alan 14 satırlık mermer kitabe, 1261/1845 yılında Ziver Paşa tarafından yazılmış olup, ebced hesabıyla yapının inşa tarihi 1845 yılı olarak belirtilmiştir³³². Ortasında Sultan Abdülmecid'in tuğrasının yer aldığı, 14 satırlık kitabede şu ifadeler yer almaktadır³³³:

*Şâh-ı devrân Hazret-i Abdülmecîd Hân'a olur
Bezmiâlem nâm sultân mâder-i ulyâ-me'âl
Cism-i dünyâ buldı zâtıyla 'ilâc-ı âfiyet
Hak tabîb-i lûtfın etdi dâfi'-i derd-i melâl
Eyleyüp ihyâ bu hastahâneniün bünyânını
Mevki'inde eyledi te'sîs hayra bezl-i mâl
Gelse bîmârân bulur elbet şifâ bu câyda
Havf-ı merg-i hastaya virmez hevâsı ihtimâl
Tıbb-ı Calinûs'dan tedbîre hâcet kalmadı
Hastegâna olalı âb-ı hayât-efzâ zülâl
Vâlîde Sultân ile Abdülmecîd Hân'ı Hudâ
Haşre dek kılsun mezîd-i 'ömrile âsûde-hâl
İki târih oldı bir mısra'da Ziver âşikâr
Hastahâne kıldı inşâ Vâlîde Sultân bu sâl (H. 1261 / M. 1845).*

Hastanenin inşası için Ebniye Müdürü Seyyid Abdülhalim Efendi görevlendirilmiş olup Darphane-i Amire Nazırı Tahir Bey tarafından ise inşaatın mali işleri yapılmıştır³³⁴.

³³¹ BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, NO: 138 - 7116.

³³² N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 23-24.

³³³ Hastaneden fotoğraf çekilmesine izin verilmediği için kitabesinin Nuran Yıldırım tarafından çevrilmiş olan transkripsiyonuna yer verilmiştir. N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 24.

³³⁴ Kazım İsmail Gürkan, *Bezm-i-Âlem Vâlîde Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi*, İstanbul 1967, s. 14; G. Cantay, *agm.*, s. 117; N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 23.

Ziver Paşa'nın kitabedeki şiiri dışında, hastane ile ilgili iki tane daha şiir yazdığı ve bunlarda da ebced hesabıyla binanın inşa tarihi olarak 1261 tarihini verdiği anlaşılır³³⁵. Kazım İsmail Gürkan, bu kitabelerden birinin binanın arka kapısı için yapılmış olduğunu ve iki parça halindeki talik yazılı mermer kitabenin, hastanenin dışında, bahçeye koyulduğunu, üçüncü kitabenin ise hastaneye konulmadığını belirtir.³³⁶ Nuran Kara Pilehvarian, bu kitabelerden birinin, 1993 yılındaki restorasyon çalışmaları sırasında avlunun kuzeydoğu köşesinde, zemin kotu altında bulunduğunu ve 1996 yılındaki restorasyon çalışmaları sırasında şantiye binasında saklandığını ifade etmektedir³³⁷. Binanın, kuzey cephesinin ortasındaki üç katlı bölümde, bodrum kat merdivenin altında, dört parça halinde bir kitabe yer almakta olup (Fot. 42), bu kitabe, Nuran Kara Pilehvarian'ın restorasyon sırasında çıkartıldığını belirttiği kitabe olmalıdır³³⁸.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan yapıya ait vakfiyede ise yapıya gelir sağlanması için vakfedilen yerler, hastane ve cami personeli hakkında bilgiler yer almaktadır³³⁹.

Onarım: Hastanesi binası günümüze kadar pek çok onarım görmüştür. 1857 yılında hastane kaldırımları, 1858 yılında tamire muhtaç kısımlar, 1859 yılında sobalar onarılmış, 1863 yılında yatak takımları yenilenmiştir³⁴⁰. 1874 yıllarında da onarım gören hastane binasında 1877 yılında 8. ve 12. koğuşların karşısındaki koridorun çökmesi nedeniyle bir tamirat yapılmıştır³⁴¹. 1884 yılında su yolları, 1887 yılında hamam, 1888 yılında kaldırımlar, 1891 yılında hastane cami, hademe odaları ve koğuşlar onarım görmüştür³⁴². 1893 yılında gasilhane, karantina yerleri ve tuvaletler onarılmış, 1894

³³⁵ Ziver Paşa'nın yazmış olduğu şiirler için bkz. N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 25.

³³⁶ K. İ. Gürkan, *age.*, s. 17-19.

³³⁷ N. Kara Pilehvarian, *agm.*, 2011, s. 136.

³³⁸ Yapının fotoğrafının çekimine izin verildiği için kitabe yerinde incelenememiştir. Google Earth programındaki binanın iç kısmını gezerek görmemizi sağlayan uygulama sayesinde tespit ettiğimiz kitabenin mevcut görüntüler üzerinden okunması mümkün olmamakla birlikte tuğranın olduğu parçada 1261 tarihi tespit edilebilmiştir. Ayrıca kitabenin hala aynı yerde olup olmadığı ise tespit edilememiştir. Bkz.

<https://earth.google.com/web/@41.01811871,28.93600992,32.94279861a,0d,90y,128.13288668h,75.49380005t,0r/data=CmYaZBJeCiUweDE0Y2FiYTM5ZDdkMmRhOTE6MHgzZGJhMmFjNTQ0MjVhNzlmGZlPDH88gkRAIZ1fOedM7zxAKiPEsHN0YW5idWwgVMSxcCBGYWvDvGx0ZXNpIEhhc3RhbmVzaRgBIAEiMAosQUYxUWlwTnFZOvZlBER2R2hTRTZYOXYwMS11S1Y3aVEzbUh4Q0FHdGI2cXgQBQ>

³³⁹ Kenan Göçer, "Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4/1, 2014, s. 131.

³⁴⁰ Kenan Göçer, *Sosyo-Ekonomik Yönleri İle Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfı Gureba Hastanesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 211.

³⁴¹ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 162.

³⁴² K. Göçer, *agt.*, s. 212.

depreminde büyük zarar gören binada, kuzey ve güney koridor ile çatının bir bölümü çökmüş, cami ve hademe odaları zarar görmüştür³⁴³. Deprem sonrası gerçekleştirilen onarımda, çatı ve duvarlar tamir edilmiş, koridorlardaki Malta taşlarının yerine kırmızı tuğlalar döşenmiş, başhekim ve doktor odalarıyla ameliyathanenin karşısına ameliyatlılar için iki çıkma oda inşa edilmiştir³⁴⁴. Hastane binası üslup olarak neo klasik anlayışta inşa edilmişken, yapının, kuzey kanadının ortasındaki üç katlı bölümün avluya bakan cephesinin, 1. Ulusal Mimari Akımı özellikleri taşıyan farklı üslubu, bu cephenin sonraki dönemlerde onarıldığı gösterir. Yapının bu cephesi ve güney giriş holündeki aynı üslup özelliğini taşıyan mermer merdivenler, 1910-11 yıllarında Mimar Kemalettin tarafından yapılan onarımlar sırasında düzenlenmiştir³⁴⁵. 1990 yılında hastane kapsamlı bir restorasyona girmiş, 1996 yılını kadar süren bu restorasyon çalışması yarıda kesilmiş ve daha sonra uzun bir süre metruk bir şekilde kalan hastane binasının restorasyon çalışmalarına 2006 yılında başlanmıştır³⁴⁶. 2006 yılında başlayıp 2010 yılında tamamlanan restorasyon çalışmalarında kapı ve pencerelerin ahşap doğramaları değişmiş, koridor zemini mermerle kaplanırken, örtüsü asma tavan şeklinde yapılmış, mekanlar derslik, idari oda ve laboratuvar olacak şekilde düzenlenmiş, binaya bağlantılı olarak avluya kafeterya inşa edilmiş, kuzey cephenin orta aksında kapı açıklığının önündeki sütunlu giriş kısmı eklenmiş ve taşıyıcılar betonla güçlendirilmiştir³⁴⁷.

Plan ve Mimari Özellikler: Bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilen hastane binasında, kuzey cephenin ortasındaki bölüm ile batı kanadın güney ucundaki mekânın olduğu kısım iki katlı olarak yapılmıştır.

Bodrum kat, “L” planlı olarak kuzey ve doğu kanattan oluşmaktadır. Avluyu çevreleyen “L” şeklindeki koridorun gerisindeki odalardan oluşan bir düzenlemeye sahiptir (Çiz. 29).

Zemin kat, ortadaki havuzlu avluyu dört yönden çeviren koridorlar ve koridorlara açılan mekânlardan oluşmaktadır (Çiz. 30). Kuzey cephenin ortasındaki ana kapı açıklığından giriş holüne, buradan da sekiz basamaklı merdivenden inilerek ulaşılan koridora geçiş sağlanır (Fot. 43). Avlunun etrafını dört yönden çeviren koridorlar,

³⁴³ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 163-164.

³⁴⁴ Kazım İsmail Gürkan, *Bezm-i Âlem Valide Sultan-Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi*, İstanbul 1967, s. 38.

³⁴⁵ N. Kara Pilehvarian, *agm.*, 2006, s. 113.

³⁴⁶ N. Kara Pilehvarian, *agm.*, 2006, s. 115.

³⁴⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Dosya No: 395.

birbirleriyle kesiştikleri yerlerdeki kapı açıklıkları ile birbirine bağlanır ve kanatların yarı bağımsız hale geldiği bu uygulamanın bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemeye yönelik bir düzenleme olduğu düşünülebilir. Kanatları ayıran bu kapı açıklıkları düz atkılı olup kemer ve söveleri mermerden yapılmıştır. Dört kanattaki koridorların ortasında yer alan kapı açıklığından avluya geçiş sağlanırken, koridorun avluya bakan cephelerine açılan çok sayıda pencere ile de aydınlatma sağlanmıştır. Koridorların zemini mermer ile kaplanmışken tavanı, asma tavan şeklinde yapılmıştır. Koridorların gerisinde yer alan mekânlar ise bir kapı ile koridora açılmakta ve bu mekânlar hem dışa hem de koridora bakan cephelerde yer alan pencerelerle de aydınlatılmaktadır. Yapının kuzey cephesinin doğu kenarında, kible yönüne doğru çevirmek adına açılı olarak yerleştirilmiş, hastane binasına bitişik, ama girişi ayrı olan cami bulunmaktadır. Yapının doğu ve batı kanatlarının ortası ise içe girintili olarak yapılmıştır.

Hastanenin güney kanadının ortası ve doğu kanadının kuzey ucu iki katlı olarak düzenlenmiştir. Güney kanadın birinci katı, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora iki yanda açılan mekânlardan oluşurken, doğu kanadın birinci katı, merdiven evinden geçilen hole açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 31).

Kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerindeki hastane binasına, her kanatta yer verilen kapı açıklıklarından geçiş sağlanır. Tek katlı güney kanadın dışa bakan cephesinin ortasında eyvan şeklinde düzenlenmiş giriş kısmı yer almaktadır. Alttan iki sütunla desteklenen üçgen alınlıklı girişten cephenin ortasındaki kapı açıklığına ulaşılır. Mermerden düz atkılı olarak düzenlenen kapı açıklığının üstünde 14 satırlık mermer kitabe bulunurken, iki yanında etrafı silme ile çevrilmiş oval pencere, iki köşede ise uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı birer pencere yer alır (Fot. 44). Ana girişin doğusunda ve batısında dikdörtgen formlu çok sayıda pencere açıklığı bulunmakta ve mekânların büyüklüğüne göre açılan bu pencereler, cephede düzensiz bir görünüm oluşturmaktadır (Fot. 45, 46). Cephede yer verilen silme, pencere aralarında başlayarak pencere üstlerinden dolarak cephenin bir ucundan diğerine uzanmaktadır (Çiz. 32).

Ön cephedeki pencere ve silme uygulaması doğu cephenin bir kısmına kadar devam etme daha sonra bu uygulama yerini, etrafı kesme taşla belirtilen, dikdörtgen formlu, düz atkılı, iki sıra pencereye bırakmaktadır (Fot. 47). Cephenin ortasında 10.66 m'lik bölüm 5.42 m. girinti yapmakta ve burada da yalnız pencere açıklıkları bulunmaktadır. Etrafı kesme taşlarla belirtilen dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere

cephenin kuzey kenarına yakın olarak konumlandırılan kapı açıklığı kadar devam etmekte ve buradan sonra cephenin sonuna kadar küçük ölçekli yuvarlak kemerli pencerelere yer verilmektedir (Fot. 48). Cephede üç farklı pencere düzenlemesinin yer alması dikkat çekicidir.

Batı cephenin güneyindeki iki katlı bölümün cephesinde, kareye yakın dikdörtgen formlu, büyük boyutlu pencerelere yer verilirken, buradan cephenin kuzey ucuna yakın olarak konumlandırılan kapı açıklığına kadar olan kısımda, doğu cephedeki gibi etrafı kesme taşlarla belirtilmiş, dikdörtgen formlu, düz atkılı, tek sıra pencereler yer almaktadır. Buradan cephenin kuzey ucuna kadar, yine doğu cephede olduğu gibi iki sıra, küçük ölçekli, yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Ayrıca cephenin ortası doğu cephede olduğu gibi girinti yapmaktadır.

Hastanenin bir diğer uzun kenarını oluşturan kuzey kanadının, bodrum kat üstüne iki katlı olarak düzenlenen orta kısmının dışa bakan cephesinin ortasında, kesme taş malzeme ile yapılmış düz atkılı kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının önünde, 2007 yılındaki restorasyonlar sırasında eklenen, ikisi duvara bitişik, ikisi serbest olmak üzere dört mermer sütunlu giriş düzenlemesi bulunur. Üç sıra pencere açıklığının bulunduğu bu kısımda, zemin ve birinci katlarda, güney cephedeki pencere ve silme düzenlemesine yer verilirken, giriş açıklığının bulunduğu bodrum katta pencereler kare formlu olarak yapılmıştır (Fot. 49). Üç katlı olarak düzenlenen cephenin orta bölümü iki yandan pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Orta kısmın doğu ve batısındaki, iki katlı bölümlerin cephesinde dikdörtgen formlu, düz atkılı çok sayıda pencere açıklığı bulunur (Fot. 50). Buradaki pencereler ön cepheden farklı, ritmik olarak yerleştirilmiştir.

Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatılı örtülmüş olup kuzey cephede profilli saçak silmesine yer verilirken, diğer cephelerde saçaklar çatının cepheden öne doğru uzatılmasıyla oluşturulmuştur.

Hastanenin avluya bakan cepheleri oldukça sade olup, dört kanadın ortasında avluya geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunur. Kuzey kanadın ortasında, beş basamaklı merdivenle avluya inişi sağlayan, cepheden ileri taşırılmış, yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Girişin iki yanında, avlunun içine doğru taşırılmış ve girişin önündeki sahanlıktan geçiş sağlanan birer oda bulunur. Hem giriş hem de iki yandaki odalar üstte üçgen alınlıkla sonlanmaktadır (Fot. 51). Batı kanadın ortasındaki kapı, yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş ve kapı açıklığından sekiz basamaklı merdivenle avluya geçiş sağlanmıştır.

Girişin önündeki sahanlık iki sütun ile taşınan ve üçgen alınlıkla sonlanan bir sundurma ile kapatılmıştır (Fot. 52). Doğu cephedeki kapı açıklığı batı cephedeki ile aynı olup buradan yedi basamaklı merdivenle avluya ulaşılır (Fot. 53). Kuzey cephede ise etrafı kesme taşlarla belirtilmiş kapı açıklığı, sivri kemerli olarak düzenlenmiş ve buradan dokuz basamaklı merdivenle avluya geçiş sağlanmıştır. Yapının, tek katlı güney ve batı cephelerde tek sıra, iki katlı kuzey ve doğu cephelerde ise iki sıra dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Üç katlı olarak düzenlenen kuzey cephenin orta kısmında, bodrum katta yatay dikdörtgen formlu, zemin katta dikey dikdörtgen formlu sivri kemerli, birinci katta ise dikey dikdörtgen formlu düz atkılı pencere açıklıkları yer alır (Fot. 54). Kuzey cephenin ortasındaki üç katlı kısım dışında, kanatların cepheleri üstte profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır. Kuzey cephenin üç katlı olarak düzenlenen orta kısmı iki yandan taşıntılı kesme taşlarla oluşturulmuş pilastr ile sınırlandırılmıştır. Cephenin ortasındaki kapı açıklığı iki yandan pilastr ile vurgulanmıştır. Ayrıca cephede kat ayrımları kat silmeleri ile belirtilmiş, böylece cephe silmeler ile yatay, pilastrlar ile de dikey anlamda üçe bölünmüştür.

200 yatak kapasiteli olarak inşa edilen hastane binası, ilk planında, 12 koğuş, bir eczane, bir tabib-i evvel (başhekim), bir tabib-i sani (başhekim yardımcısı), bir müdür, bir eczacılar, bir cerrahlar odası ile hamam, mutfak ve çamaşır dairelerinden oluşmaktadır³⁴⁸.

Çeşitli dönemlerde çizilmiş, yapıya ait biri tarihsiz olmak üzere, 1949, 1992 ve 2010 yıllarına ait planlardan zaman içinde yapılan değişiklikleri tespit etmek mümkündür.

Nuran Kara Pilehvarian tarafından yayınlanan yapının en eski planı olma özelliği taşıyan tarihsiz plan³⁴⁹ (Çiz. 33), günümüze ulaşmayan hastane hamamı ve çeşmesini de içermesi açısından önemlidir. Süheyl Ünver, yapının hamam kısmının 1920 yılında metruk olduğunu ve bir süre sonra yıkıldığını belirtir³⁵⁰. Bu bilgilerden yola çıkarak, tarihsiz planda, hamamın da gösterilmesi nedeniyle, planın 1920’li yıllardan önce çizilmiş olabileceği söylenebilir. Güney, kuzey ve doğu kanatlarda olmak üzere üç girişi bulunan hastane binasının, güney kanadının ortasındaki ana girişinin doğusunda hamam, batısında

³⁴⁸ Kazım İsmail Gürkan, *age*, s. 31.

³⁴⁹ Nuran Kara Pilehvarian, “Bezmîâlem Valide Sultan’ın Gureba-i Müslimin Hastahaneleri”, *Eyüp Sultan Sempozyumu III Tebliğler*, İstanbul, 2000, s. 300.

³⁵⁰ Süheyl Ünver, “İstanbul Yedinci Tepe Hamamları’na Dair Bazı Notlar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 249.

hazneli çeşme ve kanadın batı ucunda cami yer alır. Hamama hem yapının dışından hem de içinden geçiş sağlanır. Hamam; soyunmalık, aralık, tuvalet, ılıklik ve sıcaklık bölümlerinden oluşur (Çiz. 34). Güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından eyvan şeklindeki giriş holüne geçiş sağlanır. Hole batıdan iki, doğudan ise üç oda açılmakta ve hol kuzey yönde, doğu-batı uzantılı koridorla birleşmektedir. Bu koridora güney yönden sekiz oda, bir tuvalet ve bir hamam açılır. Koridorun, doğu ucunda koridora geçişi sağlayan yan giriş yer alırken, ortasında avluya geçiş sağlayan kapı açıklığı ve bu kapı açıklığının iki yanında, koridordan geçiş sağlanan avlu sınırları içinde, iki küçük mekân bulunur. Koridor, doğu ve batı uçlarda kuzey-güney yönlü yan kanatların koridoru ile kesişmektedir. Bu koridorlardan batıdakine bir kapı ile geçiş sağlanırken, doğudakine direkt geçilir. Her iki yan kanatta da altışar oda koridora açılırken, batıdaki koridorun içe girinti yapan kısmının kuzeyindeki odanın orta sofalı düzenlemesi dikkat çekicidir. Ayrıca bu odanın batısında, cepheden taşintılı olarak yapılmış tuvalet kısmı da vardır. Her iki kanadın koridorunun ortasında üçlü kapı açıklığı bulunmakta, buradan avlu sınırları içerisinde yer alan küçük ölçekli üç odaya geçiş sağlanır. Kuzey kanatta doğu-batı doğrultulu enlemesine dikdörtgen koridora kuzey yönden dokuz mekân ve iki tuvalet açılırken, ortadaki mekân kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Burası, merkezdeki hole açılan sekiz mekândan oluşmakta ve güneydeki geçiş holüyle koridora bağlanmaktadır. Ayrıca merkezi holün kuzeydeki mekân üç cepheli olarak, cepheden ileri taşıntı yapmaktadır. Koridor, doğu ve batı kenarlarda yan kanatların koridoru ile kesişmiş, koridorlar arası geçiş birer kapı ile sağlanmıştır. Koridorun ortasındaki kapı açıklığından avluya da geçiş yapılabilmektedir.

Orhan Bolak tarafından çizimi gerçekleştirilen 1949 yılı planı³⁵¹ (Çiz. 35) ile tarihsiz plan karşılaştırıldığında, güney kanat dışındaki diğer kanatlarda pek fazla bir değişikliğin olmadığı anlaşılır. Yapıda en çok değişikliğin olduğu güney cephede, girişin doğusundaki hamam ile batısındaki hazneli çeşmenin ortadan kalktığı görülür. Giriş holünün doğusundaki üç oda birleştirilerek iki oda haline getirilmiş, batıdaki iki oda ise eş büyüklükteyken, güneydeki oda kuzeye doğru genişletilerek kuzey odanın daralmasına sebep olmuştur. Giriş holünün batısında, koridora açılan üç oda bölünerek altı oda haline getirilmiş ve odaların ana koridorla bağlantısı bir iç koridor ile sağlanmıştır. Bu altı odanın ortasında bir de giriş holü yer alır. Yapının dışından, giriş holüne açılan kapı ile

³⁵¹ Orhan Bolak, *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul 1950, s. 53.

direkt olarak bu altı odanın bulunduğu kısma erişim sağlanmıştır. Ayrıca ana giriş holünün batısındaki oda da bir kapı aracılığıyla iç koridora açılır. Girişin doğusundaki hamamın kaldırılmasından dolayı buradaki odalarda da düzenleme yapıldığı görülür. Girişin yanındaki koridora açılan ilk oda aynı şekilde varlığını korurken, odanın sağır olan güney duvarına, hamamın yıkılmasından sonra iki pencere açıklığı yapılmıştır. Bu odanın yanındaki ikinci oda ikiye bölünmüştür. Koridora açılan üçüncü mekân ise geniş tutulmuş, ancak bu mekân ince duvarlarla kendi içinde beşe bölünmüştür. Dördüncü mekân tek mekân şeklinde düzenlenmiş, beşinci mekân ince duvarlarla beşe bölünmüş ve tarihsiz planda tuvalet olarak kullanılan en sondaki mekân genişletilerek kadın cildiye hastalıkları odasına dönüştürülmüştür. Ayrıca bu kısımda hamamın kaldırılması ile cephenin önü açılmış, bu odalara pencere açıklıkları yapılmıştır. Batı kanadında, orta sofalı odanın batısındaki tuvalet kısmının önüne, uzunlamasına dikdörtgen planlı bir mekân eklenmiştir. Kuzey kanatta, iki baştaki tuvalet mekânlarından batıdaki cildiye, doğudaki ise kadın hastalar için kullanılan mekânlar haline dönüştürülmüş, koridorun doğu ucu ince duvarla kapatılarak odaya çevrilmiştir. Ayrıca avlunun doğu ve batı kenarının kuzey ucuna yakın olarak konumlandırılmış, koridorlardan geçiş sağlanan, tuvaletler eklenmiştir.

Nuran Kara Pilehvarian tarafından yayınlanan yapının 1992 yılına ait planı³⁵² (Çiz. 36) ile 1949 yılı planı karşılaştırıldığında, özellikle güney kanatta değişiklikler göze çarpar. Ana girişin batısındaki iki odadan küçük tutulan güneydeki oda genişletilerek diğer odayla eş büyüklükte yapılmış, doğudaki iki mekândan kuzeydeki büyük olan mekân ikiye bölünmüş, güneydeki mekân ise küçültülmüştür. Giriş holünün batısında, koridora açılan iç koridor kaldırılmış, burada, biri enlemesine dikdörtgen planlı büyük, diğeri ise kare planlı küçük olmak üzere iki mekânlı bir düzenleme yapılmış, bu kısma geçişi sağlayan yan giriş kapatılmıştır. Bu sıradaki en son oda ise tuvalet olarak değerlendirilmiştir. Giriş holünün doğusunda koridora açılan dört mekân yer alırken, bu mekânlar, içerisindeki bölme duvarlar kaldırılarak tek mekân haline getirilmiştir. Doğu kanatta herhangi bir düzenleme yapılmazken, batı kanatta, orta sofa düzenlemesi ile bu odanın doğusundaki taşınıtılı ek iki mekân kaldırılmıştır. Ayrıca hem doğu hem batı kanadın koridorlarının ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanan, avlu içerisindeki üçer oda ile avlunun doğu ve batı kenarının kuzeyine eklenen tuvaletlerin kaldırıldığı görülür. Kuzey kanatta ise iki kenardaki mekân yeniden tuvalete çevrilmiş ve orta kısmındaki on

³⁵² N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 157.

bir mekândan oluşan kısım, mekânların birleştirilmesiyle 6 mekanlı hali getirilmiş ve kuzeydeki üç cepheli taşıntı yapan kısım da kaldırılmıştır.

Yapıya ait 2010 yılı planında³⁵³ mekânların içinin ince duvarlarla bölündüğü görülür. Giriş holünün batısındaki mekânlardan kuzeydeki ikiye bölünmüş, doğudaki iki mekân ise önce tek mekân haline getirilmiş, sonradan ince bir duvarla ikiye ayrılmıştır. Holün batısında, avluya açılan her iki mekân üçe, holün doğusundaki mekânlardan birinci mekân yediye, ikinci mekân dörde, üçüncü mekân üçe ve dördüncü mekân ikiye bölünmüştür. Batı kanatta ise güney baştaki, çay ocağı olarak kullanılan mekân tuvalete çevrilmiş, bunun yanındaki ikinci odada herhangi bir bölünme olmazken, kanattaki hasta odası olarak düzenlenen diğer mekânların içine lavabo ve tuvalet eklemiştir. Doğu kanadın güneyindeki ilk mekân ikiye, ikinci mekân üçe ayrılmış, sonraki iki odanın içerisinde lavabo ve tuvaletler eklenmiş, beşinci ve altıncı odalar da üçe bölünmüştür. Kuzey kanadın iki başındaki mekânlar beşe bölünmüşken, hasta odası olarak düzenlenen diğer mekânlara lavabo ve tuvalet eklendiği görülmektedir.

Ortadaki üstü açık havuzlu avluyu dört yönden çeviren koridorlar ve koridorun gerisindeki mekânlardan oluşan bir plana sahip olan hastane binası, Osmanlı medreseleri ve kışla binalarının planını hatırlatmaktadır³⁵⁴. Nuran Yıldırım, hastane planını Viyana'daki Allegemeines Krankenhaus (1834) hastanesi planı ile olan benzerliği vurgulamakta, Bezmiâlem Vakıf Gureba Hastanesi'nin Avrupa'daki hastanelerin planlarına uygun bir şekilde modern bir hastane olarak inşa edildiğini belirtmektedir³⁵⁵.

Malzeme ve Teknik:

Yapıda, inşa malzemesi olarak, taş ve tuğla malzeme, girişin önündeki sütunlarda mermer, kapı açıklıklarında kesme taş malzeme kullanılmış, sonradan yapılan eklemelerle beton ve zemin kaplaması olarak fayans ile mermer de kullanılmıştır.

Süsleme:

Yalın bir mimariye sahip hastane binasında tek süsleme unsuru kitabe üzerinde yer almaktadır. Ortada, bir çember içerisine alınmış tuğranın yanında, üzerinde yaprakları bulunan bir dal motifi vardır. Tuğranın iki yanındaki, dizelerin yer aldığı kartuşlardan en alttaki tek dizenin bulunduğu kartuşların iki yanında, daha dar tutulmuş birer kartuş

³⁵³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Dosya No: 395.

³⁵⁴ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", *ODTÜ MFD*, 8/2, 1988, s. 126.

³⁵⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 155.

içerisinde, üzeri yapraklı “S” kıvrımlı dal motifi görülür. Kitabeyi iki yandan sınırlayan uzunlamasına dikdörtgen formlu ikişer kartuşun içerisinde ise akant yaprağı motifine yer verilmiştir. Ayrıca giriş kısmındaki toskan başlıklı mermer sütunlar ile sütunların desteklediği profilli saçakla hareketlendirilen üçgen alıklık, cephelerdeki farklı pencere uygulamaları ve silmeler cepheye hareketlilik kazandırır.

Cami:

Hastane binasının güneybatı köşesine açılı olarak yerleştirilen hastane camisi, geniş bir avlu içerisinde yer alır. Avluya, dikdörtgen formlu, düz atkılı kapı açıklığından geçilir (Fot. 55). Kapı açıklığının üstünde, Ziver Paşa tarafından yazılan, caminin 1845 yılında inşa edildiğini belirten kitabe vardır. Kitabede şu ifadeler yer almaktadır³⁵⁶:

*Hazret-i Abdülmecîd Hândır imâmü 'l-Müslimîn
Kılmış anı Hak selâtîn-i cihâna müktedâ
Câmiü 'l-hayrâtdur ol pâdişâhun mâderi
Ehl-i hâcâta durupdur secde geh subh ü mesâ
Şem '-i mihrâb-ı me 'âli mahfil-ârâ-yı kerem
Nûr-ı kandîl-i menâr-ı ma 'bed-i sıdk ü vefâ
Vâlide Sultân-ı zîşânun tabîb-i himmeti
Yapdı câmi ' kıldı merzâya bu yüzden de devâ
Secde-i şükr eylesünler ol Hakîm-i mutlaka
Kim bu hastahânedede buldukça bîmârân şifâ
Bulsun ol sultânile şâh-ı cihân 'ömr-i ebed
Tâ menâr üzre mü 'ezzinler didükçe es-salâ
Eylesün Ziver cemâ 'at tam târîhim pesend
Mâder-i şâh-ı zamân bu ma 'bedi etdi binâ (1261/1845)*

Derinlemesine dikdörtgen planlı caminin, kuzey cephesinin ortasındaki kapı açıklığından son cemaat yerine, buradan da harime geçiş sağlanır. Harimin, giriş aksında mihrap, güneybatısında minber, doğusunda ise vaaz kürsüsü vardır. Geniş bir yuvarlak kemerle orta kısma bağlanan mihrap bölümü dışa taşırılmıştır (Fot. 56). Mihrabın iki yanı ile doğu ve batı duvarlarında dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere bulunurken, mihrabın üstünde dairesel formlu iki pencere yer alır. Harimin simetrik olan doğu ve batı cephelerinde altta dikdörtgen formlu düz atkılı dört pencere, üstte ise dairesel formlu üç

³⁵⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 27.

pencere vardır. Harimin güneyinde ise ortada, son cemaat yerine açılan yuvarlak kemerli kapı açıklığı, bunun iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere açıklığı bulunmakta, üst katta kadınlar mahfili ile hünkar mahfili yer almaktadır (Fot. 57). Mahfil, güney cepheden üç, doğu ve batı cephelerden ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Harimin üstü içten düz ahşap tavanla örtülmüştür. Caminin dış cephesinde sade bir düzenleme söz konusudur. Cepheyi hareketlendiren unsurlar olarak pencereler karşımıza çıkmakta, bu pencere açıklıklarının söve ve lentoları kesme taşla yapılmış, kemer kilit taşları ise taşırılarak belirtilmiştir. Ayrıca caminin kuzeybatı köşesinde kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir minaresi bulunur.

Camide mihrap, minber ve vaaz kürsüsü süsleme yönünden oldukça zengindir. Mihrabın, yarım daire kesitli nişinin yüzeyinde kalem işi ile yapılmış perde motifi ve bu perde motifinin ortasından aşağıya doğru sarkan kandil motifi yer alır. Perde motifi beş rozetle tutturulmuş, rozetlerin üzerinde akant motifine yer verilmiştir. Bu rozetlerden iki yandakinden püsküller sarmaktadır. Rozetle tutulan perdenin uç kısmında püsküller vardır. Püsküllerin yukarısında iki bordür bulunurken, bu bordürlerden alttakinin üzerinde bitkisel bezemeler, üsttekinin üzerinde ise ok ucu motifi yer almaktadır. Mihrap mişi yüzeyinde bitisel bezemelerin yer aldığı bir bordürle çevrilmiştir. Mihrap iki yandan dekoratif pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Pilastrlar yüzeyden taşıntılı, eğrisel hatlı ve üzerine kalemişi ile akant yaprağı motifi işlenmiş altlıklara oturmaktadır. Yivli gövdeli pilastrlar üstte kompozit sütun başlıkları ile sonlanmıştır. Pilastrların üstünde yer alan saçak kısmında palmet dizisi bulunurken, saçığın altında, üzerinde akant yaprağı bulunan dekoratif konsollar ve bu konsolların arasındaki kasetler içerisinde taç yapraklı çiçek motifleri yer almaktadır. Mihrabın taç kısmında ise ortadaki vazodan çıkan soyut çiçekler ve vazunun iki yanından çıkan barok tarzda “S” ve “C” kıvrımlı, üzeri yapraklarla bezenmiş dal motiflerinden oluşan süsleme kompozisyonu vardır (Fot. 58).

Ahşap minberin, kuzeye bakan kapı açıklığının söveleri sütun şeklinde yapılmış, kapı kemeri üzerinde dekoratif perde motifine yer verilmiştir. Kapı açıklığının üstünde aynalık kısmında “la ilahe illallah” yazısı yer almaktayken, tepelik kısmında, ortadaki bağ içinden yelpaze şeklinde çıkan akant yaprağı motifi ve bağın iki yanından çıkarak “S” ve “C” kıvrımı yapan yaprak motiflerinden oluşan bitkisel süsleme bulunur. Minberin yan aynalık kısmında, üçgen bir silme ve bu silmenin merkezindeki üçgen şeklindeki kabartmadan ışın şeklinde çıkan başak motiflerinden oluşan süsleme yer alır. Yuvarlak kemerli geçit dolabı kemeri üzerinde, kapı kemerinde olduğu gibi dekoratif perde motifi

vardır. Merdiven korkulukları ise aynalı olarak yapılmış soyut bitkisel süsleme motifinden oluşur. Korkuluğun aşağı ve yukarı kısmındaki bordür üstünde gülbezek dizisine yer verilmiştir. Minberin köşk kısmının destekleri sütun şeklinde yapılmış ve bu sütunlar birbirine perde şeklindeki kemerlerle bağlanmıştır. Köşk kısmının üstünde, kapının taç kısmındaki soyut süslemelere benzeyen süsleme kompozisyonu yer almakta ve külah kısmının alt seviyesinde, etrafını dolaşan akant yaprağı dizisi bulunmaktadır (Fot. 59).

Harimin doğusunda yer alan vaaz kürsüsünün kaidesi mermer, gövdesi ise ahşap olarak yapılmıştır. Soğanımsı mermer kaidenin üzeri kalemışı ile yapılmış akant yaprağı motifleri ile bezenmiştir. Kaidenin üstündeki çokgen şeklindeki gövdenin, her kenarının ortasında, kabartma olarak yapılmış, yapraklardan oluşan baklava dilimi ile baklava diliminin merkezinde gülbezek motifi bulunurken, bu motifin alt ve üst kenarlardan yine yapraklarından oluşan üçgenler yer alır (Fot. 60).

Harimin kuzeyinde, üst kattaki hünkar mahfili yarım daire şeklinde taşıntı yapar. Mahfilin korkuluğu delik işi tekniğinde yapılmış olup korkuluğun üstünde “Sultan Mahmud Güneşi” olarak adlandırılan ışınsal doğrulardan oluşan süsleme yer alır. Korkuluğun altında, alt ve üstten silme ile sınırlandırılmış yarım daire formu bordürün üzerinde gülbezek dizisi vardır. Bu bordürün altında ise mahfili taşıyan zeminin kibleye bakan yüzünde, ritmik olarak yapılmış, tabla şeklinde ahşap çıkıntılar ve çıkmaların arasında kalan yüzeyin ortasında, taç yapraklı çiçek motifi bulunur. Dışa doğru oval bir biçimde taşıntı yapan hünkar mahfilinin alt kısmı, konik şeklinde zemin kattaki pencere kemer seviyesine kadar inmekte, bu kısımda, ucunda aşağı doğru sarkan püskül bulunan ve yukarıya doğru genişleyen akant yaprağı demetinden oluşan bir süsleme kompozisyonu vardır. Aynı süsleme unsuru, kadınlar mahfilinin, oval bir biçimde taşıntı yapan kısmının altında da bulunur (Fot. 61).

Harimin ahşap tavanın merkezinde, alçıdan yapılmış tavan göbeği yer alır. Oval tavan göbeği, üst üste bindirilmiş oval kabaraların, her kademede genişlemesi ile oluşturulmuş, en üst kademesinde ise çiçek motiflerine yer verilmiştir.

Çeşme:

Caminin avlu duvarı üzerinde, avlu giriş kapısı hizasında yer alan çeşme, tek cepheli olarak mermerden yapılmıştır (Fot. 62). Çeşmenin aynalık kısmının yüzeyinde, ortasından meşale çıkan büyük bir palmet motifi ile bu motifi iki yandan sınırlayan,

yüzeyi yivli pilastrlar bulunur. Aynalıgın yukarısında, alt ve üstten profilli silmeler ile sınırlandırılmış mermer kitabe yer alır. Mermer kitabenin üzerinde, Ziver Paşa tarafından, talik olarak yazılmış şiir bulunmakta ve bu şiirde şu ifadeler yer almaktadır:

*Bezmiâlem nâm sultân mâder-i şâh-ı cihân
Menba'-ı cû-yı mekârim çeşme-i âb-ı vefâ
Dehri sîrâb edicek mâ'ü'l-hayât-ı lutfile
Kıldı feyz-i zindegânîden cihân kesb-i safâ
Yapdırup bu çeşmesârı hastahâne nezdine
Zâhir oldı def'-i emrâz-ı 'ibâda mâ-cerâ
Eylesün şâh-ı cihânla Vâlîde Sultân'ı Hak
Haşredek nûş-ı zülâl-i âfiyetle zü'l-'alâ
Zîver itsün def'-i 'illet nazmdan tarih-i tâm
Yapdı dil-cû mâder-i şâh-ı zamân 'aynü'ş-şifâ
(1261/1845)³⁵⁷*

Kitabenin üstünde kabartma olarak yapılmış, ortasında ışınsal doğrulardan oluşan süsleme ve bunun merkezinde bir madalyon içerisinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası vardır. Çeşme en üstte saçak silmesi ile sonlandırılmıştır. Çeşmenin altındaki yalağın, caddeye bakan yüzü, üç panayo ayrılmıştır. İki kenardaki kare panoların ortasında, merkezindeki yıldız motifinden çıkan ışınlardan oluşan yuvarlak güneş motifi, ortadaki dikdörtgen panoda ise merkezdeki oval bir şekilden çıkan ışın huzmelerinden oluşan oval güneş motifi yer almaktadır.

Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Ek Binaları

Hastane'nin çağın ihtiyaçlarının gerisinde kalması nedeniyle Mimar Kemalettin'in yaptığı çizimler neticisinde birbirine koridorlarla bağlanan bloklardan oluşan üç bina inşa edildi. Yeni blokların inşa edilme fikrini ilk olarak 11 Mayıs 1909 tarihli yazısında Tıp Fakültesi Reisi Cemil Bey (Topuzlu) dile getirerek, Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi'nin yapım kurallarının sağlık kurallarına aykırı olduğunu, çukurda bulunduğu için havalandırma ve ısıtmaya uygun olmadığını, harap durumda olması nedeniyle modern şartlara uygun, hastane yapımına elverişli bir konumda yeni bir binanın yapılması gerektiğini belirtmiştir³⁵⁸. Dönemin Evkaf Nazırı

³⁵⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2013, s. 31.

³⁵⁸ N. Yıldırım, *agm.*, 2019, s. 227.

Hayri Efendi'nin oluşturduğu komisyon, mevcut hastanenin ıslahı ve tamiri yerine yeni bir hastane binasının yapılması gerektiğine karar vermiş ve Gureba hastanesinin üst tarafında, günümüzde Çapa Tıp Fakültesi binalarını oluşturan ek binaların temeli 1910 yılında atılmıştır³⁵⁹. Hastane inşası için Evkaf Heyet-i İnşaiye Müdürü Mimar Kemalettin ve Dr. A. Adnan Bey modern hastane binalarını incelemesi için Almanya'ya gönderilmiştir³⁶⁰. Mimar Kemalettin'in, Gureba hastanesinin yeni binaları için Berlin, Neu-Kölln'deki "Riksdorff" Hastahanesi planını tercih etmiş ve hastanenin planları Berlin'den getirilip, inşası için Holzmann adındaki Alman firması ile anlaşılmıştır³⁶¹. 1910 yılında yapımına başlanan hastanenin inşası Balkan savaşı nedeniyle durmuş, 1913 yılında hastanenin yapımına tekrar başlanmış ve 1914 yılına kadar poliklinik ve hasta bloğunun kaba inşası bitmiş, ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle inşa çalışmaları tekrar durmuştur³⁶². Savaş boyunca kullanılmayan binalar 1918 fatih yangınından sonra yangın madurlarının kalmaları için kullanılmış, ardından bir dönem tütün deposu olan kullanılan hastane binalarının tamamlanması 1933 yılındaki Üniversite Reformu ile gerçekleştirilmiştir³⁶³.

Gureba Hastanesi ek binlarının, Berlin Neu-Kölln'deki "Riksdorff" Hastahanesi ile benzerliği konusunda Afife Batur yaptığı tenkit sonucunda Mimar Kemalettin'in Riksdorff Hastanesi'ni yeni bir konsept olarak algıladığını ancak konsepti kendisi için yeniden yorumlayıp tasarladığını belirtir³⁶⁴.

Ek bloklardan İdare ve Poliklinik olarak kullanılan bina, "H" planlı şemasında, bodrum kat üstüne iki katlı olarak yapılmıştır. Simetrik bir planlamaya sahip bina, koridora iki yandan açılan odalardan oluşur (Çiz. 37). Binanın cephelerinde çok sayıda pencere açıklığına görülür. Zemin katta sivri kemerli, bodrum ve birinci katlarda düz lentolu pencereler yer alır. Doğu cephenin iki kenarında üzeri kubbeli iki kule bulunur. Kat ayrımları silmeler ile belirtilmiş, çatının ahşap saçağı alttan elibögründelerle desteklenmiştir. Bina kubbeli kuleleri, pencere düzenlemesi, elibögründelerle desteklenen saçakları ve kat silmesi ile I. Ulusal Mimarlık Akımını yansıtır.

³⁵⁹ Y. Yavuz, agm., s. 137; K.İ. Gürkan, age., s. 43.

³⁶⁰ Afife Batur, "Bezm-i Alem Gureba-i Müslimin Hastanesi Ek Yapıları, Mimar Kemalettin Bey Tasarımları", *2010 Vakıf Medeniyeti İstanbul Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri*, Ankara 2011, s.120.

³⁶¹ A. Batur, agm., s. 120.

³⁶² A. Batur, agm., s. 121.

³⁶³ A. Batur, agm., s. 121.

³⁶⁴ A. Batur, agm., s. 122.

İç hastalıkları bloğu ve ameliyathane bloğundan oluşan bina, İzmir Gureba-i Müslimin ve Haydarpaşa Nunume Hastanesi'nde olduğu gibi kapalı koridorlarla blokların birleştirilmesinden oluşur (Çiz. 38). Kapılı koridor uzunlamasına dikdörtgen formlu üç bloğu birleştirirken, ortdaki blok yanlardaki bloklara göre kısa tutulmuştur. Bu bina da idare ve poliklinik binasında olduğu gibi I. Ulusal Mimarlık Akımı üslubunda inşa edilmiştir.

Hastane; cami, hamam, çeşme ve dükkânlardan oluşan yapılar topluluğunu barındıran, adeta hastane merkezli külliye niteliğinde inşa edilmiştir. Bina bazı onarımlardan geçmiş ve çeşitli değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Hastane binası, yalın mimarisi, ana girişteki ve koridorların avluya açılan kapı açıklarındaki üçgen alınlıklı düzenlemesi, kat silmeleri ile Neo-Klasik üslubu yansıtır.

2.1.6. İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 63-81

Çizim: 39-41

Yeri: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, İstanbul'un Üsküdar İlçesi'ne bağlı Haydarpaşa Mahallesi Tıbbiye Caddesi'nde; 5 pafta, 1335 ada, 95 parselde yer alır (Fot. 63).

Tarihçesi: Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapının kitabesinden H. 1261 / M. 1845 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan hastane binası, Hacı Hüseyin Paşa yönetiminde 1845 yılında tamamlanmış ve 1846 yılında hasta kabulüne başlamıştır³⁶⁵. Yapının inşasının başlama tarihi ile ilgili olarak Kemal Özbay ve Mehmed Şakir 1844³⁶⁶ tarihini verirken, Nuran Yıldırım Osmanlı Arşivlerindeki yapıya ait belgeden yola çıkarak 20 Temmuz 1843³⁶⁷ tarihli irade ile inşanın başladığını belirtmektedir. Yapının, Karantina Nezareti Başkâtibi Şair Saffet Bey tarafından yazılmış mermer iki levha üzerine on altı satırdan oluşan kitabesi daha önceden kuzeydoğu cephenin ortasındaki “*Taht Kapısı*”

³⁶⁵ K. Özbay, age., s. 487; Mehmed Şakir, “Haydarpaşa Hastanesi Tarihçesi”, Türk Tıp Tarihi Arkivi, 6/19, İstanbul 1942, s. 39.

³⁶⁶ K. Özbay, age., s. 487; M. Şakir, agm., s. 39.

³⁶⁷ N. Yıldırım, age., 2010a, s.187.

veya “*Yaldızlı Kapı*” olarak adlandırılan ana girişin üzerinde bulunurken³⁶⁸, sonradan ana girişin kuzeyindeki odanın duvarına taşınmıştır.

Yapının, talik hatla Saffet Bey tarafından talik hatla yazılan on altı satırlık mermer kitabesinde, ebcet hesabıyla yapının inşa tarihi 1261/1845 olarak yer alırken³⁶⁹, kitabede şunlar yazmaktadır³⁷⁰ (Fot. 64):

لى عبدالل مچيد خلك كويدي ياش افيسين
 خم شرم مينو بالهتق اچردى خال فال طون
 اوشاهال عالج عسائو اولورنى صاغ اولوبلورسه
 رضيا اشا سنك دارىن دارا وفلي دون
 نغار خلكپاي لى ياي ملك و ملت در
 بلقراط دوا خلك دكل در بيلميكى معجون
 اولك آرغزا بيلدردى خسته خله مچيدرد
 اولوردى رسم و قش كورسه هلى هنر فتون
 بناسى دكشا غليت زهينى رويخ شادر
 هوسى صرى بچل ب ايلر امراضى طيدوبسيرون
 مرادى خاطر امل ج هادى عليمه درت طيب
 طيدفتح و فطرله ربن صر عموينى فلزون
 بوى سادبرى ج وول تى بيلى ايوب صفوت
 لطفى تايخه درج عليمه شفای ص در اولور مضمون
 بو فاخر خسته خلك هاولدى سهرلك سرتس رص غلم
 چوشن قلدي خان عبدالل مچيد (الله ايله مضمون) ۱۲۶۱

Eğer Abdülmecid Han'ın göreydi re'yi şafısın

Hum-ı şerme binüp elbet kaçardı akl-ı eflatun

³⁶⁸ K. Özbay, age., s. 488; M. Şakir, agm., s. 39, 40.

³⁶⁹ Nuran Yıldırım, “Yeni Kaynaklar ve İlmühaber Defteri Işığında Haydarpaşa Askeri Hastanesi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, 6-8 Kasım 2008 Bildiriler*, c. 2, İstanbul 2009, s. 607.

³⁷⁰ İstanbul Haydarpaşa Hastanesi kitabesinin Kemal Özbay ve Aynur Çiftçi tarafından bazı farklarla transkripsiyonu yapılmıştır. Bkz. K. Özbay, age., s. 488; A. Çiftçi, agt., s. 200.

*O Şah'a lâ ilâç asker olurdu sağ olup görse
 Rıza Paşa senin daratin Dara ve Efridûn
 Gubârı hâkipây-i kimya-yı mülk ü millettir
 İbokrat-ı davâcû'nun değildir bildiği macun
 O kerrar-ı gazâ yaptırdı hastahane Haydar'da
 Olurdu resm-i nakşın görse mâni-i hüner meftun.
 Binâsı dil-küşa gayet zemini ruh bahşâdır
 Havası sıhhatı celb eyler emrâzı edip bîrûn
 Muradi hâtır-ı ehl-i cihadı etmedir tatyib
 İde feth ü zaferle rabb-ı nâsır ömrünü eẓzûn
 Biri sâde biri cevherle tertib eyleyüb Safvet
 İki tarihe derc ettim şîfa-i sadr olur mazmun
 Bu fahir hastahane oldu seyir et ser-te-ser sağlam
 Cüyûşün kıldı Han Abdülmecid iclâl ile memnun.*

1261

Kırım Savaşları sırasında 1853-54 yıllarında savaşta yaralananlar ve hastaların tedavisi için kullanılan Haydarpaşa Askeri Hastanesi, 1870 yılında Umur-u Sıhhiye Nizamname'sine göre Tıbbiye'nin staj okulu mahiyetinde kullanılmaya başlanmış, Balkan Savaşı'nda ikmal merkezi olarak hizmet vermiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise tıbbiye müdürünün emri altına girerek Tahkikat Hastanesi'ne dönüştürülmüştür³⁷¹. 1 Ekim 1985 tarihinde "Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi" adını alan tarihi bina, 19 Ağustos 2016 tarihinde Sağlık Bakanlığına devredilmiş ve İstanbul Sultan 2. Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır³⁷².

Onarım:

Hastane binası, yapımından 5 yıl gibi kısa bir süre sonra onarımdan geçmiş, yapıya 1881 yılında Kavak Kapısı yanında Dr. Miralay İskender Bey tarafından orduya eczacı ve cerrah yetiştirmek üzere açılan okul için iki bina eklenmiş ve 1898 yılında mimar Valaury ile Carre tarafından hastane binasının onarımı gerçekleştirilmiştir³⁷³. 1890 yılında, operatör Cemil Bey tarafından, hastanede Askeri Sağlık Mektebi açılmıştır. 14

³⁷¹ K. Özbay, *age.*, s. 491 – 497, 500 - 509.

³⁷² <https://sultanabdulhamidhaneah.saglik.gov.tr/TR,88082/tarihce.html>

³⁷³ K. Özbay, *age.*, s. 491-497, 502-503.

Mayıs 1909 yılında büyük bir tadilat gören hastane binasının 18 Haziran 1909 yılında camisinde onarım çalışmaları tamamlanmış, yapının demiryoluna bakan cephesinin duvar yanına arabalık ahır, iki katlı koğuş, çıkış kapısı yanında altta motor dairesi üstte ise lojman yapılmış, tramvay yoluna bakan cephenin duvarında ikinci servis kapısı açılmış, bu kapı ile nizamiye dış kapısının yanlarında küçük binalar ve nöbetçi kulübeleri ile 1930 yılında Başhekim Haşim Bey tarafından hastanenin caddeye yakın bağlar tarafındaki barakaları yıktırılmıştır³⁷⁴. 1933 yılında oldukça harap durumda olan hastane binasında kapsamlı bir onarım yapılmasına karar verilmiş ve 1 Nisan 1940 yılında onarım çalışmasının tamamlanmasıyla hastane yeniden hizmete açılmıştır³⁷⁵. Kemal Özbay, yapının onarımı sırasında içten ve dıştan beton kirişlerin atıldığını, ancak yapının tarihi dokusunun bozulmamasının ön planda tutulduğunu ifade etmektedir³⁷⁶. Onarım çalışmaları sırasında yapının tek katlı olan ön cephesi iki katlı hale getirilmiş, üstte çatı eklenerek yanlar teras şeklinde düzenlenmiş, ön cepheden üst katlara çıkmak için iki kapı ile kapı önlerine merdivenler yapılmış, ameliyathane ve mutfak kısmına asansör yapılarak elektrik tesisatı değiştirilmiştir³⁷⁷. Ayrıca koğuş ve servislere sıcak su sağlamak için kalorifer kazanı ve boylerli hidrofor ile koridorlara içme suyu çeşmeleri ve yangın söndürme tertibatı yerleştirilmiş, alt ve üst katlarda ameliyathaneler yapılmış, deniz cephesinde teraslara açılan koğuş kapıları ile gashane ve karantinaya geçiş için kapılar açılmış, zemin kat koridorlarından orta avluya geçişi sağlayan kapı ve merdivenler ile avlunun ortasındaki caminin yerine yapılan binada tadilat yapılmış ve hastane bahçesine bir bina daha eklenmiştir³⁷⁸. 1954-55 yıllarında yapılan onarım çalışmalarında 1887 yılında yaptırılan yüksek duvarlar zeminden 1 metre seviyesine kadar yıktırılmış, üzerine demir korkuluk ile beton banketler yapılmış ve Haydarpaşa cephesine hastane personeli için lojman inşa edilmiştir³⁷⁹. 1960 yılında hastanenin koridor zemini betonla kaplanmıştır.

Plan ve Mimari Özellikler: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, kare avluyu dört yönden çeviren koridorlar ve koridorların gerisindeki odalardan teşekküldür (Çiz. 39, 40). Kuzeydoğu cephenin ortasındaki “*Taht Kapısı*” olarak adlandırılan ana giriş kısmından hole geçiş sağlanmakta, buradan da sekizgen bir düzenlemeye sahip hole geçilmektedir

³⁷⁴ K. Özbay, *age.*, s. 505-519.

³⁷⁵ K. Özbay, *age.*, s. 520-521.

³⁷⁶ K. Özbay, *age.*, s. 520.

³⁷⁷ K. Özbay, *age.*, s. 520 – 524.

³⁷⁸ K. Özbay, *age.*, s. 520 – 524.

³⁷⁹ K. Özbay, *age.*, s. 532.

(Fot. 65). Holün avluya bakan güneybatı yönündeki üç kenarında birer oda, iki yanında koridora geçişi sağlayan kapı açıklığı, dışa açılan kuzeydoğu yönünde ortada giriş holü, iki kenarda birer oda vardır. Orta holün güneybatısındaki, giriş aksındaki, müze olarak değerlendirilen odadan avluya geçiş sağlanır. Giriş holünün kuzeybatısındaki odanın duvarında, yapıya ait orijinal kitabe yer alır. Orta holün güneydoğusunda, müze olarak da kullanılan, enlemesine dikdörtgen koridordan, alt kotta kaldığı için merdivenle ulaşılan hamama bir kapı ile geçilir (Fot. 66). Hamamın merdivenle ulaşılan, kare planlı soğukluk kısmının ortasında mermer süs havuzu, doğu duvarında mermer çeşme, batısında merdivenle ulaşılan camekan mekan yer alır. Soğukluğun doğu duvarındaki kapı açıklığından, kuzeyden hela, güneyden ise traşlık kısmının açıldığı aralık kısmına geçilir. Hela çapraz tonoz, traşlık kısmı ise aynalı tonozla örtülmüştür. Aralıktan aynalı tonoz örtülü ılıkliğa, ılıktan da ortasında mermer göbek taşı bulunan sıcakliğa ulaşılır (Fot. 67). Kubbe ile örtülü sıcaklık kısmında, önlerinde kurna bulunan yedi çeşme yer almakta, sıcaklığın güneyinde, soğukluğa kadar uzanan enlemesine dikdörtgen planlı su deposu bulunmaktadır (Çiz. 41).

Avluyu dört yönden çevreleyen koridorlara açılan odalardan oluşan düzenlemeye sahip zemin kat planı, birinci ve ikinci katlarda da tekrar eder (Fot. 68).

Yapının kuzeydoğu cephesinin güneydoğusu iki katlı, kuzeybatısı üç katlı olarak yapılmıştır. Cephenin ortasındaki ana kapı açıklığının bulunduğu giriş düzenlemesi cepheden ileri taşırılarak vurgulanmıştır (Fot. 69). Ana kapı açıklığı enlemesine dikdörtgen formlu ve düz atkılidir. Ana giriş düzenlemesinin iki yanında, iki kenarında mermer sütun bulunan birer giriş düzenlenmesi daha yer alır. Ön cephede, pencereler dikdörtgen formlu olarak yapılmış ve kat ayrımları silmelerle belirtilmiştir (Fot. 70).

Kuzeybatı cephede, cephenin güneybatı kenarına yakın olarak konumlandırılmış, hem koridorlara hem de avluya geçişi sağlayan, enlemesine dikdörtgen formlu düz atkılı kapı açıklığı bulunur. Cephede çok sayıda dikdörtgen formlu düz atkılı pencere açıklıkları yer alır (Fot. 71). Pencerelerin söve ve kemerleri cepheden hafifçe taşırılmıştır. Cephenin iki kenarında, taşıntı yapan kulevari kütleler cepheye hareketlilik katar. Zemin kat ile birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, çatı altında profilli saçak silmesine yer verilmiştir.

Güneydoğu cephe, kuzeybatı cephe ile simetrik olarak düzenlenmiştir. Güneydoğu cephenin önüne, sonraki dönemde yapılan bina ile bağlantı sağlamak için bir

kapalı geçit yapılmıştır. Tarihi binanın cephesinin ortasında, ikinci kat seviyesindeki pencere kapıya dönüştürülmüş ve iki bina arasındaki geçide buradan geçiş sağlanmıştır (Fot. 72).

Güneybatı cepheye, cephe boyunca uzanan betonarme balkonlar hakimdir. Cephe, önündeki ek bina ile güneydoğu cephe de olduğu gibi geçitle bağlanmıştır.

Yapının ortasında, dört kanadın çevirdiği açık avlu yer alır. Kuzeydoğu kanadın avluya bakan cephesinin ortasında kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının iki yanında, cepheye sonradan betonarme olarak yapıldığı anlaşılan ek kısımlar vardır. Cephede zemin kata yuvarlak kemerli, birinci ve ikinci katlara düz formulu pencereler açılmıştır (Fot. 73).

Kuzeybatı kanadın avluya bakan cephesinde, dış cephedeki kapı açıklığının aynı şekilde avlu tarafında da uygulandığı görülür. Ayrıca, cephenin ortasında, koridordan avluya geçişi sağlayan bir kapı açıklığı daha vardır. Enine dikdörtgen formulu düz atkılı kapı açıklığı iki yandan pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Cephede çok sayıda pencere açıklığına yer verilmiş olup, zemin kattaki, cephenin güneybatısındaki kapı açıklığının iki yanındaki ikişer pencere yuvarlak kemerli, kot farkından dolayı yüksek kalan diğer kısmında pencereler düz kemerlidir. Birinci ve ikinci katta pencereler yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır (Fot. 74). Güneydoğu kanadın avluya bakan cephesi, kuzeybatı cephe ile aynı şekilde düzenlenmiştir (Fot. 75).

Güneybatı kanadın avluya bakan cephesinin büyük bir bölümü, sonradan betonarme olarak yapıldığı anlaşılan eklemelerle kapatılmıştır (Fot. 76). Cephenin kapatılmayan iki kenarındaki orijinal bölümünde yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer alır.

Yapının üzeri ise marsilya kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapıya ait eski fotoğraf, harita ve yazılı kaynaklar, yapılan bazı değişiklikleri tespit etmeyi mümkün kılmaktadır. Yapının kuzeydoğu cephesinin ortasındaki, öne taşkın Taht (Yaldızlı) Kapısı'nın bulunduğu giriş kısmı iki katlı olarak düzenlenmiş, üst katta bir sofaya açılan karşılıklı iki büyük ve iki küçük odaya yer verilmiş, burası hünkâr mahfili olarak kullanılmıştır³⁸⁰. Ayrıca öne taşıntı yapan hünkâr mahfili alttan dört mermer sütunla desteklenmiştir. Günümüzde bu sütunlar ana girişin iki yanındaki yan girişlerin önüne koyulmuştur (Fot. 77). Hastanenin kuzeybatısında bulunan Kavak

³⁸⁰ K. Özbay, *age.*, s. 487.

(Gümrük) Kapısı ile güneydoğu cephede bulunan Odunluk Kapısı, değişime uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Yapının denize bakan güneybatı cephesi üç katlı, Selimiye ve Haydarpaşa'ya bakan cepheleri iki katlı, İbrahim Ağa Çayırı'na bakan cephesi (kuzeydoğu cephe) tek katlı olarak düzenlenmişken³⁸¹, günümüzde kuzeydoğu cephe iki katlı olup cephenin batısına yapılan ek bu kısım üç katlı hale getirilmiştir. Yapının avluya bakan güneybatı cephesinden öne doğru taşıntı yapan betonarme ek kısımlar 1982 yılına ait hava görüntülerinde yer almazken (Fo. 78), 2006 yılındaki hava görüntülerinde mevcut olduğu (Fot. 79), bu nedenle, eklemelerin 1982-2006 yılları arasında yapıldığı anlaşılır. Hastanenin koridorunu gösteren tarihsiz bir fotoğraftan, bugün asma tavanla kaplı olan örtüsünün, ahşap tavan şeklinde olduğu ve koridorda yer alan yataklardan, ihtiyaç durumunda kapasiteyi artırmak için koridorların da kullanıldığı anlaşılır (Fot. 80). Bir koğuşu gösteren yine tarihsiz fotoğraftan, koğuşun tavanının, ahşap tavan şeklinde olduğu, güneş ışığından faydalanma ve hava akışını sağlamak amacıyla hem koridora hem de dışa açılan çok sayıda pencere olduğu tespit edilebilmektedir (Fot. 81).

Malzeme ve Teknik:

Taş ve tuğla malzeme ile kargir olarak inşa edilen yapının cepheleri, beton ile sıvanmış ve onarımlarda eklenen kısımlar ise betonarme olarak yapılmıştır. Taş ve tuğla malzeme dışında kapı açıklıklarında kesme taş, hamamda mermer malzeme, koridor ve oda zeminlerinde fayans kullanılmıştır.

Süsleme:

Oldukça sade bir cephe düzenlemesine sahip yapının, cephelerine hareketlilik katan en önemli unsurlar olarak pencereler ve cepheden taşıntı yapan kütlelerle karşılaşılır. Kuzeydoğu cephedeki yan girişlerin önündeki mermer sütunların başlığındaki taç yapraklı çiçek motifi, yapının dış cephedeki tek süsleme unsurudur. İç mekân da dış cephelerde olduğu gibi sade düzenlenmişken, süsleme, hamam kısmındaki çeşmede kullanılmıştır. Mermer çeşmenin aynalık kısmının dört köşesinde karelere yer verilmiş ve bu karelerden alttakilerin ortasında sekiz kollu yıldız motifi, üsttekilerin ortasında ise ay-yıldız motifi bulunmakta, kareler birbirine zikzak şeklinde düzenlenmiş zencereklerler bağlanmaktadır. Dikdörtgen aynalığın üstü, etrafı silme ile çevrilmiş üçgen alınlıkla sonlandırılmış ve alınlığın içinde yıldız motifine yer verilmiştir.

³⁸¹ M. Şakir, agm., s. 40.

Hastanenin avlusunda bulunan 100 kişilik cami ve limonluk kısmı ile şadırvan günümüze ulaşmamıştır.

Haydarpaşa Askeri Hastanesi, günümüze ulaşmaya kadar birçok eklemeye ile değişikliğe maruz kalmıştır. İlk inşasından bu yana sağlık merkezi olma işlevini kesintisiz olarak sürdüren Haydarpaşa Askeri Hastanesi, bugün de bu işlevini Sultan II. Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi adıyla devam ettirmektedir.

2.1.7. İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi³⁸²

Fotoğraf: 82-90

Çizim: 42-49

Yeri: Gülhane Seririyat Hastanesi, İstanbul'un Fatih İlçesi Cankurtaran Mahallesi'nde; 4 pafta, 2 ada, 37 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: Gülhane Hastanesi binası ile ilgili olarak Arslan Terzioğlu, Ayten Altıntaş, Nuran Yıldırım ve Yıldırım Yavuz mevcut binanın daha önceden Gülhane Rüşdiyesi olarak yapıldığı ve 1898 yılında rüşdiye binasının hastaneye dönüştürüldüğünü belirtmektedir³⁸³. Ancak Ayten Altıntaş, Arslan Terzioğlu ve Nuran Yıldırım daha sonradan yaptıkları yayınlarda, binanın Sultan Abdülmecid döneminde Asakîr-i Hassa-yı Şahane askerleri için 1848 tarihinde hastane olarak inşa edildiğini ve hastanenin planlaması ve inşasında, askeri hastanelerin modernleştirilmesi için getirilen Dr. Lorenz Rigler'inde önemli bir payı olduğunu belirtmişlerdir³⁸⁴. Hastane inşaatı Sultan Abdülmecid'in isteğiyle 19 Temmuz 1846 yılında başlamış ve Ocak 1848 yılında tamamlanarak içi donatılmıştır³⁸⁵.

İstanbul'un Fatih İlçesi'ndeki tarihi yapıların kitabelerini ele alan kitapta, "Kayıp Kitabeler" başlığı altında Gülhane Parkı içerisinde bir askeri hastanenin inşasına ait

³⁸² İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, restorasyonda olduğu için fotoğraf çekimimize izin verilmemiştir. Bu sebeple yapının katalogunda yer verdiğimiz bilgiler, İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nden edinilen fotoğraflar ve plandan yola çıkarak oluşturulmuştur. Ayrıca hastane binası ile ilgili yapılmış çalışmalardan da faydalanılmıştır.

³⁸³ Arslan Terzioğlu, "XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın başında Tesis Edilen Osmanlı Hastanelerinde Alman Tesirleri", *Türk-Alman Tıbbî İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 1981, s. 39; Ayten Altıntaş, "İstanbul Gülhane Askeri Tababet Tatbikat Mektebi Binasının Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiriler*, Ankara 1992, s. 179; Nuran Yıldırım, "Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 3, s. 440; Y. Yavuz, *age.*, s. 132.

³⁸⁴ Arslan Terzioğlu, "Son Araştırmalar Işığında Gülhane ve Türk Tıbbının Gelişmesine Katkıları", *Türk Dünyası Tarih, Kültür Dergisi*, Sayı: 265, 2009, s. 13; Ayten Altıntaş, "Gülhane Seririyat Hastanesi'nden Önceki Gülhane Hastanesi", *V. Türk Tıp Tarihi Tarihi Kongresi Bildiriler*, Ankara 1998, s. 2; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

³⁸⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

kitabeye yer verilmiştir. Kitabede hastanenin inşa tarihi olarak 1847-48 tarihinin verilmiş olması, Gülhane Seririyat Hastanesi'nin inşa tarihi ile uyuşması nedeniyle kitabenin Seririyat Hastanesi'ne ait olduğu söylenebilir. Kitabede şu ifadelere yer verilmiştir:

Hazret-i Adbülmecid Han'ın vücudu pakini

Bür'-i sâ'a kıldı Hakk emrâz-ı dehre bi-gümân

Yapdı Gülhane civarında bu hastaneyi

Nev-bahâr-ı afiyetle asker olsun şâd-mân

Bunda buldukça şîfa ya Rabb! Cünûd-ı hâssa

Hiçbir an görmesin illet o hakan-ı zaman

Zivera bu iki tarihim Güher-pirâyedir

Hastahâne etdi inşa cûd-ı sultan-ı cihan

H. 1264 / M. 1847-48³⁸⁶

Gülhane Hastanesi'nin ikinci kez açılışı 1898 yılında Dr. Rieder'in çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Tıbbiye eğitimini geliştirmek için İstanbul'a getirtilen Dr. Rieder, çalışmalarını yürütmek için kendisine bir hastanenin idaresinin verilmesini istemiş, bunun üzerine sunulan alternatifler arasından Gülhane Askeri Rüştüye Binası'nı uygun görmüş ve hastane binası oluşturulması için gereken değişiklikleri yapmıştır³⁸⁷. Hastane binası, dört ay gibi kısa bir sürede tamamlanarak, 1898 yılında hizmete açılmıştır³⁸⁸. Dr. Rieder "Für Die Türkei" adlı eserinde Gülhane Hastanesi binasının 50 yıl kadar önce inşa edildiğini, bir süre askeri okul olarak kullanıldığını, 1884 yılındaki depremde harabeye dönen binalar topluluğu içerisinde yalnızca bu binanın sağlam kaldığını ve sonrasında tekrar bir süre rüştiye olarak kullanıldığını belirtmiştir³⁸⁹. Dr. Rieder, Gülhane Askeri Rüştüyesi'ni, havadar olması ve mimarisinin hastane olmaya elverişli olduğu için kendisine sunulan alternatif yapılar içerisinde tercih etmiştir. Bu da Gülhane hastanesi plan ve konumunun, hastane için ne kadar uygun olduğunu göstermektedir.

³⁸⁶ Kitabelerin Kitabı Fatih, Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri adlı kitapta kitabenin yalnızca Latin alfabesi ile yazılmış şekli yer almaktadır. Nurullah Delibaş, *Kitabelerin Kitabı Fatih, Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*, İstanbul 2016, s. 816.

³⁸⁷ A. Altıntaş, agm., 1992, s. 179.

³⁸⁸ Robert Rieder, *Für Die Türkei : Selbstgelebtes Und Gewolltes - Bd I. - Das Krankenhaus Gülhane*, Jena 1903, s. 113.

³⁸⁹ R. Rieder, age., s. 116.

İlk olarak Gülhane Askeri Hastanesi olarak hizmete giren bina, 1860 yılında kapatılmış ve daha sonra Mekteb-i Harbiye'nin idadi kısmına verilmiş, 1865 yılında idadilerin Galatasaray Lisesi'ne taşınmasıyla boşalan bina tekrar hastane olarak hizmet vermeye başlamış, 1876 yılında Gülhane Askeri Rüşdiyesi olarak hizmet vermiştir³⁹⁰. Bina, 1884 depreminde büyük zarar görmesinin ardından bir süre daha rüştiye olarak kullanılmış ve akabinde 1898 yılında Gülhane Seririyat Hastanesi ve Tatbikat Mektebi olarak hizmete açılmıştır³⁹¹. 1918 yılında İstanbul'un işgali sırasında Fransızların eline geçen Gülhane Hastanesi 1923'e kadar faaliyetlerini Gümüşsuyu Hastanesi'nde devam etmiş, 1941 yılında Gülhane Hastanesi'nin Ankara'ya nakledilmesinden sonra burası "Sarayburnu Asker Hastanesi" adını almış ve 1946 yılından sonra da Sarayburnu Verem Hastanesi olarak işlevini sürdürmüştür³⁹². 1964-1990 yılları arasında askeri birliklerin bulunduğu hastane, daha sonra kendi kaderine terk edilmiştir³⁹³.

Yapı ile ilgili devlet arşivlerinde hastaların tedavileri ve personellerinin ödüllendirilmesine yönelik birçok belgenin yanı sıra geçirdiği onarımlar, eklemeler ile 1898 yılındaki açılışına dair bilgilerin yer aldığı belgeler de bulunmaktadır.

Arşiv belgelerindeki yapıya ait en eski belge olan H. 6 Cemâziyel âhir 1268 / M. 19 Nisan 1852 tarihli belgede³⁹⁴, Gülhane Hastanesi ile Kuleli ve Tarabya Hastaneleri hamamlarının muhtaç kısımlarının tamirinin münâkasa (açık eksiltme) yoluyla, Enesti ve Suveh Kalfalara verildiği ve gerekli kısımlarının tamiratının yapılması ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

H. 10 Şaban 1268 / M. 30 Mayıs 1852 tarihli belgede³⁹⁵, eczanenin duvarlarında çatlaklar olduğu tespit edilmiş ve bunun onarımının hemen yapılması emredilmiştir.

H. 12 Safer 1269 / M. 25 Kasım 1852 tarihli belgede³⁹⁶, Gülhane Hastanesi'nin 43 bin kuruş masrafla Büyük Todori Kalfa'ya tamir ettirilmesi ile ilgili bilgiler yer almakla birlikte hangi mahallerin tamir edileceği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

³⁹⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

³⁹¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

³⁹² K. Özbay, *age.*, s. 179, 182, 184; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

³⁹³ K. Özbay, *age.*, s. 179, 182, 184; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 186.

³⁹⁴ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 232-8028.

³⁹⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı (MVL.)*, No: 331-78.

³⁹⁶ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 253-9361.

H. 14 Muharrem 1274 / M. 4 Eylül 1857 tarihli belgede³⁹⁷, Gülhane Hastanesi hamamı ve hastanesinin bazı yerlerinin tamir edildiği ve bu tamir masraflarının ödenmesi bilgisi verilmektedir.

H. 23 Recep 1278 / M. 24 Ocak 1862 tarihli belgede³⁹⁸, Mekteb-i İdadi'ye tahsis olunan Gülhane Hastanesi'nin muhtaç yerlerinin tamirinin gerçekleştirilmesi için yazılmış yazı bulunur.

H. 28 Cemâziyel âhir 1316 / M. 13 Kasım 1898 tarihli belgede³⁹⁹, inşaatı yakın zamanda tamamlanıp açılışı gerçekleştirilecek olan Gülhane Hastanesi'nde hastalara verilecek ilaç ve levazımat, idare için altmış lira, eğitim uygulaması için tıbbiyenin alet ve edevatının yeniden kullanılması, sargı bezi ve röntgen aleti için altmış lira olmak üzere toplam yüz yirmi lira ve Dr. Rieder'in yardımcılığına getirilen Doktor Blaz'a otuz yedi lira verilmesi ile ilgili bilgiler yer alır.

H. 16 Zilka'de 1332 / M. 6 Ekim 1914 tarihli belgede⁴⁰⁰, Gülhane Hastanesi'ne kesintisiz su temini için Topkapı Sarayı dâhilinde bulunan Bâb-ı Hümâyûn civarında bir su deposu inşa edilmesi istenmekte olup su deposunun, inşa edilmesi istenilen yerin Bâb-ı Hümâyûn'un iç tarafında, kapıya kırk adım uzaklıkta ve askeri müzenin karşısında olduğu, zeminden dört metre yükseklikte inşa edilmek istendiğinin anlaşıldığı, ancak su deposunun orada inşa edilmesinin uygun olmayacağı ve bunun yerine belirtilen yerin alt tarafında alçak bir zeminde inşa edilmesinde sakınca görülmediği ifade edilmiştir.

Arşiv belgelerinden, hastane binasının birçok kez onarım gördüğü, hamamının ve eczanesinin bulunduğu, 1860 yılında Mekteb-i İdadi'ye tahsis edildiği ve Dr. Rieder tarafından düzenlenen hastane binasının 1898 yılında açılış töreninin yapılacağı gibi bilgilere ulaşılmaktadır.

Onarım: Hastane binası ilk inşasının ardından birçok kez onarım görmüştür. Arşiv belgelerinde 1852-1914 yıllarını kapsayan yukarıda belirttiğimiz onarım belgelerinin yanı sıra 1907-1915 yıllarında hastane müdürlüğü yapmış olan Dr. Wieting zamanında hastanenin doğusunda yer alan Kırmızı Kışla onarılarak hastaneye dahil edilmiş ve iki bina birbirine geçitle bağlanmıştır⁴⁰¹. 1925-1930 yıllarında, hastanenin kapasitesini

³⁹⁷ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 377-16552

³⁹⁸ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.}MKT.NZD.)*, No: 394-47.

³⁹⁹ BOA, *İrade Hususi (İ..HUS.)*, No: 69-74.

⁴⁰⁰ BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 4314-323514.

⁴⁰¹ A. Çiftçi, *agt.*, s. 214.

artırmak adına, yapıya bir kat daha ilave edilerek betonarme kolon ve kiriş takviyeleri yapılmış, kuzey cephenin ortasındaki ana giriş duvar örülerek kapatılmış, blok başına tek katlı giriş holü yapılmış, koridorun iki ucunda yer alan merdivenler kaldırılarak bina dışına merdiven bloğu eklenmiş, içteki büyük mekanlar bölünerek küçük odalar haline getirilmiş ve hastane bahçesindeki ek yapılar da yok olmuştur⁴⁰².

Plan ve Mimari Özellikler: Arslan Terzioğlu, 1853 yılında hastaneyi ziyaret eden Dr. Josef Dietl'in, hastane hakkında detaylı bilgi verdiğini ifade ederek hastane binasının saray yakınında, yüksek, havadar ve güzel bir bahçe içerisinde, 210 yatak kapasiteli olarak askerler için inşa edildiğini, enine dikdörtgen planlı bloğa dik açı ile birleşen dört bloktan oluştuğunu ve bloklardan kenardaki ikisinin kısa, ortadakilerin ise uzun olduğunu, ayrıca koridorların geniş ve beyaz kireç taşı ile kaplandığını, 14 hasta koğuşu bulunduğunu ve bu koğuşlar ferah ve havadar olup zeminlerinin ahşap kaplı olduğunu belirtmektedir⁴⁰³. Arslan Terzioğlu, Dr. Josef Dietl'in hastaneyi tasvirinden yola çıkarak, hastane binasının rekonstrüksiyon planını (Çiz. 42) çıkarmış ve Dr. Josef Dietl'in Plymouth, Paris ve Bürüksel hastanelerine benzettiği bu planın daha sonra Dr. Rıfat Osman tarafından Kırklareli (Kırk Kilise) Askeri Hastanesi'nde de uygulandığını ifade etmiştir⁴⁰⁴.

1880-1893 yılları arasına tarihlenen Gülhane Askeri Rüştiyesi binasını gösteren plan⁴⁰⁵ (Çiz. 43) ile 1901 yılında Rieder tarafından düzenlenen Gülhane Seririyat Hastanesi planında⁴⁰⁶ (Çiz. 44, 45) binanın yalnızca tek bloktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Dr. Josef Dietl'in tasvir ettiği enlemesine bloğa dik olarak birleşen dört bloktan oluşan hastane binası bloklarının 1894 yılındaki depremde yıkıldığını ve yalnızca ortadaki uzun olan bloklardan birinin günümüze ulaştığını gösterir⁴⁰⁷.

Yapıya ait 1880-1890 yıllarına tarihlenen en eski plana göre, dikdörtgen planlı hastaneye, kuzeydoğu cephenin ortasındaki kapı açıklığından girilmektedir. Buradan iki yandan birer mekânın açıldığı giriş holüne, holden de koridora geçilmektedir. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu holün iki ucunda, katlar arası geçişi sağlayan merdivenler yer almaktayken, güneydoğudaki merdivenlerin arkasında, cepheden "L"

⁴⁰² A. Çiftçi, *agt.*, s. 214, 215.

⁴⁰³ A. Terzioğlu, *agm.*, 2009, s. 14, 15.

⁴⁰⁴ A. Terzioğlu, *agm.*, 2009, s. 16.

⁴⁰⁵ II. Abdülhamid Koleksiyonu, <https://www.loc.gov/pictures/collection/ahii/item/2003672790/>.

⁴⁰⁶ A. Terzioğlu, *agm.*, 1981, s. 40-41.

⁴⁰⁷ A. Terzioğlu, *agm.*, 2009, s. 15-16.

şeklinde taşan tuvalet kısmı bulunmaktadır. Koridora, güneybatıdan dört, kuzeydoğudan ise beş mekân açılmakta ve bu mekânlar çok sayıda pencere ile aydınlatılmaktadır. Birinci kat planı ise zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, koridorun kuzeydoğusundaki mekânlarda değişiklikler görülür. Burada giriş holünün iki yanındaki mekânlar birinci kat planında yer almayıp, odaların hepsi koridora açılmaktadır. Zemin kat planında giriş holünün güneydoğusunda yan yana sıralanmış dört oda, birinci katta ise birbirine kapı ile bağlanmış iki oda bulunmaktadır. Zemin katta, holün kuzeybatısında, yan yana sıralanmış üç oda varken, birinci katta iki oda bulunmakta ve bu odalardan uçtaki kendi içerisinde bölünerek, girişteki hole açılan üç odadan oluşmaktadır.

Yapının 1902 yılına ait planında ise bazı değişiklikler yapıldığı görülür. Giriş holünün kuzeybatısındaki oda bir kapı açıklığı ile yanındaki odaya bağlanmıştır. Holün güneydoğusundaki son iki oda üçe, karşısındaki oda ise ikiye bölünmüştür. Birinci kat planında ise yalnızca zemin kattaki, giriş holünün karşısında bulunan mekândaki bölünmenin aynısı yer almakta olup başka herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Dr. Rieder, hastane binasını oluştururken mevcut mekânların yeterli gelememesinden dolayı eski yapının etrafına hizmet odaları, personel odaları, koğuş, depo ve laboratuvarlardan oluşan yedi ek bina daha yaptırmıştır. Ancak, bu ek binalardan hiç biri günümüze ulaşmamıştı⁴⁰⁸.

İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'ndeki 1998 yılına ait rölövesinde⁴⁰⁹ (Çiz. 46-48), iç kısımda mekanların küçük odalar oluşturacak şekilde çok fazla bölündüğü ve yapının 1902 yılına ait planından farklı bir şekilde dizayn edildiği görülmekteyken, yine kurul arşivindeki 2005 yılına ait restorasyon projesinde⁴¹⁰ (Çiz. 49), 1902 yılına ait plana uygun bir şekilde planlandığı görülür.

Gülhane Seririyat Hastanesi kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlı ve bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 82). Zaman içerisinde oldukça harap bir duruma düşen hastane binasının İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflarından, iç kısımdaki mekânların, katların ve örtüsünün ortadan kalkmış olduğu, yalnızca yapının dikdörtgen

⁴⁰⁸ A. Çiftçi, *agt.*, s. 213.

⁴⁰⁹ İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Dosya No: 34.200.3163

⁴¹⁰ İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Dosya No: 34.200.3163

formunu oluşturan beden duvarlarının ayakta kaldığı anlaşılır (Fot. 83, 84). Yapının iç kısmının yıkılmadan önceki fotoğraflarından, katların örtüsünün volta tonoz şeklinde yapıldığı görülür (Fot. 85).

Yapının simetrik olarak düzenlenmiş cepheleri oldukça sade olup pencere ve baca çıkıntıları ile hareketlendirilmiştir (Fot. 86). Cephelerde, ritmik olarak yerleştirilmiş, basık kemerli çok sayıda pencere bulunur (Fot. 87). Kuzeydoğu ve güneybatı cephelerde, zeminden başlayıp çatı seviyesini aşarak sonlanan dörder baca çıkıntısı yer alır. Zemin ve birinci kat arası kat silmesi ile belirtilmiş, sonradan eklenen ikinci katın saçak kısmında da silmeye yer verilmiştir.

Yıldız albümünde yer alan, 1890-93 yılları arasına tarihlenen ve yapının Gülhane Rüşdiyesi olarak kullanıldığı zamanı yansıtan iki fotoğraftan, binanın o dönemki cephe özellikleri tespit edebilmektedir. Fotoğraflardan biri kuzey, diğeri ise batı yönden çekilmiş olup yapının kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı cepheleri görülür (Fot: 88, 89). Cephelerdeki pencere düzenlemelerinde herhangi bir değişiklik olmadığı, kuzeydoğu cephenin ortasındaki basık kemerli kapı açıklığının varlığını sürdürdüğünü, ayrıca henüz ikinci katın eklenmemesi nedeniyle tüm cepheleri dolanan kat silmesinin yanında bir de saçak silmesinin olduğu anlaşılmaktadır. Fotoğraflarda, günümüzde, yapının kuzeydoğu ve güneybatı cephelerinde bulunan baca çıkıntılarının cephede yer almadığı görülür. Ancak yapının 1902 yılına ait çiziminde bu baca çıkıntılarının yer alması, bacaların 1898 yılındaki onarımlar sırasında eklendiğini gösterir. Kuzey yönden çekilen fotoğraftan ile yapıya ait eski bir hava fotoğrafından, örtüsünün kırma çatı şeklinde olduğu ve üstünün kiremitle kaplı olduğu anlaşılır (Fot. 90).

Malzeme ve Teknik:

Kargir olarak inşa edilen yapının beden duvarları tuğla ile yapılmıştır. Sonradan eklenen kısımlar betonarme olup yıkılmadan önce iç mekânların tavanında putrellerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Süsleme:

Yapıda herhangi bir süsleme unsuru tespit edilememiştir. Cepheler pencere, silme ve baca çıkıntıları ile hareketlendirilmiştir.

Neo klasik üslup özelliği gösteren hastane binası, 1848 yılındaki plan özelliği açısından hastane binaları arasında farklılık göstermektedir. 1894 yılındaki depremin

ardından tek blok olarak varlığı sürdüren hastane binası zaman içerisinde oldukça harap duruma düşmüş, bugün sadece beden duvarları orijinal olarak varlığını koruyabilmiştir.

2.1.8. İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 91-107

Çizim: 50-56

Yeri: Hastane binası, İstanbul'un Beyoğlu İlçesi'nde Gümüşsuyu Semti'nde; 78 pafta, 756 ada ve 2 parselde yer alır.

Tarihçesi: Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Gümüşsuyu Hastanesi, Taşkışla'daki topçu askerleri için Ayaspaşa Mezarlığı'nın bir kısmı alınarak inşa edilmiştir⁴¹¹.

Hastanenin doğusundaki ana kapı açıklığının üstündeki kitabede, yapının inşası için H. 1263 / M. 1847 tarihi düşülmüştür. Kitabeliğin ortasında Abdülmecid'in tuğrası bulunurken, tuğranın iki yanındaki kartuşların içerisinde yedişer mısra yazılıdır (Fot. 91). Hastanenin, şair Ziver tarafından talik hatla yazılan mermer kitabesinde şu ifadeler yer alır⁴¹²:

مدار بی‌شوکت حضرت صدیق محمد خلیف
 وجوهین نجات امکنه هوق شف اقلیدی
 یلدوب هوع اناملهض دمره سحن تنییری
 جملی سلیکی دردندن رله منو دول قلیدی
 طیب بطعی تنییک ایاییوب علی ایل هال طفی
 مزاج ملک تری بمفر لخطا قیلیدی
 او شامک عسکری داروی امن و لفق ج منیپی ه
 فلكده لا ال حیتیکشیل ردن بله قلیدی
 چرود طوحین ه دار مرضی اییی ج کنی یاد
 کمش صوی می مواسی زلف درده ماجار قلیدی

⁴¹¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 189-190.

⁴¹² Kitabenin transkripsiyonu Kemal Özbay ve Aynur Çiftçi tarafından yapılmıştır. İki araştırmacının transkripsiyonunda bazı farkların bulunduğu görülür. K. Özbay, *age.*, s. 413; A. Çiftçi, *agt.*, s. 205.

حياتى اتعافىيت مخصص اولوب ذات هه پيئه

ميس لور حشر دك اولپادشه نوصفلا قويلدى

مجه وراظيى تاريخ اولدى نپور صدر عى واحد

ك مش صوي ييو خسته خله وراظيى فاقويلدى ۱۲۶۳

Medâr-ı bir şevket hazret-i Abdülmecîd Hân'ın

Vücudun illet-i ecsam-ı kevne Hak şifa kıldı.

Edüb vaz-ı enâmîl nabz-ı dehre hüsn-i tedbiri

Cihânı eski derdinden rehâya nev devâ kıldı.

Tabîb-i tab'-ı terkib eyleyüb adliyle eltâfi

Mizac-ı mülke tertib-i müferrihler atâ kıldı.

O Şâhın askeri dâru-yı emn oldukça dünyaya

Felekde lâ-ilâc etdiği şeylerden ibâ kıldı.

Cünûd-u topciyana dâr-ı marazı idicek bünyâd

Gümüştüyu havasın def'i derde mâcera kıldı.

Hayât-ı âfiyet mahsus olup zât-ı Hümâyûna

Desünler haşre dek ol Padişâh zevk-i safâ kıldı.

Mücevher iki tarih oldu Ziver mısra-ı vâhid

Gümüştüyu bu hastahane âbın bir şifa kıldı.⁴¹³

1263

1847 yılında inşası başlayan hastane binasının, H. 17 Zilhicce 1266 / M. 24 Ekim 1850 tarihinde Sultan Abdülmecid, sadrazam ve devlet erkânının katılımı ile resmi açılışı gerçekleştirilmiştir⁴¹⁴.

Pars Tuğlacı, yapının mimarının Garabed Amira Balyan olduğunu vurgulasa da⁴¹⁵, Nuran Yıldırım ve Esmâ İğüs, W. James Smith olduğunu belirtmiş⁴¹⁶, Seda Kula

⁴¹³ Kemal Özbay, şair Ziver'in bu kitabede yer vermediği dört mısra daha bulunduğunu belirtmekte ve bu mısraları şu şekilde vermektedir: Bu emre etti Harbiyye müşiri âsafa himmet – Binasın tarzı nev icad edüb âlem bahâ kıldı. – Cunûd-u topciyan gördükçe hastahane inşasın – O Şâh-ı âleme hayr-ı duayı lâyezal kıldı. K. Özbay, *age.*, s. 413.

⁴¹⁴ K. Özbay, *age.*, s. 411.

⁴¹⁵ P. Tuğlacı, *age.*, s. 246.

⁴¹⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 190; Esmâ İğüs, "A British Touch on Tanzimat: Architect William James Smith", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 2/3, Temmuz 2015, s. 78.

Say, Ayşe Nasır ve Canan Hamzaoğlu ise arşiv belgelerinden yola çıkarak, Gümüşsuyu Hastanesi'nin mimarının W. James Smith olduğunu ortaya koymuştur⁴¹⁷.

Balkan Savaşları sırasında göçmen hastanesi olarak hizmet veren hastanede Hindistan'dan gelen sağlık çalışanları görev yapmıştır⁴¹⁸. 1919 yılında İstanbul'un işgali sırasında Fransızlar tarafından el koyulan Gülhane Hastanesi, Gümüşsuyu Hastanesi'ne taşınmış ve bahçede kurulan barakalar "Gülhane Askeri Tatbikat Okulu" olarak hizmet sağlamıştır⁴¹⁹.

Onarım: Tarihi hastane binası günümüze kadar çeşitli onarımlardan geçerek ulaşmıştır. Yapının kuzeybatısına 1892 yılında iki salon ve iki odadan oluşan ameliyathane yapılmıştır⁴²⁰. 2. Dünya Savaşı'na kadar 15 yıl içinde yapının alaturka kiremitli çatısı Marsilya kiremitli hale dönüştürülmüş, bodrumdaki poliklinik odaları ile merdivenler ıslah edilmiştir⁴²¹. 2. Dünya Savaşı seferberliği sırasında hamam revizyondan geçirilmiş, bodrum kattaki poliklinik odası olarak da kullanılan doktor odalarının taş ve toprak zemini yarım metre yükseltilerek tahta ve muşambalarla kaplanmıştır⁴²². 1940 yılında yüksek olan başhekim tavanı yarıya kadar indirilerek kontrplak ile kapatılmış⁴²³, 1954 yılında Albay Galip Sabri Göker Bey zamanında odaların çürüyen ahşap tavanları onarılmıştır⁴²⁴. 1954 – 1955 yıllarında mutfak ve ek kısımlar yeniden ele alınmış, eski barakalar yıkılmış ve orta bahçe düzenlenerek buradan dışarıya açılan bir orta kapı yapılmıştır⁴²⁵. Nisan 1967 yılında hastaneye bir kat daha eklenerek 1 Haziran 1968 yılında hizmete açılmıştır⁴²⁶.

Plan ve Mimari Özellikler: Eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir bahçe içinde, bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilen hastane binası (Fot. 92, 93), 1967 yılında

⁴¹⁷ Ayşe Nasır, *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 52; Canan Hamzaoğlu, *İstanbul'da Yabancı Bir Mimar William James Smith*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 44-46; Seda Kula Say, "Gümüşsuyu Askeri Hastanesi" *Sultan Abdülmecid'in Bir Mimarı William James Smith*, İstanbul 2016, s. 106-109.

⁴¹⁸ E. Kahya, A. Erdemir, *age.*, s. 236.

⁴¹⁹ E. Kahya, A. Erdemir, *age.*, s. 236.

⁴²⁰ K. Özbay, *age.*, s. 415.

⁴²¹ K. Özbay, *age.*, s. 422, 423.

⁴²² K. Özbay, *age.*, s. 427-428.

⁴²³ K. Özbay, *age.*, s. 432-433.

⁴²⁴ K. Özbay, *age.*, s. 442-443.

⁴²⁵ E. Kahya, A. Erdemir, *age.*, s. 236.

⁴²⁶ E. Kahya, A. Erdemir, *age.*, s. 237.

yapılan onarımlarla iki katlı hale getirilmiştir. “U” plan şemasına⁴²⁷ sahip hastane binasının, orta bloğunu oluşturan doğu cephesinin avluya bakan kısmının ortası, hafif öne taşırılmıştır (Çiz. 50). “U” şeklinde yerleştirilmiş koridora açılan odalardan meydana gelen hastane binasında, güney cephenin ortasında yer alan ana giriş kapısından giriş holüne geçilir. Giriş holünden, yedi basamaklı merdivenle zemin kat koridoruna ulaşılır (Fot. 94). Koridorlar avluya bakan cephede pencereler ile aydınlatılarak hem avluya hem odalara koridorlardan geçiş sağlanmıştır (Fot. 95). Bu odalar günümüzde personel ve hekim odaları ile poliklinik ve ameliyathanelerden oluşmaktadır. Ayrıca ana kapı açıklığı aksındaki, koridorun ortasındaki kapı açıklığından avluya geçiş sağlanır.

Yapıya 1967 yılında eklenen birinci kat, zemin kat planını tekrarlamaktadır. Birinci katta odalar “U” şeklinde düzenlenmiş koridora açılmakta ve bu odalar hasta odası olarak kullanılmaktadır (Fot. 96, 97). Zemin ve birinci katlarda, koridor ve odaların zeminleri fayansla kaplanmış, koridor tavanı asma tavan, odaların tavanı ise beton kirişlemeli tavan şeklinde yapılmıştır.

Bodrum kat planı, yan kolların kısa tutulması ve doğu bloğun avluya taşıntı yapan orta kısmı ile “E” plan şemasını yansıtır (Çiz. 51). Zemin ve birinci katta olduğu gibi koridora açılan odalardan oluşan bodrum kat depo olarak kullanılmaktadır (Fot. 98, 99). Bodrum katta, koridor ve odaların zeminleri fayansla kaplanmışdır. Koridorun tavanı asma tavan şeklinde yapılmış, odalar beşik tonozla, koridordan bahçeye geçişi sağlayan hol ise çapraz tonozla örtülmüştür.

Hastane binasının güney cephesi ortasında yer alan ana girişe anıtsal merdivenle ulaşılmakta, giriş kısmının önünde sütunlu düzenleme bulunmaktadır (Fot. 100). Giriş açıklığı yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş ve iki yandan pilastrlar ile vurgulanmıştır. Girişin önü, çatının ileri doğru uzatılması ile kapatılmış ve çatı alttan postamentler üstünde yükselen toskana başlıklı, mermer dört sütunla desteklenmiştir. Simetrik olarak düzenlenen cephede, kapı açıklığının batısı iki katlı, doğusu ise eğimden dolayı oluşan kot farkı nedeniyle üç katlı olarak düzenlenmiştir. Kapı açıklığının iki tarafında, her katta altışar pencere açıklığı bulur. Zemin ve bodrum kat pencereleri dikey dikdörtgen formlu, düz atkılı, sonradan yapılan birinci kat pencereleri ise kare formludur. Zemin kat pencereleri üstünde düz atkılı alınlıklar bulunmakta, bu alınlıkların alt iki kenarında

⁴²⁷ Yapının plan şemasının hem hava fotoğraflarından hem de planından “U” şeklini yansıttığı görülmekle birlikte Pars Tuğlacı, Nuran Yıldırım, Canan Hamzaoğlu yapının “E” plan şemasını yansıttığını belirtmektedir. P. Tuğlacı, *age.*, s. 246; C. Hamzaoğlu, *agt.*, s. 46; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 190.

dekoratif birer konsol yer almaktadır. Cephenin köşeleri ileri taşırılarak cepheye hareketlilik katılmıştır. Dışa taşıntı yapan bu kütlelerin her katında birer pencere bulunmakta ve pencereler iki yandan iki sıra plasterlerle sınırlanmaktadır. Birinci kat pencereleri üstünde ve saçak kısmında dış cepheleri dolaşan silmeler yer alır. Ayrıca bodrum kat ile birinci kat arasında kat silmesine yer verilmişken bu kat silmesi kot farkından dolayı bodrum katın dışa yansıdığı cepheleri dolaştırılmıştır. Güneydeki bloğun batıya bakan kısa kenarı, zemin ve birinci katta beşer pencere ile hareketlendirilmiş, cephe köşelerinde ikişer, pencereler arasında ise birer pilastra yer verilmiştir.

Hastane binasının orta bloğunu oluşturan doğu cephesinin dışa bakan tarafı kot farkından dolayı üç katlı olarak düzenlenmiştir (Fot. 101). Cephe ritmik olarak yerleştirilmiş çok sayıda pencere ile hareketlendirilmiş olup pencereler güney cephe ile aynı düzenlemeye sahiptir. Cephenin iki kenarı, ikişer pilastr ile sınırlandırılmış ve pencere aralarında birer pilastra yer verilmiştir. Bodrum kat ile zemin kat pencereleri arasında içi boş dikdörtgen kartuşlara yer verilmiş ve bu kartuşlar alttan ve üstten cephe boyunca uzanan silmelerle sınırlandırılmıştır.

“U” plan şemasının diğer kolunu oluşturan kuzey cephe, güney cephe ile aynı düzenlemeye sahip olup bu cephede pencerelerden birinin kapıya dönüştürüldüğü ve yapının kuzeyine yapılan ek bina ile bağlantısını sağlamak için geçit yapıldığı görülür (Fot. 102). Yine bu cepheden bir koridor aracılığıyla binadan ayrı olarak konumlandırılmış hamama da geçiş sağlanır. Bu bloğun batıya bakan kısa kenarı ise güney blokla aynıdır.

Hastanenin bahçeye bakan cepheleri üslup bakımından, dışa bakan cephelerden farklılık göstermekte olup bu cephelerin zaman içinde değişime uğrayıp günümüzde kamu binalarını andıran cephe düzenlemesine dönüştürüldüğü anlaşılır (Fot. 103). 1967 yılı restorasyonu öncesine ait fotoğraftan, ana bloğun avluya bakan cephesinin tek katlı olduğu ve cephede yuvarlak kemerli uzun pencerelere yer verildiği görülür (Fot. 104). Yapının üstü ise Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

1912 yılında Doktor Liebert yapı hakkında bilgi vererek, bodrum katında personel odaları, eczane ve depoların yer aldığını; zemin kata ise merdivenle ulaşıldığını ve

buradan geniş koridora geçilmekte olduğunu, 16 hasta koğuşu ile iki tecrit odasının bulunduğunu; ayrıca doktorlara ve röntgene birer oda ayrıldığını ifade etmektedir⁴²⁸.

Seda Kula Say'ın, Zafer Akay arşivinden temin ettiği ve 1928 yılı öncesine tarihlediği Gümüşsuyu Hastanesi'ne ait bodrum ve birinci kat planları bulunmaktadır⁴²⁹. Bu planların, hastane binasının günümüz planından farklı olduğu görülür (Çiz. 52, 53). Eski planda odaların yerleşiminin günümüzden çok farklı olduğu, geniş koğuşların bulunduğu, uzun kolun yer aldığı doğu kanadın ortasında camiye yer verildiği ve caminin iki yanındaki birimin dışı doğru taşırıldığı anlaşılır. Güney cephede yer alan anıtsal merdivenle ulaşılan sütunlu giriş düzenlemesi, eski tarihli planda yer almaz. Ayrıca ortadaki bahçeyi çevreleyen koridorların bulunmadığı ve odaların direkt bahçeye açıldığı görülür. Bodrum kat planı ise zemin kat planını tekrarlar. Yapının planında simetrisinin hakim olduğu görülür.

1967 yılı tadilatına ait kat planına bakıldığında iç bahçeyi çevreleyen koridorun gerisinde odaların yer aldığı ve anıtsal merdivenli girişin bulunduğu görülür (Çiz. 54). Ancak bu planda, günümüzden farklı olarak, kuzey ve güney katlarda geniş koğuşların olduğu görülür.

Hastanenin kuzeydoğusunda, hamam ile mutfak ve çamaşırhane bölümleri yer alır (Fot. 105). Hastane binasından ayrı olarak inşa edilen hamama hastanenin bodrum katından bir koridorla geçiş sağlanır. Haç planlı olarak düzenlenen hamamın tam ortasında sıcaklık, güneyde soyunmalık, doğuda ılıkılık, kuzeyde hela ve halvet, batı da ise külhan kısmı bulunur (Çiz. 55, 56). Beşik tonozlu geçiş kısmından üzeri çapraz tonozla örtülü dikdörtgen planlı soyunmalık kısmına, soyunmalığın kuzey cephesinin doğu kenarına yakın yerde açılan bir kapı ile ılıkılığa ve aynı zamanda sıcaklığa geçiş sağlanır. Çapraz tonozla örtülü dikdörtgen planlı ılıkılığın batı duvarının kuzey köşesindeki kapıdan hela kısmına ulaşılır. Hamamın tam merkezindeki, ortasında göbek taşı bulunan sıcaklık bölümü, dairesel plana sahip olup bir kubbe ile örtülmüştür (Fot. 106). Sıcaklığın, kuzey tarafının batı köşesindeki kapı açıklığından ulaşılan uzunlamasına dikdörtgen planlı bir halvet ve batısında uzunlamasına dikdörtgen planlı külhan yer alır. Hamamın dış cepheleri betonla sıvanmış, cephelerde sağır nişlere yer verişmiş, örtüsü ise kurşunla kaplanmıştır.

⁴²⁸ K. Özbay, *age.*, s. 417-418.

⁴²⁹ S. Kula Say, *agm.*, s. 110-111.

Çamaşırhane ve mutfak bölümlerinin içi tamamen yenilenmişken, dış cepheleri özgünlüğünü korumaktadır. Tek katlı olarak düzenlenen bu bölümler hastaneden ayrı ve bitişik olarak yapılmıştır. Yapının ortası ile kuzey ucu iki katlı olarak yapılmıştır. Zemin kattaki kapı ve pencereler basık, birinci kattaki pencereler ise kırık kemerlidir (Fot. 107).

Malzeme ve Teknik: Taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen hastane binasında, merdivenler ile giriş holünde mermer, çatıda ahşap, zeminde fayans, kapı ve pencerelerde keme taş malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binası, oldukça yalın bir anlayışla süslemesiz olarak inşa edilmiştir. Sütunlu giriş düzenlemesi, cepheden taşıntı yapan mekânlar, taşıntılı pencereler, düz atkılı alınlıklar ve alınlıkların altlarındaki eğrisel dekoratif konsollar, silmeler ve pilastrlar cepheye hareketlilik katan unsurlardır.

Hastane binası, anıtsal merdivenleri, sütunlu giriş düzenlemesi, pencereleri, cephede pilastr kullanımı ve kat silmeleri ile dönemin mimari üslubu olan Neo-Klasik anlayışı yansıtmaktadır. Bu dönemde hastane binaları inşa edilirken havadar, ferah ve güneş alıyor olmasına dikkat edilmiştir. Gümüşsuyu Hastanesi de yüksek tavanlı odaları ve cephede çok sayıda yer verilen pencere açıklıkları ile dönemin hastane mimarisine uygun bir şekilde inşa edildiği görülmektedir.

2.1.9. İstanbul Fransız Lape Hastanesi⁴³⁰

Fotoğraf: 108-122

Çizim: 57-83

Harita: 4

Yeri: Fransız Lape Hastanesi, İstanbul'un Şişli İlçesi, 19 Mayıs Mahallesi Büyükdere Caddesi Numara 18'de; 1905 ada, 218 parsel, 131 paftada yer alır.

Tarihçesi: Filles de la Charite adlı misyona bağlı Fransız rahibeler tarafından kurulan hastane, Kırım Savaşı sırasında hasta ve yaralıların tedavisinde gösterdikleri çalışmalara istinaden rahibeler, Sultan Abdülmecid'den hastane yapmak üzere bir arsa isteğinde bulunmuşlar ve bunun üzerine Sultan Abdülmecid, şehrin dışında ve tepede yer

⁴³⁰ Hastane yönetimi yalnız yapıların dışından fotoğraf çekilmesine izin verdiği için yapıların içten fotoğrafları sınırlı olup yapı ile ilgili tanımlamalar plan ve mevcut fotoğraf arşivlerinden yola çıkılarak yapılacaktır.

alan Şişli'deki araziyi kendilerine tahsis etmiştir⁴³¹. Fransız Lape Hastanesi, 1858 yılında, bugünkü bulunduğu arazi üzerinde, “Barış Hastanesi” anlamına gelen Hôpital de La Paix ismi ile hizmete açılmıştır⁴³². 1902 yılında, hastanenin korumasız olması nedeniyle, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle, saray mimarı Yanko Bey'in keşfinin ardından hastanenin etrafı duvarla çevrilmiştir⁴³³. Günümüze ulaşmayan büyük ana kapı üzerinde bulunan, hem Osmanlıca hem Fransızca yazılı kitabeler, günümüzde ana binanın birinci katında sergilenmektedir (Fot. 108).⁴³⁴ Mermer kitabede sülüs hatla yazılmış şu ifadeler yer alır:

Sultan Gazi Abdülhamid Han Sani Hazretleri hastegan ve eytam hakkındaki uluvvü merhamet ve şefkatı hümayunlarının yeni bir delilini ibraz buyurmak arzusu ile Fransa Sefiri Mösyö Konstantin'in istirhamı üzerine 14 Şubat 1902 tarihinde işbu arsayı (La Paix) hastanesine ihsan buyurmuşlar ve mesarifini tarafi hümayunlarından bittesviye muhafaza divarlarını inşa ettirmişlerdir. 1320⁴³⁵

Devlet arşivlerinde yer alan H. 11 Cemâziyel evvel 1320 / M. 16 Ağustos 1902 tarihli belgede, yapının çevresini saran duvar ve parmaklıların yapıldığı ve seksen bin dokuz yüz doksan dokuza mal olduğu belirtilmektedir⁴³⁶.

R. 27 Ağustos 1308 / M. 8 Eylül 1892 tarihli belgede, hastane avlusunun derininde, mevcut bir satıhtan oluşan koşulların üstüne, caddeye bakan binanın yüksekliğini geçmeyecek şekilde bir bina yapılması için izin istenmesi ile ilgili yazı bulunmaktadır⁴³⁷. Bu yazıda bahsedilen tanımlamadan, binanın, avlunun güneydoğusundaki yan yana bir satıh halinde inşa edilmiş iki bloğun arkasındaki bloğun olduğunu söylenebilir.

R. 17 Haziran 1318 / M. 30 Haziran 1902 tarihli belge ise hastaneyi oluşturan yapı topluluğunu gösteren haritanın bulunması açısından önem arz etmektedir⁴³⁸.

⁴³¹ Zeynep Tonbul, Özgün Forta, *Tarihi Hastaneler, Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler*, İstanbul 2009, s. 99.

⁴³² Z. Tonbul, Ö. Forta, *age.*, s. 99.

⁴³³ Rinaldo Marmara, *Osmanlı Hoşgörüsünün Tanığı... Lape (La Paix) Hastanesi 1858-2008*, İstanbul 2009, s. 18.

⁴³⁴ R. Marmara, *age.*, s. 75.

⁴³⁵ Kitabenin günümüz latin harfleri ile Türkçe olarak yazılı hali de Osmanlıca ve Fransızca kitabelerin yanında sergilenmektedir.

⁴³⁶ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, No: 233-69.

⁴³⁷ BOA, *Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 67-4989.

⁴³⁸ BOA, *Plan-Proje (PLK.p)*, No: 408.

Rinaldo Marmara hastane ile ilgili kaleme aldığı kitabında, Peder François Xavier Lobry'in "Histoire de la Maison de Saint-Benoît" adlı eserinde Fransız Lape Hastanesine gerçekleştirdiği ziyarette hastaneyi tasvir etmesini aktarmıştır. Peder François Xavier Lobry, hastaneye girildiğinde ortada kare bir avlu ve avlunun etrafına dizilmiş farklı şekillerde binalar bulunduğunu belirterek, avlunun solunda üst katının kreş, sonunun ise yetimler için kullanıldığı rahibelere ait binanın bulunduğunu, bu binadan sonra bahçeye bakan galerisi olan kadın akıl hastalarının kaldığı yerler ile bunun tam karşısında erkek akıl hastaların kaldığı yerlerin olduğunu, doğuya bakan dördüncü kısımda çamaşırhane gibi servis mekânları ile bulaşıcı hastalıklar için karantina odası, marangoz, terzi, ayakkabıcı ile demirci çıraqları için atölyeler ve arkada paralel hat üzerinde ahırlar yer aldığını söylemiştir⁴³⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Pavyon şeklinde yapı topluluklarından meydana gelen Fransız Lape hastanesi, 273 yatak kapasitesi ile hizmet vermekte olup hastanenin içerisinde çocuklar için okul, atölye ve yetimhane de yer alır⁴⁴⁰. Dikdörtgen avlunun etrafına yerleştirilen hastanenin yedi bloğu farklı ölçülerde ve planda yapılmıştır (Çiz. 57).

Avlunun kuzeybatısında yer alan enlemesine dikdörtgen planlı A blok hastanenin ana binasını oluşturur. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak yapılan blok "U" plan şemasını yansıtmakta olup "U" nun yan kolları kısa tutulmuştur. Avluya açılan "U" şeklindeki koridor ve koridorun gerisindeki mekânlardan meydana gelen blokta (Fot. 109, 110), zemin katın ortasındaki kapı açıklığından giriş holüne geçiş sağlanır. Giriş aksında yer alan diğer bir kapı açıklığından ortadaki geniş avluya geçilirken hol ile koridorun kesiştiği kısmın iki yanındaki merdivenlerle birinci kata ulaşılmaktadır (Çiz. 58). Birinci kat planı zemin kat planını tekrar etmekle birlikte oda sayısı ve boyutları bakımından farklılık göstermektedir (Çiz. 59). Bloğun yan kolları ana kütlede yukarıya doğru taşarak bir kat daha oluşturulmuş, bu kısımlar bodrum kat üstüne üç katlı olarak yapılmıştır (Çiz. 60). Bodrum kat ise bloğun güneybatı kolundan oluşmakta olup "L" plan şeması göstermektedir (Çiz. 61). Ayrıca bodrum katta, yapının batısına bitişik olarak eklenmiş olan mutfak kısmı, uzunlamasına dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Ana binanın

⁴³⁹ R. Marmara, *age.*, s. 69, 72.

⁴⁴⁰ R. Marmara, *age.*, s. 77.

koridor ve odalarının tavanı düz tavan şeklinde olduğu, zeminin ise fayansla kaplandığı görülür.

A bloğun kuzeybatıya bakan ana cephesi oldukça sade olup cepheye hareketlilik katan tek unsur pencerelerdir (Çiz. 62) (Fot. 111). Cepheye dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli pencerelerin yanı sıra giriş açıklığının kuzeydoğusunda bir, güneybatısında ise üç pencere, enlemesine dikdörtgen formlu, düz açıklıklıdır. Güneybatıdaki üç pencerenin yanındaki yuvarlak kemerli altı pencere açıklığı dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Birinci katta ana kapı açıklığının hizasındaki pencere açıklığı enlemesine dikdörtgen formlu basık kemerliyken, diğer pencere açıklıkları boyuna dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir. Cephenin güneybatısındaki üç pencere bilinmeyen bir tarihte kapatılmıştır. Cepheye, pencerelerin yerleştirilmesinde bir düzen söz konusu değildir. İlk yapıldığında belli bir düzen içerisinde yapılmış olup sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla iç mekândaki değişime göre bu hali almış olduğu düşünülebilir. Mevcut durumda cephenin sıvalı olması nedeniyle cepheye değişimleri gözlemlemek mümkün değildir.

Yan cepheler de ön cepheye olduğu gibi pencere ile hareketlendirilmiştir. Pencereler dikdörtgen formlu düz atkılı olup, söve ve kemerler cepheden taşırılmıştır.

A bloğun avluya bakan güneydoğu cephesinin ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı iki yandan ince, sivri kemerli uzun pencereler ile vurgulanmıştır (Çiz. 63). Zemin kattaki giriş düzenlemesinin güneybatısında ve kuzeydoğusunda, yuvarlak kemerli geniş açıklıkların içinde enlemesine dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir. Birinci katta, zemin kattaki pencereler ile düşey olarak aynı hizada yer alan enlemesine dikdörtgen formlu pencereler bulunur. Pencereler arasındaki pilastrlar cepheyi düşey anlamda bölümlere ayırırken, cephenin ortasında yer alan kat silmesi cepheyi yatay anlamda ikiye bölünmüş ve plastların silmeyle kesilmesi ile cephe âdete dikdörtgen panolara ayrılmış, böylece cepheye hareketlilik kazandırılmıştır (Fot. 112). Bloğun üzeri ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

B Blok: Avlunun kuzeydoğusunda yer alan B blok “L” plan şemasına sahip olup bodrum kat üzerine üç katlı olarak inşa edilmiştir. “L” plan şemasının uzun kanadını oluşturan uzunlamasına dikdörtgen planlı kanat, ortadaki koridora iki yandan açılan odalardan meydana gelirken, kolun avluya bakan cephesi boyunca uzanan ve cephenin 3/2’sini kaplayan yuvarlak kemerli gözler, güneydoğuda, B blokla birleşen tek katlı C blok ile sonlanmaktadır. Enlemesine dikdörtgen planlı kısa kol ise kuzeybatıda yer alan

koridora açılan odalardan oluşur (Çiz. 64). Bloğun birinci ve ikinci katları da zemin kat planını tekrarlamakla birlikte oda büyüklükleri ve sayısı bakımından farklılık göstermektedir (Çiz. 65, 66). Bodrum kat, yalnızca bloğun uzun kolundan oluşmaktadır (Çiz. 67). Uzunlamasına dikdörtgen planlı kolun kuzeybatısında kısa cephenin ortasındaki kapıdan yapıya geçiş sağlanmakta, giriş açıklığının güneybatısında iki pencere bulunmaktadır. Birinci katta üç büyük bir küçük, ikinci katta ise iki büyük bir küçük pencere yer alırken büyük pencereler dikdörtgen formu, küçük pencereler ise kare formu olarak düzenlenmiştir. Cephede, kat ayrımı silmelerle belirtilmiştir.

Bloğun avluya bakan cephesi pilastrlarla düşey anlamda bölünürken, silmelerle de yatay olarak bölünmüş ve cephe ana binanın avluya bakan cephesinde olduğu gibi dikdörtgen panolara ayrılmıştır (Fot. 113). Yine ana binada olduğu gibi burada da zemin katta pilastrlar arasında yuvarlak kemerli geniş gözler yer almakta ve bu kemer gözlerinin içerisinde enlemesine dikdörtgen formu pencereler bulunur (Çiz. 68). Cephenin birinci ve ikinci katlarında zemin kat pencereleri ile düşey olarak aynı hizadaki uzunlamasına dikdörtgen formu, düz lentolu pencereler vardır. Kemer gözlerinin kesildiği kolun devamındaki sıvasız cephede, ikinci katta basık kemerli sekiz, birinci katta yuvarlak kemerli sekiz, zemin katta ise bloğun C blok ile birleşmesinden dolayı dört yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Arka cephesinde ise eğimden dolayı dört sıra pencere açıklığı yer alırken cephenin 3/2'sindeki pencereler yuvarlak kemerli, diğer kısmındaki pencereler ise düz atkılı olarak düzenlenmiştir (Çiz. 69). Yığma moloz taşla inşa edilen binanın çatısı, üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

C Blok: Avlunun güneydoğusunda yer alan C blok, avluya paralel olarak yerleştirilmiş ve kuzeydoğusunda yer alan B blokla birleştirilmiştir (Fot. 114). Enlemesine dikdörtgen planlı blok, bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilmiştir. Bloğun zemin katına üç kapıdan geçiş sağlanır (Çiz. 64). B blokla birleştiği kısımdaki kapıdan giriş holüne oradan da hasta odasına ulaşılırken, avludan hasta odasına direkt geçiş sağlayan bir diğer kapı ise pencereye dönüştürülmüştür. Blok bir duvarla ikiye bölünmüş olup bloğun daha alçak tutulan diğer kısmına yine avludan basık kemerli bir kapı ile geçiş yapılır. Kapı açıklığından giriş holüne, holden de iki taraftan odaların açıldığı orta koridora geçiş sağlanır. Çamaşırhane ve spor salonu olarak kullanılan bodrum kat, güneydoğu cephedeki altı kapı açıklığından geçiş yapılan üç oda ve yapının ortasındaki hole açılan iki tuvaletten oluşmaktadır (Çiz. 67).

Bloğun avluya bakan cephesindeki birinci kapı üçgen alınlıklı olarak düzenlenmiş ve ortasına yuvarlak pencere açılmıştır. Kapının yanında biri dar olmak üzere dikdörtgen formlu iki pencere bulunur. Pencerelemler ve pencereden dönüştürülen ikinci kapının etrafı kesme taşlarla belirtilmiştir. Bloğun daha alçak tutulan kısmının ortasında, basık kemerli kapı açıklığı ve kapı açıklığının iki yanında yine basık kemerli dikdörtgen formlu üçer pencere yer alır. Bloğun ilk kısmı beşik çatı, alçak tutulan ikinci kısmı ise kırma çatı ile kapatılmıştır.

D Blok: C blok ile aynı satıhta bulunan D blok da enlemesine dikdörtgen planlıdır. İki katlı olarak inşa edilen bloğa, zemin katta, avluya bakan cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanmakta ve buradan ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora, eyvan şeklinde açılan hole ulaşılmaktadır (Çiz. 70). Giriş holünün karşısında, zemin kat ile birinci kat arasında geçişi sağlayan merdivenler yer alırken, merdivenler, hol de olduğu gibi koridora açılır. Ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan odalar açılmakta ve koridor kuzeydoğu uçta bir kapıyla, güneybatı uçta ise bir pencereyle dışa açılmaktadır. Birinci kat planı zemin kat planını tekrarlar (Çiz. 71). Giriş aksının karşısındaki merdivenle birinci kata ulaşılmakta ve enlemesine dikdörtgen koridora geçiş yapılmaktadır. Koridora, zemin katta olduğu gibi iki yandan odalar açılır.

Yapının oldukça sade tutulan cephelerine hareketlilik katan tek unsur yuvarlak kemerli pencerelerdir (Fot. 115). Binanın avluya bakan kuzeybatı cephesinde ve kuzeydoğu cephesinin ortasında, cepheden öne taşırılmış kapıların üstünü örten sundurma dalgalı olarak yapılmıştır (Çiz. 72, 73). Ayrıca kuzeydoğu cephedeki kapı açıklığının hizasında, birinci katta, demir merdivenle ulaşılan ve pencereden dönüştürülmüş bir kapı açıklığı daha bulunmaktadır. Yapının güneybatı cephesi ise ortada kademe yapmakta ve cephenin yarısı 122 cm içte kalmaktadır (Çiz. 74). Blok, Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

E Blok: D bloğun güneybatısında, avlunun ise güneyinde yer alan E blok, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bloğun zemin katı, ortadaki dikdörtgen avlunun etrafını dört yönden çeviren koridor ve bu koridorlara açılan mekânlardan meydana gelen bir planlamaya sahiptir (Çiz. 75). Avlunun güneybatı kanadının kuzeybatı köşesi 141 cm içten başlamış güneydoğu köşesi ise 342 cm dışa taşırılmıştır. Cephenin kuzeybatı ucu cepheden 432 cm öne taşıntı yapmaktadır. Bu kısım hol, oda ve birinci kat ile katlar arası geçişi sağlayan merdivenlerden oluşur. Birinci kat, zemin katta olduğu gibi avluyu

çevreleyen koridora açılan odalardan meydana gelir. Bloğun güneybatı kanadının ortası zemin ve birinci kattan oluşurken, yan kısımlar tek katlı tutulmuş, güneydoğu kanadının ise güneybatı ucu tek katlı olarak düzenlenmiştir (Çiz. 76). Bu kanadın iç avluya bakan kısmındaki merdivenler katlar arası geçişi sağlamaktadır. Bodrum kat planı zemin kat planını tekrar eder (Çiz. 77). Bloğun ana avluya bakan cephesinde bodrum kata geçiş sağlayan bir, zemin kata geçiş sağlayan iki kapı açıklığı bulunmaktayken, güneybatıdaki kanatta beş, kuzeybatıdaki kanatta ise altı kapı açıklığı ile bloğa geçiş yapılmaktadır (Çiz. 78). Ana blokta olduğu gibi cepheye hareketlilik katan pilastrlar, kat ve saçak silmesi ile kesilerek cepheyi adeta dikdörtgen panolara ayırmıştır. Blok, cephelerde açılan dikdörtgen formlu çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır (Fot. 116). Bloğun üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

F Blok: D bloğun güneydoğusunda enlemesine dikdörtgen planlı F blok yer alır. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak düzenlenen binanın zemin katı, ortadaki enlemesine dikdörtgen planlı koridora iki yandan açılan odalardan meydana gelir. Bloğun güneybatısında, zemin kat olarak yapılmış uzunlamasına dikdörtgen planlı ek bina bulunur (Çiz. 79). Birinci kat, ortadaki güneybatı – kuzeydoğu yönlü enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan açılan odalardan teşekkül eder (Çiz. 80). Bodrum katta, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridor, spor salonu olarak değerlendirilen mekân ile ikiye bölünmüştür. Zemin ve birinci katlarda olduğu gibi burada da koridora iki yandan odalar açılmaktadır. Bodrum katın güneydoğusu, cephenin yaklaşık 3/2'sini kaplayacak şekilde genişletilmiştir (Çiz. 81). Yapının D bloğa bakan kuzeybatı cephesinin güneybatı kenarında yuvarlak kemerli ana giriş açıklığı ve bunun iki yanında yuvarlak kemerli pencereler yer almaktayken birinci katta kapı ve yuvarlak pencerelerin hizasında söve ile kemerleri kesme taşla belirtilmiş, kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmış, yuvarlak kemerli üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephedeki diğer pencereler kare formlu olup lento ve söveleri kesme taşla belirtilmiş ve üstünde tuğlalardan yapılmış basık kemerli dekoratif unsurlara yer verilmiştir (Fot. 117). Moloz taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen bina Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüştür. Yapının güneybatısına bitişik olarak yapılmış, uzunlamasına dikdörtgen planlı, tek katlı ek binanın bir kısmı betonarme bir kısmı da ana binada olduğu gibi moloz taşla inşa edilmiştir.

G Blok: E bloğun güneybatısında yer alan G blok betonarme olarak yapılmıştır. Yola paralel olarak yerleştirilen blok, uzunlamasına dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Zemin ve birinci kattan oluşan bloğun zemin katı ikiye bölünmüş ve

yarısında odalara direkt avludan geçiş sağlanırken, diğer yarısında odalara ortadaki dikdörtgen planlı koridordan ulaşılmaktadır (Çiz. 82). Birinci kat planı ise ortadaki dikdörtgen koridora açılan odalardan meydana gelir (Çiz. 83).

Yapıya ait eski fotoğraf ve haritalardan yola çıkarak, bazı değişiklikleri tespit etmek mümkündür. Sultan Abdülhamid tarafından yaptırılan ve yapının etrafını çevreleyen duvarın ortasındaki kapı ile kapının iki yanındaki binanın günümüze ulaşmadığı görülür (Foto: 118 - 120). Aynı fotoğraflardan ana binanın kapı açıklığının yuvarlak kemerli olarak düzenlendiği ve iki yandan pilastrlar ile vurgulandığı tespit edilebilmektedir. 20. yüzyılın başına ait bir fotoğraftan B bloğun avluya bakan cephesinde, yuvarlak kemerli revakların bulunduğu, revakların üst katında da balkona yer verildiği anlaşılır (Foto: 121). A bloğun avluya bakan cephesi de B bloğun avluya bakan cephesiyle aynı şekilde olmasından yola çıkılarak A bloğun da avluya bakan cephesinin revaklı olarak düzenlenmiş olabileceği kabul edilebilir. 1902 yılına ait haritadan yapının bugünkü yerleşim planını yansıttığı görülür (Hrt. 4). Haritada, F bloğun güneybatısına bitişik binanın ve E bloğun kuzeybatısındaki yemekhane olarak kullanılan binanın olmadığı anlaşılır. 1910 yılına ait yapının gravürünün olduğu antette A, B, E, G blok ve yemekhane kısmı ile giriş kapısının iki yanındaki binalar resmedilmiştir (Fot. 122). Ancak yapıların yerleştirilmesinde problem olduğu gözükmekteyse de bunların şekillerini yansıtması ve yemekhane kısmının resmedilmesi açısından önemlidir. Böylece Osmanlı arşivlerindeki 1902 tarihli haritada yer almayan yemekhane kısmının 1902 ile 1910 yılları arasında yapılmış olduğu söylenebilir. Gravürde, A bloğun cephe düzenlemesine bakıldığında, pencerelerin ritmik olarak yerleştirildiği görülmekle birlikte cephedeki üç sıra pencere düzenlemesi ve cephenin ortasındaki ikinci kat seviyesine kadar uzanan abidevi kapı açıklığının gerçeği yansıtmadığı anlaşılır.

Yapılar topluluğundan oluşan hastane binasının girişteki ana bloğu yönetim binası olarak kullanılırken diğer bloklar hastaların tedavi edildiği binalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız Lape Hastanesi, dönemin hastane binalarının genel özelliklerinden olan şehrin dışında ve tepede inşa edilme geleneğine uygun olarak yapılmıştır. Hastane, yalın mimarisi, cephelerdeki pencere düzenlemeleri, pilastrlar ve kat ayrımlarının silme il belirtilmesi gibi unsurlar nedeniyle dönemin mimari anlayışı olan Neo-Klasik üslubu yansıtır.

Malzeme ve Teknik: Hastaneyi oluşturan blokların cephelerinin sıvalı olması nedeniyle inşa malzemesi tespit edilememiştir. Yalnızca cepheleri sıvasız bırakılan F bloğun taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edildiği görülür. Ayrıca, F bloğun cephelerdeki pencere kemelerinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastaneyi meydana getiren yapılar topluluğuna bakıldığında herhangi bir süsleme unsurunun olmadığı, cephelerin pencere, silme ve pilastrlar ile hareketlendirildiği görülür.

2.1.10. İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi⁴⁴¹

Fotoğraf: 123-128

Çizim: 84-90

Yeri: Zeynep Kamil Hastanesi, İstanbul'un Üsküdar İlçesi, Opr. Dr. Burhanettin Üstünel Cad. No:10'da, 51 pafta, 204 ada, 34 parselde yer alır.

Tarihçesi: Zeynep Kamil Hastanesi, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Prenses Zeynep Hanım ve eşi sadrazam Yusuf Kamil Paşa tarafından yaptırılmıştır⁴⁴² olup yapının inşa tarihi ile ilgili farklı görüşler söz konusudur. Bedi. N. Şehsuvaroğlu, Esin Kahya-Ayşegül Erdemir ve Fahri Atabey yapının 1860 tarihinde temelini atıldığı ve iki yıl sonra açılışının yapıldığını herhangi bir belgeye dayandırmadan belirtmektedir⁴⁴³. Süleyman Kızıltoprak ve Mehmet Nermi Haskan ise yapının inşasının 1860 yılında başlayıp 1882 yılında tamamlandığını ifade etmektedir⁴⁴⁴. Şeref Etker-Feza Günergün-Abdullah Köşe, arşiv belgelerinden yola çıkarak yapının temelini H. 20 Cemâziyel evvel 1292 / M. 24 Haziran 1875 Perşembe günü atıldığını, H. 11 Rebûlâhîr 1299 / M. 02 Mart 1882 Perşembe günü de kalabalık bir törenle açılışının

⁴⁴¹ Zeynep Kamil Hastanesi Restorasyonu devam ettiği için fotoğraf çekilememiştir. Yapının kataloğu, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden elde edilen belge, çizim ve fotoğraflar ile hastanenin resmi internet sitesinden elde edilen fotoğraflardan yola çıkılarak oluşturulmuştur.

⁴⁴² Bedi N. Şehsuvaroğlu, *İstanbulda 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, İstanbul 1953, s. 73; Fahri Atabey, *Zeynep-Kâmil Hastanesi 1860-1955*, 1956, s. 16, 17; E. Kahya-A. Demir, *age.*, s. 245; Şeref Etker-Feza Günergün-Abdullah Köşe, "Zeynep-Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/2, 2004, s. 1; N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 203; B. Demirhan, *agt.*, s. 20; Alidost Ertuğrul, *XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 283; Z. Tonbul-Ö. Forta, *age.*, s. 125.

⁴⁴³ B. N. Şehsuvaroğlu, *age.*, 1953, s. 73; F. Atabey, *age.*, s. 16; E. Kahya-A. Demir, *age.*, s. 245.

⁴⁴⁴ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, c. 3, İstanbul 2001, s. 1254; Süleyman Kızıltoprak, "Zeynep-Kamil Hastanesi'nin Kurucusu Prenses Zeynep Hanım: Hayat ve Hayratı", *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler*, c. 2, İstanbul, 2005, s. 625.

gerçekleştirildiğini ve ertesi gün de hasta alımına başlandığını, yapının mimarlarının Bernasconi ve Duca adlı iki mimar olduğunu belirtirler⁴⁴⁵. Etker- Günergün-Köşe ile Haskan'ın makalelerinde yer verdiği ve hastanenin 1882 yılında açıldığını gösteren bir diğer belge ise Vakanüvis Lütü Efendi'nin Divançesi'dir. Divançe'de bulunan hastane ile ilgili şiirin dizilerinin en altında, hastanenin inşa tarihi olarak 1882 tarihi düşülmüştür. Vakanüvis Lütü Efendi, Divançesi'nde şu ifadelere yer verilmiştir⁴⁴⁶:

نعت ددایم اولسون حضرت زینب خانم
دفتر خیرین قونددیو خست ه خک یی
سپتر رحمتده زوجک الهیولسون صفا
زوجه ییل ه صاغ طایکن چیددیو خست ه خک یی
چیددیو غای شکر اولدیو صرع لطف ییلم
صاغ اول ه زینب خیم ییلدیو خست ه خک یی

۱۲۹۹

Âfiyetde dâim olsun Hazret-i Zeyneb Hanım
Defter-i hayrâtına katdı bu hastahaneyi
Pister-i rahmetde zevç-i Kâmil'i bulsun safâ
Zevcesiyle sağ iken çatdı bu hastahaneyi
Çıkdı bigaye şükür oldu bu mısra' Lûtfî tâm
Sağ ola Zeyneb Hanım yapdı bu hastahaneyi
1299 (1882)⁴⁴⁷

Etker, Günergün ve Köşe'nin sunmuş olduğu belgelerden hastanenin temelini 1875 yılında atıldığı, Vakanüvis Lütü Efendi'nin Divançesi'nde yer alan 1882 tarihinden ise inşasının 1882 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Birçok araştırmacı da bu görüşü desteklemektedir⁴⁴⁸. Hastane binasının ilk başta 100 yataklı büyük bir hastane olması

⁴⁴⁵ Ş. Etker-F. Günergün-A. Köşe, agm., s. 3-4.

⁴⁴⁶ Ahmed Lütü, *Divançe-i Vakanüvis Ahmed Lütü*, İstanbul 1302, s. 64.

⁴⁴⁷ Haskan Ahmet Lütü'nin hastane ile ilgili şiirinin Türkçe tercümesini yayınlamış olup şiirin beşince satırında “şükür” kelimesini yazmadığı görülmektedir. Etker, Günergün ve Köşe'de Haskan'ı referans göstererek yer verdikleri yazılarında aynı şekilde şükür kelimesine yer vermemiştir. M. N. Haskan, *age.*, s. 1254; Ş. Etker-F. Günergün-A. Köşe, agm., s. 4.

⁴⁴⁸ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 203; B. Demirhan, *agt.*, s. 28, 29; A. Ertuğrul, *agt.*, s. 283; Z. Tonbul-Ö. Forta, *age.*, s. 125.

planlanmışken, 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nin başlaması ve ekonomik problemlerden dolayı 40 yataklı olarak inşa edilmiştir⁴⁴⁹.

1899 yılında, hastanenin zemin katı, hekim ve memur odaları, erkek hastalar için ameliyathane, muayenehane ile eczaneden oluşmaktayken kadın hastalara ayrılmış olan birinci katın sağ tarafı bulaşıcı hastalıklar koğuşu ve odaları, sol tarafta da ameliyat salonu, cerrahi koğuş ve odaları ile pansuman odası ve hasta yemekhanesinden meydana gelmektedir⁴⁵⁰.

Hastanenin 1876 tarihli vakfiyesi, Zeynep Kâmil Hastanesi de dahil olmak üzere Zeynep Hanım ve Kamil Paşa'nın vakfettikleri mülk ve gelirlerin dökümünü içermekte, bunların Üsküdar'da inşa edilmekte olan hastanede, hastaların en iyi şekilde ve ücretsiz olarak tedavi edilmesi için vakfedildiğini belirtmektedir⁴⁵¹. 1883 tarihli dördüncü vakfiye Zeynep Hanım'ın Mısır'daki malvarlığının nasıl paylaşılacağı, hastanenin ve diğer vakıfların mütevellilerinin kimler olacağı hakkında bilgiler yer almaktadır⁴⁵².

Zeynep hanımın vefatından sonra hastane varislerinden Sait Halim Paşa, hastaneyi Operatör Cemil Paşa'nın kullanımına vermiş, Cemil Paşa hastanede onarım çalışmaları gerçekleştirerek bir ameliyathane ile kalorifer tesisatı kurdurmuştur⁴⁵³. Cemil Paşa'nın ameliyathanesi, ikinci katın kuzey kanadında olup kadınlar için ayrılan bu katta bir de küçük hamam bulunuyormuş⁴⁵⁴. Bu hamamın, kuzey kanadının güneybatı ucunda olduğu, duvardaki mermer kaplamalar ile mermer merdivenlerden anlaşılmaktadır⁴⁵⁵. Balkan ve Birinci Dünya savaşları sırasında askeri hastane olarak kullanılan bina Cemil Paşanın hastaneden ayrılmasından sonra bakımsız bir hale gelmiştir⁴⁵⁶. 1919 yılında şehremaneti idaresine geçen hastane binası geçirdiği onarımın ardından yeniden faaliyete başlamıştır⁴⁵⁷. Tıp Fakültesinin ücretli Akliye ve Asabiye Kliniği olarak kullanılan bina, 1932 yılında Ebe Leyli Talebe Yurdu olarak hizmet vermiş, 1933 yılında belediyeye geçen hastane binası, bir süre yataklı dâhiliye ve hariciye servisine dönüştürülmüş ve

⁴⁴⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 204.

⁴⁵⁰ Nuran Yıldırım, "Zeynep Kâmil Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII., İstanbul 1993, s. 552.

⁴⁵¹ Ş. Etker-F. Günergün-A. Köşe, *agm.*, s. 13.

⁴⁵² Ş. Etker-F. Günergün-A. Köşe, *agm.*, s. 13.

⁴⁵³ B. N. Şehsuvaroğlu, *age.*, 1953, s. 73.

⁴⁵⁴ Etker-F. Günergün-A. Köşe, *agm.*, s. 7.

⁴⁵⁵ İstanbul 6 Numarılı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Rölöve Raporu, Dosya No: ÜSK 204-34.

⁴⁵⁶ B. N. Şehsuvaroğlu, *age.*, 1953, s. 73.

⁴⁵⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 204.

1935 yılından itibaren Doğumevi olarak kullanılmıştır⁴⁵⁸. 1952 yılından sonra hastane binasının servis kısımları ve odalar yeniden düzenlenmiş, laboratuvarlar modern hale getirilmiş, ek binalar inşa edilerek yatak sayısı artırılmış, 1961’de Zeynep-Kamil Koleji açılmış ve 1982 yılında yapılan protokolle hastane binası Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir⁴⁵⁹.

Hastane binası; Nuh Kuyusu Hastahanesi, Gureba Hastahanesi, Gureba-i İnas Hastahanesi, Üsküdar Nisa Hastahanesi, Zeyneb ve Kamil Hastahanesi, Zeynep Kamil Hastahanesi, Kamil Paşa Hastahanesi, Zeynep-Kâmil Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi ve Zeynep-Kâmil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi adlarıyla anılmıştır⁴⁶⁰.

Onarım: Hastane binasında 2014 yılında başlayan onarım çalışmaları 2019 yılında tamamlanmış, bu çalışmalarda orta bloğun avluya bakan cephesinin ortasındaki kapı açıklığının önündeki betonarme olarak yapılmış olan kısım kaldırılmıştır. Yine avluya bakan cephelerde yuvarlak kemerlerin içi doldurulmuş, bu kemerler hafifletme kemeri haline getirilip pencereler dikdörtgen formulu düz atkılı olarak yapılmışken, pencerelerin içi boşaltılıp yuvarlak kemerli pencere formları ortaya çıkarılmış ve betonla kapatılan pencereler açılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastane binası, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 123). Bahçenin içerisinde, hastanenin batısında, yapının banileri olan Zeynep hanım ve Yusuf Kamil Paşa’nın türbesi de yer alır (Fot. 124). Kuzey-güney doğrultulu hastane binası “U” şeklinde olup, “U”nun yan kanatları batı uçta avluya doğru hafif girinti yapar. Bina simetrik bir plan düzenlemesine sahiptir. Yapıya, zemin katta, orta ve yan kanatların avluya bakan cephelerinin ortasındaki birer kapı açıklığından geçiş sağlanır. Orta kanadın avluya bakan cephesinin ortasındaki ana girişten yapının zemin kat koridoruna ulaşılır. Avluyu, “U” şeklinde çevreleyen koridorun gerisinde, çok sayıda oda yer alır (Çiz. 84). Orta koridorun doğusunda, giriş aksında, katlar arası geçişi sağlayan çift kollu merdiven, merdivenin kuzey ve güneyinde beşer oda bulunur. Orta koridor iki uçta batıya doğru dönmekte ve “U” formunu almaktadır. Simetrik olarak düzenlenen yan kanatlara, ortadaki kanattan ve

⁴⁵⁸ B. N. Şehsuvaroğlu, *age.*, 1953, s. 73.

⁴⁵⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 205.

⁴⁶⁰ Ş. Etкер-F. Günergün-A. Köşe, agm., s. 5,6; B. Demirhan, *agt.*, s. 18; Zehra Tonbul-Özgün Forta, *Tarihi Hastaneler Gurebâ Hastaneleri’nden Memleket Hastaneleri’ne İlk Sivil Hastaneler*, İstanbul, 2009, s. 125; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 205.

avludan birer kapı ile geçilir. Güney kanadın koridoruna, güney yönden katlar arası geçişi sağlayan tek kollu merdiven ile merdivenin doğu ve batısındaki birer oda açılır. Koridor, güney kanadın ucunda kuzeye dönerek, kanadın avluya doğru girinti yapan kısmının sonuna devam eder. Buradaki üç oda, birbirine birer kapı açıklığı ile bağlanırken, koridora iki kapı ile açılır. Kuzey kanat, güney kanadın simetriği olarak düzenlenmiştir. Burada koridorun batı ucunda koridor sonlanmaktadır. Kanadın, avluya doğru girinti yapan kısmındaki üç oda, birbirine birer kapı açıklığı ile bağlanmakta ve diğer kanattan farklı olarak bir kapı açıklığı ile kuzey kanadın koridoruna açılır. Kanadın avluya doğru girinti yapan kısmında koridor yerine bir oda yer alır. Ancak simetrik plan düzenlemesine bakıldığında, burasının koridor olarak yapılmış olduğu, sonraki bir dönemde odaya çevrilmiş olması mümkündür.

Yapının birinci katı, zemin kat planını tekrarlarken, zemin kattaki güney kanadın batı ucundaki üç oda, birinci katta tek oda şeklinde düzenlenmiştir (Çiz. 85).

Bodrum kat planı ise yan kanatlardan ibarettir (Çiz. 86). Güney kanatta, merdiven ve merdivenin batısında yer alan tek oda koridora açılır. Kanadın batı ucundaki, avluya doğru girinti yapan üç odadan kuzeydeki koridora açılmakta, diğer iki odaya ise yapının güney cephesindeki kapı açıklığından girilmektedir. Orta kanat ile güney kanadın birleştiği kısımda, yapının güney cephesinden bir kapı açıklığı ile geçiş sağlanan tek bir oda vardır. Kuzey kanat, zemin kat planını tekrarlamaktadır. Kanadın batı ucunda avluya girinti yapan bölümdeki üç odadan kuzeydekine, kuzey cephedeki kapı açıklığından geçilir. Ortadaki oda koridora açılırken, güneydeki oda, doğusundaki odaya bir kapı açıklığı ile bağlanmıştır.

Bodrum katta tavan volta döşeme, zemin ve birinci katlarda ahşap tavan şeklinde yapılmıştır.

Hastanenin cepheleri oldukça dikkat çekici olup Avrupa'daki Rönesans Dönemi bina cephelerini hatırlatan cephe düzenlemesi ile Neo-Klasik üslupta inşa edilmiştir. Yapının avluya bakan cephelerinin zemin katında, doğu ve yan kanatların ortasında birer yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının önündeki, iki basamaklı merdivenle ulaşılan sahanlığın üstü sundurma ile kapatılırken, etrafı ahşap malzeme ile çevrilmiştir. Orta kanadın zemin katında on, birinci katında on bir tane, yan yayana dizilmiş ve pilastrlar ile birbirinden ayrılmış yuvarlak kemerli pencere açıklığı yer alır (Çiz. 87). Pencere kemerleri, sütunce şeklinde düzenlenmiş sövelerin üstündeki

silmelerden oluşan başlıklara oturur. Pencere aralarındaki pilastrların da üstünde silmelerden oluşan başlıklar bulunmaktayken bu pilastrlar üstten tüm yapıyı dolaşan bir silme ile sınırlandırılmıştır (Fot. 125). Pencereilerin altında, tüm cepheyi dolaşan iki silme arasına alınmış dikdörtgen kartuşlar bulunmakta ve bu kartuşların her biri iki yandan pilastrların altlıkları ile sınırlandırılmıştır. Cephe, zemin ve birinci katın arasında yer verilen ve tüm cepheleri dolaşan profilli kat silmesi ile ikiye bölünmüş, en üstte ise tüm cepheleri dolaşan saçak silmesine yer verilmiştir. Cephe, çatı seviyesinde, üzerinde dikdörtgen kartuşlar olan parapet duvarı ile sonlanmaktadır. Parapet duvarının ortasında, kitabe yer almakta ve kitabe üzerinde *fihî şifaun li'n-nas* (Onda insanlar için sağlık vardır)⁴⁶¹ ifadesi bulunmaktadır. Yan kanatların avluya bakan cephelerinin zemin katında, kapı açıklığının iki yanında birer, birinci katında üçer, kanatların avluya girinti yapan bölümünün avluya bakan cephesinde zemin ve birinci katlarda ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yan kanatların pencere ve cephe düzenlemesi orta kanat ile aynı olup, kanatların avluya bakan cephelerinde ortak bir düzenleme söz konusudur.

Yapının dışa bakan cepheleri, avluya bakan cephelerinden farklı bir düzenlemeye sahiptir. Yan kanatların avluya girinti yapan bölümünün birbirine bakan kısımlarında zemin ve birinci katlarda üçer (Fot. 126), batı cephesinde ise beşer pencere açıklığı görülür. Pencereiler dikey dikdörtgen formlu, düz atkılı ve içten dışa doğru profillidir. Zemin kat pencerelerinin üstünde profilli, düz atkılı alınlık bulunurken, altındaki denizliğin iki kenarında dekoratif konsol vardır. Birinci kat pencerelerinin üstünde ise monotonluğu engellemek için atlamalı olarak yerleştirilmiş üçgen ve basık kemerli alınlıklar uygulanmıştır. Bu alınlıkların iki kenarında, pencere kemerine kadar sarkan dekoratif konsollara yer verilmiş ve avluya bakan cephelerde olduğu gibi burada da pencere altlarında, alttan ve üstten silme ile sınırlandırılmış dikdörtgen kartuşlar yapılmıştır. Yan kolların batı cephelerinde, bodrum katta, zemin kat pencereleri hizasında, enlemesine dikdörtgen ve dar pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Avluya bakan cephelerdeki kat silmesi ile saçak silmesi dış cepheleri de kuşatmakta ve buralarda cepheler parapet duvarı ile sonlanmaktadır. Cephe köşeleri ise şaşırtmalı taşla belirtilmiştir. Yan kanatların ve doğu kanadın dışa bakan cepheleri de batı cephe ile aynı özelliklere sahiptir (Fot. 127). Yan kanatların cephelerinde zemin ve birinci katlarda dokuzar pencere açıklığına yer verilirken, bodrum katta sekizer pencere açıklığı ile güney cephenin doğusunda ve kuzey cephenin batısında bodrum kata geçişi sağlayan birer kapı

⁴⁶¹ Nahl Suresi 69. Ayet.

açıklığı bulunur (Çiz. 88, 89). Yapının doğuya bakan arka cephesinin ortası ve iki kenarı cepheden 0.60 m taşıntı yaparak cepheye hareketlik kazandırılmış, taşıntı yapan kısımların köşeleri şaşırtmalı taşlarla belirtilmiştir. Cephenin, zemin ve birinci katlarında, yirmişer pencere açıklığına yer verilmiş, bodrum katın cepheden taşırılan iki kenarında ikişer pencere açıklığı uygulanmıştır (Çiz. 90). Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Tuğla malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen yapının cepheleri sıvanmıştır. Yapıda, tuğla malzemenin yanı sıra kapı, pencere, köşe taşları, kitabelik, merdivenler ve cephelerdeki subasman seviyesinde mermer malzeme kullanılmıştır. Demir, iç mekandaki volta tonozları oluşturan putrellerde, ahşap malzeme ise tavanlarda görülür.

Süsleme: Zeynep-Kamil Hastanesi'nin iç mekanında süsleme unsuru görülmezken, dış cephe oldukça hareketlidir. Özellikle cephelerdeki çok sayıda pencere açıklığı ve bu pencerelerin üstlerindeki profilli düz atkılı, üçgen ve basık kemerli alınlıklar ile pencere söve ve kemerlerindeki kademelenme ortaya estetik bir görünüm koyar. Cepheyi süsleyici unsurlardan bir diğeri ise alınlıkların iki kenarındaki, iç ve dış bükey kavis yaparak "S" formunu alan dekoratif konsollardır. Ayrıca pencere altlarındaki ve parapet duvarındaki kartuşlar, silme uygulamaları ve şaşırtmalı köşe taşları da cepheyi hareketlendiren unsurlar arasındadır. Ana kapı açıklığının düşey olarak hizasında, parapet duvarları arasında kitabelik yer alır (Fot. 128). Kitabelik, iki yandan iç bükey yaparak yükselmekte ve üstte ters eğmeç formu ile sonlanmaktadır. Kitabeliğin ortasında dikdörtgen kartuş içerisine *fihî şifaun li'n-nas* yazısı vardır. Kitabenin üstünde, kabartma olarak yapılmış perde motifi yer almakta, motifin iki yanından sarkan püsküller, altındaki dikdörtgen formlu kitabeyi iki yandan sınırlamaktadır. Kartuşun altında ise ortadaki akant yaprağı motifinin iki yanından çıkan, uçları volütlü motif, iki kenarda uçları tekrar volüt oluşturarak tamamlanmakta olup, başlangıçtaki volütler yukarıya bakarken kenarlardaki volütler aşağıya bakacak şekilde yapılmıştır. Kitabeliğin iki yanındaki iç bükey hatların üstünde alt ve üst uçları sarmallı "S" formlu motif yer alır. Ters eğmeç formunun ortasında, merkezdeki akant yaprağı motifinin iki yanından çıkarak aşağıya doğru sarkan "C" kıvrımlı motiflerden oluşan süsleme unsuru yer alır. Bu motifler Barok üslubun yansımaları olarak değerlendirilir.

Saray dışı kişilerin şahsi tasarruflarıyla kurdukları ilk özel hastane olma özelliği taşıyan Zeynep Kamil Hastanesi⁴⁶², Avrupa'daki Rönesans dönemi yapılarının hatırlatan cephe düzenlemesiyle oldukça dikkat çekici bir örnektir. Yapı, simetrik planı, pencere düzenlemeleri, alınlıkları, kat silmesi, şaşırtmalı köşe taşları ve pilastrları ile Neo-Klasik üslubun en güzel örneklerinden biridir. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti'nde banilerin kendi yaptırdıkları darüşşifa içerisine gömülme geleceği⁴⁶³ Zeynep Kamil Hastanesi'nde de uygulanmış ve hastanenin batısında tek kubbeli sekizgen gövdeli bir türbe yaptırılarak banileri buraya gömülmüştür. Bu da batılılaşma döneminde ortaya çıkan hastane binaları arasındaki tek örnek olması açısından dikkat çekicidir.

2.1.11. Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi

Fotoğraf: 129-157

Çizim: 91-93

Yeri: Günümüzde Trabzon Hasanpaşa Askeri Gazinosu olarak kullanılan bina, Trabzon'un Ortahisar ilçesi Erdoğan Mahallesi'nde Dönemeç Sokak No:8'de; 123 pafta, 487 ada, 10 parselde yer alır.

Tarihçesi: Devlet arşivlerinde bulunan yapının özgün plan ve cephe çizimini gösteren belge üzerinde H. 1300 / M. 1883 tarihi belirtilmektedir⁴⁶⁴. Hastane, doğu kanadının ortasındaki kitabelikteki talik hatla yazılmış kitabesine göre Mutasarrıf Hasan Paşa tarafından H. 1300 / M. 1883 yılında yaptırılmıştır (Fot. 129). Hastanenin kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır⁴⁶⁵:

ن ش له فل ك ج اض ر ت ع بال ح م د خ ل ك

دوای ثقبت یال ح ق ف ن ل خ ش ان ام اولدی

ه پیش من ض ن ف ل ک ا ر ی ت ف ی ه ا ط ل ی در

ب و ق ص د ن ز د ع ل ی س ن د م ا ق ص ا ی م ر ا م اولدی

ا و ف ل ک ر ق ا د س ک س و ق ط ی ی ع ی ل ه م ک ن د ه

ر ی ج ا ش ا ر خ ی ی ی پ ف ی ر ا ی ت ح ا م اولدی

⁴⁶² Etker-F. Günergün-A. Köşe, agm., s. 17.

⁴⁶³ Nermin Şaman Doğan, "Anadolu Selçuklu Medreseleri Ve Darüşşifalarında Türbe", *Belleten*, 83/297, 2019, s. 520

⁴⁶⁴ BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1327.

⁴⁶⁵ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, c. 1, İstanbul 1991, s. 211-213.

اوده اي ايويوب لطف ليليراز جمل ه طبزونده
 بو خسته خفيلاپلدى قوين لتحتام الىدى
 چيوش پدائش اهي خست هتلايل ه غريبلك
 حصول صنتجن تاين ليدر عالعولم الىدى
 ايلندين امين نوبت نامن امئ هطين ه
 حبيبي نيلك ايل همش مور وينام الىدى
 او سلطان معظمش وكت وقريل ه صاغ اولسون
 كورلك ج موبهت اوزره غل برب دوام الىدى
 طبزون لغقى دهقدا فعلايت ليدر همت
 شو همت طوغويسى بادتت حبيبن عوام الىدى
 هيدن كالمينه حسن نيج ه نظام اوزره
 حسن پاشا اينتيجيم اور ملك مهام الىدى
 اطللى همت صرف مسندن جلهه مضمون
 وطن نيزنك سيجل ه مع مور و بلك اولدى
 مضاعف و جله دهلكك حله ي ازي يايخن
 بو خسته خفيلاپل بوب جويد اوزرت مام اولدى
 سنه ۱۳۰۰ ش

Şehen-şah-ı felek-câ Hazret-i Abdülhamid Hân'ın

Devâ-yı şefkati el-hak şifâ-bahş-i enâm oldu

Hemîşe nuhbe-i efkârı terfih-i ahâlîdir

Bu maksad nezd-i âlisinde aksâ-yı merâm oldu

O fikr-i akdesin sevk-i tabî'isiyle mülkünde

Nice âsâr-ı hayriyye pezîrâ-yı hitâm oldu

Îrâde eyleyüp lûtf eyler ez-cümle Trabzon'da

Bu hastahâne yapıldı karîn-i ihtitâm oldu
Cüyûş-ı padişâhi hastegâniyla garibânın
Husûl-i sıhhatin te'min eder a'lâ makâm oldu
Olundu nâmı nisbet nâm-ı nâmî-i hümayûna
Hamîdiyye denilmek işe meşhur-ı be-nâm oldu
O sultân-ı mu'azzam şevket u şânıyla sağ olsun
Görüldükce bu hey'et üzre âlem ber-devâm oldu
Trabzon halkı da nakden ve fi'len etdiler himmet
Şu himmet doğrusu bâdî-i tahsîn-i avâm oldu
Veren ikmâline hüsn-i netîce intizâm üzre
Hasan Pâşâ-yı tahkim-aver-i mülk-i mehâm oldu
Ahâlî himmet-i masrûfesinden cümleten memnûn
Vatan zîrâ anın sa'yile ma'mûr u be-kâm oldu
Muzâ'af vechile de kilik-i Hilmî yazdı târihin
Bu hastahâne üslûb-ı cedîd üzre tamâm oldu
Sene 1300, Şaban

Onarım: Günümüze gelinceye kadar çeşitli onarımlardan geçen hastane binası 1996 yılında misafirhaneye çevrileceği zaman onarımdan geçirilmiş, ahşap döşemeleri ve tavanları betonarme olarak yapılmıştır⁴⁶⁶.

Plan ve Mimari Özellikleri: Geniş bir topografya üzerine yayılan hastanenin güneybatısında camisi, kuzeyinde ise hamamı bulunur (Fot. 130).

U planlı olarak inşa edilen hastane, doğu-batı doğrultusundaki geniş bir alan üzerine kurulmuştur (Çiz. 91). Hastanenin kuzey kanadı iki katlı, doğu ve batı kanatları tek katlıdır. Kuzey ve doğu kanadın kenarları cepheden ileri taşırılmıştır. Kuzey kanadın dışa bakan cephesinin ortasındaki ana kapı açıklığından giriş holüne, buradan doğu ve

⁴⁶⁶ Hamiyet Özen vd., *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri*, Trabzon 2010, s. 204.

batıdaki enlemesine dikdörtgen koridorlar ile güneydeki bahçeye geçiş sağlanır (Fot. 131). Holün batısındaki koridorun kuzeyinde üç oda bulunurken, koridor, güney yöndeki pencerelerle bahçeye açılır (Fot. 132). Holün doğusundaki koridor ise ortada yer almakta, buraya kuzey ve güneyden sekizer oda açılmaktadır (Fot. 133). Yan kanatların ortasında da koridor yer alırken, bu koridorlar ana kanadın koridorlarıyla birleşir ve U formu oluşturur. Batı kanadındaki koridora batı yönden altı, doğudan beş, doğu kanadındaki koridora doğu yönden altı, batıdan beş oda açılır (Fot. 134-136).

Hastanenin ana kanadını oluşturan kuzey kanadın dışa bakan cephesinin ortasına ana kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Fot. 137). Bodrum kat üstünde yükselen zemin kattaki ana kapı açıklığına iki kollu, oval merdivenle ulaşılmaktadır. Basık kemerli ana kapı açıklığı iki yandan, üzerinde dekoratif sütunların yer aldığı pilastlar ile vurgulanmıştır. Kapı açıklığının yukarısında içi boş bırakılmış iki kartuş bulunmaktadır. Kapının iki yanında basık kemerli birer pencere açıklığı vardır. Giriş kısmı çatı seviyesinde üçgen alınlıkla taçlandırılmıştır. Kapının iki yanındaki pilastlar üçgen alınlıkta da devam ettirilmiş, iki pilastrın ortasında ise yıldız motifine yer verilmiştir. Yapının ana girişi, oval merdivenler, pilastlar, pencereler ve üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Ayrıca girişin iki yanındaki kısmın cepheden ileri taşırılması ile orta kısım eyvan şeklinde içte kalmıştır. Hastanelerde genellikle ana giriş vurgusu orta kısmın cepheden ileri taşırılması ile yapılırken burada tam tersi bir uygulamaya gidilmiştir. Cephede, orta kısmının iki yanı ile iki kenar ileri taşırılmıştır. Orta kısmın iki yanındaki taşkın kısmın üzerinde basık kemerli dörder, kenarlardaki taşkın kısımlar üzerinde beşer, taşınlı kısımlar arasında kalan yüzeyde ise on birer pencere bulunur (Fot. 138, 139).

Bodrum katta merdivenin iki yanında on ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler enlemesine dikdörtgen formlu, basık kemerli, küçük pencerelerken, eğimden dolayı yüksek olan cephenin batı kenarındaki üç pencere zemin kat pencereleri ile aynı ölçülerdedir. Bodrum katın ortasında, iki merdiven arasında kalan kısımda bir çeşme yer alır. Çeşmenin yukarısında H. 1302 / M. 1884 tarihli, Mehmed Emin Esad tarafından talik hatla yazılmış, sekiz satırlık mermer kitabe yer alır (Fot. 140).

Batı kanadının dışa bakan batı cephesinin kuzey ucu, eğimden dolayı iki katlıdır. Bodrum katta boyuna dikdörtgen formlu bir, enine dikdörtgen formlu bir pencere ile düz lentolu bir kapı açıklığı vardır. Cephenin birinci katında, boyuna dikdörtgen formlu, basık

kemerli on üç pencere açıklığı bulunurken, güney uçtaki üç pencere eğimden dolayı diğerlerine göre daha kısa tutulmuştur (Fot. 141, 142).

Doğu kanadının dışa bakan doğu cephenin kuzey ucu, eğimden dolayı iki katlı olarak yapılmış, güney ucu ise yüksekte kalmıştır. Bodrum katta enine dikdörtgen, küçük boyutlu, basık kemerli üç pencere vardır (Fot. 143). Zemin katta boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli on sekiz pencere bulunur. Cephenin ortasındaki iki pencerenin yukarısında, çatı seviyesinde, sonraki bir tarihte betonarme olarak yapıldığı anlaşılan kitabelik bulunmakta ve yapının orijinal kitabesi burada yer almaktadır (Fot. 144).

Doğu kanadın güney cephesinde boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli beş pencere vardır. Yol kotunun altında kalan batı kanadın güney cephesi ise yolun duvarı ile birleştirilerek kapatılmıştır.

Ana kanadın iç bahçeye bakan cephesinin ortasında basık kemerli bir kapı açıklığı ile bunun batısında ve doğusunda boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli yedi pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğudaki pencerelerin sondan ikisi diğerlerine göre daha küçük tutulmuştur (Fot. 145).

Batı kanadın iç avluya bakan cephesinde basık kemerli bir kapı açıklığı ile boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli altı pencere açıklığı yer alır (Fot. 146).

Doğu kanadın iç avluya bakan cephesinde basık kemerli iki kapı açıklığı ile boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli sekiz pencere açıklığı bulunur (Fot. 147).

Tüm pencerelerin söve ve kemerleri ile kilit taşları hafif taşırılmıştır. Cephede kat ayrımı silme ile sağlanmış, taşıntılı kısımların köşeleri pilastlar ile belirtilmiştir. Kanatlar beşik çatı ile örtülürken, doğu ve batı kanadın kuzey ucu ile doğu kanadın eğimden dolayı yüksekte kalan güney ucu kırma çatılıdır. Çatının cepheden ileri taşırılmasıyla saçaklar oluşturulmuştur.

Hastanenin Devlet Arşivleri'ndeki özgün planında ana kapı açıklığından geçilen giriş holünün iki yanında koridor bulunmaktadır (Çiz. 92). Koridorlara kuzeyden odalar açılırken, koridorlar güneyden pencerelerle iç bahçeye açılır. İç bahçede, ana kanat ile yan kanatların birleştiği kısımda helalar vardır. Giriş holünün iki yanında memur odaları, bu odalar ile köşelerdeki taşıntılı mekânlar arasında koğuşlar yer alır. Batı kenardaki taşıntılı kısımda ise koğuş, matbah ve eczane odaları, doğu kenardaki taşıntılı kısımda koğuş ve eczane bulunur.

Batı koridoru, kanadın sonunda kıvrılarak batı kanadında da devam eder. Batı kanatta, koridorun yalnızca batısında odalar yer alırken, koridor doğu yönden pencere ve kapılarla iç bahçeye açılır. Kanadın sonundaki cami, yapının dışından iç avluya geçişin sağlandığı kapı aralığı ile kanattan ayrılır. Ana kanadın doğu koridoru, batı kanatta olduğu gibi doğu kanatta da devam etmektedir. Ancak burada koridorun kısa tutulduğu görülür. Doğü kanattaki odalara hem koridordan hem de iç bahçeden erişim sağlanmaktadır. Batı kanatta koğuş, eczane, matbah ve eczane, doğü kanatta ise oda ve koğuşlar vardır.

Hastanenin özgün plan ile günümüz planı arasında farkların olduğu görülür. Özgün planda, ana kanatta, odalar her iki koridorun da kuzeyinde sıralanmışken, günümüz planında doğü koridor, orta koridor şeklini almış ve her iki yanına karşılıklı olarak odaların sıralanmıştır. Yan kanatlarda koridorlar orta koridora dönüşmüş ve koridorun iki yanına karşılıklı olarak odalar yerleştirilmiştir. Özgün planda caminin bulunduğu doğü kanat ile batı kanadın eş uzunlukta olduğu görülürken, günümüzde ise cami, batı kanattan ayrık olarak, güneyde, kanadın önünden geçen yolun yukarısında konumlandırılmıştır. Bu durum, caminin hastane inşasından kısa bir süre sonra, planda gösterilenden biraz daha yukarıda inşa edildiğini düşündürür.

Kuzey kanattan meydana gelen bodrum kat, zemin katı tekrar ederken, burada yalnızca koridorun kuzeyinde odalara yer verilmiştir.

Cami: Hastanenin güneybatısında, batı kanadının hizasında, kare planlı bir cami bulunur (Fot. 148). Caminin kuzey cephesinde, ortada yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile iki yanda basık kemerli birer pencere açıklığı bulunur. Caminin doğü ve batı cephelerinde üçer, güney cephesinde iki, boyuna dikdörtgen formlu, basık kemerli pencereler açılmıştır. Harimde, ana kapı açıklığının karşısında yüzeyi çini ile kaplanmış mihrap, güneybatıda ahşap minber, güneydoğüda ise ahşap vaaz kürsüsü bulunur (Fot. 149). Giriş aksında bulunan mihrabın üzerindeki çinilerin üslup özelliğinden dolayı yakın bir dönemde yapıldığı anlaşılır (Fot. 150). Caminin 1987 tarihli tescil fişinde mihrabının sade olduğu⁴⁶⁷, 2010 tarihli Trabzon Kültür Envanteri kitabında ise kabartmalı dairevi kemerli olduğu⁴⁶⁸ belirtilmektedir. Ancak günümüzde mihrapta kabartmalı kemer yoktur. Bu bilgilerden yola çıkılarak 2010 yılı sonrasında yapılan restorasyonla mihrabının çinilerle kaplanmış olduğu varsayılabilir. Pencereler arasında, mihrap ile kapının iki yanında

⁴⁶⁷ Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Envanter No: 61-00/1.0.

⁴⁶⁸ Hamiyet Özen vd., *age.*, s.16.

pilastrlar görülür. Harimin ahşap tavanı dört ahşap dikme ile desteklenmiştir. Caminin kuzeybatısında tek şerefeli minaresi yer alır. Minare çokgen kaide üzerinde yükselmekte, kaiden gövdeye soğanımsı bir pabuçla geçilmektedir. Gövdesi yivli minarenin şerefe altında silmeler yer almakta, üstte külahla sonlanmaktadır.

Hamam: Hastanenin kuzeyinde, ayrı olarak inşa edilmiştir (Fot. 151). Hamam soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşur (Çiz. 93). Hamama soğukluğun kuzeyindeki kapıdan geçilir. Soğukluğun ortasında çokgen gövdeli havuz yer almakta ve havuzun cephesinde, kabartma olarak yapılmış vazodan çıkan çiçek süslemesi görülür. Soğukluğun batı duvarının ortasındaki kapıdan üzeri kubbeyle örtülü ılıkılığa ulaşılır. Ilıklığın kuzeyinde hela, güneyinde traşlık vardır. Ilıklığın batı duvarının ortasındaki kapıdan kubbeyle örtülü sıcaklığa geçilir. Sıcaklık haçvari planlı, köşe halvetlidir (Fot. 152). Sıcaklığın batısında ise külhan bulunmaktadır. Günümüzde soğukluğunun örtüsü yıkılmış ve harap durumda bulunan hamamda restorasyon çalışması yürütülmektedir. Hamamın eski fotoğraflarından, soğukluk kısmının üzerinin kırma çatıyla örtüldüğü ve çatının ortasında aydınlatma fenerine yer verildiği görülür (Fot. 153).

Malzeme ve Teknik: Hastanenin cephelerinin sıvalı olması nedeniyle inşa malzemesi tespit edilememektedir. Bodrum katta, iki merdiven arasında bosajlı duvara yer verilmiştir. Ana girişin ortasındaki çeşmenin kitabesi mermer malzemedir. Cephe köşelerinde, silmelerde, üçgen alıklıkta, kapı ile pencere kemer ve sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının üzeri alaturka kiremitle kaplıdır.

Caminin minaresi kesme taşla yapılmıştır. Caminin içi ise pencere alt seviyesine kadar ahşapla kaplanmış, dikmeler ile minber ahşaptan yapılmıştır.

Hamam ise taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kurnalarda mermer malzeme kullanılmıştır.

Süsleme:

Hastanede süsleme motifi ana girişte bulunur. Burada kapı açıklığının yukarısında güneş motifinin içerisinde ters ay motifine yer verilmiştir (Fot. 154). Çeşmenin kitabesinde kartuşlar iki yandan ay-yıldız motifi ile sınırlanmıştır. Buradaki süsleme motifindeki yıldızlar, yarım kollu yıldız şeklinde yapılmıştır. Ana kapı açıklığının iki yanındaki dekoratif sütunlar da cepheye estetik bir görünüm kazandırır. Kare prizma bir altlık üzerindeki soğanımsı bir kaide üstünde yükselen yivli gövde en yukarıda yaprak

motiflerinden oluşan bir sütun başlığı ile başlığın üstünde abak, abakın üstünde köşeleri volütlü tabla, onun da üstünde bir tabla daha bulunmaktadır. Ana kapı açıklığının yukarısındaki iki kartuş arasında sekiz kollu yıldız motifi yer alır.

Caminin minaresinin gövdesinin yukarısında, çokgen cephelerinin her birinde çiçek motifine yer verilmiştir (Fot. 155). Caminin mihrabındaki sonradan yapılan çini kapmada ise Türk çini sanatının geleneksel motifleri kullanılmıştır (Fot. 156).

Hamamın soğukluk kısmının ortasındaki havuzun üzerinde kabartma olarak yapılmış vazodan çıkan çiçek motifine yer verilmiştir (Fot. 157).

2.1.12. İstanbul İtalyan Hastanesi⁴⁶⁹

Fotoğraf: 158-161

Çizim: 94-135

Harita: 5, 6

Yeri: İstanbul'un Beyoğlu ilçesi, Firuzağa Mahallesi, Defterdar Yokuşu No: 17'de; 506 ada, 57 parsel, 31 paftada yer alır.

Tarihçesi: İstanbul'da İtalyan Hastanesi'nin ilk nüvesini, Sardinyalı denizcileri tedavi etmek için hastane olarak kullanmak amacıyla Galata'da kiralanmış ahşap bir bina oluşturmaktadır⁴⁷⁰. Zaman içinde hastanenin ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle Kral II. Vittorio Emanuele tarafından, bugünkü binaların bulunduğu arsa üzerine, Mimar Cavaliere Giorgio Stampa ve Mimar Cavaliere Ercole Stampa'ya 100 yataklı bir hastane binası yaptırılmış ve 12 Mayıs 1876 yılında açılarak hasta bakımına başlanmıştır⁴⁷¹.

Salgın hastalıklar nedeniyle 1898 yılında bulaşıcı hastalıklar binası inşa edilmiş, tuvaletler yenilenmiş, ameliyatlı olan hastalar için bir koğuş yapılmış, 1908 yılında ise tüberküloz binası ve rahibeler evi inşa edilmiştir⁴⁷². Birinci Dünya Savaşı'nda İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşması nedeniyle, 1915 yılında hastaneye el konularak yaralı hastanesi olarak kullanılmış, savaşın ardından hastane tekrar İtalya'nın kullanımına

⁴⁶⁹ Hastanenin fotoğrafının çekilmesi ve yerinde inceleme yapılması hususunda, İtalya İstanbul Başkonsolosluğu'ndan izin istenilmişse de kapalı olan hastane binasının hukuki süreçte olması nedeniyle çalışma izni verilmemiştir. Bu nedenle İtalyan Hastanesi kataloğu, arşiv belgelerinden ve yapılmış olan çalışmalardan yola çıkılarak oluşturulmuştur.

⁴⁷⁰ Nuran Yıldırım, "Dersaadet İtalyan Hastanesi", *İstanbuldaki İtalyan İzi*, İstanbul 2008, s. 234.

⁴⁷¹ Cengiz Can, "İtalyan Hastanesi (Ospedale Italiano) Mimari", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul 1993, s. 304; N. Yıldırım, agm., 2008, s. 236.

⁴⁷² N. Yıldırım, agm., 2008, s. 236-237.

geçmiştir⁴⁷³. Hastane binasının ihtiyaçları karşılayamaması üzerine 1936 yılında, projesi Torinolu Mühendis Carlo Buscaglione tarafından yapılan, hastane binasına bitişik iki katlı cerrahi binası ile rahibeler için konut ve mutfak inşa edilmiştir⁴⁷⁴.

Hastane, 1998 yılında Vehbi Koç Vakfı tarafından 20 yıllığına kiralanmış ve burada onarım çalışmaları başlamıştır⁴⁷⁵. Fiat'ın veliahtı Giovanni Alberto Agnelli anısına hastaneye 3 milyon dolar bağışta bulunulmuş ve hastane binası toplamda 16 milyon dolara yenilenerek 18 Kasım 1999 yılında “Özel Vehbi Koç Vakfı İtalyan Onkoloji ve Rehabilitasyon Hastanesi – Giovanni Alberto Agnelli” adı ile hizmete açılmıştır⁴⁷⁶. Günümüzde davalık olduğu için mühürlenmiş hastane binası kullanılmamaktadır.

Plan ve Mimari Özellikler: İtalyan Hastanesi birçok binadan meydana gelen pavyon tipi hastanelerdendir. Geniş bir bahçe içerisinde yer alan tarihi hastane binasının kuzeyinde poliklinik binası olarak kullanılan B blok, güneydoğusunda poliklinik binası olarak kullanılan A blok, güneybatısında fizyoterapi binası, kuzeybatısında teknik destek binası, güneydoğusunda hemşire lojmanları binası, doğusunda konferans salonu ve güvenlik ofisinin bulunduğu binalar vardır (Çiz. 94).

Hastane binası kareye yakın dikdörtgen planlı ve bodrum kat üstüne üç katlı olarak inşa edilmiştir. Doğu cephesinin ortasındaki iki kapı açıklığından yapının zemin katına geçiş sağlanır. Yapının ortasında, katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunurken, merdiven evinin kuzey, güney ve batısında odalar yer almakta, merdiven ile odalardan meydana gelen orta kısmın etrafını bir koridor, koridorun etrafını ise odalar çevrelemektedir (Çiz. 95). Koridor kuzey yönde, 1936 yılında eklenen iki katlı bina ile birleşirken, ek bina doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen planlı olup, ortadaki koridora iki yandan açılan odalardan teşekküldür. Yapının birinci ve ikinci kat planları, zemin kat planını tekrarlamaktadır (Çiz. 96, 97). Bodrum katta ise birbirine açılan odalar ve hollerden meydana gelen bir düzenleme vardır (Çiz. 98).

Yapının doğu yöne bakan ön cephesinin ortasında, düz atkılı iki kapı açıklığı yer almakta, bunların yukarısında dokuz dilimli kapı üstü penceresi bulunmaktadır (Fot. 158). Kapıların iki yanındaki söveler pilastr şeklinde düzenlenmiş, kapıların üstündeki dilimli

⁴⁷³ N. Yıldırım, agm., 2008, s. 237-238.

⁴⁷⁴ C. Can, agm., 1993, s. 304; N. Yıldırım, agm., 2008, s. 238.

⁴⁷⁵ N. Yıldırım, agm., 2008, s. 240.

⁴⁷⁶ N. Yıldırım, agm., 2008, s. 241.

pencerenin yuvarlak kemerleri pilastr şeklindeki sövelere oturtulmuştur. Kapı açıklıklarının iki yanında, düz atkılı üçer pencere açılmıştır. Pencerelerin üstündeki yuvarlak formlu hafifletme kemerleri, kapı üstü pencereleri ve zemin kattaki diğer pencerelerin yuvarlak kemerleri profilli olarak yapılmıştır (Fo. 159). Kapı ve pencerelerin araları pilastrlar ile hareketlendirilmiştir. Cephenin birinci ve ikinci katında, aynı hizada sekizer tane düz atkılı dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmakta, pencerelerin denizliklerinin iki kenarında dekoratif konsollar yer almaktadır. Kat ayrımları ve subasman seviyesi kat silmesi ile belirtilmiş, kat silmelerinin altında ve üstünde bir sıra daha silmeye yer verilmiş, çatı seviyesinde profilli saçak silmesi kullanılmıştır. Cephe, üstte parapet duvarı ile sonlandırılmıştır (Çiz. 99).

Binanın güney cephesi eğimden dolayı dört katlıdır. En altta, ortada, bodrum kata geçişi sağlayan üç kapı açıklığı ile cephenin batısında üç pencere açıklığı vardır. Zemin, birinci ve ikinci katlarda aynı hizada, düz atkılı sekizer pencere açıklığı bulunur. Zemin katta iki, birinci katta üç, ikinci katta dört pencerelerin kapatılmış olduğu görülür. Ön cephedeki silme uygulaması batı cephede de devam etmekte, ayrıca bodrum katta subasman seviyesi silme ile belirtilmiştir (Çiz. 100).

Arka cephe “U” şeklinde düzenlenmişken, muhtemelen 1998 yılındaki tadilatla, “U” nun arasındaki boş kısım camla kapatılmıştır. Cephenin iki yanında, her katta ikişer pencere açıklığı yer alırken, zemin ve birinci katlarda iki, ikinci katta üç pencerelerin kapatılmış olduğu görülür. Ön cephedeki silme uygulaması arka cephede de devam eder (Çiz. 101).

Kuzey cephenin büyük bölümü 1939 yılında yapılan ek blok ile kapanmış, cephenin batısında, zemin ve birinci katlarda düz atkılı ikişer pencere açıklığı görünürken, ek bina iki katlı olduğu için ana binanın ikinci katı bozulmamıştır. İkinci katta düz atkılı sekiz pencere açıklığı bulunur. Diğer cephelerdeki silme kuzey cephede de devam etmektedir (Çiz. 102).

Yapının cepheleri üstte parapet duvarı ile sonlanırken, bina, Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Ana binanın kuzeyindeki zemin ve birinci kattan teşekkül ek binanın doğu cephesinde, zeminde, üstlerinde yuvarlak formlu hafifletme kemeri bulunan, düz atkılı üç pencere açıklığı vardır (Fot. 160). Pencerelerin arasında dekoratif amaçlı yuvarlak formlu

nişlere yer verilmiştir. Birinci katta düz atkılı üç kapı açıklığı bulunurken, cephenin önünde, bir kenardan diğer kenara uzanan balkon yer alır.

Güney cephenin zemin katı doğu cephe ile aynıyken, birinci katta üç pencere açıklığı bulunur. Düz atkılı pencerelerin üstünde düz atkılı alınlıklar vardır.

Kuzey cephesinde, zeminde düz atkılı sekiz pencere açıklığı, pencerelerin yukarısında ise yuvarlak formu hafifletme kemerleri yer alır. Birinci katta farklı boyutlarda dokuz pencere açıklığı bulunur.

Batı cephesinde, zemin katta iki pencere açıklığı ve bir kapı açıklığı, birinci katta üç pencere açıklığı vardır.

Blokta, kat ayrımı silme ile belirtilmiş, birinci kat hafifletme kemerinin üzengi seviyesinde silmeye yer verilmiştir. Binanın üzeri Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Hemşire Lojmanı: Hastane binasının güneydoğusunda, doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı ve iki katlı hemşire lojmanı yer alır. Doğu ve batı cephelerdeki kapı açıklığında binanın zemin katına geçilmektedir. Mutfak, çamaşırhane, depo, yemekhane gibi servis mekânlarının yer aldığı zemin katta, odalar birbirine açılmakta ve yapının kuzeybatısındaki merdivenle birinci kata ulaşılmaktadır (Çiz. 103). Birinci kat “U” şeklindeki koridora açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 104).

Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapının cepheleri oldukça sadedir. Doğu cephenin zemin katında düz lentolu iki kapı açıklığı ile cephenin güneyinde düz lentolu dar ve boyuna dikdörtgen formu bir pencere bulunur (Çiz. 105). Birinci katta, balkona geçişi sağlayan düz lentolu bir kapı açıklığı ile düz lentolu dar ve boyuna dikdörtgen formu bir pencere yer alır. Yapının kuzey cephesindeki balkon, cephenin merkezinin hafif batısına konumlandırılmıştır. Balkona geçiş basık kemerli bir kapı açıklığından sağlanır. Kapı açıklığının batısında üç, doğusunda dört basık kemerli pencere açıklığı bulunurken, kapı ve pencerelerin yukarısında profilli düz atkılı alınlıklar vardır (Çiz. 106). Batı cephenin zemin katında, cephenin kuzeyinde düz lentolu bir kapı açıklığı ile kapı açıklığının kuzeyinde bir, güneyinde iki basık kemerli pencere açıklığı yer alır. Birinci katta basık kemerli altı pencereden kuzey baştaki hariç diğer pencerelerin yukarısında profilli düz atkılı alınlık vardır (Çiz. 107). Güney cephede, zemin ve birinci katlarda düz lentolu, boyuna dikdörtgen formu beşer pencere açıklığı yer alır. Birinci

kattaki pencerelerin yukarısında profilli düz atkılı alınlıklar bulunur (Çiz. 108). Yapıda, kat ayrımı tüm cepheleri dolaşan kat silmesi ile belirtilmiştir. Binanın üzeri Marsilya kiremit katlı ahşap beşik çatı ile örtülmüştür.

Poliklinik B Blok: Hastane binasının güneyinde bulunan ve poliklinik binası olarak kullanılan B blok doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Bodrum ve zemin kattan oluşan bloğun zemin katına, batı cephenin ortasındaki kapı açıklığından giriş yapılır. Ortadaki doğu-batı yönlü koridora iki yandan odalar açılırken, koridor doğu uçta kuzey-güney yönlü enlemesine koridorla birleşir. Kuzey-güney yönlü koridorun doğusunda, cephenin iki yanından taşıntı yapan üç oda yer alır (Çiz. 109). Bodrum kat planı, zemin kat planının kuzey kenarının bir bölümünden oluşur (Çiz. 110). Uzunlamasına dikdörtgen planlı iki odadan meydana gelen bodrum katta, iki odaya da ayrı kapı açıklıklarından geçiş sağlanır.

Yapının batı cephesinin ortasında cepheden hafif ileri taşırılarak vurgulanmış, yuvarlak kemerli, ana kapı açıklığı yer alır (Çiz. 111). Kapı açıklığının iki yanından başlayan, kemer kilit taşı seviyesindeki silme cephenin iki kenarına kadar devam eder. Kuzey cephenin doğusunda, kuzey-güney yönlü koridora açılan yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının batısında, düz lentolu, uzunlamasına dikdörtgen formlu beş pencere açıklığı bulunmakta, pencerelerin lentoları bir silme üzerinde birleşmektedir. Kapının doğusunda, cepheden ileri taşıntı yapan bölümde, yuvarlak kemerli bir pencere açılmıştır (Çiz. 112). Doğu cephede yuvarlak kemerli üç pencere açıklığı vardır (Çiz. 113). Güney cephe eğimden dolayı iki katlıdır. Cephenin zemin katında, uzunlamasına dikdörtgen formlu sekiz pencere açıklığı bulunur. Bu pencerelerden biri, cephenin doğusunda ileri taşırılan bölümün üzerinde yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Diğer yedi pencere ise düz lentolu olarak düzenlenmiş ve bir silme üzerinde birleştirilmiştir. Bodrum katta, cephe iki kademe yapmaktadır. Cephenin doğusundaki kademedede, biri yuvarlak kemerli, diğeri düz lentolu olmak üzere iki kapı açıklığı ile yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı vardır. Cephenin batısında, içte kalan kademedede enlemesine dikdörtgen formlu, dar iki pencere açıklığı bulunur (Çiz. 114). Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

Konferans Salonu ve Güvenlik: Hastanenin doğusunda, konferans salonu ve güvenlik biriminin bulunduğu bina, kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen planlıdır. Zemin kattan oluşan ve üç bölüme ayrılan binaya üç ayrı kapıdan giriş sağlanır (Çiz. 115).

Binanın güneyindeki kapı açıklığından, enlemesine dikdörtgen planlı geniş bir odaya geçilir. Ortadaki kapı açıklığının, güneydeki hol aracılığıyla iki, kuzey ise bir odaya ulaşılır. Kuzeydeki kapı açıklığından bir odaya geçiş yapılır.

Yapının doğuya bakan ana cephesinin, kuzey kenarına yakın olarak konumlandırılan basık kemerli kapı açıklığı, iki yandan birer pilastr ile vurgulanmıştır (Fot. 161). Kapı açıklığının kuzeyinde ve güneyinde düz lentolu ikişer pencere açıklığı ile cephenin güneyinde basık kemerli üç pencere açıklığı bulunurken, bu üç pencereden ortadaki diğerlerine göre geniş tutulmuştur. Pencerelerin kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır. Pencerelerin yukarısında tüm cepheleri dolaşan silme yer alır (Çiz. 116). Kuzey cephede bir pencere açıklığı bulunurken, güney cephede tüm cepheleri dolaşan silme dışında herhangi bir uygulama bulunmaz (Çiz. 117, 118). Hastanenin bahçesine bakan batı cephenin güneyinde cepheden ileri taşırılan bölümünde düz lentolu bir kapı açıklığı ile bir pencere yer alır. Cephenin içte kalan kısmı, ortadaki hem bahçenin dışa hem de odalara geçişi sağlayan kapı açıklığı ile ikiye bölünmüş; cephenin kuzeyinde düz lentolu iki pencere açıklığı, güneyinde ise düz lentolu bir kapı açıklığı ile iki pencere açıklığına yer verilmiştir (Çiz. 119).

Poliklinik A Blok: Hastanenin güneydoğusunda, yapılar topluluğunun uzağında, bugün poliklinik olarak hizmet veren A Blok yer alır. H. 23 Cemazeyilevvel 1328 / 2 Haziran 1910 tarihli dosyada⁴⁷⁷, İtalyan Hastanesi bahçesinin dahilinde inşa edilecek binanın zemin ve birinci kat planı ile ön cephe çizimi vardır. Arşiv belgelerindeki bu plan A Poliklinik binası planı ile örtüşür. Bu belgeye göre bina kareye yakın dikdörtgen planlı olup bir kenarı boş bırakılmıştır (Çiz. 120). Binanın zemin katı, ortadaki katlar arası geçişi sağlayan merdiven, merdivenin etrafını çevreleyen koridor ve koridora üç yönden açılan odalardan teşekküldür. Koridorun kuzeyinde ve doğusunda ikişer büyük oda, güneyinde alt alta sıralanmış dört küçük oda bulunur. Birinci kat planı da zemin kat planını tekrarlar. Bina günümüzde, 1910 yılındaki plan şemasını büyük ölçüde korurken iç düzenlemede bazı farklılıklar vardır. Ortadaki, katlar arası geçişi sağlayan merdiven kaldırılmış, bina ortası geniş bir hol haline getirilmiş, katlar arası ulaşım doğudaki odaların olduğu bölüme alınmıştır. Kuzey ve doğudaki iki büyük oda kendi içinde bölümlere ayrılmıştır (Çiz. 121). Bina günümüzde, bodrum kat üstüne üç katlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle binanın ikinci katının sonraki bir zamanda eklenmiş olduğu anlaşılır. Yapının

⁴⁷⁷ BOA, *İrade Hariciye (İ. HR)*, No: 422-37.

birinci ve ikinci katı, zemin katta olduğu gibi ortadaki geniş holden geçilen odalardan oluşmaktadır (Çiz. 122, 123). Bodrum kata, hem yapının içinden hem de güney cephedeki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Diğer katlardan farklı olarak bodrum kattaki odalar, birbirine kapılar aracılığıyla bağlanmıştır (Çiz. 124).

Binanın ön cephesini gösteren çiziminin, günümüzdeki görünümünden farklı olduğu görülür (Çiz. 125). Bu durumun, yapının günümüze gelinceye kadar geçirmiş olduğu onarımlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Yapının ana caddeye bakan doğu cephesi iki kademeli olarak düzenlenirken cephenin kuzey kısmı içte kalmaktadır. Cephenin ortasında, içte kalan kısımda, zemin katta düz lentolu bir kapı açıklığı vardır. Kapının kuzeyinde üç, cephenin dışa taşkın kısımda düz lentolu iki pencere açıklığı bulunur. Cephenin birinci katında, taşkın kısımda dört, içteki kısımda iki düz lentolu pencere açıklığı yer alır. Zemin ve birinci kat pencereleri alttan ve üstten birer silme ile sınırlandırılmıştır. Cephe, yukarıda profilli saçak silmesi ile neticelendirilmiştir. Taşınılı kısmın kuzey cephesinde, zemin katta, ortada düz lentolu bir kapı açıklığı ile kapı açıklığının iki yanında birer düz lentolu pencere açıklığı vardır (Çiz. 126). Birinci katta ise düz lentolu üç pencere açıklığı yer alır. Batı cephenin ortası, hastane binasının arka cephesinde olduğu gibi cepheden ileri taşırılarak camla kaplanmıştır (Çiz. 127). Camla kaplı bölümün kuzeyinde, zemin ve birinci katta düz lentolu birer pencere, güneyinde zemin katta düz lentolu bir kapı açıklığı, birinci katta düz lentolu bir pencere açıklığı bulunur. Güney cephede üç farklı ölçüde, zemin ve birinci katta onar pencere açıklığına yer verilmiştir (Çiz. 128). Düz lentolu olarak düzenlenen bu pencerelerden doğudaki ikisi büyük, ortadaki ikisi dar, batıdaki altı tanesi ise yaklaşık $\frac{1}{4}$ oranında yapılmıştır. Bodrum katta, cephenin doğusunda bir kapı açıklığı vardır. Ön cephedeki silmeler tüm cepheleri dolaşmaktadır. Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

Fizyoterapi Binası: Hastanenin güneybatısında, bahçeyi çevreleyen duvarlara bitişik olarak konumlandırılmış fizyoterapi binası zemin kotunun altında inşa edilmiştir. Enlemesine dikdörtgen planlı bina, iki katlı olarak yapılmış ve güneybatı yönde bahçenin şekline göre genişletilmiştir. Bina kuzey yönde, doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı bina ile bir koridor aracılığıyla birleştirilmiştir. Binanın zemin katına, doğu cephede yer alan kapı açıklığı ile kuzey yöndeki binaya geçişi sağlayan koridorun doğu ve batısındaki birer kapı açıklığından ulaşılır. Zemin kat ince bir duvarla ikiye bölünerek geniş iki oda oluşturulmuş, kuzeydoğu kenara konumlandırılan merdivenle katlar arası geçiş sağlanmıştır (Çiz. 129). Koridorun kuzeyindeki bina iki odaya bölünmüş ve bu odalara

koridordan birer kapı açılmıştır. Yapının bodrum katı, enlemesine dikdörtgen planlı olup merdivenden ulaşılan koridora açılan odalardan meydana gelir (Çiz. 130). Kuzeydeki uzunlamasına dikdörtgen planlı binanın ise bodrum katı bulunmaz. Enlemesine dikdörtgen planlı binanın birinci katı bulunmazken, kuzeydeki binanın birinci katı tek mekân şeklinde düzenlenmiştir (Çiz. 131).

Yapının doğuya bakan ana cephesinde, orta aksın kuzeyine kaydırılmış düz lentolu kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının kuzeyinde iki, güneyinde dört olmak üzere toplamda düz lentolu altı pencere açıklığı yer alır. Pencereilerin yukarısında yuvarlak formulu hafifletme kemeri görülür. Bodrum katta ise düz lentolu dört pencere açıklığı vardır. Kuzeydeki, koridorla birleştirilen binanın zemin katına üç, birinci katına düz lentolu iki pencere açılmıştır (Çiz. 132).

Teknik Hizmetler ve Destek Binası: Hastane binasının batısında, fizyoterapi binası ile aynı hat üzerinde Teknik Hizmetler ve Destek binası yer alır. İki ayrı bloğun bir koridorla birleştirilmesiyle oluşturulan yapının güneyindeki blok iki katlı, kuzeyindeki ise tek katlı olarak düzenlenmiştir. Güneydeki blok enlemesine dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Binanın güney cephesinin batısı bahçe sınıra uydurularak şevli yapılmıştır. Kuzeydeki blok ise bahçe sınıra göre şekillenmiş ve düzgün olmayan dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Güneydeki binanın zemin katına, iki binayı birbirine bağlayan koridordan ve güney cephenin şevli kısmına açılan kapıdan geçiş sağlanır. Bina, giriş holü ve holden geçiş sağlanan altı odadan oluşur (Çiz. 133). Güneydeki bloğun bodrum katına, doğu cephedeki kapı açıklığından ve iki binayı birbirine bağlayan koridordaki merdivenlerden ulaşılır (Çiz. 134). Bodrum kat, bir giriş holü ile beş odadan meydana gelmektedir. Kuzeydeki bloğun zemin katına, iki binayı birbirine bağlayan koridordan geçiş yapılır. Blok, ortadaki kuzey-güney yönlü koridora açılan odalardan teşekküldür.

Teknik Hizmetler ve Destek binasını oluşturan güney bloğun zemin katında düz lentolu altı pencere açıklığı vardır. Bodrum katında, ortada düz lentolu kapı açıklığı ile kapının iki yanında enlemesine dikdörtgen formulu düz lentolu birer pencere açıklığı bulunur. Bloğun çatı seviyesinde saçak silmesine yer verilmiştir. Tek katlı olarak düzenlenen kuzeydeki bloğun cephesinde düz lentolu dört pencere açıklığı yer alır. Bu pencerelerden ortadaki iki pencere ile yandaki pencereler arasında ve cephe köşelerinde

pilastrlar vardır. Cephe, yukarıda saçak silmesi ile neticelenir (Çiz. 135). Blokların üstü, Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır.

İtalyan Hastanesi'nin Alman Mavileri ve Pervititch haritası ile günümüz haritası karşılaştırıldığında hastanenin ilk inşa edildiği dönemden günümüze ulaşan binaları tespit edilebilmektedir. Alman Mavileri haritasında, İtalyan Hastanesi'nin merkezinde ana hastane binası bulunur (Hrt. 5). Hastanenin doğusunda, günümüzde konferans salonu ve güvenlik ofisi olarak kullanılan binaların olduğu görülürken bu binaların ayrı iki bina olarak verilmesi, sonradan iki binanın birleştirilmiş olduğunu gösterir. Ana binanın güneydoğusunda, günümüzde hemşire lojmanı olarak kullanılan bina vardır. Güneybatıda, fizyoterapi binasının kuzeyindeki uzunlamasına dikdörtgen bloğu yer alırken, enlemesine dikdörtgen planlı büyük binanın mevcut olmadığı görülür. Bahçenin güneydoğu ucunda, ana binanın ve çevresindeki blokların uzağında, günümüzde A Poliklinik binası olarak hizmet veren blok vardır. Hastanenin batısındaki Teknik Hizmetler ve Destek binası Alman Mavileri haritasında yer almaz. Ayrıca B Poliklinik binasının da haritada yer almadığı ancak B Poliklinik binası ve Fizyoterapi binasının güney bloğunun olduğu alan üzerinde "L" planlı bir binanın bulunduğu görülür. 1927 tarihli Pervititch haritasında, Alman Mavileri haritasındaki hastaneyi oluşturan binaların hepsinin aynı şekilde varlığını devam ettirdiği, yalnızca hastanenin batısındaki Teknik Hizmetler ve Destek Binasının kuzey bloğunun eklediği anlaşılır (Hrt. 6).

Malzeme ve Teknik: Yapının inşa malzemesi yerinde inceleme yapılamadığı için tespit edilememiştir.

Süsleme: Hastane binası, yalın bir cephe düzenlemesine sahiptir. Ön cephedeki kapıların üstündeki dilimli pencere, profilli hafifletme kemerleri, kapı ve pencereleri ayıran pilastrlar ve silmeler yapının cephelerine hareketlilik katan unsurlardır.

Tarihi hastane binası, simetrik ve yalın cepheleri, pencere düzenlemesi, kat ayrımlarının silmelerle belirtilmesi, pilastr kullanımı ile Neo-Klasik üslubu yansıtır.

2.1.13. İstanbul Alman Hastanesi

Fotoğraf: 162-189

Çizim: 136-157

Harita: 7, 8

Yeri: İstanbul'un Beyoğlu ilçesi Sıraselviler Caddesi'nde yer alan hastane binası eğimli bir arazinin zemini düzleştirilerek inşa edilmiştir.

Tarihçesi: Protestan Alman Hayır Derneği tarafından, Alman vatandaşlarına ve dernek üyelerine sağlık hizmeti verebilmek üzere yapılması planlanmış ve 6 Nisan 1846 yılında Galata'da Yüksek Kaldırım Sokağı'nda bir bina kiralanarak altı ile sekiz hastaya hizmet veren bir hastane hizmete açılmıştır⁴⁷⁸. Döneminde Prusya Hastanesi olarak da bilinen hastane, 1846 Kasım'ında kiralanana daha geniş bir binaya, 1851 yılında Sakız Sokağı'ndaki binaya, 1853 yılında ise Telgraf sokağına taşınmış ve Kırım Savaşı zamanında hasta sayısının artması nedeniyle Halil Paşa arsası adı verilen bugünkü hastanenin bulunduğu yere 1856 yılında ek bir bina yapılmıştır⁴⁷⁹. 1874 yılında at nalı şeklinde dizilmiş üç binadan oluşan hastane binasında Telgraf sokağına bakan binanın zemin katında kapıcı odası, bekleme odası, mutfak ve mahzen; asma katta konsültasyon odası, rahibeler için iki oda; üst katta biri rahibelere, biri ise kadın hastalıklarına ayrılmış dört oda bulunmakta, çiçek hastaları için ayrılmış iki katlı orta binanın zemin katında çamaşırhane yer almaktadır. Ön cephedeki üçüncü binanın zemin katında banyo, eczane ve bir hasta odası; birinci katında bir genel hasta koğuşu, frengi hastalarına ayrılmış bir istasyon ile birinci sınıf hastalar için özel beş oda vardır⁴⁸⁰. Birbirine koridorlarla bağlanmış olan, iki sıra halinde dizilmiş koğuşlarda 33 hasta yatağı bulunmakta olup ısınma odun sobaları işe sağlanmıştır⁴⁸¹. 1875 yılında hastanenin bugünkü yerinde bulunan eski bina yıkılmış, yeni binanın inşa çalışmaları başlamış ve 14 Ocak 1877 yılında törenle yeni bina hizmete açılmıştır⁴⁸². 1877 yılında 60 yatakla hizmete başlayan hastanede, bir yıl sonra yatak kapasitesi 160'a çıkarılmış ve 1889 yılında küçük bir hastane binası, 1892 yılında morg ve çamaşırhane, 1894 yılında kapıcı kulübesi, 1903 yılında bulaşıcı hastalıklar, 1904 yılında yaşlılar yurdu, 1907 yılında ise çocuk bölümleri

⁴⁷⁸ Marcel Geser, *İstanbul Alman Çocuk Yuvası'nın Tarihi*, (çev. Dilek Zaptçioğlu), İstanbul 2011, s. 4-6.

⁴⁷⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 225.

⁴⁸⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 225.

⁴⁸¹ Meryem Müzeyyen Fındıkgil-Doğuoğlu, *19. Yüzyılda İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 119.

⁴⁸² M. Geser, *age.*, s. 19.

eklenerek hastane genişletilmiştir⁴⁸³. 1908 yılında ise ana bina büyük bir onarımdan geçerek yenilenmiştir⁴⁸⁴.

Alman vatandaşları ve dernek üyelerini tedavi etmek üzere açılmış ama diğer milletlerin hastalarına hizmet vermiş olan Alman Hastanesi, 1919 yılında, işgal döneminde İngilizlerin eline geçmiş, 1923 yılında İngilizlerin çekilmesinden sonra 1928 yılına kadar Amerikalılara kiralanmış ve 1931 yılında yeniden Almanların hizmetine verilmiştir⁴⁸⁵. Derneğin dağılmasıyla birlikte 1973'te hastanenin hakları Alman Federal Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na, 1993 yılında ise yapının bütün hakları İstanbul (Erkek) Liseliler Vakfı'na devredilmiş ve aynı yıl Universal Hospital Grups'a verilmiştir⁴⁸⁶. Bugün ise bir eğitim kurumu olarak varlığını sürdüren hastane binaları, İstanbul Kent Üniversitesi olarak hizmet vermektedir.

Hastanenin mimari tasarımı Hubert Göbbels tarafından yapılmış, onun ölmesi üzerine uygulaması, Mimar Albert Kortüm tarafından yapılmıştır⁴⁸⁷.

Plan ve Mimari Özellikler:

Alman hastanesi pavyon tipinde düzenlenmiş olup yedi bloktan oluşmuş, merkezde yer alan ana blok diğer bloklar tarafından "L" şeklinde çevrelenmiştir (Çiz. 136). Binalar, hastane arsasının caddeye bakan güney ve batı yönlerine, herhangi bir düzen gözetilmeksizin inşa edilmiştir. Diğerlerine göre daha büyük ve yüksek tutulmuş olan ana blok, arazinin doğusunda yer alır. İki katlı bodrum kat üstüne dört katlı olarak inşa edilen hastane binası, kuzey-güney yönlü, enlemesine dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Batı cephede yer alan ana kapı açıklığından yapıya geçiş sağlanırken, doğu cephede de servis girişi vardır. Yapının ana girişinden, oldukça geniş tutulan ve tarihi binanın önüne eklenen hol kısmına geçiş sağlanır. Holün zemininin fayansla kaplanması ve tavanı kartonpiyerle yapılmış olan tavan göbekleri ve ışık sistemi hastaneye modern bir görünüm katmıştır. Holün kuzeyinde bodrum kat ile zemin kat arasındaki geçişi sağlayan merdivenler, doğusunda tarihi binaya geçiş sağlayan kapı açıklığı bulunmakta ve bu kapıdan kuzey-güney yönlü koridora geçilmektedir (Fot. 162).

⁴⁸³ M. M. Fındıkgil-Doğuoğlu, *agt.*, s. 116, 121.

⁴⁸⁴ Mehmet Yavuz, *19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Alman Mimarların Yaptıkları Mimari Eserler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, s. 133, 134; M. M. Fındıkgil-Doğuoğlu, *agt.*, s. 121-122.

⁴⁸⁵ M. Geser, *age.*, s. 31, 35.

⁴⁸⁶ M. M. Fındıkgil-Doğuoğlu, *agt.*, s. 116

⁴⁸⁷ M. M. Fındıkgil-Doğuoğlu, *agt.*, s. 115.

Koridora açılan batı kanadın ortasındaki mekânlardan ikisi tuvalet, biri katlar arası geçişi sağlayan merdivenler, biri ise asansör boşluğu olup kanadın yan kısımları boş tutulmuştur (Çiz. 137). Koridorun doğusunda ise bugün sınıf ve idari ofis olarak kullanılan odalar yer alır. Koridor güney uçta yön değiştirerek doğuya, oradan da tekrar güneye yönelmekte ve buraya, doğu yönden iki oda, asansör ve tuvalet mekânı, batı yönden iki oda açılır. Koridor güney yönde bir duvarla bölünerek kütüphaneye dönüştürülmüştür. Koridorun kütüphaneye dönüştürülen bölümüne doğu ve batıdan üçer oda açılır. Yapının birinci, ikinci ve üçüncü katı, koridora açılan ofis ve sınıflardan oluşan düzenlemesi ile zemin kat planını tekrar etmektedir (Fot. 163, 164). Bu katlarda, zemin katın güneyindeki koridorda gerçekleştirilen bölünme görülmez (Çiz. 138 -140). Çatı katı planında ise odaların daha geniş tutulduğu görülürken, ortadaki doğu-batı yönlü koridordan bir kapı açıklığıyla, kuzeyinde oldukça geniş tutulmuş konferans salonu olarak kullanılan mekâna, güneyde ise güney uca kadar uzanan, doğu ve batı yönden mekânların açıldığı koridora geçiş sağlanır (Çiz. 141). Doğü-batı yönlü koridor, batı yönde, bloğun sonunda güney yöne dönerek merdiven ve asansör boşluğunun önüne devam etmektedir. Bloğun birinci bodrum katı eski binanın dört yönüne yapılan eklemelerle oldukça geniş bir alana yayılmış, ikinci bodrum kat ise düzgün olmayan “L” şeklinde plana sahip olup küçük tutulmuştur (Çiz. 142, 143). Binanın iç kısmında zemin, tavan, kapılar duvarlar olmak üzere her yerin yenilediği ve modern bir hastane binası görünümüne sahip olduğu söylenebilir (Fot. 165).

Ana kapı açıklığının bulunduğu batı cephesinin önünde, zemin kat seviyesindeki ek kısım iç bükey ve dış bükey kavisler yapan dalgalı bir cephe düzenlemesi göstermekte, buranın üstünün kafeterya olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ek kısmın gerisinde ise tarihi binanın batı cephesi yükselir (Fot. 166). Cephenin orta aksının kuzeyi ile cephenin güney kenarı taşırılarak cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Cephede çok sayıda pencere açıklığına yer verilerek yapının güneş ışığından faydalanılması sağlanmış ve basık kemerli olarak düzenlenen pencere açıklığı kesme taşla belirtilirken, sövelerde şaşırtmalı taş uygulaması yapılmıştır. Cepheden 570 cm öne taşıntı yapan orta aksın kuzeyindeki çıkıntının ortasındaki 470 cm’lik kısım da öne doğru 80 cm taşırılmıştır. Cepheden taşıntı yapan büyük kütlelerin her katında üçer pencere açıklığına yer verilmiştir. Ortada taşıntı yapan kısımdaki pencereler, yandaki pencerelere göre daha aşağıdan başlamakta ve en yukarıdaki pencerenin üstünde oval bir çerçeve ve onun da yukarisında dikdörtgen formlu içi boş olan kitabelik kısmı bulunmaktadır. Kütle, en üstte, ortasında

balkon bulunan üçgen alıklıkla sonlanır. Cephenin güneyinde taşıntı yapan kütlelerin üzerindeki pencereler, diğerlerine göre daha geniş tutulmuştur. Cephenin yukarısında iki sıra dış sırası, bir sıra konsollardan oluşan silme, onun üstünde bir silme daha ve en üstte 50 cm. taşıntı yapan, alt kısmı kasetlere ayrılmış ahşap saçak bulunur.

Binanın güney cephesinde, her katta alttan altı demir sütunla desteklenen balkon yer almakta olup zemin kattaki sütunlar arasına duvar örülerek odaya çevrilmiştir (Fot. 167). Her katta cephenin merkezinde, balkona geçişi sağlayan basık kemerli, pencerelerde olduğu gibi kesme taşla belirtilmiş, şaşırtmalı taşla hareketlendirilmiş kapı açıklığına; kapının iki yanında iç içe üç dairesel silme ile oluşturulmuş ortası boş bırakılmış madalyonlar, bu madalyonların yanında bugün kapatılmış bir pencere açıklığı yer almaktadır. Balkon tavanları volta tonozlu olarak yapılmış, ortasında iç mekândaki tavanlarda karşılaşılan çıkan profilli silmelerden oluşan dairesel tavan göbeğine yer verilmiştir.

Doğu cephenin iki kenarı cepheden ileri taşırılmış, cephenin zemin kat seviyesinde, güney kenarındaki taşıntının kuzeyinden başlayıp cephenin yaklaşık 2/3 ünü kaplayacak şekilde yapılmış ek kısım yer alır (Fot. 168). Ek kısmın kuzey ucunda, çatının üstünden yükselen ve ana binanın boyunu aşarak sonlanan kare kesitli bir baca bulunur. Cephe çok sayıda pencere ile aydınlatılırken, içte kalan kısımdaki pencereler, cepheden ileri taşırılan kenarlardaki pencerelere göre dar tutulmuştur. Basık kemerli olarak düzenlenen pencerelerin açıklıkları kesme taşla belirtilmiş ve şaşırtmalı taş uygulaması yapılmıştır. Cephede, bacanın kuzeyinde, yukarıda iki sıra dış sırası, bir sıra konsollardan oluşan silme ve en üstte 50 cm. taşıntı yapan ve alt kısmı kasetlere ayrılmış ahşap saçak yer alırken, bacanın güneyinde enlemesine dikdörtgen formlu, dar, çatı penceresi vardır.

Bina, üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüş olup çatının doğu, batı ve güney cephelerinde dormer (çatı penceresi) pencereye yer verilmiştir.

Binanın içi modern anlamda düzenlenmiş olup özgün görünümünü kaybetmiş, dış cephe de ise zemin kattaki eklemeler dışında kalan kısımlar orijinalliğini korumuştur. Bloğa ait 1904 yılına ait fotoğraftan, yapının batı cephesinin orta aksının kuzeyindeki taşıntılı kısmın, cephenin tam ortasında olduğu, yapının güneyine, dördüncü pencereden sonraki kısmın 1908 yılındaki onarımda eklenmesinden dolayı orta aksın kuzeyinde kaldığı anlaşılır (Fot. 169). Ortadaki taşıntılı kısmın iki yanında, her katta dört sıra

pencere olduğu, güney cephede balkon yerine her katın ortasında tek pencereye yer verildiği, çatı örtüsünün beşik çatı şeklinde olduğu ve dormer pencerelerin bulunmadığı görülür. Batı cephenin güneyindeki beşinci pencere sırası, bloğun güney kısmındaki taşıntılı kısım, güney cephedeki balkonlu düzenleme ile çatı katının düzenlenerek dormer pencerelere yer verilmesi, 1908 yılındaki kapsamlı genişletme çalışmaları sırasında yapılmış olmalıdır. Binanın hem doğu hem de batı cephesi boyunca, zemin kat seviyesinde eklemeler yapıldığı hem üslup farkından hem de yapının batı cephesini gösteren eski fotoğraf ve haritalardan anlaşılır (Fot. 170, Har.). Ayrıca balkon düzenlemesi bulunan güney cephenin zemin katının, sonradan duvar örülerek odaya çevrildiği üslup farkından, malzeme farklılığından ve yapıya ait eski kartpostalardan görülür (Fot. 171).

C Blok: Ana binanın güneyinde çocuk yuvası olarak inşa edilen C blok, bodrum, zemin, birinci ve çatı katından teşekküldür (Fot. 172). Doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen planlı bloğun zemin katına, batıdaki kısa kenarın ortasındaki kapı açıklığından giriş sağlanır. Binanın hem batı hem de doğu ucunda katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunur. Merdiven evinin önünde bir hol yer alırken, hole iki yandan birer oda açılır. İki uçtaki holden bekleme odasına, buradan da doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridora ulaşılır (Fot. 173). Koridordan kuzey ve güneydeki dörder odaya geçiş yapılır (Çiz. 144). Bloğun birinci katı, zemin kat planını tekrarlar (Çiz. 145). Çatı katı, iki uçta merdiven ile önündeki hol, bu hole iki yandan açılan odalar ve holden ulaşılan arka arkaya dizilmiş, birbirine bir açıklıkla bağlanan dört odadan oluşur (Çiz. 146).

Binanın avluya bakan kuzey cephesinin ortası 180 cm ileri taşırılmıştır (Fot. 174). Zemin kat, araları camla kapatılmış beş ayakla avluya açılır. Birinci kat dikdörtgen formlu, düz atkılı, etrafı kesme taşla belirtilmiş on dört pencere ile aydınlatılmıştır. Zemin ve birinci kat arasında kat silmesine yer verilmiş, birinci katta sıvanın üzeri çizgi halinde kazınarak cepheye hareket katılmıştır. Cephenin içte kalan doğu ve batı uçlarında ise zemin kat pencereleri daha uzun olmak üzere dikdörtgen formlu, düz atkılı ve kesme taşla belirtilmiş üçer pencere vardır. Yapının batı cephesinin ortası, yarım daire şeklinde ileri taşırılmış, buranın da ortasına basık kemerli ve içe doğru kademeli olarak daralan ana kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Fot. 175). Kapı açıklığının iki yanında birer, birinci ve ikinci katta ise üçer pencereye yer verilmiştir. Taşıntılı kütlelerin gerisinde, cephenin kuzeyinde zemin ve birinci katta birer pencere açıklığı bulunurken, güneyi sağır tutulmuştur. Cephe yukarıda, silme, onun üstünde süsleme kuşağı ve en üstte saçak

silmesi ile sonlanır. Binanın doğu cephesi ile batı cephesi simetrik olarak düzenlenmiştir. Bloğun caddeye bakan arka cephesinde on altı pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının üzeri ise Hollanda tipi çatı ile örtülmüştür ve çatının kuzey ve güney cephelerinde dormer pencerelere yer verilmiştir.

Yapıya ait eski fotoğraflardan ön cephedeki payelerle taşınan kısmın balkon olarak düzenlendiği buraya iki yandan merdivenler ile geçiş sağlandığı anlaşılır (Fot. 176). Birinci katın ise zemin katta olduğu gibi balkon şeklinde düzenlediği ve zemin kat payeleri hizasında sütunların bulunduğu ve bodrum kat seviyesinde basık kemerli küçük pencerelerin bulunduğu görülür.

E Blok: C Bloğun batısında, kuzey-güney uzantılı dikdörtgen planlı çamaşırhane ve gasilhane binası olarak kullanılmış olan E blok yer alır (Fot. 177). İki katlı olarak inşa edilen yapının avluya bakan doğu cephesinin iki kenarında bulunan birer kapı açıklığından, yapının zemin katına geçiş sağlanır. Doğu cephenin kuzeydeki kapı açıklığından birinci kata geçişi sağlayan merdiven holüne, buradan kuzey yönde, iki yandan odaların açıldığı doğu-batı uzantılı koridora, güney yönde ise batıdan bir odanın açıldığı hole geçiş yapılır (Çiz. 147). Cephenin güneydeki kapı açıklığından, iki yandan birer odanın açıldığı, birinci kata geçişi sağlayan merdiven holüne ulaşılır. Merdiven holünün kuzeyindeki oda, bir kapı açıklığı ile doğusundaki odaya bağlanır. Holün güneyindeki oda, giriş holünün aksındaki iki odaya açılır. Yapının içerisindeki duvarlar ve tavanın, sıvalarının dökülmüş olmasından dolayı bağdadi tekniğinde yapıldığı anlaşılır. Zemin kattaki, kuzey girişinden ulaşılan merdivenle birinci kata geçilir. Birinci katta, merdivenden hole, holden de kuzey yönde bir oda ile koridora, güney yönde koridora ulaşılır (Çiz. 148). Kuzeydeki koridora dört, güneydeki koridora ise beş oda açılır (Fot. 178).

Yapının avluya bakan doğu cephesinin iki kenarında yer alan giriş açıklıkları 80 cm. ileri taşırılmış ve dikdörtgen formlu, düz atkılı kapı açıklığı silme ile belirtilmiştir. Zemin katta, kesme taşla belirtilmiş basık kemerli sekiz pencere yer alır. Birinci katta, düşey anlamda kapılar ile aynı hizada ve kapı açıklıkları ile eş büyüklükteki yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer alır. Bu pencerelerin kemerleri profilli olarak yapılmış, kilit taşı ise taşırılarak belirtilmiş ve pencereler iki yandan pilastrlar ile vurgulanmıştır. Birinci katta, yuvarlak kemerli pencere açıklıkları dışında dikdörtgen formlu düz atkılı sekiz pencere yer alır. Hem zemin kat pencereleri hem de birinci kat pencereleri aşağıdan

ve yukarıdan birer silme ile sınırlandırılmış çatı seviyesinde ise cephe saçak silmesi ile sonlandırılmıştır. Cephede ayrıca zemin kat pencerelerini üstten sınırlayan silme ile saçak silmesi arasında kalan yüzeydeki sıvanın üzeri çizgi halinde kazınarak cepheye hareketlilik katılmıştır. Yapının kuzey cephesi yandaki ek bina ile kapatılırken güney cephesinin orta kısmı öne doğru taşırılmış, cephenin içte kalan doğu kısmı ek bina ile kapatılmıştır. Hastaneyi çevreleyen yüksek duvarlar güney cephe ve batıdaki arka cephenin hemen önünden başlaması nedeniyle yapıların bu cephelerinin yalnızca birinci katları görülebilmektedir. Güney cephenin orta kısmı iki yandan pilastrlar ile sınırlandırılmış ve duvar sağır tutulmuş, cephenin içte kalan batı kısmında ise dikdörtgen formlu iki pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephede, pencere alt seviyesinde yer alan silme arka cephede de devam ederken saçak silmesinin tüm yapıyı dolaştığı görülür. Yapının arka cephesi ise hem yüksek çevre duvarı hem de cephenin ağaç yapraklarıyla kapanması nedeniyle tanımlanması mümkün değildir. Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

D Blok: E Bloğun güneyinde, yapıya bitişik olarak inşa edilen D blok, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin ve birinci katlar tek mekândan oluşur.

Alman Mavileri ve Pervititch haritasında, yapının kuzey ve güney cephelerinin bitişikindeki binaların olmadığı (Hrt. 7, 8), yine 1982 yılı ait hava görüntüsünde bu kısımların bulunmadığı (Fot. 179), ancak 2006 yılına ait hava görüntüsünde bu eklemelerin bulunduğu görülür (Fot. 180). Bu verilerden yola çıkılarak, eklemelerin 1982-2006 yılları arasında yapılmış olduğu söylenebilir. Bloğun güney cephesine eklenen D blok, bloklar arasında üslup farkı oluşmaması için aynı üslupta ve benzer cephe düzenlemesi ile yapılmıştır. Yapının ön cephesindeki güney kapı açıklığının güneyinde, kuzey kapı açıklığının ise kuzeyindeki birer zemin kat penceresinin kapatıldığı görülmektedir. Yakın zamanda onarım yapılacak olan binanın iç kısmındaki duvar sıvaları kazınmış ve böylelikle sonradan tavanlara destek sağlamak için eklenen beton kirişler ortaya çıkmıştır.

G Blok: E bloğun kuzeyinde yer alan G blok kareye yakın dikdörtgen planlı ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın zemin katı, avluya bakan doğu cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanan doğu-batı yönlü koridora iki yandan ve batı cepheden açılan odalardan meydana gelen bir planlamaya sahipken (Çiz. 149), birinci kat sınıf olarak kullanılan tek odadan oluşmaktadır (Çiz. 150).

Yalın bir cephe düzenlemesine sahip bloğun avluya bakan doğu cephesinin zemin katında, merkezde basık kemerli kapı açıklığı yer alırken, kapı açıklığının iki yanında basık kemerli ikişer pencere bulunur (Fot. 181). Birinci katta kareye yakın dikdörtgen formlu beş pencere açıklığı yer alır. Kapı ve pencerelerin söve ve lentoları kesme taşla belirtilmiştir. Cephede kat ayrımı, kat silmesi ile vurgulanmış, birinci kat pencereleri atında silmeye yer verilmiştir. Bloğun üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüş, çatının cepheden ileri uzatılması ile saçak oluşturulmuştur. Blok, güney yönde ara bir bölüm eklenerek E blokla birleştirilmişken, kuzey yönde yine sonradan eklenen H bloğa bitişiktir.

H Blok: Yapının kuzeyindeki, sonradan yapılan H blok üç katlı olarak inşa edilmiş ve kuzey yönde, içe doğru dört kademe olarak girinti yapmıştır (Fot. 181). H Blok cephe düzenlemesi bakımında G bloğa benzer şekilde yapılmıştır. Alman Mavileri ve Pervititch haritalarında H blok yer almaz. Aynı zamanda 1982 yılına ait hava fotoğrafında bulunmaz. Ancak 2006 yılı hava fotoğrafında binanın bulunduğu görülür. D blokta olduğu gibi H bloğun da 1982-2006 yılları arasında eklenmiş olduğu söylenebilir.

I Blok: Ana binanın batısında yer alan dikdörtgen planlı I blok üç katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın asıl girişi ana caddeye bakan batı cephesinin ortasında yer alırken, günümüzde bu kapı kullanılmayıp avluya bakan doğu cephenin ortasındaki kapıdan binaya geçiş sağlanır (Fot. 182). Girişte, “L” şeklinde düzenmiş geniş bir hole ile bu hole açılan mekânlar bulunur. Holün kuzeyinde kuzey-güney yönlü koridor yer almakta, koridora iki yandan karşılıklı olarak odalar açılmaktadır. Zemin katın batısında, giriş aksına yerleştirilmiş katlar arası geçişin sağlandığı merdiven bulunur (Çiz. 151). Ayrıca batı girişinin önünde bulunan holden, kuzey ve güneydeki ek odalara geçiş yapılır. Tek kollu merdiven ile geçiş sağlanan birinci kat, “L” şeklinde düzenlenmiş koridora açılan odalardan oluşur (Fot. 183). “L”nin kısa kenarını oluşturan koridorun sonundaki kapıdan yandaki ek binaya geçiş yapılır. Merdivenin önündeki giriş holünün kuzeyinde lavabolar, güneyinde geçiş holü ve ek mekân yer alır (Çiz. 152). İkinci kat planı ise birinci kat planını tekrarlamakla birlikte, zemin ve birinci katta bulunan ek oda burada yer almaz (Çiz. 153). Binada oda ve koridor tavanları volta tonoz şeklinde yapılmış olup ikinci kattaki odaların tavanlarının sonradan betonarme olarak düz örtü şeklinde yapıldığı, zeminin ise betonarme olarak yapıldığı görülür.

Diğer bloklarda olduğu gibi sade bir cephe düzenlemesine sahip bloğun avluya bakan doğu cephesinin zemin katı, ortadaki basık kemerli kapı açıklığının iki yanındaki dörder pencere, birinci katı ise dokuz pencereden ışık alır. Kapı ve pencereler kesme taşla belirtilmiş, birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerine göre daha uzun tutulmuştur. Cephe profilli kat silmesi ile ikiye bölünmüş, birinci kat pencereleri alttan silme ile sınırlandırılmış ve yukarıda saçak silmesine sonlandırılmıştır. Ayrıca cephe köşeleri zemin ve birinci katta pilastrlar ile hareketlendirilmiştir. Bloğun kuzey cephesinin zemin katı sağır tutulmuş, birinci katta basık kemerli iki pencereye yer verilmiş ve cephe, ortasında kare formulu basık kemerli pencere bulunan üçgen alınlıkla sonlanmıştır (Fot. 184). Doğu cephedeki silmeler kuzey cephede de devam etmekte, cephe köşelerinde pilastrlar yer almaktadır. Güney cephe ise H bloğa bitişiktir. Yapının ana caddeye bakan batı cephesinin ortası iki kademe yaparak taşıntı yapmaktadır (Fot. 185). İkinci kademenin zemin katının ortasında, iki yandan kavisli merdivenle ulaşılan basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının üstünde basık kemerli kapı üstü penceresi bulunurken, bu pencere bilinmeyen bir zamanda kapatılmıştır. Birinci katta düz lentolu kare formulu bir pencere vardır. Pencerenin üstünde profilli silme bulunur ve bu kademe iki yandan pilastrla sınırlandırılmıştır. Cephe, yukarıda parapet duvarı ile sonlanır. Bu taşıntının gerisinde, iki yanında kalan birinci kademede basık kemerli pencere açıklığı yer alırken, köşelerde pilastr uygulaması bulunmakta ve cephe üstte üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Taşıntının gerisinde, ana cephe üzerinde basık kemerli pencerelerin bir kısmı görülmekle birlikte cephenin önüne eklenen birimler nedeniyle orijinal cephe düzenlenmesi görülmez. Yapının üstü Marsilya kiremit kaplı beşik çatı ile örtülmüştür.

Restorasyon aşamasında bulunan bloğun zamanla ihtiyaç dahilinde ek birimlerle genişletildiği Alman Mavileri ve Pervititch haritalarından tespit edilebilir. Bu ek kısımların, hava fotoğraflarından 1982-2006 yılları arasında yapıldığı anlaşılır. Yapının iç kısmında ise ikinci katın odalarının tavan örtülerinin ve katların zemininin betonarme olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Alman Mavileri haritasında, bloğun güneyine bitişik kareye yakın dikdörtgen planlı bir bina daha olduğu, Pervititch haritasında ise bu binanın yer almadığı görülür.

J Blok: I bloğun batısında, avlu giriş kapısının güneyinde, bugün Üniversite güvenliğinin bulunduğu, kareye yakın planlı tek katlı J blok vardır. Dikdörtgen formulu pencerelerden oluşan sade bir cephe düzenlemesi bulunan bloğun içi yapılan tadilatlarla yenilenmiştir.

A Blok: J bloğun karşısında, avlunun kuzeybatı sınırını oluşturan A blok doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Sokağın yapısına uydurulan bina düzgün olmayan bir planlamaya sahiptir. Ana binaya kuzey yönden bitişik olan A bloğa geçiş, ana binanın birinci katından sağlanır. A blok ile ana bina arasındaki geçiş holünden merdivenle, geniş tutulmuş bir odaya girilir. Odanın güneybatı yönünde asansör vardır. Bu odanın batısında katlar arası geçişi sağlayan merdivenin açıldığı, daha küçük tutulmuş ikinci oda bulunur (Çiz. 154). Zemin kat, birinci kat planını tekrarlamakla birlikte burada, güneybatıdaki oda üçe bölünmüştür. Katlar arası geçişi sağlayan merdivenin önünde hole yer verilmiş, buradaki odaya holden geçiş sağlanmıştır (Çiz. 155). İkinci kat, birinci kat planını tekrarlar (Çiz. 156). Yapının çatı katı ise yalnızca batıdaki merdivenin açıldığı oda ve tuvalet mekânından teşekküldür (Çiz. 157).

Bloğun avluya bakan güney cephesi, önünde yer alan ek kısımlar nedeniyle birinci katın bir kısmı ve ikinci kat görülebilmektedir. Cepheye hareketlilik katan tek unsur kesme taşlarla belirtilmiş basık kemerli pencere açıklıklarıdır (Fot. 186). Cephenin doğusu kademe yaparak içten devam eder. Bloğun ana caddeye bakan batı cephesinde, her katta üçer pencere açıklığı bulunurken, zemin ve birinci kat pencereleri profillidir (Fot. 187). İkinci kat ile çatı katı pencereleri dikdörtgen formlu, düz lentoludur. Cephenin iki köşesinde zemin ve birinci katlarda pilastr bulunmakta, zemin kat ile birinci kat arasında kat silmesi, birinci ve ikinci kat arasında ise saçak silmesi olarak yapılmış profilli silme yer alırken, birinci katın üstüne ikinci katın eklenmesiyle bu silme kat silmesine dönüşmüştür. Kuzey cephenin batı ucu, batı cephe ile benzer şekilde düzenlenmiş olup burada pencere sayısı ikişer adettir. Cephenin doğusunda ise pencere formları dikdörtgen olup etrafında herhangi bir vurgulayıcı unsur bulunmaz. Katlar arasında silme cephenin batısındaki silmeler ile aynı hizada başlamaz. Cephedeki bu farklılığın sebebi olarak bloğa zamanla yapılan eklemeler olduğu düşünülebilir. Ayrıca batı cephesinin ikinci ve üçüncü katındaki pencere düzenlemeleri, zemin ve birinci katın köşelerindeki pilastrlar ile kat silmelerinin bulunmamasından dolayı yapının ikinci ve üçüncü katının da sonradan eklendiği söylenebilir. Blok, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmış, çatının uzatılmasıyla ahşap saçaklar oluşturulmuş ve saçak altı, güney cephede, ana binada olduğu gibi kasetlenmiştir.

Avlunun batısında yer alan ana giriş açıklığı iki yandan dekoratif yarım sütunlarla vurgulanmış, giriş açıklığının güneyinde yer alan, avlu duvarına dayalı mekânın pencerelerinin aralarında ve cephenin sonunda da bu dekoratif sütunlara yer verilmiştir.

Postament üstündeki kaidelere oturan sütunlar üstte sütun başlığı ile sonlanmakta ve sütun başlığının üstündeki dikdörtgen tabla ile de avlu duvarının sonuna kadar devam eden profilli silmeye bağlanmakta, bu silmenin üstündeki saçak silmesi ile avlu duvarı nihayetlenmektedir (Fot. 188).

Malzeme ve Teknik: Hastaneyi oluşturan yapılar topluluğu, tuğla malzeme ile kargir olarak inşa edilmiştir. Ana blokta pencerelerde kesme taş, çatı da ahşap, balkon korkuluklarında metal malzeme kullanılmıştır.

C blokta, kapı ve pencerelerde kesme taş, çatıda ahşap malzemeye yer verilmiştir. E blokta, duvarlar, tavan ve çatıda ahşap, kapı ve pencerelerde kesme taş malzeme yer alır. A, G, H, I, J bloklarda, kapı ve pencereler kesme taş malzeme, çatı ahşap malzeme ile yapılmıştır.

Süsleme:

Ana bina, süsleme açısından sade tutulmuş olup, taşkın kütleler, silmeler ve pencerelerle cepheye hareket kazandırılmıştır.

C blokta, doğu ve batı cephelerdeki saçak silmesinin altında süsleme unsuru yer alır. Burada kabartma olarak çelenk kuşağına yer verilmiştir. Çelenklerin arasında, aşağı sarkık şekilde yapılmış çan çiçekleri yer alır.

E blok, yalın bir cephe düzenlemesine sahiptir. Yan cephelerin köşelerinde ve ön cephedeki giriş kısmının üstündeki pencereleri sınırlayan pilastr, bunların profilli sütun başlıkları, üstten birbirine bağlayan profilli silme, taşıntılı giriş kısmı, profilli kapı ve pencere uygulaması ile pencereleri sınırlayan silmeler cepheye estetik değer katan unsurlardır.

G, H, J ve A bloklarda, sade bir cephe düzenlemesi vardır. Cepheler kesme taşla belirtilmiş pencere ve silmeler ile hareketlendirilmiştir.

I blok, diğer bloklarda olduğu gibi sade olarak düzenlenmiş, dış cephelere silmeler ve profilli silmelerden oluşan başlıklı pilastrlar estetik bir görünüm sağlamış, iç mekanda ise merdivenlerin metal tırabzanlarının alt, orta ve üst kısmında lale motifine yer verilmiştir. Tırabzan babasında, alttaki iki boğumun üstünde yaprak dizisi, yaprak dizisinin üstündeki iki boğuma, arasında akant yapraklarından oluşan dizi, üstte iki boğum arasında yivli yüzey, onunda üstünde yine yaprak dizisi, en üstte ise profilli kısımdan oluşan süsleme motifleri vardır (Fot. 189).

2.1.14. Kayseri Memleket Hastanesi

Fotoğraf: 190-200

Çizim: 158, 159

Yeri: Memleket Hastanesi, Kayseri'nin Melikgazi İlçesi, Köşkdığı Mahallesi Gültepe mevkiinde, 106 parsel, 1200 ada, 14 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: Hastane binasının, ana giriş düzenlemesinin üstündeki “Memleket Hastanesi 1340” ifadesinin yer aldığı kitabeğe göre 1924 yılında açıldığı anlaşılmaktadır. Yapının inşası H. 1304 / M. 1887/88 yılında başlamış⁴⁸⁸, ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı uzun yıllar inşa çalışmaları durmuş, 1910 yılında, Erciyes Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Yunus Bekir'in kampanyası, Mutasarrıf Muammer Bey'in çalışmaları ile hastane binasının zemin katı inşa edilerek hizmete açılmıştır⁴⁸⁹. Hastanenin inşasına başlanılan birinci katı için malzemelerin temin edilip 1922 yılında çalışmalara hızlı bir şekilde devam edildiği anlaşılır⁴⁹⁰. Hastanenin inşası ise 1924 yılında tamamlanmış, 25 yatak kapasiteli hastane binasının açılışı Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁹¹.

Başkanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan H. 15 Cemâziye'l-Evvel 1304 / M. 9 Şubat 1887 tarihli belgede⁴⁹², Kayseri'de belediyece bir hastane inşa edildiği, hastane binası ile diğer inşa faaliyetleri için gelir etmek amacıyla kira arabalarından ve kira hayvanlarından vergi alınması ile ilgili bilgiler yer alır.

Arşiv belgelerinde yer alan hastane ile ilgili bilgiler, Hıfzı Nuri'nin hastanenin inşa başlangıç tarihi ile ilgili söylediklerini destekler nitelikte olup, 1887 yılında başlayan inşa çalışmaları maddi imkânsızlıklar nedeniyle ancak 37 yıl sonra, 1924 yılında, tamamlanmış, hastane tam kapasiteli olarak faaliyete geçmiştir.

Hastane binası uzun yıllar işlevini sürdürürken 1938 yılında yatak kapasitesi 50'ye çıkarılmış, 1943 yılında devlet hastanesinin yapılması ile boşaltılan bina Tekel deposu olarak kullanılmış, 1994 yılında boşaltılan bina 1996 yılında belediyeye devredilmiş,

⁴⁸⁸ Hıfzı Nuri, *Kayseri Sancağı 1922*, (çev. Zübeyir Kars), Kayseri 1995, s. 29.

⁴⁸⁹ Z. Tonbul – Ö. Forta, *age.*, s. 156; Fatma Arslantaş, *20. Yüzyıl'ın İlk Yarısında Kayseri'de Kamu Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 43.

⁴⁹⁰ H. Nuri, *age.*, s. 29.

⁴⁹¹ Halit Erkiletlioğlu, *Geniş Kayseri Tarihi*, Kayseri, 2006, s. 636; Halit Erkiletlioğlu - Hasan Yüksel, “Hastaneler”, *Kayseri Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul 2013, s. 143.

⁴⁹² BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), Yer Bilgisi: 1339-31.

ancak uzun süre boş bırakılan bina, iki kez yangın geçirerek çatısı tamamen çökmüş ve harap duruma düşmüştür⁴⁹³ (Fot. 190, 191). Daha sonra, 2007 yılında başlanan restorasyon çalışmaları 2009 yılında tamamlanmış, binanın çatısı yeniden yapılmış, iç mekanlar düzenlenmiş, zemin ve tavanlar yapılmış, bilinmeyen bir tarihte kapatılmış olan kapı ve pencereler açılmış, ana giriş ile arka cephedeki servis girişlerine ulaşılan merdivenler yeniden düzenlenmiştir⁴⁹⁴. Uzun yıllar harap durumda kalan hastane binası, yeniden asli işlevi ile “Acıbadem Hastanesi” adı altında hizmete açılmıştır⁴⁹⁵.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hastane binası, bodrum ve zemin kat olmak üzere iki katlı olarak “E” plan şemasında inşa edilmiştir. Zemin katta, kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından yapının giriş holüne, holden de doğu-batı uzantılı koridora geçiş sağlanır (Çiz. 158). Koridora, güney yönden on oda, kuzey yönden ise ortadaki giriş holünün iki yanına sıralanan altışardan on iki oda açılır. Yapının ortasındaki ana koridor, doğu ve batı uçta yan kollarda da devam ederek “U” formunu almıştır (Fot. 192). Batı kanadın koridorundan dört odaya, doğu kanadın koridorundan beş odaya geçiş yapılır. Kuzey cephedeki ana giriş dışında, yapının güney cephesinde, üç servis girişi daha bulunur. Bu girişler, “E” plan şemasını oluşturan kuzey-güney uzantılı üç taşıntılı kısmın, doğu-batı uzantılı ana gövde ile birleştiği yerdedir. Zemin katta koridor, hol ve odaların tavanı düz örtülü olarak yapılmış, zemini mermer ile kaplanmıştır.

Yapının bodrum katına, kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçilir. Kapı açıklığından, dört sütunla, üç bölüme ayrılmış olan giriş holüne ulaşılır. Buraya doğu ve batı yönden birer oda açılırken, hol, güneyde, yapının ortasındaki doğu-batı uzantılı ana koridorla birleşmektedir (Çiz. 159). Koridora güney yönden altı oda ile giriş holü karşısında yer alan, dört sütunla üç bölüme ayrılmış olan eyvan şeklindeki oda açılmaktadır. Ayrıca eyvan şeklinde düzenlenen odadan geçiş yapılan, “E” plan formunu oluşturan orta kanat dört sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Koridorun kuzeyinde, ortadaki giriş holünün doğu ve batısında üçer olmak üzere altı odaya geçiş yapılır. Ana koridor, zemin katta, yan kanatlarda devam ettirilmişken, bodrum katta bir kapı açıklığı ile ayrılmıştır. Batı kanatta, koridora, beş oda, doğu kanatta ise dört oda açılırken, doğu kanadın kuzeyindeki odaya yapının dışından geçiş sağlanır. Bodrum katta, batı kanattaki

⁴⁹³ H. Erkiletlioğlu – H. Yüksel, agm., s. 143; F. Arslantaş, agt., s. 45; <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tarihi-hastane-yeniden-hayat-bulacak-4540028>

⁴⁹⁴ Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

⁴⁹⁵ <https://www.haberler.com/ataturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049-haberi/>

odalar ile doğu kanadın ortasındaki oda düz örtülü olarak düzenlenmişken, diğer bölümler beşik tonozlu olarak yapılmış, zemini ise mermerle kaplanmıştır.

Yapının ana cephesini oluşturan kuzey cephenin ortasında, iki yandan barok karakterli kavisli merdivenler ile ulaşılan giriş kısmı yer alır (Fot. 193). Giriş kısmının önünde, toskana başlıklı dört sütunlu bir düzenlemeye yer verilmiş olup, sütunlar birbirlerine ve duvara yuvarlak kemer ile bağlanmıştır. Sütunları birbirine bağlayan kemerlerden ortadaki yandakilere göre daha geniş ve yüksek tutulmuş olup kemer kilit taşları vurgulanmıştır. Giriş kısmı, yukarıda, etrafı profilli silmelerle belirtilen üçgen alınlıkla tamamlanmışken, üçgen alınlığın altında, ortadaki yuvarlak kemerin hizasında, içerisinde “Memleket Hastahanesi 1340” ifadesi olan kitabeye yer verilmiştir (Fot. 194). Giriş kısmının gerisinde basık kemerli kapı açıklığı bulunurken, kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere vardır. Simetrik cephe düzenlemesine sahip kuzey cephede, giriş kısmının doğusunda ve batısında yuvarlak kemerli beşer pencere açıklığı bulunurken, cephenin doğu ve batı kenarları ileri doğru taşırılmış ve taşkın kütlelerin ana girişe bakan cephelerinde birer, kuzeye doğru bakan cephelerinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephenin bodrum katında, zemin kata çıkışı sağlayan oval merdivenlerin arasında, dört sütunla üç bölüme ayrılmış bodrum kat giriş düzenlemesi vardır. Yuvarlak kemerli olarak yapılmış giriş düzenlemesinde ortadaki kemer yandakilere göre daha yüksek ve geniş tutulmuştur. Giriş düzenlemesinin gerisinde, ortada, bodrum kata geçişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı ve kapının iki yanında kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere açıklığı bulunur. Bodrum kat pencereleri, zemin kat pencereleri hizasına yerleştirilmiş olup, bu pencereler de kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı olarak yapılmıştır. Cephede, pencere aralarına ve cephe köşelerine pilastrlar yerleştirilmiş, bodrum kat ile zemin kat arasındaki ayırım kat silmesi ile belirtilmiştir.

Binanın doğu cephesi ile batı cephesi simetrik olarak düzenlenmiş olup, doğu ve batı cephelerinin, zemin katında, yuvarlak kemerli yedi pencere açıklığına yer verilmiş ve pencerelerin kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır (Fot. 195, 196). Bodrum katta zemin kat pencereleri hizasında kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklıkları bulunur. Doğu ve batı cephelerin, kuzey kenarına yakın kısmı, içe girintili olarak düzenlenmiştir. Bu kısımda, zemin katta, yan cephelerde birer, dışa bakan ortadaki cephede ikişer yuvarlak kemerli pencereye, bodrum katta ise yanlarda birer, ortada ikişer kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephede

pencere aralarında ve cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiş, bodrum ve zemin kat ayrımı, kat silmesi ile sağlanmıştır.

Yapının diğer uzun kenarını oluşturan güney cephesinde “E” plan şemasını oluşturan kanatlar ve kol yer alır (Fot. 197). Doğu kanadın, güneye bakan cephesinde, zemin katta, yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı yer alırken, bodrum katta, üstünde yuvarlak kemerli kapı penceresi bulunun düz atkılı kapı açıklığı ile kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere açıklığı bulunur. Cephede pencereler arasında ve cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiş, kat ayrımları ise kat silmesi ile belirtilmiştir. Kanadın batıya bakan cephesinin zemin katında, kanadın ana blokla birleştiği köşede, on yedi basamaklı merdivenle ulaşılan ve üstünde yuvarlak kemerli penceresi bulunan düz atkılı bir kapı açıklığı ile yuvarlak kemerli üç pencere açıklığı yer alır. Kapı açıklığı ve yanındaki pencerenin bulunduğu kısım hafif içe girintili olarak yapılmıştır. Bodrum katta, kareye yakın dikdörtgen formlu düz atkılı pencere açıklığı vardır. Orta kolun, güneye bakan cephesinin zemin katında, tüm cepheyi kaplayacak şekilde büyük tutulmuş basık kemerli bir pencere açıklığı yer alır. Bodrum katta, ortada basık kemerli kapı açıklığı, kapı açıklığının iki yanında ise kareye yakın dikdörtgen formlu düz atkılı birer pencere vardır. Bodrum kat ve zemin kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmişken, diğer cephelerden farklı olarak burada, cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. Orta kolun doğuya bakan cephesinin zemin katında, kolun ana blokla birleştiği kısımda, on yedi basamaklı merdivenle ulaşılan ve üstünde yuvarlak kemerli penceresi bulunan kapı açıklığı ile yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı vardır. Bodrum katta, kareye yakın dikdörtgen formlu düz atkılı iki pencere açıklığı bulunur. Kolun, güneye bakan cephesindeki kat silmesi, doğu cephenin yarısına kadar uzatılmış, cephenin diğer kısmı düz bırakılmıştır. Kolun batıya bakan cephesi ise doğu cephenin simetriği olarak düzenlenmiş olup, burada kapının önündeki merdiven kaldırılarak kapı işlev dışı bırakılmıştır. Batı kanadın güneye bakan cephesinin zemin katında, yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı, bodrum katında düz atkılı kapı açıklığı ile kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere açıklığı bulunur. Pencereler arasında ve cephe köşesinde pilastrlar yer alırken, bodrum ve zemin kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Kanadın doğuya bakan cephesinin zemin katında, ana blokla birleştiği kısımda, on sekiz basamaklı merdivenle ulaşılan ve üstünde yuvarlak kemerli penceresi bulunan kapı açıklığı ile yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı vardır. Bodrum katta, düz atkılı kapı açıklığı ile kareye yakın dikdörtgen formlu düz atkılı bir pencere açıklığı yer alır. Doğu kanat ile orta

kolun arasında kalan ana bloğun güney cephesinin zemin katında, cephenin başında ve sonunda, diğer cephelerde olduğu gibi yuvarlak kemerli birer pencere açıklığına yer verilmiş, bu iki pencere açıklığının arasında $\frac{1}{4}$ oranında, yuvarlak kemerli sekiz pencere açıklığı ile saçak altında yuvarlak formlu dört pencere açıklığı yer almıştır (Fot. 198). Zemin katta, kareye yakın dikdörtgen formlu ve düz atkılı dörder pencere açıklığı vardır. Benzer bir cephe düzenlemesi, ana bloğun güney cephesinin, batı kanadı ile orta kolun arasında kalan kısmında da görülür. Ancak bodrum katta, diğer cepheden farklı olarak, batı uçta, yuvarlak kemerli kapı açıklığına yer verilmiştir (Fot. 199).

Yapının cepheleri, yukarıda, tüm cepheleri dolaşan saçak silmesi ile tamamlanmışken, binanın üstü Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

Malzeme ve Teknik: Hastane binası, kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olup, mermer malzeme sütunlarda, ahşap malzeme ise çatı ve tavanlarda kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıda, süsleme unsuruna, zemin katta, sütunları birbirine bağlayan kemerler ile ana kapı açıklığı kemerinin kilit taşında yer verilmiştir. Bu kemer kilit taşlarında, yüzeyden taşırılmış, alt ucu sarmallı, üstünde ise akant yaprağı bulunan süsleme yer alır (Fot. 200). Hastane binası ana girişinin önündeki sütunlu düzenleme, cepheden taşıntılı pencereler, pilastrlar, taşıntılı kütleler, üçgen alınlık, kat ile saçak silmeleri ve kavisli merdivenler hastane cephesine hareketlilik katan unsurlardır.

Hastane binası, simetrik planı, sütunlu giriş düzenlemesi, cephelerdeki pilastrlar, kat ayrımının silmelerle belirtilmesi ve üçgen alınlık gibi özellikleri ile Neo-Klasik üslubu yansıtırken, yapıdaki ana kapı açıklığına ulaşılan iki kollu, kavisli merdivenler barok karakterli olarak yapılmıştır.

2.1.15. Antep Amerikan (Azariah Smith) Hastanesi

Fotoğraf: 201-226

Çizim: 160-176

Yeri: Amerikan (Azariah Smith) Hastanesi, Gaziantep'in Şahinbey İlçesi Tepebaşı Mahallesi Emir Sokak No: 3/1'de 3 pafta, 98 ada, 3-6 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: American Board of Commissioners for Foreign Missions" adlı, Amerikan yabancı misyoner komisyonu kurulu adına, 1847 yılından ölümünün gerçekleştiği 1851 tarihine kadar Antep'te görev yapan doktor Azariah Smith'in adına, Yale Üniversitesi'nden sınıf arkadaşları tarafından, bir hastane kurulması için 1879

yılında yaptıkları bağışlar ve toplanan yardımlarla, 1880 yılında Antep Amerikan (Azariah Smith) Hastanesi inşa edilmiştir⁴⁹⁶. 1905 yılında Marston Binası adı verilen blok, 1914 yılında üçüncü ve 1918 yılında dördüncü blok inşa edilerek genişletilen hastane; ana bina, klinik binası, cerrahi ünite ve karantina binalarından meydana gelmektedir⁴⁹⁷. Ayrıca hastanenin batısında, etrafı duvarlarla çevirili ayrı bir bahçe içerisinde hemşire okulu binası da yer alır.

1880 yılında kurulan hastane binası 1. Dünya savaşına kadar Amerikan misyonu tarafından kullanılmış, 1916 yılının sonunda askeriye tarafından el konulan yapı, 8 Ağustos 1917 yılında tekrar Amerikan misyonuna verilmiş, Eylül 1917 den İngilizler tarafından Antep'in işgal edildiği Aralık 1918 yılına kadar tekrar askeriye tarafından kullanılmış, 1918 yılında ise Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'ne (Near East Relief) ve ardından bölgede Fransız egemenliğinin başlamasıyla Fransızların denetimine geçmiştir⁴⁹⁸. Daha sonra 2019 yılına kadar Sağlık ve Eğitim Vakfı (SEV) idaresinde bulunan hastane binası 2019 yılında MMT (Mehmet Murat Taşdelen) sağlık kuruluşuna devredilmiştir.

Devlet arşivlerindeki H. 27 Şevvâl 1322 / M. 4 Ocak 1905 tarihli belge⁴⁹⁹, ana binanın ve Marston binasının orijinal planlarının yer alması açısından oldukça önemlidir.

Yapı ilk yapıldığı yıllardan günümüze kadar birçok ekleme ile düzenlemeye maruz kalmış ve özellikle iç kısmı modern hastane binalarına uygun olarak dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dizayn edilmiştir. Bloğun doğu kanadındaki giriş açıklığının önündeki revak, taş ustası Mehmet Devamlı tarafından 1960'lı yıllarda yapılmış, 1998 yılında ise betonarme olarak yeni mekânlar ilave edilmiştir. 1960'lı yıllarda orta bölümün ön ve arka cephelerindeki betonarme ekler yapılmış⁵⁰⁰; 1970'li yıllarda yan kanatların güneyine betonarme olarak mekânlar eklenmiş⁵⁰¹, 2003 yılında mutfak içerisindeki bölme duvarlar, eczane ve kuvöz arasındaki bölme duvarlar, çocuk servisinde hemşire odası ve 1 nolu oda arasındaki duvar kaldırılarak genişletilmiştir⁵⁰².

⁴⁹⁶ *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, Beirut 1906, s. 51; İdris Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)*, Ankara 2017, s. 173.

⁴⁹⁷ İ. Yücel, *age.*, s. 178-183.

⁴⁹⁸ İ. Yücel, *age.*, s. 181-183.

⁴⁹⁹ BOA, *Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 2475-185623

⁵⁰⁰ *Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, Dosya No: 27/07/100.

⁵⁰¹ *Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, Dosya No: 27/07/100.

⁵⁰² *Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, Dosya No: 27/07/100.

Plan ve Mimari Özellikleri: Geniş bir parselde yayılan hastane, günümüzde A ve B poliklinik blokları ile acil servis binası, yataklı servis binası ve idari binadan oluşur (Çiz. 160). Ana bina (1880) parselin ortasında yer almaktadır. Brian Johnson, ana binanın ilk yapıldığında dikdörtgen planlı olarak düzenlendiğini, yapının doğusuna 1885 yılında bir kanadın eklendiğini belirtir⁵⁰³. Daha sonraki bir dönemde ise yapının batısına bir kanat eklenerek hastane binası genişletildiği ve “H” planlı bir yapıya dönüştürüldüğü görülür. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen blok, “U” şeklindeki koridora açılan odalardan meydana gelir. Yapının zemin katına, ana bahçeye bakan doğu kanadının kuzey cephesinin ortasındaki ve batı cephenin kuzey kenarına yakın olarak konumlandırılmış kapı açıklıklarından geçiş sağlanırken, doğu kanadın kuzey kenarına yakın konumlandırılan kapı açıklığından bodrum kata geçiş yapılır. Kuzey cephedeki girişten hole geçiş sağlanmakta ve holün doğusunda, katlar arası geçişin sağlandığı merdivenler ile asansör bulunurken, güneyinde doğu kanadına geçişi sağlayan koridor, batıda ise vezne ve orta koridor yer alır (Fot. 201). “H” plan şemasının orta kısmı ve batı kanadı, orta koridora iki yandan açılan odalardan oluşurken, doğu kanadı, doğu cephe boyunca uzanan koridorun gerisindeki odalardan meydana gelir (Fot. 202) (Çiz. 161). Yapının bodrum ve birinci kat planları zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, oda bölünmeleri ve genişlikleri bakımından farklılık göstermektedir (Çiz. 162, 163). Holün zemini seramikle, odaların ve koridorun zemini anti bakteriyel PVC ile kaplanmış, holü tavanı düz örtülü yapılmış, koridor ve odaların tavanı ise asma tavan kaplama şeklinde yapılmıştır.

Kuzey-güney yönlü eğitilmiş bir arazi üzerine inşa edilen blok bölgeye özgü beyaz renkli keymık taşıyla inşa edilmiştir. Bloğun kuzeye bakan ana cephesinin orta kısmının önüne betonarme olarak ek yapılması nedeniyle burada orijinal cephe görülmez. Cephede birinci katta balkon, zemin ve bodrum katlarda pencere açıklıkları bulunur (Fot. 203).

Arka cephede de ön cepheyle benzer bir durum söz konusu olup burada da cephenin önüne betonarme olarak ek yapılmış ve ön cephede olduğu gibi orijinal cephe betonarme eklerle kapatılmıştır (Fot. 204).

Yapının batı ve doğu kanatları ise orijinal halini korurken, değişik zamanlarda inşa edilmelerinden dolayı cephelerde üslup farkı görülür. Daha sade düzenlenmiş olan doğu kanadın kuzeye bakan cephesinin batı kenarında kapı açıklığı yer alır. Siyah ve

⁵⁰³ Brian Johnson, *Şifahane “The House of Healing”*, İstanbul 2008, s. 26.

beyaz bazalt taşından basık kemerli olarak yapılan kapı açıklığının önünde, dört basamaklı merdivenle ulaşılan, yine siyah-beyaz taştan iki renkli yapılmış olan basık kemerli, tek gözlü giriş revakı yer alır (Fot. 205). Zemin katta cephenin doğusunda tek, birinci katta ise basık kemerli iki pencereye yer verilmiştir. Kanadın doğu cephesinde, cepheye hareketlilik katan tek unsur olarak basık kemerli pencere açıklıkları vardır (Fot. 206). Eğimden dolayı, cephenin güneyine doğru gittikçe bodrum kat ortaya çıkmakta, burada bodrum kata geçiş sağlayan kapı açıklığı ve pencere açıklığı yer almaktadır. Cephenin kuzeyinde birinci kat seviyesinde bloğu, doğudaki diğer bloğa bağlamak için yapılmış yakın döneme ait geçit bulunurken, cephenin güneyinde betonarme olarak yapılmış olan ve günümüzde radyoloji birimi olarak hizmet veren ek mekânlar vardır. Kanadın güney ve iç avluya bakan cephesi betonarme olarak yapılan ek kısımlardan oluşur.

“H” plan şemasının diğer bir kolunu oluşturan batı kanadın kuzeye bakan kısa kenarında, zemin ve birinci katta basık formlu, ikiz kemerli ikişer pencere yer alır. Pencerelerin kemer ve söveleri cepheden taşırılarak belirtilmiştir. Bodrum katta ise basık kemerli üç pencere açıklığı bulunur. Cephede katlar, kat silmesi ile belirtilmiş, cephe köşeleri ise şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve beyaz renkli kesme taşla yapılan cephenin köşe taşları siyah renkle yapılarak kontrast oluşturulmuştur (Fot. 207).

Kanadın batı cephesi eğimden dolayı üç katlı olarak yapılmıştır. Cephenin ortasında, bodrum kat seviyesinde iki renkli taştan yapılmış kapı açıklığı bulunur. Cepheden taşırılarak vurgulanan kapı açıklığı düz atkılı olarak düzenlenmiş, kapının yukarısında kartuş şeklinde yapılmış ve üzeri boş bırakılmış kitabeliğe yer verilmiştir. Kapı açıklığının iki yanındaki birer yuvarlak kemerli pencere açıklığı ile giriş vurgusu yapılmıştır. Ayrıca giriş düzenlemesi iki yandan, zeminden başlayıp çatıya kadar uzanan, cepheden taşıntılı siyah ve beyaz taşların atlamalı olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuş dikey hatla sınırlandırılmıştır. Giriş düzenlemesinin kuzey ve güneyinde yuvarlak kemerli ikişer pencere açıklığı yer alır. Zemin ve birinci katlarda, kapı açıklığının düşey olarak hizasında, basık formlu ikiz kemerli pencere vardır. Pencerenin iki yanında birer basık kemerli pencere açıklığı bulunurken, cephenin kuzey ve güneyinde basık formlu ikiz kemerli ikişer pencere yer alır. Cephe silmelerle eşit olarak üçe ayrılmışken cephenin ortasını iki yandan sınırlayan dışa taşıntılı siyah-beyaz renkli atlamalı taşlarla cephe, dikey anlamda da üçe ayrılmıştır (Fot. 208). Cephenin güneyinde ise doğu kanatta olduğu gibi betonarme olarak yapılmış ek mekânlar vardır. Bu betonarme ek kısım, yapının

güney cephesini ve iç avluya bakan cephenin büyük bir kısmını oluşturur. Kanadın iç avluya bakan cephesinin kuzeyinde, betonarme kısımla orijinal yapının birleştiği kısımda, siyah taştan şaşırtmalı köşe taşları yer almakta, cephede zemin kat ve birinci katta birer ikiz kemerli pencere açıklığı bulunmakta ve tüm kanadı dolaşan kat silmesi burada da devam etmektedir. Yapı, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

1880 yılında inşa edilen ilk binanın orta kısmı ile daha sonradan ilave edilen doğu kanadı arasında üslup birliği görülürken, en son eklenen batı kanadında üslup farkı görülür. Batı kanadı üslup olarak Marston binasına benzer. Bu benzerlikten yola çıkılarak batı kanadın, Marston binasının inşasından kısa bir süre sonra ve aynı mimar tarafından inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir.

Hastane binaları hakkında bilgiler verilen 1906 ve 1910 yıllarına ait kaynaklardan ana binanın iki katlı olarak kireç taşından yapıldığı, içerisinde ameliyathane, koğuşlar ve hastalar için gerekli diğer düzenlenmelerin olduğu; erkek koğuşlarının 28 kişilik, ayrı tutulan kadın koğuşlarının ise 12 kişilik olduğu, ayrıca iki de beşiğin bulunduğu belirtilir⁵⁰⁴. Osmanlı arşivlerinde yer alan hem ana binayı hem de Marston binasını gösteren 1905 tarihli plan⁵⁰⁵, yapının ilk yapıldığı dönemdeki halini yansıtması ve bu planda batı kanadının yer almaması ile bu kanadın 1905 yılından sonra eklenmiş olduğunu göstermesi açısından da önem taşır. Hastane binasının eski planına bakıldığında, enlemesine dikdörtgen planlı ilk yapıya, doğudan, boylamasına dikdörtgen planlı kanadın eklenmesiyle binanın “T” planlı hale dönüştüğü görülür (Çiz. 164). Ana binanın orta kısmı, hem kuzey hem güney yönde taşıntı yapar. Yapının zemin katına, kuzey cephenin ortasındaki, iki yandan merdivenle ulaşılan kapı açıklığından geçiş sağlanır. Giriş önündeki holün iki yanında ince duvarlarla oluşturulmuş birer oda bulunur. Doğu odada kuzey ve doğuya, batıdaki odada ise kuzey ve batıya açılan birer pencere açıklığı vardır. Giriş aksının karşısında oldukça geniş tutulmuş bir mekân yer almakta ve burası güneyden iki, doğu ve batıdan birer pencere ile aydınlatılmıştır. Güneydeki mekânın batı kenarının önünde yer alan merdiven ile katlar arası geçiş sağlanmakta, merdivenin önündeki bir koridorla, batıdaki, oldukça geniş tutulmuş, muhtemelen koğuş olarak kullanılan mekâna geçiş sağlanır. Bu mekân kuzey, güney ve batıdan ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Bu mekânın simetriği olarak düzenlenen,

⁵⁰⁴ *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, Beirut 1906, s. 51; *The Bulletin of Central Turkey College at Aintab*, August 1910, s. 50.

⁵⁰⁵ BOA, BEO, No: 2475-185623.

merdivenlerin karşısındaki koridorla ulaşılan doğudaki mekân ise kuzey ve güney yönde yer verilen ikişer pencere ile aydınlatılmış, doğu cephedeki kapı açıklığı ile bu kanada geçiş sağlanmıştır. Doğu kanada ayrıca cephenin kuzey kenarına yakın olarak konumlandırılmış kapı açıklığından da ulaşılmakta ve bu kapı açıklığının önünde katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunmaktadır. Merdivenin kuzeyinde, doğu ve batıdan birer, kuzeyden ise iki pencere ile aydınlatılan bir mekân, merdivenin güneyinde, doğu cephede dört, batı cephede iki pencere açıklığı, ana binaya bir kapı açıklığıyla bağlanan geniş bir mekân, bu mekândan geçilerek ulaşılan üçer pencere ile aydınlatılmış iki mekân bulunmaktadır. Birinci katta ise ana bloğun orta kısmında herhangi bölünme yapılmamış olup tek bir mekân şeklinde düzenlenmişken, yan mekânlar zemin kat planını tekrarlamış, doğu kanatta ise herhangi bir bölünmeye yer verilmemiş ve tek mekân olarak düzenlenmiştir. Yapının ilk planı ile bugünkü planı karşılaştırıldığında çok büyük bir değişime uğradığı ve iç mekânda yapılan düzenlemeler nedeniyle orijinal halinden hiçbir iz taşımadığı görülür. Bugünkü binada ortadaki ana girişi ile doğu kanadının girişi kapatılmış, dışa taşıntı yapan orta kısmın önüne ve yanına eklemeler yapılmış, koridor sistemi ile merkezdeki koridorlardan ulaşılan mekânlardan oluşan bir plan düzenlenmesi oluşturulmuştur.

Yapıya ait eski fotoğraflardan yola çıkılarak bir karşılaştırma yapmak kısmen mümkündür. Yapıya ait eski fotoğraflarda, dikdörtgen planlı ilk binanın orta kısmının hem ön cephede hem de arka cephede taşıntı yaptığı, cephelerin doğu kanatta olduğu gibi oldukça sade olduğu, basık kemerli pencere açıklıkları ile aydınlatıldığı, üzerinin kırma çatı ile örtüldüğü ve çatıda çokgen kesitli taş bacaların bulunduğu görülür (Fot. 209-211). Aynı fotoğraflarda 1885 yılında yapıya eklenen doğu kanadı yer alırken, batı kanadının henüz eklenmediği tespit edilebilmektedir. Burada doğu kanadının kuzey cephesinin beşik çatı formuna uygun olarak üçgen şeklinde sonlandığı ve bu üçgen kısmın ortasında yuvarlak pencereye yer verildiği görülür. Günümüzde, bu kısım, kırma çatılı hale getirilerek yuvarlak pencere kaldırılmıştır. Bloğun batı kanadının güney cephesini gösteren tarihi belli olmayan eski bir fotoğrafta, cephe düzenlemesinde bir değişiklik olmadığı, ancak kapı açıklığının bulunduğu orta kısmın, ortasında yuvarlak pencere bulunan üçgen alınlıkla sonlandığı ve üzerinin beşik çatıyla örtüldüğü görülür (Fot. 212).

Marston Binası: Ana binanın doğusunda, İngiliz Anna Marston'un bağışıyla dispanser, erkek ve kadın klinikleri, göz hastalıkları ünitesi ve ameliyat salonunu içeren

ve iki katlı olarak inşa edilmiş olan Marston Binası yer alır⁵⁰⁶. Dikdörtgen planlı binanın zemin katına, kuzey cephenin ortasında yer alan kapı açıklığından geçiş sağlanır (Çiz. 165). Zemin kat, ortadaki kuzey-güney uzantılı dikdörtgen koridorun doğusundaki üç, batısındaki iki oda ile bir merdiven evinden oluşmaktadır (Fot. 213, 214). Birinci katta da zemin katta olduğu dikdörtgen koridora açılan bir düzenleme vardır (Çiz. 166). Birinci katta koridorun doğusunda iki oda, batısında üç oda ve bir merdiven evi bulunur. Zemin katta koridor ve oda zeminleri fayanslarla kaplanmış, koridor tavanı beşik tonozlu olarak düzenlenirken odaların tavanları asma tavan kaplama şeklinde yapılmıştır⁵⁰⁷.

Keymik taşından inşa edilen yapının cepheleri iki renkli taşlar, köşe taşları, silmeler ve pencereler ile hareketlendirilmiştir. Kuzey cephenin ortasında yer alan yuvarlak kemerli ana kapı açıklığı, siyah ve beyaz olmak üzere iki renkli bazalt taşından yapılmıştır. Giriş açıklığının üstündeki mermer levha üzerinde bir kartuş içerisinde “Bütün Günahları Af Eden ve Bütün Hastalıklara Şifa Veren Allah’tır” yazısı yer alır. Kapı açıklığı üstten saçak silmesi, iki yandan ise pilastr görünümü verilmiş hafif taşıntılı, iki renkli taşlarla sınırlandırılmıştır. Girişin üstünde balkon kısmı bulunmakta ve balkona ikiz kemerli iki kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. İkiz kemerli kapı açıklıklarının kemerleri yuvarlak formlu olarak iki renkli taştan yapılmıştır. Cephenin doğusunda zemin ve birinci katta üçer pencere açıklığı yer alırken, batısında kemer ve söveleri taşıyılarak belirtilmiş ikişer pencere açıklığı vardır (Fot. 215). Doğu cephede, zemin ve birinci katta, basık kemerli dörder pencere açıklığı bulunur (Fot. 216). Güney cephe, kuzey cephenin simetriği olarak düzenlenmiştir. Burada ortadaki kapı açıklıkları yerine zemin ve birinci katta ikişer pencereye yer verilmiştir. Orta kısmı iki yandan sınırlayan iki renkli taştan pilastr uygulaması yerine, burada, tek renkli taş uygulaması yapıldığı görülür (Fot. 217). Bloğun batı cephesinin ortasında basık kemerli bir başka kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının iki yanında diğer pencerelere göre daha ince tutulmuş birer pencereye yer verilirken, cephenin iki kenarında basık kemerli birer pencere daha bulunmaktadır. Birinci katta ise alt kattaki pencerelerin hizasında olmak üzere üç pencere görülür. Cephenin kuzeyindeki pencere açıklığının, ana bina ile Marston binasını birbirine bağlayan geçide geçiş sağlayan kapı açıklığı haline getirildiği anlaşılır (Fot. 218). Yapının cephe köşelerinde siyah bazalt taşından şaşırtmalı köşe taşları yer alır. Zemin ve birinci

⁵⁰⁶ *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, Beirut 1906, s. 51; *The Bulletin of Central Turkey College at Aintab*, August 1910, s. 50.

⁵⁰⁷ Yapının ikinci katında yoğun bakım odalarının bulunması nedeniyle fotoğraf çekmemize izin verilmemiş, burası ile ilgili verdiğimiz bilgiler yapıya ait planlardan yola çıkarak yaptığımız yorumlamalardır.

kat ayrımı, tüm cepheleri dolaşan kat silmesi ile belirtilmiştir. Cepheler, yukarıda, profilli saçak silmesi ile sonlandırılmıştır Yapının üzeri ise Marsilya kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülmüş ve çatıda çokgen kesitli taş bacalara yer verilmiştir.

Yapıya ait devlet arşivlerinde yer alan plandan yola çıkılarak yapının ilk yapıldığındaki durumu tanımlanabilmektedir⁵⁰⁸ (Çiz. 164). Bloğun zemin katına, kuzey cephenin orta aksının batısına kaydırılmış olan kapı açıklığından geçiş yapılmakta, buradan yapının bir ucundan diğer ucuna uzanan ve güney cephedeki iki pencere açıklığı ile aydınlatılan kuzey-güney yönlü koridora geçilir. Koridorun doğusunda, ikişer kapı açıklığı bulunan geniş iki oda yer alır. Bu odaların doğu cephelerinde ikişer, dışa bakan diğer cephelerinde ise üçer pencere açıklığı yer alırken, odaları birbirinden ayıran ara duvar üzerinde üçer dolap nişi vardır. Koridorun batısında, giriş kısmının yanında, katlar arası ulaşımın sağladığı merdiven ile iki oda yer alır. Bu odalardan güneydekinin, güney cephesinde iki, batı cephesinde bir pencere açıklığı vardır. Diğer odanın batı cephesinde, iki pencere açıklığı ile pencerelerin arasında, yapıya geçişi sağlayan ikinci bir kapı açıklığı yer almakta, ayrıca odanın doğusunda, merdiven evinin gerisine denk gelen kısımda, kuzey ve batı cephelerdeki birer pencere ile aydınlatılan küçük bir oda daha bulunur. Yapının birinci katında, ortada, kuzey-güney yönlü koridor vardır. Bu koridorun doğusunda geniş açıklıklarla geçilen iki oda bulunmakta, bu odalar da ortadaki geniş bir açıklıkla birbirine bağlanmaktadır. Koridorun batısında ise iki oda yer alır. Bu odalardan güneydeki geniş tutulmuş ve koridora iki kapı ile açılmaktayken, kuzeydeki oda daha küçük tutulmuştur. Birinci kat cephelerindeki pencere açıklıkları ise zemin kat pencerelerini tekrarlamaktadır. Yapıya ait orijinal plan ile günümüzdeki plana bakıldığında genel anlamda plan şeması korunmuşken, odalar bölünerek oda sayısının artırıldığı anlaşılır. Günümüzde, zemin katta, koridorun güney kenarına bir engelli tuvaleti eklenmiş, koridora açılan doğudaki iki oda varlığını devam ettirenken, bu odaları birbirinden ayıran ara duvarın ortasındaki dolap nişi kapıya çevrilmiştir. Kuzeydeki oda, ince bir duvarla ikiye bölünmüştür. Koridorun batısındaki odalardan güneydeki ikiye bölünmüş ve bu odalardan birine koridordan geçiş sağlanırken, diğerine ortadaki odadan geçiş yapılmıştır. Birinci katta ise doğudaki odaların genişletilmesi sonucu koridor ince tutulmuş, doğudaki odalar orijinal duvarlar bozulmadan korunmuştur. Koridorun batısında ise güney uçtaki oda bölünerek dört oda haline getirilmiştir. Ayrıca güney uca eklenen bir koridorla yandaki ana bina ile bağlantı sağlayan geçide ulaşım sağlanmıştır.

⁵⁰⁸ BOA, *BEO*, No: 2475-185623.

Kuzeydeki oda üçe bölünmüştür. Pencere açıklıkları zemin katı tekrar etmekle birlikte, batı cephenin güneyindeki pencerenin geçit açılırken buraya dahil edildiği görülmektedir. Yapının ön cephesini gösteren eski bir fotoğraftan yapının cephesinde herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılır (Fot. 219).

2003 yılında yapılan onarımlarında, zemin kattaki poliklinikler bölümünde sonradan yapılan bölme duvarlar kaldırılarak yerine portatif perde yapılmıştır⁵⁰⁹.

Poliklinik B Blok: Hastane binalarının yayıldığı parselin batısında diğer bloklardan ayrı olarak etrafı duvarlar ile çevrilmiş bir avlu içerisinde yer alan Poliklinik B blok binası, daha önceden kızlar mektebi, eczacılık, tıp ve hemşire okulu olarak kullanılmıştır⁵¹⁰. 1900'lü yılların başında geçirdiği yangınla yıkılan ilk binanın yerine yapılan ve bugün poliklinik binası olarak kullanılan blok, bir dönem doktor ve personel lojmanı olarak da hizmet vermiştir⁵¹¹. Geniş bir avlu içerisinde yer alan bina dikdörtgen planlıdır. Blok, bodrum kat üzerine üç katlı olarak düzenlenmişken, günümüzde yapılan ekleme ile bodrum kat üzerine dört katlı hale getirilmiştir. Ortadaki, kareye yakın dikdörtgen planlı bölümün iki yanında kademeli olarak daralan yan kanatlardan oluşan planlamaya sahip binada simetri hakimdir. Yan bölümlerin orta kısımına bağlantısı olmayıp her bölümün ayrı girişi bulunur. Bloğun zemin katının orta bölümü, ortadaki bekleme alanı olarak kullanılan geniş hol ile bu alana açılan odalar ve katlar arası geçişi sağlayan merdivenden oluşur (Fot. 220) (Çiz. 167). Yan kanatlarda ise koridora açılan odalardan oluşan bir düzenleme vardır (Fot. 221). Bloğun birinci katının ortası, zemin kattan farklı olarak koridora açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 168). Batı kanat, zemin kat planını tekrarlar, doğu kanat birbirine açılan odalardan oluşan bir düzenlemeye sahiptir. İkinci kat planı zemin kat planını tekrarlar (Çiz. 169). Üçüncü kat planında hem ortada, hem yan kanatlarda ortadaki koridora iki yandan açılan odalardan oluşan düzenleme görülür (Çiz. 170). Dördüncü katta, orta bölüm, merdiven holüne iki yandan açılan odalar ile holden geçiş yapılan, batı yöndeki geniş odadan oluşur (Çiz. 171). Bloğun bodrum katı, orta bölümün yaklaşık yarısı kadar alandan meydana gelmekte ve bu kısım üç odadan teşekküldür (Çiz. 172).

Güney cephede, orta bölümün doğu kenarına yakın olarak konumlandırılmış yarım daire formlu, dokuz basamaklı merdivenlerin, iki kollu merdivenlerle birleşmesi

⁵⁰⁹ *Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, Dosya No: 27/07/100.

⁵¹⁰ T. Uzun-G. Aygün, agm., s. 403.

⁵¹¹ T. Uzun-G. Aygün, agm., s. 403.

ile cepheye anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır (Fot. 222). Çok sayıda pencerenin yer aldığı cephelerde pencereler tekli ve ikiz kemerli olarak yapılmıştır. Basık kemerli pencereler atlamalı olarak yerleştirilmiş taşıntılı taşlarla hareketlendirilmiştir. Orta kısım ve kanatlara geçişi sağlayan kapılar basık kemerli olarak düzenlenmiş, atlamalı olarak yerleştirilmiş taşıntılı taşlarla belirtilmiştir. Yapının cephelerinde birinci ve ikinci kat ayrımı iki sıra silme ile gerçekleştirilmiş ve cephe profilli saçak silmesi ile sonlandırılırken, silmenin altında dış sırasına yer verilmiştir (Fot. 223). Doğu ve batı cepheler üçgen alınlıkla nihaylendirilmiştir (Fot. 224). Marsilya kiremit kaplı, beşik çatı ile örtülen bina diğer binalarda olduğu gibi bölgedeki taş ocaklarından çıkarılan keymık taşı ile inşa edilmiştir.

Hastane bahçesi içerisinde ana bina ile kız mektebi arasında idare binası olarak kullanılan bina; bodrum, zemin, birinci ve çatı kat olmak üzere dört katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin ve bodrum katı, “L” şeklindeki hole açılan odalardan oluşur (Çiz. 173, 174). Birinci kat, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 175). Çatı katı ise geniş tek bir odadan meydana gelir (Çiz. 176). Keymık taşından inşa edilen blok, basık kemerli pencerelerin yer aldığı monoton cephe düzenlemesi ile ana binanın orijinal haline benzer (Fot. 225).

Hastane bahçesinin kuzeyinde, enlemesine dikdörtgen planlı olarak inşa edilen iki katlı hemşire lojmanı yer alır. Lojmanın zemin kat pencereleri basık kemerli, birinci kat pencereleri dikdörtgen enlemesine formlu, düz lentoludur. Cepheye, pencereler dışında hareketlilik katacak herhangi bir unsur bulunmaz (Fot. 226).

Malzeme ve Teknik: Antep Amerikan Hastanesi’ni oluşturan yapılar topluluğu yöreye özgü keymık taşından yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Ana bina ve Marston binasında bazalt taşı kullanılmıştır. Çatıda ahşap, sonradan yapılan ek kısımlarda beton malzeme yer alır.

Süsleme: Ana bina, süsleme bakımından oldukça sade olup pencere düzenlemesi, silmeler, köşe taşları ve iki renkli taş kullanımı ile cephelere estetik değer katılmıştır. Batı kanadının kapı açıklığının üstündeki kitabeliğin iki yanındaki akant yapraklarından oluşan rozetler, yapıda kullanılan tek süsleme motifidir.

Marston binasında, süsleme motifi olarak giriş açıklığının üstündeki mermer levhanın ortasındaki kartuşun iki yanında, kabartma olarak yapılmış akant yapraklarından

oluşan rozetler yer alırken; iki renkli taş uygulaması, köşe taşları, silmeler ve ikiz kemerli pencere düzenlemeleri ile yapının cepheleri hareketlendirilmiştir.

Poliklinik B blok, hareketli bir cephe düzenlemesine sahiptir. Binada, şaşırtmalı köşe taşları, pencerenin etrafını çeviren, atlamalı olarak yerleştirilmiş taşıntılı taşlar, silmeler, dış sıraları ve ikiz kemerler cepheye estetik görünüm kazandırmışken, güney cephede, orta kısmın batısında, birinci kattaki ikiz kemerli pencerenin kemerlerinin birleştiği arada yer verilen haç motifi cephedeki tek süsleme unsurudur.

Antep Amerikan Hastanesi geniş bir parsel içerisindeki yapı topluluklarından oluşmakta ve bu yapılar çeşitli değişim ve eklemeler ile günümüzde de hastane binası olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Ana bina dışındaki diğer binalarda cephe düzenlemesi bakımından farklılık olmazken plan özellikleri bakımından günümüze gelinceye kadar çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Bölgedeki yapıların inşasında sıkça kullanılan keymik taşı ve yine bölgedeki bir çok tarihi yapıda karşımıza çıkan siyah ve beyaz olmak üzere iki renkli taş işçiliğinin de Amerikan Hastanesi binalarında da kullanılması, bir misyon yapısında bölgesel özelliklerin yansıtılması açısından önem taşımaktadır.

2.1.16. Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi

Fotoğraf: 227-237

Çizim: 177-180

Yeri: Hastane binası, Karabük'ün Safranbolu ilçesinde Yeni Mahallesi'nde; 178 ada, 32 parselde yer alır.

Tarihçesi: Hastanenin giriş açıklığı üzerindeki altı satırlık kitabeden II. Abdülhamid döneminde inşa edildiği anlaşılır. İki pano üzerine üçer kartuş içerisi talik hatla yazılan taş kitabenin her iki panoda da en alttaki üçüncü satırları tam olarak okunmaktadır (Fot. 227). Diğer satırlar ise oldukça deforme olduğu için okunması oldukça güçtür. Uğuroğlu Barlas, 2004 yılında yayımladığı *Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları* adlı kitabında kitabenin bugün deforme olan yerlerinin bir kısmını okuyabilmiş ve şu şekilde belirtmiştir⁵¹²:

Sağ birinci Satır: İş bu Hastane hayrına yapılmıştır.

⁵¹² Uğuroğlu Barlas, *Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 2004, s. 14.

Sol Birinci Satırda: Baki Hastane meşakkatli

Sağ İkinci Satırda: Sultan..... Abdülhamid Han Hazretlerinin

Sol İkinci satırda: (Bu satır tamamıyla deforme olduğu için okunamamıştır)

Kitabenin son satırı şu ifadeler yer alır:

Sağ ve sol üçüncü satırlarda: Abdurrahman Paşa hazretlerinin Kastamonu valilikleri zamanında inşa ve küşad olunmuştur. Sene 1306.

Hastanenin okunabilen üçüncü satırı Arap harfleri ile şu şekilde yazılmıştır:

عبدالرحمن باشا نخس رتويينك قس طمن والوي الطوري

زمن دم باشا وكش اداولنم شهر سنه ۱۳۰۶

Uğuro̅l Barlas kitabenin sonundaki tarihi 1302 olarak okumuş ve bu nedenle yapının inşa tarihini 1886 olarak belirtmiştir⁵¹³. Ancak yapının kitabesine düşülen tarihin H. 1306 / M. 1888-89 olduğu görülmektedir.

Esin Kahya “Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu’da Frengi Hastahanesi⁵¹⁴” adlı makalesinde Topkapı Sarayı Arşivi’nden ulaştığı hastanenin özgün zemin ve birinci kat planı ile ön cephe çizimini yayınlamıştır. Ayrıca Esin Kahya aynı makalede, Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan yapıya ait bir belgeden yola çıkarak yapının inşasının 1888 yılında tamamlandığını belirtir⁵¹⁵.

Uğuro̅l Barlas “Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları” adlı kitapta hastanenin 1885 yılında Safranbolululardan oluşturulan bir inşaat komisyonu tarafından yaptırılmaya başlandığını ve bu komisyonda görev alan Hafız Mehmet (Cebeci) Efendi’nin oğlu İhsan Cebeci ile yaptığı röportajdan hastane inşasına dair şu bilgilere yer vermiştir⁵¹⁶:

⁵¹³ Uğuro̅l Barlas, kitabında inşa tarihini de 1986 olarak belirtmiştir. Ancak bunun maddi bir yanlışlık olduğunu düşünebiliriz. Aslında burada 1886 yılının belirtilmek istediği anlaşılmaktadır. Ancak kitabenin tarihinin son harfini 6 yerine 2 okuyarak tarihte yanlışlık yapıldığı görülmektedir. Bkz. U. Barlas, *age.*, s. 14.

⁵¹⁴ Esin Kahya, “Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu’da Frengi Hastahanesi”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, c. 3, Ankara 1981, s. 1291-1296.

⁵¹⁵ Esin Kahya makalesinde tarihi 13 Haziran 1304 H. (1888) şeklinde belirtmiştir. Ancak Hicri takvimde Haziran ayının yer almaması ve Miladi olarak 1888 tarihi belirtmesi nedeniyle aslında bu tarihin Rumi tarih olduğu anlaşılmaktadır. E. Kahya, *age.*, s. 1294.

⁵¹⁶ U. Barlas, *age.*, s. 15.

“Safranbolu Frengi Hastanesi inşası sırasında kullanılan taşlar Karıt Köyü’nden getirilmiştir. Binanın taş kısmı Safranbolulu Rum taşçı ustalarınca yapılmış olup ahşap ve yeydana kısımlar Bulak Köyü ustalarınca ikmal edilmiştir.”

Yapı ile ilgili devlet arşivlerinde yer alan H. 24 Zilka‘de 1304 / M. 14 Ağustos 1887 tarih belgede Safranbolu Hastanesi’nin inşasının bir yıl önce başladığı (1886’da) ve hastanenin belediye gelirlerinden yaptırıldığı ile burada çalışacak doktor ve eczacılara verilecek maaş hakkında bilgiler bulunur⁵¹⁷.

Günümüze kadar çeşitli işlevlerde kullanılan hastane binası 1990 yılında Safranbolu Sağlık Meslek Lisesi, 2002-2015 yılları arasında Karabük Üniversitesi Fethi Toker Güzel Sanatlar Tasarım Fakültesi, 2015-2017 yıllarında Karabük Üniversitesi Safranbolu Turizm Fakültesi ve 2018 yılından itibaren ise Prof. Dr. Fuat Sezgin Safranbolu Bilim ve Sanat Akademisi olarak kullanılmaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Şehir merkezinin dışında, yüksek bir tepe üzerinde inşa edilen hastane, etrafı duvarlarla çevrili geniş bir bahçe içerisinde yer alır. Bahçeye güneydoğuda yer alan kapı açıklığından geçiş sağlanır. Bahçe kapıları iki yandan pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Pilastrlar altta dikdörtgen postamentlere oturmakta ve üstte abaküs ile sonlanmaktadır. Abaküsün üstünde bulunan tablanın üzerinde oval bir çerçeve içerisinde Arap rakamlarla yazılmış 1332 tarihi yer alır. Kapıyı oluşturan her iki kanadın kalın duvarlarının üstünde, gövdesinin ortasında taş bilezik bulunan çokgen gövdeli ve üstte soğanımsı taş külahla neticelendirilmiş tepe babası bulunmaktadır (Fot. 228).

Zemin ve birinci kattan meydana gelen hastane binası, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Yapının doğu cephesinin ortasındaki kapı açıklığından zemin kata geçiş sağlanır (Çiz. 177). Hol şeklinde düzenlenen giriş kısmı kuzey-güney yönlü dikdörtgen koridora açılır (Fot. 229). Giriş holünün kuzeyinde bir, güneyinde iki oda yer almaktayken karşısında, katlar arasında geçişi sağlayan çift kollu merdiven yer almaktadır. Merdivenlerin iki yanında ise ikişer oda bulunmaktadır. Tüm odalar ortadaki koridora pencere ve kapı ile açılır (Fot. 230). Koridorun doğusundaki iki oda ile batısında güney uçtaki odanın altında mahzen kısmı bulunur. Zemin katta odaların ve koridorun zemini taşla kaplanmışken tavanları ahşapla kaplanmıştır. Zemin katta iki

⁵¹⁷ BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ..MMS.)*, No: 92-3899.

kollu olarak başlayan ahşap merdivenler ara katta birleşir ve birinci kata tek kollu olarak ulaşır.

Birinci katta merdivenin güneyinde iki, kuzeyinde bir oda vardır (Çiz. 178). Merdivenin karşısında bulunan ve giriş kısmının üstüne denk gelen oda cumba şeklinde dışa taşıntı yapar (Fot. 231). Bu odanın iki yanında birer oda daha bulunmakta ve tüm odalar zemin katta olduğu gibi ortadaki koridora kapı ve pencereler ile açılır (Fot. 232). Birinci katta hem odaların hem de koridorun taban ve tavanları ahşapla kaplanmıştır (Fot. 233).

Yapının Topkapı Sarayı Arşivlerinde bulunan özgün planı ile günümüzdeki planı karşılaştırıldığında, genel anlamda yapının özgün planını koruduğu, ancak sonraki zamanlarda işleve göre odalarda bölünmeler ve birleştirmelerin yapıldığı anlaşılır. Özgün planda girişin kuzeyinde, iki ince duvarla birbirinden ayrılmış üç oda ve burası plan üzerinde “Oda” şeklinde adlandırılmıştır (Çiz. 179). Günümüzde bu üç oda birleştirilerek iki oda haline getirilmiştir. Girişin güneyinde “Koğuş” olarak adlandırılan tek oda bulunmakta ve bunun koridora açılan kapısının iki yanında birer pencere bulunurken, günümüzde kapının güneyindeki pencere sayısı ikiye çıkarılmıştır. Girişin karşısında merdiven bulunmaktadır. Merdivenin kuzeyinde iki oda yer almakta, bu odalardan güneydeki “Eczahane” kuzeydeki ise “Teşrihhane” olarak düzenlenmiştir. Günümüzde bu iki oda birleştirilerek tek oda haline getirilmiştir. Merdivenin güneyindeki iki odadan kuzeydekinde mahzene geçişi sağlayan merdivenler bulunmaktayken burası bugün tuvalete dönüştürülmüştür. Bunun güneyindeki oda ise “İnasa Mahsus Koğuş” olarak yapılmıştır. Birinci katta merdivenin karşısındaki cumba şeklinde dışa taşıntılı oda plan üzerinde “Oda” şeklinde adlandırılmıştır (Çiz. 180). Bu odanın iki yanında planda “Koğuş” olduğu belirtilen birer oda yer alır. Merdivenin iki yanındaki odalardan kuzeydeki de “Koğuş” olarak düzenlenmişken güneydeki “İnasa Mahsus Koğuş” olarak adlandırılmıştır. İnasa Mahsus Koğuş olarak belirtilen odanın planda kapı açıklığının belirtilmediği ve oda içerisinde ince duvarlarla bölünmeler olduğu görülür. Bu oda günümüzde ikiye bölünmüş ve kuzeydeki oda tuvalet olarak düzenlenmiştir. Ayrıca hastanenin güneyinde, ayrı olarak yapılmış, doğu-batı yönünlü uzunlamasına dikdörtgen planlı “Mutfak” ve “Çamaşırhane” bölümlerinden oluşan bina yer alır. Ancak bu bina günümüze ulaşmamıştır.

Kesme taş malzemeden inşa edilen yapının doğu cephesinde yer alan ana kapı açıklığına, beş basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Yuvarlak kemerli kapı açıklığının söveleri ile kemeri profilli olarak yapılmış, kemer kili taşı dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Giriş açıklığının üstünde iki panoya ayrılmış dikdörtgen formlu kitabe yer alır. Ana kapı açıklığının iki yanında diğerlerine göre daha ince tutulmuş ve ana kapı açıklığına vurgu yapan birer pencere açıklığı vardır. Giriş kısmının kuzeyinde ve güneyinde dörder pencere açıklığı bulunur. Cephenin birinci katında, ortada, cumbaya yer verilmiştir. Cumba, giriş kısmının önündeki ikisi serbest, ikisi duvara bitişik ayaklarla taşınmakta ve bu ayaklar birilerine basık kemerler ile bağlanmaktadır. Kare kesitli ayaklar altta postamentlere oturur. Ayaklar birinci katta da tekrarlanarak cumbanın iki kenarını oluşturmakta ve çatı seviyesinde saçak silmesi ile neticelenmektedir. Cumbanın kuzey ve güney yanında dörder pencere açıklığı bulunur. Çok sayıda açılan pencereyle cepheye hareketlilik kazandırılmıştır (Fot. 234). Pencerele dikdörtgen formlu yuvarlak kemerlidir. Pencere söveleri ve kemerleri dışa doğru kademeli olarak profillendirilmiş ve kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır.

Güney ve kuzey cepheler simetrik olarak düzenlemiş, bu cephelerde zemin ve birinci katlara sekizer pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencerele dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli olup, pencerelerin söveleri ve kemerleri dışa doğru kademeli olarak profillendirilmiş ve kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır. Zemin ve birinci katta, ortadaki iki pencere açıklığının doğusu ve batısı ile cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiştir (Fot. 235, 236).

Yapının batı cephesinin ortasında merdiven boşluğuna açılan etrafı silmelerle çevrili, dikdörtgen formlu, atkı kemerli servis kapısı bulunur. Kapının üstünde etrafı silme ile çevrili ve ortadaki daha büyük tutulmuş üç oval pencere yer alır. Giriş kısmı iki yandan birer pilastrlarla sınırlandırılmıştır. Cephenin kuzeyinde ve güneyinde dörder pencere açıklığı bulunur. Birinci katta on pencere açıklığına yer verilmiş, bu pencerelerden zemin katın giriş kısmına denk gelen ortadaki iki pencere, iki yandan birer pilastr ile sınırlandırılmıştır. Dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli olarak düzenlenen pencerelerin söveleri ve kemerleri dışa doğru kademeli olarak profillendirilmiş ve kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır. Cephe köşeleri pilastrlar ile belirtilmiştir (Fot. 237).

Cephelerde subasman seviyesi, zemin kat ve birinci kat ayrımı ile üst kat pencerelerinin yukarısı, yapının tüm cephelerini dolaşan silmeler ile belirtilmiştir. Ayrıca

zemin ve birinci kat pencerelerinin altlarında cepheleri dolaşan profilli silmeler de cepheye hareketlilik katmıştır. Cepheler yukarıda parapet duvarı ile sonlanır. Cumbanın üstündeki parapet duvarının ortası üçgen şeklini yapılmış ve iki köşesinde taş babalar yer verilmiştir. Yapı, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Hastane binasının cepheleri kesme taş malzemedен yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Yapının içindeki mekânlar ise bağdadi tekniğinde yapılmış duvarlarla birbirinden ayrılmaktadır. Yapının iç mekânında yoğun olarak ahşap kullanıldığı görülmektedir. Tavan ve tabanlarda, koridora açılan pencere ve kapılarda, çatıda ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Yapının cephelerindeki çok sayıdaki pencereler ile silmeler, taş babalar ve pilastrlar estetik görünüme katkı sağlar. Pilastrların altındaki postamentlerin yüzeyindeki panolar ve panoların üstündeki baklava dilimi motifleri dış cephedeki süsleme unsurlarıdır.

2.1.17. İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi⁵¹⁸

Fotoğraf: 238-247

Çizim: 181-184

Yeri: Hadım Askeri Hastanesi, İstanbul ili Arnavutköy İlçesi Hadımköy Mahallesi'nde; 1058 parsel, 11 paftada yer alır.

Tarihçesi: Yapının, doğu kanadının ortasında yer alan zemin kat giriş kapısı üstündeki kitabeden 1891 yılında II. Abdülhamid tarafından yaptırıldığı anlaşılır.

15 Kasım 1961 yılında ek bina inşaatı sırasında yapılan kazıda ortaya çıkarılan yapıya ait kitabenin, beyitleri Muhtar Bey tarafından talik hatla yazılmıştır⁵¹⁹. Bugün ana girişin yukarısında yer alan mermer kitabede şu ifadeler yer almaktadır⁵²⁰:

سبحك شاداه هيجون خسته خواجه پيروب

⁵¹⁸ Hadımköy Askeri Hastanesi'nin fotoğraf çekimi için Genel Kurmay Başkanlığı ile yaptığımız yazışma sonucunda atıl durumdaki hastane binasının içerisine girilmesinin tehlikeli olduğu belirtilerek fotoğraf çekmemize izin verilmemiştir. Daha sonra, Covid-19 pandemisi nedeniyle hızlı bir şekilde restore edilen bina, pandemi hastane olarak hizmete açılmıştır. Yapının katalog yazımı, Hadımköy Doktor İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi, İstanbul Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu ve Arnavutköy Belediyesi'nden aldığımız fotoğraflar ve belgeler ile daha önce yapı ile ilgili yapılmış çalışmalardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

⁵¹⁹ K. Özbay, *age.*, s.460.

⁵²⁰ K. Özbay, *age.*, s.460.

يېتدى خادىم كۆپى سىخىس راي مىجىش مېن

اهل طب مىجتار لېر س فو تاي خه

يېلدى دارالصحه خان عبدالرحىم دىكنا بچين

سنه ۱۳۰۸

*Asker-i Şâhanesi için hastahane yaptırup
Etti Hâdımköyünü sıhhat saray-ı ceş-i din
Ehl-i Tıb Muhtar eyler serfürû tarihine
Yaptı Darüssıhha Han Abdülhamid kâ-i mübin
Sene 1308*

Kemal Özbay, hastanenin kitabesinin günümüze ulaşmayan dört satırlık bir kısmının Doktor Tümg. Ekrem Şadi Kavur tarafından yayınladığını belirterek, kitabeyi şu şekilde aktarmaktadır⁵²¹:

*Nabz-ı gir-i tab'ı tahkim-i miham-ı saltanat
Hazret-i Abdülhamid Han kim hâkim-i lâyezal
Hikmet âmuz-u hükümrân-ı Emirül müminin
Hikmeti kıldı vücödu devleti Rûh-u emin⁵²².*

Devlet arşivlerinde yer alan belgelerden, H. 10 Şaban 1304 / M. 4 Haziran 1887 yılında hastanenin temelinin hafriyatının başladığı⁵²³, 18 Ağustos 1887 yılında da temelinin atıldığı⁵²⁴ anlaşılır.

Kemal Özbay, hastane arşivindeki tapu kaydını paylaşarak Fatih Sultan Mehmed'in vakfi olan çayırın, hastane inşaatı için 1886 yılında orduya verildiğini ve ardından Sultan II. Abdülhamid'in emri ile hastane binasının inşa edildiğini ifade etmektedir⁵²⁵.

150 yatak kapasiteli hastane binası Balkan Savaşları'nın ardından kapatılmış ve I. Dünya Savaşı'nda yeniden açılmıştır. İşgal döneminde Fransızlar tarafından el konulan hastane 1923 yılında yeniden Türklerin kullanıma geçmiş ve Miralay Hüsnü Bey

⁵²¹ K. Özbay, *age.*, s.460.

⁵²² Kemal Özbay'ın aktardığı bu dizeleri içeren kitabe günümüzde mevcut değildir.

⁵²³ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y..PRK.UM.)*, No: 9 - 104

⁵²⁴ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 1440 - 70

⁵²⁵ K. Özbay, *age.*, s.459.

tarafından karargah olarak, daha sonra ise kışla binası olarak kullanılmış, ardından Çatalca Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından 100 yatak kapasitesiyle yeniden hastane binası olarak hizmete başlamış, ancak harap durumdaki hastane de yalnızca birkaç koğuş hastalara ayrılabilmiştir⁵²⁶. 1927 yılında şiddetli fırtına nedeniyle hastanede çıkan yangında, binanın büyük bir bölümü zarar görmüş, uzun süre kendi kaderine terk edilen hastanenin bir yerinde revir açılmış, 1938 yılına kadar yapılan basit onarımlarla yanan yerler kışla olarak kullanılmıştır⁵²⁷. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ahşap olan zemin ve tavanı beton olarak yapılmış, seferberlik sırasında bina 200 yataklı olarak hizmete açılmış ve üst katında onarıma başlanmış, bir hamam yaptırılmıştır⁵²⁸. 1946 hastanenin çatısının yanması üzeri 1947 yılında bir yıl sürecek olan bir onarım çalışması başlamış, 1958 yılında ek olarak bir poliklinik binası yapılmıştır⁵²⁹. 1985 yılına kadar orduevi olarak hizmet veren bina, 29.10.1985 tarihinde Merkez Komutanlığı ve Revir Binası, 2010 yılına kadar ise I. Zırhlı Tugay 30 Yataklı İaşeli Reviri olarak kullanılmıştır⁵³⁰. Hadımköy Kışla Komutanlığı'na bağlı olarak atıl şekilde tutulan hastane binası günümüzde Covid-19 salgını nedeniyle Sağlık Bakanlığına devredilmiş ve 2020 yılında yapılan restorasyon çalışması sonunda Hadımköy Doktor İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi adıyla pandemi hastanesi olarak hizmete açılmıştır.

Onarımlar: Devlet Arşivlerinde yer alan 02 Nisan 1941 tarihli belgede, Hadımköy hastanesinin 75,457 lira 38 kuruşluk keşif bedelli onarım işinin pazarlıkla yaptırılması hususunda yazı bulunmaktadır⁵³¹.

Yapıya ait yapılmış tez çalışmasında 2015 yılına ait plan (Çiz. 181, 182) ile 2020 yılında gerçekleştirilen restorasyonu sonrasındaki planı arasında bazı farklılıklar görülür. 2020 yılında yapılan restorasyonda yapıya betonarme olarak eklenen kısımların kaldırıldığı ve değişikliğe uğrayan kısımların da orijinal haline döndürüldüğü görülür. Doğu bloğun avluya bakan cephesinin iki kenarında, avlu sınırları içerisinde, zemin ve birinci kattan oluşan ek bölümler yer alır (Fot. 238). Bu mekânlardan kuzeydeki iki mekâna orta bloktaki ana koridordan geçiş sağlanırken güneydeki mekânlardan birine orta koridor, diğerine ise güney koldaki koridordan geçiş yapılmaktadır. 2020 yılındaki

⁵²⁶ K. Özbay, *age.*, s.463-464.

⁵²⁷ K. Özbay, *age.*, s.464- 465.

⁵²⁸ K. Özbay, *age.*, s.465-466.

⁵²⁹ K. Özbay, *age.*, s.465-466.

⁵³⁰ Melis Sabuncuoğlu, *Hadımköy Askeri Hastanesi Koruma Projesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 37.

⁵³¹ BCA, 30-18-1-2 / *Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, No: 94 - 27 - 6.

restorasyon çalışmalarında bu kısımların kaldırıldığı plan ve fotoğraflardan anlaşılır (Fot. 239). Oda düzenlemelerinde de farklılar görülür. Yapının restorasyon sonrasına ait planına göre, doğu kanatta odaların bölünerek sayısının artırıldığı, kuzey, güney ve batı kanatta ise odaların birleştirilerek sayılarının azaltıldığı tespit edilebilmektedir. 2015 yılı planında, simetri gözetilmeksizin, ihtiyaca göre oda boyutlarının belirlendiği, restorasyon sonrasına ait planda ise simetrimin ön planda tutulduğu, oda boyutlarının eşit olduğu bir düzenlemenin yapıldığı görülür.

2015 yılı planında, batı kanadın ortasındaki odanın batısına eklenen koridor ile yapının batısına yapılan enlemesine dikdörtgen planlı ek binaya bağlantı sağlanmıştır. Sonradan yapılan bu ek kısım restorasyon çalışmalarında kaldırılmıştır. Kuzey kanadın batı kanatla birleştiği kuzeybatı köşedeki kısım, yapılan eklemelerle batı yönde genişletilirken, 2020 restorasyon çalışmalarında ek kısımlar kaldırılarak, bu kısım güneybatı köşedeki mekanla aynı hale getirilmiştir (Fot. 239). Yapının öne taşkın ana girişinin bulunduğu kısmın üstüne 2020 restorasyonunda parapet duvarı eklenmiştir. Yapıya ait kitabe zemin kat giriş kapısının üstünde yer alırken, parapet duvarının eklenmesiyle sütunlu girişin üstündeki parapet duvarının ortasına taşınmış ve üstüne de Osmanlı arması eklenmiştir (Fot. 240).

Plan ve Mimari Özellikler: Zemin ve birinci kat olmak üzere iki katlı olarak inşa edilen yapının birinci katı, ortadaki enlemesine dikdörtgen açık avluyu dört yönden çeviren koridorlar ve koridorların gerisindeki odalardan oluşurken, zemin katı “U” şeklindeki koridoru çevreleyen odalardan meydana gelir (Fot. 241). Yapıya hem zemin hem de birinci kattan giriş yapılabilmektedir.

Doğu cephenin ortasındaki ana kapı açıklığından birinci kata geçiş yapılır. Doğu kanadın ortası hem öne hem de avluya doğru taşırılarak vurgulanmıştır. Taşınılı bu giriş kısmı, köşelerden birer odanın açıldığı orta sofalı bir düzenlemeye sahiptir. Sofanın doğusunda, giriş aksında katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunur. Sofanın kuzey ve güneyinde kanadın sonuna kadar uzanan koridorlara açılan kapı açıklıkları vardır. Koridorlara doğu yönden dörder oda, batı yönden yalnızca kanadın ortasındaki avluya taşıntı yapan kısmın iki yanındaki birer oda ile bu odaların bitişiğindeki asansörler açılır. Kuzey ve güney koridorlarından, kanadın sonunda, yan kanatlara geçişi sağlayan hole ulaşılır. Kuzeydeki hole kuzey yönden iki, doğudan bir, güneydeki hole güney yönden iki doğudan bir oda açılmakta, batı yöndeki kapı açıklıklarından yan kanatlara geçilmektedir.

Yan kanatlardan, kuzeydekine kuzey yönden, güneydekine güney yönden üçer oda açılır. Her iki kanatta da koridorun doğu ucundaki merdivenle avluya inilir. Koridorların batısındaki kapı açıklığından, yan kanatları batı kanada bağlayan hole geçiş yapılır. Kuzeydeki hole, kuzey ve batıdan birer, güneydeki hole, güney ve batıdan birer oda açılır. Her iki holden de batı kanadın koridoruna geçiş yapılır. Koridor üç bölüme ayrılmış olup, bölümler kapı açıklıkları ile birbirine bağlanmıştır. Koridorun, kuzey ve güney bölümlerine batı yönden dörder oda açılır. Orta bölümün batısında, ortada, doğu kanadın ortasındaki ana kapı açıklığının aksında, bir kapı açıklığı ile kapı açıklığının iki yanında ikişer oda bulunur. Koridorlar avluya bakan cephelerdeki pencereler ile aydınlatılmıştır (Çiz. 183).

Doğu cephenin ortasındaki kapı açıklığından zemin kata geçiş sağlanır. Cepheden hem öne hem de bahçe tarafına taşıntı yapan doğu kanadın orta kısmında, dört köşesinde odanın yer aldığı orta sofalı bir düzenleme vardır. Girişin karşında katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunurken, sofanın kuzey ve güneyindeki kapı açıklıklarından ana koridorlara geçiş sağlanır. Kanadın doğu yönünden, güney koridoruna altı, kuzey koridoruna beş oda açılır. Koridorların batı yönünde, avluya açılan pencereler ile kanadın ortasındaki avluya taşıntı yapan kısmın iki kenarında birer oda bulunur. Koridorlardan, kanadın iki ucunda, doğu kanadı, kuzey ve güney kanatla birleştiren hollere geçiş yapılır. Aynı zamanda yapının dışından da ulaşılan hollerin doğusunda iki oda, batısında yan kanatların koridoruna geçişi sağlayan kapı açıklıkları vardır. Güney kanadın doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridoruna, güney yönden üç oda, kuzey kanadın doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridoruna kuzey yönden dört oda açılmakta, koridorlar ise avluya bakan cephelere açılan pencereler ile aydınlatılmaktadır (Çiz. 184). Zemin betonla kaplanmışken, tavanlar da betondan düz tavan şeklinde yapılmıştır. Ana bloğun karşısındaki blokta yalnızca orta aksın güneyinde, depo olarak kullanılan küçük bir odaya yer verilmiştir.

Hastanenin doğu cephesinin ortasında, ana kütlede 534 cm ileri doğru taşıyan ve hem zemin hem de birinci kata geçişi sağlayan ana giriş kapıları yer alır (Fot. 242). Birinci kat girişine iki yandan merdivenlerle ulaşılırken girişin önünde, toskan başlıklı dört sütunla taşınan çatı ile kapatılmış olan sahanlık kısmı bulunmaktadır. Basık kemerli kapı açıklığının iki yanında nişlere yer verilerek giriş açıklığı vurgulanmış ve nişlerin yanında basık kemerli ikişer pencere açıklığı yapılmıştır. Hem pencere hem kapı hem de nişlerin söve ve kemerleri taşırılarak belirtilmiştir. Sahanlığın altında ana giriş hizasında

zemin kat giriş kapısı bulunur. Giriş açıklığının iki yanında ise yuvarlak birer küçük pencere yer alırken cephenin iki kenarında merdivenlerden dolayı yarım olarak yapılmış basık kemerli pencere mevcuttur. Cepheden taşıntı yapan giriş kısmının iki yanında, zemin ve birinci katta, basık kemerli birer pencere bulunur. Öne taşırılan giriş cephesinin üstü parapet duvarı ile sonlandırılmış, sütunlu düzenlemenin üstünde, parapet duvarının ortasında kitabe ve restorasyondan sonra eklenen Osmanlı armasına yer verilmiştir. Girişte olduğu gibi cephenin iki ucunda, iki oda genişliğindeki kısım cepheden 300 cm ileri taşıntı yapmış ve bu kısımların üzerinde, zemin ve birinci katta, ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Ayrıca taşıntı yapan kısmın ana girişe bakan cephesinde, zemin ve birinci katında, birer pencere açıklığı vardır. Cephenin taşıntı yapan kısımları arasında kalan bölümde ise hem zemin hem de birinci katta, diğer kısımlardaki pencereler ile aynı özellikte, ritmik olarak yerleştirilmiş yedişer pencere yer alır (Fot. 243). Cephenin ortasında, yan cephelerin sonundaki çıkıntıya kadar devam eden kat silmesi cepheyi ikiye böler. Birinci kat kemerleri üstünde tüm binayı kuşatan bir silmeye daha yer verilmiş, cephe üstte tüm binayı dolaşan profilli saçak silmesi ile noktalanmıştır.

Yapının yan cepheleri eğimden dolayı batıya doğru gittikçe alçalmakta ve zemin kat kaybolmaktadır. Güney cephede, zemin katta, bir kapı ve altı pencere açıklığı bulunurken bu pencereler eğimden dolayı batıya doğru gittikçe küçülmektedir. Birinci katta dokuz pencere açıklığı yer alır (Fot. 244). Cephenin en batısında öne doğru 165 cm ileri taşırılan kısım birinci kattır oluşmakta, burada dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereler basık kemerli olup söve ve kemerleri cepheden taşırılmıştır. Cephede zemin ve birinci kat ayrımı cepheden ileri taşırılan kütleyle kadar uzanan kat silmesi ile yapılmıştır.

Batı cephe eğimden dolayı tek katlı olarak yapılmıştır. Cephenin güneyi ve kuzeyi, ana kütlede 250 cm. öne fırlamış ve üzerinde basık kemerli beş pencere açıklığına yer verilmiştir. Ortada kalan kısımda altı pencere bulunurken bu pencereler diğer cephelerde olduğu gibi basık kemerli olarak yapılmış ve cepheden taşırılmıştır. (Fot. 245).

Kuzey cephe, güney cephenin simetriği olarak düzenlenmiştir. Cephe, eğimden dolayı doğudan batıya doğru alçalmakta, cephenin sonunda taşırılan kütlede zemin katı toprak dolgunun altında kalmaktadır. Zemin katta sekiz pencere açıklığı ve bir servis girişi bulunur. Birinci katta dokuz pencere açıklığı vardır. Cephedeki kapı ve pencereler

basık kemerli olup söve ve kemerler cepheden taşırılmıştır. Kat ayrımı taşıntılı kütleyle kadar devam eden kat silmesi ile sağlanmıştır (Fot. 246).

Yapının avluya bakan cephelerinde, zemin ve birinci katta basık kemerli çok sayıda pencere açıklığı yer alır. Zemin ve birinci kat ayrımı, tüm cepheleri dolaşan kat silmesi ile verilmiştir (Fot. 247).

Hastane binasında, birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerine göre daha uzun tutulmuş ve zemin kat pencere kemerleri birinci kat pencerelerine oranla daha oval yapılmıştır. Yapının hem dış, hem de avluya bakan cephelerinde, birinci kat pencerelerinin yukarısında, tüm cepheleri dolaşan silme yar alır. Yapının üstü ise Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

Malzeme ve Teknik: Yığma kargir tekniğinde moloz taş malzeme ile inşa edilen yapıda giriş kısmı kesme taştan yapılmıştır.

Süsleme: Süsleme açısından sade olan yapıda, sütunlu giriş kısmı, pencere ve kapı söve ve kemelerinin belirtilmesi estetik görünümü katkı sağlamıştır.

2.1.18. Edirne Demirtaş (Timurtaş) Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 248-263

Çizim: 185, 186

Yeri: Hastane binası, Edirne ili, Merkez ilçe, Karaağaç Mahallesi'nde; 88 pafta, 848 ada, 19 parselde yer alır.

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan hastane binasının inşası ile ilgili bilgi arşiv belgelerinden, salnamelerden ve dönemin gazetesinden edinilmektedir.

R. 9 Temmuz 1304 / M. 21 Temmuz 1888 tarihli belgede, Edirne'nin Karaağaç mevkiinde istasyon merkezi bulunması sebebiyle burada 200 yatak kapasiteli hastane binası inşa edilmesinin önemli olduğu, hastanenin inşa edileceği yerin orada arsası bulunan ahali tarafından bağış edildiği ve hastanenin inşa masraflarının da hazineden değil, tamamının halkın yaptığı yardımlarla karşılandığı belirtilir. Belgede ayrıca Vali Paşa, devlet erkânı, askerler ve şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla hastane binasının temelini atıldığı ifade edilir⁵³².

⁵³² BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.)*, No: 47-79.

R. 24 Kânûn-ı Sâni 1306 / M. 5 Şubat 1891 tarihi belgede, R. 9 Temmuz 1304 / M. 21 Temmuz 1888 tarihinde inşasına başlanan 200 yataklı hastanenin devlet erkânı, askerler ve şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla resmi açılışın gerçekleştirildiği ve landon arabalarıyla hasta askerlerin hastaneye taşındığı yazmaktadır⁵³³.

R. 24 Şubat 1308 / M. 8 Mart 1893 tarihli belgede, Edirne Merkez Hastanesi ve Demirtaş Hastanesi'nde dokuz kalem tamirat yapıldığı ve 97865 kuruş tutan bu tamiratın masraflarının 1304 – 1308 tarihlerinde Edirne, Konya, Hüdavendigâr vilâyetleri ile Biga Sancağı'nda İkinci ordu-yı hümâyûna ait olan inşaat bütçesinden karşılanması belirtilmektedir⁵³⁴.

R. 17 Teşrin-i Sâni 1305 / M. 29 Kasım 1889 tarihli Edirne Gazetesi'nde, Edirne istasyonu yakınında inşası kararlaştırılan askeri hastanesinin geçen Cumartesi günü (23 Kasım) saat altı civarında vali, mareşal, devlet erkânı, piyade ve süvari askerlerinin katıldığı törenle inşasına başlandığı yazmaktadır⁵³⁵.

Ahmet Badi Efendi, hastanenin R. 24 Kânûn-ı Sâni 1306 / M. 5 Şubat 1891 tarihinde resmi açılışının yapıldığını ve hastanenin giriş kapısı üzerinde Seraskeri Muhtâr Efendi tarafından tarih düşülen mermer kitabe bulunduğunu belirtmektedir⁵³⁶. Ahmet Badi Efendi tarafından belirtilen kitabede şu ifadeler yer alır⁵³⁷:

*Serîr-ârâ-yı şevket-i hazret-i Abdülhamîd Hân'ın
Bütün âsâr-ı hikmet-zîbi yekdiğerden eşrefdir
Bu dârü's-sıhhati ceş-i cihâd efrâdına yaptı
Hücûm-ı derde karşı bir aceb hısn-ı mükelleftir
Güher-i tarihimi takdîr eder ehl-i hikem Muhtâr
Tecellîgâh-ı sıhhat bu tedâvîgâh-ı eltafıdır.
1305*

Ahmet Badi Efendi yapıyı anlatırken şu ifadelere yer vermektedir⁵³⁸:

⁵³³ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.)*, No: 69-65.

⁵³⁴ BOA, *İrade Hususi (İ. HUS)*, No: 9-79.

⁵³⁵ Edirne Gazetesi, 17 Teşrinisani 1305, s. 1.

⁵³⁶ Niyazi Adıgüzel – Raşit Gündoğdu (hzl.), *Ahmet Badi Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne: 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, c. 1/2, İstanbul 2014. s. 735.

⁵³⁷ A. Badi Efendi, *age.*, s. 735-736.

⁵³⁸ A. Badi Efendi, *age.*, s. 735.

“Edirne Demiryolu mevkiî kurbunda ve hatt ittisâlinde vâki işbu hastahânenin metânet ü rasâneti berkemâldir. Bir cephe ve iki koltuktan ibâret olup cephesi yüz ve koltukları kırkar metre tûlündedir. Bu hastahânedede dört koğuş müdür ve tabîblere mahsus yirmi oda bir gasilhâne bir eczane bir hamam bir matbah bir depo ve karakol neferâtı için de bir küçük koğuş vardır.”

Günümüzde Karaağaç'taki Celalettin Alkoç Kışlası'nın sınırları içerisinde metruk bir şekilde kendi kaderine terk edilmiş olan hastane binası, açılışından kısa bir süre sonra kışla binası olarak hizmet vermiş, ardından Cumhuriyet döneminde köy enstitüsü, eğitmen okulu ve daha sonra da göçmen misafirhanesi olarak kullanılmıştır⁵³⁹.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hastane binası “U” plan şemasında inşa edilmiş olup, ortadaki avluyu “U” şeklinde çevreleyen koridorlar ve bu koridorların gerisindeki odalardan oluşur. Binada yan kanatlar tek katlı, orta blok iki katlı ve bu bloğun, ana girişinin yer aldığı orta kısmı ise üç katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 248). Orta bloğun cephesinin ortasındaki kapı açıklığından giriş holüne, oradan da koridora geçiş sağlanır (Fot. 249). Simetrik olarak düzenlenen orta blokta giriş holünün iki yanında altışar odanın kapı açıklığı ve pencereleri koridora açılır (Fot. 250, 251). Giriş holünün karşısında ve orta koridorun yan koridorlar ile birleştiği kısmın güneyinde, katlar arası geçişin sağlandığı merdiveneler bulunur. Giriş holünün karşısındaki avluya doğru taşıntı yapan merdivenin iki yanında birer oda daha vardır. Batı kanatta sekiz oda, doğu kanatta ise bir hamam ve yedi oda bulunmakta, orta blokta olduğu gibi buradaki odalar da kapı ve pencereler ile koridorlara açılmaktadır (Çiz. 185).

Orta bloktan teşekkül birinci kat, zemin kat planını tekrar eder (Çiz. 186). Koridora açılan odalardan meydana gelen birinci katta, orta kısmın yanındaki odadan itibaren, merdivene kadar olan kısım geniş tek oda şeklinde düzenlenmiştir (Fot. 252, 253). Bu geniş iki oda, büyüklüğüne bakıldığında koğuş olarak kullanılmış olabileceği söylenebilir. Kanatların yalnızca orta blokla birleştiği kısım iki katlı olarak düzenlenmiş ve burada bir odaya yer verilmiştir. Üç katlı olarak düzenlenen orta kısmın en üst katı da alt kat planlarını tekrar etmektedir.

⁵³⁹ Nurettin Yıldırım, Leyla Tekkollu, *Yaşayan Tarihi ve Kültürel Askeri Yapıları*, Ankara 2001, s. 160; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, Ender Bilir, *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, c. 1, Edirne 2009, s. 109.

Zemin katta, yerlerin betonla kaplandığı görülürken, koridor ve oda tavanları düz ahşap, merdiven boşluğu ve koridorların birleştiği kısımlardaki geçiş kısımlarının tavanı ise volta döşeme şeklinde yapılmıştır. Birinci ve ikinci katta zemin ve tavan ahşaptır. Odaların ve koridorların birçok yerinde zemin tahtaları olmayıp tavanları ise çökmüştür. İç mekanda koridora açılan pencereler dikdörtgen formlu ve yuvarlık kemerli, kapılar ise dikdörtgen formlu ve düz atkılıdır.

Cepheleri sade tutulan binada, ana girişin yer aldığı orta bloğun orta kısmı öne, arkaya ve yukarıya doğru taşınarak vurgulanmıştır. Orta kısmın merkezinde yer alan giriş açıklığı yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş ve kesme taşla belirtilmiştir. Birinci katta, giriş açıklığının üstünde yer alan basık kemerli pencere açıklığı diğer pencerelere göre daha geniş ve daha uzun tutulmuş, diğer pencerelerden farklı olarak dışa taşkın olan kemer kilit taşı akant yaprağı motifi ile belirtilmiştir. İkinci katın ortasında ana giriş hizasındaki pencere açıklığı kattaki diğer pencerelere göre daha büyük tutulurken, çatı katında yine ana giriş hizasında ikiz kemerli pencere uygulanmıştır. Bu uygulamalarla cephenin ortasındaki ana giriş vurgulanmıştır. Cephe, çok sayıda ritmik olarak yerleştirilmiş pencere ile hareketlendirilirken, zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu ve yuvarlık kemerli, birinci ve ikinci kat pencereleri dikdörtgen formlu ve basık kemerli, çatı katı pencereleri ise kare formlu ve düz atkılıdır (Fot. 254). Birinci kat pencereleri yukarıdan silme ile sınırlandırılmış ve pencere çerçevesi kesme taşla belirtilmiştir. İkinci kat pencere söve ve kemerleri profillidir. Zemin ve çatı katı pencerelerinde ise kemer ve söveler kesme taşla yapılmıştır. Çatı pencereleri hariç cephedeki tüm pencerelerin kilit taşı taşınarak vurgulanmıştır. Yapının kat ayrımı dıştan kat silmeleri ile belirtilmiş, cephenin ileri doğru taşıntı yapan orta kısmının köşeleri ile cephe köşeleri pilastr şeklinde yapılmıştır.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yan kanatların cephe düzenlemesi aynı olup doğu kanadın dışa bakan cephesinde ritmik olarak yerleştirilmiş on altı yuvarlak kemerli pencere bulunurken, beş adet de pencere görünümü verilmiş sağır niş yer almaktadır (Fot. 255). Bu sağır nişler hamamın cephesine uygulanmış olup, nişlerden güney baştan ikincisinin sövesine denk gelecek şekilde, hamama geçişi sağlamak için kapı açıldığı anlaşılır.

Batı kanadın dışa bakan cephesinin kuzey ucunda, yapıya bitiş olarak yapılmış askeri kulübe bulunur. Bu nedenle cephedeki pencere sayısı on bir adet olarak görülmekte ve pencereler diğer kanatta olduğu gibi yuvarlak kemerlidir (Fot. 256).

Yapının avluya bakan cepheleri dışa bakan cepleri ile aynı şekilde yapılmışken, orta bloğun avluya doğru taşıntı yapan orta kısmı farklılık göstermektedir. Burada ana kapı açıklığının aksında bir kapı açıklığı daha bulunmaktadır. Kapının iki yanında yer alan üçer pencereden ikisi cephelerdeki pencereler ile aynı özellikleri taşıırken, bu iki pencere arasında kalan pencereler ise boyut olarak diğer pencerelerin ½'si oranındadır (Fot. 257). Birinci katta da zemin kattaki pencere düzenlemesi tekrarlanmış olup, kapı hizasında yer alan ve merdiven boşluğuna denk gelen pencere açıklığı, zemin kat pencere kemerlerinin üzenği seviyesine kadar uzanmaktadır. İkinci kat ve çatı katı pencereleri, ön cephe ile aynı şekilde yapılmıştır. Cephenin avluya doğru taşıntısı, ön cephedeki taşıntıya göre daha fazla olmasından dolayı taşıntı yapan kısmın yan cephelerinde de her katın kemer düzenlemesine uygun olarak birer pencereye yer verilmiştir. Yapının ana giriş hariç, zemin katındaki tüm kapı ve pencerelerin kapatıldığı görülür.

Batı kanadın avluya bakan kısmında, pencereler düzensiz yerleştirilmiş olup, yuvarlak kemerli pencereler arasında basık kemerli ve pencerelere göre geniş tutulmuş üç kapı açıklığı vardır (Fot. 258). Kanatların çatı pencereleri, ana blokta olduğu gibi küçük tutularak dikdörtgen formlu düz atkılı yapılmış ve pencere aralarında tablalara yer verilmiştir.

Doğu kanat da batı kanat gibi çok sayıda pencere ile aydınlatılmış. (Fot. 259) Batı kanattan farklı olarak, burada kapı açıklıkları da pencerelerde olduğu gibi yuvarlak kemerlidir. Hamamın çatı kısmında, pencere açıklığı yerine dikdörtgen kartuşlar yapılmıştır. Kanatların avluya bakan cephelerinde, zemin katta yuvarlak kemerli pencere uygulaması devam ederken, çatı kısmında pencereler yerine dikdörtgen panolara yer verilmiştir.

Orta bloğun orta kısmı kırma, yan kısımları ise beşik çatı ile örtülürken kanatlar beşik çatı ile örtülmüştür.

Yapının hamamı doğu kanatta yer almakta olup girişi hem yapının içinden koridordan hem de dışarıdan sonradan açılan kapıdan sağlanır. Soyunmalık, yan yana iki sıcaklık ve sıcaklığa batı yönden açılan ikişer halvetten meydana gelen bir planlamaya sahiptir. Doğu kanadın koridorundan soyunmalığa geçiş sağlanır (Fot. 260). Günümüzde

soyunmalık kısmının tavanı tamamen çöktüğü için sıcaklık kısmına dıştaki kapıdan ulaşılmaktadır. Sıcaklık bölümünde duvarlar boyunca sekilere yer verilmiş, duvarlardaki musluklar sökülmüştür (Fot. 261). Sıcaklığın üzeri tromplara oturan kubbe ile örtülmüştür. Güneydeki sıcaklıktan diğerine bir kapı ile geçiş sağlanırken, günümüzde bu kapı kapatılmış ve dıştan kubbe ile örtülü olan bu kısım iptal edilmiştir. Güneydeki sıcaklığın batısında halvet bulunmakta ve buranın üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Tuğla malzeme ile inşa edilen hamamın üzeri kubbe ile örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malzeme ile kargir olarak inşa edilen yapıda, odaları birbirinden ayıran bölme duvarlar bağdadi tekniğinde yapılmıştır. Kesme taş malzeme kapı ve pencere söve ile kemerlerinde ve silmelerde kullanılmıştır. Tuğla malzeme volta döşeme ve beden duvarlarında bulunur. Yapının iç kısmındaki tavan, taban, merdiven ve çatıda ahşap malzemeye yer verilmiştir. Metal malzeme, volta döşemede kullanılan putreller ile merdiven korkuluklarında bulunur.

Süsleme: Yapı sade bir mimariye sahip olup, binanın iç kısmında kalemişi, cephelerde ise taş süslemeler görülür. Birinci katta, koridorun batı ucunda yer alan odanın giriş kapısının yukarısında, üzeri sıva ile kapatılmış ve sıvaların döküldüğü yerlerde bir kısmı görülebilen kalemişi süsleme yer alır (Fot. 262). Beyaz zemin üzerine sarı, turkuaz, yeşil, siyah, kahverengi ve kırmızı renklerle yapılmış süslemede ortada sarı renkle dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış Besmele yer almaktadır. Bunun üstünde Osmanlı arması bulunur. Kitabenin atında turkuaz zemin üzerine siyah renkle yapılmış kıvrık dal ve yapraklardan oluşan bitkisel bezemeler yer alır. Ayrıca buranın üzerinde sarı renkle yapılmış harfler görülmektedir. Fakat sıvanın dökülmesinden dolayı oldukça tahrip olan bu kısımda ne yazdığı ve kompozisyonun geneli hakkında bir fikir yürütmek mümkün değildir.

Taş süsleme yapının ana girişinin üstündeki pencerenin kemer kilit taşında yer alır. Pencere kemer kilit taşı taşırılarak belirtilmiş ve üzerinde akant yaprağı motifi işlenmiştir (Fot. 263).

Ana kapı açıklığındaki kademelenme, her katta pencere kemer formlarının farklılaşması, kemer kilit taşlarının taşırılması, silmeler ve pilastrlar cepheye estetik görünüm katan diğer unsurlardır.

2.1.19. Edirne Merkez Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 264-275

Çizim: 187

Yeri: Edirne Merkez Hastanesi, Edirne ili Merkez ilçesi, Tepebağlar Mevkii'nde, bugün hapisane olarak kullanılan kışla binasının kuzeyinde, 755 ada, 6 parsel, 156 paftada yer alır.

Tarihçesi:

H. 1319/ M. 1901 tarihli Edirne Vilayet Salnamesinde hastanenin inşa tarihi H. 1305. M. 1887/1888⁵⁴⁰ olarak verilmiş olup ayrıca hastanenin kitabesine de yer verilmiştir⁵⁴¹. Hastane kapısının üzerinde Askeri Daire Başkanı Muhtar Efendi tarafından yazılmış olan kitabesinde şu ifadeler yer alır⁵⁴²:

*Hükm endişe Hamid Hân-ı kerim
Zill-ı feyyaz-ı hâkim-i mesend
Nabizgir-i ile tab-ı umur
Hikmet-i efruz-ü devahane-i cûd
Hastane yapıdırarak askerine
Sâye-i hikmet-i oldu mahdûd
Her gelen hasta bulur feyz-i hayat
Bundandır sırr-ı Mesiha meşhud
Dedi târihin Muhtar kulu
Afiyethâne-i câvid Cünud
H. 1305 (M. 1887/1888)⁵⁴³*

⁵⁴⁰ Edirne Merkez Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı) H. 1319 – M. 1901 adlı kitapta yapının inşa tarihi ile ilgili metin içerisinde R. 1305. M. 1889/1890 tarihi, kitabe altında ise H. 1305, M. 1887/1888 tarihi verilmesi bir karışıklığa neden olmaktadır. Salnamenin orijinalinde, tarihlerin başında Hicri ya da Rumi olarak belirtilmeden tarih verilmekte olup, kitabın çevirisi yapılırken bu şekilde yorumlandığı anlaşılmaktadır. Kitabın orijinalinde kapak sayfasında, salnamenin yılının Hicri olarak verilmesinden yola çıkarak içerisindeki metinlerin de Hicri olarak tarihlendirilmiş olduğunu kabul ederek hastane binasının inşa tarihinin H. 1305 M. 1887/1888 yılı olduğu kabul edilir.

⁵⁴¹ Edirne Vilayet Salnâmesi, 1319, s. 925.

⁵⁴² Edirne Valiliği, *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı) H. 1319 – M. 1901*, (çev. Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, Musa Öncel), c. 2, İstanbul 2014, s. 236.

⁵⁴³ Edirne Valiliği, *age.*, s. 236.

Yapının inşa tarihi olarak Edirne Rehnüması kitabında H. 1306 / M. 1888-89⁵⁴⁴ tarihi yer alır. Ahmet Badi Efendi ise inşa başlangıç tarihini H. 1305 / M. 1887-88, bitiş tarihini de H. 1307 / M. 1889 olarak belirtmiş olup hastanenin kitabesi ve açılışında okunan yazıya da yer vermiştir⁵⁴⁵. Hastane binasının resmi açılışı H. 04 Rebiulahirin 1307 / R. 16 Teşrîn-i Sâni 1305 / M. 28 Kasım 1889 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Vilayet Valisi Erzincanî Hacı İzzet Paşa tarafından belirtilen bu târih Vilayet Defterdarı Refik Bey tarafından okunarak kaleme alınmış olup şu ifadelere yer verilmiştir⁵⁴⁶:

Bu bünyân-ı cesîmin eyledi inşâsını fermân
Nişandır himmet-i bâlâ-ter Abdülhamîd Hâna
Eğerci oldu inşâ hastahane nâmına amma
Ede Hakk dâr-ı sıhhat leşker-i Abdülhamîd Han'a
Bu hüsn ü bu rasânette yapardı seddini ancak
Olaydı yâver İskender der-i Abdülhamîd Han'a
Saâdet-yâb-ı umrân oldu mülkü şöyle kim her sù
Perî-vâr reşk ederse kişver-i Abdülhamîd Hân'a
Muazzam zill-i Rabbânî vekîl-i Fahr-ı âlemdir
Sezâ çarh ola süllem minber-i Abdülhamîd Hân'a
Hudâ mansûr edip inna fetahnâ emr ü tebşîri
Yazılsın râyet-i zer miğfer-i Abdülhamîd Hân'a
Olup ecnâdı gâlib sine-i a'dâ vü bed-hâhı
Îlâhî tu 'me olsun hançer-i Abdülhamîd Hân'a
Şu beytin mühmelinden yazdı İzzet bendesi tarih
Ki nakş olsun bu vâla me'ser-i Abdülhamîd Hân'a

⁵⁴⁴ Edirne Rehnüması kitabında hastanenin Hicri 1306 Miladi olarak 1890 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak 1306 tarihi Miladi tarihe çevirildiğinde 1888/89 tarihini vermektedir. Bu nedenle Edirne Rehnüması kitabında yapılan çevirinin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması*, (çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013, s. 90.

⁵⁴⁵ A. Badi Efendi, *age.*, s. 732.

⁵⁴⁶ A. Badi Efendi, *age.*, s. 733.

Şifâ vü sıhhat ile hep giren bîmar ola dilşâd

Yapıldı hastahâne asker-i Abdülhamîd Hân'a

Hastane, işgalde Yunanların eline geçmiş, Cumhuriyet döneminde askeri hastaneye gerek görülmemesi nedeniyle personel başka hastanelere gönderilmiş, II. Dünya Savaşı sırasında restore edilerek 500 yatak kapasiteyle yeniden aktif hale getirilmiş bina bir dönem Jandarma Okulu olarak kullanılmış ve ardından kendi kaderine terk edilmiştir⁵⁴⁷.

Plan ve Mimari Özellikler: Yüksek, havadar ve güzel manzaralı bir yerde inşa edilen hastane binası ilk yapıldığında dikdörtgen planlı olarak Tulle tarzında, kışla binasının kuzeyinde inşa edilmiş olup 800 yatak kapasiteli 24 büyük koğuş, kabul salonu, doktor ve memur odaları, ameliyathane, pansuman salonu, eczane, depo, muayenehane ile hasta tecrit odalarından oluşan toplamda 70 oda 24 koğuştan meydana gelmektedir⁵⁴⁸.

Hastane binasından günümüze, yalnızca ana caddeye bakan güneybatı cephesinden duvar kalıntısı ile hamam ulaşmıştır⁵⁴⁹ (Fot. 264). Hastane binasının 1979 yılına ait fotoğraflarından beden duvarlarının ayakta olduğu, ancak kapı ve pencere doğramaları ile ahşap tavanlarının söküldüğü görülür (Fot. 265). Hastaneyi, yıkılmadan önceki fotoğraf ve çizimlerinden tanımlamak mümkündür. 1976 yılına ait planda⁵⁵⁰ hastane binasının kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı olarak yapıldığı anlaşılır. Bina, ortadaki açık avluyu dört yönden çeviren koridorlar ve koridorların gerisindeki odalardan meydana gelir (Çiz. 187). Yapının kuzey cephesinde iki, doğu, batı ve güney cephelerinde birer giriş bulunurken, ana giriş batı cephenin ortasında yer almaktadır. Kapı açıklıklarından direkt geçiş sağlanan koridorlar, avluya açılan çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır. Binanın doğu ve batı kanatları simetrik olarak düzenlenmiş olup buralarda dörder koğuş ve oda bulunmaktayken yapının güney kanadında iki koğuş sekiz oda, kuzey kanadında ise iki koğuş bir oda ile hamam ve mutfakların yer aldığı birimler bulunmaktadır. Koğuş ve odalara koridordan geçiş sağlanmış olup bu odalar hem dışa hem koridora açılan pencereler ile aydınlatılmıştır. Doğu ve batı kanadın avluya bakan

⁵⁴⁷ Nilüfer Gökçe, Esin Karlıkaya, "Edirne Merkez Hastanesi", *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18/2, Edirne 2001, s.146.

⁵⁴⁸ R. Osman, *age.*, s. 90; A. Badi Efendi, *age.*, s. 732; Edirne Vilayet Salnâmesi, 1319, s. 925.

⁵⁴⁹ Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 22.00.246 Nolu dosyada yer alan yapıya ait belgelerden binanın harap durumdayken restore edilip yeniden işlev kazandırılmasına ilişkin birçok kez öneride bulunulmasına rağmen bu konuda herhangi fiili bir girişimde bulunulmaması nedeniyle tarihimizin önemli bir kültür varlığı yok olmuştur.

⁵⁵⁰ Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 22.00.246

cephelerinin önünde, ortada, altışar odaya yer verilirken, cephenin kuzey ve güney uçlarında tuvalet mekanlarına yer verilmiştir. Güney kanadın avluya bakan cephesinin önünde, ortada, altı oda, kuzey kanatta ise tek oda vardır. Avlunun ortasında tek minareli bir cami bulunmaktadır.

İki katlı olarak inşa edilen hastane binasının kuzeybatı kanadının ortasındaki, hamam ve mutfak kısmından oluşan bölüm tek katlı olarak yapılmıştır. Hastanenin güneybatı cephesinin ortasında yuvarlak kemerli ana kapı açıklığı bulunmaktadır. Birinci katta kapı hizasında yuvarlak kemerli bir pencere vardır (Fot. 266). Giriş kısmı, zemin ve birinci kattaki pilastrlarla sınırlandırılarak vurgulanmış, bu pilastrların yanında bir pilastr daha olup bu iki pilastrın arasında yuvarlak kemerli birer pencere açılmıştır. Cephede zemin ve birinci katta, aynı hizada bulunan çok sayıda pencere açıklığı ritmik olarak yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu basık kemerli pencerelerin söve ve kemerleri taşınarak belirtilmiştir. Cephenin kuzeybatısında, zemin katta iki pencere ve bir kapı açıklığı, birinci katta üç pencere bulunur (Fot. 267). Cephenin güneyinde ise zemin ve birinci katta üçer pencere açıklığına yer verilmiş, kemer ve söveleri iki kademeli olarak dışarıya taşınmış ve bu kısım pilastr ile orta bölümden ayrılmıştır. Cephenin ortasındaki iki sıra kat silmesi, cepheyi yatay anlamda ikiye bölmekte olup silme tüm cepheleri dolaşmaktadır (Fot. 268). Ayrıca birinci kat pencere kemerlerinin üstünde, tüm cepheleri dolaşan silme yer alırken cepheler üstte profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır. Cephenin köşeleri ise taşıntılı olarak yapılarak pilastr görünümü verilmiştir. Yapının üzerinin ise kırma çatı ile örtülmüş olduğu anlaşılır.

Güneybatı kanadın avluya bakan cephesinin ortasında ana giriş kapısı yer alır (Fot. 269). Yuvarlak kemerli kapıda, kemerler, üzeri silmelerden oluşan sütun başlığı ile sonlanan pilastrlara oturmuştur. Birinci katta kapının hizasında, ortadaki büyük tutulmuş, basık kemerli üçlü pencere uygulaması bulunurken, cephedeki diğer pencereler ön cephede olduğu gibi ritmik olarak yerleştirilmiş ve basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Cephenin köşelerine yerleştirilen tuvalet kısımlarında ise pencereler ince ve uzun olarak yapılmış, pencere kemerleri basık kemer olarak düzenlenmiştir (Fot. 270).

Güneydoğu kanadın yarısı iki katlı, diğer kanat ise tek katlı olarak düzenlenmiştir. Kanadın dış cephesinin ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının kuzeydoğusundaki iki katlı kısımda, zemin ve birinci katta düşey olarak, aynı hizada olan sekizer pencere açıklığı bulunur. Cephede kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, birinci kat

pencerelerinin yukarısında ve saçak kısmında silmeye yer verilmiştir. Cephenin köşeleri ile kuzeydoğu yönden dördüncü ve beşinci pencereler arasında pilastrlar görülür. Cephenin tek katlı kısmında ise basık kemerli pencere açıklıkları bulunur (Fot. 271). Kanadın avluya bakan cephesinin ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı yer alır. Giriş açıklığının kuzeydoğusunda iki katlı olarak düzenlenen kısımda, zeminde ve birinci katta üçer pencere açıklığı vardır. Kapı açıklığının güneybatısındaki tek katlı bölümün üzerinde, basık kemerli üç pencere açıklığı ile cephenin sonunda, koridora geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunur (Fot. 272).

Kuzeydoğu kanadın, yapının planından, güneybatı kanadının simetriği olarak yapıldığı anlaşılır. Kanadın avluya bakan cephesini gösteren fotoğraftan, ortada yapıya kuzeydoğu yönden geçişi sağlayan kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığı yuvarlak kemerli olarak yapılmış ve kemer, pilastr şeklinde düzenlenmiş sövelere oturtulmuştur. Birinci katta, kapı açıklığının yukarısında, basık kemerli üç pencere açıklığı vardır. Kapı açıklığının iki yanında, cepheden avluya doğru taşıntı yapan, zemin ve birinci katlarında basık kemerli dörder pencere açıklığı bulunan mekânlar yer alır. Cephede kat ayrımının silme ile belirtildiği görülür. Birinci kat pencerelerinin yukarısında ve saçak kısmında da silmeye yer verilmiştir (Fot. 273).

Hastanenin kuzeybatı kanadının ortasında, bir hamamın yer aldığı görülür. Hamam soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, külhan ve su deposundan oluşmaktadır. Soğukluk ve sıcaklığın kubbe ile örtüldüğü görülürken, su deposu ise beşik tonozla örtülmüştür. Kanatta, hamam ve kuzeydoğusundaki bitiş olan mutfak kısmı tek katlı, cephenin iki kenarı ise iki katlıdır. Cepheye ait fotoğrafta, dış cephede, kanadın hem iki katlı hem de tek katlı kısmında basık kemerli çok sayıda pencere açıklığına yer verildiği anlaşılır. İki katlı kısımda zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir (Fot. 274). Hamamın iki yanında yer alan kapı açıklıklarından koridora ve avluya geçiş sağlanmaktadır.

Avlunun ortasındaki mescidin çokgen planlamaya sahip olduğu, mescit girişinin yanında, kare kaide üzerindeki çokgen bir pabuç üzerinde yükselen tek şerefeli minare, soğanımsı taş bir külah ile sonlandırılmıştır. Minarenin gövdesinin alt ve üst kısmında taş bilezik bulunurken, bu dönem cami minarelerinde sıkça rastlanan şerefe altının silmeli olarak düzenlenmesi uygulaması burada da yer alır (Fot. 275).

Malzeme ve Teknik: Kargir olarak inşa edilen yapı, moloz taş ve tuğla ile yapılmıştır. Taş malzeme ile örülen duvarların arasında iki sıra tuğla hatıllar atılmıştır. Tuğla malzeme ayrıca pencere çerçeveleri ile kemerlerde ve hamamın beden duvarlarında kullanılmıştır. İç bölme duvarları bağdadi olup, kat merdivenleri, tavan ve tabanlar ile çatı ahşap olarak yapılmıştır. Yapının cepheleri ise kesme taş ile kaplanmıştır.

Süsleme: Yapıda süsleme unsuru olarak yalnızca ana giriş kapısı ve cephenin kuzeyindeki giriş kapısının dışa taşkın kemer kilit taşı üzerindeki akant yaprağı motifi olduğu görülür. Ayrıca ritmik olarak yerleştirilen pencerelerin kemer ve sövelerinin taşırılması, pilastrlar ve silmeler de cepheyi hareketlendiren unsurlardır. Hastanenin avlusundaki mescitte, gövdenin alt kısmında bileziğin üstünde, kareler içerisinde daire motiflerine yer verilmişken, petek kısmında da taş süsleme olduğu görülmekte, ancak motif detayları fotoğraftan belli olmamaktadır.

2.1.20. Balıkesir Gureba Hastanesi

Fotoğraf: 276-287

Çizim: 188-194

Yeri: Gureba Hastanesi, Balıkesir'in Karesi İlçesi Karaoğlan Mahallesi'nde Kız Orta Okul Sokak Numara 13'te; 12 pafta, 124 ada, 1 parselde yer alır. Hastane binası yüksek bir tepede, eğimli arazi üzerinde bulunmaktadır.

Tarihçe: Yapıya ait kitabeden binanın inşasının H. 1312 / M. 1895 yılında tamamlanarak açıldığı anlaşılır. Binanın zemin kat koridoruna geçişi sağlayan kapının üzerindeki yirmi satır ve iki mermer levhadan oluşan kitabesi, Helvacı-zade Muharrem Hasbi tarafından talik hatla yazılmıştır⁵⁵¹. Yapıya ait kitabede şu ifadeler yer alır⁵⁵² (Fot. 276):

خدیوید جفا عبدالرحیم خاں لصره عمرانی
 بیتون بیارات بہرات طیل بیروب غلہ بالندی
 دع ال قی در ہب قصہ دہمان شولتہم اب طیل چون
 سیرسل طتہ نظم اویسون اول ج طیل

⁵⁵¹ Abdi Ağabeyoğlu, "Balıkesirde Hastaneler Tarihçesi", *Kaynak Dergisi*, S: 61, Balıkesir 1938, s. 335.

⁵⁵² A. Ağabeyoğlu, agm., s. 335.

بويبلده هممہ العجبيلونى صفتىدى صارمياك
 كه مناليل مللا او نوالق درق نولنى
 تقصر رفاك ن اولذات قره سريده واي ندردى
 عانته الهى يى ئيدوببتش وقريلنى
 ندر دري ايشتمبو نكر جيله خوشس يله در
 ياپلدى خسته خلككوز لالتى و فووانى
 بناسى دن شين اولى رسكده نمتده
 سزادر فيسه معمار قول يييس كسبى خوولى
 هوسى غلپتال ظدرن ظارت چار اطرافه
 لعين خستشوف بلبلور لهور اسباب درملى
 بولنج معافيتص حفر اشزنده غريب خسته
 دعا نخر اولور ئيلورلدى بلكه درانى
 بياك او حوزاون لپييده
 بياك او حوزاون لپييديتدى نشارس يى لطلل
 خدلالش ادلدمو ببلده غنيساز و جانى

Hüdavend-i Cihan Abdülhamid Han asr-ı umrani
Bütün hayratı müberrat doldurup alemde bülendî
Dua almaktır hep maksat heman şevket-meâb için
Serir-ı saltanatda dâim olsun ol cihân-bânî
Bu babda himmet-i ulyasını sarfetdi Sârim Bey
Ki hem nâm-ı halilullah o zül-kadr kadr-danî
Mutasarrıf iken ol zât Karaside, uyandırdı
Înate ehâliyi idüp teşvik her yanı
Eserdir işte bu, zikr-i cemile hoş vesiledir
Yapıldı hastahane pek güzel tahtanî ve fevkanî
Binası dil-nişin oldu rasanetde, metanetde
Sezâdır dense mimarı Kalidis'in sebakhanî
Havası gayet eltafdır nezaret-çâr etrafı

*Giren hasta şifa bulur olur esbâb-ı dermanî
 Bulunca afiyet sıhhat firaşında garip hasta
 Dua-yı hayr olur leyl ü nehârî belki her ânî
 Bin üçyüz on ikide bitdi inşası bi-lutfullah (H. 1895)
 Hüdâ dil-şad ide bu babda gayretsâz vicdanı*

Kitabenin en alt satırının altında, orta kısımda, oldukça silik durumda kısa bir satır daha olduğu görülür. Bu satırın transkripsiyonu ile ilgili İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün tabelasında şu ifadeler yer almaktadır:

*Cümleden bekler dua es-Seyid Yahya Nefî
 Mir Mecib bî-riyâ*

Kitabaya göre yapı, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Mutasarrıf Sarım Bey'in gayretleri ve halkın bağışlarıyla Mimar Kalidis tarafından H. 1895 yılında inşa edilmiştir. Ancak inşasının başlama tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Abdi Ağabeyoğlu, yapıya ait belediye arşivindeki kayıtlardan ve yapının inşasına dair bilgileri olan kişilerin görüşlerinden yola çıkarak H. 1306 / M. 1889 tarihinde yapının inşasına başladığını, H. 1308 / M. 1891 yılında tamamlandığını, 1895 yılında ise hastanenin eklerinin tamamlanarak kitabesinin konmuş olabileceğini ifade etmektedir⁵⁵³. Abdi Ağabeyoğlu, bir başka kişiden aldığı bilgiye göre yapının H. 1308 / M. 1891 yılında inşasına başladığını ve H. 1312 / H. 1895 yılında tamamlandığını da belirtmiş ancak belediye veznesi defterlerinde H. 1308 / M. 1891 yılında hasta kabul edildiğine dair belgelerin yer almasından dolayı ilk görüşünde olduğu gibi yapının inşa tarihini 1889, bitiş tarihini ise 1891 olarak kabul etmektedir⁵⁵⁴. Abdi Ağabeyoğlu'nun hastane inşasına gören canlı tanıkları referans olarak göstermesi bakımından hastanenin 1889 yılında inşasının başladığını söylemek mümkündür. Abdi Ağabeyoğlu'nun hastaların tedavi olduğuna dair belgelerden yola çıkarak yapının bitiş tarihi şeklinde belirttiği 1891 yılı ile ilgili olarak inşaatın bitmesinden ziyade Balıkesir'de o tarihlerde hastane binası bulunmamasından dolayı Gureba Hastanesi'nin tamamlanan bir kısmında hastaların tedavi edilmiş olabileceği ihtimali varsayılabilir. Devlet arşivi belgelerinde yer alan, hastane binasının resmi açılışının yapıldığı ve hastane planının Sultan II. Abdülhamid'e takdim edildiği belgeden, kitabe üzerindeki ibareden yapının tamamlanması ve resmi açılışı yapılarak

⁵⁵³ A. Ağabeyoğlu, agm., S.61, s. 336.

⁵⁵⁴ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 61, s. 336.

hizmete geçme tarihinin 1895 yılı olduğu kabul edilebilir. Niyazi Ahmet alışkan ve Kerim Kâni Akpınarlı ise üçüncü bir tarih olarak H. 1302 / M. 1885 tarihi vermekte ancak bunun dayanağı ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır⁵⁵⁵. Ayşegül Ağan ve Aylin Kabakoğlu, hastanenin, 1889 yılında inşaatının başladığı, 1895 yılında ise yapının tamamlandığını, ancak 1891 yılında hizmete açıldığını belirtmektedir⁵⁵⁶. Nahide şimşir, hastanenin 1889 yılında inşasının başladığı, 1891 yılında hizmete açıldığını, 1894 yılı sonlarında da tamamlandığını söylemektedir⁵⁵⁷. Hastane binasının tamamlanarak resmi olarak açıldığı tarihin 1895 yılı olduğu kitabenin yanı sıra arşiv belgeleri ile de doğrulanırken, inşasının başlama tarihi kesinlik göstermemektedir⁵⁵⁸. Yapılan araştırmalar arşiv belgelerinden yola çıkılarak hastane binasının yapımına 1889 yılında başlandığı, 1891 yılda bir kısmının tamamlanıp hizmete açıldığı, 1895 yılında ise resmi açılışının yapıldığı kabul görür.

Devlet Arşivlerinde yapıya ait iki önemli belge yer alır. Bunlardan biri H. 2 Zilka'de 1312 / M. 27 Nisan 1895 tarihli belge⁵⁵⁹ olup bu belgede hastane binasının resmi açılışının gerçekleştiği ve hastane binasının planının belediye reisliğince Sultan II. Abdülhamid'e takdim edildiği belirtilmektedir. İkinci belge ise tarihsiz olup bu belge⁵⁶⁰, yapının orijinal çizimlerinin yer alması açısından oldukça önemlidir.

Hastanenin inşası ile ilgili ise iki rivayet bulunur. İlk rivayete göre yapının nerede yapılacağı araştırılırken Mustafa Ağa'nın yüksek ve havadar bir yer olan Aygören'deki arsası uygun görülmüş, rivayete göre buraya bir iğer asılmış ve iğer günlerce kokmadan kalması nedeniyle burasının hastane yapımı için uygun olduğuna karar verilerek inşa çalışmalarına bařlanmıřtır⁵⁶¹. Diğer rivayete göre ise Mustafa Ağa'nın devlete olan aşar

⁵⁵⁵ Niyazi Ahmet alışkan, *Balıkesir Devlet Hastanesi Tariħesine Kısa Bir Bakış*, Balıkesir 1956, s.6; Kerim Kâni Akpınarlı, *Balıkesir şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir 2009, s.153.

⁵⁵⁶ Ayşegül Ağan, Aylin Kabakoğlu, "Osmanlı'da Sivil Hastaneler: Karesi Gureba Hastanesi", *II. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi (8-9 Kasım 2019) Bildiriler*, Kocaeli 2019, s.851.

⁵⁵⁷ Nahide şimşir, *Balıkesir şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2013, s. 86.

⁵⁵⁸ Hastane binası ile ilgili çalışma, farklı tez kataloglarında da yer almakta olup Halil Sözlü tarafından yazılan doktora tezinde Balıkesir'de, Gureba Hastanesi ve Reşit Bey Hastanesi olmak üzere iki hastane olduğu tespit edilememiş ve bu nedenle iki hastane tek hastane olarak düşünülerek, Reşit Bey Hastanesi mimari olarak tanımlanırken, yapının inşa kitabesi olarak gureba hastanesi kitabesi belirtilmiştir. Ayrıca yazarın, yapının inşa tarihini ilk başta 1945 olarak belirtmesi ve daha sonra gureba hastanesinin 1895 tarihli kitabesini vermesi, yapının inşa tarihi ile ilgili de açıklanamaz bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014, s. 579-580.

⁵⁵⁹ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV.)*, No: 119 – 16.

⁵⁶⁰ BOA, *Plan-Proje (PLK, p)*, No: 55.

⁵⁶¹ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 61, s. 334-335.

borcuna karşılık hastane binasının inşa edildiği arsayı hükümete bıraktığı belirtilmektedir⁵⁶².

Hastane binası günümüze gelene kadar çeşitli işlevlerde kullanılmıştır. 1915 yılında Reşit Bey Hastanesi'nin açılmasıyla Gureba Hastanesi kapatılmış ve ardından öğretmen okuluna dönüştürülmüş, R. 1330-1331 / M. 1914-1916 yıllarında Rüşdiye okulu olarak kullanılan binaya, aynı zamanda bir kat daha eklenmiştir⁵⁶³. Rüşdiyelerin bir yıl sonra kapatılmasıyla bina Hacıilbeyi Numune İbtidaisi adını almış ve sonrasında 1927 yılına kadar Kız Öğretmen Okulu, ardından Kız Ortaokulu olarak kullanılmıştır⁵⁶⁴. 1933 yılından sonra Mithatpaşa İlkokulu, ardından kısa bir süre Erkek Sanat Enstitüsü olarak kullanılan hastane binası 1936 yılında Hacıilbey İlkokulu olarak hizmet vermiştir⁵⁶⁵. 2001 yılından sonra Hacıilbey Ticaret Lisesi, 2002-2005 yılları arasında Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu olarak kullanılan hastane binası 2005 yılından itibaren Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir⁵⁶⁶.

Onarım: Hastane binası ile ilgili ilk onarım, rüştiye binasıyken bir kat daha eklenmesi olmuştur. İkinci onarımda ise 1958 yılında, camiye gelir getirmek amacıyla yapılan Bey Hamamı'nın yıkılmasından sonra burada kalan tuğlaların o zamanlar okul binası olarak kullanılan yapıda ek oda yapımında ve yapının çeşitli yerlerindeki onarımda kullanılmıştır⁵⁶⁷.

Hastane binası ile ilgili Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünde yer alan belgelerden binanın 1980 yılında onarım gördüğü anlaşılır. Kurul raporuna göre binada ahşap çatı kaldırılarak yerine beton dökülmüş, ahşap merdivenler ve kat aralarındaki ahşap taban ile tavan tahtaları kaldırılarak yerine beton yapılmış, duvar sıvalarının yerine beton harçlı sıva yapılmıştır⁵⁶⁸. Ayrıca ikinci katta, içteki orijinal duvarlar kaldırılarak yerlerine üstteki beton çatıyı taşıması için beton kolonlar ve tuğla malzeme ile yeni duvarlar örülerek, yeni bölmeler meydana getirilmiştir⁵⁶⁹.

⁵⁶² A. Ağabeyoğlu, agm., S. 61, s. 335; N. A. Çalışkan, age., s. 5.

⁵⁶³ Abdi Ağabeyoğlu, "Balıkesir'de Hastaneler Tarihçesi", *Kaynak Dergisi*, S: 62, Balıkesir 1938, s. 367.

⁵⁶⁴ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 62, s. 367-368.

⁵⁶⁵ N. Şimşir, age., s. 87-88.

⁵⁶⁶ Nurgül Şentürk, *Balıkesir Merkez İlçesindeki Kamu Yapıları (19. Yüzyıl – 20. Yüzyıl Başı)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 3- 38.

⁵⁶⁷ A. Ağan, A. Kabakoğlu, agm., s.854.

⁵⁶⁸ Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 04769.

⁵⁶⁹ Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 04769.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hastane binası yüksek bir yerde, geniş bir bahçe içerisinde yer alır. Zemin, birinci ve ikinci katlar olmak üzere toplam üç katlı olarak inşa edilen bina “T” planlı olarak yapılmıştır. Doğu cephenin ortasındaki kapı açıklığından hem zemin hem de birinci kata geçiş sağlayan geniş merdiven evine ulaşılır (Fot. 277). İki kollu merdivenle birinci katın önündeki giriş kısmına geçilir. Burada, birinci kat holüne geçiş sağlayan basık kemerli bir kapı açıklığı ve kapı açıklığının iki yanında düz atkılı dikdörtgen, formlu birer pencere bulunur. Bu kapı açıklığının yukarısında yapının kitabesi yer alır (Fot. 278). Giriş açıklığından enlemesine dikdörtgen planlı koridora geçilmektedir (Fot. 279). Koridorun, güneyinde ve batısında doğu-batı yönlü, dikdörtgen planlı, geniş birer oda (Fot. 280), kuzeyinde ise direkt koridora açılan bir oda, bir hol ve hole açılan iki oda yer alır (Çiz. 188). Yapının ikinci katı birinci kat planını tekrarlamakla birlikte koridorun kuzeyindeki odalar ve hol birleştirilerek tek bir oda haline getirilmiştir (Çiz. 188) (Fot. 281). Yapının zemin kat planı da koridora açılan odalardan meydana gelir (Fot. 282). Genel anlamda birinci kat planı zemin katta tekrar ederken, koridorun kuzeyindeki odalardan doğudaki aynı şekilde varlığı korumuş, batıdaki oda ise üçe bölünmüştür (Çiz. 190). Bu odalardan birine koridordan geçiş sağlanırken, diğer ikisine yapının dışından ulaşılır. Ayrıca zemin katta giriş kısmının iki yanında depo olarak kullanılan küçük birer oda daha bulunur. Yapıda koridor, merdivenler, sahanlığın zemini beton, odalarinki parke ile kaplanmış, tavanlar ise düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Arşiv belgelerinde yer alan orijinal plandan yola çıkılarak yapının, günümüzde ne şekilde değişikliklere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Alt ve üst kat olmak üzere iki kat olarak inşa edilen yapı, 1914-16 yıllarında yapılan ekle üç katlı hale getirilmiştir. Orijinal planda, iki yandaki merdivenlerden sahanlığa ulaşmakta sahanlıktan hem zemin hem de birinci kata geçiş sağlayan merdiven evine geçilmektedir. Giriş kısmından yedi basamak aşağıda kalan zemin kat girişinden bir kapı açıklığı ile koridora geçiş yapılır. Koridorun güneyinde hademe odası, batısında hasta koğuşu, kuzeyinde yan yana dizilmiş üç mekândan batıda soğukluk, sıcaklık ve külhan kısmından oluşan hamam, ortada tuvalet, doğuda ise eczane bulunmaktadır (Çiz. 191). Günümüzde ise plan genel hatları ile korunmuşken, koridorun kuzeyindeki hamam kısmındaki soğukluk ve sıcaklığı birbirinden ayıran duvar kaldırılarak burası geniş bir oda haline dönüştürülmüş, tuvalet kısmı duvarla bölünerek iki oda haline getirilmiştir. Orijinal planda yapının kuzey cephesine bitişik, ayrı girişi bulunan ve tek katlı olarak yapılmış mutfak, çamaşırhane ve kilerden oluşan hizmet binası bulunur. Ancak bu bina günümüze ulaşmamıştır.

Birinci kat planında, giriş kısmındaki kapıdan, planda salon olarak adlandırılmış olan koridora geçiş yapılır. Koridorun güneyinde ve batısında birer koğuş bulunurken kuzeyinde muayene odası, tuvalet ve etıbbıa odası vardır. Yapının birinci kat planı günümüzde genel anlamda orijinallığini korurken, yalnızca koridorun kuzeyindeki muayene odası olarak kullanılan odanın kuzeye doğru genişletildiği görüldür.

Yapıya ait 1981 yılı planı⁵⁷⁰ (Çiz. 192-194) ile günümüz planı karşılaştırıldığında, zemin katta, koridorun kuzeyindeki odalardan ortadaki ve batıdaki odalar bölünmeden birer oda şeklinde düzenlenmiş ve yalnızca ortadaki odaya yapının dışından geçiş sağlanmıştır.

Sade cephe düzenlemesine sahip yapının ana caddeye bakan doğu cephesinde ileri doğru taşırılan bölümünün ortasında ana kapı açıklığı bulunur (Fot. 283). Ara kata geçişı sağlayan düz lentolu kapı açıklığının iki yanında dikdörtgen formlu, düz lentolu birer pencere yer alır. Buranın yukarisında, ikinci ara kata açılan, ortada enlemesine dikdörtgen, iki yanda kare formlu olmak üzere üç pencere, bunların yukarisında, yine ikinci ara kata açılan, ortadaki daha geniş olmak üzere uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu üç pencere açıklığı vardır. Taşıntılı kısmın gerisinde cephenin iki yanında her katta ikişer pencere bulunurken, zemin ve birinci kat pencereleri düz atkılı, ikinci kat pencereleri ise basık kemerlidir.

Güney cephede, “T” plan şemasını oluşturan güney kanadın doğu, batı ve güney cephelerinde, her katta ikişer pencere yer alırken, pencereler ön cephede olduğu gibi zemin ve birinci katta düz atkılı, ikinci katta ise basık kemerlidir. Güney cephede, kanadın gerisinde kalan kısımda, zemin ve birinci katta düz atkılı, ikinci katta ise basık kemerli pencere açıklığı bulunur. Cephedeki pencerelerden birinci ve ikinci kattakiler uzunlamasına dikdörtgen formlu, zemin kattakiler ise kareye yakın dikdörtgen formludur (Fot. 284).

Batı cephede her katta ikişer pencere yer alır. Bu pencerelerden zemin kattakiler kareye yakın dikdörtgen formlu, birinci ve ikinci kattakiler uzunlamasına dikdörtgen formlu olup zemin ve birinci kat pencereleri düz atkılı, ikinci kat penceresi basık kemerlidir (Fot. 285).

⁵⁷⁰ Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 957.

Kuzey cephede, “T” plan şemasını oluşturan kuzey kanat, güney kanada göre daha geniş tutulmuştur. Kanadın kuzey cephesinde, zemin katta, iki kapı ve iki pencere açıklığı bulunur. Birinci katta ikisi uzun ikisi kısa olmak üzere uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı dört pencere, cephenin batısında, uzunlamasına dikdörtgen formlu pencere açıklığının büyük bir kısmının kapatılarak pencerenin yukarı doğru genişletilmesi ile oluşturulmuş, enlemesine dikdörtgen planlı bir pencere daha bulunmaktadır. İkinci katta, basık kemerli dört pencere yer alır. Kanadın doğu cephesinde, zemin katta kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı, birinci katta uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı, ikinci katta uzunlamasına dikdörtgen formlu, basık kemerli ikişer pencere açıklığı vardır. Kanadın batı cephesinin çeşitli müdahalelere maruz kaldığı pencerelerden anlaşılır. Zemin katta kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı bir, birinci katta biri enlemesine dikdörtgen formlu, düz lentolu, diğeri ise uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı olmak üzere iki, ikinci katta ise uzunlamasına dikdörtgen formlu, basık kemerli iki pencere açıklığı bulunur. Kuzey cephede, kanadın gerisinde kalan kısımda, zemin ve birinci katta düz atkılı, ikinci katta ise basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunur. Cephedeki pencerelerden birinci ve ikinci kattakiler uzunlamasına dikdörtgen formlu, zemin kattakiler ise kareye yakın dikdörtgen formludur (Fot. 286).

Cephelelerin köşelerinde, birinci ve ikinci katlarda pilastrlar bulunurken, zemin katta şaşırtmalı köşe taşına yer verilmiştir. Yapının subasman seviyesi bir silme ile belirtilmiş, kat ayrımları kat silmesi ile sağlanmışken, birinci ve ikinci kat ayrımı profilli silme ile yapılmıştır. Bu profilli silmenin, aslında saçak silmesi olarak yapıldığı, ikinci katın eklenmesi ile kat silmesine dönüştüğü varsayılabilir. Yapı, yukarıda profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır. Binanın üstü Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır.

Yapının orijinal çizimleri arasında, ana cephenin çizimi de bulunmaktadır. Bu çizimden yola çıkılarak cephenin ortasındaki taşkın kısımda değişiklik yapıldığı anlaşılır. Taşıntılı kısmın ortasındaki kapı açıklığının iki yanında, birinci kat pencereleri seviyesinden başlayıp kapı açıklığının altına yakın yerde sonlanan uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere yapılmış, kapının üstündeki boşluk kısmı da yine bir pencere ile değerlendirilmiştir. Yan kısımlardaki zemin ve birinci kat düzenlemesi aynı iken, cephe, yukarıda profilli saçak silmesi ve onun üstündeki parapet duvarı ile sonlanmaktadır. Ancak yapıya eklenen üçüncü kattın dolaylı planda gösterilen parapet duvarı mevcut değildir.

Yapı dıştan tüm bahçeyi kuşatan duvar ile çevrelenmiştir. Çevre duvarının doğu tarafının ortasındaki kapı açıklığından bahçeye geçiş sağlanır. Basık kemerli kapı açıklığındaki kemer sütüncelere oturmaktadır. Kapı açıklığının iki yanında pilastrlar yukarısında, alttan ve üstten iki silme arasına alınmış ve iki parça mermer levhadan oluşan kitabelik bulunur (Fot. 287). Ancak kitabenin üzeri boş bırakılmış ya da üzerinde yer alan izlerden buradaki yazının kazınmış olabileceği söylenebilir. Kapının tepelik kısmının ortasında, üst kısmı yarım daire şeklinde düzenlenmiş bir kitabe daha bulunmakta ve kitabenin üzerinde “Gureba Hastahanesi” ifadesi yer almaktadır. Kitabenin iki yanında dış bükey bir kavis yaparak köşelerdeki kaidelere uzanan unsurlar yer alırken, iki kenardaki kaidelerin üstünde tepe topuna rastlanır.

Çevre duvarının iki köşesinde çeşmeye yer verildiği orijinal çizimlerden anlaşılır. Bu çeşmelerden güneydeki işlevsiz olmakla birlikte varlığını sürdürmeye devam ederken, kuzeydeki günümüze ulaşmamıştır. Kesme taş malzeme ile yapılan çeşme oldukça sade olup cephesi sivri kemerli bir nişle hareketlendirilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Yığma tekniğinde inşa edilen yapının zemin katı moloz taş ve tuğla ile birinci ve ikinci katı ise tuğla malzemeyle yapılmıştır. Pencere söve, kemer ve denizliklerinde, şaşırtmalı köşe taşlarında, bahçe giriş kapısında ve çeşmede kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapıda ahşap odaların tabanında, beton malzeme merdiven, sahanlık ve koridor zemininde; metal malzeme ise merdiven korkuluklarında, parmaklıklarda ve girişin üstündeki sundurmada kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıda süsleme unsuru pek yer almazken, taşıntılı pencere söve ve kemerleri, silmeler, köşe taşları ve pilastrlar cepheye hareketlilik katmaktadır. Tek süsleme motifi ise bahçeye geçişi sağlayan kapının mermer kitabesinin köşelerinde yer alan istiridye kabuğu motifidir. Ayrıca kapının kemerinin oturduğu sütünceler, tepelik kısmındaki dış bükey bir kavis yaparak köşelerdeki kaidelere uzanan unsurlar ve tepe topları kapıya estetik değer katan düzenlemelerdir.

2.1.21. İzmir Hamidiye (Mithatpaşa) Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 288-310

Çizim: 195, 196

Yeri: Hastane binası, İzmir’in Konak İlçesi Mithatpaşa Caddesi No. 457’de; 704 ada, 3 parsel, 126 paftada yer alır.

Tarihçesi: Yapının, ana kapı açıklığının yukarısındanayken restorasyon sırasında koruma amaçlı olarak askeriyeinin deposunda muhafaza edilen altı satırlık kitabesinden, Sultan Abdülhamid tarafından, Vali Halil Rifat Paşa'nın gayretleriyle 1308/1891 tarihinde yaptırıldığı anlaşılır. Ortada II. Abdülhamid'in tuğrası ile Osmanlı arması ve bunun iki yanındaki talik hatla yazılmış üçer dizeden oluşan mermer kitabede şu ifadeler yer alır⁵⁷¹ (Fot. 288):

حیی بی قیام نوبیسرنه ضویوتله شفیاب اولان
اشبوسعکری خستته خنسن لئنگل اسی نئکتالی پلش اشامز
عبلل حمید خاٹان یافندمز حمن لئنگل سلیه ش اول لر نه
ای یین ول لیتی و لیسری خالی لوف عتپ اش ا
قوئلونک غیبتی و مامورین لیلیه و امرا ی عرک ی منک
و الهی حمتک ارلک معانته ی لیلیه سنه ۱۳۰۸ اتای خیده تخلمولدی

*Hamidiye nâm-ı nâmisine mensubiyetle şerefyab olan,
İşbu Askeri Hastahanesinin inşası şevketlû Padişahımız,
Abdülhamid Hân-ı sâni Efendimiz hazretlerinin sâye-i şahanelerinde,
Aydın vilâyeti vâlisi Halil Rifat Paşa,
Kullarının gayreti ve memurin-i mülkiye ve ümera-i askeriyeinin,
Ve ahâli-i hamiyetkâranın muaveneti ile sene 1308 tarihinde hitam buldu.*

Halktan toplanan yardımlarla inşa edilen hastane binasının resmi açılışı 1891 yılı Mart ayı sonlarında yapılmış, ancak bazı düzenlemeler açılıştan sonra da yapılmaya devam etmiştir⁵⁷².

Hastane binasının yerinde daha önce köhne ve harap bir bina bulunurken Vali Halil Rifat Paşa tarafından bu bina yıktırılarak burada yeni bir hastane binasının yapımına başlanılmış, 150 yataklı yeni binada hamam, eczane, mutfak ve çamaşırhaneye yer verilmiştir⁵⁷³.

⁵⁷¹ Kemal Özbay kitabenin son satırındaki *hamiyetkâranenin* kelimesini *hamiyetmendenin* şeklinde okuduğu görülür. Bkz. K. Özbay, *age.*, c. 3/2, s. 2.

⁵⁷² R. Beyru, *age.*, s. 293.

⁵⁷³ İ. Câvid, *age.*, s. 358.

Onarımlar: Hastane binası, 1930 yılında, sel sularının basması sonucu zarar görmüş ve sonrasında bir onarım geçirmiştir⁵⁷⁴. Uzun süre kullanılmayan yapının özellikle kapı, pencere ve tavanlarında kullanılan ahşap aksamının çürümeye başladığı ve bazı odalarda tavanların çöktüğü, duvarlarda sıvaların kalktığı, duvarların yer yer döküldüğü görülmektedir. Yapının, 2011 yılında Katip Çelebi Üniversitesi'ne devredilmesiyle binada 2014 yılında restorasyon çalışmaları başlamış, ancak bu çalışmalar henüz tamamlanmayıp günümüzde de devam etmektedir. Restorasyon öncesi fotoğraflar ile yapının açılış töreni ve ilk zamanlarına ait fotoğraflardan yola çıkılarak yapıda bazı değişikliklerin yapıldığı görülür. Restorasyon öncesinde, hastanenin kuzey cephesindeki ana girişinin 245 cm öne doğru taşırılmış olduğu ve zemin katta ortada basık kemerli kapı açıklığı ile kapının iki yanında basık kemerli enlemesine dikdörtgen formlu birer, birinci katta ise enlemesine dikdörtgen formlu, basık kemerli iki pencere açıklığının olduğu anlaşılır (Fot. 289). Yapının resmi açılışına ait fotoğrafta giriş açıklığının bugünkü yerinde olduğu ve önünde dört sütunlu bir giriş düzenlemesi bulunduğu görülür (Fot. 290). İleri taşırılan kütlenin ise sonraki zamanlarda kapatılarak restorasyon öncesindeki haline dönüştürüldüğü anlaşılır. Resmi açılıştaki fotoğraftan sütunların birbirine yuvarlak kemerler ile bağlandığı, kemerlerin başlıklara oturduğu, sütunlu düzenlemenin gerisinde bugün de varlığını koruyan kapı açıklığı yukarısında kitabesinin bulunduğu tespit edilebilmektedir. Sütunlu düzenlemenin üstünde çıkıntı yapan mekânın kuzey cephesinde basık kemerli üç pencere açıklığı yer alırken, iki kenarda gövdeleri yivli başlıklı pilastrlara yer verilmiş ve cephe üçgen çatı ile sonlandırılmıştır. Yapının ilk zamanlarına ait fotoğraflarda zemin ve birinci kat ayrımı profilli kat silmesi ile belirtilirken günümüzde bu silme yoktur (Fot. 291).

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastane binası, "U" plan şemasında yapılmış olup "U" nun kanatları, kuzey yöndeki ana caddeye uzanmaktadır. İki katlı olarak inşa edilen yapının doğu kanadı, zemin katta kaya üzerine denk geldiği için tek katlı olarak yapılmıştır. Ancak bu kanadın ucunun doğuya doğru uzanan kısmında, zemin katta tek bir oda yer alır (Fot. 292). Ortadaki ana bloğun kuzeydeki kapı açıklığından uzunlamasına dikdörtgen geniş hole geçiş sağlanır (Fot. 293). Holün güneyinde, giriş aksında, yapının arka bahçesine açılan kapı açıklığı bulunurken, holün doğu ve batısında zemin ile birinci katı birbirine bağlayan merdivenler ve bunların yanında kuzeyden ve güneyden odaların açıldığı orta koridor vardır (Çiz.

⁵⁷⁴ K. Özbay, age., c. 3/2, s. 6.

195). Doğudaki koridora dört, batıdaki koridora ise dokuz oda açılır (Fot. 294). Doğu koridor duvarla kesilirken batıdaki koridor, bu kanadın kuzey-güney yönlü koridoru ile birleşmektedir (Fot. 295). Batı kanadın koridorunun doğusunda yedi oda bulunurken bu odalardan üçü koridora açılmakta, diğer odalar ise birbirlerine bir kapı açıklığı ile bağlanmaktadır (Fot. 296). Bu odaların bitiminde avluya geçişi sağlayan kapı açıklığı ile zemin ve birinci katı birbirine bağlayan merdiven bulunmakta, koridorun kuzeyinde ise iki oda yer almaktadır. Koridor, batı yönden, pencereler ile dışa açılır. Ana bloğun batısındaki odaların pencereleri yalnızca dışa açılırken, giriş holüne bakan odalar pencerelerle hole de açılmaktadır. Ana bloğun doğusundaki odalar ile batı kanattaki odalar hem koridora hem de dışa açılan pencereler ile aydınlatılmıştır. Zemin kattaki oda ve koridorların pencereleri dikdörtgen formlu basık kemerli, kapı açıklıkları ise düz atkılıdır. Zemin kat tabanı beton ile kaplanmış, orta bloğun koridor ve oda tavanları, günümüzde mevcut olmayıp eski fotoğrafların ve restorasyon çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla ahşap olarak yapılmıştır. Batı kanadın koridor ve odalarının örtüsü ise volta tonoz şeklindedir.

Yapının birinci katına giriş holündeki ve batı kanattaki girişin yanındaki merdivenler ile ulaşılır. Birinci kat planı ile zemin kat planında farklılıklar olduğu görülür. Zemin katta “L” şeklinde koridor yer alırken birinci katta doğu kanadının da eklenmesiyle koridor “U” şeklinde oluşturulmuştur (Çiz. 196). Birinci katta, orta blokta, odalar koridorun kuzeyine yerleştirilmiş, koridor ise güney yönde pencere açıklıkları ile dışa açılmıştır (Fot. 297). Ayrıca koridorun güneyinde, bloğun ortasında, cepheden taşıntılı olarak yapılmış tek bir oda bulunur. Ana koridorun batı ucunda sonradan eklenen tuvalet kısmı bulunmakta, bu koridor doğu ve batı uçta kuzeye dönerek yan kanatların koridorunu oluşturmaktadır. Batı kanadın koridoruna doğu yönden iki oda ile merdivenler açılırken, koridorun kuzeyinde birbiri içine açılan dört oda vardır. Doğu kanadın koridorundan batı yöndeki üç odaya geçiş sağlanırken (Fot. 298, 299), kuzey uçta doğuya doğru dönerek “L” formu oluşturmakta ve koridorun kuzeyinde birbirine açılan bir dörtlü ve bir de üçlü oda bulunmaktadır. Ayrıca koridorun doğu ucunda küçük bir hamam yer alır (Fot. 300). Hamam, aynalı tonoz örtülü ılıklik, ılıkliğin yanında üzeri tromplarla geçilen kubbeli sıcaklık ve su deposundan oluşur (Fot. 301). Ana bloğun koridora açılan odalarının zemini ahşap, doğu kolun odalarının ve koridorun zemini beton, batı koldaki koridor ve odaların zemini ise putreller arasına beton atılarak yapılmıştır. Orta koridorunun zemini ise ahşap olup doğu ucu beton olarak yapılmıştır. Birinci katta oda

ve koridor tavanları düz ahşap tavan şeklindedir. Birinci katta ana koridora açılan odaların kapı ve pencereleri dikdörtgen formlu düz atkılıken, yan kanatların koridora açılan odalarının kapı ve pencereleri dikdörtgen formlu ve basık kemerlidir.

Orta bloğun avluya bakan cephesinde, orta aksın doğusuna kaydırılmış ana kapı açıklığı ve bunun iki yanında basık kemerli birer pencere bulunur. Ana girişin hizasında birinci kat duvarı restorasyon çalışmaları sırasında kaldırılmış ve burası mevcut durumu ile açıklık şeklinde tutulmuştur (Fot. 302). Restorasyon öncesine ait rölöve projesi ve fotoğraflardan ana girişin bulunduğu kısmın dışa doğru taşıntılı olarak yapıldığı, restorasyon sırasında taşıntı yapan bu kütleinin kaldırıldığı anlaşılmaktadır (Fot. 303). Ana giriş kısmının doğuya kaydırılmasından dolayı cephede simetri bozulmuştur. Cephenin doğusunda, zemin ve birinci katlarda dörder; batısında, birinci katta altı, zemin katta ise cephenin sonundaki iki pencere büyüklüğünde olmak üzere beş pencere açıklığı bulunur. Pencereler uzunlamasına dikdörtgen formlu ve basık kemerli olup yalnızca cephenin sonundaki büyük pencere enlemesine dikdörtgen formludur. Batı kanadın avluya bakan cephesinde zemin ve birinci katlarda on üçer pencere açıklığı bulunurken, zemin katta bir de kapı açıklığı yer alır (Fot. 304). Cephenin sonundaki odanın duvarı yıkılmıştır. Restorasyon öncesi fotoğraflarda ve rölöve projesinden, yıkık olan bu kısımda üçlü pencere uygulamasının bulunduğu ve bu pencerelerin diğerlerine göre daha geniş ve uzun yapıldığı görülür. Tek katlı olan doğu kanadın cephesinde, zeminde pencere açıklığı bulunmazken birinci katta on iki pencere açıklığı yer alır (Fot. 305). Batı kanadın kuzeye bakan cephesinde, zemin katta enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı ve basık kemerli birer; birinci katta biri üçlü biri ise ikili olmak üzere basık kemerli beş pencere vardır. Doğu kanadın kuzeye bakan cephesinde zemin katta dört basamaklı merdivenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı ile basık kemerli bir pencere, birinci katta yedi pencere bulunur (Fot. 306). Ana bloğun dışa bakan güney cephesinde, ortadaki giriş düzenlemesi kuzey cephe ile aynı olup giriş düzenlenmesinin doğusunda zeminde üç, birinci katta yedi; batısında ise zemin katta sekiz, birinci katta on bir pencere açıklığı yer alırken cephenin batısındaki son üç pencere kapatılmıştır (Fot. 307). Batı kanadın zemin katında on altı, birinci katında on sekiz pencere açıklığı yer alırken cephenin kuzey baştan ikinci ve üçüncü penceresi kapatılmıştır. Doğu kolun dışa bakan cephesinde on beş pencere bulunur. Yapının cephesi en üstte saçak silmesi ile sonlanırken saçak silmesinin altında, iki profilli silme arsında bir büyük bir küçük olmak üzere enlemesine dikdörtgen

kartuşlara yer verilmiştir. Yapının üzeri ise Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Hastane binası kargir olarak moloz taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Yapıda kesme taş malzeme kapı ve pencere kemer ve sövelerinde; ahşap merdivenler, çatı, zemin ve tavanda; metal malzeme ise zemin kattaki bazı oda ve koridorların örtüsündeki putrellerde kullanılmıştır.

Süsleme: Yapı oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. İç mekanda, kapı ve pencere kemer kilit taşları aşağıdan yukarı doğru genişlemekte ve üstte daire motifi ile sonlanmaktadır (Fot. 308). Koridora açılan kapılarda ise söveler pilastr şeklinde yapılmıştır. Yapının dış cephelerindeki pencerelerde de aynı uygulama söz konudur. Yapının ana giriş kapısındaki yuvarlak kemeri, iç mekândaki kapılarda olduğu gibi pilastr şeklindeki söveler üstündeki başlıklara oturmakta, kemer kilit taşı ise iç mekandan farklı olarak üstü silme ile sonlanmaktadır (Fot. 309). Batı kola geçiş sağlayan kapı açıklığı, genel form olarak ana kapı açıklığı ile aynı şekilde olmakla birlikte burada kemer kilit taşının üstüne kabartma olarak ay-yıldız motifi işlenmiştir (Fot. 310).

2.1.22. İstanbul Jeremy Hastanesi

Fotoğraf: 311-318

Çizim: 197-201

Yeri: Hastane, Beyoğlu İlçesi Sururi Mehmet Efendi Mahallesi, İnce Kaş Sokak'ta; 104 pafta, 851 ada, 10 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: Jeremy hastanesi ilk olarak 1881 yılında, Eczacı Geremia tarafından Alman-İsviçre Hastanesi'nde açılmıştır⁵⁷⁵. Daha sonra toplanan yardımlarla hastane bahçesine, 1891 yılında bugünkü hastane binası ile 1899 yılında bir ameliyathane inşa edilmiştir⁵⁷⁶.

Plan ve Mimari Özellikleri: İki bodrum kat üstüne üç katlı olarak inşa edilen hastane binası dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu hastanenin, zemin katına, güneydoğu cephedeki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Kapıdan giriş holüne geçilirken, giriş holü, kuzeydoğusundaki mekan ile kuzeybatısındaki diğer odalara dağılımı sağlayan ikinci hole geniş bir açıklıkla bağlanır (Çiz. 197). İkinci holün

⁵⁷⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 220.

⁵⁷⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 220; Z. E. Ekim, *agm.*, s. 685.

kuzeydoğusunda geniş bir mekân yer alırken, kuzeyinde iki oda ile bir teras, kuzeybatısında ek bölüme geçiş sağlayan koridor, güneybatısında katlar arası geçişi sağlayan merdiven yer alır. Merdivenin güneybatısında üç yönden odaların açıldığı üçüncü bir hol bulunur. Holden aynı zamanda ek bölüme de geçiş yapılır. Katlar tek bir düzlemde yer almaz. Ortadaki merdivenin kuzeydoğusu üst, güneybatısı ise alt kotta yer almaktadır (Fot. 311). Binanın planından kuzeybatısına “L” şeklinde bir ek yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kısım “L” şeklindeki koridora açılan odalardan meydana gelir. Hastanenin zemin kat planı, birinci kat ve çatı katında da tekrar eder (Çiz. 198, 199). İç kısımda oda duvarları bağdadi, zemin ise ahşap kaplama olarak yapılmıştır.

Bodrum katlar ise ortadaki hole açılan odalardan oluşur (Çiz. 200, 201). Bodrum katta bölme duvarlar tuğla ile yapılmıştır. Bodrum kat tavanı volta döşeme şeklinde yapılmıştır. (Fot. 312)

Yapının cepheleri çimento ile sıvanmış ve üzerinde taş görünümü verilmiştir. Ana kapı açıklığının bulunduğu güneydoğu cephenin kuzeydoğu kenarı bir kademe yapmaktadır (Fot. 313). Ana kapı açıklığı cephenin orta aksının kuzeydoğusuna kaydırılmıştır. Düz lentolu kapı açıklığı eyvan şeklinde içe çekilmiştir (Fot. 314). Kapı açıklığı, iki yandan ince, uzun ve düz lentolu birer pencere açıklığı ile vurgulanmıştır. Katların yarısı üst kotta yarısı da alt kotta olması cepheye yansımıştır. Ana kapı açıklığının bulunduğu kısım ile bunun kuzeydoğusundaki içe kademe yapan kısımdaki pencere açıklıkları daha yukarıda yer alır. Cephenin zemin katında toplamda sekiz, birinci katı ve ikinci katında dokuzar pencere açıklığı görülür. Pencereler düz lentolu ve hafif dışa taşkındır (Fot. 315).

Yapının kuzeydoğu duvarı sağırdır (Fot. 316). Güneybatı cephede zemin katta altı, birinci katta dört, ikinci katta altı düz lentolu pencere açıklığı bulunur (Fot. 317, 318). Yapının cepheleri oldukça yalın tutulmuştur. Cepheye hareketlilik katan tek unsur olarak pencere açıklıkları ile bu pencerelerin hafif dışa taşkın olarak yapılmasıdır.

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Kargir olarak inşa edilen hastanenin, odaları birbirinden ayıran duvarlar bağdadi tekniği ile yapılmıştır. Tuğla malzeme bodrum kat duvarlarında, ahşap malzeme zemin, birinci, ikinci katların duvarlarında ve tavanlarında kullanılmıştır. Metal malzeme ise volta döşemelerde görülür.

Süsleme: Oldukça yalın bir cephe düzenlenmesine sahip yapı üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

2.1.23. Çanakkale Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 319-338

Çizim: 202, 203

Yeri: Liman Bayırı mevki, Karacaviran Cevatpaşa Mahallesi'nde; 488 ada, 54 pafta, 10 parselde bulunan Çanakkale Asker Hastanesi yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmiştir.

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan hastane binasının kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte 1871 tarihli Cezair-i Bahr-i Sefit Vilâyeti Salnamesinde, Çanakkale'deki askeri hastanelerinin kuruluşuna dair ilk bilgiler yer almakta, ancak salnamede verilen bilgilerin Çanakkale Merkez Asker Hastanesi'ne ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Salnamede belirtilen hastane binası Kilitbahir ya da Eceabat'taki hastaneleri de ifade ediyor olabilir⁵⁷⁷.

Hastane ile ilgili, devlet arşivlerinde yalnız İngilizler tarafından yapılan bombardıman ile ilgili bilgiler yer alır. 1915 yılına ait Çanakkale haritasından binanın şehir yerleşiminin dışında inşa edildiği görülürken II. Abdülhamid albümünde yer alan ve üzerinde "Müceddeden inşa olunan Hastahane-i Askeriye" ifadesinin bulunduğu yapıya ait fotoğrafta herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte, bu fotoğraf, binanın II. Abdülhamid döneminde yapıldığını gösterir (Fot. 319).

Çanakkale Merkez Asker Hastanesi, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı sırasında "Ağır Yaralılar Hastanesi" olarak hizmet vermiş, 1918 yılında İtilaf devletleri tarafından gerçekleştirilen işgallerde kapatılmış, daha sonra Lozan Antlaşması gereğince askeri bölge sayılmayan Çanakkale'de Jandarma birliklerinin ihtiyacını karşılamak için 100 yataklı Jandarma Hastanesi olarak hizmete açılmıştır⁵⁷⁸. 1936 yılında kara ordusu kuruluşu altına giren hastanenin, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında 1. ve 2. kolordunun Çanakkale'ye gelmesiyle yapılan seyyar hastane ve ek binalarla yatak kapasitesi 1000'e çıkarılmış, 1956 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmış ve 1960 ihtilaline kadar hizmet vermiştir⁵⁷⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Ortadaki enlemesine dikdörtgen avlunun dört tarafını çeviren koridor ve koridorun gerisindeki mekânlardan meydana gelen hastane binasının, kuzey kanadının doğu kısmında herhangi bir mekâna yer verilmeyip açık bırakılmıştır

⁵⁷⁷ S. Yiğit, *agt.*, s. 29

⁵⁷⁸ K. Özbay, *age.*, s. 170-172.

⁵⁷⁹ K. Özbay, *age.*, s. 170-172.

(Çiz. 202). Günümüzde oldukça harap durumda olan yapının beden duvarlarının bir kısmı yıkılmış, çatısı ve odaların zeminleri çökmüştür (Fot. 320). Bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilen hastanenin güney cephesinin ortasındaki ana girişin bulunduğu kısım, iki katlı olarak düzenlenmiş ve burası hem ön hem de arka cepheden taşırılmıştır (Fot. 321). Yapının köşelerindeki mekânlar da ileri taşırılarak cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından kuzey-güney yönlü giriş koridoruna geçiş sağlanır (Fot. 322). Koridorun kuzey ucunda, giriş açıklığının karşısında avluya geçiş sağlayan kapı açıklığına yer verilmiştir. Koridora altı oda açılırken, odalardan kuzeybatı ve kuzeydoğudakiler oldukça dar tutulmuştur. Birinci katın kat başlangıcını duvardaki izlerden anlamak mümkün olmakla birlikte, bu kata ait pencere açıklıkları dışında günümüze ulaşan başka bir unsur bulunmaz. Giriş koridordan kapı ile doğu ve batıdaki tüm yapıyı dolaşan ana koridora geçiş yapılır (Fot. 323). Güney kanadın, doğu ve batısındaki ana koridorlara, güney yönden, genişliğinden dolayı koğuş olabilecekleri düşünülen enlemesine dikdörtgen planlı ikişer oda açılır (Fot. 324, 325). Odalara daha çok ışık sağlamak için dışa bakan güney cephenin yanı sıra koridora bakan cephede de pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Koridorlardan, kuzey cephelerinin ortalarındaki kapı açıklıklarından avluya geçiş sağlanmış (Fot. 326), kuzey cephede yer alan çok sayıda pencere ile koridorlar aydınlatılmıştır. Her iki koridor da güney kanadın sonunda doğu ve batı kanadın koridorları ile birleşmekte ve kanatların birleştiği köşede, her iki koridordan açılan kapılar ile köşedeki odalara açılan hole geçiş sağlanmaktadır. Güneydoğu köşedeki kısımda öndeki holden üç odaya geçiş sağlandığı görülürken, güneybatı köşenin yıkık olmasından dolayı oda dağılımları görünmemekle birlikte yapıdaki simetrik düzenden yola çıkılarak, bu kısımda da güneydoğudaki gibi bir oda düzenlemesi olduğu düşünülebilir. Hastanenin doğu kanadında, koridora açılan beş odadan ikisi hasta koğuşu, biri tedbirhane, biri abdesthane, sonuncusu ise gusülhane olarak düzenlenmiştir (Fot. 327-329). Kanadın batı cephesinin ortasındaki kapıdan avluya geçiş sağlanırken, koridor çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır. Hem avludan hem de doğu kanadın koridorundan bir kapıdan güneydoğu köşede olduğu gibi, cepheden taşıntı yapan kanadın sonundaki bölüme geçilir. Bu bölüm öndeki hole açılan iki odadan teşekküldür. Senem Yiğit tarafından hazırlanan restitüsyon projesinde, yapının doğu ve batı kolları simetrik olarak uygulanmış, eksik olan kısımlar mutfak, bulaşikhane ve abdesthane olarak değerlendirilmiştir. Yapının batı kanadı, doğu kanadından farklı olarak kuzeydeki kanatla birleşmektedir. Günümüze yıkık olarak ulaşan kuzey kanadından yalnız hamam kısmı ayakta kalmıştır (Fot. 330). Soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve su deposu

bölümlerinden oluşan hamamın güneyinde örtüsü yıkılmış olan soğukluk yer almakta, soğukluktan beşik tonoz örtülü ılıkılık, ılıklığın doğusundaki kapı açıklığından beşik tonoz örtülü sıcaklığa geçilirken, sıcaklığın doğusunda düz örtülü su deposu bulunur. Hastane binasının bodrum kat planı ise zemin kat planını tekrar etmektedir (Çiz. 203) (Fot. 331).

Moloz taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen yapının güney cephesinin ortasındaki girişin önünde sütunlu düzenleme yer alır (Fot. 332). Mermerden dört adet sütun, altta kaidelere otururken üstte toskan başlıklarla sonlanmakta, iki yandan merdivenler ile ulaşılan sahanlık kısmını örten volta tonozlu çatıyı desteklemektedir. Hastanenin ana kapı açıklığı kesme taştan yapılmış olup, cepheden hafif öne taşırılmıştır. Basık kemerli olarak düzenlenen kapı açıklığı, dış sırasının üstündeki profilli saçakla nihayetlenmiştir (Fot. 333). Hava sirkülasyonunu ve güneş ışığından faydalanmak amacıyla yapının cephelerine çok sayıda pencere açılmıştır. Bodrum ve zemin kat olmak üzere iki sıra pencere düzenine yer verilen cephelerdeki pencere açıklıkları tuğla malzeme ile basık kemerli yapılmış olup, bodrum kat pencereleri zemin kat pencerelerine göre daha küçük tutulmuştur (Fot. 334). Yapının cephe köşeleri ve ortası öne doğru taşırılarak monotonluk giderilmiş, taşıntı yapan kısımların köşelerinde pilastrlara yer verilerek estetik anlamda değer katılmıştır (Fot. 335). Cephede kat ayrımları tüm cepheleri dolaşan kat silmesi ile belirtilmiştir. Yapının örtü sisteminin, duvardaki izlerden ve eski fotoğraflardan yola çıkılarak, cephelerin köşe kısımları ve iki katlı giriş bölümünün kırma çatıyla örtüldüğü, kanatların ise beşik çatı ile örtüldüğünü söylenebilir. Ayrıca çatı altında profilli saçak silmesine yer verildiği de görülür. Yapının bodrum kat pencereleri enlemesine dikdörtgen, ince ve küçükken (Fot. 319), günümüzde basık kemerli geniş açıklıklıdır. Bu halini bilinmeyen bir tarihte geçirdiği onarımlar sırasında almış olduğu anlaşılır.

Malzeme ve Teknik: Yapıda moloz taş, tuğla, kesme taş, mermer ve ahşap malzeme kullanılmış olup, taş malzeme beden duvarlarında, tuğla malzeme hem beden duvarlarında hem de pencere kemerlerinde kullanılmış, ayrıca giriş kısmının üstünü örten volta döşemede putreller arasında tuğlalara yer verilmiştir. Bu tuğlalar üzerinde Yunanca “Maytos” damgası yer alır (Fot. 336). Mermer malzeme, sundurmayı taşıyan sütun dizisinde, ahşap malzeme duvarların arasındaki hatıllarda kullanılmıştır. Kesme taş malzeme, yapının bodrum katının dışı bakan cephelerinde görülür.

Süsleme: Yapıda süsleme unsurlarına kapıda ve zemin karolarında rastlanırken cephedeki plasterler, sütunlu giriş düzenlenmesi ve silmeler yapıya estetik bir görünüm

vermiştir. Yapının ana giriş kapısının basık kemerinin kilit taşı taşırılarak vurgulanmış ve kilit taşının iki yanında kabartma olarak ay yıldız motifine yer verilmiştir (Fot. 337). Hastanenin giriş holünün kapı açıklığına yakın kısımlarında yer alan zemin karolarından dolayı giriş holünün karolarla kaplı olduğu düşünülebilir. Burada halen varlığını koruyan az miktardaki koralar üzerinde kıvrık dal ve yaprak motifleri yer alır (Fot. 338).

Diğer hastane binalarında olduğu gibi yerleşim yerlerine uzak ve havadar bir arazi üzerine inşa edilmiş olan Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, plan bakımından kuzey kanadının doğu kısmının açık olması nedeniyle tam dikdörtgen ya da “U” plan şemasını göstermemekte ve farklı bir plan uygulaması olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan askeri hastanelerdeki avlunun etrafını çeviren koridor ve koridorun gerisindeki odalardan oluşan klasik düzenleme burada da devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşı’nda önemli hizmetler sunan hastane binası İngiliz uçakları tarafından bombalanması nedeniyle bir kısmı yıkılmış olan hastane binası, zamanla kendi kaderi terk edilerek harap duruma düşmüş ve günümüzde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Hastane binası simetrik planı, yalın cephe düzenlemesi, sütunlu giriş kısmı, kat silmeleri ve cephede pilastr kullanımı ile Neo-Klasik üslubu yansıtmaktadır.

2.1.24. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi

Fotoğraflar: 339-377

Çizim: 204, 205

Harita: 9-11

Yeri: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Konak İlçesi Sümer Mahallesi 451. Sokak No:2’de, 127 ada, 21 parsel ve 16 paftada yer alır.

Tarihçesi: İngiliz Konsolosluğu tarafından, Tanzimat döneminin bürokratlarından İzmirli Emin Muhlis Paşa’ya, hastane yapılması şartıyla eski İngiliz mezarlığının bulunduğu arsanın teklif edilmesi üzerine, İzmirli Emin Muhlis Paşa’nın saraydan aldığı maddi destek ve halkın yardımları ile bir hastane yapılmasına karar verilmiş ve 23 Mayıs 1849 yılında İzmir Valisi Osman Efendi, Askeri Vali Mahmut Paşa ve şehrin ileri gelenlerinin katılımı ile temeli atılan hastane binası, iki yıl süren inşasının ardından 1851 yılında hizmete açılmıştır⁵⁸⁰. Mustafa Kamil Dursun, hastane yapılması için İngiliz

⁵⁸⁰ Hikmet Aladağ, “İzmir Devlet Hastahanesi”, *İzmir Devlet Hastahanesi Mecmuası*, 1/1, İzmir 1963, s. 3; R. Bubur, agm., s. 171; Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, İzmir 2005, s. 68-

Konsoloslugu tarafından Vali Naşid Paşa'ya başvurulduğunu ve Vali Naşid Paşa'nın girişimleri ile inşa edildiğini belirtir⁵⁸¹. Ancak Hacı Naşid Paşa'nın 1883-1885 yıllarında Valilik yapmış olması⁵⁸², H. 1306 / M. 1888 tarihli ve H. 1308 / M. 1890 tarihli Aydın Vilayet Salnamelerinde yapının İzmirli Emin Muhlis Paşa'nın gayretleri ile 1267/1851 yılında yapıldığının belirtilmesi⁵⁸³ nedeniyle Mustafa Kemal Dursun'un görüşlerinin doğruyu yansıtmadığı anlaşılır⁵⁸⁴.

Hastane binasının inşa süreci ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Hikmet Aladağ, 1897 yılında bitişikteki cephaneliğin hastaneye dâhil edilmesiyle arsa üzerine bugünkü binanın ikinci hastane binası olarak inşa edilmeye başlandığını, inşaatın 1903 yılında tamamlandığını ve ilk hastane binasının kısım kısım olmak üzere tamamının yıkıldığını belirtir⁵⁸⁵. Rüçhan Bubur; hastane binasının üçüncü bloğunun ayrı bir taçkapısının olması, diğer iki bloktan yüksek oluşu, ilk iki blokta üst kata geçiş ana koridordan sağlanırken üçüncü blokta bloğun ortasındaki iki kollu merdivenden sağlanması, ikinci ve üçüncü blok arasındaki ana koridorun örtüsünün farklılığı duvarın bağlantı yerlerindeki izlerden yola çıkarak birinci ile ikinci bloğun 1891-1892 yıllarında yapıldığını, üçüncü bloğun ise ilk inşa edilen bina olduğunu belirtmiştir⁵⁸⁶. Mehmet Karayaman, Bubur'un görüşünü aynen nakletmekle birlikte, hastanenin yanındaki baruthane arsasının hastaneye dâhil edilmesiyle, burada, 1894 yılında, ek binaların temelini atıldığını, 1896 yılında temel ve birinci kat inşasının tamamlandığını, ek kısımların tamamen 1903 yılında bittiğini ve inşa süresinde hastane faaliyetlerini aksatmamak adına eski hastane binasının kısım kısım yıkıldığını söyler⁵⁸⁷. Didem Akyol Altun da Rüçhan Bubur'un görüşünü destekleyerek en güneydeki bloğun ilk inşa edildiğini, kuzeydeki iki bloğun ise 1891 yılında inşa edildiğini ifade eder⁵⁸⁸. Rauf Beyru, 1896 yılında hastanenin genişletme çalışmalarının başladığını, 1897 yılında birinci blok ile ikinci bloğun bodrum katının tamamlanmadığını, ikinci bloğun 1901 yılında bittiğini,

69; Başak Ocak – Özlem Yıldırım Kocabaş, *İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nden İzmir Devlet Hastanesi'ne "Bir Hastane Öyküsü"*, İzmir 2016, s. 105.

⁵⁸¹ Mustafa Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları*, İzmir 1994, s. 25.

⁵⁸² Hacı Naşit Paşa'nın İzmir Valiliği ile ilgili bilgiler için bkz. Serap Tabak, *İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler(1867 – 1850)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s. 50-51.

⁵⁸³ Mustafa Özdemir, *1306 (1888) Aydın Vilayet Salnamesi'nin Tahlili*, s. 251; İbrahim Câvid, *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R. 1307 / H. 1308*, Ankara 2010, s. 359.

⁵⁸⁴ R. Bubur, agm., s. 170.

⁵⁸⁵ H. Aladağ, agm., s. 4.

⁵⁸⁶ R. Bubur, agm., s. 172.

⁵⁸⁷ Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık*, İzmir 2008, s. 91.

⁵⁸⁸ D. Akyol Altun, agm., s. 429.

üçüncü bloğun ise 1904 yılında tamamlandığını belirtir⁵⁸⁹. Kamil Dursun, hastanenin yeniden denecek şekilde inşa edildiğini ve planlarının rıhtım idaresi mühendisi Mösyö Rok tarafından çizildiğini ifa eder⁵⁹⁰.

1856, 1876 ve 1879 tarihli İzmir haritalarına ve 1880 tarihli bir fotoğrafa göre İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, açık avlunun etrafını dört yönden çevreleyen mekânlardan oluşan planlamaya sahiptir (Hrt. 9-11) (Fot. 339). İlk hastane binasının kuzey-güney yönlü olarak yerleştirilmiş olduğu anlaşılır. Ancak günümüzdeki hastane binasını oluşturan üç blok da doğu-batı yönlüdür. Bazı araştırmacıların belirtmiş olduğu üçüncü bloğun ilk inşa edilen bina olduğuna dair görüşlerin, hem ilk hastane binasının açık avluyu çevreleyen mekânlardan meydana gelen planından hem de kuzey-güney yönlü olmasından dolayı doğru olmadığı anlaşılır. Ayrıca tarihsiz eski bir fotoğrafta (Fot. 340) “U” planlı hastane binasının güneyinde üçüncü bir bloğun yer almadığı tespit edilebilmektedir. Rüçhan Bubur, üçüncü bloğun farklı özelliklerinden dolayı ilk inşa edilen bina olduğunu belirtmiş, ancak belirtmiş olduğu bu farklılıklar aslında binanın en son inşa edilmiş olmasının göstergesidir.

Yapıya ait tarihsiz eski fotoğraflardan, birinci ve ikinci bloğu birbirine bağlayan koridor ile kuzeydeki bloğun batı kanadının zemin katının inşasının devam ettiği, bugün blokların doğu kanadının bulunduğu yerde ilk hastane binasının bulunduğu görülür (Fot. 341). Ayrıca bir başka fotoğrafta ise birinci ve ikinci bloğun ayakta ve “U” şeklinde bir plana sahip olduğu, üçüncü bloğun ise henüz inşa edilmediği anlaşılır (Fot. 340). Bu fotoğraftan, 1886 yılından sonra ilk hastane binasının batısına yapılan ve günümüzde kadar ulaşan hastane bloklarından birinci ve ikinci bloğunun var olduğu, bu blokların da batı kanatlarının bir koridorla birleştirilmesiyle oluşturulmuş “U” plan şemasını yansıttığı anlaşılır.

Hastanenin ihtiyacı karşılamamasından dolayı yeniden genişletilmesi gündeme gelmesi üzerine 1896 yılında hastanede genişletme çalışmaları başlatılmış, ancak maddi sıkıntılar nedeniyle inşa çalışmaları uzamış, halktan toplanan yardımlar ile yapıya eklenen ikinci blok Ocak 1901 yılında tamamlanarak hizmete açılmış, üçüncü blok ise 1904 yılında tamamlanmıştır⁵⁹¹. Genişletme çalışmaları sırasında çekilmiş olan, birinci bloğun tamamlanmış, ikinci bloğun ise koridora kadar olan kısmının var olduğu,

⁵⁸⁹ R. Beyru, *age.*, s. 281-290.

⁵⁹⁰ M. K. Dursun, *age.*, s. 25.

⁵⁹¹ R. Beyru, *age.*, 281-284; B. Ocak – Ö. Yıldırım Kocabaş, *age.*, s. 110 - 114.

koridorun doğusundaki kısmının ise henüz yapılmadığını gösteren fotoğraf, “U” planlı hastanenin, kuzey ve güneydeki iki bloğunun, doğu yöne doğru genişletildiğini gösterir (Fot. 342). Yine aynı fotoğraftan, üçüncü blokun beden duvarlarının inşa edilerek kaba inşasının tamamlandığı, ancak çatı, kapı, pencere gibi unsurlarının yapılmadığı ve ikinci blokla arasındaki koridorun henüz inşa edilmediği anlaşılır. Mevcut veriler, ilk hastane binasının genişletme çalışmalarından önce yıkılmış, hastanenin ilk binasının olduğu doğu yöne doğru genişletilmiş olduğunu gösterir.

Rauf Beyru'nun, Ahenk Gazetesi'nden aktardığı bir haberde Rum ustaların Paskalya Bayramı nedeniyle inşa çalışmalarının bir hafta sonra başlayacağı ifade edilmiştir⁵⁹². Böylece hastanenin inşasının Rumlar tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Ana giriş üzerinde yer alan, enlemesine dikdörtgen şeklindeki mermer levha üzerine talik hatla yazılan kitabe (Fot. 343), on iki satırdan oluşmakta, ancak ilk iki satır tahrip edildiği için okunamamaktadır. Kitabe üzerinde şu ifadeler yer alır⁵⁹³:

شهنشاه (?).....

سوقدرتى مرطربال خلیره معین اولدی

.....(?)

كامل هتیدل خواه غلیه ره رین اولدی

كورنيسوناز وقتده اویرك اشار عمرانى

بحق مرطفج مپورن دن بنقین اولدی

غریب ویلیس و عاجل رف صریصل از جمله

بو اعلی خسق خانه ییویلدی پکب من اولدی

الل تلینخنی یی دیسل سون طوقا عالیه

یژلسون خط زله طرز نظمى جوهرین اولدی

كلیر هرکس یخیر آباده فمت اقییم عالمدن

زهى دالتداوی پکنتین و دلشیرین اولدی

⁵⁹² R. Beyru, age., 289.

⁵⁹³ R. Bubur, agm., s. 171.

Şehinşah (?)

Sümüvv-i kudreti her emr-i bi 'l-hayra mu'in oldu

(?).....

Kemâl-i himmeti dil-hah-ı aliye rehin oldu

Görünsün az vakitde İzmir'in âsâr-ı umranı

Bi-hakkın her tarafca birbirinden bihterin oldu

Garib ü bi-kes ü acizlere tahsisan ez-cümle

Bu ali hastahane yaptırıldı pek bihin oldu

Celal tarihini didi asılsun tak-ı a'laya

Yazılsun hatt-ı zerle tarz-ı nazmı cevherin oldu

Gelir herkes bu hayr-abada heft iklim-i alemden

Zehi darü't-tedavi pek metin ü dilnişin oldu.

Kitabenin son beytinde ebced hesabıyla H. 1309 / M. 1891-1892 tarihi yer almaktadır. Rüşhan Bubur, kitabenin ilk iki satırının, 1927 yılında çıkarılan “Milli ve Resmi Binalarda Bulunan Tuğra ve Medhiyelerin Kaldırılması” hakkındaki kanuna dayanarak bilinçli bir şekilde tahrip edildiğini, burada II. Abdülmahid’in adının yazılı olduğunu ileri sürmektedir. Bubur’un bu görüşünü destekler nitelikte uygulamaların var olduğu bilinmektedir. İzmir Saat Kulesi⁵⁹⁴, Erzurum Numune Hastanesi ve Burdur Çeltikçi Hamidiye Camii⁵⁹⁵ örneklerinde II. Abdülhamid’in tuğralarının tahrip edildiği görülür.

İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1855 yılında, İngilizler tarafından, Kırım Savaşı nedeniyle İzmir’de kurulan askeri hastanede çalışan doktorların kaldığı lojman haline dönüştürülmüş, bir buçuk yıl bu şekilde kullanıldıktan sonra tekrar asli işlevine döndürülmüştür⁵⁹⁶. Yapı, işgal yıllarında ise önce Amerikan Kızıllaç Hastanesi olarak kullanılmış, daha sonra Rumlar tarafından işgal edilerek kapatılmış ve Cumhuriyet döneminde tekrar açılmıştır⁵⁹⁷.

Günümüze kadar çeşitli isimlerle adlandırılan hastane binası ilk açıldığında Gureba-i Müslimin Hastanesi ve Gureba-i İslam Hastanesi adıyla anılmış, 1914 yılında Özel İdareye devredilmesiyle adı Memleket Hastane olmuş, 1954 yılında ise Özel

⁵⁹⁴ İnci Kuyulu Ersoy, "İzmir Saat Kulesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4/2, İzmir 2000 s.279.

⁵⁹⁵ Sertan Atasoy, *Burdur'un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013, s. 27.

⁵⁹⁶ R. Beyru, *age.*, s. 69.

⁵⁹⁷ D. Akyol Altun, *agm.*, s. 429.

İdareden Sağlık Bakanlığına devrolmasıyla İzmir Devlet Hastanesi adını almış, 1982 yılında Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi, 2012 yılında Ege Doğumevi Kadın Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Ek Hizmet Binası, 2013 yılında Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi bağlı Poliklinik binası olarak hizmet veren tarihi bina bugün Konak Semt Polikliniği ve İzmir İl Sağlık Müdürlüğü binası olarak hizmet vermektedir⁵⁹⁸.

Onarım: Hastane binasının çeşitli eklemeler ve düzenlemeler ile genişletildiğini ve dönemin koşullarına göre gereken ihtiyacın karşılandığı görülmektedir. Hastanenin üçüncü bloğunun doğu ve batı kanadının uçlarına ek mekânlar yapıldığı malzeme farkı, cephe düzenlenmesi ve ek yerlerinden anlaşılmaktadır. Birinci ve ikinci bloğun doğu kanatlarının avluya açılan ilk iki yuvarlak kemer gözünün önüne betonarme tek katlı bir mekân, birinci bloğun avluya açılan doğu kanadının sonuna tuvalet kısmı, ikinci blok ile üçüncü bloğu birbirine bağlayan koridorun doğusuna asansör eklenmiş ve koridorun batısı ise batı yönde genişletilmiştir. Ayrıca üçüncü bloğun çıkma yapan mekânının malzeme farkı ve cephe düzenlemesi açısından farklılık göstermesi nedeniyle sonradan eklendiği anlaşılır. Rüçhan Bubur tarafından yayınlanan plan incelendiğinde, yapının mevcut durumunda bazı odaların birleştirildiği görülür. Birinci bloğun doğu kanadının sonundaki, koridora açılan oda ile bunun kuzeyindeki odanın birleştirilerek tek mekân haline getirildiği anlaşılır.

Plan ve Mimari Özellikler: Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen hastane binası, kuzey-güney yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridorla birbirine bağlanan doğu-batı yönlü üç bloktan oluşur (Çiz. 204, 205) (Fot. 344). Farklı ölçülerdeki bu bloklardan en büyüğü olan kuzeydeki bloğun ortasında yer alan üçlü giriş düzenlemesinden giriş holüne, buradan da kapı açıklığıyla birinci bloğa geçiş sağlanır. Birinci bloğun, koridora açılan giriş holünün iki yanında, birer oda yer alır. Holden doğu-batı yönlü bloğun koridoruna ulaşılır. Koridorun kuzeyinde odalar yer alırken, güneyinde iki bloğun arasındaki bahçeye açılan, birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanmış ayaklardan oluşan düzenleme bulunur (Fot. 345). Bu ayakların araları camla kapatılmış, doğu koridordaki ilk iki kemer gözü ve sonuncu kemer gözünün önüne ek oda yapılarak kapatılmış ve buralara açılan kapılarla ek odalara geçiş sağlanmıştır. Bloğun doğu kanadında koridora açılan altı odadan baştan ikincisi eczane olarak düzenlenmiştir. Koridorun sonundaki

⁵⁹⁸ D. Akyol Altun, agm., s. 429.

mekân cepheden dışarıya doğru bir oda genişliğinde taşırılmış, iki oda şeklinde düzenlenen bu mekânın koridora açılan odasından, cepheden taşırılan diğer odaya geçiş sağlanmıştır. Cephenin batı kolunda ise koridora açılan on oda vardır. Batı baştan dördüncü oda üçe bölünmüş olup odalara, koridora açılan holden geçiş sağlanır. Bu odanın doğusundaki oda ise merdiven boşluğu olarak düzenlenmiş, koridordan bir kapıyla ulaşılan merdivenden bodrum kata geçiş sağlanmıştır. Batı koridorunun sonunda bulunan, koridora kadar uzatılarak geniş tutulmuş odanın kapısının yanında yer alan kitabesinden başhekim odası olduğu anlaşılır⁵⁹⁹ (Fot. 346).

Birinci ve ikinci blokları birbirine bağlayan geniş ana koridorun iki yanında, birinci katı alttan destekleyen payeler yer alırken, payelerin gerisinde, zemin kat ile birinci kat arasında geçişi sağlayan tek kollu merdiven vardır (Fot. 347). Koridorun güneyinde, merdiven boşluklarının bitimine yerleştirilen birer oda bulunur.

Birinci ve ikinci bloğu bağlayan ana koridor, güney yönde ikinci bloğu ortadan ikiye böler. İkinci bloğun doğu kanadında, kanadın ortasına kadar uzanan doğu-batı yönlü koridora güneyden, en baştaki mescit olmak üzere dört oda açılır. Koridorun kuzeyinde ise bahçeye açılan, birbirine yuvarlak kemerler ile bağlanmış ayaklardan oluşan düzenleme vardır. Koridor, cephenin ortasında üç kat ederek orta koridor şeklini alır ve kanadın sonundaki odaya kadar uzanır. Orta koridorun güneyinde altı, kuzeyinde beş, doğusunda bir oda yer alır. Doğudaki oda, diğerlerine göre geniş tutulmuş olup kuzey yönde üç cepheli olarak ileri doğru taşırılmış, odanın güneyinde kapı ile geçiş sağlanan bir odaya daha yer verilmiştir(Fot. 348). Bloğun batı kanadının güneyinde, üç oda ve üstteki ara kata geçişi sağlayan merdivenler bulunmaktayken, kuzeyinde yuvarlak kemerler ile bahçeye açılan koridor yer alır. Koridorun sonunda ise kapı açıklığından geçilen kuzey-güney yönlü koridor bulunur. Bu koridora batıdan iki oda açılırken, koridorun güneyinden sonradan eklenen birimlere geçişi sağlanır.

İkinci blok, güneyindeki üçüncü bloğa, kuzey-güney yönlü bir koridorla bağlanır (Fot. 349). Koridor, doğusu ve batısındaki bahçeye, yuvarlak kemerle birbirine bağlanan ayaklardan oluşan üçlü düzenleme ile açılır. Koridorun doğusundaki ilk kemer gözünün önüne asansör eklenmiş, koridorun batısı ise yana doğru genişletilmiştir.

⁵⁹⁹ Kapının yanındaki bu kitabede şu ifadeler yer almaktadır: “Yarım asır müddetle hastanemize fevkalâde hizmetler eden ve İzmir’de ilk Türk tabibi olan Şeyhületibba Mustafa Enver beyfendiye mahsus dairesidir. R. 1295/1879 - R. 1339 /1923”

Hastane binasının, diğer bloklardan yüksek tutulan üçüncü bloğuna, sekiz basamaklı merdivenle ulaşılmakta ve kapı açıklığından doğu-batı yönünde uzanan koridora geçilmektedir. Girişin karşısında katlar arasında geçişi sağlayan iki kollu merdiven ve merdivenin iki kolunun arasında, giriş aksında, yapıya arkadan geçişi sağlayan diğer bir kapı açıklığı bulunur (Fot. 350). Bloğun doğu kanadındaki koridora, güneyden üç oda açılmakta; koridor ise yuvarlak kemerli geniş üç pencere açıklığı ile bahçeye açılır. Koridorun sonundaki kapıdan hole geçilmekte ve holün kuzeyinde bahçeye geçişi sağlayan kapı açıklığı, güneyinde ise bir pencere ile hole açılan ara kat yer alır. Holün doğusundaki kapıdan geçiş sağlanan oda ile kanat sonlanmaktadır. Bloğun batı kanadı, doğu kanadı ile benzer özelliklere sahip olmakla birlikte, kanadın sonundaki odalar ile farklılıklar ortaya koyar. Koridorun sonundaki kapıdan bir odaya, buradan da doğu-batı yönlü bir koridora geçiş sağlanmakta, koridorun doğusundaki oda ile bloğun doğu kanadı sonlanmaktadır. Doğu-batı yönlü koridor, güneyde, kuzey-güney yönlü başka bir koridorla kesilmekte ve bu koridora üç oda açılmaktadır.

Yapının birinci katı zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, burada zemin kattan farklı olarak oda boyutlarında farklılık görülmektedir. Zemin kattan birinci kata geçiş, birinci ve ikinci bloğu birbirine bağlayan koridorunun iki yanındaki merdiven ile üçüncü bloğun ortasındaki çift kollu merdivenden sağlanır. Yapının zemin ve birinci katında koridor ve oda zeminleri karolar ile kaplanmış, tavanları volta döşeme şeklinde yapılmıştır.

Hastanenin bodrum katında, kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından giriş holüne, buradan da birinci bloktan başlayıp, üçüncü bloğa kadar uzanan ana koridora geçiş yapılmaktadır (Fot. 351). Ana koridordan blokların koridorlarına geçiş sağlanırken, birinci ve ikinci blokların koridorunun güneyinde odalar kuzeyinde ise bahçeye açılan küçük pencereler yer alır. Bodrum katta ise kuzey-güney yönlü ana koridor ile birinci ve ikinci bloğun koridorunun zeminleri PVC ile kaplanmış, odaların bir kısmı PVC kaplama, bir kısmı ise karolar ile kaplanmış, üçüncü blokta ise hem koridor hem de odaların zemini fayansla kaplanmıştır. Kuzey-güney yönlü ana koridor tavanı beşik tonoz, koridorlar ve odaların tavanı ise volta döşeme olup bazı odalar asma tavan şeklinde yapılmıştır.

Taş ve tuğla malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen hastane binası kuzeyden güneye doğru daralan, enlemesine dikdörtgen üç bloktan oluşmaktadır. Kuzeydeki en geniş tutulan birinci bloğun ortasında üçlü kapı açıklığı yer alır. İki yandan pilastrlar ile

sınırlandırılan ortadaki düz atkılı kapı açıklığı, yandaki yuvarlak kemerli kapı açıklıklarına göre daha büyük tutularak vurgulanmıştır. Girişin önündeki sahanlık kısmı, kuzey yönde demir parmaklıklar ile birbirine bağlanan taş ayaklarla sınırlandırılmış ve bu ayaklarla, giriş kısmının üstünde, cepheden ileri taşırılan mekân desteklenmiştir (Fot. 352). Zeminden yüksek tutulan giriş kısmına, sahanlığın doğu ve batısındaki merdivenlerle ulaşılır. Ritmik olarak yerleştirilen pencereler ile hareketlendirilen cephelerde çok sayıda dikdörtgen formlu kırık kemerli pencere açıklığı yer alır. Kuzey cephenin zemin ve birinci katında otuz dörder pencere, bodrum katında ise zemin ve birinci kat pencerelerine göre daha küçük tutulmuş on sekiz pencere bulunur. Birinci katın ortasında çıkma yapan mekân, kuzey cepheden üç, yanlardan ise birer pencereyle aydınlatılmıştır. Çıkma, çatı seviyesinde, ortasında etrafı silmelerle çevrilmiş yuvarlak pencere bulunan üçgen alınlıkla sonlanmıştır.

Bloğun doğu cephesinde zemin ve birinci katta dörder pencere bulunmakta, birinci kat pencereleri aynı hizada sıralanmışken zemin kat pencereleri biri yukarıda biri aşağıda olacak şekilde sıralanarak cepheye hareketlilik katılmıştır. Bodrum katta ise diğerlerinden farklı olarak dikdörtgen formlu iki pencere yer alırken, pencerelerin arasında bir kapı açıklığı vardır (Fot. 353). Cephenin çatı seviyesinde, ortasında etrafı silmelerle çevrilmiş yuvarlak pencere bulunan üçgen alınlık vardır.

Güney cephe, iki bloğu birbirine bağlayan koridorla ikiye ayrılmış, doğu ucu cepheden taşırılmıştır. Zemin katta, cephenin batısında ayakları birbirine bağlayan yuvarlak kemerli geniş açıklıklı yedi pencere açıklığı yer alırken cephenin ucunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı bulunur. Cephenin doğusunda ise ayakları birbirine bağlayan yuvarlak kemerli dört göz ile cephenin ucundaki taşıntılı bölümde kırık kemerli bir pencere açıklığı ve havalandırma amaçlı dört küçük pencere vardır. Birinci katta cephenin batısında on yedi, doğusunda on iki kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer alır (Fot. 354). Ayrıca cephenin doğu ucundaki taşıntılı kısımda da kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu bir, havalandırma amaçlı, küçük boyutlu altı pencere açıklığı bulunmaktadır.

Batı cephede, bodrum, zemin ve birinci katta üçer pencere açıklığı yer alırken, bodrum kat pencereleri, arazinin eğiminden dolayı kuzeyden güneye doğru küçülmektedir. Cephenin çatı seviyesinde, merkezinde etrafı silmelerle çevrilmiş yuvarlak pencereye yer verilen üçgen alınlık görülür (Fot. 355).

Bloğun cephelerinde, bodrum kat ile zemin kat ve zemin kat ile birinci kat arasındaki kat ayrımları silme ile belirtilmiş, tüm bloğu dolaşan silmeler güney cephenin ortasındaki, birinci ve ikinci bloğu birbirine bağlayan koridorla kesilmiştir. Ayrıca cephelerin saçak kısmında tüm yapıyı dolanan saçak silmesine yer verilmiştir. Blok, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

Hastane binasının ikinci bloğu, birinci blokla benzer bir düzenlemeye sahipken binanın boyutu ve pencere sayısı bakımından farklılık göstermektedir. İkinci bloğun kuzey cephesi, blokları birbirine bağlayan koridorla ikiye ayrılmış, doğu ucu üç cepheli olarak ileri taşırılmıştır (Fot. 356). Zemin katta, cephenin doğusunda, yuvarlak kemerle iki geniş pencere açıklığı ile kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu beş pencere açıklığı vardır. Cephenin ucunda üç cepheli olarak taşıntı yapan kütlelerin her cephesinde kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı görülür. Cephenin batısında yuvarlak kemerli, geniş dört pencere açıklığı ile cephenin ucunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı bulunur. Birinci katta, cephenin doğusunda, kırık kemerli uzunlamasına dikdörtgen formlu dokuz, üç cepheli olarak taşıntı yapan kütlelerin her cephesinde düz atkılı birer pencere açıklığı yer alır. Cephenin batısında kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu altı pencere açıklığı bulunur.

Doğu cephede, zemin katta, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı vardır. Birinci katta, düz atkılı, uzunlamasına dikdörtgen formlu iki pencere açıklığı bulunurken, kuzeydeki pencerenin kapatıldığı görülür (Fot. 357). Bodrum katta ise zemin kat pencerelerin hizasında kırık kemerli pencerelere yer verilmiş olup, bunlar betonla kapatılmıştır.

Güney cephe, ikinci ve üçüncü bloğu birbirine bağlayan koridorla ikiye bölünmüştür. Zemin katın, doğu cephesinde, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu on üç pencere açıklığı ile cephenin ortasında diğer pencerelerin yaklaşık $\frac{1}{4}$ oranında, alttaki dört üstteki üç olmak üzere iki sıra halinde yine kırık kemerli yedi pencere açıklığı vardır (Fot. 358). Cephenin batısında kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu dört, cephenin kuzey kenarındaki tuvalet kısmının ileri taşırılan kütlelerinin üzerinde küçük boyutlu, havalandırma amaçlı üç pencere açıklığı yer alır. Birinci katta cephenin doğusunda, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu on bir, cephenin ortasında $\frac{1}{4}$ oranında, altta ve üstte ikişer olmak üzere, iki sıra halinde, yine kırık kemerli dört pencere açıklığı görülür. Cephenin batısında kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen

formlu altı pencere açıklığı ile ileri taşırılan tuvalet kısmında küçük boyutlu üç pencere açıklığı vardır. Cephenin bodrum katında, zemin kattaki pencerelerin hizasında ama daha küçük boyutlu, kırık kemerli pencere açıklıkları ile bir de kapı açıklığı bulunur.

Bloğun batı cephesinde, zemin ve birinci katlarda, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu üçer pencere açıklığı yer alır (Fot. 359).

Bloğun cephelerinde, kat ayrımları kat silmesi ile belirtilmiş, tüm bloğu dolaşan silmeler güney cephenin ortasındaki, birinci ve ikinci bloğu birbirine bağlayan koridorla kesilmiştir. Blok, Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile kapatılmış, saçak kısmında tüm cepheyi dolaşan silmeye yer verilmiştir.

En küçük tutulan üçüncü bloğun güneyinde yapıya geçişi sağlayan diğer bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Güney cephenin ortasında kırık kemerli kapı açıklığı yer alırken, kapının önünde, birinci katta çıkma yapan mekânı taşıyan iki beton ayak yer alır. Kapı açıklığının doğusunda, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu dört, cephenin sonunda iki küçük, batısında, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu altı pencere açıklığı vardır. Dördüncü pencere ile beşinci pencere arasında, altta, kırık kemerli, dikdörtgen formlu, küçük boyutlu iki, üstte yuvarlak formlu iki olmak üzere iki sıra halinde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Birinci katta, kapının hizasında, cepheden çıkma yapmış mekan yer alır. Tuğla malzeme ile sonradan yapıldığı anlaşılan çıkmanın doğusunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu dört, cephenin ucunda küçük boyutlu üç pencere açıklığı görülür. Batısında, kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu altı, dördüncü pencere ile beşinci pencere arasında, altta iki üstte bir olmak üzere kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu, küçük boyutlu üç pencere açıklığı görülür (Fot. 360).

Bloğun doğu cephesinde bitişik olarak yapılmış olan ek bina yer alır. Kuzey cephe ikinci ve üçüncü bloğu bağlayan koridorla ikiye bölünmüştür. Cephenin ortasında, koridordan üçüncü bloğa geçişi sağlayan, anıtsal görünüme sahip kapı yanlarda, duvar yüzeyinden taşırılmış altlıklar ve bu altlıklar üzerinde yükselen kaideli ve başlıklı pilastrlar ile en yukarıda profilli bir taçla sonlanan kompozisyona sahiptir. Bloklar arasındaki seviye farkından dolayı sekiz basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığı, taçkapı kompozisyonunun merkezinde yer alır. Yanlardaki pilastrların iç kenarlarından, kapı açıklığına doğru şevli olarak düzenlenen tonozlu bölüm en dipte kapı açıklığı ile sonlandırılmıştır. Kapı açıklığının iki köşesinde sütünce şeklinde düzenlenen söveler,

kapı açıklığı kemerinin oturduğu kısımlarda profilli sütun başlıkları ile sonlandırılmış, bu düzenleme kapı şevinin başladığı dış köşelerde de devam ettirilmiştir. Ahşap kanatlarla kapatılan kapı açıklığının yukarısında, yedi dilimli kapı üstü penceresine yer verilmiştir. Cephenin doğusunda, bahçeye geçişi sağlayan kırık kemerli kapı açıklığının önünde, cephenin doğusundaki taşıntılı ek binanın önünden blokları birbirine bağlayan koridora kadar uzanan sahanlık yer alır. Sahanlığa ayrıca blokları bağlayan koridordan bir kapıyla da geçilirken, buradaki merdiven bodrum kat seviyesindeki bahçeye inilmektedir. Kapının doğusunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu bir pencere açıklığı, batısında ise yuvarlak kemerli, geniş üç pencere açıklığı bulunur. Cephenin doğusunda, ileri doğru taşıntılı olarak yapılmış olan ek bölüme geçişi sağlayan bir kapı açıklığı daha vardır. Cephenin batısında zemin katta, yuvarlak kemerli, geniş üç, cephenin sonunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı yer alır (Fot. 361). Birinci katta, cepheyi ikiye bölen koridorun doğusunda kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu beş pencere açıklığı ile ek binanın daha küçük tutulmuş pencere açıklıkları vardır. Koridorun batısında ise kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu altı pencere açıklığı görülür.

Batı cephe iki kademeli olarak yapılmıştır. Cephenin kuzeyi ortadan itibaren ileri doğu taşırılarak kademe oluşturulmuştur. Cephenin zemin katı, kat silmesine kadar yükselen ek birimle kapatılmıştır. Birinci katta, hem içte kalan hem de dışa taşırılan cephede kırık kemerli, uzunlamasına dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı vardır (Fot. 362).

Bloğun güney ve batı cephesinde kat ayrımı silmesi ile verilmiştir. Kuzey cephede, koridorun doğusunda zemin kat sahanlığını örten sundurma nedeniyle kat silmesi görülmezken, koridorun batısında kat silmesinin bulunduğu görülür. Diğer bloklar ve üçüncü bloktaki izlerden yola çıkılarak orijinalinde kat silmesinin tüm cepheleri dolaştığı söylenebilir. Ayrıca bloğun saçak kısmında tüm cepheyi dolaşan saçak silmesi yer alırken, silme güney cephedeki sonradan eklenen çıkmanın olduğu kısımda kesintiye uğrar. Blok, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmıştır.

Yapıda, sıvasız bırakılan cephelerde pencere kemerlerinin üstünde, tuğlaların dik şekilde dizimi ile oluşturulmuş pencere kemer formunu tekrar eden alınlıklar bulunmaktadır. Pencere kemer ve söveleri cepheden hafif taşırılarak cepheye hareket katılmış ve kemer kilit taşları vurgulanmıştır.

Malzeme ve Teknik: Taş ve tuğla malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen yapıda, kapı ile pencere söve ve kemerlerinde kesme taş, pencere üstlerindeki alınlarda ve üçüncü bloğun güney cephesindeki çıkma ile volta döşemede tuğla görülür. Ana kapı açıklığında, merdivenlerde mermer, kapı kanatlarında ve çatıda ahşap, merdiven korkuluklarında ve volta döşemede metal malzeme kullanılmıştır. Ayrıca süslemelerde alçı malzeme ile karşılaşılır.

Süsleme: Hastanesi binası taş, ahşap, alçı, kalem işi ve karo olmak üzere çok çeşitli süsleme unsurlarını barındırmakta olup süslemeler şu şekilde uygulanmıştır:

Taş Süsleme: Taş süsleme yoğun olarak kapı ve pencerelerde görülür. Birinci blokta mekâna geçişi sağlayan mermer kapının yuvarlak kemeri profilli yapılarak hareketlendirilmiştir (Fot. 363). Kemer kilit taşı üzerindeki, yüzeyden taşırılmış, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, alt ve üst uçları sarmallı, sarmal uçlarında yaprak bezemesi bulunan "S" profilli süslemenin yüzeyi kabartma şeklinde yivlendirilmiş ve süsleme en yukarıda abaküs benzeri bir elemanla sonlandırılmıştır. Kemerin oturduğu sütunların başlıklarında köşede akant yaprağını hatırlatan bir motif ve bu motifin iki yanında yumurta dizisinden esinlenilmiş "S" profilli düzenleme, bunun altında iki sıra inci dizisi yer almaktadır (Fot. 364). Kapı kemer köşelerine, altın yaldızla boyanmış ortasında çiçek motifi bulunan madalyonlar işlenmiştir. Kapıyı iki yandan vurgulayan pilastrların başlıkları inci dizileri ile üçe bölünmüş, en alttaki bölümde lotus-palmet dizisi, ikinci bölümün köşelerinde akant yaprağını hatırlatan motif ve yumurta dizisi, üçüncü sırada ise köşede akant yaprağını hatırlatan bir motif ve bu motifin iki yanında, yumurta dizisinden esinlenilmiş "S" profilli düzenleme yer almakta ve başlık en yukarıda abaküs benzeri bir elemanla sonlanmaktadır (Fot. 364). Girişin üstündeki mermer kitabeye, alttan ve üstten kademeli olarak genişleyen mermer bloklarla sınırlandırılarak estetik görünüm kazandırılmış ve kitabenin iki yanında ay-yıldız motifine yer verilmiştir.

Hastane binasının pencerelerinde de taş süslemeler kullanılmıştır. Pencere söve ve kemerleri kesme taşlarla belirtilmiş, kilit taşları vurgulanmış ve estetik görünümü artırmak için birinci bloğun pencere kilit taşlarının üstünde süsleme unsurlarına yer verilmiştir. Zemin kat pencerelerinde, kilit taşının üzerinde, pencere kemer formunu tekrar eden profilli kırık kemer, onun üstünde de merkezinde stilize edilmiş akant yaprağı ve bu akant yaprağının iki yanındaki sarmal düzenlemeden oluşan süsleme motifi yer almaktadır (Fot. 365). Süsleme motifindeki sarmalların akant yaprağı tarafındaki uçları

yaprağı hatırlatır bir şekilde düzenlenmiştir. Aynı süsleme motifi birinci blokta odalara geçişi sağlayan kapı açıklığının kemer kilit taşlarında da görülür. Birinci kat pencerelerinde ise kilit taşı üzerinde, merkezinde on iki kollu yıldızın 1/2 şeklinde uygulandığı süsleme, üç katlı biçimde dışarıya doğru profillendirilmiş ve motif tepe noktasındaki hilal ile sonlandırılmıştır (Fot. 366).

Yapının üçüncü bloğunun kuzey cephesinin sıvasız bırakılan batı kısmında, birinci katta, batıdan üçüncü ve dördüncü pencere arasında, kemer alınlığı hizasında harç üzerine kabartma olarak ay yıldız motifi ile daire içerisinde alınmış iki adet yıldız motifi yapılmıştır (Fot. 367). Yine bu pencereler arasında pencere kemer seviyesine yakın bir noktada “Allah” yazısı, batıdan birinci ve ikinci pencereler arasında daire içerisinde yıldız motifi görülmektedir.

Alçı Süsleme: Alçı süsleme yoğun olarak mescit kısmında, koridordaki ayaklar ve ayakları birbirine bağlayan lentolar üzerinde yer almaktadır. Zemin katta, koridor boyunca dizilmiş olan ayakların her yüzünde, altında ve üstünde karşılıklı olarak yerleştirilmiş, birbirine silme ile bağlanmış palmet motifi bulunur (Fot. 368). Ayrıca ayakları birbirine bağlayan hatılların ortasında, bir silme ile dairesel bir çerçeve içerisine alınmış ay-yıldız motifine yer verilmiş, aynı süsleme hastanenin birinci bloğuna geçişi sağlayan üçlü giriş düzenlemesinin kemerlerinin ortasında ve bu girişin önünde üst kattaki çıkmayı alttan destekleyen ayakları birbirine bağlayan kemerlerin ortasında da görülür.

Üçüncü bloğa geçişi sağlayan kapıda, yanlardaki pilastrlar ile şevli olarak düzenlenen duvarların ve tonozun ortasında, dairesel bir form oluşturacak şekilde, merkezden çıkan akant yapraklarından oluşan madalyonlar yer alır.

Mescidin güneydoğu köşesinde yer alan mihrabının nişi yarım daire formu olarak düzenlenmiş, yuvarlak kemerin kilit taşı, yüzeyden taşırılmış, alt ucu sarmallı, üstünde ise akant yaprağı bulunan ve akant yaprağının orta hizasından sarmal uca doğru inen inci dizisinin yer aldığı motifle vurgulanmıştır (Fot. 369). Yuvarlak kemerli nişin içinde, iki yanda aşağı sarkan püskülleri bulunan perde, kemer köşeliklerinde ise ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Niş iki yandan, postamentler üstünde yükselen, üzeri yivli, altta kaideye oturan, üstte ise kompozit başlıkla sonlandırılan ikiz sütunce ile sınırlanmıştır. Mihrabın alınlık kısmının ortasında yer alan kitabenin iki yanında, alttaki ikiz sütunceler hizasında bulunan dikdörtgen tablaların yüzlerinin ortasında, dikdörtgen çerçeve

içerisinde daire içine alınmış yıldız motifi, bu motifin altından ve üstünden çıkan akant yaprağı motifi vardır. Alınlık kısmı, alttan zencerek üstten ise yumurta dizisi ile sınırlandırılmıştır. Mihrabın tepeliği akant yaprağı dizisinden oluşan bir bordürle sonlandırılmış, bordür, tepeliğin ortasında bir kavis yaparak yarım daire formunu almış ve bu kısımda oluşan boşluk stilize çiçek motifleri ile doldurulmuştur. Tepeliğin üstünde, ikisi yanlarda biri ortada olmak üzere, yüzeyi yivlenmiş üç vazo yer almaktadır. Ortadaki vazunun üstünde taşkın stilize çiçek motifleri bulunurken, altında merkezdeki akant yaprağından iki yana doğru çıkan “S” ve “C” kıvrımlı plastik etkili bitkisel süsleme kompozisyonu vardır. Yanlardaki vazoların ağız kısmının çevresinde ritmik olarak yerleştirilmiş yıldız motifi bulunmakta ve vazolar üstte alemle sonlanmaktadır.

Mescidin tavanı dört yönden altın yaldızlı üç bordüre ayrılmış kartonpiyer ile çevrelenmiştir. Ortadaki, en geniş tutulan iç bükey bordürün üzerinde gül, sümbül ve taç yapraklı çiçekten oluşan demet ile soyut süsleme motifi bulunurken bu iki bezemenin arasında kurdele motifi yer almakta, bezemeler, üzerinde yaprak bulunan dallarla kurdeleye bağlanmaktadır. Bu süsleme kompozisyonu kendini tekrar ederek tüm tavanı çevreler. Bordürün altında daha ince tutulmuş bordürde yumurta dizisi, üstünde ise yaprak dizisi görülür (Fot. 370). Tavanın dört kenarı, ince çıtalarla atlamalı olarak yapılmış dikdörtgen ve kareler ile çevrilmiştir. Dikdörtgen çerçevelerin merkezinde, dıştan dairesel form oluşturan inci dizisi ile çevrelenmiş beş kollu yıldız motifi yer alırken, dairesel formun iki yanında, ortadaki akant yaprağı motifini iki yandan sınırlayan “C” formulu yapraklar bulunmakta, kompozisyon baklava dilimi formu oluşturacak şekilde kıvrım dal ve yapraklarla tamamlanmaktadır. Kare panolarda ise dairesel form verecek şekilde yerleştirilmiş akant yapraklarından oluşan kabaralar bulunmaktadır. Tavanın ortasında çıtalarla dikdörtgen çerçeve içine alınmış tavan göbeği yer alır. Tavan göbeğinin ortasında oval bir madalyon içerisinde akant yapraklarından oluşan süsleme unsuru vardır. Oval madalyon dıştan bir oval silme ile daha çevrelenmekte, bu silmenin iki yanında yer alan akant yaprağı motifinden çıkan kıvrım dal ve yapraklardan oluşan süsleme kompozisyonu baklava dilimi formu oluşturacak şekilde oval silmeyi kuşatmaktadır. Tavan göbeği dıştan bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmış, çerçevenin köşelerinde biri çerçevenin içinde, diğeri ise dışında olmak üzere karşılıklı akant yaprağı motifi yerleştirilmiş, dıştaki akant yaprağının altında “C” kıvrımlı yapraklara yer verilmiştir. Tavan göbeği ile dikdörtgen çerçeve arasındaki boşluklar ise küçük yıldızlarla bezenmiştir (Fot. 371).

Mescit tavanı ile pencere ve kapı açıklıkları arasında kalan kısımda, doğu ve batı cephelerde üçer, kuzey ve güney cephelerde birer olmak üzere toplamda sekiz madalyon yer alır. İçerisinde “Allah”, “Muhammed”, dört halife ile “Hasan”, Hüseyin” isimlerinin yazıldığı bu madalyonların üst kısmında gül, sümbül, taç yapraklı çiçek, çan çiçeği ve yapraklardan oluşan bezeme görülmektedir.

Kalemişi Süsleme: Kalem işi süsleme birinci bloktaki eczane kısmı ile başhekim odası olarak kullanılan odalarda yer alır. Eczanenin volta döşeme tavanına uygun olarak, kalemişi süslemeler putreller arasına işlenerek yatay dikdörtgen şeritler oluşturulmuş, bu şeritler içerisinde ortada büyük, kenarlarda ise daha küçük süsleme kompozisyonlarına yer verilmiştir (Fot. 372). Ortadaki süsleme kırmızı, sarı, yeşil ve mavi renkler kullanılarak oluşturmuş dikdörtgen kartuşun içinde simetrik olarak yerleştirilmiş akant yaprakları, kıvrık dallar ve yapraklardan oluşan kompozisyon, iki yanda sap kısmında stilize çiçek motifi bulunan palmetler ile sonlandırılmıştır. Köşelerde ise ortada, iki yandan “C” kıvrımı yapmış dallar içine alınmış akant yaprağı motifi ile bunun simetriğinde iki yandan kıvrımı dallar arasına alınmış yaprak motifine, bunun iki yanında kanatlı ejder motifine yer verilmiştir. Başhekim odasının tavanındaki kalemişi süslemelerde ise “S” ve “C” kıvrımları yaparak birbirine bağlanan bitkisel süsleme kompozisyonları, eczane kısmındaki süslemelerle benzerlik gösterirken burada renkler farklılık göstererek kırmızı, sarı, mavi ve yeşilin yanında kahverengi ve gri renkler de kullanılmıştır (Fot. 373).

Ahşap Süsleme: Birinci bloğun giriş kapısının ahşap kanatları ile üçüncü bloğun zemin ve birinci kattaki ahşap kapı kanatları üzerindeki süslemeler oldukça dikkat çekicidir. Birinci blok kapısının ahşap kanatları altı dikdörtgen panoya ayrılmış olup ortadaki iki pano alt ve üstteki panolara göre büyük tutulmuştur (Fot. 374). Ortadaki, uzunlamasına dikdörtgen planlı iki panonun içinde, merkezdeki dairesel formlu geometrik motiften alt ve üste doğru çıkan kıvrık dal, yaprak ve stilize çiçeklerden oluşan bitkisel süsleme simetrik olarak düzenlenmiştir. Alt ve üstteki panolarda aynı süsleme kompozisyonları yer almakta olup burada, zemindeki istiridye kabuğu motifinin iki yanından çıkan kıvrık dal ve yaprak motifleri üstte akant yaprağı ile sonlanmaktadır. Kapı binisinin yukarısında, alt ve üst uçları sarmallı iç bükey yüzeyinde istiridye kabuğu yer almakta, alttaki sarmalın ortasından çıkan dal ve yapraklardan oluşan bitkisel süsleme ile kompozisyon tamamlanmaktadır. Bininin altında ise yukarıya doğru bakan akant yaprağı yer alırken, ortasında hem aşağıya hem de yukarıya bakan akant yaprakları inci dizisi ile

birbirine bağlanmıştır. Kapı açıklığının üstünde, çıtalarla sekiz dilime ayrılmış pencere uygulaması bulunurken, bu dilimleri oluşturan çıtaların çıktığı merkezde istiridye kabuğu motifi, üstte yarım daire şeklinde neticelenen dilimlerin arasında kalan kısımlarda ise bitkisel bezemeler yer almaktadır. Dilimli pencere ile kapı kanatları arasında kalan, kapı pilastrlarının başlıkları hizasındaki ahşap kısmın üzerinde de sütun başlıkları ile aynı süslemelere yer verilmiş, böylece süsleme unsurlarının bir başlıktan diğerine kesintisiz devam etmesi sağlanmıştır.

Üçüncü bloğun zemin kat girişinin iki kanatlı ahşap kapıları üstte büyük, altta küçük olmak üzere iki panoya ayrılmıştır (Fot. 375). Üstteki panonun ortasında, altta uçları volütlü kıvrım dal ile yapraklardan oluşan bitkisel süslemelerin ortasından çıkan ince uzun gövdeli ayak yukarıya uzanmakta ve meyve sepeti ile sonlanmaktadır. Alttaki bitkisel süslemenin iki yanından çıkan kıvrık dal, yaprak ve stilize çiçeklerden oluşan kompozisyon meyve sepetinin iki yanına kadar yükselmekte, dalların ucundan sarkan meyvelerle tamamlanmaktadır. Alttaki panoda ise merkezde etrafı iki daire ile çevrilmiş akant yapraklarından oluşan rozet, köşelerde kalan kısımlarda ise kıvrım dal ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel bezeme bulunmaktadır. Kapının binisinin altında, üstünde ve ortasında akant yaprağı motifi yer alırken aradaki uzunlamasına dikdörtgen alanın yüzeyi kıvrık dal ve yapraktan oluşan bitkisel süslemeler ile bezenmiştir.

Karo Süsleme: İzmir'deki birçok yapıda kullanılan karosimanlar Gureba-i Müslimin hastanesinin zeminini de süslemektedir. Zemin katta, blokları birbirine bağlayan koridorlar ile blok koridorlarının zemininde, sonsuzluk prensibinde yapılmış kare prizma karolara yer verilmiştir (Fot. 376). Koridorun kenarlarında ise baklava dilimi motifi dizisinden oluşan karo bordür vardır. Birinci ve ikinci bloğu birbirine bağlayan koridorun ortasında, koridor boyunca belli aralıklarla yerleştirilmiş pano şeklinde, geometrik ve bitkisel motiflerle oluşturulmuş karolar bulunur (Fot. 377). Aynı süsleme unsuruna üçüncü bloğun girişinde de rastlanır. Zemin kattaki karo uygulaması birinci katta da tekrarlanmaktadır. Birinci blokta, eczane olarak kullanılan odanın zemininde soyut bitkisel motiflerden oluşturulan kompozisyon uygulanmışken, bloğun batı kanadının sonundaki odanın zemininde yıldız, kare ve baklava dilimi gibi geometrik motiflerden oluşan süsleme kompozisyonuna yer verilmiştir.

2.1.25. İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 378-400

Çizim: 206-208

Yeri: Hastane binası, İstanbul'un Zeytinburnu ilçesi, Kazlıçeşme Mahallesi; 86 pafta, 756 ada, 2 parselde yer almaktadır.

Tarihçesi: Hastane binası, giriş kapısı üzerinde yer alan mermer kitabesine göre H. 1311 / H. 1893-94 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır (Fot. 378). Tophane Müşiri Halil Paşa'nın konağının hastaneye çevrilmesi ile oluşturulan ilk hastane binası Sultan II. Mahmud döneminde "Cebehane Hastanesi", ardından 1831 yılında "Mühimmat-ı Harbiye Hastahanesi" adını almış, bu bina ihtiyacı karşılayamaz durumu gelince 1847 yılında Halil Paşa tarafından Zeytinburnu Askeri Hastanesi adı verilen yeni bina yaptırılmış, ancak bu hastane binası da ihtiyaçları karşılamayınca II. Abdülhamid tarafından bugünkü hastane binası inşa edilmiştir⁶⁰⁰.

Mısırîzâde Ali Rıza Efendi tarafından talik hatla yazılan ve Muhtar Bey'e ait mısralardan oluşan mermer kitabede şu ifadeler yer alır⁶⁰¹.

سلطان نیراتلہ جامعہ بالحدید خلیفہ
 اول لطف و علی طوقدی جان یییری
 تدبیر مخفی در مخرجیات دولت
 تلخیص مہر روح قہال شکر
 رفخ سہ خانہ ییپدی اولکی دن کم
 نیان دل شہین خیر اول و رکورلر
 اجزا سرای نی اولوق چہ مخمت آرا
 توفیقین ییہ مول اول شہ ہیا ریاور
 سعادتھیری متعبر تہی خیریت دی نیشا
 والبن اولن دی صریح رلی عسکر

⁶⁰⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 174.

⁶⁰¹ Kemal Özbay ve Nuran Yıldırım kitabenin transkripsiyonunu yayınlamıştır. Ancak iki araştırmacının transkripsiyonunda bazı farkların olduğu görülmüştür. K. Özbay, *age.*, c. III/II, s. 338; Nuran Yıldırım, "Zeytinburnu Askeri Hastanesi", *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul 2006c, s. 346.

*Sultân-ı asitâne cah-ı Abdülhamîd Hân'ın
 Envâr-ı lûtf u 'adli tutdı cihânı yer yer
 Tedbîr-i hikmetidür, mahz-ı hayât-ı devlet
 Te'sîr-i himmetidir rûh-ı kıvâm-ı leşker
 Nev hasta-hâne yaptı evvelkiden mükemmel
 Bünyân-ı dil-nişîne hayrân olur görenler
 Eczâ-serâ-yı dünyâ oldukça hikmet-ârâ
 Teyfîkin ide Mevlâ ol şehriyâre yâver
 'Abd-i hakîri Muhtar târihin etdi inşâ
 Vâlâ bina olundı sıhhat-serâ-yı 'asker
 1311*

Aynı zamanda yapının inşa tarihi olan H. 1311 tarihi, kitabenin son satırında ebced hesabıyla da verilmiştir⁶⁰².

Hastane binası, 1911 yılında İmâlat-ı Harbiye Müdiriyet Umumiyesi'ne bağlanmış, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda hizmet vermeye devam etmiş, 1920 yılında İstanbul Hükümeti tarafından lağvedilmesinin ardından bir süre Gedikli İhzarî Okulu astsubay hazırlama ve sevkiyat merkezi olarak kullanılmıştır⁶⁰³. 1935 yılında 100 yatak kapasite ile yeniden hastaların hizmet aldığı binada II. Dünya Savaşı sırasında yatak sayısı 200'e çıkartılmış, 1941 yılında Menzil Sevkiyat Hastanesi, ardından nekahethane olarak kullanılmış, 1956 yılında ise İstanbul'da üç askeri hastanenin bulunmasının yeterli olacağı belirtilerek lağvedilmiştir⁶⁰⁴. Bir dönem Zeytinburnu Belediye Binası olarak kullanılan yapı, bugün Zeytinburnu Belediyesi'ne bağlı sanat galerisi ve hizmet binası şeklinde değerlendirilmektedir.

Onarım: 1936 yılında Salih Omurtak Paşa, göndermiş olduğu mimar ve kalfalarla hastane binası ve barakalarını restore ettirmiş, bu kapsamda idare ve er koğuşları, hamam ve çevresinde bozulma olan kısımlar düzenlenmiştir. 1954 yılında hastane binası temelden onarılmış ve ameliyathane ile laboratuvara yeni ekipmanlar alınmış, daha sonra Org. Sezai Okan tarafından başlatılan çalışmalarda bodrum hastaların hizmetine açılmış,

⁶⁰² N. Yıldırım, agm., 2006c, s. 346-347.

⁶⁰³ N. Yıldırım, agm., 2006c, s. 347.

⁶⁰⁴ K. Özbay, age., c. 2, s. 338-342; N. Yıldırım, agm., 2006c, s. 347-349.

restore edilen müstemilat bölümü uç kısımda yemek salonu ile birleştirilmiştir⁶⁰⁵. 2016 yılında kapsamlı bir restorasyon çalışmasına başlanan binada, 2018 yılında çalışmaların halen devam ettiği görülür.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisindeki hastane binası, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı olup, iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 379). Kuzeybatı cephenin ortasında, merdivenle ulaşılan birinci katta ana kapı açıklığı bulunur. Ana kapı açıklığından genişçe tutulmuş giriş holüne (Fot. 380), buradan da iki serbest ayağa oturan, ortadaki daha geniş tutulmuş yuvarlak kemerli üç gözlü düzenlemeden geçerek yapıyı uçtan uca kat eden enlemesine dikdörtgen koridora varılır (Fot. 381). Giriş holünün iki yanına sıralanan odalara hem giriş holden hem koridordan geçilen holler ile ulaşılmaktadır (Çiz. 206). Kuzeydoğuda üç oda bulunurken ilk iki oda eş büyüklükte, en sondaki oda ise diğerlerinden daha büyük tutulmuş ve cepheden dışa taşırılmıştır (Fot. 382). Ayrıca odanın güneydoğu duvarındaki kapı açıklığından doğrudan koridora erişim sağlanmaktadır. Giriş holünün güneybatısındaki tek, odaya geçiş hem holden hem de koridora açılan holden sağlanır (Fot. 383). Koridorun güneydoğusunda yer alan üç holden odalara geçiş yapılır. Giriş aksında yer alan ortadaki holden, cepheden taşıntı yapan geniş bir odaya geçiş sağlanmakta ve holün iki yanında yer alan kapı açıklığından da iki yandaki hole ulaşılmaktadır (Fot. 384, 385). Kuzeydoğudaki holden üç oda ve asansöre geçilirken, bu odalardan kuzeydoğudaki daha geniş tutulmuş ve cepheden taşırılmış, köşedeki odaya aynı zamanda koridordan da erişim sağlamış. Güneybatıdaki holden ise ortadaki katlar arası geçişi sağlayan merdivene, merdivenin iki yanındaki odalar ile geniş ve taşıntılı olarak yapılmış köşe odaya ulaşılır. Yapıyı bir uçtan diğer uca kat eden koridor, iki uçta pencere ile dışa açılır. Birinci katta koridor ve hollerin zemini mermer, odalarda ise ahşap kaplıdır. Oda, koridor ve hollerin tavanları düz ahşap tavan şeklinde olup giriş holünün güneybatısındaki odanın tavanı beton kirişlerle yapılan kasetlerle oluşturulmuştur. Odalar ve holler koridora basık kemerli kapı ve yuvarlak kemerli pencerelerle açılır.

Zemin kat planı birinci kat planını tekrarlamakla birlikte birinci katta giriş holünün güneybatısındaki genişletilen tek oda zemin katta orijinalliği korumakta ve burada holden geçilen iki oda ile bir köşe oda bulunmaktadır (Çiz. 207). Ayrıca birinci katta hollerden birbirine ve köşe odalara geçiş sağlanırken zemin katta geçişler

⁶⁰⁵ N. Yıldırım, agm., 2006, s. 34.

koridordan yapılır. Zemin kata, hem yapının içinden hem de koridorun iki ucundaki kapı açıklıklarından ulaşılır (Fot. 386). Buradaki koridor, hol ve odaların zemini mermer kaplıyken, tavanlar düz ahşap tavadır (Fot. 387). Koridora açılan pencere ve kapılar basık kemerlidir.

Yapının bir de çatı katı bulunmaktadır. Çatı katında iki sıra taşıyıcı dizisi ile mekan üçe bölünmüştür (Fot. 388). Kuzeybatı yönde iki, güneydoğuda ise bir teras bulunmakta, Güneydoğu yöndeki terasın bir yanında çatı katına ulaşımı sağlayan merdivenler diğer yanında ise sonradan yapılan asansör bulunur (Çiz. 208). Çatı katının iki kenarında ise depo kısımları yer alır.

Ana caddeye bakan kuzeydoğu cephesinin ortasında on dört basamak merdivenle ulaşılan, cepheden 60 cm taşıntı yaparak vurgulanan ana giriş bulunur (Fot. 389). Yuvarlak kemerli kapı açıklığı profillendirilmiş ve kapıyı vurgulamak için iki yanda pilastrlara yer verilmiştir. Kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere vardır. Taşıntılı giriş kısmı, iki kenardan hem ön hem de yan cepheye gelecek şekilde yerleştirilmiş pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Kapı açıklığının yukarısındaki dilimli taç kısmının ortasında, iki yandan mermer pilastrlar ile sınırlandırılmış mermer kitabelik bulunmakta ve kitabeliğin ortasındaki Osmanlı armasının altında ise iki levha şeklinde yapılmış on satırlık kitabe bulunmaktadır. Kitabeliğin iki yanında uzanan dilimli taç kısmının yanları babalar ile sonlanmaktadır. Cephenin iki ucundaki mekanlar dışa 210 cm. taşırılmış ve taşıntı yapan kütlelerin orta kısmında olduğu gibi köşelerinde hem öne hem de yana bakan pilastrlar bulunmaktadır (Fot. 390). Cephe, zemin ve birinci katta onar pencere açıklığı yer alır. Yuvarlak kemerli birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerine göre daha uzun tutulmuş, yalnızca zemin katta ana giriş merdivenlerinin iki yanındaki birer pencere düz atkılı yapılmıştır. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanırken cephe yukarıda profilli saçak silmesi ve silmenin üstündeki parapet duvarı ile sonlanmaktadır.

Simetrik olarak düzenlenen yan cephelerin ortası içe doğru girintili olup ortasında zemin kat koridoruna açılan basık kemerli kapı açıklığı bulunur (Fot. 391). Kapı açıklığının yukarısında yuvarlak formlu hafifletme kemeri, iki yanında dikdörtgen formlu ve düz atkılı küçük birer pencere yer almaktadır. Birinci katta ise yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı vardır. Girinti yapan kısım nedeniyle ikiye bölünen cephelerin güneydoğu ve kuzeybatısında, zemin ve birinci katta, üçer pencere yer alır (Fot. 392,

393). Ön cephedeki kat silmesi, yan cephelerde girintili kısımda sonlanırken saçak silmesi tüm cepheleri dolaşmaktadır.

Arka cephede, orta kısım ile cephenin iki kenarı 200 cm ileri taşınarak cepheye hareketlilik kazandırılmıştır (Fot. 394). Cephenin zemin katında, yuvarlak kemerli dokuz pencere açıklığı bulunmakta, ayrıca ortadaki taşıntılı kütlelerin iki yanında mazgal pencereler yer almaktadır. Birinci katta ise yuvarlak kemerli on üç taşıntılı orta kütlelerin iki yana bakan cephelerinde birer pencere açıklığı görülür. Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır.

Hastanenin kuzeydoğu ve güneybatısında uzunlamasına dikdörtgen planlı iki ek bina bulunur. Bugün işlevleri bilinmeyen binalardan kuzeydoğudakinin ortasında hamam, kuzeybatısında ofisler, güneydoğusunda kazan dairesi vardır (Fot. 395). Yapının ortasındaki kapı açıklığından hamamın soğukluk kısmına geçiş yapılır. Soğukluğun kuzeybatısında bir mekân yer alırken, güneydoğusundaki bir kapı ile üzeri kubbe ile örtülü ılıkliğe ulaşılır (Fot. 396). Ilıklığın güneybatısında üzeri beşik tonoz örtülü hela ve çapraz tonoz örtülü traşlık yer alır. Ilıklıktan kapıdan üzeri kubbe ile örtülü sıcaklık kısmını geçiş yapılır. Sıcaklığın kubbesine tromplarla geçiş sağlanmıştır. Sıcaklığın güneybatı ve güneydoğu duvarlarında birer küçük pencere açıklığı yer alır. Bu pencere açıklıklarından sıcaklığın iki tane su deposu olduğu anlaşılır. Hamamın soğukluk kısmı iki katlı olarak düzenlenmiş olup girişin karşısındaki merdivenden bir odadan ibaret birinci kata ulaşılmaktadır. Hamamın kuzeybatısında ve güneydoğusunda yer alan bölümler tek katlı olarak yapılmıştır. Kuzeybatıdaki bölüme, güneybatı cephedeki kapı açıklığından geçiş sağlanmakta, bu kapıdan genişçe tutulmuş giriş holüne ulaşılmaktadır. Holün sonunda güneydoğu ve kuzeybatıya uzanan koridorlar yer almakta ve bu koridorlardan güneydoğuda olanına üç, kuzeybatıda olanına ise iki mekân açılmaktadır (Fot. 397). Hamamın güney doğusunda yer alan yan yana yerleştirilmiş iki mekânının, dışarıdan ayrı kapı açıklıkları bulunurken, aynı zamanda bu mekânlar bir kapı aracılığıyla da birbirlerine bağlanır.

Ana binanın güneybatısındaki diğer ek bina uzunlamasına dikdörtgen planlı olup burası bodrum ve zemin kat olmak üzere iki katlı olarak yapılmıştır (Fot. 398). Üç ayrı girişi olan binada altı mekan yer almakta ve mekanlara birbirinden geçiş sağlanmaktadır (Fot. 399). Restorasyon öncesinde ise burada on iki mekan olduğu, restorasyonda mekanların birleştirilerek genişletildiği anlaşılır.

Ana binada olduğu gibi kargir olarak tuğla malzeme ile inşa edilen ek binalarda, ana binadaki tuğlalarda olduğu gibi damgaların varlığı, bu binaların da ana bina ile yakın zamanda yapılmış olduğunu düşündürür. Ayrıca işlevi bilinmeyen bu mekanlardan hamamın bulunduğu kuzeydoğudakilerin çamaşırhane, yemekhane gibi hizmet mekanları, güneybatıdaki ek binanın ise bulaşıcı hastalığı olan hastalar için kullanılmış olabileceği varsayılır.

Malzeme Teknik: Kâgir olarak inşa edilen yapıda zemin kat moloz taş malzeme ile yapılmış olup, üç sıra tuğla hatıllıdır. Birinci kat ise tuğla olarak inşa edilmiştir. Tuğla malzeme ayrıca kapı ile pencere söve ve kemerlerinde de kullanılmıştır. Bu tuğlaların en önemli özelliği ise üzerlerinde mühürlerinin bulunmasıdır. Bu mühürler üzerindeki yazıda “Şahbazoğlu⁶⁰⁶” ibaresi yer alır (Fot. 400). Mermer malzeme yapının zemininde ve kitabede kullanılırken, ahşap malzeme tavanda kullanılmıştır.

Süsleme: Yapının, hem iç mekanları hem de cepheleri sade olarak yapılmıştır. Yapının dış cephesinde süsleme motifi yalnızca kitabenin yukarısındaki Osmanlı armasıdır. İç mekânda ise ahşap tavanın üzerinin geometrik motiflerle süslediği görülür. Çıtalarla oluşturulan bu süslemeler arasında, baklava dilimi, üçgen ve geometrik süslemeler bulunur. Yapıdaki kapı açıklığının iki yanındaki pilastrlar, cephelerdeki girinti çıkıntılar ve silmeler cepheye hareketlilik katmaktadır.

2.1.26. İstanbul Henri Giffard Hastanesi⁶⁰⁷

Fotoğraf: 401-416

Çizim: 209-212

Yeri: Henri Giffard Hastanesi, İstanbul’un Beyoğlu İlçesi, Şehit Muhtar Mahallesi, İstiklal Caddesi No:8 de; 10 pafta, 405 ada, 1 parselde yer alır.

⁶⁰⁶ “Şahbazoğlu” damgalı tuğlalar Ermeni tüccar Şahbaz Agia tarafından 1882 yılında Haliç kıyısındaki Sütlüce’de kurulan “Şahbaz Agia Tuğla Fabrikası”nda üretilmiştir. Şennur Kaya, “XIX. Yüzyılda İstanbul’da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 50, 2017, s. 172-178; Kahraman Eskidemir, Gülşen Aytaç, Doğa Dinemis Aman, “Kentlerde Post Endüstriyel Alanların Yeniden Kullanımı: İstanbul Osmanlı Dönemi Sanayi Alanları”, *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2019, s. 50.

⁶⁰⁷ Henri Giffard Hastanesi günümüzde Fransız Konsolosluğu olarak hizmet verdiği için yapı ile ilgili dış cephelerden fotoğraf çekmemize izin verilirken, güvenlik nedeniyle iç kısımlardan yalnızca belirli bölümlerden fotoğraf çekmemize izin verilmiştir. Mevcut verilerden yola çıkılarak yapının tanımlaması yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca yapıya ait en erken planlar 1975 tarihine ait olup yakın döneme ait çizimlerine ulaşılammıştır. Bu yüzden katalogda 1975 yılı planı tanımlanmış, görülen kısımlardaki değişiklikler belirtilmiştir.

Tarihçesi: Hastane binası, Fransız hükümetinin fonları ve buhar enjektörünü icat eden mühendis Henri Giffard'ın sağladığı ödenek sayesinde inşa edilmiştir⁶⁰⁸. Hastane binasının bulunduğu arsada daha önceden yine Fransızlara ait ahşap St. Luis Hastanesi bulunmaktadır⁶⁰⁹. Zamanla hastanenin yetersiz gelmesi üzerine ahşap hastane yıkılmış ve yerine 14 Temmuz 1894 yılında hastane yapma çalışmaları başlamış, 12 Aralık 1896 yılında hastane tamamlanarak hizmete açılmıştır⁶¹⁰.

Yapıya ait arşiv belgelerinden yapının inşa tarihi ile ilgili bilgiler yer alır.

H. 15 Safer 1309 / M. 19 Eylül 1891 tarihli belgede, hastane inşasına padişah tarafından izin verilmesinin karşılığında durumdan duydukları memnuniyetin dile getirildiği ve şükranlarını padişaha sunmak için Kontes De Montebello tarafından Paris'ten gönderilen belgenin tercümesinin padişaha takdim edilmesi hakkındadır⁶¹¹.

H. 10 Muharrem 1312 / M. 14 Temmuz 1894 tarihli belge, Fransız Hastanesi'nin temel atma töreni ile ilgili olup belgede Fransız elçisi, diğer elçiler heyeti ile banka direktörü ve Mois Paşa'nın yanı sıra bazı ileri gelenlerin katılımı ve rahiplerin dualarıyla temel atma töreninin gerçekleştiği belirtilmektedir⁶¹².

H. 18 Zilka'de 1312 / M. 13 Mayıs 1895 tarihli belgede, daha önceden yüksekçe inşa edilmek için ruhsat alınan Fransız Hastanesi'nin yüksekçe inşa etmek yerine zemininin genişletilerek inşa edilmesi için izin istenildiği ve padişahın bu isteği uygun gördüğü ifade edilmektedir⁶¹³. Ayrıca bu dosyanın içerisinde, yapının 1891 yılında, Bay Bourmence tarafından çizilmiş olan orijinal planları da bulunmaktadır⁶¹⁴.

Hastanenin planları Baux-art'ta öğrenim gören Mimar Bay Bourmence tarafından hazırlanmış, ancak 1893 yılında Bay Bourmence'nin kolera hastalığından ölmesinin ardından proje, Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından görevlendirilen Mimar M. Olivier Carré tarafından bazı değişiklikler yapılarak tamamlanmıştır⁶¹⁵.

Hastane binası, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1914 yılında, tarafsız devlet olan Amerika'ya verilmiş, iki yıl sonra Amerika'nın savaşa girmesiyle Osmanlı Devleti

⁶⁰⁸ *La France a Constantinople*, 2002 İstanbul, s.71.

⁶⁰⁹ *La France a Constantinople*, 2002 İstanbul, s. 69-70.

⁶¹⁰ *La France a Constantinople*, 2002 İstanbul, s. 70.

⁶¹¹ N. Sarı - A. Z. İzgöer - R. Tuğ, *age.*, s. 468, 469.

⁶¹² N. Sarı - A. Z. İzgöer - R. Tuğ, *age.*, s. 601, 602.

⁶¹³ N. Sarı - A. Z. İzgöer - R. Tuğ, *age.*, s. 602.

⁶¹⁴ BOA, *İrade Hariciye (İ. HR.)*, No: 232 – 37.

⁶¹⁵ *La France a Constantinople*, 2002 İstanbul, s. 70.

hastaneye el koyarak Gümüş Suyu Askeri Hastanesine bağlanmıştır⁶¹⁶. Üç yıl sonra Fransızların kullanımına geçen hastaneye Fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet de Esperey Hastanesi adı verilmiş, 1919 yılında müttefik devletler tarafından hastaneye el konulmasıyla hastane Avusturya-Macaristan Hastanesine taşınmıştır⁶¹⁷. 1926 yılından itibaren ise Fransız konsoloslugu olarak kullanılmaya başlanmıştır⁶¹⁸.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane binası, kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı açık avluyu dört yönden çevreleyen kanatlardan oluşur (Fot. 401). Kuzeydeki ana kanat, bodrum kat üstüne iki katlı, diğer üç kanat bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilmiş, güney kanadın batı ucu iki katlı olarak yapılmıştır (Çiz. 209-211). Kuzey ve güneydeki kanatlar uzun tutularak doğu ve batıya doğru taşırılmıştır. Yapıya geçiş güney ve doğu kanatlardaki kapılardan sağlanırken, kuzeydeki ana kanada avludan geçiş sağlanır. Ana kanadın zemin katının ortasında, dört basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığı yer alır. Buradan kuzey-güney yönlü, enlemesine dikdörtgen koridora geçilir. Koridor, batı uçta, uzunlamasına dikdörtgen planlı bir diğer koridorla bağlanarak kuzeydeki tek mekândan oluşan yapıya ulaşılır. Ayrıca koridor, ana kanadın diğer kanatlarla birleştiği yerde kapı açıklığı ile yan kanatlara bağlanır. Girişin karşısında katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunurken, merdivenin doğusundaki dört odadan üçü, batısında ise altı odadan beşi koridora açılır. Bu odalar yalnızca kapılarla koridora açılmakta, dışa bakan cephelere açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Giriş aksının karşısındaki merdivenle birinci kata ulaşılmakta ve merdivenlerden birinci kat koridoruna geçilmektedir. Koridor, birbirine kapı açıklıkları ile bağlanmış altı bölüme ayrılmış ve koridorun iki ucunda birer odaya yer verilmiştir. Merdivenin batısındaki altı odadan beşi, merdivenin doğusunda ise beş odadan dördü koridora açılmakta ve odalar dış cepheye açılan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Zemin kat merdivenlerinden ulaşılan kanadın bodrum katında ise koridor birbirine kapılar ile bağlanan dört bölüme ayrılmış ve yan kanatlarla birleştiği kısımlarda yan kanatların koridoru ile birbirine bağlanmıştır. Merdivenin batısında iki oda, doğusunda ise dört odadan üçü koridora açılmakta, bunlar dış cepheye açılan pencereler ile aydınlatılmaktadır.

⁶¹⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2006a, s. 217.

⁶¹⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2006a, s. 217.

⁶¹⁸ Eda Uğur Selçuk, *İstanbul'daki Sefarethanelerin Oluşumu, Günümüzdeki Mevcut Durumları, Koruma Sorunları ve Önerileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 173.

Doğu kanat, iki geniş mekândan oluşmaktadır. Bu mekânlardan güneyindeki, geniş tek bir oda şeklinde yapılmış ve bu odaya güneydeki kanattan geçiş verilmiştir. Odanın avluya bakan cephesinin önünde, avlu sınırları içerisindeki küçük iki oda bulunur. Kanadın kuzeyindeki mekân, beş odaya bölünmüş, buraya ana binadan ulaşım sağlanmıştır. Buradaki beş odadan üçü, ana binanın koridoru ile birleşen ortadaki uzunlamasına dikdörtgen koridora açılmaktadır. Kanadın doğusunda, kanada koridor ile bağlanan bir mekân yer alır.

Doğu kanadın bodrum katında ise güneyde ve kuzeyde uzunlamasına dikdörtgen koridorlara açılan ikişer oda yer alırken, ortada tek bir oda bulunmaktadır. Günümüzde doğu kanadı kafeterya olarak kullanılan güney mekânın avluya bakan cephesi camekân şeklinde yapılmıştır. Ayrıca bodrum kata geçiş yapmak için güneydeki mekâna merdiven eklenmiştir. Kanadın kuzeydeki odalar ise sınıf olarak düzenlenmiştir. Kanadın, batısındaki avluya taşıntı yapan iki mekân kaldırılmış, avlu cephesinin kuzey kenarına kapı açıklığı eklenmiştir. Merdivenle geçilen bodrumda ise galeri olarak düzenlenmesi nedeniyle buradaki duvar bölmeleri ve koridorlar kaldırılarak geniş bir mekân elde edilmiştir. Ara duvarların kalkmasıyla tavan alttan iki sıra halindeki beton ayaklarla desteklenmiştir (Fot. 402).

Yapının güney kanadının, güney cephesinin ortasında, altı basamakla ulaşılan ana kapı bulunur. Sadece koridordan meydana gelen güney kanattan diğer koridorlara geçiş sağlanır. Giriş aksının karşısında avlu sınırları içerisinde, iki oda bulunmaktadır. Ana koridorun batısında bir kapı açıklığı ile geçilen ikinci bir koridor, ana koridor ile kanadın sonundaki iki katlı bölümü birbirine bağlamaktadır. İki katlı bölümün zemin katında, ortada enlemesine dikdörtgen koridor ve koridorun kuzeyinde iki, güneyinde ise üç oda yer alırken koridorun batısında katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunur. Güney kanadın doğu ucunda, üçü hole açılan dört oda bulunmakta ve hole ana koridordan bir kapı açıklığı ile ulaşılan bir ara koridorla geçilmektedir. Kanadın iki köşesindeki mekânlar, arazi durumuna uydurularak şevli yapılmıştır. Güney kanadın bodrum katındaki koridorda herhangi bir bölünme olmadan bir uçtan diğer uca uzanmakta, buradan doğu uçtaki iki ve batı uçtaki üç odaya geçiş sağlanmaktadır. Kanadın batı ucunda iki katlı olarak düzenlenen bölümün birinci katında ise merdivenden hole geçiş yapılmaktadır. Bu hole güneyden bir, kuzeyden ise iki oda açılırken, holün doğusunda bir hol daha yer almakta ve buraya kuzey ile güneyden birer oda açılmaktadır.

Günümüzde güney kanadın ortasındaki ana kapı açıklığı kapatılmış, yapının girişi ana koridorun doğusundaki ara koridorun kuzey cephesinin ortasına açılan kapı açıklığından verilmiştir. Ara koridoru, ana koridora bağlayan kapı açıklığı kaldırılarak tek bir koridor haline getirilmiştir. Güney kanattan doğu kanada geçişi sağlayan kapı açıklığı kaldırılarak geniş bir açıklıkla kanatlar birbirine bağlanırken, güney kanat, kanatları bağlayan geniş açıklığın bittiği kısımda bir duvar örülerek bölünmüştür (Fot. 403). Güney kanadı oluşturan koridor bölümlere ayrılarak ofis haline getirilmiştir (Fot. 404).

Batı kanatta ise yan yana, birbirine geniş bir açıklıkla bağlanan iki oda ile kanadın kuzey ucunda küçük tutulmuş iki oda yer alır. Kanadın avluya bakan cephesinin ortasında, avlu sınırları içerisinde, dikdörtgen planlı küçük bir oda vardır. Bu kanada hem ana binadan hem de güney kanattan geçiş sağlanır. Kanadın batısında, kanada koridorla bağlanan bir oda yer alır. Kanadın bodrum katı, art arda geniş iki oda, ikincisinden bir kapı açıklığıyla geçilen, uzunlamasına dikdörtgen koridora açılan iki odadan oluşur. Günümüzde batı kanadın kütüphane olarak kullanılan bodrum katında, ara duvarlar kaldırılmış, tavan sivri kemerlerle birbirine bağlanan geniş ayaklarla desteklenmiştir (Fot. 405). Kanadın doğusundaki avluya taşıntı yapan dikdörtgen oda kaldırılmış, avlu cephesinin ortasına kapı açıklığı yapılmıştır. Kapı açıklığından koridora geçilmekte ve koridor, güneyde arka bahçeye, kuzey yönde ise hem arka bahçeye hem de bodrum kata geçiş sağlayan merdivenlere açılır. Koridorun kuzey ve güneyinde, girişleri avludan sağlanan üçer oda vardır.

Hastane binasının güney kanadının dış cephesinin ortasında, yukarı ve ileri taşıntı yapan ana kapı açıklığı yer alır (Fot. 406). Dokuz basamaklı merdiven ile ulaşılan kapı açıklığı yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Kapı açıklığının profilli kemeri, iki yanda, üzerinde akant yaprağı bulunan bir başlıkla sonlanan sütuncelere oturur. Kapı açıklığının üstünde cepheden ileri taşıntı yapan üçgen çatı, altta korint başlıklı iki mermer sütunla desteklenmektedir. Cephede, bir üçlü pencere, bir ikiz kemerli pencere olmak üzere atlamalı olarak yerleştirilmiş pencere dizisi yer alır (Fot. 407). Üçlü pencereler basık kemerli olup, birbirinden, üstlerinde profilli silmelerle oluşturulan başlık bulunan, yarım daire kesitli gömme sütunlarla ayrılır. Üçlü pencere düzenlemesinin iki kenarında ortadakilere göre daha küçük tutulmuş gömme sütunlara yer verilmiştir. Dıştan dikdörtgen formlu, basık kemerli bir çerçeve içine alınan ikiz kemerli pencereler yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş, kemerler ortada yarım daire kesitli gömme sütunlara,

köşelerde ise çeyrek daire kesitli gömme sütunlara oturtulmuştur. Gömme sütunların üstünde korint sütun başlıkları bulunmaktadır. İkiz kemerli pencere düzenlenmesi güney kanatla yan kanatların birleştiği kısımlarda yer alır. Cephenin batı ucunda, cepheden taşıntı yapan iki katlı bölümde zemin katta basık kemerli üç, birinci katta ise düz atkılı üç pencere açıklığı vardır. Cephenin doğu ucu, dışa taşıntı yapmış olup burada, basık kemerli iki pencere ile bu iki pencerenin arasında bir de mazgal pencere bulunur. Kanadın doğuya bakan cephesi yol durumundan dolayı iki cepheli yapılmış, cephelerin üzerinde basık kemerli birer pencereye yer verilmiş, pencere kemerleri “U” şeklinde kesme taşla çevrelenmiştir. Pencere kemerleri tuğladan yapılmış olup, kemer kilit taşları kesme taşla belirtilmiştir. Güney katla yan kanatların birleştiği kısım iki yandan pilastrlar ile belirtilmiş ve üçgen alınlıklı olarak düzenlenmiştir. Cephe, ortada giriş açıklığı, açıklığın iki yanında üçlü pencere uygulaması, onun yanında cephenin yan kanatlarla birleştiği kısım, tekrar üçlü pencere uygulaması ve köşelerdeki taşıntılı mekânlar olmak üzere bölümlere ayrılarak hareketlendirilmiştir. Bodrum ve zemin kat ayrımı, kat silmesi ile belirtilmiş, çatı altında profilli silmeye yer verilmiştir. Cephenin doğusunda taşıntı yapan bölüm ile batısında taşıntı yapan bölümün zemin katında, pencereleri çevreleyen kesme taş uygulamasının altından başlayan profilli silme, taşıntı yapan bölüm boyunca uygulanmıştır. Öne taşkın ana giriş bölümünde, sütun başlığı alt seviyesinden başlayan silme taşkın bölüm boyunca devam eder. Güney kanadın yan kanatlarla birleştiği kısımda iki uçtaki pilastrların arasında iki sıra profilli silme yer almaktayken, üstteki silme aynı zamanda ikiz kemeri çevreleyen basık kemerli uygulamayı da kuşatmaktadır.

Doğu cephe sade bir görünüme sahip olup cephe de ritmik olarak yerleştirilmiş basık kemerli pencereler yer almakta ve cephe profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır.

Konsolosluk binası olarak kullanılan ana binanın kuzeye bakan cephesinin orta bölümü, cepheden hafif ileri doğru taşırılmış ve çatı seviyesinde üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır (Fot. 408). Cephenin birinci katında, taşkın kısmın ortasında, balkona geçiş sağlayan kapı açıklığı ile yanlarında basık kemerli iki küçük pencere bulunur. Cephenin doğusundaki ritmik olarak yerleştirilmiş basık kemerli beş pencere zemin katta da tekrar eder. Ayrıca pencerelerin altında, ortadaki taşıntılı kısımda sonlanan profilli silme yer alır. Ana binanın doğu cephesinde zemin ve birinci katta üçer pencere açıklığı bulunurken, birinci katta güney uçtaki pencere bilinmeyen bir zamanda kapatılmıştır. Kuzey cephedeki pencere altından başlayan silme doğu cephede de devam eder. Ayrıca bodrum ve zemin kat da birbirinden silme ile ayrılmıştır.

Simetrik olan güney kanadın avlu cephesi, dış cephesine göre daha sade yapılmıştır (Fot. 409). Avluya bakan cephenin ortasındaki ileri taşırılmış bölümde basık kemerli bir kapı bir de pencere açıklığı yer alır. Taşıntılı bölüm ile yan kanatların birleştiği kısımların arasında kalan yerde, kanadın doğu ve batı ucunda, basık kemerli birer kapı açıklığı ve bu kapı açıklıklarının yanında basık kemerli ikişer pencere görülür. Kapılara beş basamaklı merdiven ile ulaşılırken, kapı ile pencereler arasında ve köşelerde silmelerden oluşan başlıkla sonlanan pilastrlar bulunmaktadır. Pencere altından başlayan bir silme tüm kanadı kat eder. Kanadın, yan kanatlarla birleştiği kısımdan doğuya doğru taşıntı yapan bölümün kuzey cephesinde, avluya bakan cephede olduğu gibi basık kemerli bir kapı ve iki pencere açıklığı vardır. Buranın doğusunda taşıntılı olarak yapılan kanat köşesinin, kuzey cephesinde iki, batı cephesinde ise bir pencere açıklığı bulunur. Cephenin saçak kısmında profilli silmeye yer verilmiştir.

Doğu kanadın avluya bakan batı cephesinin ortasında, cepheden ileriye taşırılmış ve iki uçtan profilli silmeli sütun başlıkları olan pilastrlar ile sınırlandırılmış üçgen alınlıklı kapı açıklığı bulunur. Cephede, kapının güneyi bilinmeyen bir tarihte camekân şeklinde düzenlenmiştir. Kapının kuzeyinde, basık kemerli iki kapı açıklığı ile basık kemerli üç pencere açıklığı yer alır. Pencere ve kapı açıklıklarının basık kemerleri tuğladan yapılmış, bunlar kemer iki yandan kesme taşla belirtilmiş, kilit taşı da kesme taşla yapılarak vurgulanmıştır. Kanat üstte saçak silmesi ile sonlanmaktadır (Fot. 410).

Yapının kuzeyindeki ana binanın avluya bakan güney cephesi, diğer cephelere göre daha özenle yapılmıştır. Cephenin ortasında, kütleden yukarıya doğru ve ileriye doğru hafif taşıntı yapan giriş kısmı yer alır. Giriş bölümünün zemin kat seviyesinde, ortada beş basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığı yer alırken, kapı açıklığı profilli yuvarlak kemerden oluşur. Kapı açıklığı iki yandan, kompozit başlıklı gömme sütunlarla vurgulanmıştır. Kapı açıklığının yukarısında basık formlu kuşatma kemeri bulunmakta, giriş kısmı yukarıda saçak silmesiyle sonlanmaktadır. Giriş kısmının yukarısında yuvarlak kemerli üçlü pencere düzenlemesi görülür. İki yandaki pencereler aynı hizada yer alırken ortadaki pencere yukarı doğru uzatılmıştır. Pencereler ortada korint başlıklı, yarım daire kesitli gömme sütunlara, yanlarda ise yine korint sütun başlıklı çeyrek daire kesitli gömme sütunlara oturur. Üçlü pencere dıştan gotik tarzı sivri kemerle çevrilmiştir. Taşıntılı giriş kısmı, iki uçta altta postamentlere oturan üstte ise korint başlığı ile sonlanan pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Giriş bölümünün üçgen alınlıklı çatısının ortasında hem öne hem yukarı taşıntı yapan çıkma yer alır. Çıkmanın altında, iki kenarında, iç bükey ve dış

bükey kavis yapan dekoratif konsollar ile konsolları birbirine bağlayan basık kemer uygulaması bulunurken, çıkıntının ortasında içi boş bırakılmış profilli silmelerden oluşan dairesel bir madalyon vardır. Çıkıntı üstte iki sıra silme ile sonlanmaktadır. Giriş kısmı kesme taş malzeme ile yapılırken subasman seviyesi mermer ile kaplanmıştır. Taşıntılı giriş kısmının iki yanında, zeminde, basık kemerli üçer pencere görülür. Birinci katta da zemin kattaki pencerelerle aynı hizada basık kemerli üçer pencere yer alırken, birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerine göre daha geniştir. Ayrıca birinci kat pencereleri arasında ve köşelerinde silmelerle oluşturulmuş sütun başlıkları ile sonlanan pilastrlar bulunur. Pencere kemerleri tuğla ile yapılırken kilit taşları kesme taştan yapılarak vurgulanmış, kemer aralarında kesme taşla yapılmış plakalara yer verilmiştir. Taşıntılı giriş kısmının ortasında kat silmesine yer verilirken, yan kısımlarda hem bodrum kat ile zemin kat hem de zemin kat ile birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Kanat en üstte profilli saçak silmesi ile sonlanırken saçak altında lombard kemer şeridi yer alır (Fot. 411).

Batı kanadın avluya bakan cephesinin ortasında, cepheden ileriye taşırılmış ve iki uçtan profilli silmeli başlıkları ile sonlanan pilastrların sınırlandığı, üçgen alınlıklı kapı açıklığı yer alır. Taşkın kapı açıklığının, güneyinde üç kapı, iki pencere açıklığı bulunurken, kapının kuzeyinde ise dört kapı, bir pencere açıklığı vardır. Pencere ve kapı açıklıklarının basık kemerleri tuğladan olup kemer iki yandan kesme taşla belirtilmiş, kilit taşı da kesme taşla yapılarak vurgulanmıştır. Kanat üstte saçak silmesi ile sonlanmaktadır (Fot. 412).

Arşiv belgelerindeki hastanenin 1891 tarihli planı Mimar Bourmence tarafından çizilmiş olan plan olmalı (Çiz. 212). Çünkü 1893 yılında Mimar Bourmence'nin ölmesi üzerine yerine Mimar Olivier Carre geçmiş Bay Bourmence'nin planlarında bazı değişiklikler yaparak bina inşa etmiştir. Olivier Carre'nin planda yapmış olduğu değişiklikleri, Mimar Bourmence'nin arşiv belgelerindeki planından yola çıkılarak anlamak mümkündür. Mimar Bourmence'nin planında, hastane dört kanattan meydana gelirken, burada kuzeydeki ana kanat, yan kanatların ortasına çekilmiştir. Böylece orta avlu günümüzdekine göre daha küçük tutulmuş, ana binanın kuzeyinde avlu geniş tutulmuştur. Ana kanadın ortasındaki koridorun hem kuzeyine hem güneyine odalar yerleştirilmiştir. Diğerlerine göre oldukça uzun tutulan güney kanat mağazalar şeklinde düşünülmüş ve burada on bir dükkâna yer verilmiştir. Doğrudan sokağa açılan dükkanların hastane binasıyla geçişi yoktur. Güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından koridora,

koridordan da avluya, avludan ise yalnızca güneydeki ana kanada geçiş sağlanmıştır. Yan kanatlara kuzeydeki geniş tutulan bahçeden ve ana binadan ulaşılır.

Malzeme ve Teknik: Yapının cepheleri sıvalı olduğu için inşa malzemesinin ne olduğu görülememiştir. Binada pencere ve küçük kapıların kemerlerinde tuğla, kilit taşı ile kemerlerin arasındaki plakalarda kesme taş kullanılmıştır. Kesme taş ayrıca güney kanadın dışa bakan cephesinin ortasındaki kapıda, pencere arasındaki pilastrlarda, pencere denizliklerinde, kuzey kanadın avluya bakan cephesinin ortasındaki taşkın giriş kısmında görülür. Mermer ise güney kanadın dışa bakan cephesindeki sütunlarda, merdivenlerde, yapının avluya bakan cephelerinin subasman seviyesinde ve pencere denizliklerinde kullanılmıştır.

*Süsleme:*Yapının iç mekânları oldukça sade olup⁶¹⁹, süsleme motiflerine yapının cephelerinde yer verilmiştir. Güney cephenin dışa bakan cephesinin ortasındaki giriş kısmının önündeki korint başlıklar, yuvarlak kemerli giriş açıklığının oturduğu pilastrın başlığındaki akantus yaprağı (Fot. 413), ikiz kemerli pencerelerin oturduğu korint başlıklar güney cephede görülen süsleme unsurlarıdır (Fot. 414). Ayrıca güney kanat ile yan kanatların birleştiği bölümün üçgen alınlığında, saçak silmesinin üstünde, üçgen çatı boyunca dizilmiş olan tuğladan dikdörtgen levhaların her birinin içinde, bir daire içerisine alınmış taç yapraklı çiçek motifi bulunurken, bu levhalar birbirinden yine tuğladan, alt ve üstleri palmet şeklinde düzenlenmiş ayraçlarla ayrılmaktadır. Alınlığın üçgen oluşturduğu orta kısımda ise palmet şeklinde tuğla, bunun da ortasında, bir bağdan yukarı doğru çıkan akant, aşağıya bakan palmet motifi vardır (Fot. 415). Bu iki motifi birbirine bağlayan bağın iki yanında ise “C” kıvrımlı motifler bulunmaktadır.

Kuzey kanadın avluya bakan cephesindeki sütunların ve pilastrların üstündeki korint başlıkları da diğer süsleme unsurlarıdır (Fot. 416). Kuzey kanadın avluya bakan cephesinin ortasındaki kapı açıklığının iki yanında önce iç bükey, sonra dış bükey kavis yaprak genişleyen ve üstte silme ile sonlanarak çeyrek daire formu alan dekoratif konsollar bulunurken, konsolların üstünde akant yaprağı dizisi yer alır. Cephedeki girinti çıkıntılar, pilastr kullanımı, silmeler, silmeli başlıklar ve profilli kemerler binaya estetik değer katan unsurlardır.

⁶¹⁹ İç mekânlarda girmemize izin verilen kısımlarda herhangi bir süsleme motifi bulunmamaktadır.

2.1.27. İzmir İngiliz Hastanesi

Fotoğraf: 417-450

Çizim: 213-217

Yeri: İngiliz Hastanesi, İzmir'in Konak İlçesi Alsancak Mahallesi'nde Ziya Gökalp Bulvarı 1434 Sokak, No12'de; 1823 pafta, 4 parsel, 220 paftada yer alır.

Tarihçesi: İzmir'de İngiliz Hastanesi'nin varlığı 1785 yılına kadar gitmekte olup bugünkü hastane binası, İzmir'in İngiliz zenginlerinden Albert Frederick Williams tarafından 1895 yılında İngiliz konsolosluğuna bağlı olduğu, Ayayani Mahallesi Tuzla Burnu mevkiinde bulunan arsasının üzerinde inşa edilmiştir⁶²⁰. Hastanenin ilk binasının inşası ile ilgili arşiv belgelerinde yer alan 1895 tarihli inşa izin belgesi ve harita üzerinde hastanenin yapılacağı alanın işaretlendiği belgeden yola çıkılarak binanın inşasının 1895 tarihinde alınan izinden kısa bir süre sonra başlamış olduğu varsayılabilir. Hastane binası 1900 yılında 28 yatak kapasiteli olarak hizmet verirken⁶²¹ 1913 yılında kolera salgını nedeniyle 20 yatak kapasiteli bir ek bina daha inşa edilmiştir⁶²².

Devlet arşivlerinde yapı ile ilgili hastanenin inşa edilmesi için izin isteğinin yapıldığı belgeler bulunmaktadır.

H. 6 Zilka'de sene 1312 / M. 1 Mayıs 1895 tarihli belgede, İzmir'de daha önceden mevcut bulunan İngiliz Hastanesi'nin Ayayani Mahallesi İzmir Bahçeleri Sokağı'nda ve Tuzlaburnu mevkiindeki Mösyö Albert Frederick Williams'a ait araziye taşınması ve bu arazi üzerinde 90 cm yüksekliğinde iki katlı bir hastane binası inşaat etmek için ruhsat verilmesi talep edilmiş, 20 Zilka'de sene 1312 tarihli yazı ile de bu isteğin kabul edildiği belirtilmiştir⁶²³. Ayrıca aynı dosya içerisinde hastane binasının inşa edileceği haritada hastanenin inşa edileceği kısma "Yapılacak İngiliz Hastanesi" şeklinde not düşülmüştür.

Hastane binası, Yunan işgali sonrasında İtalyanlar tarafından işletilmiş, 1937 yılında Türk Kızılay'ı tarafından satın alınan bina İtalyanların kira karşılığında kullanımına bırakılmış, 1939 yılında hastane işlevi sona eren bina Sağır, Dilsiz ve Körler

⁶²⁰ Başak Ocak, "Osmanlı Dönemi'nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir'deki Gayrimüslim Hastaneleri", *Belgi Dergisi*, 2/18, Denizli 2019, s. 1614.

⁶²¹ R. Beyru, *age.*, s. 303.

⁶²² M. Karayaman, *age.*, s. 59-60.

⁶²³ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 14 – 13.

Okulu olarak kullanılmıştır⁶²⁴. Bina daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, 1996 yılında, Konak Nevvar Salih İşgören Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak kullanılmaya başlanmış, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okulun ismi Alsancak Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak değiştirilmiştir⁶²⁵. Tarihi binalar bugün halen Alsancak Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak hizmet vermektedir.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde üç bloktan oluşan hastane binalarının ilk inşa edilen A bloğu bahçenin kuzeyinde yer alır.

A Blok: Kareye yakın dikdörtgen planlı bina iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 417). Binaya, batı cephesinin ortasındaki kapı açıklığından geçiş yapılmakta olup kapı açıklığından giriş holüne, holden de doğu-batı yönlü koridora ulaşılır. Koridor, ortadaki uzunlamasına bir duvarla ikiye bölünmüş ve kuzeydeki uzunlamasına koridora kuzey yönden bir oda açılırken, koridor, doğuda, cepheden taşıntılı olarak yapılmış tuvalet ve depo mekânlarından oluşan bölüme kadar uzanır (Fot. 418, 419). Duvarın güneyinde, koridora güney yönden açılan bir oda ile doğu yönde katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunur (Çiz. 213). Zemin katta oda ve koridorların tabanları seramikle kaplanmışken, tavanlar düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Zemin kattaki merdivenlerden ara kata geçilmekte, ara kattaki üç kapı açıklığından, doğu cepheden taşıntı yapan bölümdeki üç odaya ulaşılmaktadır. Ara kattan merdivenle birinci kattaki hole ulaşılmakta, hole kuzey, güney ve batı yönden birer oda, kuzey ve güneydeki odalar ikişer kapıyla hole açılmaktadır (Çiz. 214) (Fot. 420). Kuzeydeki odaların kuzey duvarının ortasında, güneydeki odaların ise güney duvarının ortasında ocak nişi bulunur (Fot. 421). Birinci katta oda, hol ve merdiven zemini parke ile kaplanmış, oda ve hol tavanı düz tavan şeklinde olup, holün tavanının ortasında aydınlatma feneri bulunmaktadır.

Bloğun, batı yönündeki ana cephesinin ortasında, altı basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığı vardır (Fot. 422). Kapı açıklığı, dikdörtgen formlu ve düz atkılı olup, iki yandan gövdesi yivli, üstünde profilli silmelerden oluşan başlık bulunan pilastrlarla vurgulanmıştır. Kapı açıklığının üstünde frize yer verilirken giriş düzenlemesi üstte kornişle tamamlanmıştır. Kapı açıklığının kuzey ve güneyinde, basık kemerli iki pencere

⁶²⁴ D. Akyol Altun, agm., s. 415; M. Karayaman, age., s. 60.

⁶²⁵ http://izmirotelcilik.meb.k12.tr/icerikler/tarihcemiz_9724578.html

açıklığı yer alır. Pencere açıklıklarının kemer kilit taşları dışa taşırılmış ve üzeri akant yaprağı ile belirtilmiştir (Fot. 423). Pencere denizlikleri, üstten altta doğru kademeli olarak daralmaktadır. Cephenin birinci katında beş pencere açıklığı, zemin katta olduğu gibi basık kemerli olarak düzenlenmiş ve kemer kilit taşları dış taşırılarak üzeri akant yaprağı ile belirtilmiştir. Batı cephe, subasman seviyesine kadar kesme taşla yapılmıştır. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, bina köşeleri şaşırmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. Cephe en üstte profilli saçak silmesi ile sonlandırılmıştır.

Yapının kuzey ve güney cepheleri sağır olarak düzenlenmişken, subasman seviyesi kesme taşla belirtilmiş, zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile vurgulanmış, cepheler profilli saçak silmesi ile tamamlanmıştır (Fot. 424, 425).

Bloğun doğu cephesinin orta kısmı cepheden ileri doğru 387 cm taşıntı yapmıştır (Fot. 426). Taşıntılı kütleinin doğu cephesinin zemin katında, dikdörtgen formlu ve düz atkılı bir kapı açıklığı ile yine dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere açıklığı bulunmakta, kapı ve pencere kemerlerinin üstünde basık kemerli alınlık yer almaktadır. Cephenin birinci katında basık kemerli iki pencere açıklığı vardır. Cephe köşeleri ise şaşırmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. Taşıntılı kütleinin güney cephesinde, zemin katta ve birinci katta basık kemerli birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Zemin kat pencere kemerinin üstünde basık kemerli alınlık bulunmaktayken, birinci kat pencereleri diğer pencerelere göre daha küçük yapılmıştır. Taşıntılı kütleinin kuzey cephesinde ise zemin katta biri büyük, biri küçük olmak üzere basık kemerli iki pencere açıklığı görülür. Taşıntılı kütleinin gerisindeki ana cephede, zemin ve birinci katta, taşıntılı kütleinin kuzey ve güneyinde basık kemerli birer pencere açıklığı vardır. Pencere kemerlerinin üstünde ise yine basık kemerli alınlıklar yer alır. Subasman seviyesi kesme taşla belirtilirken, tüm cepheleri dolaşan kat silmesi doğu cephenin taşıntılı kısmında kesilmektedir. Cephe köşeleri şaşırmalı taşlarla hareketlendirilirken, üstte profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır.

Bloğun üstü ise ahşap, kırma çatı ile kapatılmış, Marsilya kiremitle kaplanmıştır. Çatının kuzey ve güney kenarlarında dikdörtgen formlu ikişer baca yer almaktadır. Bacaların doğu ve batı kenarları, şaşırmalı taşlarla hareketlendirilmiştir.

B Blok: A bloğun güneyindeki ikinci olarak inşa edilen B blok, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı olup, zemin katta ortadaki avluyu çevreleyen revak düzenlemesinin

(Çiz. 215), birinci katta ise avluyu çevreleyen koridorların gerisindeki mekânlardan oluşan plan çözümlmesine sahiptir (Çiz. 216).

Kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından “U” şeklinde düzenlenmiş giriş holüne geçiş yapılır (Fot. 427). Holün ortasında katlar arası geçiş sağlayan merdivenin iki yanından devam eden hol, güney yönde doğu-batı uzantılı koridorla kesişmektedir. Giriş holüne doğu ve batı yönden birer oda açılmakta ve doğu odanın doğusunda, batı odanın ise batısında ocak nişi bulunmaktadır (Fot. 428). Doğu-batı uzantılı koridorun iki ucunda güney duvarlarında ocak nişi bulunan birer oda yer alır (Fot. 429). Koridorun, güney cephesindeki kapı açıklığından, etrafı revaklarla çevrili avluya geçiş sağlanır. Avlu, birbirine yuvarlak kemerler ile bağlanmış ayaklardan oluşan revaklarla çevrilmiş ve bu kısım, giriş kısmına göre üç basamak alt kottadır (Fot. 430). Revakların gerisinde batıda üç, güneyde iki, doğuda ise altı oda ve bir hol yer alır. Batıdaki odalar sınıf, güneydeki odalardan batıdaki öğretmen odası, doğudaki çay ocağı, doğudaki odalardan güneydeki sınıf, diğerleri ise depo ve tuvalet olarak kullanılmaktadır (Fot. 431). Avlunun doğusundaki altı odanın ortasındaki holün doğusunda, avluya direkt geçişi sağlayan servis kapısı bulunur (Fot. 432). Güney kanadının iki kenarında yer alan ve birer koridorla ulaşılan tuvalet kısımları yapının cephesinden dışa taşıntı yapmaktadır. Zemin katın giriş holü ve koridoru siyah ve beyaz renkli karolarla kaplanmışken, ortadaki avlu mermerle, revaklar betonla kaplanmış, odaların zeminine ise beton karolar döşenmiştir. Zemin kat tavanları volta tonoz şeklinde yapılmıştır.

Zemin katta, giriş holünün ortasındaki merdivenden önce ara kata geçilmekte ara kattan iki kollu merdivenle birinci kat koridoruna ulaşılmaktadır. Doğu koridora hem doğu hem kuzeyden, batı koridora ise hem batı hem de kuzeyden birer oda açılmaktadır. Doğu ve batıdaki odaların güney duvarında birer ocak nişi bulunur. Giriş kısmının üstüne denk gelen odaya kuzeyindeki iki odadan geçiş sağlanmaktadır. Doğu ve batı koridorlarının güney cephesindeki kapı açıklığından avluyu çevreleyen koridora geçiş yapılır (Fot. 433). Koridorun doğusunda ve batısında üçer, güneyinde ise tek oda bulunmakta ve odalarda ocak nişi yer almaktadır (Fot. 434). Güneydeki tek odanın iki yanındaki koridorlardan cepheden dışa doğru taşıntı yapan tuvaletlere geçiş sağlanır. Birinci kat koridorlarının zemini kare formlu karolarla kaplanmışken, odaların zemini parke ile kaplanmıştır. Birinci kat koridor ve oda tavanları düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Bloğun kuzeye bakan ana cephesinin ortası cepheden ileriye doğru taşırılmış ve taşırılan bölümün ortasında, altı basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığına yer verilmiştir (Fot. 435). Kapı basık kemerinin yukarısında basık kemerli alınlık yer alırken, alınlığın kemer kilit taşı taşırılarak vurgulanmıştır. Kapı açıklığının iki yanında cephedeki diğer pencerelere göre dar tutulmuş birer basık kemerli pencere açıklığı daha bulunur. Pencerelerin kilit taşları taşırılarak belirtilmiş ve bu pencereler üç silme ile kapı açıklığına bağlanmıştır. Zemin katta cephenin iki kenarında birer pencere açıklığı daha görülür. Basık kemerli pencere açıklıklarının, kemer kilit taşları vurgulanırken, kemerlerin yukarısında basık kemerli alınlık yer alır. Zemin kat pencerelerinin söveleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve denizliklerin iki alt kenarında dekoratif konsollara yer verilmiştir. Cephenin birinci katında, kilit taşı belirtilmiş basık kemerli üç pencere açıklığı bulunmakta ve pencere kemerlerinin yukarısında basık kemerli alınlıklar yer almaktadır. Zemin katta olduğu gibi kemer söveleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve denizliklerin alt köşelerinde dekoratif konsollar kullanılmıştır. Taşırılan bölümün doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Taşkın kısmın gerisinde, ana cephe üzerinde, batıda zemin ve birinci katta birer, doğuda ise zemin katta ve birinci katta bir büyük bir küçük olmak üzere ikişer pencere açıklığı bulunur. Bu pencerelerden küçük boyutlu olanlar basık kemerli olup kilit taşları vurgulanırken, diğer pencereler taşıntılı kısımdaki pencerelerle aynı özelliklere sahiptir.

Bloğun ana caddeye bakan batı cephesinin zemin ve birinci katında ritmik olarak yerleştirilmiş, basık kemerli yedişer pencere açıklığı bulunur (Fot 436). Pencerelerin kemer kilit taşları belirtilmiş ve kemerlerin üstünde basık kemerli alınlıklara yer verilmiştir. Cephenin birinci katındaki pencerelerden ortadaki ve kuzey baştaki pencere diğer pencerelerden daha aşağıda yer alır.

Bloğun güney cephesi, çok sayıda taşıntı yapan kütle ile hareketlendirilmiştir. Cephenin orta aksının batısında ve doğusunda, cepheden ileri doğru taşıntı yapan kütleler bulunurken batıdaki kütle zemin katta iki kademe yaparak taşıntı yapmaktadır (Fot. 437). Cephenin ortasında zemin katta, kilit taşı vurgulanan basık kemerli kapı açıklığına, kemerin üstünde de basık kemerli alınlığa yer verilmiştir (Fot. 438). Kapı açıklığının batısında ve doğusunda basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerin kilit taşları belirtilmiş ve kemerlerinin üstünde basık kemerli alınlıklar vardır. Batıdaki taşıntılı kütlelerin doğu ve batı cephelerinde düz atkılı, küçük birer pencere yer alırken, güney cephe sağır tutulmuştur. Taşıntılı kısmın batısında, içte kalan kademenin güney

cephesinde düz atkılı, küçük bir pencere ile batı cephesinde basık kemerli bir kapı açıklığı yer alır. Güney cephenin batı kenarında ise yine basık kemerli bir kapı açıklığı daha görülür. Cephenin doğusunda diğer taşıntılı kütle vardır. Taşıntılı kütlelerin batı cephesinde düz atkılı, küçük bir pencere, doğu cephesinde altta basık kemerli uzun, üstte ise düz atkılı, küçük pencere açıklığı yer alır. Cephenin doğusunda ise basık kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephenin birinci katında, ortada, basık kemerli üç pencere mevcuttur. Pencerelemlerin batısındaki ve doğusunda taşıntılı kütlelerin doğu, güney ve batı cephelerinde düz atkılı küçük birer pencere açıklığı vardır. Cephenin doğu ve batı kenarları sağır tutulmuştur.

Bloğun diğer bir uzun kenarını oluşturan doğu cephesinin zemin katının ortasında, kemer kilit taşı belirtilmiş basık kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının güneyinde ve kuzeyinde kemer kilit taşları vurgulanmış ve kemerlerinin üstünde basık kemerli alınlıkların yer aldığı basık kemerli üçer pencere açıklığı vardır. Birinci katta, zemin kattaki pencere formunu tekrar eden altı pencere açıklığı bulunurken, kuzey baştan üçüncü pencere diğerlerinden farklı olarak enlemesine dikdörtgen formlu ve düz atkılı olarak düzenlenmiştir (Fot. 439).

Cepheler subasman seviyesine kadar kesme taşla kaplanmış, kat ayrımları kat silmesiyle belirtilmiş, cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve tüm cepheleri dolaşan saçak silmesi ile cepheler neticelendirilmiştir. Yapının üstü ise ahşap kırma çatıyla örtülmüş, çatının üzeri Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır. Ayrıca çatının üstünde dikdörtgen, kare ve çokgen formlu bacalar yer almaktadır.

C Blok: B bloğun güneyinde yer alan C blok, 1913 yılında kolera salgını sebebiyle inşa edilmiştir. C blok doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup, ortadaki koridora açılan mekânlardan meydana gelen plan uygulamasına sahiptir (Çiz. 217). İki katlı olarak inşa edilen Bloğun batı cephesinin ortasında ileri taşkın olarak düzenlenen bölümün kuzey cephesindeki kapı açıklığından yapıya girilmektedir. Buradan giriş holüne, holden de doğu-batı uzantılı dikdörtgen koridora geçiş sağlanır (Fot. 440). Koridorun kuzeyinde üç oda (Fot. 441), güneyinde katlar arası geçişin sağlandığı merdiven, bir oda ve tuvaletler, koridorun doğusunda ise cepheden taşıntı yapmış olan mutfak kısmı vardır. Zemin kattaki odaların içerisinde ocak nişi ve ayrı olarak banyo kısmı bulunur. Giriş holü ve koridor zemini mermer, odalar parke, banyo kısmı seramik kaplıdır. Hol, koridor ve odaların tavanı volta tonoz şeklinde yapılmıştır.

Zemin kat koridorunun güneyindeki merdivenlerden birinci kat koridoruna ulaşılmaktadır. Koridora, kuzey yönden üç oda, batı yönden balkon, güney yönden merdivenler ve merdivenlerin iki yanındaki tuvalet mekanları, doğu yönden ise mutfak mekanı açılmaktadır. Birinci kattaki odaların içerisinde ocak nişi ve ayrı olarak banyo kısmı bulunmaktadır (Fot. 442). Koridor zemini mermer, odaların zemini ise parke olarak yapılmışken banyo kısmının zemini seramikle kaplanmıştır. Koridor ve odaların tavanı düz tavan şeklinde yapılmıştır.

C bloğun ana caddeye bakan batı yöndeki ana cephesinin ortasında, zemin kat seviyesinde, cepheden ileri doğru taşırılmış kütlelerin kuzey cephesinde ana kapı açıklığı bulunur. Taşıntılı kütlelerin kuzey cephesinde bulunan yedi basamaklı merdivenle ulaşılan kapı açıklığı basık kemerli olarak yapılmış ve kilit taşı vurgulanmıştır. Taşıntılı kütlelerin batı cephesinde, basık kemerli bir pencere açıklığına yer verilmiştir. Taşıntılı kütlelerin gerisinde, ana cephede, iki pencere açıklığı bulunmakta olup bu pencereler basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Bloğun birinci katında taşıntılı kütlelerin üstü balkon olarak değerlendirilmiş, cephenin ortasındaki basık kemerli kapı açıklığından balkona geçiş sağlanmıştır. Kapı açıklığının iki yanında, zemin kat pencereleri hizasında basık kemerli birer pencere açıklığı yapılmıştır (Fot. 443).

Bloğun kuzey cephesinin zemin ve birinci katında, basık kemerli üçer pencere bulunur (Fot. 444).

Bloğun doğu cephesinde, orta aksın güneyine kaydırılmış taşıntılı kütle yer alır. Taşıntılı kütlelerin kuzey cephesinde, yedi basamakla ulaşılan basık kemerli kapı açıklığı bulunurken, doğu cephesinde basık kemerli pencere açıklığı vardır. Taşıntılı kütlelerin gerisinde, ana cephede, basık kemerli iki pencere açıklığı görülür. Cephenin birinci katında, basık kemerli üç pencere açıklığı yer alırken bu pencerelerden kuzeydeki diğer ikisine göre daha geniş tutulmuştur (Fot. 445).

Cephelerde subasman seviyesi kesme taşla yapılmış, kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, hem ana cephe hem de taşıntılı kütlelerin köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve yapı yukarıda profilli saçak silmesi ile sonlandırılmıştır. Yapının üstü ahşap kırma çatı ile kapatılmış ve çatının üzeri Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır. Ayrıca çatıda dikdörtgen formlu bacalar da yer alır.

Malzeme ve Teknik: İngiliz Hastanesini oluşturan üç blok da moloz taşla yığma tekniğinde inşa edilmiş olup, subasman seviyesi kesme taştandır. Kesme taş ayrıca kapı

ve pencerelerin söve ve kemerleri ile cephe köşelerindeki şaşırtmalı taşlarda kullanılmıştır. Mermer malzeme ise B blokta avlu zemininde, C blokta koridor zemininde ve merdivenlerde vardır. Ahşap malzeme odaların zemininde, A bloğun merdivenlerinde ve çatılarda uygulanmıştır. Metal ise B blok ve C bloğun zemin kat tavanındaki volta tonozlarda ve şöminelerde kullanılmıştır. Seramik malzeme ise A blok koridor ve oda zemininde, C blokta odaların banyolarında ile şöminelerde yer alır.

Süsleme: Süsleme özellikleri bakımından hastanenin ana binasını oluşturan A blok ön plana çıkmaktadır. A bloğun ana kapı açıklığının iki yanında, gövdesinin yarısı sık ve yüzeysel, diğer yarısı ise seyrek ve derin yivlerle hareketlendirilmiş pilastrlar bulunur. Pilastrlar altta kaidelere otururken üstte silmelerden oluşan başlıkla sonlanmaktadır. Kapı açıklığının üstünde triglif ve metop dizisinden oluşan frize yer verilmiştir. Frizin üstünde kornişle tamamlanmıştır (Fot. 446). Ön cephedeki basık kemerli pencere açıklıklarının sorguç şeklinde düzenlenen kilit taşları altta makara şeklini almakta ve üstünde akant yaprağı bulunmaktadır (Fot. 447). Ayrıca kemer ve söveler dıştan içe doğru profillenerek hareketlendirilmiştir. A bloğun cephelerindeki, kat ve saçak silmeleri, şaşırtmalı köşe taşları cephelere hareket katan unsurlardır. B ve C bloklarda ise cephelerde herhangi bir süsleme motifi bulunmazken, kat ve saçak silmeleri, köşe taşları, taşıntılı kütleler, taşıntılı kemer kilit taşları ve kemer formunu tekrar eden alınlıklar cephelere estetik değer katan unsurlardır.

İç mekânda süslemeye, B bloğun birinci katındaki zemin karolarında ve şöminelerde yer verilmiştir. Karoların üzerinde yan yana altı sıra halinde altıgenler, koridor boyunca tekrarlanmakta olup köşelerindeki kısımların birleştiği yerlerde haç motifi vardır. Bu kompozisyon iki yandan içlerinde haç motifleri yer alan zencerek motifinden oluşan bordürle sınırlandırılmıştır (Fot. 448).

Odalarda yer alan şömineler duvar yüzeyinden öne doğru taşırılmış, ortasında metalden ateşlik kısmı üstünde de yine metalden davlumbazı bulunur. B blok, zemin katta, doğu-batı uzantılı koridorun doğu ucundaki odanın şöminesinde, davlumbazın odaya bakan yüzeyinde, ortada vazodan çıkan taç yapraklı çiçek motifi bulunurken, çiçek motifi iki yandan, vazonun altındaki kaideden çıkarak "C" formu alan motiflerle sınırlanmaktadır. Ayrıca vazonun içinden çıkarak iki yana doğru yönelen ve üzerinde yapraklar bulunan dallardan oluşan bitkisel süsleme, iki yanda taç yapraklı çiçek motifi ile neticelenmektedir. Şömine nişinin ortasındaki metal ateşlik ve davlumbaz kısmının iki

yanında tuğla görünümü verilmiş kırmızı renkli seramikler bulunur. Şömine nişi dıştan, üzerinde yiv ve yarım taç yapraklı çiçek motiflerinin ardışık olarak sıralandığı bordürle çevrilmiştir. Koridorun batı ucundaki odada yer alan şöminenin metal davlumbaz kısmının üstü yivlenmiş ve iki köşesinde bitkisel motife yer verilmiştir. Davlumbazın üstünde, dikdörtgen bir pano içerisinde, ortadaki bir yayın üstünde yükselen “C” kıvrımı yapan iki motif bulunmakta ve panoyu ikiye bölen bu motifin iki yanında ortada çiçek motifi bulunan dal ve yapraklardan oluşan bitkisel bir kompozisyon vardır. Şömine nişinde şöminenin üreticisinin damgası olan “The Woodhurst” yazısı yer alır. Nişin iki yanında seramik süslemeye yer verilmiş, bu çinilerden alt ve üsttekinde aynı, ortadakinde farklı bitkisel süsleme yapılmıştır. Alt ve üstteki seramikler üzerinde, ortada taç yapraklı çiçek motifine, dört köşede de yaprak motifine yer verilmiştir. Ortadaki seramikte ise üzerinde yapraklar bulunan dallardan çıkan beyaz renkli orkide çiçeklerinin olduğu bitkisel süsleme görülür. Niş, dıştan metal bir bordür ile çevrilmiş olup bordür üzerinde ortada kıvrım dal ve yaprak motifi, bu motifin iki yanında ardışık olarak sıralanan yiv dizisi ile stilize palmet motifinden oluşan süslemeler yer alır (Fot. 449). A, B ve C bloklardaki odalarda benzer şömineler yer alırken, seramikler, üzerindeki motif bakımından farklılık göstermektedir (Fot. 450). Seramikler ya tek renk ya birkaç renk kullanılarak yapılmış ya da orkide, papatya, stilize çiçek motifi olmak üzere çeşitli bitkisel motiflerle bezenmiştir. Birinci katta koridorun batı ucundaki odada bulunan şömine şekil ve süsleme bakımında farklılık göstermekte olup, niş kısmındaki “The Rotherdam” yazısı da şöminenin farklı bir firma tarafından yapıldığını göstermektedir. Şömine davlumbazının üzerinde çarkıfelek motiflerine yer verilmiştir. İki yandan seramik bordürle sınırlandırılmış seramiklerin üzerinde güneş motifi ve soyut bitkisel motifler vardır. Binalardaki şöminelerin üzerinde yer alan markalardan dolayı ithal edilmiş olabileceği, bu nedenle seramiklerin de şöminelerle birlikte gelmiş olabileceği varsayılabilir.

2.1.28. İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi⁶²⁶

Fotoğraf: 451-460

Çizim: -

Yeri: Balat Or-Ahayim Hastanesi, İstanbul'un Fatih ilçesi, Avyansaray Mahallesi, Avyansaray Caddesi No: 2'de; 2106 ada, 10 parsel, 515 paftada yer alır.

Tarihçesi: Yahudiler tarafından yoksullara için bir hastane inşa edilmesi amacıyla kurulan Or-Ahayim (Yaşamın Işığı) Komitesi'nin çalışmaları neticesinde II. Abdülhamid'in 18 Şubat 1896 tarihli izin fermanının ardından, mimarlığını M. Gabriel Tedeschi'nin yaptığı hastanenin temeli 10 Mayıs 1896 yılında atılmıştır⁶²⁷. Ancak hastane inşaatının bitiş tarihi ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Viktor Apalaçi, hastanenin 1898 yılında tamamlanarak resmi açılışının gerçekleştiğini belirtirken, aynı yazıda Avram Galante'nin Or-Ahayim Hastanesi'nin temelini 1897 yılında atıldığı, açılışın ise II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 24. yıldönümünde, 1900 yılında yapıldığını belirttiği bilgilere de yer vermiştir⁶²⁸. Nuran Yıldırım hastanenin açılışı ile ilgili bir bilgi vermezken, Esra Danacıoğlu, açılış tarihi konusunda net bir bilginin olmadığını belirtmektedir⁶²⁹. Hastane cephesinde yer alan 1898 tarihi, yapının bitiş tarihi olabileceği gibi inşaatın başlangıç tarihi olarak da kabul edilebilir. Çünkü arşiv belgelerinde yer alan yapının resmi açılışı ile ilgili yapının 1900 yılında açılışının gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durumda yapı inşaatının bitiş tarihi ile ilgili iki seçenek düşünülebilir. Birinci seçenekte yapının 1896 yılında temeli atılmış, ancak inşaatına 1898 yılında başlandığı ve 1900 yılında tamamlanarak resmi açılışının yapılmış olabileceği; ikinci seçenek ise 1896 yılında temeli atılan hastane binasının inşaatına başlandığı ve 1898 yılında inşaatın tamamlandığı, ancak resmi açılışının 1900 yılında gerçekleştirilmiş olabileceğidir.

⁶²⁶ Hastanenin fotoğrafının çekilmesi ve yerinde inceleme yapılması hususunda, birkaç defa izin istenilmişse de hastane yönetimi tüm yazışmalarımıza olumsuz yanıt vermiştir. Bu nedenle Balat Or-Ahayim Hastanesi kataloğu, arşiv belgelerinden ve yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak oluşturulmuştur.

⁶²⁷ Esra Danacıoğlu, "Tarih Yolcuğunda Yüzyıllık Bir Durak", *Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatın 100 Yılı*, İstanbul 2001, s. 43; Emine Çiğdem Tugay – Mehmet Selim Tugay, "Balat No: 160, 162, 164, 166'da Zaman", *Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatın 100 Yılı*, İstanbul 2001, s. 70; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 169.

⁶²⁸ Viktor Apalaçi, "Bir Hastanenin Doğuşu", *Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatın 100 Yılı*, İstanbul 2001, s. 89, 92.

⁶²⁹ E. Danacıoğlu, *agm.*, s. 48.

R. 28 Ağustos 1316 / M. 10 Eylül 1900 tarihli dosyada⁶³⁰, Yıldız Hastanesi dış hekimi Davud Hayon Efendi'nin yakın bir zamanda Balat'taki Musevi Hastanesi'nin resmi açılışına davet edildiği, eşiyle katıldığı açılışta Musevi Hastanesi müdürü ve başkaları tarafından darp edildiği bilgileri yer alır. Bu belgeden, Balat Or-Ahayim Hastanesi'nin resmi açılışının, 1900 yılında gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılır.

Hastane binasının, 280 cm uzunluğunda, 250 cm genişliğinde, üç katlı olarak 150 cm yüksekliğinde, üç kat üzerinden 6845 cm kare ebadında inşa edileceği ve bitişiğinde 55 cm genişliğinde, 90 cm uzunluğunda, 50 cm yüksekliğinde tek katlı bir mutfak ve çamaşırhane yapılacağı 16 Şubat 1896 tarihli II. Abdülhamid'in izin fermanında belirtilmiştir⁶³¹.

Hastaneye, 1922 yılında ikinci bina, 1923 yılında Elie Kadoorie'nin eşi Lora adına yaptığı bağışlarla bulaşıcı hastalıklar, röntgen, mekanoterapi ve fizik tedavi binaları inşa edilmiş, yaptığı yardımlar neticesinde 1931 yılında hastane ve Lora Kadoorie Or-Ahayim Musevi Hastanesi adı verilmiştir⁶³².

*Plan ve Mimari Özellikler*⁶³³:

Hastane'nin hava görüntülerinden kare formlu, ortasındaki avlunun dört yönden mekânlarla çevrelendiği bir plan düzenlemesine sahip olduğu anlaşılır (Fot. 451). Yapının ana caddeye bakan güneybatı cephesi, iki kademeli olarak yapılmıştır (Fot. 452). Cephenin ileri taşırılmış olan güneydoğusunun ortasında, düz lentolu ana giriş açıklığı oldukça sade tutulmuştur. Ana kapı açıklığı önünde yer verilen sütunlu düzenleme ile ana giriş vurgusu yapılmıştır. Kapı açıklığının önünde altlıklar üstünde yükselen ve gövdesinin yarısı yivlenmiş iki sütun bulunur. Bir sıra yumurta dizisinin bulunduğu sütun başlıklarının üstünde abaküs yer alır. Sütunlar, baş tabanın üstündeki frize oturan, profilli olarak dışa doğru genişleyen kavisli alınlığı desteklemektedir. Alınlığın ortası, merkezinde "A ve O" harflerinin yer aldığı bir arma ile vurgulanmıştır (Fot. 453). Kapı açıklığının iki yanında, hafif cepheden içe girintili, dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklıkları yer alır. Pencerelerin yukarısında dekoratif frizler bulunurken, frizlerin

⁶³⁰ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.), Yer Bilgisi: 303 – 42.

⁶³¹ E. Danacıoğlu, agm., s. 40, 41; E. Ç. Tugay – M. S. Tugay, agm., s. 70.

⁶³² N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 169-170; Z. Tonbul – Ö Forta, *age.*, s. 114.

⁶³³ Hastanenin mevcut planına ulaşamadığı için katalogda yapının planı hakkında bilgi verilememiştir. Yapının cepheleri ile ilgili tanımlamalar, koruma kurulundan ve hastanenin resmi sosyal medya hesaplarından elde edilen fotoğraflardan yola çıkarak yapılmıştır.

üstünde profilli üçgen alınlıklar vardır. Cephenin taşkın kısmının iki kenarının ortasında, atlamalı olarak yerleştirilen bosajlı taşlarla cepheye hareketlilik katılmıştır. Taşınıtlı kütlelerin kuzeybatı yanında, dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere bulunurken, pencerenin üstünde vasistas şeklinde pencereye yer verilmiştir. Cephenin içte kalan kuzeybatı kısmının zemin katında, dikdörtgen formlu, düz atkılı beş pencere görülür. Pencereilerin üstünde, vasistas şeklinde, kilit taşı taşırılarak vurgulanmış, basık kemerli pencereler vardır. Pencereilerin arasında ve köşelerdeki bosajlı taşlar atlamalı olarak yerleştirilmiştir.

Cephenin birinci katında, ileri taşırılmış olan kısmın, ana kapı hizasında, profilli yuvarlak kemerli bir pencere yer alır. Pencerenin yuvarlak kemeri, pilastr şeklinde yapılmış sövelere oturtulmuş, kemer kilit taşı taşırılarak vurgulanmıştır. Pencerenin önünde boğumlu taş korkuluk, iki yanında iyon başlıklı ikişer gömme sütunla sınırlandırılmıştır. Gömme sütunların diğer yanında dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere açıklığı bulunur. Pencereilerin üstünde profilli düz atkılı alınlıklar, bunların iki alt kenarında dekoratif konsollar kullanılmıştır. Taşınıtlı cephenin iki kenarında, gövdesi yivli, iyon başlıklı birer pilastrın arasında yuvarlak kemerli nişler bulunur. Taşkın kısmın kuzeybatı cephesinde düz atkılı ince uzun pencere açıklığı vardır. Birinci katta, cephenin içte kalan kısmında, kemer kilit taşı vurgulanmış, düz atkılı beş pencere açıklığı yer alır. Pencere denizliklerinin alt köşelerinde dekoratif konsollar bulunur. Pencereilerin altında, köşeleri iç bükey enlemesine dikdörtgen panolara yer verilmiş, panolar iki yandan gövdesi yivli birer pilastrla sınırlandırılmıştır. Pencereiler arasında iyon başlıklı birer pilastra yer verilirken, cephenin iki kenarında gövdesi yivli, iyon başlıklı pilastrların arasında yuvarlak kemerli niş vardır. Birinci katın yukarısında, taşınıtlı kısımda, ortada dış sırası, iki yanda ise dikdörtgen formlu küçük birer vasistas pencere bulunurken, cephenin içte kalan kısmında enlemesine dikdörtgen formlu, küçük boyutlu beş vasistas pencere vardır. Ön cephede ana kapı açıklığının bulunduğu kısmın çatısında kırık alınlığa yer verilmiştir. Böylece ana giriş kapı açıklığının önündeki sütunlu düzenleme, birinci kattaki ikişerli sütunların arasındaki yuvarlak pencere ve en üstte kırık alınlık düzenlemesi ile vurgulanmıştır. Alınlığın ortasında yukarı doğru taşıntı yapmış, yuvarlak kemerli kitabelik yer alır. Yapıya ait eski fotoğraflardan kitabelik kısmının üstünde bir yazı olduğu ama günümüzde bu yazının silinmiş olduğu görülür (Fot. 454). Cephede, zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmış, birinci kat pencereleri ile vasistas

pencereler arasında profilli silme, çatı seviyesinde ise saçak silmesi kullanılmıştır. Cephe, kesme taş malzeme ile kaplanmıştır.

Güneydoğu cephede, zemin katta dikdörtgen formlu, düz atkılı on iki, birinci katta dikdörtgen formlu, düz atkılı sekiz, yuvarlak kemerli dört pencere açıklığı yer alır (Fot. 455). Cephenin ortasına gelen, zemin katta düz, birinci katta yuvarlak formlu dört pencere ikiz kemerli olarak yapılmıştır. Zemin ve birinci katta pencerelerinin yukarısında düz atkılı alınlık yer almakta, zemin kattaki alınlıkların altında, ikisi kenarda biri ortada olmak üzere üç dekoratif konsol, birinci katta ise profilli bir düzenleme bulunmaktadır. Cephenin birinci katında, her iki pencerede bir iyon başlıklı pilastr yer alırken, zemin katta pilastlar hizasında kesme taş dizisine yer verilmiştir. Cephenin bodrum katında, pencere açıklıkları ile kuzeydoğu kenarına yakın olarak yerleştirilmiş bir kapı açıklığı olduğu görülür (Fot. 456). Ön cephedeki silmeler güneydoğu cephede de devam eder.

Yapının arka cephesinde, orta kısım hafif ileri taşırılarak vurgulanmıştır. Zemin katta, ortada, iki sütunceye oturan yuvarlak kemerli pencere açıklığı yer alırken, pencerenin üstünde iki renkli taş işçiliği uygulanmıştır (Fot. 457). Günümüzde pencere kemerinin arası beton doldurularak kapatılmıştır. Pencerenin iki yanında yaklaşık $\frac{1}{2}$ oranında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere vardır. Bu pencerelerin yukarısında kilit taşı taşırılarak vurgulanmış birer yuvarlak formlu pencere görülür (Fot. 458). Günümüzde hem alttaki dikdörtgen formlu, hem üstteki yuvarlak formlu pencerelerin içi betonla doldurularak kapatılmıştır. Zemin katta, taşıntılı kısmın iki yanında, içte kalan cephede dörder tane düz atkılı pencere açıklığı bulunur. Cephenin kuzeybatı ucunda bulunan kapı açıklığının pencereden dönüştürüldüğü eski fotoğraflarından anlaşılır. Pencerelerin yukarısında dekoratif olarak yerleştirilmiş frizler bulunur. Frizlerin yukarısında basık kemerli vasistas pencerelere yer verilmiş, bu pencerelerin kemer kilit taşları vurgulanmıştır. Cephenin iki kenarında ve pencere aralarında atlamalı olarak kullanılmış olan bosaj taşları yer alır.

Cephenin birinci katında, ortada iyon başlıklı iki sütunceye oturan yuvarlak kemerli pencere açıklığı görülür. Pencerenin, kemer kilit taşı vurgulanmış, önünde boğumlu taş korkuluklara yer verilmiştir. Pencere kemerinin arası, zemin katta olduğu gibi betonla doldurularak sonraki bir zamanda kapatılmıştır. Pencerenin iki yanında, iyon başlıklı, gövdesi yivli ikişer pilastrın arasında yuvarlak kemerli nişler bulunur. Cephenin içte kalan iki yanında, dörder pencere açıklığı vardır. Bu pencerelerin kemer kilit taşı

vurgulanmış, denizliklerinin alt iki köşesinde dekoratif konsollara yer verilmiştir. Altlarında köşeleri iç bükey olarak yapılmış panolar bulunan pencerelerin arasında iyon başlıklı birer pilastr yer alırken, cephenin iki kenarında, iyon başlıklı birer pilastrın arasında yuvarlak kemerli niş vardır. Birinci kat pencerelerinin yukarısında, enlemesine dikdörtgen formlu vasistas pencereleri görülür. Cephenin bodrum katında, düz atkılı iki kapı ile basık kemerli yedi pencere açıklığı bulunur.

Ön cephe ve yan cephedeki silmeler arka cephede de devam etmektedir. Cephenin ortasında çatı seviyesinde üçgen alınlık uygulaması bulunmakta, alınlığın üstünde ve cephenin iki ucunda akroterlere yer verilmektedir. Bina, Marsilya kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik:

Hastane binasının ön ve arka cephesi, kesme taş ile kaplanmış, pencereler, silmeler, kesme taşla, yapının kapı açıklıkları ve ana kapı açıklığının önündeki sütunlu düzenleme mermerden yapılmıştır.

Süsleme:

Yapıda, süsleme yoğun olarak ön cephede toplanmıştır. Ön cephede ana kapı açıklığının önündeki sütunlu düzenlenmenin başlıklarında yumurta dizisi yer alır. Başlıkların yukarısında triglif ve metoplardan oluşan friz, frizi üstten sınırlayan dış sırası ile içten dışa doğru genişleyen profilli alınlık cepheye estetik değer katmaktadır. Ön cephedeki kırık alınlık ortada iki ucu volütle sonlanmakta ve alınlığın yay şeklindeki kırık kemerlerinin arasında arma yer almaktadır (Fot. 459). Armanın merkezinde, ortasından Or-Ahayim ismini simgeleyen “O” ve “A” harflerinin bulunduğu kalp formunu hatırlatan süsleme unsuruna yer verilmiş olup, bu kalp formunun, yapının hastane olması hasebiyle yaşamın ve sağlığın simgesi olarak kullanılmış olabileceği varsayılabılır. Altında akant yaprağı, yukarısında taç yapraklı çiçek motifi bulunan, arma iki yandan, uçları yaprak şeklinde yapılmış bitkisel süsleme motifi ile sınırlanmaktadır. Armanın alt iki kenarında, uçları delik şeklinde bırakılmış ve gövdesine istiridye kabuğu formu verilmiş süsleme motifi vardır.

Çatıda yer alan kırık alınlığın ortasındaki yuvarlak kemerli kitabeliğin üzerinde kabartma olarak girland motifi yer alır. İki yanında ise “S” kıvrımlı iki ucu volütlü konsollar vardır. Kitabeliğin, yuvarlak kemerinin üstünde taş akroter görülür. Kitabeliğin

iki yanında, alınlığın içinde, kabartma olarak yapılmış, bitkisel motiflerden oluşan süsleme kompozisyonu bulunur (Fot. 460). Yapının arka cephesindeki üçgen alınlığın içerisinde, kabartma olarak yapılmış bitkisel motiflerden oluşan taş süsleme bulunurken, üçgen alınlığın yukarısında ve cephenin iki köşesinde akroterlere yer verilmiştir. Birinci kat pencerelerinin altındaki panoların ortasında, taç yapraklı çiçek motifleri vardır. Yapıda birinci kat pencerelerinin arasındaki iyon başlıklı pilastrlar, pencerelerin üstündeki dekoratif frizler, üçgen ve düz atkılı alınlıklar, cephe köşelerindeki nişler, taşıntılı kemer kilit taşları, ön ve arka cephede ortadaki pencerelerin önündeki boğumlu taş korkuluklar, silmeler ile ön cephede alınlığın altındaki dış sırası yapının cephelerine hareketlilik katan unsurlardır.

2.1.29. İstanbul Bulgar Hastanesi

Fotoğraf: 461-482

Çizim: 218-220

Yeri: Bulgar Hastanesi, İstanbul'un Şişli İlçesi'nde Merkez Mahallesi Darülaceze Caddesi 14/1'de; 1762 ada, 3 parsel, 283 paftada yer alır.

Tarihçesi: Bulgar Hastanesi inşasına 1897 yılında başlanmış, 1902 yılında tamamlanarak resmi olarak açılmıştır. Hastane binasının inşası, silah tüccarı Evlogi Georgiev ve Bulgar hükümetinin desteğiyle satın alınan Darülaceze Caddesi üzerindeki 16.000 m²'lik alan üzerine, Mimar Anzavur'un yaptığı çizimlere göre 1897 yılında başlanmıştır⁶³⁴. Üç binadan meydana gelen pavyon sisteminde inşa edilen hastane, 20 Aralık 1901 yılında 20 yatak kapasiteli olarak tamamlanan bölümleriyle hizmet vermeye başlamış, ancak hastane binası, 25 Nisan 1902 yılında inşasının tamamlanmasının ardından 50 yatak kapasiteyle resmi olarak açılmıştır⁶³⁵.

Günümüze kadar kesintisiz olarak işlevini sürdüren hastane binası, 1988 yılına kadar Bulgarların idaresinde bulunuyorken, hastanenin bulunduğu arsanın II. Bayezid vakfına ait olmasından dolayı 1988 yılında hastane boşaltılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiş ve daha sonra 22 Nisan 1991 yılında Türkiye Hastanesi adıyla hizmete açılmıştır⁶³⁶.

⁶³⁴ Georgi P. Konstandov, *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, İstanbul 2011, s. 97.

⁶³⁵ G.P. Konstandov, *age.*, s. 98.

⁶³⁶ "Bulgar Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1994, s. 329.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen hastane binası “H” planlı olarak yapılmıştır. Kuzey cephenin ortasındaki üç gözlü giriş kısmından ana kapı açıklığına, buradan da genişçe bir hole geçiş yapılır (Çiz. 218). Holün doğu ve batısında, kuzey ve güneyden odaların açıldığı ana koridor yer alırken, holün güneyinde cepheden neredeyse yan kanatlar kadar ileri taşan mecit kısmı bulunur (Fot. 461). Üçlü bir girişten geçilen mecit, uzunlamasına dikdörtgen planlı olup güney cephede yarım daire şeklinde taşıntı yapmakta, mihrap yarım dairenin orta aksının doğusunda yer almaktadır (Fot. 462). Bu kısım her ne kadar kilise apsislerini hatırlatsa da yön olarak güney yönü gösterdiği için farklı bir amaçla kullanılmış olmalıdır. Havadar ve aydınlık olması sebebiyle burasının ameliyathane olarak kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Giriş holünden, doğu ve batıdaki koridorlara birer kapı açıklığı ile geçilir. Batı koridoruna kuzey ve güney yönden üçer oda açılırken koridor batı yönde “H” plan şemasının batı kanadının ortasında, kuzey-güney yönlü koridorla kesişir. Batı kanadın ortasındaki kuzey-güney yönlü koridora batı yönden beş, kuzey ve güneyden birer, doğudan ise üç oda açılır. Giriş holünün doğusundaki koridordan, kuzey yönden üç odaya, güneyden ise katlar arası erişimin sağlandığı merdiven ve iki odaya geçiş yapılmakta, koridor, doğuda “H” plan şemasının doğu kanadının ortasındaki kuzey-güney yönlü koridorla birleşmektedir (Fot. 463). Doğu kolun ortasındaki koridora, doğudan beş, kuzey ve güney yönden birer, batıdan ise üç oda açılır (Fot. 464). Yapının doğu ve batı yönünde, ortadaki üç odanın bulunduğu bölüm cepheden hafif ileri doğru taşırılmıştır. Zemin katta, zemin, antibakteriyel PVC ile kaplanmışken, tavanlar düz tavan şeklinde yapılmıştır. Giriş holünün zemini ise karoyla kaplanmışken, ahşap tavanı ise kalemişi ile süslenmiştir. Holün güneyindeki mecit kısmının üçlü girişinden yalnızca ortadaki giriş açıklığı korunmuş, yandaki açıklıklar kapatılmıştır. Yapıya ait tarihsiz eski fotoğraflardan, mecidin üç girişinin de açık olduğu, giriş kısmındaki tonoz üzerinde yıldız motiflerinin ve tonoz kemerinin üzerinde de motifler belli olmamakla beraber kalem işi süslemelerin bulunduğu görülür (Fot. 465). Üçlü giriş bölümü yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş ve giriş açıklıkları arasında pilastrlara yer verilmiştir. Doğu ve batı duvarlarda yuvarlak kemerli üç göz bulunmakta ve bu gözlerden güneydeki koridora geçişi sağlayan kapı açıklığına aitken diğer gözler sağır tutulmuştur. Bu üç göz de birbirinden pilastrlar ile ayrılmıştır.

Doğu koridordaki merdivenden yapının birinci katına geçiş sağlanmakta, zemin katta olduğu gibi merdiven ana koridora açılmaktadır (Fot. 466). Ortadaki ana koridor

birinci katta kapı açıklığıyla bölünmüştür. Koridorun kuzeyinde altı oda bulunmakta, ortadaki odanın dışa bakan cephesinin önünde balkon yer almaktadır (Çiz. 219). Koridorun güneyinde, ortada, mescit kısmının mahfil katı bulunurken, mescidin doğusunda ve batısında üçer oda vardır. Ana koridor doğu ve batıda kuzey-güney yönlü koridorla birleşir. Batı kanattaki koridora doğudan dört, kuzey ve güneyden birer, batıdan üç oda açılırken, doğu kanattaki koridora doğu yönünden üç, kuzey ve güneyden birer, batı yönünden ise iki oda açılır (Fot. 467). Birinci katta zemin antibakteriyel PVC ile kaplanmış, tavanlar ise düz tavan şeklinde düzenlenmiştir.

Yapının bodrum katına, zemin kattaki merdivenden ulaşılmakta ve merdivenden doğu-batı yönlü koridora geçilmektedir (Fot. 468). Ana koridorun kuzeyindeki beş odadan dördü koridora açılır (Çiz. 220). Koridorun güneyinde, ortada, zemin kattaki mescit planını tekrarlayan geniş bir oda ve buraya batı yönden açılan bir oda daha bulunur. Ortadaki geniş odanın doğusunda ve batısında yer alan birer odaya koridordan geçiş sağlanır. Ana koridor kuzey ve güney yönlerde, kuzey-güney yönlü koridorlarla birleşmektedir. Batı koldaki koridora batıdan dört, kuzey ve güney yönden birer, doğudan iki oda açılırken, doğu koldaki koridora doğudan dört, kuzey ve güneyden birer, batı yönden iki oda açılır. Bodrum katta, zemin, antibakteriyel PVC ile kaplanmış; tavanlar, düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Yapının kuzey cephesinin ortasındaki ana giriş kısmı cepheden ileri doğru taşırılarak vurgulanmıştır (Fot. 469). Giriş kısmının ortasında üç kemer gözlü bir düzenleme yer alır. Kemerler yuvarlak formlu olup ortadaki kemer yandakilere göre daha geniş tutulmuştur. Profilli olarak yapılan kemerler, ortadaki ikisi serbest, yanlardaki ise duvara gömülü dört mermer sütuna oturur. Bir kaide üstünde yükselen sütunların başlıkları kompozittir. Kemerlerin üstünde iki sıra silme yer alırken, giriş düzenlemesi üstte saçak silmesi ile neticelendirilmiştir. Giriş düzenlemesinin gerisinde yapının holüne açılan ana kapı yer alır (Fot. 470). Yuvarlak kemerli kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer kapı açıklığı bulunmakta, kapı ve pencerelerin kemerleri pilastr şeklinde düzenlenen sövelere oturmaktadır. Cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiştir. Giriş kısmının iki yan cephesinde pilastrlara oturan yuvarlak kemerli nişler vardır. Tavan, düz tavan şeklinde yapılmıştır. Cephenin zemin katında, taşıntılı giriş kısmının doğusunda ve batısında üçer pencere açıklığı bulunur (Fot. 471). Pencereler yuvarlak kemerli olup kemerler profillidir. Pencere altındaki yan yana üç kare çıkıntı cepheye hareketlilik katar. Üçlü giriş düzenlemesinin üstünde birinci kat balkonu bulunmakta ve önünde taş

korkuluk bulunan balkonun, köşeleri “C” kıvrımlı olarak yapılarak yumuşatılmıştır. Balkona, cephenin ortasındaki yuvarlak kemerli kapı açıklığından geçilmekte ve kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere açıklığı vardır. Kapı ve pencere kemerleri yukarıda silme ile çevrilmişken, silme kemer formundan farklı olarak, yanlarda basık ortada sivri formdadır. Balkon kısmı dışa, geniş, profilli, yuvarlak kemerle açılır. Balkonun iki kenarında, kompozit başlıklı birer pilastr vardır. Saçak kısmında ise lombard kemer şeridi yer almakta, cephe en üstte üçgen alınlıkla son bulmaktadır. Balkonun doğusunda ve batısında, ana cephe üzerinde üçer pencere vardır. Pencereler yuvarlak kemerli olup kemerlerin üstünde kemer formunu tekrar eden silmeler bulunur. Pencere altlarında ise yan yana dizilmiş kare şeklinde üç adet çıkıntı yer alır. Cephenin bodrum katında ise üst kat pencerelerinin hizasında, taşınıtılı giriş kısmının doğusunda ve batısında enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı üçer pencere bulunmaktadır. Cephede bodrum ile zemin ve zemin ile birinci kat ayrımı kat silmesi ile verilmiş, zemin ve birinci kat pencerelerinin alt sınırı cephenin bir ucundan diğerine uzanan silme ile belirtilmiştir. Birinci kat pencere kemerlerinin üstünde cephe boyunca uzanan bir silme daha bulunmakta ve cephenin en üstünde saçak silmesi yer almaktadır. Cephe çatı seviyesinde ise parapet duvarı ile sonlanır. Tarihsiz eski fotoğraflardan, Kuzey cephenin ortasındaki balkonun önünde “Evlogi Georgiev Bulgar Hastanesi” yazısının yer aldığı kitabenin bulunduğu anlaşılır (Fot. 472). Başka bir fotoğraftan da kuzey cephenin ortasındaki üçgen alınlığın tepesinde bir haç olduğu görülür (Fot. 473).

Cephenin doğu ve batısında “H” plan şemasını oluşturan kanatların çıkıntıları yer alır. Batı kanadın kuzeye bakan cephesinde, zeminde profilli, yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı bulunmakta ve pencerenin altında yan yana dizilmiş kare şeklinde çıkıntılar yer almaktadır. Cephenin birinci katında üçlü pencere uygulaması görülür. Burada, ortadaki pencere varlığını korurken, iki yandaki pencere açıklıkları betonla kapatılmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerden ortadaki pencere yandakilere göre daha geniş tutulmuştur. Profilli yuvarlak kemerler pilastr şeklinde düzenlenmiş sövelere oturur. Yuvarlak kemerli pencereler altta dört adet pilastra oturur. Pencerelerin altında, zemin katta olduğu gibi yan yana dizilmiş kare şeklinde çıkıntılar bulunur. Cephe iki yandan zeminden başlayıp çatıya kadar uzanan pilastrla sınırlandırılmıştır. Bodrum katta ortada enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklığı vardır. Cephede kat ayrımı kat silmesi ile belirtilirken, pencere altında da silmeye yer verilmiştir. Cephenin çatı seviyesinde saçak silme, bunun altında da lombard kemer şeridi bulunur. Cephe en

üstte parapet duvarı ile sonlanır. Batı kanadın ana girişe bakan doğu cephesinde, zemin katta, dışa doğru kademeli olarak genişleyen yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı yer alırken, pencere altında yan yana üç kare çıkıntı vardır. Birinci katta, zemin kat penceresi hizasında, yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı bulunup pencere altında yan yana üç kare çıkıntı vardır. Ön cephedeki kat silmeleri, pencere altındaki ve birinci kat pencereleri üstündeki silme ile saçak silmesi bu cephede de devam etmektedir. Doğu kanadın batıya bakan cephesinde, zemin kat seviyesinde dışa doğru kademeli olarak genişleyen yuvarlak kemerli pencerenin altında yan yana üç kare çıkıntı yer almaktadır. Birinci katın, zemin kat penceresinin hizasındaki yuvarlak kemerli bir pencere açıklığının altında yan yana üç kare çıkıntı vardır. Ön cephedeki kat silmeleri, pencere altındaki ve birinci kat pencereleri üstündeki silme ile saçak silmesi bu cephede de devam etmektedir.

Yapının doğu cephesinin ortası cepheden hafif ileri taşırılmış, cephe iki yandan pilastrla sınırlandırılmıştır (Fot. 474). Doğu cephenin zemin katında, taşkın kısmın ortasındaki yuvarlak kemerli kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere açıklığı yer alır. Taşkın kısmın gerisinde ise kuzeyde ve güneyde ikişer pencere açıklığı bulunur. Pencereler profilli yuvarlak kemerli olup altlarında yan yana kare formunda üç kabartma vardır. Birinci katta, taşıntılı kısımda, üç pencere açıklığı bulunurken cephenin gerisinde doğu ve batıda ikişer pencere açıklığı yer alır. Bunlar yuvarlak kemerli olup dıştan profilli silme ile çevrelenmiş, pencere altlarında yan yana kare formunda üç kabartmaya yer verilmiştir. Cephenin bodrum katında, üst kat pencereleri hizasında enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklıkları bulunur. Cephede kat ayrımları kat silmesi ile belirtilmiş; zemin kat ve birinci kat pencereleri altlarında, birinci kat pencere kemerleri üstünde saçak kısmında silmeler yer almaktadır. Yapının doğu ve batı cephesi simetrik olarak düzenlenmişken, batı cephenin ortasındaki kapı açıklığı bilinmeyen bir zamanda pencereye çevrilmiştir (Fot. 475).

Yapının güney cephesinin önüne yapılan ek binalardan dolayı cephenin bütünü görülemezken, cepheye ait çizimlerinden yola çıkarak cepheyi tanımlamak mümkündür. Güney cephesinin ortası, yaklaşık yan kanatlar kadar ileri taşırılmıştır (Fot. 476). Taşıntılı kısım, doğu ile batı cephelerinde, bodrum, zemin ve birinci katta birer pencere açıklığı bulunmakta, taşıntılı kısım önde bir kademe daha yaparak beşgen şeklinde sonlanmaktadır. Beşgen çıkıntı iki yandan pilastrlar ile vurgulanmıştır. Bu çıkıntının bodrum katında, ortada düz atkılı kapı açıklığı bulunurken iki yanındaki cephelerde uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencereye yer verilmiş, beşgenin iki

kenarındaki cepheleri ise sağır tutulmuştur. Zemin katta, dışa bakan üç cephede yuvarlak kemerli pencere açıklıkları bulunurken kenardaki cepheler sağır yapılmıştır. Beşgenin birinci katında ise dışa bakan üç kenarda, dairesel formlu pencereler yer almakta olup iki kenardaki cephe sağır olarak düzenlenmiştir. Yapının doğu ve batı kanatlarının güneye bakan cepheleri simetrik olarak düzenlenmiş olup, bodrum katta uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı, zemin ve birinci katlarda yuvarlak kemerli birer pencere yer alır. Cephe, iki yandan pilastrlar ile sınırlandırılmıştır. Güney cepheden ileri doğru taşan batı kanadın doğuya bakan, doğu kolun ise batıya bakan cephesinin önüne bilinmeyen bir tarihte betonarme olarak yapılmış ek kısım bulunmakta ve bu kısmın bodrum katında birer kapı açıklığı, zemin katında uzunlamasına dikdörtgen birer pencere, birinci katında ise enlemesine dikdörtgen birer pencere bulunur. Güney cephede taşıntılı bölümlerin arasında kalan cephede, beşgenin doğusu ile batısında bodrum katta birer kapı ve pencere açıklığı yer alırken, zemin ve birinci katta yuvarlak kemerli ikişer pencere vardır. Güney cephede kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, zemin ve birinci kat pencerelerinin altlarında, birinci kat penceresi üstünde ve saçakta silmelere yer verilmiştir.

Yapı, ahşap kırma çatıyla örtülmüş ve üzeri Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Malzeme Teknik: Yapı subasman seviyesine kadar taş malzeme ile yapılmış, cepheler altı sıra tuğla bir sıra taş şeklinde inşa edilmiştir. Yapının giriş kısmındaki sütunlu düzeleme ve katlar arası geçişi sağlayan merdivenlerinde mermer, çatıda ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Süsleme unsuru olarak taş, karo ve kalemişi süslemeler bulunur. İç mekânda yapının giriş kısmı tavanının ortasındaki kalemişi süslemede, merkezde, daire içerisine alınmış taç yapraklı çiçek motifi yer alırken, dairenin dışında hellenistik üslupta yapılmış lotus-palmet dizisi görülür (Fot. 477). Süslemelerde lacivert, yeşil, bordo ve sarı renk kullanılmıştır. Giriş holünün tavanında kalemişi süslemeler vardır (Fot. 478). Tavan, dıştan içe bordürle çevrilmiş olup en dıştaki bordür üzerinde iğne motifi vardır. İkinci bordür üzerinde çiçeklerden oluşturulmuş zencerek motifi yer alırken, üçüncü bordür noktalardan oluşturulmuştur. Ortadaki geniş tutulan bordür üzerinde aralarında çiçek motiflerinin yer aldığı meander motifi görülür. Beşinci bordürde nokta dizisi, altıncı bordürde çiçeklerden oluşturulmuş zencerek motifi ve yedinci bordürde iğne motifi bulunmaktadır. Sekizinci bordür yeşil, dokuzuncu kırmızı, onuncu beyaz renkli olarak

süslemesiz yapılmıştır. En içteki bordürde ise lotus-palmet dizisi yer alır (Fot. 479). Tavanın ortasında ise giriş kısmı tavanında olduğu gibi daire içerisinde çiçek motifi bulunup, daire dıştan lotus-palmet dizisiyle çevrelenmiştir. Balkon tavanında da kalem işi süsleme yer verilmiştir (Fot. 480). Ancak bugün klasik üslubu yansıtan bu süslemelerin sonradan yapıldığı, hem farklı bir üslupta olması hem de tarihsiz eski bir fotoğraftan anlaşılır (Fot. 481).

Giriş holünün zemini ise karo ile kaplanmıştır. Zemin sekizgen karolarla kaplanmış olup sekizgenlerin arasında haç motifleri bulunmaktadır (Fot. 482). Sekizgen karolar üç bordürle çevrelenmiş olup baştaki ve sondaki bordürde palmet dizisi, ortadaki bordürde zencerek motifi vardır.

Giriş kısmının önündeki sütunlu düzenleme ile balkonun iki yanındaki pilastrların korint başlıkları dış cephedeki süsleme unsurlarıdır. Ayrıca iki renkli taş kullanımı, silmeler, güney cephenin ortasının apsis şeklinde taşıntı yapması, pilastrlar cepheye hareketlilik katan unsurlardır.

2.1.30. İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi

Fotoğraf: 483-514

Çizim: 221-228

Yeri: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İstanbul'un Üsküdar İlçesi Selimiye Mahallesi Tıbbiye Caddesi No: 23'te; 296 ada, 23 parsel, 5 paftada yer almaktadır.

Tarihçesi: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Mekteb-i Tıbbiye'-i Şahane öğrencilerinin aldıkları tıp eğitimini pratiğe dökmeleri için yaptırılmış olan, pavyon sistemindeki, koridorlarla birbirine bağlanan beş bloktan oluşmaktadır. Dr. Rieder Paşa'nın yönetimindeki mektep ve klinik binalarının mimari çizimleri Mimar Vallaury ve Mimar D'aranco tarafından yapılmıştır⁶³⁷. 1895 yılında temeli atılan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin klinik binası olarak Haydarpaşa Askeri Hastanesi düşünülmüş, ancak Rieder Paşa yeni klinik binalarının inşa edilmesini istemiş ve 1899 yılında konunun Padişah Sultan Abdülhamid'e arz edilip onaylanmasından sonra kliniğin inşa çalışmaları

⁶³⁷ Nil Sarı – Burhan Akgün, “Haydarpaşa’da Âbidevî Eser: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII*, c. 1, İstanbul 2014, s. 195.

başlamıştır⁶³⁸. Mekteb- Tıbbiye-i Şahane ve klinik binaları Sultan Abdülhamid'in doğum gününde, 6 Kasım 1903 yılında törenle açılmıştır⁶³⁹.

Klinik binaları, 1909 yılından 1933 yılına kadar Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi'ne tahsis edilmiş, 1933 yılında Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına geçmesiyle klinik binaları Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne verilmiş ve kapsamlı onarımın ardından 1936 yılında Haydarpaşa Numune Hastanesi 225 yataklı olarak faaliyete başlamıştır⁶⁴⁰. Hastane, günümüzde halen bu adla varlığını sürdürmektedir.

Haydarpaşa Numune hastanesinin, Dr. Rieder tarafından tasarlanan orijinal planında, uzunlamasına dikdörtgen şeklindeki kapalı koridorla birbirine bağlanan on iki blok ve servis mekânlarından meydana geldiği görülür (Çiz. 221). Yıldırım Yavuz, bu plan kurgusunu, Bezm-i Alem Guraba-i Müslimin Hastanesinde görülen 19. yüzyıl askeri kışlalardan esinlenilmiş kapalı koridor sistemi ile Hamidiye Etfal Hastanesi'ndeki bağımsız pavyonlardan oluşan sistemin karışımı bir yaklaşımla yapıldığını ifa etmekte, bu plan sistemi ile açık havada ulaşımaya gerek kalmadan hastane blokları arasında tecridin sağlandığını ve servis mekanlarına dıştan ayrı bir ulaşım yolu yapıldığını, böylece servis dolaşımı ve iç dolaşımın birbirinden ayrıldığını belirtmektedir⁶⁴¹. Dr. Rieder'in tasarladığı hastanenin, mevcut maddi sıkıntılar nedeniyle yalnızca günümüzde var olan kısımları inşa edilebilmiştir⁶⁴².

Onarım: Haydarpaşa Numune Hastanesi blokları, en kapsamlı onarımı 1934 yılında geçirmiştir. 2 yıl süren restorasyon çalışmalarının ardından 1936 yılında hastane binası yeniden hizmete başlamıştır. Orijinal olarak hastanenin ana bloğu tek katlı olarak yapılmış ve ortasındaki giriş kısmının üzeri kubbe ile kapatılmışken (Fot. 483), 1934 yılı restorasyonunda giriş kısmındaki kubbe kaldırılmış ve bloğa bir kat daha eklenerek iki katlı hale getirilmiştir. Ayrıca giriş kısmının iki yanında, cephede yer alan pencerelerin oldukça geniş olduğu görülürken, restorasyondan sonra bu pencerelerin daraltıldığı cephedeki izlerden anlaşılır. Dr. Rieder'in çizdiği planda üçüncü bloğun ortası geniş bir koğuş şeklinde düzenlenmiştir (Çiz. 222). Günümüzde bloğun ortadaki koğuş kısmı, koridora açılan odalardan oluşturulmuştur. Dördüncü bloğun güney ucundaki beşgen

⁶³⁸ N. Sarı – B. Akgün, agm., s. 195-196.

⁶³⁹ N. Sarı – B. Akgün, agm., s. 199; A. Ertuğrul, *agt.*, s. 277; Y. Yavuz, agm., s. 134; <https://haydarpasanumuneah.saglik.gov.tr/TR,85393/tarihce.html>.

⁶⁴⁰ N. Sarı – B. Akgün, agm., s. 200-203; <https://haydarpasanumuneah.saglik.gov.tr/TR,85393/tarihce.html>.

⁶⁴¹ Y. Yavuz, agm., s. 134.

⁶⁴² Y. Yavuz, agm., s. 136.

bölüm orijinal planda amfi ameliyathane olarak düzenlenmişken (Çiz. 223), restorasyon sonrasında bu bölüm odalara bölünmüştür.

Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde 1993 yılında izinsiz olarak bazı tadilatların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tadilatlarda, Başhekimlik binasında asma tavan uygulaması yapılmış, asansör evi ahşap malzeme ile kaplanmış, Kadın Doğum Ünitesi'nin bodrum katında kafe yapılmış ve pencere doğramaları değiştirilmiştir⁶⁴³.

Plan ve Mimari Özellikler: Birbirlerine koridorlarla bağlanan beş bloktan meydana gelen hastane binası, ana girişin yer aldığı kuzey-güney yönlü ana blok, ana bloğun doğusundaki kuzey-güney yönlü ikinci blok ile ana bloğun güney ucundaki doğu-batı yönlü koridora, dik olarak birleşen, birbirine paralel, kuzey-güney yönlü, üç bloktan teşekküldür (Çiz. 224). Yapıda, birinci, ikinci ve üçüncü bloklar iki katlı olarak düzenlenmişken, dördüncü blok bir bodrum katıyla toplamda üç katlı, beşinci blok ise iki katlı bodrum kısmı ile toplamda dört katlı olarak inşa edilmiştir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının karşısında yer alan, kuzey-güney yönlü ana bloğun ortasındaki kapı açıklığından, doğu-batı uzantılı geniş bir hole geçiş yapılır (Çiz. 225). Holün doğusunda arka bahçeye geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunurken, kuzey ve güneyinde, koridorlara açılan kapı açıklığı yer alır (Fot. 484). Holün kuzeyindeki koridor bir kemer açıklığı ile ikiye bölünürken, koridorun ilk bölümüne doğu ve batıdan birer oda, geniş tutulan ikinci bölümüne yalnızca doğu yönden üç oda açılır (Fot. 485). Koridorun kuzeyinde bir kemer açıklığı ile geçilen ara hol yer almakta, holün doğusunda tuvalet, batısında ise bir oda bulunmaktadır. Holden bir kemer açıklığıyla, doğu ve batı yönden ikişer odanın açıldığı kuzey-güney yönlü koridora, bu koridordan, kemer açıklığı ile doğu ve batıdan birer mekânın açıldığı hole, holden de yine bir kemer açıklığı ile kuzeydeki bloğun kuzey-güney yönlü koridoruna geçiş yapılır. Ana bloğun güney koridoru bir kemer açıklığı ile ikiye bölünmüştür. Koridorun ilk bölümünde batı bir oda, doğuda ise birinci kata geçişin sağlandığı merdiven bulunur. Koridorun ikinci bölümünde, doğuda üç oda, güneyde üç bloğu birbirine bağlayan koridor ile koridorun batısında kule mekânı vardır. Ana blokta giriş holü ve odalar düz tavan, koridorlar ile kule mekânları volta tonoz şeklinde yapılmıştır.

Ana bloğun birinci katının ortasında, yandaki kanatlara göre yüksek tutulmuş, kare şeklinde geniş bir alan mevcut olup, bu alanın güneydoğu köşesinde katlar arası

⁶⁴³ İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 296-23.

geçişini sağlayan merdiven bulunmakta, merdivenden giriş holüne geçiş yapılmaktadır (Çiz. 226) (Fot. 486). Holün kuzeydoğusunda kütüphane olarak kullanılan, enlemesine dikdörtgen planlı oda (Fot. 487), holün kuzey duvarının ortasında asansör, kuzeybatı köşesinde bir kapı açıklığı ile ulaşılan ara hol bulunur. Ara holün batısında genişçe tutulmuş olan başhekimlik odası, bu odanın kuzeyinde küçük bir hol, ara holün batısında tuvalet, kuzeyinde ise birbirine kapı açıklığı ile açılan dinlenme alanı olarak kullanılan iki oda vardır. Ara holden kuzeydeki doğu-batı uzantılı koridora geçilmekte, koridorun doğusunda mutfak ve depo mekânları, batısında dinlenme odaları, kuzeyinde hol yer alır. Sekiz basamak merdiven inilerek ulaşılan holden, doğu yöndeki kuzey-güney uzantılı koridora geçilmekte, koridorun doğusunda beş, batısında dört oda bulunurken, kuzeyinde bir tuvalet mekânı vardır. Zemin katın kuzey kanadından ikinci bloğa bağlanırken birinci katta bu bağlantı koparılmış, hatta bloğun kuzey ucundaki biri kule mekânı olmak üzere doğudan batıya sıralanan üç mekan bir duvar ile ana bloktan ayrılarak ikinci blok kısmına dahil edilmiştir. Bloğun ortadaki giriş holünün güneyinde, 13 basamaklı merdivenden inilerek ulaşılan kuzey-güney yönlü koridor yer almaktadır (Fot. 488). Koridorun doğusunda kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı olarak düzenlenen oda yemekhane olarak kullanılmakta ve bu oda koridora, iki yanındaki ikişer pencere bulunan bir kapı ile açılır. Bu odanın kuzey duvarının, bloğun tek katlı olduğu dönemdeki güney duvarını oluşturduğu duvardaki kemer ve pencere izlerinden anlaşılır (Fot. 489). Koridor güney yönde, doğu-batı uzantılı ana koridorla birleşirken, güneybatı ucunda bir kapı ile ulaşılan kule mekânı yer alır. Birinci kattaki, giriş holü, kütüphane, güney koridoru, depo, dinlenme odaları, tuvaletlerin üstü düz tavan; giriş holünün açıldığı ara koridor metal alçıpan asma tavan, mutfak tavanı metal karolaj, güney kanattaki koridor ve buraya açılan on bir oda ile holün tavanı ahşap karaloj, kuzey koridorundan geçiş yapılan yemekhanenin tavanı ise ahşap lambri olarak yapılmıştır. Birinci kat zemini, başhekim odası ile güney koridorda karo çini, depo odasında seramik, kuzey koridorunun doğusundaki beş oda, dinlenme odaları ile yemekhanede ahşap lambri, diğer kısımlar PVC ile kaplanmıştır.

Kuzeydeki ikinci blok, kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen planlıdır. Bloğun kuzeyi, doğu ve batı yöne doğru bir oda genişliğinde taşıntı yaparken, güneyi hafif bir taşıntı yapar. Bloğa, zemin katta, ana bloktan ve kuzey cephenin batı kenarındaki kapı açıklığında geçiş sağlanır. Ana bloktan, doğu ve batıdaki odaların açıldığı kuzey-güney yönlü koridora geçilir (Fot. 490). Koridorun kuzeyinde, ortadaki geniş bir hole dört yönden odaların açıldığı taşıntılı kısım yer alır. İkinci blokta odalar düz ahşap tavanlı,

koridor volta döşeme şeklinde yapılmıştır. Ana bloğun kuzeyinde yer alan ikinci bloğun zemin katına ana bloktan geçiş sağlanırken, birinci katta bloklar arası geçiş kapalıdır.

Birinci kata, bloğun kuzeybatı köşesindeki merdivenle ulaşılır. Merdiven evinden, dört yönden odaların açıldığı doğu-batı uzantılı hole geçiş yapılır. Holün güneyinde bir kemer açıklığı ile geçilen ara hol bulunmakta, bu ara hole, doğudan bir kapı ile birbirine bağlanan hasta odaları, batıdan bir kemer açıklığı ile birbirine bağlanan kütüphane açılır. Ara holden bir kapı açıklığıyla doğudan ve batıdan dörder hasta odasının açıldığı kuzey-güney yönlü ana koridora geçilir. Koridorun güneyinde geniş bir mekân yer almakta, mekânın doğu duvarının ortasında, doğu cepheye bitişik olarak sonradan ilave edilen bölüme geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu mekânın güneyinde, doğudan mutfak, batıdan hemşire odasının açıldığı hol, holü güneyinde doğudan bir oda ve tuvaletin, batıdan iki odanın açıldığı koridor vardır. Koridorun güneyinde ise sonradan yapılan bölünmeyle ikinci bloğa dahil edilen ana bloğun kuzey ucundaki mekânlar yer alır. Bu kısımda, ortada bir hol, holün bir kısmının ince bir duvarla kapatılmasıyla oluşturulmuş bir oda ile holün doğusunda bir oda, batısında ise kule mekânı görülür. Bloğun birinci katında, kuzey uçtaki üç oda ahşap tavanlı, güney uçtaki ara holün tavanı metal asma tavan, diğer kısımlar volta tonoz olarak yapılmış, kule mekânı volta tonoz, kuleye açılan hol metal karolaj, holün doğudaki tuvalet mekânı asma tavan şeklinde düzenlenmiştir. Birinci katta, kuzey-güney yönlü koridorun güneyindeki geniş mekânın zemini ahşap lambri ve seramik, mutfakın zemini seramik, geri kalan kısımlarda zemin PVC kaplamadır.

Ana bloğun güneyindeki koridordan geçiş yapılan, birbirine paralel, batıdan doğuya doğru aralıklı olarak yerleştirilen üç bloğu birbirine bağlayan doğu-batı uzantılı, ince ve uzun bir koridor yer alır. Ana bloğun güneyinde, doğu-batı uzantılı koridordan geçiş sağlanan kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı üçüncü blok bulunur. Bloğun Güney ucu doğu ve batı yönden yaklaşık bir oda genişliğinde taşırılmışken, kuzey ucu hafif taşıntı yapmaktadır. Doğu-batı yönlü koridordan, üçüncü bloğun kuzey-güney yönlü koridoruna geçilmekte, koridora doğudan tuvalet mekânı ile bir, batıdan iki oda açılmaktadır (Fot. 491). Koridorun güneyinde, bloğa yapının dışından geçişi sağlayan giriş holü bulunur. Holün batısında, dışarıya açılan kapı açıklığı yer alırken, doğusunun bir duvar ile kapatılarak oda haline getirildiği anlaşılır. Giriş holünün güneyinde, doğudan yedi, batıdan altı odanın açıldığı kuzey-güney uzantılı koridor bulunmakta, buranın güneyinde genişçe bir hol yer almaktadır. Çamaşırhane, mutfak gibi servis mekânlarına

ulaşımın sağlandığı geniş holün doğusunda arka arkaya iki hol yer almakta, ikinci hole iki oda açılmaktadır (Fot. 492). Geniş holün batısında, bir kemer açıklığı ile birbirine bağlanmış iki oda, güneyinde doğudan bir hol ile güneyden bir odaya açılan hol bulunmaktadır. Doğudaki hol, yapının güney cephesinin ortasındaki giriş kısmının holünü oluştururken, hole doğu yönden de bir oda açılmaktadır. Bloğun güneyinde yer alan giriş kısmı eyvan şeklinde dışa açılırken, giriş kısmına batıdan bir oda açılır. Zemin katta, koridor ve odaların tavanı volta tonozdur.

Doğu-batı doğrultusundaki koridordan ulaşılan nc bloğun birinci katında, ana koridordan bir kapı ile doğu ve batı yönden ikişer odanın açıldığı enlemesine dikdörtgen planlı koridora geçilir. Koridorun güneyindeki ara holün doğu ve batısında birer oda bulunmakta, ancak buradaki odaların ince duvarlar çekilerek sonradan oda haline getirildiği anlaşılmaktadır (Fot. 493). Holden, doğu ve batı yönden altışar odanın açıldığı doğu-batı uzantılı koridora (Fot. 494), koridordan da bloğun sonundaki odalara açılan daha geniş hole geçilir (Fot. 495). Holün, doğusunda  tuvalet, batısında , güneyinde bir oda bulunurken, güneydeki oda bir kapı ile batı yöndeki bir odayla birleşmektedir. Bloğun birinci katındaki oda ve koridorların tavanı volta tonoz şeklinde yapılmış, ancak bloğun güney ucunda, birbirine bir kapı açıklığı bağlanan iki oda düz tavanla örtülüdür.

Doğu-batı yönlü ana koridora açılan dördüncü blok, kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı olup, bloğun güney bölümü cepheden doğu ve batı yönde taşıntı yapmakta, beş cepheli olarak neticelenmektedir. Blokları birbirine bağlayan ana koridordan, dördüncü bloğun giriş holüne, buradan da bir kapı açıklığı ile ikiye bölünen, bloğun ortasındaki kuzey-güney yönlü koridora geçilir. Birinci koridora, doğu ve batıdan dört, ikinci koridora ise on oda açılırken, ikinci koridorun güneyindeki kapı açıklığından bloğun güneyindeki taşıntılı bölümün holüne ulaşılır. Hole güneyden iki, doğu ve batı yönden birer oda açılır. Zemin katta, koridora batı yönden eyvan şeklinde açılan ve hemşire bankosu olarak kullanılan oda ile bloğun güney ucundaki beş cepheli çıkmanın bulunduğu kısımdaki odalar düz tavanlı, diğer oda ve koridorlar volta tonozludur. Bloğun zemini ve odalar PVC, koridorlar seramikle kaplanmıştır.

Dördüncü bloğun birinci katı, zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, yalnızca zemin kattaki bloğun kuzeybatı köşesindeki iki oda, birinci katta birleştirilerek tek odaya dönüştürülmüştür. Bloğun birinci kat koridor ve odaları ahşap tavanlı olup, yalnızca bloğun güney ucundaki beşgen kısımdaki odaların tavanı metal karolaj ve asma tavadır.

Birinci kat zemini, koridora açılan iki oda ile bloğun güneyindeki taşınıtlı kısımdaki dört oda PVC, diğer oda ve koridorlar seramikle kaplamıştır. Dördüncü bloğun bodrum katı, üçe bölüme ayrılmış olup, her bölüme doğu cephede yer alan birer kapıdan geçiş sağlanır (Çiz. 227). Birinci ve ikinci bölüm, ortadaki enlemesine dikdörtgen uzantılı koridora doğu ve batıdan açılan mekânlardan oluşurken, üçüncü bölüm bloğun güneyindeki taşınıtlı kısımdan meydana gelir.

Blokları birbirine bağlayan ana koridorun doğu ucundaki beşinci blok, kuzey-güney doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Blok ortadaki, birbirine kemer açıklıkları ile bağlanan enlemesine dikdörtgen koridora açılan, doğudan on altı oda, batı yönden üç tuvalet, bir asansör evi ile on iki odadan oluşur. Zemin katta, oda ve koridorların tavanı düz tavan şeklinde yapılmışken, zemin seramik ile kaplanmıştır. Beşinci bloğun birinci katı, zemin kat planında olduğu gibi ortadaki koridora doğu ve batı yönden açılan odalardan meydana gelir. Bloğun birinci katına, ana koridordan ve bloğun kuzeybatısındaki merdivenden ulaşılır. Bloğun ortasındaki koridora doğu ve batı yönden on birer, güneyden bir oda açılmaktadır. Birinci kat oda ve koridorlarında tavan metal çatalı karolaj olarak yapılmış, zemin PVC ile kaplanmıştır. Beşinci bloğun birinci bodrum katı iki bölüme ayrılmış olup, kuzeydeki birinci bölüme yapının dışından, ikinci bölüme ise hem dıştan hem de ortadaki koridora batı yönden açılan asansör ve merdivenle geçiş yapılır. Kuzeydeki birinci bölüm, ortadaki hol, holün doğusundaki üç oda, batısındaki iki oda ile batı yönden bir odanın açıldığı hol ve güneyindeki ikinci bölüme kadar uzanan yan yana iki mekândan oluşur. Kuzeydeki hole doğu ve batıdan açılan hol ve odaların tavanları plastik lambri, zeminleri mermer; holün güneyindeki iki mekândan kuzeydekinin tavanı alçıpan asma tavan, güneydekinin metal karolaj olup her iki mekânın zemini seramik kaplıdır. Birinci bodrum katın ikinci bölümü, ortadaki enlemesine dikdörtgen planlı koridora doğu ve batı yönden açılan odalardan teşekküldür. İkinci bölümde tavanlar alçıpan asma tavan, zeminler PVC kaplamadır. Bloğun ikinci bodrum katı, birinci bodrum katının kuzey bölümünden meydana gelmektedir (Çiz. 228). İkinci bodrum katı da ikiye bölünmüş olup, kuzeydeki bölüm birbirine açılan odalardan meydana gelirken, odaların tavanları alçıpan asma tavan, zeminler seramik kaplıdır. İkinci bölüme güney duvarının ortasındaki kapı açıklığından girilmekte, kapıdan “L” şeklinde düzenlemiş hole geçilmektedir. Holün batısında iki, doğusunda üç oda bulunurken, doğudaki odalardan güneydekinin ince bir duvarla kapatılarak sonradan oda haline getirildiği duvar kalınlığından ve güney duvara bağlanma

şeklinden anlaşılmaktadır. Holün kuzeyinde, kuzey-güney doğrultulu bir koridor vardır. Koridora, batı ve kuzey yönden bir, doğu yönden iki oda açılır. İkinci bölümde hol, koridor ve odaların tavanları alçıpan asma tavan şeklinde yapılmışken, giriş holünün kuzey ucuna açılan odalarından doğudakinin zemini seramik, batıdakinin karo, koridor ile koridora kuzey ve doğu yönden açılan odaların zemini karo diğer kısımlarda zemin PVC kaplıdır.

Dördüncü blok ile beşinci blok arasında, ana koridorun güneyinde, cepheden poligonal olarak çıkıntı yapan, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen bir bölüm yer alır. Bu bölümün zemin katı, ortada genişçe bir mekân ve bu mekâna doğudan açılan üç mekândan teşekküldür. Zemin kattaki mekânların tavanları alçıpan asma tavan olup, zemini PVC kaplıdır. Birinci katta, ortadaki geniş mekân ince bir duvarla ikiye bölünmüş, doğudaki üç mekân ise bir duvarla tamamen kapatılarak bu mekanlara ana koridordan ayrı bir giriş verilmiştir. Ortadaki mekânların tavanları alçıpan asma tavan, zemini PCV, doğudaki mekânların tavanı alçıpan asma tavan, zemini seramiktir. Bodrum katta, ortadaki geniş mekâna ana koridor yerine dışarıdan geçiş yapılmakta, ortadaki mekândan doğudakine kapı açıklığı ile geçiş sağlanırken, batıdaki ikisine batı duvarındaki açıklıktan ulaşılmaktadır. Ortadaki geniş mekân ile batıdaki mekânların tavanları düz tavan, zeminleri karo, doğudaki mekânların tavanları beton, zemini şaptır.

Yapının, batıda caddeye bakan ana cephesi, ortadaki ana blok ile ikinci ve üçüncü bloktan oluşur. Ana bloğun ortasında yer alan giriş kısmı cepheden ileri ve yukarı doğru taşırılmıştır (Fot. 496). Taşkın cephenin ortasında taçkapı şeklinde düzenlenmiş yuvarlak kemerli giriş açıklığı, cepheden ileri taşırılarak iki yandan pilastrlar ile vurgulanmıştır. Dıştan üç sıra silme ile sınırlandırılmış olan taçkapının kapı açıklığını oluşturan yuvarlak kemeri konsollara oturtulmuş, tepelik kısmının içerisinde latin harfleri ile yazılmış “Haydarpaşa Numune Hastanesi” yazısının yer aldığı kitabeliğe yer verilmiştir. Taç kapının yukarısında, birinci katta, ana giriş kapısı genişliğinde, sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklığının silmelerle çevrelenmiş olan köşelik kısımları bitkisel bezemeler ile süslenmiş, pencere cephenin iki köşesinde yer alan pilastrlar ile vurgulanmıştır. Pencerenin altında içi boş bırakılmış dikdörtgen formlu bir kartuş bulunurken, yukarısında içi boş bırakılmış dikdörtgen formlu kitabelik yer alır. Taçkapının giriş kısmının iki yanında, cepheden taşırılmış olan birinci kademede, zemin ve birinci katta birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Zemin kat pencereleri dalgalı kemerli olarak düzenlenmiş olup, geniş tutulan pencere açıklığı içerisinde üçlü pencere

düzenlemesi görülür. Bu üçlü pencere, ortada, yandakilere göre geniş ve yüksek tutulmuş sivri kemerli, iki yanda ise dar ve alçak tutulmuş yüksek sivri kemerli pencerelerden oluşur. Birinci katta, zemin kat pencereleri genişliğinde, basık kemerli birer pencere bulunmaktadır. Taşıntılı kütlelerin yan cephelerinde de ön cephedeki pencere uygulamaları yer alır. Simetrik bir düzenlemeye sahip cephede, taşıntılı kütlelerin iki yanında, ana cephe üzerinde, zemin ve birinci katlarda, basık kemerli beşer pencere açıklığına yer verilmiş olup, zemin katın basık kemerli pencereleri bir çerçeve içerisinde verilmiştir. Birinci kat pencereleri taşıntılı kesme taşlarla belirtilirken, dört sıra silme ile de birbirine bağlanmıştır. Ana cephe, iki yandan, cepheden ileri ve yukarı doğru taşırılmış kuleler ile sınırlandırılmış olup, kulelerin zemin katında basık kemerli pencere, birinci katında dikdörtgen formlu, düz atkılı, bir çerçeve içerisine alınmış sivri kemerli pencere, üçüncü katında enlemesine dikdörtgen formlu düz atkılı çerçeve içerisine alınmış üçlü pencere uygulaması yer alır (Fot. 497). Kulelerin üç cephesinde de aynı pencere uygulamasına yer verilmiş, zemin kat pencereleri ile birinci ve ikinci kattaki pencerelerin içinde bulunduğu çerçeveler cepheden taşıntılı kesme taşlarla vurgulanırken, cephe köşeleri köşe taşları ile belirtilmiştir. Cephenin taç kapı ile kuleler arasında kalan kısmında, zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir.

Ana bloğun kuzey ve güney ucundaki kulelerden başlayan ikinci ve üçüncü blokların batı cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. İkinci bloğun kuzey ve güney uçları cepheden ileri taşırılmış olup, güneydeki taşıntılı kütlelerin zemin ve birinci katında, basık kemerli üçer pencere yer alırken, kuzeydeki taşıntılı kütlelerin zemin ve birinci katında basık kemerli dörder pencere açıklığı bulunur (Fot. 498). İki taşıntılı kütlelerin arasında kalan cephede, zemin ve birinci katta, basık kemerli yedişer pencereye yer verilmiştir. Bloğun batı cephesindeki pencereler, cepheden taşkın kesme taşlarla belirtilmiş, pencereler dört sıra silme ile birbirine bağlanmıştır. Zemin kat ile birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmıştır.

Ana bloğun güneyindeki üçüncü bloğun batıya bakan cephesi, ikinci bloğun cephesiyle aynı şekilde, burada yalnızca bloğun kuzeydeki taşıntılı kütlelerin zemin katı, iki pencere, bir kapı açıklığı şeklinde yapılmıştır (Fot. 499).

Üçüncü bloğun güneye bakan cephesinin ortasında, zemin katta eyvan şeklinde dışa açılan giriş kısmı bulunmaktadır. Dokuz basamaklı merdivenle ulaşılan giriş kısmının güney cephesinin ortasında bloğa geçişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı yer

alırken, kapı açıklığının iki yanında basık kemerli birer pencere açıklığı bulunur. Batı cephede basık kemerli bir kapı açıklığı bulunurken, doğu cephedeki izlerden daha önceden burada bir kapı açıklığı olduğu, ancak sonraki dönemlerde betonla kapatıldığı anlaşılır. Kapı ve pencereler cepheden taşıntılı kesme taşla belirtilmiş, pencereler dört sıra silme ile doğu ve batıdaki kapı açıklıklarına bağlanmıştır. Güney cephede, eyvan şeklindeki düzenlemenin iki yanında basık formlu ikiz kemerli birer pencere yer alırken, batıdaki pencerelerden doğudakinin sonradan kapıya çevrildiği anlaşılır. Cephenin birinci katında, eyvan şeklindeki girişin üstünün betonarme olarak sonradan odaya çevrildiği ve cepheye de dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı yapıldığı görülür. Buranın iki yanında ise zemin katta olduğu gibi ikiz kemerli birer pencere yer alır. Eyvan şeklindeki orta kısmın iki yanında, cephedeki kat ayrımları silme ile belirtilmiştir (Fot. 500).

Üçüncü bloğun doğuya bakan arka cephesinde iki köşe ileri taşırılmış, güneydeki kütle kuzeydeki kütleye göre daha taşkın yapılmıştır. Cephenin güneyindeki taşkın kütlede doğuya bakan cephesinde, zemin ve birinci katta, basık kemerli beşer pencere yer almakta ve pencereler birbirine dört sıra silmeyle bağlanır. Taşkın kütlede kuzey cephesinde ise zemin ve birinci katta birer pencere bulunur. Cephenin kuzeyindeki taşkın kütlede doğu cephesinde, zemin ve birinci katta basık kemerli üçer pencere açıklığı vardır. Taşıntılı iki kenarın arasında kalan ana cephede, zemin ve birinci katta, basık kemerli yedişer pencere yer alır. Zemindeki eğim nedeniyle bloğun doğu cephesinde zemin kat yüksekte kalmış olup, zemin kattan yere kadar cephe sağır tutulmuştur. Cephe boyunca uzanan silme ile kat ayrımları vurgulanmıştır (Fot. 501).

Bloklar arası geçişin sağlandığı doğu-batı uzantılı ana koridorun, üçüncü ve dördüncü bloklar arasında kalan güney cephesinin zemin katında, ortada basık kemerli kapı açıklığı, bunun doğusunda basık kemerli üç pencere, batısında ise basık kemerli iki pencere ve en sonda bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Ortadaki kapı açıklığı demir bir kapı ile kapatılmış ve önündeki merdivenler yıkılarak iptal edilmiştir. Cephenin batı köşesindeki kapı açıklığı ise, form ve ebatları bakımından pencere açıklıkları ile benzeşmesinden dolayı, sonradan, pencereden kapıya dönüştürüldüğü düşünülebilir. Cephenin birinci katında basık kemerli beş pencere açıklığı ile batı blokla birleştiği kısımda, diğer pencerelerin yaklaşık ½ oranında bir pencere açıklığı vardır. Cephedeki kapı ve pencereler, taşıntılı kesme taşla belirtilmiş olup, dört sıra silme ile birbirine bağlanmış ve cephede kat ayrımı silme ile vurgulanmıştır. Cephede bodrum kat seviyesi ise sağır tutulmuştur (Fot. 502).

Dördüncü bloğun batı cephesinde, üçüncü bloğun doğu cephesinde olduğu gibi iki kenardaki mekânlar cepheden ileri taşırılmış ve cephenin güneyindeki taşkın kütle kuzeydekine göre daha uzun tutulmuştur (Fot. 503). Cephenin kuzeyindeki taşkın kütlelerin zemin ve birinci katında kare formlu, basık kemerli ikişer pencere açıklığı yer alır. Güneydeki taşkın kütlelerin batı cephesinde, zemin ve birinci katta, dikdörtgen formlu, basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunurken, kuzey cephesinde zemin ve birinci katta basık kemerli, dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı vardır. Taşkın kütlelerin, cephe köşeleri kesme taşla belirtilmiştir. Taşkın kütlelerin arasında kalan ana cephede zemin katta basık kemerli beş pencere, bir kapı açıklığı, birinci katta basık kemerli altı pencere açıklığı yer alır. Zemin kattaki, cephenin güneyindeki kapının sonradan açıldığı, buranın betonarme olarak yapılmasından anlaşılır. Ayrıca zemin kattaki pencere form ve düzeninin birinci kattakilerle aynı olmasından dolayı zemin kattaki kapı olan yerde daha önceden pencere açıklığının bulunduğu söylenebilir. Bloğun cephesi, pencere form ve ölçüleri bakımından farklılık göstermektedir. Diğer bloklarda aynı düzlem üzerine aynı form ve büyüklükte pencere açıklıklarına yer verilirken, burada zemin katta beş pencere açıklığından ortadaki kare formlu ve genişçe yapılmışken, kare formlu pencerenin kuzeyindeki pencere ise dikdörtgen formlu, ancak diğerlerine göre daha ince yapılmıştır. Aynı pencere düzenine birinci katta da yer verilmiştir. Cephedeki pencereler, diğer cephelerde olduğu gibi dört sıra silme ile birbirine bağlanmıştır. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Bodrum kat kısmı ise üç sıra kesme taş ile sınırlandırılmış olup, bodrum kat cephesinde, kare formlu, küçük boyutlu iki havalandırma pencerelerine yer verilmiştir. Bloğun poligonal olarak düzenlenmiş olan güney ucunun beş cephesinde, zemin ve birinci katta basık formlu birer ikiz kemerli pencere bulunmaktadır. Beşgen bölümün doğu cephesinde, batı cephede olduğu gibi zemin ve birinci katlarda basık kemerli ikişer pencere vardır. Batıdan doğuya doğru eğimin artması nedeniyle beşgen bölümün doğu cephesinde, bodrum katta, bir kapı açıklığı ve kapı yukarısında dikdörtgen formlu bir pencere ile kapının kuzeyinde düz atkılı bir pencere yer alır. Bloğun doğu cephesinde, batı cephesinde olduğu gibi iki kenardan ileri taşırılmış mekânlar bulunur. Güneydeki taşıntılı kütle kuzeydekine göre cepheden daha fazla taşırılmış olup, taşkın kütlelerin doğu cephesinde, zemin ve birinci katlarda basık kemerli ikişer, kuzey cephesinde zemin ve birinci katlarda birer pencereye yer verilmiş, cephe köşeleri kesme taşlarla belirtilmiştir (Fot. 504). Kuzeydeki taşıntılı kütlede, zemin ve birinci katlarda basık kemerli ikişer pencereye yer verilmiş, cephe köşeleri kesme taşlarla vurgulanmıştır. Cephenin bodrum katında bir kapı açıklığı ve bir

pencere bulunur. Taşıntılı kütleler arasında kalan ana cephede, zemin katta, üç tane kare formulu basık kemerli, iki tane dikdörtgen formulu basık kemerli pencereye yer verilmiş, dikdörtgen formulu pencerelerden güneydeki daha dar tutulmuştur. Birinci kat pencereleri de zemin kat pencerelerini tekrar etmektedir. Bodrum katta, cephenin güneyinde bir kapı açıklığı ile kapı açıklığının kuzeyinde iki pencere açıklığı bulunmakta, ayrıca cephede üç tane havalandırma boşluğu yer almaktadır. Bloğun doğu cephesindeki pencereler birbirlerine dört sıra silme ile bağlanmış, zemin kat ile birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmıştır.

Dördüncü blok ile beşinci blok arasında beşgen formulu, küçük bir bina yer alır. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen bu binada cepheler simetrik olarak düzenlenmiştir (Fot. 505). Binanın tüm cephelerinde, zemin ve birinci katlarda basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunur. Zemin kat pencereleri dört sıra silme ile birbirine bağlanırken, birinci kat pencerelerinde bu silmeler yer almaz. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilirken, birinci kattaki pencerelerin denizlik seviyesinde silmeye yer verilmiştir. Cephe köşeleri kesme taşla belirtilmiştir. Bodrum katta doğu cephe hariç tüm cephelerde ikişer pencere açıklığı vardır.

Üçüncü blok ile dördüncü blok ve dördüncü blok ile beşinci blok arasında yer alan ana koridorun güney cephelerinde, zemin ve birinci katlarda basık kemerli ikişer pencere açıklığı yer alır. Kat ayrımları silme ile verilmiş olup birinci kat pencerelerinin denizlik seviyesinde de bir silme bulunur. Üçüncü ile dördüncü blok arasında, cephede bodrum kat kısmı sağır tutulmuşken, dördüncü ve beşinci bloklar arasında iki pencere açıklığına yer verilmiştir.

Doğu-batı yönlü ana koridorun en doğusundaki beşinci bloğun batı cephesinde birinci ve ikinci bodrum kat seviyeleri dışa yansımış, ancak cephenin önüne sonradan betonarme olarak yapılmış olan ve zemin kat başlangıç seviyesine kadar uzanan bina nedeniyle orijinal cephe kapatılmıştır (Fot. 506). Batı cephenin kuzey ucundaki iki mekân kademeli olarak ileri taşırılmıştır. Cephenin en kuzeyindeki taşkın kütlelerin zemin ve birinci katında basık kemerli üçer, içteki taşkın kütlelerin zemin ve birinci katlarında basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunur. İçteki taşıntının, güneydeki pencerenin yarısı betonla kapatılmış, pencere müdahalelerle bodrum kat seviyesine kadar uzatılarak cephedeki birlik bozulmuştur. Cephenin, bodrum kat seviyesini kapatan ek bina, kuzeydeki taşıntılı kısmın önünde bittiği için bu kısımda birinci ve ikinci bodrum katları

tanımlanabilmektedir. En kuzeydeki taşkın kütlelerin birinci ve ikinci bodrum katında, düz atkılı üçer pencere açıklığı bulunur. İçteki taşıntılı bölümde ise birinci ve ikinci bodrum katta birer pencere açıklığı yer alırken, birinci bodrum kattaki pencere açıklığının güneyinde bir pencere daha bulunduğu, ancak pencerenin etrafının betonarme oluşu, diğer pencerelerden daha alçakta olması ve form olarak farklılık göstermesinden dolayı bu pencerenin sonraki bir dönemde yapıldığı anlaşılır. Cephenin kuzeyinde, ileri taşırılan tuvalet mekânları, zemin ve birinci katta ince, uzun ve basık kemerli üçlü pencere uygulaması ile dışa açılır. Taşıntılı kütlelerin arasında kalan ana cephede, zemin ve birinci katta, basık kemerli sekizer pencere açıklığı vardır. Zemin kat pencereleri dört sıra silme ile birbirine bağlanırken, birinci katta pencerelerinin denizlik seviyesindeki silme cepheyi bir uçtan diğer uca kat etmektedir. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanırken, birinci bodrum kat ile zemin kat ayrımı kesme taş dizisi ile belirtilmiştir. Zemin ve birinci katta cephe betonla sıvanmışken, bodrum katların cephesinde taş örgü görülür.

Bloğun güney cephesinin ortası ileri taşırılmış, burada zemin ve birinci katlarda basık kemerli, birinci bodrum katta düz atkılı üçlü pencere düzenlemesi, ikinci bodrum katta ortada, düz atkılı kapı açıklığı ile kapı açıklığının iki yanında düz atkılı birer pencere açıklığı vardır. Taşıntılı orta kısmın, gerisinde, cephenin iki yanında, zemin ve birinci katlarda, basık kemerli birer pencere açıklığı bulunur (Fot. 507).

Bloğun doğu cephesi batı cephesinin simetriği olarak yapılmış olup, doğu cephenin kuzey ucundaki taşkın mekân daha uzun tutulmuş ve burada zemin ile birinci katta basık kemerli dörder pencere açıklığına yer verilmiştir (Fot. 508). Zemin katta, kuzey uçtaki pencerenin önüne, karşı taraftaki bloğa bağlantı sağlamak için eklenen tüp geçit nedeniyle, buradaki pencerenin kapıya dönüştürüldüğü anlaşılır. Batı cephede takip edilemeyen bodrum katlar, doğu cephede tanımlanabilmektedir. Arazideki eğim nedeniyle iki katlı olarak düzenlenen bodrum katlar, cephenin ortasında tek kata düşer. Cephenin güneydeki iki kademeli olarak ileri taşırılan kütlelerden kuzeydekinde, birinci ve ikinci bodrum katlarda üçer, içteki taşıntılı kütlede düz atkılı ikişer pencere açıklığı yer alır. Ana cephenin kuzeyinde, ikinci bodrum katta, düz atkılı üç pencere açıklığı ile bir kapı açıklığı yer almakta, buradan sonra cephe güneye doğru tek bodrum katlı olarak devam etmektedir. Birinci bodrum katta düz atkılı yedi pencere açıklığı ile dokuz basamaklı merdivenle ulaşılan bir kapı açıklığı vardır. Cephenin güneyindeki taşıntılı kütlede düz atkılı üç pencere açıklığı ve zemin kattaki kapıya dönüştürülen pencere hizasında kapı açıklığı bulunur. Cephede, zemin kat pencereleri dört sıra silme ile

birbirine bağlanmış, birinci kat pencerelerinin denizlik seviyesinde silmeye yer verilmiş, zemin ve birinci kat ayırımı kat silmesi ile sağlanmıştır.

İkinci bloğun kuzey cephesinde, zemin katta basık kemerli altı pencere ve bir kapı açıklığı, birinci katta basık kemerli yedi pencere açıklığı bulunur (Fot. 509). Pencerelerin yukarısında basık kemerli alınlık yer alırken pencereler, pilastrları hatırlatan kesme taş malzeme ile oluşturulmuş taşıntılı dikey uzantılar ile bölünmüştür. Birinci katta, doğu ve batı uçlardaki pencereler ile zemin katta doğu uçtaki pencere betonla tamamen, batı uçtan ikinci pencere ise yarıya kadar kapatılmıştır. Zemin kattaki kapı açıklığının, pencerelerle aynı form ve büyüklükte olmasının yanında konum olarak cephenin köşesinde olması gibi göstergeler bakımından, pencereden kapıya dönüştürüldüğü varsayılabilir. Cephede kat ayırımı silme ile vurgulanırken, cephe köşeleri kesme taşla belirtilmiştir. Bloğun doğu cephesinin önünün büyük bir bölümü, betonarme olarak yapılan ek bölüm nedeniyle kapatılmış olup, cephenin görünen kısımlarından batı cephe ile simetrik olarak düzenlediği söylenebilir (Fot. 510).

Ana bloğun doğu cephesinin ortasındaki giriş kısmı, batı cephedeki girişi tekrarlamakla birlikte, doğu cephede kapının bulunduğu orta kısım taşırılmamıştır (Fot 511). Giriş kısmının kuzey ve güneyinde, cephede, zemin ve birinci katta beşer pencere açıklığı bulunurken, zemin ve birinci katlardaki pencereler düz lentolu olarak yapılmıştır. Yapının birinci katının betonarme olması burasının sonraki bir dönemde onarıldığını göstermektedir. Zemin kat pencereleri, kemer seviyesinde silmeler ile birbirine bağlanırken, cephede kat ayırımı kat silmesi ile belirtilmiştir.

Doğu-batı uzantılı ana koridorun kuzey cephesinin, zemin ve birinci katlarında basık kemerli 18'er pencere açıklığı yer alırken, zemin katta, dördüncü bloğun hizasında bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Fot. 512). Bloğun doğusunda dördüncü ve beşinci blok arasındaki hizada, üç cepheli olarak dışa taşırılmış olan kısmın betonarme olarak sonraki bir dönemde yapıldığı anlaşılır.

Haydarpaşa Numune Hastanesi'ni oluşturan blokların üzeri Marsilya kiremitle kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüş, çatıların cepheden taşırılmasıyla oluşturulmuş saçakların altı ahşapla kaplanmıştır.

Malzeme ve Teknik: Taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen binalar topluluğunda, kapılar, pencereler, silmeler, cephe köşeleri kesme taş, tavan, zemin, çatı

ve çatı saçağında ahşap, tavan ve volta tonozlarda demir malzeme kullanılmıştır. Sonradan yapılan ilavelerde ise beton malzeme yer almaktadır.

Süsleme: Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, süsleme unsuruna ana bloğun giriş holünde ve taçkapısında yer verilmiştir. Ana bloğun giriş holünde, koridora ve dışa açılan dört kapının üstünde, alçı malzemeyle yapılmış "C" kıvrımlı soyut bitkisel süslemeler yer alır (Fot. 513).

Taçkapıda ise, birinci kat pencere köşelerinde, kabartma olarak yapılmış süsleme kompozisyonu, merkezde karşılıklı olarak yerleştirilmiş stilize palmet motifinden çıkarak iki yana uzanan "S" ve "C" kıvrık dal ile yapraklardan meydana gelen soyut bitkisel motiflerden oluşmaktadır (Fot. 514).

2.1.31. Kayseri Talas Amerikan Hastanesi

Fotoğraf: 515-536

Çizim: 229-235

Yeri: Talas Amerikan Hastanesi, Kayseri'nin Talas İlçesi Yukarı Mahalle'de; 19 pafta, 40 ada ve 1 parselde yer alır. Hastane binası yüksek bir mevkide, yerleşim yerlerinden uzakta, eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir.

Tarihçe: Kitabesi bulunmayan hastane binası 1900 yılında inşa edilmiştir. Amerikalıların misyonerlik faaliyetlerini sürdürmek adına 1886 yılında Kayseri'ye gelen Dr. William Dodd, Kayseri'de ilk düzenli tıbbi misyonerliği başlatmış ve kısa sürede tıbbi açıdan gösterdiği başarılar üzerine bir hastane yapmak için girişimlerde bulunmuştur⁶⁴⁴. Bu amaçla önce Amerikan Board Merkezi'nin iznini almayı başarmış ve ardından New York'taki arkadaşlarından aldığı yardımlarla 1897 yılında hastane inşa çalışmalarına hız vermiş ve Osmanlı Devleti'nden de hastane inşası için izin çalışmalarını başlatmıştır⁶⁴⁵. Dr. Dodd'un bir ev inşası olarak göstererek gizlilik içerisinde yaptığı hastane inşasının büyük bir bölümü 1900 yılında tamamlanmış ve hastane hizmete açılarak hasta tedavisine başlanmıştır⁶⁴⁶.

Hastane binası faaliyete başladığı günden itibaren kesintisiz hizmet verirken, 1911 yılında iç problemler nedeniyle altı ay kadar kapalı kalmış, daha sonra 1 Eylül 1911

⁶⁴⁴ İdris Yücel, *Anadolu'daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik (1880-1930)*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011, s. 252, 255.

⁶⁴⁵ İ Yücel, *agt.*, s. 255.

⁶⁴⁶ İ Yücel, *agt.*, s. 256.

yılında yeniden hizmete açılmıştır⁶⁴⁷. 8 Mayıs 1916 yılında ise hastaneye Osmanlı Devleti tarafından el konularak askeri hastane olarak kullanılmış, 1924 yılında yeniden Amerikan Board'a verilen hastane binası 1973 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüş ve 1974 yılında Erciyes Üniversitesi'ne devredilmiştir⁶⁴⁸. Hastane binasının bulunduğu yapılar topluluğu bugün Erciyes Üniversitesi konukevi olarak kullanılmaktadır.

Onarım: Yapının eski fotoğraflarından, günümüze gelinceye kadar değişikliklere uğradığı görülür. Binanın kuzey cephesini gösteren 1908 yılına ait fotoğrafta, cephenin batı kenarında birinci ve ikinci katlarda balkon olduğu, cephenin doğusuna yakın bir konumda taşıntılı bir kütle, olduğu ve doğu kenarın birinci katında yuvarlak kemerli üçlü pencere uygulamasının bulunduğu görülür (Fot. 515). Ayrıca cephenin ortasındaki çatı üçgen şeklinde düzenlenmiştir. Yapının batı ve güney cephesinin bir kısmını gösteren, 1912 yılına ait fotoğraftan batı cephenin önündeki sütunlu düzenlemenin üstünde balkon yerine üçgen alınlık olduğu anlaşılır (Fot. 516). Bugün girintili olarak düzenlenmiş olan cephenin kuzeyinin birinci ve ikinci katlarının dışa taşıntılı olarak yapıldığı görülür. Ayrıca giriş kısmının üstünde sivri kemerli üçlü pencere uygulamasına yer verilmiş, çatı üçgen şeklinde yapılmıştır. Hastane binasında 14 Kasım 2016 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2019 yılı itibariyle devam etmektedir. Restorasyon çalışmaları sırasında yapının iç mekânları tamamen elden geçirilmiş, duvarlar betonla sıvanmış, odalara banyo kısımları eklenmiş, kapı ve pencere çerçeveleri değiştirilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Talas Amerikan Hastanesi yüksekçe bir tepe üzerindeki geniş bir bahçe içerisinde, bodrum kat üstüne üç katlı olarak inşa edilmiştir. Hastane binasının, ev binası adı altında inşa edilmesinden dolayı mimarisinin iç sofalı evler şeklinde yapılmış olduğu görülür. Kareye yakın dikdörtgen planlı hastane binası ortadaki uzunlamasına dikdörtgen koridorun iki yanına sıralana odalardan oluşmaktadır. Hastane binasının ana girişi zemin katta, batı cephesinin ortasında yer alır. Merdivenle ulaşılan kapı açıklığından hole, buradan da hem katlar arası geçişi sağlayan merdivenlere hem kuzeydeki odaya hem de sofaya geçiş yapılmaktadır (Çiz. 229) (Fot. 517). Sofanın kuzeyinde biri enlemesine, diğeri ise boylamasına olmak üzere iki koridor yer alır (Fot. 518, 519). Enlemesine dikdörtgen koridora tuvalet mekânları açılırken, boylamasına dikdörtgen koridora iki oda açılmaktadır. Sofanın doğusunda ve güneyinde ikişer oda

⁶⁴⁷ İ Yücel, *agt.*, s. 257-259.

⁶⁴⁸ İ Yücel, *agt.*, s. 259; Cenk Demir, "Amerikan Board ve Talas Amerikan Hastanesi", *Talas Amerikan Koleji Klinik Tarihinden Bir Kesit*, Kayseri 2016, s. 36-41.

bulunur. Binanın, günümüzde, otel olarak işlevlendirilmesinden dolayı bu odalarda banyolara da yer verilmiştir. Güneydeki odalardan batıdakinin önünde balkon vardır. Sofa ve odaların zemini ahşap olarak, tavanı da düz ahşap tavan şeklinde yapılmış, duvarlar betonla sıvanmış ve banyo kısımlarının duvarları seramikle kaplanmıştır.

Zemin kat merdivenleri ile ulaşılan birinci katta sofaya geçiş sağlanır (Fot. 520). Sofanın kuzeyinde enlemesine dikdörtgen koridora açılan tuvalet mekânları, koridorun batısında sofadan geçiş sağlanan iki oda bulunmakta ve bu odalardan doğudakinin içerisine banyo bölümü konulmuş, batıdaki odada kuzeydeki ikinci mekân banyo olarak yapılmıştır (Çiz 230). Sofanın batısında giriş holünün üstüne denk gelen kısım oda olarak değerlendirilmiş ve bu oda, kuzeyindeki odaya bir kapı açıklığıyla bağlanırken, batısında da balkon bulunur (Fot. 521). Batı kanadın güneyinde bulunan odaya, sofadan geçiş sağlanırken odanın içerisinde banyoya yer verilmiş ve sofa ile oda arasına bir geçiş holü konulmuştur. Sofanın güneyinde içerilerinde banyo bölümü bulunan iki oda yer alırken, bu odalardan batıdakinin önünde balkon bulunmaktadır. Bir diğer balkon ise sofanın doğusundadır.

Yapının ikinci kat planı birinci kat planını tekrarlarken, birinci kattan farklı olarak balkonlara yer verilmemiştir (Çiz. 231) (Fot. 522). Sofa ve odaların zemini ahşapla, tavanı da düz ahşap tavan şeklinde yapılmış, duvarlar betonla sıvanmış ve banyo kısımlarının duvarları seramikle kaplanmıştır.

Zemin kattaki merdivenle geçilen bodrum katta geniş sofayı “L” şeklinde çevreleyen odalar yer alır (Fot. 523). Sofanın kuzeyindeki dört odadan ikisi sofaya açılırken diğer iki oda iç içe yapılmıştır (Çiz. 232). Sofanın batısında ise beş oda bulunmakta bu odalardan ikisi sofaya açılırken diğer odalar kapı açıklıkları ile birbirine bağlanmakta, kuzey uçtaki odanın kuzey cephesindeki kapı açıklığından da bodrum kata dıştan geçiş sağlanmaktadır.

Oldukça sade bir cephe düzenlemesine sahip olan binada, batı cephenin ortasında zemin kat seviyesinde yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapının önünde sütunlu giriş düzenlemesi bulunurken, kapı sahanlığına on basamaklı iki kollu merdivenle ulaşılır (Fot. 524). Giriş kısmının dörtlü sütun düzenlemesinde sütunlar altta postamentlere otururken, üstte toskan başlıklar ile sonlanır. Yuvarlak kemerli kapı açıklığının güneyindeki üç, kuzeyindeki iki pencere dikdörtgen formlu, düz atkılı olup kemer ve denizlik taşları taşınarak belirtilmiştir. İkinci katta ana kapı açıklığı hizasında yuvarlak

kemerli balkon kapısı yer alırken, kapının güneyinde iki, kuzeyin de ise üç pencere açıklığı bulunur. Cephenin ikinci katında ise diğer pencerelere göre daha kısa tutulmuş altı pencere vardır. Cephenin bodrum katında kuzey ve güney kenarlarda birer, ortadaki taşıntılı kısımda bir olmak üzere kareye yakın dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı vardır. Kat ayrımları kat silmeleri ile yapılmış olup silmeler tüm cepheleri kuşatmaktadır. Cephe iki köşeden pilastrla sınırlandırılmıştır.

Güney cephenin zemin katının ortasındaki düz atkılı kapı açıklığına yedi basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Kapı açıklığının batısında iki, doğusunda ise üç pencere açıklığı vardır. Güney cephenin birinci ve ikinci katında beşer pencere açıklığı yer alır. Pencere açıklıkları dikdörtgen formlu ve düz atkılı olup, kemer ve denizlik taşları taşırılarak belirtilmiştir (Fot. 525). Cephede kapı açıklığının doğusundaki iki pencere arasında, çatı seviyesinden başlayıp zemine kadar inen baca çıkıntısı bulunur. Cephe iki köşeden pilastrla sınırlandırılmıştır.

Doğu cephenin, kuzey ucu ile zemin katının ortası ileriye doğru taşıntılı olarak yapılmıştır (Fot. 526). Zemin katta dikdörtgen formlu ve düz atkılı yedi pencere açıklığı bulunurken bunlardan ikisi ortadaki taşıntılı kısımda, bir tanesi ise kuzey uçtaki taşıntılı kısımda yer alır. Ayrıca kuzey uçtaki taşıntılı kısmın zemin katında bir mazgal pencere ile bir de yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Cephenin birinci katının ortasında taşıntılı kısımdaki balkona düz atkılı bir kapı açıklığından geçilmektedir. Birinci katta dikdörtgen formlu ve düz atkılı yedi pencere açıklığı bulunurken, bu pencerelerden ikisi kuzey köşedeki taşıntılı kısımda yer almakta ve burada bir de mazgal pencere bulunmaktadır. Cephenin ikinci katında ise dikdörtgen formlu ve düz atkılı yedi pencere açıklığı görülürken bu pencerelerden biri kuzey köşedeki taşıntılı kısımda bulunmakta ve burada bir de mazgal pencere vardır. Cephenin güneyindeki üç pencere sırasının arasında biri zemin diğeri ise ortadaki taşıntılı kısmın üstünden başlayıp çatıya kadar yükselen pilastr bulunur. Cephede ayrıca baca çıkıntısı da yer alır. Cephe iki köşeden pilastrla sınırlandırılmıştır.

Yapının kuzey cephesinin zemin, birinci ve ikinci katlarında dikdörtgen formlu, düz atkılı dörder pencere açıklığı, birer de mazgal pencere vardır. Cephenin doğu ucuna yakın kısmı girintili olarak yapılmış ve burada yangın merdivenine yer verilmiştir. Ayrıca cephede dörtlü pencere dizisinin ortasında baca çıkıntısı yer alır (Fot. 527). Cephedeki pilastrlardan biri batı, diğeri ise girintili kısmın köşesindedir.

Yapının üstü ahşap kırma çatıyla örtülmüş, üzeri Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Hastane binasının kuzeyinde, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiş olan dispanser binası bulunur. Enlemesine dikdörtgen planlı binanın doğu ve batı cepheleri iki kademeli yapılmıştır (Fot. 528, 529). Batı cephenin içte kalan güney kademesinin ortasında, zemin kata geçişi sağlayan ana kapı açıklığı bulunur. Ana kapı açıklığı dışında doğu, batı ve güney cephelerde de servis girişleri vardır. Yapının zemin katı birbirine açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 233) (Fot. 530, 531). Yapının birinci katına hem yapının içerisindeki merdivenlerden hem de doğu cephenin güney ucundaki kapı açıklığından ulaşılır (Fot. 532). Birinci kat, birbirine açılan çok sayıdaki odadan oluşur (Çiz. 234). Bodrum kata, hem yapının içerisindeki merdivenlerden hem de doğu cephedeki kapı açıklığından geçilir. Diğer katlarda olduğu gibi bodrum katta da birbirine açılan birçok odadan meydana gelir (Çiz. 235) (Fot. 533).

Dispanser binasının cepheleri oldukça yalın ve monotondur. Cepheleri hareketlendiren tek unsur pencere açıklarıdır. Pencere dikdörtgen formlu, düz lentolu olup, yalnızca ana kapı açıklığının güneyindeki iki pencere yuvarlak kemerlidir (Fot. 534). Çok sayıda kapı açıklığının bulunduğu binada, ana kapı açıklığı yuvarlak kemerli, diğer kapı açıklıkları düz lentoludur (Fot. 535). Cephelerde zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir (Fot. 536). Birinci kat pencerelerinin yukarısında cepheleri dolaşan bir silme daha bulunur. Yapının güney yarısının üstü teras şeklinde düzenlenmiş, kuzey yarısının üstü ise ahşap beşik çatıyla örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Bugün konukevi olarak kullanılan hastane binası taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiş olup, cepheleri kesme taşla kaplanmıştır. Yapının içinde zemin ve tavanlar ile çatıda ahşap malzemeye yer verilmiştir. Cephelerin sıvanmasında beton kullanılırken, seramik malzeme banyoda duvar kaplaması olarak kullanılmıştır.

Dispanser binası, kesme taşla inşa edilmiştir. Oda tavanlarında, zeminlerinde ve çatıda ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binası, oldukça yalın bir mimariye sahip olup herhangi bir süsleme motifi kullanılmamıştır. Cephelerdeki monotonluğu kaldırmak için girinti ve çıkıntılardan faydalanılmış, pilastr, baca çıkıntısı, pencere kemer ve denizliklerinin taşırılması gibi uygulamalarla da cepheye hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır.

2.1.32. Samsun Canik Hamidiye Hastanesi⁶⁴⁹

Fotoğraf: 537-546

Çizim: 236-243

Yeri: Samsun Hamidiye Hastanesi, Samsun'un İlkadım İlçesi, Pazar Mahallesi, Levent Sokak No: 29'da; 49 pafta, 869 ada, 59 parselde bulunur. Hastane binası şehrin dışında, yüksek bir yer üzerinde inşa edilmişken, bugün etrafı binalarla çevrelenmiş ve yerleşim yeri içerisinde kalmıştır.

Tarihçesi: Samsun'da mevcut gereksinimler nedeniyle, Canik Mutasarrıfı Hamdi Bey'in girişimleri ile hastane binası yaptırılması için çalışmalar başlatılmış, bu kapsamda Canik Sancağı'nda yetişen tütünden ve tüccarlardan vergi alınarak paranın toplanmaya başlanması ile hastane yaptırma kurulu oluşturulmuştur⁶⁵⁰. Kurul tarafından, Gülep oğlu Yakup Bey'in 15000 metre karelik arazisi satın alınmış ve bugünkü tarihi hastane binası bu arsa üzerine inşa edilmiştir⁶⁵¹.

H. 8 Safer 1318 / M. 7 Haziran 1900 tarihli belgede, hastane binasının Samsun'da yaşayanlar ve buradan gelip geçen yoksullar için yaptırılmak istendiği ve mevcutta belediyenin bir hastanesi bulunduğu ancak bu hastanenin ihtiyacı karşılayamadığı, bu nedenle uygun bir yerde hastane inşasının kararlaştırıldığı ve hastanenin adının "Hamîdiye" olarak adlandırılmasının istendiği belirtilmektedir⁶⁵².

H. 25 Rebûlâhir 1318 / M. 22 Ağustos 1900 tarihli belgede hastanenin uygun bir mevkide padişahın adıyla yapılmasına izin verildiği yazmaktadır⁶⁵³.

H. 22 Cemâziyel evvel 1318 / M. 17 Eylül 1900 tarihli belgede inşası kararlaştırılan hastanenin padişahın 25. sene-i devriyesi hatırası olmak üzere kabul edildiği ve o yolda tertib ve tanzim olunacak manzum tarih bir mermer sütuna hak edilerek sütunun hastane bahçesinde uygun bir yere konulmasına izin istendiği belirtilmektedir⁶⁵⁴.

⁶⁴⁹ Samsun Hamidiye Hastanesi 2007 yılında geçirdiği yangından sonra kullanılamaz hale gelmiş ve yapının günümüzde de hala harap vaziyette olmasından dolayı çökme tehlikesi bulunduğu için yapıya girip fotoğraf çekimi yapmamıza izin verilmemiştir. Yapıya ait fotoğraflar KUDEB ve Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulundan temin edilmiştir.

⁶⁵⁰ Baki Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi: Samsun Araştırmaları 4*, Samsun 2005, s. 40.

⁶⁵¹ B. Sarısakal, *age.*, s. 40.

⁶⁵² BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1376-5.

⁶⁵³ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2392-138.

⁶⁵⁴ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2403-97.

H. 08 Zilka'de 1318 / M. 19 Şubat 1901 tarihli belgede hastane bahçesine konulması düşünülen mermer sütunun çizimi ve çizimin üstünde kitabesi yer alır⁶⁵⁵ (Çiz. 236). Kitabede şu ifadelere yer verilmiştir⁶⁵⁶:

لیٰ عیٰن عمده متبعی قیّم پادشاه عالیجناب
 وش مریرار مراحم اکتقاه لیلطان
 بلن الیلطان الیلطان الیلطان
 عیدل حید خان یّد الله خلقت ه
 لای اخر لادور انافین دمضجرتل یونک
 یلکر می بشرن جی سرنه دوری ه لیلوس ی
 ه یل یونک خاطر ه فباخری ایل ییل ه
 و (حیی یی ه) نام لیل ییتلسا ییل ه
 بلا لیل سونا مرصن فستبع ه صاق ه
 پادشاه لیل لکش لبعول نل اشپ و خت ه
 خن هالت مش دت یل یقول قاول مق اوزره
 سامسون لیل ییل ی نافی مزاشق لیل مش در

۱۳۱۶

Velî-ni 'met bi-minnetimiz pâdişâh-ı adâlet-penâh

Ve şehriyâr-i merâhim iktinâh es-sultan

İbnussultân es-sultân es-sultan el-gâzi

Abdülhamid Han eyyedallâhû hilafetuhû

Îlâ âhiri 'd-deveran efendimiz hazretlerinin

Yigirmi beşinci sene-i devriye-i cülûs-u

Hümâyûnlarının hâtıra-i mefâhir-i ümniyesiyle

⁶⁵⁵ BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1381-45.

⁶⁵⁶ N. Yazıcı Metin, agm., 2019, s. 51.

Ve (Hamidiyye) nâm ulviyet ittisamıyla

Bilâ istisnâ her sınıf teb'a-i sâdika-i

Padişahiye küşâde bulunan işbu hasta

Hane altmış dört yataklık olmak üzere

Samsun ahalisi nâmına inşâ kılınmıştır

1316 (M. 1900-1901)

H. 27 Zilka'de 1318 / M. 18 Mart 1901 tarihli belgede ise padişahın 25. sene-i devrisi hatırasına yapılan hastanenin bahçesine mermer sütunun dikilmesine izin verildiği ifade edilmektedir⁶⁵⁷. Ancak günümüze ulaşmayan bu sütunun dikilip dikilmediği de bilinmemektedir.

H. 1320 / M. 1902 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'nde, padişahın 25. sene-i devriyesinde, padişaha ithafen hastane binasının inşasına başlandığı, yakın zamanda tamamlanacağı yazmaktadır⁶⁵⁸.

H. 1321 / M. 1903 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'nde, Samsun'da büyük bir belediye hastanesi olduğu belirtilmiş, hastanenin mevcut fotoğrafı eklenmiştir⁶⁵⁹. Hastanenin fotoğrafında, binanın tamamlanmış olduğu, üzerinde asılı olan bayraklardan ise hizmete açılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Baki Sarısakal, hastane binasının yapımına 1895 yılında başladığını 1902 yılında inşasının tamamlandığını, yapının plan ve projesinin şehrin mimarı Mösyö Valeri tarafından yapıldığını belirtmektedir⁶⁶⁰.

Hastane binasının 1900 yılında, halktan toplanan yardımlarla inşasına başlandığı Devlet Arşivi'nde bulunan belgelerden anlaşılır. 1902 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesine göre kısa sürede tamamlanacağı belirtilen hastanenin, 1903 yılı

⁶⁵⁷ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2463-24.

⁶⁵⁸ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1902*, Haz: Kudret Emiroğlu, c. 20, Ankara 2008, s. 471.

⁶⁵⁹ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, Haz: Kudret Emiroğlu, c. 21, Ankara 2008, s. 535-536.

⁶⁶⁰ Baki Sarısakal hastanenin mimarı olarak Mösyö Valeri ismini belirtirken herhangi bir kaynak belirtmemiştir. Ayrıca Devlet Arşivleri'nde de hastanenin mimarının belirtildiği bir belge bulunmamaktadır. Bu anlamda Mösyö Valeri isminin Samsun Canik Hamidiye Hastanesi'nin mimarı olarak atfedildiği varsılabilir. Baki Sarısakal, *Samsun Sağlık Tarihi: Samsun Araştırmaları 4*, Samsun 2005, s. 40-41.

salnamesinde tamamlanmış olarak verilmesinden dolayı bu tarihten önce yapılmış olması gerektiği, bu nedenle binanın 1902 yılında tamamlanmış olduğu söylenebilir.

Canik Hamidiye Hastanesi'nin adı 1908 yılında "Samsun Canik Gureba Hastanesi" olarak değiştirilmiş, hastanenin bir kısmı askeri hastane olarak kullanılmaya başlanmış ve 1914 yılında askeriye buradan çıkarak başka bir binaya taşınmıştır⁶⁶¹. Cumhuriyetin ilanından sonra hastane, Memleket Hastanesi adını almış, 1927 yılında kapsamlı bir onarım görmüş, 1930 yıllarda ek binalar inşa edilmiştir⁶⁶². 1940'lı yıllarda Samsun Millet Hastanesi adını almış, 1980 yılından sonra Ruh Sağlığı ve Hastalıkları binası olarak kullanılmaya başlanmış ve 2007 yılında çıkan yangının ardından kendi kaderine terk edilmiştir⁶⁶³.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane binası eğimli bir arazi üzerinde ve geniş bir bahçe içerisinde yer alır. Kuzey-güney uzantılı binanın yan kanatları iki, orta kısmı ise üç katlı olup bina, orta kısmın öne doğru taşması ile "T" planlı olarak yapılmıştır (Fot. 537).

Doğu cephenin ortasında yer alan kapı açıklığından yapının birinci katına geçiş sağlanır. Kapı açıklığından iki yandan birer odanın açıldığı giriş holü geçilmekte, holden de beş basamaklı merdivenle doğu-batı uzantılı koridora geçiş yapılmaktadır (Çiz. 237). Doğü-batı uzantılı koridora kuzey yönde üç oda ve bir hol açılırken, güneyde iki oda, bir katlar arası geçişi sağlayan merdiven, bir de hol açılır. Bu hollerden kuzey ve güney kanatlara geçiş sağlanmakta ve yan kanatların giriş kısmında giriş holü yer almaktadır. Kuzey kanattaki giriş holünün doğu ve batısında birer oda yer almakta olup holden kuzey-güney yönlü genişçe bir dikdörtgen odaya geçilir. Dikdörtgen odadan kuzeydeki hole geçilmekte ve holün doğusunda tuvalet, batısında banyo olarak değerlendirilen mekânlar bulunurken, kuzeyinde bir oda vardır. Güney kanatta ise girişteki holün doğu ve batısında birer oda yer alırken, hol güneyde kuzey-güney uzantılı koridora açılır. Koridorun doğu ve batısında üçer oda, güneyinde ise doğu ve batı yönden tuvalet mekânlarının açıldığı hol yer almaktadır. Yapının orijinal plan şemasına birçok eklenti yapıldığı görülür. Birinci katta kuzey kanadın batısına, yaklaşık kanat büyüklüğünde, orta kısmın batısına, yaklaşık orta kısmın doğusundaki taşıntılı kısım kadar bölüm eklenmiştir. Ayrıca güney kanadın güneyinde de yine ek bölümler yer almaktadır. Yapının batı yönüne yapılan binaya bitişik olan ek kısımlara batı cephedeki kapı açıklığından ulaşılır. Kapıdan genişçe

⁶⁶¹ Samsun Valiliği İl Özel İdaresi, *Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Samsun 2012, s. 105.

⁶⁶² Samsun Valiliği İl Özel İdaresi, *age.*, s. 105.

⁶⁶³ Samsun Valiliği İl Özel İdaresi, *age.*, s. 105.

tutulmuş bir hole geçiş sağlanmakta ve holün kuzeyinde, kanadın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan mekân bulunur. Holün güneyinde ise orta kısma bitişik olarak eklenen iki oda ile bu iki odanın güneyinde yan yana iki oda daha bulunmakta, ancak buraya güney kenardaki holden geçiş sağlanmaktadır. Ayrıca bu dört odanın batısında yine girişleri batı cepheden sağlanan, üç oda daha vardır. Güney kanadın güneyine yapılan ek bölüme batıda yer alan giriş holünden geçilir. Giriş holünden geçiş holüne ulaşılmakta, buradan da doğuda bir odaya, batıda bir oda ve iki tuvalete, güneyde ise koridora geçiş yapılır. Kuzey-güney yönlü koridorun batısında üç oda ve iki tuvalet bulunurken, doğusunda biri mutfak olmak üzere üç, güneyinde ise bir oda bulunmaktadır.

Yapının zemin katına, doğu ve batıdaki kapı açıklıklarından geçiş sağlanırken birinci katın doğu-batı uzantılı ana koridorunun güneyindeki merdivenden de ulaşılır (Çiz. 238). Birinci katta doğu-batı yönlü koridora açılan merdiven zemin katta hem doğu-batı uzantılı hem de kuzey-güney uzantılı koridora açılırken, merdivenin kuzeyindeki kapı açıklığı bilinmeyen bir tarihte kapatılmıştır. Ayrıca doğu-batı yönlü koridora açılan diğer odaların kapı açıklıkları da kapatılarak koridor oda haline dönüştürülmüş, buraya batıdaki kuzey-güney yönlü koridordan geçiş yapılmıştır. Zemin katın doğusunda birinci kattaki giriş holü hizasındaki kısım oda şeklinde düzenlenmiş ve bu odanın iki yanında birer oda daha bulunur. Orta kısmın, batı cephesinin güney kenardaki kapı açıklığından giriş holüne, buradan da kuzey-güney yönlü koridora erişimi sağlayan ikinci hole ulaşılır. Koridorun doğusunda, orta kısmın öne taşıntı yapan bölümünün güneyine yapılan ek odaya geçişi sağlayan hol, odaya çevrilen koridor, kazan dairesi ve depo olarak kullanılan odalar yer alır. Koridorun batısında ise giriş holü dışında tuvalet mekânları vardır. Koridorun kuzeyinde ve güneyinde yan kanatlara geçişi sağlayan hol yer alırken hollere, doğu ve batı yönden birer oda açılır. Kuzeydeki holden geniş tutulmuş bir odaya ve odanın kuzeyinde bir hol acılığıyla ulaşılan tuvalet, banyo gibi mekânlara geçilir. Kanadın batısında ise bilinmeyen bir tarihte yapıya eklenen, kuzey-güney uzantılı, enlemesine dikdörtgen mekân vardır. Koridorun güneyindeki geçiş holünden genişçe bir hole ulaşılmakta ve bu holün kuzeybatı kenarında bir, doğusunda dört oda yer alır. Ayrıca holün güneyinde geçiş holü, geçiş holünün doğu ve batısında yapıya dıştan girişin sağladığı giriş holleri bulunur. Kanadın güneyinde ise betonarme olarak yapılmış ek bölüm vardır.

Yapının orta bölümden oluşan ikinci katının merkezinde, doğu-batı uzantılı koridor yer alır (Çiz. 239). Koridora doğudan ve batıdan birer, kuzey ve güney yönden

ikişer oda ve en batıda birer hol açılır. Kuzeydeki holün batısında, kuzeyinde ve doğusunda birer oda yer alırken güneydeki holün doğusunda merdiven, batısında bir oda ve güneyinde bir oda ile “L” şeklinde koridor vardır. “L” şeklindeki koridora batı yönden iki, güney yönden ise üç oda açılır. Orta kısmın batısında, girişi kuzey cephedeki iki kapı açıklığından sağlanan, genişçe tutulmuş yemekhane kısmı yer alır. Hastane binasının yangından önceki fotoğraflarında zemin katın tavanının volta döşeme şeklinde yapıldığı, zeminin ise seramikle kaplandığı anlaşılır (Fot. 538-540). Birinci katta ise tavan düz ahşap tavan şeklinde yapılmış, zemin seramikle kaplanmıştır.

Hastane binasının ana cephesini oluşturan doğu cephenin ortasındaki bölüm ileri doğru üç kademeli olarak taşırılmış, en ön kademede ana giriş kısmına yer verilmiştir (Fot. 541). On dört basamaklı merdivenle, ortada toskan başlıklı iki serbest sütun ile iki yanda birer ayağın yer aldığı giriş düzenlemesine ulaşılmakta, buradan da iki yandan pilastlar ile vurgulanmış, düz atkılı ana kapı açıklığına geçilmektedir. Sütunlu giriş düzenlemesi alttan, ikinci kattaki çıkmayı desteklemektedir. Çıkmanın doğuya bakan cephesinde yer alan üçlü pencere düzenlemeleri sivri kemerlidir. Her bir pencerenin altında dekoratif olarak yapılmış üç çarpı işareti bulunur (Çiz. 240). Çarpı işaretlerinin altında ise kat silmesi yer alır. Üçlü pencere düzenlemesinin üstünde ise enlemesine dikdörtgen formlu kitabelik kısmı olup kitabeliğin içi boş bırakılmıştır. Çıkmanın iki yan cephesinde ise birer sivri kemerli pencere açıklığı vardır. Pencereilerin altında üçlü çarpı işaretleri yer alırken, üstünde dikdörtgen kartuş bulunmaktadır. Taşıntılı kısmın ikinci kademesinin iki kenarında şaşırtmalı taşlar yer alır. Bu kısmın doğu ve batıya bakan cephelerinde birinci ve ikinci katta uzunlamasına dikdörtgen formlu ve düz atkılı üçer pencere yer alırken, doğudaki pencerenin olduğu kısım cepheden hafif içte tutulmuş olup bu kısım cephede yer verilen bosajlı taşla ayrılmıştır. Pencereilerin üstünde düz atkılı alınlıklara yer verilmiş, cephenin doğu köşesi ise şaşırtmalı taşlarla belirtilmiştir. Taşıntılı kısmın en gerisindeki cephede, birinci ve ikinci katlarda, uzunlamasına dikdörtgen formlu ve düz atkılı birer pencere yer almakta olup, pencereilerin yukarısında düz atkılı alınlıklara yer verilmiştir. Doğu cephenin güney tarafının zemin kat seviyesinin tamamının, kuzeyinin ise bir kısmının ek yapılarla kapandığı görülür (Fot. 542). Güney kanadın doğu cephesinin zemin katı ek yapılardan dolayı görülmezken, birinci katında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı yedi pencere açıklığı vardır. Pencereilerin üstünde ise düz atkılı alınlıklar bulunur. Cephenin devamında ise sonradan eklenen bölüm yer alır. Doğu cephenin kuzeyinde ise birinci katta dikdörtgen formlu, düz atkılı sekiz pencere açıklığı

bulunmakta ve bunların üstünde düz atkılı alınlıklar vardır. Cephenin görünen kısmında kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı yedi pencere açıklığı bulunur. Zemin kat ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, cephe köşeleri ise bosajlı taşlarla vurgulanmıştır. Doğu cephe, çatı seviyesinde saçak silmesi ile sonlanmaktadır.

Yapının güney cephesine yapılan ek bölüm nedeniyle, orijinal cephenin tanımlanması mümkün değildir (Çiz. 241) (Fot. 543).

Yapının batı cephesinde ise cephenin kuzeyinde ve orta kısmının önüne yapılan eklemeler nedeniyle orijinal cephe görünmez (Fot. 544). Batı cephenin güney kenarının önü açık olup burada, zemin katta kareye yakın dikdörtgen formlu sekiz pencere açıklığı bulunurken, birinci katta, zemin kattaki pencereler hizasında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı sekiz pencere açıklığı vardır (Fot. 545). Birinci kat pencereleri üstünde düz atkılı alınlıklar yer almakta ve ortadaki iki pencere tek ve büyük alınlık altında birleştirilerek vurgulanmıştır. Cephede zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilirken, cephenin iki köşesi de bosajlı taşlarla hareketlendirilmiştir. Cephenin güney kenarındaki merdivenle kanadın güneyindeki ek binaya geçiş yapılmaktadır (Çiz. 242).

Yapının kuzey cephesinin ortası ileriye doğru taşırılmış olup, buranın zemin katında kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı bir, birinci katta da uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere açıklığı bulunur (Fot. 546). Taşıntılı kısmın iki köşesi bosajlı taşlarla vurgulanmaktadır. Taşıntılı kısmın gerisinde cephenin birinci katın, doğu ve batısında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere bulunmakta ve pencere üstlerinde düz atkılı alınlıklar yer almaktadır (Çiz. 243). Zemin katta ise taşıntılı kısmın iki yanına betonarme olarak iki mekân eklenmiş, orijinal cephe kapanmıştır.

Samsun Hamidiye Hastanesi, cephelerinin önüne yapılan çok sayıda ek bölüm ile kapatılıp orijinal görünümünden uzaklaştırılmıştır. Harap durumdaki yapının örtüsünün bazı kısımlarının yıkıldığı görülürken orta bölümün batı kısmı ile kuzey kanadın kırma çatı ile örtüldüğü anlaşılır.

Malzeme ve Teknik: Samsun Hamidiye Hastanesi tuğla malzeme ile kargir olarak inşa edilmiştir. Yapıda ahşap malzeme, birinci kat tavanında, çatıda kullanılmıştır. Metal malzeme ise zemin kattaki volta tonozdaki putrellerdir.

Süsleme: Hastane binasında herhangi bir süsleme motifi bulunmayıp, taşıtılı doğu cephesinin pencere altlarındaki çarpı işaretleri, farklı kemerli pencere uygulaması, kat silmesi, pencere üstlerindeki alınlıklar ve köşe taşları ile taşıtılı cephe düzenlemesi yapının cephelerine hareketlilik katan unsurlar olarak söylenebilir.

2.1.33. Urfa İsviçre Hastanesi

Fotoğraf: 547-558

Çizim: 244-246

Yeri: Yapı, Atatürk Mahallesi, Cavşak Sokak'ta, Urfa Hamidiye Hastanesi'nin doğusunda; 22 pafta, 62 ada, 5 parselde yer alır.

Tarihçe: Yapının günümüze ulaşan kitabesi bulunmamaktadır. İsviçre'nin Basel şehrinde zengin bir aileye mensup olan Dr. Hermann Christ, Urfa'da küçük bir klinikte görev yaparken büyük ve donanımlı bir hastane yapmak isteğiyle harekete geçer ve Basel'deki doktor arkadaşı Jacob Kunzler'in desteği ve İsviçreli dostlarının gönderdiği yardımlarla 1901 yılında tıbbi açıdan tam donanımlı İsviçre Hastanesi'ni inşa ettirmiştir⁶⁶⁴.

Dr. Hermann Christ'in ardından hastanenin başına İsviçreli Dr. Andreas Vischer geçmiştir. Hermann Christ, Jacob Kunzler ve Andreas Vischer'in çabalarıyla İsviçre'deki dostları 1907 yılında Basel'de Les amis de l'oeuvre médicale caritative d'Urfa (Urfa Tıbbî Hayır Kurumu) adlı dernek kurarak Urfa'daki İsviçre hastanesine maddi destek vermişler ve hastanenin uzun yıllar din farkı gözetmeksizin hizmet vermesini sağlamışlardır⁶⁶⁵. Mayıs 1916 yılında kapatılan hastane binası, 1917 yılında kısa süreli açılmış, 1917 Ağustos ayında Urfa'ya yeni gelen sağlık müfettişi tarafından yeniden kapatılmıştır⁶⁶⁶. 1918 yılında tekrar açılan hastane, 1919 yılında İngiliz birliklerinin Urfa'yı işgal etmesi ile birlikte yeniden serbest hareket etme imkânı bulmuş, İngilizlerin ardından Fransız işgalleri sırasında da işlevini sürdüren hastane binası, İsviçreliler

⁶⁶⁴ A. Cihat Kürkçüoğlu, "Urfa'da İlk Misyonerler ve Küçük Bir Klinikten Urfa Misyoner (İsviçre) Hastanesi'nin Doğuş Öyküsü", *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir*, Ankara 2002, s. 62

⁶⁶⁵ Hans-Lukas Kieser, "Bir Misyon Hastanesinin Çevresindeki Küçük Dünya: Urfa, 1897-1922", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak, Toplumsallık Biçimleri ve Cemaatlerarası İlişkiler (18.-20. Yüzyıllar)*, (çev. Maide Selen), İstanbul, 2011, s. 267.

⁶⁶⁶ Jacob Künzler, *Kan ve Gözyaşları Ülkesinde, Dünya Savaşları Sırasında Mezopotamya'da Yaşananlar 1914-1918*, (çev. Perin Ozan), İstanbul 2012, s. 103-106.

tarafından maddi desteğin kesilmesi üzerine Jacob Künzler tarafından 1922 yılında kapatılmıştır⁶⁶⁷.

İsviçre Hastanesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uzun süre orta mektep, ardından 1960 ve 70'li yıllarda yetiştirme yurdu olarak kullanılmış ve 1980'li yıllardan itibaren kendi kaderine terk edilen hastane binası 2001 yılında Şanlıurfa Valisi Muzaffer Dilek'in girişimleri ile bir yılda restore edilmiştir⁶⁶⁸. İsviçre Hastanesi bugün Geleneksel El Sanatları Araştırma ve Geliştirme Eğitim Merkezi (GESEM) olarak kullanılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde İsviçre Hastanesi'ne ait belgeler arasında yapının tapusu vardır. 10 Cemâziyel âhir 1324 / 1 Ağustos 1906 tarihli tapu senesinde yapının sahibi olarak Alman vatandaşı Mösyö Andreas Vischer ismi yazmaktadır⁶⁶⁹. Ayrıca Devlet Arşivleri'nde hastanenin ruhsatının alınması için Andreas Vischer'in yaptığı yazışmalar yer alır⁶⁷⁰.

10 Cemâziyel âhir 1324 / 1 Ağustos 1906 tarihli belgeler arasında yapının özgün planı bulunur⁶⁷¹. Bu belge, hem yapının ilk yapıldığı zamanki hali ile günümüzdeki hali arasındaki farkı görmemiz hem de üzerinde yapının mimarının isminin "Belediye Mühendisi Christidis⁶⁷²" şeklinde belirtilmiş olması açısından önem arz eder. Ayrıca aynı imzanın Urfa Hamidiye Hastanesi planında da yer alması dikkat çekicidir.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane, yüksek duvarlar ile çevrili geniş bir bahçe içerisinde bulunan, doğu-batı uzantılı iki katlı ana bina ile bahçenin kuzey ve güney duvarına bitişik olarak yerleştirilmiş mekânlardan oluşur (Fot. 547). Bahçenin kuzeyindeki avlu "U" şeklinde sıralanmış mekânlarla çevrelenmiştir. Avlunun güneyindeki iki katlı ana bloğun ortasında, yapının dışında bulunan katlar arası geçişin sağlandığı merdiven avluyu ikiye bölmüştür (Fot. 548). İki katlı ana blok, doğu-batı yönlü dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Ana bloğun zemin katının en doğusundaki bugün müdür odası olarak kullanılan oda çapraz tonozla örtülmüş ve batı duvarında üç, güney duvarında ise iki tane dolap nişine yer verilmiştir (Fot. 549). Oda, kuzey ve güney

⁶⁶⁷ H. L. Kieser, agm., s. 278-284.

⁶⁶⁸ A. C. Kürkçüoğlu, age., s. 63-64.

⁶⁶⁹ BOA, *İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)*, No: 36-34.

⁶⁷⁰ BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 154-3; BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, No: 241-156; BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 163-60.

⁶⁷¹ BOA, *İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)*, No: 36-34.

⁶⁷² Halep Vilayet Salnamelerinde, 1908 senesi Urfa Belediyesi'ne bağlı birimler ve personeli gösterir listede Christidis ismi "Mühendis Hıristidi Efendi" olarak verilmiştir. Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Elazığ, 2007, s. 54.

cephelerdeki pencerelerle aydınlatılmıştır. Bu odanın batısında bahçeden avluya geçişi sağlayan beşik tonozlu aralık kısmı bulunmakta ve aralığın batısında yer alan kapıdan depo olarak kullanılan çapraz tonozlu odaya geçiş sağlanır (Çiz. 244). Deponun batısında ise kapısı avluya açılan bir oda ve onunda batısında avluya geçişi sağlayan beşik tonozlu bir aralık kısmı daha bulunmaktadır (Fot. 550).

Yapının ortasından merdivenle geçilen ikinci katın güney cephesinin önünde, alttan konsollarla desteklenen balkon kısmı vardır (Fot. 551). Birinci kat doğu-batı yönlü uzunlamasına dikdörtgen planlı iki odaya ayrılmıştır (Çiz. 245). Birinci katın doğusu revak şeklinde düzenlenmişken revakları oluşturan sütun dizisinin gerisi ahşap konstrüksiyonlar ile çevrilerek oda haline getirilmiştir. Revak, güney ve kuzey cephelerde ikişer, doğu cephede ise bir serbest sütun ile kenarlardaki gömme sütunların yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuştur. Sütunlar altta kaideye oturmakta, üstte ise toskan başlık ve onun üzerinde köşeleri dış bükey olarak yumuşatılmış abuküs ile sonlanmaktadır. Revaklı bölümün batısındaki kapıdan diğer odaya geçilmekte, bu oda kuzey ve güney cephelerde üçer, doğu cephede ise bir pencere ile aydınlatılmıştır (Fot. 552).

Yapıda, geçit ve oda kapı açıklıkları basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Zemin kat kuzey ve güney cephelerinde basık kemerli üçer pencere yer alırken birinci kat kuzey ve güney cephelerinde üçer, batı cephede atkı kemerli bir pencere açıklığı bulunur (Fot. 553, 554). Binanın üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

Ana binanın en batısındaki geçit kısmından avlunun batısında bulunan ve avluya eyvan şeklinde açılan mekâna geçiş sağlanır. Bu mekânın kuzeyinde beşik tonozlu, kapısı ve pencereleri avluya açılan bir oda daha bulunmaktadır. Avlunun kuzey cephesinde yan yana sıralanmış düz örtülü, altı odadan iki tanesi merdivenle ikiye bölünen avlunun batısında yer alırken dört tanesi doğusunda bulunur (Fot. 555, 556). İki avlu arasında geçiş, merdiven altındaki kapı açıklığından sağlanır. Avlunun güneyindeki altı oda ve batıdaki tek odanın kapıları ile pencereleri dikdörtgen formlu, düz atkılıdır.

Bahçenin güneyinde cephe boyunca sıralanmış çapraz tonozlu dört oda bulunmaktadır (Fot. 557). Günümüzde el sanatları atölyeleri olarak kullanılan bu mekânlardan doğudaki kotun altında kalmakta ve buraya yedi basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır. Bu odaların kapı açıklıkları ve pencereleri basık kemerli olarak düzenlenmiştir.

Hastane binasının arşiv belgelerinde yer alan özgün planına bakıldığında, bahçenin kuzeyindeki iki katlı ana binanın birinci katına geçişi sağlayan merdiven ile avlu ikiye bölünmüştür. Günümüzde doğudaki avlunun doğusu açık olup direk bahçeye açılırken ilk planda avlunun doğusunda da mekânların yer aldığı, avlu dört yönden çevrelendiği görülür (Çiz. 246). Avlunun doğusunda bulunan iki katlı düzenlemenin zemin katında bulunan iki oda ahır ve ambar olarak kullanılırken birinci katta yer alan dört oda hasta odası olarak kullanılmış, ancak bu odalar günümüze ulaşmamıştır. İki katlı ana bloğun zemin katında doğudan batıya, sırayla aralık, bekçi odası, mutfak, aralık, bekleme odası, muayene odası, aralık ve karanlık oda olarak adlandırılan oda bulunur. Birinci katta ise doğudan batıya, sırayla hademe odası, hademe odası, revak, hademe odası, hademe odası şeklinde odalar sıralanmıştır. Binanın bugünkü halinde zemin kattaki bekleme odasının doğusundaki muayene odası, aralık ve karanlık oda ile birinci katta revaklı kısmın doğusundaki iki hademe odası günümüzde mevcut değildir. Doğudaki avlunun güneyindeki dört odanın bulunduğu kısım ise revak olarak düzenlenmiş ve odunluk olarak kullanılmıştır. Batıdaki avlunun batısındaki oda eczane, güneyindeki iki oda bekleme ve pansuman odası olarak düzenlemiştir. Bahçenin güneyinde yer alan odalar batıdan doğuya doğru aralık, hasta odası, tedârik-i ameliyâti, ameliyâthâne, hasta odası, 100 numara (tuvalet), hasta odası şeklinde sıralanır. Ayrıca bahçenin batısındaki çamaşır odası diğer binalardan bağımsız olarak bahçe batı duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Ancak bu mekân da günümüzde mevcut değildir.

Hastaneyi uzaktan gösteren eski bir fotoğraftan, ana binanın doğu kesiminde mekânların olduğu görülür (Fot. 558). Bu fotoğrafta da görüldüğü gibi avlunun doğusundaki odaların zaman içinde yıkıldığı anlaşılır.

Malzeme ve Teknik: Moloz taş malzeme ile inşa edilen yapının cepheleri, bölgeye özgü olan ve halk arasında “Havara Daşı” olarak adlandırılan kalkerli taşla kaplanmıştır. Ana binanın birinci katında ve çatıda ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Yapının cepheleri oldukça sade tutulmuş, herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Cepheleri hareketlendiren unsurlar kapılar, pencereler ve revaklı sütun düzenlemesidir.

2.1.34. Erzurum Gureba (Numune) Hastanesi

Fotoğraf: 559-570

Çizim: 247-250

Yeri: Erzurum Gureba (Numune) Hastanesi, Erzurum'un Yakutiye İlçesi'nde, Gez Mahallesi, Dr. Refik Saydam Caddesi'nde; 16 pafta, 280 ada, 15 parselde yer alır.

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan hastane binasının tarihçesi ile ilgili bilgiler, devlet arşivlerindeki yazışmalardan ve kaynaklardan edinilmektedir. Erzurum'da bir belediye hastanesi veya gureba hastanesi gibi sivil bir hastane bulunmaması nedeniyle Gureba Hastanesi yapılması fikri ilk olarak 1890 yılında dönemin Belediye Başkanı Şükrü Bey zamanında ortaya atılmıştır⁶⁷³. Daha önceden askeri hastanede tedavi görebilen sivil hastaların, 1895 yılında askeri hastanelerde sivil hastaların tedavi edilmesinin yasaklanmasının ardından Erzurum Belediyesi tarafından gureba hastanesi kurulması kararı alınmıştır⁶⁷⁴. Erzurum Belediye Başkanı Şerif Efendi'nin gayretleri ve halkın yaptığı yardımlar ile 1902 yılında hastane binasının temeli atılmıştır⁶⁷⁵.

Zeki Başar "Erzurum Gureba Hastanesi" adlı makalesinde Erzurum Belediye Başkanı'nın Padişah'a gönderdiği temel atma töreni davetiyesinin bulunduğu belgeden bahsetmekte ve bu belgeden yola çıkarak binanın temel atma töreninin 3 Kasım 1902 yılında gerçekleştirildiğini belirtmektedir⁶⁷⁶.

Hastanenin yapılmasında ve sonraki süreçte ayakta durması için büyük çaba sarf eden Erzurum Vilayeti Sıhhiye Müfettişi Şerif Bey'in yazdığı "Erzurum Vilâyeti Sıhhi ve İctimaî Coğrafyası" adlı kitapta, hastane binasının işlevinin dikkate alınmayıp pavyon tipinde yapılmasının kabul edilmediği, bunun yerine üç katlı blok tipte binanın inşa edildiğini belirtmektedir⁶⁷⁷.

H. 14 Cemâziyel evvel 1320 / 19 Ağustos 1902 tarihli yapıya ait planların yer aldığı belge⁶⁷⁸, yapının özgün durumu ile bugünkü durumu arasındaki farkın görülmesi açısından önemlidir. Ayrıca belgede Erzurum Belediyesi Mühendisi Mülazım-ı Sâni

⁶⁷³ Murat Küçükkuşurlu, *Erzurum Belediyesi Tarihi 1*, İstanbul 2008, s. 180.

⁶⁷⁴ M. Küçükkuşurlu, *age.*, 2008, s. 180; S. Altay, *age.*, s. 161-162.

⁶⁷⁵ M. Küçükkuşurlu, *age.*, 2008, s. 182.

⁶⁷⁶ Zeki Başar, "Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası" *Atatürk Üniversitesi Tıp Bülteni*, S. 4, 1979, s. 544.

⁶⁷⁷ Murat Küçükkuşurlu, *Doktor Şerif Bey, Erzurum Vilâyeti Sıhhi ve İctimaî Coğrafyası*, Trabzon 2011, s. 154.

⁶⁷⁸ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH)*, No: 12-20.

Mahmud Nedim bin Mustafa'nın adının yer alması, adı geçen kişinin yapının müellifi olabileceğini düşündürür.

H. 6 Şaban 1320 / M. 8 Kasım 1902 tarihli belgede⁶⁷⁹, hastanenin 60 yataklı olarak inşa edileceği, ancak mimari özelliği olarak gezinti alanının (koridoru) geniş bırakılması nedeniyle ihtiyaç durumunda 200 yatak kapasitesine ulaşabilecek bir askeri hastane olarak da kullanılabilmesi yazmaktadır. Bu belge, hastane binasının planının oluşturulmasında gereksinimlerin ön plana çıktığını göstermesi açısından önem taşır.

Devlet Arşivleri'ndeki binaya ait R. 7 Ağustos 1320 / M. 20 Ağustos 1904 tarihli belgede⁶⁸⁰ yapının yaklaşık iki buçuk yıl önce temelinin atıldığı ve inşanın bitmek üzere olduğu belirtilerek padişahın tahta çıkış gününde resmi açılışının yapılması için izin isteği yer alırken; R. 11 Ağustos 1320 / M. 24 Ağustos 1904 tarihli belgede⁶⁸¹ bu isteğin uygun görüldüğü bildirilmektedir.

Devlet Arşivlerinde yapıya dair bir diğer önemli belge ise yapının resmi açılışının yapıldığı R. 19 Ağustos 1320 / M. 1 Eylül 1904 gününün fotoğrafıdır⁶⁸². Bu fotoğraf sayesinde yapının ana caddeye bakan batı cephesinin özgün formu görülebilmektedir.

Arşivlerde hastaneye ait R. 5 Teşrîn-i Evvel 1320 / M. 18 Ekim 1904 tarihli belge⁶⁸³, hastanenin inşasında gösterdiği çabalardan dolayı Belediye Başkanı Şerif Efendi'nin rütbesinin mîr-i mîrânîliğe terfi ettirilmesini içermektedir.

Devlet Arşivlerinde yer alan belgeler ve kaynaklardan, hastanenin 1902 yılında temelinin atıldığı ve 1 Eylül 1904 yılında resmi açılışının yapıldığı anlaşılır.

Erzurum Gureba Hastanesi Cumhuriyet'in ilanından sonra 1 Mayıs 1924 yılında Erzurum Numune Hastanesi adını almış⁶⁸⁴ ve günümüze kadar hastane işlevini sürdürmüştür.

Onarım: Hastanenin 1971 yılına ait fotoğraflarından güney cephesine bitişik ek bir bina yapıldığı görülmektedir⁶⁸⁵ (Fot. 559). Cephedeki kapı açıklığının ek binanın yapıldığı dönemde tarihi binaya geçişi sağlamak için yapıldığı varsayılabilir. Bu ek bina

⁶⁷⁹ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)*, No: 236 – 25.

⁶⁸⁰ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 883-29

⁶⁸¹ BOA, *İrade Husisi (İ. HUS)*, No: 120-28.

⁶⁸² BOA, *Yıldız Esas Defterleri (Y.EE.d)*, Yer Bilgisi: 413.

⁶⁸³ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 902-19.

⁶⁸⁴ S. Altay, *age.*, s. 167.

⁶⁸⁵ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Dosya No: 4481

2012 yılında çevre düzenlenmesi yapımı sırasında yıkılmış ve tarihi binanın sülîetini bozan kötü görüntü ortadan kaldırılmıştır⁶⁸⁶. Yine 2012 yılında tarihi binanın zemin ve tavanı ile çatıda onarım gerçekleştirilmiştir⁶⁸⁷.

Plan ve Mimari Özellikleri: Ana caddenin kenarında, kuzey-güney doğrultuda uzanan hastane binası, batı cephesinin iki kenarından ve ortasından öne doğru taşıntı yapan mekânları ile “E” plan şemasında inşa edilmiştir. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen yapıda odalar ortadaki kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı koridora açılır. Yapıya ana caddeye bakan batı cephesinin ortasındaki kapıdan geçiş sağlanmaktayken bu giriş günümüzde kapatılmış ve ortadaki ana koridora açılan giriş holü odaya çevrilmiştir. Günümüzde güney cephedeki kapıdan yapının zemin katına geçiş sağlanır. Kuzey-güney yönlü dikdörtgen koridora doğu yönden yedi oda ve katlar arası geçişi sağlayan merdiven, batıdan beş oda açılır (Çiz. 247) (Fot. 560, 561). Koridorun kuzeyi ise tuvalet olarak değerlendirilmiştir. Zemin katta, koridor ve odaların tabanı fayansla kaplanmıştır. Koridor tavanı asma tavan, odalarındaki düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Birinci kat, zemin katta olduğu gibi ortadaki koridora açılan odalardan oluşur (Fot. 562, 563). Birinci katta zemin kattan farklı olarak, giriş kısmının üstüne denk gelen odanın kuzeyindeki oda koridora değil odaya açılır (Çiz. 248). Birinci katta, koridor zemini antibakteriyel PVC, oda zemini ise parke ile kaplanmıştır. Hem koridor hem de odaların tavanı, düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Bodrum kat da diğer katlarda olduğu gibi ortadaki koridora açılan odalardan teşekküldür (Çiz. 249) (Fot. 564). Bodrum katta farklı olarak giriş holüne denk gelen hol kapatılarak oda haline getirilmiştir. Burada, koridor ve odaların zemini fayansla kaplanmış, tavanı ise düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Devlet Arşivleri’nde yer alan yapıya ait özgün plan⁶⁸⁸ ile günümüzdeki plan arasında bazı farklılıklar göze çarpar. Özgün planda yapının bodrum katına, batı cephenin ortasındaki ana kapıdan geçtikten sonra tek yönlü bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ancak bugün bu merdiven kaldırılarak burası oda haline getirilmiştir. Merdiven boşluğunun bulunduğu hole iki yandan birer oda açılmakta, hol kuzey-güney yönlü ana koridorla kesilmektedir. Holün güneyindeki oda “Teşhir-hane”, basındaki oda ise “Odunluk”

⁶⁸⁶ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Dosya No: 4481

⁶⁸⁷ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Dosya No: 4481

⁶⁸⁸ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH)*, No: 12-20.

olarak kullanılmıştır (Çiz. 250). Batı kanadın iki ucunda bulunan ve hamam olarak değerlendirilen mekânlar ana koridora açılmaktadır. Doğu kanatta ise ana koridora yedi oda açılır. Girişin holünün karşısındaki ortadaki oda “Matbah” (Mutfak) olarak kullanılırken bunun kuzeyindeki ilk oda “Çamaşır Yıkacak Mahal”, ikinci oda “Çamaşır Kurutulacak Mahal”, güneyindeki ilk oda “Kiler”, ikinci oda “Çamaşır Devşirilecek Mahal” olarak düzenlenmiş, ancak son odanın hangi işlevde kullanıldığı belirtilmemiş olmakla birlikte bu odanın da çamaşır kurutma, toplama veya benzeri bir işlevde kullanılmış olabileceği varsayılabilir. Mutfak kısmı günümüzde ince bir duvarla bölünerek iki oda haline getirilmiştir. Odanın dışa açılan doğu duvarında üç pencere açıklığı bulunurken ortaya duvar örülmesi nedeniyle ortadaki pencere kaldırılmıştır. En güneydeki oda ise günümüzde katlar arası geçişin sağlandığı merdivene dönüştürülmüştür. Ayrıca odanın güney cephesinde iki, doğu cephesinde ise tek pencere yer alırken, günümüzde bu pencereler de kapatılmıştır.

Ana kapıdan merdivenle geçilen zemin kat holünün iki yanında, hem ana koridora hem de hole açılan birer oda bulunur (Çiz. 251). Bu odalardan kuzeydeki “Müdür Odası”, güneydeki “Kapıcı Odası” olarak yapılmıştır. Günümüzde bu odaların giriş holüne açılan kapıları kapatılmıştır. Batı cephenin iki kenarında yer alan ve “E” plan şemasını oluşturan cephenin iki kenarındaki taşınıtlı odalar, alt katta olduğu gibi hamam olarak düzenlenmiştir. Ana koridorun kuzey ve güneyi, ortasında kapı açıklığı bulunan ince duvarlar ile orta kısımdan ayrılmış ve burası gezinti alanları olarak değerlendirilmiştir. Doğu cephedeki beş odadan ortadaki oda, yanlarındaki odaya göre daha büyük tutulmuş ve duvardan dışa doğru hafif taşınıtlı yapılmıştır. Bu odaya koridordan birbirinden ince duvarlar ile ayrılmış üçlü bir kapı açıklığı ile giriş sağlanmakta, bu kapı açıklıklarından güneydeki “Edevât Mahali”ne, kuzeydeki “Tebhîr-Hane”ye açılmakta olup bu odalar da “Ameliyât-Hâne”ye açılmaktadır. Ortadaki girişten ise doğrudan “Ameliyât-Hâne”ye geçiş sağlanır. Bu oda doğu duvarındaki üç pencere ile aydınlatılmıştır. Günümüzde ise bodrum katta olduğu gibi ince bir duvarla ikiye bölünmüştür. Ortadaki odanın iki yanındaki eş büyüklükteki iki oda kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bu odalardan kuzeydeki koridora açılan oda “İntizar (Bekleme) Odası” iken buraya ve aynı zamanda Ameliyathaneye de açılan doğudaki oda “Hekim Odası” olarak düzenlenmiştir. Güneydeki koridora açılan ve doğusundaki oda ile ince bir duvarla tamamen ayrılan odanın işlevi belirtilmemiştir. Buranın doğusundaki “Eczâ-Hâne” olarak yapılmış odaya ise Ameliyathaneden geçiş sağlanır. Kendi içinde bölünen bu odalar günümüzde

bölüntüyü sağlayan duvarlar kaldırılarak uzunlamasına dikdörtgen planlı tek oda haline getirilmiştir. Cephenin iki kenarındaki, diğer odalara göre daha geniş tutulan enlemesine dikdörtgen planlı odalar ise “Sekiz Yataklı Koğuş” olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde bu odalardan kuzeydeki duvarla bölünerek iki oda haline getirilmiştir. Güneydeki oda ise yine bir duvarla ikiye bölünmüş, ancak burada güneydeki oda merdivene dönüştürülmüştür.

Birinci katta giriş holünün iki yanındaki oda “Muhâfaza Odası” olarak yapılmış ve bu iki oda da ana koridora açılmıştır (Çiz. 251). Köşelerdeki odalar ise bodrum ve zemin katta olduğu gibi hamam bölümüdür. Ana koridor zemin katta olduğu gibi güney ve kuzeyden ince duvarla bölünmüş ve “Gezinti” alanı olarak kullanılan bu kısımlar zemin kata göre daha geniş tutulmuştur. Ana koridorun doğusunda ise üç oda yer alır. Doğu kanadın ortasındaki oda cepheden hafif taşırılmış ve üç pencere ile aydınlatılmıştır. Meclis Salonu olarak düzenlenen bu odanın girişinin iki yanında paravanla ayrılmış “Çamaşır-Hâne” kısmı yer alır. Günümüzde burası alt katlarda olduğu gibi bir duvarla ikiye bölünmüştür. “On iki Yataklı Koğuş” olarak düzenlenen iki yandaki odalar oldukça geniş tutulup dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Günümüzde bu odalardan kuzeydeki ince iki duvarla üç oda haline getirilirken güneydeki oda yine aynı şekilde iki duvarla bölünmüş, ancak burada iki oda ve katlar arasında ulaşımı sağlayan merdivene yer verilmiştir.

Taş malzemeden yığma tekniği ile inşa edilen hastane binasının ana caddeye bakan batı cephesi kesme taş malzeme ile kaplanmıştır. Cephede kırmızı, gri ve siyah olmak üzere üç farklı renkte taş kullanılarak cepheye renkli bir görünüm verilmiştir (Fot. 565). Batı cephede subasman seviyesi siyah renkli bazalt taşından yapılmışken, subasman ile zemin kat sınırını belirleyen ve tüm yapıyı dolanan silme arasındaki kısım da yine bazalt taşından yapılmış, ancak burada taşların aralarındaki derz aralıkları geniş tutularak cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Yapının batı cephesinden öne doğru taşıntı yapan orta bölüm ve kenarlar cepheyi hareketlendirmiştir. Ortadaki taşkın bölümde kapı kısmı bir kademe daha öne taşırılarak giriş vurgulanmıştır. Batı cephenin ortasındaki basık kemerli ana kapı açıklığı söve ve kemer taşları taşkın ve derz aralıkları geniş tutularak belirtilmiştir. Kapının yukarısında, iki yandan sütun şeklinde düzenlenmiş taşlarla sınırlanan dikdörtgen formlu kitabelik kısmı yer alır. Kitabelik kısmının üzerinde süsleme unsurlarına yer verilmiş olup herhangi bir yazı bulunmaz. Cephenin zemin ve bodrum katında onar birinci katında on bir pencere açıklığı vardır. Pencereleer dikey olarak aynı

hizada yer alır. Zemin ve birinci kat pencereleri dikdörtgen formlu düz atkılıdır. Küçük olan bodrum kat pencereleri ise basık kemerlidir. Zemin ve birinci kat pencerelerinin söveleri kırmızı renkli, denizlik ve atkı kemerleri siyah renkli taşlarla yapılarak kontrast oluşturulmuştur. Bodrum kat pencereleri ise siyah renkli taştan yapılmış olup kemer kilit taşları kırmızı renkli taşla belirtilmiştir. Zemin kat pencereleri ile birinci kat pencereleri arasındaki kısımlar iki yandan taşıntılı ve kırmızı renkli taşlarla belirtilmiş, böylece iki pencere arasında ortası boş panolar oluşturulmuştur. Aynı uygulama birinci kat pencereleri ile çatı arasındaki bölümde de görülür. Birinci kat pencereleri kemer seviyesinden başlayan silmeler, tüm yapı boyunca kemer aralarında yer alırken, yalnız öne doğru taşıntı yapan orta kısımda bulunmaz. Yapının cephe köşeleri siyah renkli bazalt taşlarla belirtilmiştir. Binanın diğer cepheleri ön cepheye göre daha özensiz yapılmış olup betonla sıvanmıştır.

Kuzey cephe, ortadaki siyah bazalt taştan yapılmış pilastrla dikey anlamda ikiye bölünmüştür (Fot. 566). Cephenin bodrum katında ortadaki pilastrın batısında basık kemerli bir kapı açıklığı, bunun batısında bir, pilastrın doğusunda iki olmak üzere toplamda basık kemerli üç pencere açıklığı vardır. Zemin ve birinci katlarda pilastrın doğusunda ve batısında ikişer pencere açıklığı bulunur. Bu pencereler uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılıdır. Pencere sövesi, kemer ve denizlikleri siyah bazalt taşla belirtilmiştir. Batı cephede olduğu gibi zemin ve birinci kat pencereleri arasında ve birinci kat pencereleri ile çatı arasında panolar vardır. Cephe subasman seviyesine kadar bazalt taşla yapılmış, bodrum kat ile zemin kat ayrımı kat silmesi ile verilmiş, cephe köşeleri bazalttan pilastlar ile belirtilmiştir.

Yapının doğu cephesinin ortası dışa doğru hafif taşırılmış ve köşeleri siyah renkli bazalt taşla belirtilmiştir (Fot. 567). Cephenin bodrum, zemin ve birinci katlarında dokuzar pencere açıklığı vardır. Bodrum kat pencereleri basık kemerli ve küçük, zemin ve birinci katların pencereleri enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılıdır. Pencere sövesi, kemer ve denizlikleri siyah bazalt taşla belirtilmiş, zemin ve birinci kat pencereleri ile birinci kat pencereleri ve çatı arasında panolara yer verilmiştir. Taşıntılı bölümün üzerinde, her katta yer verilen üçer pencereden ortadakiler kapatılmıştır. Bu pencereler, ortadaki odaları ikiye bölmek için sonradan örülen duvarlar nedeniyle kapatılmış olmalıdır. Zemin ve birinci katların ortasındaki pencerelerin arasındaki panonun içerisinde, ortası boş, profilli çerçevenin yer alması, burada bir kitabeye ya da tuğraya yer verilmiş olabileceği sorusunu akla getirir. Cephe köşelerinde bazalt taşla yapılmış

pilastrlar uygulanmış, subasman seviyesi bazalt taşla yapılmış, bodrum ve birinci kat arasındaki kat ayrımı silme ile gösterilmiştir.

Güney cephe, kuzey cephede olduğu gibi bir pilastrla, dikey anlamda ikiye bölünmüştür. Batıdaki ana kapı açıklığının kapatılması nedeniyle günümüzde hastane girişi bu cepheye taşınmıştır. Ancak düz lentolu kapı açıklığının, yapının diğer kapı açıkları ve pencere açıklıkları ile üslup bakımından farklılık göstermesi ve cepheyi ikiye ayıran pilastrın ortasına denk gelmesi nedeniyle sonradan yapılmış olduğu anlaşılır (Fot. 568). Kapı açıklığının doğusunda iki, batısında bir uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı pencere açıklığı bulunurken, kapı açıklığının batısındaki duvardaki izlerden burada bir pencere olduğu anlaşılır. Kapatılmış olan bu pencerenin dikey olarak hizasında, birinci kattaki pencere açıklığının da mevcut izlerden sonradan kapatılmış olduğu görülür. Ayrıca 1 Eylül 1904 tarihli yapının resmi açılışını gösteren fotoğraftan ve özgün planından da kapının sonradan açıldığı ve pencerelerin kapatıldığı belirgindir.

Hastane binasının üzeri Marsilya kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüş, çatının cephelerden taşırılmasıyla saçak oluşturulmuştur.

Hastanenin güneybatısından çekilmiş resmi açılış törenini gösteren 1 Eylül 1904 tarihli fotoğraftan⁶⁸⁹ yapının özellikle batı cephesi net bir şekilde görülürken, güney cephesi açıdan dolayı kısmen görülebilmektedir (Fot. 569). Bu fotoğrafa göre, batı cephenin ortasındaki ana girişin bulunduğu dışa taşıntılı kısmın, yukarıda üçgen bir alınlıkla sonlandığı, günümüzde ise bu üçgen alınlığın bulunmadığı görülür. Kapı açıklığının yukarısındaki kitabede ise bir tuğranın bulunduğu görülür. Ancak tuğranın kime ait olduğu seçilememekle birlikte Sultan II. Abdülhamid zamanında, onun adıyla yaptırılmış bir hastane binası olması sebebiyle Sultan II. Abdülhamid'in tuğrasının yer aldığı söylenebilir. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde olduğu gibi burada da tuğranın silinmiş olduğu varsayılabilir.

Malzeme ve Teknik: Hastane yığma tekniğinde taş malzeme ile inşa edilmiştir. Batı cephe ile pencere ve kapılarda bazalt ve andezit taş kullanılmıştır. Mermer ana kapı açıklığı yukarısındaki kitabede, ahşap malzeme ise çatıda kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binası süsleme bakımından oldukça sade tutulmuştur. Yapının içinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmazken, dış cephede ana girişin yukarısındaki

⁶⁸⁹ BOA, *Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d)*, No: 413.

kitabelik kısmında kabartma süsleme vardır (Fot. 570). Dikdörtgen formlu mermer kitabe en dıştan bir silme ile çevrenmekte ve silme üst köşelerde düğüm şeklini almaktadır. Kitabenin alt ve ortasında yer alan güneş motifinin ortasından iki yana doğru çıkan lale dizisi oval bir madalyon oluşturmakta ve güneş motifinin hizasında, kitabenin üst kısmında yer alan ay-yıldız motifi ile birleşmektedir. Ayrıca güneş motifinin altından iki yana doğru çıkan kıvrım dal motiflerinin uç kısımları üzerinde ay-yıldız motifinin bulunduğu kabartma sancak motifi ile sonlanmaktadır. Kitabeyi iki yandan sınırlayan, sütünce görünümü verilen taş bloklar da estetik görünüme katkı sağlamıştır.

2.1.35. İstanbul İngiliz (British Seaman) Hastanesi

Fotoğraf: 571-585

Çizim: 252-259

Yeri: İngiliz Hastanesi, İstanbul'un Beyoğlu İlçesi Bereketzade Mahallesi Bereketzade Camii Sokak No:2'de; 165 ada, 14 parsel, 106 paftada yer alır.

Tarihçesi: Hastane binasının yapımına 1902 yılında başlanmış ve inşa 1904 yılında tamamlanarak hastane hizmete açılmıştır. Hastanenin mevcut yerinde, 1855 yılında kare planlı ve 50 yataklı İngiliz gemiciler için inşa edilen İngiliz hastanesi bulunuyorken, bu hastane binası zamanla ihtiyacı karşılayamaz hale gelince yıktırılıp yerine bugünkü hastane binası inşa edilmiştir⁶⁹⁰. Arşiv belgelerinde hastane binasının yeniden inşa edilmesi için Osmanlı Devleti'nden 1902 yılında izin alındığı görülmekte ve alınan iznin ardından hastane inşa çalışmalarına başlanılarak 1904 yılında inşa tamamlanmıştır. Bahçe giriş kapısı ile Hastanenin ana girişi arasındaki yolun üzerinde küçük taşlarla hastanenin ismi olan "BSH" British Seaman Hospital ismi baş harfleri ile hastanenin açılış tarihi olan 1904 tarihi yazılmıştır. Zeminde ayrıca tıbbın sembolü ile hastane binasının denizciler için inşa edilmesinden dolayı onlara atfen dümen ve çapa motiflerine de yer verilmiştir.

Devlet Arşivleri'ndeki H. 24 Safer 1320 / M. 2 Haziran 1902 tarihli belgede, mevcut İngiliz Hastanesi'nin müstemilatıyla birlikte yıkılarak yeniden inşa edilmesi için izin istenilmektedir⁶⁹¹. Ayrıca aynı dosya içerisinde yeniden inşa edilecek hastane

⁶⁹⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 230, 231.

⁶⁹¹ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ. AZN.)*, No: 46 – 27.

binasının cephe çizimi ve zemin kat planı da yer alır. Çizimlerin sağ alt köşesinde Mimar Herbert Wellis'in imzası vardır.

18 Haziran 1902 tarihli belgede, eski İngiliz Hastanesi'nin yıkılıp yerine yenisinin inşa edilmesine izin verilmesi ve yurtdışından getirilecek eşya ve malzemenin gümrük vergisinden muaf tutulmasından dolayı teşekkür edilmesi yazmaktadır⁶⁹².

Hastane binası çizimleri ile ilgili 1902 tarihli "Academy Architecture and Architectural Review" adlı dergide yer alan bilgiye göre orijinal planlar Mimar H. Percy Adams tarafından yapılmıştır⁶⁹³ (Çiz. 252, 253). Devlet Arşivlerinde yer alan 24 Safer 1320 / 2 Haziran 1902 tarihli belgede de hastane binasının cephe çizimi ve zemin kat planı yer almakta, ancak buradaki çizimin altında Herber Wellis'in imzası bulunmaktadır⁶⁹⁴ (Çiz. 254). Yapının planlarının çizimini H. Percy Adams tarafından yapıldığı, daha sonra sefaret mimarı Herbert Wellis tarafından izin için Osmanlı Devleti'ne kendi imzası ile sunulduğu varsayılabılır. Nuran Yıldırım, İngiliz hastane binasının yeniden inşası için Sefaret mimarı Herbert Wellis tarafından dört katlı, 40 yatak kapasiteli ve müştemilatı bulunan planın Osmanlı Devleti'ne sunulduğunu belirtirken, ayrıca Tercüman-ı Hakikat'ten aktardığı bir yazıda ise hastane binası ile konsolosluk binasının 27 Ağustos 1902 tarihinde yıkılacağı ve yerine Mösyö George Colotros tarafından yine hastane binasının inşa edileceğini ifade etmektedir⁶⁹⁵. Leyla Çapan ise hastane binasının İngiliz Kraliyet Mimarlık Enstitüsü tarafından yayınlanan Charles Holden Sergisi kataloğundan yola çıkarak Charles Holden tarafından cephe çizimlerinin yapıldığı, planların H. Percy Adams tarafından çizildiğini belirtmektedir⁶⁹⁶.

Hastane binası, 1914 yılına kadar İngilizler tarafından kullanılmış, Kasım 1914 yılında Amerikan Kızılhaçı'na, 1916 yılında Osmanlı Devleti himayesine, 1. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar İngiliz hâkimiyetine geçmiş ve 1921 yılına kadar İngilizler tarafından sıhhi laboratuvar olarak kullanılmıştır⁶⁹⁷. 1926-30 yılları arasında özel hastane olarak hizmet veren İngiliz Hastanesi daha sonra Kızılay'a devrilmiş, 1937-48 yılları arasında Kuduz Hastanesi ve Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi, 1948 yılında İstanbul

⁶⁹² BOA, *Hariciye Nezareti İdare (HR. İD)*, No: 2068 – 74.

⁶⁹³ Dergide yapıya ait orijinal planlar ve cephe çizimleri de paylaşılmıştır. Alex Koch (ed.), *Academy Architecture and Architectural Review*, S. 22, London 1902, s. 10.

⁶⁹⁴ BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 46 – 27.

⁶⁹⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 231.

⁶⁹⁶ L. Çapan, *agt.*, s. 127.

⁶⁹⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 232.

Belediye Hastanesi olarak hizmet vermiştir⁶⁹⁸. 1983 yılında Belediye tarafından Sağlık Bakanlığına devredilen hastane binası 1998 yılında İstanbul Beyoğlu Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Mayıs 2000 yılında Prof. Dr. N. Reşat Belger İstanbul Beyoğlu Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 1 Mart 2001 yılında ise Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi adını almış ve bu tarihten itibaren Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak hizmet vermektedir⁶⁹⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Bir bahçe içerisinde inşa edilen hastane binası “Y” plan şeması ile dikkat çekmektedir (Fot. 571). Bina ortadaki dairesel merkezden çıkan güneydoğu, kuzeydoğu ve batı yöne doğru uzanan üç kanattan oluşur. Bodrum kat üstüne beş katlı inşa edilen hastane binasında batı kanat üç katlı olarak yapılmış, ortadaki dairesel merkez üstte kule ile sonlandırılmıştır (Fot. 572).

Yapıya, güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlarının arasında kalan ortadaki merkezin doğu cephesindeki kapı açıklığından girilir. Zemin kat giriş holünden onikigen şeklinde düzenlenmiş ve yapının kanatlarına erişimin sağlandığı koridora geçilir (Çiz. 255) (Fot. 573). Koridorun güneydoğusundaki kanat, ortada uzunlamasına dikdörtgen koridor ve bu koridora batıdan ile doğudan açılan dörder odadan oluşur (Fot. 574). Koridorun batısındaki odalardan kuzeydeki odanın batı cephesinin bir kısmı dışa doğru üç cepheli olarak taşırılmıştır. Kanadın güneydoğu ucu da üç cepheli olarak sonlanır (Fot. 575). Kanadın doğusunda tek odadan oluşan kare planlı bir bölüm daha bulunmakta, bu oda kanadın doğusundaki odalardan güney uçtaki odaya bir koridor ile bağlanmaktadır. Kuzeydoğu kanat güneydoğu kanadın simetriği olarak düzenlenmiş, ancak kuzeydoğu kanatta koridor kanadın sonunda “L” yaparak bir başka koridor aracılığıyla doğudaki kare şeklindeki odaya bağlanırken, ortadaki koridora batıdan dört, doğudan ise iki oda açılmaktadır. Doğudaki odalar bir açıklıkla birbirine geçiş vermektedir. Onikigen koridordan batı kanada ise bir geçiş holünden ulaşılmakta, batı kanadın doğusunda bir odadan güney yöndeki arka arkaya sıralanmış iki oda ile kanadın sonuna kadar ulaşan koridora geçiş sağlanmaktadır. Arka arkaya sıralanan iki odadan batıdakine koridordan da geçiş verilmekte, kanadın sonundaki odaya koridordan ulaşılmaktadır. Oda ve koridorların zemini antibakteriyel PVC ile kaplanmışken, onikigen koridorun zemini ile

⁶⁹⁸ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 232.

⁶⁹⁹ <https://beyogluozeah.saglik.gov.tr/TR,51593/tarihcemiz.html>

giriş holünün zemini mermer kaplanmış, oda ve koridor tavanları düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Merkezden döner merdivenle birinci kattaki onikigen koridora geçilmekte, koridordan güneydoğu, kuzeydoğu ve batıdaki kanatlara erişim sağlanmaktadır (Çiz. 256). Güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlarda ortadaki uzunlamasına koridor, kanadın sonunda doğuya yönelerek “L” formu almakta, kanatların batısındaki kare ve dikdörtgen iki mekandan oluşan bölümle birleşmektedir (Fot. 576). Ortadaki koridora batıda dörder, doğuda ise üçer oda açılır. Merkezdeki onikigen koridorun doğusunda, giriş holünün üstüne denk gelen kısım oda olarak değerlendirilmiş, bu odadan birer kapı aracılığıyla güneydoğu ve kuzeydoğudaki kanatların başındaki odaya bağlantı sağlanmıştır. Onikigen koridordaki bir geçiş holünden batı kanadın giriş holüne ulaşılır. Hole güneyden bir oda açılırken, holden kanadın sonuna kadar uzanan koridora geçilmekte, koridora güney yönden üç oda açılmaktadır. Oda ve koridorların zemini antibakteriyel PVC, onikigen koridorun zemini mermer kaplanmış, oda ve koridor tavanları düz tavan şeklinde düzenlenmiştir.

Merkezden döner merdivenle ikinci kattaki onikigen koridora ulaşılmakta, koridordan güneydoğu, kuzeydoğu ve batıdaki kanatlara geçiş yapılmaktadır (Çiz. 257). Güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlarda ortadaki uzunlamasına koridor, kanadın sonunda doğuya yönelerek “L” formu almakta ve kanatların batısındaki iki odadan oluşan bölüme bağlanmaktadır. Kuzeydoğu ve güneydoğu kanatlarda koridora açılan üçer, kuzeydoğu kanatta dörder oda vardır. Onikigen koridordan bir geçiş holüne, buradan da batı kanadın giriş holüne ulaşılır. Holden ortadaki doğu-batı uzantılı koridora erişilmekte ve koridorun güneyinde üç, kuzeyinde dört, batısında ise iki odaya geçiş sağlanmaktadır (Fot. 577). Ayrıca kuzeybatı köşedeki bir koridordan yapının kuzeybatısındaki ek binaya geçiş yapılır. Oda, koridorlar ve onikigen koridorun zemini antibakteriyel PVC ile kaplanmışken, oda ve koridor tavanları düz tavan şeklinde yapılmıştır.

Merkezden döner merdivenle üçüncü kattaki onikigen koridora geçilmekte ve üçüncü kat, merkezi koridor ile güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlardan meydana gelmektedir (Çiz. 25/). Güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlarda, ortada uzunlamasına koridor, kanadın sonunda doğuya yönelerek “L” formu almakta ve kanatların batısındaki iki odadan oluşan bölümle birleşmektedir. Ortadaki koridora ise doğu ve batı yönden üçer

oda açılır. Oda, koridorlar ve onikigen koridorun zemini antibakteriyel PVC ile kaplanmışken, oda ve koridor tavanları düz tavan şeklinde düzenlenmiştir.

Merkezden döner merdivenle dördüncü kattaki onikigen koridora ulaşılmakta ve dördüncü kat, merkezi koridor ile güneydoğu ve kuzeydoğu kanatlardan meydana gelmektedir (Çiz. 259). Güneydoğu kanat bölüntüsüz geniş bir mekân olarak düzenlenirken kuzeydoğu kanat ince duvarlarla bölümlere ayrılmış dört odadan oluşur (Fot. 578). Kanatların doğu cephesinin kuzey ucunda altıgen, güney ucunda ise sekizgen olarak düzenlenmiş küçük odalar bulunmakta, onikigen koridorun doğusunda ise balkon yer almaktadır. Odaların zemini seramikle kaplanmışken, tavanı düz ahşap tavan şeklinde yapılmıştır. Yapıda ısınma ihtiyacı ise odalara yerleştirilen çini soba ve şömineler ile karşılanmıştır.

Yapının orijinal planı ile günümüz planı arasında bazı farklılıklar tespit edilebilmektedir. Orijinal planda yapının zemin katında, kuzeydoğu kanadın doğusunda üç oda yer alır. Batı kanatta ise, kanadın doğusunda günümüzde olduğu gibi tek oda değil iki oda vardır. Ayrıca kanadın sonunda enlemesine dikdörtgen odanın da iki odadan meydana geldiği anlaşılır. Yapının birinci kat planında ise batı kanatta farklılık görülmektedir. Burada merkezi koridordan bir geçiş holüyle giriş holüne ulaşılmakta, giriş holünün güneyinde bir, batısında ise iki oda bulunmaktadır. Holün batısındaki iki odadan kuzeydekinden bir kapı aracılığıyla kanadın batısındaki odaya geçiş yapılmaktadır. Günümüzde kanadın sonundaki odanın bölünerek iki oda haline getirildiği ve kuzeyine de bir koridor eklendiği görülür. Yapının ikinci katında, günümüz planı ile orijinal planı arasında oldukça fark vardır. Orijinal planda ikinci katın kanatlarında geniş bir alanı kaplayan ve tek bir odadan oluşan koğuş yer alırken, koğuş ile merkezi koridor arasında ortada koridor, koridorun iki yanında ise birer oda yer almaktadır. Günümüzde ise kanatlardaki koğuşların bölündüğü, koğuşlarda çok sayıda odaya yer verildiği anlaşılır. Üçüncü katta ise orijinal planda güneydoğu ve kuzeydoğu kanatların batısında beşer odaya yer verilmişken, günümüzde buralardaki oda sayısı dördttür. Dördüncü katta güneydoğu kanat günümüzdeki planını korurken, kuzeydoğudaki kanatta sonradan eklenen odaların yer almadığı ve kuzeydoğu kanadın da güneydoğu kanatta olduğu gibi tek bir odadan oluştuğu görülmektedir.

Yapının cephe düzenlemesi de planında olduğu gibi farklılık göstermektedir. Yalın ancak hareketli cephe düzenlemesi vardır. Doğu cephenin ortasında yer alan giriş

kısmı cepheden ileri taşırılarak vurgulanmıştır (Fot. 579). Giriş kısmının ortasında dört basamaklı merdivenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının kemeri dışa doğru kademeli olarak genişlemekte ve kemer alttan silme ile sınırlandırılmaktadır. Kapı açıklığının üstünde birinci kat seviyesinde üçlü pencere uygulaması yer almakta olup, yandaki pencereler düz atkılı, ortadaki ise yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiş ve yuvarlak kemer, iki yanda, köşeleri yaprak motifi ile bezenmiş başlıklar ile sonlanan sütunlarla desteklenmiştir. Giriş kısmının ikinci katında ise ortada yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunurken, iki yanda düz atkılı, kare formlu küçük birer pencere açıklığı yer almakta, giriş kısmı üstte kırma çatılı ile sonlanmaktadır. Giriş kısmının iki yanında açılı olarak yerleştirilmiş yan kanatlar yer almakta ve kanatların başlangıç ve bitiş kısmında çokken gövdeli kulelere yer verilmiştir (Fot. 580, 581). Zemin katta, giriş kısmının kuzey ve güneyinde, yan kanatların doğu cephesinde beşer düz atkılı pencere açıklığı bulunur. Dışa taşkın giriş kısmının kuzey ve güney cephelerinde yine düz atkılı ama daha küçük birer pencere vardır. Kanatların sonlarındaki kulelerin zemin katında ise ikişer adet mazgal pencere, kanatlara bir koridorla bağlanan bölümünün cephesinde ise düz atkılı birer pencere vardır. Birinci ve ikinci katlarda ise zemin kat pencereleri tekrar etmekle birlikte bu katlarda cephenin önünde balkona yer verilmiştir. Cephenin üçüncü katında, ortadaki giriş kısmının çatısı üçgen şeklinde neticelenmekte ve çatının iki yanında, cephe üzerinde birer mazgal pencere bulunmaktadır. Yan kanatlar da dörder, orta kısmın iki yanındaki kulelerde birer pencere alt kattaki pencerelere göre daha küçük tutulmuştur. Kanatların sonundaki kulelerde ise yine ikişer mazgal pencere yer almakta olup bu pencereler alt kat pencerelerinin 1/3 kadardır. Kanatların sonundaki koridorla bağlanan bölümün üçüncü katında ise pencere açıklığına yer verilmemiş ve bu kısımlar kırma çatı ile neticelendirilmiştir. Cephenin dördüncü katının ortasında balkon yer almakta, balkona ortadan düz lentolu geniş bir kapı ile iki yandan yuvarlak kemerli birer kapıdan geçiş sağlanmaktadır. Balkonun iki yanında yer alan çokgen kulelerin her cephesinde yuvarlak kemerli birer pencere açıklığı bulunur. Yan kanatlar ise geniş açıklıklar olarak düzenlenmiş ancak, bilinmeyen bir tarihte bu kısımlar camekanla kapatılmıştır. Kanadın sonundaki kulelerde ise bir cephe sağır bir cephe yuvarlak kemerli pencerenin yer aldığı ardışık bir düzenlemeye sahip olup, kuleler üstte kubbe ile sonlandırılmıştır. Yapının cephe düzenlemesinde simetri hakimdir. Yan kanatlardan ulaşılan ve iki mekândan oluşan bölümün doğuya bakan cephesinin ortası üç cepheli olarak düzenlenerek cepheye hareketlilik katılmış ve üzerinde zemin ile birinci katta dikdörtgen formlu, düz lentolu, ikinci katta ince uzun dikdörtgen formlu düz atkılı

pencere açıklığına yer verilmiş, üç cepheli orta kısım üstte kırma çatı ile bitirilmiştir. Çatının üstünde, cephenin üçüncü katındaki ikiz kemerli pencerelerin kemer formu yuvarlaktır.

Yapının kuzey cephesinde, kule ve kulenin doğusundaki iki mekândan oluşan bölüm görülürken, cephenin batısı yapılan ek bina nedeniyle görülmez (Fot. 582). İki mekanlı bölümün birinci ve ikinci katında ikişer pencere açıklığı bulunur. Çokgen gövdeli kulenin kuzeydeki iki cephesinden birinde her katta pencere açıklığına yer verilirken, diğer cephede yalnızca zemin ve birinci katta mazgal pencereye yer verilmiştir.

Hastane binasının batı cephesinde de simetrisinin hakim olduğu görülmektedir. Güneydoğu kanadın batı cephesi ile batı kanadın güneye bakan cepheleri arka bahçeye açılmaktadır (Fot. 583). Güneydoğu kanadın batı cephesinde zemin, birinci ve ikinci katlarda ince ve uzunlamasına dikdörtgen formlu, üçüncü ve dördüncü katlarda kare formlu beşer pencere yer alır. Cephenin kuzeyinde ise zemin, birinci ve ikinci katlarda diğer pencerelerin yaklaşık 1/3'ü boyunda birer pencere açıklığı vardır. Cephenin güney başından ikinci penceresinin kuzey kenarında, zeminden başlayıp çatıya kadar uzanan baca çıkıntısı bulunur. Batı kanadın güney cephesinde zemin, birinci ve ikinci katlarda aynı zamanda ince ve uzun altışar pencere açıklığı bulunurken, bu pencerelerden birer tanesi cephenin doğusunda içe şevli olarak yapılmış olan kısımda yer almaktadır. Güneydoğu kanadın kuzeyinde, merkezi onikigen koridorun iki cephesi bulunur. Bu cephelerde zemin, birinci ve ikinci katlarda, iki cephede de uzunlamasına dikdörtgen, üçüncü ve dördüncü katlarda kare formlu birer pencere açıklığı vardır. Merkezi koridor ile batı kanat arasında kalan geçiş holünün güneybatı bahçeye bakan cephesinin zemin katında bahçeye açılan kapı açıklığı bulunurken, birinci katta yuvarlak kemerli, ikinci katta ise enlemesine dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Yapının kuzeybatısında sonradan eklenen bina bulunduğu için bu cephe görülmez.

Yapının yukarısında, iki basamaktan oluşan bir kule yer alır (Fot. 584). Kulenin alttaki ilk basamağı onikigen olarak düzenlenmiş ve onikigenin üst kısmında, bir ikiz kemerli pencere, bir dış sırası olmak üzere ardışık olarak tekrarlanan dizilim söz konusudur. Onikigen gövdenin doğu ve batısında iki kenarda üzeri kubbe ile örtülmüş ağırlık kuleleri bulunmakta ve bu ağırlık kulelerinin, üzerinde yer alan pencere açıklıklarından dolayı işlevsellikten ziyade estetik amaçlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Onikigen gövdenin kuzey ve güneyinde dikdörtgen baca çıkıntısı

bulunur. Hem ağırlık kuleleri hem de dikdörtgen bacalar rampa kemerle gövdeye bağlanmıştır. Daha dar olan ikinci basamak, birinci basamağın ortasından yükselmekte ve sekizgen olarak yapılmıştır. Gövdenin altında, sekizgenin her kenarında ince uzun pencere açıklıkları bulunur. Kule en üstte, üzerinde yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunan bir kubbe ile sonlandırılmıştır.

Yapının kanatlarının üstü ahşap kırma çatı ile örtülmüş, çatının üzeri Marsilya kiremitle kaplanmıştır.

Malzeme ve Teknik: Kâgir olarak inşa edilen hastane binasının cepheleri kesme taş ile kaplanmıştır. Giriş açıklığının iki yanındaki kulelerin en üstündeki yuvarlak kemerli pencerelerde ve bacaları kuleye bağlayan rampa kemer ile bacalar üzerinde tuğla malzemeye yer verilmiştir. İç mekânda merdiven ve giriş holünde mermer malzeme kullanılmıştır. Metal malzeme bakır kubbelerde vardır. Ahşap malzeme ise dördüncü kattaki oda tavanlarında ile kırma çatıda kullanılmıştır.

Süsleme: Yapı oldukça sade ama aynı zamanda oldukça hareketli cephe düzenlemesine sahiptir. Cephelerde herhangi bir süsleme motifi bulunmazken, kanatların açılı yerleştirilmesi, çokgen gövdeli kulelere yer verilmesi, üstteki dekoratif ağırlık kuleleri, ikiz kemerli pencere düzenlemeleri gibi unsurlar cepheye hareketlilik kazandıran uygulamalardır. Ayrıca giriş açıklığının iki yanındaki kulelerin en üstündeki yuvarlak kemerli pencerelerdeki tuğla malzeme süsleyici unsur olarak kullanılmıştır. Burada pencere kemerleri tuğla şeritleri ile birbirine bağlanırken, kemerin üstünde ise kuleyi dolanan iki sıra tuğla şerit yer alır. Kesme taşla kaplı cephelerde, araya atılan tuğla uygulaması ile kontrast oluşturulmuş ve cepheye estetik bir görünüm katılmıştır.

İç mekânda ise yeşil ve kahverengi renklerle yapılmış çini soba ve şömineler yapıya estetik değer katmaktadır (Fot. 585).

2.1.36. Urfa Hamidiye Hastanesi

Fotoğraf: 586 - 600

Çizim: 260- 263

Yeri: Yapı, Şanlıurfa Merkez ilçede, Atatürk Mahallesi, Hastane Sokağı'nda yer almaktadır. Hastane binasının yeri seçilirken, halkı bulaşıcı hastalıklardan korumak için yerleşim yerinin dışında olmasına ve hava akışının sağlanması için de yüksek bir tepe üzerinde inşa edilmesine dikkat edilmiştir.

Tarihçe: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan belgelerde yapının inşa tarihi, padişahın isminin verilmesi, inşa masraflarının nereden karşılandığı ve hastanede görev alan doktor ve yöneticiler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Devlet Arşivleri'ndeki H. 17 Recep 1330 / M. 2 Temmuz 1912 tarihli belgede⁷⁰⁰, Urfa Gureba Hastanesi'nin daha iyi duruma getirilmesi ve nizamı için yapılması gereken düzenleme ve oluşturulan komisyon ile bu konudaki faaliyetler ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu belge, hastanenin temelini H. 1321 / M. 1903 tarihinde atıldığının belirtilmesi açısından önem arz etmektedir.

Arşivlerde hastane ile ilgili en erken tarihli, H. 24 Rebûlâhir 1323 / M. 28 Haziran 1905 tarihine ait belgede⁷⁰¹, Urfa'da mutasarrıf olarak göreve başlayan Edhem Sabri, şehirde bir hastane olmadığını, 40 bini aşan nüfusunun olduğu ve yaşayanların hastaneden mahrum kaldıkları için perişan oldukları belirtilmiş, bu nedenle acil olarak bir hastaneye ihtiyaç duyulduğunu ifade ederek hastane yaptırdığı yazılmıştır. Binanın inşası için kimseden yardım toplamadan Urfa ve Birecik Belediyelerinin gelirleri ile hastanenin inşasının sağlandığı, hatta doktor, eczacı, memur, hasta bakıcı, hademe, işçi maaşları ile 30 hastanın yiyecekleri ve diğer gerekli eşyaları için yeterli ücretin yine belediyelerden sağlandığı belirtilmiştir. Belgede hastanenin inşasının üçte birinin tamamlandığı, yontma taştan yapıldığı ve cephelerinin sütunla süslendiği, yapıya ait fotoğraf ve planın padişaha gönderildiği ifade edilmektedir. Belgede ayrıca hastanenin açılışının padişahın doğum gününde açılmasının kararlaştırılması nedeniyle, hastaneye, padişahın adının verilmesi hususunda izin talep edilmektedir. 4 Cemâziyel âhir 1323 / 6 Ağustos 1905 tarihli belgede⁷⁰² ise hastaneye padişahın adının verilmesi ile ilgili izin yer almaktadır.

H. 10 Cemâziyel âhir 1323 / M. 12 Ağustos 1905 tarihli bir belgede⁷⁰³, Halktan yardım toplamaya ihtiyaç kalmadan Urfa ve Birecik belediyeleri gelirlerinden olmak üzere Urfa'da bir Guraba Hastanesi'nin inşa edildiği. Ayrıca hastanenin üçte birinin tamamlandığı ve geri kalan kısmının tamamlanarak padişahın doğum gününde resmi açılışının yapılacağı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

⁷⁰⁰ BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 47-49.

⁷⁰¹ BOA, *İrade Dahiliye (İ..DH.)*, No: 1436-40

⁷⁰² BOA, *İrade Dahiliye (İ..DH.)*, No: 1436-40

⁷⁰³ BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH.MKT)*, No: 996-69.

Arşivlerdeki H. 10 Muharrem 1324 / M. 6 Mart 1906 tarihine ait belgede⁷⁰⁴, yapının Urfa Mutasarrıfı Edhem Bey'in girişimleri ile yaptırıldığı ve padişahın bu çalışmalarından ötürü kendisine altın liyakat madalyası verdiği belirtilmektedir.

H. 4 Rebûlevvel 1324 / M. 28 Nisan 1906 tarihli belgede⁷⁰⁵, padişaha ithafen inşa edilen Urfa'daki hastane binasına, Nazif Ali Efendi'nin tayin edildiği, ancak Urfa Mutasarrıfı Edhem Bey'in Atina Mekteb-i Tıbbiyesi mezunlarından Rallidis adında bir doktoru, resmi yetki dışında senelik 200 lira ücretle istihdam ettiği ve Nazif Ali Efendi'ye de ikinci doktor sıfatıyla bulunmasını emrettiği bilgisi yer almaktadır.

Yukarıda yer alan belgeler doğrultusunda Urfa Hamidiye Hastanesi'nin Sultan Abdülhamid döneminde Urfa mutasarrıfı Edhem Bey'in gayretleriyle, 1903 yılında temelinin atıldığı, 1905 yılında da resmi açılışının yapıldığı anlaşılmaktadır.

Arşivlerde yazılı belgelerin dışında bir de Urfa Zükur ve İnas Gureba Hastanesi planı adıyla yer alan hastanenin zemin ve birinci kat planı ile güney yöne bakan ana cephenin çiziminin olduğu belge bulunmaktadır⁷⁰⁶. Belge üzerinde Latin harfleri ile yazılmış "Christidis" ismi Urfa İsviçre Hastanesi planında da karşımıza çıkmaktadır. Urfa İsviçre Hastanesi planında, Christidis isminin yer aldığı mühürde unvanının Belediye Mühendisi olarak yazılmasından yola çıkarak Belediye Mühendisi Christidis'in yapının planının müellifi olduğu varsayılabilir.

Urfa Rüşdiye Okulu Başöğretmeni İhsan Şerif'in anılarından yola çıkarak, oğlu Kâmran Şerif Saru tarafından yayınlanan kitapta, hastane inşasına dair şu bilgiler yer almaktadır⁷⁰⁷:

"Mutasarrıf Ethem Bey zamanında şehrin dışında yaptırdığı hastahanenin inşasına ve bir ayak önce bitirilmesine nezaret işine, yaz tatili esnasında, onu memur etti. İhsan Şerif yerlilerin 'postal' dedikleri kırmızı yumuşak deriden yapılmış hafif çarıkları ayağına geçirip, kızgın Ağustos güneşinin altında canla başla çalışarak, hastahanenin kısa zamanda hizmete açılmasına gayret etmişti."

⁷⁰⁴ BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemî (DH.MKT)*, No: 1055-61.

⁷⁰⁵ BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemî (DH.MKT)*, No: 1074-17

⁷⁰⁶ BOA, *Plan Proje (PLK.p)*, No: 1425.

⁷⁰⁷ Kâmran Şerif Saru, *İhsan Şerif Saru: Eğitim Hizmetinde Elli Yıl*, İstanbul 1970, s. 44.

Kitapta ayrıca, arşiv belgelerinde de ismi geçen, Ralidis Efendi adında Rum bir operatörün getirtilerek, Urfa’da ilk kez birçok fitık ameliyatı yaptığı da yazmaktadır⁷⁰⁸.

Hastane binası, Urfa Zükur ve İnas Gureba Hastanesi, Hamidiye Hastanesi, Millet Hastanesi ve son olarak Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi olarak adlandırılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastane binası “U” biçiminde yerleştirilmiş olup güney cephede yer alan ana girişi, caddeye bakacak şekilde konumlandırılmıştır. İki katlı olarak inşa edilen hastane binası “U” plan şemasını yansıtmakta olup “U” formu yan kanatların, ortadaki ana kanadın iki köşesinden başlayarak öne doğru uzatılması ile oluşturulmuştur (Çiz. 260).

Yapıya, güneyinde yer alan ve önünde sütunlu giriş düzenlemesi bulunan ana kapıdan geçiş sağlanmaktadır. Eyvan şeklinde düzenlenen giriş holünün iki yanında, duvara oyularak yapılmış ikişer niş yer alırken, hol, kuzey yönde, doğu-batı yönlü ana koridorla kesilmektedir (Fot. 586). Kanadın ortasındaki ana koridora kuzey ve güney yönden dörder oda açılmakta, koridor kanadın iki ucunda, kuzey-güney yönde daha kısa birer koridorla birleşmektedir (Fot. 587, 588). Bu koridorların kuzeyinde yapıya geçişi sağlayan diğer kapı açıklıkları bulunmakta, koridorlar kapı açıklığı önünde doğu-batı yönlü bir başka koridorla birleşmektedir. Doğru-batı yönlü bu koridorlardan yapının yan kanatlarındaki odalara geçiş sağlanırken, batı kanatta iki, doğu kanatta ise dört oda bulunur. Zemin kat koridorları beşik tonozla, koridorların kesişme alanları çapraz tonoz ile örtülmüştür. Zemin kat odaları da çapraz tonoz ile örtülmüş, hem odaların hem de koridorun zemini fayansla kaplanmıştır (Fot. 589).

Ana giriş aksında, koridorun kuzeyinde, tek kollu zemin kat merdivenlerinden ara kata geçilmekte, buradan da iki kollu merdivenle birinci kata ulaşılmaktadır (Fot. 590). Birinci katta merdivenden, doğu-batı yönlü koridora geçilmekte ve koridora, kuzey yönde dört oda, güney yönde ise sekiz oda açılır (Çiz. 261). Merdiven karşısında, giriş açıklığının üstüne denk gelen kısım oda olarak değerlendirilmiş, buranın önünde balkona yer verilmiştir. Zemin kattaki koridor düzeni birinci katta devam etmekle birlikte burada, ayrıca yan kanatların ortasında kuzey-güneyli yönlü koridor vardır. Her iki kanatta da koridora yedişer oda açılmaktadır. Birinci katta oda ve koridorların tavanı düz örtülü olarak düzenlenmiş, zemini ise yine fayans kaplanmıştır.

⁷⁰⁸ K. Ş. Saru, *age.*, s. 44.

Devlet arşivlerinden ulaşılan yapının özgün planı ile günümüzdeki planı karşılaştırıldığında genel hatlar bakımından bir değişiklik söz konusu değilken, iç kısımlarda bazı bölünmeler ve birleştirmeler göze çarpar. Orijinal plânda yapının zemin katında, ana kanadın ortasında doğu-batı uzantılı koridor, koridorun güneyinde dört oda ile ortada giriş kısmı, kuzey yönde ise dört oda ve ortada katlar arası geçişi sağlayan merdiven vardır (Çiz. 262). Kuzeydeki odalar eşya deposu ve eczane olarak kullanılmışken, güneydeki odalar hasta bekleme odası, memur odası ve muayene odası olarak kullanılmıştır. Ortadaki dikdörtgen koridor, doğu ve batı uçta yan kanatlara geçişi sağlayan kuzey-güney yönlü koridorla kesilerek “U” şeklini almakta ve bu koridor yan kanatlarda yine doğu-batı yönlü koridorla kesilerek sonlanmaktadır. Yapının batı kanadının kadın hastalar için ayrıldığı, burasının, doğu-batı yönlü yan koridora açılan yan yana iki oda ve bu iki odanın gerisinde yer alan iki odadan oluştuğu görülmektedir. Doğu kanatta bulunan beş odadan geçişi yapının dışından ayrı kapı ile sağlanan iki oda, mutfak ve kiler olarak kullanılmıştır. Doğu kanatta, koridordan geçiş sağlanan üç oda ise hamam olarak düzenlenmiştir. Günümüzdeki plan şemasına bakıldığında dikdörtgen planlı orta kanat ile koridorlarda herhangi bir değişim görülmezken yan kanatlardaki odalarda değişim yapıldığı gözlemlenir. Batı kanatta yer alan öndeki iki oda ile arkadaki iki oda bileştirilerek iki oda haline getirilmiş, daha sonradan tekrar ince duvarla birbirinden ayrılarak yine dört oda haline dönüştürülmüştür. Doğudaki odalarda ise dışarıdan geçiş sağlanan kuzeydeki iki oda birleştirilerek, tek oda haline dönüştürülmüş ve mekânın içinden geçiş sağlanmıştır. Ayrıca, koridora açılan doğudaki uzunlamasına dikdörtgen planlı oda ikiye ayrılmış, batıdaki koridora açılan odanın gerisindeki oda, ince bir duvarla ikiye bölünmüş ve buraya açılan kapılar ile hem doğudaki hem de kuzeydeki odaya geçiş yapılmıştır.

Hastanenin ilk planlamasına bakıldığında zemin kat ile birinci kat arasında oda yerleşimi bakımından farklılık göze çarpmaktadır. Orta kanatta, her iki katta da odalar ortadaki koridora açılır. Ancak birinci katta, koridorun güneyinde dört oda bulunurken kuzeyinde iki oda vardır (Çiz. 263). İlk planda yan kanatlara açılan koridorlardan batıdaki ikiye, doğudaki üç mekâna ayrılmış, batıdaki koridordan yan yana dizilmiş iki odadan doğudakine, buradan da batıdaki odaya geçiş sağlanmıştır. Bu iki odadan batı kanadı sonlandıran geniş bir odaya geçiş yapılır. Doğu kanatta ise birbirlerine geçiş sağlayan arka arkaya sıralanmış üç oda ve bu odaların doğusunda arka arkaya sıralanmış iki odanın koridora açıldığı bir düzenleme yer alır. Birinci katın bugünkü planına bakıldığında

odalarda değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Orta kanadın kuzeyindeki iki oda, ikiye bölünerek dört oda haline getirilmiştir. Yan kanatlarda ise ortaya, kuzey-güney yönlü koridor eklenmiş, koridorun iki tarafındaki mekânlar ince duvarlar ile ayrılarak yedi oda oluşturulmuştur.

Yapının düzgün kesme taşla kaplı cepheleri oldukça hareketli yapılmıştır. Hastanenin ana girişi güney cephenin ortasında yer almakla birlikte, kuzey cephenin iki kenarında ve doğu kolun kuzey cephesinde de kapı açıklıkları bulunmaktadır. Binanın zemin katında, kuzey cephede dokuz, doğu cephede on, güney cephede on dört, batı cephede dokuz pencere açıklığı bulunurken, birinci katın kuzeyinde on altı, doğu cephede on bir, güney cephede on dört, batı cephede dokuz pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereleer yuvarlak, sivri, atkı ve atnalı kemerli olarak düzenlenmiştir. Kapı ve pencerelerin söve ve kemerleri dışa doğru taşırılarak belirtilmiş ve kemer kilit taşları vurgulanmıştır.

Yapının güney cephesinin ortasında on basamaklı merdiven ile ulaşılan sütunlu giriş düzenlemesi, bunun gerisinde yuvarlak kemerli ana kapı açıklığı yer almaktadır (Fot. 591). Ana kapı açıklığının iki yanında, dikdörtgen formlu, düz atkı kemerli ikişer pencereye yer verilmiş olup pencereler yuvarlak formlu boşaltma kemerleri ile sonlandırılmıştır. Pencere altları ise taşıntılı taşlarla dikdörtgen şeklinde belirtilmiş ve içleri sağır tutulmuştur. Birinci katta, cephenin ortasında, alttan on iki sütunla desteklenen balkona, ana kapı hizasına yerleştirilen yuvarlak kemerli kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Kapı iki yanındaki dekoratif sütunlar ile vurgulanmıştır. Burada da kapının iki yanında, zemin kat pencereleri hizasında yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu ikişer pencereye yer verilmiştir. Cephenin doğu ve batısındaki mekânlar ileri ve yana doğru taşırılmış, cephenin ortası ile taşıntı yapan kütlelerin kesiştiği kısımlar pahlanarak geçiş yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca pahların üstüne sütun yerleştirilerek estetik görünüm ön plana çıkarılmıştır. Taşıntı yapan bu bölümlerde zemin ve birinci katlarda ikişer pencereye yer verilmiş, zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu düz atkı kemerli olup üstlerinde yuvarlak formlu boşaltma kemeri bulunurken, birinci kat pencereleri dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir. Cephenin ortasındaki kat silmesi, doğu kolun doğu cephesi, batı kolun ise batı cephesi sonuna kadar devam etmekte ve kuzey cephenin başlangıcında kesilmektedir. Güney cephede, silme cepheyi yatay düzlemde ikiye bölerken, taşıntılı yan mekânlarda dikey anlamda cepheyi üçe bölmektedir.

Güney cephenin iki köşesinde ileri doğru taşıntı yapan bölüm, doğu ve batı cephelerde de ileri taşıntılı olarak düzenlenmiş ve taşıntı yapan bölümün güney ucunun zemin katı, oval olarak yapılarak yumuşatılırken, birinci katında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (Fot. 592). Taşıntı yapan bu bölümlerde, zemin ve birinci katlarda ikişer pencereye yer verilmiş, zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu, düz atkı kemerli olup üstlerinde yuvarlak formlu boşaltma kemeri bulunurken, birinci kat pencereleri dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir. Cephenin içte kalan kısmında ise hem altta hem de üstte ikiz kemerli pencereler bulunmaktadır. Atmalı formlu ikiz kemerler dıştan ojival kemerle çevrelenmiştir. İkiz kemerler ile ojival kemer arasında kalan boşlukta, iç kısmı dilimlenmiş yuvarlak formlu pencere bulunmaktadır.

“U” planı oluşturan yan kolların güney cephelerinde, alt ve üstte, kuzey cephedekilerle aynı formda üçer pencere bulunmaktadır. Cephenin dışa bakan köşesinde, estetik görünüm vermek için, hem zemin hem de üst katta dekoratif sütunlara yer verilmiştir (Fot. 593).

Doğu kanadın, doğu ve kuzey cephesi ile batı kanadın, batı ve kuzey cephesi yalnızca pencerelerle hareketlendirilmiş olup zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu, düz atkı kemerli olup üstlerinde yuvarlak formlu boşaltma kemeri bulunurken, birinci kat pencereleri dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir (Fot. 594). Yan blokların avluya bakan cepheleri de iki sıra pencereli olarak düzenlenmiştir. Zemin kat pencereleri diğer cephedeki pencere düzenini devam ettiren, üst katta pencereler dikdörtgen formlu ve atkı kemerlidir. Her iki kolda da üstte ve altta dörder pencereye yer verilmişken, doğu kolun zemin pencerelerinden birinin ikiye bölünmesi ile pencere sayısı beşe çıkarılmıştır. Burada daha önceden tek pencere olduğu, mevcut iki pencerenin diğerlerine göre daha kısa olması ve boşaltma kemerinin bu iki pencerenin ortasında ve cephedeki diğer boşaltma kemerleri hizasında olmasından anlaşılmaktadır.

Orta kanadın, avluya bakan kuzey cephesinin tam ortasında, üst kattan başlayıp alt kat boşaltma kemeri seviyesine kadar uzanan, üçlü bir pencere düzenlemesi yer almaktadır (Fot. 595). Atmalı kemerli pencerelerin kemerleri, sütun şeklinde düzenlenmiş ve üstü başlıkla sonlanan sövelere oturmaktadır. Pencere önlerinde ise boğumlu korkuluk bulunur. Üçlü pencere düzenlemesinin her iki yanındaki dörder pencere, yan kolların avluya bakan cephelerindeki pencereler ile aynı özelliği sahiptir. Üçlü pencere düzenlemesinin altında iki kapı açıklığı bulunmakta, bunların iki yanında, diğer

cephelerdeki zemin kat pencere düzenini devam ettiren üçer pencere ve cephelerin köşelerinde koridora açılan birer kapı açıklığı daha yer almaktadır. Kapılar dikdörtgen formlu düz atkı kemerli olarak düzenlenmiş, köşelerdeki kapıların üstüne yuvarlak formlu boşaltma kemeri uygulanmıştır.

Hastane binasının eski planı ve fotoğraflarından, güney cephesinin, çatı seviyesinde, parapet duvarı ile çevrelenmiş olduğu ve cephenin ortasında Osmanlı arması ile cephenin iki yanında kitabe yer aldığı anlaşılmakla birlikte bu parapet duvarı, arma ve kitabe günümüze ulaşmamıştır (Fot. 600).

Malzeme ve Teknik: Taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen hastanenin cepheleri, bölgeye özgü olan ve halk arasında “Havara Daşı” olarak adlandırılan kalkerli kesme taş ile kaplanmıştır. İç mekânın, zemin ve duvarlarında kaplama olarak seramik kullanılmıştır. Ahşap malzeme ise yapının çatısında görülür.

Süsleme: Hastane binası, oldukça zengin süsleme çeşitliliğini barındırmaktadır. Yapının güney cephesinin ortasındaki balkonu taşıyan sütunlar ile cephede dekoratif olarak kullanılan sütunlar estetik görünümüne katkı sağlamaktadır. Balkonu taşıyan sütunlar, altta dikdörtgen altlık üzerindeki kaideye otururken, üstte iyon düzenini hatırlatan başlıkla sonlandırılmıştır. Sütun başlığı, üstte, köşeleri volütlü olarak düzenlenirken, yumurta dizisinin bulunması gereken orta kısım ise boş bırakılmış, altta ise dairesel soyut motifler başlığı çevrelemiştir (Fot. 596). Cephenin zemin katında yer verilen dekoratif sütunlar, balkonları taşıyan sütunlar ile aynı düzeni yansıtmakla birlikte, burada sütun başlıklarının yukarısında tablalara yer verilmiştir. Cephenin birinci katındaki dekoratif sütunlar ise başlıkları bakımından farklılık gösterirler. İyon nizamına benzeyen sütun başlıklarının köşeleri volütlü olarak yapılmış, volütler arasında ise yumurta dizisi bulunan başlık, üstte abaküsle sonlandırılmıştır (Fot. 597). Güney cephenin ortasında bulunan ana kapı açıklığı kemeri, taşıntılı olarak yapılmış ve yüzeyi yivlenmiştir (Fot. 596). Sorguç şeklinde düzenlenen kapı kemer kilit taşı, altta, makara şeklini almakta ve üstünde aşağıya doğru sarkık vaziyette stilize palmet motifi ile sonlanmaktadır. Balkona geçişi sağlayan kapı açıklığı, silmelerle kademeli olarak içe doğru daralmakta ve kapı açıklığının kemer kilit taşı üzerinde üçlü akant yaprağı motifi bulunmaktadır (Fot. 598). Akant yapraklarının altında top motifi bulunurken, üstünde dalga motifine yer verilmiş, kompozisyon en üstte abaküsle sonlandırılmıştır. Cephelerde estetik görünümü artırmak, cepheyi hareketlendirmek için pencere söve ve kemerleri, dışa

taşınılı olarak düzenlenmiştir. Zemin kat pencereleri kemer sorgucu uç kısımda hafif kıvrılmakta ve yüzeyinde de üç adet yiv yer almaktadır. Güney, doğu ve batı cephedeki üst kat pencerelerinin kemer sorguçları, altta, makara şeklini almakta ve zeminin üstünde üçlü yumurta dizisi bulunmaktadır. Yumurta dizisini iki yandan sınırlandıran çerçeve yumurta dizisinin altına doğru sarkarak burada düğüm şeklini almaktadır. Kompozisyon, yumurta dizisinin üstüne yerleştirilen abaküsle tamamlanmıştır. Kuzey cephenin üst kat pencerelerinin yukarısında akrotere yer verilmiştir (Fot. 599). Orta bloğun doğu ve batı cephesinde, hem zemin hem de birinci katta yer alan ikiz kemerli pencerelerin atnalı kemerleri ortada serbest, kenarlarda duvarlara gömülü sütunlara oturmaktadır (Fot. 592). Zemin kattaki pencerenin sütunları, zemin kattaki sütunlarla, birinci kattaki pencere sütunları ise birinci kattaki sütun düzeni ile aynıdır. Zemindeki atnalı kemerlerin kemer kilit taşları ise altta, makara ile sonlanmakta ve yüzeyinde üç adet yiv yer almaktadır. Birinci kattaki atnalı kemer kilit taşı ise üst kat pencere kilit taşları ile aynıdır. Orta bloğun kuzey cephesinin ortasındaki üçlü pencere uygulamasında, pencerelerin atnalı kemerleri, ortada üzeri sütun başlıklı kare kesitli iki pilastra otururken kenarlarda duvara gömülü başlığın üzerine oturmaktadır. Sütun başlıkları ise altta yiv dizisi, üstünde yumurta sırası ve en üstteki abaküsten oluşmaktadır.

Yapının yukarısında, birinci kattaki sütunların başlıklarının üstünde ve saçak seviyesinde silmelere yer verilmiştir. Cephenin ortasındaki silmeler profilli olarak verilmiş ve silme altında, silmeler boyunca cepheyi dolanan dış sırası da cepheye hareketlilik katmıştır. Yapı, çatı seviyesinde tüm cepheyi dolanan profilli saçak silmesi ile sonlanmaktadır. Güney cephenin birinci katındaki dekoratif sütunlar, saçak seviyesine kadar ulaşmakta, burada, cepheden taşkın olarak yapılarak plastik etkiyi arttırmaktadır. Yapının girişindeki sütunların arasında ve kuzey cephesinin ortasındaki üçlü pencere uygulamasının önünde yer alan boğumlu korkuluklar, estetik görünüme katkı sağlamaktadır.

Yapının iç kısmı oldukça sade olup birinci katta, alt ve üst katı birbirine bağlayan merdivenlerin önünde, tavandaki hatılı destekleyen iki sütunlu bir düzenleme vardır. Sütunların altında, üç parçaya bölünmüş ve yüzeylerine kartuş görünümü verilmiş postamentler bulunmakta, bunların üstünde, alt kısmı kıvrımlı bitkisel motiflerle bezeli bir kaide yer almaktadır. Ancak kaidenin üstündeki kalın boya tabakasından süsleme motifleri anlaşılmamaktadır. Kare kesitli kaide üzerine oturan sütunların alt kısmı, yivlenmiştir. Özgün bir üslupta yapılmış olan sütun başlıkları, aşağıdan yukarıya doğru

genişleyen üç tabakadan oluşmaktadır. En alt tabakada, her cephede, yüzeyine üç yiv uygulanmış, ikinci tabaka ise istiridye kabuğu formunda yapılmış, en üst tabakada ise köşeleri volütlü ve ortasında yumurta dizisi bulunan iyon sütun başlığı şeklinde uygulamaya yer verilmiştir. Aynı sütun başlıkları hatılın duvarla birleştiği kısımda duvara gömülü olarak kullanılmıştır.

Dönemin üslup anlayışı olan seçmeci üslupta yapılan hastane binası, cephe düzenlemesi bakımından, sütunlu girişi ve balkonu, cephedeki gömme sütunlar, kat ayrımını belirten silme düzenlemesi ve kuzey cephenin üst kat pencerelerinin üstünde akroter süslemesi ile neoklasik; cephedeki girinti çıkıntılar, saçak kısmındaki abartılı çıkıntılar ile barok; ojival kemerle çevrili ikiz kemer uygulaması ve bununu üstündeki dilimli yuvarlak pencere neogotik; atnalı kemerli pencereler ise oryantalist üslubu yansıtmaktadır.

2.1.37. İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi

Fotoğraf: 601-608

Çizim: 264,265

Yeri: Eşrefpaşa Hastanesi, İzmir'in Konak İlçesi Yenişehir Mahallesi Gaziler Caddesi No: 5'te; 2701 ada, 41 parsel, 324 paftada yer alır.

Tarihçesi: Liman şehri olan İzmir'de, yoğun ticaret faaliyetlerinin yaşanması nedeniyle frengi hastalığının yoğun olarak görülmesi, burada bir frengi hastanesi kurulması kaçınılmaz hale getirilmiştir⁷⁰⁹. Hastanenin yapımı için çalışmalar 1906 yılında başlamış olup temeli, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış tarihinde, 31 Ağustos 1907 yılında atılmış, inşaatı 1908 yılında da tamamlanarak hizmete açılmıştır⁷¹⁰.

Rum Mimar Mösyö Lignadi tarafından inşa edilen hastane⁷¹¹, birçok yapıdan meydana gelen pavyon tipinde yapılmıştır. Hastane arazisine 1910 yılında erkek hastalara mahsus bina inşa edilmiştir⁷¹². 1913 yılında belediye ile bağlantısı kesilen, hastane, il özel idaresine bağlanmış, kısa süreliğine kolera hastanesi olarak hizmet verdikten sonra sonbaharda tekrar frengi hastanesi olarak kullanılmaya devam edilmiş ve hastaneye,

⁷⁰⁹ M. Karayaman, *age.*, s. 104.

⁷¹⁰ M. Karayaman, *age.*, s. 104-105; Başak Ocak, *Halk Sağlığı Hizmetinde 107 Yıl İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi*, İzmir 2016, s. 47-48.

⁷¹¹ B. Ocak, *age.*, s. 47.

⁷¹² B. Ocak, *age.*, s. 63, 69-70

yapımında önemli katkısı olan Belediye Başkanı Eşref Paşa'nın adı verilmiştir⁷¹³. Hastane, 1921 yılında, Yunan işgali nedeniyle kapatılmış, daha sonra 1922 yılında yeniden faaliyete başlamış⁷¹⁴ ve Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan eklemelerle kullanılmaya devam edilmiştir. 1926 yılında Emraz-ı Zühreviye Dispanseri açılmış, 1950 yılında hastane yeniden belediyeye devredilmiş, 1953 yılında hastaneye yeni binalar eklenmiş, eski bina tamir edilmiş, 1956 yılında poliklinik binası inşa edilmiştir⁷¹⁵.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde inşa edilen yapılar topluluğundan oluşan tarihi hastaneden günümüze yalnızca bir binası ulaşmıştır. Bahçe içerisindeki diğer binalar Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ek binalardır.

Hastane bahçesinin güneyinde, ana caddeye bakan tarihi bina, doğu-batı doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Yapıya, ana caddeye bakan güney cephenin orta aksından batıya doğru kaydırılmış zemin kattaki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Bekleme odası şeklinde düzenlenmiş olan giriş holünden, ortadaki, doğu-batı uzantılı koridora geçilir (Çiz. 264). Koridora, güneyden on iki oda, kuzeyden sekiz oda ile girişin karşısında yer alan ve yapının kuzeyine eklenen ek binaya ulaşılan merdiven açılır (Fot. 601, 602). Koridor ve giriş holü zemini seramik, odaların zemini parke ile kaplanmıştır. Giriş holü düz tavan şeklinde, koridor ve odalar asma tavan şeklinde yapılmıştır.

Yapının birinci katına kuzeydeki ek binadan erişim sağlanır. Birinci kat, ortada doğu-batı uzantılı koridor ile koridorun güneyinde on üç, kuzeyinde sekiz odadan teşekküldür (Çiz. 265) (Fot. 603, 604). Koridor ve odaların zemini antibakteriyel PVC ile kaplanmışken, tavanı asma tavan şeklindedir.

Yapının güneye bakan ana cephesindeki giriş kısmı ve cephenin batı kenarı ileriye doğru taşırılmıştır. Düz lentolu kapının doğusunda on, batısında dört adet dikdörtgen formlu, düz lentolu pencere yer alır. Birinci katta dikdörtgen formlu, düz lentolu ölçüleri farklı on beş pencere bulunmaktadır. Cephede kat ayrımı, kat silmesi ile belirtilmiştir (Fot. 605).

⁷¹³ B. Ocak, *age.*, s. 69-70, 72.

⁷¹⁴ M. Karayaman, *age.*, s. 108.

⁷¹⁵ M. Karayaman, *age.*, s. 108 – 110.

Doğu cephenin zemin katında, cephenin güneyinde dikdörtgen formlu iki, kuzeyinde dört mazgal pencere, birinci katta cephenin güneyinde dikdörtgen formlu bir, ortasında küçük kare formlu bir, kuzeyinde üç adet mazgal pencere bulunur (Fot. 606).

Batı cephede, zemin katta dört, birinci katta üç adet dikdörtgen formlu düz açıklıklı pencere yer alır. Ön cephedeki kat silmesi batı cephenin yaklaşık yarısına kadar uzanır (Fot. 607).

Yapının kuzeye bakan arka cephesinin, doğu ve batı kenarlarda, ek binalar ile birleşmesi nedeniyle cephenin büyük bir bölümü kapanmıştır. Cephenin batı köşesinde zemin ve birinci katlarda biri kare, diğeri dikdörtgen formlu olmak üzere ikişer pencere yer alır. İki ek bina arasında kalan kısımda, zemin ve birinci katlarda altışar pencere açıklığı vardır.

Yapı, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile kapatılmış, çatının cepheden taşırılması ile geniş ahşap saçaklar oluşturulmuştur.

Hastane binası oldukça sade ve monoton bir cephe düzenlemesine sahiptir. Tarihi binanın zaman içerisinde onarılarak çeşitli değişikliğe uğradığı eski fotoğraflardan tespit edilebilmektedir. Güney cephenin batısına kaydırılmış olan kapı açıklığının cephenin ortasında olduğu, yapının doğu yöne doğru genişletilmesi nedeniyle kapı açıklığının merkezden batıya kaydığı anlaşılır. Cephedeki pencere açıklıkları bugün farklı büyüklükteyken, orijinalinde pencerelerin eş büyüklükte oldukları tespit edilebilmektedir. Birinci katta, cephenin iki kenarında, geniş terasların bulunduğu ancak bunların kapatılarak oda haline dönüştürüldüğü görülür (Fot. 608).

Malzeme ve teknik: Yapının cephelerinin sıvalı olması nedeni ile hangi malzeme ile inşa edildiği anlaşılamamaktadır.

Süsleme: Hastane binasında herhangi bir süsleme unsuru yer almaz.

2.1.38. Mersin Millet Hastanesi

Fotoğraf: 609-624

Çizim: 266-268

Yeri: Millet Hastanesi, Mersin'in Akdeniz İlçesi, Nusretiye Mahallesi Kuvayi Milliye Caddesi'nde; 1861 ada, 3 parsel, 21 M-1/lv paftada yer alır.

Tarihçe: Mersin Millet Hastanesi inşasına, dönemin Belediye Başkanı Hamit Hayfavi'nin girişimleri ve halkın desteğiyle; Belediye Başkanlığı, Mutasarrıflık ve Kaymakamlık görevleri yapmış olan Yakup Ağa'nın oğlu Hacı Bey (Ömer Lütfi Kutay) tarafından bağışlanan arazi üzerinde, 1907 yılında başlamıştır⁷¹⁶. Hamit Hayfavi'nin ardından Belediye Başkanı olan Hacı Bey tarafından da maddi olarak desteklenen hastane inşası Temmuz 1908 yılında tamamlanmıştır⁷¹⁷.

40 yataklı olarak inşa edilen Millet Hastanesi, işgal yıllarında Belediye Hastanesi, 1934 yılında Memleket Hastanesi, 19 Aralık 1956 yılında Devlet Hastanesi adını almıştır⁷¹⁸. Günümüzde ise Mersin İl Sağlık Müdürlüğü ek hizmet binası olarak kullanılmaktadır.

Plan ve Mimari Özellikler: Yüksek bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilen hastane, kuzey-güney doğrultusunda uzanan enlemesine dikdörtgen planlıdır. Yapının batı cephesinin kuzey ve güney kenarı, doğu cephesinin ise güney kenarı cepheden ileri taşırılmıştır. Yapının zemin katına batı cephesinin ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Kapı açıklığından beş basamaklı merdivenle ana hole ulaşılan, giriş holüne geçilir. Ana holün kuzeyinde ve güneyinde enlemesine dikdörtgen formlu koridor, doğusunda katlar arası geçişin sağlandığı merdiven yer alır (Fot. 609). Zemin kat, koridorun iki yanına karşılıklı olarak yerleştirilen odalardan oluşur (Fot. 610, 611) (Çiz. 266). Ana holün doğusunda ve koridorun kuzey ucunda katlar arası geçişin sağlandığı merdivenler vardır.

Birinci katta, zemin katta olduğu gibi ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan açılan odalardan meydana gelmektedir (Fot. 612) (Çiz. 267). Zemin kattan farklı olarak, burada koridor ortada bir holle bölünmemiştir (Fot. 613). Ayrıca koridorun güney ucu kapatılarak oda haline getirilmiştir (Fot. 614).

Bodrum kata, doğu cephenin ortasındaki kapı açıklığından ve zemin kat kuzey koridorunun kuzey ucundaki merdivenlerden geçiş yapılır. Zemin kat planının tekrar edildiği bodrum katta, ortadaki holün kuzey ve güneyindeki enlemesine dikdörtgen koridorlara doğu ve batı yönden odalar açılır (Fot. 615-617) (Çiz. 268).

⁷¹⁶ H. Şinasi Develi, *Dünden Bugüne Mersin 1836-1990*, Mersin 1990, s. 121.

⁷¹⁷ H. Ş. Develi, *age.*, 1990, s. 121.

⁷¹⁸ H. Şinasi Develi, *Eski Mersin'de Yaşam*, Mersin 2007, s. 242; Semih Vural, *Asırlık Sağlık Çınarı Mersin Devlet Hastanesi 100 Yaşında*, Mersin 2009, s. 106-108.

Yalın bir cephe düzenlemesine sahip hastanenin batıya bakan ana cephesinin ortasında kapı açıklığı bulunur (Fot. 618, 619). Yüksek bodrum kat nedeniyle zemin kata yedi basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Cepheden ileri doğru taşınarak vurgulanan giriş kısmının ortasında dikdörtgen formlu, düz lentolu kapı açıklığı ile kapının iki yanında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu birer pencere açıklığı vardır. Kapı açıklığının önü, sonradan yapıldığı anlaşılan bir sundurma ile kapatılmıştır. Cephenin kuzey ve güney kenarı cepheden ileriye taşınmış ve zemin katta kareye yakın dikdörtgen formlu, düz lentolu ikişer pencereye yer verilmiştir. Taşıntılı giriş kısmı ile kenar kısımları arasında kalan içteki kısımda ise kareye yakın dikdörtgen formlu düz atkılı birer pencere açıklığı bulunur. Cephenin birinci katında, zemin kattaki ana girişin yukarısında balkon yer alır. Balkona düz lentolu kapı açıklığından geçiş yapılmaktadır. Zemin katta olduğu gibi bu kapı açıklığının iki yanında da birer pencere açıklığı bulunurken, bu pencereler enlemesine dikdörtgen formlu, düz lentoludur. Cephenin iki kenarındaki taşıntılı kısımda ikişer, taşıntılı kısımların arasında kalan kısımda ise birer kareye yakın dikdörtgen formlu, düz lentolu pencereler vardır. Cephenin bodrum katında, giriş kısmı dışında, zemin kat pencerelerinin altında enlemesine dikdörtgen formlu pencere açıklıkları bulunur. Bodrum kat ve birinci kat ayrımı silme ile belirtilmiştir.

Binanın güney cephesinin zemin katında uzunlamasına dikdörtgen formlu düz lentolu beş pencere açıklığı vardır (Fot. 620). Birinci katta, zemin katın ortasındaki pencerenin hizasında, bir pencere açıklığı yer alır. Bodrum katta ise zemin kat pencereleri hizasında, enlemesine dikdörtgen formlu beş pencere bulunur.

Yapının diğer uzun kenarını oluşturan doğu cephede, güney kenar cepheden ileri taşınmıştır. Cephenin zemin katında ikisi güney kenardaki taşıntılı kısımda olmak üzere uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu dokuz pencere açıklığı vardır (Fot. 621, 622). Birinci katta zemin kat pencereleri hizasına yerleştirilen dikdörtgen formlu, düz lentolu dokuz pencere ile cephenin ortasında, merdiven evine denk gelen kısımda, zemin katın yarısına kadar uzanan bir pencere açıklığı daha bulunur. Bodrum katta ise ortada uzunlamasına dikdörtgen formlu düz lentolu kapı açıklığı yer alır. Merdiven altına denk gelen bodrum kat girişi yüksek tutularak, zemin katın yaklaşık yarı seviyesine kadar erişmektedir. Ön tarafta olduğu gibi kapı açıklığının önü, sonradan yapıldığı anlaşılan bir sundurma ile kapatılmıştır. Bodrum katta, zemin kat pencereleri hizasına yerleştirilmiş, enlemesine dikdörtgen formlu dokuz pencere vardır.

Kuzey cephede, ortada birinci kattan başlayıp bodrum katın yaklaşık yarısına kadar uzanan, uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere açıklığı yer almakta ve bu pencere cepheyi iki bölmektedir (Fot. 623). Zemin ve birinci katta ortadaki pencerenin iki yanında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu, bodrum katta ise enlemesine dikdörtgen formlu, düz lentolu ikişer pencere açıklığı bulunur.

Yapının tüm cephelerindeki pencerelerin söve lentoları taşırılarak belirtilmiştir. Hastanenin üzeri ahşap kırma çatıyla örtülmüş, çatının cepheden taşırılmasıyla saçaklar oluşturulmuştur.

Hastanenin batı cephesinin büyük bir bölümünün görüldüğü 1910 tarihli fotoğraftan (Fot. 624), cephenin özgünlüğünü büyük ölçüde koruduğu anlaşılır. Fotoğraftan, ana kapı açıklığının önünde herhangi bir sundurma uygulamasının bulunmadığı görülür. Ayrıca zemin ve birinci kat ayrımının kat silmesi ile belirtildiği anlaşılır.

Malzeme ve Teknik: Hastanenin cephelerinin sıvalı olmasından dolayı inşaa malzemesi tespit edilememiştir. Yapının çatısında ahşap, iç kısımda zeminde mermer ve fayans kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binasında herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır. Oldukça sade ve yalın cepheler, taşıntılı kütleler ve pencerelerin söve lentolarının taşırılması ile hareketlendirilmiştir.

2.1.39. İzmir Fransız Hastanesi

*Fotoğraf:*625-635

*Çizim:*269, 270

Yeri: Fransız Hastanesi, İzmir'in Konak İlçesi'nin Alsancak Semti'nde Kültür Mahallesi Aliçetinkaya Bulvarı No: 26'da; 1204 ada, 36 parsel, 190 paftada yer alır.

Tarihçesi: Fransız Hastane'nin İzmir'deki varlığı 18. yüzyılın başlarına kadar inmekte olup ilk bina günümüze kadar ulaşmamıştır⁷¹⁹. Bugün varlığını Alsancak Nevvar-Salih İşgören Devlet Hastanesi olarak sürdüren Fransız Hastanesi binasının

⁷¹⁹ R. Beyru, *age.*, s. 66.

temeli ise 1908 yılında atılmıştır. Yapının mimarı olarak, İzmir’de birçok eserin mimarlığını yapmış olan Raymond Pere bilinmektedir⁷²⁰.

Devlet Arşivleri’nde yer alan 21 Zilhicce 1326 / 14 Ocak 1909 tarihli belgede eski Fransız Hastanesi bahçesinde iki katlı, 1777 metrelik alanda bir hastane binasının inşasının başlayarak temelini atıldığı ve inşası için izin istendiği, ayrıca yeni hastane binasının tamamlanmasından sonra eskisinin yıkılacağı belirtilmiştir⁷²¹.

H. 28 Zilhicce 1324 / M. 21 Ocak 1909 tarihinde de hastane inşası ve Avrupa’dan getirilecek malzemedен gümrük vergisinin alınmaması yönünde izin verildiği yazmaktadır⁷²².

Hastane binasının ana girişinin yukarısındaki 1908 tarihinin, arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere hastanenin temelini atıldığı tarih olduğu anlaşılır.

Fransızlar tarafından uzun yıllar kullanılan hastane binası, 1978 yılında Türk hükümetine devredilmiş ve ilk olarak Trafik ve Travmatoloji Hastanesi, ardından Yaşlılar Hastanesi, Kamu Sağlığı Merkezi, Sağlık Müdürlüğü ve 1986 yılında Alsancak Devlet Hastanesi olarak kullanılmıştır⁷²³. Bina günümüzde Alsancak Nevvar - Salih İşgören Devlet Hastanesi adıyla hizmet vermektedir.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane binası geniş bir bahçenin içerisinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen planlı yapının ana kapı açıklığı batı cephenin ortasında yer alır. Ana kapı açıklığından giriş holüne geçiş sağlanırken holün kuzeyinde katlar arası geçişi sağlayan merdivenler, doğu duvarının güney ucunda ise genişçe bir hole geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunur (Çiz. 269). Yapının ortasındaki geniş holün kuzey duvarının doğusundan tuvalet mekânlarına, batısından ise enlemesine dikdörtgen koridora, doğu duvarının ortasındaki kapı açıklığından sonraki dönemde yapılmış olan ek kısma, kuzey duvarının batısından ise koridora geçiş yapılır. Ayrıca holün güneydoğusuna ek bir oda yapıldığı anlaşılır. Holün kuzeyindeki koridora doğudan üç, batıdan ise birbirine bir açıklıkla bağlanmış iki oda açılır (Fot. 625). Koridorun kuzeyinde, acil servis olarak kullanılan ve kuzey cephesinde yer alan kapı açıklığından da geçiş sağlanan geniş bir mekâna vardır (Fot. 626). Holün

⁷²⁰ Cenk Berkant, *İzmirli Bir Mimar: Raymond Pere*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005, s. 61; *İzmir Levantenleri Sergisi*, İzmir 2020, s. 48.

⁷²¹ BOA, *İrade Hariciye (İ.HR)*, No: 416-40.

⁷²² BOA, *İrade Hariciye (İ.HR)*, No: 416-40.

⁷²³ M. Karayaman, *age.*, s. 73.

güneyindeki koridor bir kapı ile ikiye bölünmüş olup, koridora, holden kapı ile kapatılmış bölüme kadar, doğu ve batıdan ikişer oda açılır. Koridoru bölen kapıdan genişçe tutulmuş bir mekâna, buradan tekrar enlemesine dikdörtgen koridora geçilmekte ve koridordan doğuda iki, batıda ise bir odaya geçilmektedir. Zemin katta giriş holünün zemini karo, oda ve koridorların zemini antibakteriyel PVC ile kaplanmış, oda ve koridor tavanları asma tavan şeklinde yapılmıştır.

Giriş holünün kuzeyinde yer alan merdivenlerden birinci kat holüne geçiş yapılır (Fot. 627). Holün doğusunda mutfak ve depo olarak kullanılan mekân yer alırken, doğu ve batısında enlemesine dikdörtgen koridor bulunur (Çiz. 270). Holün kuzeyindeki koridora doğudan bir tuvalet mekânı ile üç oda, batıdan ise üç oda açılmakta olup koridorun kuzeyinde geniş tek bir mekân yer alır. Holün güneyindeki koridorun doğusunda dört oda vardır. Bu odalardan soyunma odası ve tuvalet olarak kullanılan güneydeki odada çatı katına çıkışı sağlayan merdiven bulunur. Koridorun batısında üç oda bulunurken güneyinde geniş tutulmuş tek bir mekâna yer verilmiş ve mekânın güneydoğu köşesine bir asansör eklenmiştir (Fot. 628). Birinci kat holü, holün batısındaki mekân ve güney koridor ile koridora doğu ve güney yönden açılan odaların zemini seramikle kaplanmış, hol ile güney koridorun tavanları volta tonoz olarak yapılmışken, holün güneyindeki mekânın tavanı asma tavan şeklinde, güney koridora açılan batıdaki odaların zemini ve tavanı ahşap kaplama yapılmıştır. Kuzey koridor ile koridorun kuzeyindeki mekânın zemini antibakteriyel PVC, tavanı ise düz ahşap tavan şeklindedir.

Yapının batıya bakan ana cephesinin ortasında bulunan giriş kısmı cepheden ileri ve yukarıya doğru taşırılarak vurgulanmıştır (Fot. 629). Taşınıtılı giriş kısmının ortasında, kilit taşı taşırılarak belirtilmiş yuvarlak kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının söveleri şaşırtmalı taşlarla oluşturulmuş olup sövelerin iç kısmı yuvarlatılarak sütunce görünümü verilmiştir. Kapı açıklığının üstünde, alttan iki konsolla desteklenen saçağın yukarısında ikiz kemerli pencere vardır. Yuvarlak kemerli olarak düzenlenen pencerelerin kemer kilit taşları vurgulanırken pencere kemerleri pilastr şeklinde düzenlenmiş sövelere oturur. Pencerenin altında dikdörtgen formlu iki kartuş yer alırken pencere kemerleri arasında, yüzeyinde “1908” tarihi yazan madalyon bulunur. Pencerelerin üstündeki dikdörtgen formlu bir kartuş yer almakta ve kartuşun içerisinde “Hopital Francais” yazısı vardır. Dikdörtgen kartuş alttan ve üstten silmeler ile sınırlandırılmış olup üstteki saçak silmesinin altında dış sırasına yer verilmiştir. Saçak silmesinin yukarısında kilit taşı belirtilmiş basık kemerli küçük bir pencere bulunurken

pencere dıştan yuvarlak formlu bir kemerle kuşatılmıştır. Taşıntılı giriş kısmı yukarıda üçgen çatı ile son bulmaktadır. Simetrik olarak düzenlenen cephede, taşıntılı giriş kısmının kuzey ve güneyinde, zemin katta kemer kilit taşları belirtilmiş basık kemerli yedişer, birinci katta ise düz atkılı dokuzar pencere açıklığı vardır (Fot. 630). Birinci kat pencerelerinden, ortadaki taşıntılı giriş kısmının iki yanındaki ikişer pencere üstte düz atkılı kemerle, altta ise denizlikle birbirine bağlanmış, böylece iki pencere arasında sağır bir niş oluşturulmuştur. Birinci kat pencere kemerleri beyaz ve kırmızı olmak üzere iki renkli taştan yapılmış olup kemer kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır. Cephede, taşıntılı giriş kısmının kuzey ve güneyindeki üçüncü pencerenin bulunduğu kısım 12 cm girinti yapmaktadır. Zemin katta, cephe köşeleri, şaşırtmalı taşlara belirtilmiştir. Subasman seviyesi ve kat ayrımı silmelerle belirtilmiştir. Cephede ayrıca birinci katta biri kemer üzengi, diğeri ise kemer seviyesinde olan ve tüm cepheleri dolaşan silmeler ile cepheyi üstten sınırlayan profilli saçak silmesi yer alır.

Yapının kuzey cephesinde, zemin katta, ortada basık kemerli kapı açıklığı ile birinci katta iki renkli taşlarla oluşturulmuş basık kemerli pencere açıklığı vardır (Fot. 631). Çatı seviyesinde ise yuvarlak formlu bir pencere yer alırken, cephe üstte üçgen çatı ile sonlanmaktadır.

Yapının doğu cephesinin ortası cepheden ileri doğru taşırılmış olup buranın önü ve cephenin kuzeyinin önü ek bina ile kapatılmıştır. Taşkın kısmın güney cephesinde, birinci katta ince uzun iki pencere açıklığı, zemin katta tek pencere açıklığı bulunmakta, taşkın kısmın diğer cepheleri ek kısımdan dolayı görülmemektedir. Cephenin güneyinde birinci katta dikdörtgen formlu, düz atkılı sekiz pencere, zemin katta ise basık kemerli yedi pencere açıklığı vardır (Fot. 632).

Yapının güney cephesinde, zemin katta ortada bir kapı açıklığı bulunurken birinci kattaki düz atkılı kemer izinden burada daha önceden bir pencere açıklığı bulunduğu anlaşılır. Cephenin çatı katında yuvarlak formlu pencere yer alırken, cephe üçgen çatı ile sonlanmaktadır (Fot. 633).

Yapının üzeri kuzey ve güney kanatlarda ahşap beşik çatı, ortada ise ahşap kırma çatı ile kapatılmış ve üstü Marsilya kiremitle kaplanmıştır. Çatının cepheden taşan saçağı alttan dekoratif ahşap konsollarla hareketlendirilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Yapıda malzeme olarak zemin kat cephelerinde kesme taş kullanılmış olup birinci katta cephenin sıvalı olmasından dolayı kullanılan malzeme

anlaşılammamıştır. Tuğla malzeme pencerelerde, ahşap malzeme çatıda ve tavanlarda, metal malzeme merdiven parmaklıklarında ve volta döşemelerde, seramik ise zeminlerde kullanılmıştır.

Süsleme: Yapı oldukça sade bir düzenlemeye sahip olup süsleme unsuru giriş holünün zeminindeki karolarda yer alır. Zemindeki dilimli çerçeve içerisindeki süsleme kompozisyonunun merkezinde bitkisel motif ve bitkisel motifin dört tarafında taç yapraklı çiçekler yer alırken, taç yapraklı çiçeklerin arasında dal ve yapraklardan oluşan soyut süsleme motifi bulunur (Fot. 634). Ortadaki karolar dıştan üçlü bordürle çevrelenmiştir. İçteki ve dıştaki ince bordürde soyut süsleme dizisi yer alırken ortadaki geniş tutulan bordürde, taç yapraklı çiçekleri birbirine bağlayan dal ve yapraklardan oluşan süsleme kompozisyonu vardır. Giriş açıklığının eşliğinin önünde, etrafı seramiklerle çevrilmiş yerin ortasında karolardan oluşan süsleme şeridi yer almakta ve şeridin içerisinde iç içe iki haç motifi bulunmaktadır. İçteki haç motifinin ortasında dört yaprak varken, haçın içte kalan dört köşesinden çıkan iki yaprak motifi stilize zambak motifi ile sonlanmaktadır. Şerit soyut süslemelerden oluşan bordürle çevrelenmiştir (Fot. 635).

2.1.40. İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası

Fotoğraf: 636- 651

Çizim: 271-273

Harita: 12, 13

Yeri: Kasımpaşa Askeri Hastanesi, İstanbul'un Beyoğlu ilçesi, Kadımeahmet Mahallesi, Bahriye Hastanesi Yokuşu'nda; 116 pafta, 1155 ada, 1 parselde yer alır.

Tarihçesi: Tersane-i Âmire'deki asker ve amelelerin tedavi edilmeleri için ilk hastane binası, 1827 yılında Kasımpaşa'da, Sakızcıağa Camii'nin bulunduğu sırtta, ahşap olarak inşa edilmiştir⁷²⁴. Binanın konum olarak denize uzak olması nedeniyle yeni bir hastane binasına ihtiyaç duyulmuş, bunun üzerine Bahriye Mektebi binası Kasımpaşa Deniz Hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır⁷²⁵. Sultan II. Mahmud zamanında 1838 yılında inşa edilmiş olan mektep binasının yetersiz gelmesi nedeniyle Bahriye

⁷²⁴ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 176.

⁷²⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 176.

Mektebi'nin 1851 yılında Heybeliada'ya taşınması üzerine bina 1853 yılında “Deniz Hastanesine” dönüştürülmüştür⁷²⁶. İhtiyacın artması nedeniyle Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa zamanında, hastanenin Hasköy yönüne (güneydoğu) 1908 yılında, Kasımpaşa (kuzeybatı) yönüne de 1910 yılında cerrahi bölümü için bir bina inşa edilmiş, bu ek binalardan güneydoğu yöndeki günümüze ulaşmazken, kuzeybatı yöndeki cerrahi binası, günümüzde de varlığını sürdürmektedir⁷²⁷. Kemal Özbay, ana binanın Kasımpaşa yönüne inşa edilen cerrahi binasının tarihini 1913 olarak vermektedir⁷²⁸.

1914 yılında Bahriye Nazırlığı görevine getirilen Cemal Paşa'nın girişimleriyle, hastane arsası genişletmek amacıyla hastane yakınındaki üç ev satın alınmış, bunların yerine etüv, kalorifer dairesi, depo ve bakteriyoloji binaları yapılmıştır⁷²⁹. Cumhuriyet döneminde Deniz Müsteşarlığı'na bağlanan hastane, 1933 yılında Gölcük'e nakledilmiş, hastane binalarından ana bina Deniz Yeni Erat Talim Taburu'na yatakhane ve kışla olarak, Cerrahi Binası Deniz Telsiz Okulu olarak kullanılmaya başlanmıştır⁷³⁰. 1934 yılında yeniden hastane olarak kullanılmaya başlanan binalar İstanbul Deniz Hastanesi ismini almış ve hastaneye, 1943 yılında akıl ve sinir hastalıkları kliniği ile patoloji bölümünün yer aldığı yeni bina, 1962 yılında yeni poliklinik ve hemşire lojmanları, 1965 yılında hariciye, nöroşirurji, bakteriyoloji, biyokimya, patoloji laboratuvarları ve morg, 1971 yılında kadın-doğum, çocuk ve dahiliye klinikleri binaları eklenmiştir⁷³¹.

Hastane binası, 1934 yılında İstanbul Deniz Hastanesi, 2005 yılında Kasımpaşa Askeri Hastanesi, 2016 yılında Sağlık Bilimleri Üniversitesi Okmeydanı Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Binası olarak adlandırılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikler: Ana hastane binasının kuzeybatısında yer alan cerrahi binası, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen hastane binasında zemin kata on beş basamaklı merdivenle ulaşılmakta, güneybatı cephenin ortasındaki kapı açıklığında binaya giriş yapılmaktadır. Giriş açıklığından, güneybatı-kuzeydoğu yönlü uzunlamasına dikdörtgen planlı giriş holüne geçilmekte, sonraki bir dönemde camekan şeklindeki düzenleme ile ikiye ayrıldığı anlaşılan giriş holünün kuzeydoğusunda katlar arası geçişin

⁷²⁶ Beyza Şener, “Kasımpaşa Deniz Hastanesi”, *Dirim*, S. 302/İlkbahar, İstanbul 2014, s. 42, 43.

⁷²⁷ B. Şener, agm., s. 44, 45.

⁷²⁸ K. Özbay, *age.*, c. 3/1, s. 203.

⁷²⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 177.

⁷³⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 177.

⁷³¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 177.

sağlandığı merdiven yer almaktadır (Fot. 636). Giriş holünün kuzeybatı ve güneydoğusunda yer alan kapı açıklıklarından kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, enlemesine dikdörtgen koridorlara geçiş sağlanırken, bu koridorlar yapının tam merkezinde olmayıp kuzeydoğusuna yakın şekilde konumlandırılmış, böylece koridorların güneybatısındaki odalar kuzeydoğusundaki odalara göre daha geniş tutulmuştur (Fot. 637). Bu planlama neticesinde binanın, yatay anlamda asimetrik, dikey anlamda ise simetrik olarak yapılmış olduğu görülmektedir (Çiz. 271). Giriş holünün kuzeybatısındaki koridora kuzeydoğu yönden üç oda açılırken bu odalardan güneydoğudaki, bir hol ile holün kuzeydoğusundaki iki odadan oluşmaktadır. Koridorun güneybatısında iki oda yer alırken, bu odalardan kuzeybatıdaki, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu uzunlamasına dikdörtgen hol ve holün kuzeybatısındaki iki odadan teşekküldür. Dikey anlamda simetrik planlama gösteren zemin katta giriş holünün kuzeybatı ile güneydoğusu aynı şekilde yapılmıştır (Fot. 638, 639). Zemin katta hol, koridor ve odaların tavanı volta tonoz, zemini ise dökme mozaiktir.

Zemin katta, giriş holünün kuzeydoğusunda yer alan tek kollu merdivenle ara kat sahanlığına ulaşılmakta, ara kattan ise iki kollu merdivenle birinci kata geçilmektedir. Birinci kat, zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, oda düzenlenmelerinde bazı farklılıklar vardır. Birinci kat merdivenin karşısında, cepheden dışa taşıntı yapan koğuş yer alır (Çiz. 272). Birinci kat koridoru, zemin kat koridorları hizasında olup burada koridor, yapının bir ucundan diğer ucuna kesintisiz devam eder (Fot. 640). Koridorun kuzeydoğusunda, ortada merdiven evi, bunun kuzeybatısında iki oda ile iki tuvalet bulunmakta ve mekânlardan birincisi zemin katta olduğu gibi hole açılan iki odadan meydana gelmektedir. Merdiven evinin güneydoğusu, iki oda ile bu iki odanın arasındaki tuvalet ve depo kısmından oluşur. Buradaki odalardan kuzeybatıdaki hole açılan üç oda ve bir tuvalet, güneydoğudaki hole açılan iç içe iki odadan teşekküldür. Koridorun, güneybatısında, ortada, cepheden taşıntı yapan koğuş yer alırken, koğuşun iki yanında ikişer oda vardır. Bu odalardan kuzeybatı uçtaki oda, ince duvarlarla bölünerek, ortada uzunlamasına dikdörtgen planlı koridor ile koridorun kuzeybatı ve güneydoğusundaki üçer, güneybatısındaki bir odadan oluşur. Güneydoğu uçtaki odanın, ortadaki koridorla bir bağı olmayıp, buraya, yapının güneydoğusuna eklenen ek bina ile tarihi bina arasındaki koridordan geçilmektedir. Bu mevcut kapı açıklığının, bulunduğu cephenin ek bina yapılmadan önce dışa baktığı ve simetrik plan düzenlemesi bakımından, pencereden kapıya dönüştürüldüğü varsayılabilir. Ayrıca bu odanın giriş açıklığının ise kuzeydoğu

duvarın ortasındaki, bugün niş olarak değerlendirilen yerin olduğu söylenebilir. Tarihi bina, güneydoğusuna eklenen binaya bir koridor aracılığıyla bağlanırken, bu koridora birinci kat koridorundan geçiş yapılmaktadır. Birinci katta hol, koridor ve odaların tavanı volta tonoz, zemini ise dökme mozaiktir.

Binanın bodrum katına, zemin kat giriş sahanlığının altındaki kapı açıklığından geçiş yapılmaktadır. Kapı açıklığından küçük bir giriş holüne, buradan da zemin kat holünü tekrarlayan, kuzeydoğu-güneybatı uzantılı hole ulaşılmaktadır (Çiz. 273). Holün kuzeybatı kanadı zemin kat planını tekrarlarlarken, güneydoğu kanadında farklı bir düzenleme görülür. Hol girişinin karşısında, zemin katta olduğu gibi merdiven bulunmaktadır. Holün güneydoğusunda, zemin ve birinci katta olduğu gibi koridora yer verilmemiştir. Holün güneydoğusunda, holden bir kapı açıklığı ile geçilen, yan yana konumlandırılmış ve bir kemer açıklığı ile birbirine bağlanan iki oda bulunur. Holün kuzeybatısında, kuzeybatı-güneydoğu uzantılı koridor bulunurken, koridora kuzeydoğu yönden iki tuvalet ile bir oda, güneybatı yönden iki oda açılmaktadır. Güneybatıdaki odalardan kuzeybatı uçtaki oda, ince duvarlar ile bölünmüş, bir hole açılan üç odadan meydana gelmektedir.

Zemin katta, güneydoğu koridora, güneybatı yönden açılan iki oda ile kuzeydoğu yöndeki odalardan kuzeybatıdaki odanın ve kuzeybatı koridoruna, kuzeydoğu ve güneybatından açılan, güneydoğu uçtaki odaların koridora bakan duvarlarında pencere açıklıklarına yer verilirken, birinci kat ve bodrum katlarda pencere açıklıkları yalnızca dışa açılan duvarlarda yer alır. Bununla birlikte birinci katta koridorun güneybatısındaki odaların koridora bakan duvarlarında yer alan nişlerin, pencereyken sonradan kapatılarak niş haline getirilmiş olabileceği de varsayılabilir.

Yapının güneybatıya bakan ana cephesinin ortasında, cepheden ileri ve yukarıya doğru taşırılan giriş düzenlemesi yer alır (Fot. 641). Cephenin ana kapı açıklığının bulunduğu zemin katına on beşer basamaklı iki kollu merdivenle ulaşılır. Kapı açıklığının önünde, üzeri volta tonozla örtülmüş giriş sahanlığı, bunun önünde dörtlü sütun düzenleme bulunmaktadır. İçten dışa doğru kademeli olarak genişleyen, düz atkılı kapı açıklığı, iki yandan pilastr ile vurgulanırken, kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli pencereler vardır. Cephede, altısı giriş kısmının güneydoğusunda, altısı da kuzeybatısında olmak üzere on iki pencere açıklığı bulunur (Fot. 642). Pencereler, dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli olup, kemerler içten dışa doğru kademeli olarak genişlemektedir.

Pencereler arasında birer pilastra yer verilirken, taşıntılı giriş kısmı ile ikiye bölünen cephenin, hem kuzeybatı hem de güneydoğusu ortasını vurgulamak amacıyla, üçüncü ve dördüncü pencereler arasında çifte pilastra yer verilmiştir. Ayrıca cephe köşeleri de çifte pilastrlar ile belirtilmiştir.

Cephenin birinci katında, ortada, cepheden yukarı doğru taşırılmış, alttan dört sütunla desteklenen çıkma yer almaktadır. Çıkmanın güneybatıya bakan cephesinde, ortadaki geniş, yanlardaki dar olmak üzere yuvarlak kemerli üç pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencerelerin söveleri pilastr şeklinde düzenlenmiş olup, kemerleri bu pilastr şeklindeki sövelere oturmaktadır. Pencerelerin üstünde dört sütuna oturan yuvarlak formlu hafifletme kemeri vardır. Ortadaki pencerenin, sövelerinin dışa bakan yüzü ile hafifletme kemerinin oturduğu sütunların içe bakan yüzeyleri yarım pilastr şeklinde düzenlenmiş ve bu iki pilastr yuvarlak kemerle birbirine bağlanmış, böylece pencere söveleri ile sütunlar arasında yuvarlak kemerli yüzeysel nişler oluşturulmuştur. Çıkmanın yan cephelerinde, güneydoğu cephenin ortasındaki pencere büyüklüğünde, yuvarlak kemerli birer pencere açıklığı bulunmakta ve pencerelerin üstünde iki yandaki sütunlara oturan yuvarlak formlu hafifletme kemeri yer almaktadır. Yine burada, pencere söveleri ile sütunlar arasında yuvarlak kemerli yüzeysel nişler vardır. Birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerini tekrar ederken, burada pencere aralarında pilastrlara yer verilmemiş, yalnızca vurgu yapmak için cephe köşelerinde ve zemin katta olduğu gibi üçüncü ve dördüncü pencerelerin arasında pilastrlar kullanılmıştır.

Cephenin bodrum katında, ortada, merdiven sahanlığının altında, bodruma geçişi sağlayan, yuvarlak kemerli kapı açıklığı yer alırken, cephenin iki yanında, zemin kat pencereleri hizasında yuvarlak kemerli altışar pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencere açıklıklarından giriş kısmına yakın olan iki baştaki pencere, merdivenin önünü kapatması nedeniyle 1/3 boyutunda tutulmuştur.

Cephede bodrum, zemin ve birinci kat ayrımları kat silmesi ile belirtilirken, zemin ve birinci katlar arasındaki kat silmesi iki sıradır. Zemin katta pencere denizlik seviyesinde bir silme daha yer alırken, bu silme ile kat silmesi arasında kalan boşlukta, zemin kat pencerelerinin arasında ve cephe köşelerinde yer verilen pilastrların altlıkları bulunmaktadır. Birinci katta, kat silmesi altında ve çatı saçağında da birer silme bulunmaktadır.

Binanın kuzeybatı cephesi, iki kademeli olarak yapılmış, cephenin kuzeydoğu kısmı cepheden ileri taşırılmıştır (Fot. 643). Cephenin zemin katında, dördü taşıntılı kısımda olmak üzere sekiz pencere açıklığı yer alırken, taşıntılı kısmın güneydoğu ucundaki pencerenin geniş ve uzun olması kapıdan pencereye çevrildiğini akla getirir. Bodrum kattan başlayıp zemin kata kadar uzanan duvardaki merdiven izleri de bu görüşü destekler. Ayrıca Alman Mavileri ve Pervititch haritalarında cephenin önünde merdiven olduğu da tespit edilebilmektedir (Hrt. 12, 13) . Pencere, ön cephedeki pencerelerde olduğu gibi yuvarlak kemerli olup kemerler içten dışa doğru kademeli olarak genişlemekte ve kemer kilit taşı taşırılarak vurgulanmaktadır. Cephenin içte kalan kısmında, pencereler arasında ve cephe köşelerinde pilastrlara yer verilirken, taşıntı yapan kısımdaki pencerelerin arası ve cephe köşeleri boş bırakılmıştır.

Birinci katta, yuvarlak kemerli sekiz pencere açıklığı bulunur. Taşıntılı kısımda, kuzeydoğu baştan ikinci pencerenin betonla kapatıldığı görülür. Pencere ön cephede olduğu gibi üzengi seviyesinde bir silme ile birbirine bağlanırken, iki pencerenin birbirine bakan söveleri altta silme ile birleştirilmiştir.

Bodrum katta, taşıntılı kısımda yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı bulunurken, içte kalan cephede yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı, merdiven izi ve betonla kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Ön cephedeki silme uygulaması kuzeybatı cephede de devam eder. Zemin kattaki denizlik seviyesindeki silme ile kat silmesi arasındaki kısımda, pilastrların altında altlıklar görülürken, taşıntılı kısımda burası boş bırakılmıştır.

Yapının arkaya bakan kuzeydoğu cephesi ön cepheden farklı bir düzenlemeye sahiptir. Üç katlı cephe, eğimden dolayı güneydoğuya doğru iki kata düşmektedir. Zemin katta, ortada düz atkılı büyük bir pencere ve iki yanında daha küçük tutulmuş basık kemerli birer pencere yer alır. Bu üçlü pencerenin kuzeybatısında yuvarlak kemerli beş, güneydoğusunda yuvarlak kemerli altı pencere açıklığı bulunmakta, bunlardan ortadaki üçlü pencerenin iki yanındaki ilk iki pencere diğer pencerelere göre daha küçük tutulmuştur. Ön cephede olduğu gibi burada da pencere aralarında ve cephe köşelerinde pilastr bulunmaz ve pencere kemerleri kademelenmez.

Cephenin birinci katı, zemin kat pencerelerini tekrarlamakta, ancak burada pencereler düz atkılı olup, ortadaki merdiven evine denk gelen kısımdaki yuvarlak kemerli üçlü pencere, zemin kat pencere kemer seviyesine kadar uzamaktadır (Fot. 644). Birinci katta, cephenin güneydoğusundaki ilk iki pencerenin tamamının, üçüncü

pencerenin büyük kısmının, dördüncü pencerenin ise küçük bir kısmının kapatıldığı görülür. Cephenin kuzeybatısındaki ikinci ve üçüncü pencerenin, alttan küçük bir bölümü kapatılmış, cephedeki küçük pencerelerin boyutuna getirilmiştir.

Bodrum katta, eğimden dolayı yuvarlak kemerli sekiz pencere açıklığı yer alır. Cephenin ortasındaki üç pencere, kemer açıklığı büyüklüğünde olup cephenin başındaki pencere açıklığı dışındaki pencereler küçük tutulmuştur. Cephede, zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilirken diğer cephelerdeki silmelerden yalnız saçak seviyesindeki silme bu cephede uygulanmıştır.

Yapının güneydoğu cephesinin orta kısmı, güneydoğuda yer alan ek bina ile kurulan bağlantı nedeniyle kapanmıştır. Eğimden dolayı iki katlı olarak düzenlenen güneydoğu cephenin güneybatısında, zemin katta beş pencere açıklığı yer alır (Fot. 645). Pencereler ön cephedeki pencereler ile aynı özellikleri gösterirken, kuzeydoğudaki üç pencerenin betonla kapatıldığı görülür. Cephenin kuzeydoğusundaki yuvarlak kemerli, tek pencere arka cephedeki pencerelerle benzerlik gösterir.

Cephenin birinci katının, güneybatısında ek binadan dolayı yalnızca bir pencere yer alırken, pencere, ön cephedeki pencereler ile aynı özelliktedir. Cephenin kuzeydoğusunda ise arka cephelerdeki pencereler ile benzerlik gösteren betonla kapatılmış düz atkılı üç pencere görülür.

Cephenin güneybatısında ön cephedeki silme düzeni devam ederken, cephenin kuzeydoğusunda arka cephedeki silme düzeni yer alır.

Bina, üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla örtülmüş, çatının cephelerden ileri doğru taşırılması ile de ahşap saçaklar oluşturulmuştur.

Tarihi binada, ön cephesinin güneydoğu kısmının uzaktan görüldüğü tarihsiz bir fotoğrafta, çatı seviyesinde parapet duvarı olduğu ve parapet duvarının köşesinde vazoya yer verildiği görülür (Fot. 646). Bugün ana binanın giriş merdivenin iki yanında mermer vazolar yer almaktadır. Bu vazoların, parapet duvarlarının kaldırılması sırasında ana binaya taşınmış olabileceği akla yatkındır.

Malzeme ve Teknik: Yığma tekniğinde, moloz taşla inşa edilen hastane binasında, pencere ile kapı kemer ve sövelerinde kesme taş, ön cephedeki sütunlu düzenlemede birinci kattaki çıkma ve merdiven mermer malzeme, merdiven tirabzanları ve volta

tonozlarda metal, çatıda ahşap, sonradan yapılan kapatmalarda beton malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Yapıda süsleme unsurları ana giriş üzerinde toplanmıştır. Giriş kısmının önündeki sütunlu düzenlemenin başlıklarında, altta akant yaprağı, üstte ise yumurta dizisi yer alırken sütun başlıkları kompozit sütun başlıklarını hatırlatır (Fot. 647). Kare prizma bir kaide üzerinde yükselen silmeli söve ile onun dışındaki dekoratif konsollardan meydana gelen kapı açıklığı, dikdörtgen düz lentolu biçimdedir. Silmeli söveleri yanlardan sınırlandıran dekoratif konsolların kaide üzerine kadar devam eden yüzeyi, ortada inci dizisinin yer aldığı simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Konsolların alt uçları sarmallı olup üzerinde akant yaprağı motifi bulunur (Fot. 648). Sarmalların altında, inci dizisinin başlangıcına kadar uzanan akant yaprağı motifi yer alır. Konsolların yan yüzünde, yukarıda taç yapraklı çiçek, onun altında yaprak motifi, en altta sarmalın yan yüzeyinde taç yapraklı çiçek motifi vardır. Lentonun yukarısındaki diğ sırası, kapı açıklığının yanlarında yer alan konsollarla birleşerek burada ileriye doğru çıkıntı teşkil etmektedir. Kapının iki yanındaki pencerelerin köşeliklerinde, deniz hastanesini simgeleyen, kabartma olarak yapılmış birer çapa motifi bulunurken, pencere altlarında köşeleri iç bükey olarak yapılmış levha üzerinde akant yapraklarından oluşan rozet yer almaktadır (Fot. 649, 650). Ayrıca pilastrlar, sütunlar, silmeler, pencere düzenlemeleri, çıkmalar cephelere hareketlilik katmaktadır.

Ana kapının ahşap kanatları üç bölüme ayrılmıştır. Kapının yukarısında bulunan dar ve uzunlamasına dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı dıştan sivri kemerle çevrelenmiş ve sivri kemer ile yuvarlak kemerli pencerelerin arasında akant yapraklarından oluşan rozete yer verilmiştir (Fot. 651). Sivri kemerin yukarısında, köşeliklerde kıvrım dallardan oluşan soyut bitkisel süsleme vardır. Kapının ortasında enlemesine dikdörtgen, altında ise kare formlu panolar bulunur.

2.1.41. İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi⁷³²

Fotoğraf: 652-655

Çizim: 274-282

Harita: 14, 15

Yeri: Avusturya-Macaristan Hastanesi, İstanbul'un Şişli ilçesi, Harbiye Mahallesi, Taşkışla Caddesi'nde; 95 pafta, 808 ada, 2 parselde yer alır.

Tarihçesi: Avusturya-Macaristan Hastanesi, ilk olarak 1830 yılında Azapkapı'da faaliyete başlamış, zamanla ihtiyacı karşılamaması nedeniyle kiralanan yeni binalarda faaliyetine devam etmiştir⁷³³. 1909 yılında Dr. Jean Schuster, Dr. Spitzer'in kızı Stella Spitzer'e ait olan arsayı 120 bin kuruşa satın alarak Avusturya-Macaristan sefaretine hastane yapılması için bağışlamış ve 25 Şubat 1910 yılında hastane yapımı için alınan izin ardından günümüze ulaşan tarihi binanın inşa çalışmaları başlamıştır⁷³⁴. Hastane bahçesine ayrıca bir bulaşıcı hastalıklar binası ile mabet yapılması için de izin alınmıştır⁷³⁵. Hastanenin inşa faaliyetleri 1912 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır⁷³⁶. Hastanenin mimari projesi Avusturyalı Mimar Ludwig Richter tarafından çizilmiş, uygulaması ise Mimar J. Muller tarafından yapılmıştır⁷³⁷.

Avusturya-Macaristan Hastanesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş tazminatı olarak Fransızlara verilmiş ve bu tarihten 1991 yılına kadar Fransız Pasteur Hastanesi olarak faaliyet göstermiştir⁷³⁸. Bina, 1991 yılında Tekfen Holding tarafından satın alınarak residence dönüştürülmüş, bahçesine yapılan iki yeni residence ile bugün hala konut olarak hizmet vermektedir⁷³⁹.

Devlet Arşivleri'nde yer alan 14 Safer 1328 / 25 Şubat 1910 tarihli dosyada, yapıya ait Mimar Ludwig Richter damgalı hastanenin orijinal planı ile iki tane ek binanın planları yer alır⁷⁴⁰.

⁷³² Günümüzde Taksim Residence olarak hizmet veren tarihi hastane binası ile ilgili fotoğraf çekmemize izin verilmemiştir. Binanın kataloğu arşiv belgeleri ile yazılı ve dijital kaynaklardan yola çıkılarak yapılmıştır.

⁷³³ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 221, 222.

⁷³⁴ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 222.

⁷³⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

⁷³⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

⁷³⁷ L. Çapan, *agt.*, s. 152.

⁷³⁸ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

⁷³⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 217.

⁷⁴⁰ BOA, *İrade Hariciye (İ. HR.)*, No: 421 – 38.

Plan ve Mimari Özellikler: Devlet Arşivleri'ndeki orijinal plana göre bodrum kat üstüne üç katlı olarak inşa edilmiş olan hastane binasının orta kısmı dört katlı olarak düzenlenmiştir (Çiz. 274, 275). Kuzey-güney doğrultusunda enlemesine dikdörtgen planlı hastanenin zemin katına, doğu cephenin ortasındaki ana kapı açıklığından geçiş yapılır. Buradan giriş holüne, holden enlemesine dikdörtgen ana koridora ulaşılır. Zemin katın ortasındaki koridora doğu ve batı yönden açılan odalar, koridorun batısında yer alan biri giriş holünün karşısında, biri güney, diğeri ise kuzey uçta bulunan katlar arası geçişi sağlayan merdivenler ve yapının iki ucunda, hem ön hem de arka cepheden taşıntı yapan birer odadan teşekküldür. Yapının bodrum, birinci, ikinci ve üçüncü kat planları da zemin kat planını tekrarlamaktadır. Binanın orta kısmındaki dördüncü kat ortadaki, enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan açılan odalardan meydana gelmektedir. Ön cepheyi gösteren çizime göre binanın, bodrum katı da dahil olmak üzere dört katlı, orta kısmının ise beş katlı olduğu görülür. Ana girişin bulunduğu beş katlı orta bölüm cepheden ileri taşırılmıştır. Zemin katın ortasında, önünde dörtlü sütun düzenlemesi bulunan ana kapı açıklığı vardır. Cephede, tüm katlarda düz atkılı pencereler yer alır. Cephenin dört katlı olarak düzenlenen yan kısımlarının ortasında, birinci ve ikinci katlarda, söveleri pilastr şeklinde düzenlenmiş üçlü pencere uygulaması yer alırken, birinci kat pencereleri düz atkılı, ikinci kat pencereleri yuvarlak kemerlidir. Ayrıca ikinci katın kuzey ucunda, önünde ikisi gömme ikisi serbest olmak üzere dört sütun bulunan balkon kısmı vardır. Birinci kat pencerelerinin üstünde düz atkılı, profilli alınlıklar bulunur. Zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiş, saçak kısmında profilli saçak silmesine yer verilmiştir. Cephe yan kısımlarda parapet duvarı ile neticelenirken, taşıntılı orta kısım, üzerinde kitabe bulunan üçgen alınlıkla sonlanır.

Leyla Çapan, Alexandre M. Raymond'un 1911 tarihli makalesinde, hastane binasının orijinal planlarının verildiğini belirtmiş ve yayınlanan planlara tezinde yer vermiştir. Raymond'un paylaştığı planlar Devlet Arşivleri'nde bulunan planlardan bazı farklılıklar gösterirken, ön cephe çizimleri arasında büyük farklılıklar vardır. Raymond'un yayınladığı planlarda, koridorun iki ucundaki ön ve arka cepheden taşıntılı odalar yer almazken, koridora açılan odaların boyutları ve sayılarında da farklılık görülür (Çiz. 276-278). Cephe çiziminde ise ana kapı açıklığının önündeki sütunlu düzenleme yer almaz. Çizimde eğimden dolayı cephenin kuzeyindeki kısımda ikinci bodrum kata yer verilmiştir. Cephede pencereler düz atkılı olup taşkın orta kısmın ikinci katının ortasındaki üç pencere yuvarlak kemerli, ikinci katın kuzey ve güney ucundaki pencereler

ise iki pencere büyüklüğünde ve basık kemerlidir. Birinci ve ikinci katlarda, cephenin iki kenarında ikişer, yan bölümlerin ortasında birer, birinci kat zemin seviyesinden başlayıp saçağa kadar uzanan pilastrlar bulunur. Zemin ve birinci kat arasında kat silmesine, saçak kısmında profilli saçak silmesine yer verilmiştir. Cephe iki yanda parapet duvarı, taşkın orta kısımda ise kavisli alınlıkla sonlanır. Ana girişin yer aldığı taşkın orta kısmın süsleme açısından daha zengin olduğu görülür. İkinci ve üçüncü kat pencereleri arasında zencerek motifi, zencerek motiflerinin arasında baklava dilimi içerisinde daireler yer alır. Yine orta kısmında, birinci ve ikinci katın iki kenarındaki ikişer pencerenin arasında kareler içerisinde elips daireler vardır. Taşkın orta kısmın üçüncü katının pencere aralarında, saçak silmesinden aşağıya doğru sarkık şekilde yapılmış süsleme motifleri görülür. Benzer süsleme unsuruna, cephenin iki yanındaki pilastrların üstünde de yer verilmiştir. Üçgen alınlığın ortasında bir madalyon, madalyonun üstünde de girland vardır (Çiz. 279).

Yapının restorasyon öncesine ait cephe çiziminin, ne arşivlerdeki ne de Raymond'un paylaştığı çizimi yansıttığı söylenebilir (Çiz. 280). Genel kompozisyon bakımından Raymond'un çizimi ile benzerlik gösterirken, detaylarda farklılıklar görülür. Cephedeki süslemelerin hiç birinin var olmadığı, taşkın kısmın ikinci katındaki yuvarlak kemerli üç pencere ile ikinci katın uçlarındaki basık kemerli geniş pencere açıklıkları görülmez.

Günümüzde hastane binası, konut olarak kullanılması nedeniyle iç mekânda yapılan düzenlemelerden ötürü özgünlüğünü kaybetmiştir (Fot. 652, 653). Yapı, birçok daireden oluşan bir apartmana dönüştürülmüştür. Yapının ana cephesini oluşturan doğu cepheyi gösteren fotoğraflardan, cephenin orijinal halini koruduğu görülür. Dört katlı orta kısmın, zemin katının ortasında ana kapı açıklığı vardır (Fot. 654). Kapı açıklığının kuzey ve güneyinde düz lentolu altışar pencere açıklığı yer alır. Cephede, birinci, ikinci ve üçüncü katlar zemin katı tekrarlamakla birlikte, zemin kattaki kapı açıklığının dikey hizasında, diğer katlarda bir pencere açıklığı bulunur. Yapıda zemin kat ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmıştır. Cephenin saçak kısmında profilli silmeye yer verilmiştir. Yapının dört katlı orta kısmı ve cephenin bir oda genişliğindeki iki kenarı hafif ileri taşırılmıştır (Fot. 655). Taşkın kısımların köşeleri ve dört katlı orta kısımdaki pencere aralarında, kat silmesinin üstünden başlayıp saçak silmesine kadar uzanan pilastr bulunur. Dört katlı orta bölümün çatısının ortasında iç bükey ve dış bükey hatlardan oluşan profilli dalgalı kemerli ortasında yuvarlak pencere olan alınlık yer almaktadır.

Yapının planları arasındaki farkın, İstanbul'daki uygulayıcı mimar J. Muller tarafından yapılmış değişikliklerden kaynaklanmış olabileceği varsayılabilir. Ayrıca restorasyon öncesini yansıtan cephe çiziminin de orijinal cephe çizimlerinden farklı olması, uygulama aşamasındaki mali kaygılardan veya zaman içerisinde geçirmiş olduğu onarımlardan kaynaklanabilir.

Arşiv belgelerinde biri morg, diğeri ise izolasyon binası olmak üzere iki ek binanın plan ve ön cephe çizimi yer alır (Çiz. 281). Morg binası, tek katlıdır ve dört odadan teşekküldür. Ön cephe çizimine göre kapı açıklığı, taşıntılı olarak yapılmış olan cephenin sol kenarında yer alır. Düz atkılı kapı açıklığının yukarısında madalyon yer almaktadır. Kapının iki yanında, uzunlamasına dikdörtgen ve köşeleri iç bükey olan panolar bulunur. Panoların üstünde ve subasman seviyesinde silmelere yer verilmiştir. Taşıntılı giriş kısmı üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Cephenin içte kalan sağ kısmında düz atkılı iki pencere açıklığı yer alır. Pencereilerin üstünde saçak silmesi altında, subasman seviyesini gösteren silme vardır. Cephe en üstte parapet duvarı ile neticelendirilmiştir.

İzolasyon binası, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridora iki yandan açılan üçer odadan teşekküldür. Yön oku bulunmayan belgede diğerlerinin aksine binanın sağ yan cephesinin çizimine yer verilmiştir. Cephede düz atkılı üç pencere açıklığı vardır. Pencereilerin denizlik seviyesinde ve saçak kısmında silme yer alır.

Alman Mavileri haritasında, binanın batısında ve güneyinde üçer tane ek bina olduğu görülür (Hrt. 14, 15). Ancak, Devlet Arşivleri'nden yalnızca iki ek binanın planına ulaşılabilmıştır. Vaziyet planından hastanenin batısının orta aksındaki yapının kilise olduğu görülür (Çiz. 282). Kilisenin kuzeyinde izolasyon binası, güneyinde ise çamaşırhane bulunmaktadır. Hastanenin güneyinde bekçi lojmanı, genel cerrahi binası ve garaj olmak üzere üç bina yer almaktadır⁷⁴¹.

Malzeme ve Teknik: Binanın cephelerinin sıvalı olması nedeniyle inşa malzemesi tespit edilememiştir.

Süsleme: Hastane binasının cephelerinin oldukça yalın tutulduğu görülür. Yapının cepheleri silmeler, taşıntılı kütleler ve pilastrlar ile hareketlendirilmiştir.

⁷⁴¹ L. Çapan, *agt.*, s. 151.

2.1.42. Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi

Fotoğraf: 656-671

Çizim: 283-296

Yeri: Merzifon Amerikan Hastanesi, Amasya'nın Merzifon ilçesinde Sofular Mahallesi Kolordu Sokak No18'de; 61 ada 111 parselde yüksek bir tepenin üstünde inşa edilmiştir.

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan hastane binası 1911-14 yıllarında inşa edilmiştir. Merzifon'da Amerikan misyonerliğinin sağlık çalışmaları, ilk olarak 1897 yılında kiralanan bir evin dispansere çevrilmesiyle başlamış, ardından 1898 yılında üç binadan oluşan bir hastane binası inşa edilmiştir⁷⁴². Ancak bu hastane binası günümüze ulaşmamıştır. İlk hastane binası zamanla yetersiz gelmeye başlayınca yeni bir hastane binası ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda Iowa Grinnell'den Mrs. Ella Reinking Towle ile İngiltere Manchester'dan Mr. H. Kamberian'ın maddi desteğiyle mevcut yapı kompleksinin kuzeyinde hastane binası inşası için bir arsa satın alınmıştır⁷⁴³. Yapının planı, İstanbul'daki Weston ve Childs adlı firmadan Mimar Childs tarafından çizilmiş, mimar binanın planında yerel gereksinimlere özellikle dikkat ederek büyük bir özenle planını oluşturmuştur⁷⁴⁴. Yapının yangına dayanıklı olarak taş, demir ve çimentodan yapılması, dispanser ve çamaşırhanenin daha basit bir yapıya sahip olması ve yaklaşık 100 kişinin çalıştığı inşaatın iki yılda bitirilmesi planlanmıştır⁷⁴⁵. 1911 yılı baharında yapımına başlanılan hastane inşaatının büyük bir bölümü 1912 yılında tamamlanmış, ancak binanın tam olarak hizmete açılması 1914 yılında gerçekleşmiştir⁷⁴⁶.

Hastane açıldığı zaman Rusya ile savaşa girilmesi nedeniyle Temmuz ayında iki hafta süreyle askeri yetkiler hastaneye el koymuş, ardından hastane Kızıllaç'ın kontrolüne geçmiştir⁷⁴⁷. Mayıs 1916 yılında yeniden askeri yetkililer hastaneye el koymuş, ardından 1919 Mart'ında İngilizlerin Merzifon'u ele geçirmesiyle hastane yeniden Amerikan Board'ın himayesine geçmiştir⁷⁴⁸. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hastane binası bir dönem askeri hastane olarak hizmet vermiş, ancak

⁷⁴² İ. Yücel, *age.*, s. 263,264.

⁷⁴³ *The New Anatolia Hospital*, Marsovan 1911, s. 6.

⁷⁴⁴ *The New Anatolia Hospital*, Marsovan 1911, s. 6-7.

⁷⁴⁵ *The New Anatolia Hospital*, Marsovan 1911, s. 7.

⁷⁴⁶ İ. Yücel, *age.*, s. 269,271.

⁷⁴⁷ İ. Yücel, *age.*, s. 271.

⁷⁴⁸ İ. Yücel, *age.*, s. 271.

sonra terkedilip atıl durumda bırakılmıştır. Daha sonra Bilişim Lisesi yapılmak üzere milli eğitime devredilen bina 2011 yılında Fen Lisesi olarak hizmete geçmiş ve bugün de aynı işlevini sürdürmektedir.

Onarım: Hastane binası, askeriye'nin terk etmesinden sonra uzun üzere kendi haline terkedilmiş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Askeriye'nin binaları milli eğitim bakanlığına devretmesiyle üçüncü katı tamamen, ikinci katının bir kısmı yıkılmış olan tarihi hastane binasında 2007 yılında restorasyon çalışmaları başlamış⁷⁴⁹, 2010 yılında ise çalışmalar tamamlanmıştır⁷⁵⁰. Restorasyon çalışmaları sırasında yapıda bazı değişiklikler yapıldığı, rölöve (Çiz. 283-285) ve restorasyon projeleri karşılaştırıldığında anlaşılmaktadır. Zemin kattaki ana giriş holünün güneyindeki mekânlardan merdivenin kuzeyindeki iki mekân tek mekân, giriş holünün kuzeyindeki mekânlardan merdivenin güneyindeki iki mekân ile merdivenin kuzeyindeki üç mekân birer mekân haline getirilmiştir. Giriş holünün karşısındaki ana merdivenin en güneyindeki iki oda tek oda haline getirilirken, merdivenin kuzeyindeki, ana koridora açılan iki oda birleştirilerek tek oda yapılmış ve en kuzeydeki hole açılan iki oda tek odaya dönüştürülmüştür.

Birinci katta ana koridorun doğusundaki mekânların düzenlemesi zemin katla aynıdır. Koridorun batısında ise güney uçtaki üç oda ile kuzey uçtaki dört oda iki oda olacak şekilde yapılmış ve merdivenin kuzeyindeki tek oda ikiye bölünmüştür.

İkinci katta ana koridorun batısındaki odalardan merdivenin güneyindekiler değişime uğramadan varlığını korumuşken, merdivenin kuzeyindeki odalardan sondaki üç oda aynı şekilde varlığı sürdürmüş, ancak bunların yanındaki iki oda birleştirilerek tek oda haline dönüştürülmüştür. Koridorun doğusundaki odalardan ortadaki üçlü odada bir değişiklik görülmezken, güney uçtaki oda merdiven boşluğuna dahil edilmiş, kuzey uçtaki üç oda ise tek oda haline getirilmiş ve merdiven güneyindeki oda merdiven boşluğuna dahil edilmiştir.

Yapının üçüncü katı ise tamamen yıkılmış ve restorasyon çalışmaları ile yeniden yapılmıştır (Fot. 656).

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üstünde, geniş bir bahçe içerisine kuzey-güney doğrultuda yerleştirilen hastane binası "T" planlı olarak düzenlenmiştir.

⁷⁴⁹ Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Dosya No: 2947.

⁷⁵⁰ http://merzifonfenlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/05/04/973669/dosyalar/2017_11/18122229_ME_RZYFON_FEN_LYSESY_TARYHYESY.pdf?CHK=15a6b122bb7bc2844bd437b21912da29

Dört katlı olarak inşa edilen hastane yapıldığı dönemde Merzifon'un en yüksek binası olmasıyla dikkat çekmektedir⁷⁵¹. Doğu cephenin ortasında, öne doğru taşıntı yapan kısmın merkezinde yer alan kapı açıklığından yapının zemin katına geçiş yapılır. Kapı açıklığından giriş holüne, giriş holünden de yapıyı bir uçtan diğer uca kat eden kuzey-güney yönlü koridora geçiş sağlanır (Fot. 657). Koridorun doğusunda, giriş holünün güneyinde üç oda ve bir merdiven boşluğu (Fot. 658), holün kuzeyinde ise iki oda ve bu iki odanın arasında merdiven boşluğu vardır (Çiz. 286). Koridorun batısında, ortada, girişin karşısında merdiven ve asansör boşluğu bulunurken, merdivenin kuzeyinde beş oda yer almakta ve bu odalardan biri merdiven boşluğu, bir diğer koridora, diğer üçü ise koridordan geçiş sağlanan hole açılmaktadır. Merdivenin güneyinde ise koridordan geçilen hole açılan üç oda ve koridora açılan geniş bir oda görülür. Koridorun kuzeyinde zemin kata geçişi sağlayan yan giriş bulunurken, güneyinde "T" plan şemasını oluşturan uzunlamasına dikdörtgen planlı kanat yer alır. Kanat, uzunlamasına dikdörtgen planlı geniş bir oda ve bu odanın batısındaki küçük bir odadan oluşur (Fot. 659). Zemin katta, koridorun tabanı yıldız şeklindeki karolar ile kaplanmış, tavanı volta döşemedir. Odalarda zemin parke ve fayans şeklinde olmak üzere iki şekilde kaplanmış, örtüsü ise yine volta döşemedir.

Birinci kat planında, ortadaki enlemesine koridorun doğusundaki odalar, zemin kat planını tekrarlar; merdivenlerin karşısında, giriş holüne denk gelen kısım oda olarak yapılmış ve bu odanın iki yanında, birer kapıyla koridora açılan, aynı zamanda bir açıklıkla ortadaki odaya bağlanan birer oda vardır (Çiz. 287) (Fot. 660). Koridorun batısında, ortadaki asansör ve merdiven evinin iki yanındaki oda, birer kapı açıklığı ile merdiven evine açılır. Birinci katta, zemin katta olduğu gibi holün yer almaması nedeniyle merdivenin güneyinde üç, kuzeyinde ise iki oda koridora açılır (Fot. 661, 662). Yapının güneyindeki kanat, zemin kattan farklı olarak, büyük tek oda bir duvarla ikiye ayrılmıştır. Birinci katta, zemin, bordo renkli altıgen seramikler ile kaplanmışken, tavanı volta döşeme ile örtülmüştür. Odalarda zemin parkeyle kaplanmış, tavan ise volta döşeme şeklinde yapılmıştır.

İkinci katta, koridorun doğusunda, ortadaki üç oda müstakil oda olarak düzenlemiştir. Yanlarda ise ikişer oda bulunmakta (Fot. 663), ancak alt katlardan farklı olarak burada merdiven alanı geniş tutulmuştur. Koridorun kuzeyindeki merdiven,

⁷⁵¹ İ. Yücel, *age.*, s. 270.

güneydeki odanın daraltılmasıyla, güneydeki merdiven ise aynı yöndeki mekânın kaldırılmasıyla genişletilmiştir (Çiz. 288). Koridorun batısında, ortadaki merdivene iki yandan açılan birer odadan oluşan düzenleme ikinci katta tekrar ederken, yan kısımdaki odalar birinci kattan farklı olarak bölünmüş ve güneyde üç, kuzeyde ise dört oda koridora açılmıştır. Güneydeki kanat, birinci kat planını tekrarlamaktadır (Fot. 664). İkinci katta, koridor zemini mermer, tavanının bir kısmı düz ahşap bir kısmı ise volta döşeme (Fot. 665); odaların zemini parke tavanı ise orta kısımdakilerin volta döşemeyken kenarlardaki odada ahşap tavan şeklinde yapılmıştır.

Yapının üçüncü katı orta kısımdan oluşmaktadır (Çiz. 289). Koridorun doğusunda, alt katlarda yan yana üç oda olarak değerlendirilen kısım üçüncü katta tek oda olarak yapılmış ve önünde bir de balkona yer verilmiştir (Fot. 666). Koridorun batısında ise alt katlarda olduğu gibi ortada asansör ve merdiven ile merdivenin iki yanında birer oda bulunur. Ancak yandaki odalar merdiven evine değil koridora açılır. Koridorun zemini mermer, tavanı ahşap, odaların zemini ise parke, tavanı düz örtülüdür.

Bodrum katta ise binanın yalnızca doğusundaki üç oda ile merdiven ve asansör yer alır (Çiz. 290).

Hastane binasının yalın cephe düzenlemesine karşın, yüksek oluşu nedeniyle de oldukça abidevi görünüme sahiptir. Yapının doğuya bakan ana cephesinin ortasında cepheden taşıntı yapan giriş kısmı yer alır (Fot. 667). Giriş kısmı en dışta şaşırtmalı taşlarla sınırlandırılmıştır. Giriş açıklığının iki yanında üç cepheli olarak düzenlenen yan kısımlar, kulevari bir görüme sahip olup ortada öne doğru taşırılmış giriş açıklığını vurgulamaktadır. Dört basamaklı merdivenle ulaşılan giriş kısmının ortasındaki yuvarlak kemerli kapı açıklığı, dıştan bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Kapı açıklığına dört basamaklı merdivenle ulaşılırken, iki yanındaki kulevari çıkıntılara içe doğru şev yaparak bağlanmış ve bu şevli duvarların üstünde düz atkılı birer pencereye yer verilmiştir. Giriş kısmı, birinci kat seviyesinde saçak silmesi ile sonlanmıştır. Kapı açıklığının yukarısında ise birinci, ikinci ve üçüncü katta balkon yer alır. Balkona giriş açıklığının hizasında yer alan yuvarlak kemerli geniş kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Yan kısımdaki kulevari çıkıntıların üç cephesinde de dikdörtgen formu ve düz lentolu birer pencere açıklığı vardır.

Doğu cepheyi ikiye ayıran giriş kısmının kuzeyinde, zemin katta, altı pencere ve bir kapı açıklığı; güneyinde, beş pencere ve bir kapı açıklığı vardır (Fot. 668). Düz atkılı

kapı açıklığı hafif içe girintili olup kapının iki yanı yarıya kadar şaşırmalı taşla yapılmıştır. Birinci katta, cephenin güneyinde altı pencere açıklığı, kuzeyinde iki kapı ve beş pencere açıklığı bulunur. Güneydeki pencerelerden, güney baştan ikincisi diğerlerine göre daha aşağıda yer alır. Ancak pencerenin düz atkılı kemeri diğer pencereler ile aynı hizada bulunmakta olup atkı kemer ile pencere arası kapatılmış ve atkı kemer adeta alınlık olarak varlığını sürdürmüştür. Birinci kattaki kapı açıklığı, iki köşedeki pencerelerin yanından başlayan uzunca balkona açılmaktadır. Zemin ve birinci katta pencere ve kapı açıklıkları dikdörtgen formlu, düz atkılıdır. İkinci katta ise diğerlerinden farklı olarak mansard tipi üç pencere bulunurken aynı zamanda pencerelerin önünde birinci katta olduğu gibi balkon yer almaktadır. Yapıya ait orijinal çizimleri arasında yer alan cephe çizimlerinden balkonun yalnızca birinci kata uygulandığı ve bu balkonun üzerinin, alttan sütunlarla taşınan çatı ile kapatıldığı görülmektedir. Ancak yapının 1914 yılı fotoğraflarında, günümüzde olduğu gibi birinci ve ikinci katında balkon olduğu görülmekte ve bu yüzden inşa sırasında plandan farklı bir uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır. Cephenin güneyinde zemin katta beş pencere, bir kapı; birinci katta altı pencere, ikinci katta ise cephenin kuzeyinde olduğu gibi üç adet mansard pencere bulunmakta ve pencere formları cephenin kuzeyindekilerle aynıdır (Çiz. 291). Güney kanadın, ana giriş ve doğuya bakan cephesinde her katta ikişer pencere vardır.

Yapının kuzey cephesi zemin, birinci ve ikinci katta ortada yuvarlak kemerli kapı açıklığı ve kapı açıklığının iki yanındaki ikişer pencereden oluşur (Çiz. 292). Zemin kattaki kapıdan yapıya geçiş sağlanırken, birinci ve ikinci kattaki kapı açıklığından balkona geçildiği ve kapı açıklıklarının sövelerinin yarıya kadar şaşırmalı taşla yapıldığı görülmektedir (Fot. 669).

Batı yönde kalan yapının arka cephesinin ortası dört katlı, yan kısımlar üç katlı olarak düzenlenmiştir (Fot. 670). Dört katlı olarak düzenlenen orta kısmın cephesinde çok sayıdaki pencere form ve kemer itibarıyla birbirini tekrarlarken, boyut olarak birbirinden farklılık göstermektedir (Çiz. 293). Cephenin ortasındaki iki sıra pencere, iki yandaki üç sıra pencere dizinden daha geniş tutulmuş olup ortadaki pencereler belirli bir düzene göre yerleştirilmemişken yandaki üçlü pencereler düzenli olarak yerleştirilmiştir. Cephenin ortasına göre kısa tutulmuş yan kısımlar ön cephe ile benzerlik göstermektedir. Cephenin kuzeyinin önünde, yapının ortasına kadar uzanan tek katlı ek kısım bulunmaktadır. Güney kanadın batı cephesinde, zemin katta ortada kapı açıklığı ve onun iki yanında pencere;

birinci ve ikinci katta ise üçer pencere yer alır. Taşıntılı kanadın kuzeye bakan cephesinde, ön cepheden farklı olarak her katta üçer dar pencereye yer verilmiştir.

Güney cephesinde ise her katın ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile sekiz pencere açıklığı yer almaktadır (Çiz. 294). Zemin kattaki kapı açıklığından yapıya geçiş sağlanırken, birinci ve ikinci katta balkona geçiş sağlanmaktadır (Fot. 671).

Yapının köşeleri ile ön ve arka cephesinde yüksek tutulmuş olan orta kısmı yan kısımlardan ayırmak için şaşırtmalı köşe taşlarına yer verilmiştir. Bina, ahşap kırma çatıyla örtülmüş ve üzeri Marsilya kiremitle kaplanmıştır.

Amerikan Board tarafından yayımlanan “The New Anatolia Hospital” adlı kitapta, Merzifon Amerikan Hastanesi ile ilgili bilgilerin yanı sıra yapıya ait orijinal plan⁷⁵² da yer alır (Çiz. 295, 296). Hastane binası ilk yapıldığında zemin katta hasta kabul odası, doktor odası, kütüphane, laboratuvar, röntgen odası, iki ameliyathane ve yoğun zamanlarda kullanılmak üzere hasta koğuşu bulunmaktadır⁷⁵³. Birinci kat erkek hastalara ayrılmış olup burada hasta koğuşları, özel hasta odaları ile başhemşire odası; ikinci katta kadın ve çocuk hastaların tedavisi yapılırken, üçüncü kat ise hemşirelere ait olup tüm katlarda mutfak ve banyo yer almaktadır⁷⁵⁴. Yapıya ait orijinal plan ile günümüz planını karşılaştırarak değişiklikler tespit edebilmektedir. Orijinal planın zemin katında, giriş holü ve iki yanındaki odalar varlığını korurken, holün kuzeyinde beş oda ve merdiven, güneyinde ise üç oda ve bir merdiven yer almaktadır. Günümüzde kuzey ve güneydeki odalar birleştirilerek geniş ikişer oda elde edilmiştir. Koridorun batısında, ortada, merdiven ve merdivenin iki yanında günümüzden farklı olarak ikişer oda bulunmaktadır. Bu odalardan güneydeki yatay, kuzeydeki ise dikey iki odadan oluşmakta ve güneydeki oda hem merdivene hem de diğer yanındaki ara koridora açılırken, kuzeydeki odalardan dar olan koridora açılmakta, geniş odaya ise bu dar odadan geçilmektedir. Orta kısımdaki merdiven ve merdivenin iki yanındaki odalardan oluşan düzenlemenin güneyinde bir ara koridor yer alır. Bu koridor, yapının batısındaki ek bina ile bağlantının sağlandığı koridora geçişi sağlar. Koridorun güneyinde ikisi eş büyüklükte, biri ise daha küçük olmak üzere üç oda bulunur. Günümüzde ara koridorun olduğu yerde hol yer alırken, eş büyüklükteki odaların birleştirilerek tek odaya dönüştürüldüğü, diğer küçük odanın ise ince bir duvarla ikiye bölündüğü görülür. Orta kısımdaki merdiven evi ve iki yanındaki

⁷⁵² *The New Anatolia Hospital*, Marsovan 1911, s. 12.

⁷⁵³ İ. Yücel, *age.*, s. 270.

⁷⁵⁴ İ. Yücel, *age.*, s. 270.

odalardan oluşan düzenlemenin kuzeyinde ise koridora açılan iki oda ve bir hol yer alır. Holden iki büyük odaya geçiş sağlanmakta ve bu odalardan güneydeki doğusunda iki küçük oda bulunurken, kuzeydeki odanın doğusunda üç küçük oda vardır. Bu küçük üç odadan güneydekine holden, ortadakine koridordan, kuzeydekine geniş odadan geçiş sağlanmıştır. Ayrıca holün batısında, her iki büyük odadan geçiş sağlanan bir oda daha görülür. Günümüzde ortadaki düzenlemenin kuzeyindeki koridora açılan iki oda birleştirilip tek oda haline getirilmiş, hole açılan iki büyük odanın doğusundaki küçük odalar bu odalara dahil edilerek genişletilmiştir. Holün karşısındaki ve her iki büyük odadan geçiş sağlanan odanın geçişi kapatılarak holün olduğu cepheye açılan kapıdan geçiş sağlanmıştır. Ana bloğun doğusundaki uzunlamasına dikdörtgen planlı kanadın zemin katı ise günümüzden farklı olarak geniş odanın, ortadan ince duvarla ikiye bölünmüş olduğu görülür.

Orijinal planda birinci kat planının, zemin kat planını tekrarladığı, ancak bazı ufak değişiklikler olduğu görülmektedir. Merdivenin güneyindeki iki oda, birinci katta tek oda olarak düzenlenmiş ve girişi ana koridordan sağlamıştır. Merdivenin kuzeyindeki hol ortadan kaldırılmış, böylece ortadaki düzenlemenin kuzeyinde beş odaya yer verilmiştir.

İkinci kat planı, orta kısım ve koridorun kuzeyinden oluşmakta, güney kısmı çatı boşluğu olarak değerlendirilmiştir. Orta kısmın düzenlenmesi birinci katı tekrar etmekle birlikte merdivenin kuzeyindeki oda kendi içinde üçe bölünmüş, buranın kuzeyinde ise dört odaya yer verilmiştir. Koridorun doğusunda ise beş oda vardır. Günümüzde ise çatı boşluğu olarak yapılan kısma koridor, koridorun batısına üç oda, doğusuna ise iki oda ve bir merdiven eklendiği görülür. Güneydeki uzunlamasına dikdörtgen planlı kanada da birinci kat planını tekrarlayacak şekilde odalar eklenmiştir.

Bugün var olan ve orta kısımdan oluşan üçüncü katın planının olmadığı ve cephe çizimlerinde de üçüncü katın yer almadığı, bu nedenle bu katın yapılan tadilat çalışmaları sırasında sonradan eklendiği anlaşılır.

Malzeme ve Teknik: Tuğla malzeme ile kâgir olarak inşa edilen hastane binasında tuğla malzeme aynı zamanda bölme duvarlarda ve volta döşemede kullanılmış; ana bloğun orta kısmındaki taşıntılı bölüm üçüncü kata kadar kesme taş kaplanmış, ayrıca pencere, kapı, kemer ve söveleri kesme taştan yapılmıştır. Yapıda ahşap malzeme de sıkça kullanılmış olup bloğun yüksek tutulan orta kısmının üçüncü katı ile ikinci kattaki

mansard pencereler ve çatı ahşap olarak inşa edilmiştir. Yapıda metal malzeme, iç mekândaki katların tavanındaki volta döşemeleri oluşturan çelik putrellerde görülür.

Süsleme: Yapı oldukça sade olup cephelerde ve iç mekânda herhangi bir süsleme motifi bulunmamaktadır. Orta kısmın öne doğru taşıntı yapması, pencere kemerlerinin taşıntılı ve kemer kilit taşlarının belirtilmesi ile şaşırtmalı köşe taşları cephelere hareketlilik ve estetik değer katan uygulamalardır.

2.1.43. İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi

Fotoğraf: 672-692

Çizim: 297-303

Yeri: Cerrahpaşa Hastanesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde Kocamustafapaşa Caddesi'nde, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yerleşkesi içerisinde; 1338 ada, 1 parselde yer alır.

Tarihçesi: Cerrahpaşa Hastanesi, ilk olarak 1893 yılında Takiyüddin Paşa Konağı'nda, kolera hastanesi olarak açılmış, ancak zamanla ihtiyacı karşılamayan Takiyüddin Paşa Konağı yıktırılmış ve yanındaki arsanın da eski Şeyhülislam Cemaleddin Efendi tarafından bağışlanması üzerine, 1911 yılında, merkez dairesi ve cerrahi pavyonu olmak üzere iki hastane binasının temeli atılmış, 1913 yılında ise hastane binaları tamamlanmıştır⁷⁵⁵. Günümüzde hastanenin merkez dairesi, Tıp Tarihi Müzesi, cerrahi pavyonu ise dekanlık binası olarak hizmet vermektedir.

Plan ve Mimari Özellikler: Cerrahpaşa hastanesi cerrahi binası, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen yapıya, güney cephenin orta aksının batısına kaydırılmış olan ana giriş ile ana girişin tam karşısında, kuzey cephedeki servis girişinden geçiş sağlanmıştır. Güneydeki ana girişten, kuzey-güney doğrultusundaki hole geçilirken, holün kuzeyinde katlar arası ulaşımı sağlayan merdiven, doğu ve batısında ise ana koridorlar bulunmaktadır (Çiz. 297) (Fot. 672). Batı koridoruna, kuzeyden dört, güneyden üç; doğu koridoruna kuzeyden beş, güneyden dört, doğudan ise bir oda açılır (Fot. 673, 674). Zemin katta yerler fayans ile kaplanmışken, tavan düz örtülü olarak yapılmıştır.

⁷⁵⁵ Ayten Altıntaş, "Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Kuruluş Aşamaları", *Cerrahpaşa Medical Journal*, S. 38, 2007, s. 107; Gülten Dinç, "Tıphane'den Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne (1827-2019)", *Cerrahpaşa Medical Journal*, 44/1, 2020, s. 3-4.

Zemin kattaki, holün kuzeyinde yer alan merdivenler ile ulaşılan birinci katta, doğu-batı uzantılı koridora geçiş sağlanır (Çiz. 298). Koridorun güneyinde, merdivenlerin hizasındaki mekân eyvan şeklinde koridora bağlanırken, bu mekânın kuzeyindeki kapı açıklığından kuzey cephenin önündeki balkona ulaşılır (Fot. 675). Ana koridora, kuzeyden dokuz, güneyden sekiz, doğu yönden ise iki oda açılır (Fot. 676, 677). Birinci kat zemini fayans ile kaplanmış, tavan ise volta döşeme şeklinde yapılmıştır.

Yapının bodrum katına, zemin kattaki merdivenden ulaşılmaktadır. Merdivenden doğu-batı uzantılı ana koridora geçiş yapılmakta, koridora kuzey yönden on, güneyden dokuz oda açılmaktadır (Çiz. 299) (Fot. 678, 679). Bodrum katın, koridor zemini karolar ile kaplanmışken, odalar fayansla kaplanmış, tavan ise volta döşeme şeklinde yapılmıştır.

Yapının, güneye bakan ön cephesinin, zemin katına, on bir basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Zemin katın önünde, yapının ileri taşırılmış iki kenarının arasında balkon bulunmaktadır (Fot. 680). Düz atkılı ana kapı açıklığı, cephenin batısına kaydırılmış olup kapının doğusunda düz atkılı beş, batısında ise düz atkılı iki pencere açıklığına yer verilmiştir. İleri taşırılan doğudaki kütlede sivri kemerli bir, batıdaki kütlede enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı bir pencere bulunmaktadır. Yapının birinci katının önünde altta metal sütunlarla desteklenen balkon yer alırken, balkona, zemin kat kapı açıklığı hizasındaki kapı açıklığından geçiş yapılmaktadır. Birinci katta, zemin kat cephesinde olduğu gibi kapı açıklığının batısında beş, doğusunda sivri kemerli iki pencere açıklığı vardır. Cepheden ileri taşırılan doğu ve batı kütlelerin cephesinde ise dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere vardır. Bodrum katta, ana giriş hizasında zemin kata geçişi sağlayan merdivenin doğusunda yedi, batısında iki pencere yer almaktadır. İleri taşırılan doğu ve batı kütlelerin bodrum katında enlemesine dikdörtgen formlu birer pencereye yer verilmişken, batı kütlede bir de kapı açıklığına yer verilmiştir.

Hastane binasının batı cephesinin, zemin katının ortasında, batıdaki diğer bina ile bağlantının sağlandığı geçit yer almaktadır (Fot. 681). Cephenin ikinci katının ortasında enlemesine dikdörtgen formlu pencere bulunurken, pencerenin yukarısındaki basık kemer formundan, orijinalinde pencerenin basık kemere kadar devam ettiği, sonradaki bir dönemde kapatıldığı yapıya ait eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Diğer bir uzun kenarını oluşturan kuzey cephede, zemin katta, cephenin batısından doğusuna sırasıyla uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı üç pencere, bu pencerelerin ardında bir adet yaklaşık 1/3 oranında dikdörtgen formlu, bir uzunlamasına dikdörtgen

formlu düz atkılı, bir enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı, altı tane uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı pencere ile cephe sonundaki 1/3 oranında üç pencere açıklığına yer verilmiştir (Fot. 682). Yapının birinci katındaki pencere açıklıkları zemin kattaki pencere açıklıkları ile aynı hizada olup, benzer şekilde düzenlenmiştir. Birinci katta, cephenin batısındaki küçük pencere, zemin kattaki enlemesine dikdörtgen pencerelerin hizasındaki büyük pencere ile cephenin orta aksının doğusundaki üçlü pencere uygulamasının iki yanındaki ½ oranındaki pencereler düz atkılı, diğer pencereler sivri kemerlidir. Bodrum katta da zemin kat pencereleri hizasında, enlemesine dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir. Cephenin, doğu kenarı ileriye doğru taşırılmış ve burada, zemin katta uzunlamasına dikdörtgen formlu sivri kemerli, birinci katta enlemesine dikdörtgen formlu, düz atkılı, bodrum katta enlemesine dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı vardır.

Hastanenin, doğu cephesinin ortası yandaki bina ile sağlanan bağlantı nedeniyle kapatılmış, cephenin iki kenarında zemin katta sivri kemerli, birinci katta uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı, bodrum katta ise enlemesine dikdörtgen formlu düz atkılı birer pencereye yer verilmiştir (Fot. 683).

Yapının cephelerinde, zemin katındaki kapı ve pencerelerin kemer hizasında, birinci katta ise kemer üzengi seviyesinde yer alan silmeler tüm cepheyi dolaşırken; bodrum, zemin ve birinci katların kat ayrımı, tüm cepheleri dolanan kat silmesi ile sağlanmıştır. Yapının üstü ahşap kırma çatı ile örtülmüş ve üzeri Marsilya kiremitle kaplanmış olup, çatının cepheden taşan ahşap saçağı alttan eli böğründeler ile desteklenmiştir.

Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi, plan bakımından cerrahi binası ile benzerlik, cephe düzenlemesi bakımından farklılık göstermektedir. Doğu-batı yönünde enlemesine dikdörtgen planlı olarak düzenlenen hastane binası, bodrum kat üstüne üç katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin kata, hem güney hem de kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Kapı açıklıklarından giriş holüne, holden de kuzey ve güney yönden odaların açıldığı enlemesine dikdörtgen koridora ulaşılır. Koridorun doğu ve batı uçlarında katlar arası geçişi sağlayan merdivenler vardır (Çiz. 300).

Yapının birinci kat planı zemin kat planını tekrar eder. Zemin katta giriş holüne denk gelen kısımlar birinci katta oda olarak değerlendirilmiştir (Çiz. 301).

İkinci katta, zemin ve birinci katta olduğu gibi koridora kuzey ve güney yönden açılan odalardan oluşur. İkinci katta, zemin ve birinci kattaki farklı olarak odalar odaya sayısı düşük, ama oda genişlikleri fazladır (Çiz. 302).

Bodrum kat planı, zemin kat planını tekrar eder. Bodrum katta, koridorun batısındaki ve kuzeyindeki merdivenlerden erişim sağlanır (Çiz. 303).

Yapının güneye bakan cephesinin ortasında, cepheden hafif taşırılmış, abidevi olarak yapılmış kapısı âdete bir taçkapı gibidir. Sivri kemerli kapı açıklığının köşelik kısmında çiniler, alınlık kısmında dikdörtgen kartuş içerisine alınmış “Tıp Tarihi Müzesi” yazısı yer alırken, kapı profilli silme ile tamamlanmıştır (Fot. 684). Kapının yukarısında, sivri kemerler ile oluşturulmuş, ikiz kemerli pencereler yer alır. Cephenin zemin kat seviyesinde, kapının doğusunda dikdörtgen formlu, düz atkılı üç pencere, batısında dikdörtgen formlu, düz atkılı iki pencere ile ½ oranında düz atkılı, dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı vardır. Birinci kat seviyesinde, ikiz kemer uygulamasının doğusunda dikdörtgen formlu, sivri kemerli üç, batısında dikdörtgen formlu, sivri kemerli iki ile ½ oranında sivri kemerli, dikdörtgen formlu üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin ikinci katının ortasında, genişçe tutulmuş pencere düzenlemesi varken, bu düzenlemenin doğusunda, zemin ve birinci kat pencereleri ile aynı hizada, ancak onlara göre daha küçük tutulmuş dikdörtgen formlu, düz lentolu üç, batısında biri doğudaki pencerelerle aynı şekilde yapılmışken, cephenin sonundaki üçlü pencere düzenlemesi, genişlik açısından zemin ve birinci kattaki pencereler ile aynıdır. Bodrum katta ise zemin ve birinci kat pencereleri ile aynı hizada, enlemesine dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir (Fot. 685).

Batı cephede, merdiven evine denk gelen orta kısım, cepheden 120 cm. ileri doğru taşırılmış ve zemin, birinci ve ikinci katlarda enlemesine dikdörtgen formlu birer büyük pencere yapılmıştır (Fot. 686). Taşkın bölümün gerisinde, iki yanda, zemin katta, uzunlamasına dikdörtgen formlu düz atkılı, birinci katta dikdörtgen formlu, sivri kemerli, ikinci katta küçük ve uzunlamasına dikdörtgen formlu birer pencere görülür.

Kuzey cephenin iki köşesindeki kısım 50 cm öne taşırılmış, cephenin ortasında, güney cephenin ortasındaki kapı ile aynı hizada ve aynı özellikte ikinci kapı açılmıştır. Taçkapı şeklindeki kapının sivri kemeri iki yandaki pilastrlara oturmakta, kemer köşeliklerinde çiniler yer almakta, üstünde dikdörtgen kartuş içerisinde “Cerrahpaşa Hastanesi” yazısı bulunmakta ve kapı profilli silme ile tamamlanmaktadır (Fot. 687).

Üstünde sivri kemer formlu ikiz kemer uygulaması olan giriş kısmı üstteki sundurma ile sonlanmaktadır. Taşıntılı giriş kısmının iki yanında, zemin ve birinci katlarda uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı, bodrum katta enlemesine dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı vardır (Fot. 688). İkinci katta ise cephenin iki kenarının arasındaki kısım camekan şeklinde değerlendirilmiştir. Simetrik olarak düzenlenmiş olan cephenin, taşırılan doğu ve batı kenarında, zemin katta, uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı, birinci katta, dikdörtgen formlu, sivri kemerli, bodrum katta ise enlemesine dikdörtgen formlu ikişer, ikinci katta zemin kat pencerelerine göre daha küçük tutulmuş dikdörtgen formlu üç pencereye yer verilmiştir.

Doğu cephenin ortası ileriye doğru taşırılmışken, cephenin önünde zemin kat seviyesinde, yandaki diğer tarihi bina ile bağlantının sağlandığı geçit yer almaktadır (Fot. 689). Taşkın kısmının birinci katındaki pencere geçit nedeniyle küçültülerek enlemesine dikdörtgen formlu olarak düzenlenmiş, ikinci kattaki pencere oldukça geniş tutulmuştur. Taşkın kısmın iki yanında, cephenin gerisinde, zemin katta dikdörtgen formlu düz atkılı, birinci katta sivri kemerli, ikinci katta ise küçük ölçekte pencere vardır.

Yapının, zemin ve birinci katının, kemer üzeni seviyesindeki silmeler ile bodrum ve zemin, birinci ve ikinci katları birbirinden ayıran kat silmeleri tüm cepheleri dolaşmaktadır. Yapı, ahşap kırma çatı ile örtülmüş, üzeri Marsilya kiremitle kaplanmış, çatının cepheden taşan ahşap saçağı alttan eli böğründeler ile desteklenmiştir.

Malzeme Teknik: Cerrahi binasının cephelerinin sıvalı olmasından dolayı inşaa malzemesi tespit edilememiştir. Yapıda tuğla malzeme volta tonozda, mermer malzeme merdivenlerde, metal malzeme balkon korkulukları ve sütunlarında, volta tonoz ve merdivenlerde, ahşap malzeme ise çatı, saçak ve eli böğründelerde kullanılmıştır.

Merkez Dairesi, taş ve tuğla malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Binada tuğla malzeme volta döşemede, kesme taş malzeme kapı ve sivri kemerlerde, mermer malzeme merdivenlerde, metal malzeme volta tonozda, ahşap malzeme ise çatı, saçak ve eli böğründelerde görülür.

Süsleme: Cerrahi binasının cepheleri oldukça sade olup cephede herhangi bir süsleme motifine yer verilmemiştir. Süsleme unsuru, balkonların zeminindeki baklava dilimi motiflerinden oluşan karolar ile aralarında baklava dilimi motifi bulunan karelerden oluşan bodrum kat karolarında görülür (Fot. 690).

Sade bir cephe düzenlemesine sahip olan Merkez Dairesi'nde, süsleme ögesi kuzey ve güney cephelerdeki giriş kısmında bulunmaktadır. Kapı açıklıklarının kemer köşelerinde kare formlu, turkuaz renkli çiniler yer alırken bu çiniler dıştan yeşil renkli çinilerle çevrelenmiştir (Fot. 691). Kapı açıklığını oluşturan sivri kemerin ortasına kabara yerleştirilerek kilit taşı vurgulanmıştır. Kapıların yukarısında yer alan kitabelik kısmı üç kartuştan teşekkül olup iki yandaki küçük kartuşlar üzerinde baklava dilimi içerisine alınmış, kabartma olarak yapılmış, rumi ve palmetlerden oluşan süsleme kompozisyonu yer alır (Fot. 692).

2.1.44. Balıkesir Reşit Bey Hastanesi

Fotoğraf: 693-711

Çizim: 304- 308

Yeri: Balıkesir'in Altıeylül İlçesi, Sütlüce Mahallesi, Soma Caddesi No: 82'de; 7930 ada, 1 parsel, I19-C-13-B-4-D paftada yer alır. Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastanenin batısında hamamı da vardır.

Tarihçesi: Balıkesir'de, Gureba Hastanesi'nin şehrin ihtiyacını karşılayamaması üzerine, yeni bir hastane ihtiyacı doğmuş ve Mutasarrıf Dr. Reşit Bey'in girişimleri ile bir hastane inşa edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁵⁶. Reşit Bey, ilk umumi mecliste hastane yapılması fikrini belirterek Balıkesir'in en sağlıklı ve havadar bir yerinde hastanenin yapılması gerektiğini, hastane yapımı için gerekli olan paranın önemli bir bölümünü, Ayvalık'ta manastır yapımı için toplanan parayı hastane yapımına aktararak karşılayacağını belirtmiş, daha sonra hastanenin Ak Bayır'da yapılmasına karar vermiştir⁷⁵⁷. Hastane inşası için gereken paranın toplanması için halk da destekte bulunmuş, hastanenin yapılacağı arazi sahiplerinden bazıları arazilerini bağışlamış ve aynı zamanda diğer arazilerin alınması içinde bağışta bulunmuştur⁷⁵⁸. Hastane inşası, R. 3 Kânûn-ı Evvel 1329 / M. 16.12.1913 yılında meclis tarafından onaylanırken, hastanenin temel atma töreni R. 14 Nisan 1330 / M. 27 Haziran 1914 tarihinde Reşit Bey tarafından gerçekleştirilmiştir⁷⁵⁹. Hastane binasının inşaatı R. 05 Temmuz 1331 / M. 18 Eylül 1915 yılında tamamlanmış olmasına rağmen malzeme ile doktor temin edilememesi ve 1. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle açılmamış, askeri heyetin burayı alarak askeri

⁷⁵⁶ Abdi Ağabeyoğlu, "Reşit Bey Hastanesi", *Kaynak Dergisi*, S. 63, 1938, s. 385.

⁷⁵⁷ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 63, s. 385.

⁷⁵⁸ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 63, s. 385-386.

⁷⁵⁹ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 63, s. 385-386.

hastaneye dönüştürmesine kadar boş kalmıştır⁷⁶⁰. 1919 yılına kadar askeri hastane olarak kullanılan binanın, askeriye'nin buradan taşınmasından sonra eksikleri tamamlanarak R. 27 Temmuz 1335 / M. 27 Temmuz 1919 tarihinde 30 yataklı olarak resmi açılışı yapılmıştır⁷⁶¹.

Hastane binası, ilk olarak “Merkez Hastanesi” adı ile alınırken, R. 9 Kânûn-ı Sâni 1335 / M. 9 Ocak 1919 tarihinde Reşit Bey Hastanesi, R. 3 Kânûn-ı Evvel 1336 / M. 3 Aralık 1920 tarihinde Memleket Hastanesi, 1954 yılında Göğüs Hastalıkları Hastanesi adını almıştır.⁷⁶² 2017 yılına kadar Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak hizmet veren bina, geçirdiği onarımın ardından Sağlıklı Hayat Merkezi olarak hizmete açılmıştır.

Onarım: Tarihi hastane binasında ilk onarım 1954 yılında kazan patlaması neticesinde yapılmış ve 1955 yılında bina Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak yeniden faaliyete geçmiştir⁷⁶³.

Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin Haziran 2017 yılında Atatürk Devlet Hastanesi'ne taşınmasıyla restorasyon çalışmaları gerçekleştirilen tarihi hastane binasında⁷⁶⁴, bazı değişikliklerin yapıldığı, restorasyon öncesi ve sonrasına ait planlardan anlaşılmaktadır. 2006 yılına ait rölövede, yapının ön cephesinde, kuzey ve güney yöndeki cepheden taşıntılı kısımlar tek mekân şeklindeyken (Çiz. 304, 305), restorasyondan sonra bu iki mekân ince duvarlarla bölünerek, bir hol ve üç oda şeklinde düzenlenmiştir. Ana girişin yer aldığı ortadaki taşıntılı kütle'nin ortasındaki koridorun kuzeyindeki üç mekândan ortadakinin bir duvarla ikiye bölündüğü anlaşılır. Ana koridora batı yönden açılan odalardan, güney baştan ikinci ile kuzey baştan birinci ve üçüncü odalar da yine ince bir duvarla ikiye bölünmüştür. Arka cephede, ortadaki taşıntılı kütle'nin kuzeyinde ve güneyindeki, cepheden ileri doğru taşırılmış olan tuvalet mekanlarının da restorasyon çalışmaları sırasında kaldırıldığı görülmektedir.

2006 yılındaki rölöveden hastanenin bodrum katının koridorunun, birbirine geçişi bulunmayan altı parçaya bölündüğü belirlenir. Restorasyon çalışmalarında koridoru bölen duvarların birçoğu kaldırılmış, koridor iki bölümlü hale getirilmiştir. Bodrum kat

⁷⁶⁰ A. Ağabeyoğlu, agm., S. 63, s. 386; N. Şimşir, *age.*, s. 89.

⁷⁶¹ Abdi Ağabeyoğlu, “Reşit Bey Hastanesi”, *Kaynak Dergisi*, S. 65, 1938, s. 413.

⁷⁶² A. Ağabeyoğlu, agm., S. 65, s. 413; Şenol Çelik – Faruk Öncü (haz.), *Balıkesir'de Zaman ve Mekân*, Balıkesir 2012, s. 89.

⁷⁶³ Ş. Çelik – F. Öncü, *age.*, s. 89.

⁷⁶⁴ Hastane binasında 2018 yılında çalışma yapmak için gittiğimizde restorasyonun yeni tamamlandığı ve henüz aktif hale gelmediği görülmüştür.

ana girişinin yer aldığı ortadaki taşıntılı kütlelerin kuzeyindeki üç odadan ortadakinin ikiye bölündüğü anlaşılır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kuzey-güney yönlü enlemesine doğrultuda geniş bir alanı kaplayan hastane binası “E” planlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 693). Bodrum ve zemin kattan oluşan hastane binasının ana girişi doğu cephenin ortasında yer alırken, güney ve kuzey cephelerinin ortasında da birer servis girişi bulunmaktadır. Binanın ana külesinden ileri taşırılan orta kısmın zemin katının ortasındaki ana kapı açıklığından, doğu-batı yönlü giriş holüne geçiş yapılır (Çiz. 306). Hole güneyden bir, kuzeyden dört oda açılırken, batıda, kuzey-güney yönlü ana koridorla birleşmektedir (Fot. 694). Yapıyı ortadan ikiye bölen ana koridorun batısında on iki oda, doğusunda, ortadaki giriş kısmı ile iki yanda cepheden taşırılmış olan kütleler bulunmaktadır (Fot. 695, 696). Taşıntılı kütlelerin arası boş bırakılmışken her iki kenardaki kütle, bir giriş holüne açılan üç odadan meydana gelmektedir. Koridor ve odaların tavanı düz ahşap tavan şeklinde olup zemini fayans kaplıdır.

Yapının bodrum kat planı zemin kat planını tekrarlamakla birlikte, doğudan batıya doğru artan eğim nedeniyle koridorun batısındaki odalar bodrum katta yer almaz (Çiz. 307). Bodrum kat yalnızca koridorun doğusundaki, ortada ve iki yanda ileri taşıntı yapan kütlelerden oluşmaktadır. Bu katın ana girişi, ortadaki taşıntılı kütlelerin merkezinde yer alır. Bodrum kata ayrıca, ortadaki taşıntılı kütle ile iki yandaki taşıntılı kütleler arasındaki cephelerin ortasındaki dört kapı açıklığından da geçiş sağlanır. Doğu cephenin ortasındaki ana kapı açıklığından geçilen doğu-batı yönlü hole güneyden iki, kuzeyden dört oda açılmaktadır (Fot. 697). Hol, batı yönde, kuzey-güney uzantılı ana koridorla kesişmektedir. Ana koridor kuzey yönde bir duvarla ikiye bölünürken, koridorun kesildiği bölümün batısında, kuzey yöndeki taşıntılı bölüme geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunmaktadır (Fot. 698). Bu kapı açıklığından arka arkaya dizilmiş iki odaya geçiş yapılırken taşıntılı kısmın kuzeyindeki odalara ve koridorun kuzeyindeki kısma, kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş yapılmaktadır. Ana koridor güney yönde, bloğun sonuna kadar uzanırken, koridordan güneydeki taşıntılı kütlelerin odaları ile batı yöndeki tek odaya ulaşılmaktadır (Fot. 699). Bodrum katta, koridor tavanı alçıpan asma, odaların tavanı düz örtülü, zemin, koridorda parke görünümlü kaplama, odalar ise seramiklidir.

Yapının doğuya bakan ana cephesi, simetrik olarak düzenlenmiş, ortada ve iki yanda ileri doğru taşırılarak hareketlendirilmiştir. Ana giriş, ortadaki taşıntılı kütlelerin merkezinde yer almakta ve kapı açıklığının önündeki sahanlığa, barok karakterli, kavisli, iki kollu merdivenle ulaşılmaktadır (Fot. 700). Kapı açıklığı basık kemerli olup iki yanında düz atkılı birer pencereye yer verilerek ana giriş kompozisyonu tamamlanmıştır. Pencere açıklıklarının üstünde tuğla ile yapılmış, basık kemerli alınlıklar vardır. Çatı seviyesinde yer verilen alınlık ile de ana giriş vurgusu yapılmıştır. Alınlığın ortasındaki basık kemerli kitabelik kısmı boş bırakılmıştır. Kitabeliğin iki yanında ve alınlığın iki kenarında üstünde, bir kaideye oturtulmuş tepelerinin bulunduğu pilastrlara yer verilmiştir. Bodrum katta, ana kapı açıklığının hizasında, iki kollu merdivenin arasında basık kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Cephede, kat ayrımı, kat silmesiyle, saçak ise profilli silme ile belirtilmiş, köşeler ise şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir (Fot. 701). Ortadaki taşıntılı kütlelerin kuzey ve güneye bakan yanları simetrik olarak düzenlenmiştir. Cephelerin zemin katında ince, uzun ve düz atkılı beşer, sonlarında ise küçük, kare formlu, düz atkılı birer pencere bulunmaktadır. Pencere ve kemerleri cepheden taşırılarak belirtilmiş, üstlerinde tuğladan basık kemerli alınlıklara yer verilmiştir. Bodrum katta, zemin kat pencerelerinin yaklaşık ½ si boyutunda basık kemerli üçer pencere açıklığı yer alırken, cephelerin köşesinde küçük boyutlu birer yuvarlak formlu pencere açıklığı vardır. Pencere söve ve kemerleri cepheden taşırılarak belirtilirken, kemerlerin kilit taşı taşırılarak vurgulanmıştır. Ana cephenin, ortadaki taşıntılı kütle ile yanlardaki taşıntılı kütleler arasında kalan kısmında, zemin katta, dikdörtgen formlu, düz atkılı üçer pencere açıklığı bulunmakta ve pencerelerin üstünde, tuğladan, basık kemerli alınlıklar yer almaktadır. Bodrum katta, ortada basık kemerli kapı açıklığı ile kapının iki yanında kare formlu, basık kemerli birer pencere açıklığı vardır (Fot. 702).

Cephenin iki kenarındaki taşkın kütlelerin doğu cephesinde, zemin ve bodrum katta dörder pencere yer alırken, zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu, düz lentolu, bodrum kat pencereleri kare formlu, basık kemerlidir. Cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. Taşkın kütlelerin, ortadaki taşkın kütleyle bakan cephelerinde, zemin ve bodrum katta ikişer pencere açıklığına yer verilirken, pencere düzenlemeleri ön cephedekilerle aynıdır.

Yapının simetrik olarak düzenlenen kuzey ve güney cephelerinde, merdivenle ulaşılan, zemin kat koridoruna geçişi sağlayan kapı açıklığı bulunmaktadır (Fot. 703, 704). Kapı açıklığı basık kemerli olup kemer kilit taşı taşırılarak vurgulanmıştır. Kapı

açıklığının doğusunda ve batısında dikdörtgen formlu, düz atkılı ikişer pencere açıklığı, pencerelerin üstünde tuğladan basık kemerli alınlık yer almaktadır. Bodrum katta, zemin kattaki kapının hizasında düz atkılı bir kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının güneyinde kare formlu, basık kemerli, batısında eğim nedeniyle yuvarlak formlu, küçük, ikişer pencere açıklığı vardır.

Binanın, batı yöne bakan arka cephesi eğimden dolayı tek katlı olarak düzenlenmişken, bodrum kat seviyesi toprak altında kalmıştır. Cephenin ortasında ileri doğru taşırılmış olan kütle cepheyi simetrik olarak ikiye bölmektedir (Fot. 705). Taşkın kütlelerin batı cephesinde ve yan cephelerinde ise dikdörtgen formlu, düz atkılı ikişer pencere açıklığı bulunmakta ve pencerelerin üstlerinde, tuğladan basık kemerli alınlık yer almaktadır. Taşıntılı kütlelerin kuzeyinde, cephe üzerinde, düz atkılı iki kapı açıklığı ve dikdörtgen formlu düz atkılı altı pencere açıklığı bulunurken, iki kapı açıklığın arasında kalan kısmın ortasında düz atkılı dikdörtgen formlu iki küçük pencere vardır. Yapının eski planlarından burada cepheden dışarı doğru taşırılmış tuvalet birimlerinin olduğu, 2017 yılında yapılan restorasyonda, bu ek birimlerin kaldırılmasından sonra iki küçük pencerenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Taşıntılı kütlelerin güney cephesinde, düz atkılı üç kapı ve dikdörtgen formlu, düz atkılı altı pencere açıklığı bulunurken, cephenin kuzeyindeki iki pencere arasında düz atkılı, dikdörtgen formlu iki küçük pencere açıklığı vardır. Yine burada cepheden taşkın olarak yapılmış olan tuvalet birimlerinin 2017 yılındaki restorasyonda kaldırılmasından sonra bu iki küçük pencere cepheye eklenmiştir. Cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir.

Yapıda kat ayrımları kat silmesi ile belirtilirken, eğimden dolayı tek katlı olan arka cephede kat silmesi taban seviyesinde takip edilmektedir. Çatı seviyesindeki profilli saçak silmesi tüm cepheyi dolanmaktadır. Zemin katın, pencereleri arasında, tuğlalarla oluşturulmuş dört, bodrum katta ise iki sıra silme tüm cephelerde uygulanmıştır. Binanın üzeri Marsilya kiremit kaplı, ahşap kırma çatıyla örtülmüştür.

Yapının doğu cephesini gösteren tarihsiz eski fotoğraflardan, cephenin herhangi bir değişikliğe uğramadan, özgün durumunu koruyarak günümüze ulaştığı anlaşılır (Fot. 706-708).

Hastanenin batısında müstakil olarak yapılmış hamamı bulunmaktadır (Fot. 709). Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen hamam oldukça harap durumda olup yer yer duvarların yıkıldığı, üst örtünün çöktüğü görülmektedir. Hamam soyunmaklık, aralık, sıcaklık ve su

deposu bölümlerinden oluşmaktadır (Çiz. 308) (Fot. 710). Soyunmalığın örtüsü yıkılmış, aralık beşik tonoz, sıcaklık aynalı tonozla örtülmüştür.

Malzeme ve Teknik: Moloz taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiş olan hastane binasında, kapı ve pencere sövelerinde, kemerlerinde, ön cephedeki alınlıkta, saçak ve kat silmelerinde kesme taş; pencere alınlıklarında, pencereler arasındaki silmelerde, yuvarlak pencerelerde tuğla; zemin kat koridor ile oda tavanlarında, çatıda ahşap ve merdiven korkuluklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Hastane binasının, hem içinde hem dışında herhangi bir süsleme unsuru yer almaz. Ön ve arka cephedeki taşıntılar, pencere ve kapıların taşırılması, ana girişin üstündeki alınlık uygulaması, taş ve tuğlanın kullanıldığı cephede renklerle oluşturulan kontrast, silmeler, şaşırtmalı köşe taşları ve kavisli çift kollu merdiven cepheye hareketlilik katan unsurlardır.

Hamamın aralık bölümünün batı duvarının alt seviyesinde ve sıcaklık bölümünün tüm duvarlarının alt seviyesinde, günümüze kadar ulaşmış üzerinde stilize palmet motiflerinin bulunduğu karolar yer almaktadır (Fot. 711).

2.1.45. Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi

Fotoğraf: 712-730

Çizim: 309-314

Yeri: Günümüzde Çorum Müzesi olarak hizmet veren Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi binası, Çorum'un Merkez ilçesinde Gülabibey Mahallesi Cengiz Topel Caddesi'nde No. 153'te; 4136 ada, 475 parsel, 44 paftada yer alır.

Tarihçesi: Yapının, dikdörtgen formlu, mermer kitabesi günümüze ulaşmış olup, kitabesinde sülüs hatla şu ifadeler yazılmıştır (Fot. 712):

سنه ۳۳۲ اکنون اول

سنه ۳۳۵ طسفر ۲۱

امراض عموميہ خستہ خلسی

چوروسن جراحی حیث فیدان اللہینک اعقبی و اوقافہ طیف نظارت جلیہ بزرگ انضمام و معقولیہ

نشاء اولنہشدر

Sene 1332 Kanun-ı evvel

Sene 1335 Safer 21

Emraz-ı Umumiye Hastanesi

Çorum Sancağı Hamiyet mendan ahalisinin ianeti ve Evkaf-ı Hümayun nezaret-i celilesinin inzimam ve muavenetiyle inşa olunmuştur.

Yapının kitabesine göre hastane binası 17 Aralık 1916 tarihinde hizmete açılmıştır. Çorum Mebusu İsmet Bey, hastane binasının inşasının, Mutasarrıf Nurettin Bey'in girişimleri ve halkın yardımıyla 2 Ağustos 1914 yılında ilan edilen seferberlikten iki ay önce başladığını, seferberlik dönemi içerisinde kısa sürede tamamlandığını, ancak tam olarak hazır hale gelmediği için açılmadığını belirtmektedir.⁷⁶⁵ M. İhsan Sabuncuoğlu anılarında, Mutasarrıf Nurettin Bey'in himmet, gayret ve halkın desteğiyle hastanenin, 1. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde yaptırıldığını ifade eder⁷⁶⁶. Hem M. İhsan Sabuncuoğlu'nun hem de Çorum Mebusu İsmet Bey'in ifadelerinden yola çıkılarak, hastane inşasının 1914 yılında başladığı, resmi olarak açılışının ise kitabede belirtilen 17 Aralık 1916 yılında yapıldığı kabul edilir.

Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Sakarya Savaşı sırasında Askeri Menzil Hastanesi⁷⁶⁷, 1924-28 yıllarında Ziraat Mektebi⁷⁶⁸, 1929-33 yıllarında Vali Konağı⁷⁶⁹, 1933-41 arası Sıhhat Mektebi⁷⁷⁰, 1942-67 yıllarında Erkek Sanat Enstitüsü⁷⁷¹, 1967-75 yıllarında Ticaret Lisesi⁷⁷², 1976-82 yıllarında Makine Meslek Yüksekokulu⁷⁷³, 1982-84 yıllarında Atatürk Lisesi⁷⁷⁴ olarak kullanılmıştır 1984 yılından 2000 yılına kadar kendi kaderine terkedilen hastane binası 2003 yılında Çorum Müzesi'ne dönüştürülmüş⁷⁷⁵ ve günümüzde de Müze binası olarak hizmet vermektedir.

Onarım: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi 1984 yılında kendi kaderine terk edilmesiyle harap duruma düşmüş ve 1988 yılında nedeni bilinmeyen bir yangında çatı

⁷⁶⁵ Mahmut Şener, *Abdullah İsmet Eker: Parlamento Mektebinden Yetişen Bir Siyaset Adamı*, Çorum 2011, s. 38, 39.

⁷⁶⁶ M. İhsan Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Defterlerim I-II ve Maarif Hayatımız*, Çorum 2008, s. 154.

⁷⁶⁷ Önder İpek – Hasan Tuluk, *Taş Mektep (1914-2014) Çorum Müze Biası 100. Yıl Anısı fotoğraf Albümü*, Ankara 2016, s. 7.

⁷⁶⁸ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 15.

⁷⁶⁹ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 19.

⁷⁷⁰ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 23.

⁷⁷¹ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 31.

⁷⁷² Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 129.

⁷⁷³ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 137.

⁷⁷⁴ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 143.

⁷⁷⁵ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 171.

ve iç kısmı yıkılmış, yalnızca beden duvarları ayakta kalmıştır⁷⁷⁶ (Fot. 713-718). Yangından sonra müze binası olmasına karar verilen tarihi binada restorasyon çalışmaları 1989 yılında başlamış, tamamen yıkılan iç kısmındaki katlar müzeye göre düzenlenmiş, orijinal ahşap iç donanımı çelik konstrüksüyonla yenilenmiş, çatısı yapılmış ve dış cephedeki bozulma ve dökülmeler onarılmıştır⁷⁷⁷.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde doğu-batı doğrultusunda uzanan hastane binasının planı, doğu ve batı köşelerdeki mekânların, kuzey yönde, yaklaşık 600 cm ileri taşırılması ile “U” şeklinde yapılmıştır (Fot. 719). Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen binanın iç kısmı, yangından sonra tamamen yenilenmiş, bu kısımdan günümüze orijinal bir unsur gelmemiştir. Kuzey cephenin ortasındaki kapı açıklığından yapının zemin katına giriş sağlanmakta, buradan kuzey-güney yönlü ana koridora geçilmektedir (Çiz. 309, 310). Ana koridorun doğusundaki kısım, müze sergi salonu olarak değerlendirilerek odalara yer verilmeyip tek mekan şeklinde yapılmıştır (Fot. 720). Ana koridorun batısında, ortadaki koridora kuzey, güney ve batı yönden açılan odalar ve katlar arası geçişi sağlayan merdiven bulunur (Fot. 721). Yapının birinci katı birbirinden bağımsız üç bölümlü olarak düzenlenmiştir. Doğuda zemin kattaki sergi salonundan ulaşılan diğer bir sergi salonu bulunmaktadır (Fot. 722).

Zemin katta, batı koridorunun güneyinde yer alan merdivenle ulaşılan birinci katın ortasında doğu-batı doğrultulu koridora açılan odalar yer almaktadır (Fot. 723). Birinci katın üçüncü bölümü ise kuzey cepheden ileri taşırılan mekanın hizasından, güney cephenin sonuna kadar uzanmakta ve buraya yapının güney tarafından yer alan merdivenle ulaşılmaktadır (Çiz. 311, 312).

Bodrum katta, merkezde, zemin kat ana koridorunun hizasında, kuzey-güney yönlü koridor bulunur (Çiz. 313, 314). Koridorun doğusunda, zemin kattaki sergi salonu hizasındaki alan dört mekâna bölünmüş, burada katlar arası geçişi sağlayan bir merdivene yer verilmiştir. Ana koridorun batısında doğu – batı yönlü bir koridor daha bulunmakta, koridora güneyden bir oda ve merdiven açılırken, koridorun kuzeyinde, dışa taşıntı yapan batı köşeye kadar uzanan, “L” formunda ve sergi salonu olarak kullanılan bir mekân vardır (Fot. 724). Bodrum katın güneybatısında ise ayrı bir girişi bulunan, altı odadan oluşan bölüm yer alır.

⁷⁷⁶ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 154-155.

⁷⁷⁷ Ö. İpek – H. Tuluk, *age.*, s. 171.

Yapının kuzeye bakan ana cephesi simetrik olarak düzenlenmiştir (Fot. 725). Yapının, zemin kat seviyesinde ortada, ana kapı açıklığı vardır (Fot. 726). Altı basamaklı merdivenle kapı açıklığının önündeki sahanlığa ulaşılmakta, sahanlığın önünde üst kattaki balkonu taşıyan iki ayak bulunmaktadır. Cephenin ortasındaki kapı açıklığı taş kemerli olarak düzenlemiş ve iki yandan çokgen gövdeli dekoratif birer sütun ile vurgulanmıştır. Kapı açıklığının doğusunda ve batısında uzunlamasına dikdörtgen formlu, sivri kemerli beşer pencere açıklığı vardır. Cephenin birinci katının ortasında, alttan sütunlarla desteklenen balkon yer alır. Balkona, zemin kat kapı açıklığı hizasındaki düz atkılı kapı açıklığından geçiş yapılmaktadır. Kapı açıklığının doğu ve batısında, zemin kat pencereleri hizasında, uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz atkılı beşer pencere açıklığı bulunur. Cephenin bodrum kat seviyesinin ortasında zemin kattaki ana giriş kapısına ulaşımı sağlayan merdiven yer alırken, merdivenin doğusunda ve batısında, zemin kat pencereleri hizasında, ancak yarısı büyüklüğünde, düz atkılı, beşer ikiz pencere vardır. Cepheye her iki pencereden sonra, zemin kat seviyesinden başlayan çatıya kadar uzanan ve kesme taş ile oluşturulan dikey şeritler kat silmeleri ile birleşerek, pencereleri dikdörtgen bir çerçeve içine almaktadır. Kuzey cephenin doğu ve batısında cepheden ileri ve hafif yukarı taşırılan köşe mekânlarının kuzeye bakan cephesinin zemin ve birinci katlarının önünde balkon yer alır (Fot. 727). Zemin kattaki balkonun önünde, birinci kattaki balkonu taşıyan çokgen gövdeli dört sütun vardır. Balkona cephenin ortasındaki sivri kemerli kapı açıklığından geçiş yapılırken, kapı açıklığının iki yanında, sivri kemerli birer pencereye yer verilmiştir. Cephenin birinci katının önünde, alttan dört sütunla desteklenen balkona cephenin ortasındaki düz atkılı kapı açıklığından geçilirken, kapı açıklığının iki yanında düz atkılı birer pencere açıklığı yer alır. Cephenin bodrum katında ise düz atkılı, üç ikiz pencereye yer verilmiştir. Taşkın kütlelerin ana girişe bakan cephelelerinde, zemin katta sivri kemerli ikişer, birinci katta düz atkılı ikişer, bodrum katta düz atkılı, ikiz kemerli üçer pencere vardır.

Yapının doğu ve batı cepheleleri simetrik olarak düzenmiş olup, cephelelerin zemin katında sivri kemerli, birinci katında ise düz atkılı dörder, bodrum katta ise adet düz atkılı ikiz kemerli beş pencere bulunur (Fot. 728, 729).

Yapının diğer uzun kenarını oluşturan güney cephesi beş taşıntılı kütle ile hareketlendirilmiştir (Fot. 730). Cephenin ortası, üç cepheli olarak ileriye taşırılmış, zemin katta sivri, birinci katta düz atkılı olmak üzere her cepheye birer pencereye yer verilmiş, orta cepheye pencereler yan cepheye göre geniş tutulmuştur. Bodrum

katta ise ortadaki cephede düz atkılı, ikiz kemerli, yan cephelerde düz atkılı tek pencereye yer verilmiştir. Üç cepheli taşıntının doğu ve batısında, ana cephe üzerinde, zemin katta sivri, birinci katta düz atkılı, bodrum katta düz atkılı, ikiz kemerli ikişer pencere vardır. Bu pencerelerden doğdakilerin doğusunda batıdakilerin ise batısında, cepheden ileri ve yukarıya doğru taşıntılı dikdörtgen kütle yer alır. Taşıntılı kütlelerin güneye bakan cephesinde, bodrum kattan başlayıp zemin kat seviyesini de içine alan düz atkılı kapı açıklığı ve kapının üstünde kaş kemerli penceresi bulunmaktadır. Birinci katta düz atkılı geniş pencere açıklığı bulunurken, çatı seviyesinde, sivri kemer formlu, ikiz kemerli pencere vardır. Bu iki taşıntılı kütle, üçgen çatı ile sonlanmaktadır. Bu taşıntılı kütleler ile cephenin iki köşesinde taşıntı yapan kütleler arasında, ana cephe üzerinde, zemin katta sivri kemerli, birinci katta düz atkılı, bodrum katta düz atkılı, ikiz kemerli ikişer pencere yer almaktadır. Cephenin iki köşesindeki ileri taşırılan kütlelerin zemin katında sivri kemerli, birinci katında düz atkılı, bodrum katında düz atkılı, ikiz kemerli ikişer pencere vardır.

Yapının bodrum ile zemin ve zemin ile birinci kat arasındaki ayrımı, tüm cepheleri dolanan kat silmesi ile sağlanmıştır. Zemin ve birinci katta, pencere kemerlerinin üzengi seviyesinden başlayıp kemer formlarını da dolanan silme yine tüm cepheleri dolanmaktadır. Ayrıca çatı seviyesindeki saçak silmesi tüm cepheleri dolaşırken, güney cephede, cepheden yukarı doğru taşıntı yapan iki kütlede yer almaz. Cephe köşeleri ve taşıntılı kütlelerin köşeleri kesme taşlarla belirtilmiştir. Yapı, üzeri Marsilya tipi kiremit kaplı, ahşap kırma çatı ile örtülmüş, çatının ahşap saçakları cephelerden taşırılmıştır.

Malzeme ve Teknik: Hastane binası taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Yapıda, kesme taş malzeme kapı, pencere söve ve kemerlerinde, balkonlarda, silmelerde, cepheyi dikey anlamda bölen şeritlerde, köşe taşlarında kullanılmıştır. Mermer malzeme ana giriş kısmının önündeki sütun ve balkonda, ahşap malzeme çatıda kullanılmıştır. Metal ise balkon korkuluklarında, bodrum ve zemin kat korkuluklarında görülür.

Süsleme: Yapının iç kısmı günümüze orijinal olarak ulaşmadığı için iç kısımda herhangi bir süsleme unsuru kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Dış cephelerde ise süsleme unsurundan ziyade mimari elemanlarla cephe hareketlendirilmiştir. Yapıya estetik görünüm katan en önemli unsurlar ana kapı açıklığının iki yanındaki dekoratif sütunlar ile yine aynı şekilde düzenlenmiş olan kuzey cephenin iki kenarındaki, birinci

kat balkonlarını alttan destekleyen sütunlar ve balkonların hem zemin hem de birinci katta iki köşesindeki dekoratif sütunlardır. Kare prizma altlık üzerine doğrudan oturtulan armudi formlu ve yüzeyi yivlendirilmiş kaide yukarıda baş aşağı çevrilerek başlık olarak kullanılmıştır. Cephelelerdeki farklı formdaki pencere düzenlemeleri, silmeler, köşe taşları, taşıntılı kütleler yapıya hareketlilik katan unsurlar olarak kullanılmıştır.

2.1.46. Mersin Silifke Gureba Hastanesi

Fotoğraf: 731-739

Çizim: 315

Yeri: Hastane, Mersin'in Silifke ilçesinde, Göksu Mahallesi 35. Sokak No.9'da; 41 ada, 1 parsel, 37 paftada yer alır.

Tarihçesi: Hastaneye ait R. 3 Ağustos 1331 / M. 16 Ağustos 1915 tarihli belgede, beş, altı yıl önce halktan toplanan paralarla hastanenin inşasına başlandığı ve tamamlanarak Ramazan Bayramı'nda açılışının yapıldığı belirtilmektedir⁷⁷⁸.

Arşiv belgesinde hastanenin açılışının Ramazan Bayramı'nda yapıldığının belirtilmiş olması ve 1915 yılının 12 Ağustos'unun Ramazan bayramına denk gelmesi nedeniyle Silifke Gureba Hastanesi'nin 12 Ağustos 1915 yılında açılışının gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür⁷⁷⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Silifke Gureba Hastanesi doğu-batı uzantılı, enlemesine dikdörtgen planlıdır. Yüksek bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilmiştir. Güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından giriş holüne, holden de doğu-batı yönlü enlemesine dikdörtgen koridora geçiş sağlanır (Fot. 731, 732). Zemin kat, enlemesine dikdörtgen koridora dört yönden açılan odalardan meydana gelmektedir (Çiz. 315) (Fot. 733, 734).

Yalın bir cephe düzenlemesine sahip binanın ana cephesini oluşturan güney tarafının ortasında, sekiz basamaklı merdivenle ulaşılan, sivri kemerli kapı açıklığı yer alır (Fot. 735). Cephe kapı açıklığının doğusunda ve batısında sivri kemerli üçer pencere açıklığı vardır (Fot. 736). Bodrum katta, zemin kat pencereleri ile aynı hizada basık kemerli pencereler yer alır.

⁷⁷⁸ BOA, *Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü Evrakı (DH.UMVM)*, No: 132-59.

⁷⁷⁹ Nur Umar - Fatma Zehra Sarı, "Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi" *Art-Sanat Dergisi*, S. 14, 2020, s. 485.

Batı cephede zemin katta sivri kemerli üç pencere açıklığı bulunur (Fot. 737). Bu pencerelerden ortadaki yandakilere göre daha kısa tutularak, monoton cepheye hareketlilik katılmaya çalışılmıştır. Bodrum katta orta pencerenin hizasında düz lentolu kapı açıklığı yer alırken, herhangi bir pencereye yer verilmemiştir.

Kuzey cephede beşi büyük, ikisi küçük olmak üzere yedi sivri kemerli pencere vardır (Fot. 738). Bu pencerelerden ortadaki üçlü pencere ile köşelerdeki pencereler büyük arada kalan birer pencere ise küçüktür. Bodrum katta günümüzde herhangi bir pencere açıklığı yer almazken, zemin kat pencereleri hizasındaki izlerden burada daha önceden pencere açıklığı bulunduğu ve sonraki bir dönemde kapatılmış olduğu anlaşılır.

Doğu cephede, batı cephede olduğu gibi ortadaki kısa iki yandaki uzun olmak üzere sivri kemerli üç pencere açıklığı vardır (Fot. 739). Bodrum katta herhangi bir pencere açıklığı bulunmaz.

Hastanede, bodrum ve zemin kat ayrı kat silmesi ile belirtilmiştir. Yapının çatısı ise parapet duvarı ile çevrilmiştir. Günümüzde kapı ve pencere kemer ve söveleri kırmızı renkle boyanarak belirtilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Yapının cephelerinin sıvalı olması nedeniyle inşa malzemesi anlaşılammıştır. İç kısımda yerler fayans, odaların tavanı ise ahşaptır.

Süsleme: Hastane binası oldukça sade bir düzenlemeye sahip olup herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Parapet duvarlarının üstünde toplara yer verilmiştir.

2.1.47. İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi

Fotoğraf: 740-758

Çizim: 316-318

Yeri: Hastane binası, İzmir'in Konak İlçesi Yenişehir Mahallesi Gaziler Caddesi No:331'de; 2895 ada, 264 parsel, 324 paftada yer alır.

Tarihçesi: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi ilk olarak barakalardan oluşan on yataklı bir tecrithane olarak kurulmuş, daha sonra Çiçek Hastalıkları Hastanesi, Balkan Savaşları sırasında kolera salgını nedeniyle karantina binası olarak kullanılmıştır⁷⁸⁰. 1916 yılında 25 yataklı günümüze ulaşan tarihi bina inşa edilmiştir.⁷⁸¹

⁷⁸⁰ Enver Yalnız, "Emraz-ı Sariye'den Suat Seren'e", *Toraks Bülteni*, Aralık 2017, s. 39.

⁷⁸¹ M. Karayaman, *age.*, s. 111.

Hastane, 1936 yılında Sahil Sıhhiye Genel Müdürlüğü'nden, Sağlık Bakanlığına teslim edilmiştir⁷⁸². 1938-40 yıllarında hastanenin bahçesinde “Verem Pavyonu” inşa edilmiş, 1941 yılında yatak sayısı 75'e yükseltilmiştir⁷⁸³. 1946 yılında hastanenin yatak sayısı artırılarak adı İzmir Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi, 1955 yılında ise Göğüs Hastalıkları Hastanesi olarak değiştirilmiş, yatak sayısı 575'e çıkarılmıştır⁷⁸⁴. Hastane binası 1 Mayıs 2000 tarihinden itibaren İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi adı ile hizmet vermektedir⁷⁸⁵.

Plan ve Mimari Özellikler: Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastane binası, bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 740). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı hastane binasına zemin katta, güney cephenin ortasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanır. Ana kapı açıklığından giriş holüne geçilmektedir (Çiz. 316). Giriş holünün batısında katlar arası geçişi sağlayan merdiven ile tuvalet mekânları, doğusunda iki oda, kuzeyinde bir kapı açıklığı ile geçilen kuzey-güney yönlü uzunlamasına dikdörtgen koridor bulunmaktadır (Fot. 741). Koridora batı yönden on iki oda, doğu yönden ise dokuz oda açılmakta olup doğu yönde kuzey uçtaki odanın güneyinde, katlar arası geçişi sağlayan merdivenin doğusunda yine merdivenle ulaşılan servis girişi vardır (Fot. 742, 743). Merdivenin karşısında bulunan batı yöndeki odanın batı duvarına açılan geçit, tarihi binayı kuzeybatısındaki ek binaya bağlanmaktadır. Zemin katın oda, koridor ve holü karolar ile kaplanmış olup oda, koridor ve holün tavanı volta tonoz şeklinde düzenlenmiştir.

Yapının birinci katına hem giriş holü hem de koridorun doğusundaki merdivenle geçiş yapılmaktadır. Birinci kat, zemin kat planını tekrar etmektedir. Birinci katın güneyinde, ortada hol, holün batısında tuvalet mekânları ile merdiven, doğusunda ise iki oda bulunurken, güneyinde balkon yer alır (Çiz. 317). Holün kuzeyinde bir kapı ile geçilen, kuzey-güney yönlü dikdörtgen koridor yer almakta (Fot. 744) ve koridorun batısında dokuz oda, doğusunda ise dokuz oda ve bir merdiven bulunmaktadır (Fot. 745). Birinci katta oda, koridor ve holün zemini karolarla kaplanmışken tavanı düz tavan şeklinde yapılmıştır.

⁷⁸² E. Yalnız, agm., s. 40.

⁷⁸³ M. Karayaman, *age.*, s. 113.

⁷⁸⁴ E. Yalnız, agm., s. 40.

⁷⁸⁵ E. Yalnız, agm., s. 41.

Yapının bodrum katına koridorun doğusundaki merdivenden ulaşım sağlanmakta olup, zemin kattaki giriş holünün batısındaki merdiven ise yalnızca zemin ile bodrum kat arasındaki ulaşımı sağlamaktadır. Bodrum kat, plan olarak zemin planını tekrarlamaktadır. Bodrum katın güneyinde ortada hol, holün doğusunda ve batısında ikişer oda yer almaktadır (Çiz. 318). Holden bir kapı açıklığı ile kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen koridora geçiş yapılmakta (Fot. 746) ve koridora batıdan on bir, doğu yönden on bir oda ile merdiven açılmaktadır. Bodrum katta koridor, hol ve odalar karo ile kaplanmışken tavanlar volta tonoz olarak yapılmıştır.

Hastane binasının güney yöne bakan ana cephesinin önünde on basamaklı merdivenle ulaşılan ve dördü serbest, dördü ise duvara bitişik kolonlardan oluşan giriş düzenlemesi yer almaktadır (Fot. 747). Giriş kısmındaki kolonlar cepheyi ortadan ikiye bölen balkonu alttan destelemektedir. Cephenin zemin katında, merkezde yuvarlak kemerli kapı açıklığı yer alırken, bunun iki yanında basık kemerli birer pencere açıklığı vardır. Birinci katın ortasında, ana giriş kapısı hizasında balkona geçişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığının iki yanında basık kemerli birer pencere bulunmaktadır. Bodrum katta ise kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı üç pencere açıklığı vardır. Cephede bodrum, zemin ve birinci katlarda, pencere denizlikleri seviyesinde silmeler bulunmaktadır.

Doğu cephenin kuzey ve güneyi cepheden ileri taşırılmıştır (Fot. 748). Güneydeki taşkın kütleinin zemin katında biri basık diğeri yuvarlak kemerli olmak üzere iki, birinci katta basık kemerli iki, bodrum katta ise düz atkılı iki pencere yer almaktadır. Cephede, ön cephede olduğu gibi bodrum, zemin ve birinci kat pencerelerinin denizlik seviyesinde silmeye yer verilmiş olup, ayrıca bodrum ve zemin kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Cephenin kuzeyindeki taşkın kütleinin zemin katında, ortada, on altı basamaklı merdivenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı, kapının iki yanında basık kemerli birer pencere açıklığı vardır. Birinci katta basık kemerli üç pencere açıklığı yer alırken, bodrum kattaki pencerelerden güneydeki, kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı olarak varlığını korumakta ancak ortadaki pencerenin tamamı, kuzeydeki pencerenin ise bir kısmı zemin kattaki kapı açıklığına ulaşmak için yapılan merdivenler nedeniyle kapatılmıştır. Cephede subasman seviyesi, kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. İki taşıntılı kütleinin arasında kalan cephenin zemin katında beşi serbest, diğer beşi ise duvara bitişik on kolonla desteklenen balkona geçişi sağlayan, yan yana sıralanmış yedi kapı açıklığından ortadaki yuvarlak kemerli, diğerleri ise basık kemerli olarak düzenlenmiştir.

Cephenin kuzey ve güney ucunda basık kemerli birer pencereye yer verilmiştir. Zemin kat balkonlarını destekleyen kolonlar birinci kat balkonlarını da desteklemekte ve balkona basık kemerli dokuz kapı açıklığından geçilmektedir. Bodrum katta kare formlu, düz atkılı dokuz pencerenin denizlikleri seviyesinde silme bulunmaktadır.

Yapının kuzey cephesinin bodrum katında, ortada düz atkılı kapı açıklığı, kapı açıklığının iki yanında kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı birer pencere açıklığı bulunurken, zemin katta basık kemerli üç pencere açıklığı vardır (Fot. 749). Cephenin birinci katında ise ortada basık kemerli kapı açıklığı önünde mevcut bir balkon yer almayıp, kapının önünde parmaklıklar bulunmaktadır. Kapı açıklığının iki yanında basık kemerli birer pencere vardır. Cephede subasman seviyesi, kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir.

Doğu cephenin simetriği olarak düzenlenen batı cephede, kuzey ve güney uçlar ileri taşırılmış ve güneydeki taşkın kütleinin zemin ve birinci katında basık kemerli ikişer, bodrum katında ise kareye yakın dikdörtgen formlu, düz atkılı iki pencere açıklığı bulunmaktadır (Fot. 750). Cephede bodrum, zemin ve birim kat pencerelerinin denizlik seviyesinde silmeler yer alırken, bodrum ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmıştır. Kuzeydeki taşkın kütleinin büyük bir bölümü yapının batısındaki bina ile bağlantı kurmak için yapılmış olan geçit ile kapatılmıştır. Kütleinin güney kenarında yuvarlak kemerli bir pencere ve diğer pencerelerin yarısı oranında basık kemerli bir pencere daha bulunmaktadır. Taşıntılı kısmın gerisinde kalan cephenin orta kısmının zemin kat ve birinci kat seviyelerindeki balkonlar alttan beşi serbest beşi duvara bitişik toplamda on kolonla desteklenmektedir. Zemin katta balkona geçişi sağlayan basık kemerli yedi kapı, kuzey uçta basık kemerli pencere açıklığı vardır. Bodrum katta ise kareye yakın dikdörtgen formlu sekiz pencere yer alır.

Binanın üzeri Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülmüş olup çatının dışa taşırılmış olan saçaklarının alt yüzeyleri ahşap parçalarla kaplanmıştır.

Yapının eski fotoğraflarına bakıldığında, bazı değişikliklerin yapıldığı anlaşılır. Giriş kısmının önündeki beton kolonların yerinde sütunların bulunduğu, yine yan balkonların beton kolonlar yerine sütunlarla desteklendiği görülür. Yapının üst kısmında saçak silmesinin bulunduğu ve ön cephenin çatı kısmında üçgen alınlığın yer aldığı anlaşılmaktadır (Fot. 751-753).

Malzeme ve Teknik: Yapı inşa malzemesi cephelerin sıvalı olması nedeniyle anlaşılammıştır. Yapıda kapı, pencere kemer ve söveleri kesme taş malzeme ile yapılmış, merdivenlerde mermer malzemeye yer verilmiş, iç mekânların zemininde karo, tavandaki volta döşemelerde metal ve ahşap malzeme çatıda kullanılmıştır.

Süsleme: Sade cephe düzenlemesine sahip yapının ana kapı açıklığının söveleri pilastr şeklinde düzenlenmiş ve pilastrların üstünde silmeli başlıklara yer verilmiştir. Pilastrlar üstünde yükselen yuvarlak kemerin kilit taşı taşırılarak vurgulanmış ve kemer üstten silme ile sınırlandırılmıştır. Kapı köşeliklerinde ay-yıldız motifi bulunmaktadır (Fot. 754). Kapının tepelik kısmı ise profilli silmelerden oluşmaktadır.

İç mekânda, zemin karolarında süsleme motiflerine yer verilmiştir. Giriş holü ile birinci kat holü zeminin ortasında, merkezinde taç yapraklı çiçek motifi ile bunun çevreleyen dilimli çerçeve bulunmaktadır (Fot. 755). Dilimli çerçeveden çıkan stilize zambak motiflerinden oluşan bitkisel süsleme motifi ile kompozisyon tamamlanmış ve dıştan bir daire içilen alınmıştır. Daire ise dıştan kare bir çerçeve içene alınmış, daire ile kare arasında kalan köşelik kısmında, ortada çarpı işareti ve çarpı işaretinin iki yanında “C” kıvrımlı bitkisel süsleme vardır. Kare çerçeve dıştan, içinde haç formunda ve uçlarında palmeti hatırlatan bitkisel motif bulunan zencerek motifi ile çevrenirken, zencerek motifi de dıştan yine kare çerçeve ile çevrenmiştir. Holün zemini, dıştan dilimli bir çerçeve içene alınmış ve uçlarında palmeti hatırlatan bitkisel motiflere yer verilen altı kollu yıldızdan oluşan karolar ile kaplanmıştır. Koridorlarda geometrik süslemeler kullanılmış olup buradaki karolarda baklava dilimi motifi bulunmaktadır. Birinci katta, koridora açılan doğu yöndeki merdivenin önündeki zeminde kare, baklava dilimi ve daire içene alınmış karo süslemeler vardır (Fot. 756). Dairesel çerçevenin merkezinde sekizgen formun içerisinde taç yapraklı çiçek motifi, bu motifin dışında sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Kare form içerisinde kare ve üçgenlerden oluşan geometrik süslemeler vardır. Baklava dilimi formu ise iç içe baklava dilimlerinden oluşmaktadır. Karolar, kare formlu geometrik kompozisyonun dört tarafında baklava dilimi, dört köşesinde de dairesel formlu süsleme motifi şeklinde zemini kaplamaktadır. Birinci kat koridorunun zemini prizmatik üçgenlerden oluşan karolar ile kaplanmıştır. Zemin kat koridorunun tabanındaki kompozisyonda ortada nokta motifi ile noktanın dört yanında stilize zambak çiçeği motifi yer alırken, motifler dört dilimli çerçeve ile çevrenmiş ve çerçevenin her diliminden çıkan çiçek motifine yer verilmiştir (Fot. 757). Zemin kat yan girişinden başlayıp koridorun bir bölümüne kadar devam eden karo

süslemedeki taç yapraklı çiçek motifinin dört tarafında üçgenler yerleştirilmiş ve zeminde bu mozaığın tekrar edilmesiyle üçgen kısımların birleştiği yerlerde baklava dilimi oluşturulmuştur (Fot. 758). Yapının odalarında ise hem geometrik hem de bitkisel motiflerden oluşan karo süslemelere yer verilmiştir.

2.1.48. Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi

Fotoğraf: 759-774

Çizim:-

Yeri: Hastane binası, Zonguldak'ın Merkez ilçesi Bahçelievler Mahallesi, Hastane Sokak No:24'de; 389 ada, 509 parsel, 14 paftada yer almaktadır.

Tarihçesi: Hastane binasının inşası ile ilgili en net bilgi 1922 yılında yapılmış bir çalışma olan "Türkiye'nin Sıhhî-i İctimâî Coğrafyası Zonguldak Sancağı" adlı kitaptan edinilmektedir. Kitapta, TBMM'nin kararıyla, R. 1336 / M. 1920 tarihinde, şehrin batısında, Soğuksu Tepesinde, Mimar Muallim Kemaleddin Bey'in projesini çizdiği, milli üslupta, 50 yataklı bir hastane binasının inşasına başlanıldığı belirtilmektedir⁷⁸⁶. Kitapta ayrıca, hastane binasının inşasının 1922 yılında devam ettiği ve bitmek üzere olduğu ifade edilirken, bir de hastane inşasına ait fotoğraf paylaşılmıştır⁷⁸⁷.

BOA'da bulunan R. 28 Mart 1337 / 28 Mart 1921 tarihli belge⁷⁸⁸, Zonguldak'ta inşa olunacak olan hastane binasının inşası için ödeneğin, R. 1337 / M. 1921 yılı bütçesine eklenmesi hakkındadır.

Hastane binası, 1938 yılında Zonguldak Millet Hastanesi, ardından Zonguldak Devlet Hastanesi, 2009 yılından itibaren Zonguldak Atatürk Devlet Hastanesi olarak kullanılmaktadır⁷⁸⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Zonguldak Amele Hastanesi, yüksek bir tepe üzerindeki geniş bir bahçe içerisinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup "U" planlı olarak inşa edilmiştir. Planda "U" şemasını oluşturan yan kollar kısa tutulmuştur. İki katlı olarak inşa edilen hastane binasının ana girişi doğu cephenin ortasındadır. Kapı açıklığından giriş holüne, holden de kuzey-güney yönlü koridora geçilir (Fot. 759).

⁷⁸⁶ Abdullah Cemal, *Türkiye'nin Sıhhî-i İctimâî Coğrafyası Zonguldak Sancağı*, Çev: Cemal Güven, Konya 2011, s. 43.

⁷⁸⁷ A. Cemal, *age.*, s. 43

⁷⁸⁸ BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 191 - 309 - 1.

⁷⁸⁹ Z. Tonbul - Ö. Forta, *age.*, s. 213.

Ortadaki ana koridora doğu ve batıdan odalar ile katlar arası geçişi sağlayan merdiven açılmaktadır. Koridor kuzey ve güney uçta, doğu yöne kıvrılmakta ve “U” plan Şemasını oluşturan yan kantlarda devam etmektedir (Fot. 760). Yan kanatların kodiorunun kuzey, güney ve doğusunda odalar yer alır (Fot. 761). Zemin kat koridorları antibakteriyel PVC, odaların zemininde parke ve antibakteriyel PVC kullanılmıştır. Zemin katta oda ve koridorun tavanı düz tavan Şeklinde yapılmıştır.

Yapının birinci katında, zemin katta olduğu gibi ana koridora doğu ve batıdan açılan odalar mevcuttur (Fot. 762 - 764). “U” plan Şemasını oluşturan yan kollar birinci katta farklılık göstermektedir. Güneydeki kolun ortasındaki doğu-batı uzantılı koridora kuzey ve güneyden üçer oda açılmaktadır (Fot. 765, 766). Güney kolun ortasındaki koridordan, doğuda balkona, batıda ise ana koridora geçiş yapılmaktadır. Kuzey kol ise geniş bir koğuş olarak düzenlenmiş ve ana koridordan bir kapı ile kođuŐa geçiş yapılabilmektedir (Fot. 767). Ayıca koğuşun doğusunda güney kolda olduğu gibi bir balkon bulunmaktadır. Birinci katta koridor ve odaların zemini antibakteriyel PVC, kuzey kolu oluşturan koğuşun zemini seramik ile kaplanmıştır. Birinci kat tavanı düz tavan Şeklinde yapılmıştır.

Yapının, limana bakan doğu cephesi, ana cephesini oluşturmaktadır. Ana cephenin zemin kat seviyesinde, ortada sivri kemerli kapı açıklığı bulunur (Fot. 768). Ana kapı açıklığının üstünde, alttan eli böğründeler ile desteklenen ahşap sundurma yer alırken, ana kapı iki yandan pilastr ile vurgulanmıştır. Kapı açıklığının kuzeyinde ve güneyinde sivri kemerli beşer pencere açıklığı bulunmaktadır. Birinci katta düz atkılı 11 pencere yer alır. Ana cephede zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile belirtilmiştir. Doğu cephenin kuzey ve güney ucunda “U” plan Şemasını oluşturan yan kollar yer alır (Fot. 769). Simetrik olarak düzenlenen cephenin kuzey ve güneyindeki kolların doğuya bakan tarafında, zemin katta sivri kemerli üçer pencere açıklığı vardır. Birinci kattaki etrafı taş korkulukla çevrili balkona, cephenin ortasındaki düz atkılı kapı açıklığından geçilmekte ve balkonun iki yanında düz atkılı birer pencere bulunmaktadır. Güney kolun kuzeye, kuzey kolun ise güneye bakan cephelerinde, zemin katta sivri kemerli üçer, birinci katta düz atkılı ikişer pencere açıklığı vardır.

Yapının yan cepheleri ek binalar ile kapatıldığı için cephenin büyük bir bölümü tanımlanamamaktadır. Yan cephelerden yalnızca, güney cephenin doğusundaki zemin katta sivri kemerli iki pencere açıklığı, birinci katta düz atkılı bir pencere açıklığı ile

kuzey cephenin batısında zemin katta sivri kemerli bir, birinci katta düz atkılı bir pencere açıklığı tespit edilebilmektedir (Fot. 770, 771).

Yapının diğer uzun kolunu oluşturan batı cephede, cepheden ileri doğru taşırılmış beş kütle bulunmaktadır (Fot. 772, 773). Cephenin ortasındaki üç cepheli olarak ileriye taşırılan kütlelerin her bir cephesinde, zemin katta sivri, birinci katta ise düz atkılı birer pencereye yer verilmiştir. Taşıntılı kütlelerin kuzey ve güneyinde, ana cephe üzerinde zemin katta sivri, birinci katta düz atkılı ikişer pencere bulunmaktadır. Kuzeydeki pencerelerin kuzeyinde, güneydeki pencerelerin ise güneyinde cepheden ileriye ve yukarıya doğru kütleler taşırılmıştır. Dikdörtgen formlu kütlelerin batıya bakan cephelerinin zemin katında sivri kemerli kapı açıklığı yer alırken, birinci katta düz atkılı birer pencere, çatı katında ise sivri formlu, ikiz kemerli birer pencere vardır. Bu dikdörtgen formlu kütleler ile cephenin iki kenarından ileri doğru taşıntılı mekânın arasında, ana cephe üzerinde, zemin katta sivri, birinci katta düz atkılı ikişer pencere yer alır. Cephenin iki kenarında, ileriye doğru taşırılmış olan mekânların ise zemin katında sivri kemerli, birinci katında düz atkılı ikişer pencere yer almaktadır.

Güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapının doğu, kuzey ve batı cephelerinin güneyinde subasman seviyesi yer alırken, diğer yerlerde yapı doğrudan zeminden başlamaktadır. Binada subasman seviyesi bir silme ile belirtilmiştir. Zemin ve birinci kat pencerelerinin kemer üzengi taşı seviyesinde başlayan silme, kemerleri de çevreleyerek tüm cepheleri dolaşmakta, yalnızca güney cephedeki ileri ve yukarı taşıntılı dikdörtgen kütlelerin üzerinde görülmemektedir. Üzeri marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülü binanın çatısının uzatılması ile oluşturulan ahşap saçak, alttan eli böğründeler ile desteklenmektedir.

Malzeme ve Teknik:

Hastane binasının cephesi sıvalı olduğu için inşa malzemesi tespit edilememiştir. Yapıda, pencere ve kapı söve ve kemerleri ile silmeler kesme taş, çatı, çatı saçağı, eli böğründeler ahşap malzemeyle yapılmıştır.

Süsleme:

Sade bir düzenlemeye sahip yapıda, ahşap saçakların altında, iki ucu kaş kemerli kartuş şeklinde düzenlemelere yer verilmiş (Fot. 774), ana kapı açıklığını örten sundurmanın altı ince çıtalarla kasetlere ayrılmıştır. Yapıda, güney cephedeki taşıntılı,

kuzey cephedeki balkon uygulaması, kapının iki yanındaki pilastlar, silmeler ve taşıntılı ahşap saçak cepheye hareketlilik katan unsurlardır.

Zonguldak hastane binası asli işlevini kaybetmeden ve cephe düzenlemesi bakımından orijinalliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bina; simetrik cephe düzenlemesi, pencere kemer formları, balkon uygulaması, cepheden ileri taşırılmış kütleleri ile dönemin mimari üslubu olan Birinci Ulusal Mimarlık üslubunda inşa edilmiştir.

2.2. Hastane Olarak Atfedilen Yapılar ve İşgal Döneminde İnşa Edilen Hastaneler

2.2.1. İzmir St. Roche Veba Hastanesi (İzmir Etnografya Müzesi)

Fotoğraf: 775

Çizim: -

Yeri: İzmir'in Konak ilçesi Halil Rıfat Paşa Cad. No. 4'te yer almaktadır.

Tarihçesi: Günümüzde Etnografya Müzesi olarak kullanılan bina St. Roche Hastanesi olarak inşa edildiği ifade edilmektedir. St. Roche Hastanesi, veba salgınında İzmir'de bir hastaneye ihtiyaç duyulması nedeniyle, şehrin dışında 1814 yılında inşa edilmiştir⁷⁹⁰. Hastane binası, 1845 yılında meydana gelen yangında harap duruma düşmüş, ardından 1847 yılında yeniden inşasına başlanan yapı 1857 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır⁷⁹¹.

Birçok araştırmacı tarafından St. Roche Hastanesi'nin, eski haritalar kaynak gösterilerek, şehrin dışında, bugünkü Kültürpark'ın bulunduğu alanda inşa edildiği belirtilmiştir⁷⁹². Rauf Beyru, eski haritaları günümüz yolları ile birleştirerek oluşturduğu harita ile St. Roche Hastanesi'nin, Kültürpark sınırları içerisinde Montrö Meydanı yakınında bir alana denk geldiğini tespit etmiştir. Bu veriler ışığında bugün Etnografya Müzesi olarak kullanılan binanın St. Roche Hastanesi olmadığı söylenebilir. Buna karşılık Didem A. Altun, St. Roche Hastanesi'nin Kültürpark sınırları içerisinde inşa edildiğini kabul etmekle birlikte, bugün Etnografya Müzesi olarak hizmet veren binanın da yine St. Roche Veba Hastanesi olarak 1831 yılında inşa edildiğini belirtmektedir (Fot.

⁷⁹⁰ R. Beyru, *age.*, s. 59.

⁷⁹¹ R. Beyru, *age.*, s. 61.

⁷⁹² R. Beyru, *age.*, s. 59-61; B. Ocak, *agm.*, 1619, 1620; M. Karayaman, *age.*, s. 61; <http://kentyasam.com/2020/08/05/hastane-mi-pichane-mi/>.

775) ⁷⁹³. Onur İnal da Etnografya Müzesi olarak kullanılan binanın St. Roche Hastanesi olduğunu ifade etmektedir⁷⁹⁴. Ancak her iki araştırmacının ileri sürdüğü bu iddianın herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır.

2.2.2. İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi

Fotoğraf: 776

Çizim: 319-321

Yeri: Kasımpaşa Bahriye Hastanesi, İstanbul'un Beyoğlu ilçesi, Kadımeahmet Mahallesi, Bahriye Hastanesi Yokuşu'nda; 116 pafta, 1155 ada, 1 parselde yer alır.

Tarihçesi: Tersane-i Âmire'deki asker ve amelelerin tedavi edilmeleri için ilk hastane binası, 1827 yılında Kasımpaşa'da, Sakızcıağa Camii'nin bulunduğu sırtta, ahşap olarak inşa edilmiştir⁷⁹⁵. Binanın konum olarak denize uzak olması nedeniyle yeni bir hastane binasına ihtiyaç duyulmuş ve bunun üzerine Bahriye Mektebi binası, Kasımpaşa Deniz Hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır⁷⁹⁶. Sultan II. Mahmud zamanında 1838 yılında inşa edilmiş olan mektep binasının yetersiz gelmesi nedeniyle Bahriye Mektebi'nin 1851 yılında Heybeliada'ya taşınması üzerine, 1853 yılında bina, "Deniz Hastanesine" dönüştürülmüştür⁷⁹⁷. 1931 yılına kadar hastane olarak kullanılan bina tersane ve donanmanın 1931 yılında Gölcük'e taşınması ile boşaltılmış, daha sonra 1934 yılında tekrar tarihi binaya dönülmüştür⁷⁹⁸. Ancak oldukça harap durumda olan bina, yalnızca beden duvarları ayakta kalacak şekilde yıkılmış ve yapının iç kısmı yeniden yapılmıştır⁷⁹⁹.

Plan ve Mimari Özellikler: Bahriye Mektebi binasının onarılmasının ardından hastane olarak hizmet veren bina Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi Kasımpaşa Ek Hizmet Binası olarak kullanılmaya devam edilmektedir (Fot. 776). Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen bina, "U" plan şemasını yansıtmaktadır (Çiz. 319-321). Yapıya soradaki bir dönemde üçüncü katın eklediği görülür. Zemin ve birinci kat "U" şeklindeki koridora açılan odalardan oluşur. 1934 yılında gerçekleştirilen tadilat çalışmalarında

⁷⁹³ D. A. Altun, agm., s. 419-421;

⁷⁹⁴ Onur İnal, *Levantine Heritage in Izmir*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 107, 108.

⁷⁹⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 176.

⁷⁹⁶ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 176.

⁷⁹⁷ B. Şener, agm., s. 42, 43.

⁷⁹⁸ B. Şener, agm., s. 44, 45.

⁷⁹⁹ B. Şener, agm., s. 45.

beden duvarları haricindeki iç kısmının tamamen yıkılarak, burada hizmet verecek hastane binasına uygun olarak düzenlenmesi yapılmıştır.

Yalın bir cephe düzenlemesine sahip yapının giriş kısmı, dönem yapılarında olduğu gibi cepheden ileri taşırılmış ve önünde sütunlu düzenlemeye yer verilmiştir. Giriş kısmının üstünde ise cepheyi aşan saat kulesi bulunur.

2.2.3. İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi

Fotoğraf: 777

Çizim: 322-328

Yeri: İstanbul'un Beyoğlu İlçesi Bereketzade Mahallesi, Bereketzade Sokak No: 7'de; 168 ada, 2 parsel, 106 paftada yer alır.

Tarihçesi: Kolera salgınının yaşandığı dönemde, 1873 yılında İstanbul gelen Grazlı Müşfik Rahibeler, Macar ve Avusturyalı çocukların bakımını ve yardıma muhtaç kişilerin tedavisini üstlenmişlerdir⁸⁰⁰. Kendilerine ait bir hastaneleri bulunmayan rahibeler 1873 yılında Avusturya-Macaristan'ın varlıklı kişilerinden gelen yardımlarla bir bina kiralarak burada sağlık hizmetlerine devam etmiştir⁸⁰¹. 1882 yılında Boşnak Fransiskanlara ait St. Georg Kilisesi, manastırı ve binaları satın alınmış ve bunların yerine buraya Sank Georg Avusturya Lisesi inşa edilmiş, 1895 yılında ise lise binasında Avusturya Sen Jorj Hastanesi faaliyete başlamıştır⁸⁰².

Plan ve Mimari Özellikler: Bugün hastane olarak kullanılan bina, üç bodrum kat üstüne dört katlı olarak inşa edilmiştir (Çiz. 322-328). Düzgün olmayan "U" planlı hastane binasının, birçok eklemeler yapılarak değişikliğe uğradığı görülür. Ana girişin bulunduğu batı cephenin duvar kalınlığı, malzeme ve üslup farklılığından sonradan eklendiği anlaşılır. Ayrıca "U" planının kolları arasındaki kısma sonradan kafeterye ve mekânlar eklendiği, yine malzeme farkından anlaşılmaktadır. Yapının orijinal bölümünün bulunduğu kısım, "U" şeklindeki koridora açılan odalardan meydana gelmektedir.

Hastane binasına yapılan eklemeler nedeniyle orijinal cepheler ortadan kalmış, yalnızca güney cephe orijinalliğini koruyabilmiştir (Fot. 777). Güney cephenin orta

⁸⁰⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

⁸⁰¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

⁸⁰² N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 223.

aksının doğusunda düz atkılı bir kapı açıklığı yer alır. Cepheden hafif ileri taşırılmış olan kapı açıklığının söveleri pilastr şeklinde yapılmıştır. Kapı kemerinin üstünde içi boş bir kartuş yer alırken, en üstte profilli kırık alınlık vardır. Alınlığın ortasında kabartma olarak yapılmış bir madalyon, bunun iki yanında ise bitkisel süslemeler yer alır. Cephede çok sayıda basık ve düz atkılı pencere açıklığı bulunur. Kat ayrımları silmelerle belirtilmiş ve cephe köşeleri pilastrlarla hareketlendirilmiştir. Yapı, kırık kemerli kapı açıklığı, pencere düzenlemesi, kat ayrımının silmelerle verilmesi, cephe köşelerinin pilastrlar ile belirtilmesi ve süsleme özellikleri nedeniyle Neo-Klasik üslupta yapılmıştır.

2.2.4. Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastanesi)

Fotoğraf: 778

Çizim: 329-331

Yeri: İl Sağlık Müdürlüğü binası, Kars Merkez İlçe Yusufpaşa Mahallesi, Haydar Aliyev Caddesi No: 28'de yer alır.

Tarihçesi: 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Rusların eline geçen ve yaklaşık 40 yıl Rus işgalinde kalan Kars'ta Ruslar yoğun bir imar faaliyeti göstermiştir. Rusların imar ettikleri bu yapılar arasında bugün İl Sağlık Müdürlüğü olarak kullanılan bina da yer alır. 1907 yılında inşa edilen bina Cumhuriyetin ilanından sonra devlet hastanesi, 1980 yılında geçirdiği onarım çalışmasının ardından ise İl Sağlık Müdürlüğü binası olarak kullanılmaya başlanmıştır⁸⁰³. Binanın asıl işlevi bilenmemekle birlikte Cumhuriyet döneminde hastane olarak kullanılması nedeniyle hastane binası olarak adlandırılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikler: Hastane bodrum kat üstüne iki katlı olarak yapılmıştır (Çiz. 329-331). Yapının güneybatısına eklenen "L" biçimli blokla yapının sonradan genişletildiği anlaşılır. Bina, koridora tek yönden açılan odalardan oluşur.

Yapının kuzeydoğuya bakan ön cephesi dışında diğer cepheleri yalın ve gösterişsizdir. Ana caddeye bakan ön cephe ise oldukça hareketli ve gösterişli bir cephe düzenlemesine sahiptir (Fot. 778). Gömme sütunlar, pilastrlar, kat silmeleri, kabartma

⁸⁰³ Nadire Tuba Gündoğdu, *Batılılaşma Dönemi Kars'ın Şehir Dokusu ve Resmî Binaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, s. 124; Sait Türkan, *Kars'ta Rus Dönemi'nde (1878-1918) İnşa Edilen Yapıların Cephe Özelliklerinin Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa 2017, s. 69; Sevgi Erdoğan, *Batık Mimarisi Etkisinde Kars (Batım Örnekleriyle Karşılaştırmalı)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2018, s. 151.

süslemeler, pencereler ve alınlıklar cepheye hareketlilik katan unsurlardır. Baltık mimarisinin özelliklerini taşıyan yapı eklektik üslupta inşa edilmiştir.

2.2.5. Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi

Fotoğraf: 779

Çizim: 332

Yeri: Sarıkamış Askeri Hastanesi, Kars'ın Sarıkamış İlçesi İnönü Mahallesi, Osmanpaşa Caddesi'nde yer alır.

Tarihçesi: Sarıkamış Askeri Hastanesi, Rusların 40 yıl boyunca egemen oldukları Sarıkamış'ta kurdukları garnizon kentteki yapılardan biridir. Hastane binası 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra 19. yüzyılın sonunda inşa edilmiştir⁸⁰⁴. Rusların, Kafkas Kolordusu 39. Piyade ve Topçu Birlikleri için Hollandalılara, Baltık mimari tarzında yaptırdıkları Askeri Hastane 1917 yılında Sarıkamış'ın alınmasından sonra Türk hakimiyetine geçmiş ve askeri hastane olarak kullanılmaya devam etmiştir⁸⁰⁵.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kuzey-güney doğrultuda enlemesine dikdörtgen alanı kaplayan hastane binası "E" planlı olarak inşa edilmiştir (Çiz. 332). İki katlı hastane binasında, odalar, kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgön koridorun batısına yerleştirilmiş, doğusunda ise "E" formunu oluşturan iki kenar ve ortada odalara yer verilmiştir. Batı cephenin ortasındaki kapı açıklığından yapıya giriş yapılmakta, girişin karşısında katlar arası geçişi sağlayan kapı açıklığı yer almaktadır.

Bina oldukça sade bir mimariye sahip olup cepheler çok sayıda basık kemerli pencere ve baca çıkıntıları ile hareketlendirilmiştir (Fot. 779). Cephelerde kat ayrımı profilli silme ile sağlanmış, subasman seviyesi ve saçak kısmı silme ile belirtilmiştir. Cephe köşeleri ve taşıntılı bölümlerin köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. Kuzey ve güney cephelerinde, yapının kırma çatıyla örtülmesi nedeniyle üçgen alıklar yer alır. Yapının üstünü örten beşik çatının iklim koşullarından dolayı eğimi fazla tutulmuştur. Yapı cephe özellikleri ve simetrik planıyla Neo-Klasik üslubu yansıtmaktadır. Yapının beden duvarları bölgeye özgü bazalt taş ile inşa edilmiştir.

⁸⁰⁴ Tekin Doğan, *Garnizon Kent Sarıkamış'ta Rus Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019, s. 107.

⁸⁰⁵ T. Doğan, *agt.*, s. 107.

2.2.6. Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi)

Fotoğraf: 780

Çizim:333-336

Yeri: Sivas Amerikan Hastanesi olarak adlandırılan bina Sivas'ın Merkez İlçesi'nde Bezirci Mahallesi'nde yer alır.

Tarihçesi: Sivas'ta faaliyet gösteren Amerikan Board tarafından kiralık bir evde yürütülen sağlık hizmetlerinin yetersiz gelmesi üzerine yeni bir binaya ihtiyaç duyulmuş, bunun üzerine Dr. Clark tarafından hastane yapılmasına ruhsat alınamaması nedeniyle Board'a ait çok sayıda odası bulunan "The Patridge Mission House" isimli binanın hastaya çevrilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁰⁶. 1910 yılında hastane için ruhsat alınmasıyla Sivas'ta uzun yıllar hizmet veren Dr. West'in adı binaya verilerek hastanenin adı West Memorial Hastanesi olarak belirlenmiştir⁸⁰⁷. Yakın zamana kadar Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak hizmet veren Sivas West Memorial Hastanesi⁸⁰⁸ günümüzde Gençlik Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Arşiv belgelerindeki yer alan H. 26 Şevval 1327/ M. 10 Kasım 1909 tarihli belgede⁸⁰⁹, hastane olarak kullanılan binanın yaklaşık 47 metre ilerisinde Çatalpınar Camii'nin yer aldığı belirtilmesi, bugün Gençlik Merkezi olarak kullanılan binanın West Memorial Hastanesi binası olduğunu ispatlar niteliktedir. Bu belgede ayrıca Amerikan Board'a ait binalardan birinin bir müddettir hastane olarak kullanıldığı ve bu hastaneye ruhsat verilmesinde sakınca olmadığı ifade edilmektedir.

H. 7 Zilkade 1327 / M. 20 Kasım 1909 tarihli belgede⁸¹⁰, hastane olarak kabul edilen binaya ruhsat verilmesinde bir sakınca olmadığı ve burasının hastane olarak kullanıldığı sürece vergiden muaf tutulduğu belirtilmektedir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kareye yakın dikdörtgen planlı binanın güney cephesi batıdan doğuya doğru daralacak şekilde şevli, kuzey cephesi ise iki kademeli olarak yapılmıştır. Dört katlı olarak inşa edilen binanın, zemin, birinci ve ikinci katında, odalar

⁸⁰⁶ İdris Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)*, Ankara 2017, s. 273, 274.

⁸⁰⁷ İ. Yücel, *age.*, s. 276.

⁸⁰⁸ Neşe Tozkoparan, "Sivas Amerikan Hastanesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28 2014, s. 83.

⁸⁰⁹ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, No: 1819-11.

⁸¹⁰ BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 3665-274870.

ortadaki kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen koridora, doğu ve batı yönden açılmaktadır (Çiz. 333-335). Yapının haç planlı üçüncü katı ise ortadaki hole dört yönden açılan odalardan meydana gelir (Çiz. 336). Batı cephesinin ortasındaki ana kapı açıklığından birinci kata geçişi sağlayan merdiven evi ve giriş holüne geçilir. İkinci ve üçüncü katlara koridorun kuzeydoğusundaki merdivenlerden erişim sağlanmaktadır. Girişin karşısında, koridorun doğusunda bulunan geniş odanın doğu duvarı apsis şeklinde cepheden taşıntı yapar. Yapının eski fotoğraflarında yer alan çan kulesi ve çıkıntının konumuna bakılacak olursa burasının şapel olarak kullanılmış olabileceği varsayılabilir.

Yalın bir cephe düzenlemesine sahip yapıda, cephelerde çok sayıda basık kemerli pencere açıklığı yer alır. Batı cephenin ortasında, basık kemerli kapı açıklığı bulunurken kapının yukarısında, birinci katta, bir balkon vardır (Fot. 780). Yapının cepheleri kat silmesi ile belirtilmiştir. Doğu cephenin ortasındaki apsis şeklindeki taşıntı beşgen şeklinde düzenlenmiştir. Yan cephelerdeki kademelenme ve doğu cephedeki taşıntı cephelere hareket katan unsurlardır. Yapı düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

2.2.7. İzmir Karataş Musevi Hastanesi

Fotoğraf: 781

Çizim: 337-338

Yer: Bina, İzmir'in Konak İlçesi Karataş Mahallesi'nde No: 26'da yüksek bir tepe üzerinde yer alır.

Tarihçesi: İzmir'de Musevilerin sağlık hizmetleri 1827 yılına kadar uzanmakta olup, bu tarihte salgın hastalıklardan Musevi cemaatini korumak için Josue Kuriel'e ait bina satın alınıp hastaneye dönüştürülmüş ve zamanla bina ihtiyacı karşılamayınca 1837 yılında yanındaki bina da satın alınarak birleştirilmiştir⁸¹¹. Daha sonra Rothschild ailesinin yardımlarıyla 1874 yılında yeni bir hastane binası inşa edilmiş, ancak bu bina Rothschild ailesinin yardımları kesmesiyle 1911 yılında kapatılmıştır⁸¹². 1913 yılında, kentin ileri gelenlerinden Musevi vatandaşı Nesim Levi, hastaneye dönüştürülmesi için kendi evini bağışlamış ve bu evin yanındaki üç evin de satın alınıp birleştirilmesiyle bugün kullanılmakta olan hastane binası hizmete açılmıştır⁸¹³.

⁸¹¹ D. Akyol Altun, agm., s. 421; M. Karayaman, age., s. 75.

⁸¹² D. Akyol Altun, agm., s. 421; M. Karayaman, age., s. 75.

⁸¹³ D. Akyol Altun, agm., s. 421; M. Karayaman, age., s. 76, 77.

Plan ve Mimari Özellikleri: Binaların birleştirilmesi ile oluşturulmuş olan hastane binasında, yapıların iç sofalı ev planında yapıldığı görülür. Bodrum üstüne iki katlı olarak inşa edilen binalardan ana girişin bulunduğu bina uzunlamasına dikdörtgen, kuzeyindeki bitişik bina ise “L” planlıdır (Çiz. 337, 338). Binalarda ortadaki sofaya iki yandan açılan odalardan oluşan bir planlama görülür. Ana girişin bulunduğu binada sofa uzunlamasına dikdörtgen, kuzeyindeki bitişik binada ise enlemesine dikdörtgen formudur.

Sade cephe düzenlemesine sahip binalardan ana binanın cepheleri, kesme taştan yapılmış kapı ve pencereler ile hareketlendirilmiştir (Fot. 781). İki kollu mervidenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı açıklığının söveleri pilastr şeklinde düzenlenmiştir. Yuvarlak kemerin üstünde ortadaki süsleme motifi ile ikiye ayrılan ve içi boş bırakılan kitabelik yer alır. Kapı açıklığı en üstte profilli düz atkılı alınlıkla neticelenir. Kapı açıklığının yukarısında, birinci katta balkon vardır. Balkona, üzerinde süsleme motiflerinin yer aldığı düz atkılı kapı açıklığından geçilir. Kapı açıklığının yukarısında üçgen alınlığa yer verilmiştir. Cepheden hafif taşırılarak vurgulanan giriş kısmı iki yandan pilastlar ile sınırlanmış, burası çatı seviyesinde üçgen alınlıkla taçlandırılmıştır. Cephelerdeki pencere açıklıkları ise basık kemerli ve cepheden taşkındır. Pencerelerin yukarısında profilli düz atkılı alınlıklar bulunur. Yapıda zemin ve birinci kat ayrımı kat silmesi ile sağlanmıştır.

Bina, pencere düzenlemeleri, kat ayrımını sağlayan silmeler, süsleme özellikleri, üçgen ve düz atkılı alınlıklarıyla Neo-Klasik üslupta inşa edilmiştir.

2.2.8. İzmir Urla Karantina Hastanesi

Fotoğraf: 782

Çizim: -

Yeri: İzmir’in Urla ilçesinde Atatürk Mahallesi’nde yer almaktadır.

Tarihçesi: Karantina hastanesi olarak adlandırılan binalar 1865 yılında yapılmıştır⁸¹⁴. Aslında bu binalar hastaneden ziyade halk sağlığını korumaya yönelik olarak inşa edilen karantina amaçlı binalardır. Günümüzde binanın içerisinde halen varlığını koruyan ray sistemi, sahilden eşyaların taşınarak buradaki etüv makinelerinde dezenfekte edildiğini göstermektedir (Fot. 782).

⁸¹⁴ D. Akyol Altun, agm., s. 427.

Plan ve Mimari Özellikleri: Tek katlı olarak inşa edilen karantina binası enlemesine dikdörtgen bir alana yerleştirilmiş ve binanın orta kısmı cepheden ileri taşırılmıştır. Orta kısım basık kemerli ana kapı açıklığı bulunurken iki yanında basık kemerli birer pencere bulunur. Cephe, ortasında dairesel bir pencerenin bulunduğu üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Köşeler şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiştir. İçte kalan yan kısımlarda ise basık kemerli ikişer kapı ile basık kemerli birer pencere açıklığı yer alır. Orta kısım beşik, yan kısımlar ise kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3. Günümüze Ulaşmayan Hastaneler

2.3.1. İzmir St. Antoine Hastanesi

Hastaneler sokağında yer alan bina, 1710 yılında bir Fransisken rahibi tarafından kurulmuştur⁸¹⁵. 60 yataklı hastane binasının yanına, 1887 yılında, kadınlara mahsus bir bina eklenerek yatak kapasitesi seksene çıkarılmıştır⁸¹⁶. 1901 yılında onarım geçiren hastaneye, Raymond Pere tarafından tasarlanan personel odası, ameliyathane, bulaşıcı hastalıklar odası, veremli hasta ve akıl hastaları odalarından oluşan yeni bir bina inşa edilmiştir⁸¹⁷. Raymond Pere tarafından tasarlanan ek bina iki katlı ve “U” planlı olup, cephelerinde çok sayıda düz lentolu pencere açıklığına yer verilmiş ve kat ayrımı ile saçak kısmı silmeyle belirtilmiş, üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır (Fot. 783).

2.3.2. Tophane-i Amire Hastanesi, Taksim Topçular Hastanesi

Günümüze ulaşmayan Tophane-i Amire Hastanesi, bilinen en eski askeri hastane olup 1796 yılında hizmet verdiği bilinmektedir⁸¹⁸. Taksim Topçu Kışlası’ndaki askerler için yapılmış olan hastane binası yerine inşa edilen yeni hastanenin inşasının yarısı 1809 tarihinde tamamlanmış ve Nazır Mehmet Efendi zamanında hizmete açılmıştır⁸¹⁹. Hastanenin 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının ardından kapatıldığı düşünülmektedir⁸²⁰.

2.3.3. Levent Çiftliği Hastanesi

Levent Çiftliğinde, III. Selim tarafından batı standartlarında kurulan Nizam-ı Cedid ordusu için bir kışla yaptırılmış ve kışlada kalan askerler için 1799-1800 yılında bir hastane inşa edilmiştir⁸²¹.

⁸¹⁵ D. Akyol Altun, agm., s. 412.

⁸¹⁶ D. Akyol Altun, agm., s. 412-413.

⁸¹⁷ D. Akyol Altun, agm., s. 413.

⁸¹⁸ K. Özbay, *age.*, s. 274; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 172.

⁸¹⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 172.

⁸²⁰ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 173.

⁸²¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 173.

Hastanenin havadar bir yerde, ahşaptan 100 yataklı olarak yapılması ve ocaklı mutfak, çamaşırhane, altı tuvalet ile on dört hasta odası ve tabip odası içermesi planlanmıştır⁸²². 1807 yılında Yeniçerilerin Nizam-ı Cedid'e karşı ayaklanmasında hastane tahrip edilmiştir⁸²³.

2.3.4. Topkapı Askeri Hastanesi

Sarayburnu ve Ayasofya civarında bulunan kışladaki askerler için III. Selim döneminde yaptırılmıştır⁸²⁴. Hangi tarihte yıkıldığı bilinmeyen hastanenin mimarisi ile ilgili bir bilgi de bulunmamaktadır.

2.3.5. İzmir Rum Hastanesi

Rum Hastanesi, İzmir'in Hastaneler Sokağı'nda yer alan hastane günümüze ulaşmamıştır. İlk hastane 1723 yılında bir evin dönüştürülmesiyle oluşturulmuş, 1797 yılında bu binanın yanmasıyla 1804 yılında yeni bir hastane binası inşa edilmiştir⁸²⁵. Yaşlılar ve akıl hastalarına ait bölümleri de bulunan hastane 1890'lı yıllarda yaklaşık olarak 250 yatak kapasitesine sahiptir⁸²⁶. 1907-09 yıllarında mevcut hastanenin batısına bir poliklinik binası eklenmiş ve hastane, 1912 yılında toplamda 400 yatak kapasiteli büyük bir hastaneye dönüştürülmüştür⁸²⁷. Hastane 1922 yangınında yanarak ortadan kalkmıştır⁸²⁸.

Rum Hastanesi, iki katlı ve "U" planlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 784). Ortadaki şadırvanlı bahçeyi "U" şeklinde çevreleyen kanatlar yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan sütunlarla oluşturulmuş iki katlı revaklı düzenlemeyle bahçeye açılır. Kanatların bahçeye bakan cephelerinde kat ayırımının silme ile sağlandığı ve cephelerin profilli saçak silmesi ile sonlandırıldığı görülür. Çatı seviyesinde çok sayıda baca yer almaktadır.

2.3.6. Surp Agop Hastanesi

Günümüze ulaşmayan hastane, 1836-37 yılında inşa edilmiştir⁸²⁹. Hastaneye ait herhangi bir fotoğraf elde edilmemiştir.

⁸²² K. Özbay, *age.*, s. 108; N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 173.

⁸²³ K. Özbay, *age.*, s. 108.

⁸²⁴ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 184.

⁸²⁵ B. Ocak, *agm.*, s. 1608-1609.

⁸²⁶ B. Ocak, *agm.*, s. 1609.

⁸²⁷ B. Ocak, *agm.*, s. 1610.

⁸²⁸ D. Akyol Altun, *agm.*, s. 414.

⁸²⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 168, 169.

2.3.7. İstanbul Anadolu Kavağı Hastanesi

Günümüze ulaşmayan hastane İstanbul'un Anadolu yakasında Büyük Liman koyunun güney sırtında 1254/1838 yılında inşa edilmiştir⁸³⁰. Yapıya 1909 yılında yeni pavyonlar ile hamam ve çamaşırhane yaptırılması kararlaştırılmış ve bu binalar I. Dünya Savaşı'ndan sonra tamamlanmıştır⁸³¹.

Hastanenin günümüze ulaşan bir fotoğrafı bulunmadığı için hastaneyle ilgili bilgilere çeşitli kaynaklardan ulaşılmaktadır. Yüksekçe bir tepe üzerinde iki katlı olarak inşa edilen hastane, görünüşü itibariyle köşke benzemektedir⁸³². Zeminin yüksek tutulması nedeniyle merdivenle ana kapıya ulaşılmakta, zemin ve birinci katında ortadaki koridora açılan dört odadan oluşmakta ve bir de eczane bulunmaktadır⁸³³.

2.3.8. Tarabya Askeri Hastanesi

Tarabya Askeri Hastanesi'nin inşası ile ilgili net bir bilgi bulunmazken, hastanenin başka bir binadan mı çevrildiği ya da hastane olarak mı inşa edildiği bilinmemektedir. Hastanenin Alman Elçiliği konağının yerinde olduğu ve 1841 yılında aktif olarak hizmet verdiği bilinmektedir⁸³⁴. 100 yatak kapasiteli hastane, 1844 yılında onarım görmüş, 1861 yılında ise kapatılmıştır⁸³⁵.

2.3.9. Kuleli Askeri Hastanesi

Kuleli kışlasındaki askerler için kışlanın yanında, 1844 yılında bir hastane inşa edilmiştir⁸³⁶. Yüksek bir tepe üzerinde bulunan hastane, ortadaki açık avlunun dört yönden kanatlarla çevrelendiği plan sistemini yansıtmaktadır⁸³⁷.

1859 yılında kışla binası yanmış, 1863 yılında yeniden inşa edilmiş ve kışla binası 1877'de hastaneye çevrilmiştir⁸³⁸. 1877 yılında kışla binasının hastaneye çevrilmesi nedeniyle 1844 yılında yapılmış olan kuleli hastanesinin de 1859 yılındaki yangında yıkılmış olduğu düşünülebilir.

⁸³⁰ K. Özbay, *age.*, s. 67.

⁸³¹ K. Özbay, *age.*, s. 68.

⁸³² K. Özbay, *age.*, s. 68; N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 191.

⁸³³ K. Özbay, *age.*, s. 68; N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 191.

⁸³⁴ K. Özbay, *age.*, s. 254.

⁸³⁵ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 184-185.

⁸³⁶ K. Özbay, *age.*, s. 102.

⁸³⁷ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 185.

⁸³⁸ K. Özbay, *age.*, s. 103.

2.3.10. İzmir Ermeni Hastanesi

İlk Ermeni Hastanesi, 1801 yılında iki katlı bir misafirhanenin dönüştürülmesiyle oluşturulmuş, daha sonra 1845 yılındaki yangından sonra yeni bir hastane binası inşa edilmiş, 1879 yılında hastane genişletilerek yüz yirmi yataklı hale getirilmiştir⁸³⁹. Hastane Reşadiye Caddesi'nden Basmahane Garı'na giden yol üzerinde, geniş bir alanda kurulmuştur⁸⁴⁰.

Günümüze ulaşmayan hastane binası I plan şemasını yansıtmaktadır⁸⁴¹. İki katlı olarak inşa edilen yapının zemin katında, ortadaki koridorun iki yanına karşılıklı olarak yerleştirilmiş koğuş ve hastane personeli için ayrılmış on sekiz oda bulunur⁸⁴². Yapının birinci katında, zemin katta olduğu gibi koridorun iki yanına sıralanan iki ameliyathane, on dört hasta odası ve iki hademe odasından oluşan toplamda on sekiz oda yer alır⁸⁴³. Hastanenin bahçesinde ayrıca verem hastaları ile erkek ve kadın akıl hastaları için de birer bina yer almaktadır⁸⁴⁴.

2.3.11. İzmir Hollanda (Felemenk) Hastanesi

Hastane, İzmir'de, Rum İspitalyası Sokağı'nda, Hollandalı gemicilere sağlık hizmeti sağlamak amacıyla 1675 yılında küçük bir binanın bodrum katında açılmıştır⁸⁴⁵. 1853 yılında yenilenen hastanenin sol tarafına 1890'lı yıllarda bir kanat eklenmiş ve 1908 yılında Raymond Pere tarafından onarılmıştır⁸⁴⁶.

2.3.12. Erzincan “Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Merkez (Mecidiye) Hastanesi

Erzincan'da iki askeri hastane olduğu arşiv belgelerinden ve fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Sultan Abdülmecid döneminde inşa edilen ilk askeri hastane şehrin önde gelen isimlerinden Hacı Ali Bey'in girişimleri ve halkın desteği ile yapılmıştır⁸⁴⁷. Hastane, 1864 yılında açılmış ve 1867, 1910 ile 1912 yıllarında ekleme yapılarak genişletilmiştir⁸⁴⁸.

⁸³⁹ D. Akyol Altun, agm., s. 418; B. Ocak, agm, s. 1612.

⁸⁴⁰ M. Karayaman, *age.*, s. 56.

⁸⁴¹ D. Akyol Altun, agm., s. 419.

⁸⁴² D. Akyol Altun, agm., s. 419.

⁸⁴³ D. Akyol Altun, agm., s. 419; B. Ocak, agm., s. 1612.

⁸⁴⁴ B. Ocak, agm., s. 1612, 1613.

⁸⁴⁵ M. Karayaman, *age.*, 52; D. Akyol Altun, agm., s. 411-412; B. Ocak, agm., s. 1616.

⁸⁴⁶ D. Akyol Altun, agm., s. 412.

⁸⁴⁷ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)*, No: 236 – 31.

⁸⁴⁸ Oya Şenyurt, “Görsel Belgeler Işığında Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Erzincan'da Mimarlık Faaliyetleri” *Türkiye Mesleki Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3, 2020, s. 18.

Tek katlı “U” planlı olarak inşa edilen hastanenin ortası ve kanatların birleştiği köşeler iki katlıdır⁸⁴⁹. Hastanenin dışa bakan ana cephesinin görüldüğü fotoğraftan simetrik bir cephe düzenine sahip olduğu anlaşılır (Fot. 785). İki katlı orta ve köşeler cepheden ileri taşırılmıştır. İki katlı orta kısmın zemin katında, yuvarlak kemerli ana kapı açıklığı bulunur. Birinci katta, cephenin ortasında, alttan iki sütunla desteklenen çıkma vardır. Hem zemin hem de birinci katta düz lentolu çok sayıda pencere açıklığı yer alır. İki katlı kısımlarda kat ayrımı silme ile belirtilmiş ve bu kısımların üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.13. Edirne Gureba Hastanesi

Edirne Belediyesi ve halkın desteği ile Kırlangıç Bayırı ve Taftin Ağa Sokağı arasında 1866 yılında inşa edilen hastaneye 1908 yılında Reşadiye, Balkan savaşlarından sonra ise salgın hastalıklar pavyonu eklenmiştir⁸⁵⁰. 1877-78 yıllarındaki Rus işgalinde harap duruma düşen hastane onarılarak yeniden açılmış ve 1882 çıkan yangında bir bölümü zarar gören hastane tekrar onarım görmüştür⁸⁵¹.

Planı bulunmayan hastanenin ana cepheyi gösteren fotoğrafından tek katlı olarak inşa edildiği anlaşılır (Fot. 786). Cephenin iki yan kısmı ileri taşırılmış ve cephede yuvarlak kemerli pencerelere yer verilmiştir. Ana kapı açıklığı ise cephenin ortasında değil, orta aksın solundadır. Cephe saçak kısmında silme ile sonlanırken, yapının üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.14. Pangaltı Rus Hastanesi

İstanbul Pangaltı’da 1874 yılında temeli atılan hastanenin açılışı 1875 yılında gerçekleştirilmiştir⁸⁵². Hastane şehrin merkezinden uzakta geniş bir bahçe içerisinde bulunmaktadır. Kompleks şeklinde inşa edilen hastane on bir binadan oluşmaktadır⁸⁵³. Geniş bahçe içerisinde hastane, dispanser, hastane bekçilerinin kaldığı ev, kilise, rahibelerin evi, papazın dairesi ile birlikte bir şapel, odunluk, çamaşırılık, hamam ve okul bulunmaktadır⁸⁵⁴.

⁸⁴⁹ Deniz Akpınar, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, C. 1, Erzincan 2016 s. 33.

⁸⁵⁰ Nilüfer Gökçe, “Edirne Belediye Hastanesi’nin Tarihi Üzerine: Hastane ile İlgili Olarak Edirne Gazetesinde Yayınlanan Belgeler”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, S. 1-3, 2004, s. 36-37.

⁸⁵¹ N. Gökçe, agm., 2004, s. 37.

⁸⁵² Fatih Ünal, “Osmanlı İstanbul’unda Bir Rus Misyoner Hastanesi: Pangaltı Nikolayev Hastanesi”, *MUTAD*, V/II, 2018, s. 240, 241.

⁸⁵³ F. Ünal, agm., s. 242.

⁸⁵⁴ F. Ünal, agm., s. 242, 243.

Hastane üç katlı olarak yapılmış ve her kat ortadaki koridora açılan odalardan oluşmakta, katlar arası geçiş ise koridorların sonundaki merdivenden sağlanmaktadır. Zemin katta eczane, laboratuvar, hemşireler için ortak yemek masası, hizmetçi odası, banyo ve bir hasta odası; birinci katta hekim odaları, kütüphane, hemşire odası, ücretli hastalara özel dört oda, ameliyathane ve bir banyo; ikinci katta yardıma muhtaç hastalar için koğuş ve beş ortak koğuş bulunmaktadır⁸⁵⁵.

2.3.15. Gelibolu Askeri Hastanesi

Gelibolu'nun Başçeşme mevkiinde inşa edilen askeri hastanenin, devlet arşivlerinde bulunan Gelibolu'da inşa olunan hastaneye padişahın isminin verilmesi ile ilgili H. 1295 / M. 1878 tarihli belge⁸⁵⁶ ile Gelibolu'da Başçeşme'de iane ile yapılan hastane için teşkil olunan komisyon reisi Asador Vedad Efendi'ye nişan verilmesi ile ilgili H. 1296 / 1879 tarihli belgeden⁸⁵⁷ halktan toplanan yardımlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Günümüze ulaşmayan hastanenin özgün planı, cephe çizimi ve fotoğrafı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yer almaktadır⁸⁵⁸. Ortadaki açık avluyu dört yönden çeviren odalardan oluşan hastanenin avlusunun ortasında şadırvan yer alır (Çiz. 339). Planın sol ve yukarı kanatlarının birleştiği kısımda, kanatların yarısına kadar uzanan "L" şeklinde bir koridor ve koridorun gerisinde, avluya açılan odaların karşısında, bir sıra daha odalar bulunur. Avluyu çevreleyen kanatlardan yukarıdaki kanadın ortası açık bırakılmıştır. Belgede hastanenin çizimine de yer verilmiş ancak, çizim ile hastaneye ait fotoğraf arasında bazı farkların olduğu görülür. Bu da uygulamada değişikliğe gidildiğini göstermektedir. Ana ve yan kanadın görüldüğü çizimde, hastanenin bodrum kat üstüne tek katlı olarak yapıldığı görülür. Ana cepheyi gösteren fotoğrafta ise ana kapı açıklığının bulunduğu orta kısım iki katlı olarak yapılmıştır (Fot. 787). Çizimde cephelerde çok sayıda pencere açıklığı görülürken, fotoğrafta az sayıda pencere açıklığına yer verildiği anlaşılır. Fotoğraftan, yüksekçe tutulan hastanenin zemin katındaki kapı açıklığına iki kollu merdivenle ulaşıldığı görülür. Ana kapı açıklığının önünde revaklı giriş düzenlemesi yer alır. Bu sütunlu düzenleme birinci kattaki çıkmayı alttan desteklemektedir. Çıkma çatı seviyesinde üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Yapının

⁸⁵⁵ F. Ünal, agm., s. 244.

⁸⁵⁶ BOA, İ. DH., No: 771 – 62842.

⁸⁵⁷ BOA, İ. DH., No: 780 – 63476.

⁸⁵⁸ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90455---0037.jpg>

cephesinde bulunan pencereler düz lentolu uzunlamasına dikdörtgen formudur. Cephenin köşesi pilastrla belirtilmiştir.

2.3.16. Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi

Kastamonu Vilayeti merkezinde, 30 yataklı olarak inşa edilen hastane 1881 yılında açılmıştır⁸⁵⁹.

Geniş bir bahçe içerisinde yer alan hastane bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 788). Enlemesine dikdörtgen planlı yapının cephesinde çok sayıda düz lentolu pencere açık bulunmaktadır. Cephenin ortası ileri taşırılmış ve yukarıda üçgen alınlığa yer verilmiştir.

Yapının koğuşlarının zemini ve tavana ahşap olarak yapılmış, bazı koğuşlarda tavan ahşap direklerle desteklenmiştir (Fot. 789, 790). Fotoğraflardan kadın ve erkeklere mahsus koğuşların olduğu anlaşılır (Fot. 791).

2.3.17. Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi

Günümüze ulaşmayan hastanenin inşa tarihi ile ilgili Kemal Özbay 1882 tarihini belirtirken⁸⁶⁰, Barış Toptaş H. 1310 / 1892 olarak belirtmektedir⁸⁶¹. 1908 yılında ise askeri hastanenin yanında, ihtiyaçtan dolayı Kırklareli’nde, koridorlarla birbirine bağlanan bloklardan oluşan, yani pavyon tipinin farklı bir uygulaması olan bir tarzda yeni bir hastane açılmıştır⁸⁶².

Hastaneye ait fotoğraftan, binanın tek katlı ve ortadaki açık avluyu dört yönden çevreleyen kanatlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır (Fot. 792). Hastanenin ana cephesinin ortası iki katlı olarak düzenlenmiş, cepheden ileri taşırılmıştır (Fot. 793). Taşkın kısmın zemin katında ortadaki yandakilere göre daha geniş tutulmuş basık kemerli üçlü kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının iki yanında sivri kemerli birer pencere açıklığı bulunur. Birinci katta taşıntılı kısmın ön cephesinde beş, yanlara bakan cephelerinde birer ve taşıntılı kısmının iki yanındaki içte kalan cephede ikişer olmak üzere on bir at nalı kemerli pencerece açıklığı vardır. Cephede, tek katlı yan kısımlarda sekizer sivri kemerli pencere açıklığı yer alır. Cephe köşeleri kale burçlarını hatırlatacak biçimde, ileri taşkın

⁸⁵⁹ N. Yazıcı Metin, agm., 2020b, s. 256.

⁸⁶⁰ K. Özbay, *age.*, 3/2, s. 76.

⁸⁶¹ <https://www.trakyagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/>

⁸⁶² K. Özbay, *age.*, c. 3/2, s. 76-77; <https://www.trakyagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/>

ve çokgen gövdeli olup yukarısında dekoratif dendanlar bulunur. Bu dendanlar çatı seviyesinde tüm cepheyi dolaşır. Hastanenin sol yan ve arka cephesini gösteren diğer bir fotoğraftan binanın simetrik olarak yapıldığı görülür. Arka cephesinde de ön cephede olduğu gibi orta kısım iki katlı tutulmuş ve basık kemerli üçlü kapı açıklığına yer verilmiştir. Fotoğraftan cephe yönleri belirlenemeyen binanın arka cephesinin sağ kısmı ve yapının önden bakıldığında sol cephesinin bir kısmı eğimden dolayı iki katlı düzenlenmiştir. Yapının cephelerinde çok sayıda pencere açıklığı bulunmakta ve pencereler ön cephedeki pencerelerle aynı düzenlemeye sahiptir. Çatı kısmındaki dekoratif dendanların tüm yapıyı çevrelediği görülür. Yapının üzeri kırma çatıyla örtülmüş ve saçak kısmında silmeye yer verilmiştir.

Kırklareli’nde mevcut askeri hastaneye ek bir binanın daha yapılması ihtiyaç olmuştur. Devlet Arşivleri’nde H. 1326 / M. 1908 tarihli belgede mevcut askeri hastanenin arkasındaki barakaların bulunduğu yerde pavyonların yapılması ile ilgili bilgiler yer alır⁸⁶³. Arslan Terzioğlu, Kırklareli’nde, Dr. Rıfat Osman tarafından çizimi yapılan askeri hastane binasından bahsetmektedir. Terzioğlu bu hastanenin planını da yayınlamak altına R. 1327 / M. 1911 tarihini düşmüştür⁸⁶⁴. Terzioğlu’nun yayınladığı bu plan, mevcut askeri hastanenin arkasındaki barakaların bulunduğu yere inşa edilen pavyonlardan oluşan bina olmalıdır. Bu plana göre hastane, enlemesine ince uzun bir koridora dikey olarak birleşen dört bloktan meydana gelmektedir. Hastaneye ait üzerinde *Le nouveau Hôpital militaire de 1911* (Kırk-Kilise yeni askeri hastanesi 1911) yazısı bulunan bir kartpostalda birbirine koridorla bağlanan üç pavyon görülmektedir (Fot. 794). Kartpostalda hastanenin dört bloklulu yerini üç bloklulu olarak yapıldığı anlaşılır. Bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilen hastanenin koridorları tek katlıdır. Hastanenin hem bloklarının hem de blokları birbirine bağlayan koridorlarının cephesinde çok sayıda basık kemerli pencere açıklıkları bulunur. Yapıda kat ayrımları silmeyle belirtilmiş, pencere aralarında ve cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiş ve cephe saçak silmesiyle sonlandırılmıştır. Koridorlar beşik, bloklar ise kırma çatıyla örtülmüştür. Hastane Neo-Klasik üslup özelliklerini yansıtmaktadır.

⁸⁶³ BOA, *İrade Askeri (İ.AS)*, No: 74 – 29.

⁸⁶⁴ A. Terzioğlu, agm., 2009, s. 16.

2.3.18. İzmir İskoç Hastanesi

İzmir'in Çayırılıbahçe mevkiinde 1882 yılında inşa edilen hastane binası iki katlı olup on sekiz hasta odası, bir ameliyathane ve bir eczaneden oluşur⁸⁶⁵. 24 yatak kapasiteli hastanede hasta odaları birinci katta yer almaktadır⁸⁶⁶.

2.3.19. Yıldız Askeri Hastanesi

Yıldız Askeri Hastanesi, Balmumcu ve Orhaniye kışlaları askerleri ile saray mensupları için 1884 yılında Yıldız Sarayı yakınında inşa edilmiştir⁸⁶⁷. Sultan Abdülhamid'in tarafından yaptırılan hastane, kurulup sökülebilen portatif dört barakadan oluşmaktadır⁸⁶⁸. 1892 yılında Almanya'dan satın alınan 13 baraka daha Yıldız Sarayı'nın arkasındaki Ramiz Paşa'ya ait arsa üzerine yerleştirilmiştir⁸⁶⁹.

Hastaneyi oluşturan barakalar dikdörtgen planlı ve tek katlıdır (Fot. 795, 796). Cephelerinde çok sayıda düz lentolu pencere yer alır. Barakaların üzeri ise kırma çatıyla örtülmüştür.

2.3.20. Serviburnu Askeri Hastanesi

Beykoz, Yalı Köy Serviburnu koyunda 1885 yılında hizmet verdiği bilinen⁸⁷⁰ hastaneye ait fotoğrafta⁸⁷¹ arka arkaya dizilmiş tek katlı dikdörtgen planlı binalar görülmektedir (Fot. 797, 798). Yüksek girişe sahip binalarda düz lentolu kapı açıklığına merdivenle ulaşılmaktadır. Binaların cephelerinde çok sayıda düz lentolu pencere açıklığı bulunur. Yapıların üzeri ise kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.21. Bolu Gureba Hastanesi

Bolu Gureba Hastanesi, Mutasarrıf İsmail Kemal Bey'in girişimleri ve halktan toplanan yardımla 1885 yılında 50 yataklı olarak inşa edilmiştir⁸⁷².

Günümüze ulaşmayan hastanenin devlet arşivlerinde bulunan özgün plan ve cephe çizimi ile eski fotoğrafından tanımlanması mümkündür. Enlemesine dikdörtgen planlı hastane, bodrum kat üstüne tek katlı olarak yapılmıştır (Fot. 799). Bir bahçe içerisinde yer alan yapıya hem ön hem de arka cephedeki kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır.

⁸⁶⁵ M. Karayaman, *age.*, s. 61.

⁸⁶⁶ B. Ocak, *agm.*, s. 1618.

⁸⁶⁷ K. Özbay, *age.*, s. 326.

⁸⁶⁸ K. Özbay, *age.*, s. 326; N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 192-193.

⁸⁶⁹ N. Yıldırım, *age.*, 2010a, s. 193.

⁸⁷⁰ K. Özbay, *age.*, s. 213.

⁸⁷¹ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90667---0005.jpg>

⁸⁷² N. Yazıcı Metin, *agm.*, 2021b, s. 670, 671.

Her iki girişin önünde de hol bulunmakta ve holler ortadaki koridorla birbirine bağlanmakta, aynı zamanda koridordan, iki yana karşılıklı olarak yerleştirilen odalara da geçiş sağlanmaktadır (Çiz. 340). Yapının arka cephesinin ortasında hamam ve abdesthaneden oluşan kısım cepheden taşıntılı olarak yapılmıştır. Bodrum kat, zemin kat planını tekrar etmektedir.

Hastanenin ana cephesinin zemin katı yüksek tutulduğu için buraya iki kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Cephenin ortasında sivri kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının iki yanında çokgen gövdeli dekoratif sütun yer almakta ve iki sütun birbirine üçgen alınlıkla bağlanmakta, alınlığın ortasında yuvarlak formlu pencere bulunmaktadır. Kapının iki yanında sivri kemer formlu beşer pencere açıklığı vardır. Pencerelelerin yukarısında, pencereler arasına yerleştirilen pilastrlara oturan sivri kemerli alınlıklar görülür. Çatı katında, zemin kat pencereleri hizasında yuvarlak formlu pencerelere yer verilmiştir.

Bodrum katın ortasında basık kemerli kapı açıklığı bulunurken, kapı iki kenarda pilastlar ile sınırlandırılmıştır. Cephenin iki kenarında dilimli kemerli dörder pencere açıklığı vardır. Pencerelelerin yukarısında silme ile birbirine bağlanan sivri kemerli alınlıklar ye alır.

Cephede kat ayrımı silme ile sağlanmış, cephe köşeleri pilastrlar ile belirtilmiş, saçak kısmında silmeye yer verilmiş ve yapının üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır.

Hem plan hem de cephe tasarımı açısından simetrik bir anlayış ile yapılan hastane binası, Neo-Gotik üslubu yansıtmaktadır⁸⁷³.

2.3.22. Sinop Frengi Hastanesi

Hastane, şehrin kuzeybatısında, yüksekçe bir yerde 27 Aralık 1887 yılında hizmete açılmıştır⁸⁷⁴. Hastane beşi erkeklere, ikisi kadınlara mahsus olmak üzere yedi koğuş, bir ameliyathane, bir bakteriyoloji laboratuvarı ve bir muayenehaneden oluşmaktadır⁸⁷⁵.

Hastane ahşap malzeme ile bodrum kat üstüne iki katlı olarak yapılmıştır. Dikdörtgen planlı yapının ana cephesinin iki kenarı ileri taşırılmıştır. Yüksek tutulduğu

⁸⁷³ N. Yazıcı Metin, agm., 2021b, s. 671, 672.

⁸⁷⁴ Erol Karıcı, "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *ÇTTAD*, XIX/39, 2019, s. 467; N. Yazıcı Metin, agm., 2020b, s. 262.

⁸⁷⁵ E. Karıcı, agm., s. 467.

için merdivenle ulaşılan zemin katın ortasında düz lentolu kapı açıklığı bulunurken, kapının iki yanında ve taşıntılı iki kenarda ikişer olmak üzere toplamda sekiz düz lentolu pencere bulunur (Fot. 800). Taşıntılı kenarların ana kapıya bakan cephelerinde birer düz lentolu pencere vardır. Birinci katın ortasında, üzerinde düz lentolu üç pencere bulunan ve yukarıda üçgen alınlıkla sonlanan çıkma yer alır. Çıkmanın iki yanında ve taşıntılı iki kenarda ikişer olmak üzere toplamda sekiz düz lentolu pencere görülür.

Yan cephenin zemin katında düz lentolu bir kapı açıklığı ile yedi düz lentolu pencere, birinci katında düz lentolu sekiz pencere bulunur (Fot. 801).

Yapının cephelerinde kat ayrımı silme ile sağlanmış, üzeri ise kiremit katlı kırma çatıyla örtülmüştür.

Hastanenin iç kısmından kapı açıklığını gösteren fotoğraftan, kapıdan genişçe bir giriş holüne geçildiği anlaşılır (Fot. 802). Giriş holünün zemin ve tavanı ahşaptan yapılmış ve tavan ahşap direklerle desteklenmiştir. Giriş holünden, katlar arası geçişi sağlayan iki kollu merdivene geçilmekte, merdiven ara katta tek kola düşmekte ve birinci kata tek kollu merdivenle ulaşılmaktadır.

2.3.23. Ankara Gureba Hastanesi

Günümüze ulaşmayan hastane binasının, 1887 ve 1895 yıllarına ait belgelerde yer alan inşasının devam ettiğine dair bilgilerden⁸⁷⁶, hastanenin yapının uzun yıllar sürdüğü anlaşılır.

Hastanenin, kuzey ve batı cephesini gösteren fotoğraftan ana cepheyi oluşturan kuzey cephenin iki kenarının oldukça ileri taşındığı görülür (Fot. 803). Eğimli bir arazi üzerindeki hastane tek katlı olarak yapılmıştır (Fot. 804). Cephenin ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunurken, hem ana cephede hem de yan cephelerde yuvarlak kemerli çok sayıda pencere açıklığı vardır. Pencere denizlik seviyesinde yer alan silme tüm yapıyı dolaşır. Yapı moloz taş temeller üzerine kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Ahşap kırma çatı ile örtülen yapının ana cephesinin ortasında, ana girişin üzerini kapatan üçgen alınlıklı çatı yer alır.

2.3.24. Elazığ Askeri Hastanesi

Elazığ Askeri Hastanesi, bir kısmı halktan toplanan yardımlarla R. 1305 / M. 1889 yılında inşa edilmiştir. Hastaneye ait fotoğrafın altında “305 senesinde Nefsi

⁸⁷⁶ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 327-332

Mamuratulaziz'de (Elazığ) mesarifinin kısm-ı azami iane olarak inşa olunan Askeri Hastahane'nin resmi” ifadesi yer alır⁸⁷⁷.

Cephe yönleri tespit edilemeyen hastanenin, ana ve sağ yan cephesini gösteren fotoğraftan iki katlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır (Fot. 805). Ana cephede, zemin katın ortasında yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının iki yanında basık kemerli dokuzar pencere açıklığı vardır. Birinci katın ortasında alttan iki sütunla desteklenen çıkma ile çıkmanın önünde balkon yer alır. Çıkmanın ortasında balkona geçişi sağlayan düz lentolu kapı açıklığı ile kapı açıklığının iki yanında birer düz lentolu pencere bulunur. Çıkmanın görünen sağ yan cephesinde düz lentolu iki pencere açıklığı bulunurken, yapıdaki hakim simetri anlayışından dolayı sol tarafında da düz lentolu iki pencere açıklığının olduğu düşünülebilir. Çıkma yukarıda cepheden taşıntı yapan üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Birinci kat cephesinde, çıkmanın her iki yanında basık kemerli sekizer pencere vardır. Yapının sağ cephesinde, hem zemin hem de birinci katta, basık kemerli on iki pencere açıklığı bulunur. Yapının üzeri kırma çatıyla kapatılmış, çatının ileri uzatılmasıyla oluşan saçakları alttan konsollarla desteklenmiştir.

2.3.25. Rize Gureba ve Askeri Hastanesi

Rize Gureba ve Askeri Hastanesi, Rize’de Tophane Mevkii’nde inşa edilmiştir. Padişahın emriyle inşasına başlanan hastane H. 1307 / M. 1889 yılında tamamlanmıştır⁸⁷⁸. Hastanede hem askerler hem de sivil hastalar tedavi görmektedir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde bulunan fotoğrafın altında “*Rize'de Tophane nam mevkide askeriye ve mülkiye hastahanesi*” ifadesi yer almaktadır (Fot. 806). Üç katlı olarak inşa edilen hastane, yüksekçe bir yere konumlandırılmıştır. Ana cephesinin zemin katında, ortada basık kemerli kapı açıklığı ile kapı açıklığının iki yanında kare formlu düz lentolu ikişer pencere vardır. Birinci katın ortasında balkon yer almakta ve balkona ana kapı açıklığının düşey olarak hizasında bulunan düz lentolu kapı açıklığından geçiş sağlanır. Balkon kapısının iki yanında sekizgen formlu iki pencere açıklığı yer alır. Cephenin sağında ve solunda basık kemerli ikişer pencere açıklığı yer alır. Balkon zemin ve birinci kat ayrımını sağlayan kat silmesine denk gelmekte, bu neden cephenin sağındaki ve solundaki pencerelere göre balkon kısmı oldukça aşağıda kalmaktadır. Cephenin ikinci katının ortasında, birinci kat pencere kemer seviyesine

⁸⁷⁷ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-58---0002.jpg>

⁸⁷⁸ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 706.

kadar uzanan yuvarlak kemerli iki uzun pencere bulunur. Cephenin sağında ve solunda, birinci katta olduğu gibi basık kemerli ikişer pencere açıklığı bulunur. Yapının çatısının ortası yuvarlak alınlıklıdır. Cephe kat ayrımı silmelerle belirtilmiş, çatı seyisinde saçak silmesi uygulanmış ve çatı ile ikinci kat penceresi arasında bir silmeye daha yer verilmiştir. Yapının birinci ve ikinci katının cepheleri sıvalıyken, zemin katınki sıvasız olup, burada taş malzeme kullanılmıştır. Zemin kattaki ana kapı ve pencere söve ve kemeleri kesme taştan yapılmıştır.

2.3.26. Aydın Hastanesi

Günümüze ulaşmayan Aydın Hastanesi H. 1309 / M. 1891 yılında inşa edilmiştir⁸⁷⁹.

Planı bulunmayan hastanenin iki katlı olarak, bir bahçe içerisinde inşa edildiği anlaşılmaktadır⁸⁸⁰ (Fot. 807). Kesme taş malzeme ile yapılan hastanenin yüksek tutulan zemin katına tek kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Düz lentolu kapı açıklığının yukarısında düz lentolu, kare formlu bir, iki yanında ise uzunlamasına dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli birer pencere bulunur. Kapının sağında ise üç pencere açıklığı vardır. Birinci katta ana kapı açıklığının düşey anlamda hizasında, önünde metal korkuluk bulunan yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Kapının iki yanında yuvarlak kemerli birer, cephenin sağ kenarında ise düz lentolu üç pencere açıklığı vardır. Cephe yukarıda saçak silmesiyle sonlanmaktadır.

2.3.27. Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi

Erzincan'daki diğer bir askeri hastane ise Kurutilek mevkiinde inşa edilmiştir. Devlet Arşivleri'ndeki Erzincan Askeri Hastanesi'nin inşaatının devam ettiğini belirten belge H. 10 Rabiülahir 1310 / M. 31 Ekim 1892 tarihli olup hastanenin açılış tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur. Deniz Akpınar, hastane inşa tarihi olarak 1890 tarihini belirtmiş⁸⁸¹ olup bu tarihin hastanenin temelini atıldığı tarih olduğu söylenebilir.

500 yatak kapasiteli ve iki katlı olarak inşa edilen hastaneye ait fotoğraflardan ortadaki ana kanat ile doğu kanadının tamamlandığı, batı kanadını gösteren bir diğer fotoğraftan ise bu kanadın inşasına yeni başlandığı görülür. Mevcut fotoğraflardan yola

⁸⁷⁹ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 342.

⁸⁸⁰ Hastaneyi ait fotoğraftan ön cephenin yalnızca bir kısmı görülmektedir. Ana kapı açıklığının sol tarafı fotoğrafta yer almamaktadır. Ayrıca ana kapının sağ kısmında, zemin kattaki pencere kemer formları ağaçlar nedeniyle tespit edilememektedir.

⁸⁸¹ D. Akpınar, *agm.*, s. 34.

çıkılarak hastanenin “U” planlı olarak yapılmış olduğu söylenebilir. Ana kanadın bahçeye bakan cephesinin ortasında ana kapı açıklığı yer almak (Fot. 808). Cephenin ortası ileriye taşınmış ve ana kapı açıklığı önünde revaklı düzenleme kurulmuştur. Taşınılı orta kısmın birinci katında, ön cephesinde yedi, yan cephesinde ise basık kemerli bir pencere açıklığı bulunmakta ve cephe köşelerinde pilastrlar vardır. Orta kısım, çatı seviyesinde parapet duvarıyla sonlandırılmış ve duvarın ortasında formlu seçilemese de bir alınlığa yer verilmiştir. Cephenin zemin ve birinci katında basık kemerli çok sayıda pencere açılmış ve pencere söve ve kemerleri taşınılı olarak belirtilmiştir. Birinci kat pencerelerinin yukarısında, altında dekoratif konsollar bulunan düz atkılı alınlıklar yer alır.

Yapının doğu kanadının dışa bakan cephesinin iki kenarı cepheden ileri taşınılı ve zemin katta otuz iki pencere ile bir kapı, birinci katta ise otuz üç pencereye yer verilmiştir (Fot. 809, 810). Zemin ve birinci kat pencereleri basık kemerli olup kanadın güney ucunda, birinci kattaki düz lentolu pencerenin yukarısında yuvarlak formlu hafifletme kemeri bulunur. Zemin kat pencerelerinin kemer ve söveleri taşınılı, birinci katta, pencerenin yukarısında, altında dekoratif konsolların yer aldığı düz atkılı alınlıklara yer verilmiştir. Kanadın güney kenarı kadmeli olarak pahlanarak yumuşatılmış, diğer kenarları ise pilastrlar ile belirtilmiştir. Kanadın bahçeye bakan batı cephesinde basık kemerli bir kapı açıklığı ile zemin ve birinci katta çok sayıda pencere açıklığı vardır (Fot. 811). Cephenin güney kenarı ileri taşınılı ve köşelerde pilastrlara yer verilmiştir.

Yapının batı kolunun, arazi eğiminden dolayı üç katlı olarak yapıldığı görülür. Kanadın çok az bir bölümünün yapıldığını gösteren fotoğrafta duvarın önünde iskele olması nedeniyle birinci kat pencere formları anlaşılamamakla birlikte, aynı pencere formuna sahip doğu ve ana kanattan yola çıkılarak burada da aynı pencere düzenlemesinin devam ettirildiği düşünülebilir (Fot. 812).

Cephelerinde kat ayrımı silme ile yapılmış ve saçak altında tüm yapıyı dolaşan bir silmeye daha yer verilmiştir. Ahşap kırma çatı ile örtülü yapının saçakları dış sırasından oluşur.

2.3.28. Kırklareli Gureba Hastanesi

Hastane, Karataş Mahallesi'nde, şehrin kuzeybatısında Mutasarrıf Neşet Paşa'nın girişimleri ile halktan toplanan yardım ve köylülerin öşür nakliye ücretiyle H. 1310 / M. 1892 yılında inşa edilmiştir⁸⁸².

Planı bulunmayan hastane binası yüksek bodrum üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir. Ana cephenin ortasında iki kollu merdivenle ulaşılan basık kemerli ana kapı açıklığı vardır (Fot. 813). Ana kapı açıklığı iki yandan basık kemerli birer pencere ile önündeki dört sütunlu düzenlemeyle vurgulanmıştır. Simetrinin hakim olduğu cephede ana kapı açıklığının sağında ve solunda basık kemerli dörder pencere vardır. Cephenin birinci katının ortasında alttan sütunlarla desteklenen çıkma bulunur. Çıkmanın dışa bakan cephesinde iki, yanlara bakan cephelerinde basık kemerli birer pencere vardır. Çıkma, cephenin yukarısında üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Çıkmanın ikin yanında basık kemerli üçer pencere açıklığı yer alır. Bodrum katta, merdivenin iki yanında basık kemerli, kareye yakın dikdörtgen formlu birer pencere bulunur.

Binanın sağ yan cephesinde zemin ve birinci katta dörder basık kemerli pencere açıklığı bulunur. Sol yan cephenin bir kısmının görüldüğü fotoğrafta buradaki pencerelerin de basık kemerli olarak yapıldığı görülürken, yapıdaki hakim simetri anlayışından yola çıkılarak sol yan cephenin de sağ yan cephe gibi yapılmış olduğu söylenebilir. Sağ yan cephenin bodrum katında basık kemerli, kareye yakın dikdörtgen formlu bir pencere vardır.

Cephelede kat ayrımı silmelerle sağlanmış, cephe köşelerinde ve pencere aralarında pilastrlara yer verilmiş, yapının üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır.

Kadın ve erkekler için ayrı bölümlerin yer aldığı hastane tamamen kağıt olarak inşa edilmiş ve hastanenin bodrum katında yakacak ve eşya koymak için yerler ile erzak deposu; zemin katında eczane ve deposu, muayene odası, doktor odası, müdür odası ve hademe odası olmak üzere toplam sekiz oda, birinci katta ise 50 yatak kapasiteli dört koğuş, bir oda, bir salon ve iki sofa bulunmaktadır⁸⁸³. Ayrıca çamaşırhane, hamam,

⁸⁸² *Servet-i Fünun*, S. 303, 1896, s. 266; N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 642; <https://www.trakyaagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/>

⁸⁸³ *Servet-i Fünun Dergisi*, S. 303, 1896, s. 266.

gasilhane, matbah ve abdesthaneler hastaneden ayrı olarak binanın arkasında yer almaktadır⁸⁸⁴.

2.3.29. Tarsus Gureba Hastanesi

Tarsus Gureba Hastanesi 1893 yılında Kaymakam Ziya Bey'in girişimleri ile gerçekleştirilmiştir⁸⁸⁵. Bir bahçe içerisinde iki katlı olarak inşa edilen yapı 50 yatak kapasitelidir.

Günümüze ulaşmayan hastaneye ait kitabede şu ifadeler yer alır⁸⁸⁶:

Kaim-makam Ziya'nın ikdam ü gayretiyle

El-hak vücuda geldi bu cay-ı sıhhat-abad

Feyz-i lisan-ı fikre geldi tam tarih:

Kıldı kesan-ı belde bimarhaneyi bünyad

Hastanenin devlet arşivlerinde yer alan planından iki katlı olarak yapıldığı anlaşılır. Enlemesine dikdörtgen planlı yapının ana cephesinin ortasında, önünde iki sütunlu bir düzenleme bulunan kapı açıklığı yer alır (Çiz. 341). Kapıdan giriş holüne buradan da enlemesine dikdörtgen koridora geçiş sağlanır. Koridorun iki yanında karşılıklı olarak yerleştirilen odalardan oluşan hastanede katlar arası geçişi sağlayan merdiven giriş aksında bulunur. Yapının birinci katı zemin kat planını tekrarlamaktadır (Çiz. 342).

2.3.30. Ordu Gureba Hastanesi

Ordu'nun Altınordu İlçesi Hükümet Caddesi'nde, Hamidiye Camii'nin yanında inşa edilen hastane günümüze ulaşmamıştır. Hastane, halktan toplanan yardımlarla R. 22 Nisan 1309 / M. 4 Mayıs 1893 yılında inşa edilmiştir⁸⁸⁷.

Planı bulunmayan hastanenin, açılış törenini gösteren fotoğrafından tek katlı olarak yapıldığı anlaşılır (Fot. 814). Fotoğraftan ana ve sağ yan cepheleri görünen hastanenin ana cephesinin ortasında düz lentolu kapı açıklığı ile yukarısında enlemesine dikdörtgen küçük bir kapı penceresi bulunur. Kapı açıklığının sağında ve solunda düz lentolu üçer pencere bulunur. Yan cephede düz lentolu üç pencere açıklığı vardır. Cephe

⁸⁸⁴ *Servet-i Fünun Dergisi*, S. 303, 1896, s. 266.

⁸⁸⁵ N. Umar – S. Z. Sarı, agm., s. 488.

⁸⁸⁶ N. Umar – S. Z. Sarı, agm., s. 488.

⁸⁸⁷ BOA, FTG.f., No: 1305

köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve cepheler saçak silmesiyle hareketlendirilmiştir. Yapının üzeri ise alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.31. Adana Gureba Hastanesi

Hastane, Seyhan Nehri'nin doğu yakasında, Vali Faik Paşa döneminde, dört pavyonlu olarak 1896-97 yıllarında inşa edilmiştir⁸⁸⁸. Yapının resmi açılışını gösteren fotoğraftan 1897 yılında açılışının gerçekleştirildiği anlaşılır⁸⁸⁹.

Servet-i Fünûn Dergisi'nde yayınlanan yapının açılışına ait fotoğrafta hastanenin yan yana dizilmiş üç binadan meydana geldiği görülür (Fot. 815). Hastaneyi oluşturan üç bina da tek katlı ve kesme taş malzemedendir yapılmıştır. Üç binanın da eyvan şeklinde yuvarlak kemerli girişleri bulunmakta ve pencereleri yuvarlak kemerlidir. Ortadaki pavyonun giriş kısmının üstünde üçgen alınlıkla sonlanan bir kat daha bulunmakta ve bu katın önünde balkon yer almaktadır.

2.3.32. Hamidiye Etfal Hastanesi

Osmanlı'daki ilk çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin inşası Şişli Balmumcu'da 1898 yılında başlamıştır⁸⁹⁰. Yüksek ve havadar bir yerde Mimar Frans Niebermann tarafından yapılan hastanenin planı Berlin'deki Kaiser un Kaiser'in Friedrich Kinderkhanderhaus (İmparator ve İmparatoriçe Friedrich'in Çocuk Hastanesi) örnek alınarak yapılmıştır⁸⁹¹. Geniş bir bahçe içerisinde pavyon tipinde yapılan hastanenin on bloğunun açılışı 1899 yılında yapılmıştır⁸⁹². Hastaneye 1900-1906 yıllarında yeni pavyonlar eklenmeye devam edilmiştir.⁸⁹³

Hastanenin binalarının yerleşimi gösteren çizimde zaman içinde hastanenin yirmi iki binalı çok büyük bir kompleks haline dönüştüğü görülür. Bu yapılardan hiç biri günümüze ulaşmamıştır.

Hastaneyi oluşturan binalardan merkez binası, kuzey-güney yönlü enlemesine dikdörtgen planlı ve bodrum kat üstüne iki katlıdır. Yapının iç kısmında 14 oda ve iki

⁸⁸⁸ N. Umar – S. Z. Sarı, agm., s. 482.

⁸⁸⁹ *Servet-i Fünûn Dergisi*, S. 342, 1897, s. 53.

⁸⁹⁰ Betül Altıntaş Selçuk-Cihan Çolak, "Türkiye'nin İlk Çocuk Hastanesi; Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi", *Lokman Hekim Dergisi*, 22/1, 2012, s. 11.

⁸⁹¹ N. Yıldırım, *age.*, 2010, s. 205; B.A. Selçuk-C. Çolak: agm., s. 11.

⁸⁹² Nuran Yıldırım, *Hastane Tarihimize Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi*, İstanbul 2010b, s. 35-38; B. A. Selçuk-C. Çolak, agm., s. 11-12.

⁸⁹³ Özgür Yıldız, "Kuruluşundan II. Meşrutiyete Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/5, 2012, s. 396; B. A. Selçuk-C. Çolak, agm., s. 13.

salon bulunur⁸⁹⁴. Binanın batıya bakan ana cephesinin ortası ve güneyi cepheden ileri taşırılmıştır (Fot. 816). Zemin kat, ortadaki düz atkılı kapı açıklığı ile kapının kuzeyinde ve güneyindeki basık kemerli dörder pencere açıklığından oluşur. Birinci katın ortasında balkon yer alırken, balkona basık kemerli kapı açıklığından geçiş sağlanır. Balkonun kuzey ve güneyinde basık kemerli üçer pencere açıklığı bulunur. Balkon, çatı seviyesinde, ortasında Osmanlı arması yer alan alınlıkla sonlanmaktadır.

Yapının doğuya bakan arka cephesi eğimden dolayı üç katlı olarak düzenlenmiş, kuzey ve güney kenarları ileri taşırılmıştır (Fot. 817). Cephenin zemin katının ortasında merdivenle ulaşılan basık kemerli kapı açıklığı, kapı açıklığının kuzey ve güneyinde üçer tanesi büyük, birer tanesi ise küçük olmak üzere toplam sekiz, basık kemerli pencere yer alır. Birinci katta, ortada basık kemerli kapı açıklığı ile geçiş sağlanan balkon, balkonun kuzey ve güneyinde üçer tanesi büyük birer tanesi küçük toplamda sekiz, basık kemerli pencere bulunur. Bodrum katta, fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla düz atkılı iki kapı açıklığı ile kare formlu, düz atkılı üç pencere bulunur.

Cephelerdeki pencere kemerleri tuğla ile yapılmışken, kilit taşı ve üzengi taşı kesme taşla yapılmış, böylece kontrast oluşturularak cepheye hareket katılmıştır. Ayrıca kat ayrımı silme ile sağlanmış, köşeler pilastrlar ile yumuşatılmıştır. Yapının üzeri ise kırma çatıyla örtülmüş, çatının cepheden ileri taşırılmasıyla saçaklar oluşturulmuştur. Çatının doğu cephesinin kuzey ve güney kenarında birer kule yer almakta, burada birer dormer pencere bulunmaktadır.

Merkez binasının kuzeyindeki müşahede/karantina binası ile güneyinde bakteriyoloji laboratuvarı binası cephe tasarımı bakımından merkez binasına benzemektedir. Her iki binada aynı plan ve cephe düzenine sahiptir. Batı cephelerinde zemin ve birinci katta, merkez binasında olduğu gibi basık kemerli dört pencere bulunur. Pencere kemerleri tuğla, kilit taşı ve üzengi taşı kesme taşla yapılmıştır. Cephe köşeleri pilastrlar ile belirtilmiş, yapıların üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır. Kuzeydeki binanın kuzey, güneydeki binanın ise güney kenarı cepheden ileri taşırılmıştır.

Bodrum kat üstüne tek katlı olarak düzenlenen muayenehane binası da benzer cephe düzenlemesine sahiptir. Enlemesine dikdörtgen planlı binanın doğu cephesinin kuzey ve güney kenarları cepheden hafif taşırılmıştır. Cephenin ortasında zemin katta, karşılıklı iki kollu merdivenle ulaşılan basık kemerli ana kapı açıklığı bulunur (Fot. 818).

⁸⁹⁴ N. Yıldırım, *age.*, 2010b, s. 41.

Kapı açıklığının iki yanında basık formlu ikiz kemerli pencere yer alırken, taşıntılı iki kenar üzerinde basık kemerli birer pencere bulunur. Zemin katta çok sayıda pilastra yer verilerek cephe hareketlendirilmiştir. Bodrum katın ortasında, merdiven altında, basık kemerli kapı açıklığı vardır. Kapının iki yanında basık kemerli ikişer pencere yer alırken, bu pencerelerden merdivene denk gelenler yarım tutulmuştur. Cephede kat ayrımı iki sıra silme ile belirtilmiş, cephe köşeleri pilastrlar ile yumuşatılmıştır. Yapının üzeri kırma çatıyla kapatılmış, cepheden ileri taşırılan çatı ile oluşturulan saçaklar alttan eliböğründelerle desteklenmiş, ana kapının yukarısındaki çatı üçgen formunu almıştır. Yapının kuzey cephesinin birinci katında ikiz kemerli pencere yer alırken, ana cephede olduğu gibi burada da cephe pilastrlarla bölünmüş, adeta panolara ayrılmıştır (Fot. 819).

Hastaneye 1902 yılında yapılan cerrahi pavyonu, eğimli bir arazi üzerinde ve doğu-batı uzantılı dikdörtgen planlıdır. Yapının kuzey ve batı cephesini gösteren fotoğraftan tek katlı olarak yapıldığı anlaşılır (Fot. 820). Kuzeydeki ana cephenin ortasında kapı açıklığı, kapının doğu ve batısında üçer pencere vardır. Kapı açıklığının önünde merdivenle ulaşılan yedi gözlü revak düzenlemesi yer alır. Revağın ortasında çatı seviyesinde üçgen alınlığa yer verilmiştir. Cephenin ileri taşırılan doğu ve batı kenarında ise ikişer pencere açıklığı bulunur. Yapının batı cephesinde ise basık kemerli üç pencere açıklığı vardır. Pencerelerin kemerleri tuğladan yapılmışken, kilit ve üzengi taşları kesme taşla yapılmıştır.

Hastaneyi oluşturan binalardan, merkez binasının iki yanındaki müşahede/karantina binası ve bakteriyoloji laboratuvarı ile muayenehane binası iki katlı, diğer binalar ise tek katlı olarak yapılmıştır. “L” planlı karakol binası hariç tüm binalar enlemesine dikdörtgen planlıdır. Yapıların cephelerinde çok sayıda pencere açıklığının bulunduğu, kat ayrımlarının silmelerle sağlandığı ve üzerlerinin kırma çatıyla örtüldüğü görülür (Çiz. 343).

2.3.33. Hereke Fabrikası Hastanesi

Devlet arşivlerinde bulunan R. 8 Kanunuevvel 1315 / M. 20 Aralık 1899 tarihli belgede⁸⁹⁵, yeniden inşa edilen hastanenin arka cephesindeki pencereler ve diğer masraflarının hazineден karşılanması ile ilgili bilgilerden yapının 1899 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. 14 Mart 1899 yılında, padişah adına hastanenin açılışı yapmak

⁸⁹⁵ BOA, *Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.)*, No: 328 – 39.

üzere Hazine-i Hassa-i Şahane Nazırı Ohannes Efendi, Heyeti İdare Reisi Mahmud Bey ve Emlaki Hümayun Komisyonu Reisi Hüseyin Fikri Efendi görevlendirilmiştir⁸⁹⁶.

Günümüze ulaşmayan hastane, orduya kumaş ve bez sağlamak için açılan fabrikada çalışan asker ve sivil sanatkâr ile işçiler için inşa edilmiştir⁸⁹⁷.

Bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilen hastanenin ortası iki katlı düzenlenmiştir (Fot. 821). Eğimli bir arazi üzerinde yer alan binanın zemin katının ortasında merdivenle ulaşılan düz lentolu ana kapı açıklığı bulunur. Ana kapı açıklığının bulunduğu orta kısım cepheden ileri taşırılarak vurgulanmıştır. Taşıntılı kısımda, ana kapı açıklığının iki yanında düz lentolu ikişer pencere yer alırken, cephenin içte kalan iki yanında, taşıntılı kısma göre daha büyük tutulmuş altışar düz lentolu pencere vardır. Orta kısmın üst katında zemin kat pencereleri ile eş büyüklükte altı düz lentolu pencere vardır.

Eğime göre şekillenen bodrum katta, eğime göre büyüklükleri değişiklik gösteren basık kemerli sekiz pencere ile bir kapı açıklığı bulunur.

2.3.34. Antalya Gureba Hastanesi

Antalya Gureba Hastanesi'nin inşası 1900 yılında başlamış ve bir yıl sonra 1901 tarihinde tamamlanmıştır⁸⁹⁸. Hastane, Fransız savaş gemileri tarafından 1915 yılında bombalanması sonucu büyük zarara uğramış, daha sonra onarılan hastane binası 1918 yılında da bir yangın felaketi yaşamıştır⁸⁹⁹. Ana kapı açıklığının iki yanında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu dörder pencere bulunur.

Enlemesine dikdörtgen bir alanı kaplayan Antalya Gureba Hastanesi, bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 822). Hastaneyi gösteren eski bir fotoğraftan ana cephe ve sağ yan cephe tanımlanabilmektedir. Ana cephenin ortasında bodrum katın yüksek tutulmasından dolayı iki kollu merdivenle ulaşılan yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur.

Yapının sağ yan cephesinde yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile uzunlamasına dikdörtgen formlu düz lentolu dört pencere bulunmaktadır. Kapı açıklığı cephenin orta

⁸⁹⁶ Yüksel Güngör – Nermin Ersoy – Aslıhan Akpınar, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Hereke Fabrika-i Hümayun ve Hastanesi”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, c. 1, Kocaeli 2007, s. 636.

⁸⁹⁷ K. Özbay, *age.*, s. 560.

⁸⁹⁸ Ali Rıza Gönüllü, “Antalya Gurebâ Hastanesi (1900-1918)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, 2019, s. 96-97.

⁸⁹⁹ A. R. Gönüllü, *agm.*, s. 101-104.

aksının sağına kaydırılmış, böylece kapının solunda bir sağında ise üç pencere açıklığı yer almıştır.

Yapının bodrum kat ve birinci kat ayrımı kat silmesiyle yapılmış, köşeleri taşıntılı taşla belirtilmiş, pencere ve kapı söve ve kemerleri cepheden taşırılmıştır. Üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.35. Düzce Frengi Hastanesi

Günümüze ulaşmayan hastane ile ilgili bilgi devlet arşivlerinde bulunur. H. 1320 / M. 1902 tarihli belgede, hastanenin inşasının tamamlanarak resmi açılışının gerçekleştirildiği belirtilmektedir⁹⁰⁰. Hastanenin günümüze ulaşan herhangi bir görseli bulunmamaktadır.

2.3.36. Ereğli Frengi Hastanesi

Günümüze ulaşmayan yapı ile ilgili herhangi bir görsel bulunmamakla birlikte hastanenin varlığı arşiv belgelerinden bilinmektedir. H. 1319 / M. 1902 tarihli belgede⁹⁰¹ Kastamonu Vilayeti dahilinde bulunan Ereğli ve Çorum hastanelerinin inşası henüz tamamlanamadığı belirtilir. H. 1324 / M. 1906 tarihli hastanenin yarım kalan inşasının tamamlanması ile ilgili belge⁹⁰² ve H. 1324 / M. 1906 tarihli inşa masraflarının karşılanması ile ilgili belgeden⁹⁰³ hastanenin bu tarihte tamamlandığı anlaşılmaktadır.

2.3.37. Kırkağaç Hastanesi

Hastanenin kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte İstanbul Üniversitesi Nadir Eser Kütüphanesi'nde bulunan hastaneye ait fotoğrafın⁹⁰⁴ üzerindeki *Saye-i Merahimvaye-i Hazret-i Hilafetpenahilerinde Kırkağaç Kasabasında bina edilen Hastahane yazısı ile fi 9 Ağustos sene 1319* tarihinden binanın II. Abdülhamid döneminde, 1903 yılından önce yapılmış olduğu söylenebilir.

Planı bulunmayan hastane iki katlı olarak inşa edilmiştir. Ana cephesinde, zemin katta, merkezde yuvarlak kemerli kapı açıklığının yukarısında üçgen alınlık vardır (Fot. 823). Kapının sağında ve solunda düz lentolu ikişer pencere yer alır. Ana cephenin birinci katında düz lentolu beş pencere vardır. Binanın sağ yan cephesinin birinci katı fotoğrafta görülmekte ve burada da ana cephede olduğu düz lentolu pencerelere yer verilmiştir.

⁹⁰⁰ BOA, *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (DH.MKT)*, No: 493 – 7.

⁹⁰¹ BOA, *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (DH.MKT)*, No: 2573 – 24.

⁹⁰² BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), No: 2840 – 212953.

⁹⁰³ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), No: 2925 – 219367.

⁹⁰⁴ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90562---0024.jpg>

Binanın çatı seviyesindeki üç sıra kirpi saçağın binayı dolandığı anlaşılır. Pencereilerin üstlerinde tuğladan basık kemerli hafifletme kemerleri vardır. Yan cephenin sıvasız olması, binanın moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.

2.3.38. Karahisar-ı Şarki Gureba Hastanesi

Şebinkarahisar'daki hastane binası, Sultan II. Abdülhamid döneminde H. 1321 / M. 1903 yılında inşa edilmiştir⁹⁰⁵.

Planı bulunmayan hastaneyi uzaktan gösteren eski bir fotoğraf bulunmaktadır. Hastane geniş bir bahçenin içerisinde yer almakta ve bahçede küçük boyutlu başka binalar da vardır. Fotoğraftan çok net anlaşılammakla birlikte hastanenin üç katlı olarak yapıldığı görülür. Cephelelerinde çok sayıda düz lentolu pencere açıklığı bulunur. Cephe köşeleri belirtilmiş ve yapının üzeri kırma çatıyla örtülmüştür (Fot. 824).

2.3.39. Alaşehir Hastanesi

Manisa'nın Alaşehir ilçesinden inşa edilen hastane günümüze ulaşmamıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan yapıya ait fotoğrafın altında *Saye-i Atıfet-vaye-i Cenab-ı cihanbanilerinde bu sene Alaşehir'de inşa ve küşad olunan Hastahane ve Abd-i memluk hazret şehriyarları Mahmud aliye ifadeleri ile Fî 19 Ağustos sene 1319 tarihi yazmaktadır* (Fot.). Fotoğrafın altındaki bu sene inşa olunan ifadesinden yola çıkılarak hastanenin 1903 yılında II. Abdülhamid zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yüksek bodrum kat üstüne tek katlı olarak inşa edilen hastanenin planı bulunmamaktadır. Hastanenin ana cephesinin ortası içe doğru çekilmiş ve buranın ortasında ana kapı açıklığına yer verilmiştir (Fot. 825). Merdivenle ulaşılan basık kemerli ana kapı açıklığı kesme taştan yapılmıştır. Kapı açıklığının iki yanında düz lentolu birer pencere bulunur. Ana cephenin öne taşkın iki kenarında ise düz lentolu birer pencere açıklığı yer alır. Cephe köşeleri kesme taşla bertilmiş ve pilastr şeklinde düzenlenmiştir. Ana cephenin zemin katında, birinci kat pencereleri hizasında uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu dar pencereler vardır. Ana kapı açıklığının yukarısında, çatı kısmında yuvarlak formlu alınlık yer alır. Alınlığın ortasında kitabe ve kitabenin üstünde tuğra yer almakta, ancak fotoğraftan ne kitabe ne de tuğranın okunması mümkün değildir. Alınlığın yuvarlak kemerinin üstünde alem, iki yanında ise dekoratif vazolar bulunur.

⁹⁰⁵ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 628.

Yapının yan cephesinin zemin katında düz lentolu dört pencere, bodrum katında ise ortada kapı ile bir pencere açıklığı vardır. Zemin ve bodrum kat ayrımı silme ile belirtilmiştir. Saçak seviyesinde, yapıyı dolaşan iki sıra silme yer alır.

2.3.40. Soma Hastanesi

Manisa sınırları içerisinde yer alan Soma kasabasında bir hastane bulunduğu İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan fotoğraftan⁹⁰⁶ tespit edilmektedir. Fotoğrafın üstündeki *Saye-i Merhametvaye-i Hazret-i Hilafetpenahilerinde Soma Kasabasında bu def'a inşa ve küşad edilen Hastahane* ile *Fî 19 Ağustos sene 1319* ifadesinden dolayı hastanenin 1 Eylül 1903 yılında inşa edildiği anlaşılır.

Fotoğraftan ön ve cephesi tanımlanan bilen hastanenin kareye yakın dikdörtgen planlı olarak yapıldığı görülür (Fot. 826). Hastanenin ana cephesinin ortasında, önünde sütunlu düzenleme bulunan kapı açıklığı bulunur. Yüksekçe tutulan hastanenin zemin katına beş basamaklı merdivenle ulaşılmakta ve giriş kısmı eyvan şeklinde dışa açılmaktadır. Cepheyi ikiye bölen sütunlu giriş düzenlemesinin iki yanında düz lentolu ikişer pencereye, pencerelerin yukarısında iki pencereyi kapsayacak şekilde düz atkılı alınlıklara yer verilmiştir. Sütunlu düzenlemenin yukarısında çatı seviyesinde parapet duvarı bulunmakta ve duvarın ortasında yuvarlak formlu alınlık yer almaktadır. Alınlığın ortasında padişah tuğrası ile tuğranın yukarısında ay-yıldız motifi vardır. Tuğranın iki yanında ise kıvrımlı bitkisel süslemeler görülür. Parapet duvarının iki kenarında ve alınlığın üstünde dekoratif vazolar bulunur. Cephe yukarıda profilli saçak silmesiyle sonlandırılmış, cephe köşeleri ise pilastrlar ile belirtilmiştir. Ön cepheye göre özensiz yapılan yan cephede düz lentolu kapı açıklığının ana cephe tarafında düz lentolu iki pencere bulunur. Cephe yukarıda kirpi saçakla sonlanmaktadır. Yapının üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.41. Antep Hamidiye Hastanesi

Arşiv vesikalarındaki Antep Hamidiye Hastanesi'ne ek olarak inşa edilen Antep Hamidiye Nisa Hastanesi'nin açılması ile ilgili belgede, Antep Hamidiye Hastanesi'nin açılışının bir yıl önce olduğu belirtilmektedir⁹⁰⁷. R. 1320 / M. 1904 tarihli belgeden yola çıkarak Antep Hamidiye Hastanesi'nin 1903 yılında inşa edilmiş olduğu varsayılabilir.

⁹⁰⁶ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90562---0028.jpg>

⁹⁰⁷ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 338.

Hastane ortadaki açık avluyu dört yönden çevreleyen odalardan oluşmaktadır (Fot. 827). Geniş bir alanı işgal eden hastane iki katlı olarak düzenlenmiştir. Hastanenin eski fotoğrafında kapı açıklığının bulunduğu kanat görülmektedir. Yuvarlak kemerli kapı açıklığı cephenin orta aksının solunda yer alır, kapının iki köşesinde ve yukarısında basık kemerli toplamda dört pencere açıklığı vardır. Cephenin birinci katında ana kapı açıklığının sağında on solunda dört tane olmak üzere kare formlu küçük pencereler vardır. Bu kanadın tam karşısında bulunan diğer kanadın avluya bakan cephesinin bir kısmı da fotoğraftan görülmektedir. Bu kanadın birinci katında çok sayıda uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu pencereler bulunurken, zemin kattaki yan yana aralıksız sıralan geniş yuvarlak kemerli düzenlemeden, kanadın zemin katının revaklarla avluya açıldığı anlaşılır. Her iki kanadın üzeri kırma çatıyla örtülüyken, yan kanatlar düz dam şeklindedir.

2.3.42. İskenderun Gureba Hastanesi

Hastaneye ait 1903 tarihli bir belgede inşaatının birinci katının kagir olarak tamamlandığı ikinci katının ise bitmek üzere olduğu belirtilmektedir⁹⁰⁸.

Günümüze ulaşmayan hastanenin yalnızca temel atma törenini gösteren fotoğrafı bulunmaktadır⁹⁰⁹.

2.3.43. Edirne Fransız Hastanesi

Edirne'nin günümüzde Kıyık Sempti sınırları içerisinde yer alan Berkuk Ağa Mahallesi Ağa Hamamı Caddesi'nde inşa edilen Fransız Hastanesi'nin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Hastaneye 1904 yılında bir binanın eklenmesini gösteren belgeden⁹¹⁰, Fransız Hastanesi'nin söz konusu tarihten önce yapıldığı anlaşılır.

Arşiv belgeleri arasında Fransız Hastanesi'ne yapılacak olan ek binanın planı ve cephe çizimi yer almaktadır (Çiz.). Bina L planlı olarak tasarlanmıştır. Enlemesine dikdörtgen koridora açılan odalardan meydana gelmektedir. Cephe çiziminde hastanenin süslemeden uzak yalın bir cephe düzenlemesi olduğu görülür. Zemin ve birinci katlarda basık kemerli altışar pencere bulunur. Kat ayrımı silme ile belirtilmiş, cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla hareketlendirilmiş ve üzeri kırma çatıyla örtülmüştür.

⁹⁰⁸ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 460.

⁹⁰⁹ <https://twitter.com/OttomanArchive/status/1234077691177062400/photo/1>

⁹¹⁰ BOA, İrade Hariciye (İ..HR.), No: 402-20.

2.3.44. Isparta Gureba Hastanesi

Mutasarrıf Hüsnu Bey'in girişimleri ve halktan toplanan yardımlarla yapılan hastanenin inşası 1903 yılında başlamış, 1904 yılında tamamlanarak resmi açılışı gerçekleşmiştir⁹¹¹. Mutfak, çamaşırhane, gasilhane ve eczane bölümleri hastaneden ayrı olarak 1905 yılında inşa edilmiştir⁹¹². Yapının özgün planın altında yer alan Kalfaoğlu Mühendis Yanko mührü nedeniyle yapının Mühendis Yanko tarafından tasarlandığı varsayılabilir⁹¹³.

Günümüze ulaşmayan hastane binası, devlet arşivlerinde bulunan özgün planı ve fotoğraflardan tanımlanabilmektedir. Enlemesine dikdörtgen planlı hastane, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Hastanenin zemin ve birinci katı, ortadaki uzunlamasına dikdörtgen koridora iki yandan karşılıklı açılan odalardan oluşur (Çiz. 344, 345). Cephe çizimi ve ana cepheyi gösteren fotoğraftan, hastanenin simetrik cephe anlayışıyla yapıldığı görülür. Zemin katın ortasında yuvarlak kemerli iki kapı açıklığı ile kapının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere vardır. Yapının ana girişinin iki yanında, cepheden ileri ve yukarı taşırılmış kuleye yer verilmiş, böylece ana kapı vurgusu yapılmıştır. Ayrıca kapı açıklığının önünde yer alan iki sütunlu düzenleme ile de ana kapı açıklığı vurgulanmıştır. Üç cepheli olarak düzenlenen kulelerin her cephesinde birer yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunur. Kule ile cephenin köşeleri arasında ikişer yuvarlak kemerli pencere açıklığı yer alır. Birinci katın ortasında alttan iki sütunla desteklenen balkon yer alırken. Balkona pilastr şeklinde düzenlenmiş sövelere oturan yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile geçiş sağlanır. Pencere uygulaması zemin katı tekrar etmekle birlikte burada pencere aralarında pilastrlara yer verilmiştir. Kulelerin çatı seviyesinde, den-danlara yer verilmiş ve kuleler külahla neticelendirilmiştir.

Yapının yan cephesinde, zemin katta, ortada yuvarlak kemerli kapı açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli ikişer pencere açıklığı görülür (Fot. 828).

Yapının arka cephesinin zemin ve birinci katında yuvarlak kemerli yedişer pencere bulunur. Cephe köşeleri şaşırtmalı taşlarla belirtilirken, şaşırtmalı taşlarla pencere arasında ikişer pilastr vardır.

⁹¹¹ N. Yazıcı Metin, agm., 2021a, s. 156-157.

⁹¹² N. Yazıcı Metin, agm., 2021a, s. 157.

⁹¹³ N. Yazıcı Metin, agm., 2021a, s. 158.

Hastanede kat ayrımı tüm cepheyi dolaşan silme ile sağlanmıştır. Çatı parapet duvarıyla çevrilmiş ve duvarın ortasında basık formlu alınlığa yer verilmiştir.

Neo-Klasik üslupla inşa edilen hastane cephe tasarımı açısından farklı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.45. İnegöl Gureba ve Frengi Hastanesi

Günümüze ulaşmayan İnegöl Gureba ve Frengi Hastanesi Tavşancık, Domaniç ve Pazarcık nahiyeleriyle İnegöl köylerindeki frengi hastalarının tedavi edilmesine yönelik olarak kasaba merkezinde inşa edilmiştir⁹¹⁴. Hastanenin temeli Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümünde 1904 yılında atılmıştır⁹¹⁵.

İki katlı olarak inşa edilen İnegöl Gureba ve Frengi Hastanesi enlemesine dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Planı bulunmayan yapının, ana ve yan cephesini eski bir fotoğraftan tanımlamak mümkündür. Ana cephenin zemin katında, ortada düz lentolu ana kapı açıklığı vardır (Fot. 829). Ana kapı açıklığına iki kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Eyvan şeklinde düzenlenen ana kapı açıklığının önünde sütunlu düzenleme yer alır. Ana kapının iki yanında düz lentolu, uzunlamasına dikdörtgen formlu on pencere bulunur. Ancak pencere dağılımında bir dengeden söz etmek mümkün değildir. Kapının bir yanında dört pencere yer alırken diğer tarafında daha sık aralıklarla yerleştirilmiş altı pencere açıklığı görülür. Ana cephenin birinci katının ortasında alttan sütunlarla desteklenen çıkma yer alır. Çıkmanın ön cephesinde iki yan cephesinde ise bir pencere vardır. Çıkmanın iki yanında altışar pencere açıklığı bulunur. Pencereler zemin katta olduğu gibi düz lentolu, uzunlamasına dikdörtgen formludur. Çıkmanın yukarısında, çatı seviyesinde yuvarlak formlu alınlık bulunur.

Yapının yan cephesinin zemin katında, ortada düz lentolu kapı açıklığı bulunurken, kapı açıklığının iki yanında dikdörtgen formlu düz lentolu üçer pencere yer alır. Birinci katın ortasında bir balkon yer alır. Balkona zemin kattaki kapı açıklığının düşey anlamda hizasına yerleştirilen düz lentolu kapı açıklığından geçilir. Balkon kapısının iki yanında düz lentolu, uzunlamasına dikdörtgen formlu üçer pencere açıklığı vardır. Yapının cephelerinde kat ayrımı silme ile belirtilmiş, cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiştir. Bina kırma çatıyla örtülmüş ve çatının cepheden uzatılmasıyla saçak oluşturulmuştur.

⁹¹⁴ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 453.

⁹¹⁵ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 453.

2.3.46. Kırşehir Hapishane Hastanesi

Kırşehir’de bulunan hapishane için kadın ve erkeklere mahsus hastane 1904 yılında inşa edilmiştir. Hastaneye ait fotoğrafın altına “*Saye-i Ümranvaye-i hazret hilafet penahide Kırşehri’nde müceddeden inşa olunan zekûr ve inâsa mahsus habishanelerin hastahane ve memuriyet ve zabita dairelerinin resmidir.*” yazısı ile “9 Teşrinisani 1320.” tarihi yer almaktadır⁹¹⁶. Kırşehir’de hapishane, hastane ve zabtiye memurları dairelerinin inşaatı sırasında göstermiş oldukları emeklerden dolayı inşaat komisyonu reisi Mustafa, aza Hacı Ahmed, sandık emini Yusuf Ziya ve mühendis Süleyman Efendilerin dördüncü Osmanlı Mecidi nişanıyla taltif edilmesi ile ilgili H. 20 Zilka’de 1322 / M. 26 Ocak 1905 tarihli belgeden hastanenin bu tarihten kısa bir süre önce 1904 yılında inşa edilmiş olabileceği varsayılabilir.

Ana cephesini gösteren fotoğraftan hastanenin ortasının iki katlı yan kısımlarının ise tek katlı olduğu görülür (Fot. 830). Ana kapı açıklığının bulunduğu cephenin orta kısmı taşırılarak vurgulanmıştır. Zemin katın ortasında pilastr şeklindeki sövelere oturan yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunur. Ayrıca cephenin sağ kenarında, tek katlı bölümde, düz lentolu iki kapı açıklığı daha vardır. Ana kapı açıklığının solunda üç, sağında iki basık kemerli pencere açıklığı yer alır. İki katlı orta kısımda, kapı açıklığı hizasında ikiz kemerli pencere bulunur. Basık kemerli olarak düzenlenen pencereler dıştan bir basık kemerle çevrelenmiştir. Cephenin iki yanında basık kemerli iki pencere açıklığı vardır. Ortadaki taşıntılı bölüm, yukarıda, üzerinde kitabesi bulunan üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Yapıda kat ayrımı silme ile belirtilmiş, cephe köşeleri pilastrlar ile hareketlendirilmiş, pencere kemer kilit taşları taşırılmıştır. Yapının üzere alaturka kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmış, çatının uzatılmasıyla saçak oluşturulmuştur.

2.3.47. Bursa Hamidiye Hastanesi

Bursa’da ilk hastane, Mutasarrıf Ahmet Vefik Paşa’nın girişimleriyle Damat Efendi Konağı’nın kamulaştırılıp hastaneye dönüştürülmesiyle açılmıştır⁹¹⁷. Daha sonra Ahmet Vefik Paşa’nın girişimleriyle Bursa’da bir hastanenin yapımına başlanmış ancak 1864 yılında Ahmet Vefik Paşa’nın görevden azledilmesiyle hastanenin açılışı 1968 yılında Mutasarrıf Hakkı Paşazade Hacı İzzet Bey zamanında yapılmıştır⁹¹⁸. Zamanla

⁹¹⁶ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-58---0011.jpg>

⁹¹⁷ Sezer Ezer, “Osmanlılar Döneminde Bursa’da Yapıtılan Hastaneler”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 2010, s. 247; Hüseyin Gürsel Bilmiş, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Bursa’da Mimarlık Ortamı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2019, s. 66.

⁹¹⁸ H. G. Bilmiş, *agt.*, s. 66.

mevcut hastane binasının ihtiyacı karşılamaması nedeniyle yeni binalara ihtiyaç duyulmuş, 1904 Mutasarrıf Reşid Mümtaz Paşa'nın girişimleriyle hastane genişletme faaliyetleri başlamış ve 1905 yılında inşaat tamamlanarak açılışı gerçekleştirilmiştir⁹¹⁹.

Hastanenin, 1905 yılında açılan ek binasının ön cephesini gösteren fotoğraftan, orta kısmın yüksekçe tutulmuş bodrum kat üstüne tek katlı yan kısımlar ise iki kat olarak yapıldığı anlaşılır (Fot. 831). Simetrik cephenin ortasında üçgen alınlıklı kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının iki yanında düz lentolu üçer pencere ile bu pencerelerin yukarısında enlemesine dikdörtgen formlu, düz lentolu dar pencereler bulunmaktadır. Cephenin çatı seviyesinde parapet duvarı vardır. İki katlı olarak düzenlenen yan kısımlar cepheden ileri taşırılmıştır. Bu kısımlarda zemin ve birinci katlarda ikişer pencereye yer verilirken, birinci kat pencereleri daha dar tutulmuştur. Yine zemin kat pencerelerinin yukarısında enlemesine dikdörtgen formlu, dar pencereler bulunur. Yan kısımlar üzerinde yuvarlak formlu pencerenin yer aldığı üçgen alınlıklarla sonlanmaktadır. Bodrum katta ise basık kemerli küçük pencerelere yer verilmiştir. Cephede kat ayrımı silme ile belirtilmiş, cephe köşeleri pilastrlar ile yumuşatılmıştır. Yapının üzeri ise beşik çatıyla örtülmüştür.

Hastanenin idari binasının ana ve yan cephelerini gösteren fotoğraftan, yapının yüksek bodrum kat üstüne iki katlı inşa edildiği anlaşılır. Ana cephenin zemin katının önünde bir giriş düzenlemesi yer alır. Bu düzenlemenin ortasında kapı açıklığı, iki yanında ve iki yana bakan cephesinde de birer düz lentolu pencere bulunur. Giriş düzenlemesinin gerisinde ana cephede düz lentolu birer pencere açıklığı vardır. Birinci katta, düz lentolu yedi pencere bulunur. Yapının sol cephesinin ortası cepheden ileri taşırılmış ve buranın hem zemin hem de birinci katında düz lentolu çok sayıda pencereye yer verilmiştir.

Yapının ön ve yan cephesindeki pencerelerinin yukarısında düz atkılı alınlık bulunur. Kat ayrımları silmelerle belirtilmiş, cephe köşeleri pilastrlarla yumuşatılmıştır. Üzeri kırma çatıyla örtülen binanın saçakları çatının cepheden ileri uzatılmasıyla oluşturulmuştur.

⁹¹⁹ Yusuf Ziya Karaaslan, "Osmanlı Devleti Döneminde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi", *Hayat Sağlık, Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, 2015, s. 75.

2.3.48. Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Gureba Hastanesi

Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Gureba Hastanesi'nin devlet arşivlerinde bulunan 20 Muharrem 1902 tarihli belgeye⁹²⁰ göre inşaat masrafının iane suretiyle temin edilmesi belirtilmiştir. Hastanenin yapımının tamamlanıp açıldığını ve padişahın isminin yapıya verileceğini belirten 22 Rebiülahir 1325 / 4 Haziran 1907 tarihli belgeden⁹²¹ yapının 1907 yılında açılışının gerçekleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) Gureba Hastanesi'nin ana cephesini gösteren fotoğraftan yüksek bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır (Fot. 832). Enlemesine dikdörtgen bir alanı kaplayan hastanenin cephesinde simetri hakimdir. Cephenin orta kısmı ile iki ucu ileri taşırılmıştır. Cephenin merkezini vurgulayan ortadaki taşıntılı bölümün zemin katında, ortada, düz lentolu ana kapı açıklığı bulunur. Ana kapı açıklığının yukarısında bir kitabe olduğu görülürken, iki yanında düz lentolu dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı bulunur. Taşıntılı orta kısım ile cephenin iki kenarındaki taşıntılı kısım arasında kalan cephede dörder pencere ile birer kapı açıklığı yer alır. Bu kapı ve pencereler mızrakucu kemerli olarak yapılmıştır. Ana cephenin taşıntılı iki kenarının öne bakan cephesinde ise uzunlamasına dikdörtgen formlu, düz lentolu ikişer pencere bulunurken, ana kapı açıklığına bakan cephesinde birer pencere açıklığı görülür. Ortadaki taşıntılı kısmın yukarısında çatı seviyesinde iki kademeli üçgen alıklık yer almaktadır. Alınlığın ortasında kitabe, kitabenin üstünde ise ay-yıldız motifi vardır.

Yapının birinci katı zemin katı tekrarlarlarken, burada ana kapı hizasında balkona yer verilmiştir. Balkona basık kemerli kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Taşıntılı bölümlerin arasında kalan kısımda, zemin kattan farklı olarak kapı açıklığı yerine pencere açıklığına yer verilmiştir.

Bodrum katta, içte kalan cephede üç, taşıntılı yan kısımlar ikişer olmak üzere basık kemerli yedi küçük pencere bulunur.

Yapının cephelerinde kat ayrımı silme ile belirtilmiş, cephe köşelerinde pilastrlara yer verilmiştir. Kıрма çatı ile örtülen binanın saçak kısmında silmelerle oluşturulmuştur.

⁹²⁰ BOA, DH.MKT., No: 491 - 48

⁹²¹ N. Sarı – A. Z. İzgöer – R. Tuğ, *age.*, s. 626.

2.3.49. Manisa Gureba Hastanesi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yer alan bir fotoğraftan⁹²² Manisa Gureba Hastanesi'nin II. Abdülhamid döneminde yaptırılmış olduğu anlaşılır.

Hastanenin, fotoğraflarından iki katlı olduğu ve etrafı duvarla çevrili geniş bir bahçe içerisinde olduğu anlaşılır (Fot. 833, 834). Fotoğrafın solundaki kısa cephenin zemin katında, orta, kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının iki yanında, sayısı tam olarak tespit edilmeyen düz lentolu pencereler yer almaktadır. Kapı açıklığının önünde yer alan iki sütunlu düzenleme yukarıdaki çıkmayı desteklemektedir. Birinci katta çıkmanın iki yanında düz lentolu pencere açıklıkları bulunur. Çıkma yukarıda üçgen alınlıkla sonlanır.

Fotoğrafın sağ tarafındaki yapının uzun kenarının ortasında üçgen alınlık görülürken, ağaçlardan tam olarak anlaşılamayan bu kısımda üçgen alınlık kullanımı ve cepheden ileri taşırılması gibi vurgu amaçlı yapılan uygulamalar burada bir kapı olduğuna işaret etmektedir. Cephenin zemin katı görülmezken, birinci katında düz atkılı pencere açıklıkları vardır. Pencereler hafif ileri taşırılmış, cephe köşeleri pilastrla yumuşatılmış, profilli saçağa yer verilmiş ve yapı kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.50. Elazığ Annie Tracy Riggs Hastanesi

Elazığ Annie Tracy Riggs Hastanesi, Amerikan Board'ın desteklediği Fırat Koleji ile Amerika'daki Amerikalı ve Ermenilerin yardımıyla Dr. Henry Herbert Atkinson tarafından 1910 yılında yaptırılmıştır⁹²³.

Hastane bodrum kat üstüne iki katlı olarak inşa edilmiştir (Fot. 835). Çaprazdan çekilmiş fotoğrafına göre hastane birbirine bitişik iki binadan oluşur. Öndeki binanın zemin katında, ortada merdivenle ulaşılan düz lentolu kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığının iki yanında düz lentolu ikişer pencere, önünde ise dört sütunlu giriş sahanlığı bulunur. Birinci katın ortasında alttan dört sütunla desteklenen balkon bulunur. Balkona düz lentolu kapı ile geçilirken, kapı açıklığının iki yanında düz lentolu ikişer pencere açıklığı bulunur. Balkonun üzeri üçgen alınlıklı sundurma ile kapatılmıştır. Cephe çatı seviyesinde üçgen şeklinde sonlanırken, burada yer alan düz lentolu dört pencereden, yapının çatı katının da bulunduğu anlaşılır. Yapının yan cephesinde zemin ve birinci katta altışar düz lentolu pencere bulunur.

⁹²² <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90410---0010.jpg>

⁹²³ Orhan Kılıç, "Kendi Yazdıkları Işığında Amerikan Misyonerlerin Harput'taki Faaliyetleri", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 20/4, 2007, s. 486.

Hastanenin gerisindeki bitişik binasının öne bakan cephesinin zemin katında düz lentolu üç pencere vardır. Cephenin birinci katında cephe boyunca uzanan balkon, balkona geçişi sağlayan düz lentolu kapı açıklığı ile kapının iki yanında birer pencere açıklığı yer alır. Yapının yan cephesinde ise zemin ve birinci katta dokuzar düz lentolu pencere vardır. Hastaneyi oluşturan binalar beşik çatılı olarak yapılmış ve çatının cepheden ileri taşırılmasıyla saçaklar oluşturulmuştur.

Annie Tracy Riggs Hastanesi, yalın ve simetrik cepheleri, sütunlu ve üçgen alınlıklı giriş düzenlemesiyle Colonial Revival üslubu yansıtmaktadır.

2.3.51. Konya Amerikan Hastanesi

Konya Amerikan Hastanesi, Dr. Dodd'un girişimleriyle 1911 yılında inşasına başlanmış ve 1912 yılında açılmıştır⁹²⁴.

Etrafı duvarla çevrili bir bahçe içerisinde yer alan hastane enlemesine dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (Fot. 836). Fotoğraftan hastanenin arka ve yan cephesi görünmektedir. Muhtemelen hastanenin ana cephesi bahçeye bakmaktadır. Yapı yüksek bodrum kat üstüne iki kat ve çatı katından oluşur. Arka cephenin zemin katında sekiz, birinci katında altı düz lentolu pencere açıklığı, çatı katında ise üç dormer pencere bulunur. Cephede kat ayrımı silme ile belirtilmiştir. Yapının yan cephesinin zemin ve birinci katının yarısını balkon kaplamakta, diğer yarısının zemin katında bir, birinci katında iki pencere açıklığı yer almaktadır. Yan cephenin çatısında ise üç dormer pencere vardır.

Hastane binasının yanında, bahçeye geçişi sağlayan kapının bitişiğinde üçgen alınlıklı, tek katlı, küçük bir bina daha bulunmaktadır.

2.3.52. İzmit Gureba Hastanesi

İzmit'in Baç Mahallesi İn Bayırı Mevkii'nde, İzmit Mutasarrıfı Mehmet Nüzhet Efendi'nin girişimleriyle 1911 yılında inşasına başlanan hastane 1914 yılında tamamlanmıştır⁹²⁵.

Üç bloktan oluşan hastaneden ikisini gösteren uzaktan çekilmiş fotoğraftan blokların enlemesine dikdörtgen planlı ve iki katlı yapıldığı görülür (Fot. 837). Pencereleler

⁹²⁴ İ. Yücel, "Yakın Şarkta Batı Nüfuzu Üzerine Bir Değerlendirme: Anadolu'daki Amerikan Misyon Hastaneleri (1880-1930)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2011, s. 232 – 233.

⁹²⁵ Nermin Ersoy, "İzmit Gureba Hastanesi'nden 1914 (1863) Kocaeli Devlet Hastanesi'ne: 100 Yıl", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, c. 3, Kocaeli 2016, s. 1646-1647.

düz lentolu yapılmışken, alttaki binanın kat ayrımı silmeyle sağlanmıştır. Her iki yapının da üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır.

Şennur Kaya, hastaneyi oluşturan iki yapının günümüzde Saraybahçe İlköğretim Okulu binaları olarak kullanıldığını belirtmektedir⁹²⁶. Ancak günümüzdeki binaların cephe özelliklerine bakıldığında gureba hastanesi binalarından oldukça farklı olduğu görülür. Günümüzde okul olarak kullanılan binaların pencere büyüklükleri ile çatısı farklılık göstermekte ve cephesinde kat ayrımını belirten silme bulunmamaktadır. Ayrıca okul müdür yardımcısı da mevcut binaların 1976 yapıldığını belirtmektedir.

2.3.53. İzmir Alman Hastanesi

Hastaneler Sokağı'nda yer alan Alman Hastanesi, Diyakonsi Cemiyetine bağlı rahipler tarafından idare edilmiştir⁹²⁷. Günümüze ulaşmayan hastanenin mimarisi ile ilgili herhangi bir bilgi ve belge yer almamaktadır.

⁹²⁶ Şennur Kaya, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir Kenti*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 169.

⁹²⁷ M. Karayaman, *age.*, s. 62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı devletinde, 18. yüzyılda ilk olarak askeri alanda başlayan modernleşme hareketleri zamanla sosyal, kültürel ve kamu alanlarına da sirayet etmiş, Batılılaşmanın etkisiyle 18. yüzyılın sonunda hastane, postane, belediye, hükümet konağı, adliye, otel, banka gibi yapı türleri ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde halk gezici hekimler ve darüşşifalar aracılığıyla sağlık hizmeti alırken, 18. yüzyılın sonunda, III. Selim döneminde modern anlamda ilk hastane binaları inşa edilmiştir. Ancak III. Selim döneminden günümüze ulaşan herhangi bir hastane bulunmamakla birlikte, bu hastanelerin varlığına dair bilgilere kaynaklarda rastlanılmaktadır. Günümüze ulaşan en eski tarihli hastane ise II. Mahmut tarafından yaptırılan İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi'dir (1827-28). İlk hastaneler, Osmanlı medreseleri ve darüşşifaları ile kışlalarında görülen, açık avlunun etrafını çevreleyen koridorlar ve koridorların gerisindeki odalardan meydana gelen plan sistemini yansıtır. İlk örnekleri başkentte görülen modern hastaneler daha sonra taşrada da kendini göstermeye başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde neredeyse her şehirde bir hastane binası yapılmasına çalışılmıştır.

Sivil hastanelerin yaygınlaşması salgın hastalıkların artması ile paralellik gösterir. İlk sivil hastane Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi'nin medresesinin hastaneye dönüştürülmesi ile oluşturulan Edirnekapı Gureba ve Bekar Hastanesi'dir. İlk inşa edilen sivil hastane ise İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47) dir. Söz konusu hastane, askeri hastanelerde olduğu gibi avluyu çevreleyen koridorlar ve odalardan meydana gelen orta avlulu plan tipinde ortaya koyulmuştur. Gureba hastanelerinin isimleri döneme göre değişiklik göstermiş, II. Abdülhamid Döneminde *Hamidiye*, İttihat ve Terakki döneminde *Memleket*, 1940'lı yıllarda *Millet* ve Sağlık Bakanlığı kurulduktan sonra *Devlet* olarak adlandırılmıştır⁹²⁸. Söz konusu hastanelerin inşası genellikle mutasarrıf, belediye başkanı ve şehrin önde gelenlerinin girişimleri ve halkın desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu dönemdeki kamu binalarının çoğunun *ianeten* yani halktan toplanan yardımlar ile belediyelerin destekleri ile inşa edildiği

⁹²⁸ Z. Tonbul – Ö. Forta, *age.*, s.23.

bilinmektedir⁹²⁹. Arşiv belgelerinde, hastanelerin inşa edilmesi için piyangolar düzenlendiği de belirtilmektedir. Modern hastane binalarından yalnızca İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47) ve İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi (1875-82) vakıf sistemi ile inşa edilmiştir.

Avrupa’da Sanayi Devrimi ile bir sıçrama yaşanmış, hızlı ve büyük bir gelişim ortaya çıkmıştır. Avrupa’daki bu hızlı gelişim elbette tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Batılı güçler hammadde sağlamak, dünya pazarından daha büyük pay sahibi olmak ve daha rahat ulaşım sağlayabilmek için önemli mevkileri elde tutma yarışına girişmişlerdir.

Hristiyanlığı yaymak için oluşturulan misyonerlik faaliyetleri 19. yüzyılda Batılıların emperyalist emellerine hizmet eden bir hareket haline dönüşerek, Osmanlı Devleti’ndeki azınlıkların kışkırtılmasına ve devletin dağılmasına zemin hazırlamıştır⁹³⁰. Osmanlı Devleti, kozmopolit yapısı, azınlıklara geniş hakların verilmesi, yabancılara tanınan kapitülasyonlar gibi birçok etken nedeniyle misyonerlerin faaliyetlerine açık hale gelmiştir⁹³¹. Bu kapsamda Fransa ve Avusturya Katoliklerin, Rusya Ortodoksların, İngiltere, Amerika ve Almanya ise Protestanların koruyuculuğunu üstlenmiş ve misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır⁹³². Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere tanınan haklar ve serbestlikler misyonerlik hareketinin daha da hızlı yayılmasını sağlamıştır⁹³³. Osmanlı coğrafyasından daha çok pay kapmak için özellikle İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve Amerika misyonerlik yarışı içine girmiş, bunun için seçtikleri en ideal yöntemlerden biri de sağlık faaliyetleri olmuştur⁹³⁴. Sağlık tesislerinin azlığı, çok sayıda hastanın bulunması, doktor sayısındaki yetersizlik de misyonerlerin sağlık alanında faaliyet göstermelerinde etkilidir⁹³⁵. Sağlık alanında misyonerlik yapmanın bir nedeni de Hz. İsa’nın şifa verme gücünün olması gibi dini bir

⁹²⁹ Sadet Altay, *Atatürk Döneminde Numune Hastanelerine Dönüştürülen Osmanlı Hastaneleri (1924-1938)*, Ankara 2019, s. 15; Nurcan Yazıcı Metin, “Osmanlı’nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeoğlu Gurebâ Hastanesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29/2, 2020a, s. 958.

⁹³⁰ Ayten Sezer, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, c. 2, Ankara 1999, s.183; Erdal Açıkse, “Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”, *Osmanlı*, c. 2, Ankara 1999, s.197-198; Bengül Polat – Ratip Ayaz, “İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nin Yıkılış Sürecine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, 2017, s. 4.

⁹³¹ Ayten Sezer Ağır, Dünden Bugüne İstanbul’daki Misyonerlik Faaliyetleri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8/15, 2012, s. 107

⁹³² Mustafa Erdem, “Türkiye’de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 2005, s.271-272.

⁹³³ İ. Yücel, *age.*, s. 41.

⁹³⁴ A. Sezer, *agm.*, s. 183.

⁹³⁵ B. Polat – R. Ayaz, *agm.*, s. 15.

temeli bulunmaktadır. Bir kişiye ya da yakınına şifa vermek, birini ölümden döndürmek insanlara ulaşmak, onları etkilemek için önemli bir yöntem olarak görülmüştür⁹³⁶.

Özellikle İstanbul ve İzmir gibi kozmopolit yapıya sahip şehirlerde misyonerlik faaliyetlerinin hat safhaya ulaştığı görülür. Amerikalıların misyonerlik faaliyetlerini Ermeni misyonu olarak belirlediği ve çalışmalarını Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde yaptıkları, ikincil olarak ise Rumlar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri anlaşılır⁹³⁷. Yine Alman misyonerlerin Anadolu'daki faaliyetlerinin tamamının Ermenilere yönelik olduğu görülür⁹³⁸. Araplar, Maruniler, Dürziler, Nesturiler, Süryaniler, Yezidiler, Keldaniler ve Yakubiler misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer unsurlardır⁹³⁹. Misyonerlerin, Müslümanlara yönelik olarak 1908 yılına kadar yoğun bir faaliyette bulunmadıkları anlaşılır. Bunun en önemli nedeni ise Osmanlı Devleti'nin Müslümanlara din değiştirme olanağı sağlamaması ve misyonerlerin inşa ettikleri kuruluşlarının zarar görmesinden endişe etmeleri olarak görülür⁹⁴⁰. Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlık hizmetleri konusunda yetersiz olması, misyonerlerin bu alandaki faaliyetlerini kolaylaştırmış; din, dil, ırk ayırt etmeksizin sağladıkları bu hizmetleri yönetim ve halk tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Hatta kimi misyoner doktorlar padişah tarafından ödüllendirilmiştir⁹⁴¹.

19. yüzyılın son çeyreğinde ise misyonerlerin faaliyetlerinden rahatsızlık duyulmaya başlanmış ve II. Abdülhamid döneminde bu faaliyetleri azaltmak amacıyla eğitim ve sağlık hizmetleri genişletilmiştir. Ülkenin her yerinde yeni eğitim ve sağlık kuruluşları açılmaya başlanmış ve bu kurumların iyileştirilmesi için adımlar atılmıştır⁹⁴². Misyoner okullarından mezun olan doktorların Osmanlı Devleti tarafından açılan hastanelerde görev almalarının uygun olmadığına dair devlet tarafından açıklamalar yapılmıştır⁹⁴³. Belgesiz şekilde doktorluk yapmak 1887 yılında yasaklanarak İstanbul'dan

⁹³⁶ Meral Kuzgun – Ebru Güher, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/9, 2015, s. 515; Faruk Taşkın, “Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye’deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VI/2, 2017, s. 153-155; B. Polat – R. Ayaz, agm., s. 14.

⁹³⁷ Hasan Hüseyin Tekin – Hasan Baktır, *Talas Amerikan Koleji Klinik Tarihinden Bir Kesit*, Kayseri 2016, s. 20; İ. Yücel, *age.*, s. 29-31

⁹³⁸ Uğur İnan, *Osmanlı Devleti’nde Alman Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2013, s.298

⁹³⁹ İ. Yücel, *age.*, s. 34; B. Polat – R. Ayaz, agm., s. 34.

⁹⁴⁰ İ. Yücel, *age.*, s. 38.

⁹⁴¹ F. Taşkın, agm., s. 171.

⁹⁴² F. Taşkın, agm., s. 169; B. Polat – R. Ayaz, agm., s. 13-14.

⁹⁴³ F. Taşkın, agm., s. 169.

doktorluk belgesi alınması zorunlu hale getirilmiş, 1903 yılında eyaletlere yazı gönderilerek misyonerlerin ruhsatsız bina inşa etmelerine müsaade edilmemesi ve tespit edilen ruhsatsız kurumların kapatılması belirtilmiştir⁹⁴⁴. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı kaldırması misyonerlik faaliyetlerini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. 1915 yılında bir genelge yayımlanarak mevcudiyetini devam ettiren yabancı kurumlara dış güçlerin müdahalesi engellenerek, bu kurumlar yalnızca Osmanlı Devleti'nin denetimi altına alınmış, vergiden muaf olan bu kurumlardan yeniden vergi alınmaya başlanmış ve misyonerlerin yeni kurum açmalarını kısıtlayıcı hükümler getirilmiştir⁹⁴⁵. Bu dönemde hastaneler başta olmak üzere birçok misyonerlik kurumuna askeri ihtiyaçlardan dolayı Osmanlı Devleti tarafından el konulması, misyonerlik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir⁹⁴⁶.

Osmanlı devletinde yaşayan azınlıklar ve misyonerler, izne tabi olarak hastane açmışlardır. Kendi tebaaları başta olmak üzere herkese sağlık hizmeti veren bu azınlık ve misyon hastaneleri Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinde inşa edilmiştir. Azınlık hastaneleri kendi cemaatinin dini başkanına bağlı olarak hizmet vermiştir⁹⁴⁷. Avrupa ve Amerika'nın desteğiyle yapılan misyon hastaneleri ise tarikat mensubu rahip ve rahibeler tarafından kontrol edilmiştir⁹⁴⁸. Yani yabancılar tarafından inşa edilen hastanelerin çoğu dini bir temele sahiptir. Osmanlı Devleti'nde Ermeni, Rum ve Musevilere ait azınlık hastaneleri ile Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Bulgaristan, Hollanda, İsviçre ve Amerika devletlerine ait misyon hastaneleri de kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin önemli liman şehirleri olan İstanbul ve İzmir'de yoğun ticaret faaliyetler yürüten yabancıların da kendi denizcileri için hastane açtıkları görülmüştür. İstanbul İtalyan Hastanesi (1876), İzmir İngiliz Hastanesi (1895), İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04), İzmir Fransız Hastanesi (1908) denizcilerin tedavi edilmesi için açılan hastanelerdendir. Amerikalı misyonerler ise Anadolu'da Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Kayseri, Amasya, Diyarbakır, Adana, Gaziantep ve Van'da misyonerlik çalışmalarını gerçekleştirebilmek için hastaneler inşa etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla blok tipinde inşa edilen hastanelerin yanı sıra pavyon tipi olarak adlandırılan pek çok binadan meydana gelen hastaneler de mevcuttur.

⁹⁴⁴ F. Taşkın, *agm.*, s. 169; İ. Yücel, *age.*, s. 68-69.

⁹⁴⁵ İ. Yücel, *age.*, s. 72-73.

⁹⁴⁶ İ. Yücel, *age.*, s. 74.

⁹⁴⁷ N. Sarı - A.Z. İzgöer - R. Tuğ, *age.*, s. 36.

⁹⁴⁸ N. Sarı - A.Z. İzgöer - R. Tuğ, *age.*, s. 38.

Bunlardan İstanbul Surp Pırgiç Hastanesi (1832-34), İstanbul Balıklı Rum Hastanesi (1836-39), Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi (1853), İstanbul Fransız Lape Hastanesi (1858), İstanbul İtalyan Hastanesi (1876), İstanbul Alman Hastanesi (1877), Antep Amerikan Hastanesi (1880), İzmir İngiliz Hastanesi (1895), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (1900), İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi (1910-12), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi (1911-13), İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi (1907-08) pavyon tipinde çok sayıda binadan meydana gelir. Ancak söz konusu hastanelerin baştan planlı olarak yapılmasından ziyade zamanla ihtiyaca göre eklemeler yapılarak pavyon tipine dönüştürüldüğü görülür. Kapalı koridorlarla beş bloğun birbirine bağlandığı İstanbul Numune Hastanesi (1899-1903) ve üç bloğu birbirine bağlayan İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92) pavyon tipinin farklı bir uygulaması olarak karşımıza çıkar.

Hastaneler, dönemin diğer kamu yapıları olan hükümet konakları, belediye binaları, okullar gibi geniş bahçeler içerisinde yer almaktadır.

3.1. Hastanelerin Konumu

M.S. I. - II. yüzyılda yaşamış olan Hint Kralı Kanishka'nın hekimi Çaraka (Caraka), iyi bir hastanede bulunması gereken özellikleri tarif ederken hafif esintili, sisten uzak, kötü kokulardan, güneşten ve seslerden arındırılmış bir alanda olması gerektiğini vurgulamıştır⁹⁴⁹. Yaklaşık 1700 yıl sonra yazılmış “Piyade ve Süvari Sınıflarına Mahsus ve Programına Muvafık Fenn-i Mimarî” adlı kitapta da benzer kıstaslara yer verildiği görülür. Söz konusu kitapta hastanelerin kalabalık mahallerden uzak olması, ne çok yüksek ne de alçak bir yerde olmaması gerektiği ve hastaların gönüllerine ferahlık vermesi için şehrin en güzel ve manzaralı yerinde inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁹⁵⁰. Nitekim Osmanlı dönemi hastanelerinin de bu kıstaslara uyularak gürültüden uzak, gerekli hava sirkülasyonunun sağlandığı yerlerde inşa edildiği görülür. Yine söz konusu kitapta, hastanelerin kalabalık mahallerin uzağında, şehrin kenarında yapılması gerektiği belirtilirken aynı zamanda hanelere yakın ve ulaşılabilir olması gerektiği söylenmiştir⁹⁵¹. İncelenen hastanelerin, Fenn-i Mimarî kitabında belirtildiği gibi genellikle şehrin dış sınırında konumlandırıldıkları anlaşılır. İstanbul Ermeni Surp Pırgiç Hastanesi (1832-34), İstanbul Balıklı Rum Hastanesi (1836-39), İstanbul Fransız Lape Hastanesi (1858),

⁹⁴⁹ A. Lyons, *age.*, s. 119.

⁹⁵⁰ Ahmet Şükrü, *Piyade ve Süvari Sınıflarına Mahsus ve Programına Muvafık Fenn-i Mimarî*, İstanbul 1884, s. 124.

⁹⁵¹ A. Şükrü, *age.*, s. 124.

İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi (1875-82), Antep Amerikan Hastanesi (1880), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), İzmir İngiliz Hastanesi (1895), Çanakkale Askeri Hastanesi (19. Yüzyıl Sonu), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (1900), Samsun Canik Hamidiye Hastanesi (1900-02), Urfa İsviçre Hastanesi (1901), Urfa Hamidiye Hastanesi (1901), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04), Mersin Millet Hastanesi, İzmir Fransız Hastanesi (1908), Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi (1911-149), Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15), Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16), İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (1916) ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi (1920-23) söz konusu konum dikkate alınarak inşa edilmiştir. İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47) ise merkezin dışında, ancak yüksekçe bir tepe yerine çukurda yapılmıştır. Tıp Fakültesi Reisi Cemil Bey (Topuzlu), 11 Mayıs 1909 tarihindeki yazısında Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi'nin çukur bir alanda yer almasından dolayı havalandırmaya uygun olmadığını belirtmiştir⁹⁵². Bu ifade, hastanelerin hava akışının sağlandığı yeterli yükseklikte kurulmasının önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

İstanbul ve İzmir'deki yabancılara ait hastane binaları genellikle gayrimüslim kesimin yaşadığı bölgelerde ve birbirlerine yakın konumlarda inşa edilmiştir. İstanbul'da hastaneler yabancı nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Beyoğlu'nda toplanmıştır. İtalyan Hastanesi (1876), Alman Hastanesi (1877), Jeremy Hastanesi (1891), Henri Giffard Hastanesi (1894-96), İngiliz Hastanesi (1902-04) ve Avusturya-Macaristan Hastanesi (1910-12) ile sonradan hastaneye çevrilen Avusturya Sen Jorj Hastanesi Beyoğlu'nda yer alır. İzmir'deki 19. yüzyılın başında inşa edilen ve günümüze ulaşmayan Saint Antoine Hastanesi, Rum Hastanesi, ilk İngiliz Hastanesi ve Hollanda Hastanesi o dönem hastane sokağı (Rue des Hospitaux) olarak adlandırılan yerde toplanmıştır⁹⁵³. Daha sonra inşa edilen hastaneler ise şehrin farklı alanlarında bulunur. Anadolu'daki Amerikalılara ait Antep Amerikan Hastanesi (1880), Talas Amerikan Hastanesi (1900), Merzifon Amerikan Hastanesi'nin (1911-14) Ermeni nüfusunun yoğun olarak yaşadığı şehirlerde, yerleşim yerinin dışında olduğu görülür.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması nedeniyle kara kuvvetlerinin ihtiyacını karşılamak amacıyla askeri alanda yeni ve modern kışlalar inşa edilmiştir⁹⁵⁴. Yerleşim

⁹⁵² N. Yıldırım, *agm.*, 2019, s. 227.

⁹⁵³ R. Beyru, *age.*, s. 59-61.

⁹⁵⁴ A. Çiftçi, *agt.*, s. 75.

yerinin dışında inşa edilen kışlalarda, askerlerin sağlık hizmetlerinin karşılanması için modernleşme hareketine uygun hastanelere ihtiyaç duyulmuştur. Fenn-i Mimarî kitabında da belirtildiği gibi modern askeri hastaneler, kışlalara yakın olarak konumlandırılmıştır⁹⁵⁵. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1826-27) Davutpaşa ve Rami kışlalarının askerleri için, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi (1845) Selimiye Kışlası askerleri için, İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (1841-43) Bab-ı Seraskeri askerleri için, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi (1846-48) Asakîr-i Hassa-yı Şahane askerleri için, İstanbul Gümüşsuyu Hastanesi (1847-50) Taşkışla'daki topçu askerleri için, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi (1853) Tersane-i Âmire'deki askerler için, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883) Sarı Kışla askerleri için, İstanbul Zeytinburnu Hastanesi (1893-94) askeri sanayi bölgesindeki askerler için, Edirne Merkez Askeri Hastanesi (1889) Edirne Piyade Kışlası askerleri için, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891) Sarıkışla askerleri için inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra Edirne Demirtaş Hastanesi (1888-91) istasyon merkezine yakın olarak tahliye edilen askerlerin bakımı için, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (1899-03) ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri için yapılmıştır.

3.2. Hastanelerin Plan Tipleri

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda inşa edilen hastanelerin planlarına bakıldığında bir birliktelikten söz etmek mümkün değildir. Farklı birçok plan tipini yansıtan uygulamalara yer verilmiştir. Plan tipi olarak ele alınan yapıların eklemeler dışında ilk hali ile yapılan binaları bağlamında ele alınmasının uygun olacağı varsayılabilir. Buradan hareketle genel olarak hastanelerin simetrik bir planlamaya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Osmanlı'nın geç döneminde inşa edilen modern hastanelerden Türkiye'de günümüze ulaşan 48 örnekte 8 farklı plan tipi ile karşılaşıldığı sonucuna varılır. Bu plan tipleri şunlardır:

1. Dikdörtgen Planlı Hastaneler
 - A. Girişe Göre Enine Düzenlemeli Hastaneler
 - B. Girişe Göre Boyuna Düzenlemeli Hastaneler
2. Orta Avlulu Hastaneler
3. "U" Planlı Hastaneler

⁹⁵⁵ A. Şükrü, *age.*, s. 124.

4. “T” Planlı Hastaneler
5. “E” Planlı Hastaneler
 - A. “E” Planlı Hastaneler
 - B. Sırt Sırta Vermiş “E” Planlı Hastaneler
6. “Y” Planlı Hastaneler
7. Kapılı Koridorlarla Birbirine Bağlanan Bloklardan Oluşan Plan Tipindeki Hastaneler
8. Münferit Plan Tipindeki Hastaneler
 1. Dikdörtgen Planlı Hastaneler:

A. Girişe Göre Enine Düzenlemeli Hastaneler: Enlemesine dikdörtgen bir koridorun iki yanına karşılıklı olarak sıralanan odalardan oluşmaktadır. Genellikle yapının uzun kenarlarından birinin ortasında binanın ana girişine yer verilmiş, bunun tam karşısına da katlar arası geçişi sağlayan merdiven konulmuştur. Bu alt grubun örnekleri şunlardır: İstanbul Seraskeri Hastanesi (1841-43) (Çiz. 19), İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi (1846-48) (Çiz. 44), İstanbul Alman Hastanesi (1877) (Çiz. 137), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) (Çiz. 177), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (1893-94) (Çiz. 207), İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi (1907-08) (Çiz. 264), Mersin Millet Hastanesi (1907-08) (Çiz. 266), İzmir Fransız Hastanesi (1908) (Çiz. 269), İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi (1910-12) (Çiz. 276), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası ile Merkez Dairesi (1911-13) (Çiz. 297, 300) ve Mersin Silifke Gureba Hastanesi (1915) (Çiz. 315) bu plan tipindedir. Günümüze ulaşmayan Tarsus Gureba Hastanesi enlemesine dikdörtgen planlıdır. Bosna-Hersek İzvornik Askeri Hastanesi⁹⁵⁶, Türkiye sınırları dışında inşa edilen dikdörtgen planlı hastanelerdendir. Bu plan tipi dönemin diğer kamu yapılarında da sıkça kullanılmıştır. Erzurum Hükümet Konağı (20. yy’ın başı)⁹⁵⁷, Bolu Hükümet Konağı (1903-1910’ların başı)⁹⁵⁸, Çankırı mevcut Hükümet Konağı (1903-1905)⁹⁵⁹, Mardin Hükümet Konağı (19. yy’ın son çeyreği)⁹⁶⁰, inşa edilecek Manisa Hükümet Konağı (1903-1914)⁹⁶¹, Kartal Kazası Hükümet Konağı (20. yy’ın

⁹⁵⁶ Murat Babuçoğlu - Orhan Özdil - Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı Belgelerinde Askeri Tıp ve Balkan Askeri Hastaneleri*, Ankara 2013, s.138-139.

⁹⁵⁷ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 54-55. Çizim No: F.8.

⁹⁵⁸ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 62-63. Çizim No: F.20.

⁹⁵⁹ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 64-65. Çizim No: F.21.

⁹⁶⁰ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 71-72. Çizim No: F.33.

⁹⁶¹ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 72-73. Çizim No: F.37.

başı)⁹⁶², Kastamonu Hükümet Konağı (20. yy'ın başı)⁹⁶³, Sivas Hükümet Konağı (1884)⁹⁶⁴, Adana Hükümet Konağı (1899-1901)⁹⁶⁵, Malatya Askerlik Şubesi Binası (1893-1899)⁹⁶⁶, Edirne Redif Dairesi (1905-1906)⁹⁶⁷, Amasya Belediye Binası (1913-1924)⁹⁶⁸, Kütahya İdadisi (1891)⁹⁶⁹, Çanakkale İdadisi (1892)⁹⁷⁰, Çankırı İdadisi (1886-1893)⁹⁷¹, Balıkesir İdadisi (1888-1895)⁹⁷², Isparta İdadisi (1908)⁹⁷³, Mardin İdadisi (1900)⁹⁷⁴, Edirne Dar'ül İrfanı (1909)⁹⁷⁵, Edirne Hamidiye Sanayi Mektebi (1895)⁹⁷⁶, İstanbul Kocamustafapaşa Askeri Rüştüyesi (1875-1876)⁹⁷⁷, Beyrut Askeri Rüştüyesi (1874)⁹⁷⁸. İstanbul Jeremy Hastanesi (1891) (Çiz. 197), enlemesine dikdörtgen planlı olup, iç mekân dağılımı açısından farklılık gösterir. İç kısımda katlar aynı düzlemde yer almamakta ve yapının ortasına yerleştirilen merdivenle aynı düzlemde olmayan katlara geçiş yapılmaktadır. Ayrıca odalara hollerden dağılım sağlanmaktadır.

B. Giriş Göre Boyuna Düzenlemeli Hastaneler: Uzunlamasına dikdörtgen bir koridorun iki yanına karşılıklı olarak yerleştirilen odalardan oluşan şema ise dikdörtgen planlı hastanelerde görülen ikinci alt grubu oluşturmaktadır. Burada kapı açıklığı kısa kenarlardan birinin merkezine yerleştirilmiş ve giriş aksında katlar arası geçişi sağlayan merdivenler görülür. Bu alt grubun örnekleri de şunlardır: İzmir İngiliz Hastanesi A Blok (1895) (Çiz. 213), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (1900) (Çiz. 229), İzmir Emraz-ı

⁹⁶² N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 78. Çizim No: F.53.

⁹⁶³ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 103. Çizim No: F.75.

⁹⁶⁴ Mustafa Bulut, *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 18. Çizim No: 11.

⁹⁶⁵ Nur Umar – Cengiz Can, “Adana Vilayeti Hükümet Konakları”, *Megaron*, 14/4, 2019, s. 532. Çizim No: 3.

⁹⁶⁶ Muzaffer Yılmaz, “Malatya Askerlik Şubesi Binası”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.20, 2018, s. 412. Çizim No: 5

⁹⁶⁷ Servet Ünkazan, *Osmanlı Dönemi Askeri Mimarisini*, İstanbul 2013, s. 68. Binanın çizimi Trakya Üniversitesi'nden alınmıştır.

⁹⁶⁸ Emre Kolay, *Osmanlı Yerel Yönetim Sisteminin Mimari Alana Yansıması: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Belediye Binaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 218. Çizim No: 48.

⁹⁶⁹ Raşan Toptaş, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdadî Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2020, s. 76-77. Çizim No: 11.

⁹⁷⁰ R. Toptaş, *agt.*, s. 101. Çizim No: 20.

⁹⁷¹ R. Toptaş, *agt.*, s. 125. Çizim No: 28.

⁹⁷² R. Toptaş, *agt.*, s. 135. Çizim No: 35.

⁹⁷³ R. Toptaş, *agt.*, s. 174. Çizim No: 53.

⁹⁷⁴ R. Toptaş, *agt.*, s. 216. Çizim No: 72.

⁹⁷⁵ Nurcan Toprak, *Edirne'de Geç Dönem Osmanlı Eğitim Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2019, s. 25. Çizim No: 4.

⁹⁷⁶ N. Toprak, *agt.*, s. 55. Çizim No: 29.

⁹⁷⁷ Esmâ Parmaksız, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştüyeler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 128. Çizim No: 41.

⁹⁷⁸ E. Parmaksız, *agt.*, s. 214. Çizim No: 132.

Sariye ve İstilaiye (1916) (Çiz. 316). Söz konusu plan tipi, dönemin diğer kamu kurumlarında da sıkça kullanılmıştır. Çankırı’da inşası planlanan hükümet konağı (inşası yapılmamıştır)⁹⁷⁹, Ergani Hükümet Konağı (20. yy.ın başı)⁹⁸⁰, Antakya Hapishanesi (1893)⁹⁸¹, Çorlu Belediyesi (1900-1901)⁹⁸², Kırklareli Belediyesi (1900)⁹⁸³, Tekirdağ Belediyesi (1903)⁹⁸⁴, Söğüt İdadisi (1905)⁹⁸⁵, Muğla İdadisi (1899-1907)⁹⁸⁶, Fener İokimion Rum İnas İdadisi (1880-1881)⁹⁸⁷ ve İstanbul Eyüp Askeri Rüştüyesi (1884)⁹⁸⁸ benzer plan tipinde örneklerdir.

2. Orta Avlulu Hastaneler:

Arslan Terzioğlu, Dr. Lorenz Rigler’in Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi ile Haydarpaşa Askeri Hastanesi’nin planlamasında ve inşasında önemli katkıları bulunduğunu belirterek söz konusu hastanelerin Münih Allgemeine Krankenhaus’a (1813) benzediğini ifade eder⁹⁸⁹. Nuran Yıldırım’da aynı benzerliğin üzerinde durmakla beraber Bezmialem Valide Sultan’ın özel hekimliğini yapan ve bir süre Avrupa’da bulunmuş olan İsmail Paşa’nın bu planlamada etkili olduğunu belirtir⁹⁹⁰. Allgemeine Krankenhaus’un avlunun etrafını çevreleyen koridorlar ve bunun gerisindeki odalardan meydana gelen planı, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile avlunun koridorlar ve odalarla çevrelendiği diğer hastane binalarına benzerliği dikkat çekicidir.

Çanakkale Askeri Hastanesi’nde (II. Abdülhamid Dönemi) (Çiz. 202) de ortada açık avlunun etrafını koridorlar ve odalar çevrelemekte, ancak bu hastane, kuzey kanadının bir kısmının açık bırakılması, onun bu plan tipinin dışında değerlendirilmesine neden olmaz.

⁹⁷⁹ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 64. Çizim No: F.22.

⁹⁸⁰ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 72. Çizim No: F.34.

⁹⁸¹ Emre Kolay, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, Erzurum 2021, s. 240. Çizim: 86.

⁹⁸² E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 76. Çizim No: 5.

⁹⁸³ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 108. Çizim No: 18.

⁹⁸⁴ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 121. Çizim No: 21.

⁹⁸⁵ R. Toptaş, *agt.*, s. 157. Çizim No: 45.

⁹⁸⁶ R. Toptaş, *agt.*, s. 181. Çizim No: 55.

⁹⁸⁷ R. Toptaş, *agt.*, s. 229. Çizim No: 75.

⁹⁸⁸ A. Çiftçi, *agt.*, s. 181. Çizim No: 1.

⁹⁸⁹ A. Terzioğlu, agm. 1981, s. 29. Çizim No: 2; Arslan Terzioğlu, “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk-Avusturya Tıbbi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türk-Avusturya Tıbbi İlişkileri*, İstanbul 1987, s. 26.

⁹⁹⁰ N. Yıldırım, “Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara 2019, s. 206, 207.

Urfa İsviçre Hastanesi'nde (1901) (Çiz. 244) ortadaki açık avluyu çevreleyen koridora yer verilmemiş, burada mekânlar doğrudan avluya açılmıştır. Konya Hapishanesi (1890)⁹⁹¹, Gümölcine Hapishanesi (1910)⁹⁹², Bulgaristan Darıdere Hapishanesi (1910)⁹⁹³ hastane dışındaki bu plan tipinin kamu yapılarındaki uygulanan örneklerindendir.

Osmanlı Devleti'nde, orta avlunun etrafının çevrelendiği plan tipinin yüz yıllardır medrese ve darüşşifalarda uygulanmış olması, söz konusu tiplemesinin modern hastane şemasına da yabancılik çekmeden aktarılmasını sağlamıştır. Orta avlulu plan tipinin Avrupa'da çok eskilere dayandığı Roma Dönemi'nde inşa edilen "Valetudinarium" olarak adlandırılan askeri hastanelerden anlaşılır. Valetudinariumlar ortada geniş bir avlu, avluyu çevreleyen revaklar ve bunların gerisindeki odalardan meydana gelir⁹⁹⁴. Fransa Paris Saint Louis Hastanesi (17. yy'ın başı)⁹⁹⁵, İngiltere Royal Free Hastanesi (1828)⁹⁹⁶ orta avlulu hastanelerin Avrupa'daki örneklerindendir.

3. "U" Planlı Hastaneler:

Genellikle "U" şeklindeki koridorun gerisine sıralanan odalardan meydana gelmektedir. İstanbul Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi (Çiz. 4), İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50) (Çiz. 50), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883) (Çiz. 91), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891) (Çiz. 196), Edirne Demirtaş Hastanesi (1888-91) (Çiz. 185), Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16) (Çiz. 309) ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi (1920-23) "U" planlı hastane binalarındandır. İzmir Hamidiye Hastanesi'nde U şeklindeki koridor bahçe tarafına değil dışa bakan tarafa yerleştirilmiştir. Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi'nin "U" formunu oluşturan beden duvarları haricinde iç kısmının tamamen yenilenmiş olması nedeniyle özgün koridor ve mekân dağılımı tespit edilememiştir. Ancak Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi'ne benzerliği nedeniyle Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi'nin de "U" şeklindeki koridorun iki yanına sıralanan odalardan oluştuğu düşünülebilir. Günümüze ulaşmayan İzmir Rum Hastanesi ve Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi "U" planlıdır. Türkiye

⁹⁹¹ E. Kolay, *age.*, s. 133. Çizim No: 37.

⁹⁹² E. Kolay, *age.*, s. 141. Çizim No: 40.

⁹⁹³ E. Kolay, *age.*, s. 192. Çizim No: 63.

⁹⁹⁴ https://www.odysseyadventures.ca/articles/hadrian-wall/article_hadrianswall-housesteads-val.htm;
https://www.mn.gov/mnddc/wolfensberger/imagegallery/slides1-50/wolf_20.html.

⁹⁹⁵ https://www.mn.gov/mnddc/wolfensberger/imagegallery/slides1-50/wolf_20.html.

⁹⁹⁶ <https://www.royalfree.nhs.uk/about-us/our-history/>; Çizim için Bkz. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/Plan_of_King%27s_College_hospital%2C_London%2C_1893._Wellcome_L0011806.jpg

sınırları dışında inşa edilen Tırnova Askeri Hastanesi (1865)⁹⁹⁷ ve Bosna-Hersek Taşlıca Askeri Hastanesi⁹⁹⁸ “U” planlı olarak yapılmıştır. Davutpaşa Kışlası (1831-1832)⁹⁹⁹, Hendesehane (1884-1885)¹⁰⁰⁰, İstanbul Fatih Belediyesi (1913)¹⁰⁰¹, İstanbul Kadıköy Belediyesi (1913)¹⁰⁰², Sivas Erkek Öğretmen Okulu (1913)¹⁰⁰³ benzer planda inşa edilmiş yapılardır.

İstanbul Fransız Lape Hastanesi ana binası (1858) (Çiz. 58), İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (1875-82) (Çiz. 84) ve Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) (Çiz. 260) “U” planının dışında ele alınamaz. İstanbul Fransız Lape Hastanesi’nin ana binasında orta kanada göre yan kanatlar oldukça kısa tutulmuştur. Çankırı Ilgaz Hükümet Konağı (19. yy.ın sonu)¹⁰⁰⁴ ve Sinop Hapishanesi (1892)¹⁰⁰⁵ bu plan tipinin diğer kamu binalarında uygulanmış örneklerindedir. İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi planında “U”nun uçları içe dönüşümlü olarak uygulanmıştır. Urfa Hamidiye Hastanesi’nde yan kanatların, orta kanadın güney köşelerinden başlayarak yine güneye doğru uzanması biçiminde düzenlendiği görülür. Diğer kamu binaları bağlamında Trabzon Rum İdadisi (1902)¹⁰⁰⁶ binası benzer bir örnektir.

U planlı hastanelerde giriş açıklıkları değişiklik göstermektedir. İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi’nde kuzeydeki yan kanadın dışa bakan cephesinin ortasında; İstanbul Surp Pirgıç Ermeni Hastanesi, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi, İstanbul Fransız Lape Hastanesi ve Urfa Hamidiye Hastanesi’nde ortadaki ana kanadın dışa bakan cephesinin ortasında, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi’nde ortadaki ana kanadın iç bahçeye bakan cephesinin ortasında; İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi’nde tüm kanatların iç bahçeye bakan cephelerinin ortasında kapı açıklığına yer verilmiştir.

⁹⁹⁷ Ö. İlban, *agm.*, 2015, s. 65. Çizim No: 5

⁹⁹⁸ M. Babuçoğlu – O. Özdil – S. E. Karakuş, *age.*, s. 212-213.

⁹⁹⁹ A. Çiftçi, *agt.*, s. 91. Çizim No: Ek 21, Ç. 1-2.

¹⁰⁰⁰ A. Çiftçi, *agt.*, s. 91. Çizim No: Ek 41, Ç. 1.

¹⁰⁰¹ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 234. Çizim No: 53.

¹⁰⁰² E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 253. Çizim No: 60.

¹⁰⁰³ M. Bulut, *agt.*, s. 51. Çizim No: 56.

¹⁰⁰⁴ Mine Topçubaşı-K. Kutgün Eyüpçiller, “19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti’nde Hükümet Daireleri”, *İTÜ Dergisi/A - Mimarlık Planlama Tasarım*, 9/2, 2010, s. 118. Çizim No: 19.

¹⁰⁰⁵ E. Kolay, *age.*, s. 80. Çizim No: 9.

¹⁰⁰⁶ R. Toptaş, *agt.*, s. 290. Çizim No: 135.

4. “T” Planlı Hastaneler:

Hastanelerde “T” plan uygulamasının ters “T” yan dönmüş “T” ve düz “T” olmak kaydıyla gerçekleştirildiği anlaşılmıştır.

Antep Amerikan Hastanesi (1880) (Çiz. 164) ana binasının H. 1332 / M. 1905 yılına ait arşiv belgeleri arasında yer alan planına göre “T” planlı olduğu görülür (Çiz. 161). Ancak Brian Johnson hastanenin enlemesine dikdörtgen planlıyken 1885 yılında kuzeyine eklenen uzunlamasına dikdörtgen planlı ek kanatla yapının “T” plan şeklini aldığı belirtilir¹⁰⁰⁷. Ancak bu tarihlendirmenin dayanağı verilmediği için yapının arşiv belgesindeki “T” plan şemasına göre gruplandırılması uygun görülmüştür. Çok fazla müdahaleye maruz kalan hastanenin eklemelerle günümüzde “H” planlı hale gelmiştir. Ancak bu yapı “H” planlı grup içerisinde ele alınmamıştır. Antep Amerikan Hastanesi’nin bu şekilde inşası topografyaya uygun olarak, ana girişinin caddeye bakacak şekilde konumlandırıldığı anlaşılır. Merzifon Amerikan Hastanesi’nde (1911-1914) (Çiz. 295) ana giriş cadde ilişkisi olmamakla birlikte Amerikalıların ana şemada aynı düzeni uyguladıkları görülmüştür. Üsküdar Amerikan İnas İdadisi Bowker Hall Binası (1876)¹⁰⁰⁸ ve Üsküdar Amerikan İnas İdadisi Barton Hall Binası (1883)¹⁰⁰⁹ bu plan tipinin uygulandığı kamu örneklerindedir.

Balıkesir Gureba Hastanesi’nde (1889-95) (Çiz. 191) “T” plan şeması ortadaki ana bloğun iki yanına eklenen kanatlarla ters “T” olarak, Samsun Hamidiye Hastanesi’nde (1900-1902) (Çiz. 237) ise yapının ortasındaki ana girişin yer aldığı kolla, düz “T” plan şeması biçiminde oluşturulmuştur. Balıkesir Gureba Hastanesi’nde odalar, ortadaki hole, Samsun Hamidiye Hastanesi’nde “T” şeklindeki koridora açılır. Mimar Kemalettin’in Berlin Hamidiye Hastanesi tasarımı “T” planlıdır¹⁰¹⁰. Bu plan tipinin kamudaki örnekleri arasında İzmir Kız Lisesi (1917-1922)¹⁰¹¹ ve Manastır Vilayeti’ne bağlı Debre Sancağı Hapishanesi¹⁰¹² yer alır.

¹⁰⁰⁷ G. Yürür, *agt.*, s. 99.

¹⁰⁰⁸ R. Toptaş, *agt.*, s. 241. Çizim No:87.

¹⁰⁰⁹ R. Toptaş, *agt.*, s. 241. Çizim No:89.

¹⁰¹⁰ Mehmet Yavuz, “Berlin’de Türk İslam Mimarisi”, *Sanat Dergisi*, S. 14, 2008, s. 89-90. Çizim No: 03.

¹⁰¹¹ H. Şimşek Özel, *agt.*, s. 306. Çizim No: 397.

¹⁰¹² Emre Kolay, Debre Hapishanesi’nin arşiv belgelerinde tarihsiz olarak bulunan planını yayınlamıştır. E. Kolay, *age.*, s. 94. Çizim No: 14.

5. “E” Planlı Hastaneler:

A. “E” Planlı Hastaneler: Bu plan tipinin örnekleri olarak Erzurum Numune Hastanesi (1902-1904) (Çiz. 247) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15) (Çiz. 306) ile karşılaştırılır. Bu örneklerde “E” formunu oluşturan kollar yapının ön cephesinden ileri uzatılmış ve ana girişin bulunduğu orta kol yan kollardan uzun tutulmuştur. Odalar ise “T” şeklindeki koridora açılmaktadır. Samsun Eski Hükümet Konağı (1890)¹⁰¹³ benzer plan şemasının uygulandığı tek kamu yapısı olarak belirlenmiştir.

B. Sırt Sırta Vermiş “E” Planlı Hastaneler: Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924) (Çiz. 158) ve İstanbul Bulgar Hastanesi (1897-1902) (Çiz. 218) bu plan tipinin uygulandığı örneklerdendir. Bu örneklerde yapının hem ön hem arka cephesinde “E” formunu oluşturan kollar yer alır. Binaların arka cephelerinde E formunu oluşturan yan kollar, ortadaki kola göre daha uzun tutulmuştur. Her iki hastanede de ön cephede, yan kollar ve giriş kısmı, hafif ileriye taşırılmıştır. Kayseri Memleket Hastanesi’nde “U”, İstanbul Bulgar Hastanesi’nde “H” şeklinde koridora açılan odalardan meydana gelen düzenleme vardır. Hastane örnekleri dışında Kayseri İdadisi (1905)¹⁰¹⁴, İzmir Namık Kemal Lisesi (1910-1922)¹⁰¹⁵, İzmir Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu (1913-1914)¹⁰¹⁶ bu plan tipinin diğer kamu binalarındaki uygulamalarındandır.

6. “Y” Planlı Hastaneler:

“Y” plan şeması, ortadaki onikigen koridora “Y” formu oluşturacak şekilde üç kanadın birleşmesinden meydana gelir. Söz konusu planda yapılmış tek örnek İstanbul’daki İngiliz Hastanesi’dir (1902-04) (Çiz. 252). Mimar H. Percy Adams tarafından çizilen İstanbul İngiliz Hastanesi planı, İngiliz mimarlar Latham ve West tarafından çizilen bir hastane bloğu planıyla benzerlik gösterir¹⁰¹⁷. Mimar H. Percy Adams’ın çalışmalarında Latham ve West’in çizimlerinden ilham aldığı bilinmektedir¹⁰¹⁸. Planlardan yola çıkılarak Mimar H. Percy Adams’ın, İstanbul İngiliz Hastanesi’ni tasarlarken, Latham ve West’in çizimlerinden esinlenmiş olduğu sonucuna

¹⁰¹³ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 60. Çizim No: F.15.

¹⁰¹⁴ R. Toptaş, *agt.*, s. 206-207. Çizim No: 69.

¹⁰¹⁵ Heval Şimşek Özel, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 225. Çizim No: 243.

¹⁰¹⁶ H. Şimşek Özel, *agt.*, s. 281. Çizim No: 348.

¹⁰¹⁷ Mimar Latham ve West’in 1901 yılında düzenlenen bir yarışma için gönderdikleri planların İstanbul’daki İngiliz Hastanesi’ne benzerliği dikkat çekicidir. <https://historic-hospitals.com/tag/h-percy-adams/>; <https://www.ribaj.com/buildings/bauhaus-centenary-benenden-sanatorium-augustus-william-west-hazel-strouts>

¹⁰¹⁸ <https://historic-hospitals.com/tag/h-percy-adams/>

varılabilir. Mimar H. Percy Adams'ın Surrey Dorking New Infirmary (1898-1900)¹⁰¹⁹, Newcastle The Royal Victoria Infirmary (1901)¹⁰²⁰, Glasgow Royal Infirmary (1901)¹⁰²¹, Bedfordshire Bedford County Hospital (1903)¹⁰²², Surrey King Edward VII Sanatorium (1903)¹⁰²³, Tunbridge Wells General Hospital (1903)¹⁰²⁴, London Soho Womans Hospital (1906)¹⁰²⁵ ve Bristol Royal Infirmary yeni koğuş ve pavyonları (1910)¹⁰²⁶ gibi çok sayıda hastanenin plan tasarımını gerçekleştirmiştir¹⁰²⁷. King Edward VII Sanatorium'un binalarından birinin planı, İstanbul İngiliz Hastanesi'nden farklı olarak ortadaki çokgen merkeze üç yönden değil de iki yandan vevv şekilde birleşen kollardan oluşmaktadır¹⁰²⁸. Yine mimarın 1901 tarihli Glasgow Royal Infirmary¹⁰²⁹ tasarımında yer verdiği kule, İstanbul İngiliz Hastanesi'ndeki kuleyle benzerlik gösterir.

7. Kapalı Koridorla Birbirine Bağlanan Bloklardan Oluşan Plan Tipi:

Bu plan tipi, birbirinden ayrı blokların kapalı koridorlarla birleştirilmesi ile oluşturulmuş pavyon sisteminin farklı bir varyantıdır. Söz konusu planda İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92) (Çiz. 204) ve İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (1899-1903) (Çiz. 225) olmak üzere iki hastane binası vardır. Plan, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesinde enlemesine dikdörtgen üç bloğun uzunlamasına dikdörtgen kapalı bir koridorla, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde enlemesine dikdörtgen beş bloğun "L" şeklindeki kapalı koridorla birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Fransa Paris Lariboisière Hastanesi (1854)¹⁰³⁰, Londra Royal Herbert Hastanesi (1865)¹⁰³¹, Fransa Paris'teki Hôtel-Dieu (1877)¹⁰³² kapalı koridorlarla birleştirilen bloklardan oluşan planlamaya sahiptir.

Bunların yanı sıra Arslan Terzioğlu'nun, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi'nin (1846-48) diğer bloklarının yıkılmadan öncesini yansıttığı krokisinde, bu hastane

¹⁰¹⁹ <https://www.workhouses.org.uk/Dorking/>; <https://www.archiseek.com/2009/1900-dorking-new-infirmary-surrey/>

¹⁰²⁰ <https://www.archiseek.com/2009/1901-the-royal-victoria-infirmary-newcastle-upon-tyne/>

¹⁰²¹ <https://www.archiseek.com/2009/1901-royal-infirmary-glasgow/>

¹⁰²² <https://www.archiseek.com/2009/1903-bedford-county-hospital-bedfordshire/>

¹⁰²³ <https://www.archiseek.com/2009/1903-kings-sanatorium-midhurst-surrey/>

¹⁰²⁴ <https://www.archiseek.com/2009/1903-general-hospital-tunbridge-wells-kent/>

¹⁰²⁵ <https://www.archiseek.com/2009/1906-womans-hospital-soho-london/>

¹⁰²⁶ <https://www.archiseek.com/2009/1910-bristol-royal-infirmary-new-ward-pavilions-gloucestershire/>

¹⁰²⁷ <http://www.archiseek.com/tag/h-percy-adams/>

¹⁰²⁸ <https://www.flickr.com/photos/36581242@N06/5944473478>

¹⁰²⁹ <https://www.archiseek.com/2009/1901-royal-infirmary-glasgow/>

¹⁰³⁰ <http://hopital-lariboisiere.aphp.fr/histoire-de-lariboisiere/>; Hastanenin planı için Bkz. <https://iala.udc.es/2015/10/p07-hopital-lariboisiere.html>

¹⁰³¹ <http://www.royalherbert.co.uk/history.php>

¹⁰³² <https://www.ekopolis.fr/operation-batiment/hopital-hotel-dieu>

binasının da kapalı koridorla bağlanan bloklardan meydana geldiği görülür. Günümüze ulaşmayan Kırklareli Askeri Hastanesi'nde (1908-11) de benzer bir plan uygulanmıştır (Çiz. 421).

8. Münferit Plan Tipi:

Kareye yakın dikdörtgen planlı İstanbul İtalyan Hastanesi (1876) (Çiz. 95), ortadaki katlar arası geçişi sağlayan merdivenin etrafını dolaşan koridor ile bunun gerisine yerleştirilen odalardan oluşan plan tipine sahiptir. Burada temel olarak avlulu hastanelerin planına benzer bir uygulamanın olduğu, ancak avlu yerine, ortada, katlar arası geçişi sağlayan merdiven ve merdivenin üç yanına yerleştirilen odalardan oluşan bir adanın yer aldığı görülür.

3.3. Hastanelerin Kat Durumları

19. yüzyılda değişen yapı türlerine paralel olarak yapım teknikleri de gelişmiş ve bu yüzyılın son çeyreğinde yatay taşıyıcılarda putrellerin kullanılmasıyla oluşturulan volta döşeme sayesinde yapıların kat sayısında da artış yaşanmıştır¹⁰³³. Dikey mimari, dar alanda daha çok kişiye hizmet vermenin yolunu açmakta, aynı zamanda yapılara abidevi görünüm kazandırmaktadır. Genellikle hastaneler iki ve üç katlı olarak yapılmışken 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren inşa edilen hastanelerde altıya kadar çıkan kat sayısı görülür. İncelenen 48 örnekte hastanelerin genellikle bodrum kat üstüne kurulduğu, iki, üç, dört, beş ve altı katlı olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Hastanelerde genellikle bodrum katların yüksek tutulduğu, bu nedenle zemin katlara merdivenle ulaşıldığı görülür.

Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) (Fot. 234), İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi (1887-91) (Fot. 243), İzmir İngiliz Hastanesi A, blok (1895) (Fot. 417), Urfa İsviçre Hastanesi (1901) (Fot. 553), Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) (Fot. 591), İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi (1907-08) (Fot. 605), İzmir Fransız Hastanesi (1908) (Fot. 630), Zonguldak Amele Hastanesi (1920-23) (Fot. 772) iki katlı olup zemin ve birinci kattan oluşur. Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924) (Fot. 193), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastane (1893-94) (Fot. 389), Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15) (Fot. 702) ve Mersin Silifke Gureba Hastanesi (1915) (Fot. 736) de iki katlı olmakla beraber bodrum ile zemin kattan meydana gelir. İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50) (Fot. 93, 101), özgün durumda bodrum kat üstüne tek katlı inşa edilmişken,

¹⁰³³ Elif Çelebi Yakartepe – Can Binan, “İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)”, *Megaron*, 6/2, 2011, s. 87.

1967 yılında ek kat ilavesi ile üç katlı hale dönüşmüştür. İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (1841-43) (Fot. 28) ise zemin ve birinci kattan oluşur¹⁰³⁴.

İstanbul Fransız Lape Hastanesi ana bloğu (1858) (Fot. 112), İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi (1875-82) (Fot. 126), Antep Amerikan Hastanesi (1880) (Fot. 208), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92) (Fot. 353), İstanbul Bulgar Hastanesi (1897-1902) (Fot. 475), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) (Fot. 565), Mersin Millet Hastanesi (1907-08) (Fot. 621), İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-i Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası (1910) (Fot. 642), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası (1911-13) (Fot. 680), Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16) (Fot. 725), İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (1916) (Fot. 748) bodrum, zemin ve birinci katlar, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi (1846-48) (Fot. 87) ile Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95) (Fot. 284) ise zemin, birinci ve ikinci katlar olmak üzere üç katlı olarak yapılmıştır

İstanbul İtalyan Hastanesi'nin ana bloğu (1876) (Fot. 159), Talas Amerikan Hastanesi (1900) ve İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi (1911-13) (Fot. 685) bodrum katla birlikte dört katlıdır.

İstanbul Jeremy Hastanesi (1891) (Fot. 317) iki bodrum kat üstüne üç katlı olmak üzere beş katlı, İstanbul Alman Hastanesi (Fot. 166) ise iki bodrum kat üstüne dört kat olmak üzere altı katlı olarak yapılmıştır.

Bazen topografyadan kaynaklanan durumdan dolayı bazen de mimarın tercihinine göre yapıların bütününde kat sayısının aynı olmadığı, bazı bölümlerinde kat sayılarının farklılık gösterdiği örnekler de yer alır. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi'nin (1827-28) (Fot. 4, 5) üç kanadı iki katlı, ana girişin bulunduğu güneydoğu kanadı tek katlıdır. İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-1847) (Fot. 46, 50) kuzey ve doğu kanadı bodrum ve zemin kat olmak üzere iki katlı, güney ve batı kanatlar tek katlı olup kuzey kanadın ortasındaki bölüm ile batı kanadın güney ucundaki kısımda birinci kata da yer verilmiştir. Böylece kuzey kanadın ortası üç katlı, batı kanadın güney ucu ise iki katlı olarak düzenlenmiştir. Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883) (Fot. 138, 141) kuzey kanat bodrum ve zemin kattan oluşurken, diğer iki kanat

¹⁰³⁴ Kimi araştırmacılar yapının bodrum ve zemin kattan oluştuğunu belirtir. Bunun nedeni ise kot farkı olarak karşımıza çıkar. Günümüzde alt kata geçişi sağlayan doğu cephedeki kapının kullanılmayıp, üst kata geçiş sağlanan batı cephedeki kapının kullanılıyor olması da bu görüşte etkili olmuştur. Ancak bu çalışmada doğu cephenin önünde sütunlu ana kapı açıklığının yer almasından dolayı alt kat zemin, üst kat ise birinci kat olarak değerlendirilmiştir.

zemin kattan ibarettir. Edirne Demirtaş Hastanesi'nde (1888-91) (Fot. 248) yan kanatlar tek katlı, ana kanat iki katlı, ana kanadın orta kısmı ise üç katlıdır. Edirne Merkez Hastanesi (1889) (Fot. 272) iki katlı olarak düzenlenmişken, kuzeybatı kanadının ortasındaki hamam ve mutfak bölümü tek katlıdır. İki katlı İzmir Askeri Hastanesi'nin (1891) (Fot. 305) doğu kanadının kayalık üstüne denk gelmesi nedeniyle bu kanat tek katlı olarak yapılmıştır. Söz konusu kanadın doğu ucunda odalara yer verilerek uç kısmı iki katlı yapılmıştır. İki kata sahip Çanakkale Askeri Hastanesi'nin (19. yy. son çeyreği) (Fot. 321) ana kanadının ortasındaki kısım üç katlıdır. İstanbul Henri Giffard Hastanesi'nin (1894-96) (Fot. 407, 411) kuzey kanadı üç katlı, diğer kanatlar iki katlıyken, güney kanadın batı ucu da üç katlıdır. İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde (1899-1903) (Fot. 496-508) birinci, ikinci ve üçüncü bloklar iki katlı düzenlenmişken, dördüncü blok bir bodrum katıyla toplamda üç katlı, beşinci blok ise iki katlı bodrum katıyla toplamda dört katlı olarak inşa edilmiştir. Samsun Canik Hamidiye Hastanesi'nin (1900-02) (Fot. 542) orta kısmı üç katlı yan kısımlar iki katlıdır. Altı katlı İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04) (Fot. 583) batı kanadı dört katlıdır. Dört katlı olan İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi'nin (1910-12) (Fot. 655) orta kısmı beş katlı yapılmıştır. Üç kata sahip Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi'nde (1911-14) (Fot. 668), ana kapının bulunduğu orta bölüm dört katlıdır. Burada arazinin eğiminden dolayı yapının doğu kenarında bodrum kata da yer verilerek bu kısım beş katlı olarak düzenlenmiştir.

Hastanelerin inşa edildiği yıllardaki eğitim yapıları, hükümet konağı, belediye binaları, gar binaları gibi kamu binalarının genellikle iki ya da üç katlı yapıldığı görülür. Otel, banka ve apartman gibi yapılar ise dört katın üstündeki kat sayıları ile ön plana çıkar. Büyük Londra Oteli (1891)¹⁰³⁵ beş, Pera Palas Oteli (1893-1895)¹⁰³⁶ dokuz, Bank-ı Osmani-i Şahane (1892)¹⁰³⁷ beş, Wiener Bank Verein (1910-1912)¹⁰³⁸ altı, Beyoğlu

¹⁰³⁵ Özgü Çilli, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 26; E. Çelebi Yakartepe – C. Binan, agm., s. 84.

¹⁰³⁶ Ö. Çilli, *agt.*, s. 40-41; E. Çelebi Yakartepe – C. Binan, agm., s. 84.

¹⁰³⁷ Ali Murat Aktemur, "Osmanlı Bankası'nın Tarihçe ve Mimarisi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S. 15, 2005, s. 4-5.

¹⁰³⁸ Aysun Altuntaş, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Başkentlerinde Banka Yapıları (1850-1950)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 86.

Botter Apartmanı (1900)¹⁰³⁹ altı, Beyoğlu Frej Apartmanı (19. yy'ın sonu 20. yy'ın başı)¹⁰⁴⁰ dokuz katlı olarak yapılmıştır.

3.4. Hastanelerin Mekân Özellikleri

Arşiv belgelerindeki özgün planlar ile yazılı kaynaklar bizlere hastanelerin iç mekân dağılımı ve işlevleri hakkında bilgi vermektedir. Hastanelerin özgün iç mekân dağılımlarını günümüz planlarından tespit etmek mümkün değildir. Çünkü bütün hastanelerde zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, ana şemaya zarar vermeden bir takım tadilatlar yapıldığı anlaşılmıştır.

Arşiv vesikaları ve kaynaklarda bulunan İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi (1846-48) (Çiz. 44, 45), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883) (Çiz. 92), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) (Çiz. 179, 180), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95) (Çiz. 191), Urfa İsviçre Hastanesi (1901) (Çiz. 243), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) (Çiz. 250, 251), İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04) (Çiz. 252, 253), Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) (Çiz. 262, 263) ve Merzifon Amerikan Hastanesi'nin (1911-14) (Çiz. 295) özgün planlarından yapıların bünyesindeki mekânların işlevsellikleri tespit edilebilmektedir. Bu belgelerden yola çıkılarak hastanelerde ameliyathane, teşrihhane (otopsi odası), hasta koğuşu, kapıcı/hademe odası, müdür odası, hekim odası, pansuman odası, muayene odası, bekleme odası, hemşire odası, memur odası, hamam, mutfak, kiler, çamaşırhane, eczane, ecza deposu, laboratuvar, kütüphane, röntgen odası, konferans salonu, izolasyon odası, depo, cami, mescit, kilise gibi mekânlar olduğu anlaşılır.

Söz konusu mekânlardan hamam, eczane, mescit, mutfak ve çamaşırhane hastane bünyesinde bulunduğu gibi hastaneden bağımsız, ayrı bir bina olarak da inşa edilmişlerdir.

İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (1893-94), İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-i Âmire) Hastanesi (1910), Balıkesir Reşit Bey Hastanesi'nde (1914-15) hamam yapıdan bağımsız olarak tasarlanmış ve hastanenin yakınına konumlandırılmıştır. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde (1891-92) ise

¹⁰³⁹ Afife Batur, "Botter Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul 1993, s. 312.

¹⁰⁴⁰ Afife Batur, "Frej Apartmanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul 1993, s. 338.

yapıdan ayrı olarak bir hamamın inşa edilmiş olduğu arşiv belgelerinden anlaşılrsa da bu bina günümüze ulaşmamıştır. Hamamı bünyesinde bulunduran hastaneler ise İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1827-28), İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi (1845), İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (1875-82), Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi (1888-95), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (1889), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891), Çanakkale Askeri Hastanesi (19. yy. son çeyreği), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) ve Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) olarak sıralanabilir.

Eczaneler hastanelerin bünyesindeki bir odada işlevlendirilmiş veya hastaneden ayrı bir bina olarak yapılmıştır. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1827-28), İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92), Urfa İsviçre Hastanesi (1901), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) ve Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) özgün planlarından ve belgelerinden, eczanelerin yapı içerisinde yer aldığı anlaşılır. Bunlardan İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nin (1891-92) eczane odası günümüze kadar korunmuştur. Yine arşivlerde tespit edilen planlar ve dokümanlardan anlaşıldığı üzere İstanbul Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi (1832-34) ile İstanbul Balıklı Rum Hastanesi'ndeki (1836-1839) eczane ana binadan ayrı planlanmıştır.

Hastanelerde camilerin de yer aldığı görülürken, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50) ve İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde (1891-92) yapının içerisinde, Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi ve Edirne Merkez Askeri Hastanesi'nde (1889) binadan ayrı olarak yapılmıştır. Arşiv vesikalarındaki özgün planları bulunan hastanelerde mescitlerin bulunmadığı görülür. Ancak kesin tarihi bilinmemekle birlikte 1928 yılı öncesine tarihlenen Gümüşsuyu Askeri Hastanesi planında mescit yer almaktadır. Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi'ne ait kitabe ve belgeden, yapının güneybatısında, bugünde varlığını sürdüren caminin yapı ile birlikte inşa edildiği anlaşılır. Edirne Merkez Askeri Hastanesi'nin avlusunda yer alan mescit, eski fotoğraflardan tespit edilmektedir. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nin ikinci bloğunun bir odasında yer alan mescidin, tavanındaki süslemeler ve mihrabındaki özelliklerin döneminin üslubunu yansıttığından dolayı hastaneyle birlikte yapıldığı kabul edilir.

Mutfak, İstanbul Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi (1832-34), İstanbul Balıklı Rum Hastanesi (1836-39), İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) ve Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi'nde (1911-14) ayrı bir bina olarak ele alınmıştır. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1827-28), İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (1889), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891), Çanakkale Askeri Hastanesi (II. Abdülhamid Dönemi), Urfa İsviçre Hastanesi (1901), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) ve Urfa Hamidiye Hastanesi'nde (1903-05) mutfak, yapının içindeki odalardan birisi olarak işlevlendirilmiştir.

Çamaşırhanelerin yapının dışında ayrı bir binada yer aldığı örnekler arasında İstanbul Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi (1832-34), İstanbul Balıklı Rum Hastanesi (1836-39), İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50), İstanbul Alman Hastanesi (1887), Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) ve Urfa İsviçre Hastanesi (1901) vardır. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1827-28), İstanbul Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (1889), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891), Çanakkale Askeri Hastanesi (II. Abdülhamid dönemi) ve Erzurum Gureba Hastanesi'nde (1902-04) çamaşırhane hastanenin içerisinde bulunmaktadır.

Hastanelerin arşivlerde tespit edilen plan ve cephelere ait çizimleri, aynı zamanda günümüze kadar özgünlüğünü ne oranda koruduğunu göstermesi açısından önemli veriler sunmaktadır. İncelenen örneklerde mekânların, zamanla ihtiyaç ve talebe göre değişikliğe uğradığı görülür. Özellikle Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi ve Antep Amerikan Hastanesi ana binasında, binanın içinin büyük bir değişim geçirdiği görülür. İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi'nin iç kısmı tamamen yıkılmış ve beden duvarları dışında özgün bir kısmı kalmamıştır. Çorum'daki bugün müze olarak kullanılan Emraz-ı Umumiye Hastanesi'nin de geçirdiği yangından sonra yalnızca beden duvarları ayakta kalmış, içi tamamen yenilenmiştir. Urfa Hamidiye Hastanesi'nin birinci katında yan kanatlar değişime uğramış, ortaya koridor yerleştirilerek, koridorun iki yanına da odalar eklenmiştir. Diğer yapılarda ise oda genişliklerinde değişiklikler olmuştur.

Hastanelerde genellikle koridora açılan odalardan meydana gelen düzenleme hâkimdir. Koridorlar, birimlere dağılımı sağlayan ana unsurlar olarak kullanılmıştır.

Hastanelerde enlemesine, boylamasına dikdörtgen, U ve H olmak üzere farklı formlarda koridorlara yer verilmiştir. Odalar, koridorun tek tarafına veya iki yanına karşılıklı yerleştirilmişlerdir. Odaların tek tarafta sıralandığı örneklerde koridorlar pencereler aracılığıyla dışa açılırlar. Erzurum Gureba Hastanesi'nin inşasına dair arşiv belgesinde, bina koridorunun acil durumlarda hasta yatırılması için yatak sığacak kadar geniş tutulduğunun belirtilmesi, koridorların işlevinin sadece birimlere dağılımı sağlayan yerler olmadığı, aynı zamanda savaşlar, salgın hastalıklar, afetler vb. durumlarda koğuş görevi gördüğü anlaşılır. Bu belgeyi destekler nitelikte diğer bir belge ise İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde koridorlara yatak yerleştirerek, yaralı askerlerin tedavisinin burada yapıldığını gösteren eski bir fotoğraftır (Fot. 76). Bir diğer belge ise Maltepe Askeri Hastanesi hakkında 1888 tarihli Ceride-i Emakin-i Sıhha Gazetesi'nde¹⁰⁴¹ yer verilen bilgidir. Burada *sofalarının kapılarla kapatılarak hasta bakımına mahsus yatakların bulunduğu mekânlar olarak da kullanıldığı* bilgisi koridorların, gerektiği durumlarda yatan hastalara bakıldığı alanlar olduğunun göstergesidir. Bu veriler, hastaneler için çizilen planların işlevselliğinin göz önünde tutularak, ihtiyaca yönelik yapıldığını göstermektedir.

Hastanelerde katlar arası geçişi sağlayan merdivenler, plana uygun noktalarda yer almış ve bazı yapılarda birden fazla merdivene yer verilmiştir. Merdivenler ana kapının karşısında, giriş holünde, koridorun iki kenarında ve kanatlı yapılarda kanatların ortalarında ya da kanatların birleştiği kısımda bulunur. İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi, Safranbolu Frengi Hastanesi, İstanbul İtalyan Hastanesi, İzmir Eşrefapaşa Hastanesi, Urfa Hamidiye Hastanesi, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası, İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası, İzmir İngiliz Hastanesi A blokta merdiven ana kapının karşısında bulunur. Mersin Millet Hastanesi'nde ana kapının karşısında ve kuzey koridorun ucunda merdiven vardır. İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi'nde orta kanat ve yan kanatlar olmak üzere üç kanadın ortasında yer alan ana kapının karşısında merdivene yer verilmiştir. Edirne Demirtaş Hastanesi'nde ana kapının karşısında ve orta kanat ile yan kanatların birleştiği kısımda merdivenler görülür. Merzifon Amerikan Hastanesi'nde ana kapının karşısında ve koridorun doğu kanadının hem kuzey hem de güneyinde olmak üzere üç merdiven bulunur. İstanbul Fransız Lape Hastanesi ve İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi'nde merdivenler, giriş aksında, ancak girişin tam karşısında değil, girişin karşısındaki

¹⁰⁴¹ "Maltepe Hastanesi", *Ceride-i Emakin-i Sıhha Gazetesi*, 1. Sene, S.16, Mart 1888, s. 5.

koridorun iki yanında yer alır. Balıkesir Gureba Hastanesi, İzmir Fransız Hastanesi, Erzurum Gureba Hastanesi, Talas Amerikan Hastanesi'nde giriş holünde merdiven bulunur. İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaie Hastanesi'nde ana ve yan giriş hollerinde merdivenler vardır. İstanbul Seririyat Hastanesi ve İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi'nde merdivenler, ortadaki enlemesine dikdörtgen koridorun iki ucuna yerleştirilmiştir. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde, A ve B bloğu birleştiren koridorun iki yanında, üçüncü blokta ana kapının karşısında merdiven yer alır. İstanbul Bulgar Hastanesi'nde ortadaki enlemesine dikdörtgen koridorun güneyindeki kanadın iki ucunda merdiven bulunur. İstanbul Jeremy Hastanesi'nde ise katların ortasındadır.

3.5. Hastanelerin Üslup Özellikleri

Temelde orduyu modernize etmek amacıyla III. Ahmet döneminde batı ülkeleriyle girişilen temaslar neticesinde batılı unsurların Osmanlı mimarisine girme eğilimi artmış, daha sonraki padişahlar döneminde de devam ederek, özellikle III. Selim ve II. Mahmut döneminde süreç hızlandırılmıştır. Askeri binalarda başlayan modernize hareketi zamanla sivil mimariye de sirayet etmiş, hastane, postane, gar binaları, belediye binaları, hükümet konakları gibi yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda yapılan kamu binalarının genelinde olduğu gibi hastanelerde de Neo-Klasik üslubun en çok uygulanan üslup olduğu görülür. Bunun yanı sıra seçmeci bir anlayışla gerçekleştirilmiş örnekler de vardır. Ayrıca tüm Avrupa'yı etkisi altına alan milli mimari anlayışına bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde de Selçuklu ve Klasik Osmanlı mimari formlarına geri dönüşün yapıldığı I. Ulusal Mimarlık üslubu da yapılara aktarılmıştır.

İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (Fot. 101), İstanbul Fransız Lape Hastanesi, İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi (Fot. 127), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (Fot. 137), İstanbul İtalyan Hastanesi, İstanbul Alman Hastanesi, Safranbolu Frengi Hastanesi, İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Edirne Demirtaş Hastanesi, Edirne Merkez Askeri Hastanesi, Balıkesir Gureba Hastanesi, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, İstanbul Jeremy Hastanesi, Çanakkale Askeri Hastanesi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 353), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi, İzmir İngiliz Hastanesi, İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi, İstanbul Bulgar Hastanesi, Erzurum Gureba Hastanesi, Mersin Millet Hastanesi, İzmir Fransız Hastanesi (Fot. 630), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası, İstanbul Avusturya-

Macaristan Hastanesi, İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi neo-klasik üslup anlayışıyla yapılmıştır.

Kayseri Memleket Hastanesi (Fot. 193) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (Fot. 700) genel cephe düzenlemesi neo-klasik üslubu yansıtırken, ana kapı açıklığının önündeki iki kollu kavisli merdivenleri barok üslubun özelliği olarak değerlendirilebilir. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi, neo-klasik tarzı yansıtmakta, ancak ana kapı açıklığının alınlığındaki dalgalanma barok üslubu işaret etmektedir.

İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Neo-Klasik üslupta yapılmış olup, Mimar Kemalettin tarafından gerçekleştirilen onarımlar sırasında kuzey kanadın ortasındaki üç katlı bölüm I. Ulusal Mimarlık Akımı özelliğinde yapılmıştır.

İstanbul İngiliz Hastanesi, Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 593), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi ve İstanbul Henri Giffard Hastanesi seçmeci üslupta inşa edilmiş hastanelerdir.

Urfa İsviçre Hastanesi'nde yerel konut mimarisinin etkisi görülür. Antep Amerikan Hastanesi, Merzifon Amerikan Hastanesi ve Talas Amerikan Hastanesi'nde (Fot. 516) Amerika'da Colonial Revival (Sömürgeci Canlanmış) üslubun etkili olduğu anlaşılırken, Antep Amerikan Hastanesi'nde Colonial Revival yanında iki renkli taş işçiliğinin kullanılmasıyla yerel özelliklerde mimariye girmiştir.

Samsun Hamidiye Hastanesi, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Mersin Silifke Gureba Hastanesi ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi (Fot. 772) I. Ulusal Mimarlık Akımı anlayışını yansıtır.

3.6. Cephe Özellikleri

Hastanelerin yalın cephelerindeki en dikkat çekici unsur ana kapı açıklığının yer aldığı orta kısımlarıdır. Simetrik cephe düzenini ikiye bölen orta kısım, bazı hastanelerde cepheden ileri taşırılarak vurgulanmıştır. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (Fot. 4), İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (Fot. 44), İstanbul Alman Hastanesi, İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi (Fot. 242), Edirne Demirtaş Hastanesi (Fot. 254), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (Fot. 302), Çanakkale Askeri Hastanesi (Fot. 321), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (Fot. 389), İstanbul Henri Giffard Hastanesi (Fot. 406), İstanbul Bulgar Hastanesi (Fot. 471), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (Fot. 496), Samsun Canik Hamidiye Hastanesi (Fot. 541), Erzurum Gureba Hastanesi

(Fot. 565), İstanbul İngiliz Hastanesi (Fot. 579), Mersin Millet Hastanesi (Fot. 618), İzmir Fransız Hastanesi (Fot. 629), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 641), İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi (Fot. 654), Merzifon Amerikan Hastanesi (Fot. 667) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (Fot. 700) binalarının ortası cepheden taşırılarak vurgulanmıştır. Tekirdağ Hükümet Konağı (19. yy.ın ortası)¹⁰⁴², Sivas Hükümet Konağı (1884)¹⁰⁴³, Edirne Hükümet Konağı (1901)¹⁰⁴⁴, Mersin Hükümet Konağı (1901-1905)¹⁰⁴⁵, Edirne Belediye Binası (1901)¹⁰⁴⁶, Amasya Belediye Binası (1913-23)¹⁰⁴⁷, İzmit Redif Dairesi (1889)¹⁰⁴⁸, Edirne İdadisi (1882)¹⁰⁴⁹ ve Balıkesir İdadisi (1894-95)¹⁰⁵⁰ diğer kamu binalarındaki örneklerdir.

Ana cephelerde ileriye taşırılan kısmın ortasında ana kapı açıklığına yer verilmiştir. Bu kapı açıklıklarında yuvarlak, düz atkılı ve sivri kemerli olmak üzere üç farklı kemer formu kullanılmıştır. Ana kapı açıkları pilastlar ve/veya iki yanına yerleştirilen pencerelerle belirtilerek giriş vurgusu kuvvetlendirilmiştir. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (Fot. 4), İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Fot. 28), İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (Fot. 44), İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (Fot. 100), Kayseri Memleket Hastanesi (Fot. 193), Safranbolu Frengi Hastanesi (Fot. 234), İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi (Fot. 242), Edirne Demirtaş Hastanesi (Fot. 254), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (Fot. 266), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (Fot. 302), Çanakkale Askeri Hastanesi (Fot. 332), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 352), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (Fot. 389), İstanbul Henri Giffard Hastanesi (Fot. 406), İzmir İngiliz Hastanesi A blok (Fot. 422), İstanbul Bulgar Hastanesi (Fot. 469), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (Fot. 496), Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 591), Mersin Millet Hastanesi (Fot. 618), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 641), Merzifon Amerikan Hastanesi (Fot. 667), Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (Fot. 700), Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi (Fot. 726) ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi (Fot. 768) binalarında kapı açıklıklarının iki

¹⁰⁴² N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 74-75. Fotoğraf No: 44.

¹⁰⁴³ M. Bulut, *agt.*, s. 18. Fotoğraf No: 14.

¹⁰⁴⁴ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 58. Fotoğraf No: 13.

¹⁰⁴⁵ N. Umar-C. Can, *agm.*, s. 534. Fotoğraf No: 9.

¹⁰⁴⁶ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 89-90. Fotoğraf No: 41.

¹⁰⁴⁷ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 218. Fotoğraf No: 156.

¹⁰⁴⁸ Muhammet Mithat Özgen, *Osmanlı Devleti Ordu Sisteminde Redif Teşkilatı ve II. Abdülhamid Dönemi Redif Binaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2013, s. 74. Fotoğraf: 3.5.

¹⁰⁴⁹ R. Toptaş, *agt.*, s. 192. Fotoğraf No: 643.

¹⁰⁵⁰ R. Toptaş, *agt.*, s. 135-136. Fotoğraf No: 412.

yanında pilastr ve/veya pencerelere yer verilmiştir. Bu uygulamanın kamu binalarındaki örnekleri arasında Adana Hükümet Konağı (1899-1901)¹⁰⁵¹, Bergama Hükümet Konağı (1903-1909)¹⁰⁵², Balıkesir İdadisi (1894-95)¹⁰⁵³, Kütahya İdadisi (1888-1891)¹⁰⁵⁴, Edirne Belediye Binası (1901)¹⁰⁵⁵ ve Malatya Askerlik Şubesi Binası (1893-1899)¹⁰⁵⁶ bulunur. Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi'nde (Fot. 137) ise ana kapı açıklığının bulunduğu orta kısım, yan kısımların ileri doğru taşırılması nedeniyle eyvan şeklinde içte kalmıştır. Burada da yukarıdaki örneklerde olduğu gibi giriş vurgusunu artırmak için, ortadaki kapı açıklığının yanlarında pilastrlara ve pencerelere yer verilmiştir.

Ana cephe vurgusunun yapıldığı bir diğer unsur ise farklı formlarda uygulanmış olan alınlıklardır. Hastanelerde çatı seviyesinde alınlıklara yer verilerek ana cephe vurgulanmıştır. İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Fot. 28), İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (Fot. 44), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (Fot. 137), İstanbul Alman Hastanesi (Fot. 166), Kayseri Memleket Hastanesi'nde (Fot. 193), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 352), İstanbul Henri Giffard Hastanesi (Fot. 406), İstanbul Bulgar Hastanesi (Fot. 471), Erzurum Gureba Hastanesi (Fot. 569) üçgen, İstanbul Balat-Orhayim Hastanesi (454) kırık, İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi'nde (Fot. 654) yuvarlak, Balıkesir Reşit Bey Hastanesi'nde (Fot. 700) basık kemer formlu alınlıklar ile karşılaşılır. Bursa İdadisi (1888-1891)¹⁰⁵⁷, Kayseri İdadisi (1905)¹⁰⁵⁸, Mersin Hükümet Konağı (1901-1905)¹⁰⁵⁹, Samsun Eski Hükümet Konağı (1890)¹⁰⁶⁰, Kastamonu Taşköprü İlçe Hükümet Dairesi (1913)¹⁰⁶¹ ve Tefenni Redif Dairesi'nde (1899-1901)¹⁰⁶² üçgen, Kastamonu İdadisi (1885-1887)¹⁰⁶³, Safranbolu Hükümet Dairesi (1905-1907)¹⁰⁶⁴, Giresun Hükümet Konağı (1892)¹⁰⁶⁵ ve Çorlu Belediye Binası (1900-1901)¹⁰⁶⁶ yuvarlak, Bolvadin Yanık Kışla (II. Abdülhamid

¹⁰⁵¹ N. Umar-C. Can, agm., s. 532. Fotoğraf No: 2.

¹⁰⁵² R. Toptaş, "Bergama Hükümet Konağı Örneğinde II. Abdülhamit Dönemi Hükümet Konakları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47, 2016, s. 414. Fotoğraf: 6.

¹⁰⁵³ R. Toptaş, *agt.*, s. 135-136. Fotoğraf No: 413.

¹⁰⁵⁴ R. Toptaş, *agt.*, s. 76-77. Fotoğraf No: 110.

¹⁰⁵⁵ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 89-90. Fotoğraf No: 45.

¹⁰⁵⁶ M. Yılmaz, agm., s. 412. Fotoğraf No: 2.

¹⁰⁵⁷ R. Toptaş, *agt.*, s. 67. Fotoğraf No: 73.

¹⁰⁵⁸ R. Toptaş, *agt.*, s. 67. Fotoğraf No: 752.

¹⁰⁵⁹ N. Umar-C. Can, agm., s. 534. Fotoğraf No: 9.

¹⁰⁶⁰ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 60. Fotoğraf No: 16.

¹⁰⁶¹ M. Topçubaşı – T. T. Eyüpgiller, agm., s. 113. Fotoğraf No: 8.

¹⁰⁶² M. M. Özgen, *agt.*, s. 151. Fotoğraf: 3.87.

¹⁰⁶³ R. Toptaş, *agt.*, s. 57. Fotoğraf No: 4.

¹⁰⁶⁴ M. Topçubaşı – T. T. Eyüpgiller, agm., s. 114. Fotoğraf No: 9; N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 77.

¹⁰⁶⁵ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 116. Fotoğraf No: 83.

¹⁰⁶⁶ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 76. Fotoğraf No: 26.

Dönemi)¹⁰⁶⁷ ve Bozkır Redif Deposu (1900)¹⁰⁶⁸ basık kemer formunun uygulandığı kamu binası örnekleridir.

Cephelerdeki önemli unsurlarından birisi de hem ana kapıya hem de yan girişlere ulaşımı sağlayan merdivenlerdir. Özellikle ana kapılarda, giriş vurgusunu sağlayan merdivenler tek kollu ve iki kollu olmak üzere uygulanmıştır. İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (Fot. 100), Safranbolu Frengi Hastanesi (Fot. 234), İstanbul İtalyan Hastanesi (Fot. 159), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (Fot. 390), İstanbul Henri Giffard Hastanesi (Fot. 406), İzmir İngiliz Hastanesi A blok (Fot. 417), İstanbul Bulgar Hastanesi (Fot. 471), Samsun Canik Hamidiye Hastanesi (Fot. 541), İstanbul İngiliz Hastanesi (Fot. 579), Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 591), Mersin Millet Hastanesi (Fot. 618), Merzifon Amerikan Hastanesi (Fot. 667), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 680), Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi (Fot. 726), Mersin Silifke Gureba Hastanesi (Fot. 735), İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaie Hastanesi (Fot. 747) ve Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi'nde (Fot. 768) tek kollu; Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (Fot. 137), Kayseri Memleket Hastanesi (Fot. 193), İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi (Fot. 242), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (Fot. 516), Çanakkale Askeri Hastanesi (Fot. 321), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 352), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 641) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (Fot. 700) binalarında iki kollu merdivenle ana kapıya ulaşılır.

Hastane binalarında hava akışı önemli olduğu için tasarımlarında en önemli ve işlevsel unsur olarak pencereler ön plana çıkar. Gerekli hava akışının sağlanabilmesi için cephelerde çok sayıda pencereye yer verilmiştir. Hastanelerin pencere kemerleri, üslup farklılıklarına paralel olarak değişiklik göstermekte olup genellikle düz lento, yuvarlak, basık ve sivri kemerler kullanılmıştır.

Düz lentolu pencereler; Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924), İstanbul Bulgar Hastanesi (1897-1902), Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15) bodrum katında, Urfa İsviçre Hastanesi (1901), İzmir Fransız Hastanesi (1908) ve Zonguldak Memleket Hastanesi (1920-23) birinci katında, Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95), İstanbul Balat Or-Ahayım Hastanesi (1896-1900) ve Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) zemin ve birinci katlarında, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası (1911-13) bodrum ve

¹⁰⁶⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturenvanteri/yanik-kisla>

¹⁰⁶⁸ Ali Tekin, "Bozkır'da Günümüze Ulaşamayan İki Kamu Yapısı: Hükümet Konağı ve Redif Deposu", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, 2021, s. 94. Fotoğraf No: 5.

zemin katlarında, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi (1911-13) bodrum, zemin ve ikinci katlarında, Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16) bodrum ve birinci katlarında, İstanbul Fransız Lape Hastanesi (1858) güneydoğu cephe ve yan cephelerin tüm katlarında, İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (1841-43) zemin katında, İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (1875-82) kanatlarının dışa bakan cephelerindeki tüm katlarda, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi (1845) kanatlarının dışa bakan cepheleri ile kuzeydoğu kanadın avluya bakan cephesinin zemin ve birinci katlarında, kuzeybatı ve güneydoğu kanatların avluya bakan cephesinin zemin katlarında, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (1910) kuzeydoğu cephe zemin ve birinci katlarında ve güneydoğu cephe birinci katında, Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) kanatlarının dışa bakan cephelerinin birinci kat ile iç bahçeye bakan cephelerinin zemin ve birinci katlarında, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47), İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi (1847-50), İstanbul İtalyan Hastanesi (1876), İstanbul Jeremy Hastanesi (1891), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (1900), Samsun Canik Hamidiye Hastanesi (1901-02), İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04), İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi (1907-08), Mersin Millet Hastanesi (1907-08), İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi (1910-12) ve Merzifon Amerikan Hastanesi (1911-14) tüm katlarında görülür.

Basık kemerli pencereler; İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi (1896-1900), Erzurum Gureba Hastanesi (1902-04) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15) bodrum katında, Urfa İsviçre Hastanesi (1901) ve İzmir Fransız Hastanesi (1908) zemin katı, İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi (1841-43) birinci katı, Balıkesir Gureba Hastanesi (1889-95) ikinci katında, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi (1888-91) birinci ve ikinci katlarında, Antep Amerikan Hastanesi (1880) zemin ve birinci katlarında, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (1910) kuzeydoğu cephe zemin katında, İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (1827-28) kuzeydoğu, güneybatı ve kuzeybatı kanatların dışa bakan cepheleri ile tüm kanatların avluya bakan cephelerinde, Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924) güney cephesinin ortasındaki taşintılı kolun zemin katında, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi (1846-48), İstanbul Alman Hastanesi (1877), Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi (1883), İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi (1887-91), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (1889), İzmir Hamidiye (Mithatpaşa) Askeri Hastanesi (1891), Çanakkale Askeri Hastanesi (II. Abdülhamid Dönemi), İstanbul Henry Giffard Hastanesi (1894-96), İzmir İngiliz Hastanesi A blok

(1895), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (1899-1903) ve İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaie Hastanesi'nin (1916) tüm katlarında yer alır.

Yuvarlak kemerli pencereler; Antep Amerikan Hastanesi (1880) bodrum katı, Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924) ve Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi (1888-91) zemin katı, İstanbul Bulgar Hastanesi (1897-1902) zemin ve birinci katı, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi (1899-1903) kuzeydoğu kanadın avluya bakan cephesinin zemin katı ve kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu kanatlarının tüm katlarının avluya bakan cephelerinde, İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi'nde (1827-28) güneydoğu kanadın dışa bakan cephesi, İstanbul Balat Or-Ahayım Hastanesi (1896-1900) arka cephesi, İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (1875-82) kanatlarının ortadaki bahçeye bakan cepheleri, İstanbul Fransız Lape Hastanesi'nde (1858) kuzeybatı cephede, İstanbul Henri Giffard Hastanesi (1894-96) ana kapısının yukarısındaki üçlü pencere düzenlemesinde, Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) kanatlarının dışa bakan cephelerinin zemin katında, İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaie Hastanesi (1916) doğu cephesinde, İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04) ana girişinin yukarısındaki katlar ile kulelerin son katında, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47) doğu ve batı kanadının dışa bakan cephelerinde, Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (1893-94) ve İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası'nın (1910) ise bütün cephe ve katlarında uygulanmıştır.

Sivri kemerli pencereler; Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16), Mersin Silifke Gureba Hastanesi (1915) ve Zonguldak Memleket Hastanesi'nin (1920-23) zemin katlarında, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası ve Merkez Dairesi'nin (1911-13) birinci katlarında, Samsun Hamidiye Hastanesi (1900-02) giriş kısmının birinci katında, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (1899-1903) ana girişinin yanlarında, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (1843-47) kuzey kanadının avluya bakan cephesinin ortasındaki üç katlı kısmın zemin katında kullanılmıştır.

Bu kemerlerin yanı sıra kırık kemerli pencereler İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92) tüm katlarında, atnalı kemerli pencere Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) orta kanadının iki yan cephesinin zemin ve birinci katı ile orta kanadın kuzey cephesinin birinci katında görülen nadir örneklerdir.

Antep Amerikan Hastanesi (1880), İstanbul Henry Giffard Hastanesi (1894-96), İstanbul Balat Or-Ahayım Hastanesi (1896-1900), İstanbul İngiliz Hastanesi (1902-04),

Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05), İzmir Fransız Hastanesi (1908), Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi (1914-16) ve Zonguldak Memleket Hastanesi'nde (1920-23) ikiz kemerli pencereler uygulanmıştır. Colonial Revival ve Tudor Revival tarzında sıklıkla kullanılan dormer (çatı) pencerelerle İstanbul Alman Hastanesi'nde (1877) karşılaşılır. Dormer pencerelerin Talas Amerikan Hastanesi (1900) ve Merzifon Amerikan Hastanesi'nde (1911-14) de uygulandığı eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Ancak çatı değiştirildiği için bu pencereler günümüzde görülmez.

Pencereler çoğunlukla dikdörtgen formlu olmakla birlikte dairesel formlu pencereler de hastanelerde kullanılmıştır. Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924), Safranbolu Frengi Hastanesi'nde (1886-88), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92), İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi (1896-1900), İstanbul Bulgar Hastanesi (1897-1902), Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05), İzmir Fransız Hastanesi (1908), İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi (1910-12) ve Balıkesir Reşit Bey Hastanesi (1914-15) dairesel formlu pencereler bulunur.

Pencerelerin kemer ve söveleri genellikle taşıntılı olarak yapılmıştır. Bazı örneklerde kemer kilit taşları taşılarak vurgulanmış, kimi örneklerde ise kilit taşlarının üzerinde soyut bitkisel bezemeler, stilize akant yaprağı ve yarım altı kollu yıldız motifleri kabartma olarak kullanılmıştır. Edirne Demirtaş Hastanesi (1888-91) ikinci kat pencere kemerleri, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (1910) kuzeybatı ve güneybatı cephelerin zemin katındaki pencere kemerleri, İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi (1896-900) ön ve arka cephe zemin kat pencereleri ile yan cephelerdeki ikiz kemerli pencerelerin kemerleri; Kayseri Memleket Hastanesi (1877-1924), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (1891), İzmir İngiliz Hastanesi A blok (1895), İzmir Fransız Hastanesi (1908), İzmir Emraz-ı Sariye Hastanesi (1916) zemin kat pencereleri kemerleri, Safranbolu Frengi Hastanesi (1886-88) ve Merzifon Amerikan Hastanesi (1911-14) pencere kemerlerinin kilit taşları taşırılarak vurgulanmıştır. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (1891-92) ilk bloğun zemin ve birinci katındaki, İzmir İngiliz Hastanesi (1895) ana cephesinin zemin ve birinci katındaki pencerelerin, Balat Or-Ahayim Hastanesi ana kapı açıklığının yukarısındaki ve arka cephenin birinci katının ortasındaki pencerede ve Urfa Hamidiye Hastanesi (1903-05) kanatlarının dışa bakan cephelerinin her iki katında ve iç bahçeye bakan cephelerin zemin katındaki pencere kemer kilit taşlarının üzerinde süsleme motifine yer verilmiştir.

19. yüzyıldan itibaren hem kamu binalarında hem sivil mimaride balkon kullanılmaya başlamıştır. Özellikle hükümet konakları ile belediye binalarında halka hitap etmek için genellikle balkonlara yer verilmiştir. Balkonların yer aldığı kamu binaları arasında hastanelerde bulunmaktadır. Ancak hastanelerdeki balkonlar, hava alma amaçlı olarak yapılmış olup, cephenin ortasında, iki kenarında veya cephe boyunca uzanır şekilde konumlandırılmıştır. Balkonlar sayesinde hastaların ve personelin hava alması, odaların daha fazla havalandırılması sağlamıştır. Haydarpaşa Askeri Hastanesi, İstanbul Alman Hastanesi (Fot. 167), İstanbul İngiliz Hastanesi (Fot. 579), Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 591), İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi (Fot. 608), Merzifon Amerikan Hastanesi (Fot. 667), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 680), Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi (Fot. 725), Mersin Millet Hastanesi (Fot. 618), İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Fot. 751) ve Zonguldak Memleket Hastanesi'nde (Fot. 769) balkon yer alır. Balkonların buralardaki varlığının da batı etkili olduğu anlaşılmaktadır. Samsun Hükümet Konağı (1890)¹⁰⁶⁹, Ergani Hükümet Konağı (19. yy'ın sonu)¹⁰⁷⁰, Mersin Hükümet Konağı (1901-05)¹⁰⁷¹, Tekirdağ Hükümet Konağı (1912-13)¹⁰⁷², Çorlu Belediye Binası (1900-01)¹⁰⁷³, Edirne Belediye Binası (1901)¹⁰⁷⁴, Samsun Belediye Binası (1913-15)¹⁰⁷⁵, Tefenni Redif Dairesi (1899-1901)¹⁰⁷⁶, Bursa İdadisi (1888-1891)¹⁰⁷⁷, Bursa Askeri İdadisi (1889-1892)¹⁰⁷⁸ ve Sivas İdadisi (1892)¹⁰⁷⁹ diğer kamu binalarında balkonun yer aldığı örneklerdendir.

Hastanelerde, çatılar genellikle kırma çatı şeklinde yapılmış, Antep Amerikan Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi, Çanakkale Askeri Hastanesi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi ve İzmir Fransız Hastanesi'nde beşik ve kırma çatı birlikte uygulanmıştır. Hastanelerde mekânların örtülmesinde kubbe ve tonozlar da kullanılmıştır. Kubbelere yalnızca hamam kısmını örterken, tonoz örtü hem hamamda hem de farklı mekânların kapatılmasında kullanılmıştır. Aynalı tonoz İzmir Hamidiye Askeri

¹⁰⁶⁹ Nurcan Yazıcı Metin, Osmanlı Mimarlığında Bir Yönetim Binası Örneği: Canik/Samsun Hükümet Konağı", *CIEPO 19: Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul 2014, s. 318. Fotoğraf No: 9.

¹⁰⁷⁰ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 114. Fotoğraf No: 35.

¹⁰⁷¹ N. Umar-C. Can, *agm.*, s. 534. Fotoğraf No: 10.

¹⁰⁷² N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 74. Fotoğraf No: 44.

¹⁰⁷³ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 76. Fotoğraf No: 29.

¹⁰⁷⁴ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 89-90. Fotoğraf No: 34.

¹⁰⁷⁵ E. Kolay, *agt.*, 2018, s. 311. Fotoğraf No: 236.

¹⁰⁷⁶ M. M. Özgen, *agt.*, s. 151. Fotoğraf No: 3.87.

¹⁰⁷⁷ R. Toptaş, *agt.*, s. 67. Fotoğraf No: 73.

¹⁰⁷⁸ R. Toptaş, *agt.*, s. 93. Fotoğraf No: 180.

¹⁰⁷⁹ R. Toptaş, *agt.*, s. 114. Fotoğraf No: 280.

Hastanesi ve İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde; çapraz tonoz İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Urfa İsviçre Hastanesi ve Urfa Hamidiye Hastanesi'nde; beşik tonoz İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Kayseri Memleket Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi, Edirne Merkez Hastanesi, Çanakkale Askeri Hastanesi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Urfa İsviçre Hastanesi ve Urfa Hamidiye Hastanesi'nde; volta döşeme İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi, İstanbul Alman Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Çanakkale Askeri Hastanesi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Samsun Canik Hamidiye Hastanesi, İzmir Fransız Hastanesi, İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası, Merzifon Amerikan Hastanesi, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası ve Merkez Dairesi ve İzmir Emraz-ı Sariye İstilaiye Hastanesi'nde yer alır. İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (Fot. 125), İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi (Fot. 390) ve İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi'nde (Fot. 655) çatılar parapet duvarı ile gizlenmiştir. İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası (Fot. 646) ve Urfa Hamidiye Hastanesi'nde (Fot. 600) de parapet duvarına yer verildiği eski fotoğraflarından anlaşılır.

Hastanelerin yalın cephelerinin hareketlendirilmesinde silme, pilastr ve şaşırtmalı taşlar gibi cephe elemanları kullanılmıştır. Kat ayrımları genellikle profilli silmelerle belirtilmiş, cepheler genellikle yukarıda profilli silmelerle sonlandırılmıştır. Cepheyi hareketlendiren diğer bir unsur olan pilastrlar aynı zamanda cephelerdeki düşey hatları vurgulamaktadır. Şaşırtmalı taşlar özellikle cephe köşelerinin belirtilmesinde, kapı ve pencere sövelerinin hareketlendirilmesinde kullanılmıştır.

3.7. Malzeme ve Teknik Özellikleri

Günümüzde hastanelerin hem cephe hem iç mekânlarının sıvalı ya da boyalı olmasından dolayı malzemelerini tespit etmek oldukça güçtür. Sıvaların ya da boyaların döküldüğü, cephelerin malzemenin görülecek şekilde açık bırakıldığı örneklerden ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgi çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır.

Yığma yapım tekniğinde inşa edilen hastanelerde taş, tuğla, ahşap ve metal malzeme kullanılmıştır. Hastanelerde ana inşa malzemesi olarak genellikle moloz taş malzemenin kullanıldığı görülür. Kesme taş malzeme kapı, pencere söve, lento ve kemerlerinde, köşe taşlarında, silmelerde, pilastlarda, balkon korkuluklarında ve

merdivenlerde kullanılmıştır. Kayseri Memleket Hastanesi (Fot. 193), Antep Amerikan Hastanesi (Fot. 208), Safranbolu Frengi Hastanesi (Fot. 234), İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi (Fot. 452), Kayseri Talas Amerikan Hastanesi (Fot. 524), Urfa İsviçre Hastanesi (Fot. 553), Erzurum Gureba Hastanesi (Fot. 565), İstanbul İngiliz Hastanesi (Fot. 583) ve Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 592) cepheleri kesme taştandır.

Hastanelerde kullanılan yapı malzemelerinde bölgesel etkiler de görülür. Erzurum ve Kars çevresindeki diğer yapı türlerinde de görülen, soğuğa karşı daha dirençli olan bazalt ve andezit taşı Erzurum Gureba Hastanesi'nde kullanılmıştır. Kayseri'deki taş ocaklarından çıkarılan, kolay işlenme ve mukavemet gibi özellikleri olan küfeki taşı Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen birçok anıtsal yapıda kullanıldığı gibi Kayseri Memleket Hastanesi ve Talas Amerikan Hastanesi'nde de tercih edilmiştir. Urfa İsviçre Hastanesi ve Hamidiye Hastanesi'nde yörede çıkan, kolay işlenebilir kalkerli bir özelliği olan ve geçmişten günümüze Urfa'daki birçok yapıda görülen "havara taşı" kullanılmıştır. Antep Amerikan Hastanesi'nde ise yine yörede sıklıkla kullanılan, havara taşına göre daha az gözenekli ve sağlam olan "keymık taşı" inşa malzemesi olarak tercih edilmiştir. Antep Amerikan Hastanesi'nde bazalt taşına kontrast oluşturmak amacıyla kapı ve cephe köşelerinde yer verilmiştir. Hastanelerde moloz taş ve kesme taşın dışında mermerin; kapı, sütun, cephe, kitabelik, alınlık, zemin ve merdivenlerde kullanıldığı görülür.

Hastanelerde taştan sonra en çok kullanılan inşa malzemesi tuğladır. Tuğla beden duvarlarında, bölme duvarlarda, pencere, kapı söve ve kemerlerinde, hafifletme kemerlerinde, silmelerde ve volta döşemelerde kullanılmıştır. İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi, düşey taşıyıcıları modern ölçekteki tuğlalarla inşa edilen ilk bina olması açısından dikkat çekicidir¹⁰⁸⁰. İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi'nin birinci katı tamamen tuğla malzemeyle inşa edilmiştir. Buradaki tuğlalar üzerindeki "Şahbazoğlu" damgası, tuğlaların İstanbul'da Şahbaz Agia Tuğla Fabrikası'nda üretildiğini gösterir. Merzifon Amerikan Hastanesi tuğladan inşa edilmiştir. Alman Hastanesi'nin ise sıvalı cephesinin saçak kısmında görülen tuğla örgü, binanın tuğla malzeme ile inşa edilmiş olabileceğini akla getirir. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi, Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Edirne Demirtaş Hastanesi, Edirne Merkez Askeri Hastanesi, İzmir Gureba-i

¹⁰⁸⁰ Uzay Yergün, *Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 74.

Müslimin Hastanesi'nde moloz taş ve tuğla; İstanbul Bulgar Hastanesi'nde düzgün kesme taş ve tuğla bir arada kullanılarak almaşık duvar tekniği uygulanmıştır.

Ahşap malzeme hastanelerde çatı konstrüksiyonunda, kapı ve pencere doğramalarında, zemin döşemesinde, tavan kaplamasında, eli böğründelerde ve merdivenlerde görülür. Sadece Merzifon Amerikan Hastanesi'nin sonradan eklenen üçüncü katı ahşap olarak inşa edilmiştir. Dökülen sıva olmadığı için ahşap malzemenin yanında başka bir malzemenin kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi sahibi olunamamıştır.

Metal malzeme, merdiven ve pencere parmaklıkları ile balkon korkuluklarında görülür. Dönemin birçok yapısında olduğu gibi hastanelerin volta döşemelerinde demir putreller kullanılmıştır. İzmir İngiliz Hastanesi'ndeki şömineler metalden yapılmıştır. İstanbul Alman Hastanesi ve İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Binası'nın balkonları metal taşıyıcılar ile desteklenmiştir. İstanbul İngiliz Hastanesi'nin iki kanadındaki kubbelerin dış kaplamasında bakır malzeme ile karşılaşılr.

Alçı malzeme süslemelerde kullanılmıştır. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidinde ve Haydarpaşa Numune Hastanesi giriş holüne açılan kapıların yukarısında görülür.

Safranbolu Frengi Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi, Edirne Merkez Askeri Hastanesi ve İstanbul Jeremy Hastanesi'ndeki bölme duvarlar bağdadi tekniğinde yapılmıştır.

3.8. Süsleme Özellikleri

Hastanelerde işlevsellik ön planda tutulduğu için hem iç mekânda hem de cephelerde genellikle sadelik ve yalınlık hakimdir. Ancak bazı hastaneler süsleme özellikleri ile dikkat çekmektedir. Özellikle İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nin hem iç mekânı hem de cepheleri, İstanbul Or-Ahayim Yahudi Hastanesi ve Urfa Hamidiye Hastanesi'nin sadece cepheleri zengin süsleme kompozisyonlarıyla bezenmiştir. Maltepe Askeri Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi ve İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi binasının ana kapısı, üstünde toplanan süslemeleri ile dikkat çekmektedir.

Geç dönem Osmanlı hastanelerinde Süslemeler, giriş kısmında yoğunlaşırken, az sayıda örnekte iç mekânlarda ve cephelerde de uygulama alanı bulmuştur. Süslemeler

hastanelerin üslup özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Hastanelerde görülen geometrik ve bitkisel bezemeler taş, alçı, ahşap, metal, kalem işi, çini ve karo olmak üzere çeşitli teknik ve malzeme ile uygulanmıştır.

Bitkisel Süsleme:

Hastanelerde uygulanan bitkisel bezemeler palmet, lotus, rumi, akant, kıvrık dal, girland, stilize çiçekler, çan çiçekleri, sümbül, gül ve taç yapraklı çiçek motifleridir.

Palmet; İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi koridorundaki taşıyıcı ayaklar üzerinde (Fot. 347) ve İstanbul Henri Giffard Hastanesi üçgen alınlığında (Fot. 415) Roma dönemi palmetlerini çağrıştıran örnekler olarak karşılaşılr. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi eczane ve başhekim odası tavanında (Fot. 372, 373), İzmir İngiliz Hastanesi şöminelerinde (Fot. 450), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi ana kapısının yukarısındaki pencere köşeliklerinde (Fot. 514), Urfa Hamidiye Hastanesi ana kapı kemerinin kilit taşında (Fot. 596), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi kitabeliklerinde (Fot. 692) palmet, Türk sanatında geleneksel uygulanan formu ile kullanılmıştır. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi ana girişi (Fot. 364) ve İstanbul Bulgar Hastanesi tavanı ile giriş holü zemininde (Fot. 477, 478) bir arada kullanılan lotus-palmet dizisi Roma dönemi örneklerini çağrıştırrır.

Rumi bezeme; yalnızca İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi kitabeliğinde (Fot. 692) görülen bu motif Türk sanatında kullanılan rumilerle benzerlik gösterir.

Akantus yaprağı motifi; İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi (Fot. 15-19), İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi (Fot. 44), İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi (Fot. 128), Kayseri Memleket Hastanesi (Fot. 200), Antep Amerikan Hastanesi, Edirne Demirtaş Askeri Hastanesi (Fot. 263), Edirne Merkez Askeri Hastanesi (Fot. 266), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 364, 365, 369, 371-375), İstanbul Henri Giffard Hastanesi (Fot. 413-416), İngiliz Hastanesi A bloğu (Fot. 447), İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi (Fot. 459), Urfa Hamidiye Hastanesi (Fot. 598), İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası'nda (Fot. 648, 650) Roma dönemi örneklerini hatırlatır.

Kıvrık dal; İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidinin mihrabı ve tavanı ile ahşap kapılar, eczane ve başhekim odası tavanında kıvrık dallı bezemeler görülmekle birlikte bunlar daha çok barok sanatı etkisiyle yapılmış örneklerdir (Fot. 369, 371-375).

Edirne Demirtaş Hastanesi oda kapısı yukarısında (Fot. 262) ve Çanakkale Askeri Hastanesi zeminindeki karolar (Fot. 338) kıvrık dal motifi görülmekle birlikte bunlarda üslup yoktur.

İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesinin ana kapısının yukarısında, birinci kat seviyesindeki geniş sivri kemerli pencere açıklığının köşelik yüzeylerinde plastik etkili kıvrık dal (ranke) bezemesine yer verilmiştir (Fot. 514). Hekimoğlu Ali Paşa Cami (1735)¹⁰⁸¹ harim kuzey taçkapısının mukarnaslı kavsarasının köşeliklerinde de benzer şekilde kıvrık dal (ranke) bezemesiyle karşılaşılır.

Urfa Hamidiye Hastanesi birinci kattaki sütunların kaidesinde kıvrım dalı hatırlatan süslemenin varlığından söz etmekle birlikte kaidelerin üzerinin boyanması nedeniyle burada motifin ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.

Girland; İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi kuzeybatı kapısında (Fot. 19) sadece çan çiçeklerinden oluşan, İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi alınlığında (Fot. 460) ise Roma dönemi örneklerini çağrıştıracak şekilde bir girlandla karşılaşılır.

Stilize çiçek motifi; İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidinin mihrabı, tavanı ile ana giriş ve üçüncü blok girişinin ahşap kapıları, eczane ve başhekim odası tavanında (Fot. 369-375), İzmir İngiliz Hastanesi şöminelerinde (Fot. 449, 450), İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi ana kapısının yukarısındaki armada (Fot. 459), İzmir Fransız Hastanesi (Fot. 634, 635) ve İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Fot. 755, 757) zeminindeki karolarda karşılaşılır.

Çan çiçeği motifi; İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi kuzeybatı kapısında ve ana kapıda çan çiçeğine benzetilen motifler bulunur (Fot. 15, 16, 19). İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidinin duvarlarındaki madalyonların üzerindeki bitkisel süslemenin arasında birer çan çiçeği motifi görülür.

Gül, sümbül ve taç yapraklı çiçek; İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidi tavanında ve duvarlardaki madalyonların üzerinde birlikte kullanılmıştır (Fot. 370).

Taç yapraklı çiçek; İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi sütun başlıklarında, İstanbul Henri Giffard Hastanesi üçgen alınlığında (Fot. 415), İzmir İngiliz Hastanesi

¹⁰⁸¹ Mustafa Ekmekci, *XVIII. Yüzyıl İstanbul Yapılarında Taçkapılar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2020, s. 86. Fotoğraf No: 106; Kasım İnce - Mustafa Ekmekci, "Nuruosmaniye Camisi Taçkapıları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, 2021, s. 512.

şöminelerinde (Fot. 449, 450), İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi birinci kat pencerelerinin altındaki panolarda (Fot. 452), İstanbul Bulgar Hastanesi giriş kısmı tavanında (Fot. 479), İzmir Fransız Hastanesi girişinin zeminindeki karolarda (Fot. 634), İstanbul Kasımpaşa Askeri Hastanesi ana kapı konsollarının üzerinde (Fot. 648) ve İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zemin ve birinci kat zeminindeki karolarda (Fot. 755, 756) bulunur.

Görüldüğü üzere bitkisel süslemenin neredeyse hepsi motif ayırımına gitmeden stilize olarak uygulanmıştır.

Geometrik Süsleme:

Hastanelerde farklı malzeme ve tekniklerde uygulanmış olan geometrik bezemeler arasında baklava dilimi, meander, altıgen, daire, yonca, kare, zencerek, ay-yıldız motifi ve beş, altı, sekiz ile yarım on iki kollu yıldız motifleri gerçekleştirilmiştir.

Baklava dilimi motifi; Safranbolu Frengi Hastanesi bahçe kapısı pilastrlarının altındaki panolarda (Fot. 228), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi zemini ile mescit tavanında (Fot. 371), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi binası balkon ile bodrum kat zemininde (Fot. 678, 690), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Binası kitabeliğinde (Fot. 692), Merzifon Amerikan Hastanesi zemin kat koridoru zemini (Fot. 657) ve Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Fot. 755, 756, 758) zemininde bulunur.

Meander motifi; İstanbul Bulgar Hastanesi giriş holü tavanında (Fot. 479) görülür.

Altıgen motifi; Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi birinci kat zemin döşemesinde (Fot. 661) bulunur.

Daire motifi; İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi üçüncü blok ahşap kapısında (Fot. 375), İstanbul Bulgar Hastanesi tavanı (Fot. 477) ile İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Fot. 755) zeminindeki karolarda karşılaşılır.

Yonca motifi; İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zeminindeki karolarda (Fot. 757) uygulanmıştır.

Kare motifi; Haydarpaşa Askeri Hastanesi hamamının soğukluk kısmında bulunan çeşmesindeki ay-yıldız motiferi için oluşturulan zeminde, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi zeminindeki karolar ile mescit tavanında (Fot. 371), İstanbul Bulgar Hastanesi zemin ve birinci kat pencere altlarında (Fot. 747), İstanbul Cerrahpaşa

Hastanesi Cerrahi Binası bodrum kat (Fot. 678) ile Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zemin ve birinci kat karolarında (Fot. 755, 756) bulunur.

Zencerek motifi; İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi hamamının soğukluğundaki çeşmesinde, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi zeminindeki karolar ile mescit mihrabında (Fot. 369, 377), Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zeminindeki karolarda (Fot. 755, 756) görülür.

Beş kollu yıldız motifi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidi mihrabında ve tavanında (Fot. 369, 371); altı kollu yıldız motifi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi üçüncü bloğun kuzey cephesi ile zemininde (Fot. 367), İstanbul Bulgar Hastanesi'nin günümüzde mescide çevrilen odanın tonozunda (Fot. 465), İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zeminindeki karolarda; sekiz kollu yıldız motifi, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi hamamının soğukluğundaki çeşmede, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi ile İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi zeminindeki karolarda (Fot. 755); yarım on iki kollu yıldız motifi, İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi birinci kat pencereleri kemer kilit taşlarında (Fot. 366) karşılaşılır.

Ay-yıldız motifi; İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi ana kapısı ve kuzeybatı kapısında (Fot. 16, 19), İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi hamamı soğukluğunun çeşmesinde, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi batı kanadının kapısında (Fot. 310), Çanakkale Askeri Hastanesi ana kapı açıklığı kemerinin kilit taşının iki yanında (Fot. 337), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi kitabesinde, üçüncü bloğun kuzey cephesinde, zemin kattaki birinci katı destekleyen ayakları birleştiren hatılları ile mescit mihrabında (Fot. 343, 347, 367, 369), Erzurum Gureba Hastanesi kitabeliğinde (Fot. 570) ve İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi ana girişi kemer köşeliklerinde (Fot. 754) yer alır.

Güneş ve ay motifi, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi ana kapı açıklığının yukarısında birlikte kullanılmıştır (Fot. 154).

Bitkisel ve geometrik bezemelerin dışında tepe topu, kabara, yumurta dizisi, ok ucu, istiridyeye kabuğu, çapa, haç ve perde motifi ile armalar da hastanelerde kullanılmıştır. Tepe topu, Balıkesir Gureba Hastanesi bahçe kapısı (Fot. 287) ile Balıkesir Reşit Bey Hastanesi ana giriş alınlığında (Fot. 700); kabara, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi ana kapı kemer kilit taşında (Fot. 687); yumurta dizisi ve ok ucu İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidi tavanı ile mihrabında (Fot. 369, 370); istiridyeye kabuğu motifi Balıkesir Gureba Hastanesi bahçe kapısı kitabesinde (Fot. 287) ve İzmir Gureba-i

Müslimin Hastanesi ana kapısının ahşap kanatlarında (Fot. 374); çapa motifi İstanbul Kasımpaşa Bahriye Hastanesi Cerrahi Binası giriş kapısının yanlarındaki pencerelerin kemer köşeliklerinde (Fot. 649); haç motifi İstanbul Henri Giffard Hastanesi sütun başlığında (Fot. 413), İstanbul Bulgar Hastanesi giriş alınlığı ile balkon tonozunda¹⁰⁸² (Fot. 473, 481), İzmir Fransız Hastanesi giriş holü zeminindeki karolarda (Fot. 635) vardır.

Perde motifi, Zeynep-Kamil Hastanesi kitabesinde (Fot. 128) taş üzerine işlenmiştir. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi mescidinin mihrabında (Fot. 369) ise mihrap nişi kemerinden iki yana sarkacak şekilde alçı ile gerçekleştirilmiştir. Alçı perde uygulamasına İzmir Hisar Camii¹⁰⁸³, İzmir Şadırvanaltı Camii (1815)¹⁰⁸⁴, İzmir Kemeraltı Camii¹⁰⁸⁵, İzmir Başbudak Camii¹⁰⁸⁶ (1652), İzmir Eşrefpaşa Camii (1897-1902)¹⁰⁸⁷, İzmir Damlacık Camii (18. yy'ın başı)¹⁰⁸⁸, Muğla Kurşunlu Camii (1493-94)¹⁰⁸⁹, Muğla Şeyh Camii¹⁰⁹⁰, Muğla Saburhane Camii (1848-49)¹⁰⁹¹, Aydın Ramazanpaşa Camii (1595)¹⁰⁹², Kuşadası Kaleiçi Camii (1617)¹⁰⁹³, Söke Hacı Ziya Bey Camii (1895)¹⁰⁹⁴, Manisa Yakup Çelebi Camii (19. yy'ın sonu, 20. yy'ın başı)¹⁰⁹⁵ ve Soma Bayat Köyü Orta Camii'nde (19. yy'ın sonu)¹⁰⁹⁶ de rastlanılmaktadır.

Edirne Demirtaş Hastanesi ana kanadının birinci katında, doğu kenarda bulunan odanın kapısının yukarısında (Fot. 262), İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (Fot. 288) ile İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi kitabelerinde (Fot. 378) Osmanlı armasına¹⁰⁹⁷ yer

¹⁰⁸² Eski fotoğrafından görülen haç motifleri günümüzde kaldırılmıştır.

¹⁰⁸³ Sibel Polat, *İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s. 7-9: Fotoğraf No: 20.

¹⁰⁸⁴ S. Polat, *agt.*, s. 26-29. Fotoğraf No: 52.

¹⁰⁸⁵ S. Polat, *agt.*, s. 40-41. Fotoğraf No: 68.

¹⁰⁸⁶ S. Polat, *agt.*, s. 59-60. Fotoğraf No: 101.

¹⁰⁸⁷ S. Polat, *agt.*, s. 110. Fotoğraf No: 201.

¹⁰⁸⁸ S. Polat, *agt.*, s. 117. Fotoğraf No: 218.

¹⁰⁸⁹ Azize Ekmekci, *Muğla Cami ve Mescitleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2014, s. 26-31. Fotoğraf No: 22.

¹⁰⁹⁰ A. Ekmekci, *agt.*, s. 36-39. Fotoğraf No: 49.

¹⁰⁹¹ A. Ekmekci, *agt.*, s. 48-49. Fotoğraf No: 95.

¹⁰⁹² Asuman Arslan, *Aydın'da Türk Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, s. 69-70. Fotoğraf No: 229.

¹⁰⁹³ <https://kulturenvanteri.com/yer/kaleici-camii-kusadası/#16/37.859909/27.257914>

¹⁰⁹⁴ Alper Atıcı, *Söke'de Türk Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2018, s. 70. Fotoğraf No: 124.

¹⁰⁹⁵ Fatih Müderrisoğlu, "Demirci İlçesi", *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Manisa İlçeleri 45*, Ankara 2013, s. 12. Fotoğraf No: 7.

¹⁰⁹⁶ Murat Çerkez, "Soma İlçesi", *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Manisa İlçeleri 45*, Ankara 2013, s. 432. Fotoğraf No: 7.

¹⁰⁹⁷ Osmanlı arması ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Selman Can, "Osmanlı Arması'nın Doğuşu", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 18-20 Ekim 2012*, c. 1, Sivas 2014, s. 173-179.

verilmiştir. İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi'nde yakın zamanda gerçekleştirilen restorasyondan sonra eklenen kitabeliğinde yeni yapılan Osmanlı armasıyla karşılaşılr (Fot. 240). İstanbul Balat Or-Ahayım Hastanesi ana kapı yukarısında ise üzerinde “O ve A” harfleri bulunan arma (Fot. 459) yer alır.

Kalem İşi Süsleme:

Kalem işi süsleme Edirne Demirtaş Hastanesi ana kanadının birinci katında, doğu kenarda bulunan odanın kapısının yukarısında (Fot. 262), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi eczane ve başhekim odası tavanında (Fot. 372, 373), İstanbul Bulgar Hastanesi giriş kısmı ile giriş holü tavanında (Fot. 477-478) görülür. Süslemelerde kırmızı, sarı, yeşil, mavi, turkuaz, lacivert, siyah, kahverengi ve bordo renkler kullanılmış, bitkisel ve geometrik motiflere yer verilmiştir. Görülen kalem işi bezemeler büyük oranda stilize edilmiş motiflerden oluşur.

İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi eczanesi ve başhekim odası tavanında, hastaneler içinde tek örnek olarak bakışumlu biçimde, stilize edilmiş kanatlı ejderhalarla karşılaşılr.

Çini Süsleme:

Hastanelerde çini kullanımı İzmir İngiliz Hastanesi şöminelerinde (Fot. 450) İstanbul İngiliz Hastanesi soba ile şöminelerinde (Fot. 585) ve İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi güney ve kuzey kapısında (Fot. 687, 691) görülür. İzmir İngiliz Hastanesi şöminelerinde kare ve dikdörtgen formlu levha çiniler kullanılırken bunlarda kahverengi, yeşil, sarı, kırmızı ve siyah renkler kullanılmıştır. Şöminelerde kullanılan bu çinilerden bazılarının zemini boş bırakılmışken, bazılarında ise stilize çiçek motiflerine yer verilmiştir. İstanbul İngiliz Hastanesi soba ve şöminelerindeki sırlı levhalar düz yeşil renklidir. I. Ulusal Mimarlık Akımı özelliğini yansıtan yapıların karakteristik özelliklerinden olan cephelerinde çini kullanılmasıyla, İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi Merkez Dairesi'nde karşılaşılr. Burada kuzey ve güney kapıların köşeliklerinde, kare formlu levha çinilerin turkuaz renkleri yeşil renkli çinilerle kuşatılmıştır.

Karo Süsleme:

Hastane zeminlerinin kaplamasında kullanılan karolar, yüzeylerindeki motifler nedeniyle, tek veya birlikte kullanılarak oluşturdukları bezeme kompozisyonlarıyla süslemeye katkıda bulunmuşlardır. 19. yüzyılın son çeyreğinde Doğu Selanik bağlantılı

Rum ustalar tarafından İstanbul'da üretilmeye başlanan karolar ilk olarak levantenlerin evlerinde görülmüş, kısa sürede beğenilerek dönemin modası haline gelmiştir¹⁰⁹⁸. Daha sonra bu uygulama konutların yanı sıra kamu binalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle İzmir'de hastanelerin dışında birçok kamu binası ve sivil mimari örneğin zemini karosimanlar ile kaplanmıştır. Yoğun bir kullanım alanı olan karosimanların İzmir'de üretim merkezi bulunduğu bilinmektedir¹⁰⁹⁹. Çok çeşitli renk yelpazesine sahip karolarda, bitkisel ve geometrik motiflere yer verilmiştir. Çanakkale Askeri Hastanesi (Fot. 338), İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi (Fot. 376, 377), İstanbul Bulgar Hastanesi (Fot. 482), İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi (Fot. 494), İzmir Fransız Hastanesi (Fot. 634, 635), Merzifon Amerikan Hastanesi (Fot. 657), İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi (Fot. 678, 690) ile İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi (Fot. 741-746, 755-758) zeminlerinde karosimanlar kullanılmıştır. İzmir'deki karosimanların uygulandığı levanten evlerine örnek olarak Fuat Edip Baksi 1631 Sok. No. 5'deki konut (19. yy'ın sonu ve 20. yy'ın başı)¹¹⁰⁰, İzmir Sarı Köşk (19. yy'ın ikinci yarısı)¹¹⁰¹, İzmir Tristramp Köşkü (19. yy'ın ikinci yarısı)¹¹⁰², Kuyulu Ev (19. yy'ın ikinci yarısı)¹¹⁰³ verilebilir.

3.9. Bani ve Mimarlar

Geç dönemde ortaya çıkan hastanelerin, taşrada vilayetin önemli figürleri olan valiler, belediye başkanları ile şehrin önde gelenlerinin önderliğinde inşa edildiği görülür. Arşiv belgeleri, salnameler ve kitabelerde hastane yapılması için öncülük yapan kişilerin isimlerine yer verilmiştir. Yalnız hastanelerde değil dönemin diğer kamu binalarında da şehrin liderlerinin önderliğinde halktan toplanan paralarla yapıların inşa edildiği anlaşılır¹¹⁰⁴. Bu nedenle, bu kişilerin banilik görevini üstlenmiş oldukları varsayılabilir¹¹⁰⁵. Yapı kitabelerinde, bu şahsiyetlerin isimleri verilerek emek ve gayretleriyle hastanelerin yapıldığı belirtilmektedir. Maltepe Askeri Hastanesi'nde Başhekim Behçet Efendi'nin, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi'nde Trabzon Valisi Hasan Paşa'nın, Safranbolu Frengi Hastanesi'nde Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın, Balıkesir Gureba Hastanesi'nde Mutasarrıf Sarım Bey'in, İzmir

¹⁰⁹⁸ Ayşegül Uçar, "İzmir Konutlarında Karosimanlar", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIII/I, 2014, s. 69.

¹⁰⁹⁹ A. Uçar, *agm.*, s. 71.

¹¹⁰⁰ Ayşegül Uçar, *Süsleme Tasarımı Açısından İzmir Konutlarında Döşeme Karoları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s. 210. Fotoğraf No: 202.

¹¹⁰¹ A. Uçar, *agt.*, s. 218. Fotoğraf No: 117.

¹¹⁰² A. Uçar, *agt.*, s. 225-226.

¹¹⁰³ A. Uçar, *agt.*, s. 227. Fotoğraf No: 247.

¹¹⁰⁴ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 211.

¹¹⁰⁵ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 211.

Hamidiye Askeri Hastanesi'nde Vali Halil Rifat Paşa'nın adı hastane kitabelerinde zikredilmiştir. İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nin İzmirli Emin Muhlis Paşa'nın, Kayseri Memleket Hastanesi'nin Mutasarrıf Muammer Bey'in, Samsun Canik Hamidiye Hastanesi'nin Canik Mutasarrıfı Hamdi Bey'in, Erzurum Gureba Hastanesi'nin Erzurum Belediye Başkanı Şerif Efendi'nin, Urfa Hamidiye Hastanesi'nin Urfa Mutasarrıfı Edhem Bey'in, İzmir Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'nin Belediye Başkanı Eşref Paşa'nın, Mersin Millet Hastanesi'nin Belediye Başkanı Hamit Hayfavi'nin, Balıkesir Reşit Bey Hastanesi'nin Mutasarrıf Dr. Reşit Bey'in ve Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi'nin Mutasarrıf Nurettin Bey'in gayret ve girişimleri ile yapıldığı çeşitli belge ve kaynaklarda belirtilmiştir.

Erken ve Klasik Osmanlı döneminde inşa edilen sağlık tesislerinin vakıf sistemi ile yapıldığı görülürken, modern hastanelerden yalnızca ikisi bu şekildedir. Osmanlı döneminde vakıf sistemi ile inşa edilen hastanelerden Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Sultan II. Mahmud'un eşi ve Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan; Zeynep-Kamil Hastanesi ise Yusuf Kamil Paşa ve eşi Zeynep Hanım tarafından vakfedilmişlerdir.

Hassa Mimarlar Ocağı'nın 1838 yılında kaldırılmasının ardından sırasıyla Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, Ebniye-i Hassa Muavinliği, Ebniye Meclisi, Ebniye-i Mirriye Tamirat Müdürlüğü ve son olarak Ebniye-i Seniyye İdaresi kurulmuştur¹¹⁰⁶. 1920 yılına kadar varlığını koruyan Ebniye-i Seniyye İdaresi padişahın iradesi ile yapılması istenen her türlü binanın inşasının yanında saray ve kasırların tamirat işlerini yapmakla görevlidir¹¹⁰⁷. 1882 yılında çıkan Ebniye Kanunu'na göre belediyenin olduğu yerlerde yapıların denetlenmesi görevi ise belediye mimar ve mühendislerine verilmiştir¹¹⁰⁸. Hastanelerin yapılması için başkentten izin alındığını gösteren devlet arşivlerindeki belgeler, taşrada yapılacak inşa faaliyetlerinin denetiminin de başkent tarafından yapıldığını göstermektedir.

Geç dönemde inşa edilen hastanelerden bir kısmının mimarını arşiv belgeleri, kaynaklar ve kitabelerde yer verilen isimlerden tespit etmek mümkündür. Maltepe Hastanesi Abdülhalim Efendi ve Başmimar Kırımlı Mahmut Ağa, Balıklı Rum Hastanesi

¹¹⁰⁶ Selman Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı" *Sanat Dergisi*, S. 12, 2007, s. 107.

¹¹⁰⁷ S. Can, agm., s. 110.

¹¹⁰⁸ Murat Taş, "Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8/1, 2003, s. 210; Emre Kolay, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, Erzurum 2021, s. 354.

Rum mimarlar Yazıoğlu ve Poyrazoğlu, Bab-1 Seraskeri Hastanesi Mimar Gaspare Fossati, Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Ek Binaları Mimar Kemalettin, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Mimar W. James Smith, İstanbul Zeynep-Kamil Hastanesi Mimar Bernasconi ve Mimar Duca, İstanbul İtalyan Hastanesi Mimar Cavaliere Giorgio Stampa ve Mimar Cavaliere Ercole Stampa, İstanbul Alman Hastanesi Mimar Hubert Göbbels ve Mimar Albert Kortüm, Balıkesir Gureba Hastanesi Mimar Kalidis, İstanbul Henri Giffard Hastanesi Mimar Bay Bourmence ve Mimar M. Olivier Carré, İstanbul Balat Or-Ahayim Hastanesi Mimar M. Gabriel Tedeschi, İstanbul Bulgar Hastanesi Mimar Anzavur, Haydarpaşa Numune Hastanesi Mimar Vallaury ve Mimar D'aranco, İstanbul İngiliz Hastanesi Mimar H. Percy Adams, İzmir Emraz-1 Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi Mimar Mösyö Lignadi, İstanbul Avusturya-Macaristan Hastanesi Mimar Ludwig Richter ve Mimar J. Muller, Merzifon Amerikan Hastanesi Mimar Childs, Zonguldak Memleket Hastanesi Mimar Muallim Kemal Bey tarafından inşa edildiği çeşitli kaynak, belge ve kitabelerden anlaşılmaktadır. Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'nin ahşap olan ilk binası Garabed Amira Balyan ve Mimar Ohannes Amira Serveryan tarafından tasarlanmış, zamanla ihtiyacı karşılamayan bina Mimar Kevork Aslanyan tarafından kargir olarak yeniden yapılmıştır. Akliye ve İhtiyarhane binaları ise Mimar Bedros Nemtse tarafından çizilmiştir. İzmir Fransız Hastanesi'nin mimarı kesin olarak bilinmemekle birlikte yapının mimarı Raymond Pere, Samsun Canik Hamidiye Hastanesi'nin mimarı ise Mösyö Valeri olarak atfedilmektedir.

Urfa Hamidiye Hastanesi'nin devlet arşivlerinde yer alan özgün planındaki "Christidis" imzası, Urfa İsviçre Hastanesi'nin özgün planında Belediye Mühendisi Christidis olarak yer almaktadır. Yine Erzurum Gureba Hastanesi'nin özgün planında "Belediye Mühendisi Mülâzım-ı Sâni Mahmud Nedim bin Mustafa" mührü bulunmaktadır. Geç dönemde birçok kamu yapısının mühendisler tarafından tasarlandığı göz önünde bulunursa¹¹⁰⁹ Urfa ve Erzurum'daki hastanelerin de belediye mühendisleri tarafından tasarlandığı görülmüştür.

İncelenen 48 hastaneden 24'ünde mimar veya mühendis adı geçmektedir. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere hastanelerin büyük çoğunluğunun Osmanlı tebaası olan veya olmayan gayrimüslim mimar ya da mühendisler tarafından yapıldığı anlaşılır.

¹¹⁰⁹ N. Yazıcı Metin, *age.*, s. 211.

Geç Dönem Osmanlı hastaneleri; askeri hastaneler, Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen sivil hastaneler ile azınlık ve misyon tarafından inşa edilen hastanelerden oluşmaktadır.

Askeri hastanelerin genellikle orta avlulu veya “U” planlı olarak yapıldığı görülür. Bu dönemde çok sayıda askere hizmet verilecek büyük askeri hastanelere ihtiyaç duyulmuş, bu durum çok sayıda askeri barındıran kışla binalarında uygulanan orta avlulu ve “U” plan şeması ile çözümlenmiştir. İstanbul Maltepe Askeri Hastanesi, İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi, İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Edirne Merkez Askeri Hastanesi ve Çanakkale Askeri Hastanesi orta avlulu; Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi, Edine Demirtaş Askeri Hastanesi, İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi “U” planlı olarak yapılmıştır. Askeri hastanelerin yanı sıra orta avlulu ve “U” planlı sivil hastanelerde yer almaktadır. Ancak bunlar daha küçük boyutlu hastaneler olarak karşımıza çıkarlar. Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Urfa İsviçre Hastanesi orta avlulu; İstanbul Fransız Lape, İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Urfa Hamidiye Hastanesi, Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi ve Zonguldak Memleket Hastanesi “U” planlı olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra askeri hastaneler enlemesine dikdörtgen planlı olarak da inşa edilmiştir. İstanbul Bab-ı Seraskeri Hastanesi, İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi ve İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi enlemesine dikdörtgen planlı olarak yapılmış olan askeri hastanelerdendir. Askeri hastaneler cephe özelliği bakımından da kışla binaları ile benzerlik gösterirler. Köşelerdeki kulevari oluşumlar, cephedeki durağanlık orta avlulu ve “U” planlı askeri hastanelerin genel özelliği olarak karşımıza çıkar. Yalın bir cephe düzenlemesine sahiptirler. Genellikle iki ya da üç katlı olarak inşa edilmişlerdir. Süsleme unsurları ise genellikle giriş kısmında yoğunlaşır.

Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen sivil hastanelerde dikdörtgen planın sıklıkla uygulandığı görülür. Bunun yanı sıra orta avlulu, “U”, “E”, “T” planlı ve kapalı koridorlarla birbirine bağlanan bloklardan oluşan plan tipinde de sivil hastaneler inşa edilmiştir. Yalın cephe düzenlemesine sahiptirler. Ancak cephelerdeki durağanlığı ortadan kaldırmak için giriş kısmının ileri taşınması, portik şeklindeki girişler, çeşitli formlardaki alınlıklar, silmeler, pilastrlar vb. uygulamalara yer verilmiştir. Genellikle iki ya da üç katlı olarak inşa edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nde inşa edilen misyon hastanelerinde genellikle planların kendi ülkelerinden gelmesi ya da kendi mimarlarını getirmeleri nedeniyle farklılıklar söz konusudur. Misyon hastaneleri genel plan şemaları açısından yukarıda belirlenen tipoloji içerisinde yer alırken, detaylarda farklılık taşıdıkları görülür. Misyon hastanelerinin dikdörtgen planlı, orta avlulu, “U” planlı ve “E” planlı olarak yapıldığı ve bu planların da Osmanlı Devleti tarafından yapılan sivil hastanelerden farklı olduğu görülür. Örneğin Fransız Lape Hastanesi ”U” planlı olarak yapılmış, ancak yan kolları kısa tutulmuştur. İstanbul Jeramy Hastanesi dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiş ancak odalara dağılım hollerden sağlanmış ve katlar tek düzenlemde verilmemiştir. İstanbul Henri Giffard Hastanesi orta avlulu planda yapılmış, ancak yine burada da farklı bir uygulama söz konusudur. E Planlı Bulgar Hastanesi ve T planlı Antep Amerikan Hastanesi de iç mekân düzenlemesi açısından farklılık gösterir. Özellikle İstanbul İtalyan Hastanesi ile “Y” planlı İstanbul İngiliz Hastanesi plan özelliklerinin başka bir hastanede görülmemesi nedeniyle dikkat çekici örneklerdir. Misyon hastaneleri genellikle neo klasik üslup özelliğini yansıtırlar. Yalın cephelere sahiptirler. Amerikan hastaneleri yalın cepheleri, üçgen alınlıklar, çatı pencereleri, sütunlu giriş düzenlemesi, yüksek bacalar ve pencere kemer formları açısından Sömürgeci Canlanış Üslubu’nu yansıttığı görülür. Osmanlı devleti tarafından inşa edilen hastaneler genellikle iki ya da üç katlı olarak yapılmışken misyon hastanelerinde kat sayısı altıya kadar çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olan tıbbın gelişmesine paralel olarak hastaneler de evrilmiştir. Avrupa’da sanayileşmenin artmasıyla kentli nüfusta da artış yaşanmış ve bu durum kent yapısında değişimlere neden olmuştur. Bunun neticesinde idari, askeri, sağlık, eğitim ve ticari yapılarda da değişimler yaşanmıştır. Özellikle sağlık konusunda tıbbi bilginin artmasına paralel olarak meydana gelen teknolojik gelişmeler hastane planlamasını değiştirmiş, modern anlamda hastane binaları inşa edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti, erken ve klasik döneminde, sağlık hizmetlerini Selçuklu geleneğini devam ettiren darüşşifalar ile karşılamıştır. Ancak sık yaşanan savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle darüşşifaların ihtiyacı karşılayamaması ve gelişen tıbbi takip edememesi nedeniyle yeni ve modern sağlık tesisine gereksinim duyulmuştur. 18. yüzyılda Avrupa’nın tesiri ile Osmanlı mimarisinin birçok yapı türünde görülen değişim sağlık alanında da kendini göstermiştir. 18. yüzyılın sonunda, III. Selim döneminde, modern anlamda hastanelerin ilk örnekleri askeri hastane olarak inşa edilmiştir. Zamanla savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle hastane yapımı artmış ve her şehirde, hatta kazalarda da hastaneler vücut bulmuştur. Bu hastanelerden Türkiye sınırları içerisinde kalan 48’i tespit edilmiştir. Söz konusu hastanelerden yirmi üçü, yoğun ticaret faaliyetlerinin ve nüfus hareketliliğinin yaşandığı başkent İstanbul’dadır. Osmanlı’nın önemli liman kentlerinden ve kozmopolit bir yapıya sahip olan İzmir, günümüze ulaşan altı hastanesiyle İstanbul’un ardından en çok hastanenin yer aldığı şehirdir. İzmir ve İstanbul dışında Edirne, Urfa, Balıkesir, Kayseri ve Mersin’de ikişer; Çanakkale, Samsun, Karabük, Gaziantep, Çorum, Erzurum, Zonguldak, Trabzon ve Amasya’da birer hastane tespit edilmiştir.

Hastanelerin inşa edileceği konum ile ilgili birçok araştırmacı havadar ve sesten uzak bir yerde olması gerektiği fikrini belirtmiştir. Osmanlı döneminde Ahmet Şükrü tarafından kaleme alınan *Piyade ve Süvari Sınıflarına Mahsus ve Programına Muvafık Fenn-i Mimari* adlı eserde de benzer görüşler yer almaktadır. Türkiye sınırları içerisinde günümüze ulaşan hastane örneklerinin de söz konusu hususlara göre inşa edildiği görülmektedir. Askeri hastaneler kırsalalara yakın olarak inşa edilirken, sivil hastaneler şehir merkezinden ziyade daha çok yerleşim yeri dış sınırında toplanmıştır. Bunun yanı sıra özellikle İstanbul ve İzmir’de yabancı misyonlar tarafından hastaneler kendi amaçları

doğrultusunda inşa edilmiştir. Yabancıların açtıkları hastanelerin herkese açık olmakla birlikte öncelikle kendi uyruklarına hizmet sağlamak olduğu varsayılabilir.

Hastanelerin plan tasarımı bakımından bir birliktelikten bahsetmek mümkün değildir. Hastanelerde *Dikdörtgen Planlı, Orta Avlulu, “U” Planlı, “T” Planlı, “E” Planlı, “Y” Planlı, Kapılı Koridorlarla Birbirine Bağlanan Bloklardan Oluşan Plan Tipi, Münferit Plan Tipi* olmak üzere 8 farklı plan tipi uygulanmıştır. Bu plan tiplerinden avlunun etrafını çevreleyen ya da bahçeyi “U” şeklinde çevreleyen hastanelerin, çoğunlukla askeri hastanelerde uygulandığı görülür. Bunlarda fazla yatak sayısına ihtiyaç duyulduğu için büyük boyutlu olarak yapılması kaçınılmazdır. Bu gereksinimin de çok sayıda askeri barındırma olanağı sağlayan kışla binalarında sıklıkla uygulanan açık avlunun etrafını tamamen ya da bahçeyi “U” şeklinde çevreleyen koridor ve odalardan oluşan plan tasarımı ile çözümlendiği anlaşılır. Sivil hastanelerde daha çok, dönemin hükümet konakları ve okul binalarında da sıklıkla kullanılan, dikdörtgen plan tasarımı kullanılmıştır. Bundan başka “T” ve “E” plan tipine yine dönemin diğer kamu yapılarında da rastlanılmaktadır. İstanbul’daki İngiliz Hastanesi ise plan tipiyle oldukça dikkat çekicidir. Y plan formunu yansıtan hastane, Türkiye sınırları içerisinde ünük bir örnek olarak inşa edilmiştir. Kapılı Koridorlarla Birbirine Bağlanan Bloklardan Oluşan Plan Tipi ise pavyon ve blok tipin birleşimi olarak değerlendirilmekle birlikte aslında hastane mimarisi için oldukça uygun bir plan olduğu sonucuna varılabilir. Bu plan sayesinde bloklar arasında kapalı koridorlar aracılığıyla hava koşullarına maruz kalmadan dolaşım sağlanmakta ve blokların ayrı oluşu nedeniyle yeterli tecrit oluşmaktadır.

1827 ile 1923 yılları arasında Türkiye sınırları içerisinde inşa edilen hastanelerin, cephe tasarımlarında batı etkili üslupların etkisi görülür. Hastanelerde çoğunlukla Neo-Klasik üslup egemenken, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa’da etkisini gösteren eklektik üslup da hastanelerde uygulama alanı bulmuştur. 1908 yılında başlayan ve 1930 yılına kadar devam eden, Türk mimarisinde batı etkili üslup özelliklerine karşı milli bir üslup oluşturmak amacıyla oluşturulan 1. Ulusal Mimarlık döneminde inşa edilmiş olan hastaneler de bulunmaktadır. Hastaneler dönemin üslup özelliklerini taşımakla birlikte, özellikle 1. Ulusal Mimarlık döneminde neo-klasik üslup özellikleri taşıyan hastanelerin de inşa edilmeye devam ettiği görülür. Bu durum hastaneleri tasarlayan mimarların serbest bırakıldığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu üslupların yanı sıra Amerika’daki mimari uygulamalarda etkili olan Colonial Revival üslubu, Amerikan misyonu tarafından inşa edilen hastanelerin cephe şekillenişinde etkili olmuştur. Urfa’da

inşa edilen İsviçre Hastanesi'nde ise yerel malzeme ve üslup özelliklerinin ağır bastığı göze çarpar.

Hastanelere cepheler açıdan bakıldığında, yalın ve simetrik bir düzenlenmenin olduğu görülür. İşlevi açısından cephelerde çok sayıda pencere açıklığı bulunur. Genellikle vurgu yapmak için ana kapının bulunduğu kısım taşırılmış, önünde merdiven ile sütunlu düzenlemeye yer verilmiştir. Cepheler yatayda silmeler, dikeyde ise pilastrlar ile bölünerek monotonluktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Hastanelerin dış cepheleri büyük oranda korunmuş, herhangi bir değişime maruz kalmadan, özgün halleri ile günümüze ulaşmıştır.

Hastanelerin iç kısmında odaların yerleştirilişi bakımından bir simetrinin olduğu anlaşılır. Odalar genellikle koridora açılır ve koridorun ortasına ya da ucuna yerleştirilen merdivenle katlar arası geçiş sağlanır. Hastaneler içerisinde farklı işlevlere sahip eczane, hamam, mescit, mutfak gibi bölümler de yer alır. Bu veriler hastanelerin bir kompleks şeklinde yapılmış olduğunu da göstermektedir. Hastanelerin iç mekânlarının zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirildiği özgün planları ile günümüz planlarının karşılaştırılmasından anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde inşa edilen modern hastanelerin en önemli özelliği, çok sayıda kişiye sağlık hizmeti sağlayan koğuşlar biçiminde yapılmış olmasıdır. Ancak günümüzdeki hastanelerde daha az kişinin kalabileceği küçük odalar tercih edilmektedir. Bu nedenle hastane olarak kullanılmaya devam eden binalar günümüz koşullarına göre uyarlanmış, koğuşlar bölünerek yatan hasta için oda sayısı artırılmıştır. Merzifon Amerikan Hastanesi örneğinde ise bu durum tam tersidir. Burada geniş koğuşlar yerine küçük odalar şeklinde plan oluşturulmuştur. Günümüzde okul olarak kullanılan bu binada derslikler için geniş odalara ihtiyaç duyulması nedeniyle odalar birleştirilerek genişletilmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere hastanelerin iç kısmında günümüzdeki kullanım işlevine uygun olarak değişiklikler yapılmıştır.

Hastanelerde inşa malzemesi olarak moloz taş, tuğla ve kesme taş kullanılmıştır. Ara duvarlar ise taş ve tuğla malzeme ile bölünmüştür. Ayrıca ara duvarların bölünmesinde bağdadi duvar tekniğinin kullanıldığı örneklerde bulunur. Hastanelerde, inşa edildiği yerlerde yoğun olarak çıkarılan malzemelerin kullanıldığı görülür. Erzurum'da andezit ve bazalt, Kayseri'de küfeki, Urfa'da havara, Antep'te keymık taşı kullanılmıştır.

Hastaneler genellikle kırma çatı ile örtülürken, beşik çatının da kullanıldığı örnekler vardır. Katların tavanlarında sıklıkla kullanılan düz örtü ve volta döşemenin yanı sıra aynalı tonoz, çapraz tonoz ve beşik tonozda da yer verildiği görülür. Kubbe yalnızca hamam kısmında kullanılmıştır.

Hastanelere süsleme açısından bakıldığında, bezemelerin üslup özelliklerine göre şekillendiği görülür. Süslemeler genellikle dış cephede, ana kapı ve çevresinde yoğunlaşırken iç mekânlar daha sade tutulmuştur. Hastanelerde taş, ahşap, alçı, metal ve sıva üzere kalem işi olmak üzere farklı malzeme ve teknik ile yapılmış bitkisel ve geometrik bezemelere yer verilmiştir.

Tespit edilen hastanelerin tarihlendirilmesi hususunda kitabeler, arşiv belgeleri, salnameler ve çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Böylece Çanakkale Askeri Hastanesi dışındaki tüm hastanelerin inşa tarihi tespit edilebilmiştir. Çanakkale Askeri Hastanesi'nin tam inşa tarihi bilinmemekle birlikte II. Abdülhamid dönemine ait inşasının tamamlanmak üzere olduğunu gösteren bir fotoğraftan, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde itibaren 20. yüzyılın başlarına kadar tarihlendirilen hastanelerin mutasarrıf, vali, kaymakam, belediye başkanı, başhekim veya şehrin önde gelenlerinin girişimleri ile yapıldığı görülür. Bu şahsiyetler doğrudan yapıların banisi olarak anılması da kendilerinin girişim ve gayretleri ile hastaneler inşa edilmiştir. Bu nedenle söz konusu kişilerin banilik görevini üstlenmiş olduğu söylenebilir. Bu şahsiyetlerin isimlerine kitabelerde, arşiv belgelerinde veya tarihi kaynaklarda yer verilmesi de bunun bir göstergesidir. 48 hastaneden Bezmialem Valide Sultan tarafından inşa ettirilen Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi ile Yusuf Kamil Paşa ve eşi Zeynep Hanım tarafından yaptırılan Zeynep-Kamil Hastanesi vakıf hastanesi olması özelliği ile dikkat çeker.

Bu dönemde inşa edilen 48 hastaneden 20'sinin mimarı, özgün planlar altındaki imzaları, arşiv vesikaları, kitabeler ve çeşitli kaynaklardan tespit edilmiştir. Söz konusu hastanelerin büyük çoğunluğunun gayrimüslim mimarlar tarafından tasarlandığı anlaşılmaktadır. Urfa'daki İsviçre ve Hamidiye Hastanesi ile Erzurum'daki Gureba Hastanesi'nin özgün planlarının altında belediye mühendisi imzasının bulunması, bu hastanelerin belediye mühendisleri tarafından tasarlanmış olduğunu ortaya koyar. Bu tarz uygulama geç dönemde inşa edilen kamu yapılarında da görülmektedir.

Sonuç olarak; Avrupa'daki tıbbi gelişmelere göre mimari tasarımları değişen hastaneler, 19. yüzyılda Osmanlı devletinde de uygulanmaya başlanmış, dönemin sağlık koşullarına uygun modern hastane binalarının ilki III. Selim döneminde başkent İstanbul'da inşa edilmiştir. Ancak bu hastane günümüze ulaşmamıştır. 19. yüzyılda savaş ve salgın hastalıkların artması nedeniyle büyük ölçekli sağlık kuruluşlarına ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyacı karşılamak için kışlaların yanında inşa edilen askeri hastanelerde orta avlulu ve "U" plan tipinin tercih edildiği görülmüştür. Sekiz farklı tipte plan uygulamasının görüldüğü hastanelerde, planların işleve göre şekillendiği, olağanüstü durumlarda yatak kapasitesinin artırılması için koridorların geniş tutulduğu görülmüştür. Bu durum Erzurum Gureba Hastanesi inşası ile ilgili yazışmalardan, Haydarpaşa Askeri Hastanesine ait eski bir fotoğraftan ve Maltepe Hastanesi'ne ait yazıdan anlaşılmaktadır. Sanayideki gelişmelere bağlı olarak yapı teknolojisi de değişime uğramış ve 19. yüzyılın son çeyreğinde metalin taşıyıcı unsur olarak kullanılması çok katlı yüksek yapıların inşa edilmesine imkân sağlamıştır. Bu durum Osmanlı modern hastanelerine de yansımış, özellikle yabancı misyonun yaptırdığı hastanelerde kat sayısı altıya kadar çıkmıştır. Modern hastanelerin vazgeçilmez özelliklerinden birisi de geniş bahçeler içerisinde inşa edilmeleridir. Bir diğer önemli özelliği ise iç mekânların havalandırılması ve yeterli güneş ışığının sağlanması için cephelere çok sayıda pencere açılmasıdır. Günümüz hastanelerinden farklı olarak geç dönem Osmanlı hastanelerinde yer alan geniş koğuşlar ise karakteristik bir özelliktir.

Günümüze ulaşan hastane binalarından bir kısmı asli işlevini sürdürmekte, bir kısmı farklı işlev kazandırılıp kullanılmaya devam etmekte, bir kısmı ise harap durumdadır. Dönemin üslup özelliklerine göre inşa edilen ve işlevselliğin ön planda tutulduğu modern hastaneler, Osmanlı dönemi sağlık hayatına ışık tutan kültür varlığımızın önemli eserleri olarak varlığını devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri:

- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 191 - 309 – 1
- BCA, 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), No: 94 - 27 – 6
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 2475-185623, Tarih: 27.10.1322 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 2840 – 212953, Tarih: 07.04.1324 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 2925 – 219367, Tarih: 22.08.1324 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 3665-274870, Tarih: 07.11.1327 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 4314-323514, Tarih: 16.11.1332 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 67-4989, Tarih: 17.02.1310 (H.)
- BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)*, No: 729-54623, Tarih: 29.07.1313 (H.)
- BOA, *Cevdet Sıhhiye (C..SH..)*, No: 17/839, Tarih: 10.06.1246 (H.)
- BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH.MKT)*, No: 1055-61, Tarih: 10.01.1324 (H.)
- BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH.MKT)*, No: 1074-17, Tarih: 04.03.1324 (H.)
- BOA, *Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH.MKT)*, No: 996-69, Tarih: 10.06.1323 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 154-3, Tarih: 15.04.1331 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 163-60, Tarih: 05.02.1333 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD)*, No: 47-49, Tarih: 27.08.1330 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH.MB..HPS.M.)*, No: 52-29, Tarih: 15.08.1328 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (DH.MKT)*, No: 2573 – 24, Tarih: 24.09.1319 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalem (DH.MKT)*, No: 493 – 7, Tarih: 22.01.1320 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 1440 – 70, Tarih: 28.11.1304 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2392-138, Tarih: 25.04.1318 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2403-97, Tarih: 22.05.1318 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 2463-24, Tarih: 27.11.1318 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 491 – 48, Tarih: 20.01.1320 (H.)
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 883-29, Tarih: 11.06.1322 (H.)

BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*, No: 902-19, Tarih: 13.08.1322 (H.)

BOA, *Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü Evrakı (DH.UMVM)*,
No: 132-59.

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1305, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1327, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1599, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1602, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1604, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1605, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1703, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 1726, Tarihsiz

BOA, *Fotoğraflar (FTG.f.)*, No: 622, Tarihsiz

BOA, *Hariciye Nezareti İdare (HR. İD)*, No: 2068 – 74, Tarih: 18.06.1902 (M.)

BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, No: 317/18668, Tarih: 29.12.1243 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ. AZN.)*, No: 46 – 27, Tarih: 24.02.1320 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 104-33, Tarih: 21.11.1329 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 14 – 13, Tarih: 20.11.1312 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 18-20, Tarih: 15.08.1313 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 38-30, Tarih: 02.02.1318 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 46 – 27, Tarih: 24.02.1320 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 66-42, Tarih: 23.04.1324 (H.)

BOA, *İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN)*, No: 85-1, Tarih: 02.04.1327 (H.)

BOA, *İrade Askeri (İ.AS)*, No: 74 – 29, Tarih: 19.08.1326 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, NO: 138 – 7116, Tarih: 23.03.1263 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, No: 25/1213, Tarih: 19.09.1256 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH)*, No: 602/41972, Tarih: 19.08.1286 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH.)*, No: 771 – 62842, Tarih: 29.08.1295 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ. DH.)*, No: 780 – 63476, Tarih: 13.02.1296 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH.)*, No: 1436-40, Tarih: 05.06.1323 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1093-85685, Tarih: 02.11.1305 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1376-5, Tarih: 03.03.1318 (H.)

BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, No: 1381-45, Tarih: 08.11.1318 (H.)

BOA, *İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)*, No: 36-34, Tarih: 27.11.1333 (H.)

BOA, *İrade Hariciye (İ.HR)*, No: 416-40, Tarih: 30.12.1326 (H.)

- BOA, *İrade Hariciye (İ.HR)*, No: 422-37, Tarih: 23.05.1328 (H.)
- BOA, *İrade Hariciye (İ.HR.)*, No: 347 – 49, Tarih: 18.11.1312 (H.)
- BOA, *İrade Hariciye (İ.HR.)*, No: 402-20, Tarih: 04.04.1324 (H.)
- BOA, *İrade Hariciye (İ.HR.)*, No: 421 – 38, Tarih: 14.02.1328 (H.)
- BOA, *İrade Hususi (İ. HUS)*, No: 120-28, Tarih: 12.06.1322 (H.)
- BOA, *İrade Hususi (İ. HUS)*, No: 9-79, Tarih: 19.08.1310 (H)
- BOA, *İrade Hususi (İ..HUS.)*, No: 69-74, Tarih: 28.06.1316 (H.)
- BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ..MMS.)*, No: 92-3899, Tarih: 25.11.1304 (H.)
- BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ. MVL)*, No: 262/9875, Tarih: 20.04.1269 (H.)
- BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 232-8028, Tarih: 15.05.1268 (H.)
- BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 253-9361, 12.02.1269 (H.)
- BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ..MVL.)*, No: 377-16552, Tarih: 14.01.1274 (H.)
- BOA, *Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.)*, No: 328 – 39, Tarih: 08.10.1315
(R.)
- BOA, *Meclis-i Vala Evrakı (MVL)*, No: 331-78, Tarih: 10.08.1268 (H.)
- BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)*, No: 241-156, Tarih: 28.11.1333 (H.)
- BOA, *Plan Proje (PLK.p)*, No: 1425, Tarihsiz
- BOA, *Plan-Proje (PLK, p)*, No: 55, Tarihsiz
- BOA, *Plan-Proje (PLK.p)*, No: 408, Tarihsiz
- BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.}MKT.NZD.)*, No: 394-47,
Tarih: 23.07.1278 (H.)
- BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)*, No: 236 – 31,
Tarih: 24.01.1274 (H.)
- BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)*, No: 1819-11, Tarih: 26.10.1327 (H.)
- BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)*, No: 1339-31, Tarih: 18.07.1304 (H.)
- BOA, *Yıldız Esas Defterler (Y.EE.d)*, No: 413, Tarihsiz
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)*, No: 236 – 25, Tarih: 06.08.1320 (H.)
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV.)*, No: 119 – 16, Tarih: 02.11.1312 (H.)
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, No: 233-69, Tarih: 11.05.1320 (H.)
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.)*, No: 47-79, Tarih:
12.11.1305 (H.)
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.)*, No: 69-65, Tarih:
28.06.1308 (H.)

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH)*, No: 12-20, Tarih: 14.05.1320 (H.)

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y..PRK.UM.)*, No: 9 – 104, Tarih: 10.08.1304 (H.)

BOA, *Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.)*, No: 303 – 42, Tarih: 28.06.1316 (R.)

Kaynaklar:

Adıgüzel, N. – Gündoğdu, R. (hızl.) (2014). *Ahmet Badi Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne: 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Cilt 1/2, İstanbul.

Ağabeyoğlu, A. (1938). “Balıkesir’de Hastaneler Tarihçesi”, *Kaynak Dergisi*, Sayı 61, Balıkesir, s. 334-337.

Ağabeyoğlu, A. (1938). “Balıkesir’de Hastaneler Tarihçesi”, *Kaynak Dergisi*, Sayı 62, Balıkesir, s. 367-370.

Ağabeyoğlu, A. (1938). “Reşit Bey Hastanesi”, *Kaynak Dergisi*, Sayı 63, s. 385-387

Ağabeyoğlu, A. (1938). “Reşit Bey Hastanesi”, *Kaynak Dergisi*, Sayı 65, s. 412-413.

Ağan, A. - Kabakoğlu, A. (2019). “Osmanlı’da Sivil Hastaneler: Karesi Gureba Hastanesi”, *II. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi (8-9 Kasım 2019) Bildiriler*, Kocaeli, s.847-856.

Ahmet Lûtfi, (1302). *Divançe-i Vakanüvis Ahmed Lûtfi*, İstanbul.

Ahmet Şükrü, (1884). *Piyade ve Süvari Sınıflarına Mahsus ve Programına Muvafık Fenn-i Mimari*, İstanbul.

Akça, T. (2013). *Bergama Asklepieionu'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Akçay, M. (2021). *Trabzon İli Tarihi Hasan Paşa (Askeri) Hamamı Restorasyon Önerisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Akdeniz, G. - Başağaoğlu, İ. (2003). “Maltepe Asker Hastanesi'nin Mimari Yapısı”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi 18-20 Eylül 1996*, Ankara, s. 203-212.

Akpınar, D. (2016). “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, Erzincan 2016 s. 33-44.

Akpınarlı, K. K. (2009). *Balıkesir Şehir ve Belediye Tarihi*, Balıkesir.

- Aktemur, A. M. (2005). "Osmanlı Bankası'nın Tarihçe ve Mimarisi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, s. 1-20.
- Aladağ, H. (1963). "İzmir Devlet Hastahanesi", *İzmir Devlet Hastahanesi Mecmuası*, 1/1, İzmir, s. 3-9.
- Altan, A. (2003). *Hastane Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Balıkesir
- Altay, S. (2019). *Atatürk Döneminde Numune Hastanelerine Dönüştürülen Osmanlı Hastaneleri (1924-1938)*, Ankara.
- Altıntaş, A. (1992). "İstanbul Gülhane Askeri Tababet Tatbikat Mektebi Binasının Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiriler*, Ankara, s. 179-181.
- Altıntaş, A. (1998). "Gülhane Seririyat Hastahanesi'nden Önceki Gülhane Hastahanesi", *V. Türk Tıp Tarihi Tarihi Kongresi Bildiriler*, Ankara, s. 1-11.
- Altıntaş, A. (2007). "Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin Kuruluş Aşamaları", *Cerrahpaşa Medical Journal*, Sayı 38, s. 106-117.
- Altıntaş, A. (2010). "II. Mahmud ve Sağlık", *II. Mahmud, Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, İstanbul, s. 297-309.
- Altıntaş, A. (2014). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Başkentlerinde Banka Yapıları (1850-1950)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altun, D. A. (2014). "Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 2, s. 405.443.
- Anderson, M. (2012). "Hospitals, Hospices, and Shelters for the Poor in Late Antiquity", (Basılmamış Doktora Tezi), Yale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, New Heaven.
- Apalaçi, V. (2001). "Bir Hastanenin Doğuşu", *Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı*, İstanbul, s. 78-93.
- Arıhan, S. K. (2003). *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arseven, C. E. (1965). *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul.
- Arslan, A. (2000). *Aydın'da Türk Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslantaş, F. (2009). *20.Yüzyıl'ın İlk Yarısında Kayseri'de Kamu Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Aslan, S. - Erdem, R. (2017). “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, Isparta, s. 7-21.
- Atabek, E. M. (1977). *Ortaçağ Tababeti*, İstanbul.
- Atabek, E. M. – Görkey, Ş. (1998). *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi*, İstanbul.
- Atabey, F. (1956). *Zeyneb-Kâmil Hastanesi 1860-1955*.
- Ataç, A. – Aray, N. – Uçar, M. (2006). “Türkiye’de Asklepios Adına Yapılmış Sağlık Merkezleri, VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 16-18 Haziran 2004 Sivas-Divriği, İstanbul, s. 13-20.
- Ataseven, A. (1984). “Yaşayan Bir Vakfımız Bezmiâlem Valide Sultan Gureba Hastanesi”, *Vakıf Haftası Dergisi*, Sayı 1, Ankara, s. 86-91.
- Atasoy, S. (2013). *Burdur’un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Atay, Ç. (1997). *19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları*, İstanbul.
- Atçeken, Z. – Bedirhan, Y. (2012). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya.
- Atıcı, A. (2018). *Söke’de Türk Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aydın, E. (2003). “Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Ankara, s. 445-455.
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*, Ankara.
- Ayverdi, E. H. (1958). *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul.
- Babuçoğlu, M. – Özdil, O - Karakuş, S. E. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Askeri Tıp ve Balkan Askeri Hastaneleri*, Ankara.
- Bakır, A. (2018). “Türk-İslam Dünyasının Geç Dönemlerinde Tıp Kültürü ve Çalışmaları”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Konya. s. 11-61.
- Bakır, Ç. (2014). *Selçuklular Döneminde Sağlık Kurumları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Barlas, U. (2004). *Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul.
- Başağaoğlu, İ. (2003). “Maltepe Asker Hastanesi”, *T Klin Tıp Etigi-Hukuku-Tarihi Dergisi*, Sayı 11, s. 108-115.
- Başağaoğlu, İ. – Bakır, B. (2006). “Anadolu Selçuklu Darüşşifalarında Mimariyi Etkileyen Öğeler”, *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi 16-18 Haziran 2004 Kongreye Sunulan Bildiriler*, İstanbul, s. 137-141.

- Başar, Z. (1979). “Erzurum Gureba Hastanesi ve Sonrası” *Atatürk Üniversitesi Tıp Bülteni*, Sayı 4, s. 541-545.
- Batur, A. (1993). “Botter Apartmanı”, *Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1993, s. 312-314.
- Batur, A. (1993). “Frej Apartmanı”, *Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, s. 338-339.
- Batur, A. (2011). “Bezm-i Alem Gureba-i Müslimin Hastanesi Ek Yapıları, Mimar Kemalettin Bey Tasarımları”, *2010 Vakıf Medeniyeti İstanbul Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri*, Ankara, s.118-123.
- Batur, A. (2016). “Mecidiye Kışla-i Hümayûnu/Taşkışla”, *Sultan Abdülmecid'in Bir Mimarı William James Smith*, İstanbul, s. 176-197.
- Bayat, A. H. (2002). “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 3, Ankara, s. 449-459.
- Bayat, A. H. (2010). *Tıp Tarihi*, İstanbul.
- Bayraktar, H. (2007). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Elazığ.
- Belfiglio, V. J. (2015). “Sanitation in Roma Military Hospitals”, *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 2/4, Gujarat India, s. 462-465.
- Berkant, C. (2005). *İzmirli Bir Mimar: Raymond Pere*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Beylik, U - Kayral, İ. H. - Çıraklı, Ü. (2015). “13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türk Sağlık Sisteminin Gelişim Süreci Üzerine Bir Derleme”, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2/4, s. 183-189.
- Beyru, R. (2005). *19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, İzmir.
- Bilhan, S. (1982). “Tıp Okulu Niteliğinde, 10 Yüzyıllık Türk Hastanesi, Vakıf Belgesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara, XV/2, s. 125-130.
- Bilmiş, H. G. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bursa'da Mimarlık Ortamı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Black, J. - Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller*, İstanbul.
- Bolak, O. (1950). *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul.

- Bubur, R. (2002). “İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Gönül Öney’e Armağan*, İzmir, s. 163-173;
- Buharalı, E. (2006). “Üç Türk Hükümdarının Yaptırdığı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memlûklerde Sağlık Hizmetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40, Ankara, s. 29-39.
- “Bulgar Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1994, s. 329.
- Bulut, M. (2006). *Sivas’taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bülbül, S. (2011). *Manastır Şehri’ndeki Osmanlı Mimarisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bynum, B. (2008). *Tıp Tarihi*, (Çev. Nur Gökçeoğlu), Ankara.
- Can, C. (1993). “Bekirağa Bölüğü-Mimari”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, s. 128-129.
- Can, C. (1993). “Fossati, Gaspare Trajona”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, s. 326-327.
- Can, C. (1993). “İtalyan Hastanesi (Ospedale Italiano) Mimari”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, s. 304.
- Can, C. (1993). *İstanbul’da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Korunma Sorunları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Can, C. (2000). “Tanzimat ve Mimarlık”, *Osmanlı Mimarlığının Yedi Yüzyılı “Uluslarüstü Bir Miras”*, İstanbul. s. 130-136.
- Can, S. (2007). “Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı” *Sanat Dergisi*, Sayı 12, s. 103-112.
- Can, S. (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, İstanbul.
- Can, S. (2014). “Osmanlı Arması’nın Doğuşu”, *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 18-20 Ekim 2012*, Cilt 1, Sivas, s. 173-179.
- Cantay, G. (1981). “Tarihi Süre İçinde Sağlık Kuruluşlarının Gelişmesi”, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, Cilt 2, İstanbul, s. 151-160.
- Cantay, G. (1988). “Darüşşifalar”, *Mimar Baş Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt 1, İstanbul 1988, s. 355-368.

- Cantay, G. (1999). “Osmanlı Dönemi Darüşşifaları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 10, Ankara, s.367-375.
- Cantay, G. (2013). “19. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastaneler 1”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 1, İstanbul 2013, s.108-126.
- Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara.
- Câvid, İ. (2010). *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R. 1307 / H. 1308*, Ankara.
- Cemal, A. (2011). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası Zonguldak Sancağı*, (çev. Cemal Güven), Konya.
- Central Turkey College (1910). *The Bulletin of Central Turkey College at Aintab*.
- Ceran, B. (2008). *Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ceride-i Emakin-i Sıhha Gazetesi*, 1. Sene, S.16, Mart 1888.
- Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul.
- Çalışkan, N. A. (1956). *Balıkesir Devlet Hastanesi Tarihçesine Kısa Bir Bakış*, Balıkesir.
- Çapan, L. (2002). *19. Yüzyıl Sonunda İstanbul'da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastane Binaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, Ş. – Öncü, F. (haz.) (2012). *Balıkesir'de Zaman ve Mekân*, Balıkesir 2012.
- Çerkez, M.(2013). “Soma İlçesi”, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Manisa İlçeleri 45*, Ankara, s. 379-481.
- Çiftçi, A. (2004). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çilli, Ö. (2009). *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, H. (2016). “Roma Dönemi Hastaneleri, Asklepionlar ve Sarıkaya Roma Hamamı”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*, Yozgat, s. 98-109.
- Çobanoğlu, N. (1998). “Hastanenin Evrimi”, *Sendrom*, Sayı 9, İstanbul, s. 49-54.
- Danacıoğlu, E. (2001). “Tarih Yolcuğunda Yüzyıllık Bir Durak”, *Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı*, İstanbul, s. 24-59.
- Delibaş, N. (2016). *Kitabelerin Kitabı Fatih, Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*, İstanbul.

- Demir, C. (2016). “Amerikan Board ve Talas Amerikan Hastanesi”, *Talas Amerikan Koleji Klinik Tarihinden Bir Kesit*, Kayseri, s. 16-44.
- Demirhan Erdemir, A. (1994). *Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri*, Bursa.
- Demirhan, A. (1982). *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa.
- Demirhan, B. (2005). *Zeynep Kâmil Hastahanesi Restorasyon Projesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Develi, H. Ş. (1990). *Dünden Bugüne Mersin 1836-1990*, Mersin.
- Develi, H. Ş. (2007). *Eski Mersin’de Yaşam*, Mersin.
- Dinç, D. (2007). “Orta Çağ’da İslam Tıbbı”, *Cerrahpaşa Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul, s. 73-89.
- Dinç, G. (2020). “Tıphane’den Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’ne (1827-2019)”, *Cerrahpaşa Medical Journal*, 44/1, s. 1-20.
- Doğan, N. Ş. (2019). “Anadolu Selçuklu Medreseleri Ve Darüşşifalarında Türbe”, *Belleten*, 83/297, s. 519-553.
- Doğan, S. (2012). “Bergama’nın Tıp Tarihindeki Öneminden Türkiye Ne Kadar Haberdar”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4/2, s. 271-279.
- Doğan, T. (2019). *Garnizon Kent Sarıkamış’ta Rus Mimarisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğuoğlu, M. M. F. (2002). *19. Yüzyılda İstanbul’unda Alman Mimari Etkinliği*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dökmeci, İ. – Dökmeci, A. H. (2005). *Tıp Sözlüğü*, Edirne.
- Dursun, M. K. (1994). *İzmir Hatıraları*, İzmir.
- Edirne Gazetesi, 17 Teşrinisani 1305.
- Edirne Valiliği. (2014). *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı) H. 1319 – M. 1901*, Çev: Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, Musa Öncel, Cilt 2, İstanbul.
- Edirne Vilayet Salnâmesi, H. 1319.
- Ekim, Z. E. (2019). “İstanbul’daki Misyoner Hastanelerinden Geremia (Jeremia) Hastanesi ve Mimarisi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14/2, s. 679-698.
- Ekmekci, A. (2014). *Muğla Cami ve Mescitleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Ekmekci, M. (2020). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Yapılarında Taçkapılar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Emiroğlu, K. (2008). *Trabzon Vilayet Salnamesi 1902*, Cilt 20, Ankara.
- Emiroğlu, K. (2008). *Trabzon Vilayet Salnamesi 1903*, Cilt 21, Ankara.
- Erdem, M. (2005). "Türkiye'de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 2005, s.271-290.
- Erdem, Z. K. (2005). Arkeolojik Bulguların Işığı Altında Antik Çağda ve Anadolu'da Asklepios Hekimliği, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Cilt 1, Ankara, s. 59-66.
- Erdoğan, S. (2018). Baltık Mimarisi Etkisinde Kars (Batım Örnekleriyle Karşılaştırmalı), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erer, S. (2010). "Osmanlılar Döneminde Bursa'da Yapıtılan Hastaneler", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, s. 241-252.
- Ergenoğlu, A. S. – Aytuğ, A. (2007). "Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi", *Megaron*, 2/1, s. 44-63.
- Erkiletlioğlu, H. (2006). *Geniş Kayseri Tarihi*, Kayseri.
- Erkiletlioğlu, H. - Yüksel, H. (2013). "Hastaneler", Kayseri Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul, s. 142-147.
- Ersoy, İ. K. (2000). "İzmir Saat Kulesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4/2, İzmir, s.279.
- Ersoy, N. (1863). "İzmit Gureba Hastanesi'nden 1914 (1863) Kocaeli Devlet Hastanesi'ne: 100 Yıl", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Cilt 3, Kocaeli 2016, 1645- 1656.
- Ertuğrul, A. (2009). "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13, s. 293-312.
- Ertuğrul, A. (2011). *XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eskidemir, K. - Aytaç, G. - Aman, D. D. (2019). "Kentlerde Post Endüstriyel Alanların Yeniden Kullanımı: İstanbul Osmanlı Dönemi Sanayi Alanları", *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5/1, s. 44-60.

- Etker, Ş. – Günergün, F. - Köşe, A. (2004). “Zeynep-Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/2, s. 1-37.
- Garrison, F. H. (1929). *An Introduction to The History of Medicine*, Philadelphia USA.
- Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, Dosya No: 27/07/100.
- General Catalogue of Central Turkey College Aintab* (1906), Beirut.
- Geser, M. (2011). *İstanbul Alman Çocuk Yuvası'nun Tarihi*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu), İstanbul.
- Gilgil, E. (2002). “Asklepieion'dan Nosokomeion'a Antikçağ'da Tedavi Kurumlarının Gelişimi”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi*, 10/4, s. 279-284.
- Göçer, K. (2012). *Sosyo-Ekonomik Yönleri İle Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göçer, K. (2014). “Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4/1, s. 123-150.
- Gökçe, N. - Karlıkaya, E. (2001). “Edirne Merkez Hastanesi”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 18/2, Edirne, s.143-148.
- Gökçe, N. (2004). “Edirne Belediye Hastanesi'nin Tarihi Üzerine: Hastane ile İlgili Olarak Edirne Gazetesinde Yayınlanan Belgeler”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-3, s. 36-41.
- Gönüllü, A. R. (2019). “Antalya Gurebâ Hastanesi (1900-1918)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 21, s. 93-107.
- Görkey, Ş. (1999). “Asklepios Kültü ve Anadolu'dan Bazı Örnekler”, *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, s. 347-353.
- Graves, R. (2010). *Yunan Mitleri*, (Çev. Uğur Akpur), İstanbul.
- Gündoğdu, N. T. (2005). *Batılılaşma Dönemi Kars'ın Şehir Dokusu ve Resmi Binaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Güngör, Y. – Ersoy, N. – Akpınar, A. (2007). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Hereke Fabrika-i Hümayun ve Hastanesi”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Kocaeli, s. 632-639.
- Gürkan, M. (2011). “Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 35, s. 235-248.

- Gürkan, K. İ. (1967). *Bezm-i-Âlem Vâlide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi Tarihçesi*, İstanbul.
- Gürkan, K. İ. (1993), “Selçuklu Hastaneleri”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara, s. 33-48.
- Hamzaoğlu, C. (1996). *İstanbul’da Yabancı Bir Mimar William James Smith*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1996.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt 3, İstanbul.
- Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul.
- Burpee, H. (2008). “History of Healthcare Architecture”, *Integrated Design Lab Puget Sound*, s. 1-3.
- Hoover, A. R. (1912). *Medical Missionary Work at Cesarea, Turkey*.
- Horden, P. (2005). “How Medicalised Were Byzantine Hospitals?”, *Medicina & Storia*, V/10, Florence Italy, s. 45-74.
- Horden, P. (2005). “The Earliest Hospitals in Byzantium, Western Europe and Islam”, *Journal of Interdisciplinary History*, 35/3, s. 361-389.
- Hot, İ. (2007). “Orta Çağ’da Batı Tıbbı”, *Cerrahpaşa Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul, s. 59-72
- İgüs, E. (2015). “A British Touch on Tanzimat: Architect William James Smith”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 2/3, s. 66-87.
- İlban, Ö. (2014). “Saray Değil Kışla: Abdülmecid Dönemi Asâkir-i Nizâmîye-i Şâhâne Ordusu Kışlaları” *XI. Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul, s. 799-809.
- İlban, Ö. (2015). “Abdülmecid Döneminde Taşrada Yapıtılan Kışlalardan Bir Örnek: Tırnova Kışlası”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı 24, s. 61-78.
- İnal, O. (2006). *Levantine Heritage in Izmir*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnan, U. (2013). *Osmanlı Devleti’nde Alman Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- İnce, F. (2018). “Ortaçağ’da İslâm/Türk-İslâm Tibbinin Parlak Bir Mümessili: Nureddin Hastanesi”, *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi*, 18/3, s. 69-90.
- İnce, K. - Ekmekci, M. (2021). "Nuruosmaniye Camisi Taçkapıları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, s. 497-535.
- İpek, Ö. –Tuluk, H. (2016). *Taş Mektep (1914-2014) Çorum Müze Biası 100. Yıl Anısı fotoğraf Albümü*, Ankara.

- İzmir Levantenleri Sergisi (2020), İzmir.
- Jackson, R. (1999), *Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar*, (çev. Şenol Mumcu), İstanbul.
- Johnson, B. (2008). *Şifahane "The House of Healing"*, İstanbul.
- Kahya, E. (1981). "Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu'da Frengi Hastahanesi", *IX. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 3, Ankara, s. 1291-1296.
- Kahya, E. – Erdemir, A. (2000). *Bilimsel Çalışmaların Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara.
- Kara Pilehvarian, N. (2000). "Bezmîâlem Valide Sultan'ın Gureba-i Müslimin Hastahaneleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu III Tebliğler*, İstanbul, s. 296-303.
- Kara Pilehvarian, N. (2006). "İlk Vakıf Hastahanesi İstanbul Yenibahçe Gureba-i Müslimin Hastahanesi", *Vakıflar Dergisi*, 2006 Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı, Ankara, s. 111-115.
- Kara Pilehvarian, N. (2011). "Vakfiyelerine Göre Bezmialem Valide Sultan Yapıları", *2010 Vakıf Medeniyeti İstanbul Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri*, Ankara 2011, s. 135-140.
- Karaaslan, Y. Z. (2015). "Osmanlı Devleti Döneminde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi", *Hayat Sağlık, Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 13, s. 72-78.
- Karagöz, Ş. (2002). "Eskiçağda Sağlık Merkezleri", *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, İstanbul, s. 65-68
- Karaimamoğlu, T. (2017). "Ortaçağ Avrupası'nda Tıp Kültürü ve Gelişmeleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/2, s. 44-61.
- Karayaman, M. (2008). *20. Yüzyılın Başında İzmir'de Sağlık*, İzmir.
- Karcı, E. (2019). "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *ÇTTAD*, XIX/39, 2019, s. 461-483.
- Kaya, Ş. (2008). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir Kenti*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, Ş. (2017). "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 50, s. 165-188.
- Kazancıgil, R. – Gökçe, N. - Bilar, E. (2009). *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, Cilt 1, Edirne.
- Kemaloğlu, M. (2014). "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar", *Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7/13, s. 289, 301.

- Kılıç, A. (2012). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şifa Abideleri Şifahaneler*, İstanbul.
- Kılıç, O. (2007). “Kendi Yazdıkları Işığında Amerikan Misyonerlerin Harput’taki Faaliyetleri”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 20/4, 2007, s. 476-491.
- Kızıltan, Z. (2002). “Mısır’da Tıp”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi İstanbul Arkeoloji Müzeleri Geçmişten Günümüze Tıp Sergisi*, İstanbul 2002, s. 46-53.
- Kızıltoprak, S. (2005). “Zeynep-Kamil Hastanesi’nin Kurucusu Prenses Zeynep Hanım: Hayat ve Hayratı”, *Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler*, Cilt 2, İstanbul, s. 622-628.
- Kieser, H. L. (2011). “Bir Misyon Hastanesinin Çevresindeki Küçük Dünya: Urfa, 1897-1922”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak, Toplumsallık Biçimleri ve Cemaatlerarası İlişkiler (18.-20. Yüzyıllar)*, (Çev. Maide Selen), İstanbul.
- Koch Alex (ed.), (1902). *Academy Architecture and Architectural Review*, Sayı 22, London.
- Kolay, E. (2018). *Osmanlı Yerel Yönetim Sisteminin Mimari Alana Yansıması: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Belediye Binaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kolay, E. (2021). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*, Erzurum.
- Konstandov, G. P. (2011). *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, İstanbul.
- Köker, A. H. (1991). “Selçuklu Şifahaneleri”, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri, s. 1-12.
- Köker, O. (2009). *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu’ndan Kartpostallar ve Vital Cuinet’nin İstatistikleri ve Anlatımlarıyla Bir Zamanlar İzmir*, İstanbul.
- Kumbaracılar, S. (1951). “İstanbul’da Askeri Hastanelerin Kuruluşu”, *Dirim Aylık Tıp Dergisi*, 26/7-8, s. 101 -145.
- Kutlu, M. (2017). *XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da Tıp Kurumları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kuzgun, M. – Güher, E. (2015). “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/9, 2015, s. 505-534.
- Küçükkuşurlu, M. (2008). *Erzurum Belediyesi Tarihi I*, İstanbul.
- Küçükkuşurlu, M. (2011). *Doktor Şerif Bey, Erzurum Vilâyeti Sıhhi ve İctimaî Coğrafyası*, Trabzon.

- Künzler, J. (2012). *Kan ve Gözyaşları Ülkesinde, Dünya Savaşları Sırasında Mezopotamya'da Yaşananlar 1914-1918*, (Çev. Perin Ozan), İstanbul.
- Kürkçüoğlu, A. C. (2002). "Urfa'da İlk Misyonerler ve Küçük Bir Klinikten Urfa Misyoner (İsviçre) Hastanesi'nin Doğuş Öyküsü", *Şanlıurfa: Uygarlığın Doğduğu Şehir*, Ankara 2002, s. 61-66.
- La France a Constantinople* (2002), İstanbul.
- Lewis, P. (1998). *Tıp Tarihi*, (Çev. Nilgün Güdücü), İstanbul.
- Lyons, A. (1997). *Çağlar Boyu Tıp*, İstanbul.
- Mandacı Uncu, E. (2013). "Eski Mezopotamya'da Tıp", *History Studies*, 5/5. s. 107-118.
- Marmara, R. (2009). *Osmanlı Hoşgörüsünün Tanığı... Lape (La Paix) Hastanesi 1858-2008*, İstanbul.
- Medical Missionary Work at Cesarea*, 1908.
- Miller, A. C. (2006). "Jundi-Shapur, Bimaristans, and The Rise of Academic Medical Centres", *Journal of the Royal Society of Medicine*, Volume 99, s. 615-617.
- Murat, L. – Katırcıoğlu, F. (2006). "Hititler Döneminde Anadolu'da Tıp", *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Gevher Nesibe Darüşşifa'sının 800. Kuruluş Yılı XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri*, Ankara, s. 71-82.
- Müderrişoğlu, F. (2013). "Demirci İlçesi", *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Manisa İlçeleri 45*, Ankara, s. 1-52.
- Nasır, A. (1991). *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar Üzerine Bir Deneme*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nuri, H. (1995). *Kayseri Sancağı 1922*, (Çev: Zübeyir Kars), Kayseri.
- Ocak, B. (2016). *Halk Sağlığı Hizmetinde 107 Yıl İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi*, İzmir.
- Ocak, B. –Kocabaş, Ö. Y. (2016). *İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi'nden İzmir Devlet Hastanesi'ne "Bir Hastane Öyküsü"*, İzmir.
- Ocak, B. (2019). "Osmanlı Dönemi'nde Faaliyetlerini Sürdüren İzmir'deki Gayrimüslim Hastaneleri", *Belgi Dergisi*, 2/18, Denizli, s. 1607-1624.
- Ödekan, A. (1997). "Darüşşifa", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, s. 425-426.
- Özbay, K. (1991). *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, Cilt 3/2, İstanbul.
- Özdemir, M. *1306 (1888) Aydın Vilayet Salnamesi'nin Tahlili*.

- Özel, H. Ş. (2018). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özen, H. vd., (2010). *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri*, Trabzon.
- Özgen, M. M. (2013). *Osmanlı Devleti Ordu Sisteminde Redif Teşkilatı ve II. Abdülhamid Dönemi Redif Binaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, L. (2018). *İslâm Dünyasında Hastaneler*, İstanbul.
- Öztürk, Ö. *Budizm Terimleri Sözlüğü A-B*, <http://ozhanozturk.com/2017/10/25/budizm-terimleri-sozlugu/>.
- Pabuçcu, M. (2014). “Osmanlı Devleti'nde Askerî Hastaneler (1876-1908)”, *Cappadocia Journal of Social Sciences*, Sayı 3, Ahlen/Germany, s. 85-100.
- Parmaksız, E. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüüşdiyeler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Poçan, E. (2010). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi / Bekirağa Bölüğü Mimari Değerlendirmesi ve Koruma Sorunları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, B. – Ayaz, R. (2017). “İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 61, s. 1-45.
- Polat, S. (2011). *İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Prioreschi, P. (2001). *A History of Medicine: Byzantine and Islamic Medicine*, Omaha.
- Retief, F. P. - Cilliers, L. (2002). “The Evolution of The Hospital From Antiquity to The End of The Middle Ages”, *Curationis*, 25/4, Güney Afrika, s. 60-66.
- Retief, F. P. - Cilliers, L. (2005). “The Evolution of Hospitals From Antiquity To The Renaissance”, *Acta Theologica: Supplementum*, Sayı 7, s. 213-232.
- Rıfat Osman, (2013). *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*, (çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul.
- Rieder, R. (1903). *Für Die Türkei: Selbstgelebtes Und Gewolltes - Bd I. - Das Kreankenhaus Gülhane*, Jena.
- Riva, M. A. - Mazzoleni, D. (2012). “The Ospedale Maggiore - Policlinico of Milan”, *Journal of Personalized Medicine*, 10/3, s. 136-138.

- Sabuncuoğlu, M. (2015). *Hadımköy Askeri Hastanesi Koruma Projesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sabuncuoğlu, M. İ. (2008). *Çorum Tarihine Ait Defterlerim I-II ve Maarif Hayatımız*, Çorum.
- Sakaoglu, N. (1993). “Bekirağa Bölüğü”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, s. 126-128.
- Samsun Valiliği İl Özel İdaresi (2012). *Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Samsun.
- Sarı, N. (2007). “Tarih Öncesi Tıp”, *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul, s. 5-12.
- Sarı, N. – Akgün, B. (2014). “Haydarpaşa’da Âbidevî Eser: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII*, Cilt 1, İstanbul, s. 192-206.
- Sarısakal, B. (2005). *Samsun Sağlık Tarihi: Samsun Araştırmaları 4*, Samsun.
- Saru, K. Ş. (1970). *İhsan Şerif Saru: Eğitim Hizmetinde Elli Yıl*, İstanbul.
- Say, K. (2016). “Gümüşsuyu Askeri Hastanesi”, *Sultan Abdülmecid’in Bir Mimarı William James Smith*, İstanbul, s. 106-121.
- Sayılı, A. (1987). “İslam’da Hastane Kurma Faaliyetlerinin Erken Evrelerine Orta Asya Katkıları”, *Erdem*, 3/7, Ankara, s. 135-148.
- Sayılı, A. (1991). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda İlim*, Ankara.
- Selçuk, B. A. - Çolak, C. (2012). “Türkiye’nin İlk Çocuk Hastanesi; Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi”, *Lokman Hekim Dergisi*, 22/1, s. 11-14.
- Selçuk, E. U. (2009). *İstanbul’daki Sefarethanelerin Oluşumu, Günümüzdeki Mevcut Durumları, Koruma Sorunları ve Önerileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Serdaroğlu, Ü. (1996). *Eskiçağda Tıp*, İstanbul.
- Sertoğlu, M. (1990). “Tanzimat’a Doğru”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul, s. 1-10.
- Servet-i Fünun* (1312), Sayı 303, Âlem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- Servet-i Fünûn* (1312), Sayı 342, Âlem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- Servet-i Fünûn* (1316), Sayı 491, Âlem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- Sezer Ağır, A. (2012). Dünden Bugüne İstanbul’daki Misyonerlik Faaliyetleri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8/15, s. 105-119.
- Sezer, A. (1999). “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, Cilt 2, Ankara 1999, s.181-191.

Sivas Vilayeti Salnâmesi, 1325.

Songur, H. - Saygın, T. (2014). *Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1/19, Isparta, s. 199-212.

Soyer, A. (1995). “Modern Hastanelerin Doğuşu”, *Toplum ve Hekim*, 10/69-70, Ankara, s. 95-98.

Sözen, M. – Tanyeli, U. (2012). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Sözlü, H. (2014). *Balıkesir’de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Şahin, G. (2017). *Bab-ı Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) Yapısında Kullanılan Farklı Dönem Tuğlalarının Karakterizasyonu ve Koruma Önerileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şakir, M. (1942). “Haydarpaşa Hastanesi Tarihçesi”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, 6/19, İstanbul 1942, s. 38-42.

Şehsuvaroğlu, B. N. (1952). “Eskülâp ve Asklepion’lar”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 15/2, İstanbul, s. 1010, 1032.

Şehsuvaroğlu, B. N. (1953). *İstanbulda 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, İstanbul.

Şener, B. (2014). “Kasımpaşa Deniz Hastanesi”, *Dirim*, Sayı 302, İstanbul, s. 40-45.

Şener, M. (2011). *Abdullah İsmet Eker: Parlamento Mektebinden Yetişen Bir Siyaset Adamı*, Çorum.

Şentürk, N. (2019). *Balıkesir Merkez İlçesindeki Kamu Yapıları (19. Yüzyıl – 20. Yüzyıl Başı)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Şenyurt, O. (2020). “Görsel Belgeler Işığında Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Erzincan’da Mimarlık Faaliyetleri” *Türkiye Mesleki Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/3, s. 15-36.

Şimşir, N. (2013). *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul.

Tabak, S. (1997). *İzmir Şehri’nde Mülki İdare ve İdareciler(1867 – 1850)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Taş, M. (2003). “Osmanlı’dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8/1, 2003, s. 203-214.

- Taşkın, F. (2017). “Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye’deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VI/2, s. 149-176.
- Tekin, A. (2021). “Bozkır’da Günümüze Ulaşamayan İki Kamu Yapısı: Hükümet Konağı ve Redif Deposu”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, s. 92-105.
- Tekin, H. H. –Baktır, H. (2016). *Talas Amerikan Koleji Klinik Tarihinden Bir Kesit*, Kayseri.
- Terzioğlu, A. (1972). “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. 1, Ankara, s. 295-312.
- Terzioğlu, A. (1981a). “Türklerin Orta Asya ve Hindistanda Tesis Ettikleri Hastaneler”, *VIII. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt 2, Ankara, s. 803-813.
- Terzioğlu, A. (1981b). “XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın başında Tesis Edilen Osmanlı Hastanelerinde Alman Tesirleri”, *Türk-Alman Tıbbî İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, s. 25-53.
- Terzioğlu, A. (1987). “Başlangıcından Bugüne Kadar Türk-Avusturya Tıbbî İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türk-Avusturya Tıbbî İlişkileri*, İstanbul 1987, s. 11-33.
- Terzioğlu, A. (1992). “Bimaristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul, s. 163-178.
- Terzioğlu, A. (1992). *Türk İslâm Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa’da Tıbbî Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul.
- Terzioğlu, A. (1993). “Selçuklu Hastahaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirleri”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara, s. 49-74.
- Terzioğlu, A. (1997). “Yeni Kaynaklar Işığında Karahanlı Hastane ve Tıp Tarihine Bir Bakış”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara, s. 359, 368.
- Terzioğlu, A. (2006). “Türkistan, Çin ve Hindistan’da Türk Tababeti ve Hastaneleri”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Sayı 235, İstanbul, s. 22-27.
- Terzioğlu, A. (2009). “Son Araştırmalar Işığında Gülhane ve Türk Tıbbının Gelişmesine Katkıları”, *Türk Dünyası Tarih, Kültür Dergisi*, Sayı 265, s. 13-21.
- The New Anatolia Hospital*, (1911), Merzifon.
- Tonbul, Z. - Forta, Ö. (2009). *Tarihi Hastaneler, Gurebâ Hastaneleri’nden Memleket Hastaneleri’ne İlk Sivil Hastaneler*, İstanbul.

- Topçubaşı, M. - Eyüpgiller, K. K. (2010). “19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti’nde Hükümet Daireleri”, *İTÜ Dergisi/A - Mimarlık Planlama Tasarım*, 9/2, s. 108-120.
- Topdemir, H. G. (2012). “İslam Dünyasında Tıp”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Sayı 537, s. 90-93.
- Toprak, N. (2019). *Edirne’de Geç Dönem Osmanlı Eğitim Yapıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Toptaş, R. (2016). “Bergama Hükümet Konağı Örneğinde II. Abdülhamit Dönemi Hükümet Konakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47, s. 411-428.
- Toptaş, R. (2020). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdâdi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tozkoparan, N. (2014). “Sivas Amerikan Hastanesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, s. 81-102.
- Tugay, E. Ç. – Tugay, M. S. (2001). “Balat No: 160, 162, 164, 166’da Zaman”, *Orhanyim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı*, İstanbul, s. 60-77.
- Tuğlacı, P. (1993). *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi’nin Rolü*, İstanbul.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbî Güç ve Toplumsal Bilgi*, (çev. Ümit Tatlıcan), Bursa.
- Türkan, S. (2017). *Kars’ta Rus Dönemi’nde (1878-1918) İnşa Edilen Yapıların Cephe Özelliklerinin Analizi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Uçar, A. (2013). *Süsleme Tasarımı Açısından İzmir Konutlarında Döşeme Karoları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uçar, A. (2014). “İzmir Konutlarında Karosimanlar”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIII/I, s. 67-81.
- Umar, N. – Can, C. (2019). “Adana Vilayeti Hükümet Konakları”, *Megaron*, 14/4, s. 530-543.
- Umar, N. - Sarı, F. Z. (2020). “Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi”, *Art-Sanat Dergisi*, Sayı 14, s. 469-493.
- Uzel, İ. (1996). “Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü”, *XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 115-137.
- Uzluk, F. N. (1958). *Genel Tıp Tarihi*, Ankara.

- Ünal, F. (2018). “Osmanlı İstanbul’unda Bir Rus Misyoner Hastanesi: Pangaltı Nikolayev Hastanesi”, *MUTAD*, V/II, 2018, s. 235, 258.
- Ünkazan, S. (2013). *Osmanlı Dönemi Askeri Mimarisi*, İstanbul.
- Ünver, S. (1938). *Tıp Tarihi Dersleri I*, İstanbul.
- Ünver, S. (1942). “İstanbul Yedinci Tepe Hamamları’na Dair Bazı Notlar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara, s. 245-252.
- Üsküdar Belediyesi, *Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler*, İstanbul, 2018.
- Vural, S. (2009). *Asırlık Sağlık Çınarı Mersin Devlet Hastanesi 100 Yaşında*, Mersin.
- Yakartepe, E. Ç. – Binan, C. (2011). “İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)”, *Megaron*, 6/2, 2011, s. 79-94.
- Yalçın, M. (2016). “Anadolu Tıp Tarihi: Bölüm 1”, *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 20/1, İstanbul, s. 33-44.
- Yalnız, E. (2017). “Emraz-ı Sariye’den Suat Seren’e”, *Toraks Bülteni*, Ankara, s. 39-43.
- Yarman, A. (2001). *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Purgıç Ermeni Hastanesi Tarihi*, İstanbul.
- Yaşayanlar, İ. (2019). “Yirminci Yüzyıla Girerken Trabzon’da Sağlık Hizmetleri: Hastaneler, Hekimler, Eczacılar”, *Journal Of Turkish Studies*, Sayı 52, s. 355-374.
- Yavuz, M. (2001). *19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl Başlarında İstanbul’da Alman Mimarların Yaptıkları Mimari Eserler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yavuz, M. (2008). “Berlin’de Türk İslam Mimarisi”, *Sanat Dergisi*, Sayı 14, 2008, s. 87-93.
- Yavuz, Y. (1988). "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kurumları", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8/2, s. 123-142.
- Yazıcı Metin, N. (2014). Osmanlı Mimarlığında Bir Yönetim Binası Örneği: Canik/Samsun Hükümet Konağı”, *CIEPO 19: Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları I*, İstanbul, s. 313-328.
- Yazıcı Metin, N. (2019). “Osmanlı’da Gureba Hastaneleri: Canik / Samsun Gureba Hastanesi’nin İnşa Süreci ve Kitabesi”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı 19, s. 47-54.

- Yazıcı Metin, N. (2020a). “Osmanlı’nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeâğaç Gurebâ Hastanesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29/2, s. 945-961.
- Yazıcı Metin, N. (2020b). “Salgının Mimarisi: Osmanlı’da Frengi ve Gurebâ Hastaneleri (Kastamonu Vilayeti Örneği)”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/22, s. 252-270.
- Yazıcı Metin, N. (2021a). “Günümüze Ulaşmayan Bir Osmanlı Sağlık Yapısı: Isparta / Hamidabad Gurebâ Hastanesi”, *Erdem Dergisi*, Sayı 81, s. 149-174.
- Yazıcı Metin, N. (2021b). “Osmanlı’da Gureba Hastaneleri ve Bolu Gureba Hastanesi”, *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları XXIII*, Edirne, s. 668, 676.
- Yergün, U. (2002). *Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim*, (Basılmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, N. - Tekkollu, L. (2001). *Yaşayan Tarihi ve Kültürel Askeri Yapıları*, Ankara.
- Yıldırım, N. (1993). “Askeri Hastaneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, s. 344-349.
- Yıldırım, N. (1993). “Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 3, s. 439-440.
- Yıldırım, N. (1993). “Zeynep Kâmil Hastanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt VII, İstanbul, s. 551-552.
- Yıldırım, N. (2006a). “Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi”, *Sınırların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul, s. 296-313.
- Yıldırım, N. (2006b). “Yedikule Haricindeki Rum Milleti İspitalyası Balıklı Rum Vakfı Hastanesi”, *Sınırların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul 2006, s. 314-341.
- Yıldırım, N. (2006c). “Zeytinburnu Askeri Hastanesi”, *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, İstanbul, s. 342-349.
- Yıldırım, N. (2008). “Dersaadet İtalyan Hastanesi”, *İstanbuldaki İtalyan İzi*, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2009). “Yeni Kaynaklar ve İlmühaber Defteri Işığında Haydarpaşa Askeri Hastanesi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, 6-8 Kasım 2008 Bildiriler, Cilt 2, İstanbul, s. 605-630.
- Yıldırım, N. (2010a). *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2010b). *Hastane Tarihimize Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi*, İstanbul.

- Yıldırım, N. – Özaltay, B. (2012). “Sultan II. Abdülhamid’in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul, s. 123-146.
- Yıldırım, N. (2013). *Gureba Hastanesi’nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi’ne*, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2014). *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar - Sağlık Tarihi Yazıları – I*, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2019). “Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara, s. 201-239.
- Yıldırım, R. V. – Ataç, A. (2010). “Erken Dönem Bizans Hastaneleri ve Diğer Sağlık Sosyal Yardım Kurumları” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, s. 103-109.
- Yıldız, Ö. (2012). “Kuruluşundan II. Meşrutiyete Kadar Hamidiye Etfal Hastanesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/5, s. 391-411.
- Yılmaz, M. (2018). “Malatya Askerlik Şubesi Binası”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 20, s. 405-428.
- Yiğit, S. (2010). *Çanakkale Eski Merkez Hastanesi Kale-i Sultaniye Hastahane-i Askeriyye Rölöve – Restitüsyon ve Restorasyon Projesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, İ. (2011). “Yakın Şarkta Batı Nüfuzu Üzerine Bir Değerlendirme: Anadolu’daki Amerikan Misyon Hastaneleri (1880-1930)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2011, s. 229 – 251.
- Yücel, İ. (2011). *Anadolu’daki Amerikan Hastaneleri ve Tıbbi Misyonerlik (1880-1930)*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, İ. (2017). *Anadolu’da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)*, Ankara.
- Yüksel, M. (1991). *Trabzon’da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, Cilt 1, İstanbul.

Kurum Arşivleri:

Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Arşivi

Balıkesir Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi

Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

Çorum Müzesi Arşivi

Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivi

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi
 Gaziantep MMT Hastanesi Arşivi
 İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Mdrlg Arşivi
 İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi
 İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi
 İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi
 İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi
 İstanbul Beyoğlu Belediyesi Arşivi
 İstanbul Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi
 İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi Arşivi
 İstanbul Kent Üniversitesi Arşivi
 İstanbul zel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivi
 İstanbul Sultan II. Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivi
 İstanbul Şişli Belediyesi Arşivi
 İstanbul Türkiye Hastanesi Arşivi
 İstanbul Üniversitesi Arşivi
 İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Arşivi - II.
 Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri
 İstanbul Vakıflar 2. Bölge Mdrlg Arşivi
 İstanbul Zeytinburnu Belediyesi Arşivi
 İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivi
 İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi
 Arşivi
 İzmir Kâtip Ćelebi Üniversitesi Arşivi
 İzmir Konak Belediyesi Arşivi
 İzmir zel Karataş Hastanesi Arşivi
 İzmir Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Gz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivi
 Karabük Üniversitesi Arşivi
 Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi
 Kayseri Erciyes Üniversitesi Arşivi
 Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Mdrlg Arşivi.
 Mersin İl Sağlık Mdrlg Arşivi
 Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivi
 Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi

Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi
 Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Arşivi
 Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi
 Trabzon Orduevi Arşivi
 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

İnternet Kaynakları:

- <http://hopital-lariboisiere.aphp.fr/histoire-de-lariboisiere/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
<http://id.lib.harvard.edu/images/olvwork448897/catalog> (Erişim Tarihi: 06.04.2021)
http://izmirotelcilik.meb.k12.tr/icerikler/tarihcemiz_9724578.html (Erişim Tarihi: 22.04.2021)
<http://kentyasam.com/2020/08/05/hastane-mi-pichane-mi/> (Erişim Tarihi: 13.07.2021)
http://merzifonfenlisesi.meb.k12.tr/meb_jys_dosyalar/05/04/973669/dosyalar/2017_11/18122229_MERZYFON_FEN_LYSESY_TARYHYESY.pdf?CHK=15a6b122b7bc2844bd437b21912da29 (Erişim Tarihi: 17.03.2021)
http://mobal.com.tr/client/images/content/TekfenResidencesTaksim/TekfenResidencesTaksim_4.jpg (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-58---0002.jpg> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-58---0011.jpg> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90410---0010.jpg> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90417---0021.jpg> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90455---0037.jpg> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90562---0024.jpg> (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90562---0028.jpg> (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90667---0005.jpg> (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90879---0002.jpg> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)

- <http://protecture.com.tr/taksim-residence> (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
- <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485&start=130> (Erişim Tarihi: 06.04.2021)
- http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_1.jpg (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_4.jpg (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- http://wowturkey.com/t.php?p=/tr733/ahmetgs17_hst1.jpg (Erişim Tarihi: 11.05.2021)
- <http://www.archiseek.com/tag/h-percy-adams/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <http://www.baliklirum.com/VakifTarihce.aspx>. (Erişim Tarihi: 12.02.2021)
- <http://www.emmanuellegallo.net/pdf/posterCh.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
- <http://www.eskiistanbul.net/4320/alman-hastanesi-siraselviler#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 29.03.2021)
- <http://www.eskiistanbul.net/4960/kasimpasa-deniz-hastanesi#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 10.07.2021)
- <http://www.eskiistanbul.net/4962/kartpostalda-havadan-suleymaniye-camii-1977#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- <http://www.eskiistanbul.net/6490/havadan-tarihi-yarimada#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- <http://www.eskiistanbul.net/7106/7096-havadan-beyazit-meydani-1958#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- <http://www.eskiturkiye.net/3319/sanliurfa-buyuk-hastane#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 29.06.2021)
- <http://www.royalherbert.co.uk/history.php> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
- <http://www.urla.bel.tr/urla/2/urla-karantina-adasi> (15.08.2021)
- <http://yd.com.tr/resat-belger-goz-hastanesi.html> (Erişim Tarihi: 29.06.2021)
- <https://beyoglugozeah.saglik.gov.tr/TR,51593/tarihcemiz.html> (Erişim Tarihi: 17.04.2021)

<https://earth.google.com/web/@41.01811871,28.93600992,32.94279861a,0d,90y,128.13288668h,75.49380005t,0r/data=CmYaZBJeCiUweDE0Y2FiYTM5ZDdkMmRhOTE6MHgzZGJhMmFjNTQ0MjVhNzlmGZIPDH88gkRAIZ1fOedM7zxAKiPEsHN0YW5idWwgVMSxcCBGYWvDvGx0ZXNpIEhhc3RhbmVzaRgBIAEiMAosQUYxUWlwTnFZOvZlBzER2R2hTRTZYOXYwMS11S1Y3aVEzbUh4Q0FHdGI2cXgQBQ> (Erişim Tarihi: 19.03.2021)

<https://haydarpasanumuneah.saglik.gov.tr/TR,85393/tarihce.html>. (Erişim Tarihi: 12.05.2021)

<https://historic-hospitals.com/tag/h-percy-adams/> (23.07.2021)

<https://i.pinimg.com/originals/aa/7f/d5/aa7fd57aab634e18b93a201d0130d912.jpg> (Erişim Tarihi: 03.08.2021)

<https://i.pinimg.com/originals/d3/22/12/d32212988cff8fad0074726cfd75b77.jpg> (Erişim Tarihi: 20.05.2021)

<https://iala.udc.es/2015/10/p07-hopital-lariboisiere.html> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

<https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303713> (Erişim Tarihi: 06.04.2021)

<https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303714> (Erişim Tarihi: 06.04.2021)

<https://kulturenvanteri.com/yer/bezmialem-valide-sultan-cesmesi-gureba/#16/41.017668/28.93496> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

<https://kulturenvanteri.com/yer/gureba-hastanesi-camii/#16/41.017668/28.93496> (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

<https://kulturenvanteri.com/yer/kaleici-camii-kusadasi/#16/37.859909/27.257914> (11.02.2022)

https://mobile.twitter.com/nostalji_izmir/status/1130207072489017344/photo/1 (Erişim Tarihi: 20.05.2021)

<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> (18.02.2021)

<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)

<https://sultanabdulhamidhaneah.saglik.gov.tr/TR,88082/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 24.03.2021)

<https://tekfengayrimenkul.com/taksim.aspx> (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

<https://twitter.com/hayalleme/status/1208991877602693121/photo/1> (Erişim Tarihi: 03.03.2021)

<https://twitter.com/OttomanArchive/status/1234077691177062400/photo/1> (08.10.2021)

<https://twitter.com/tarihkonya/status/958811360779005952/photo/1> (08.11.2021)

- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/Plan_of_King%27s_College_hospital%2C_London%2C_1893._Wellcome_L0011806.jpg (Erişim Tarihi: 24.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1900-dorking-new-infirmiry-surrey/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1901-royal-infirmiry-glasgow/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1901-the-royal-victoria-infirmiry-newcastle-upon-tyne/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1903-bedford-county-hospital-bedfordshire/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1903-general-hospital-tunbridge-wells-kent/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1903-kings-sanatorium-midhurst-surrey/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1906-womans-hospital-soho-london/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.archiseek.com/2009/1910-bristol-royal-infirmiry-new-ward-pavilions-gloucestershire/> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tarihi-hastahane-restore-ediliyor-25121> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- <https://www.balathastanesi.com.tr/sayfa/tr/foto-galeri> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)
- <https://www.balkanphila.com/shop/1904-german-hospital-istanbul-card-to-davos/> (Erişim Tarihi: 29.03.2021)
- <https://www.ekopolis.fr/operation-batiment/hopital-hotel-dieu> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
- <https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1064027993609674> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)
- <https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1189758171036655> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)
- <https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/183650401647442> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)
- <https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/851561221523020> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)

<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846247061183> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)

<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846443727830> (Erişim Tarihi: 08.06.2021)

https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIg~--_.bps.a.518528498168340/518528521501671/ (Erişim Tarihi: 22.03.2021)

https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIg~--_.bps.a.518528498168340/518528568168333 (Erişim Tarihi: 22.03.2021)

<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/10155836622014572> (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305612879571> (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305245479571> (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

<https://www.flickr.com/photos/36581242@N06/5944473478> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)

<https://www.fransizlape.com/amacimiz/tarihcemiz/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)

https://www.google.com/maps/uv?pb=!1s0x14caba3983bc30c9%3A0x25a4f77cfb8c4030!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNV3G_28bBQ6_Y8q7PuAvzfzWNHkzbNCu2ndpp0%3Dw150-h200-k-no!5sbezmiale%20valide%20sultan%20hastanesi%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCgIgAQ&imagekey=!1e10!2sAF1QipOAvpGfxPSGSSgXKhoW_evc-qR4VNw6zPW41jCe&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwi7pvWI54z2AhXFRPEDHcR8D8EQoip6BAg0EAM (Erişim Tarihi: 12.02.2021)

<https://www.haberler.com/ataturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049-haberi/> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/yerel-ozellikler/halk-hekimligi.html> (08.11.2021)

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tarihi-hastane-yeniden-hayat-bulacak-4540028> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-hadimkoy-dr-ismail-niyazi-kurtulmus-hastanesinin-acilisini-gerceklestirdi> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/ecdat-yadigari-hastane-gogus-hastaliklari-alaninda-sifa-dagitacak (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturenvanteri/yanik-kisla> (Erişim Tarihi: 13.11.2021)
- <https://www.loc.gov/pictures/collection/ahii/item/2003672790/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021)
- <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27773/?co=ahii> (Erişim Tarihi: 25.02.2021)
- <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27774/?co=ahii> (Erişim Tarihi: 25.02.2021)
- <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b29054/?co=ahii> (18.02.2021)
- <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b47242/?co=ahii> (18.02.2021)
- https://www.mn.gov/mnddc/wolfensberger/imagegallery/slides1-50/wolf_20.html (Erişim Tarihi: 08.08.2021)
- https://www.odysseyadventures.ca/articles/hadrian-wall/article_hadrianswall-housesteads-val.htm (Erişim Tarihi: 08.08.2021)
- <https://www.ribaj.com/buildings/bauhaus-centenary-benenden-sanatorium-augustus-william-west-hazel-strouts> (Erişim Tarihi: 23.07.2021)
- <https://www.royalfree.nhs.uk/about-us/our-history/> (Erişim Tarihi: 24.07.2021)
- <https://www.sondakika.com/haber/haber-aturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)
- <https://www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=231350> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
- <https://www.trakyagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/> (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
- <https://www.workhouses.org.uk/Dorking/> (Erişim Tarihi: 03.09.2021)
- <https://www.zingat.com/taksim-residence-pasteur-binasinda-lux-satilik-daire-845463i> (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
- <https://zeynepkamilkdch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html> (Erişim Tarihi: 18.03.2021)
- Öztürk, Ö. *Budizm Terimleri Sözlüğü A-B*, <http://ozhanozturk.com/2017/10/25/budizm-terimleri-sozlugu/> (Erişim Tarihi: 17.06.2021)

**TÜRKİYE'DEKİ GEÇ DÖNEM OSMANLI HASTANE BİNALARI
(1827-1923)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Sanat Tarihi Doktora Programı**

Sertan ATASOY

Danışman: Prof. Dr. Kasım İNCE

Haziran 2022

DENİZLİ

Cilt 2

EKLER

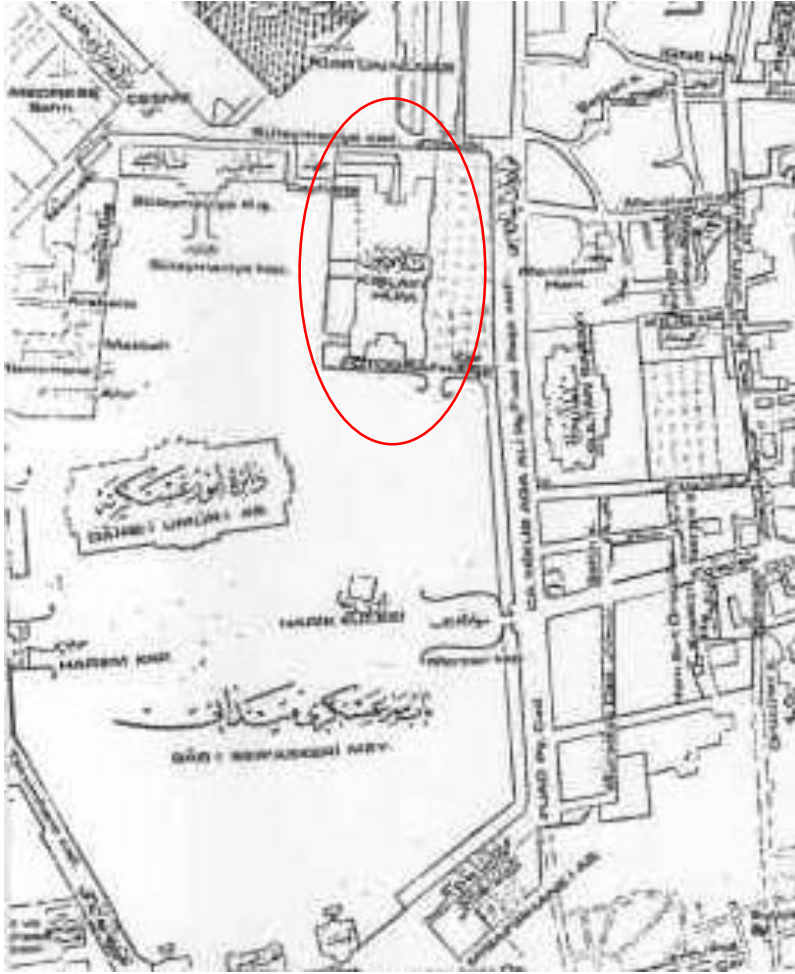
Hastaneler	Dikdörtgen Planlı		Ota Avlulu	"U" Planlı	"T" Planlı	"E" Planlı		"Y" Planlı	Kaplı Koridorlarla Birbirine Bağlı olan Bloklardan Oluşan Plan Tipi	Münferit Planlı
	Giriş Göz Eline Düzlenmeli	Giriş Göz Boyuna Düzlenmeli				"E" Planlı	"E" Planlı			
Istanbul Maltepe			✓							
Istanbul Supp Prigis Ermeni	✓									
Istanbul Bâb-ı Seraskeri			✓							
Istanbul Bezmîlem Vâlide Sultan Vakıf Gureba			✓							
Istanbul Haydarpasa Askeri	✓									
Istanbul Gülhane Serinizat										
Istanbul Gümüşsuyu Askeri										
Istanbul Fransız Lape										
Istanbul Zevnep Kamil										
Trabzon Hamidiye Askeri										
Istanbul İtalyan										
Istanbul Alman Hastanesi	✓									✓
Istanbul Hamidiye Askeri										
Kayseri Memleket										
Gaziantep Amerikan	✓									
Karabük Sütlüce Frengi										
Istanbul Hadimköy Askeri			✓							
Edirne Demirbaş Askeri										
Edirne Merkez Askeri										
Balkesir Gureba Hastanesi										
Izmir Hamidiye Askeri										
Istanbul Jeremya Hastanesi	✓									
Çanakkale Askeri Hastanesi										
Izmir Gureba-1 Müslim										✓
Istanbul Zevnep Askeri	✓									
Istanbul Henri Giffard										
Izmir İngiliz Hastanesi										
Istanbul Balat Or-Ahıyım										
Istanbul Bulgar Hastanesi										
Istanbul Haydarpasa Numune										✓
Kayseri Talas Amerikan										
Sarıyer İsviçre Hastanesi										
Samsun Camk Hamidiye										
Erzurum Gureba										
Istanbul İngiliz										✓
Sarıyer Hamidiye										
Izmir Emraz-1 Zubrevye	✓									
Mersin Millet	✓									
Izmir Fransız	✓									
Istanbul Avusturya-Macaristan	✓									
Anasya Mezafon Amerikan										
Istanbul Cerrahpaşa	✓									
Balkesir Resit Bey										✓
Corum Emraz-1 Umumiye										
Mersin Sifike Gureba										
Izmir Emraz-1 Suriye ve İstihaye										
Zonguldak Memleket										✓

Tablo 1: Hastane Plan Tipleri (Planlarına ulaşılabilen ve yerinde incelenen örneklerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.)

HASTANELERİN BÜNYESİNDE VEYA AYRI OLARAK İŞLEVLENDİRİLEN BİRİMLER													
HASTANELER	HAMAM		ECZANE		MUTFAK		ÇAMAŞIRHANE		CAMİ / MESCİT		KİLİSE		
	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	Hastane Bünyesinde Olan	Ayrı Bina Olarak İnşa Edilen	
İstanbul Maltepe	√		√		√		√					√	
İstanbul Surp Pırgıç				√		√						√	
İstanbul Balıklı Rum				√		√						√	
İstanbul Bezmialem Valide Sultan Vakıf Gureba	√		√		√		√			√			
İstanbul Haydarpaşa Askeri	√		√										
İstanbul Gülhane Seririyat	√		√										
İstanbul Gümüştüyü Askeri	√	√				√				√			
İstanbul Zeynep Kamil	√		√										
Trabzon Hamidiye Askeri		√				√						√	
İstanbul Alman Hastanesi													
Karabük Safranbolu Frengi			√			√							
Edirne Demirtaş Askeri	√												
Edirne Merkez Askeri	√					√						√	
Balıkesir Gureba Hastanesi	√		√			√							
İzmir Hamidiye Askeri	√		√			√							
İstanbul Jeremya Hastanesi													
Çanakkale Askeri Hastanesi		√											
İzmir Gureba-i Müslimin		√								√			
İstanbul Zeytinburnu Askeri		√											
Şanlıurfa İsviçre Hastanesi			√			√							
Samsun Camik Hamidiye													
Erzurum Gureba	√		√			√							
İstanbul İngiliz	√		√			√							
Şanlıurfa Hamidiye	√		√			√							
İzmir Fransız													
Amasya Merzifon Amerikan													
Balıkesir Reşit Bey		√											

Tablo 3: Hastane bünyesinde ya da ayrı olarak bulunan birimler (Özgün planlar, yazılı kaynaklar ve mevcut verilerden yola çıkılarak oluşturulmuştur)

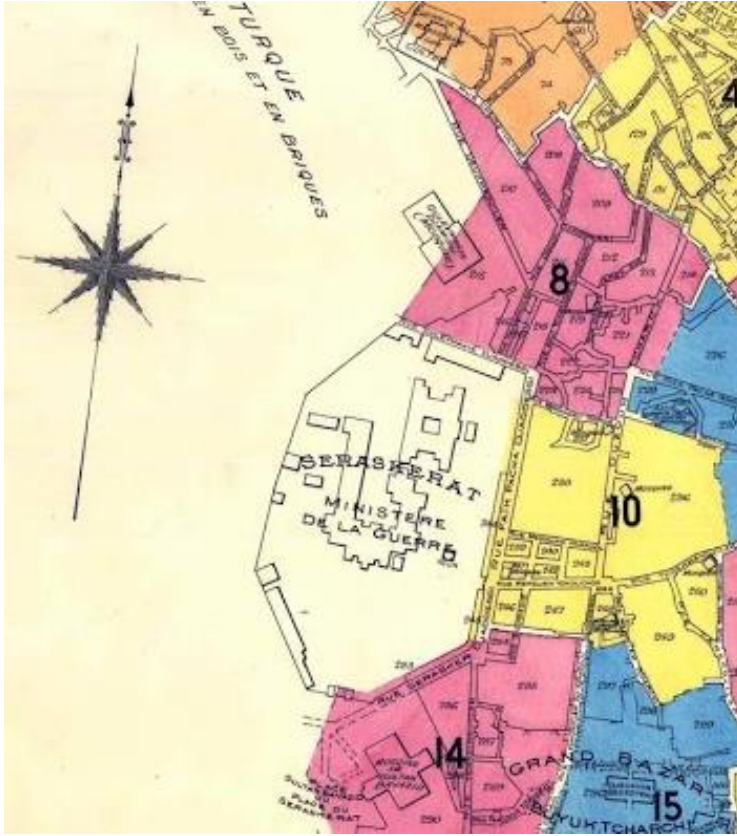
HARİTALAR

Harita 1: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (Ekrem Hakkı Ayverdi Haritası)

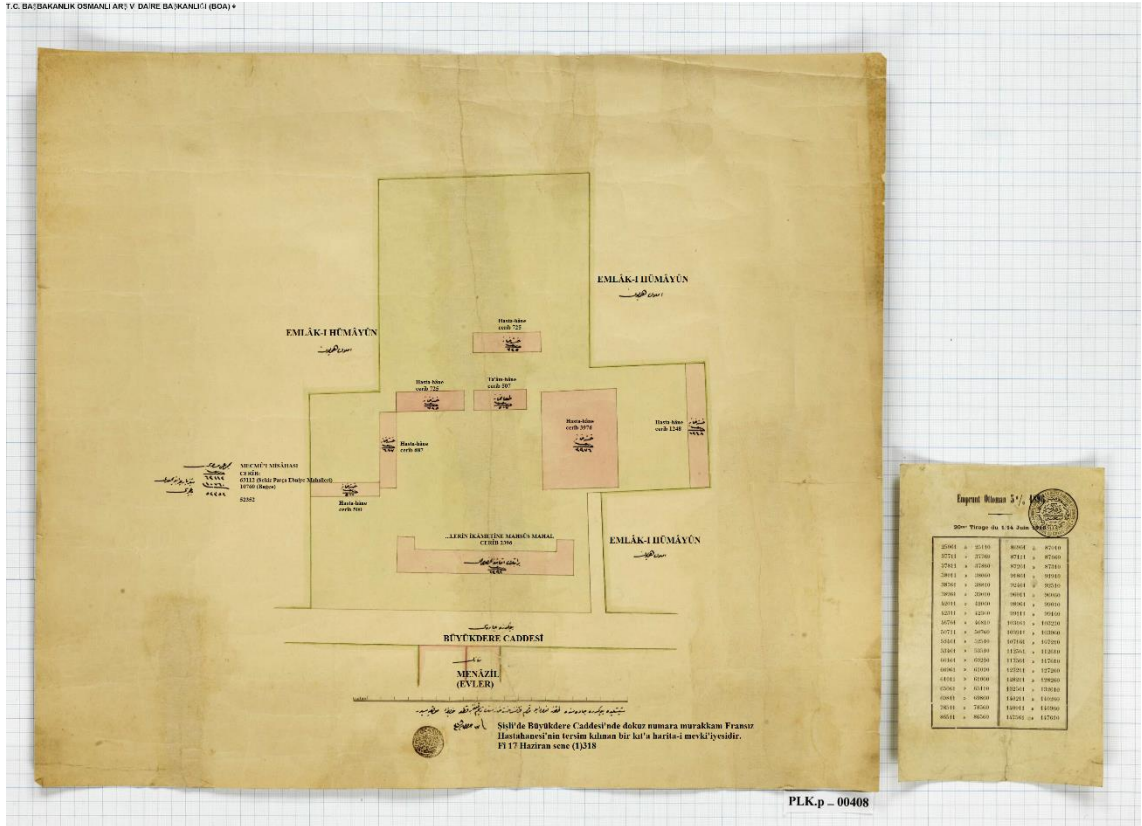

Harita 2: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (Alman Mavileri Haritası)

Harita 3: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (Goad Haritası)

T.C. BAŞBAKANLIK OSİMANLI ARŞİV DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) *

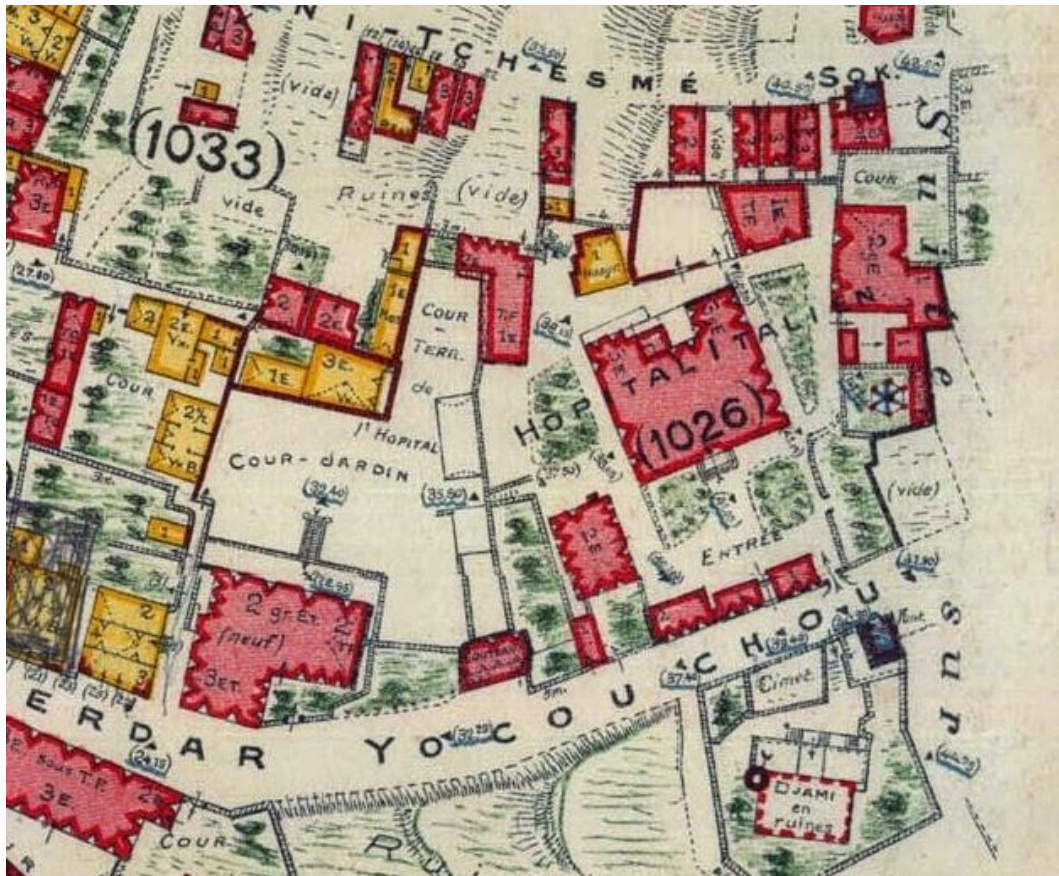

PLK.p - 00408

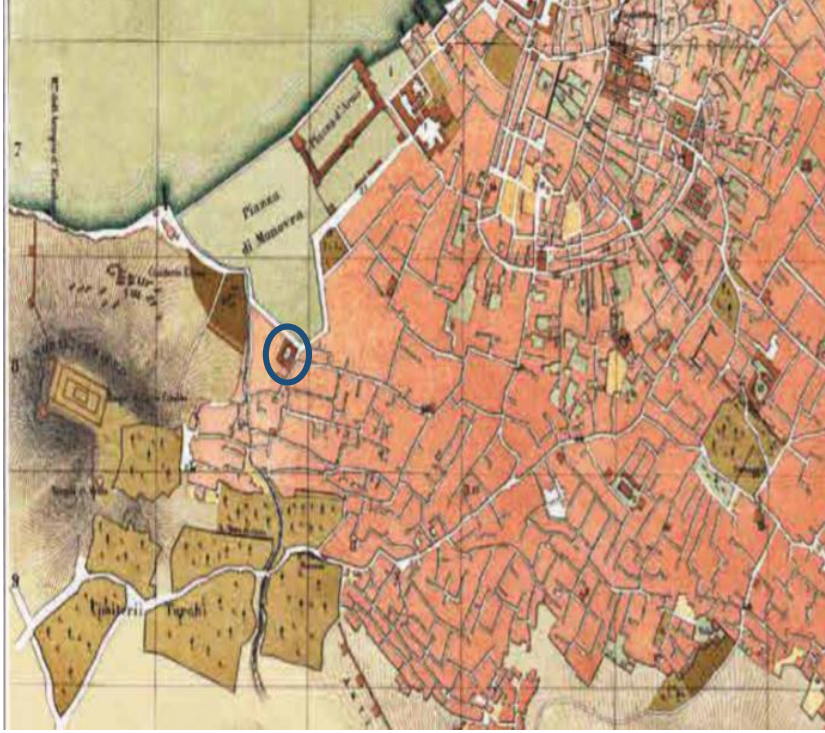
Harita 4: Fransız Lape Hastanesinin 1902 Yılındaki Yerleşim Düzeni (BOA, Y..MTV., No: 118-4)

Harita 5: İtalyan Hastanesi (Alman Mavileri Haritası)

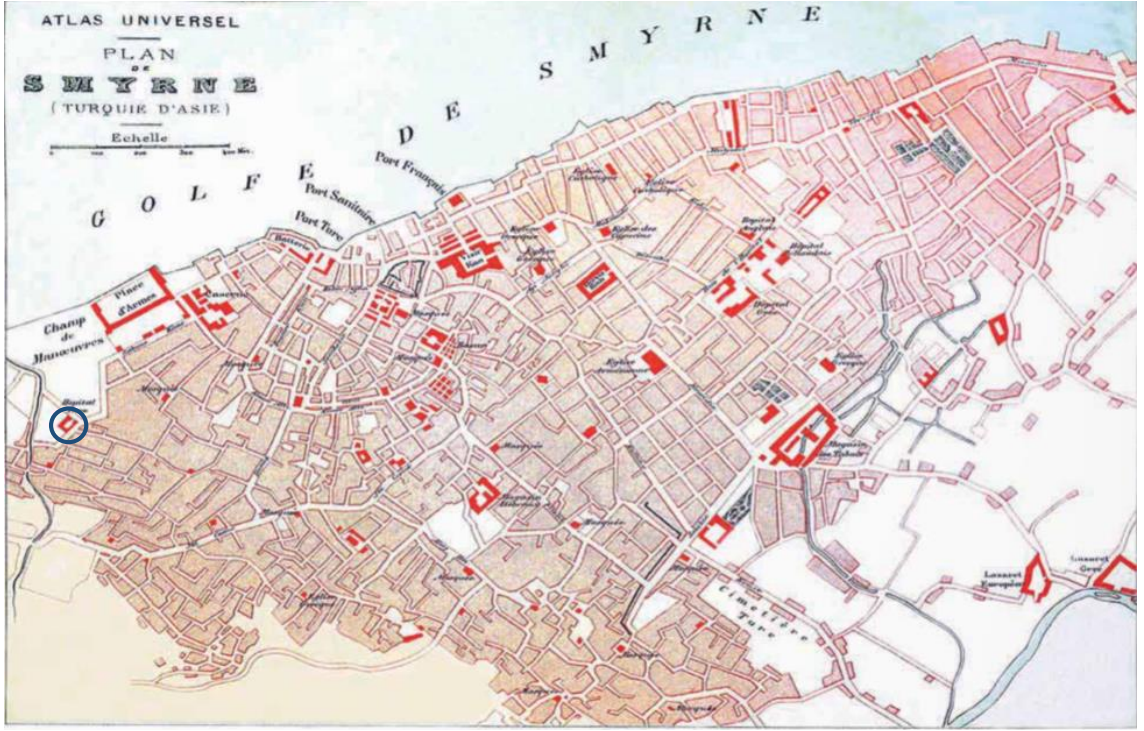
Harita 6: İtalyan Hastanesi (Pervititch Haritası)

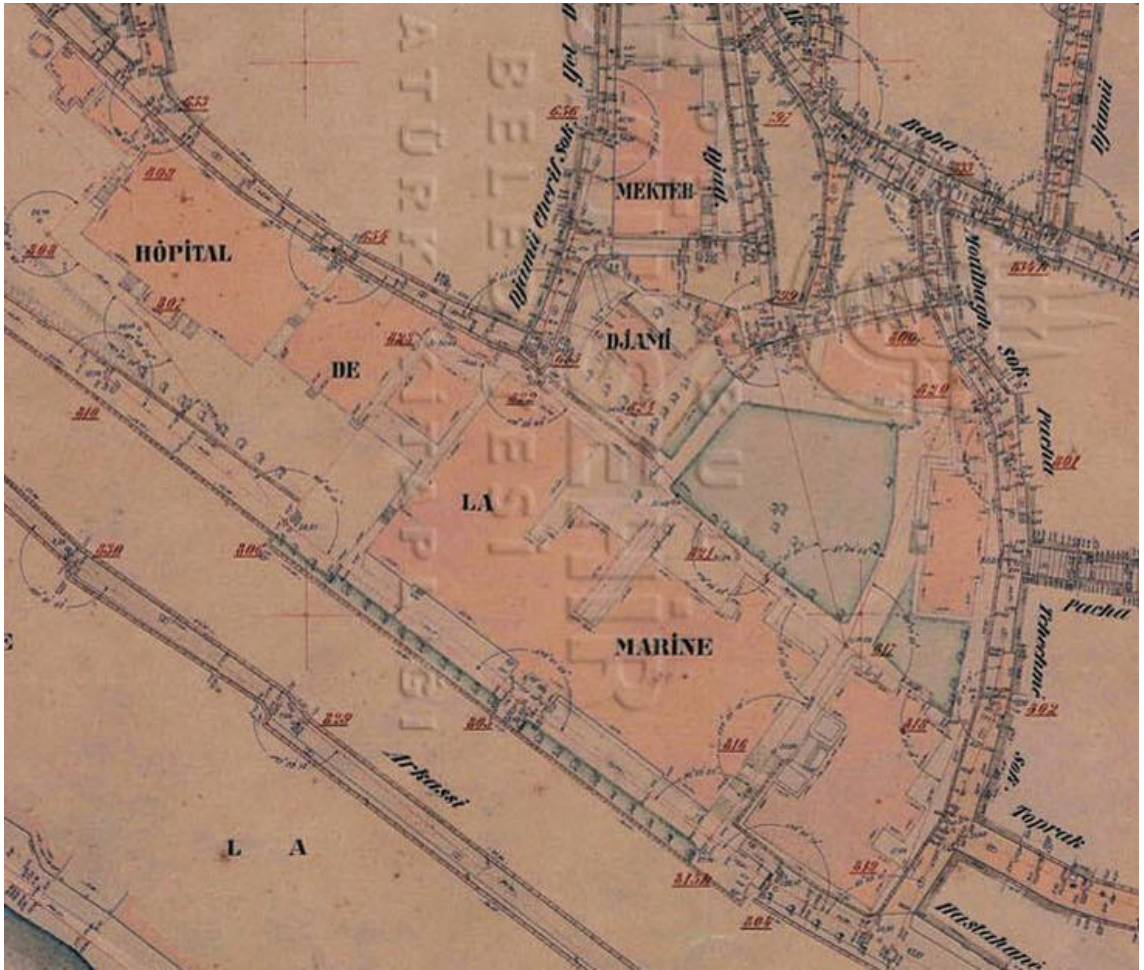
Harita 9: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1856 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 31)

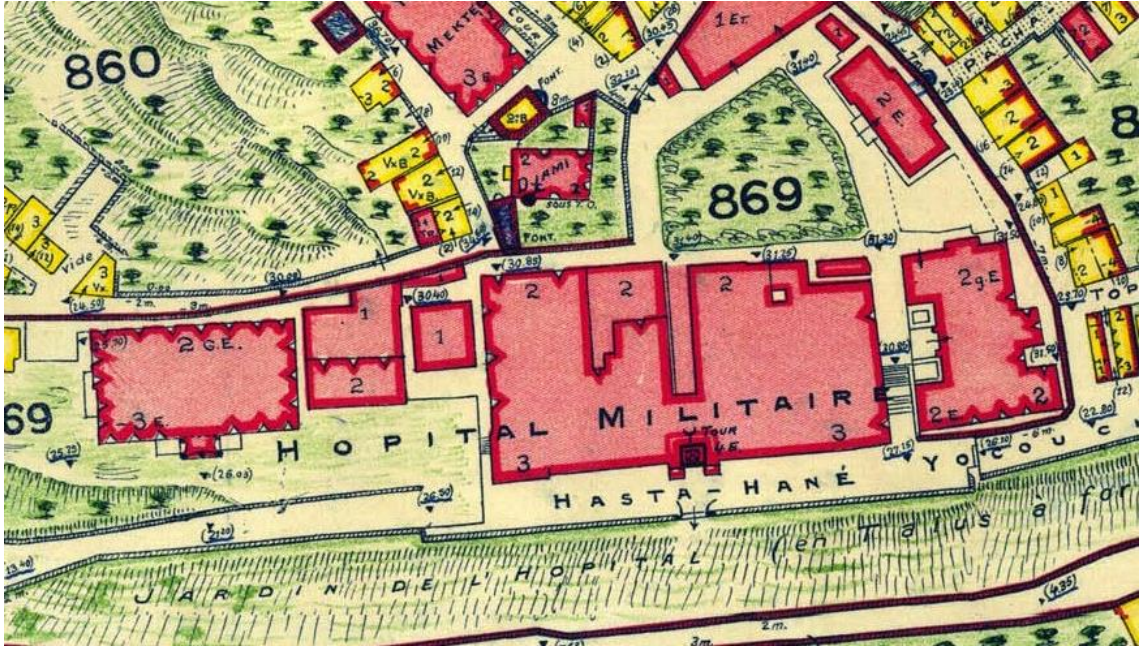
Harita 10: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1876 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 32)

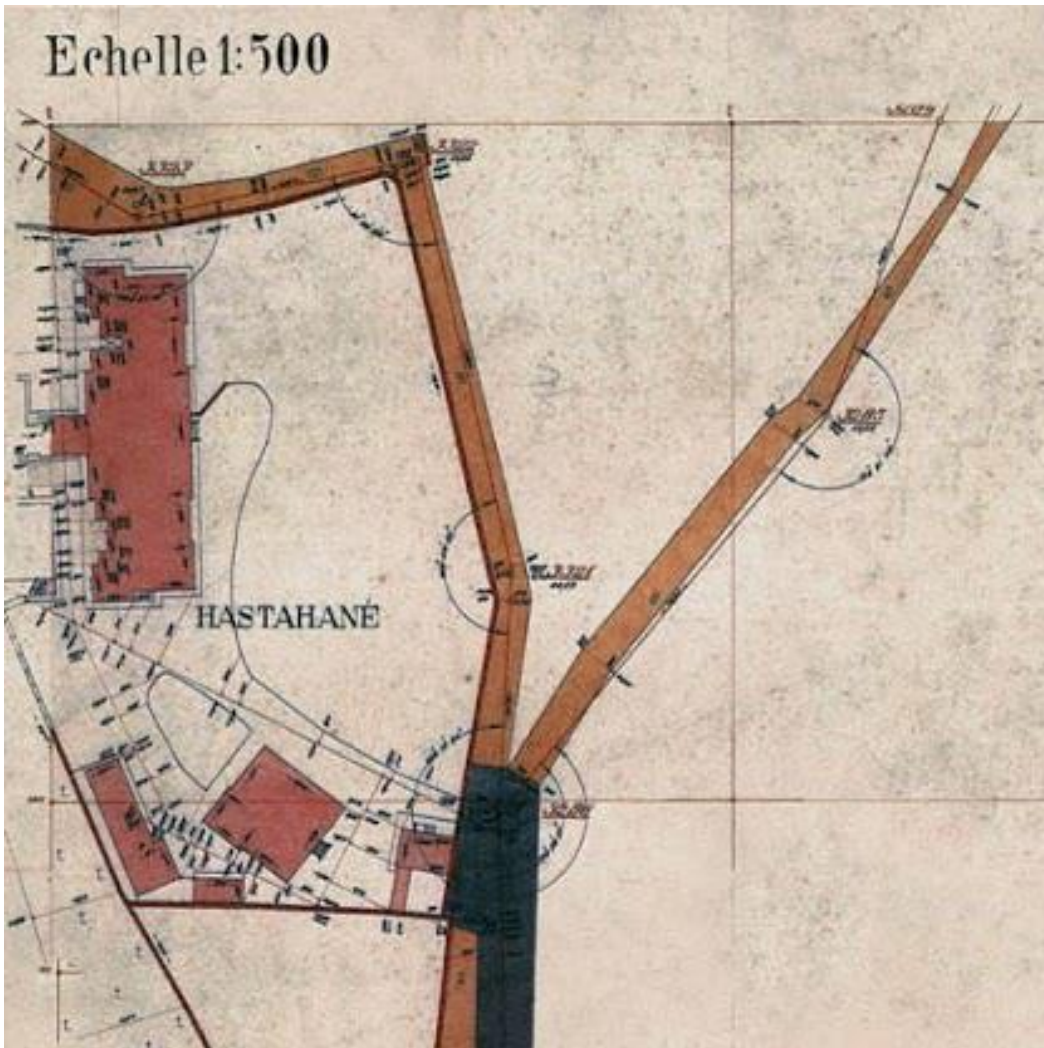
Harita 11: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1879 Tarihli Harita (İ. Pınar, 2020, s. 38)

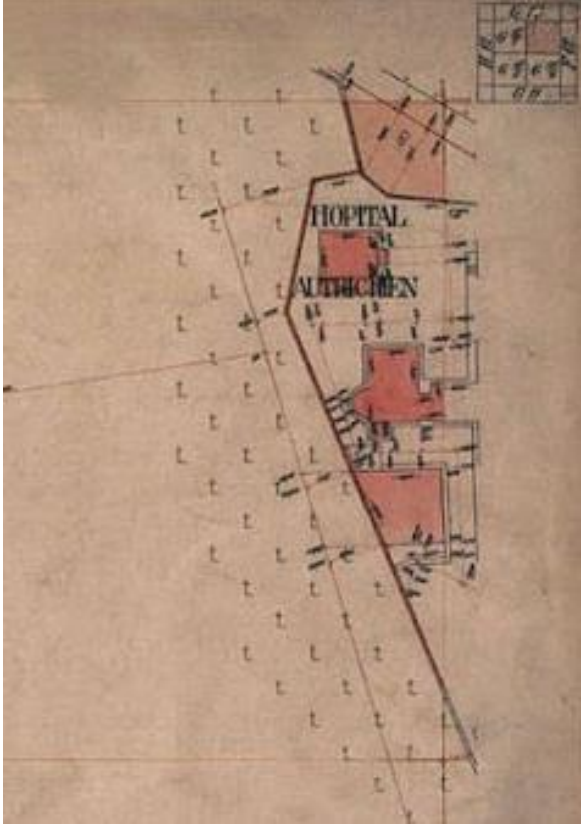
Harita 12: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmir) Hastanesi Cerrahi Binası (Alman Mavileri)

Harita 13: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası (Pervititch Haritası)

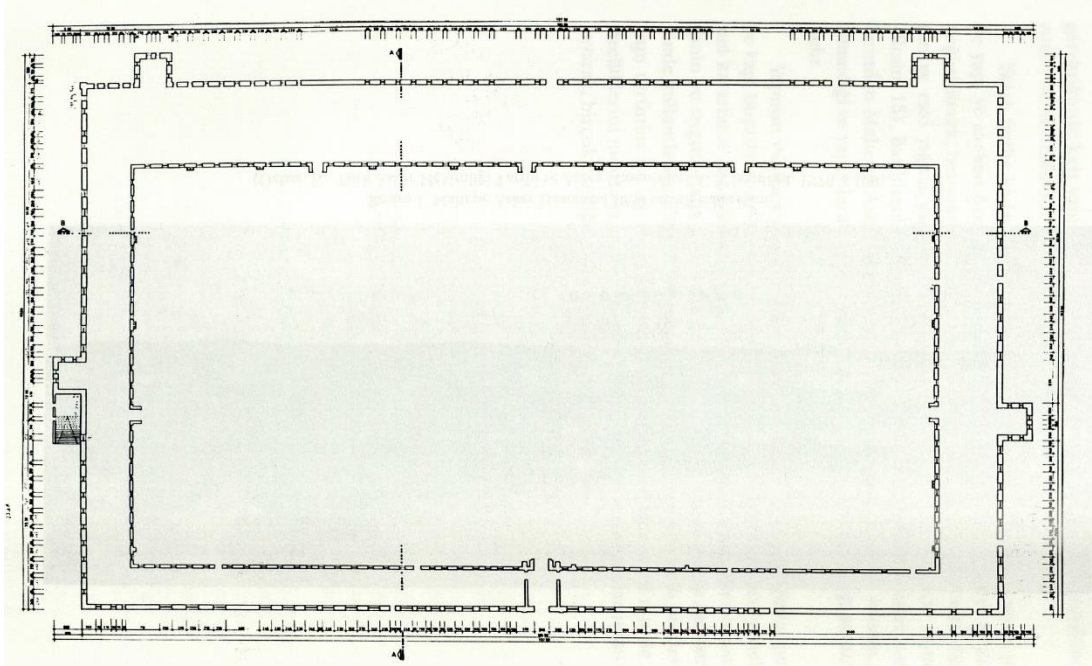

Harita 14: Avusturya Macaristan Hastanesi (Alman Mavileri)

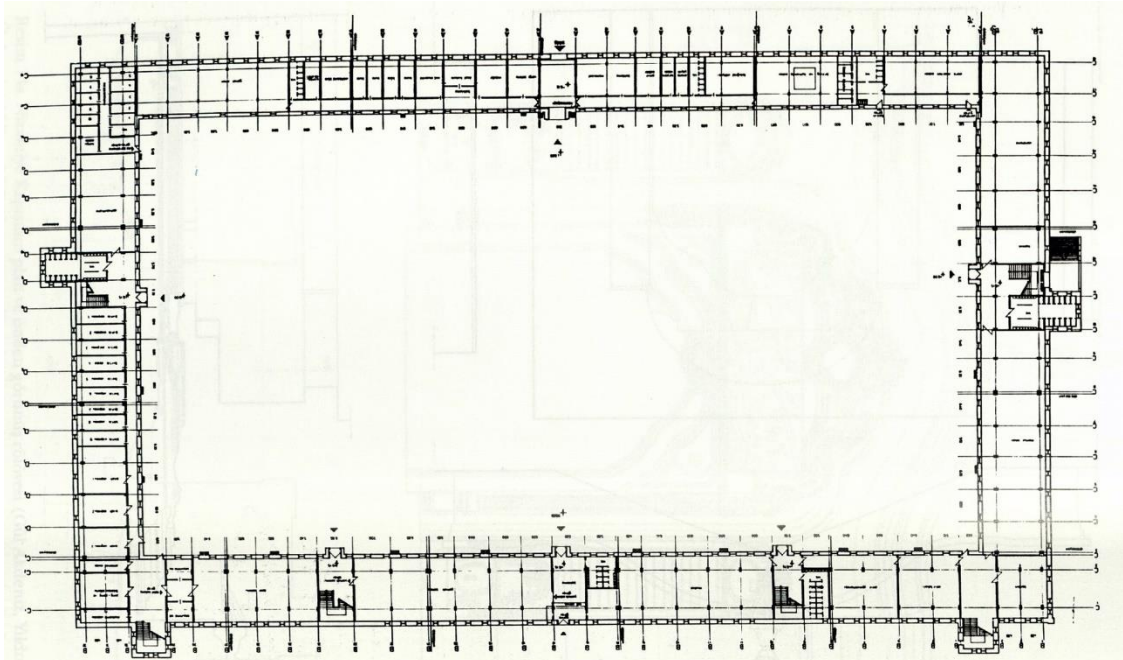
Harita 15: Avusturya Macaristan Hastanesi (Alman Mavileri)

ÇİZİMLER

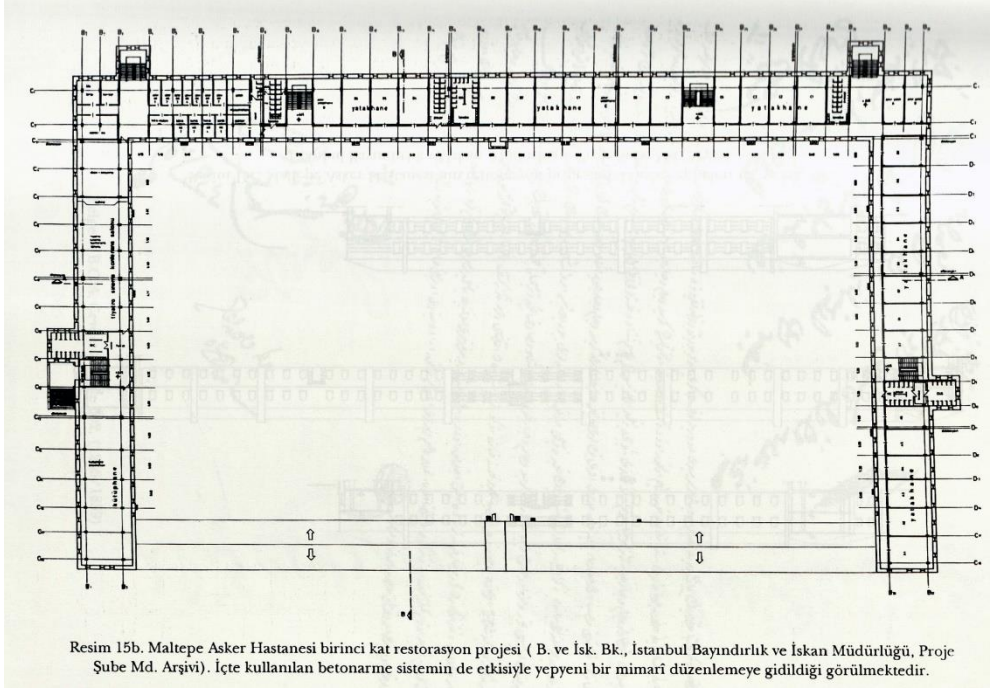
Resim 2a. Maltepe Asker Hastanesinin 1982 tarihli zemin kat rölövesi (B. ve İsk. Bak. İst. Bay. ve İsk. MÜd., Proje Şb.Md. Arşivi.) Yapının 1983 tarihli restorasyon öncesi fotoğraflarında açıkça görülen içteki bölme duvarlarının rölöveye yansıtılmadığı anlaşılmaktadır.

Çizim 1: İstanbul Maltepe Hastanesi, 1982 Tarihli Zemin Kat Rölövesi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 214)

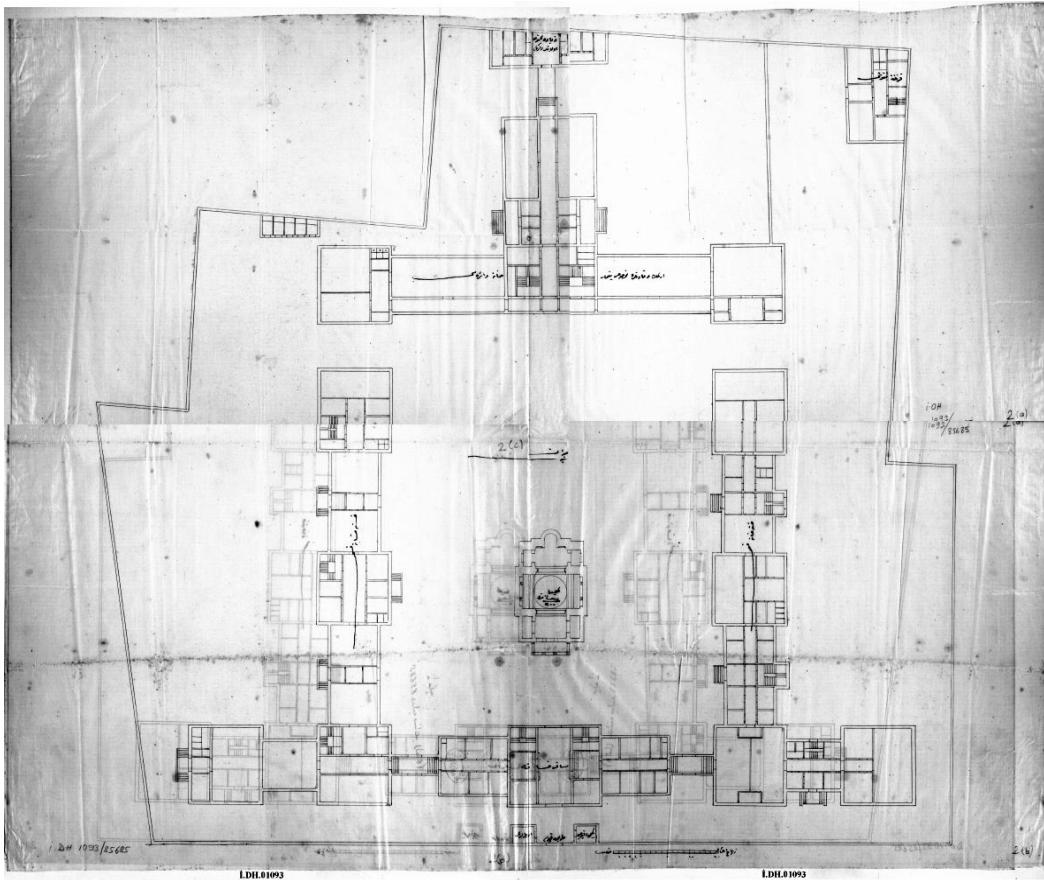

Resim 15a. Maltepe Asker Hastanesi zemin kat restorasyon projesi (B. ve İsk. Bk., İstanbul Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü, Proje Şube Md Arşivi). Eski mekan, malzeme ve strüktür özelliklerinin yerini büyük ölçüde yenileri aldığından, yapının içinin geçmişteki durumunu aydınlatılabilecek özgün nitelikli bölümlerin bulunabilmesi hemen hemen imkansız hale gelmiştir.

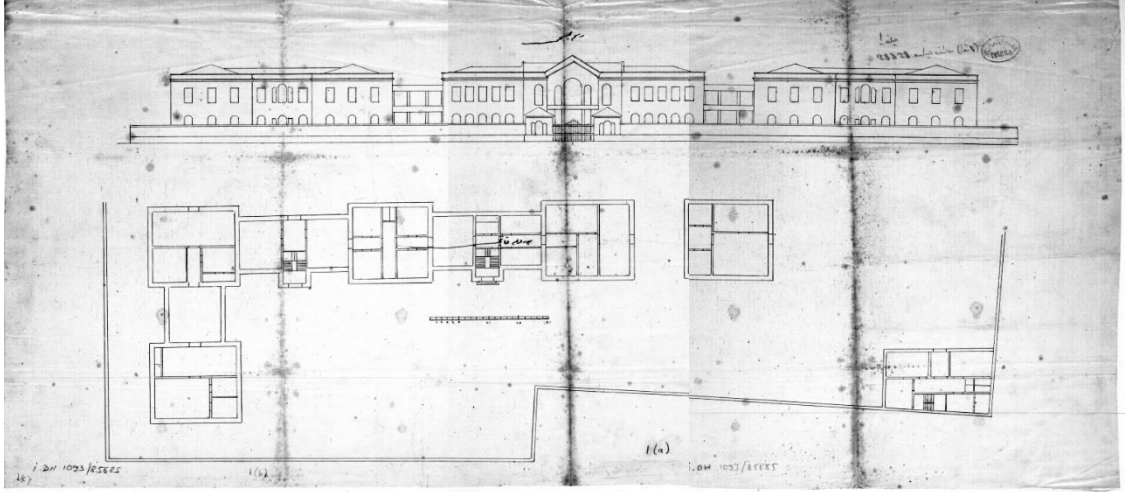
Çizim 2: İstanbul Maltepe Hastanesi, Zemin Kat Restorasyon Çizimi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s.126)

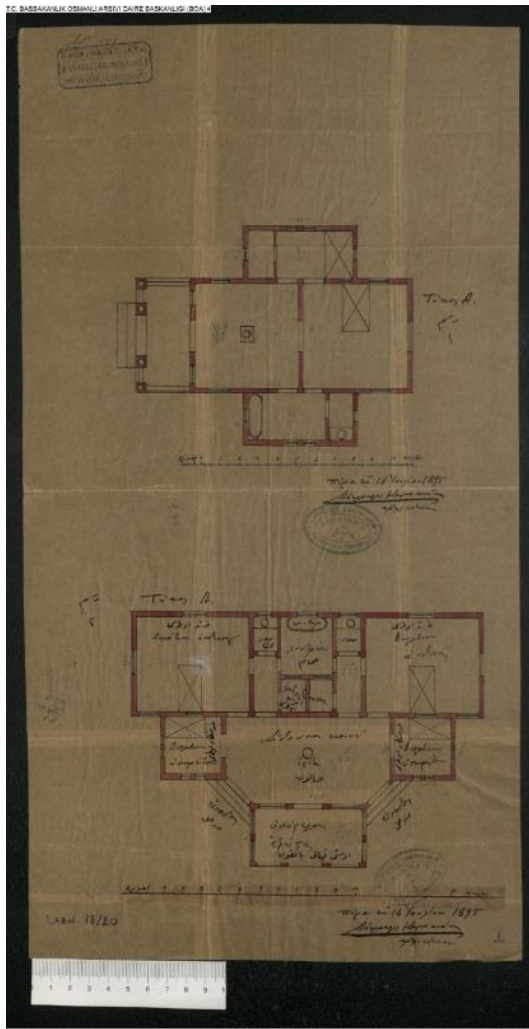
Çizim 3: İstanbul Maltepe Hastanesi, Birinci Kat Restorasyon Çizimi (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s.127)

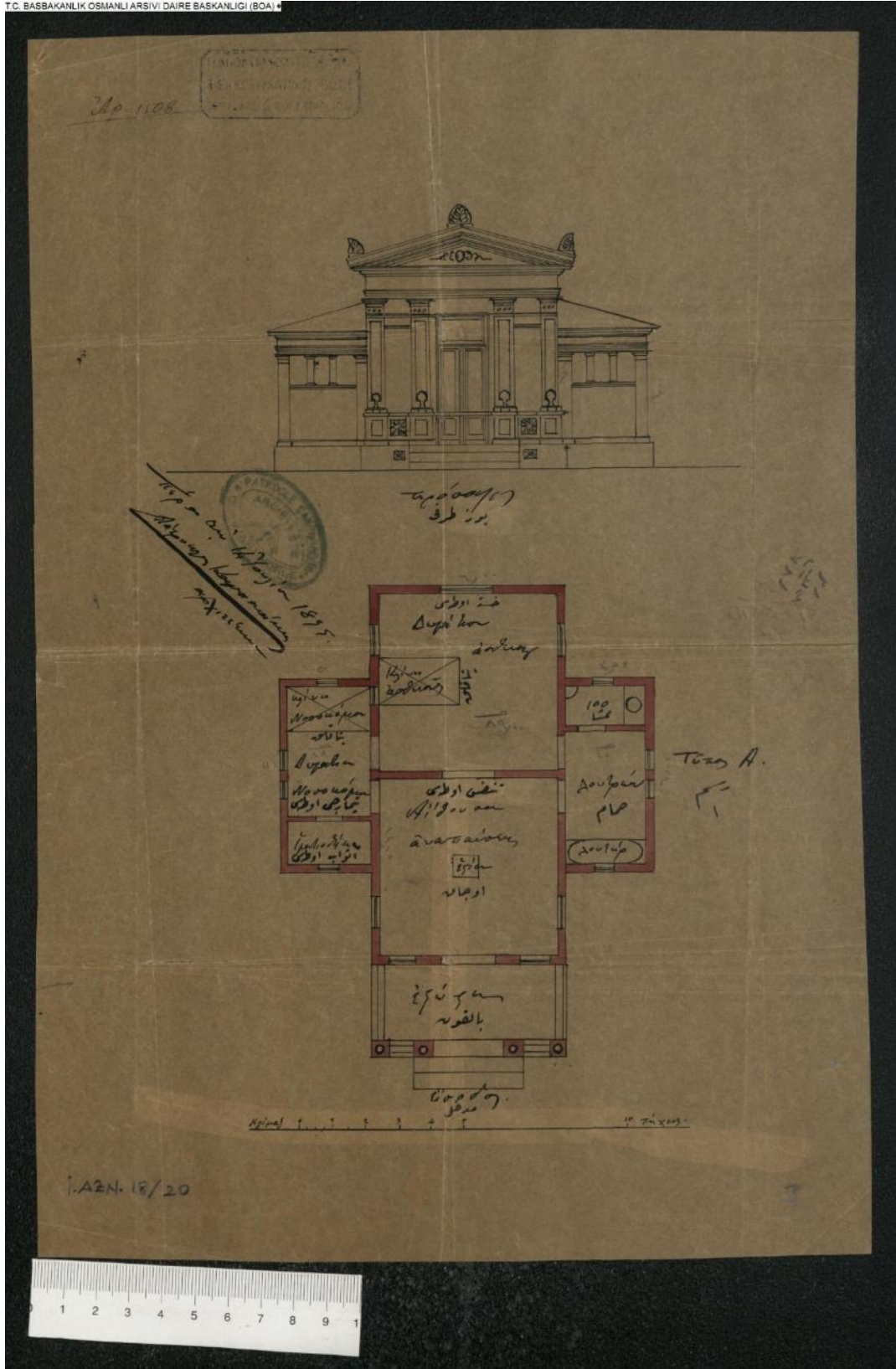
Çizim 4: İstanbul Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, 1888 tarihli Zemin Kat Planı (BOA, İ.DH, No: 1093-85685)

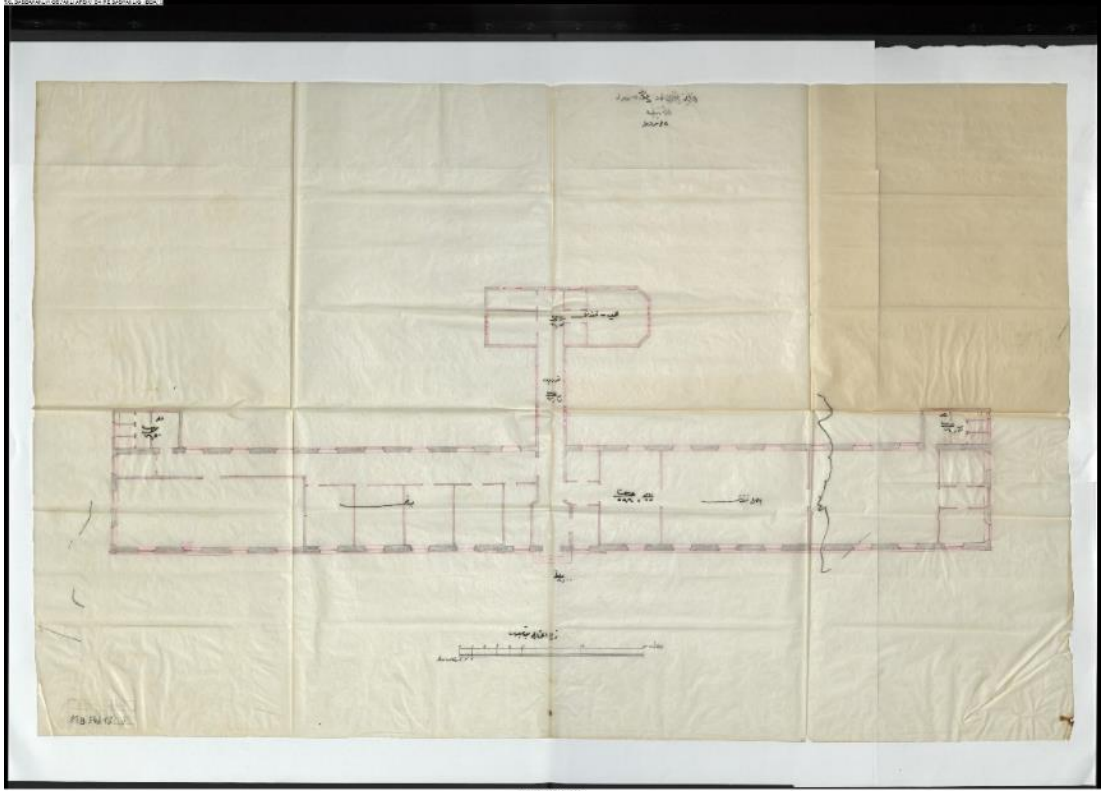
Çizim 5: İstanbul Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, 1888 tarihli Bodrum Kat Planı ve Çeşme Çizimi (BOA, İ.DH, No: 1093-85685)

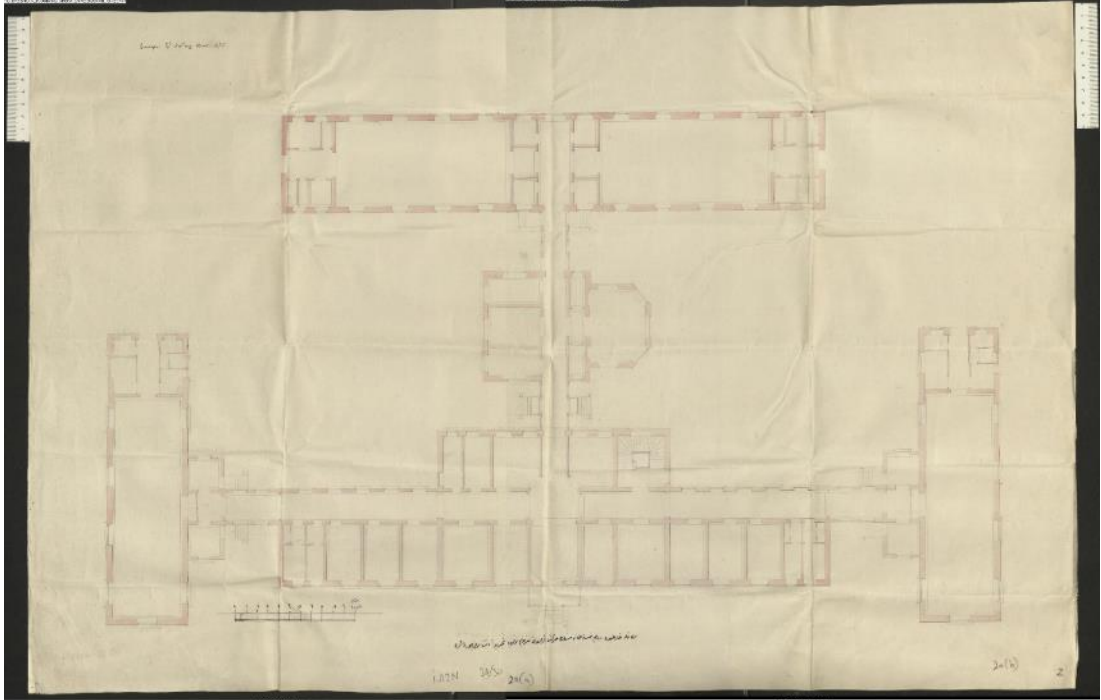
Çizim 6: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Emrâz-ı Asabiye ve Dimâğiye ile Ma'lûller için İnşâ Edilecek Binaların Planı (BOA, İ.AZN, No: 18-20.)

Çizim 7: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Emrâz-ı Asabiye ve Dimâğiye ile Ma'lûller için İnşa Edilecek Binaların Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 18-20.)

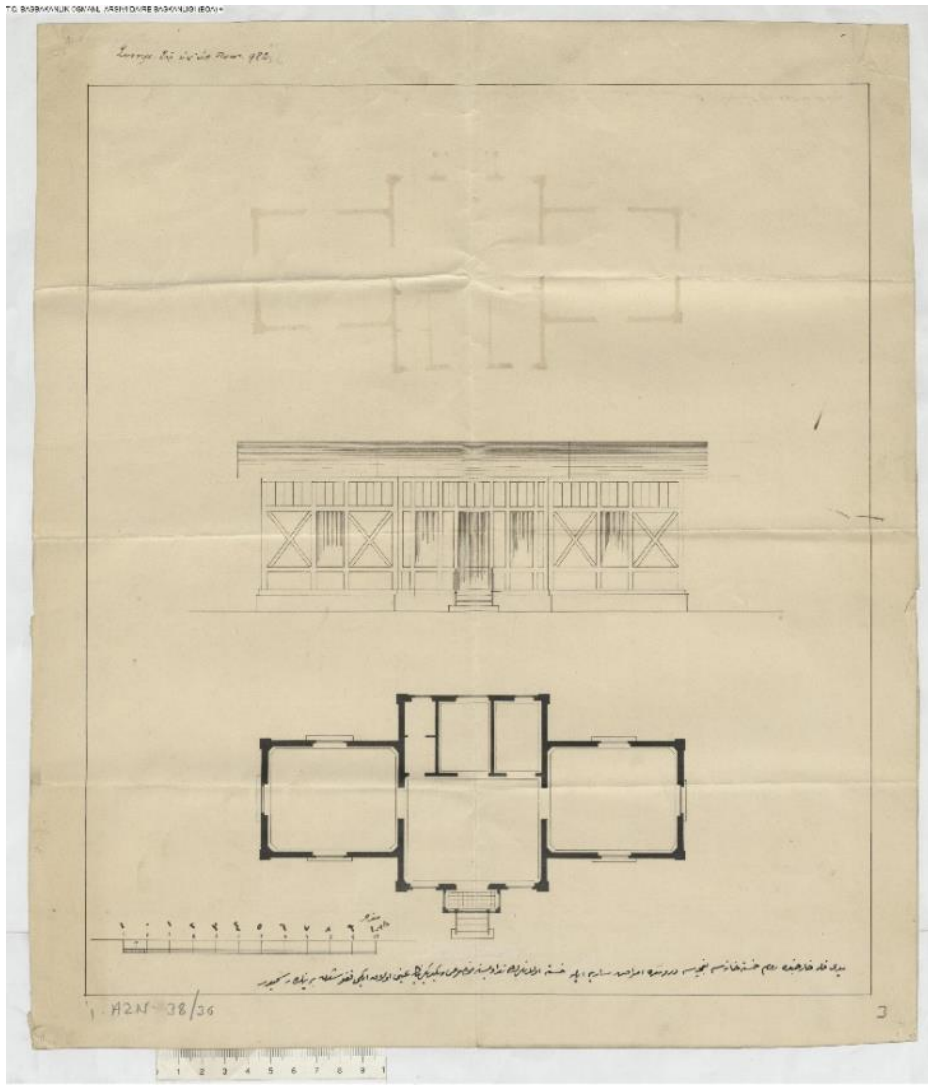
Çizim 8: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yaralı Hastalara Mahsus Binanın Planı (BOA, BEO, No: 729-54623)

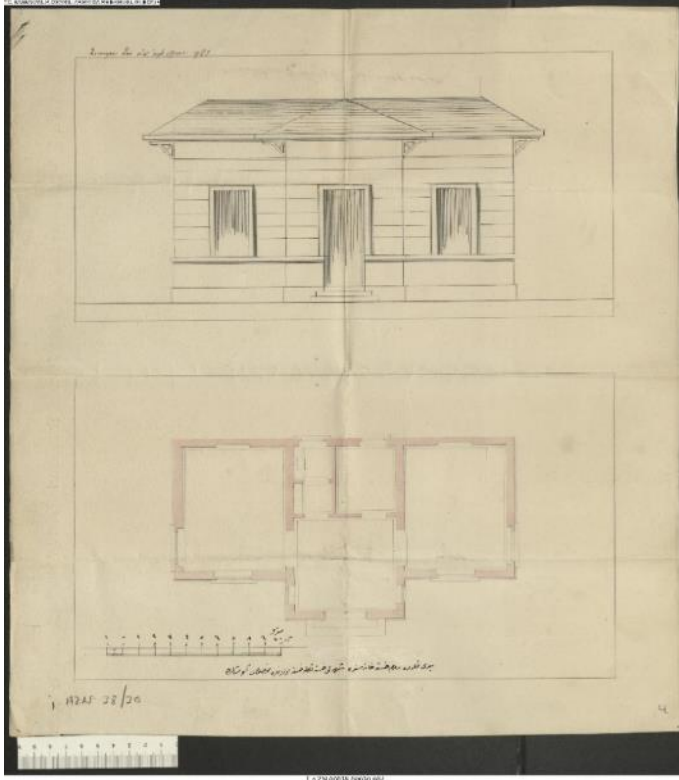
Çizim 9: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yeniden İnşa Edilen Hastane Binası Planı (BOA, İ.AZN, No: 38-30)

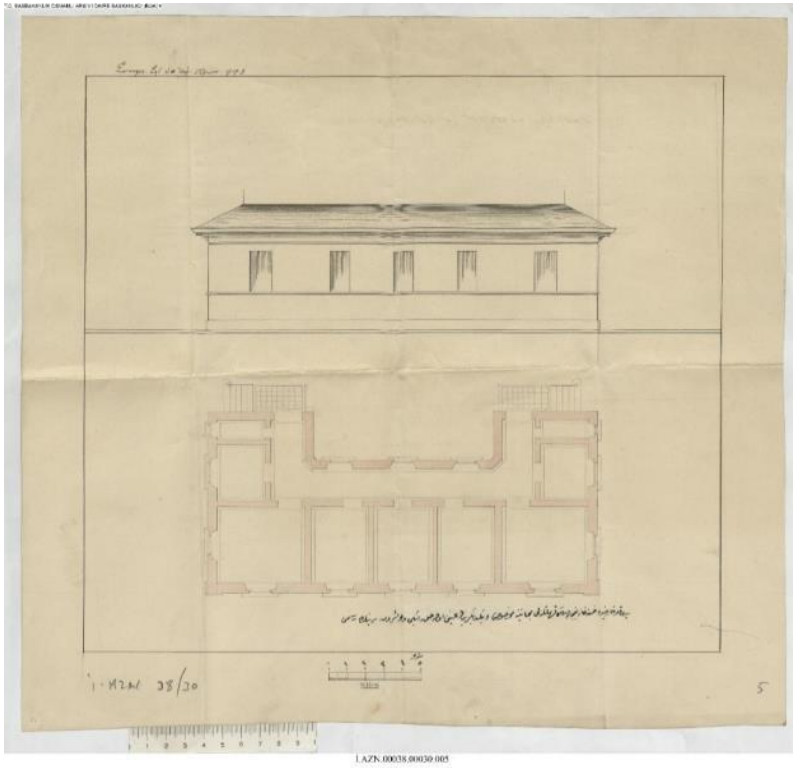
Çizim 10: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Yeniden İnşa Edilen Hastane Binası Ön Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)

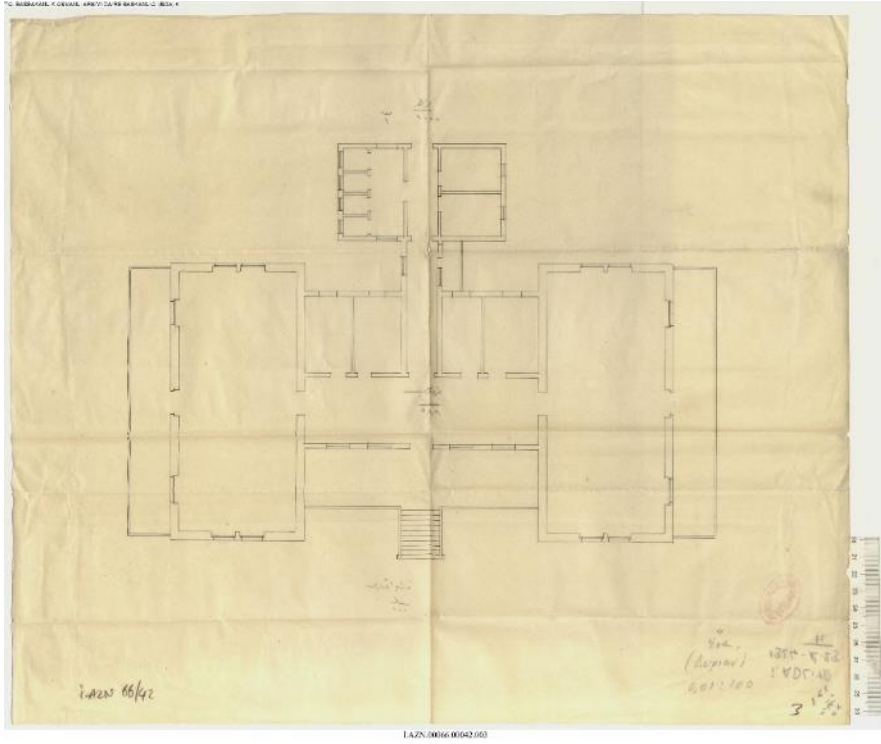
Çizim 11: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Bulaşıcı Hastalıklar Binası Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)

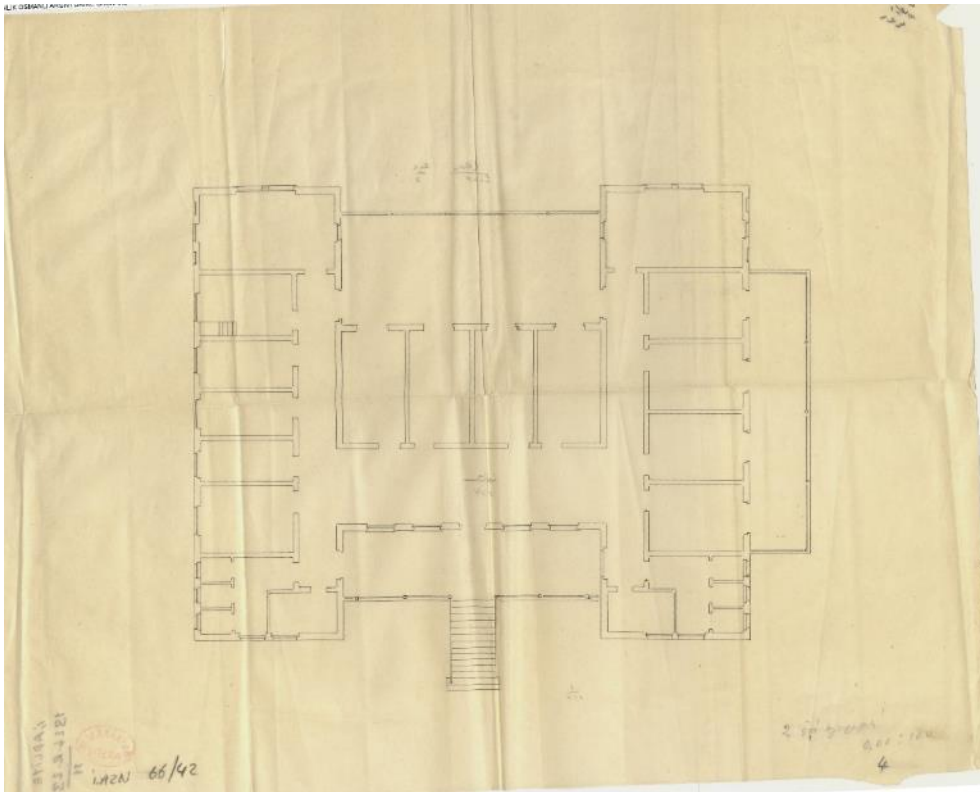
Çizim 12: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Şüpheli Hastalığı Bulunanlara ait Binanın Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)

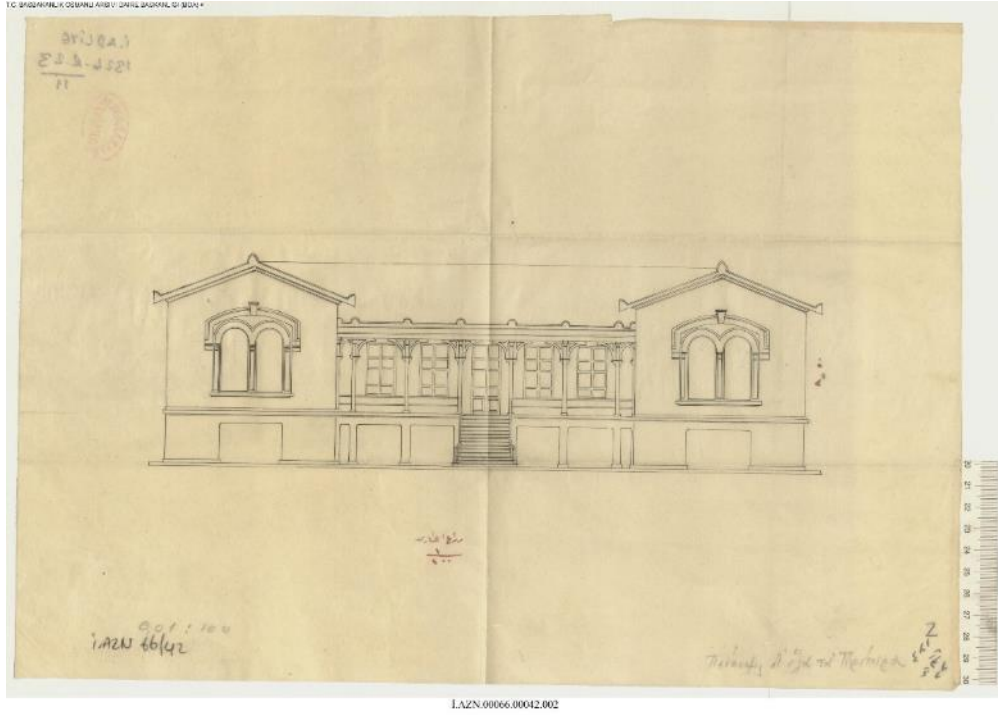
Çizim 13: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Tehlikeli Akıl Hastalarına ait Binanın Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 38-30)

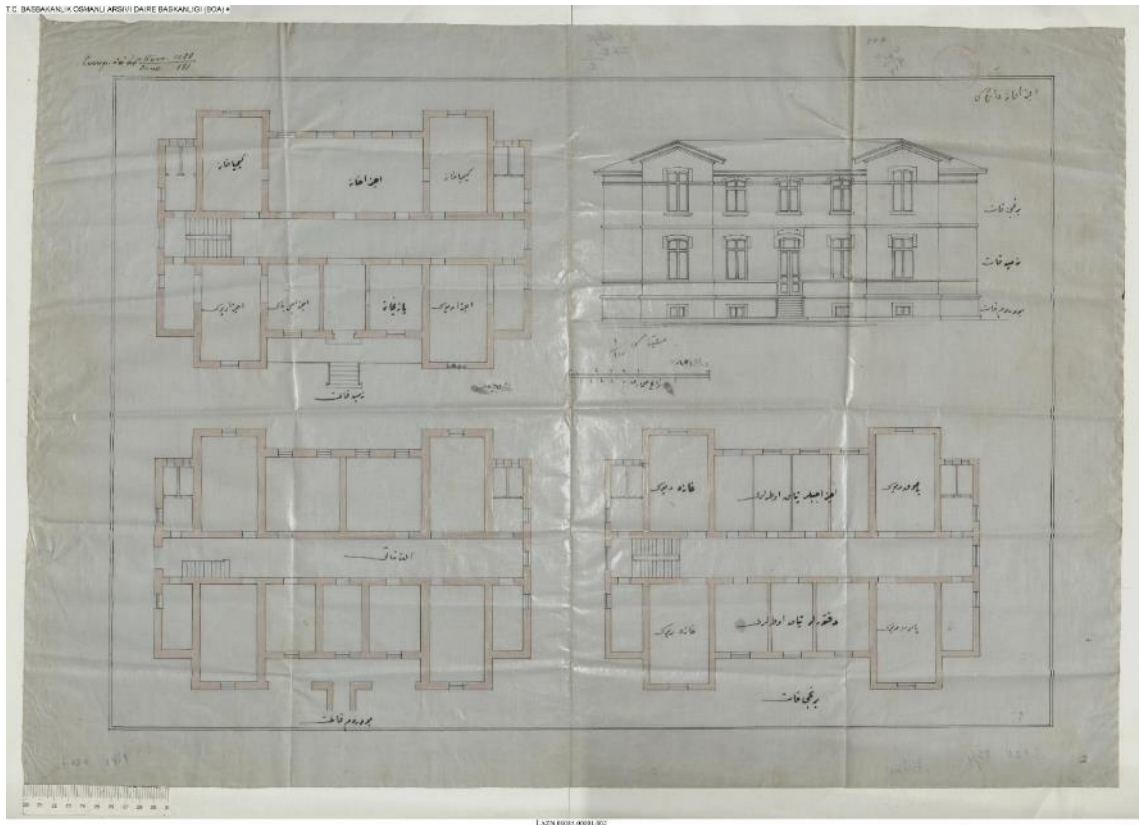
Çizim 14: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait Binanın Planı (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)

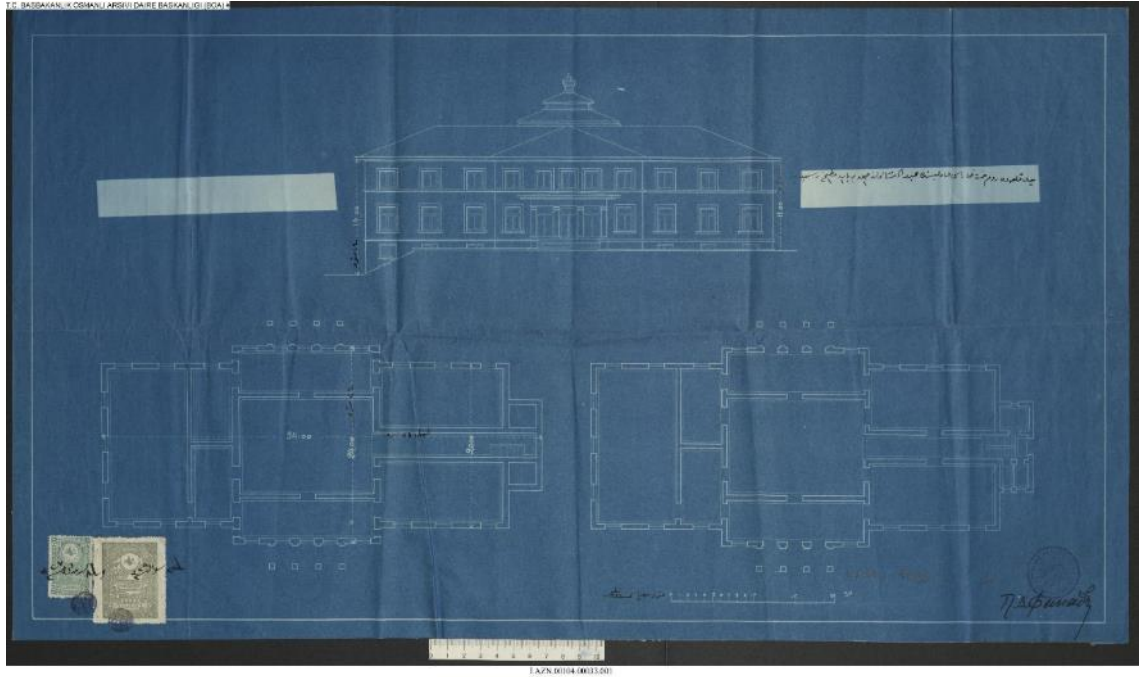
Çizim 15: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait 2. Binanın Planı (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)

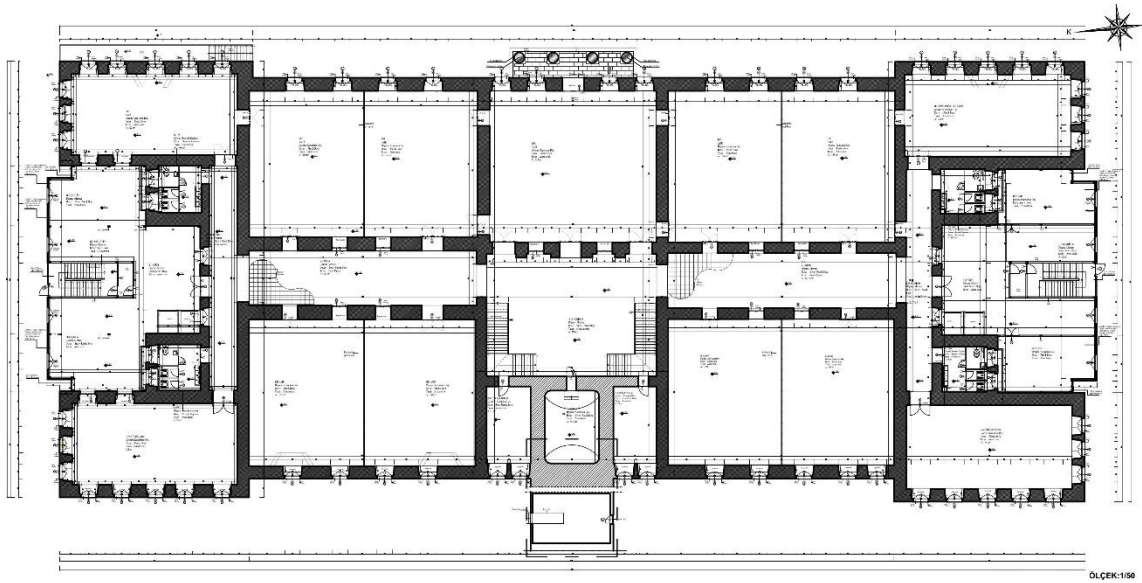
Çizim 16: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Veremli Hastalara ait 2. Binanın Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 66-42.)

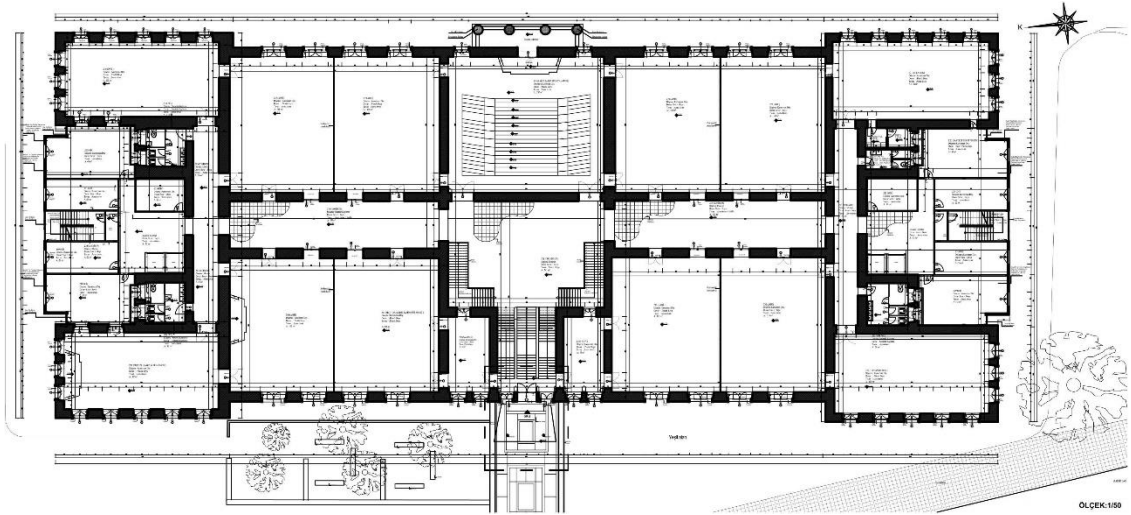
Çizim 17: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Eczahane Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 85-1.)

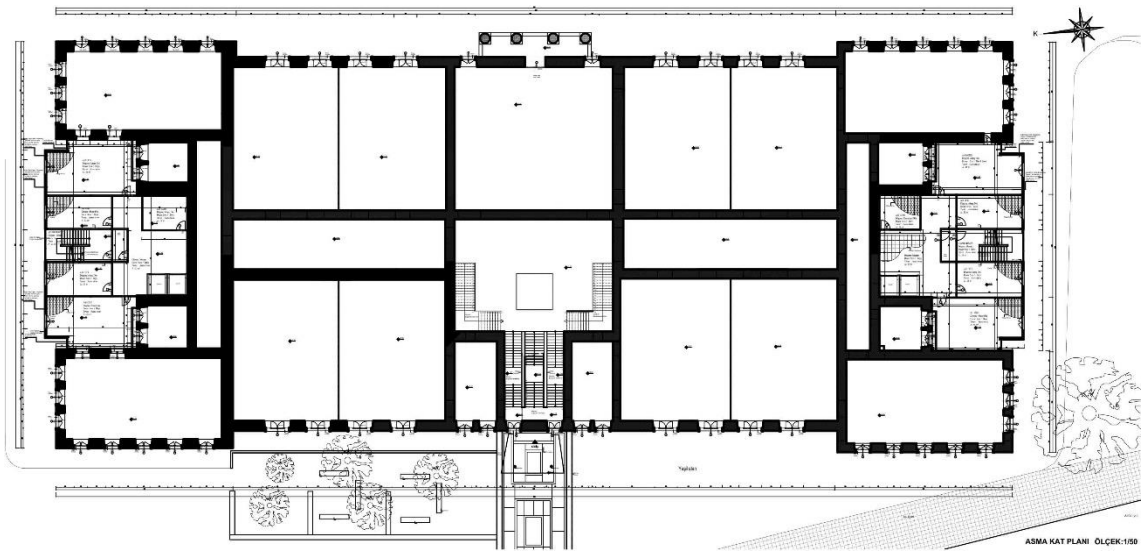
Çizim 18: İstanbul Balıklı Rum Hastanesi, Mutfak Planı ve Cephe Çizimi (BOA, İ.AZN, No: 104-33)

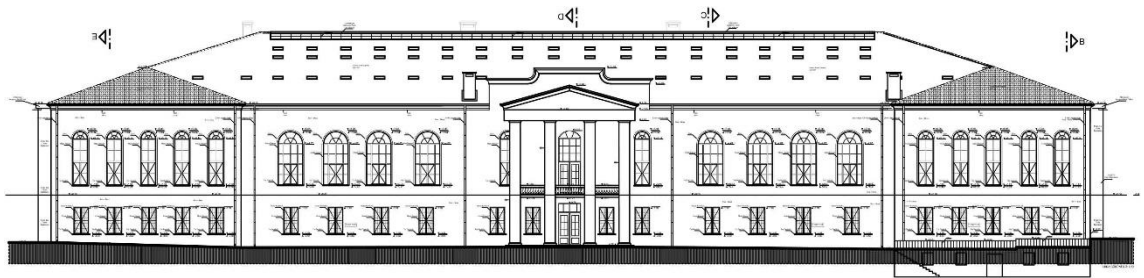
Çizim 19: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

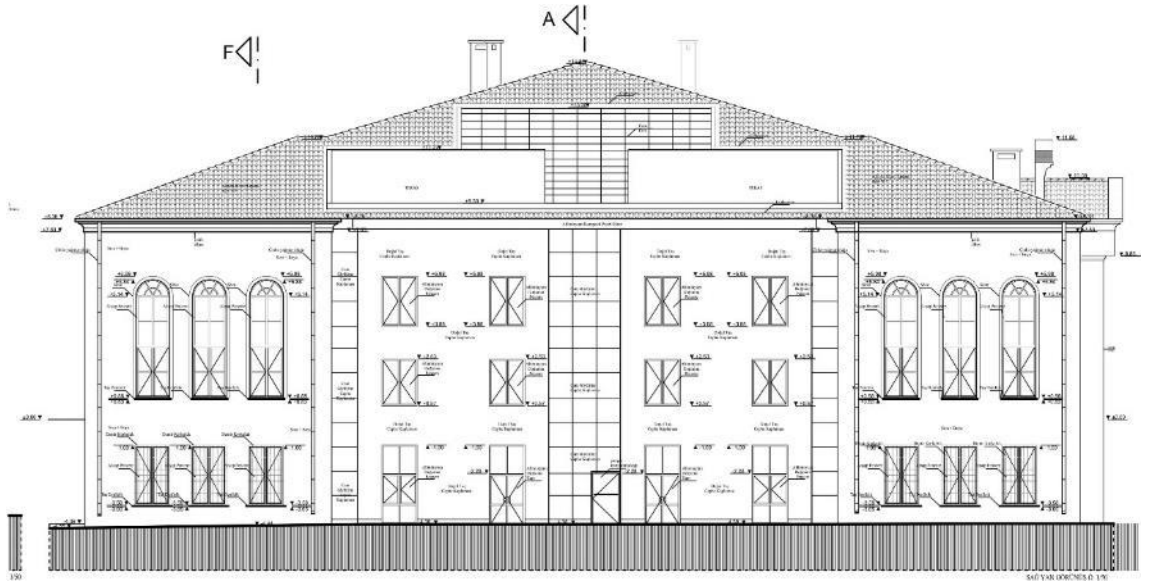
Çizim 20: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

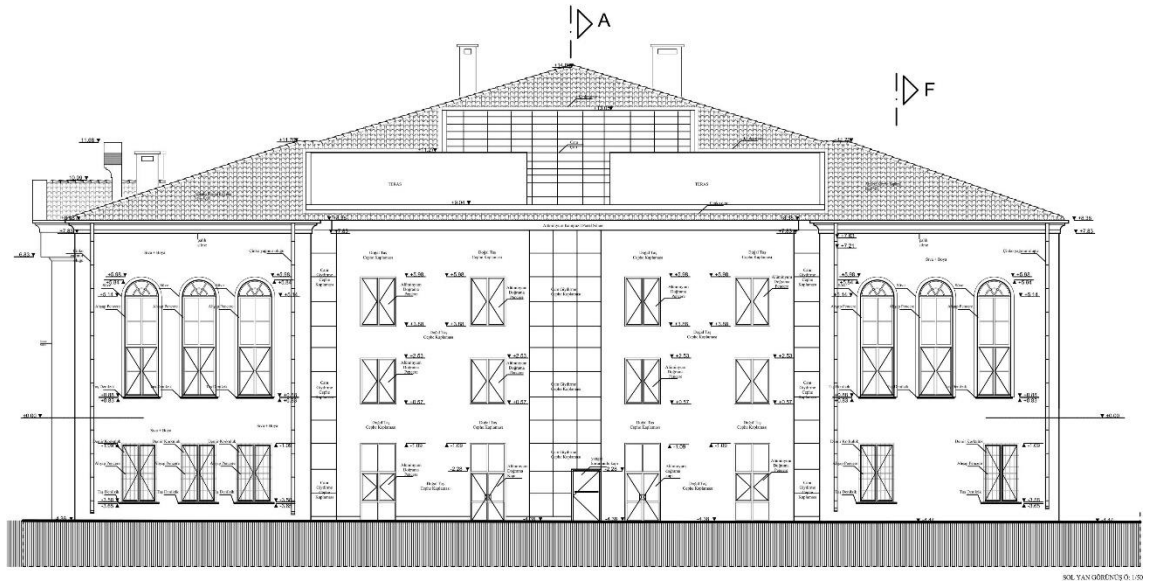
Çizim 21: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

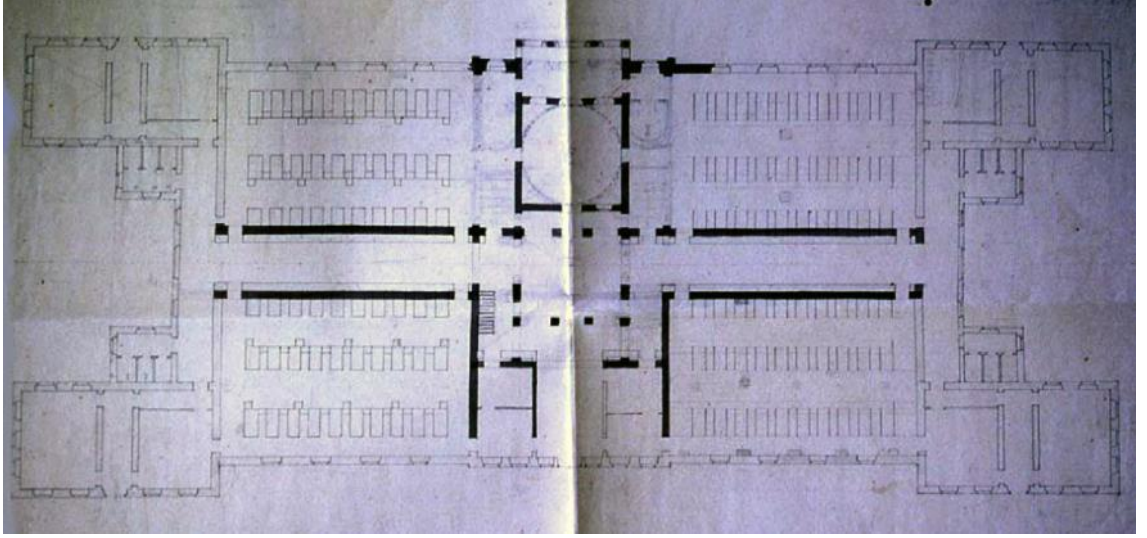
Çizim 22: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Ön Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

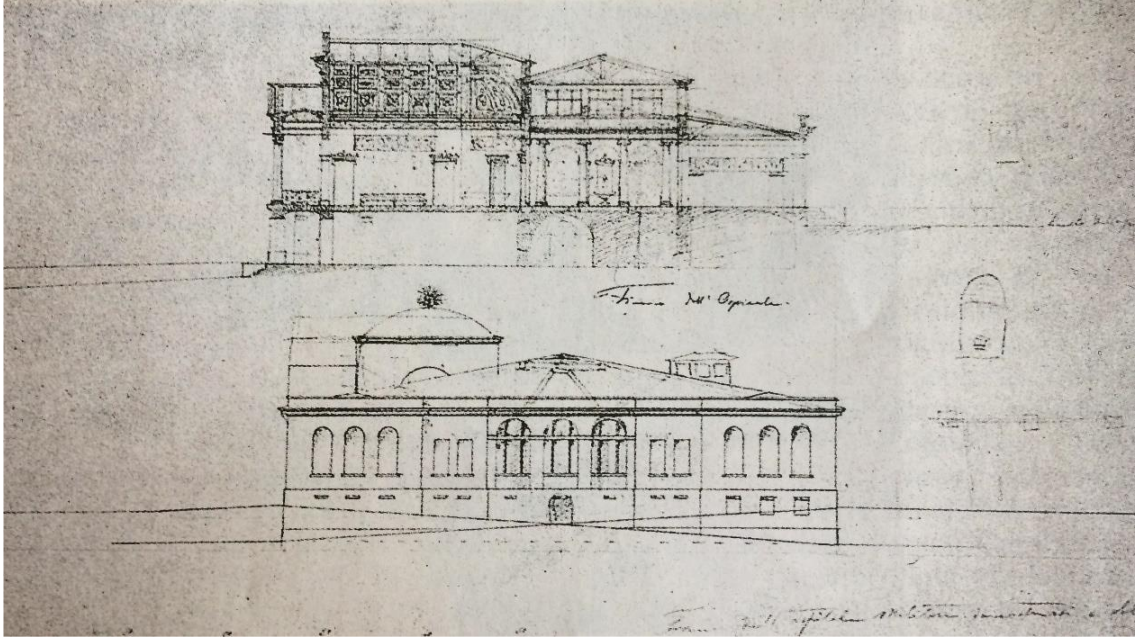
Çizim 23: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

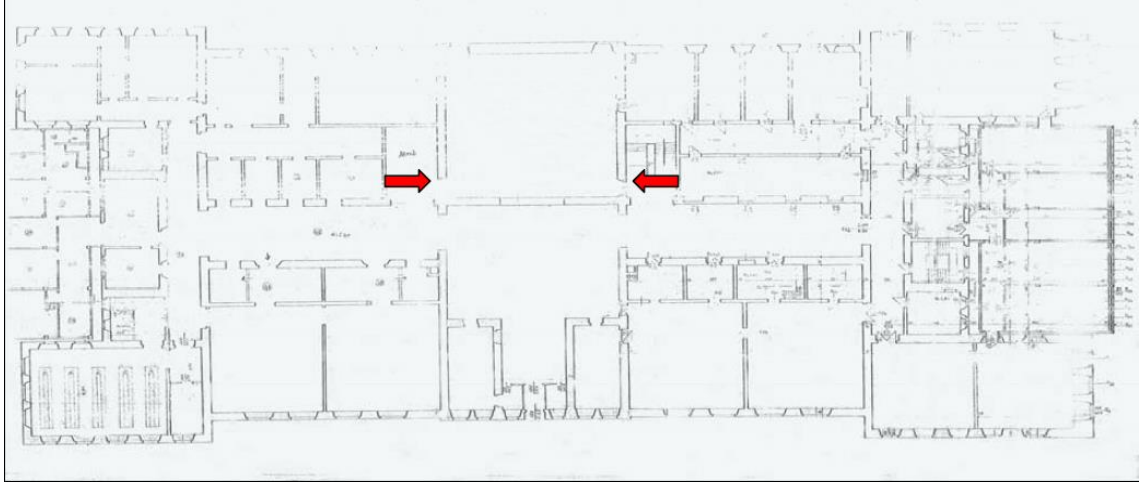
Çizim 24: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

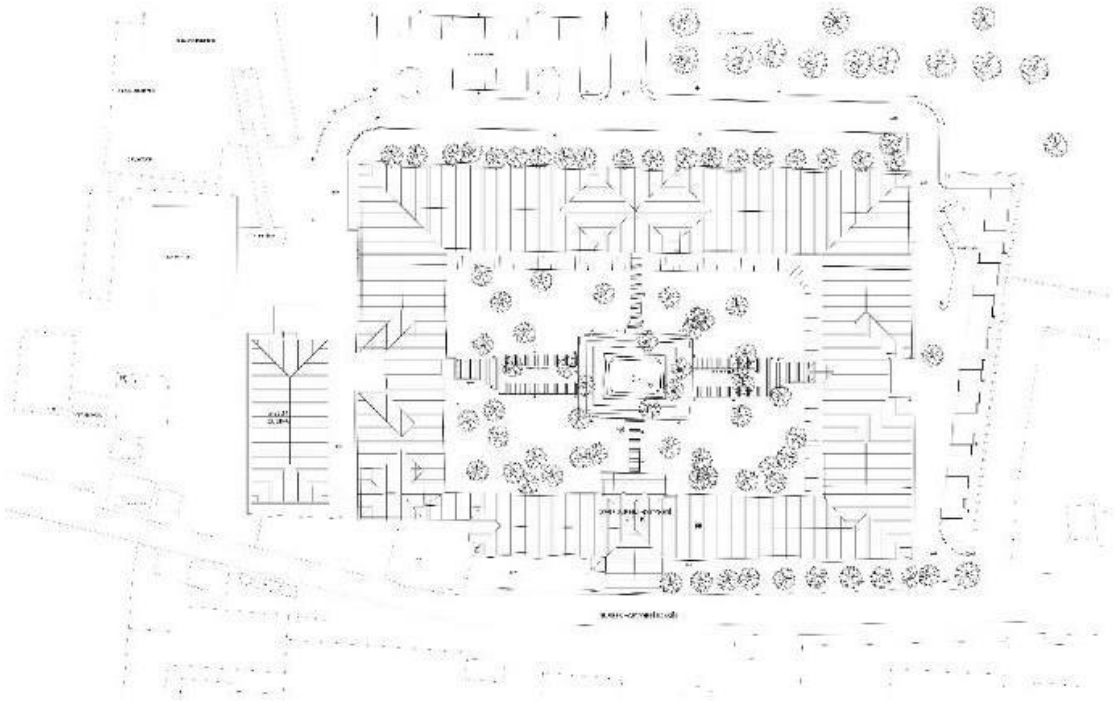
Çizim 25: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Fossati Özgün Planı (Elgün Poçan, 2010, s. 57)

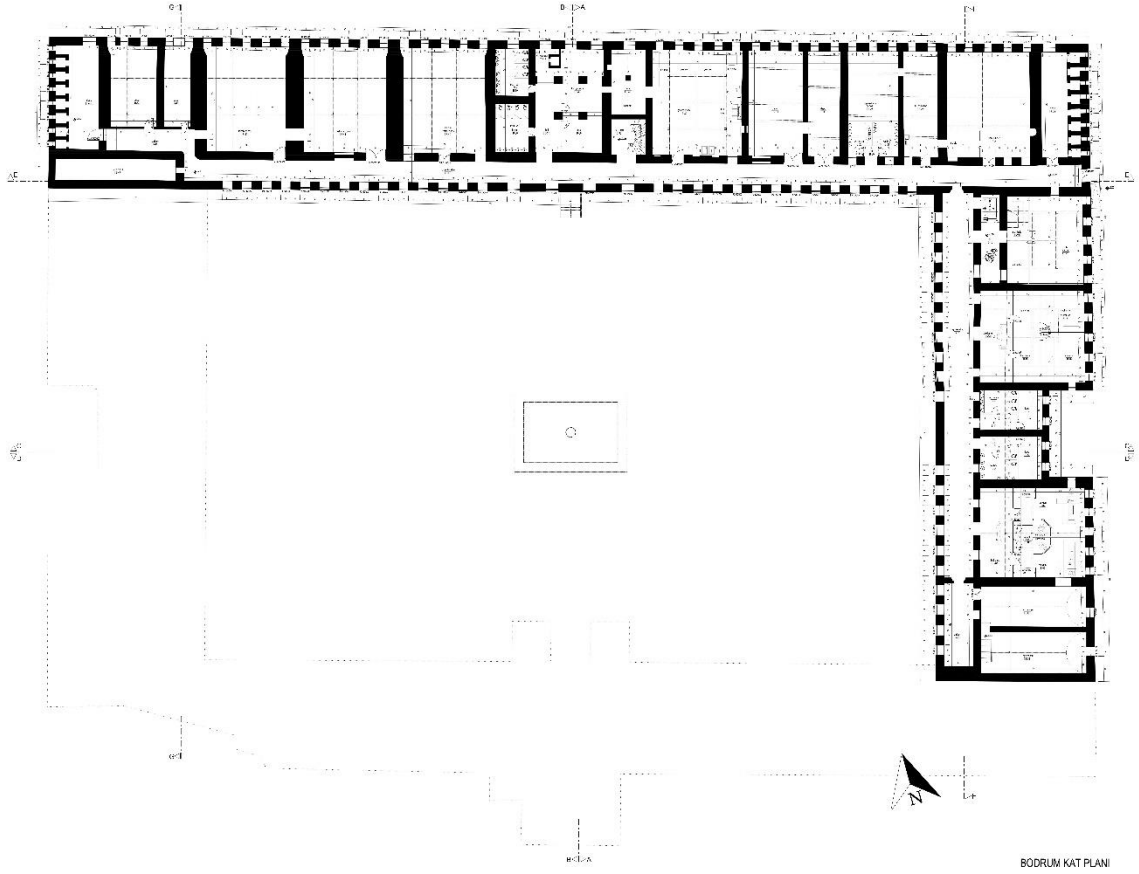
Çizim 26: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, Fossati Özgün Projesi Kesit ve Cephe Çizimi (Gülce Şahin, 2017, s.25)

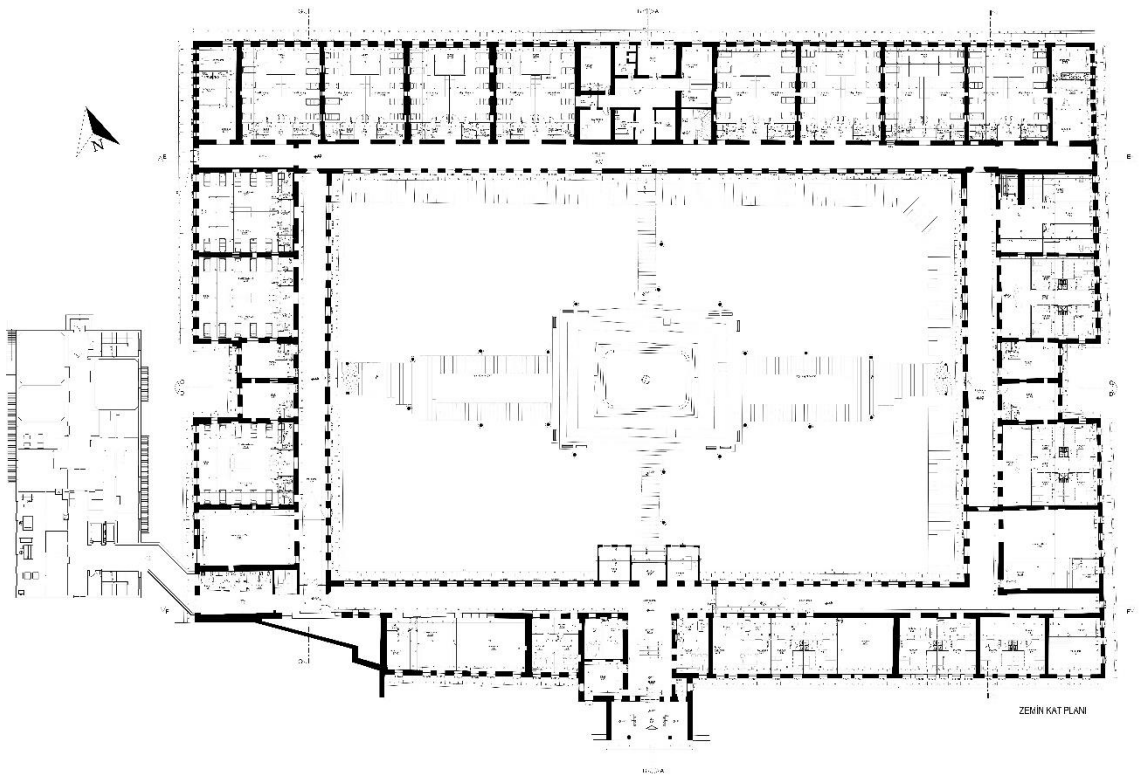
Çizim 27: İstanbul Bâb-ı Seraskeri Hastanesi, 1981 Yılı Planı (Elgün Poçan, 2010, s. 70)

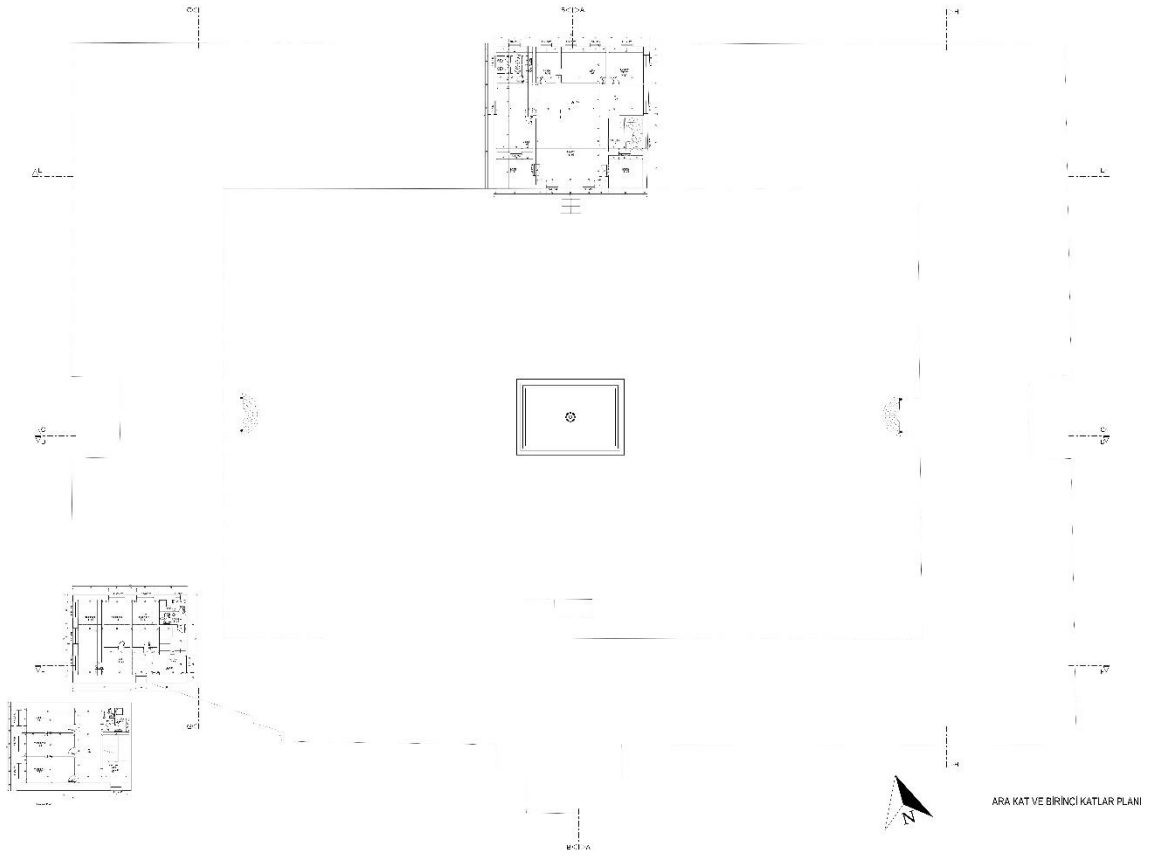
Çizim 28: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Vaziyet Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

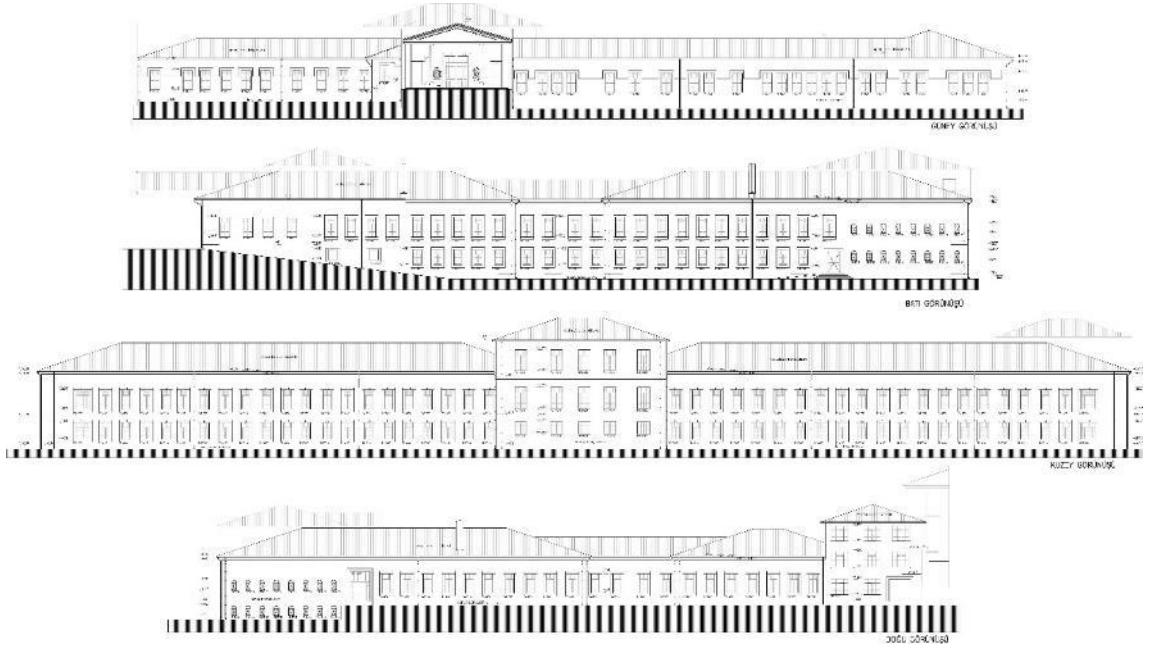
Çizim 29: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

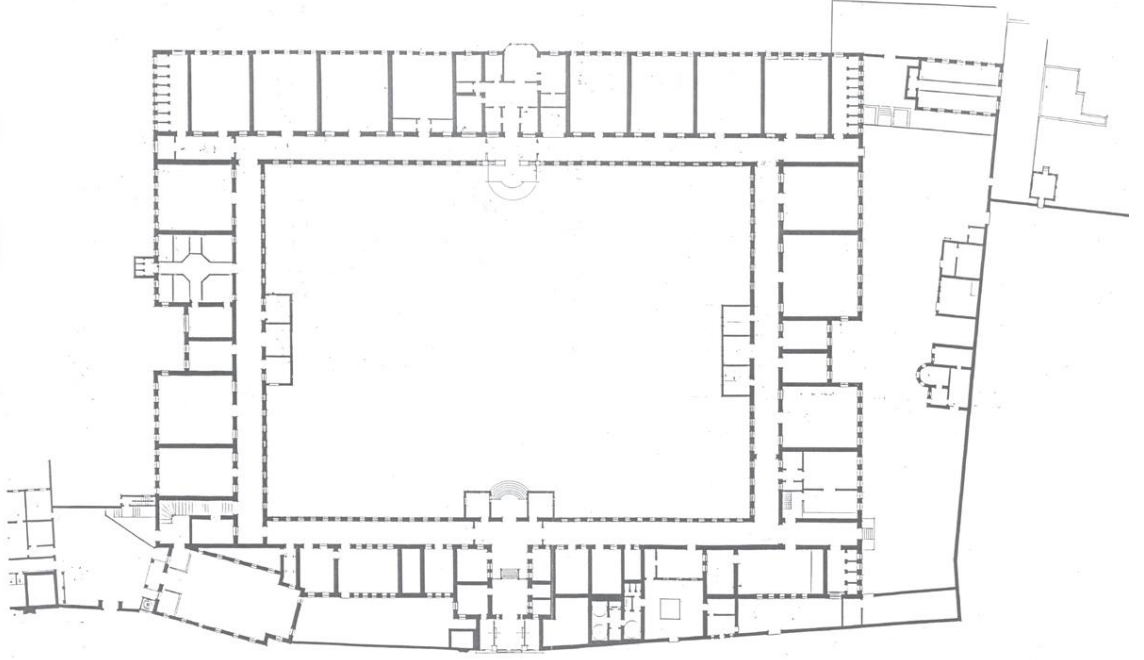
Çizim 30: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

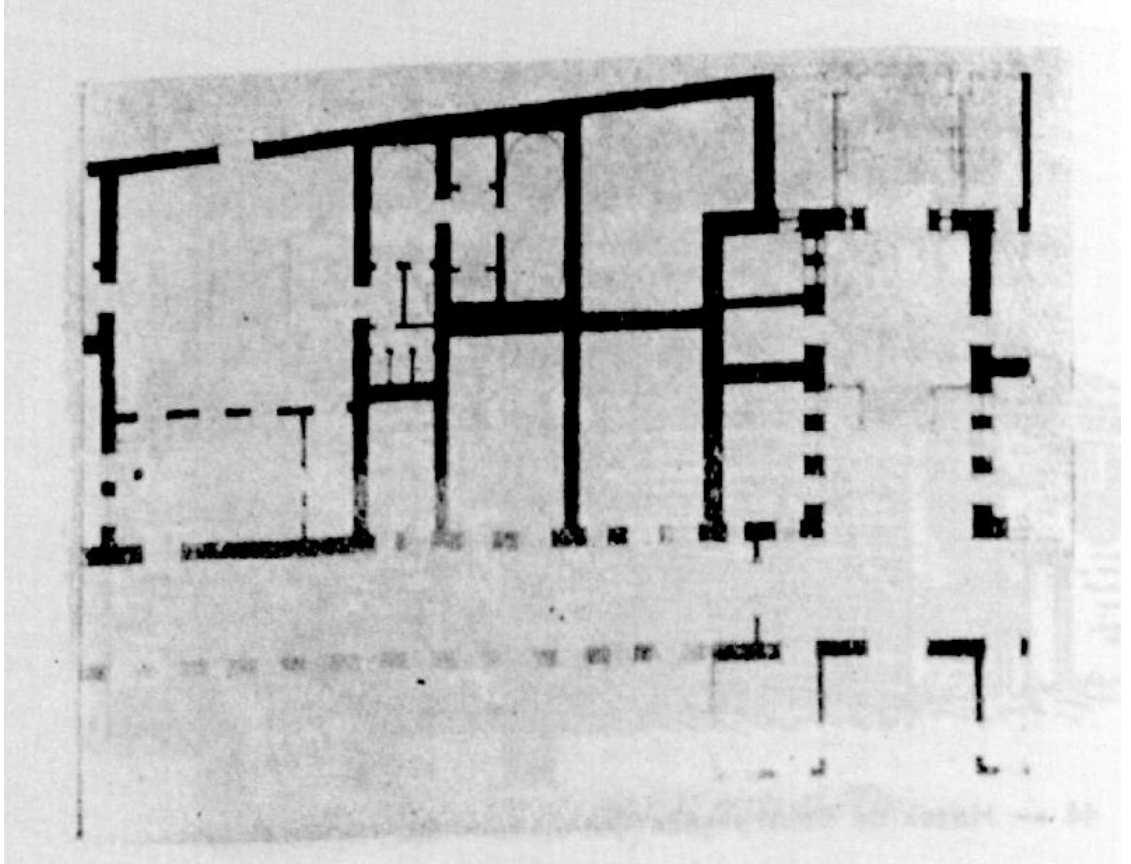
Çizim 31: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

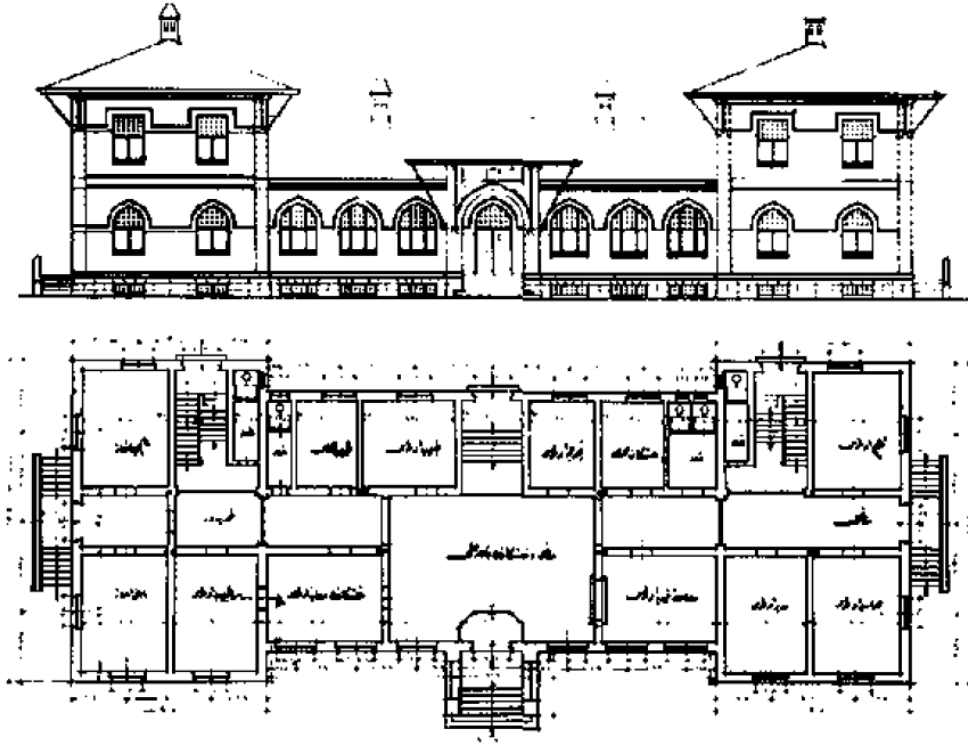
Çizim 32: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Cephe Çizimleri (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

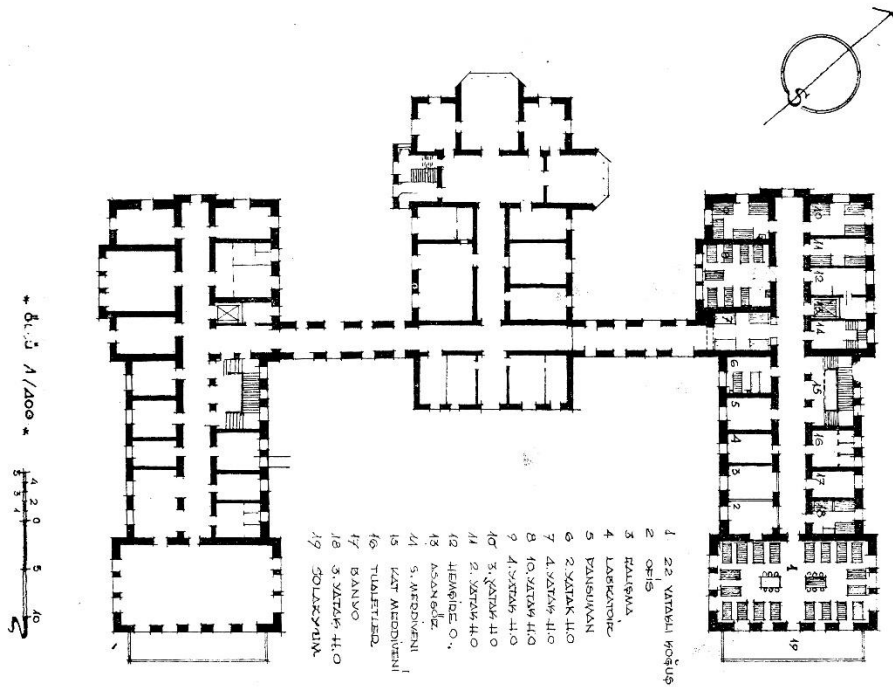
Çizim 33: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Tarihsiz Planı (N. K. Pilehvarian, 2020, s. 300)

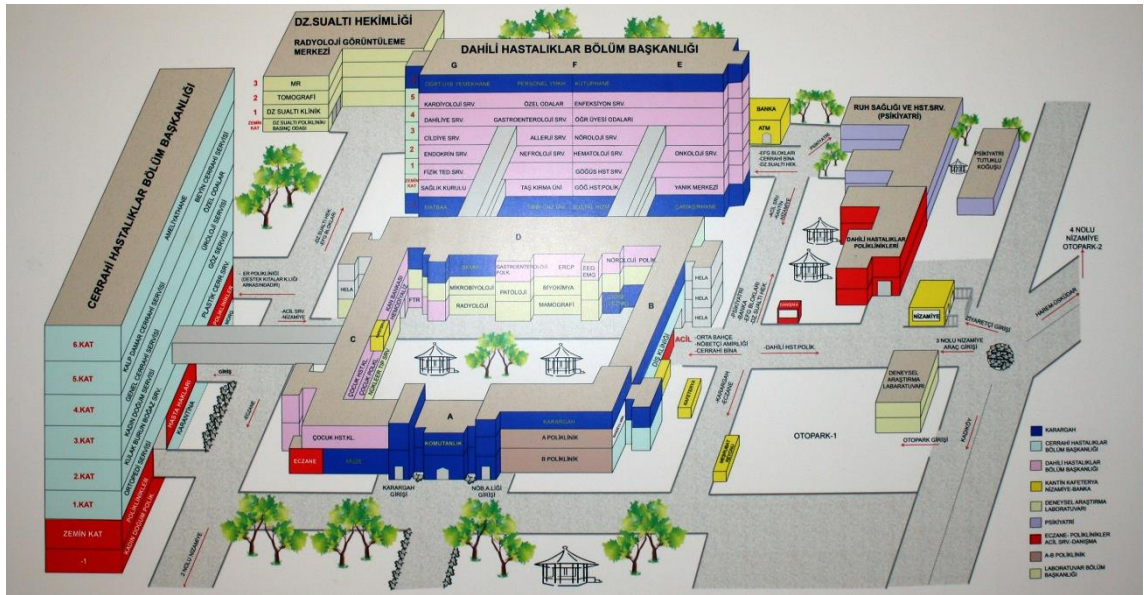
Çizim 34: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Hamamı (S. Ünver, 1942, s. 252)

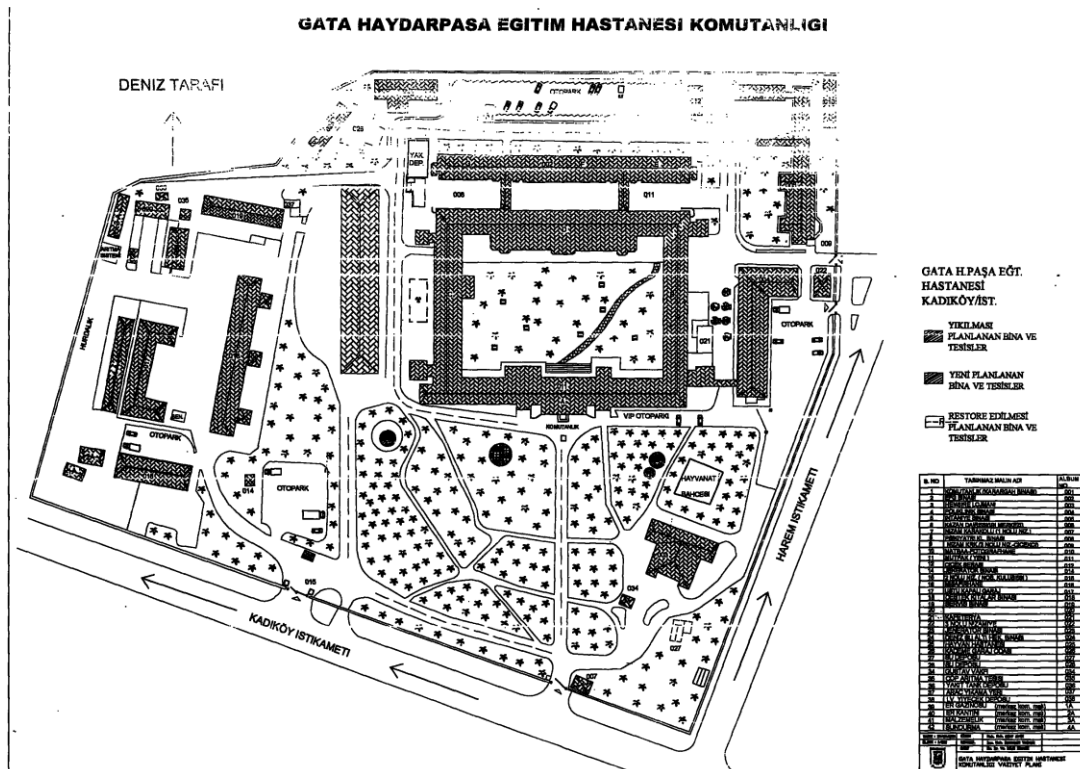
Çizim 37: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Ek Bina, İdari ve Poliklinik Binası (Yıldırım Y., 1998, s. 138)

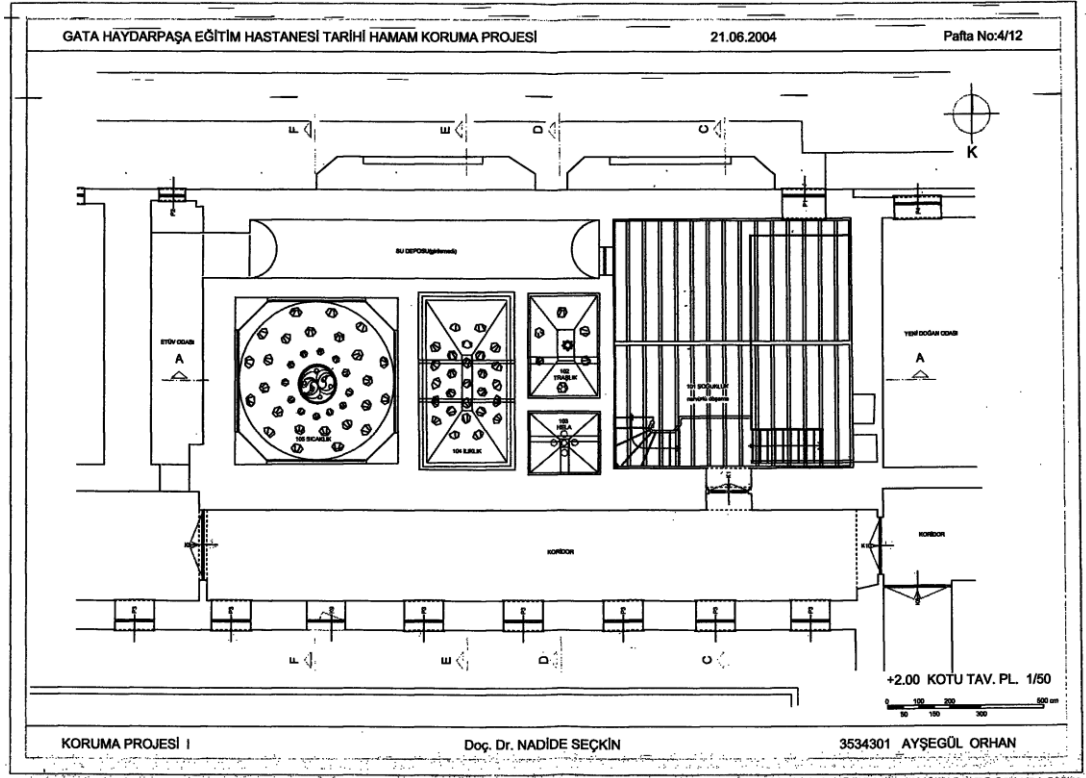
Çizim 38: İstanbul Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Ek Bina, İç Hastalıkları ve Ameliyathane Binası (O. Bolak, 1950, s. 65)

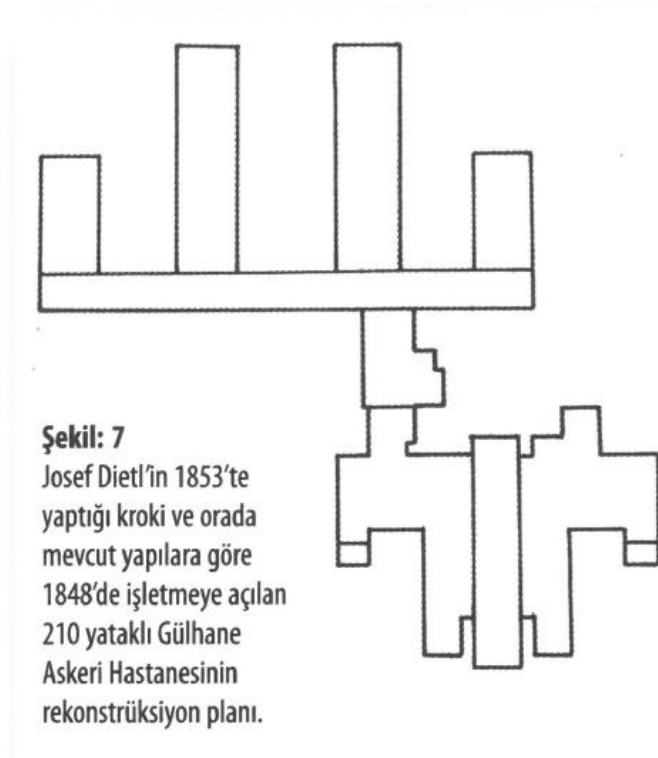
Çizim 39: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi Üç Boyutlu Çizimi (Sultan II. Abdülhamid Han Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

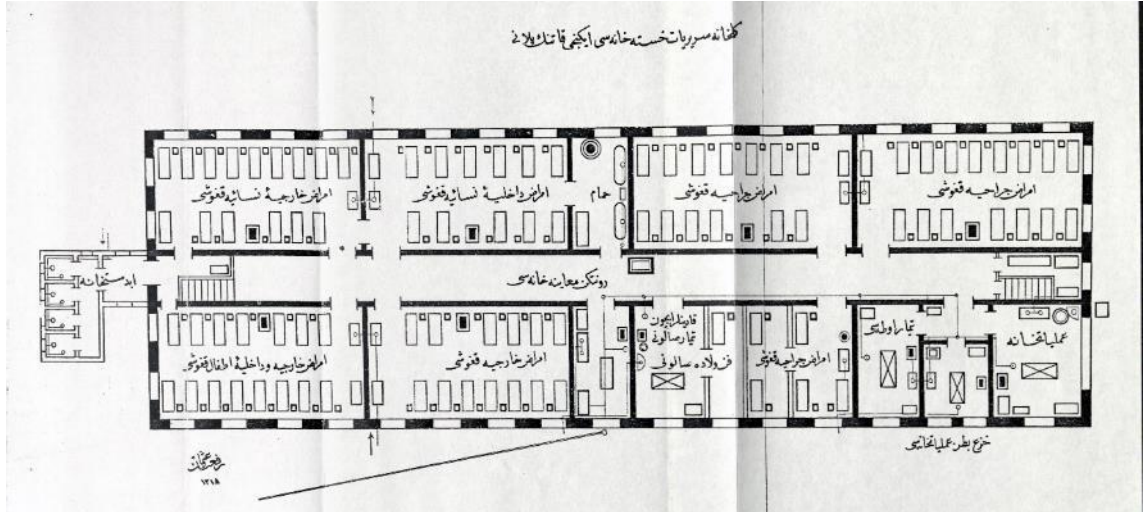
Çizim 40: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

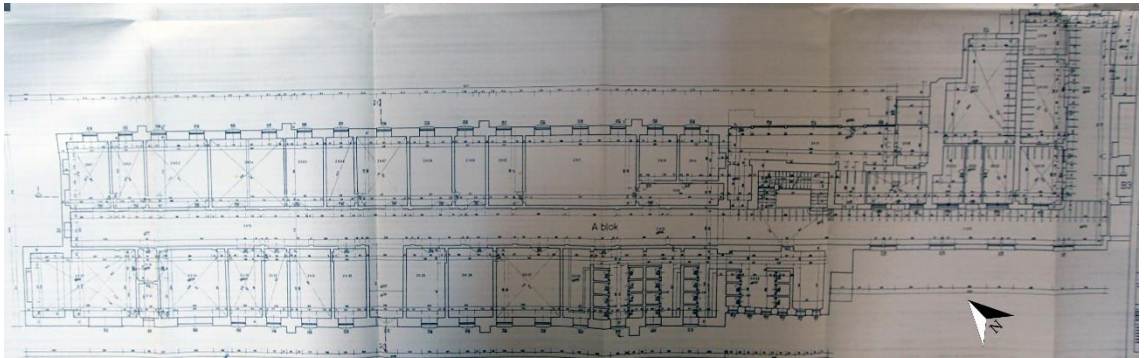
Çizim 41: İstanbul Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Hamam Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

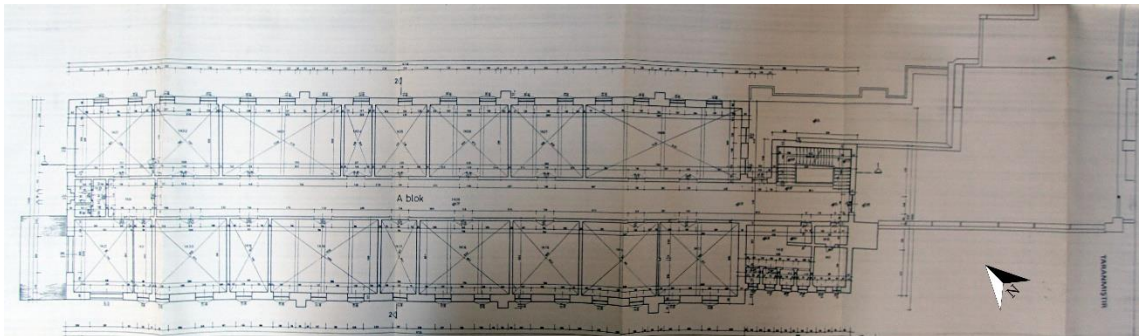
Çizim 42: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi 1848 Yılı Planı (A.Terzioğlu, 2009: 16)

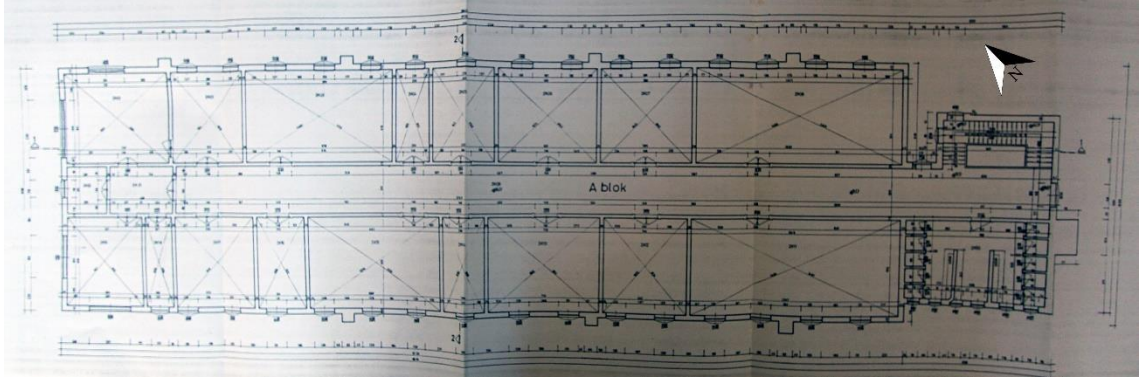
Çizim 45: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi'nin 1901 Yılına Ait Birinci Kat Planı (Dr. Robert Rieder Pascha, 1903.)

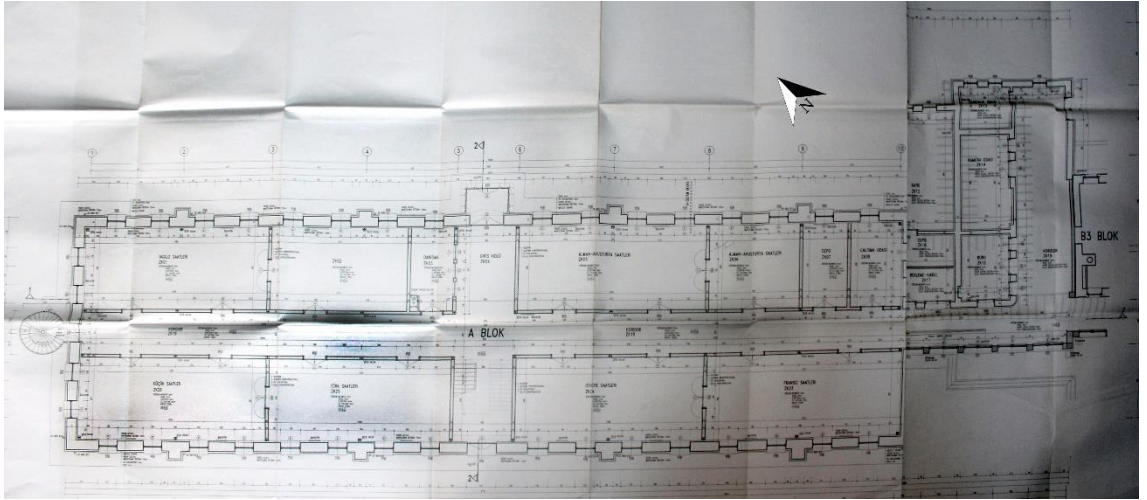
Çizim 46: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı Zemin Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

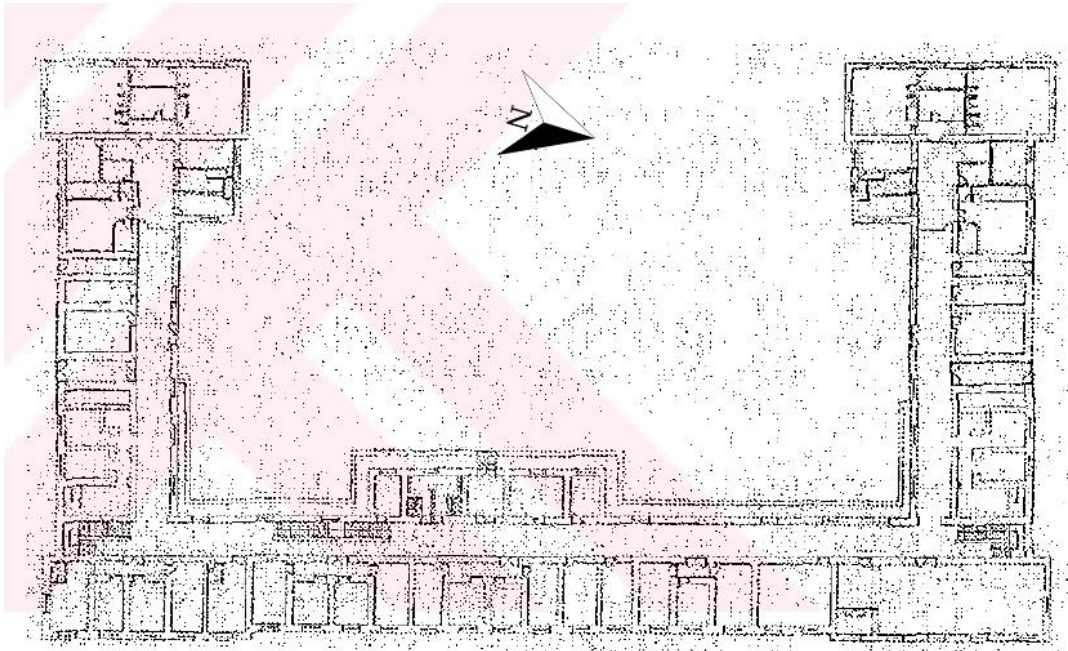
Çizim 47: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı Birinci Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

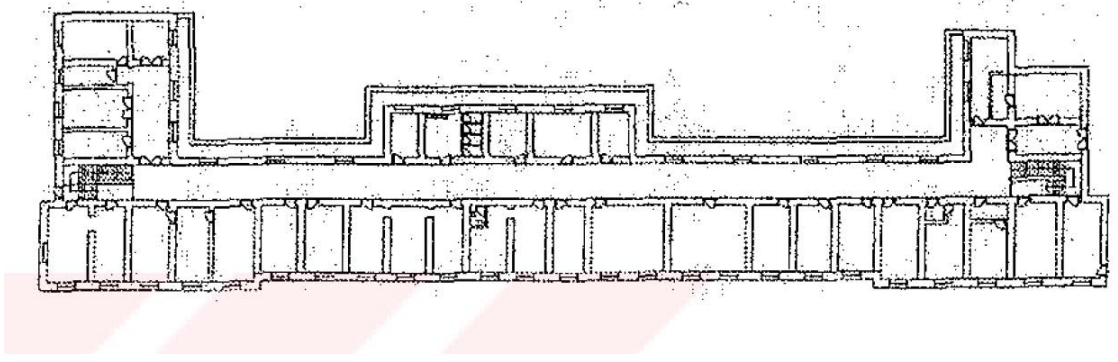
Çizim 48: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 1998 Yılı İkinci Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

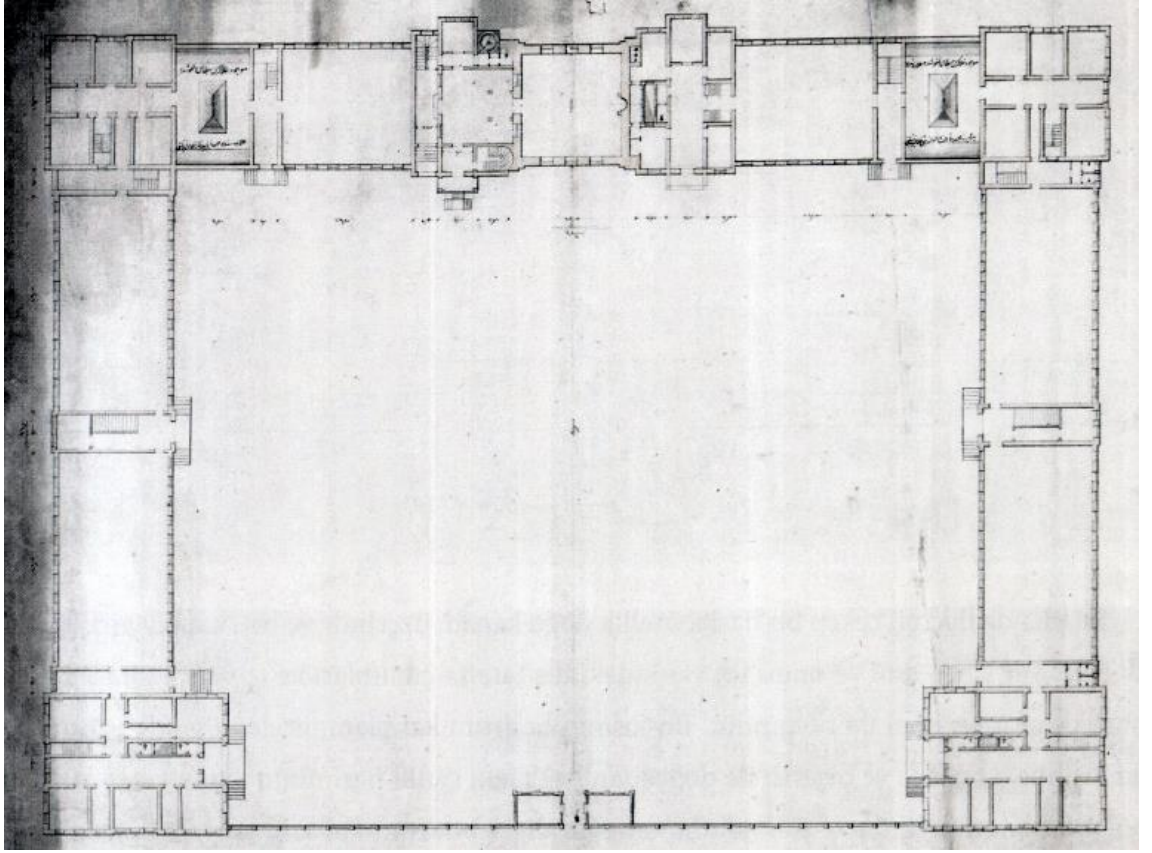
Çizim 49: İstanbul Gülhane Seririyat Hastanesi, 2005 Yılı Zemin Kat Planı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

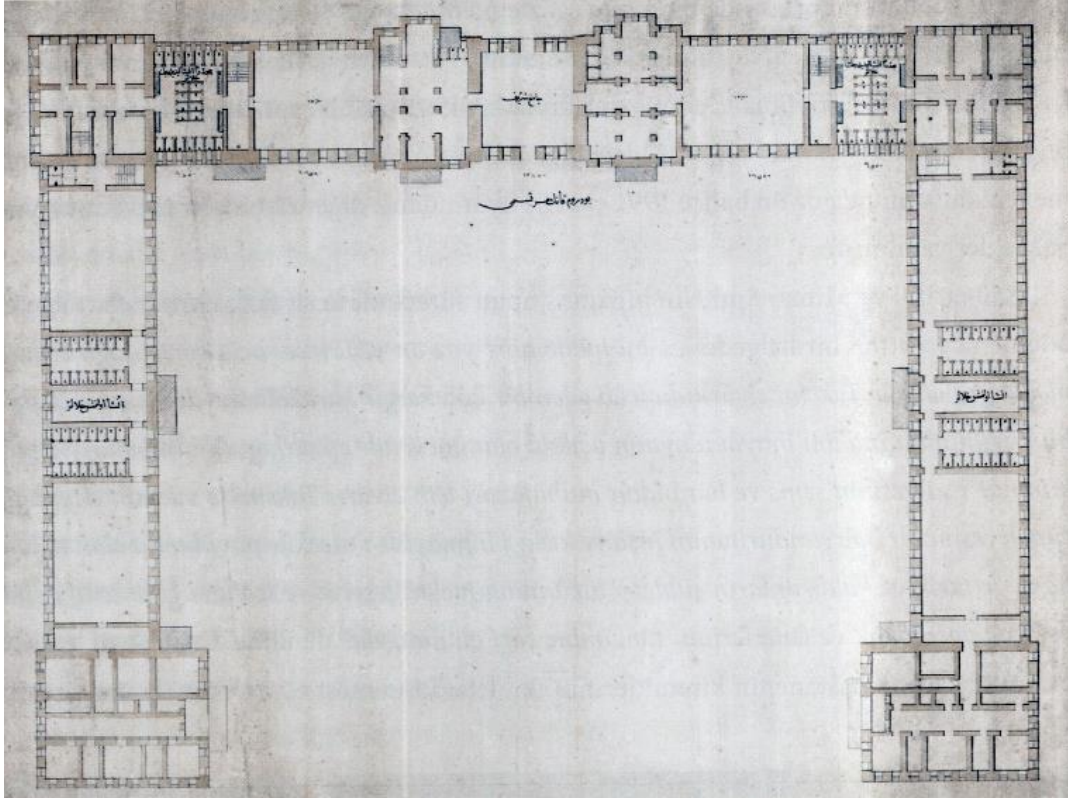
Çizim 50: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (A. Çiftçi, 2004, s.211)

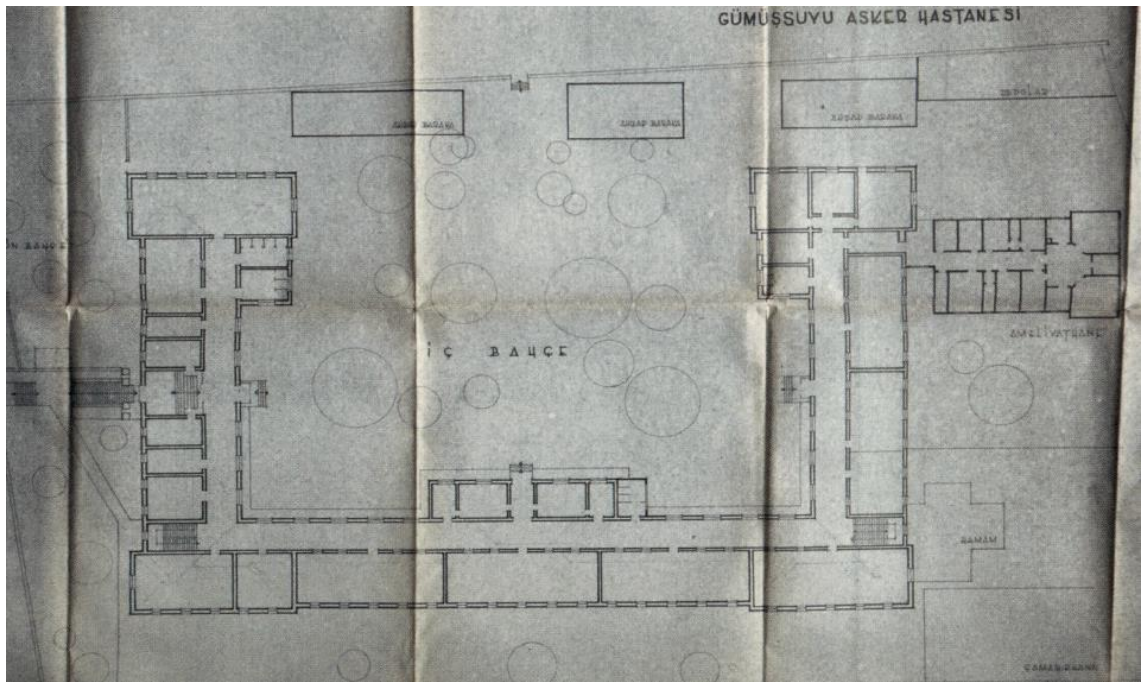
Çizim 51: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Planı (A. Çiftçi, 2004, s.211)

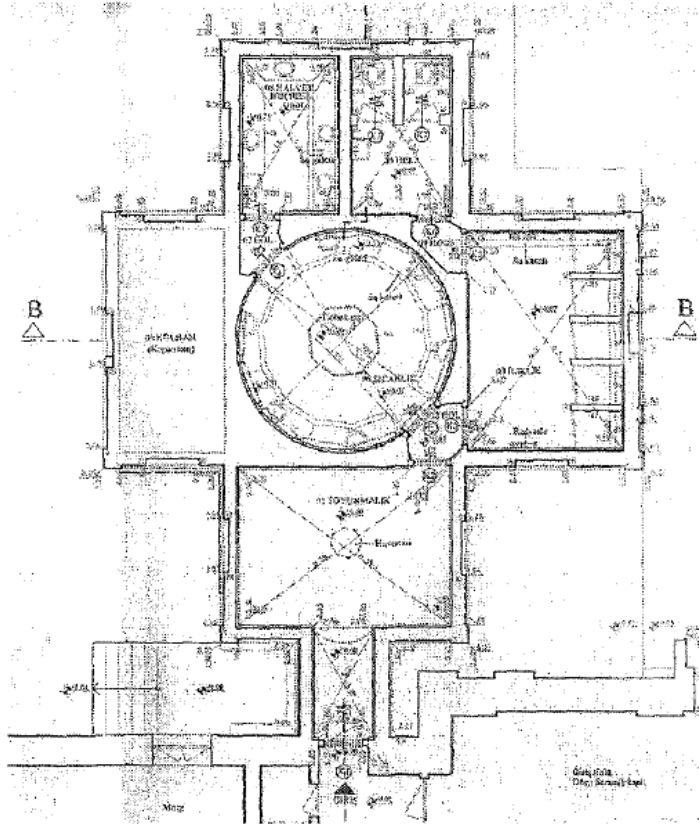
Çizim 52: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1928 Yılı Öncesi Zemin Kat Planı (S. Kula Say, 2016. s.111)

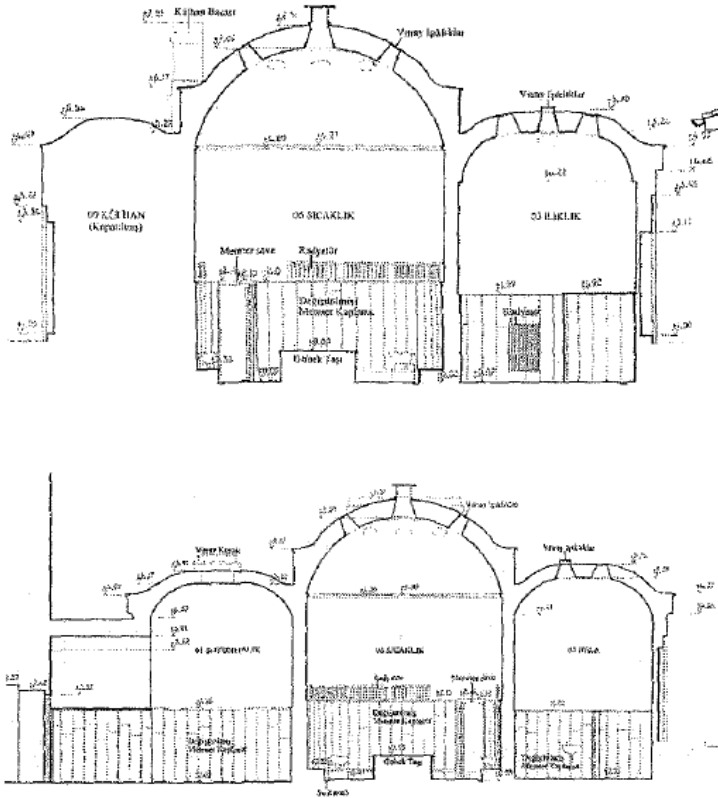
Çizim 53: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1928 Yılı Öncesi Bodrum Kat Planı (S. Kula Say, 2016, s.110)

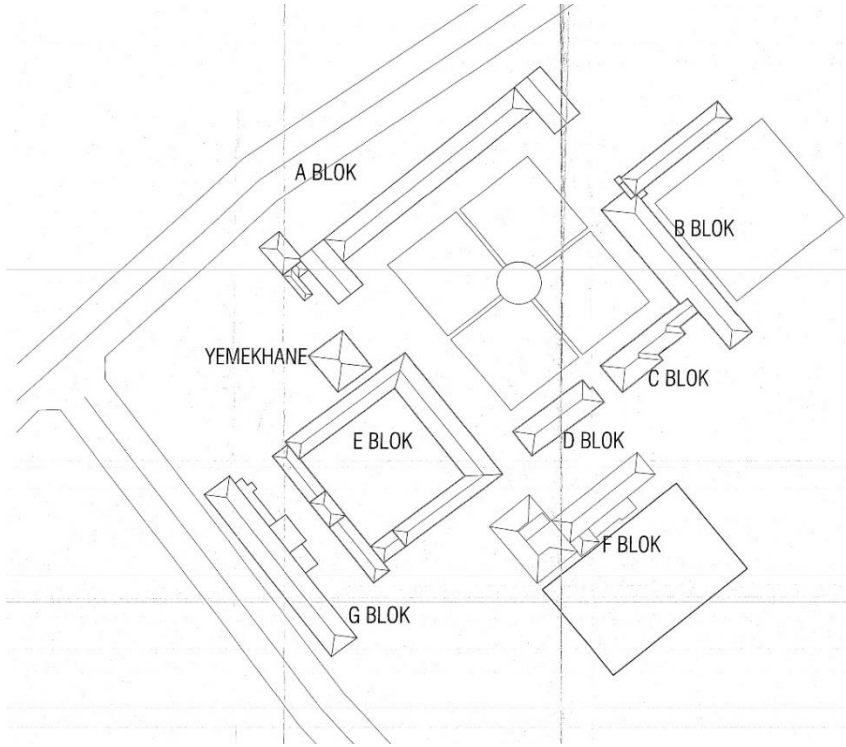
Çizim 54: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Tadilatı Kat Planı (S. Kula Say, 2016, s.114)

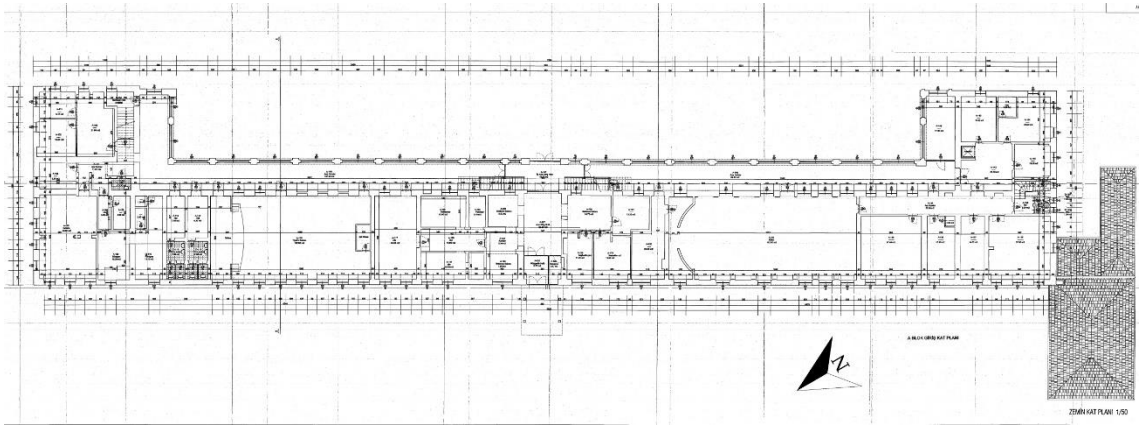
Çizim 55: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı Planı (A. Çiftçi, 2004 s.212)

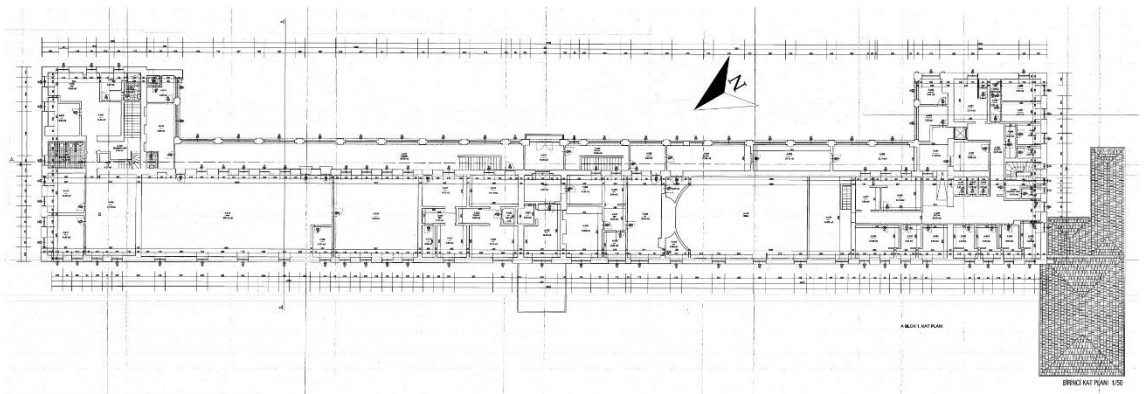
Çizim 56: İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı Kesiti (A. Çiftçi, 2004 s.212)

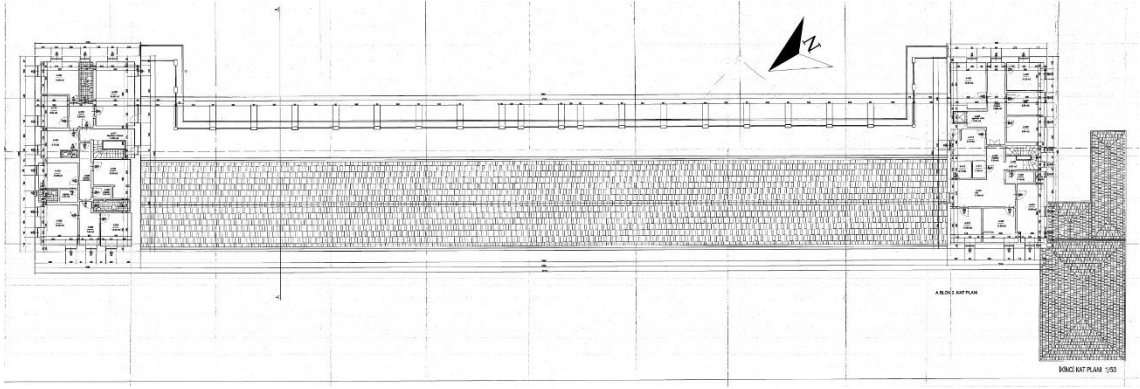
Çizim 57: İstanbul Fransız Lape Hastanesi Vaziyet Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

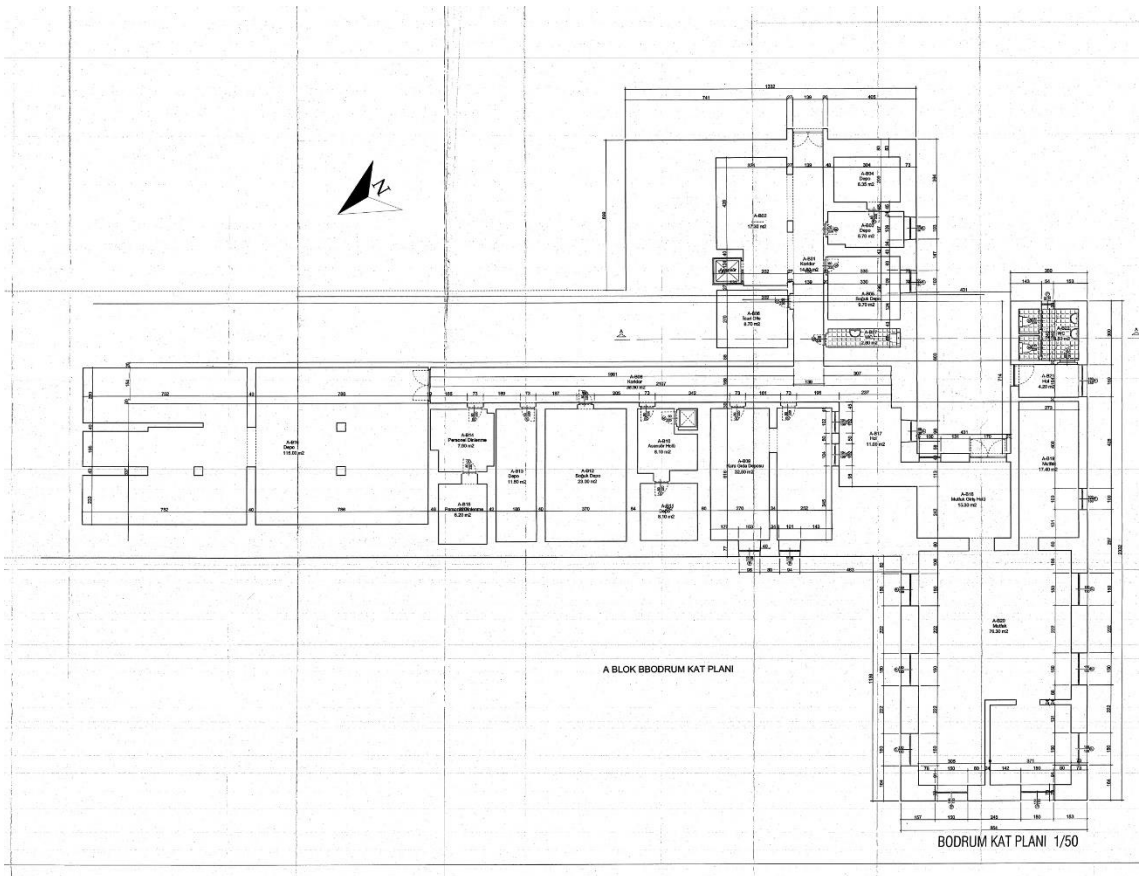
Çizim 58: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

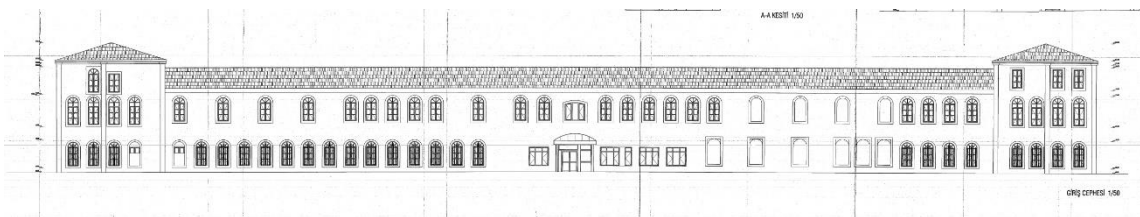
Çizim 59: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

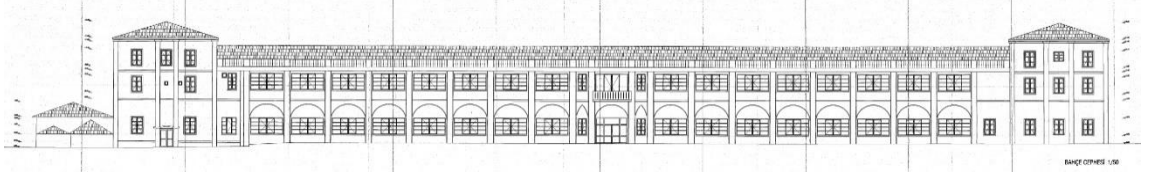
Çizim 60: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina İkinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

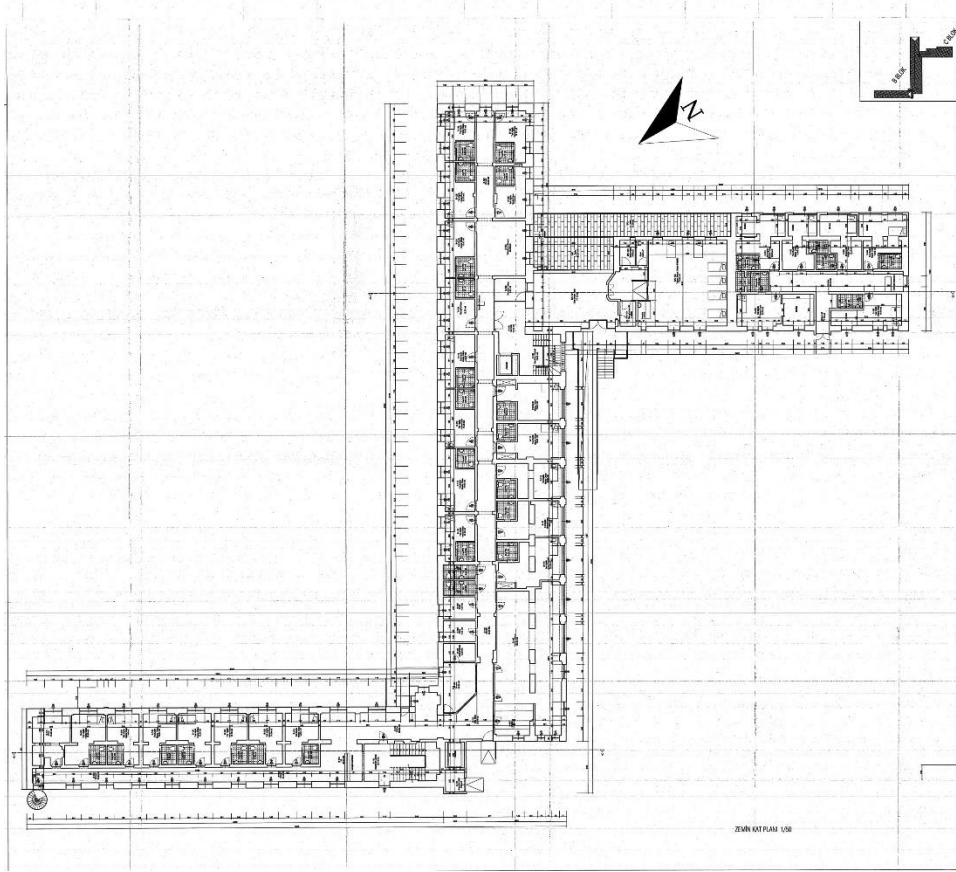
Çizim 61: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

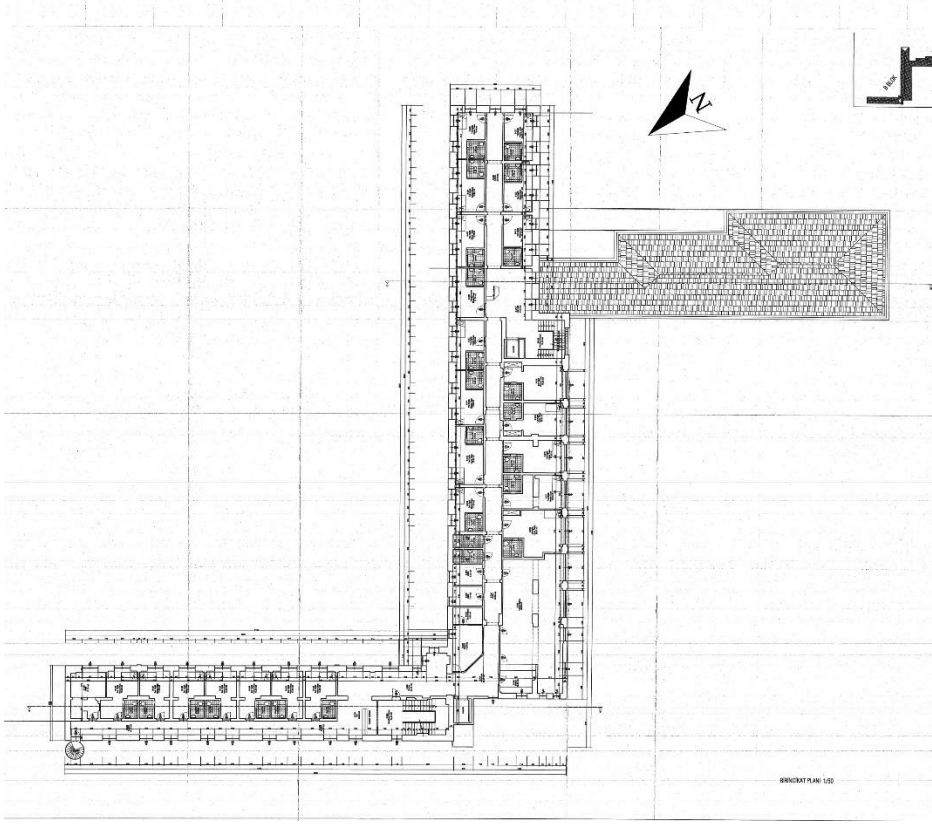
Çizim 62: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Kuzeybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

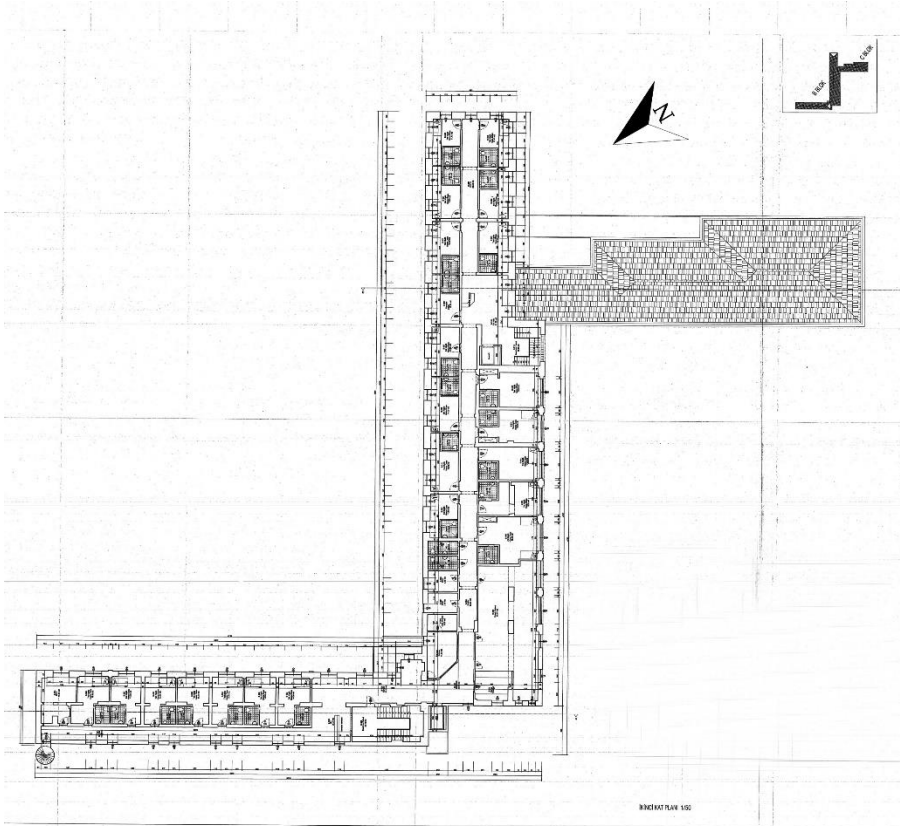
Çizim 63: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Güneydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

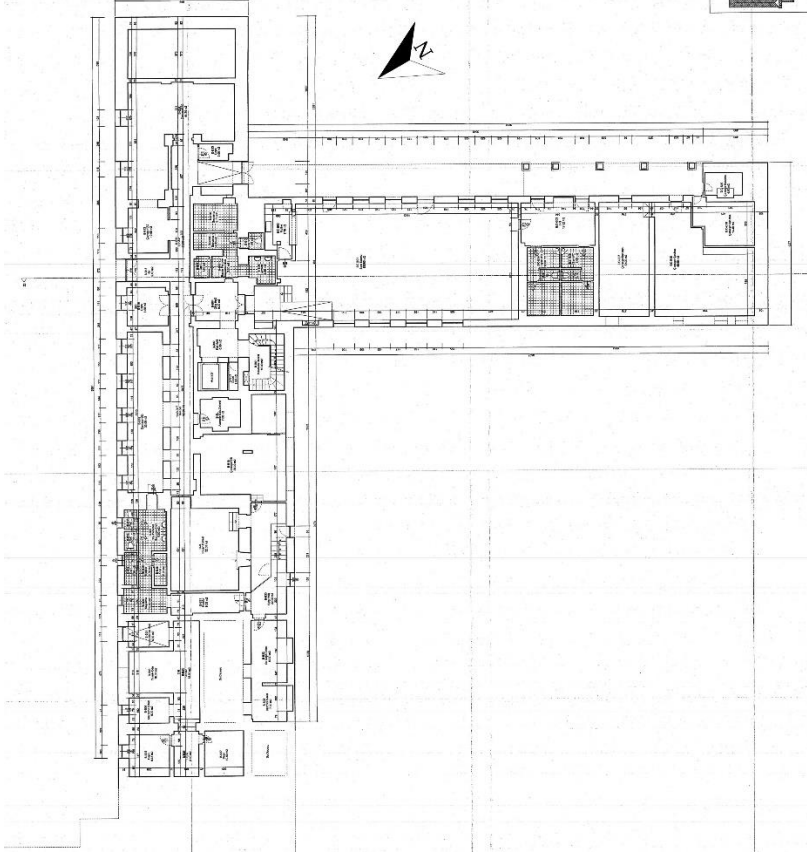
Çizim 64: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B ve C Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

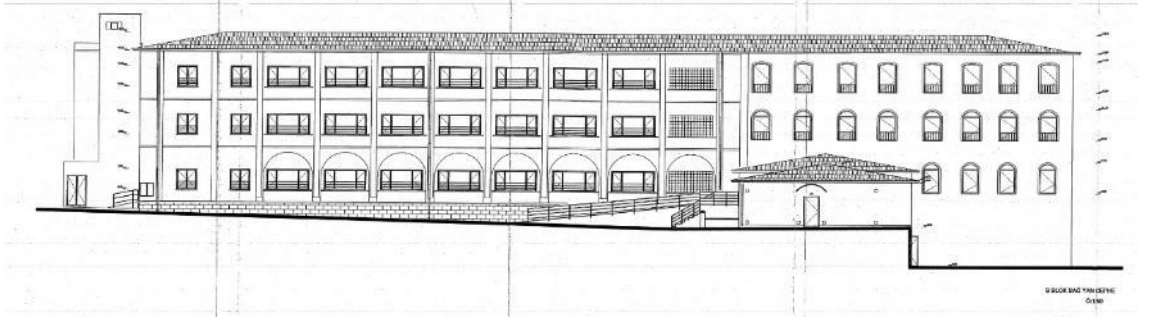
Çizim 65: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

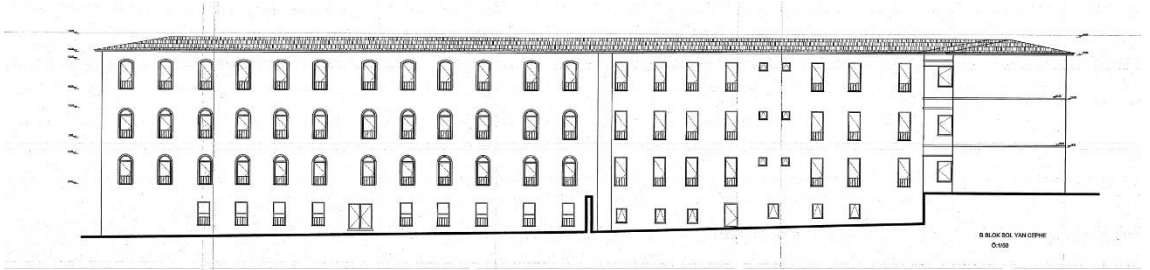
Çizim 66: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok İkinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

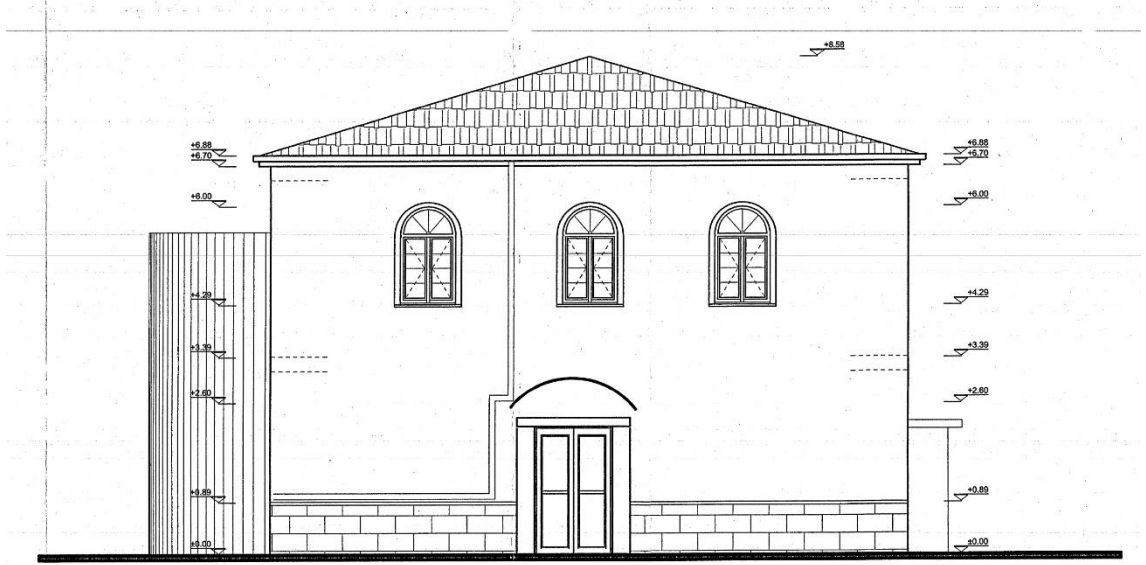
Çizim 67: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B ve C Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

Çizim 68: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Güneybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

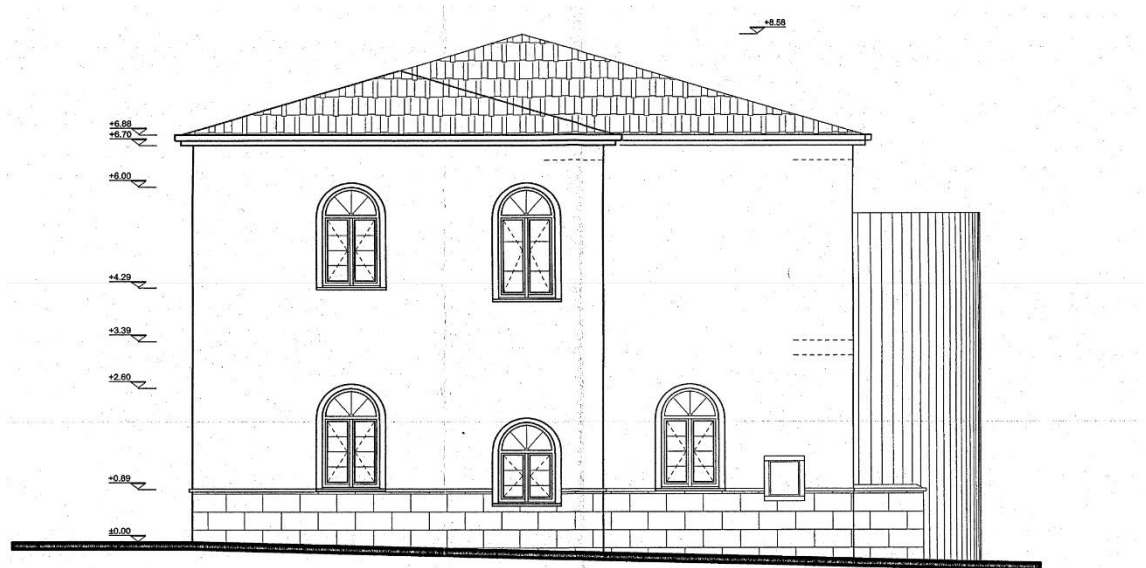

Çizim 69: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, B Blok Kuzeydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

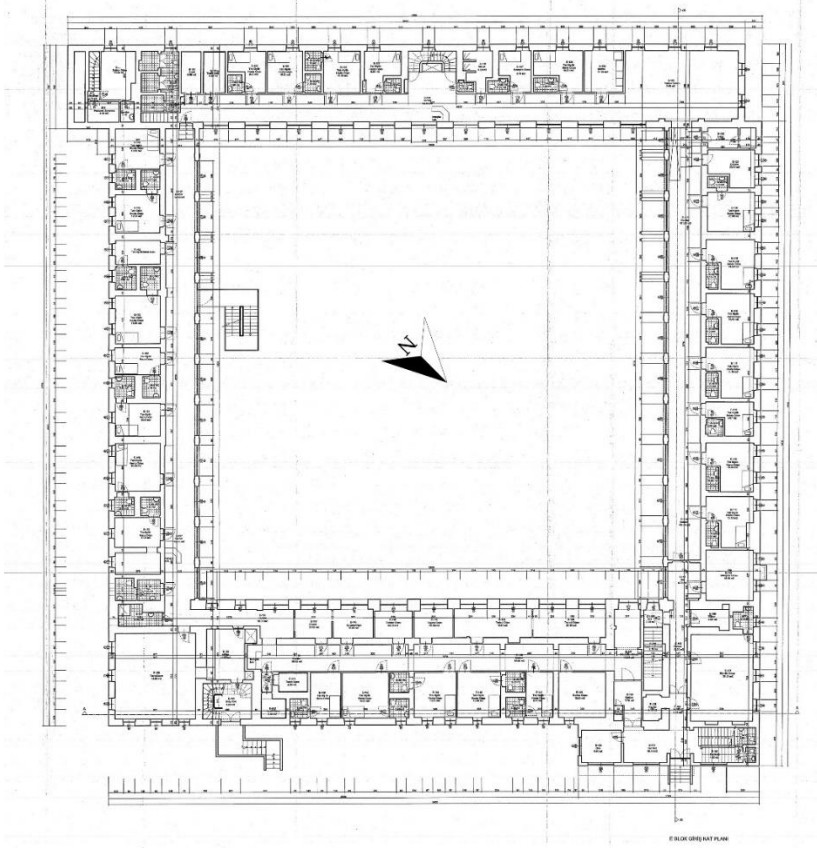
SOL YAN CEPHE 1/50

Çizim 73: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Kuzeydoğu Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

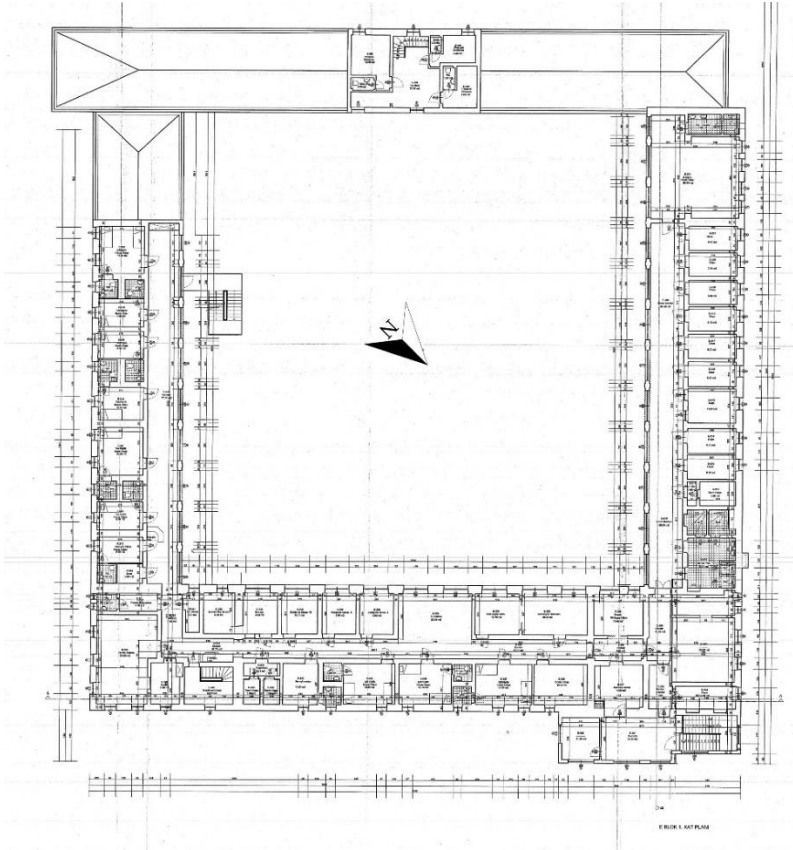

SAĞ YAN CEPHE 1/50

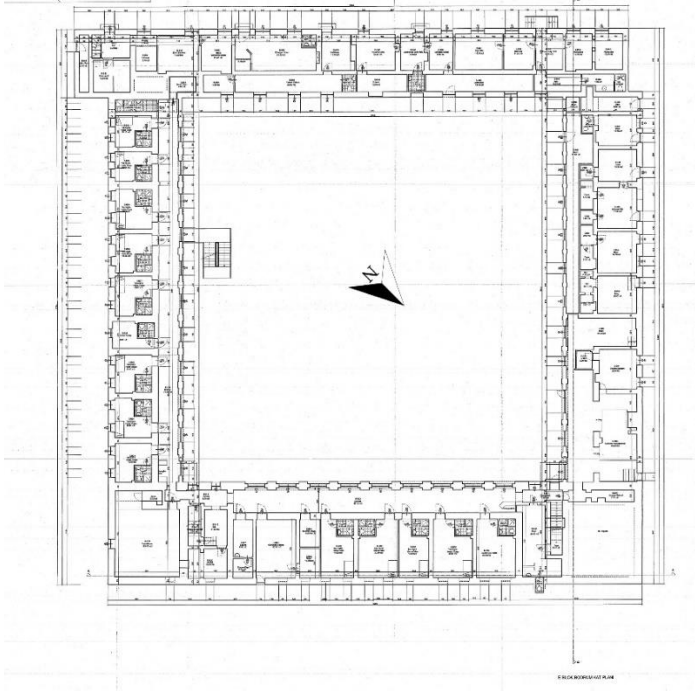
Çizim 74: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, D Blok Güneybatı Cephe (Şişli Belediyesi Arşivinden)

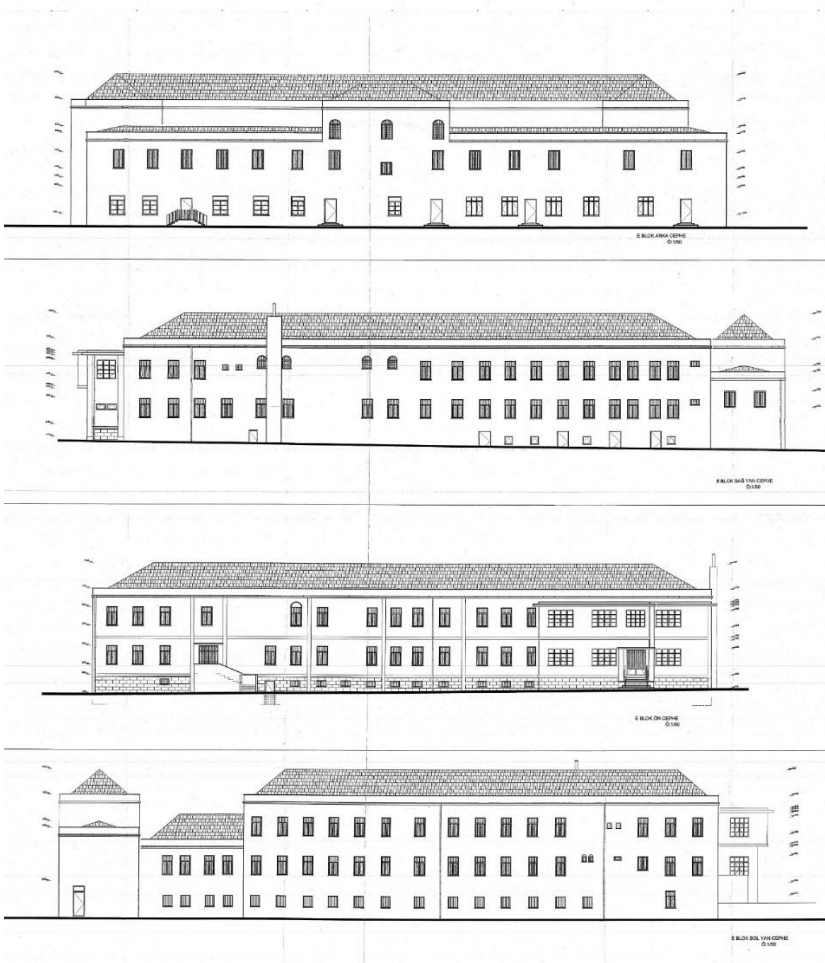
Çizim 75: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

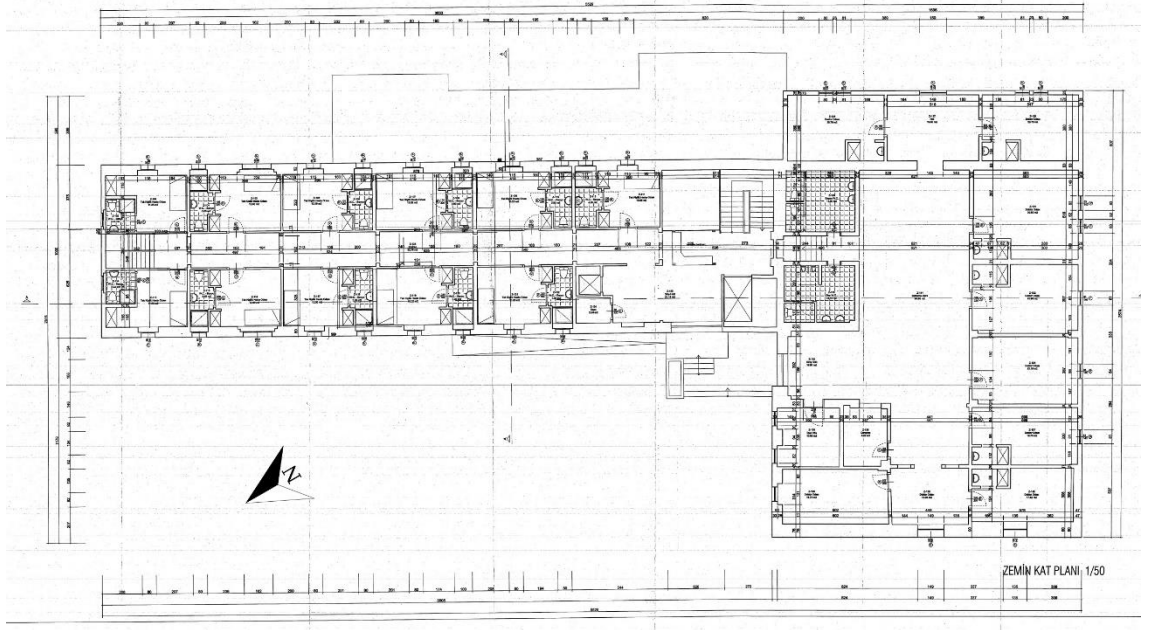
Çizim 76: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

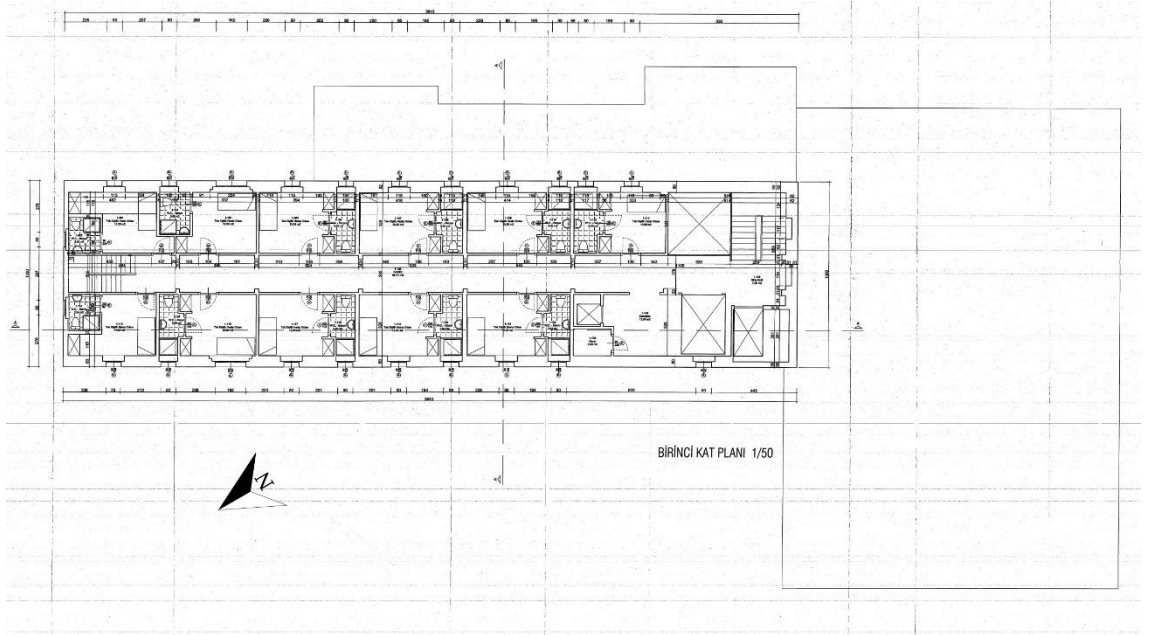
Çizim 77: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

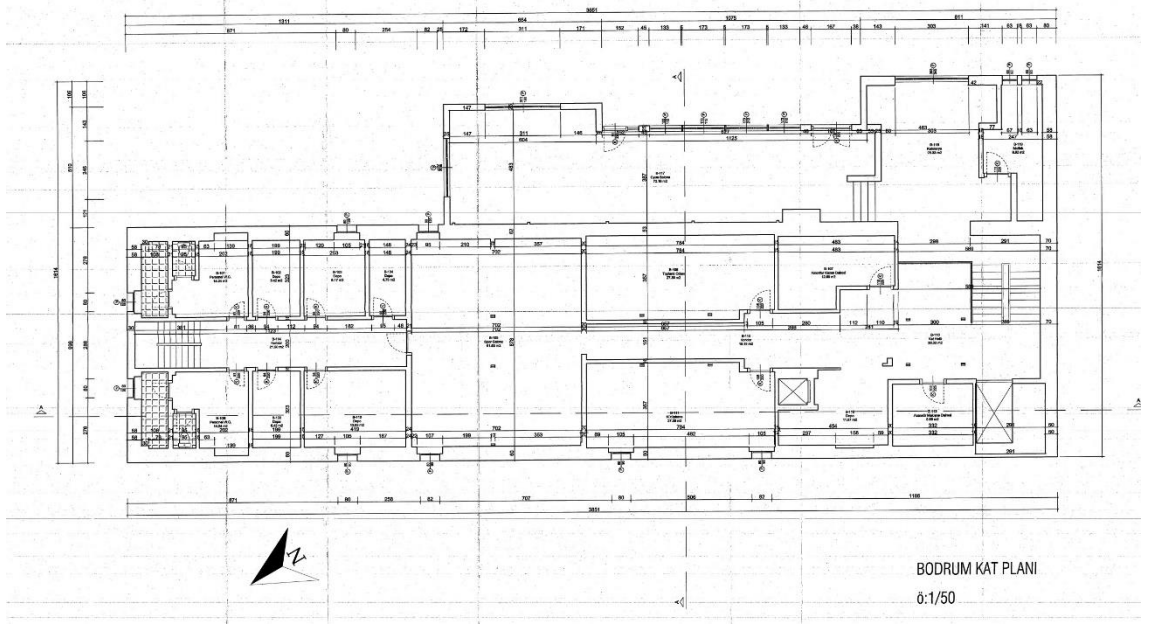
Çizim 78: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, E Blok Cepheleri (Şişli Belediyesi Arşivinden)

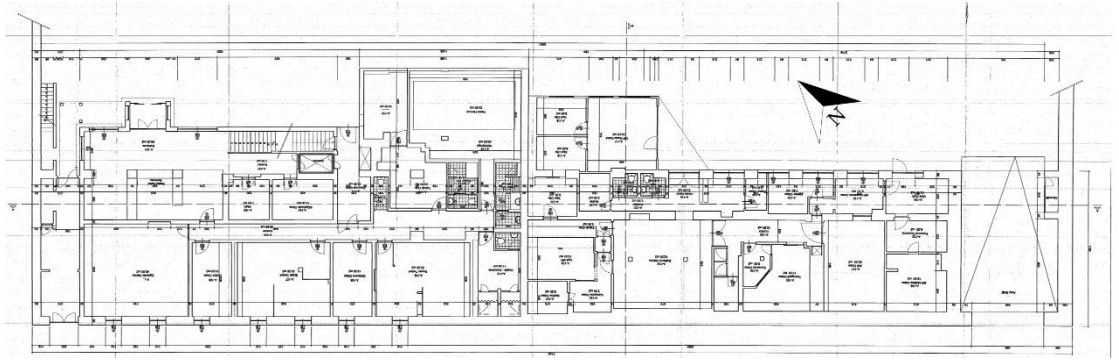
Çizim 79: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

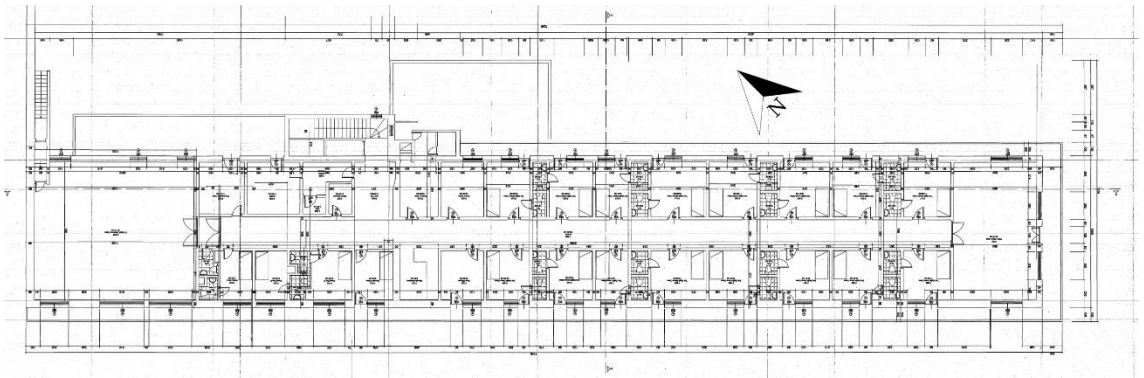
Çizim 80: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

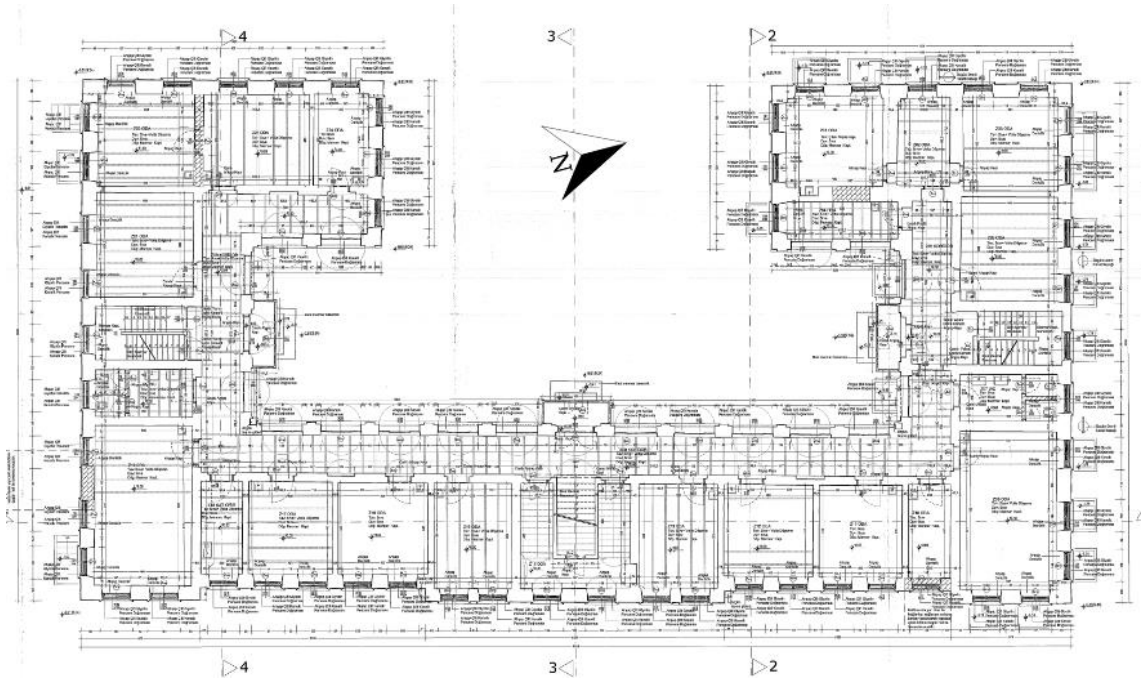
Çizim 81: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, F Blok Bodrum Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

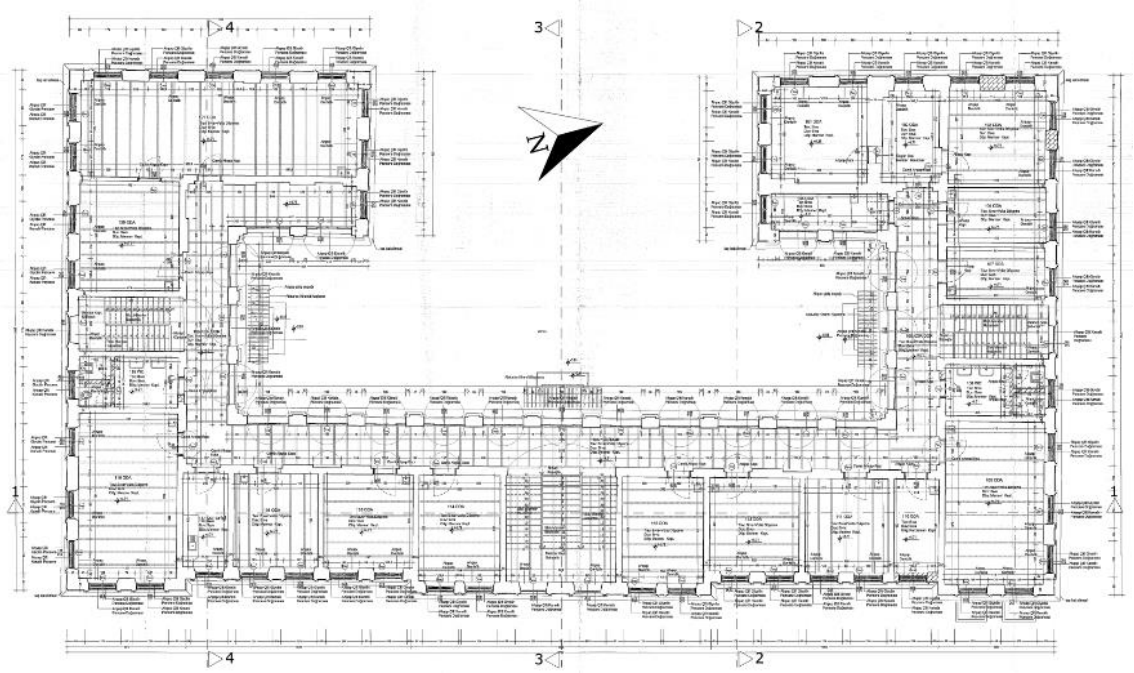
Çizim 82: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, G Blok Zemin Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

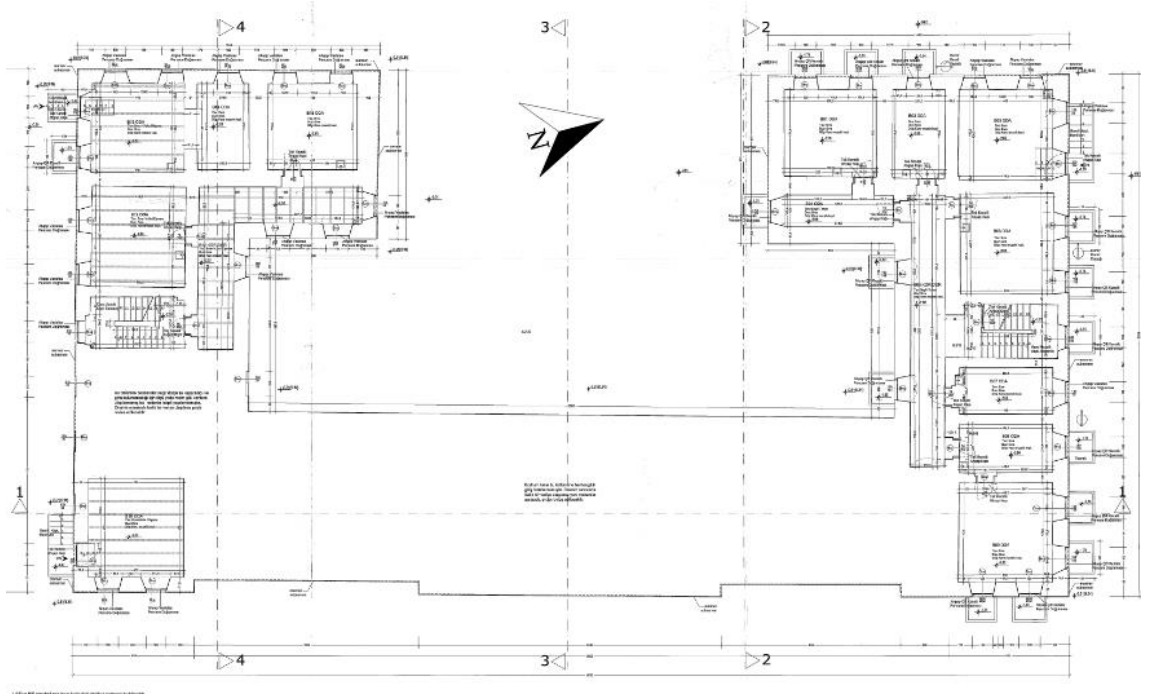
Çizim 83: İstanbul Fransız Lape Hastanesi, G Blok Birinci Kat Planı (Şişli Belediyesi Arşivinden)

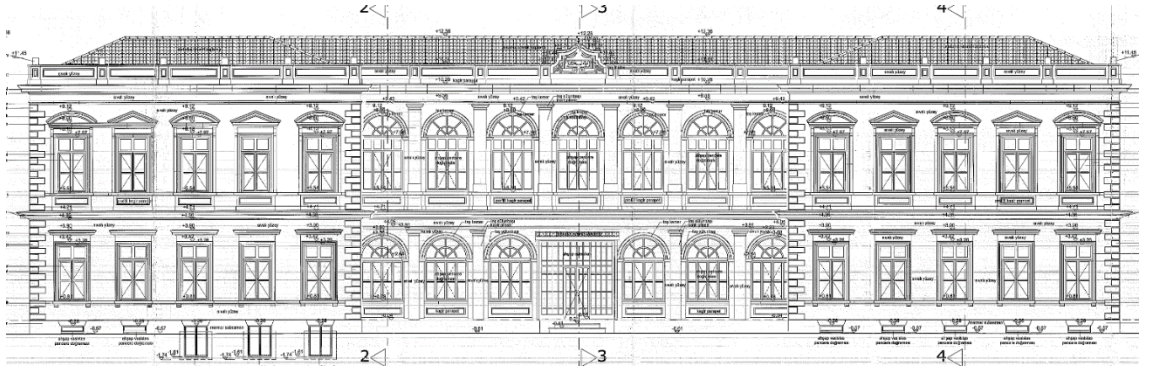
Çizim 84: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

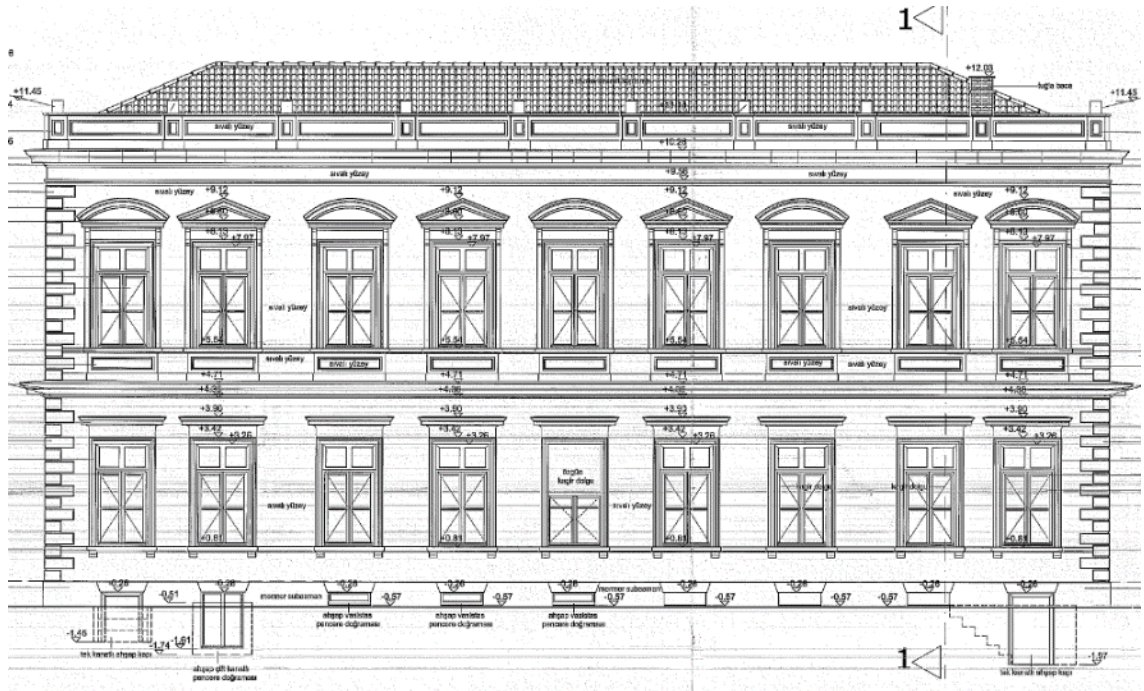
Çizim 85: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

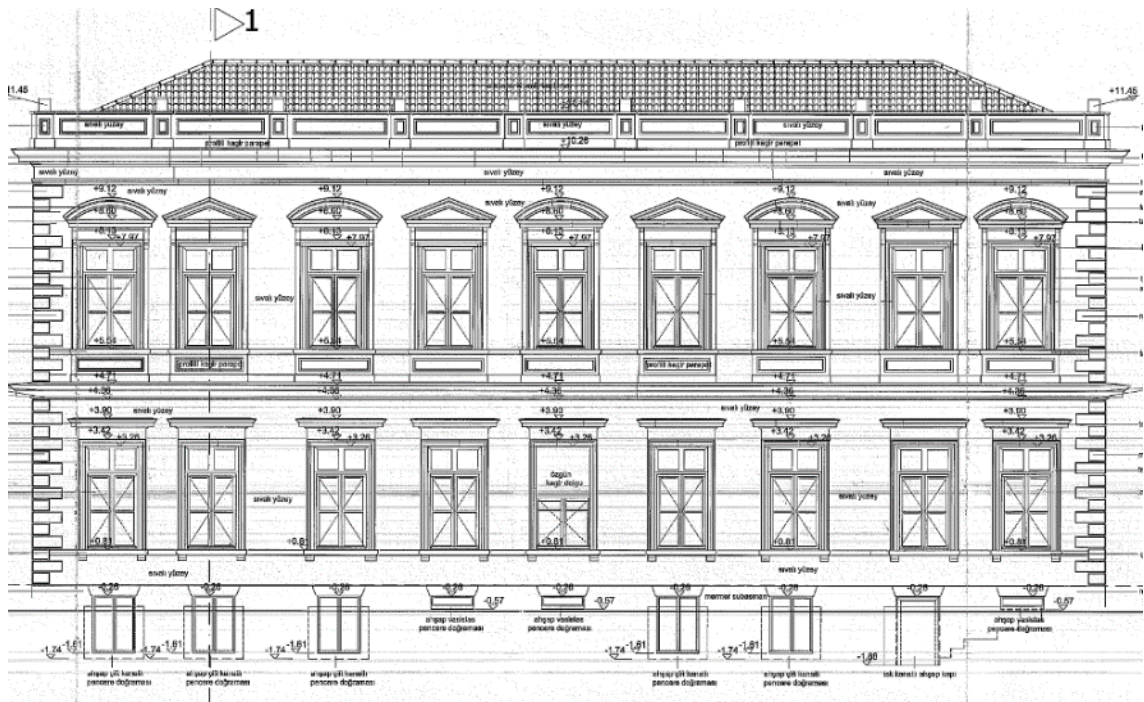
Çizim 86: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 87: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Batı Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

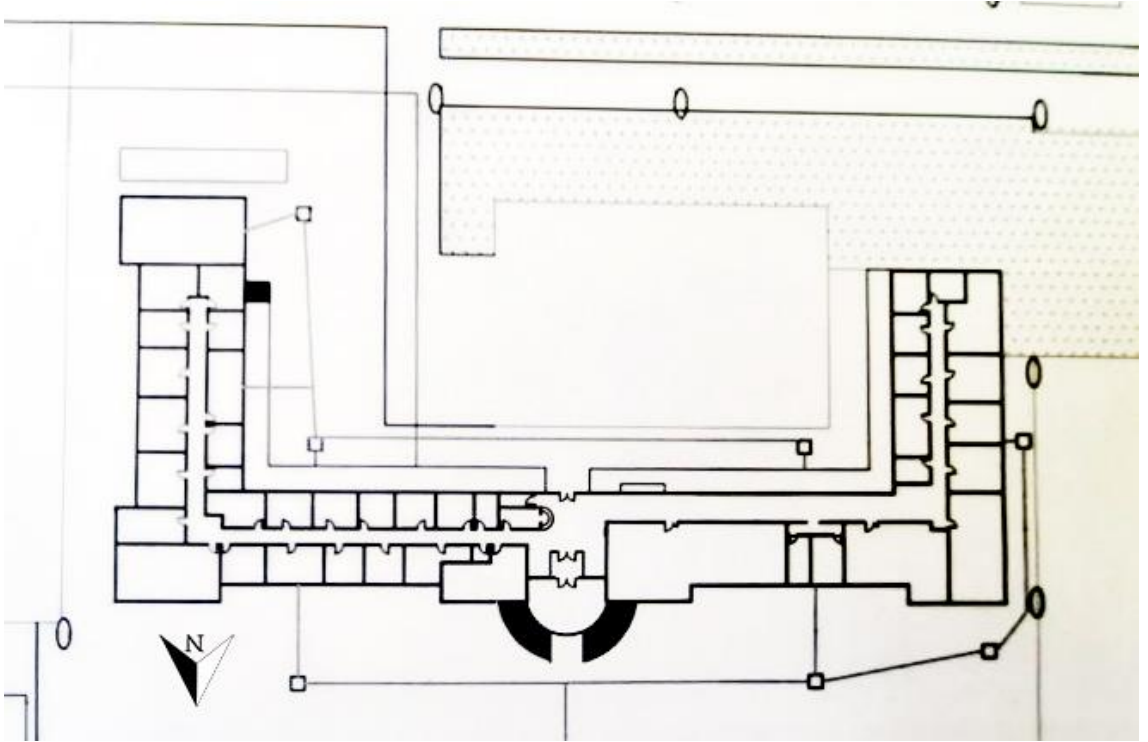
Çizim 88: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Güney Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

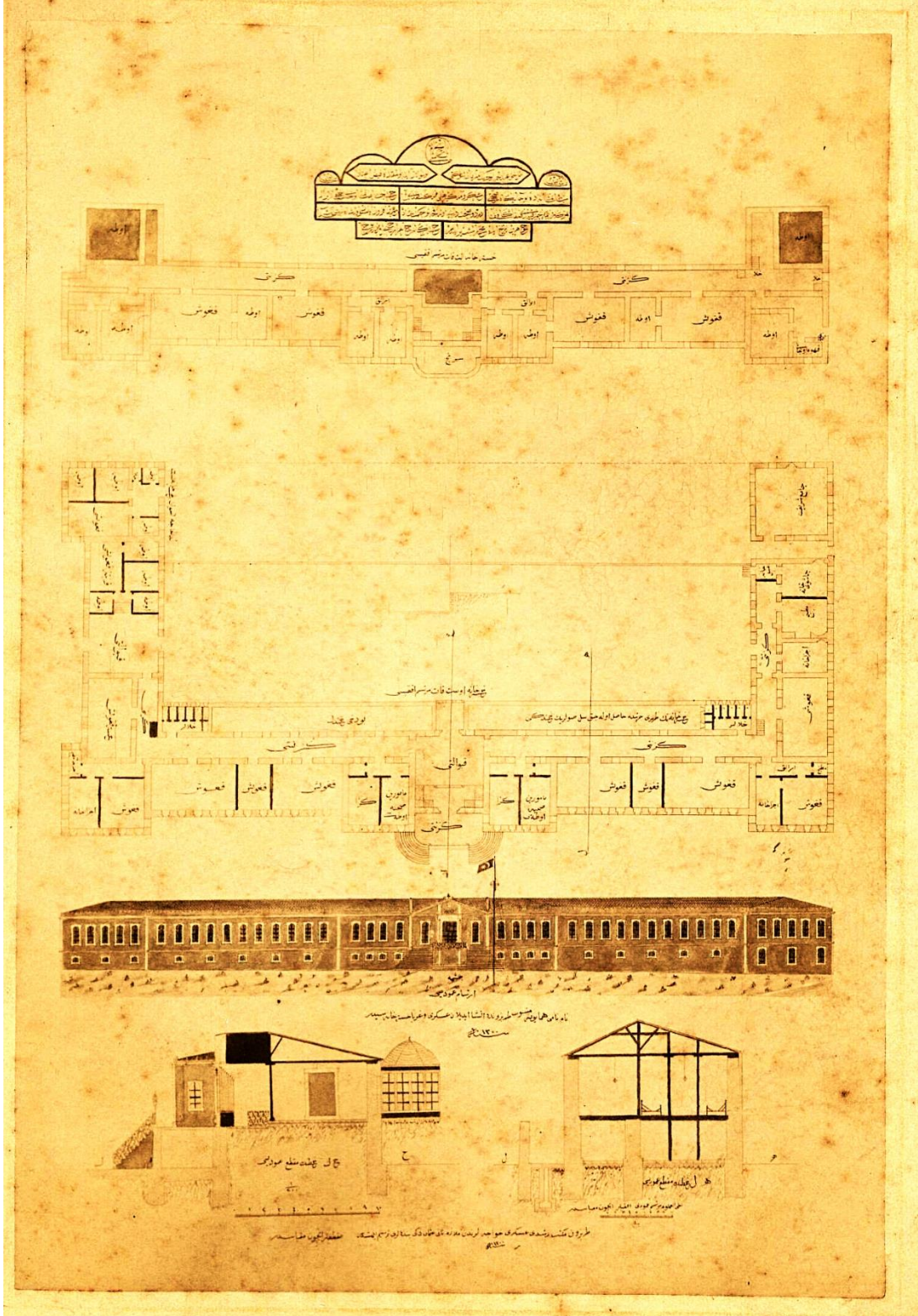
Çizim 89: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Kuzey Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

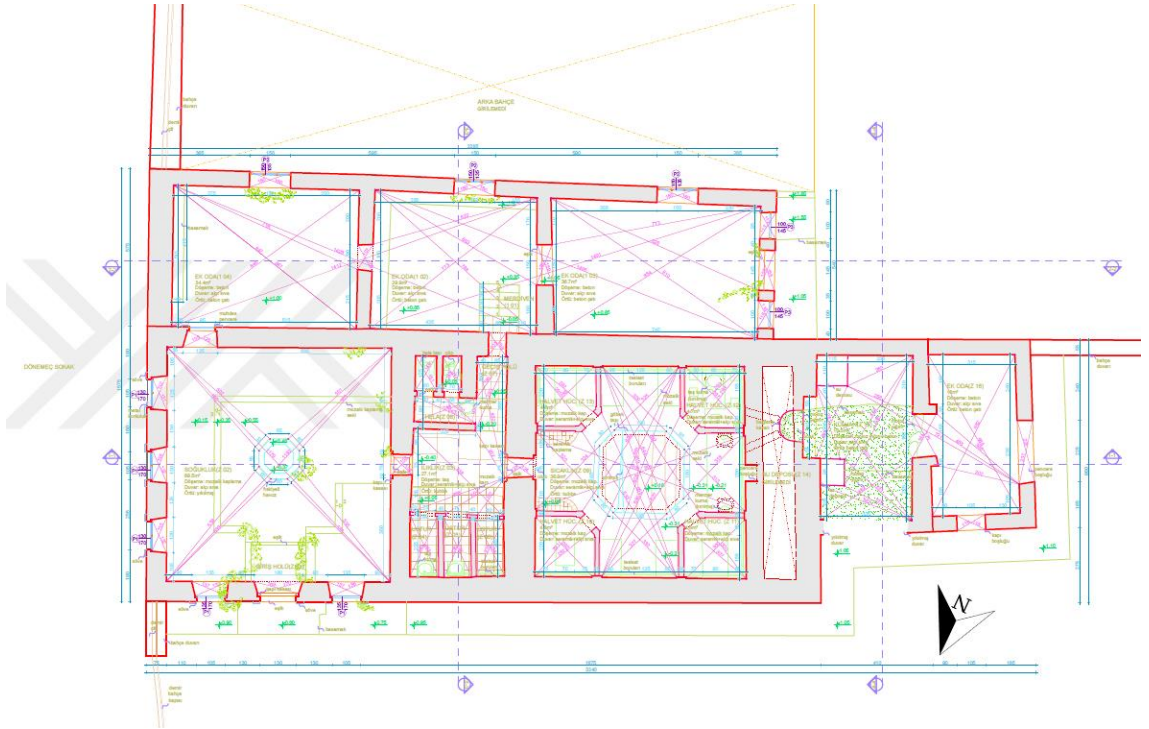
Çizim 90: İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi, Doğu Cephesi (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

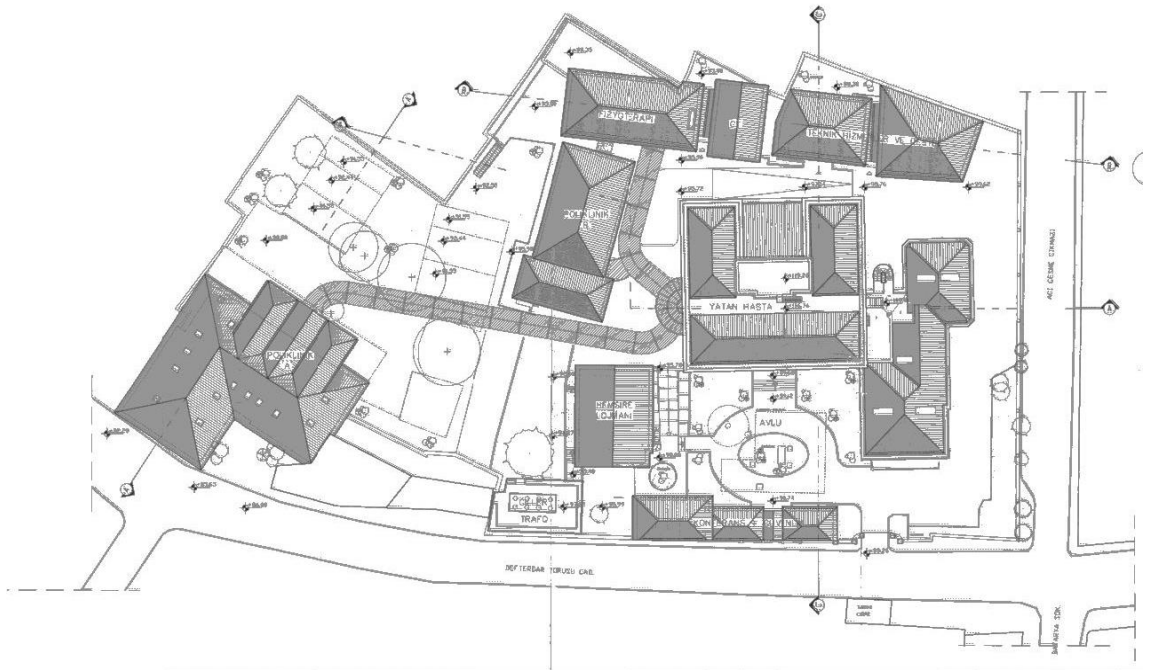
Çizim 91: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Trabzon Orduvevi Arşivinden)

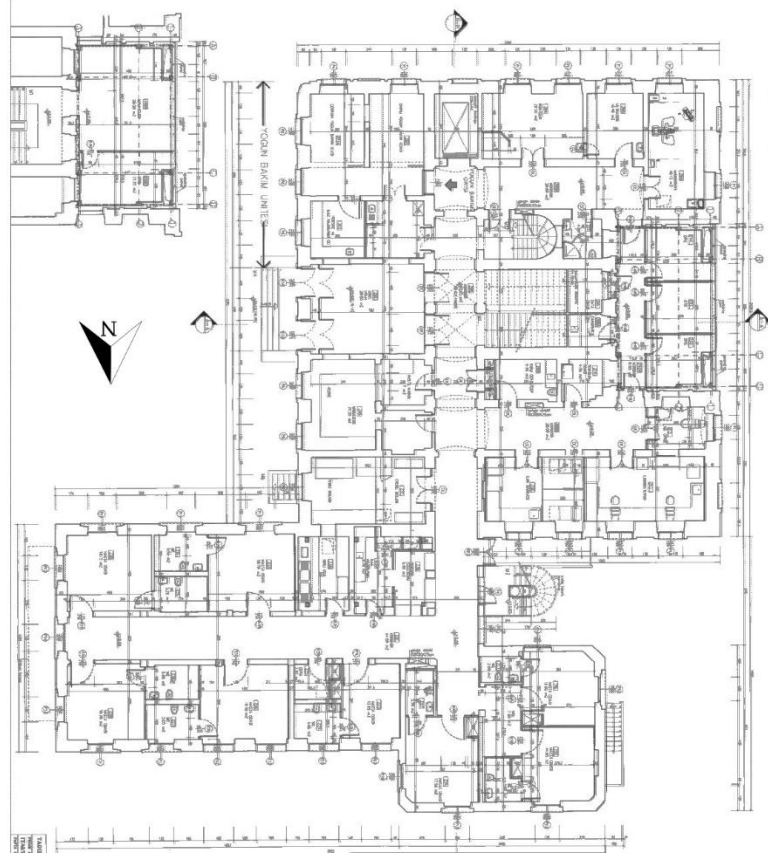
Çizim 92: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Özgün Planı ve Cephe Çizimi (BOA, FTG.f., No: 1327)

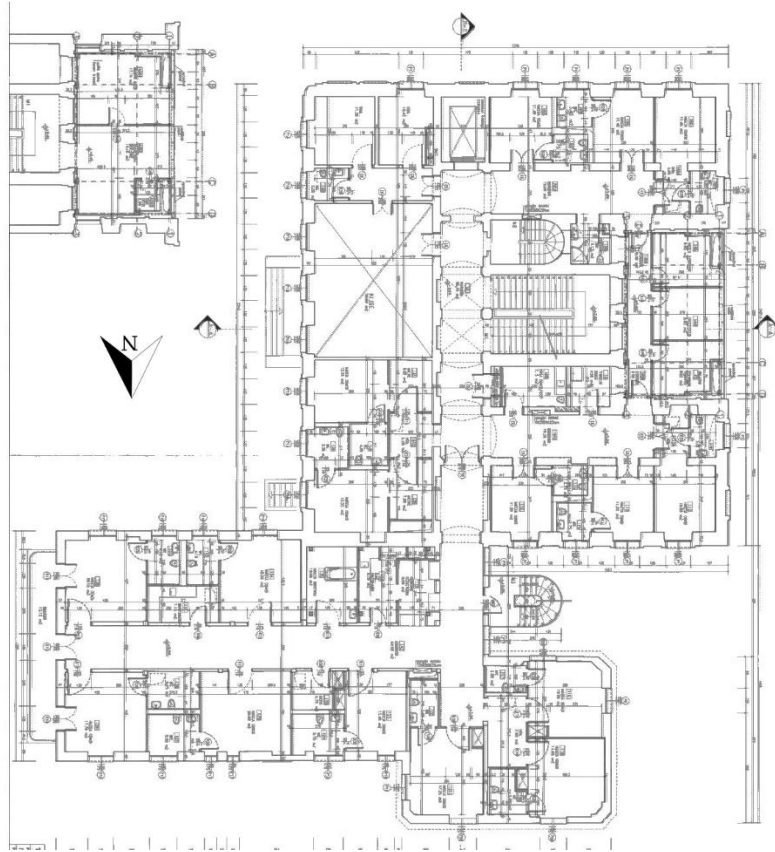
Çizim 93: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı (M. Akçay, 2021, s. 152)

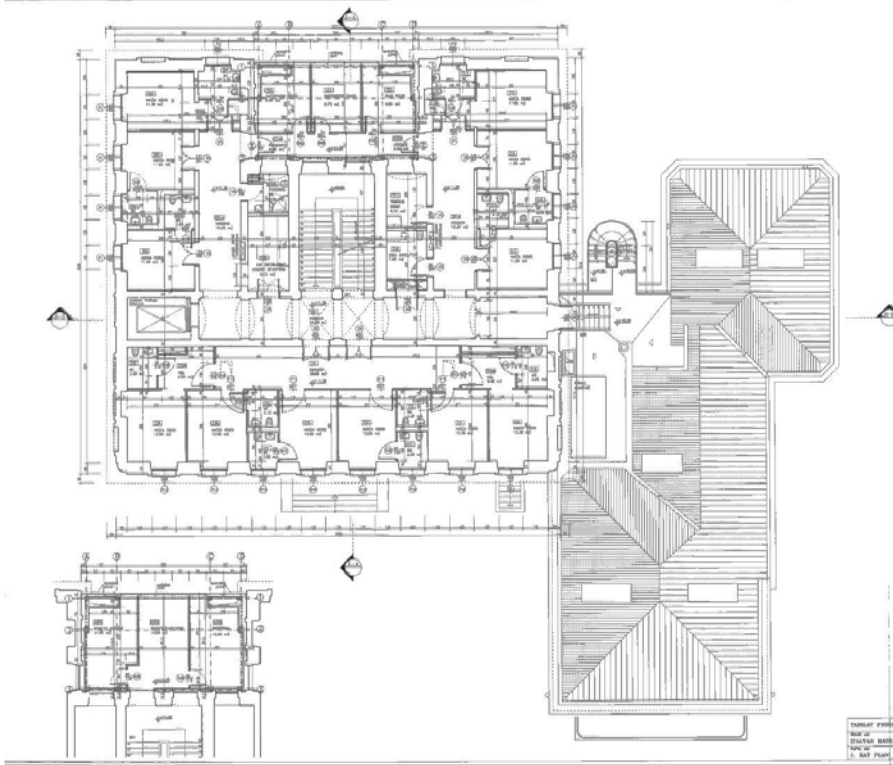
Çizim 94: İstanbul İtalyan Hastanesi, Vaziyet Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

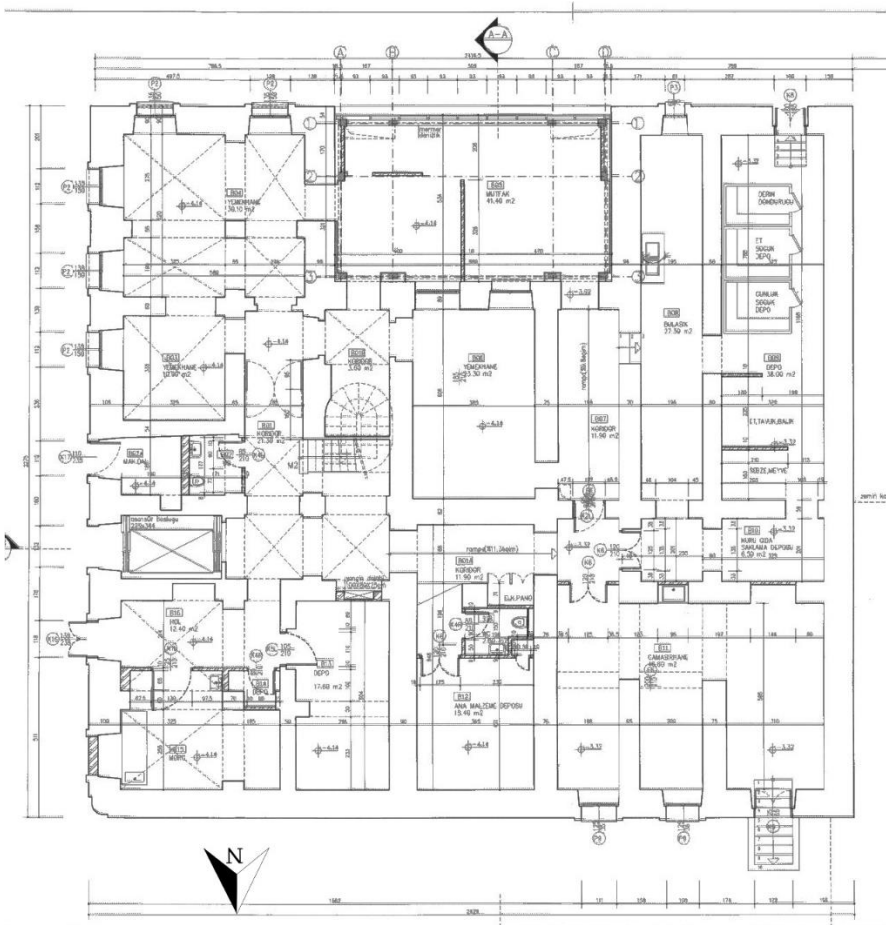
Çizim 95: İstanbul İtalyan Hastanesi, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 96: İstanbul İtalyan Hastanesi, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 97: İstanbul İtalyan Hastanesi, İkinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 98: İstanbul İtalyan Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 99: İstanbul İtalyan Hastanesi, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

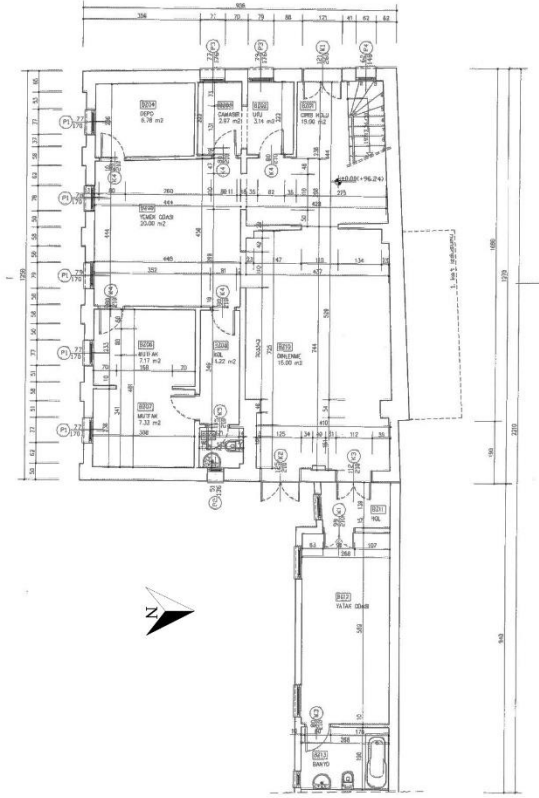
Çizim 100: İstanbul İtalyan Hastanesi, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

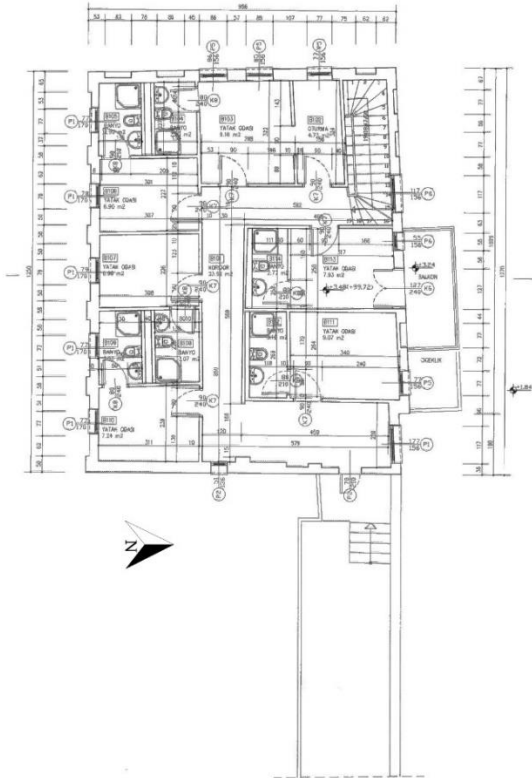
Çizim 101: İstanbul İtalyan Hastanesi, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

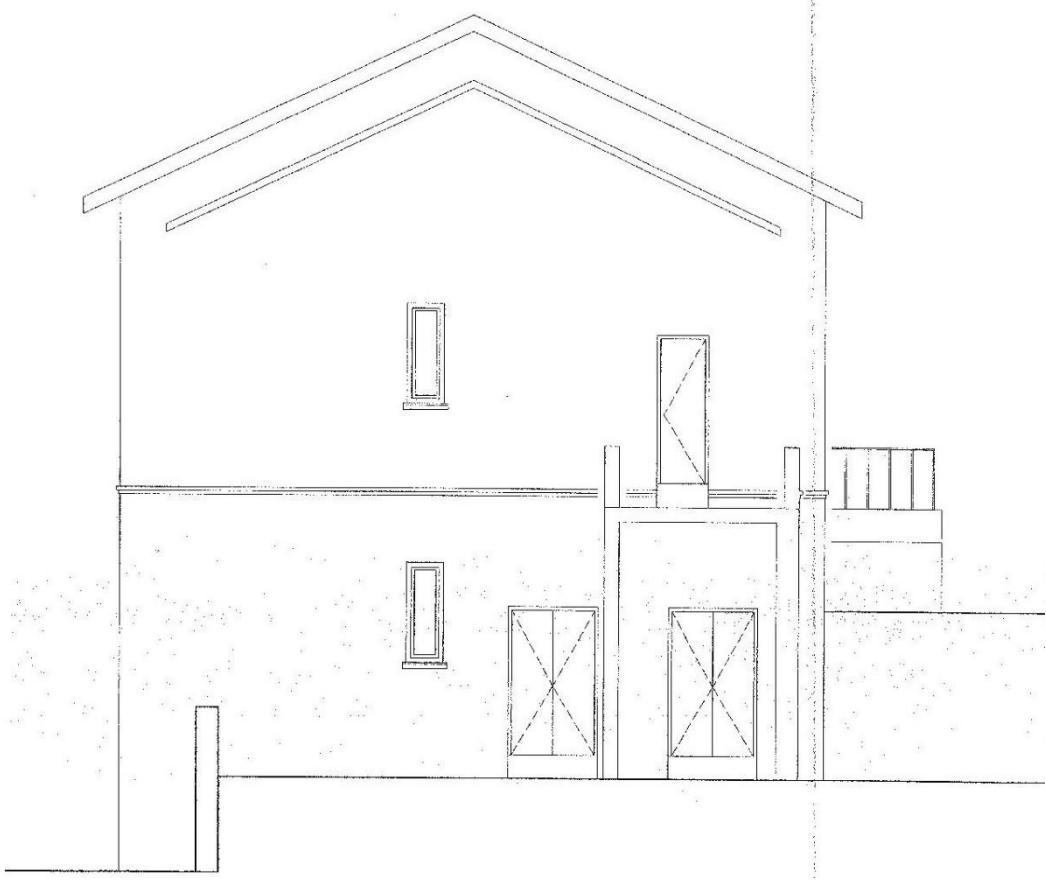
Çizim 102: İstanbul İtalyan Hastanesi, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 103: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 104: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

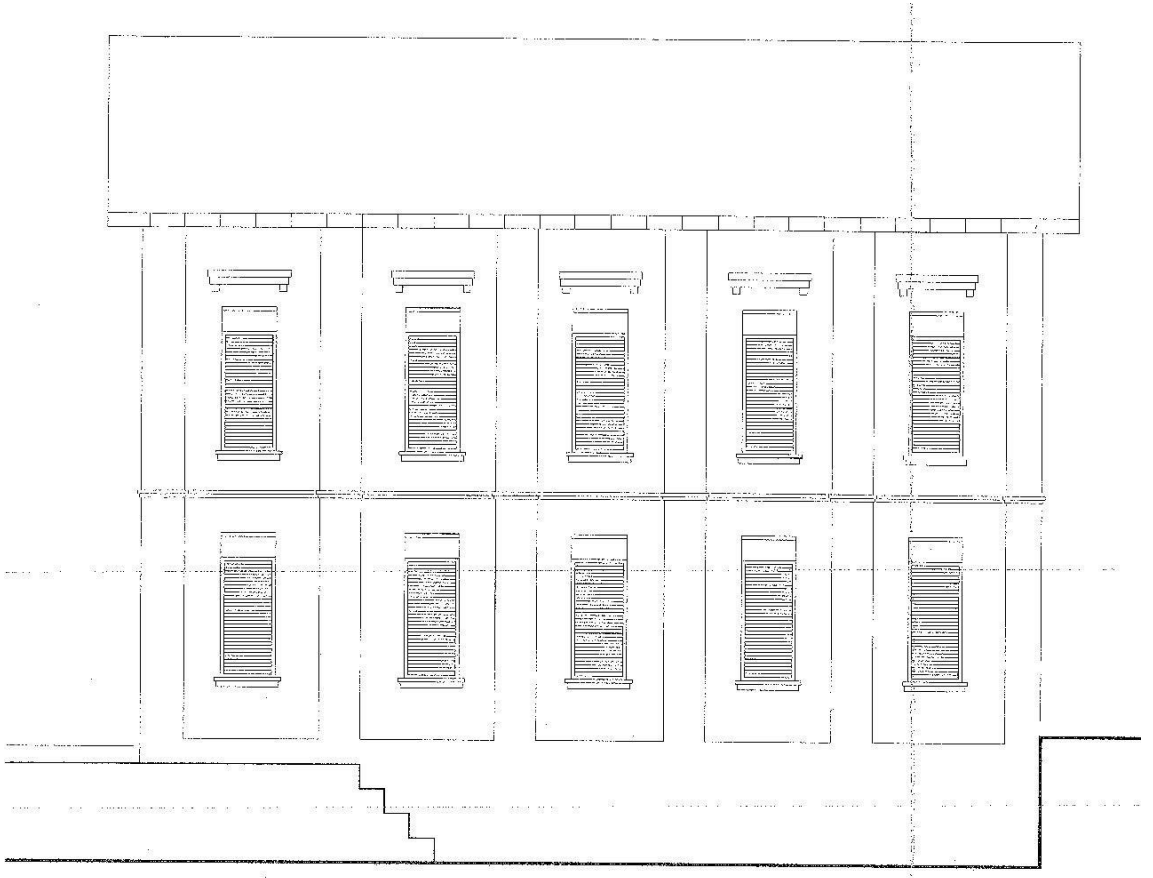
Çizim 105: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

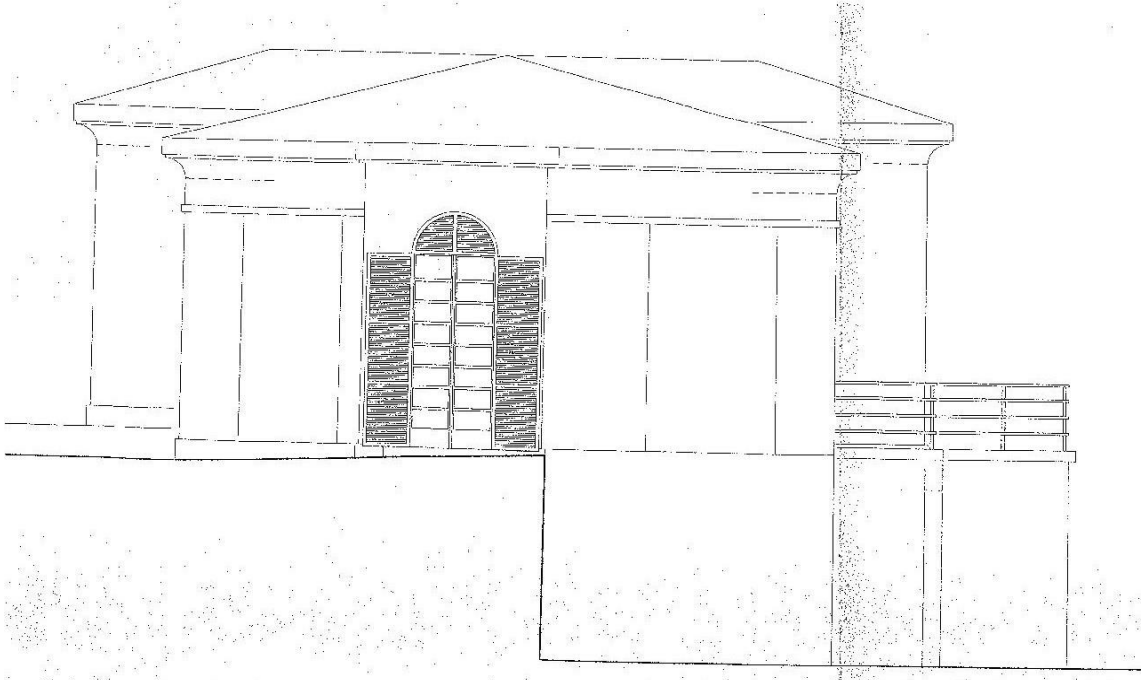
Çizim 106: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

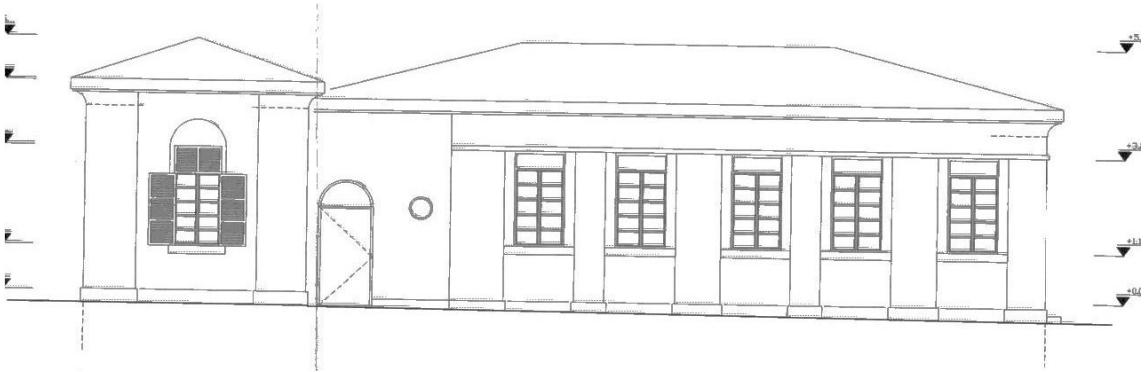
Çizim 107: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

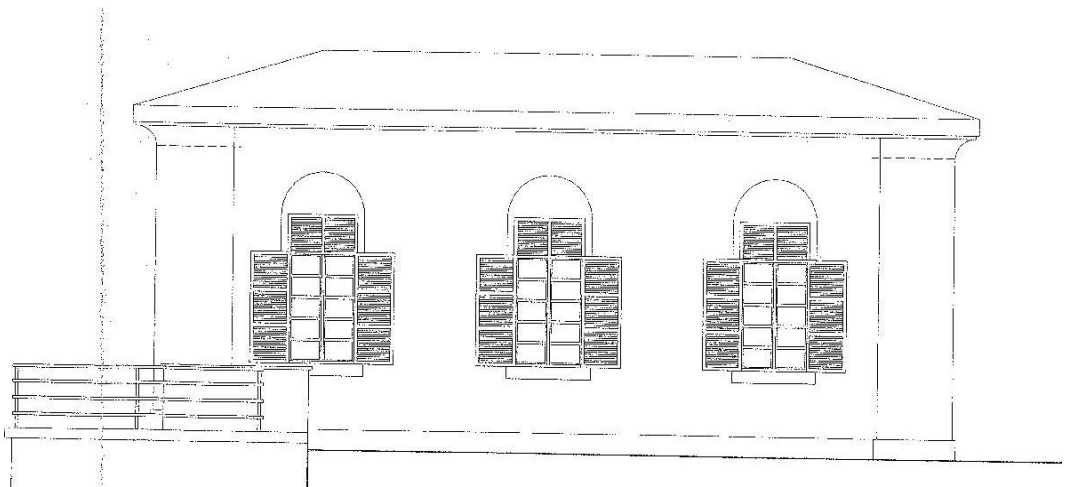
Çizim 108: İstanbul İtalyan Hastanesi, Hemşire Lojmanı, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 111: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

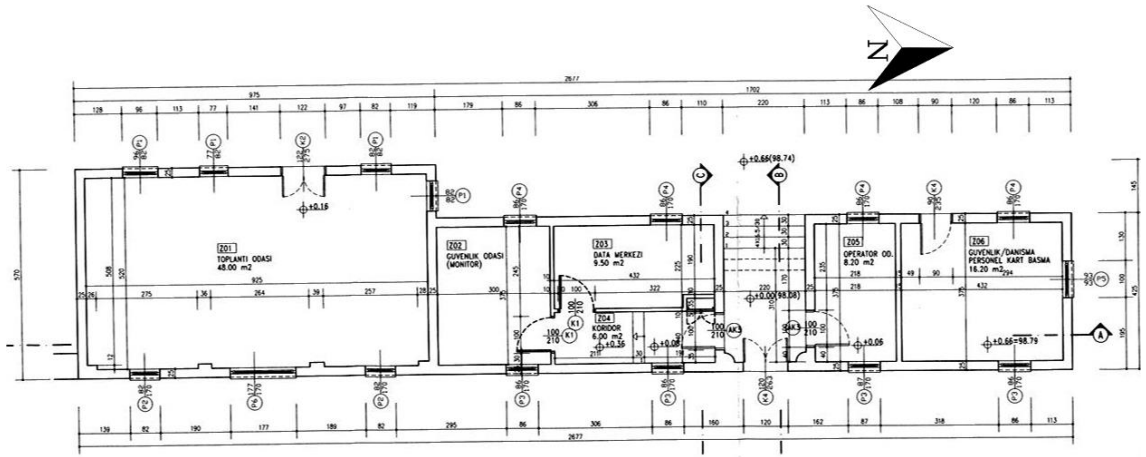
Çizim 112: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

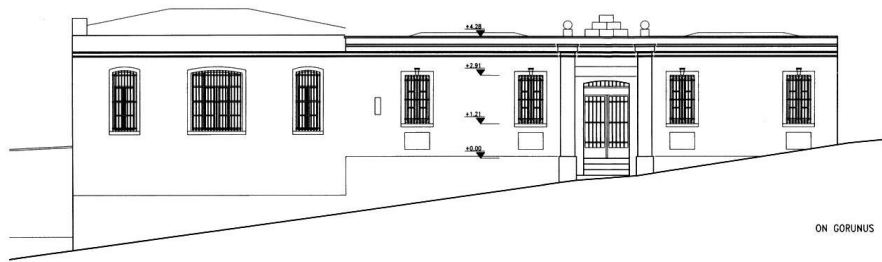
Çizim 113: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

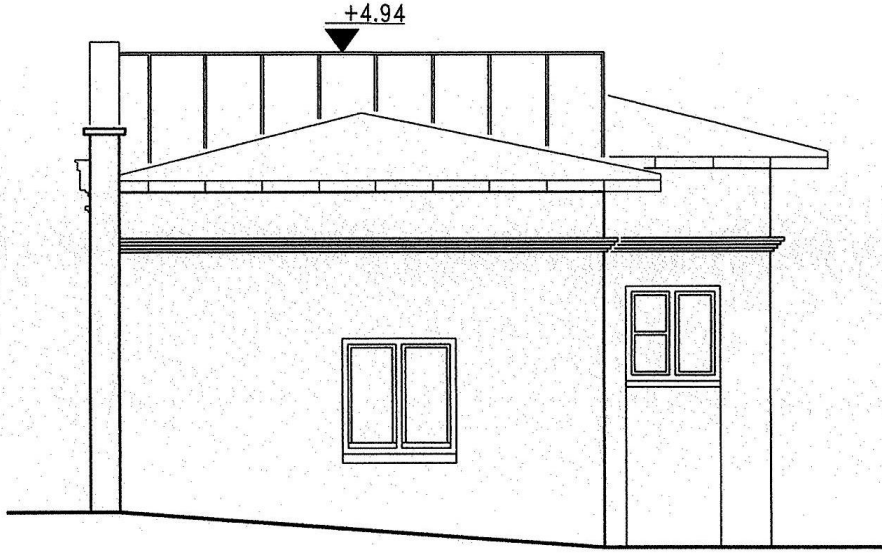
Çizim 114: İstanbul İtalyan Hastanesi, B Blok, Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

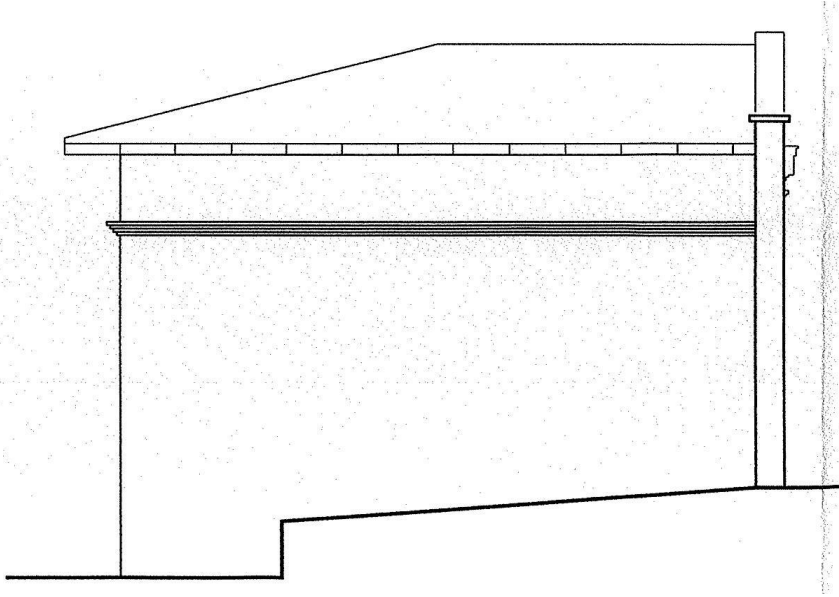
Çizim 115: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

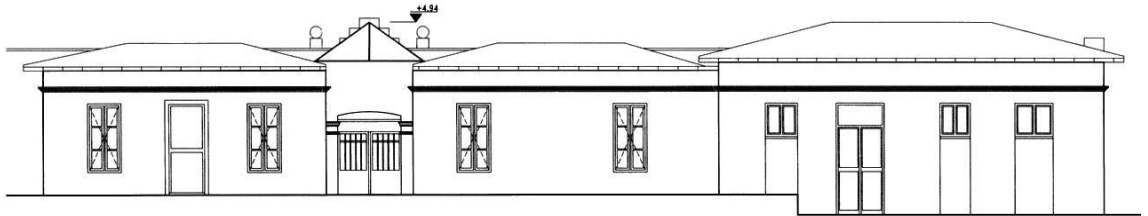
Çizim 116: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Doğu Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

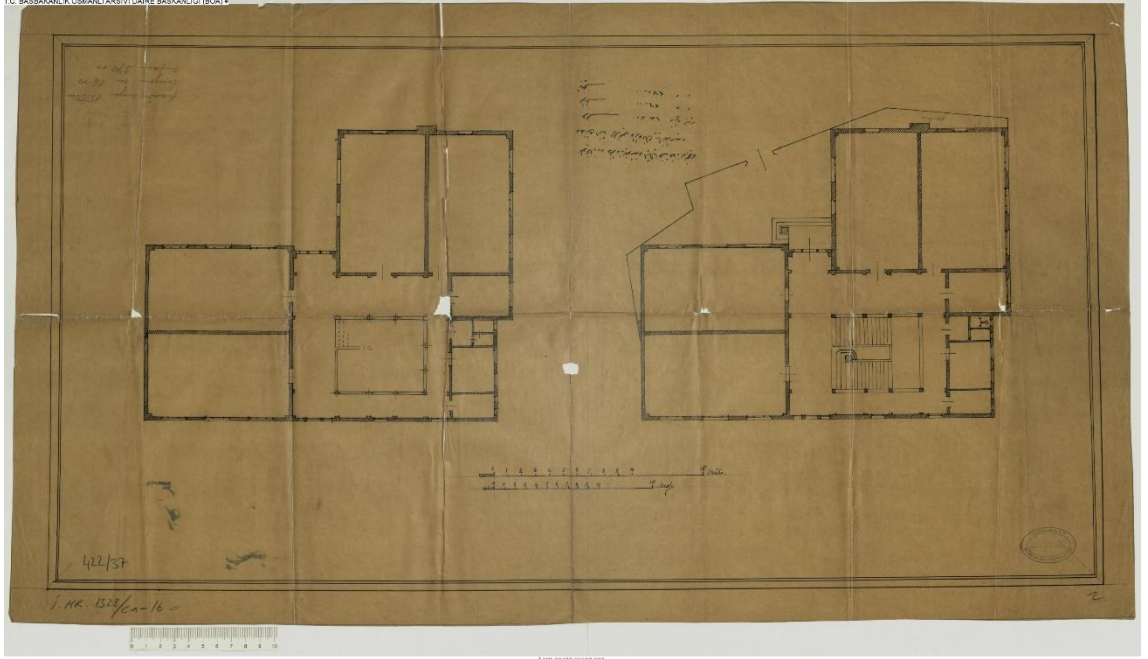
Çizim 117: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Kuzey Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

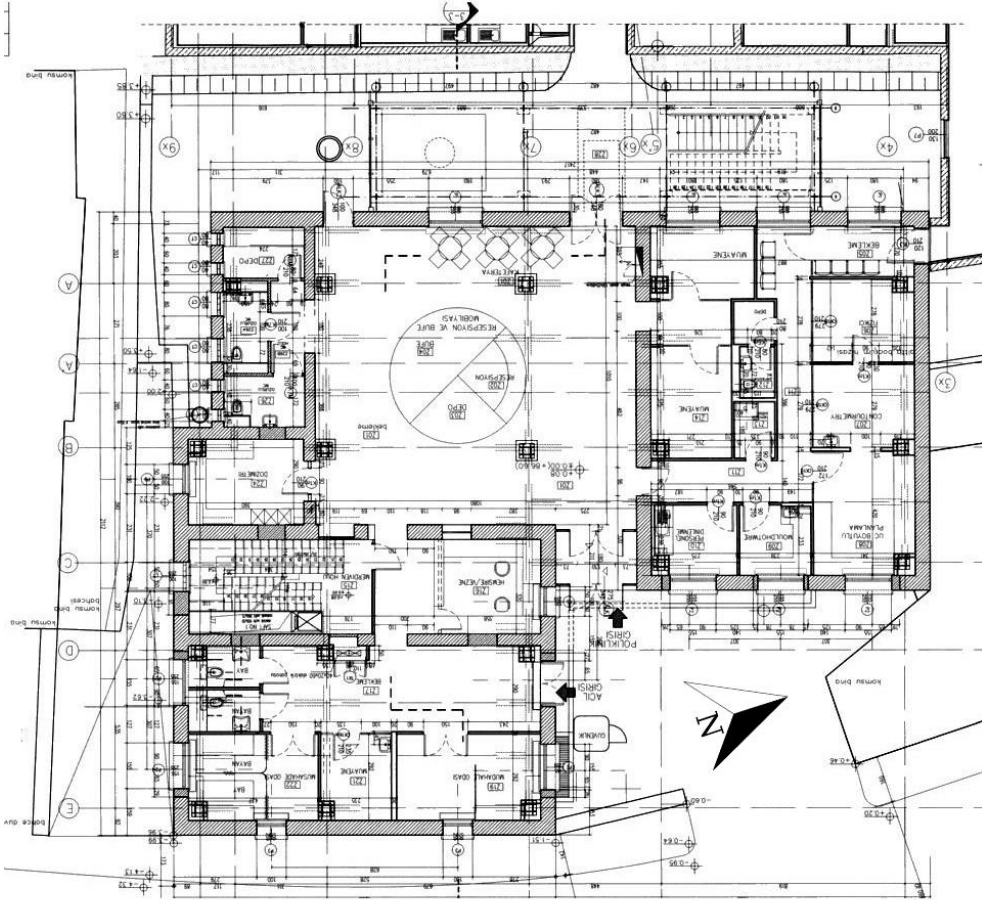
Çizim 118: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Güney Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

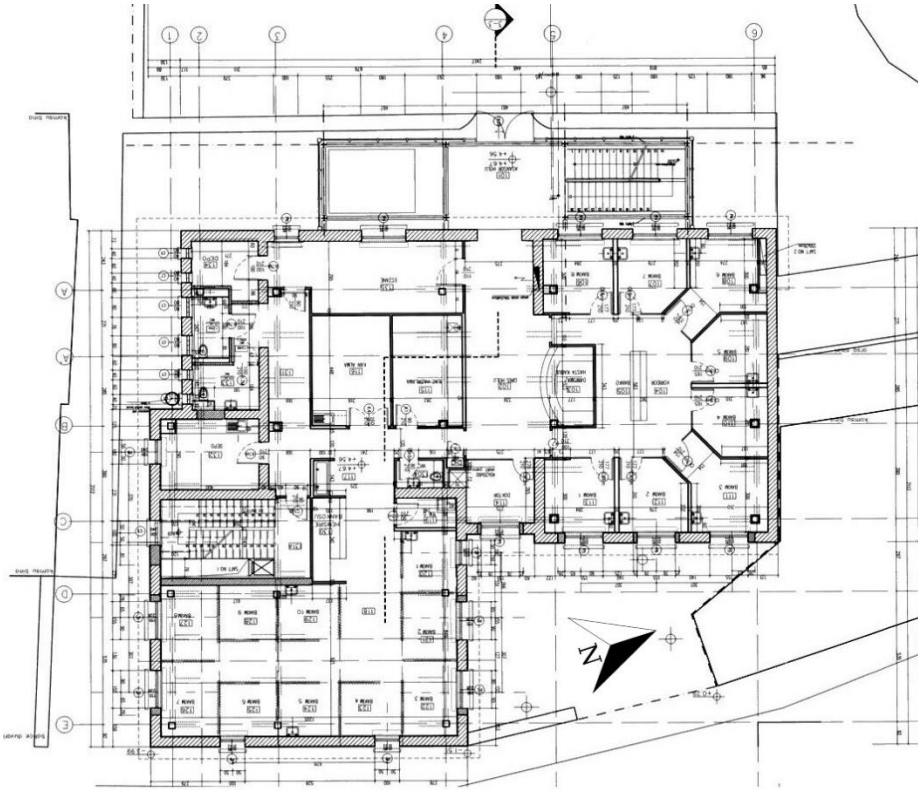
Çizim 119: İstanbul İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Batı Cephesi (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

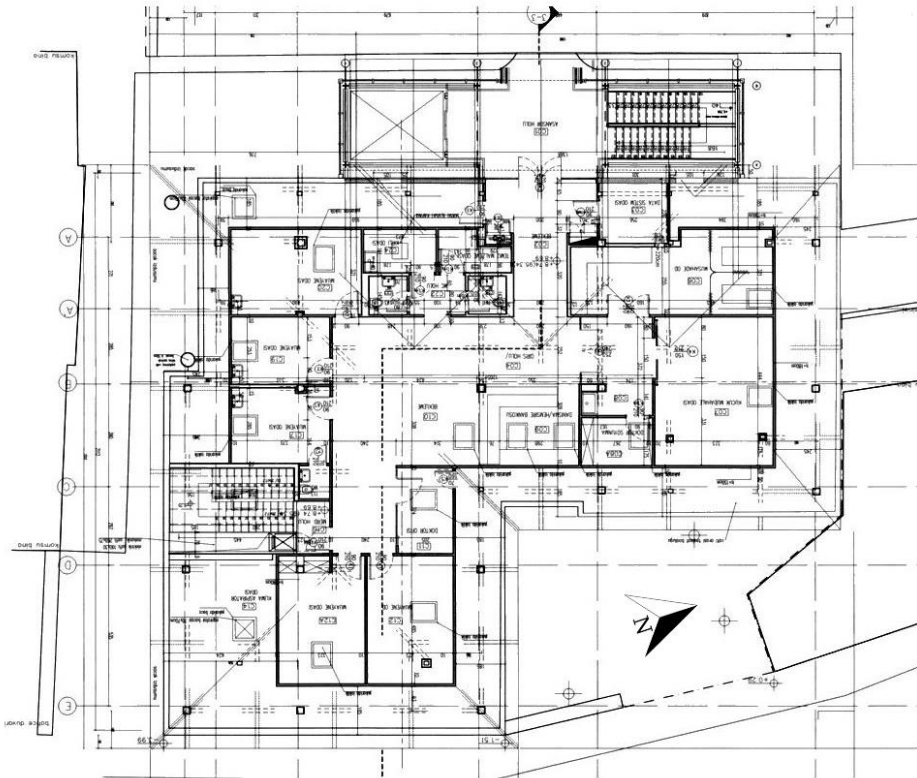
Çizim 120: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Zemin ve Birinci Kat Planı(BOA, İ. HR, No: 422-37.)

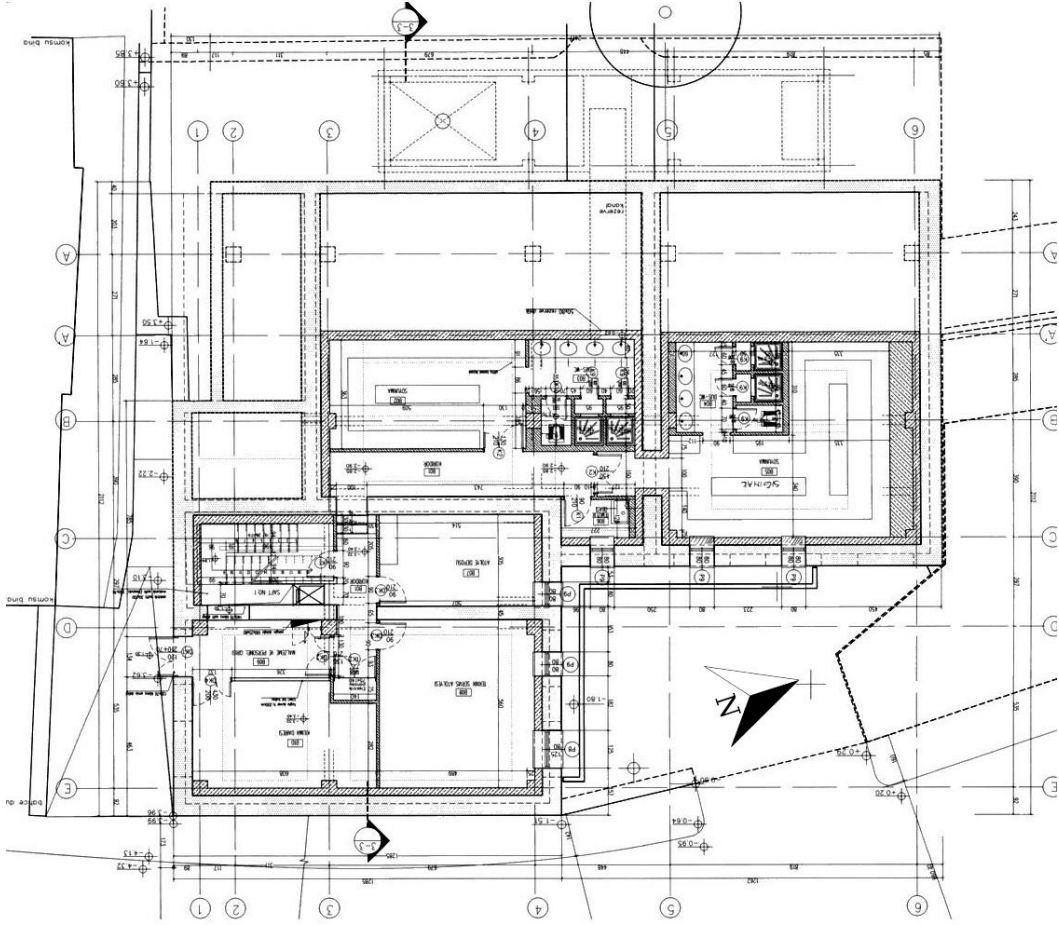
Çizim 121: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 122: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 123: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, İkinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

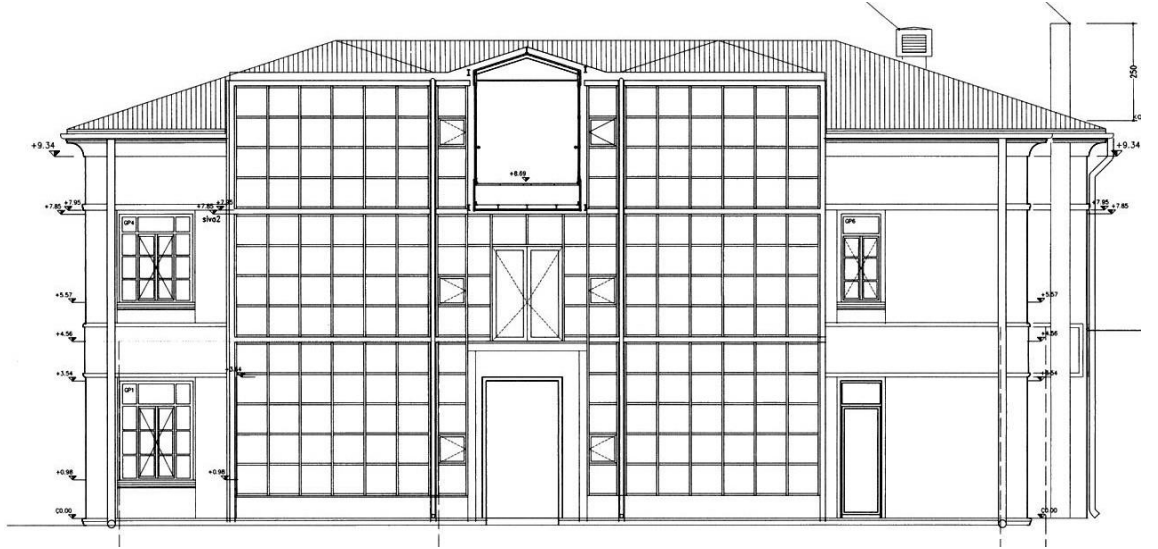
Çizim 124: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 125: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

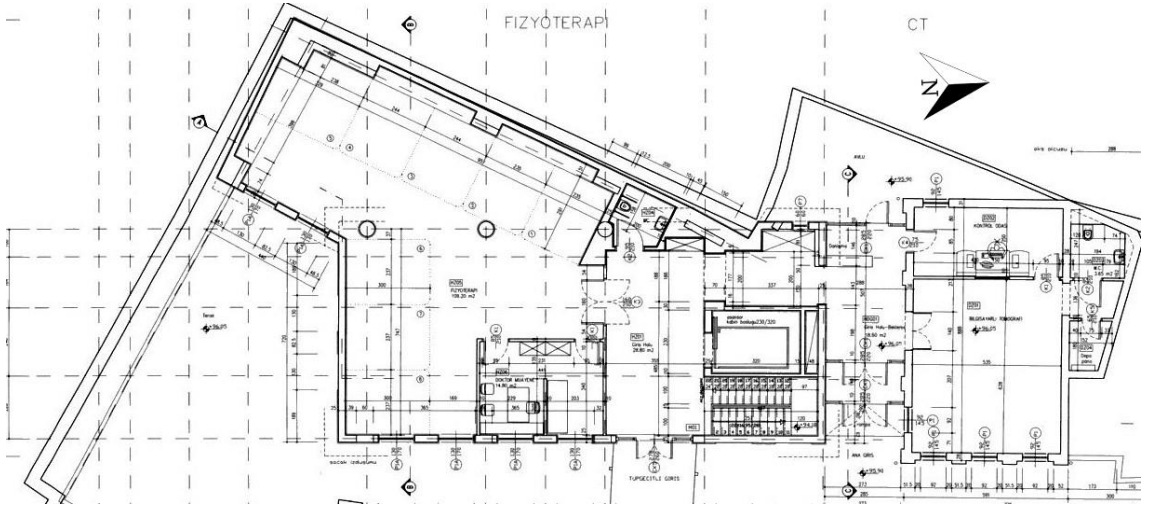
Çizim 126: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Kuzey Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

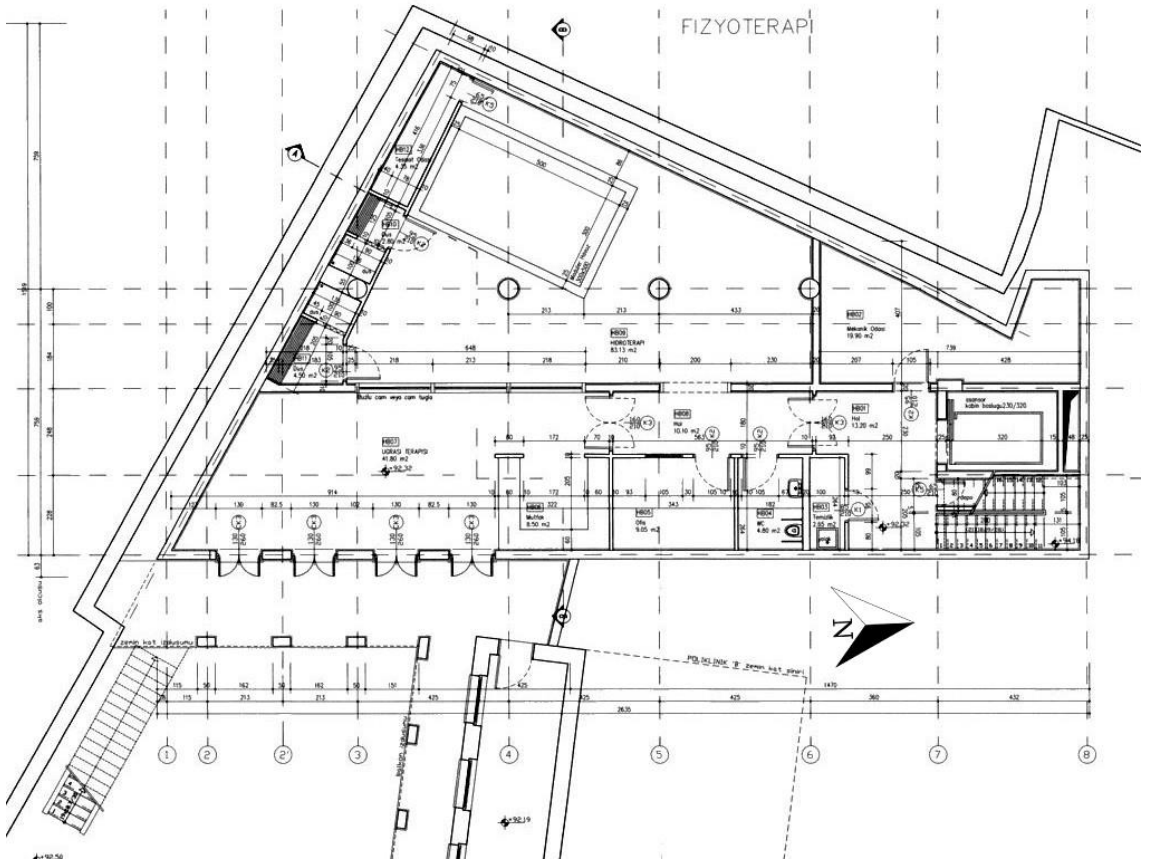
Çizim 127: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Batı Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

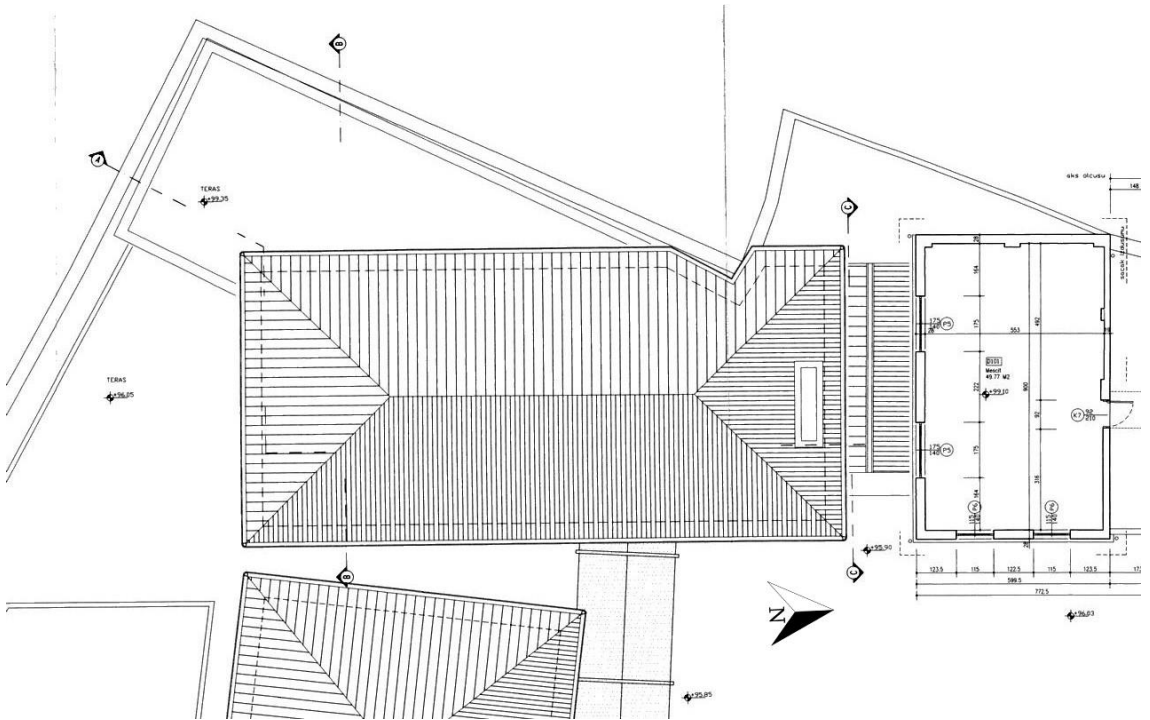
Çizim 128: İstanbul İtalyan Hastanesi, A Polikliniği, Güney Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

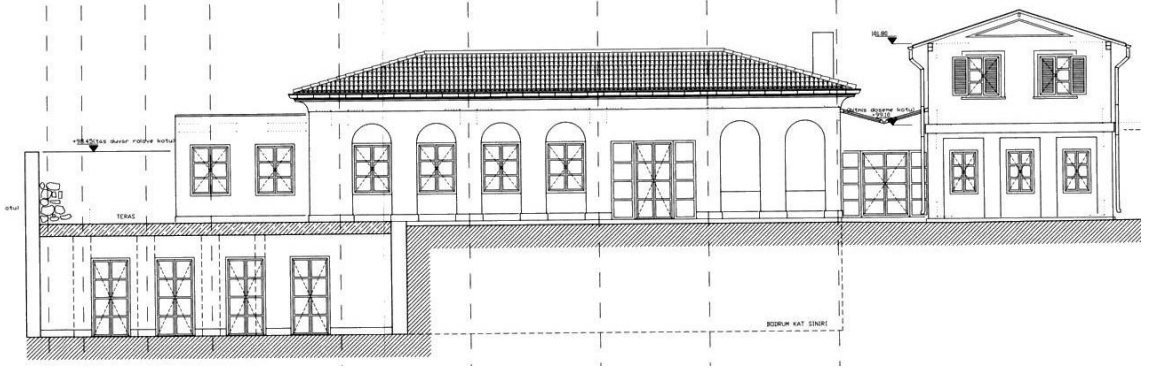
Çizim 129: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

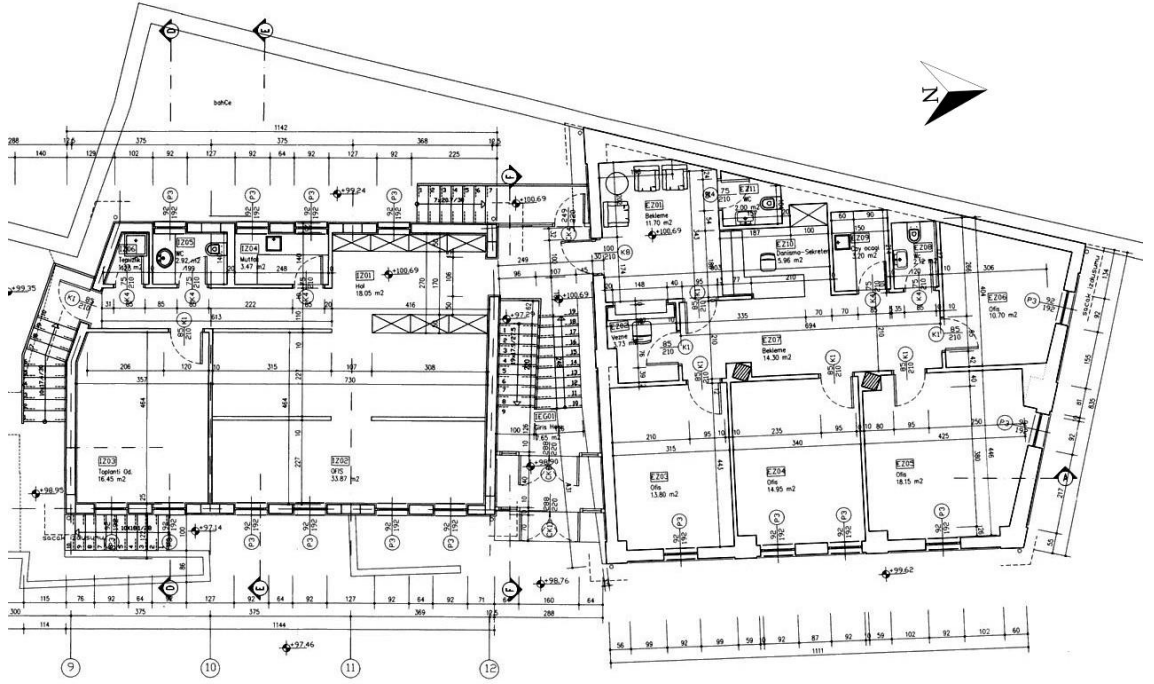
Çizim 130: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

Çizim 131: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

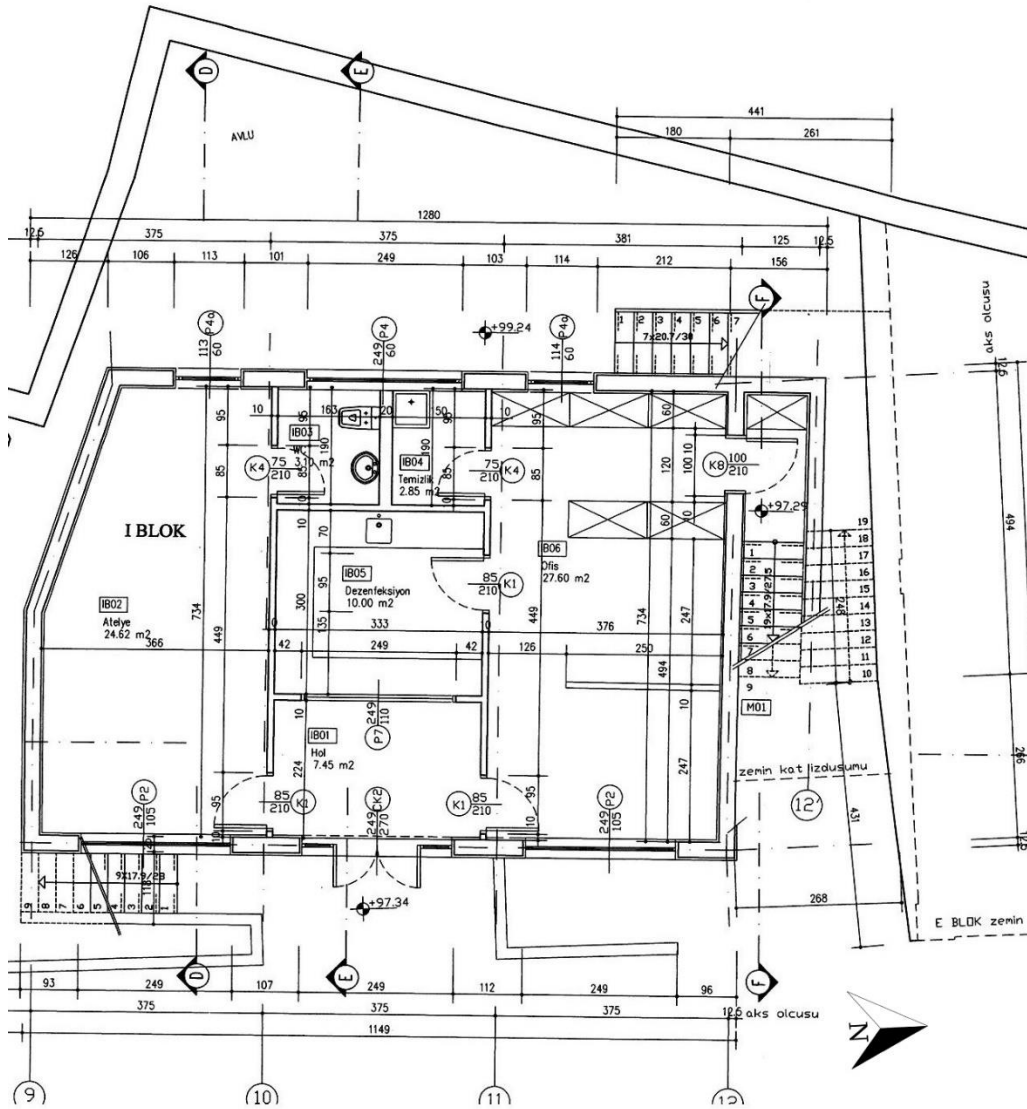

Çizim 132: İstanbul İtalyan Hastanesi, Fizyoterapi Binası, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

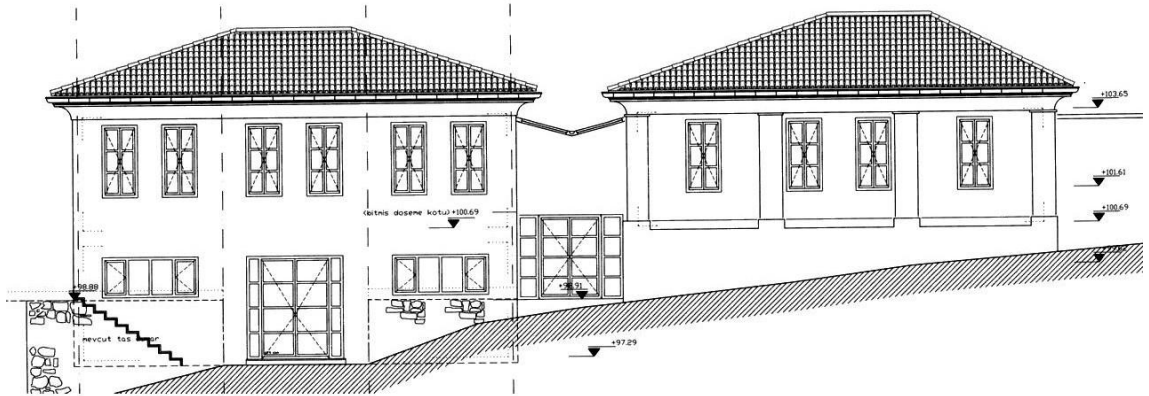

Çizim 133: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

TEKNİK HİZMETLER ve DESTEK

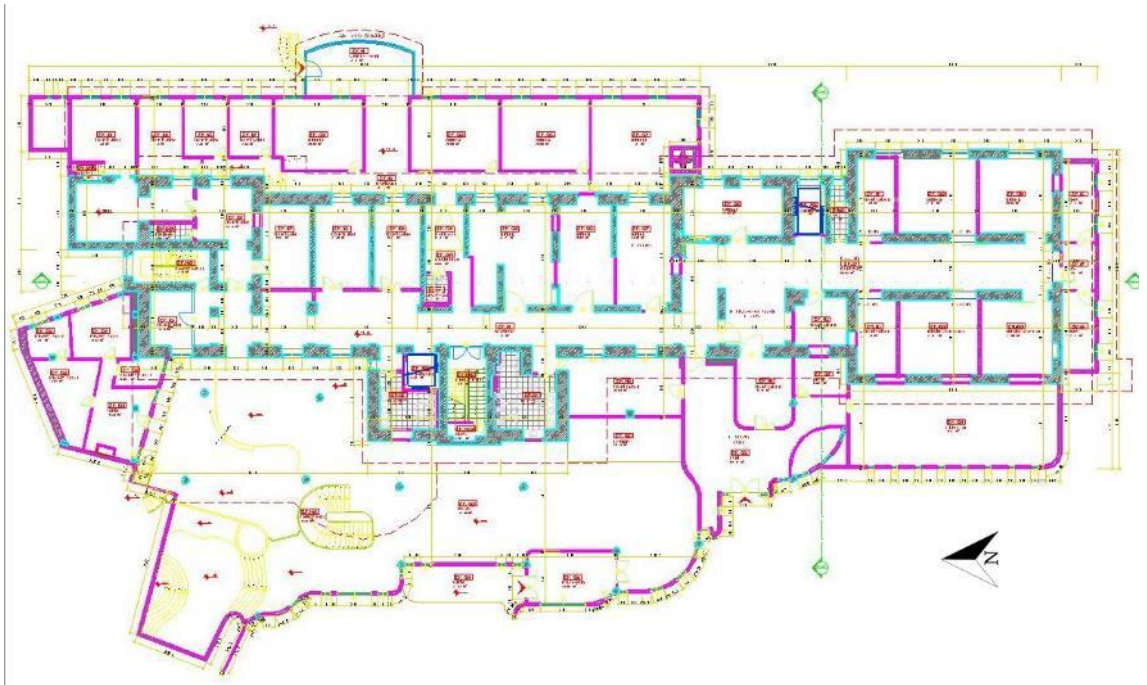
Çizim 134: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

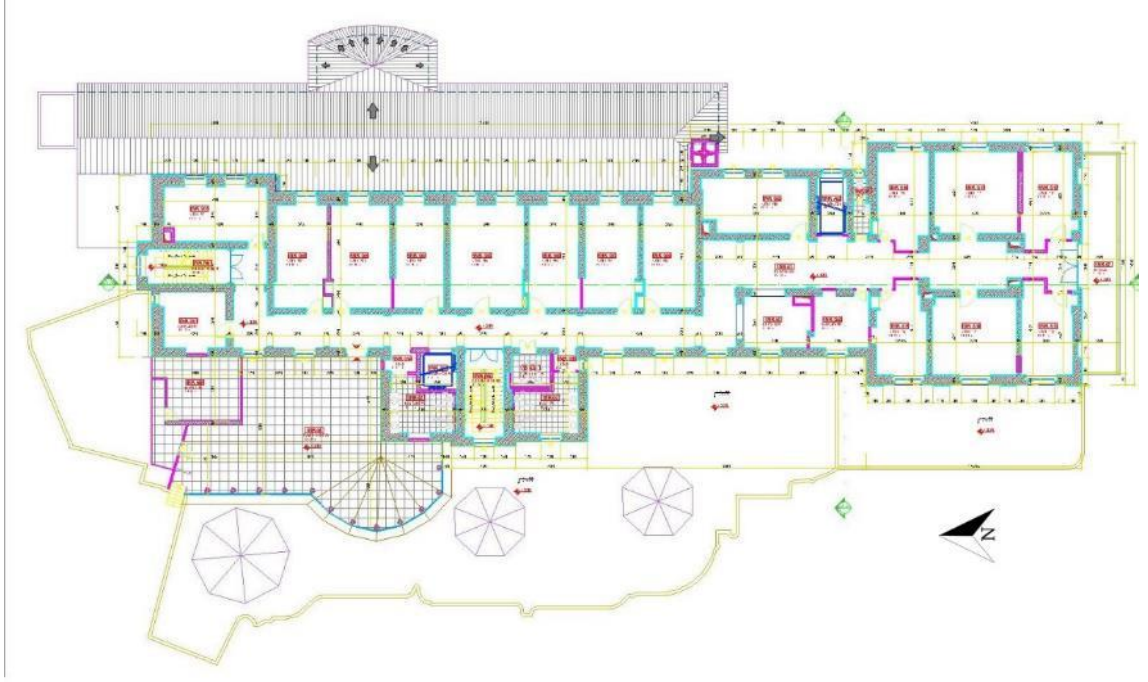
Çizim 135: İstanbul İtalyan Hastanesi, Teknik Hizmetler ve Destek Binası, Doğu Cephe (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

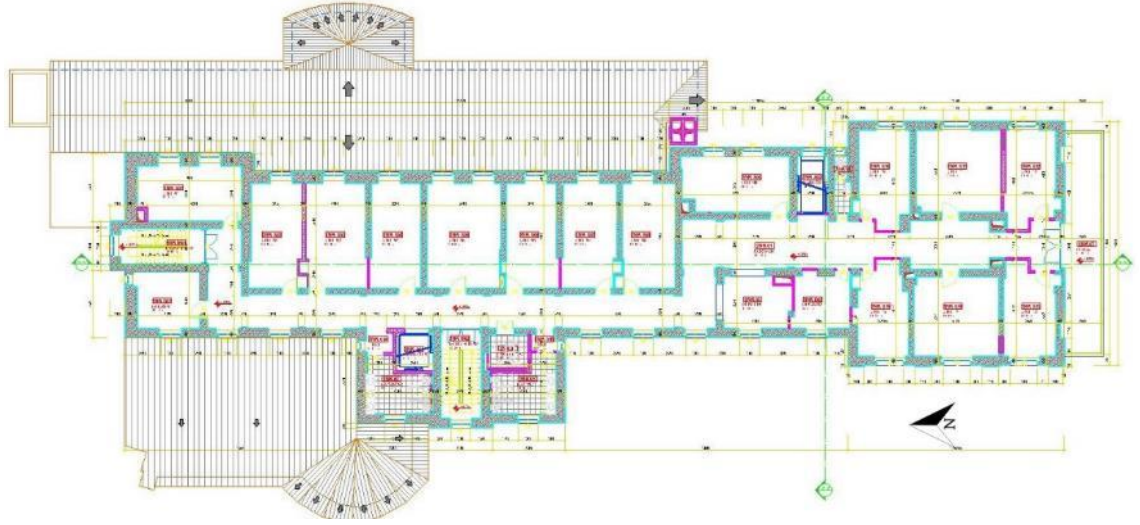
Çizim 136: İstanbul Alman Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

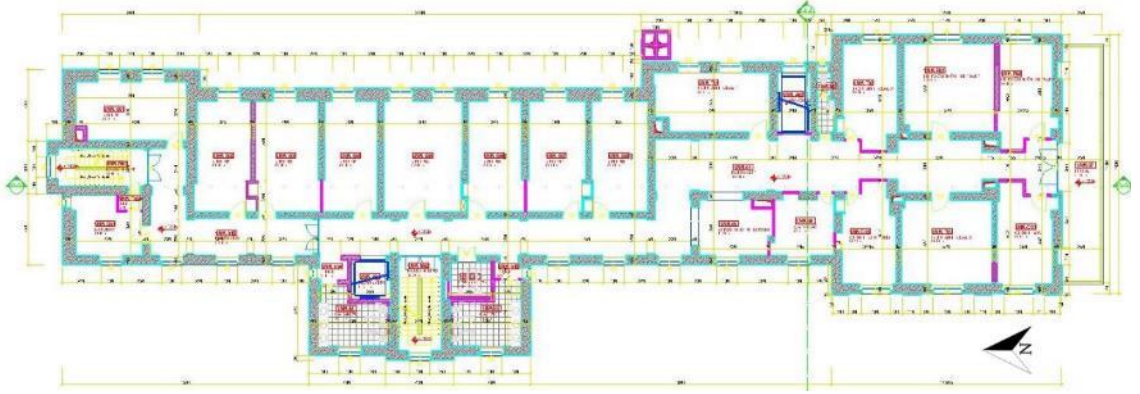
Çizim 137: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

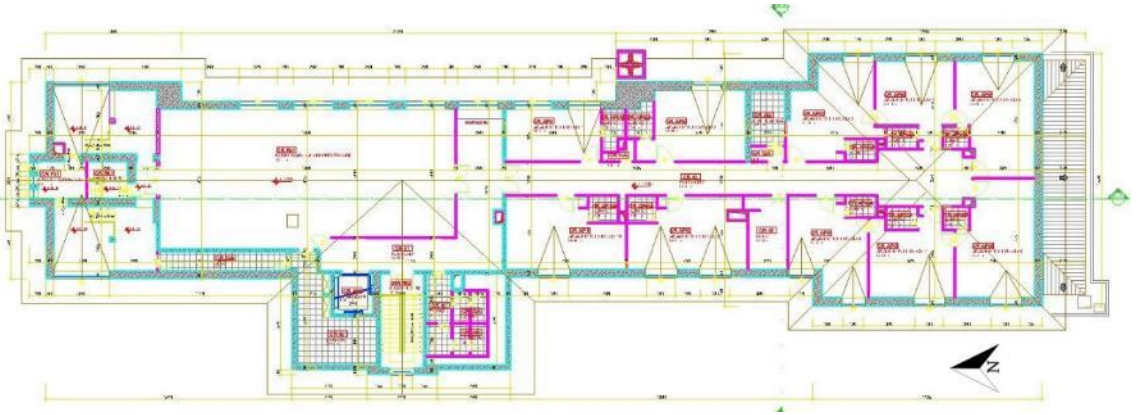
Çizim 138: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 139: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

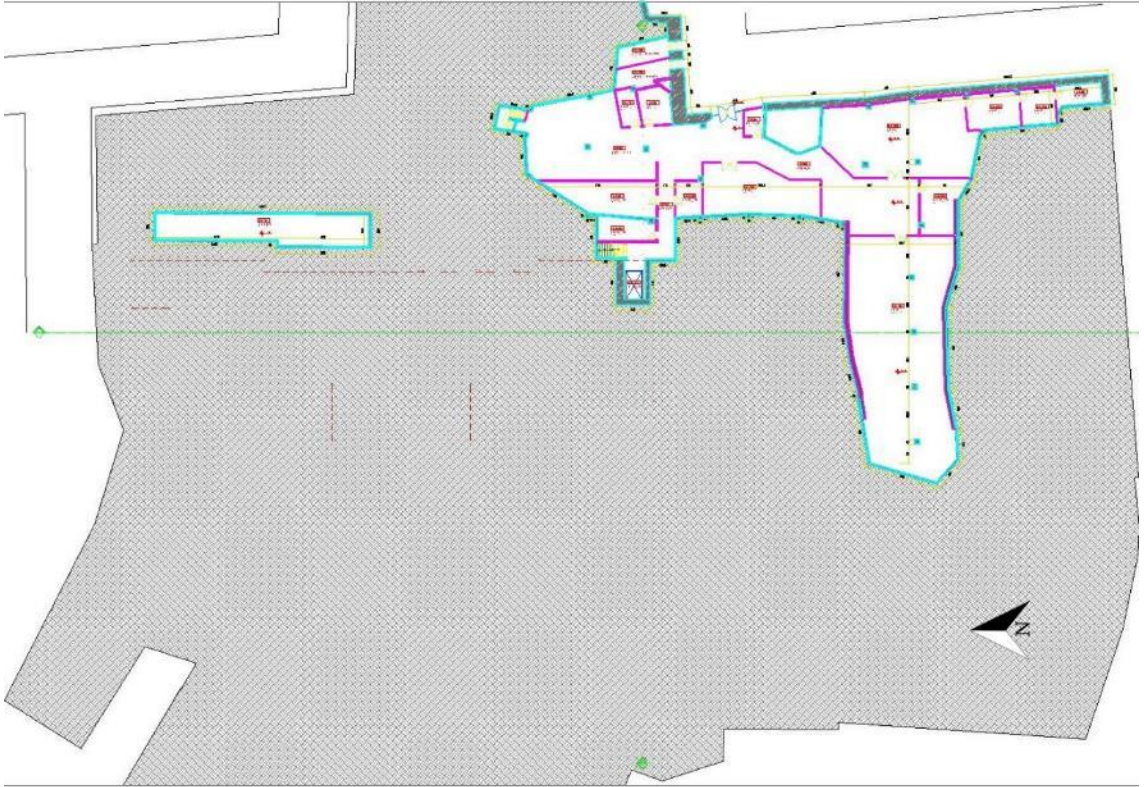
Çizim 140: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Üçüncü Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

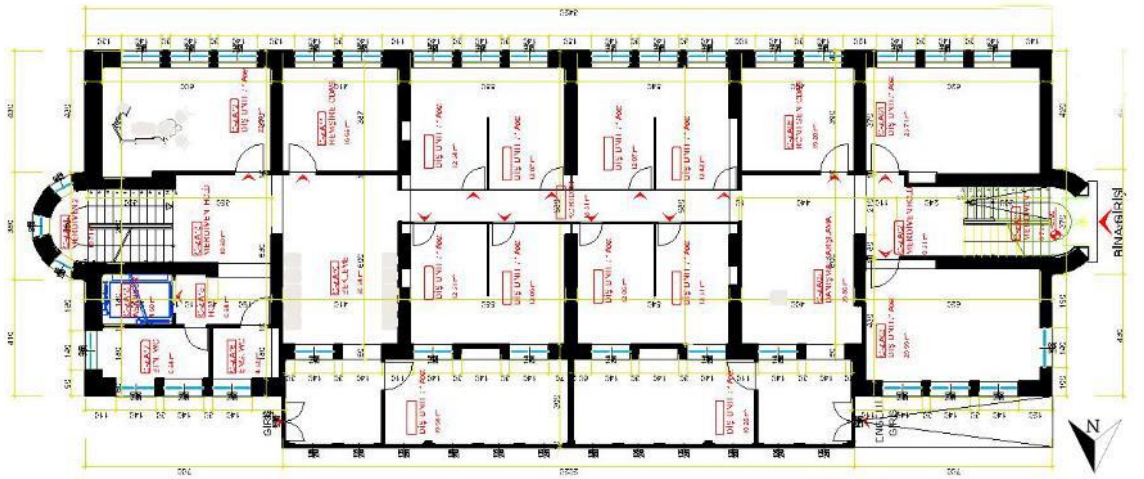
Çizim 141: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

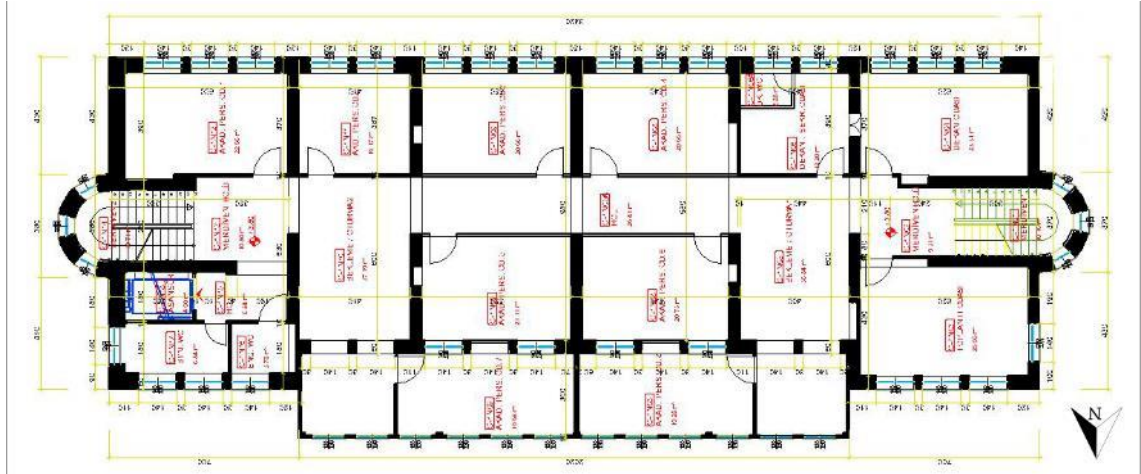
Çizim 142: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, Birinci Bodrum Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

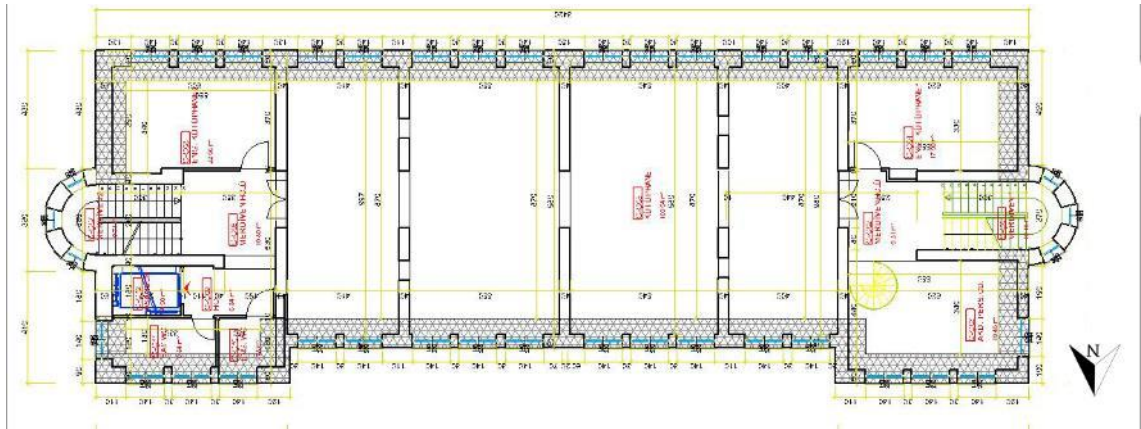
Çizim 143: İstanbul Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Bodrum Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 144: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 145: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 146: İstanbul Alman Hastanesi, C Blok, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivi)

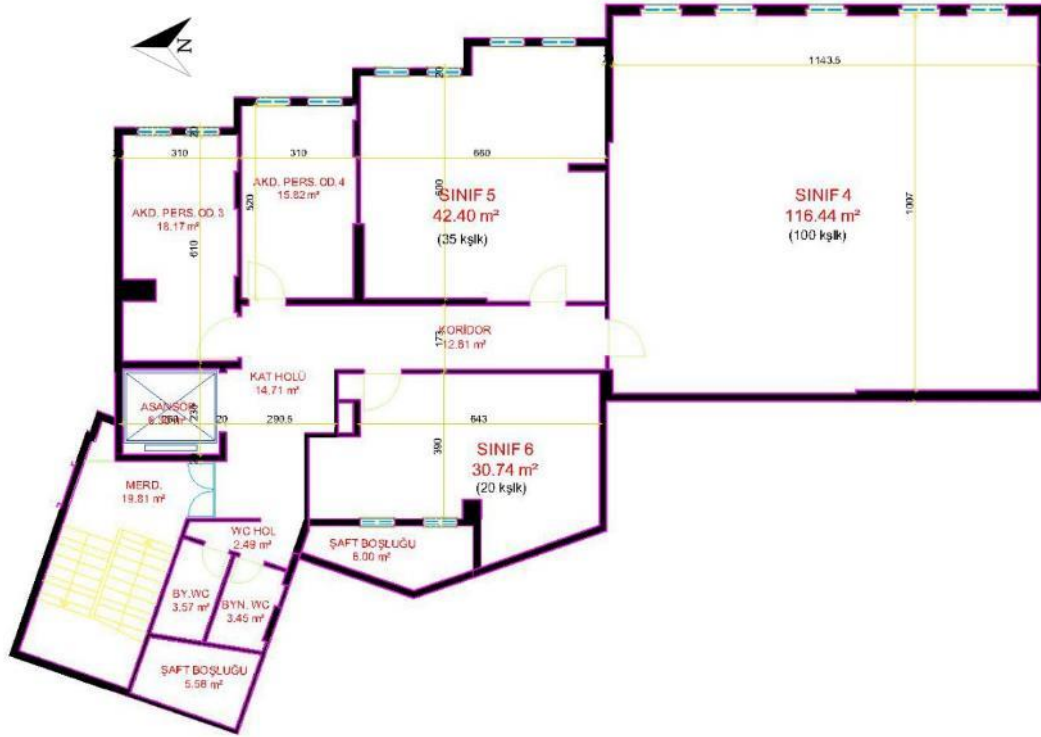
Çizim 147: İstanbul Alman Hastanesi, E Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

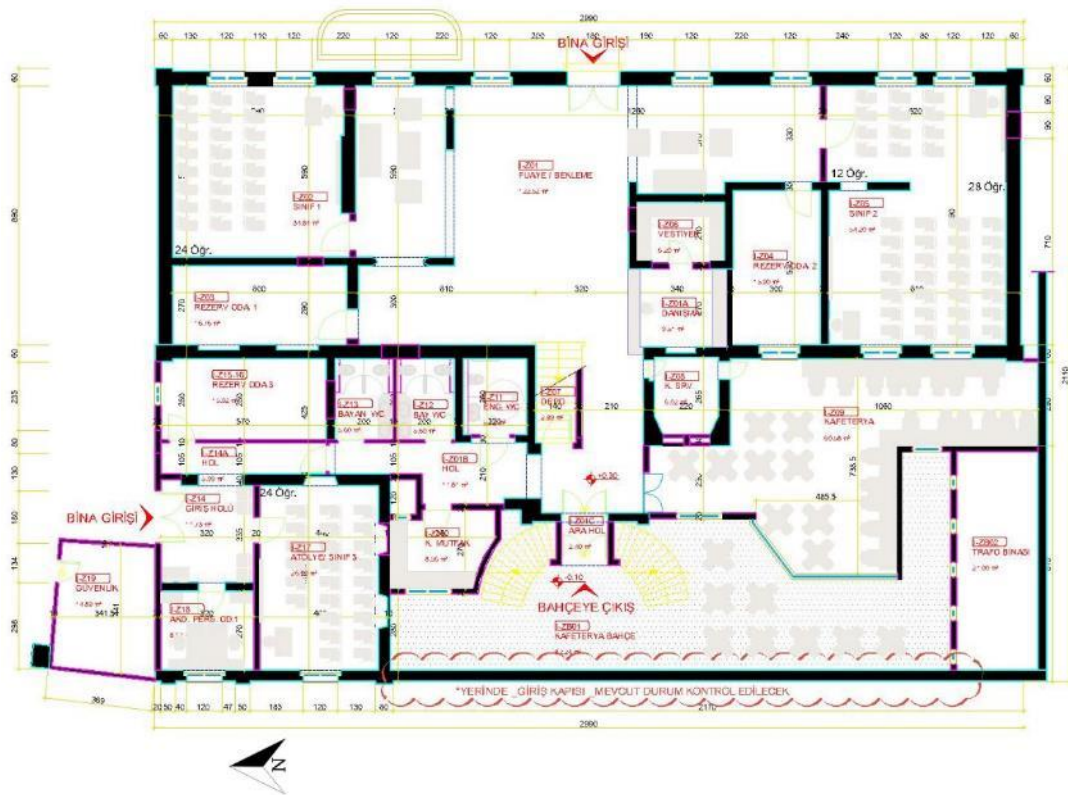
Çizim 148: İstanbul Alman Hastanesi, E Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

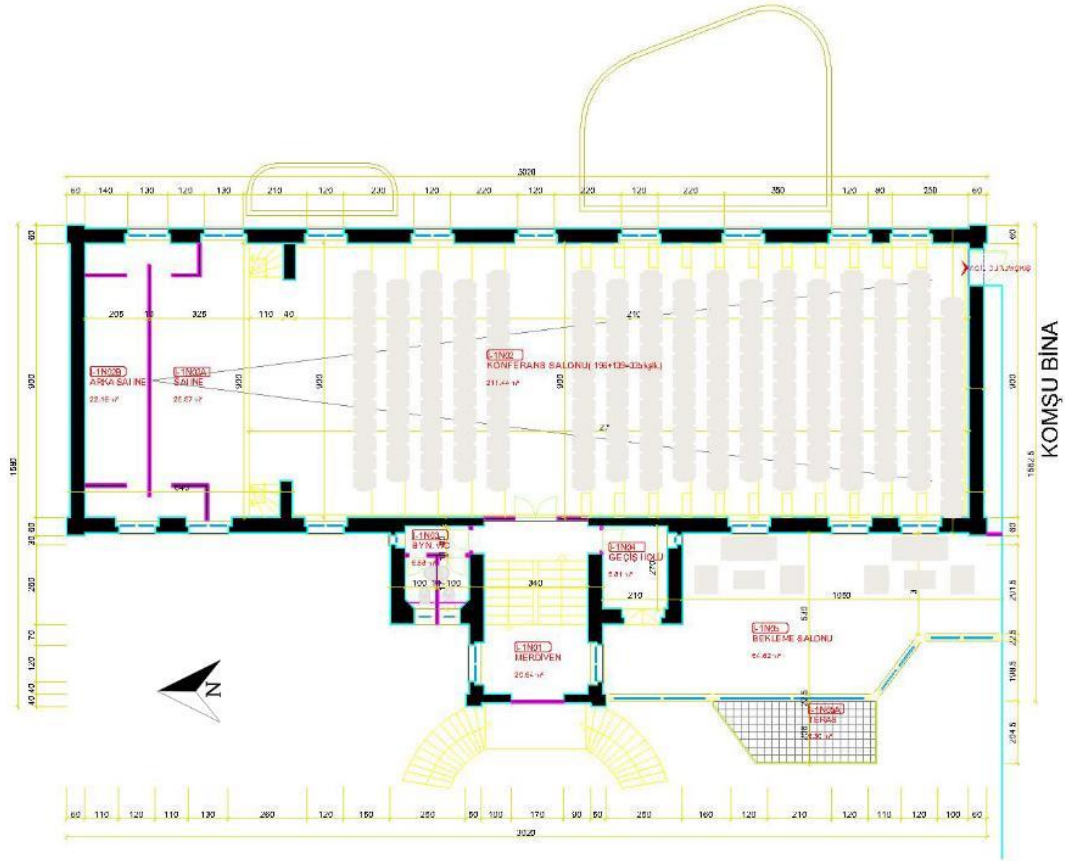
Çizim 149: İstanbul Alman Hastanesi, H-G Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

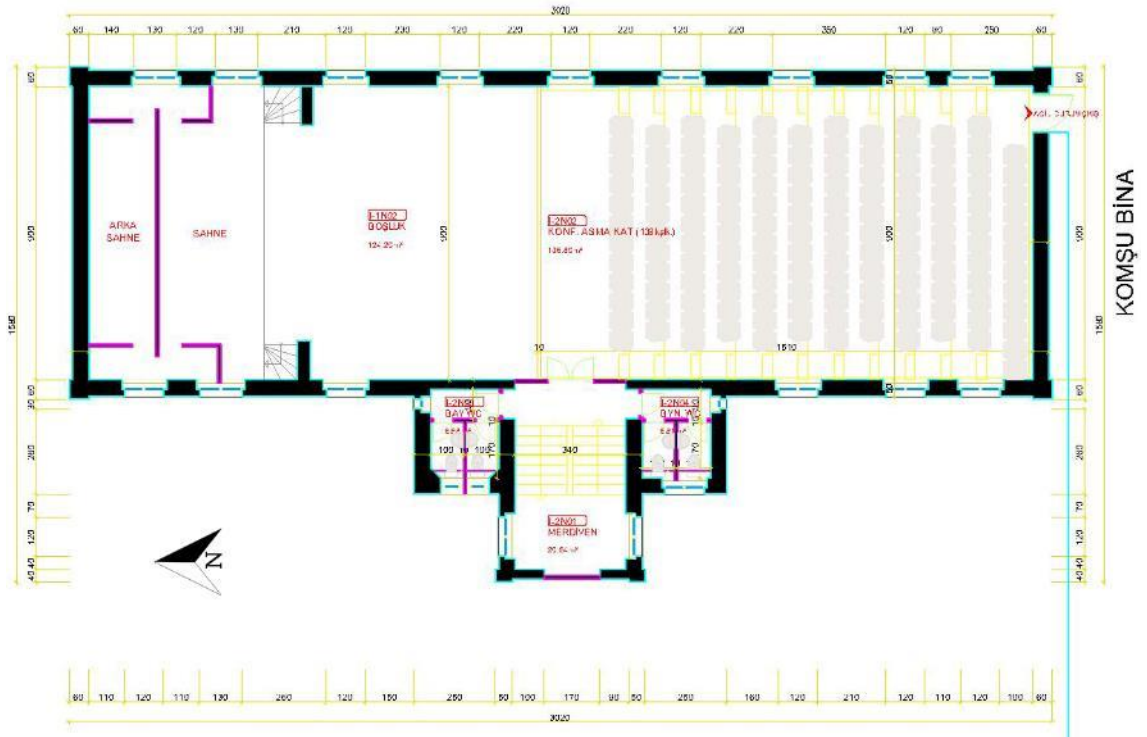
Çizim 150: İstanbul Alman Hastanesi, H-G Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

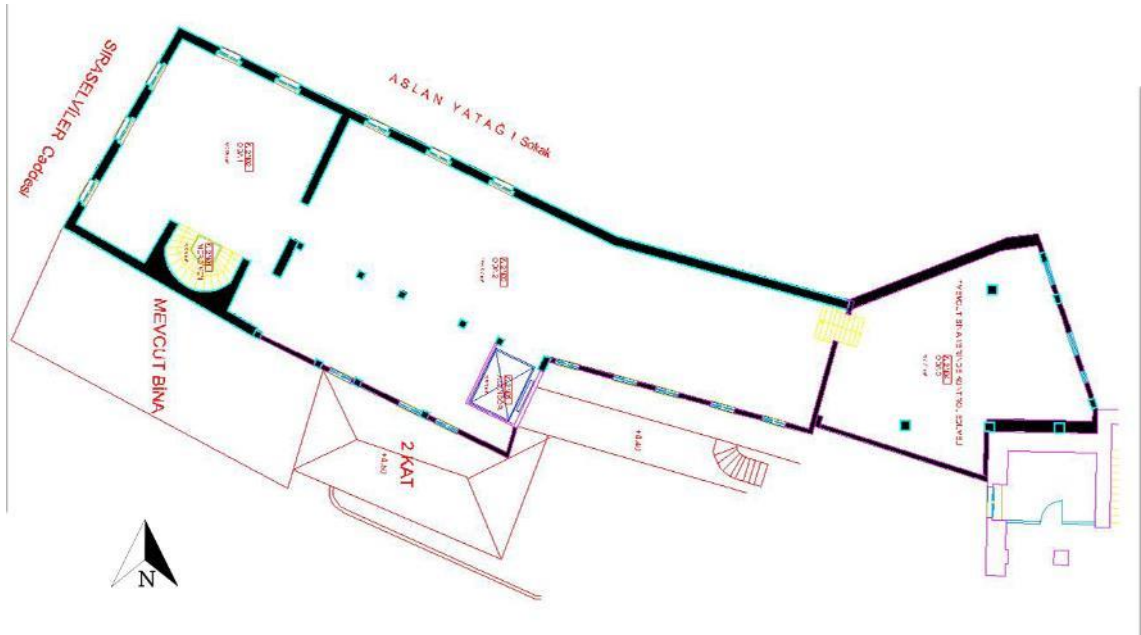
Çizim 151: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

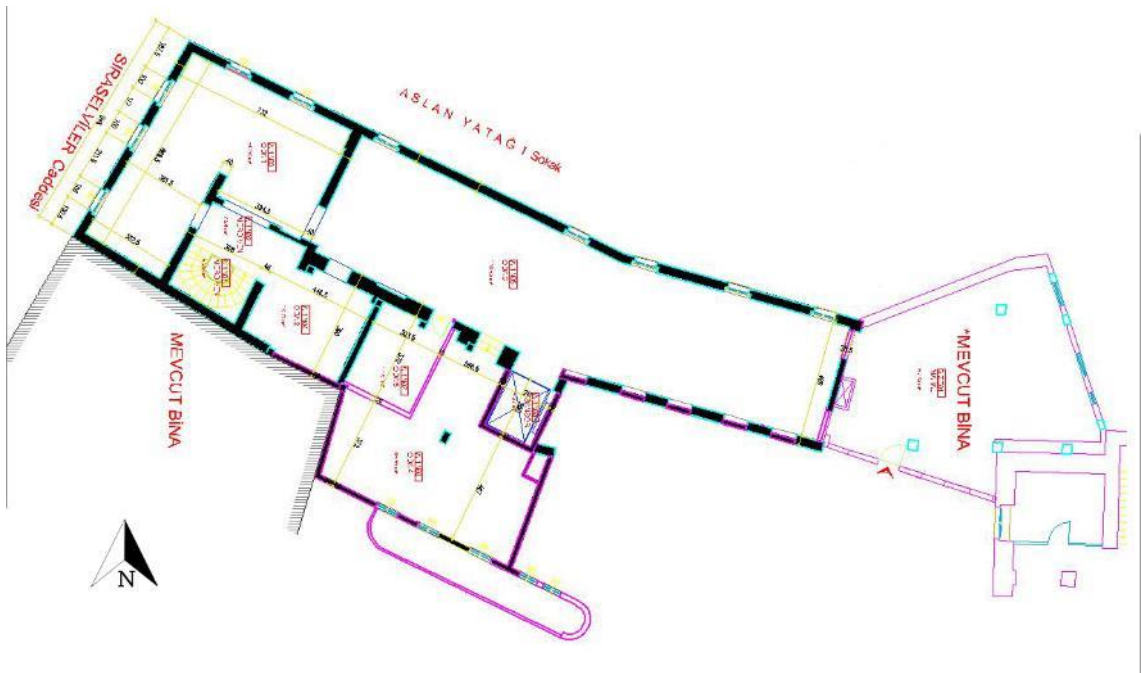
Çizim 152: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

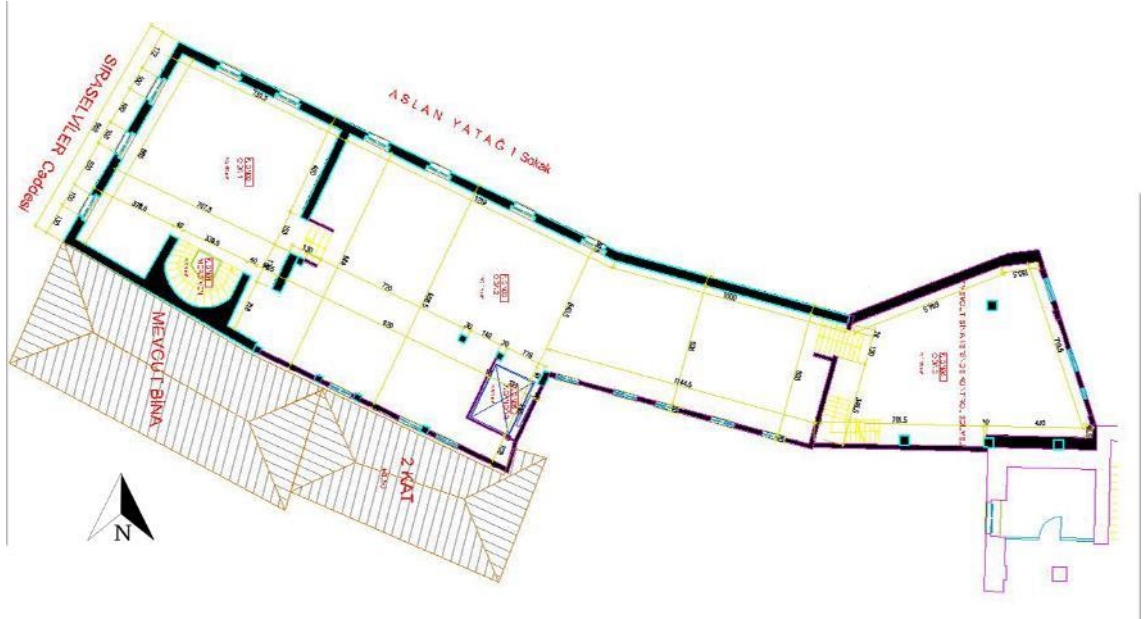
Çizim 153: İstanbul Alman Hastanesi, I Blok, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

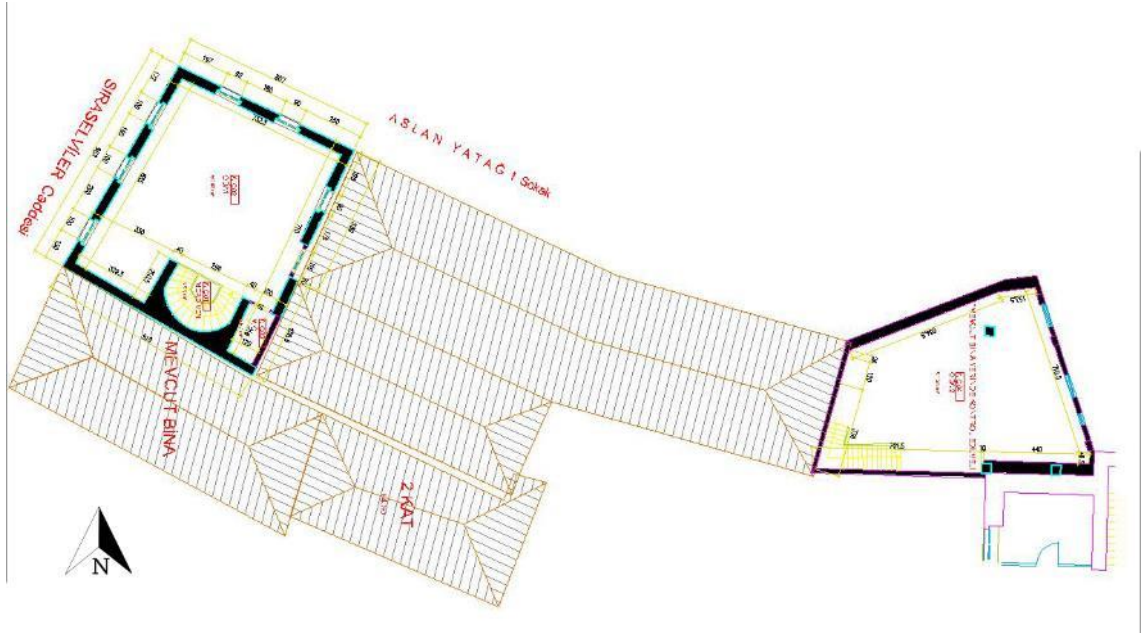
Çizim 154: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

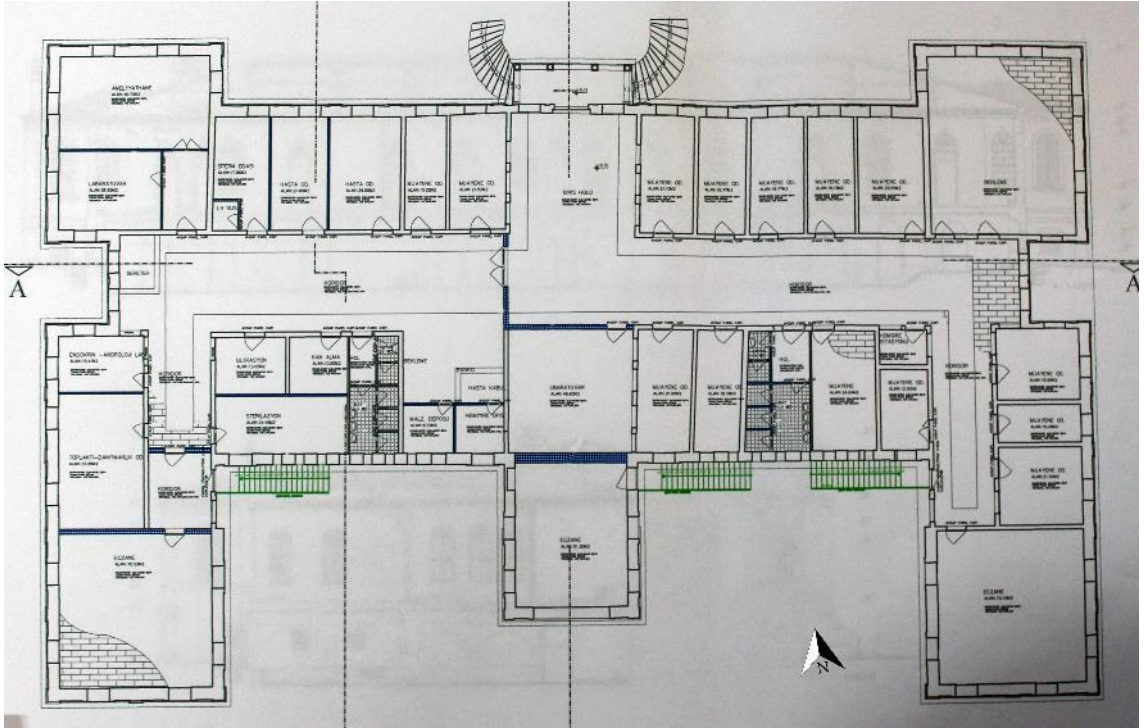
Çizim 155: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Zemin Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

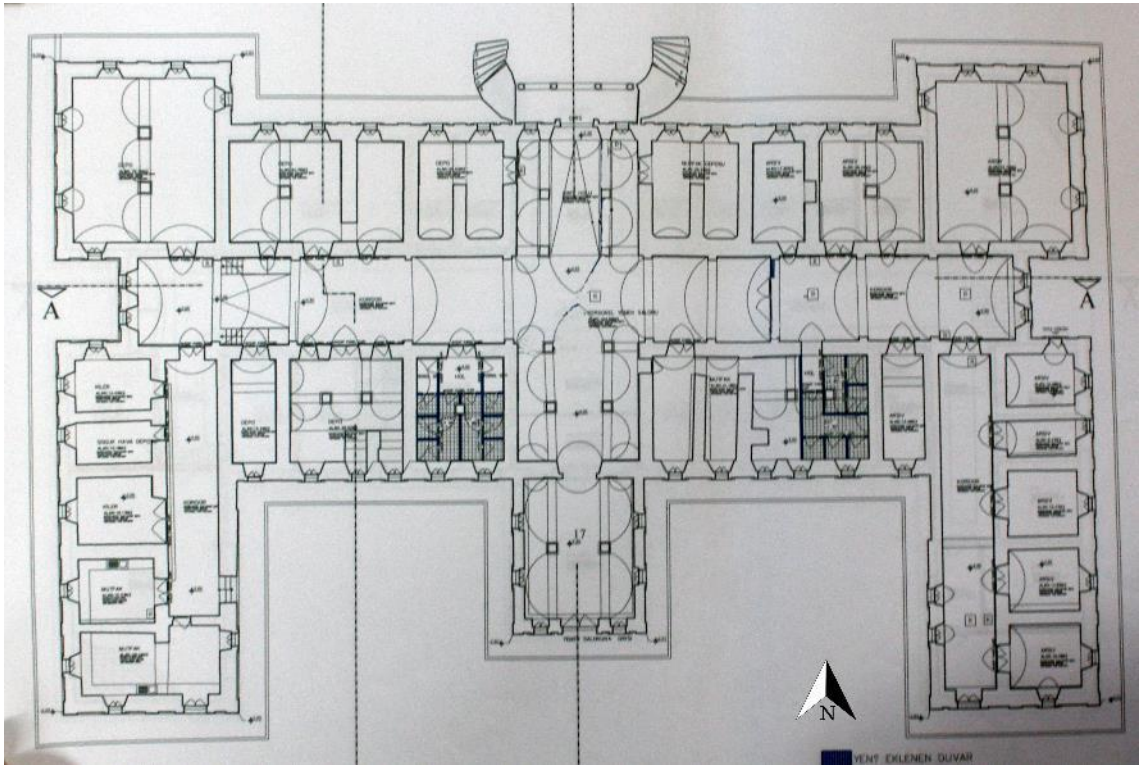
Çizim 156: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, İkinci Kat Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 157: İstanbul Alman Hastanesi, A Blok, Çatı Katı Planı (İstanbul Kent Üniversitesi Arşivinden)

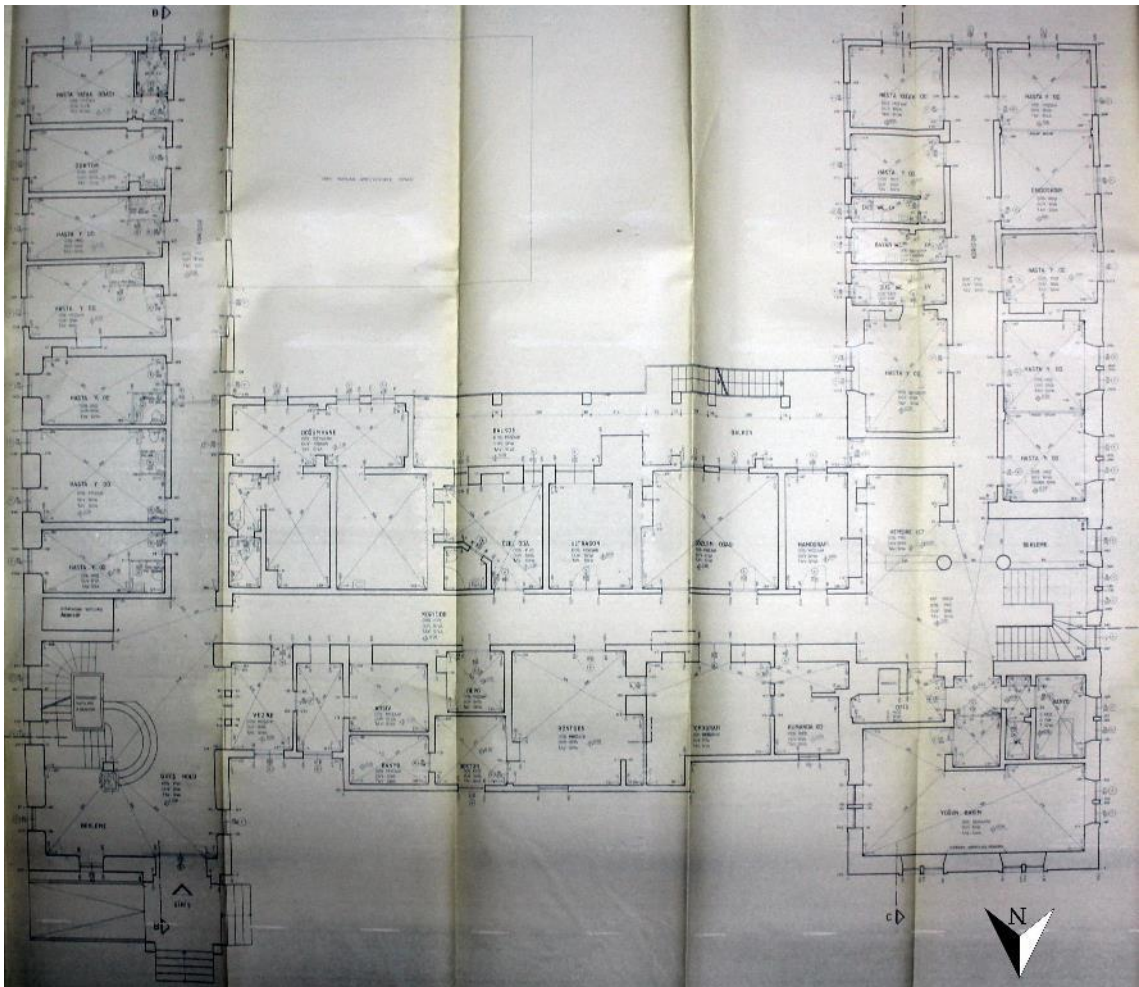
Çizim 158: Kayseri Memleket Hastanesi, Zemin Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

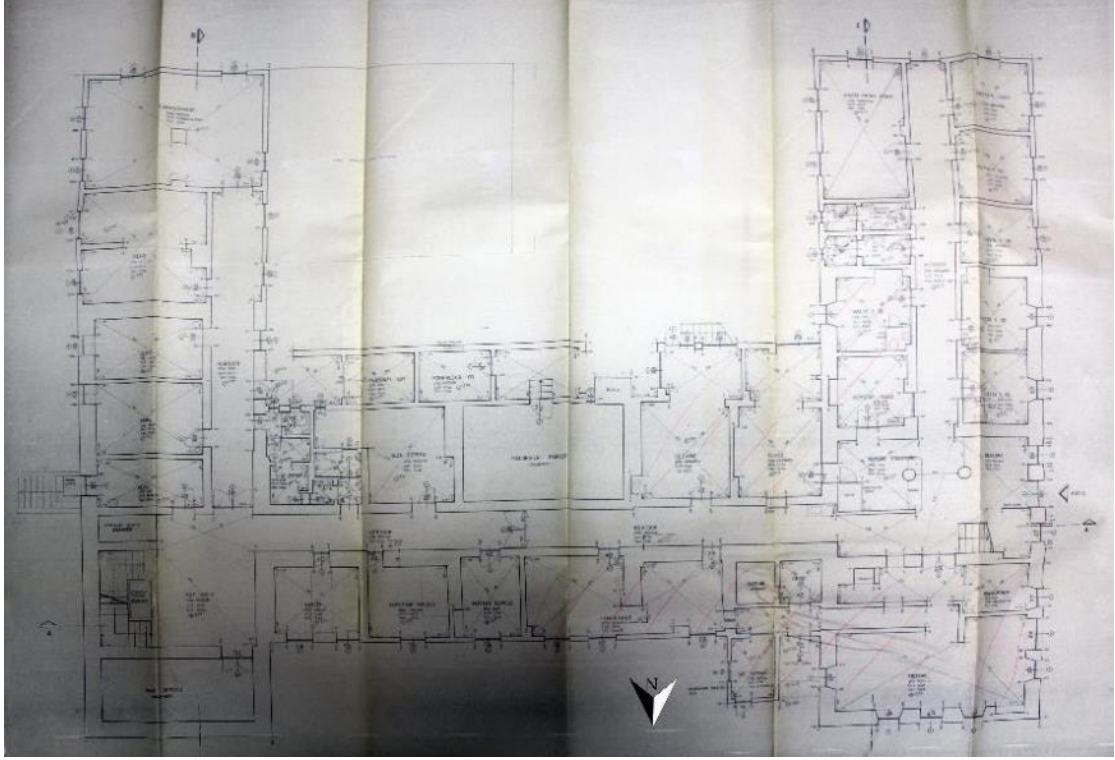
Çizim 159: Kayseri Memleket Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

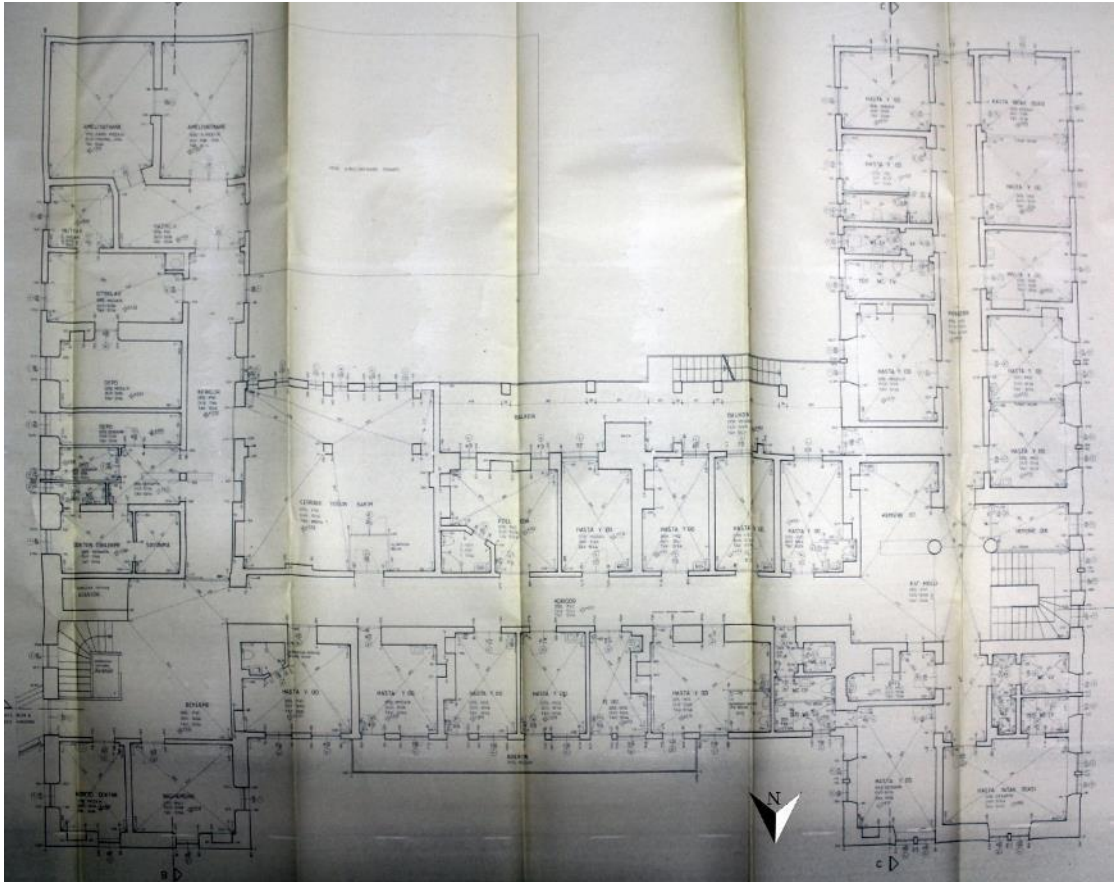
Çizim 160: Antep Amerikan Hastanesi Vaziyet Planı (MMT Hastanesi Arşivinden)

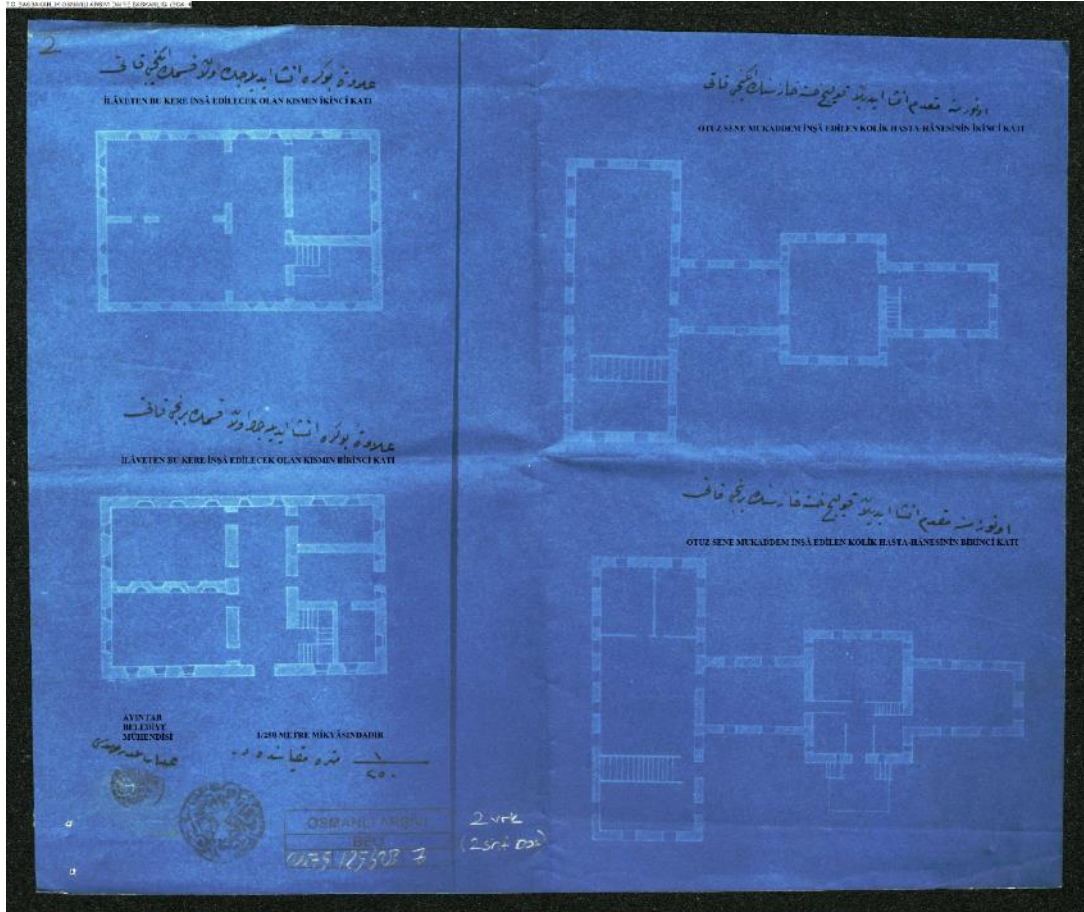
Çizim 161: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 162: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

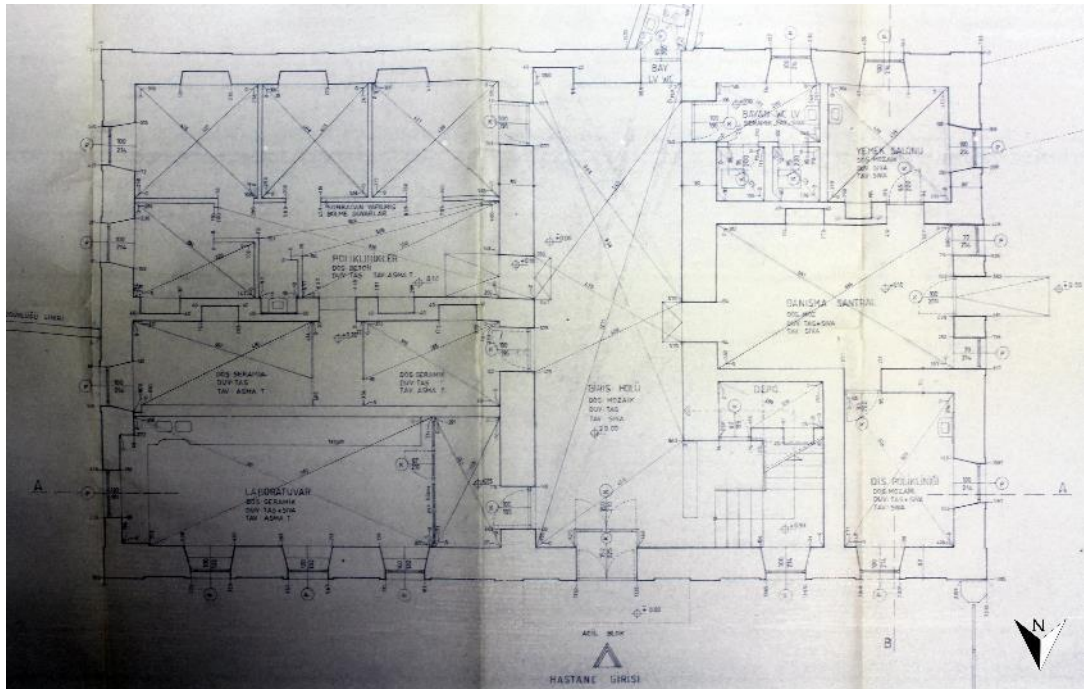

Çizim 163: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

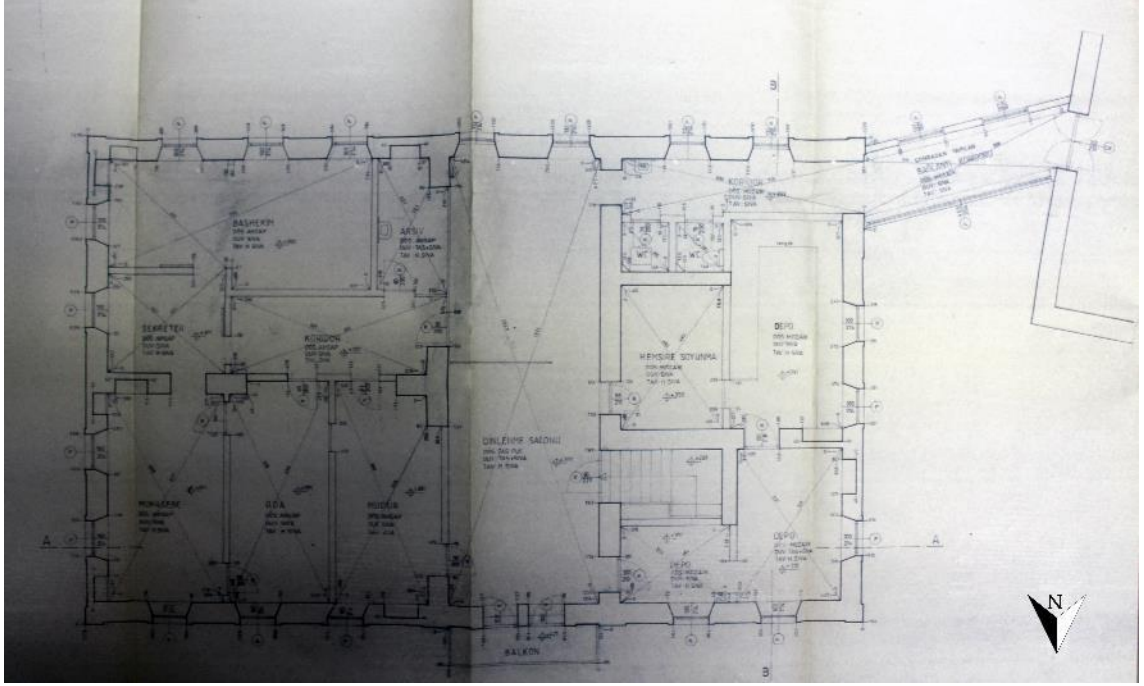

BEO.002475.185623.007

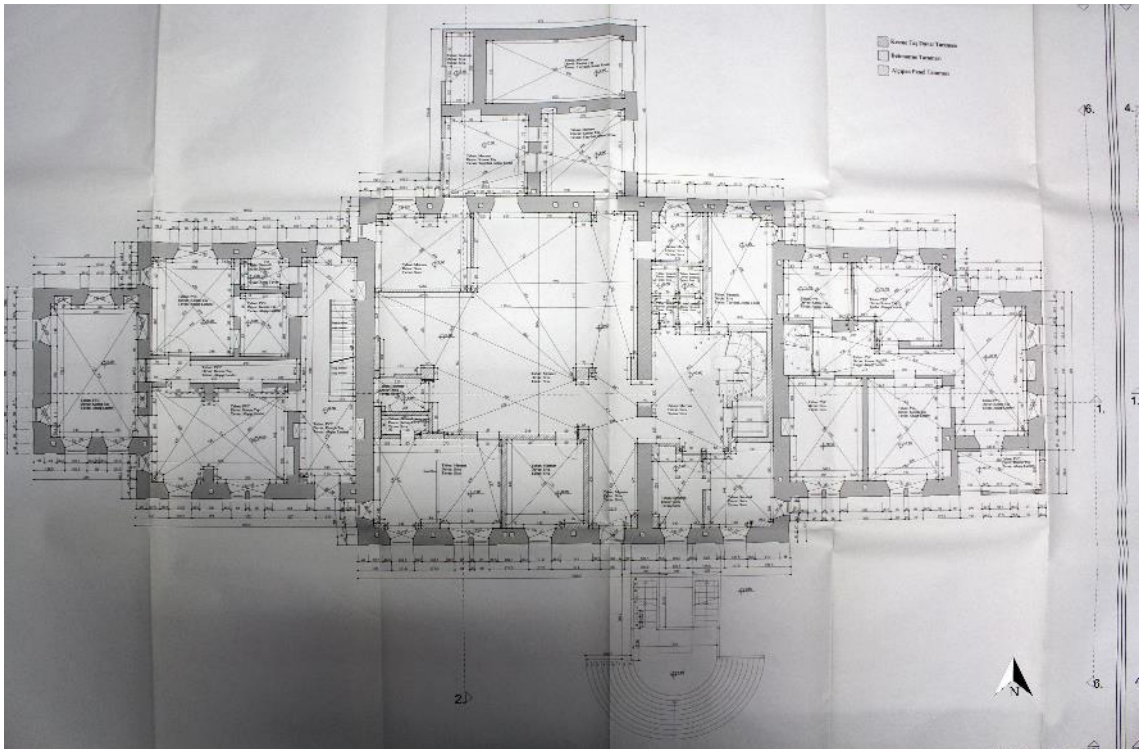
Çizim 164: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina ve Marston Binası Zemin ve Birinci Kat Planları (BOA, BEO, No: 2475-185623)

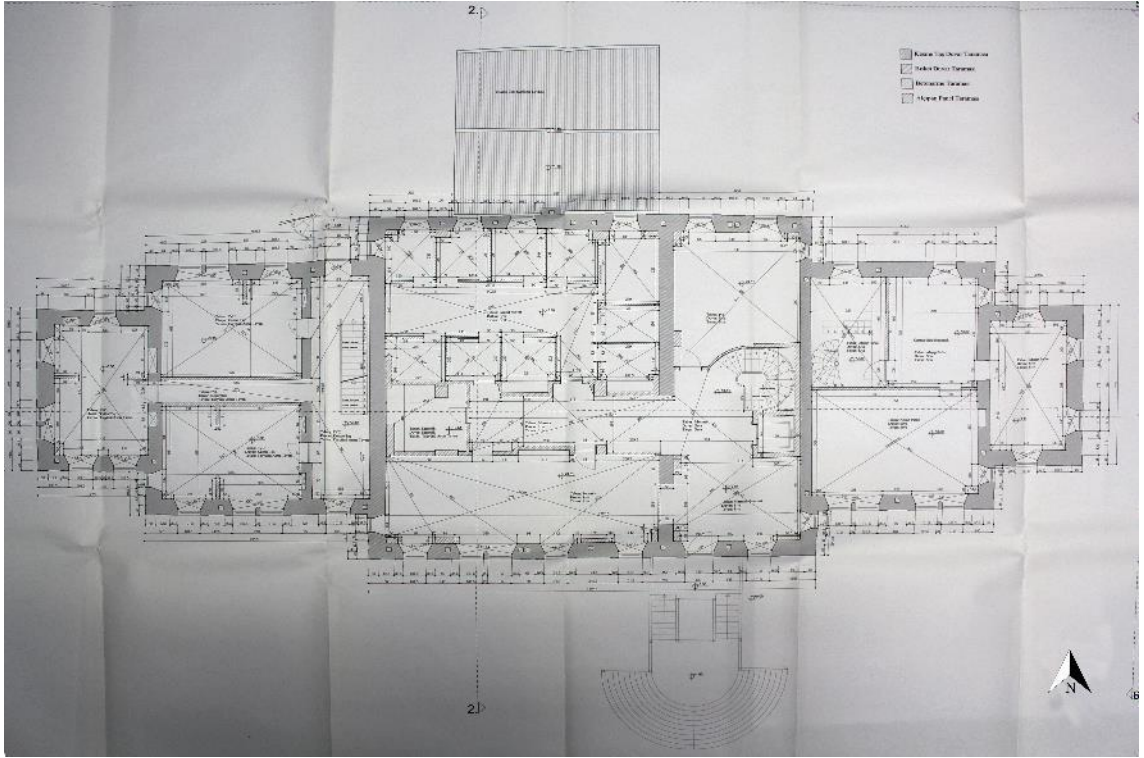
Çizim 165: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Bina, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

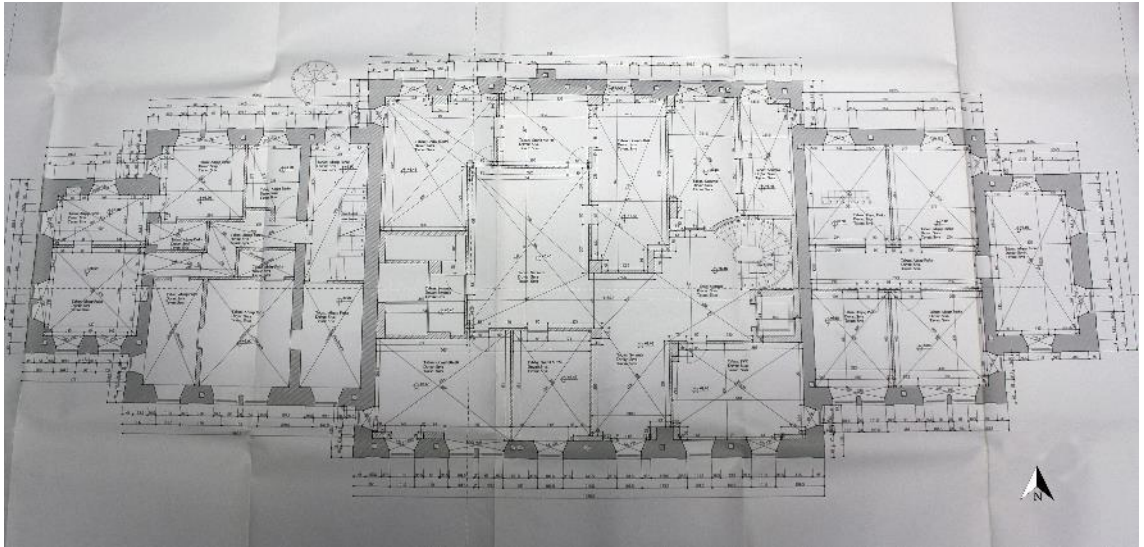
Çizim 166: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Bina, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

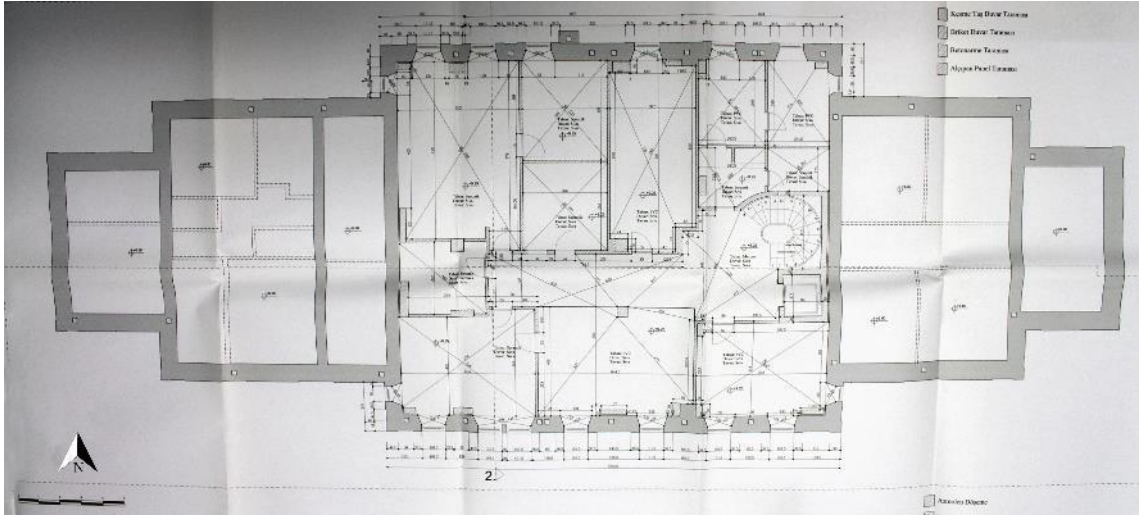
Çizim 167: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

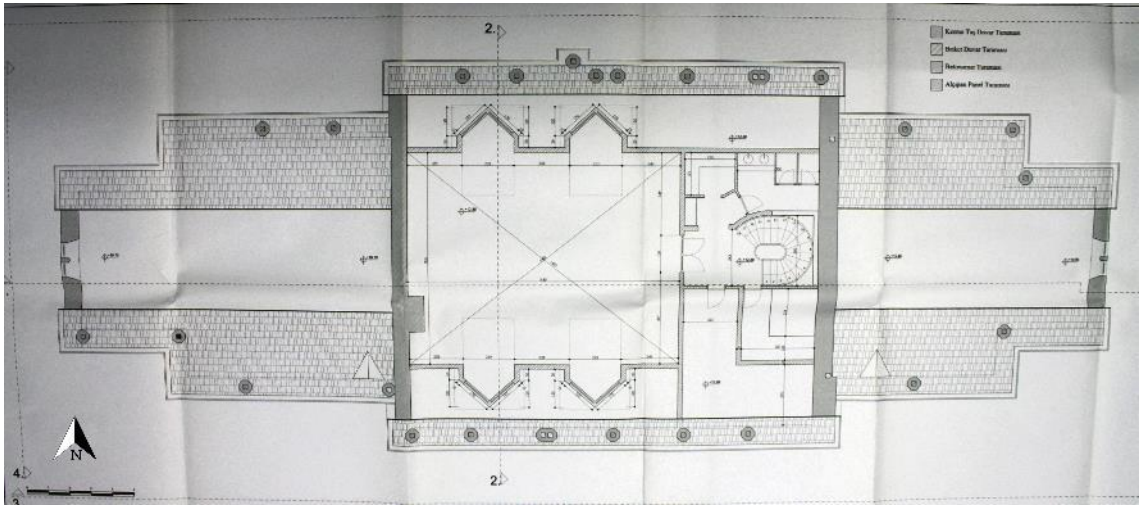
Çizim 168: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

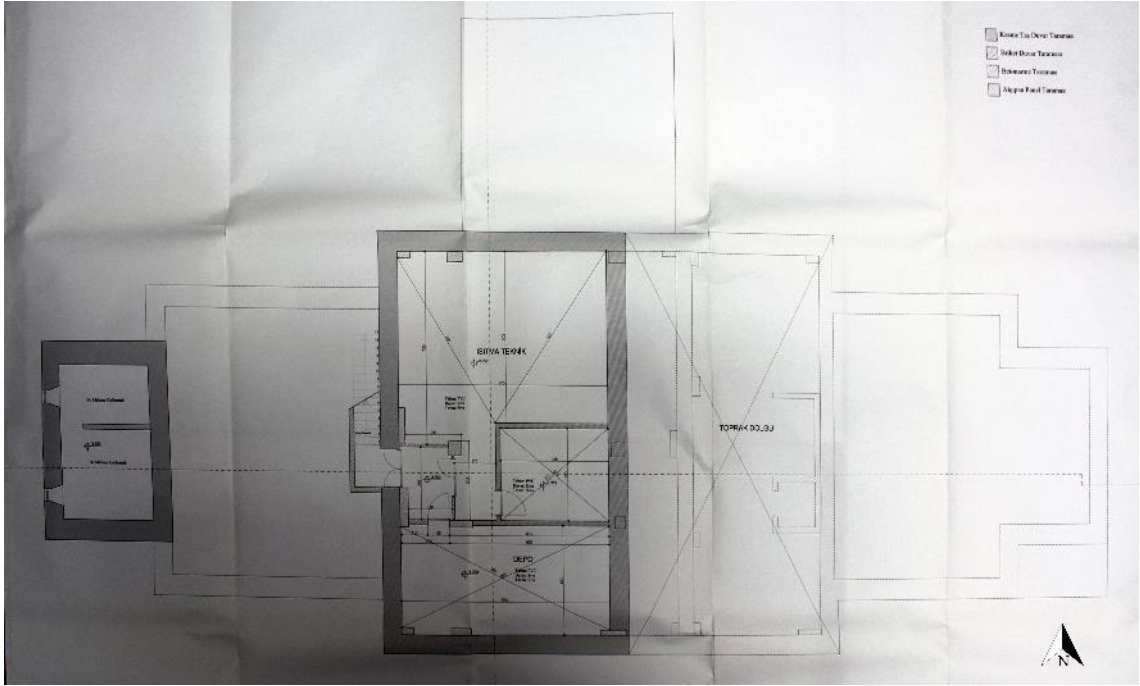
Çizim 169: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, İkinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

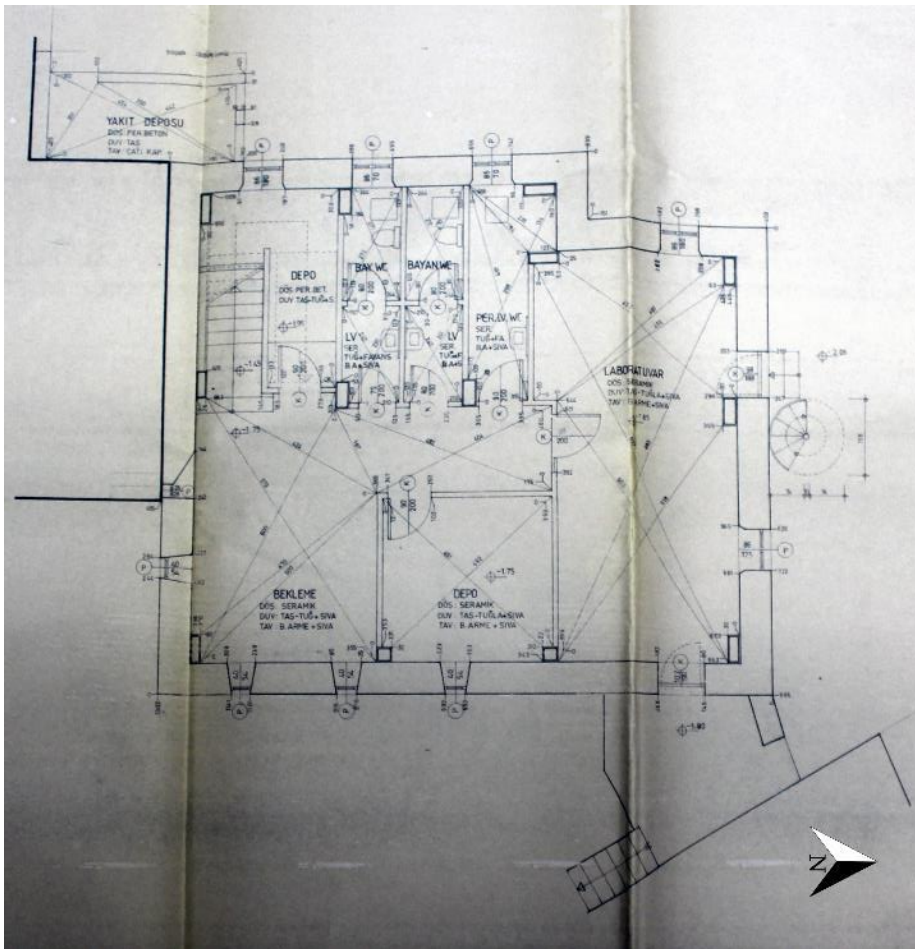
Çizim 170: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Üçüncü Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

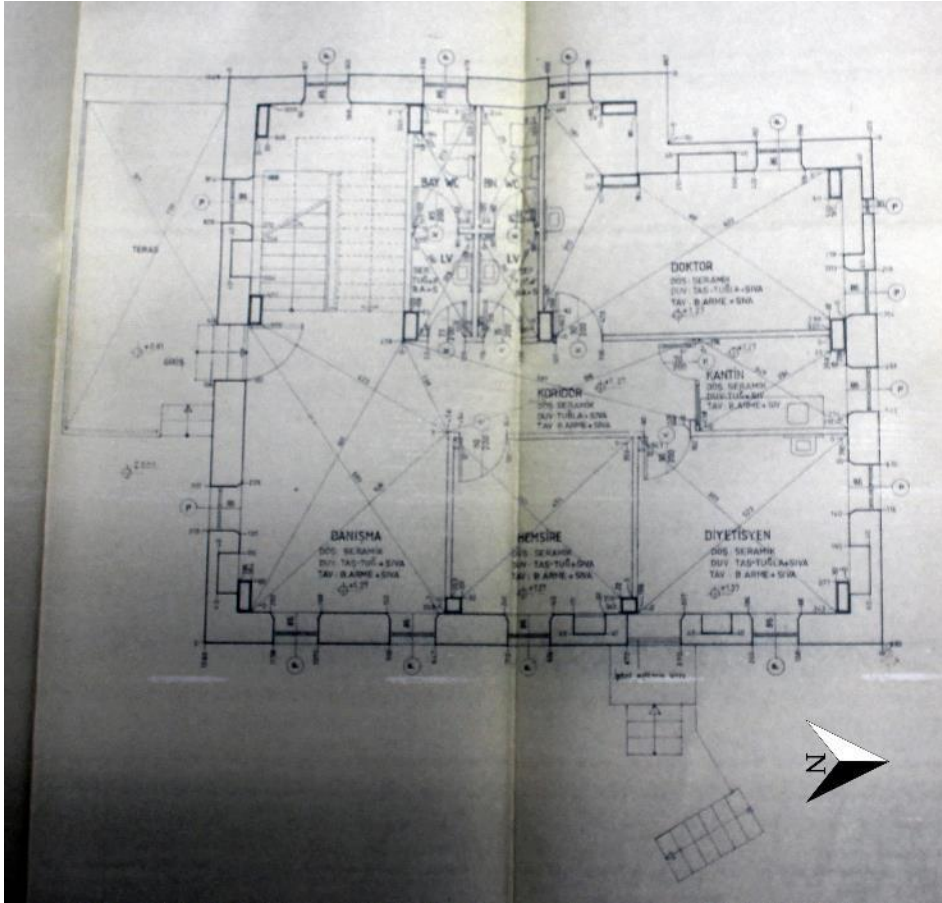
Çizim 171: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Dördüncü Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

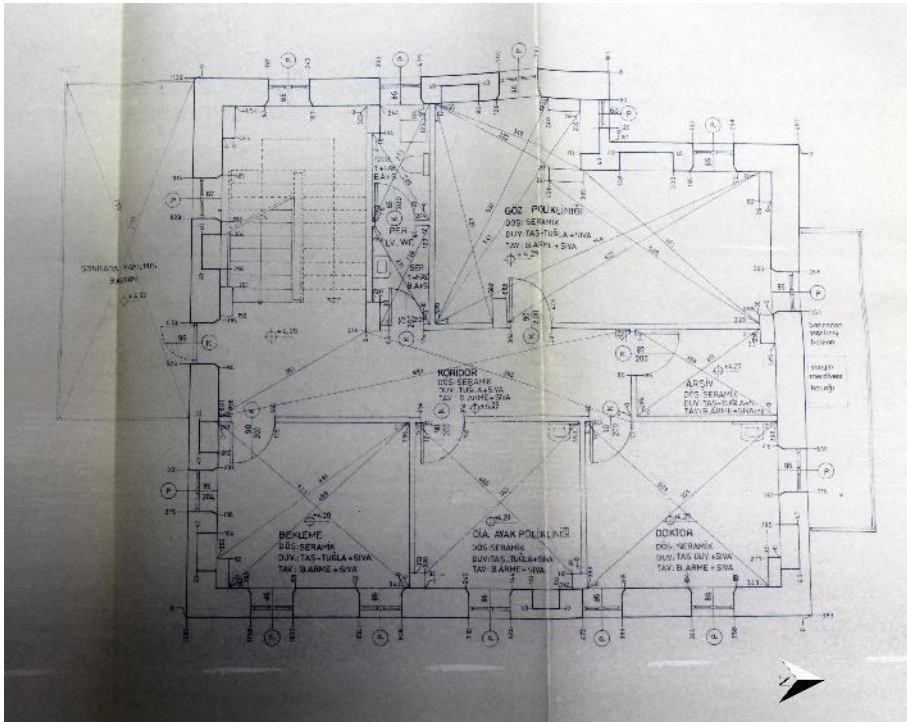
Çizim 172: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Blok, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

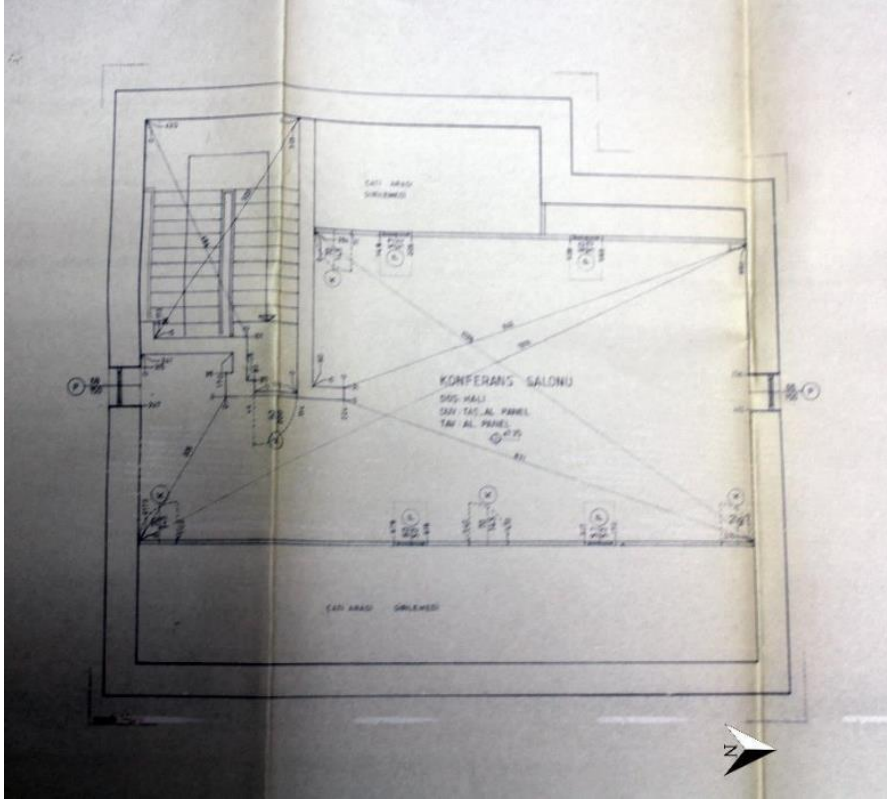
Çizim 173: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Bodrum Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

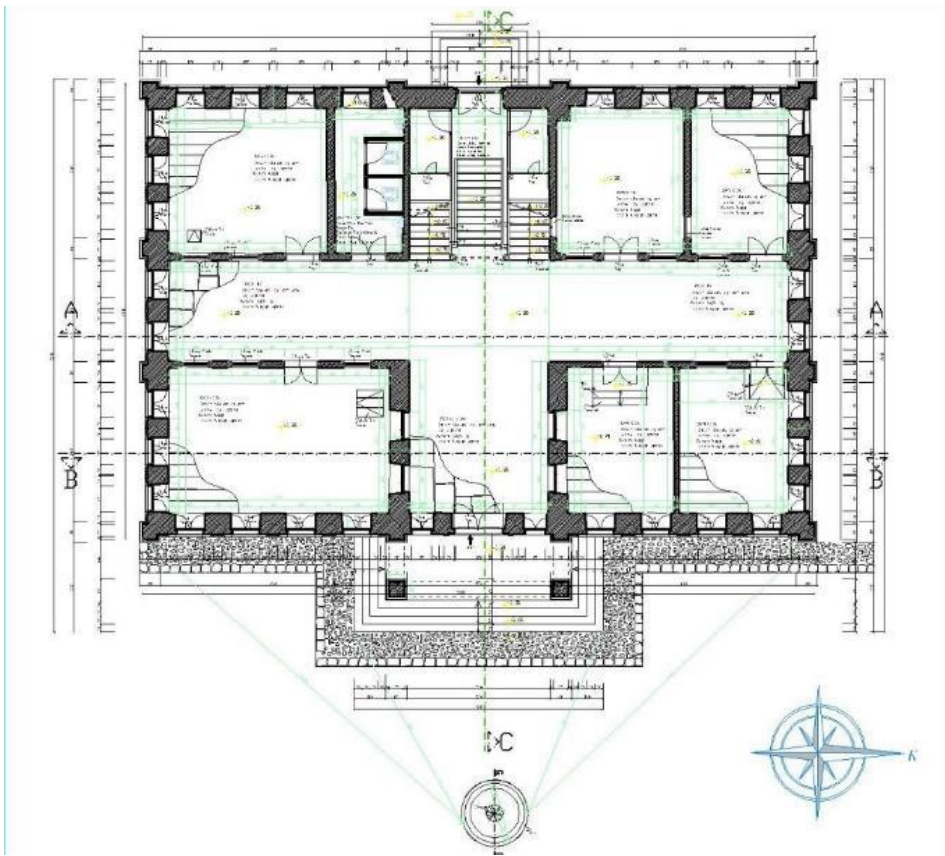
Çizim 174: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Zemin Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

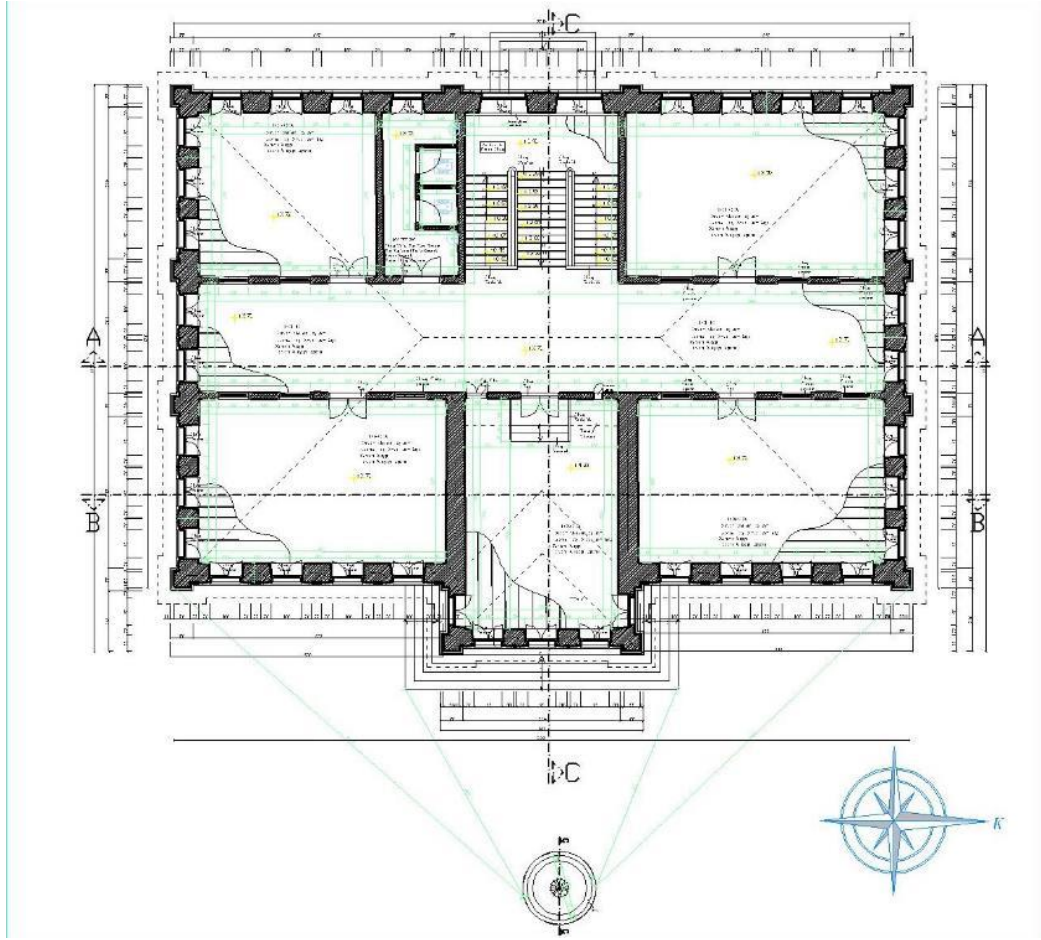
Çizim 175: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Birinci Kat Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

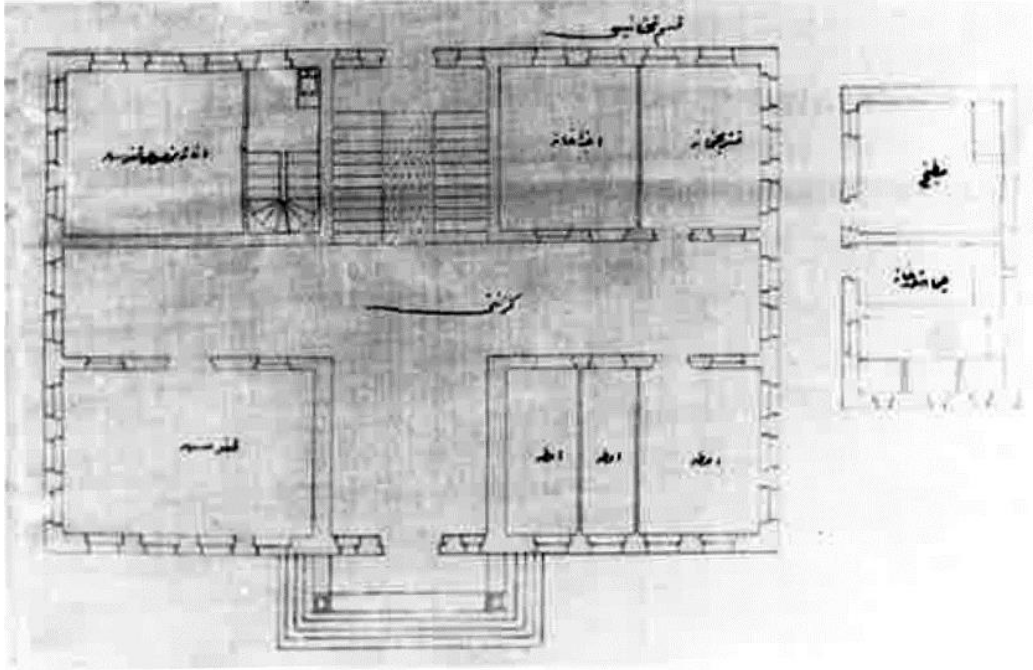
Çizim 176: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Çatı Katı Planı (Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

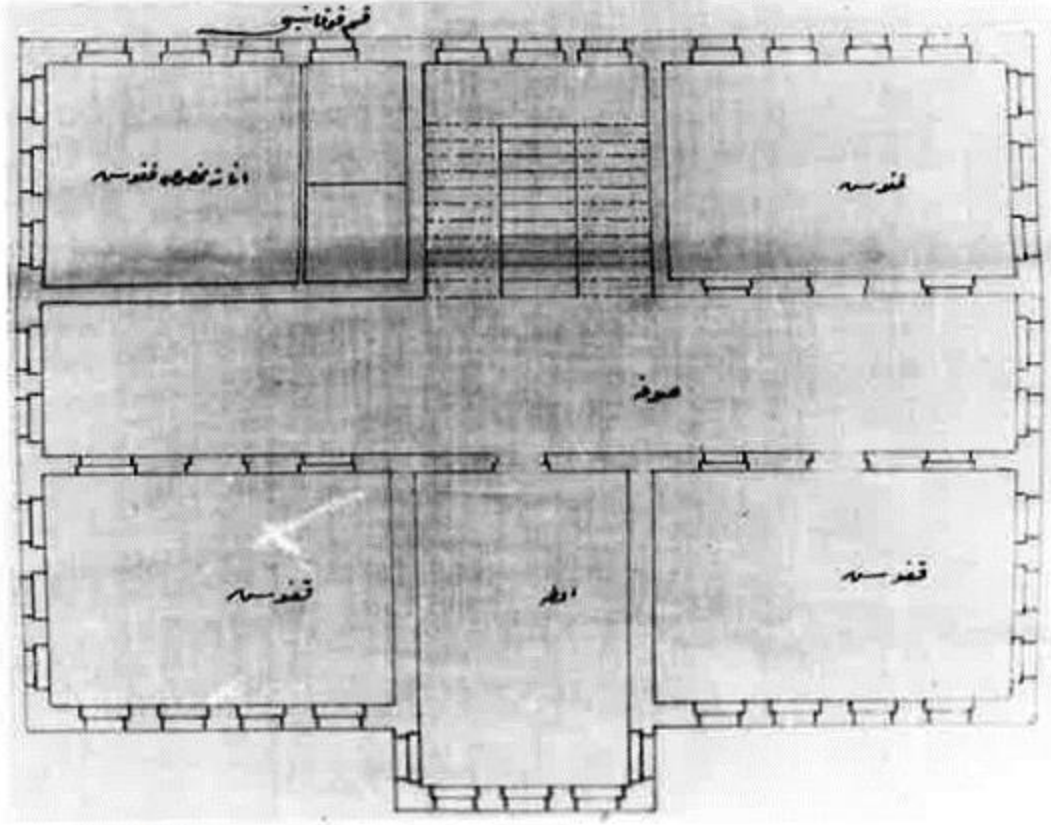
Çizim 177: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Zemin Kat Planı (Karabük Üniversitesi Arşivinden)

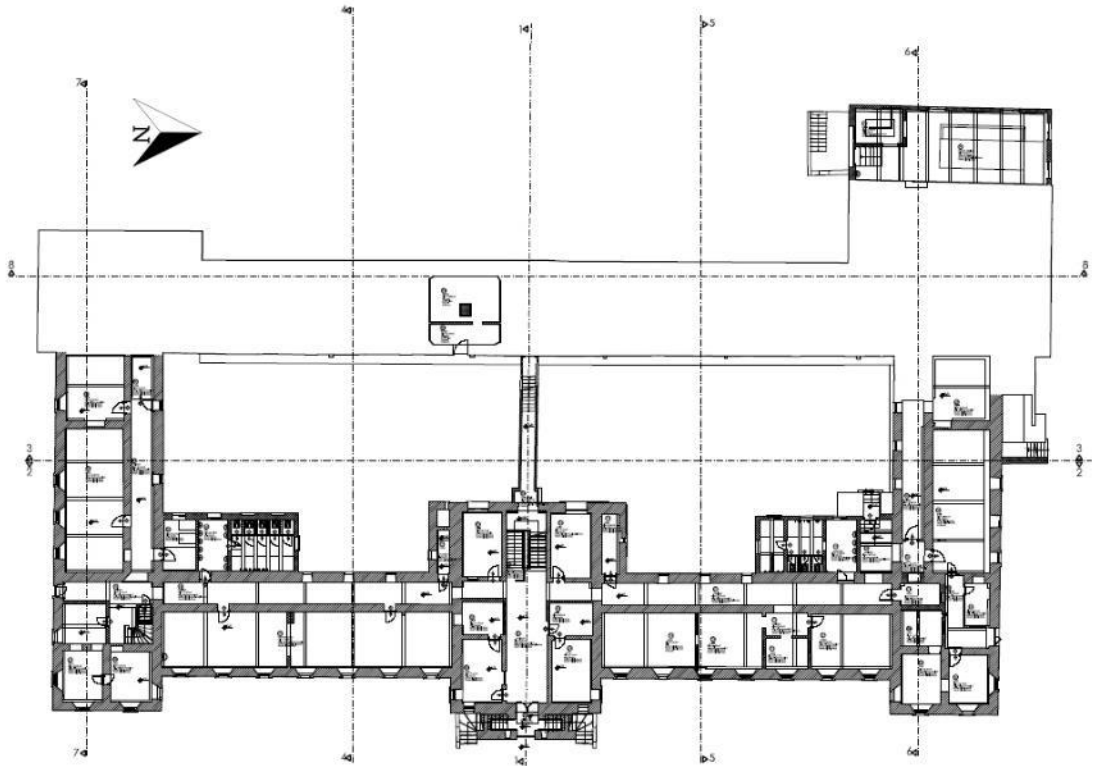
Çizim 178: Karabük Safranbolu Frenji Hastanesi, Birinci Kat Planı (Karabük Üniversitesi Arşivinden)

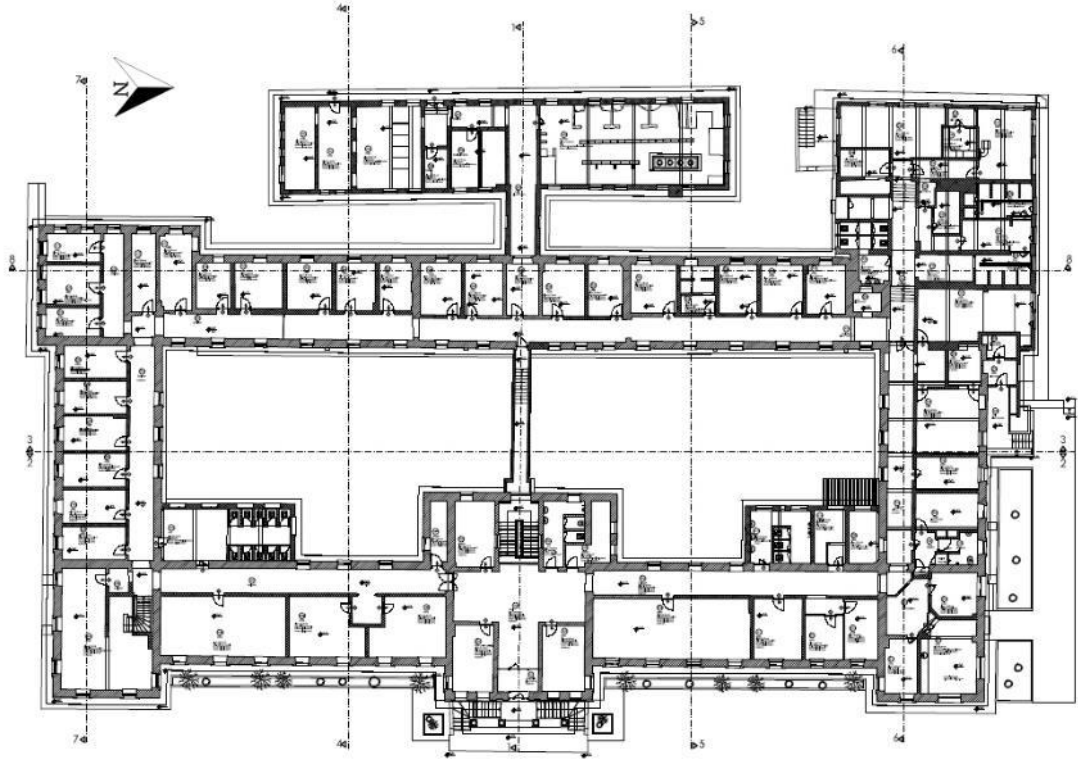
Çizim 179: Karabük Safranbolu Frenji Hastanesi, Orijinal Zemin Kat Planı (E. Kahya, 1981, s. 362)

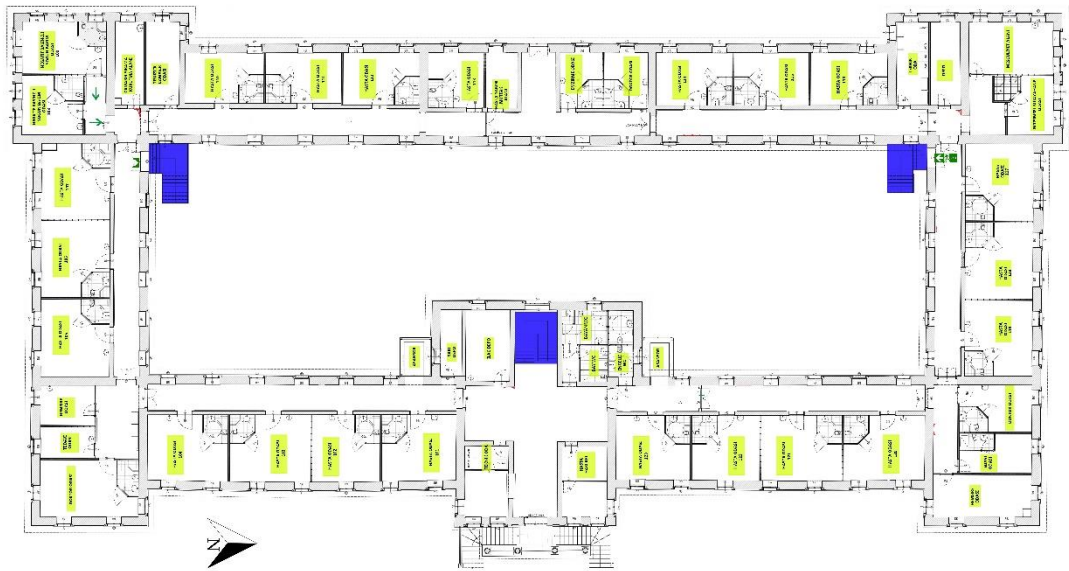
Çizim 180: Karabük Safranbolu Frengi Hastanesi, Orijinal Birinci Kat Planı (E. Kahya, 1981, s. 362)

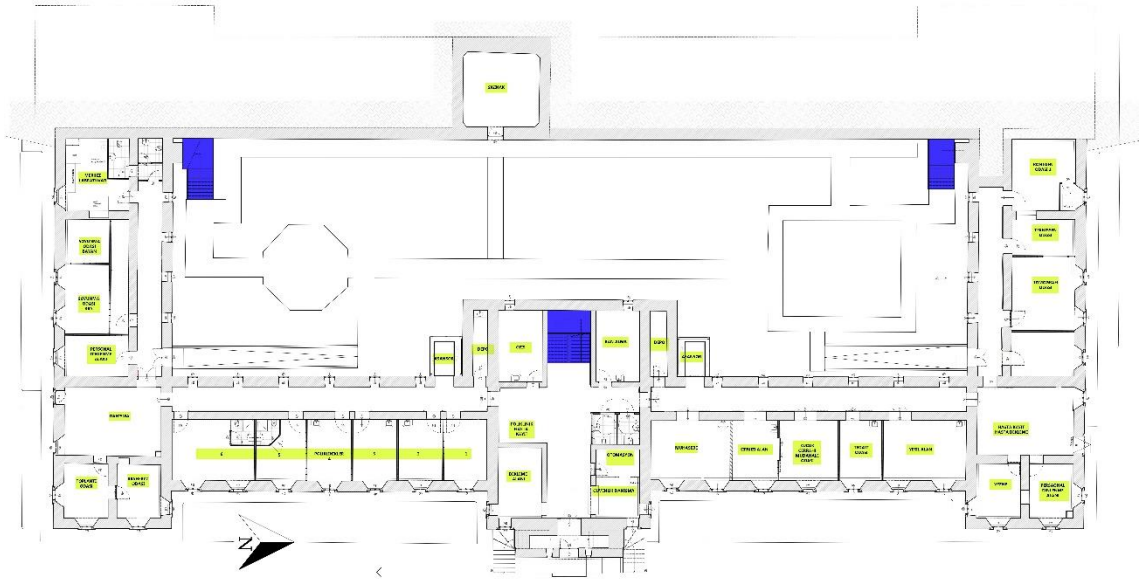
Çizim 181: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, 2015 Yılı Zemin Kat Planı (M. Sabuncuoğlu, 2015)

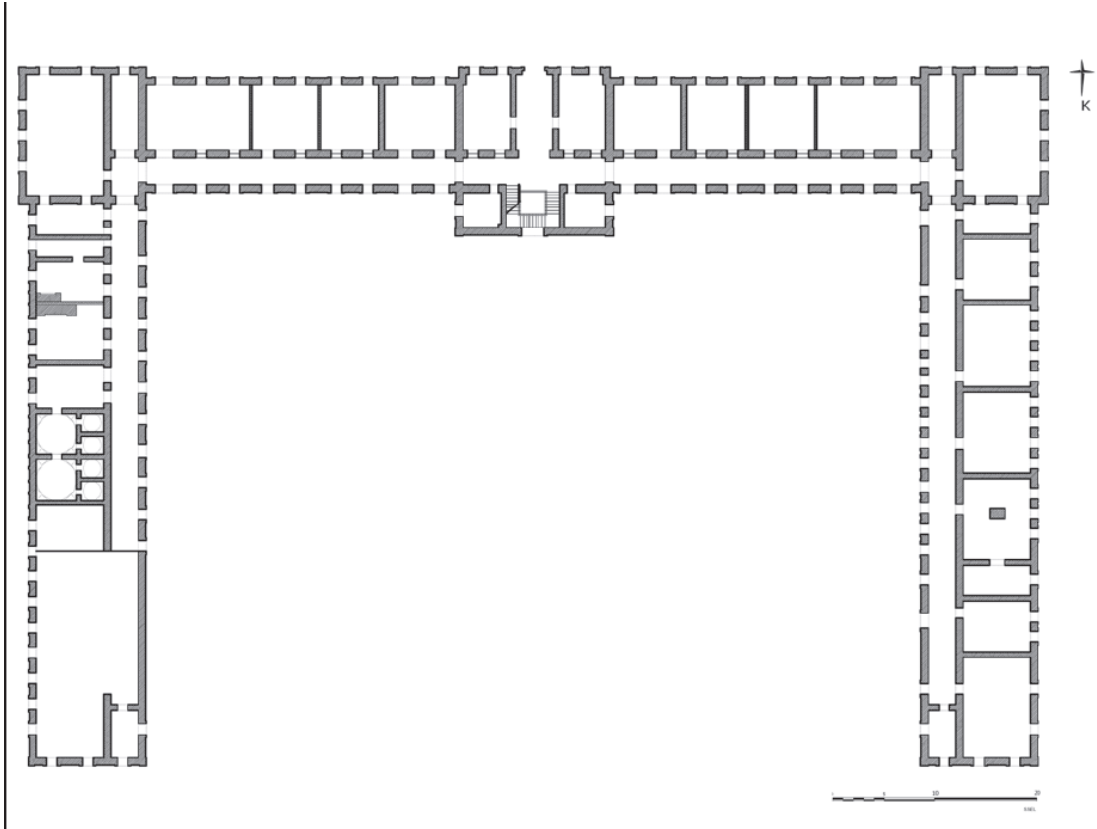
Çizim 182: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, 2015 Yılı Birinci Kat Planı (M. Sabuncuoğlu, 2015)

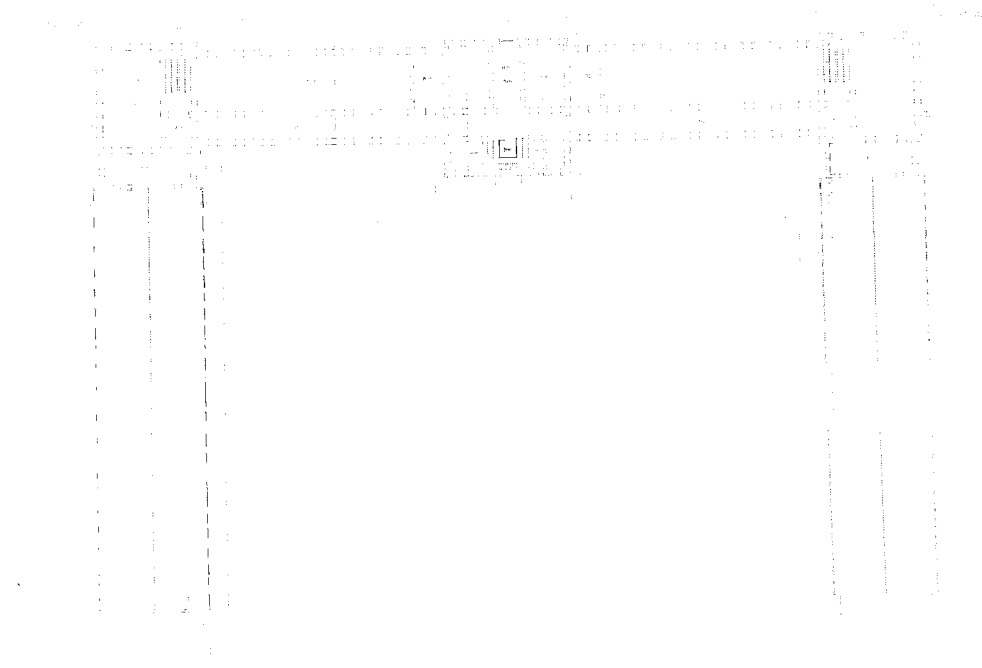
Çizim 183: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin Kat Planı (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivinden)

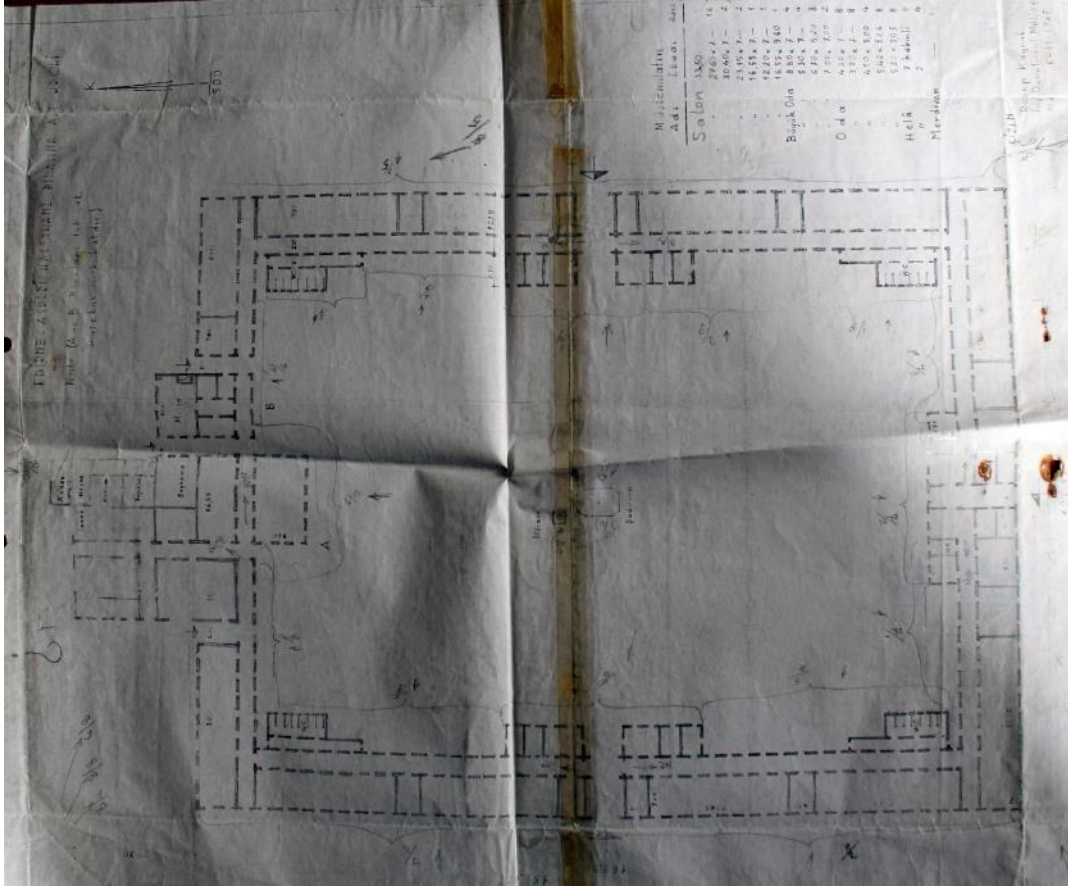
Çizim 184: İstanbul Hadımköy Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivinden)

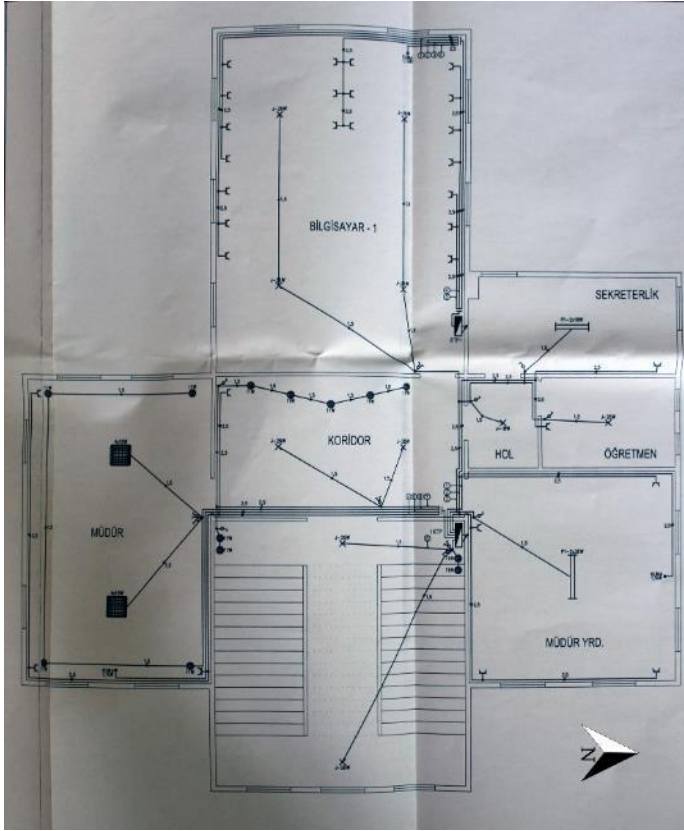
Çizim 185: Edirne Timurtaş Hastanesi Zemin Kat Planı (Servet Ünkan, 2013, s. 77)

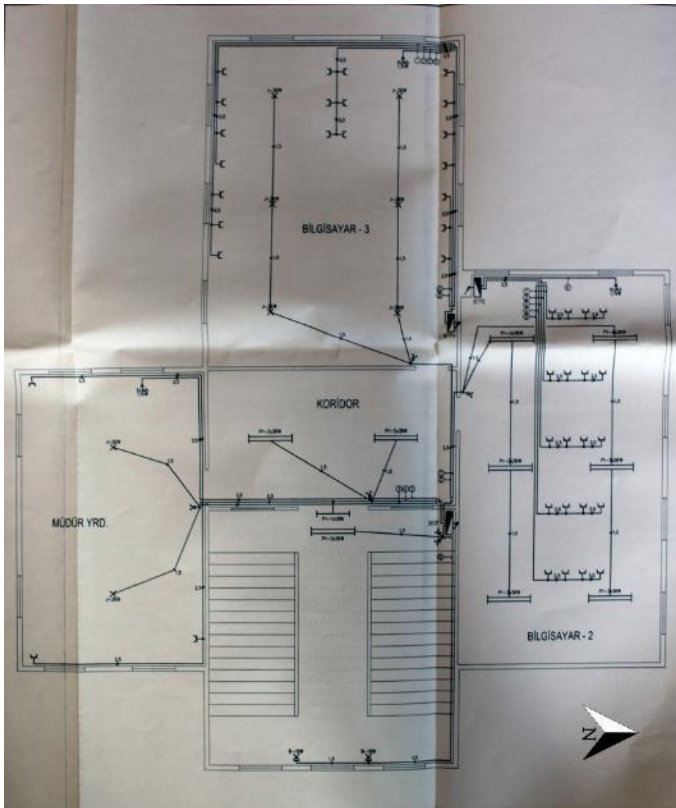
Çizim 186: Edirne Timurtaş Hastanesi Birinci Kat Planı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

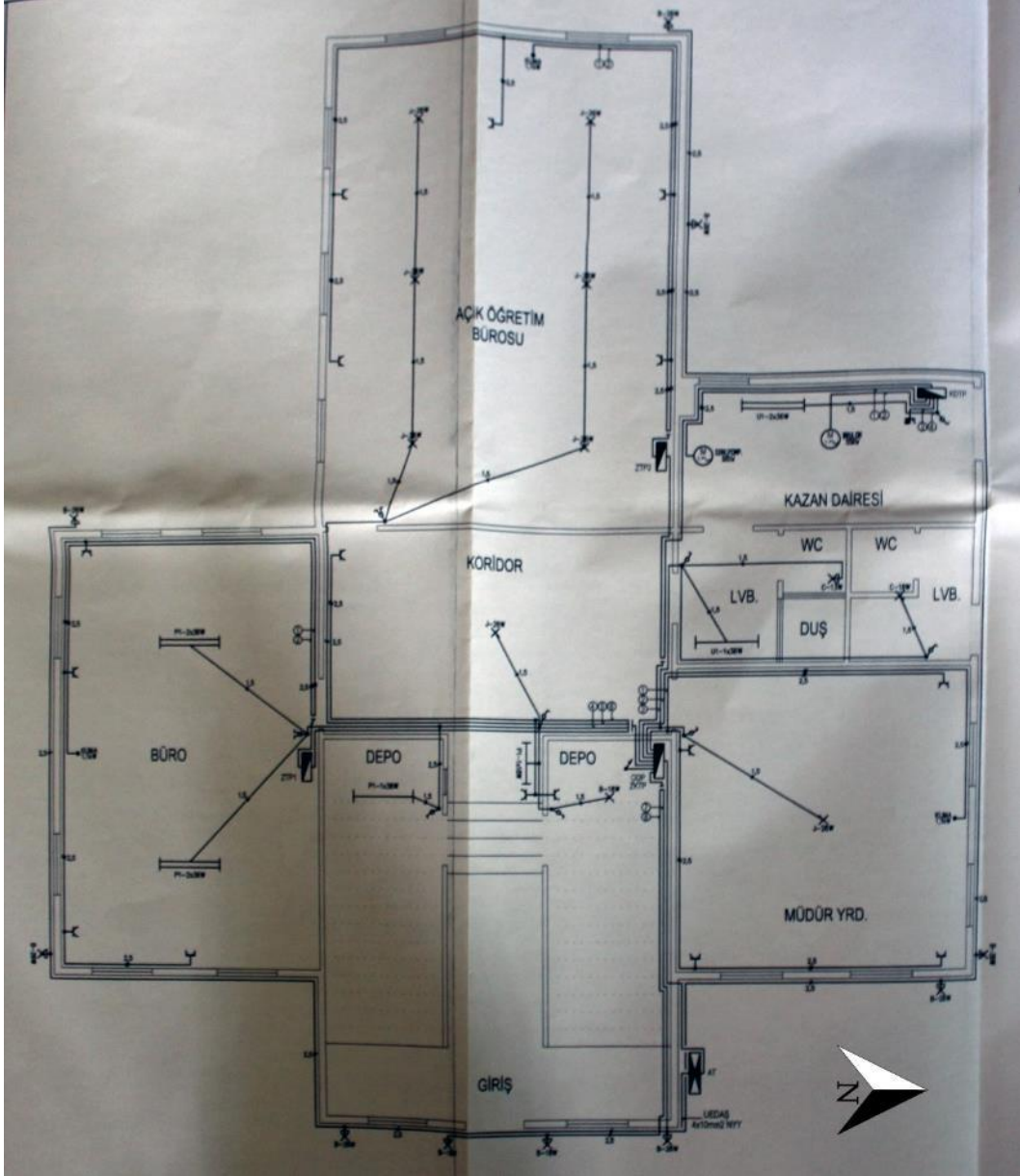
Çizim 187: Edirne Merkez Hastanesi Planı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

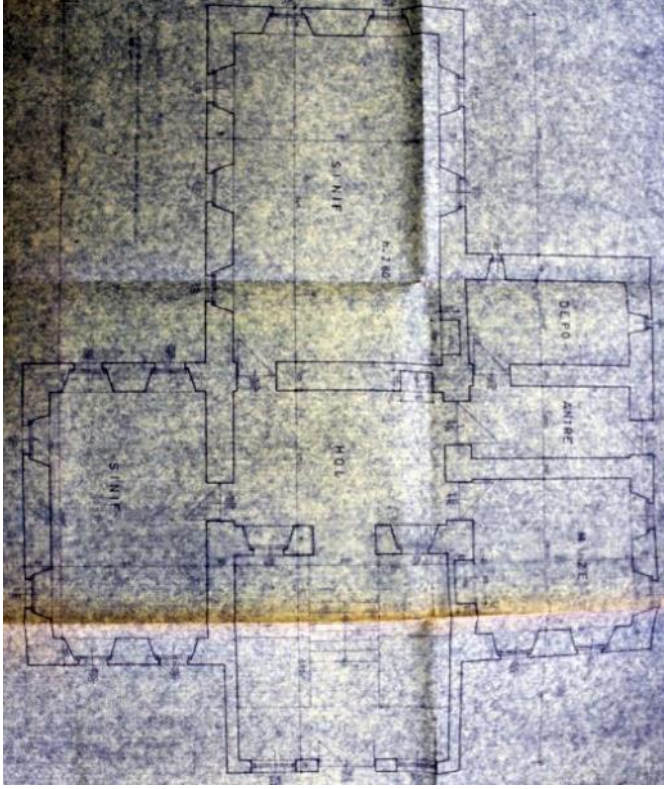
Çizim 188: Balıkesir Gureba Hastanesi Birinci Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)

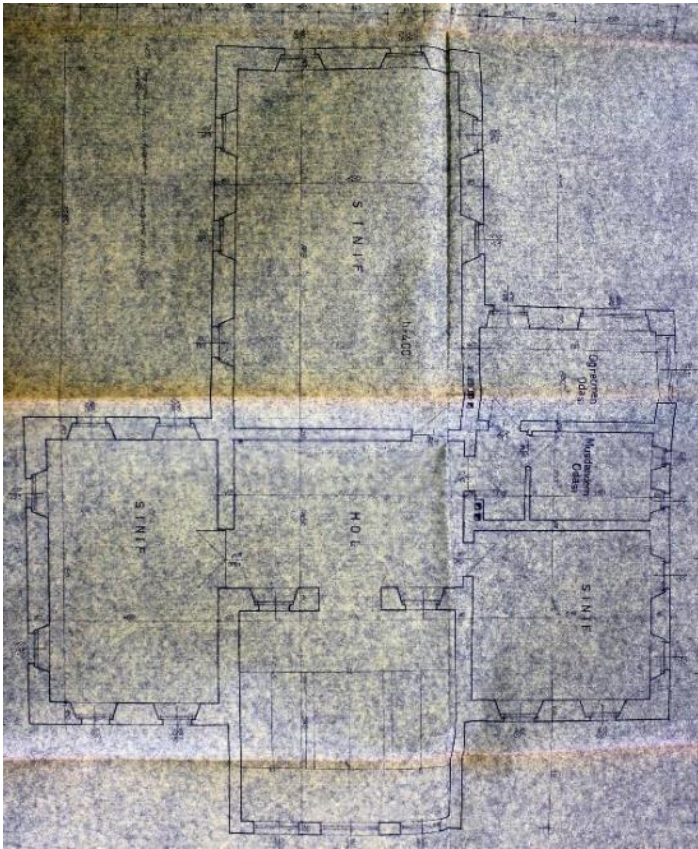
Çizim 189: Balıkesir Gureba Hastanesi İkinci Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)

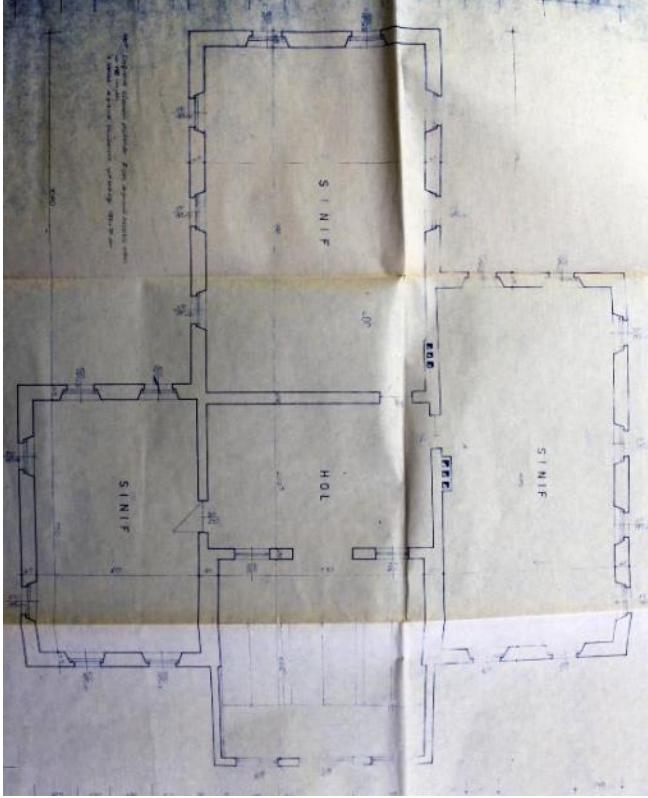
Çizim 190: Balıkesir Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Karesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivinden)

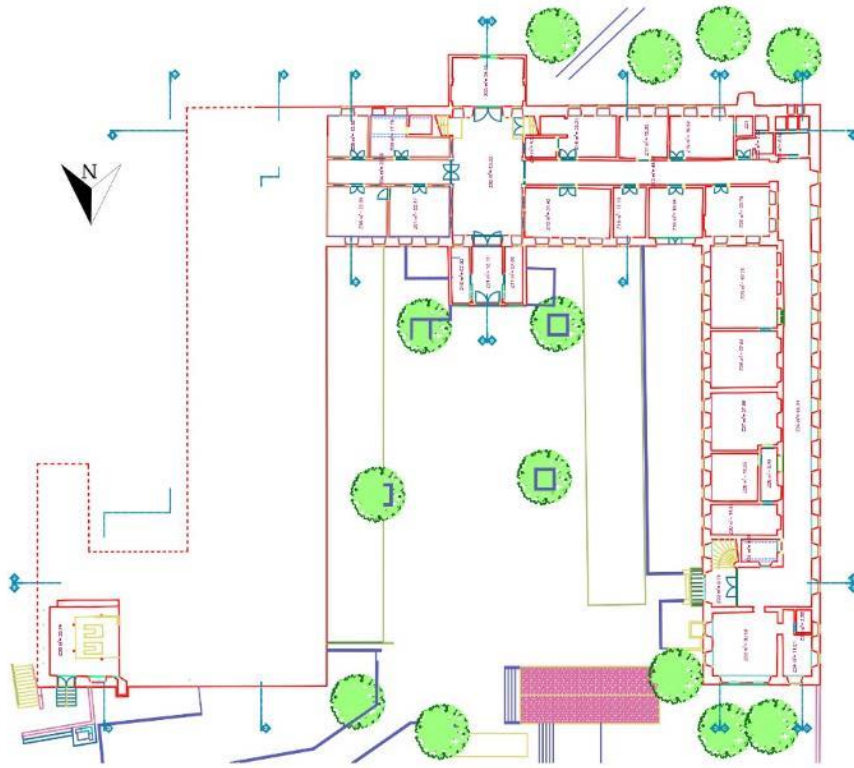
Çizim 192: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı Zemin Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

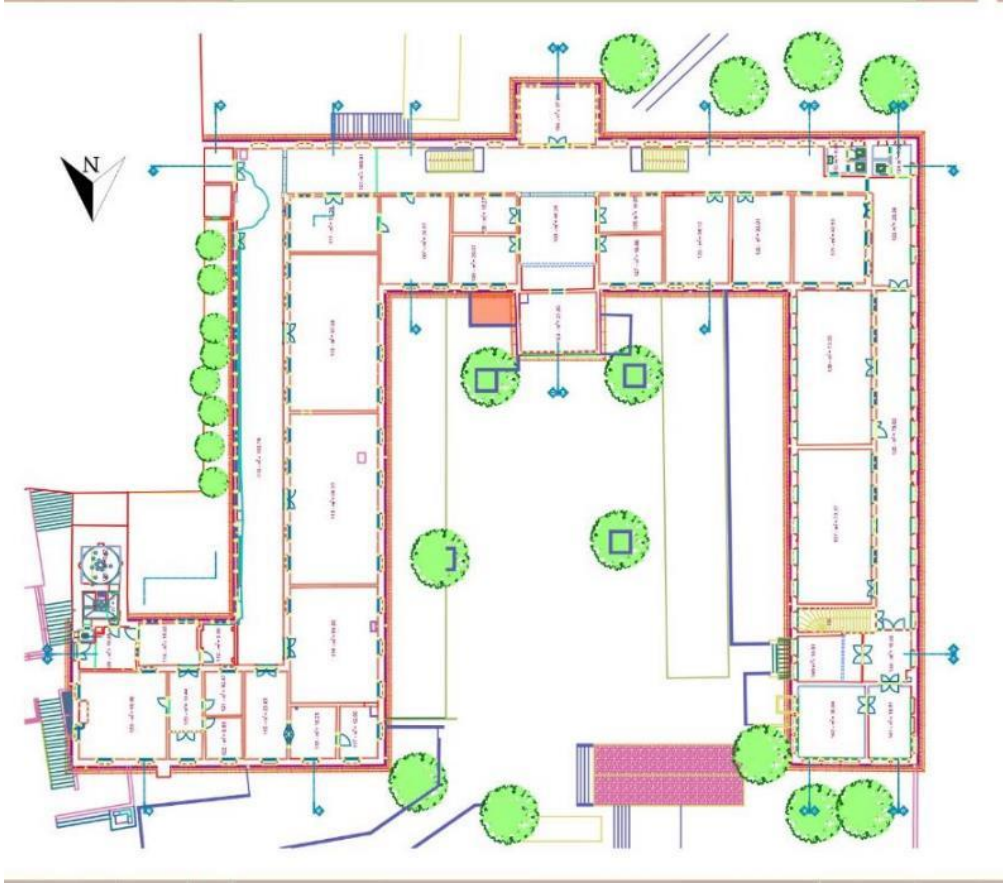
Çizim 193: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı Birinci Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 194: Balıkesir Gureba Hastanesi, 1981 Yılı İkinci Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Çizim 195: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 196: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Birinci Kat Planı (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 197: İstanbul Jeremya Hastanesi Zemin Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 690)

Çizim 198: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 692)

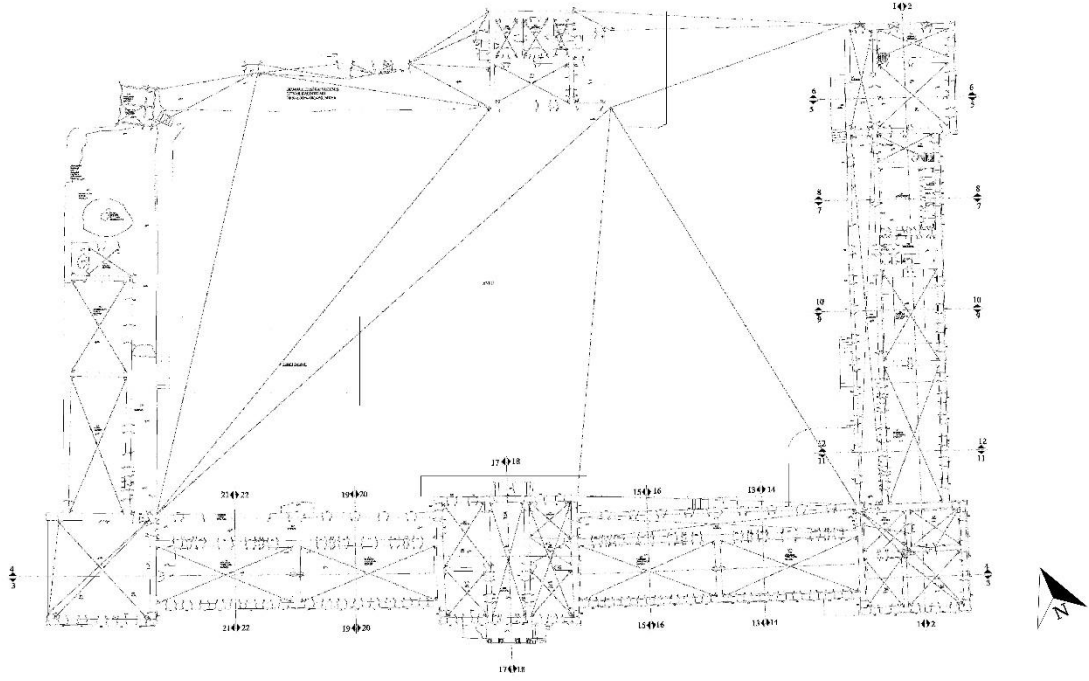
Çizim 199: İstanbul Jeremy Hastanesi Çatı Katı Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 693)

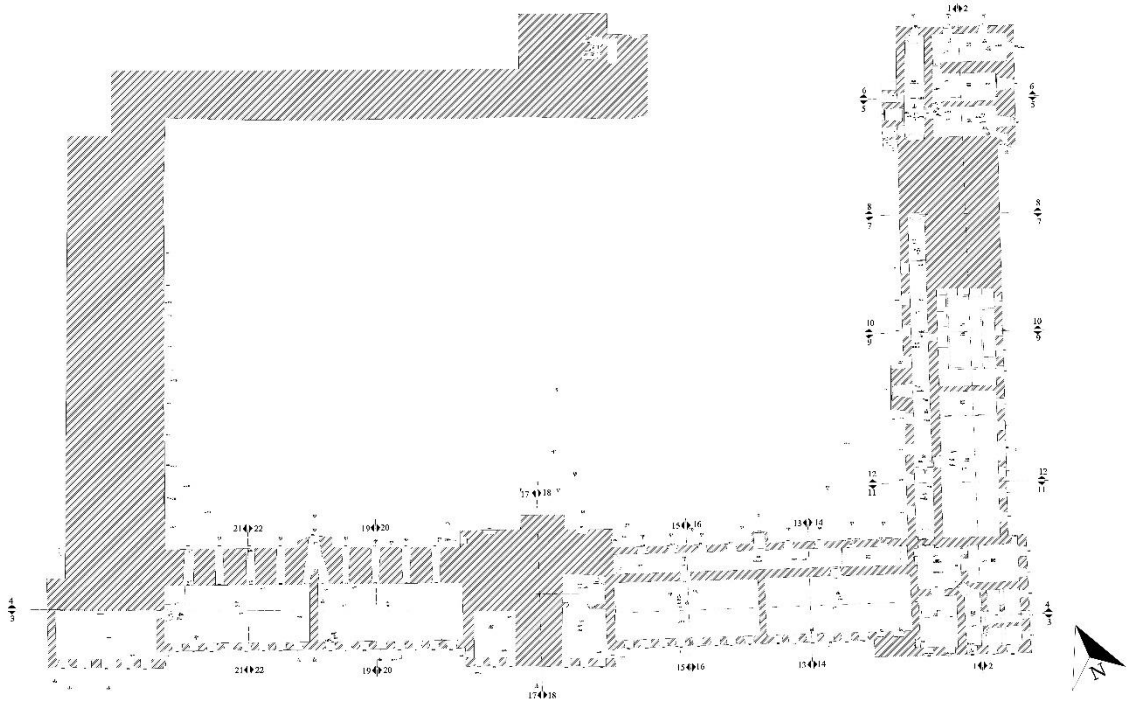
Çizim 200: İstanbul Jeremy Hastanesi İkinci Bodrum Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 687)

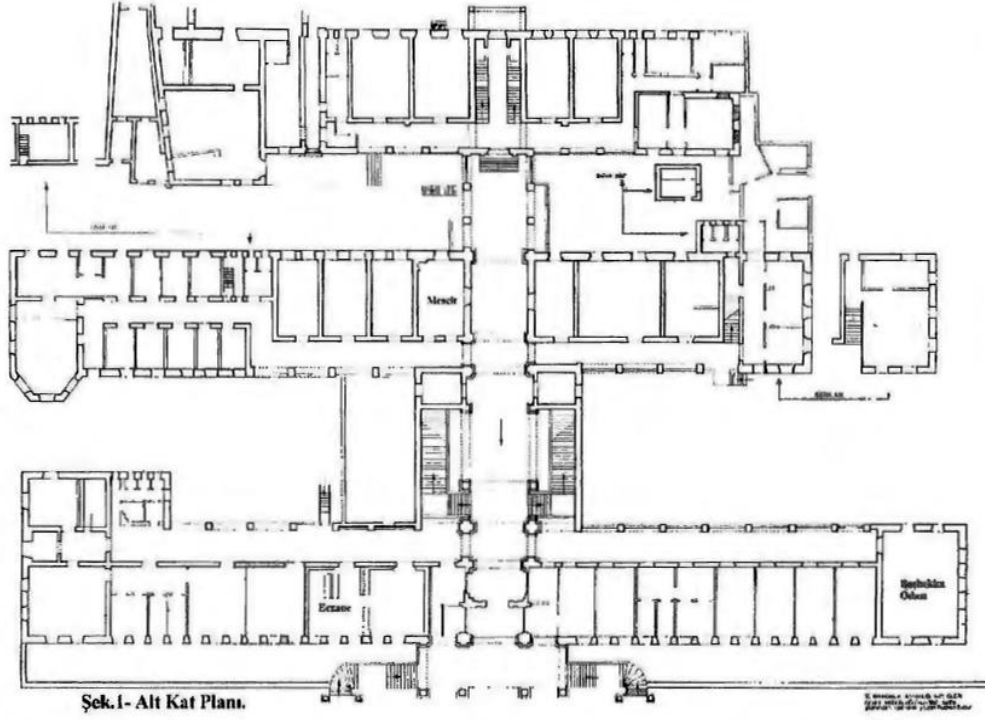
Çizim 201: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Bodrum Kat Planı (Z. E. Ekim, 2019, s. 688)

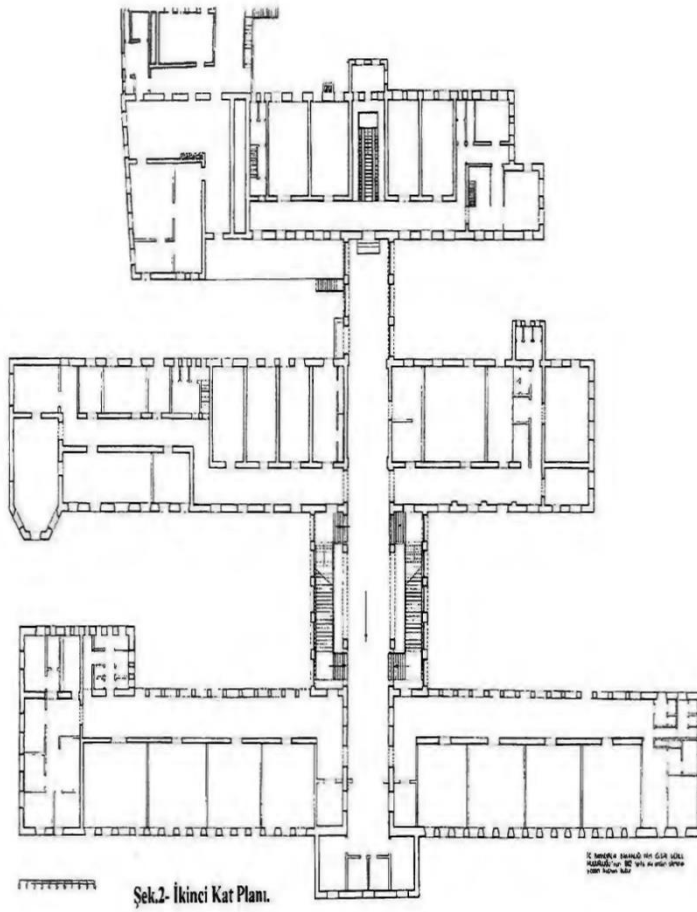
Çizim 202: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (S.Yiğit, 2010)

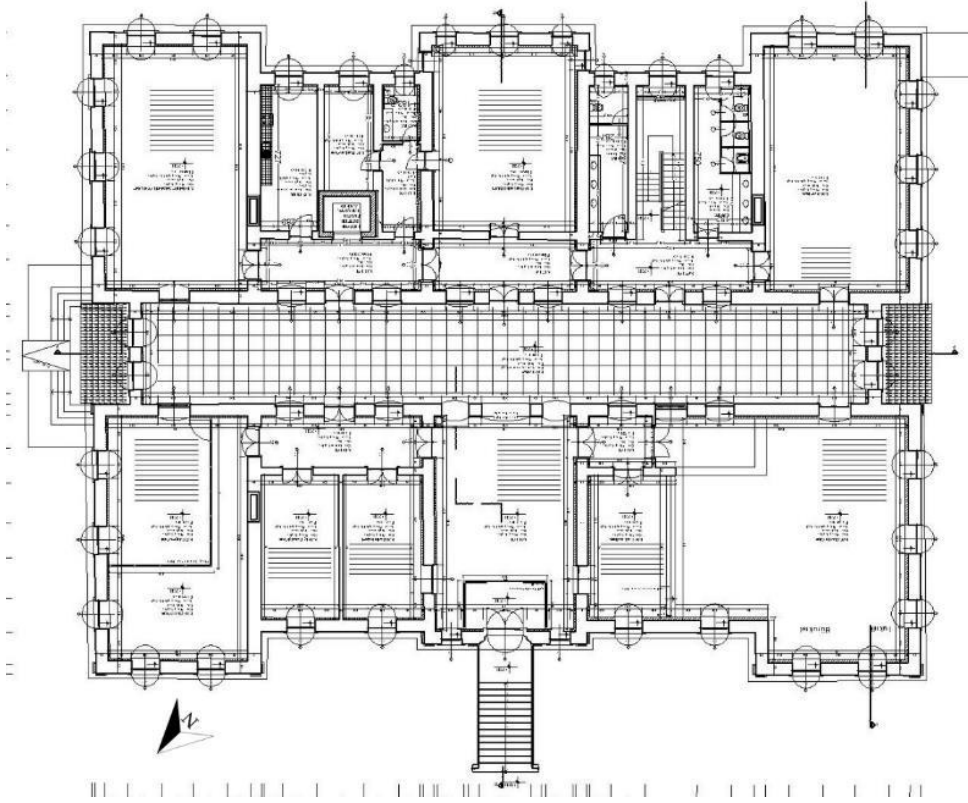
Çizim 203: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Bodrum Kat Planı (S.Yiğit, 2010)

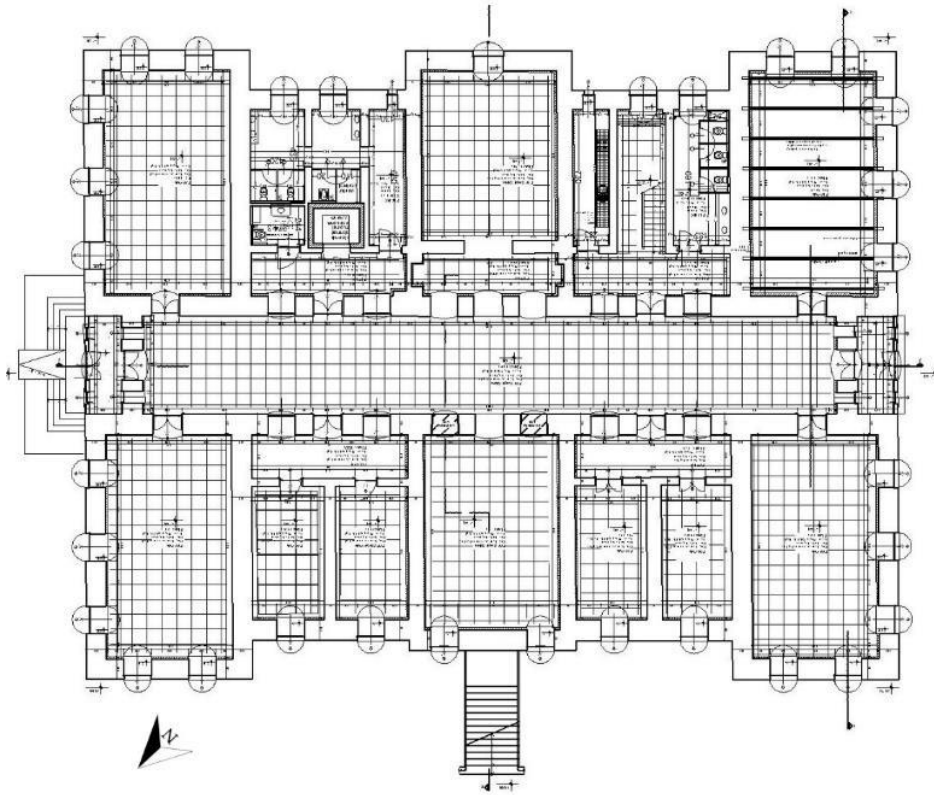
Çizim 204: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Zemin Kat Planı (R. Bubur, 2002, s.164)

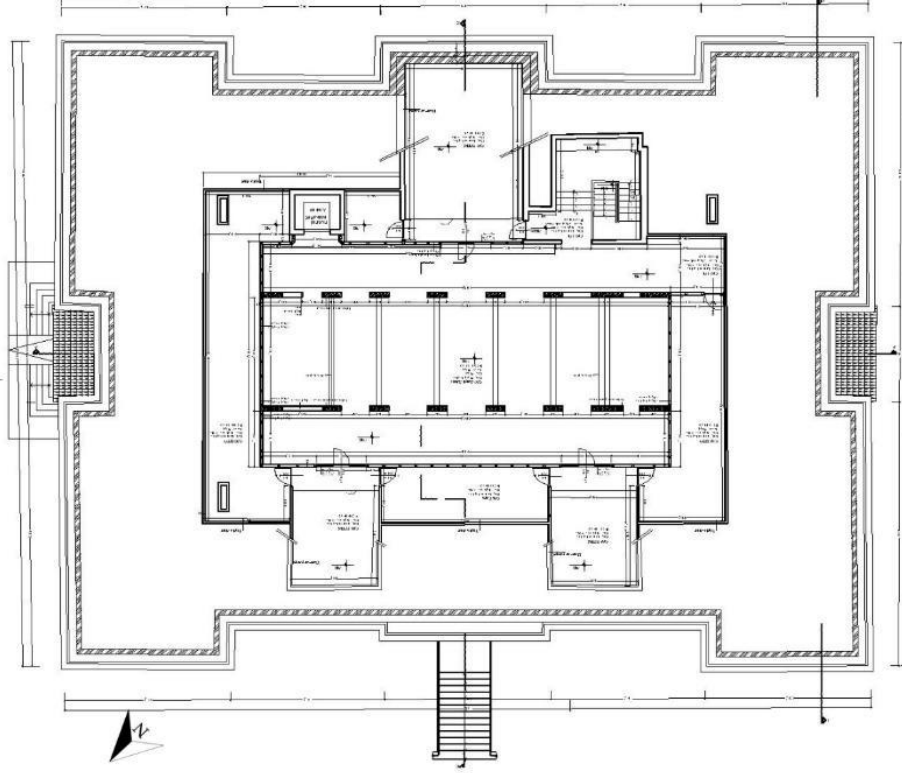
Çizim 205: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Birinci Kat Planı (R. Bubur, 2002, s.168)

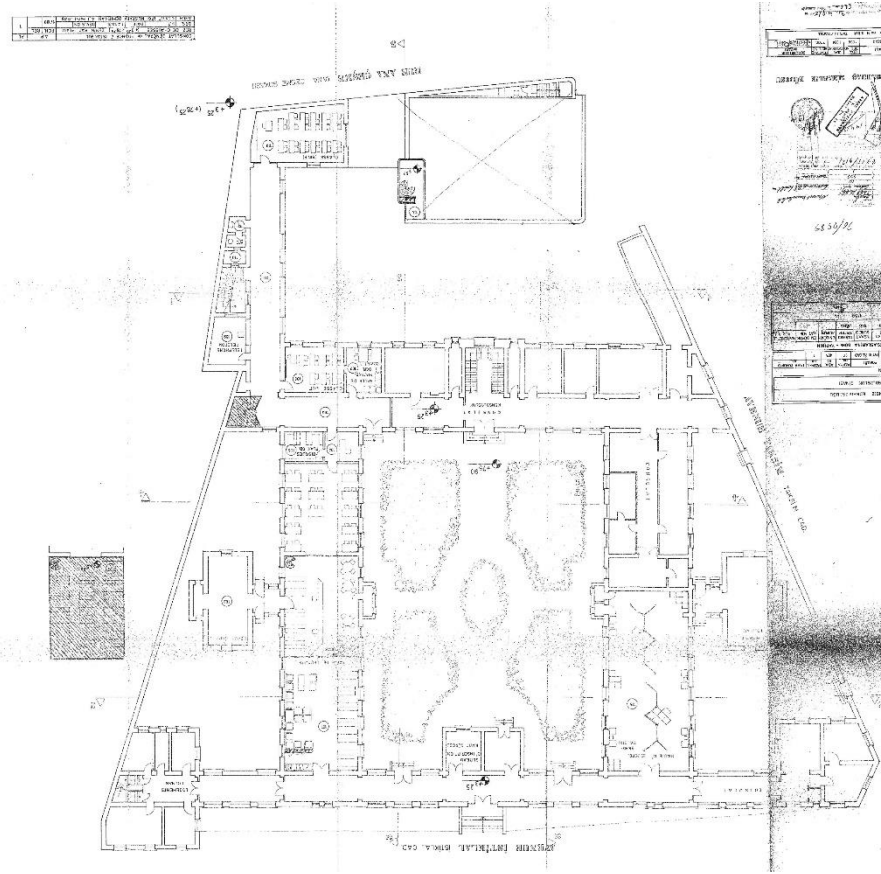
Çizim 206: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Birinci Kat Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)

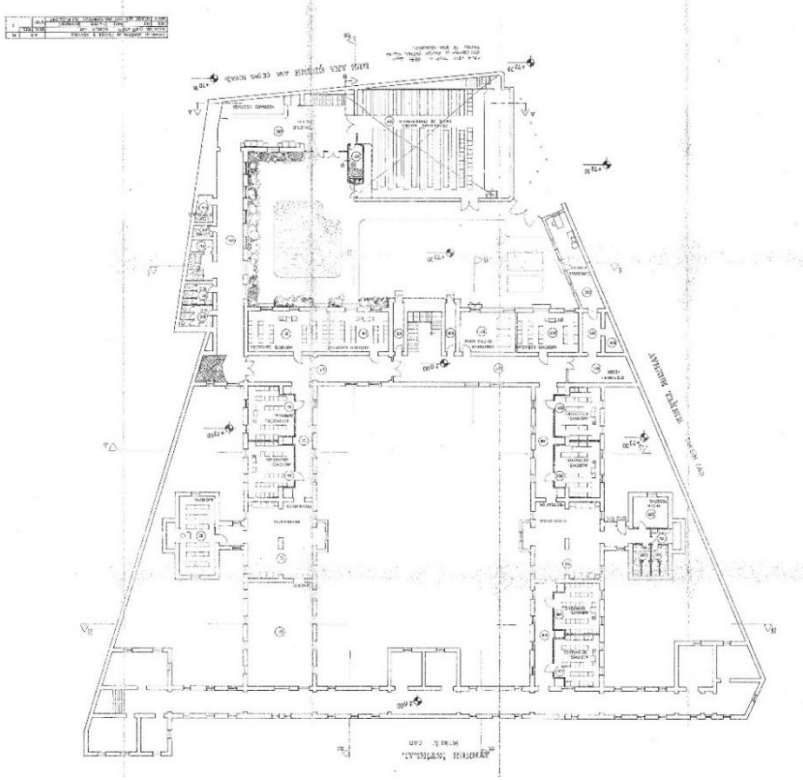
Çizim 207: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Zemin Kat Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)

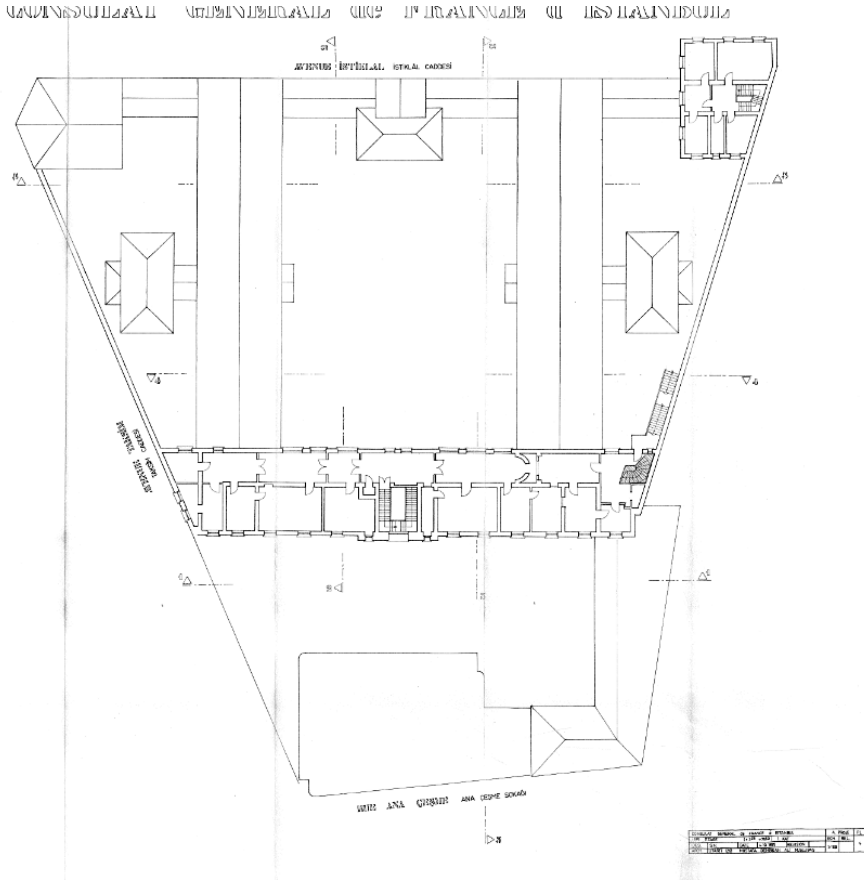
Çizim 208: İstanbul Zeytinburnu Askeri Hastanesi Çatı Katı Planı (Zeytinburnu Belediyesi Arşivinden)

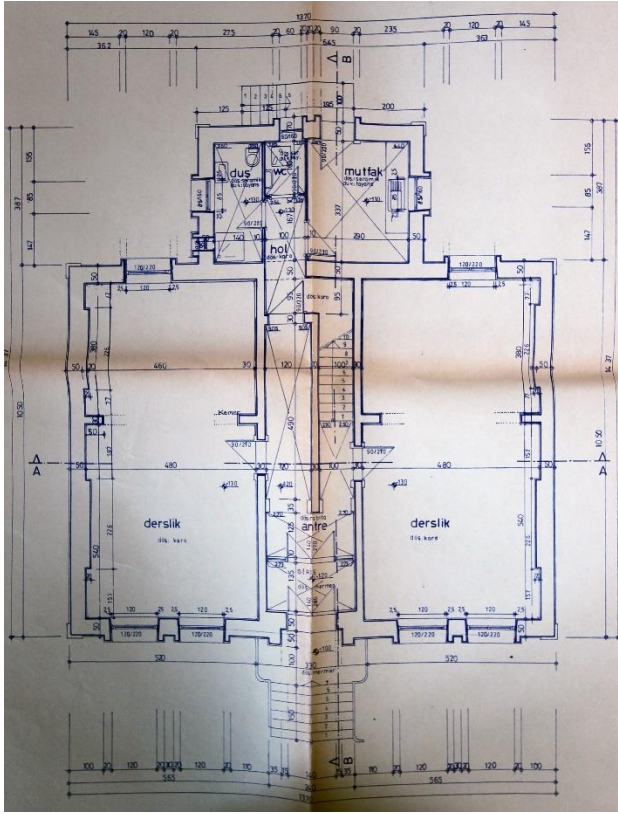
Çizim 209: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Zemin Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

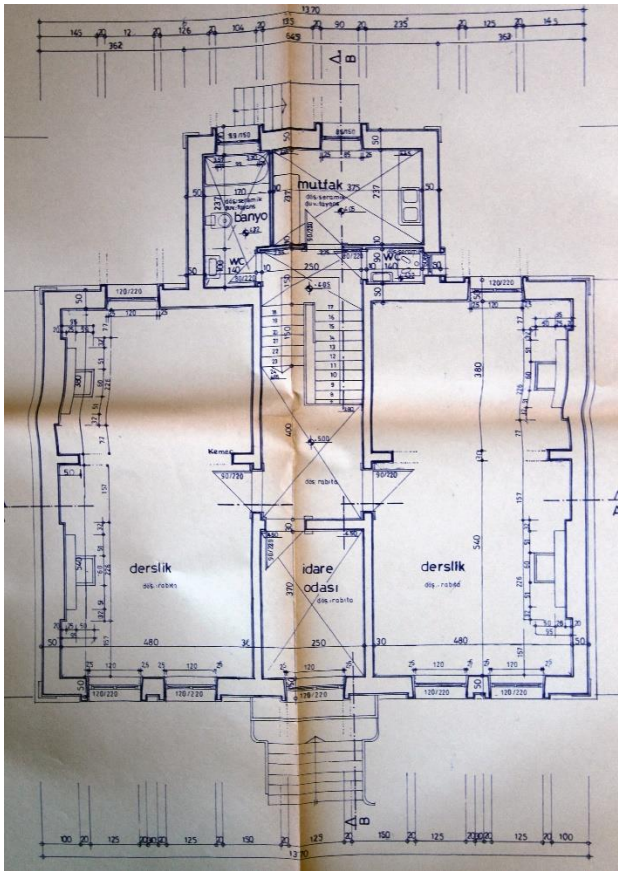
Çizim 210: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

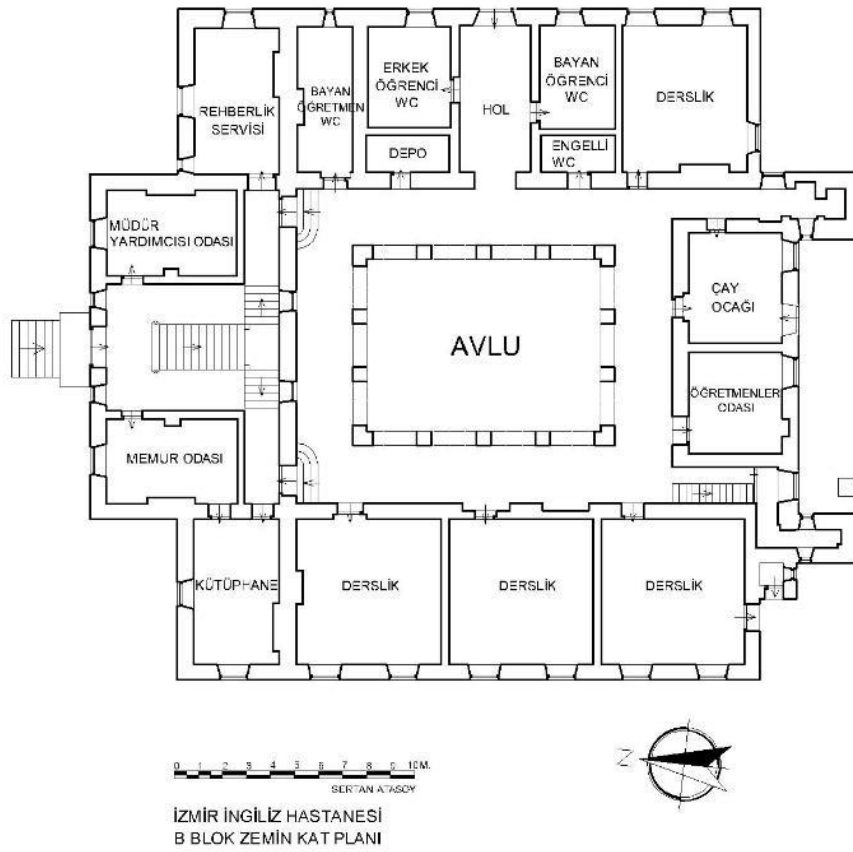
Çizim 211: İstanbul Henri Giffard Hastanesi, Birinci Kat Planı (Beyoğlu Belediyesi Arşivinden)

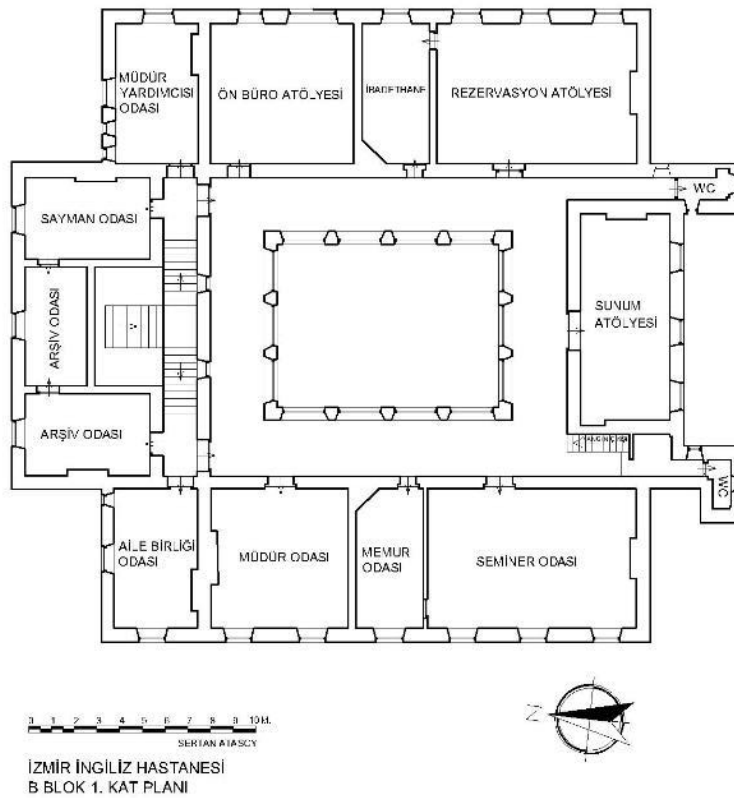
Çizim 213: İzmir İngiliz Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Konak Belediyesi Arşivinden)

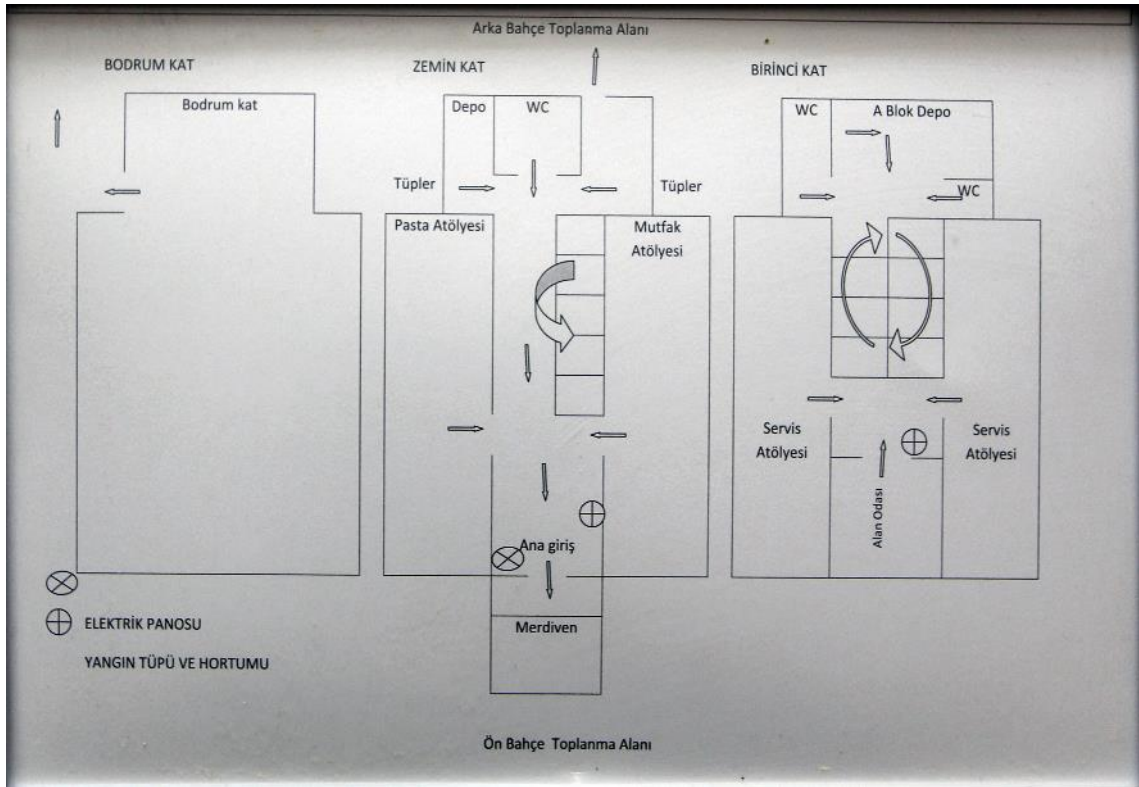
Çizim 214: İzmir İngiliz Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Konak Belediyesi Arşivinden)

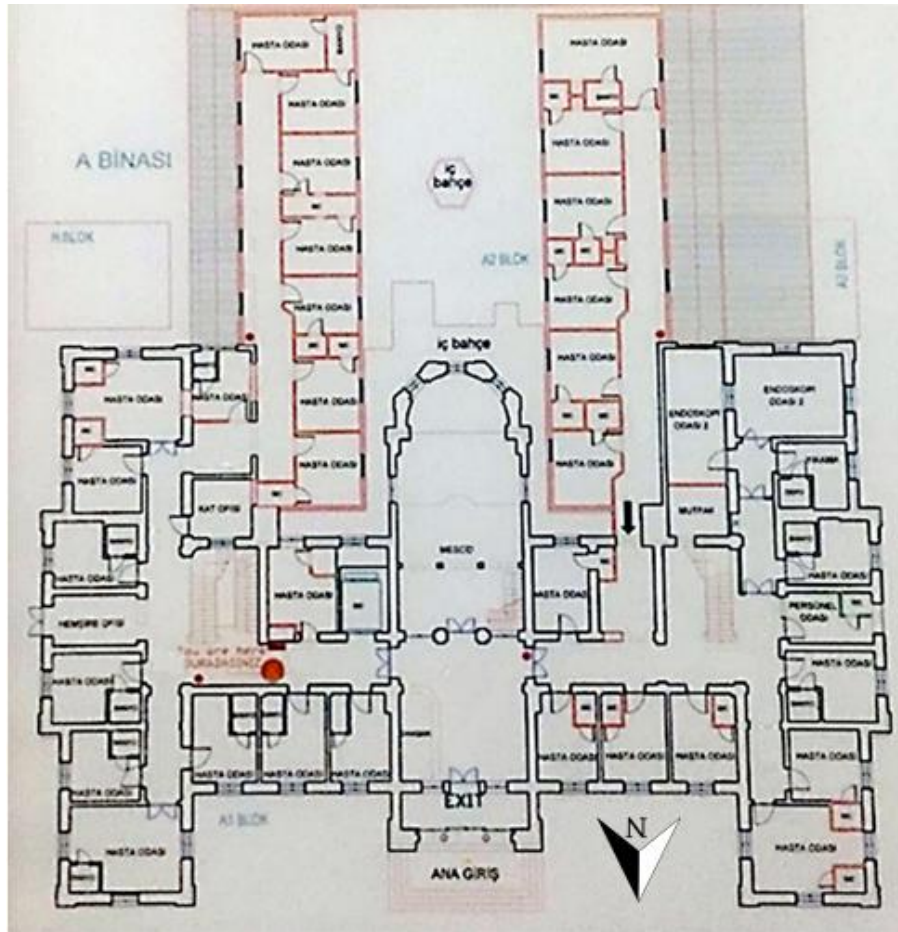
Çizim 215: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Zemin Kat Planı

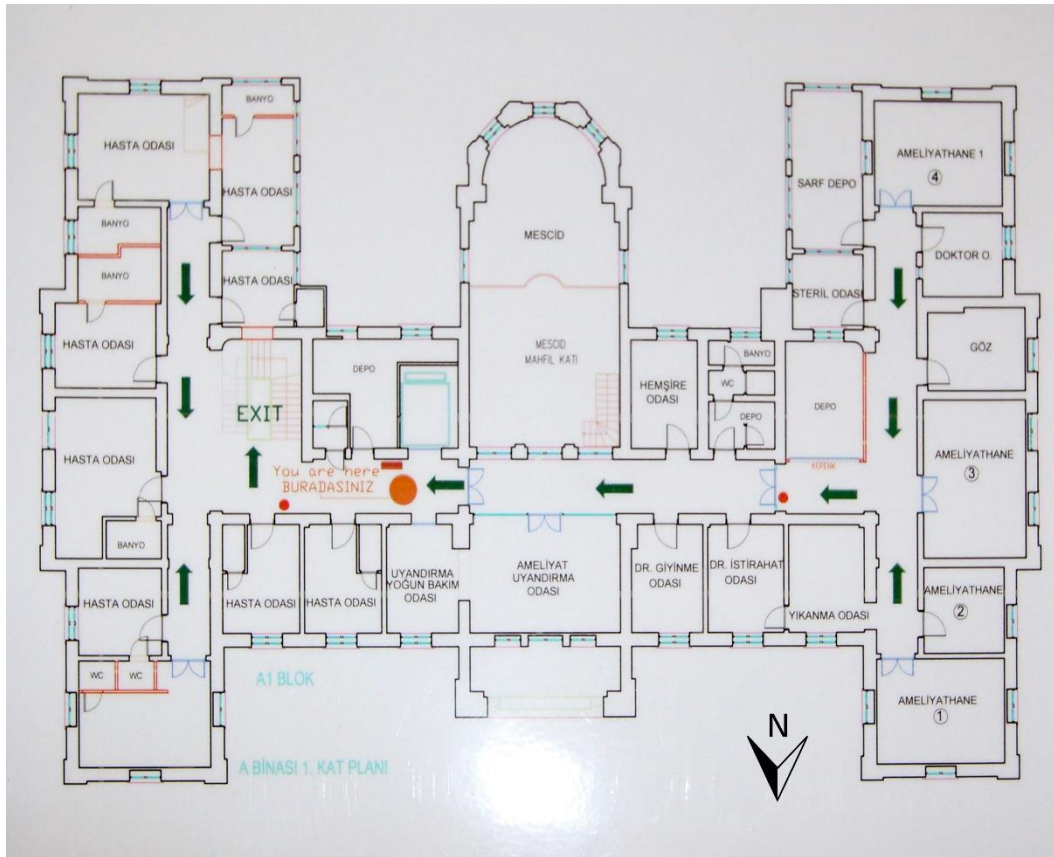
Çizim 216: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Birinci Kat Planı

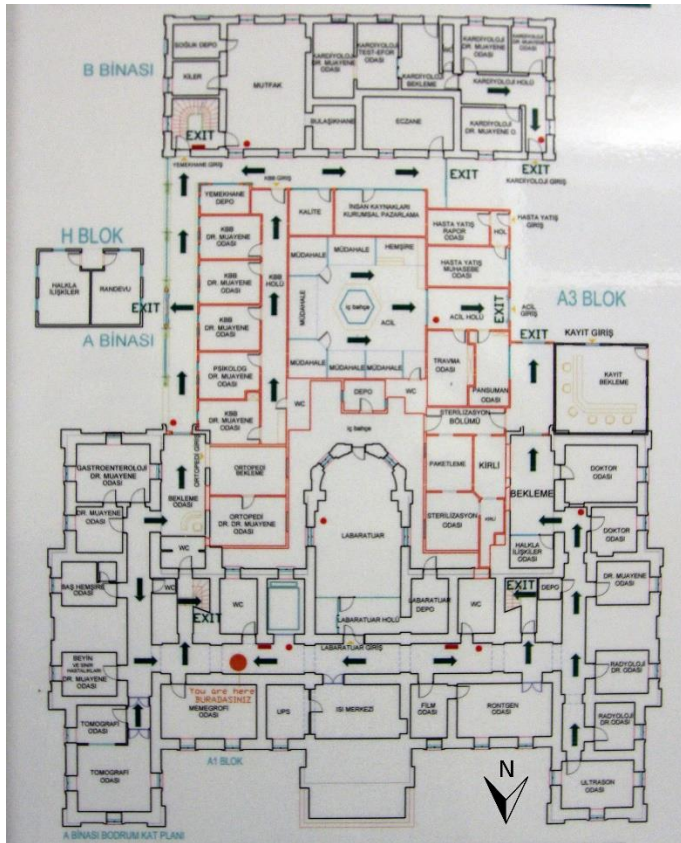
Çizim 217: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok Kat Krokileri

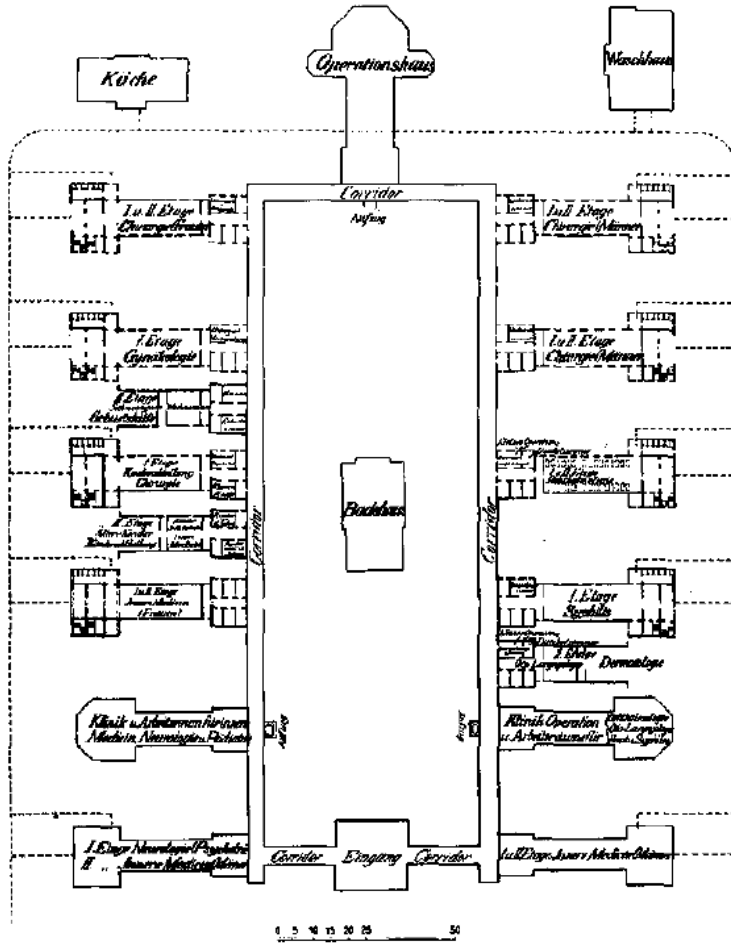
Çizim 218: İstanbul Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

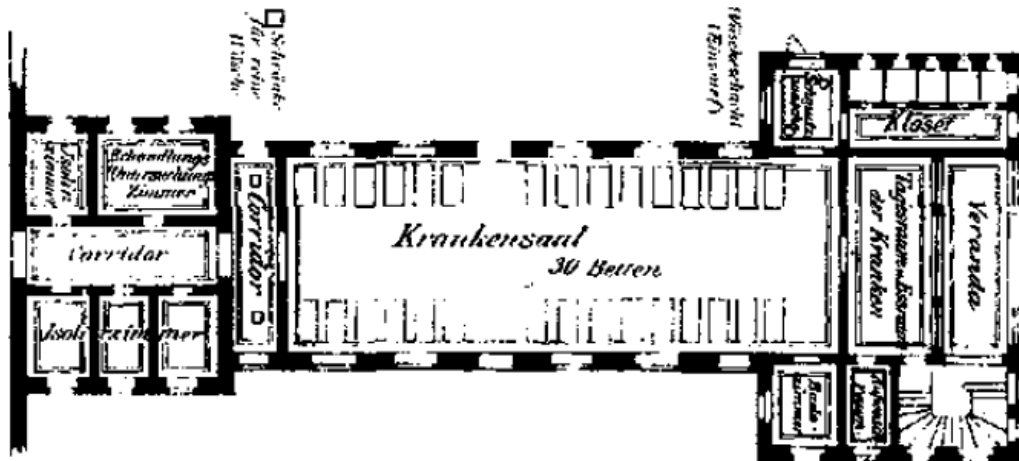
Çizim 219: İstanbul Bulgar Hastanesi, Birinci Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

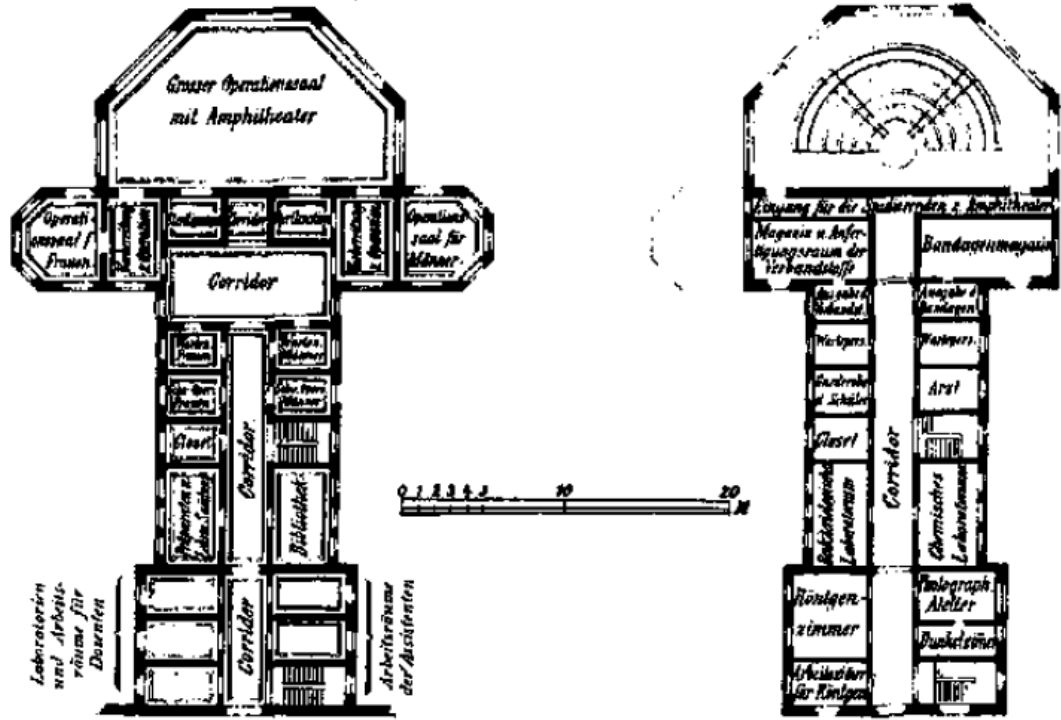
Çizim 220: İstanbul Bulgar Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

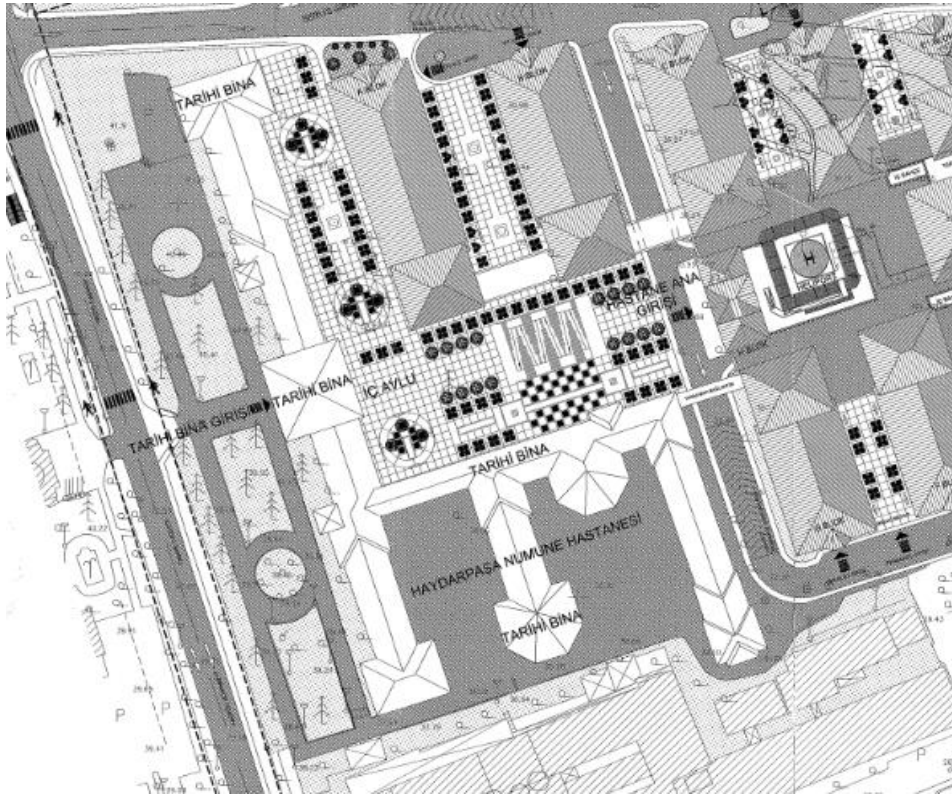
Çizim 221: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Plan (Y. Yavuz, 1988, s. 134)

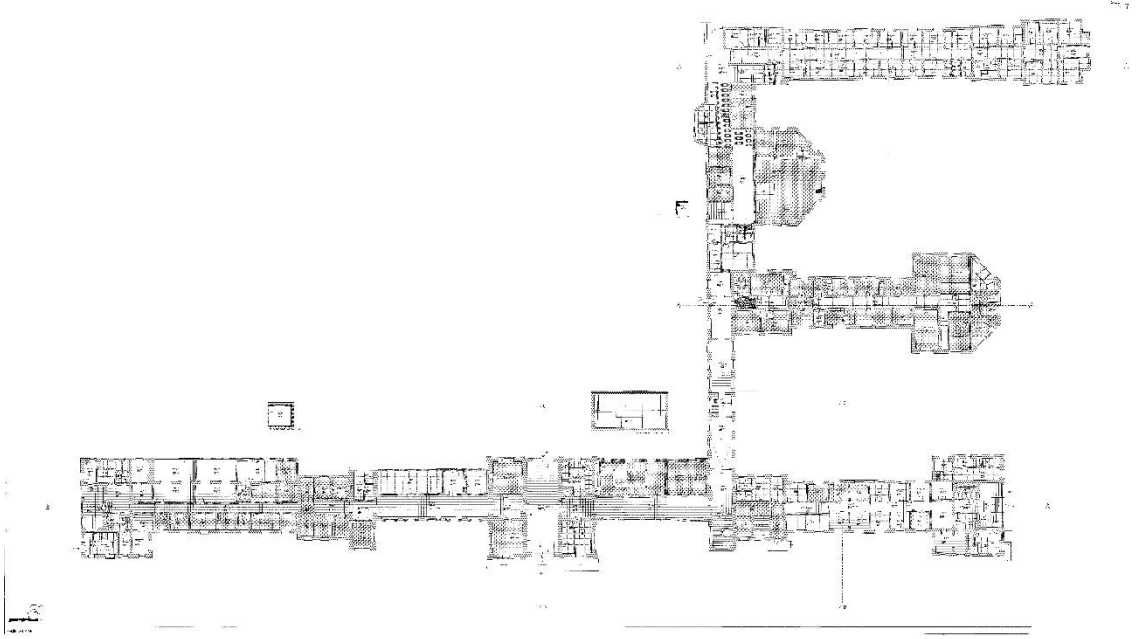
Çizim 222: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Üçüncü Blok Planı (Y. Yavuz, 1988, s. 135)

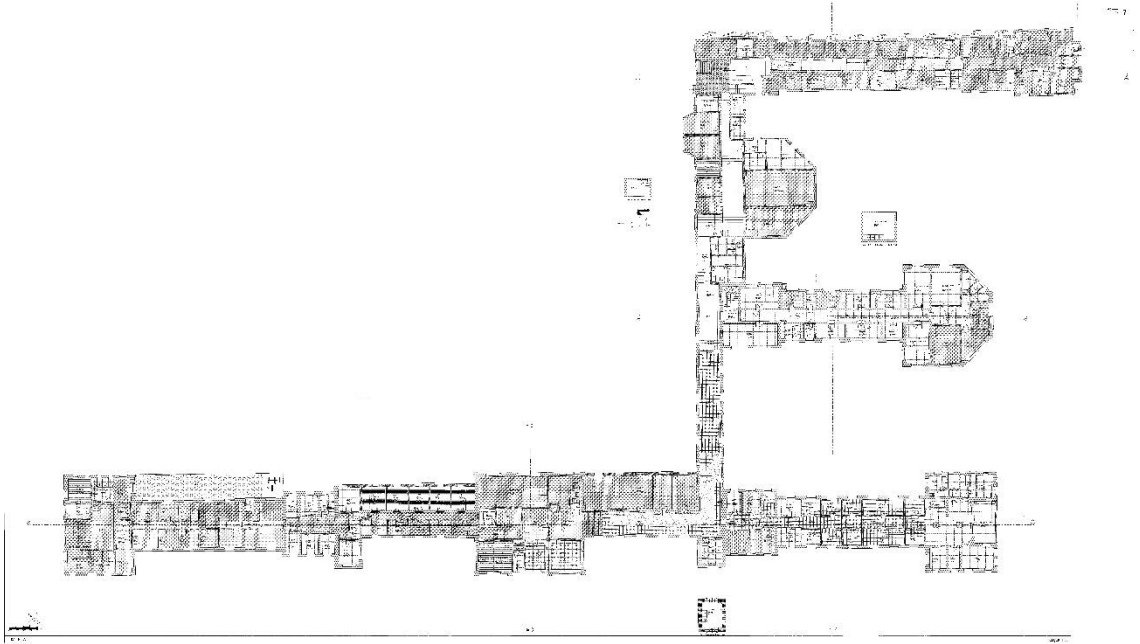
Çizim 223: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dr. Rieder tarafından Tasarlanan Dördüncü Blok Planı (Y. Yavuz, 1988, s. 135)

Çizim 224: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi Vaziyet Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

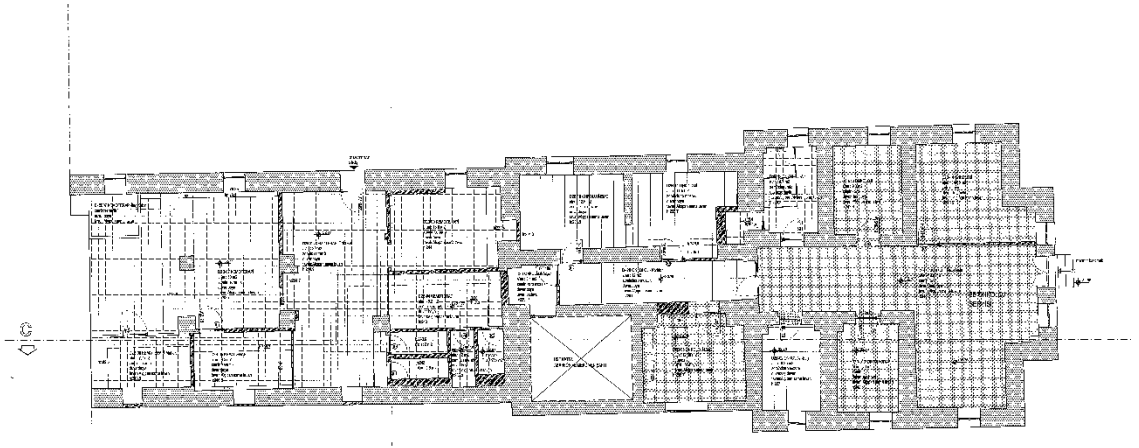
Çizim 225: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

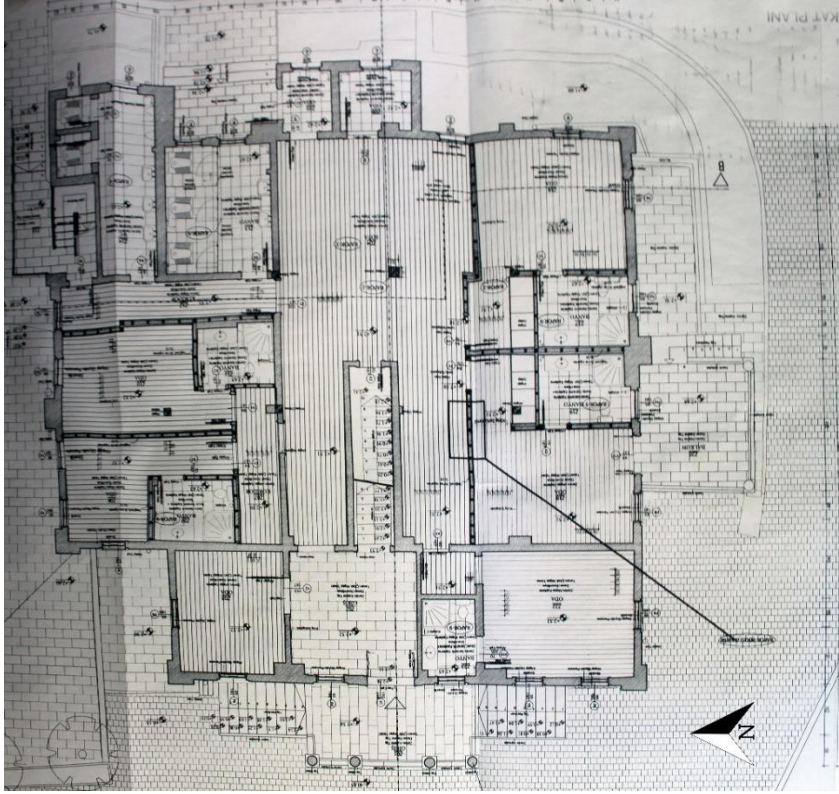
Çizim 226: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

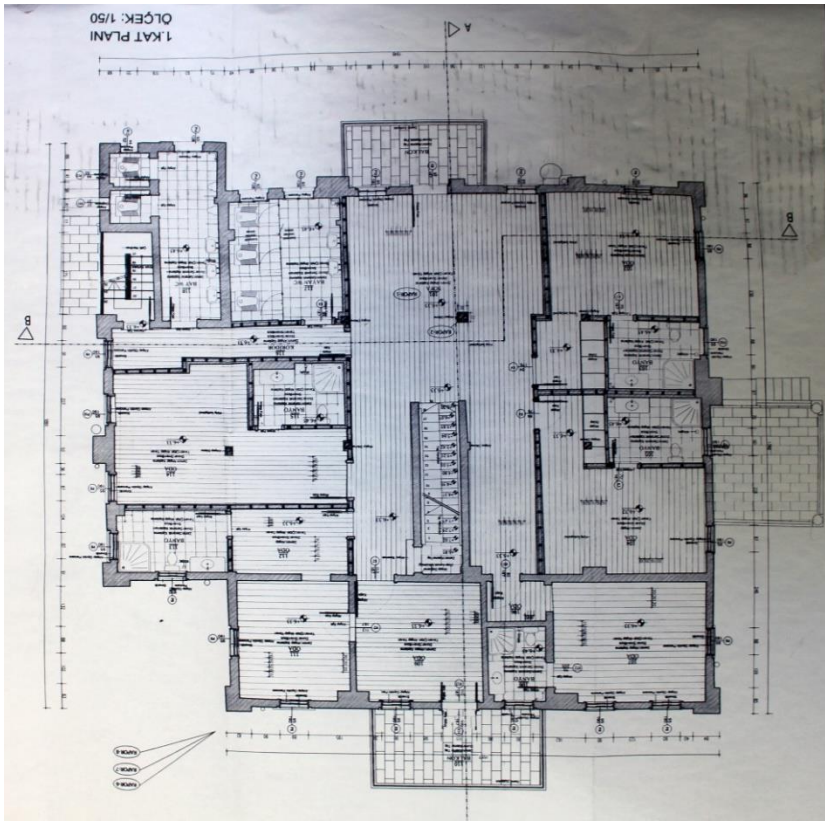
Çizim 227: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

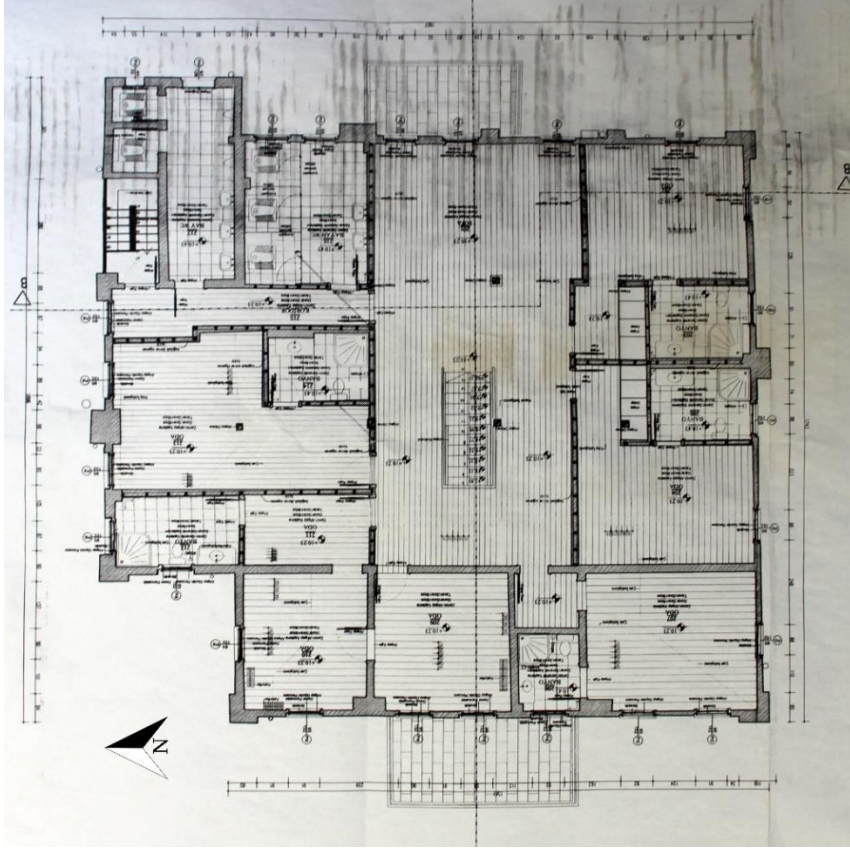
Çizim 228: İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok 2. Bodrum Kat Planı (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

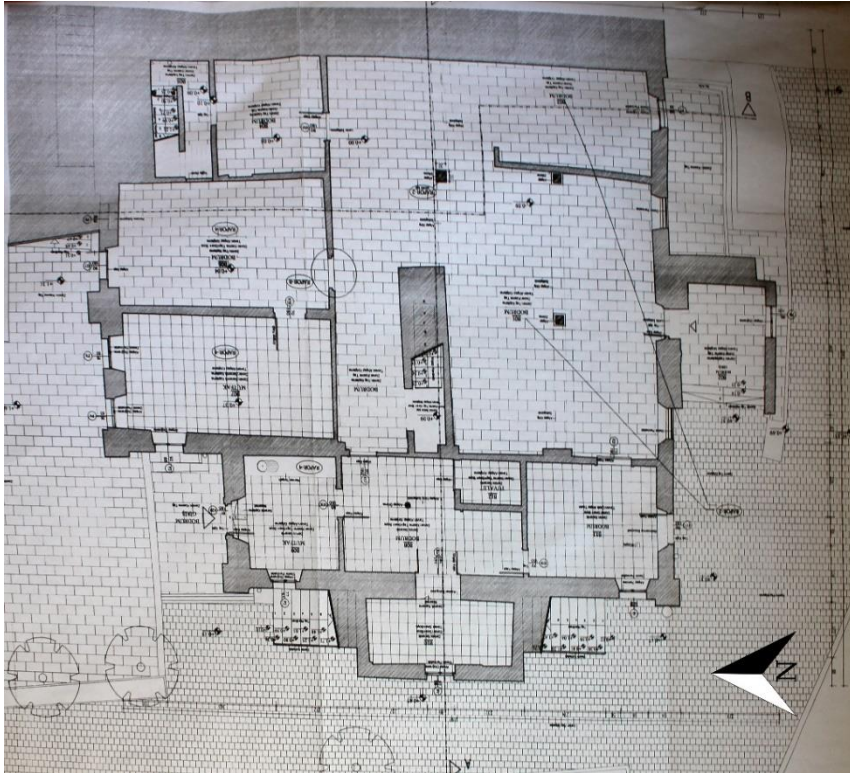
Çizim 229: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Zemin Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden)

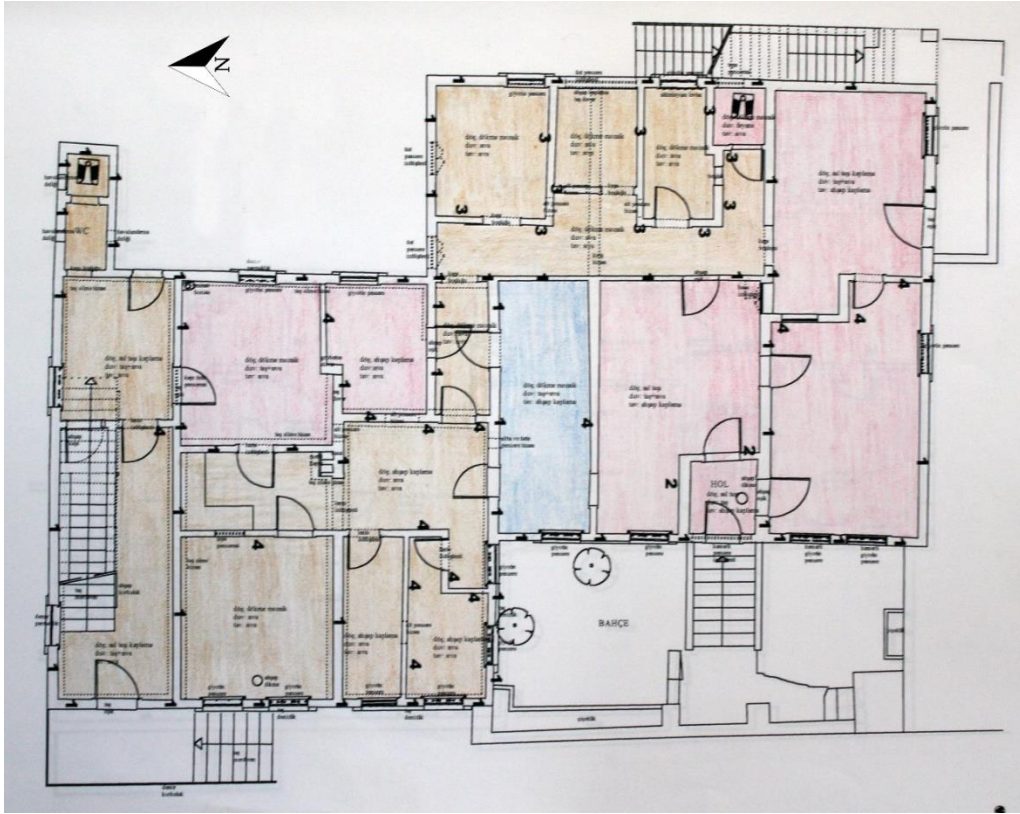
Çizim 230: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Birinci Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden)

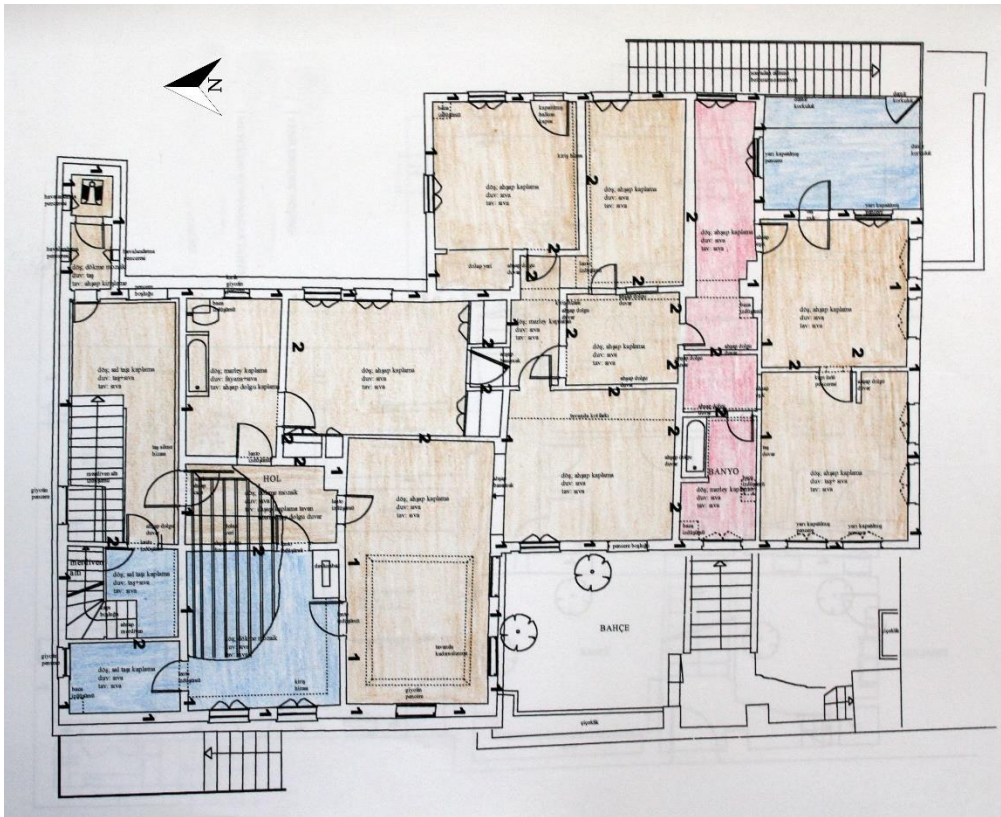
Çizim 231: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi İkinci Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden)

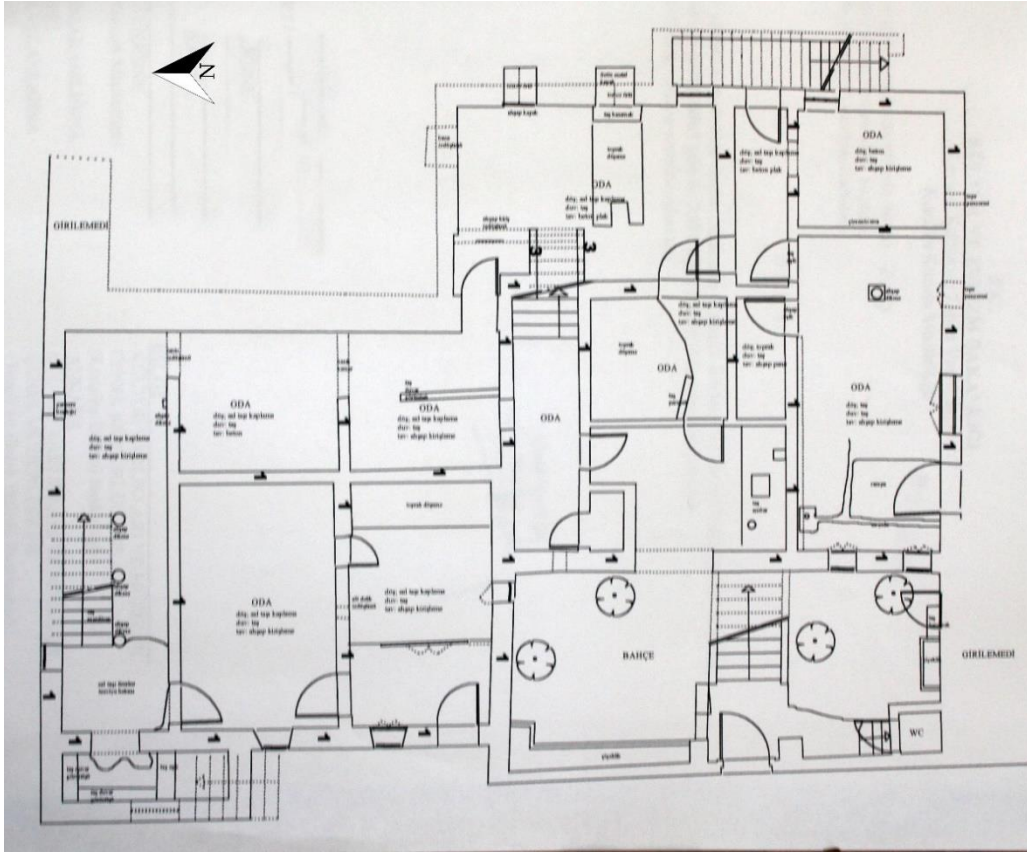
Çizim 232: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi Bodrum Kat Planı (Erciyes Üniversitesi Arşivinden)

Çizim 233: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

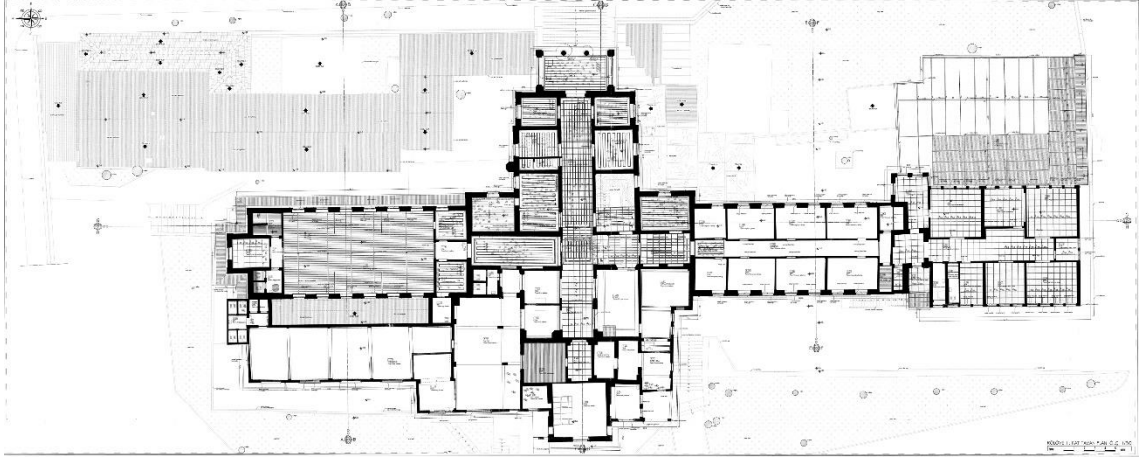
Çizim 234: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Birinci Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

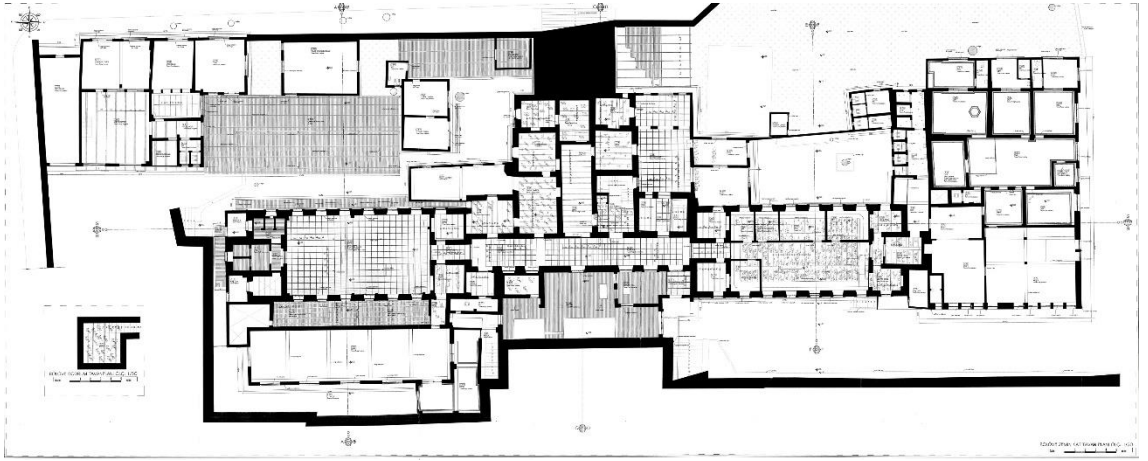
Çizim 235: Kayseri Talas, Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Bodrum Kat Planı (Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

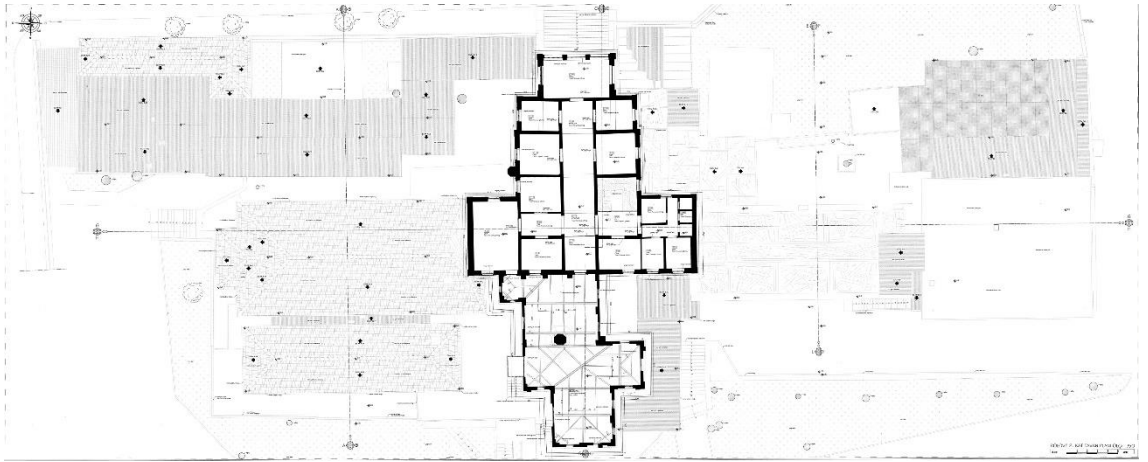
Çizim 236: Samsun Hamidiye Hastanesi, Hastane Bahçesine Koyulması Düşünülen Mermer Sütunun Çizimi (BOA, İ.DH, No: 1381-45.)

Çizim 237: Samsun Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 238: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 239: Samsun Hamidiye Hastanesi, İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 240: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

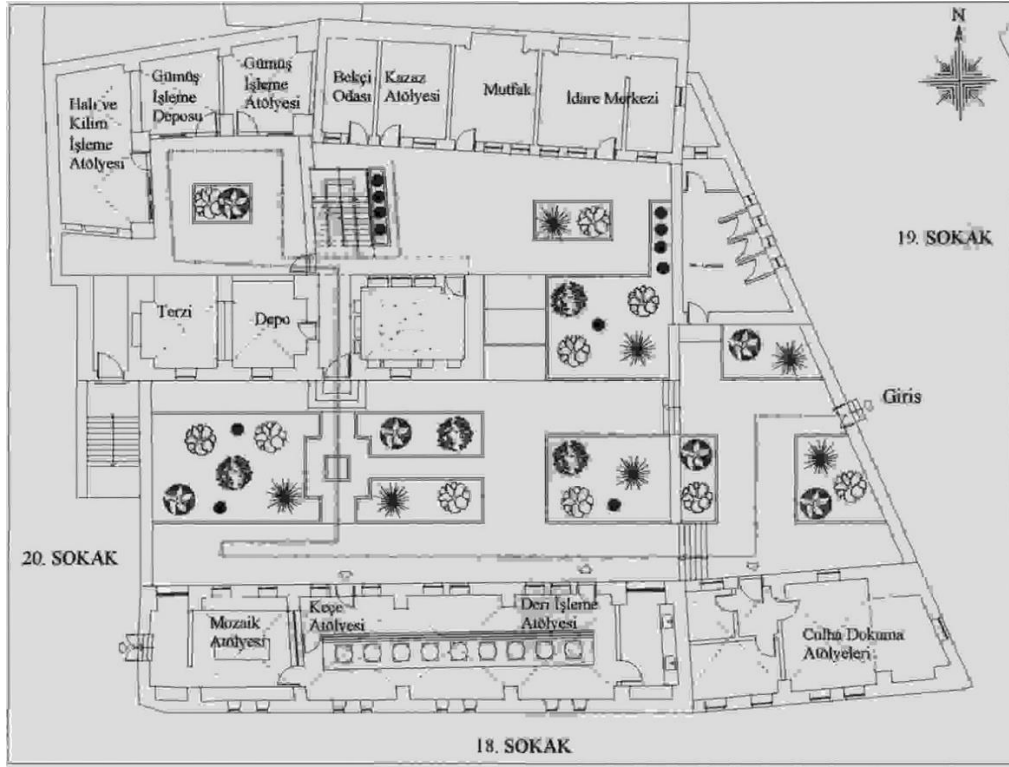
Çizim 241: Samsun Hamidiye Hastanesi, Güney Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

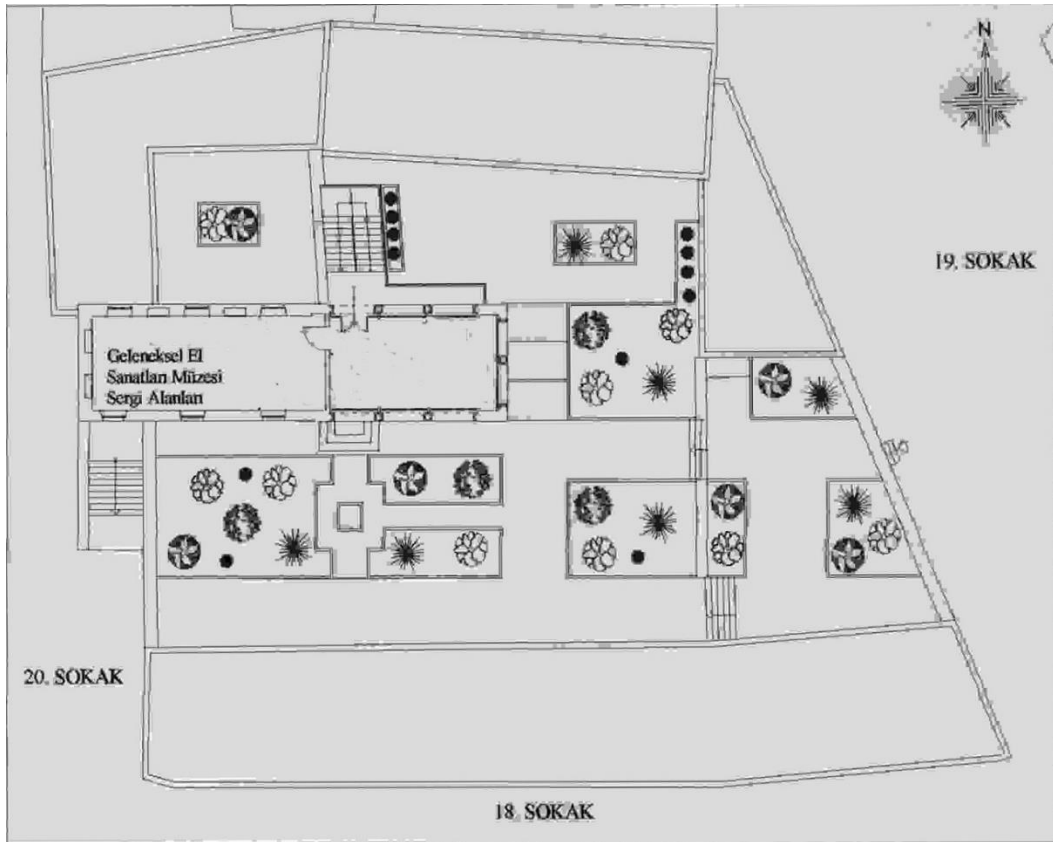
Çizim 242: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

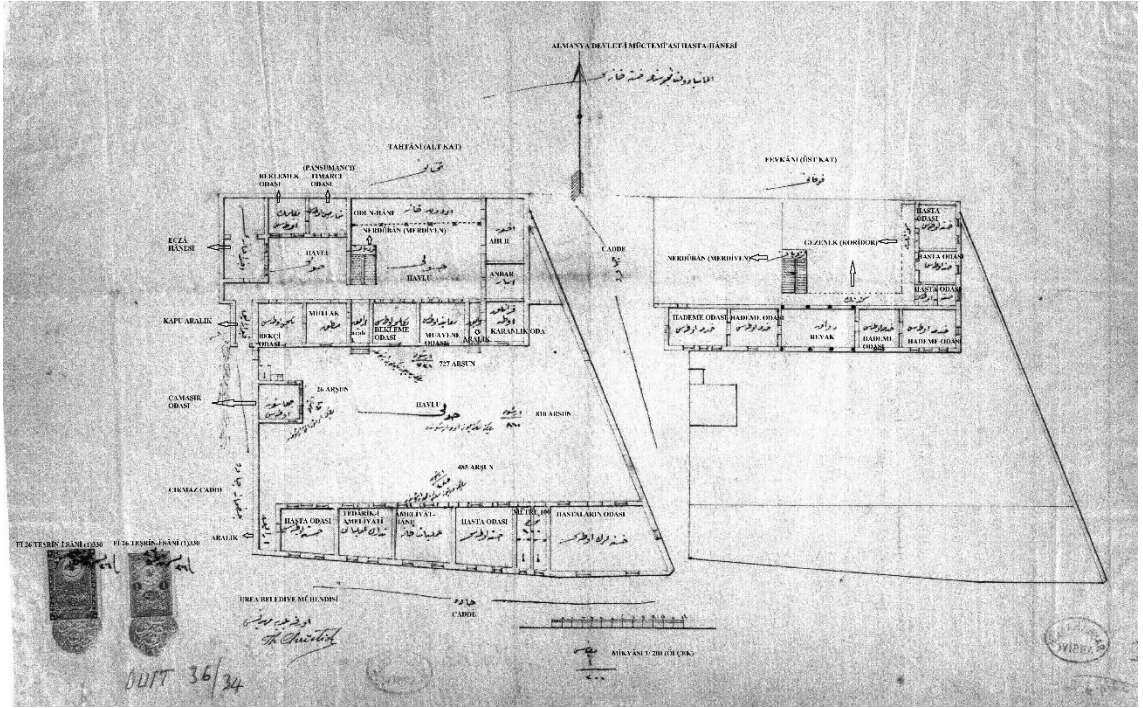
Çizim 243: Samsun Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 244: Urfa İsviçre Hastanesi, Zemin Kat Planı (Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 245: Urfa İsviçre Hastanesi, Birinci Kat Planı (Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

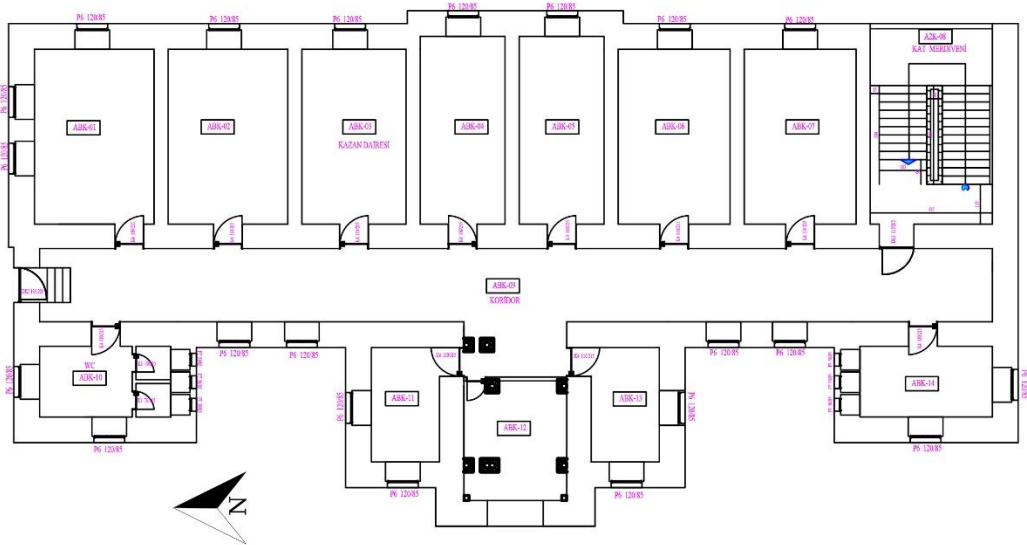
Çizim 246: Urfa İsviçre Hastanesi, Orjinal Planı (BOA, İ.DUİT, No: 36-34)

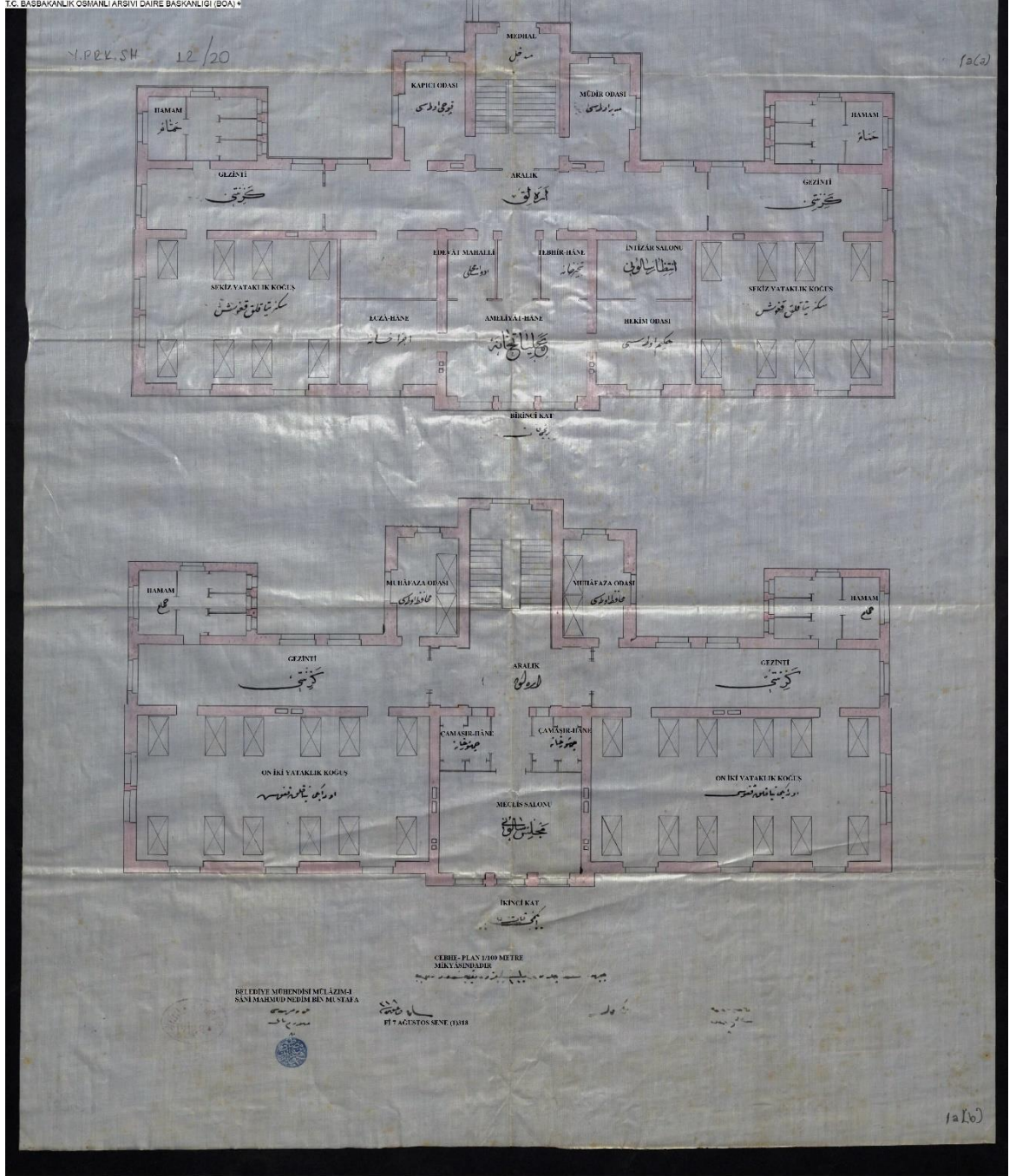
Çizim 247: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

Çizim 248: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

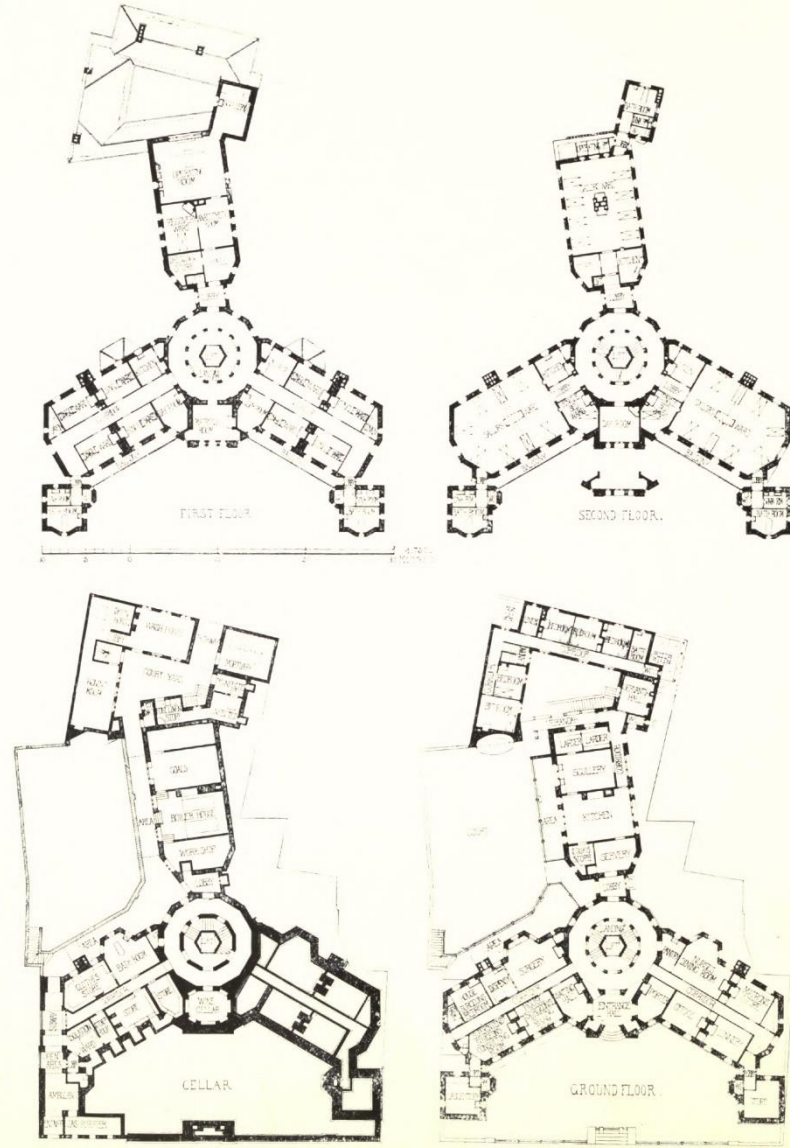

Çizim 249: Erzurum Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

Y.PRK.ŞH.0012.00020.001

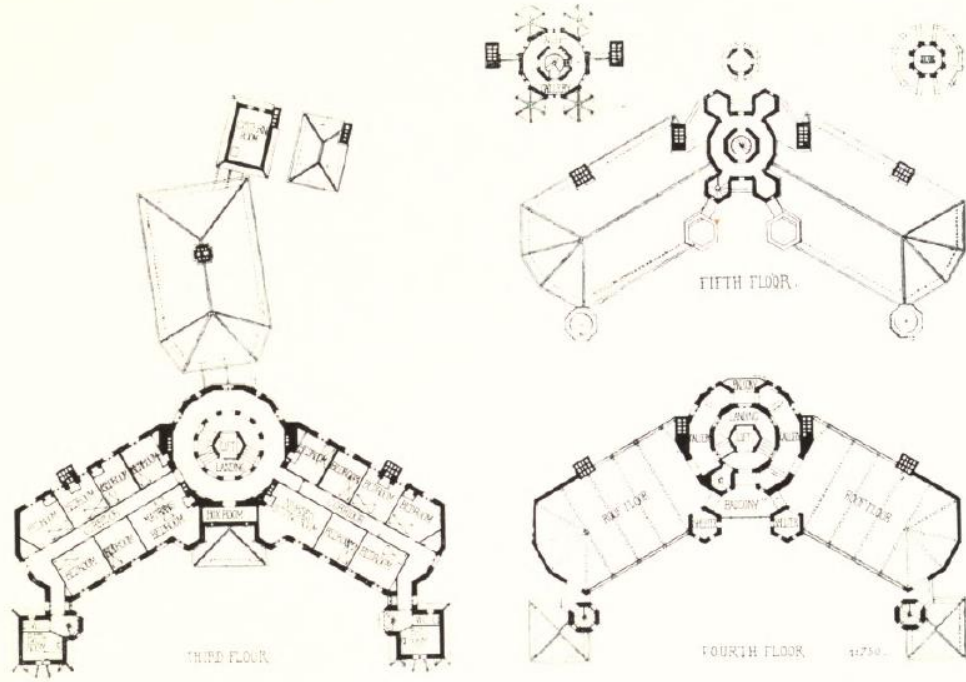
Çizim 251: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin ve Birinci Kat Orijinal Planları (BOA, Y.PRK.ŞH, No: 12-20.)

1413. *The British Hospital, Constantinople*, H. PERCY ADAMS, Architect.

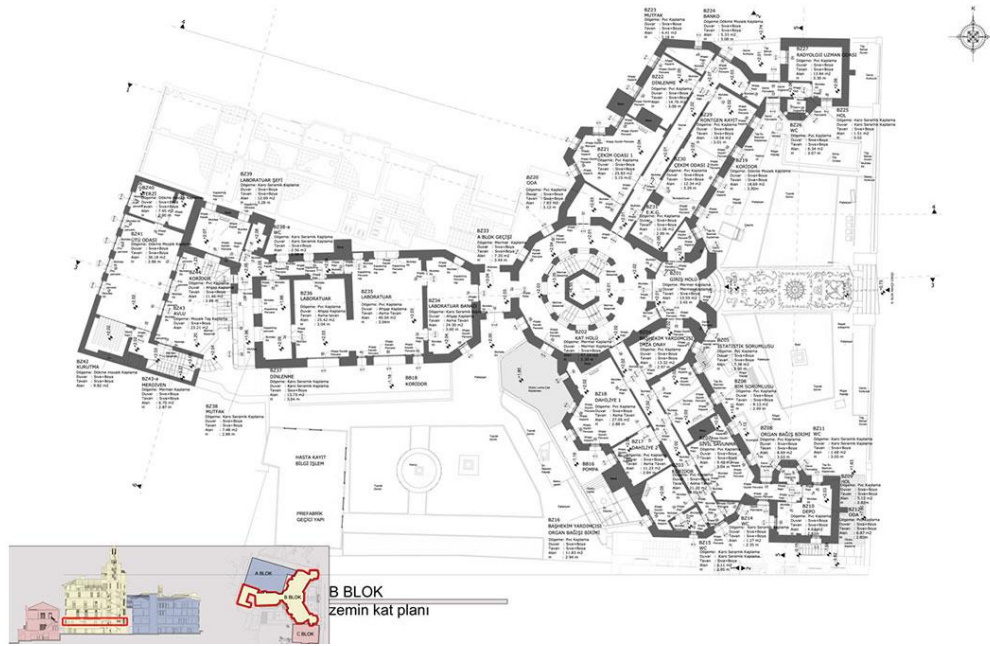
Çizim 252: İstanbul İngiliz Hastanesi, Mimar H. Percy Adams'ın Çizdiği Plan (*Academy Architecture and Architectural Review*, 1902, s. 10)

*Academy Architecture, 1902*¹¹.

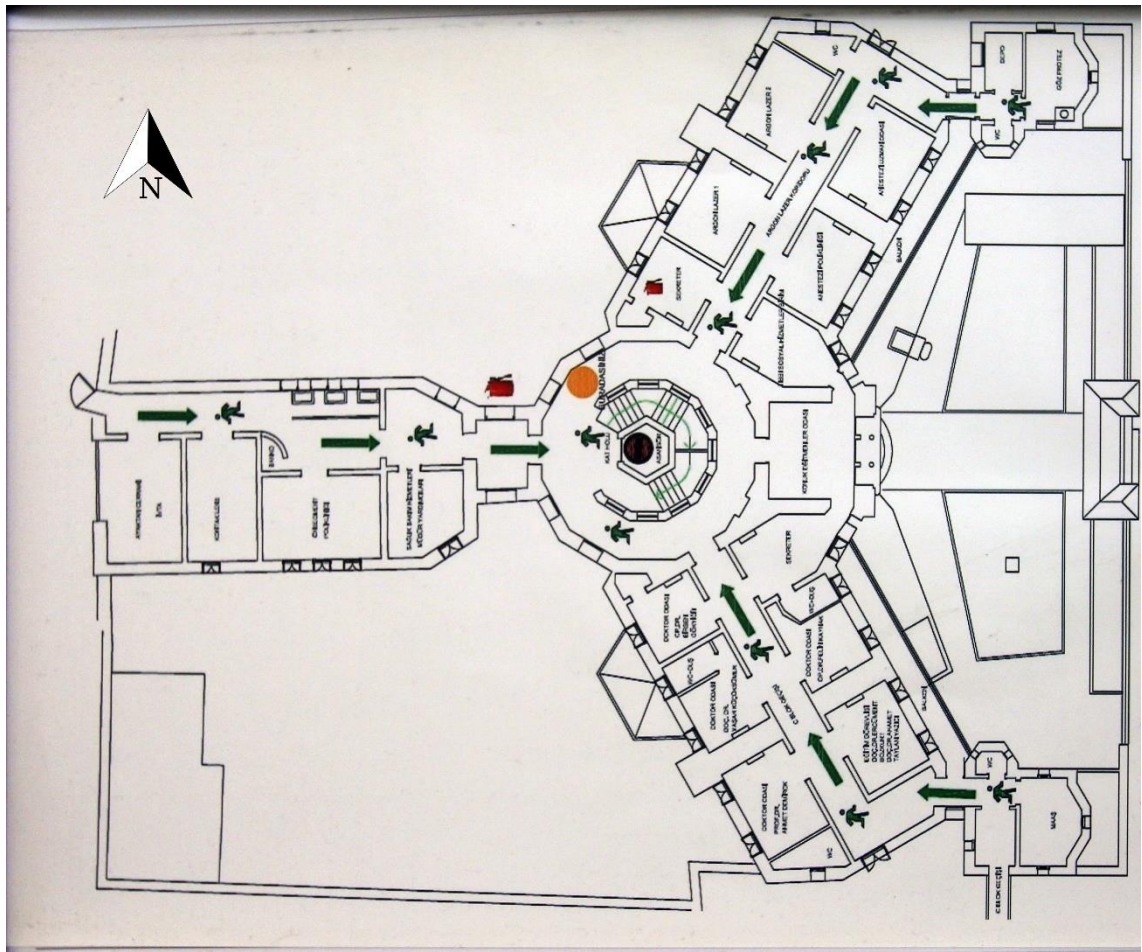

1413. *The British Hospital, Constantinople, II.* PERCY ADAMS, Architect.

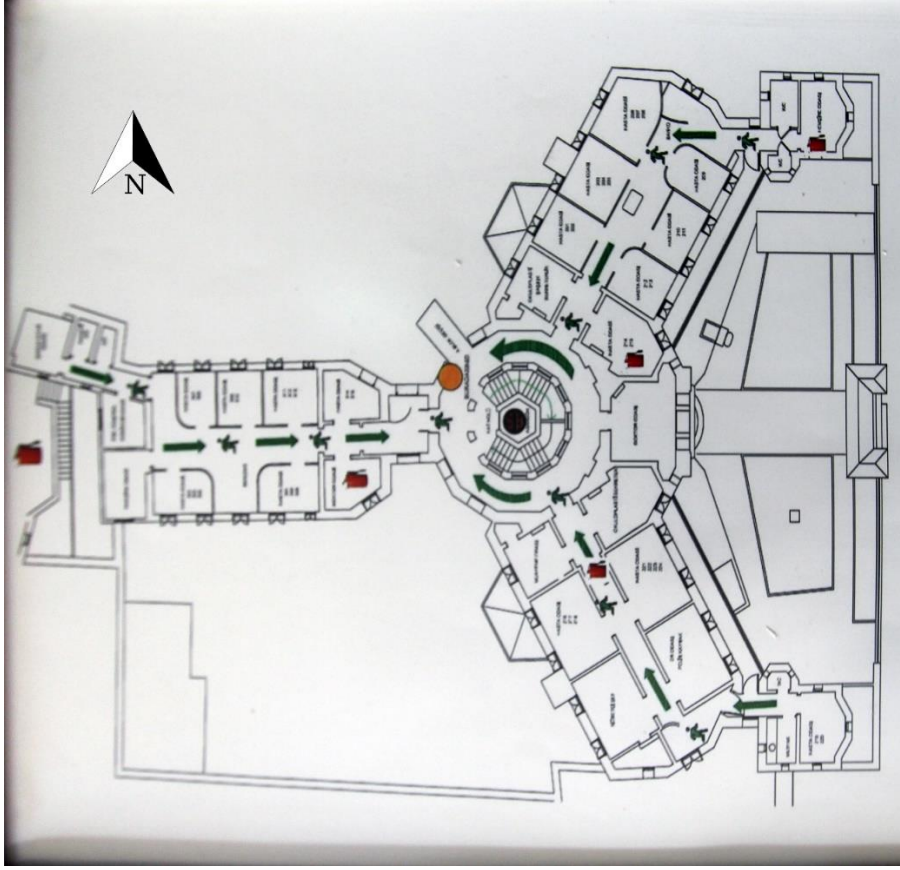
Çizim 253: İstanbul İngiliz Hastanesi, Mimar H. Percy Adams'ın Çizdiği Plan (Academy Architecture and Architectural Review, 1902, s. 11)

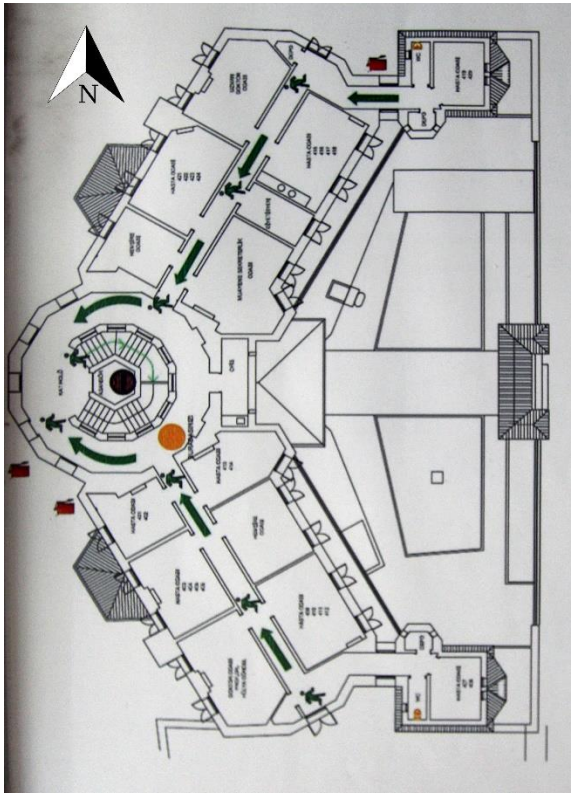
Çizim 255: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat Planı (<http://yd.com.tr/resat-belger-goz-hastanesi.html>)

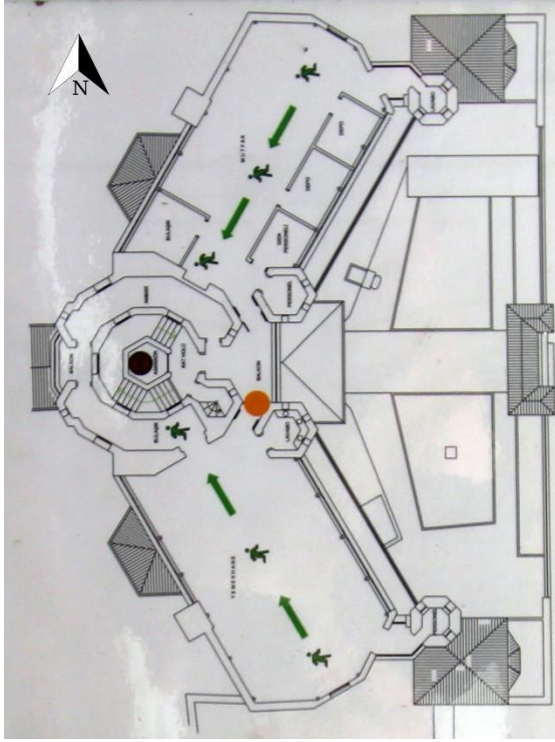
Çizim 256: İstanbul İngiliz Hastanesi, Birinci Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

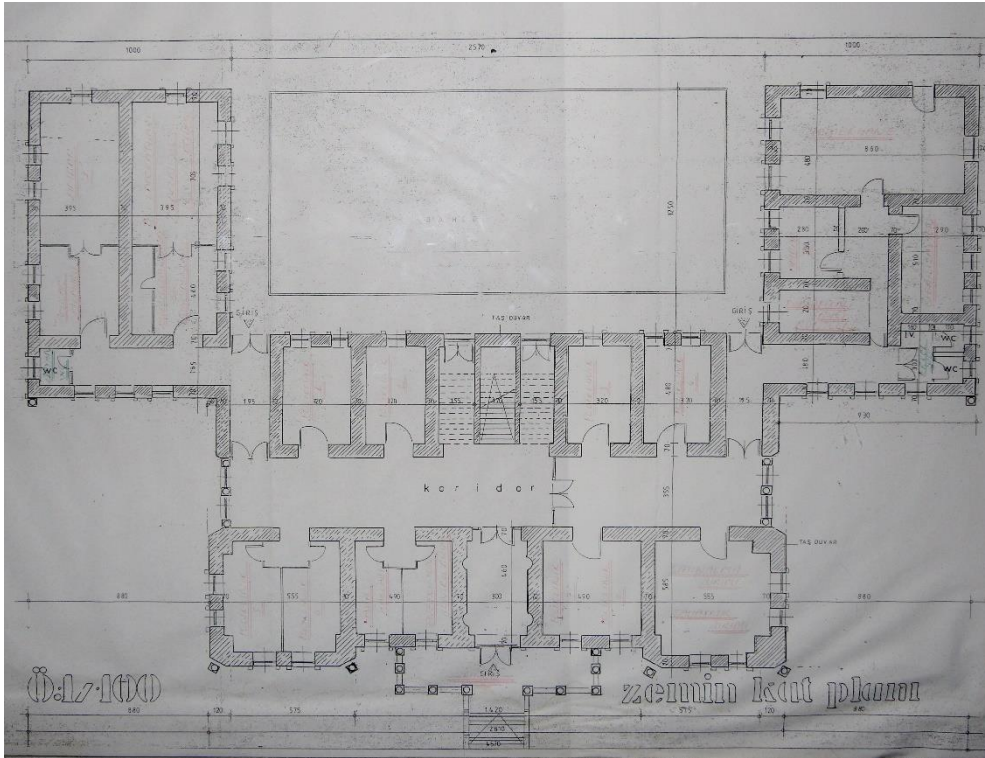
Çizim 257: İstanbul İngiliz Hastanesi, İkinci Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

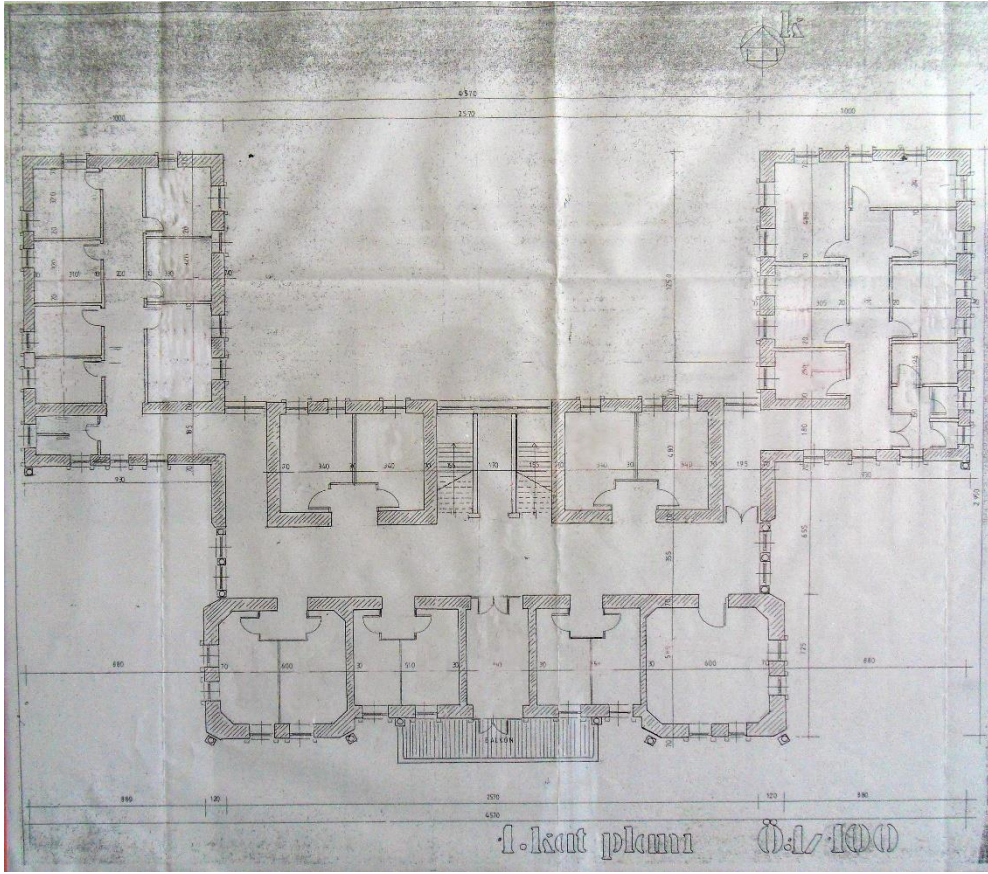
Çizim 258: İstanbul İngiliz Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

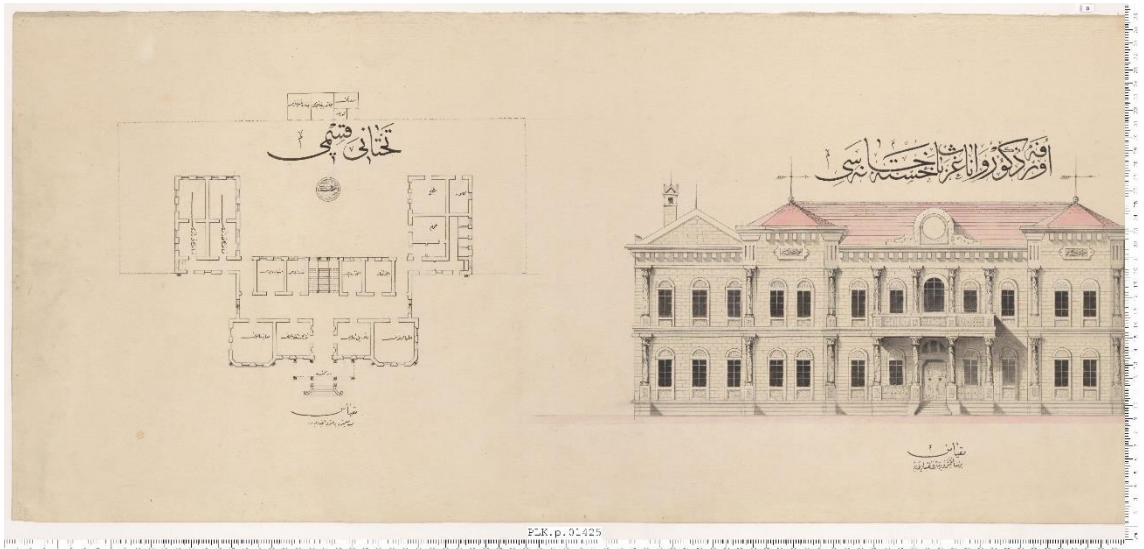
Çizim 259: İstanbul İngiliz Hastanesi, Dördüncü Kat Planı (Prof. Dr. N. Reşat Belger Beyoğlu Göz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

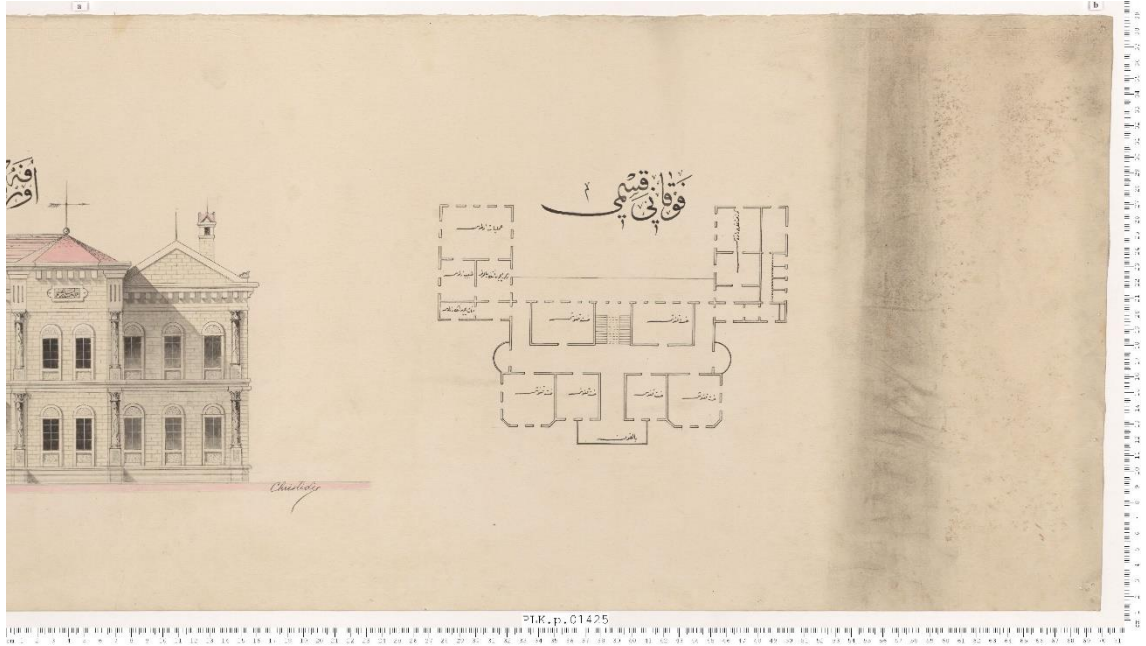
Çizim 260: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Arşivinden)

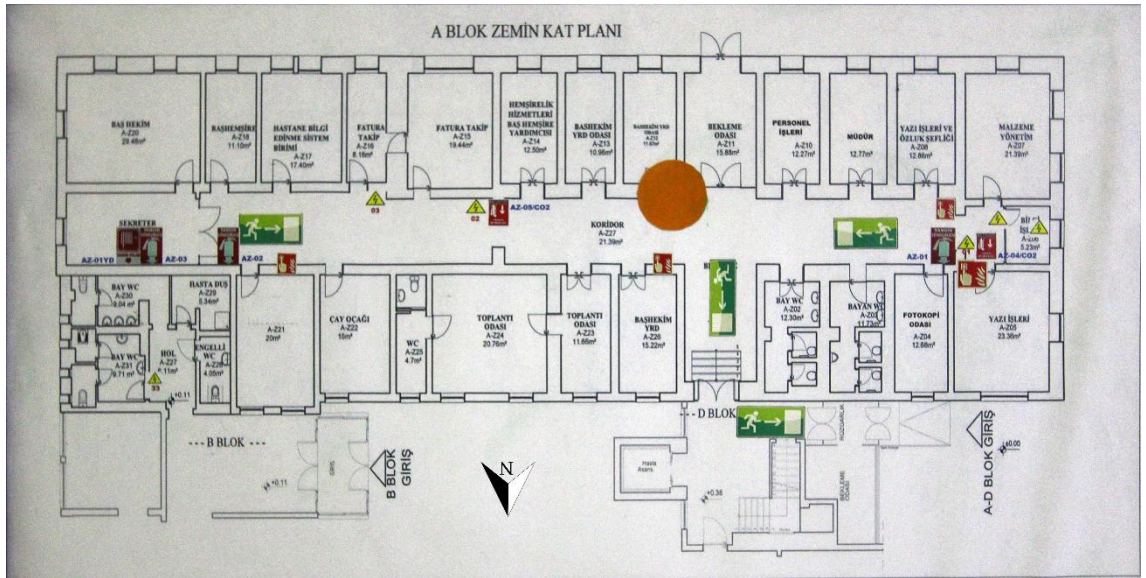
Çizim 261: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Şanlıurfa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Arşivinden)

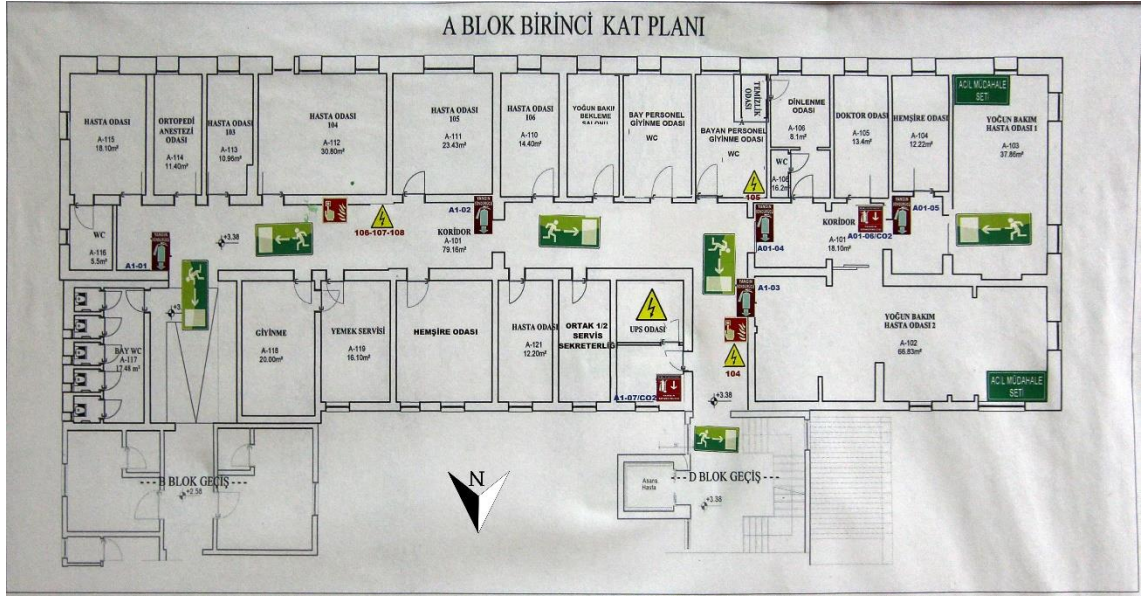
Çizim 262: Urfa Hastanesi, Zemin Kat Orijinal Planı (BOA, PLK.p, No: 1425)

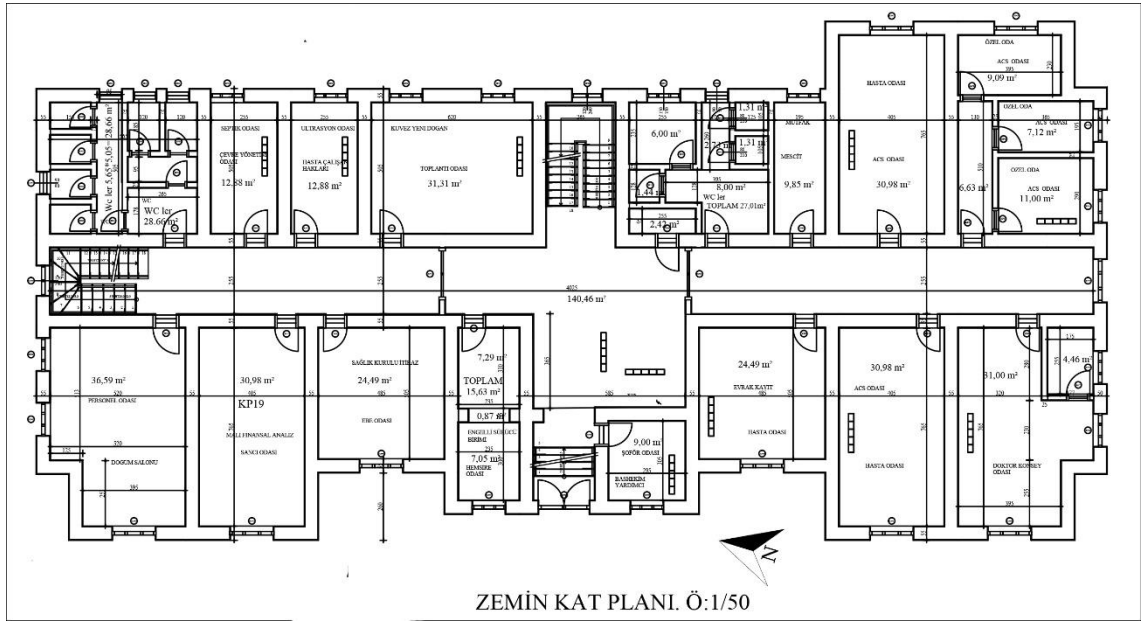
Çizim 263: Urfa Hastanesi, Birinci Kat Orjinal Planı (BOA, PLK.p, No: 1425)

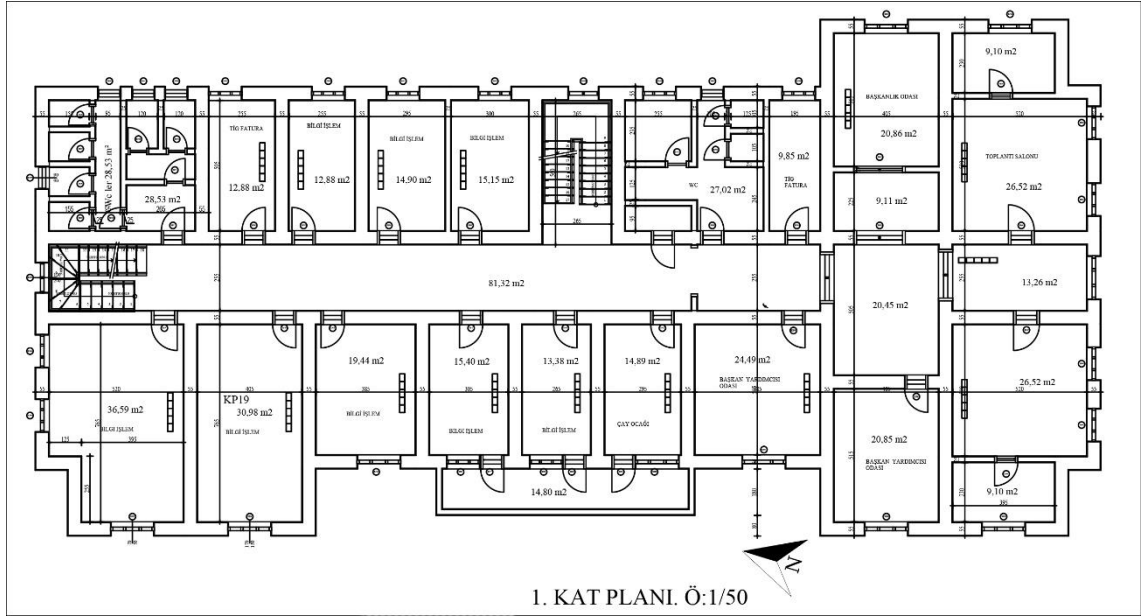
Çizim 264: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)

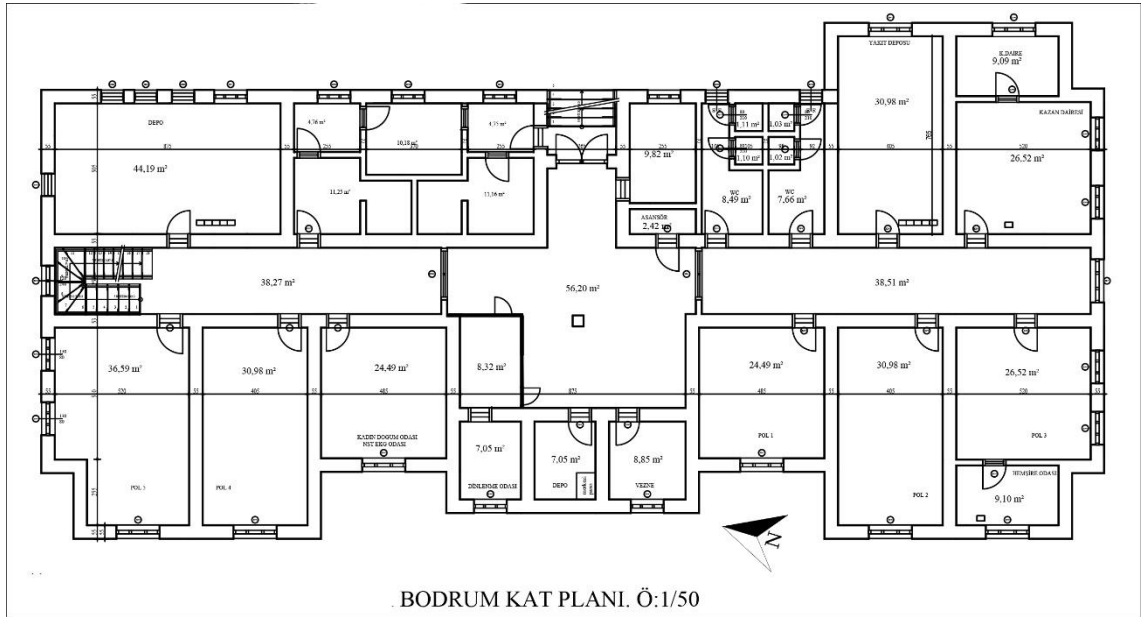
Çizim 265: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)

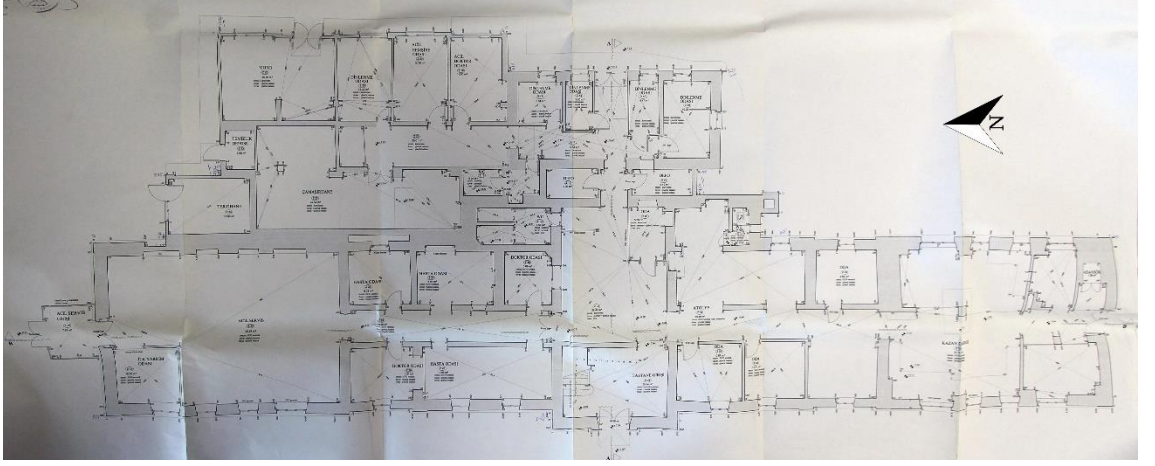
Çizim 266: Mersin Millet Hastanesi Zemin Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

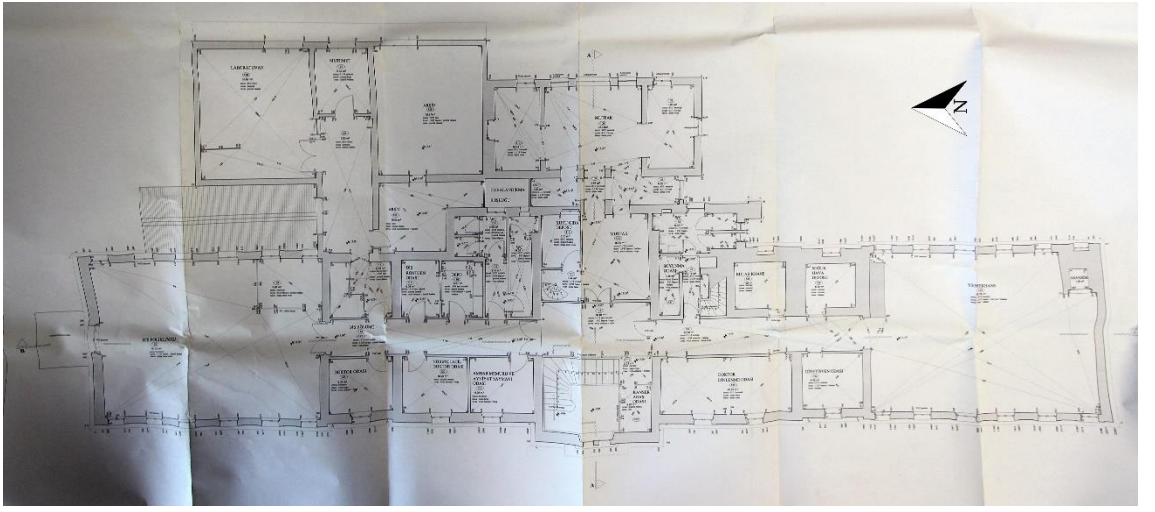
Çizim 267: Mersin Millet Hastanesi Birinci Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

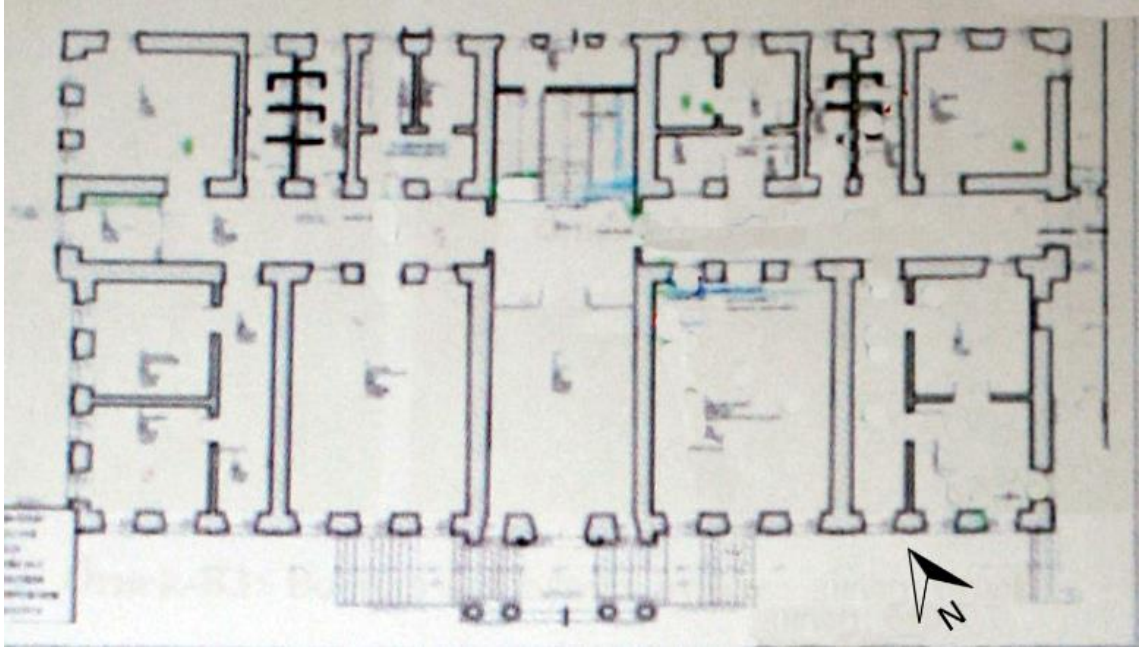
Çizim 268: Mersin Millet Hastanesi Bodrum Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

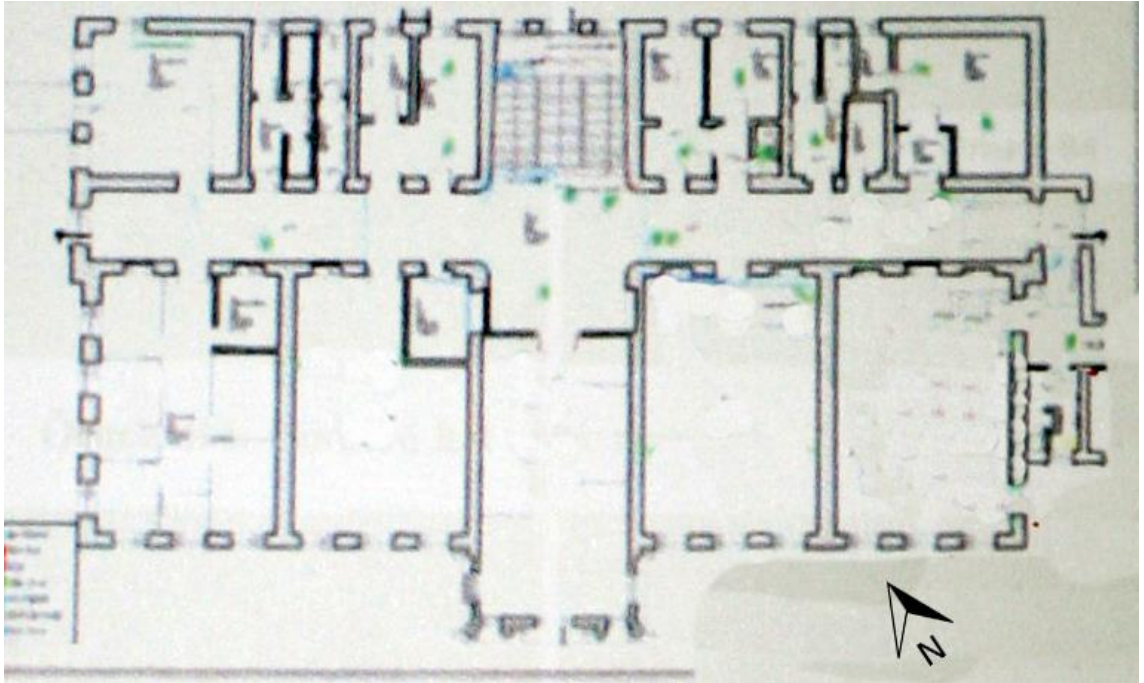
Çizim 269: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Planı (Konak Belediyesi Arşivinden)

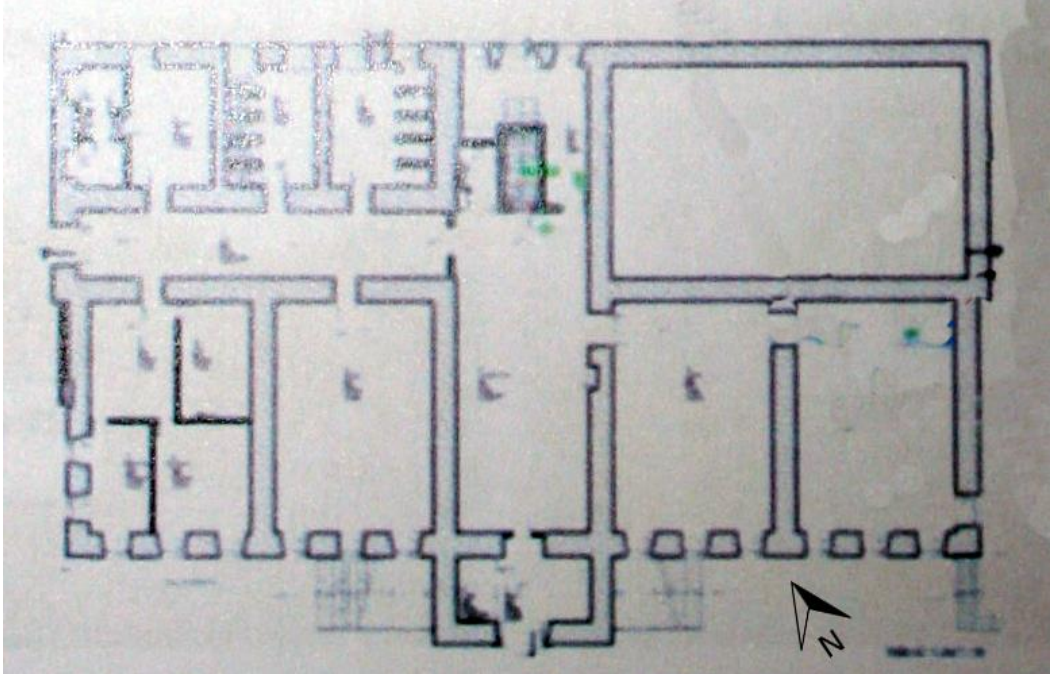
Çizim 270: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat Planı (Konak Belediyesi Arşivinden)

Çizim 271: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

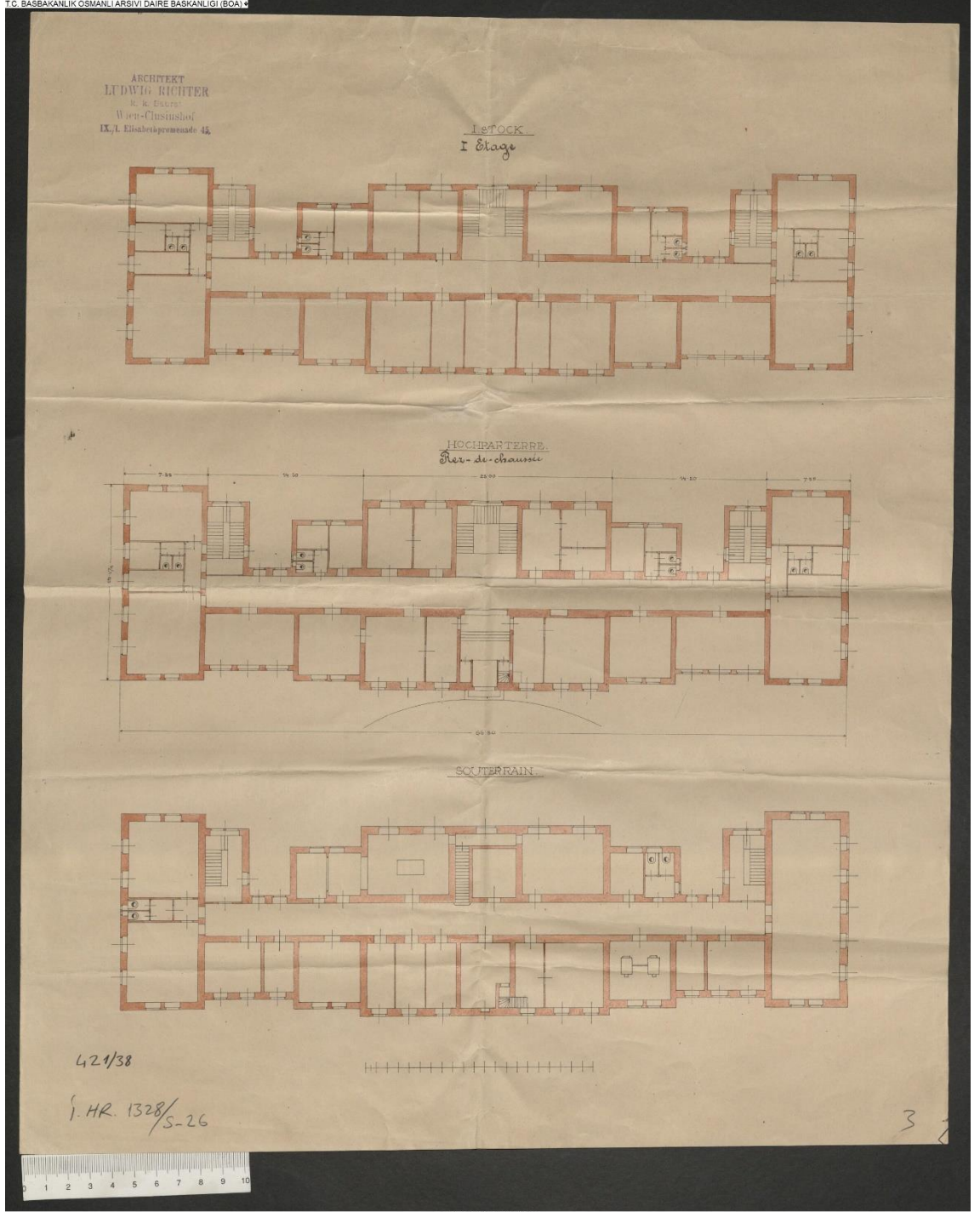

Çizim 272: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Birinci Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

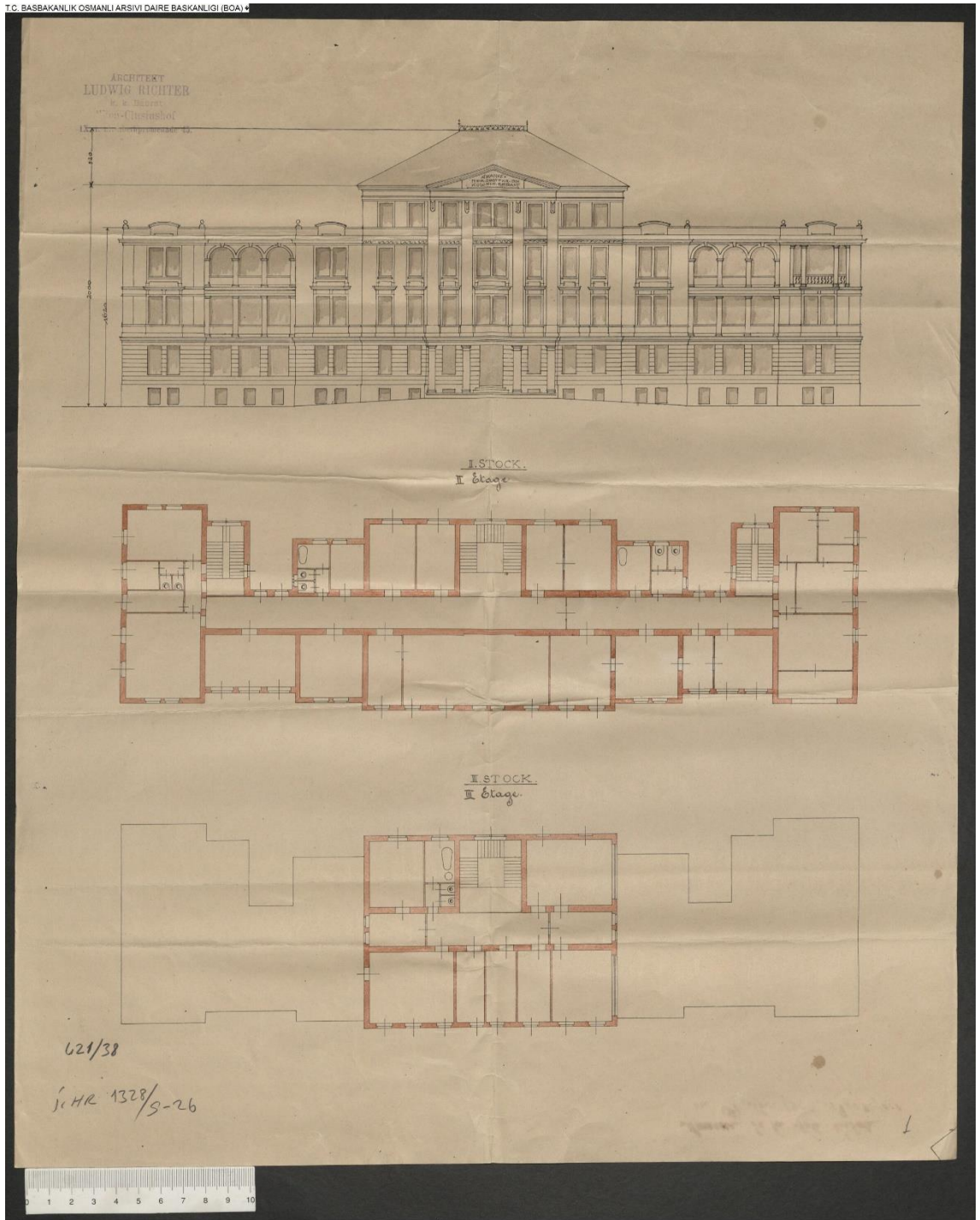

Çizim 273: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Bodrum Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

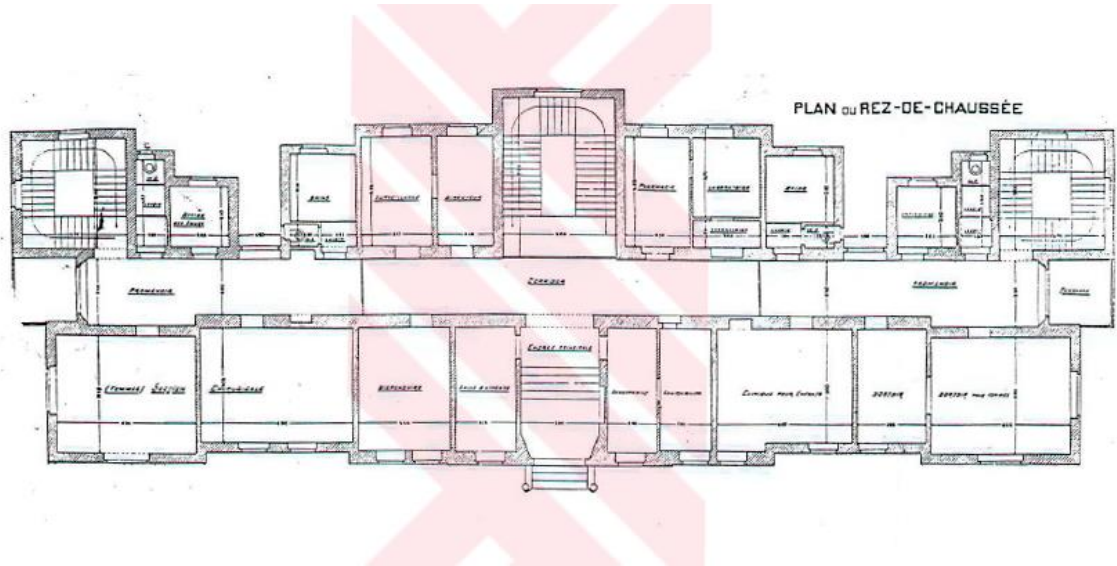
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAKANLIĞI (BOA)

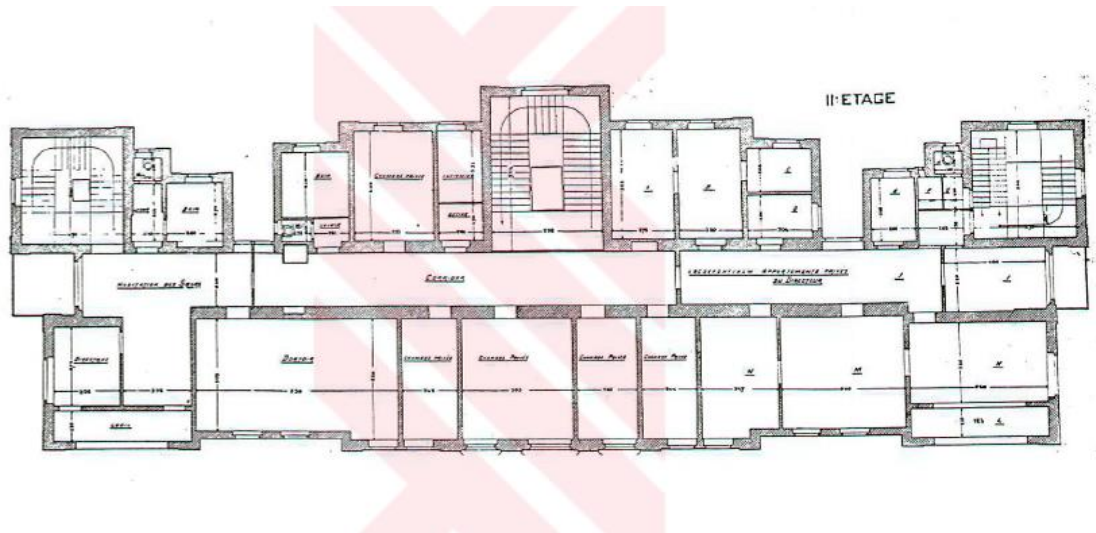
Çizim 274: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Bodrum, Zemin ve Birinci Katlar Planı (BOA, İ. HR., No: 421 – 38)

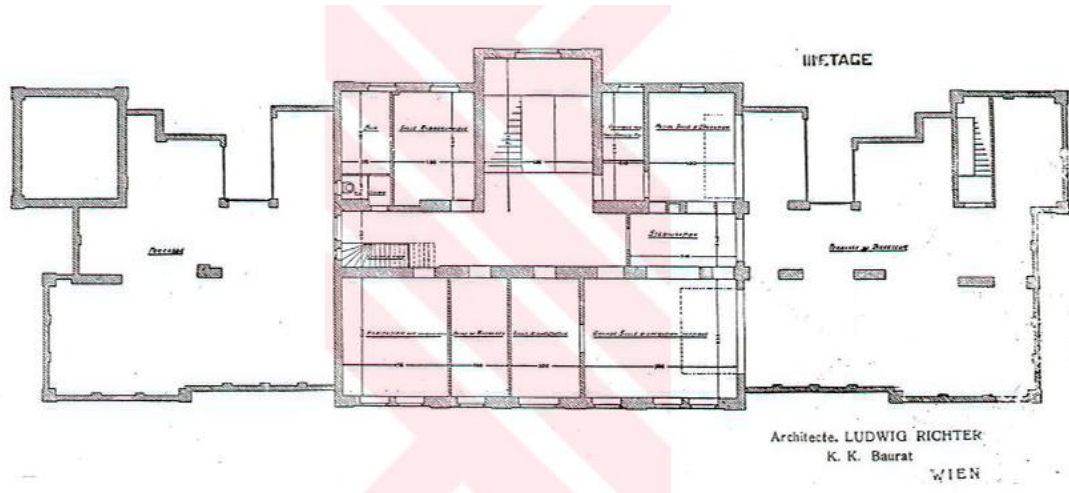
Çizim 275: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, İkinci ve Üçüncü Katlar Planı ve Ön Cephe Çizimi (BOA, İ. HR., No: 421 – 38)

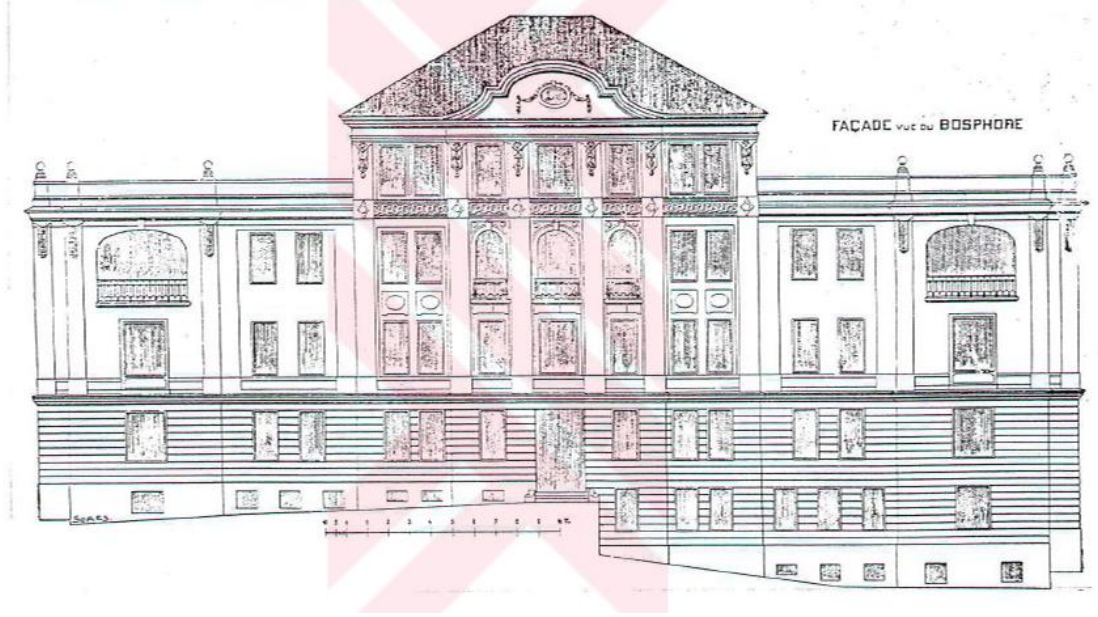
Çizim 276: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Zemin Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 144)

Çizim 277: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, İkinci Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 147)

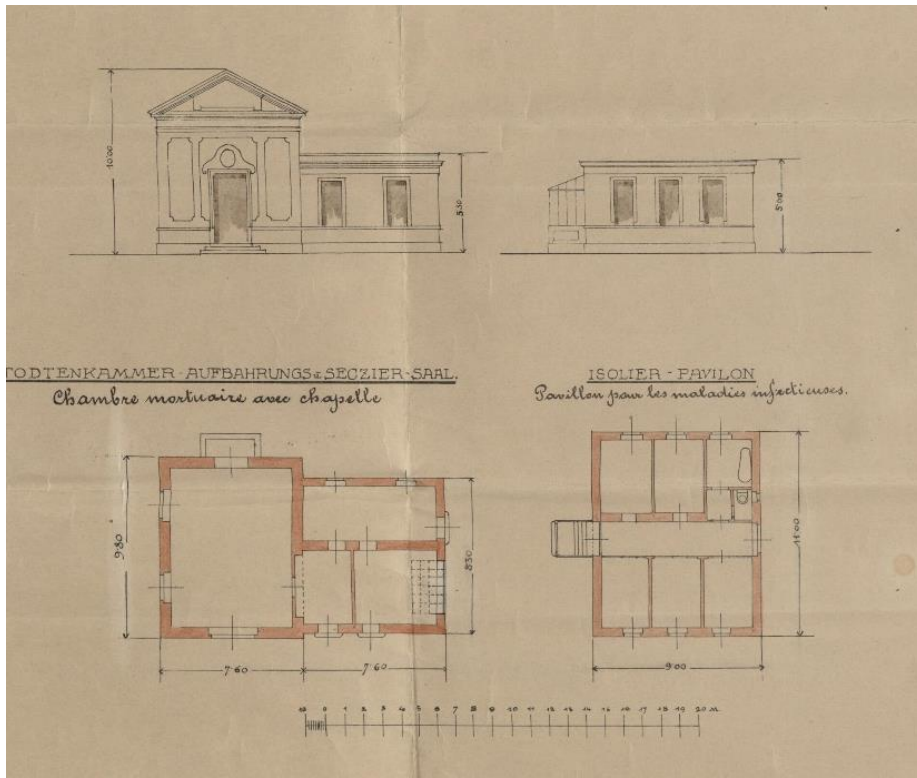
Çizim 278: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (L. Çapan, 2002, s. 148)

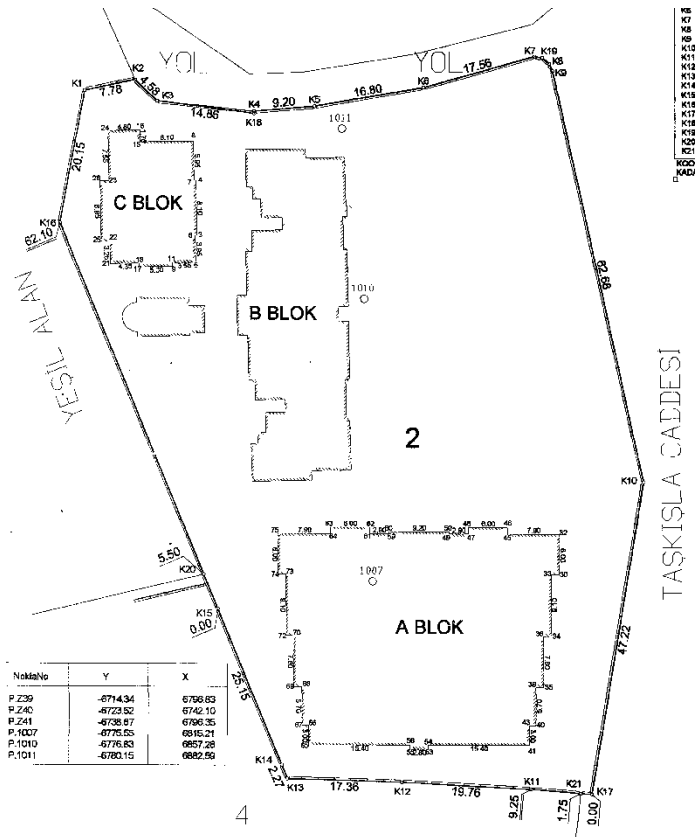
Çizim 279: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Cephe Çizimi (L. Çapan, 2002, s. 143)

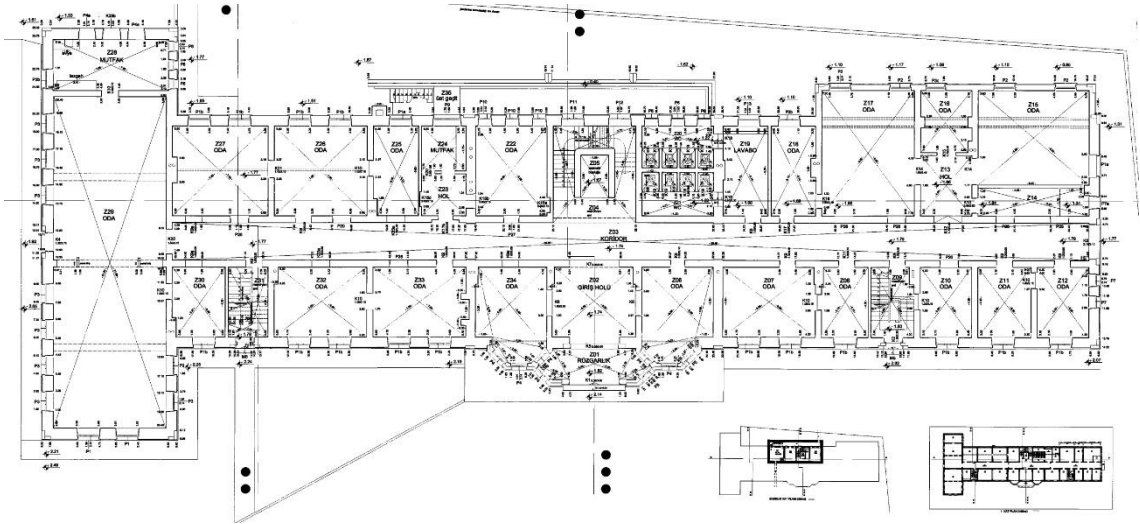
Çizim 280: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Cephe Çizimi (L. Çapan, 2002, s. 141)

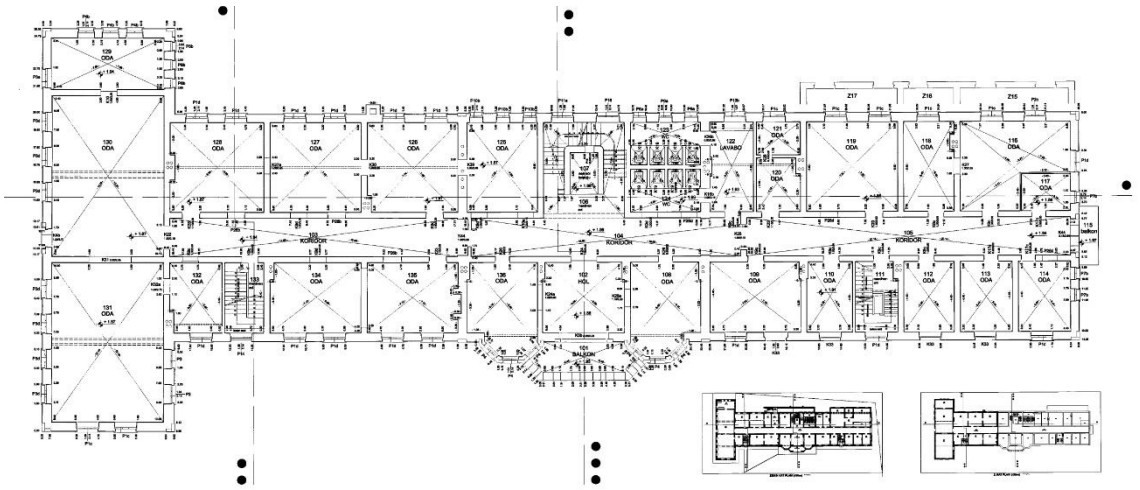
Çizim 281: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi, Morg ve İzolasyon Binası Plan ve Ön Cephe Çizimleri (BOA, İ. HR., No: 421 – 38)

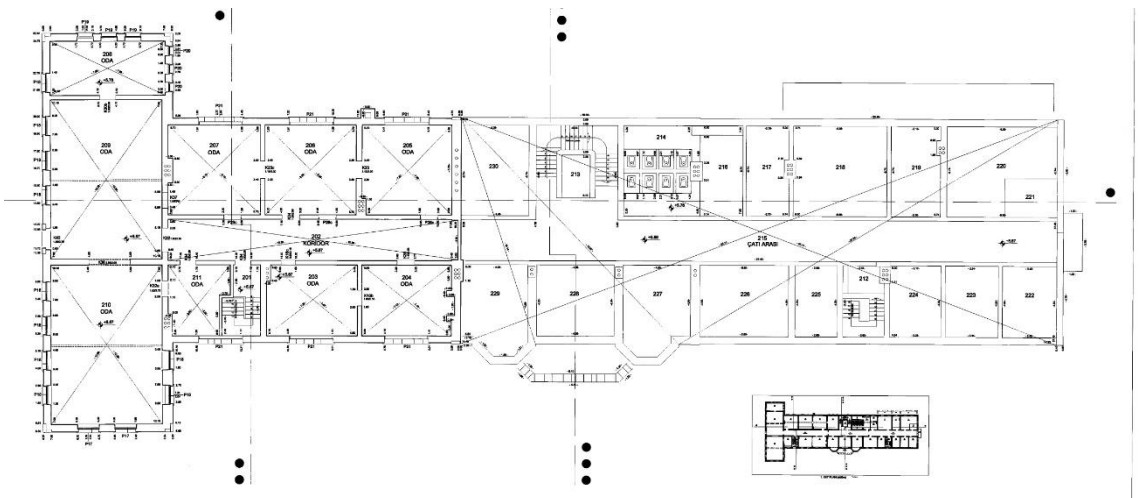
Çizim 282: İstanbul Avusturya Macaristan Hastanesi Vaziyet Planı

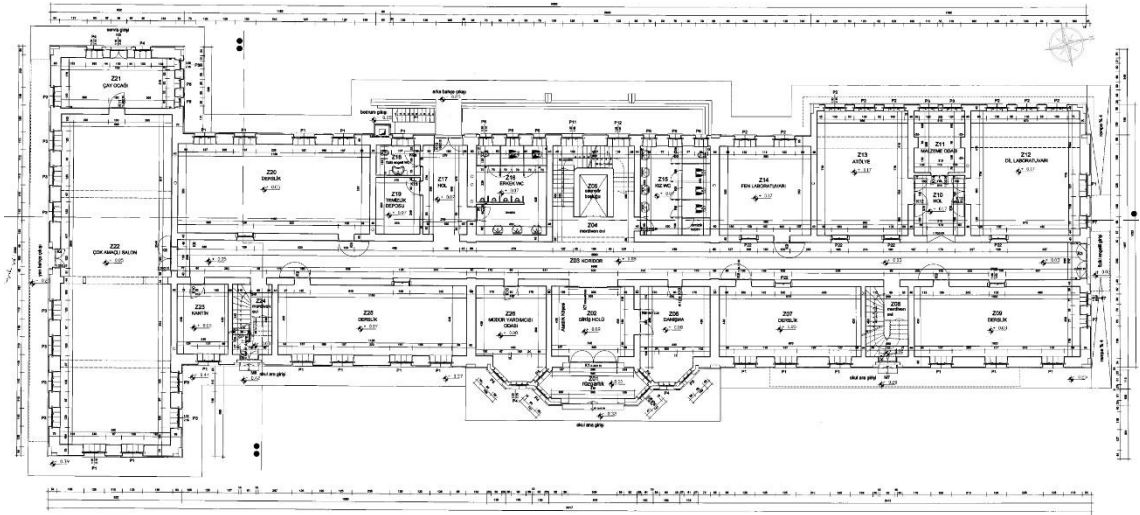
Çizim 283: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

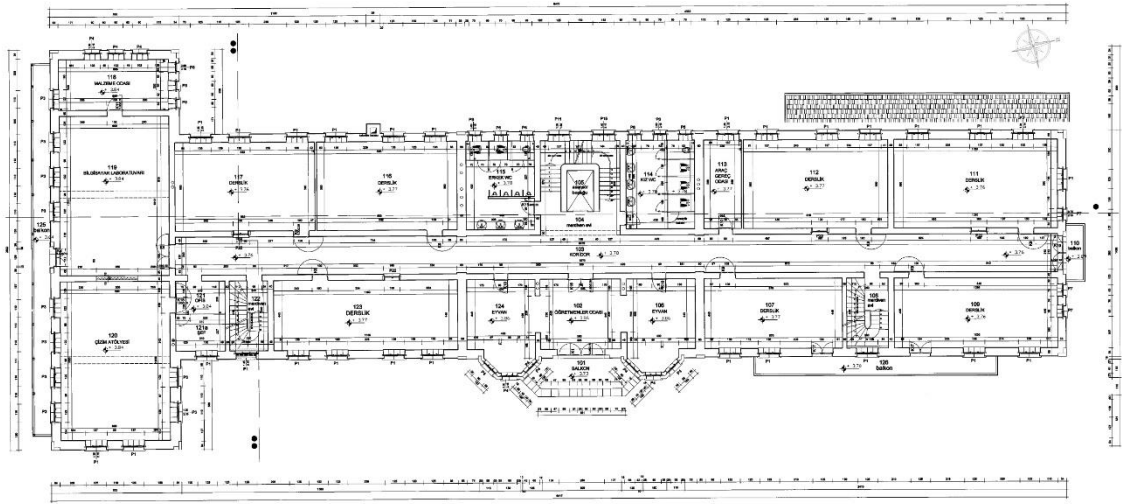
Çizim 284: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

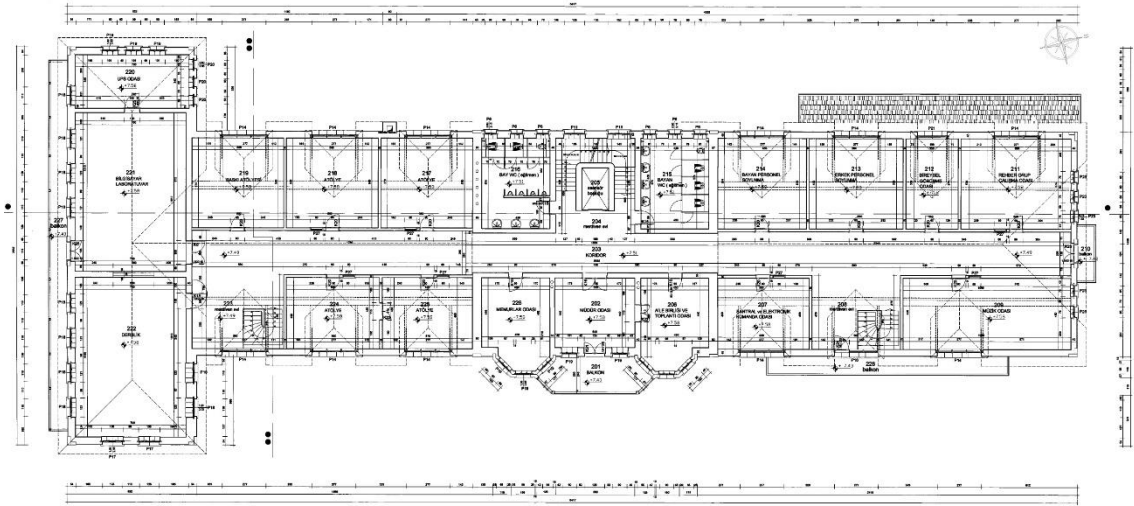
Çizim 285: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Öncesi İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

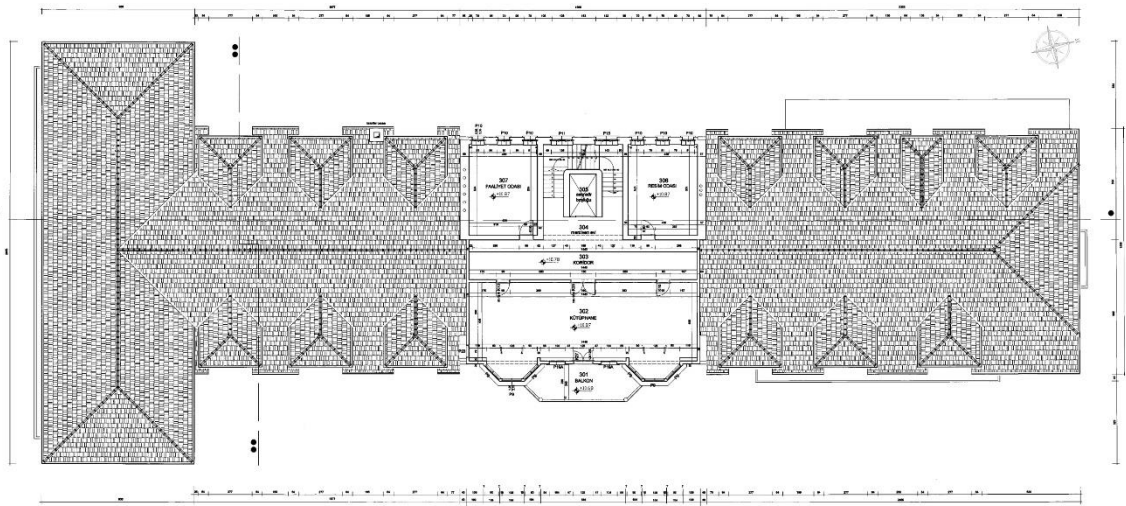
Çizim 286: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

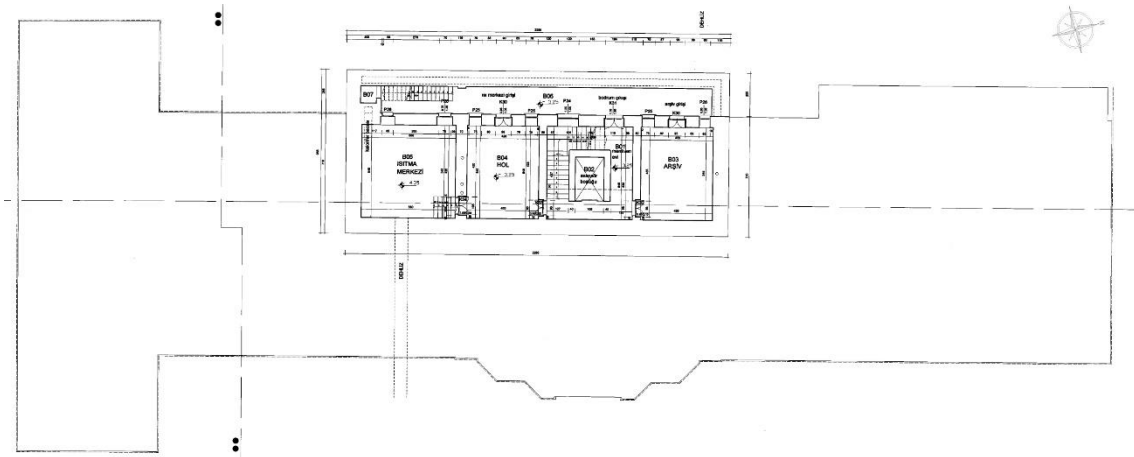
Çizim 287: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

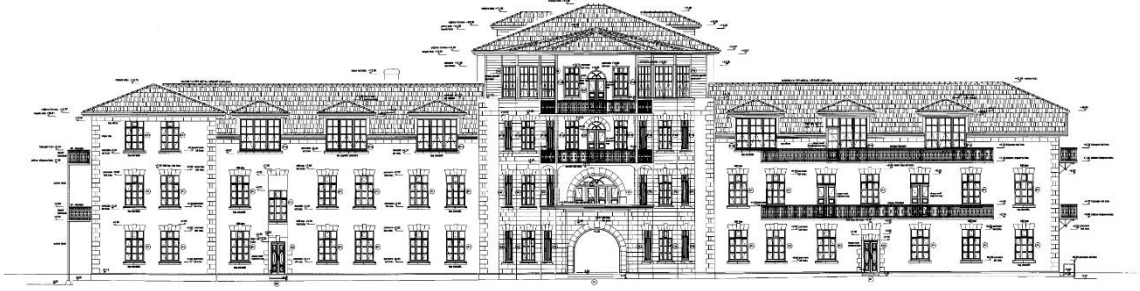
Çizim 288: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

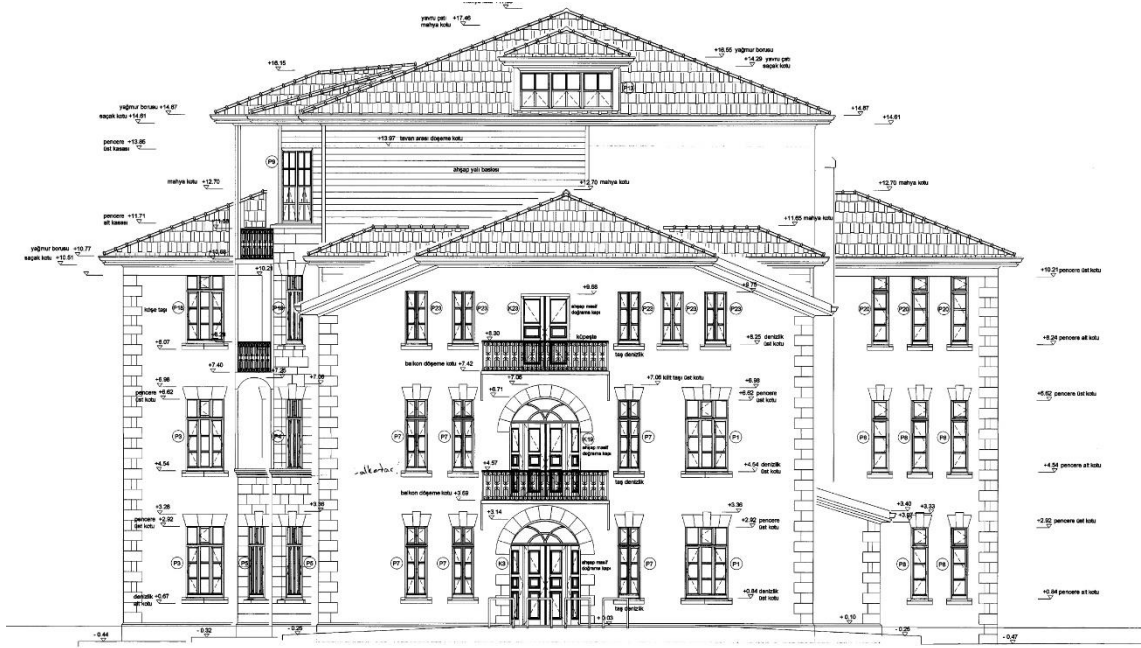
Çizim 289: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Üçüncü Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

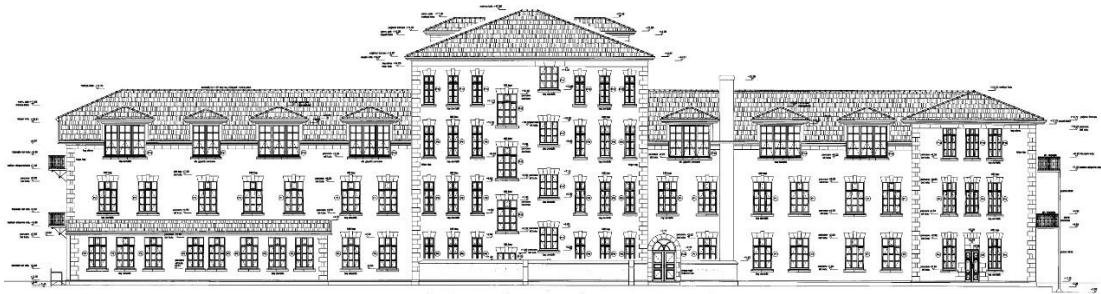
Çizim 290: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

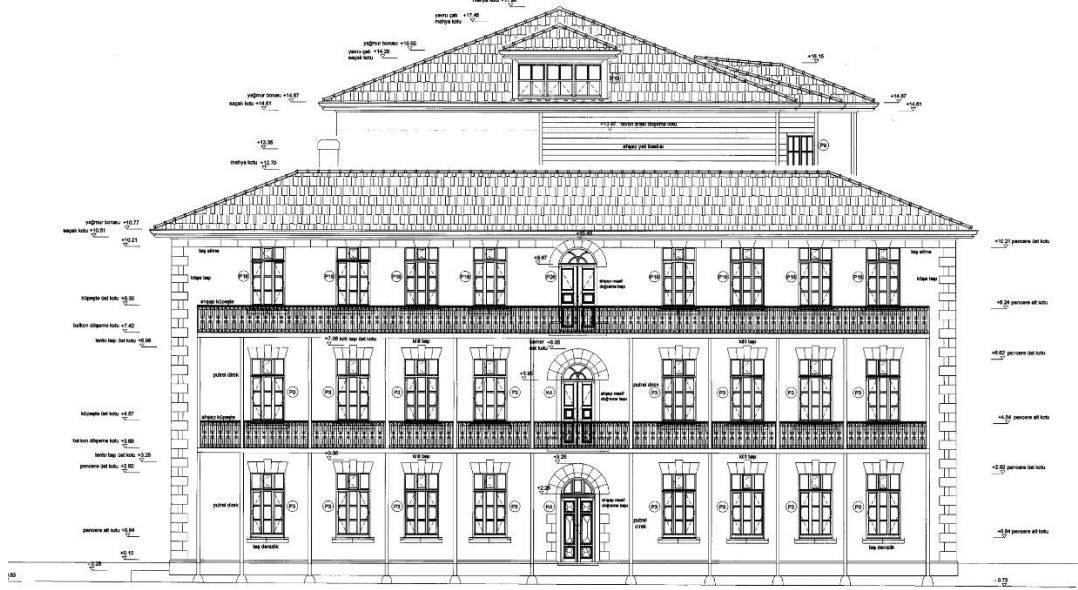
Çizim 291: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

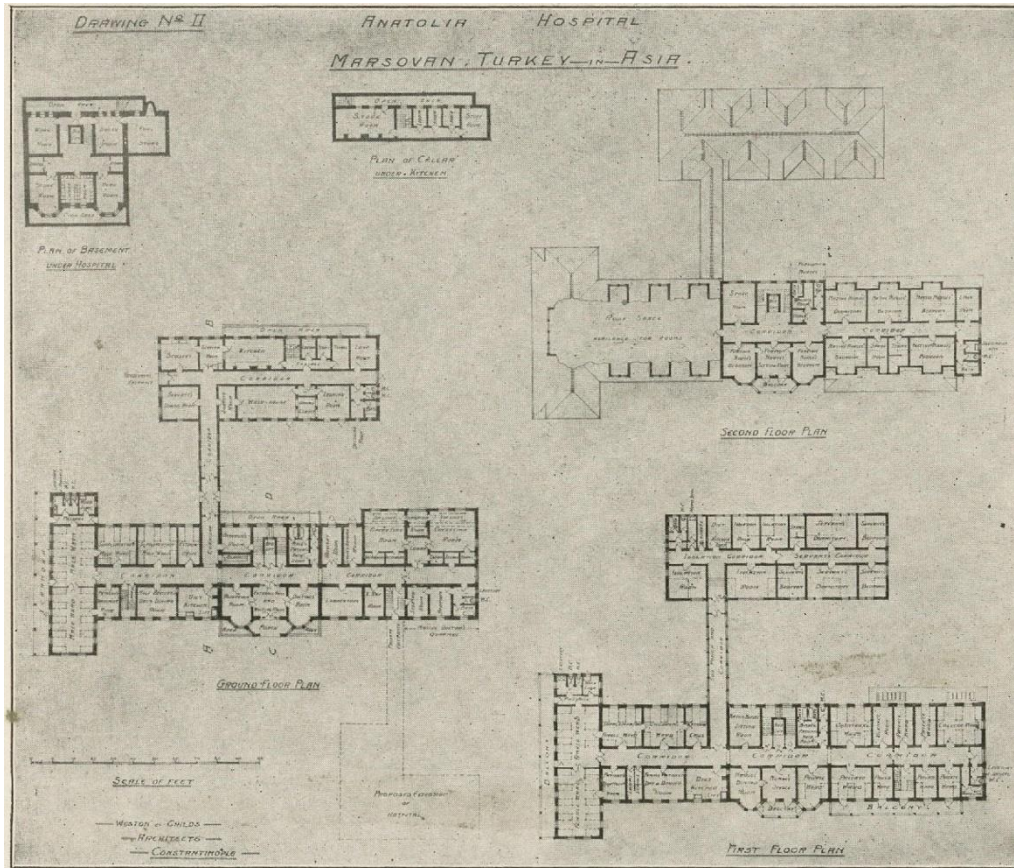
Çizim 292: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

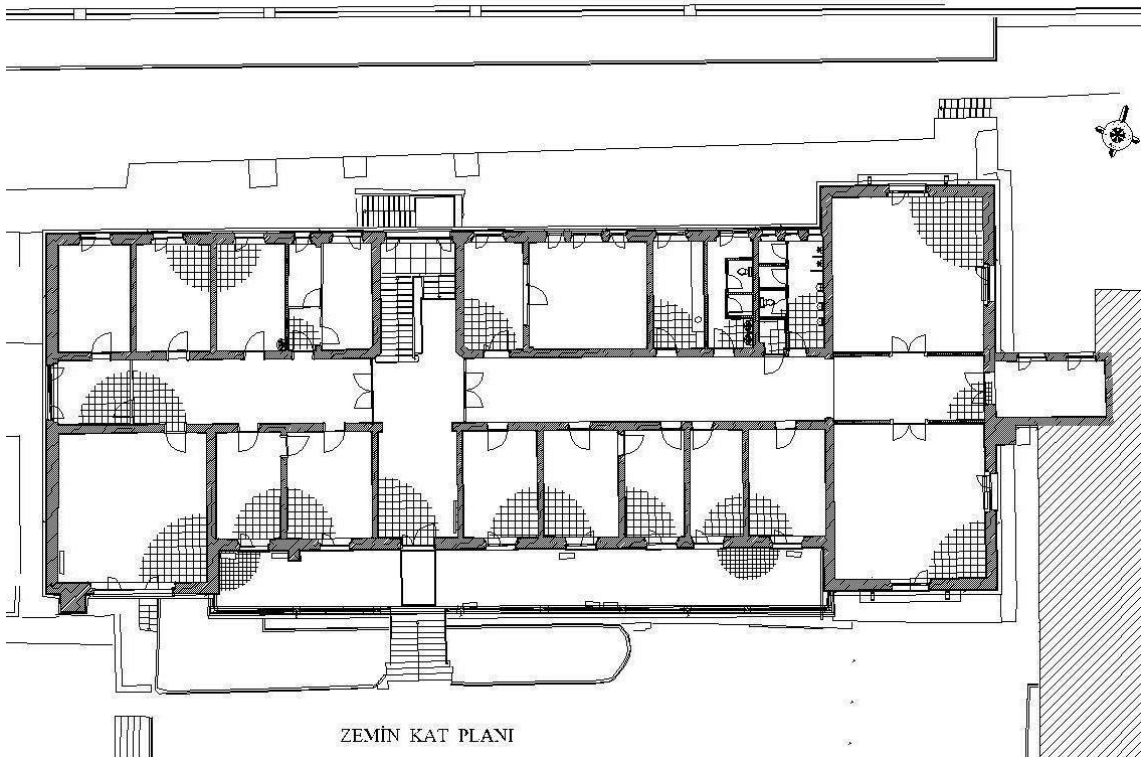
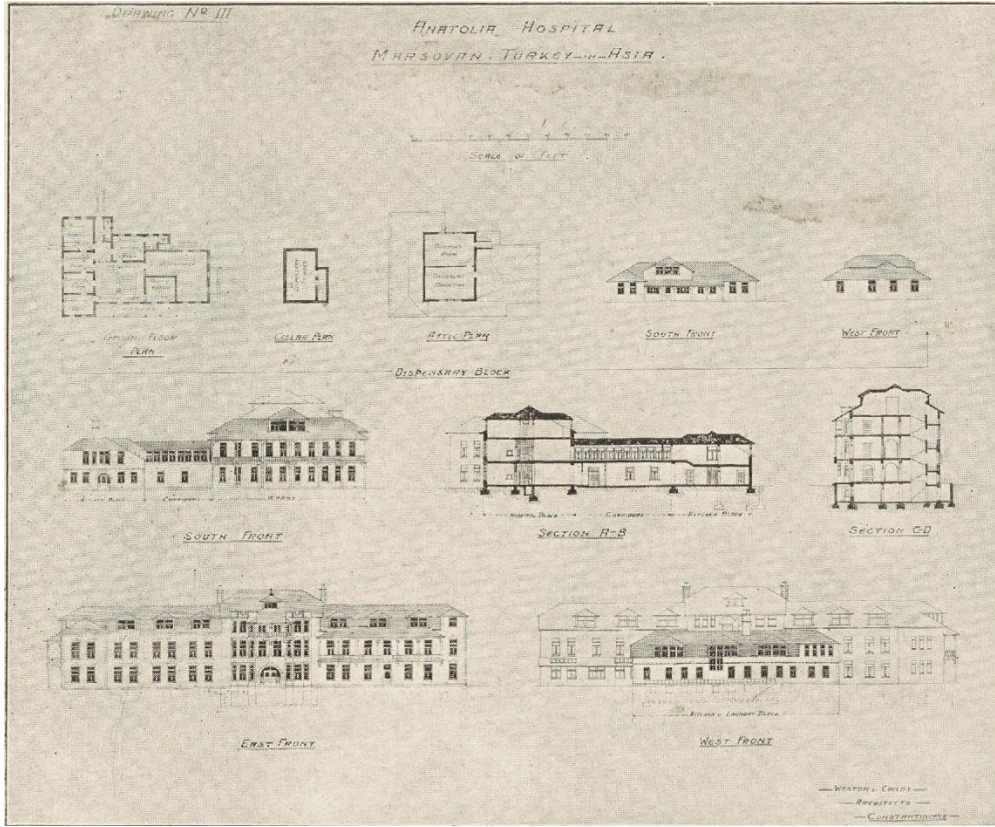
Çizim 293: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Batı Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

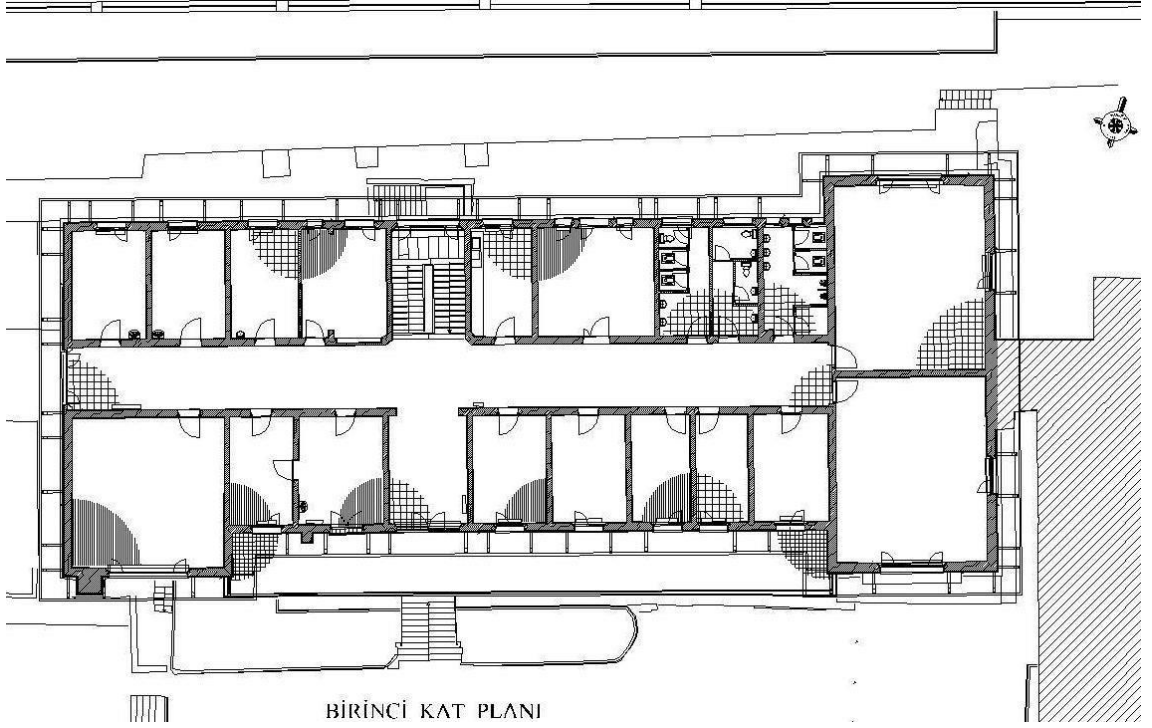

Çizim 294: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Güney Cephe Çizimi (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

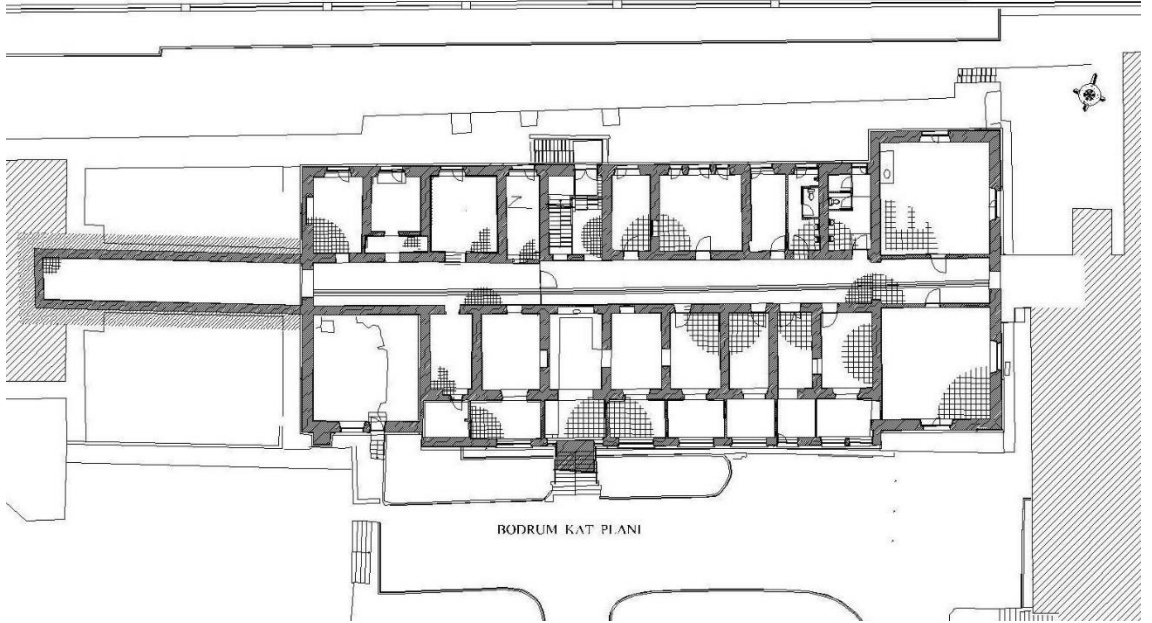

Çizim 295: Amasya Merzifon Amerikan Hastanesi, Orijinal Planı (The New Anatolia Hospital'dan)

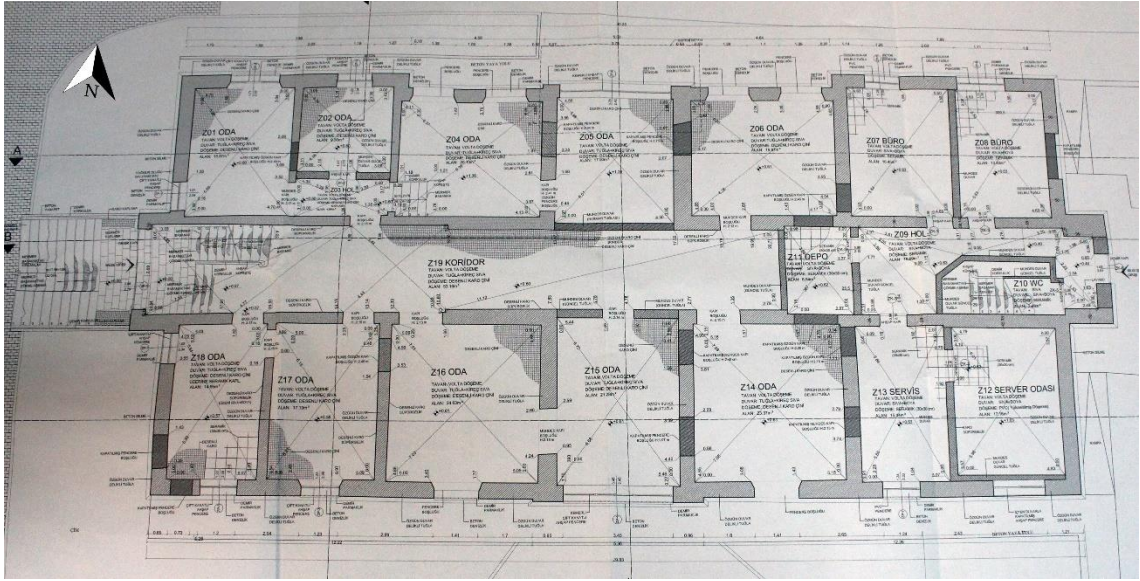

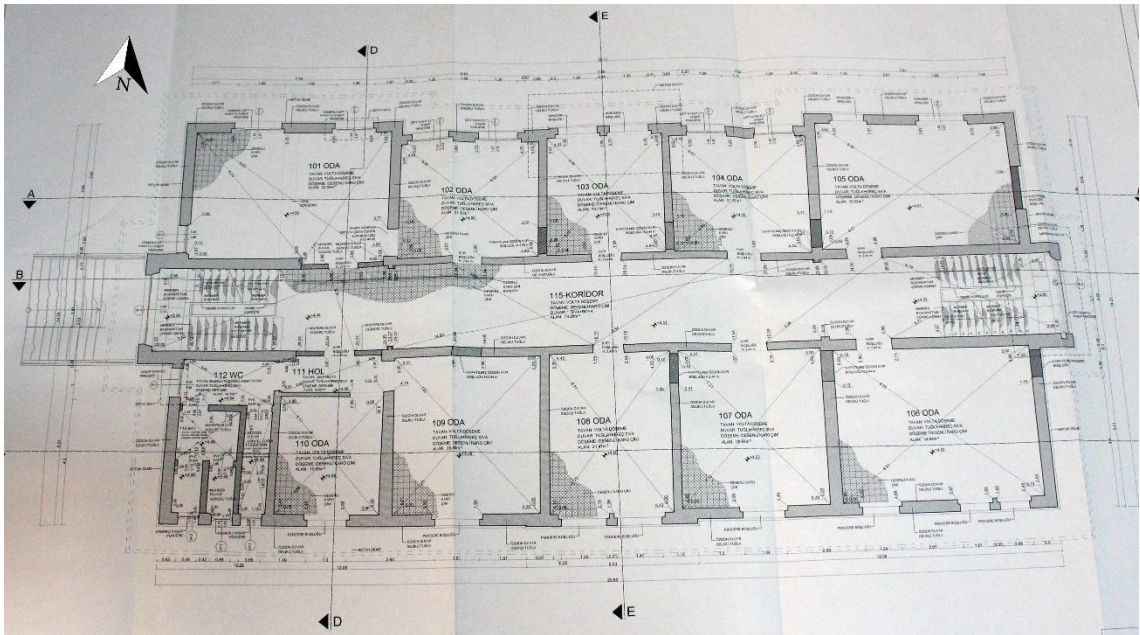
Çizim 298: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

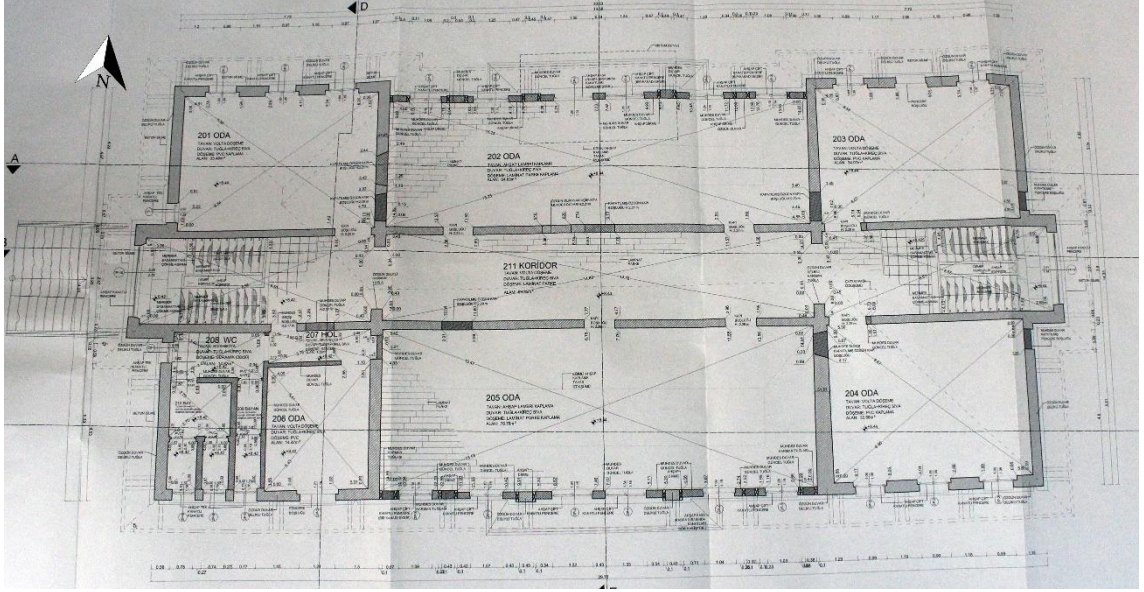
Çizim 299: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Planı (İstanbul Üniversitesi Arşivinden)

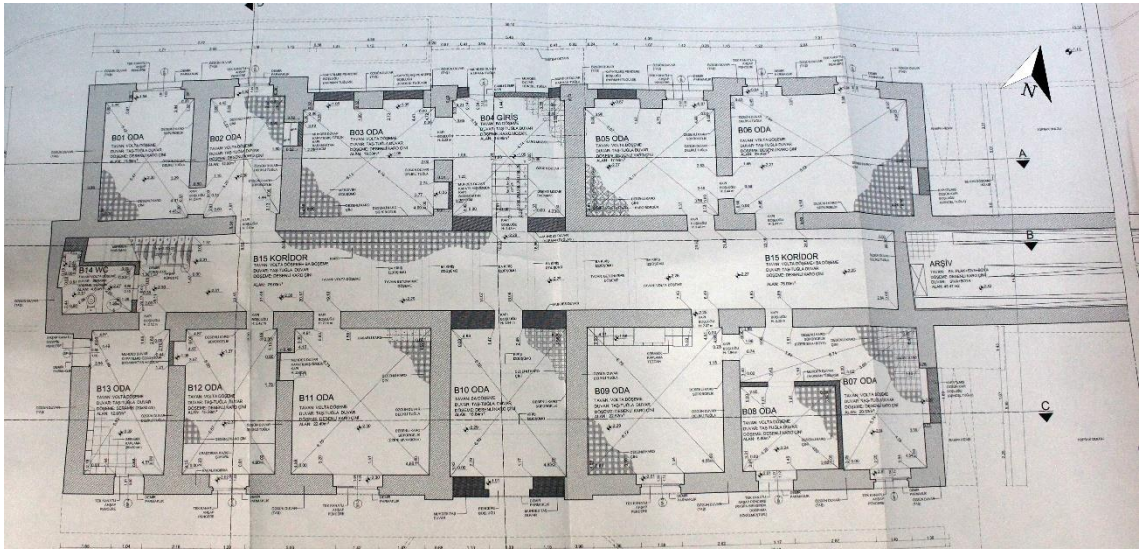
Çizim 300: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Zemin Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

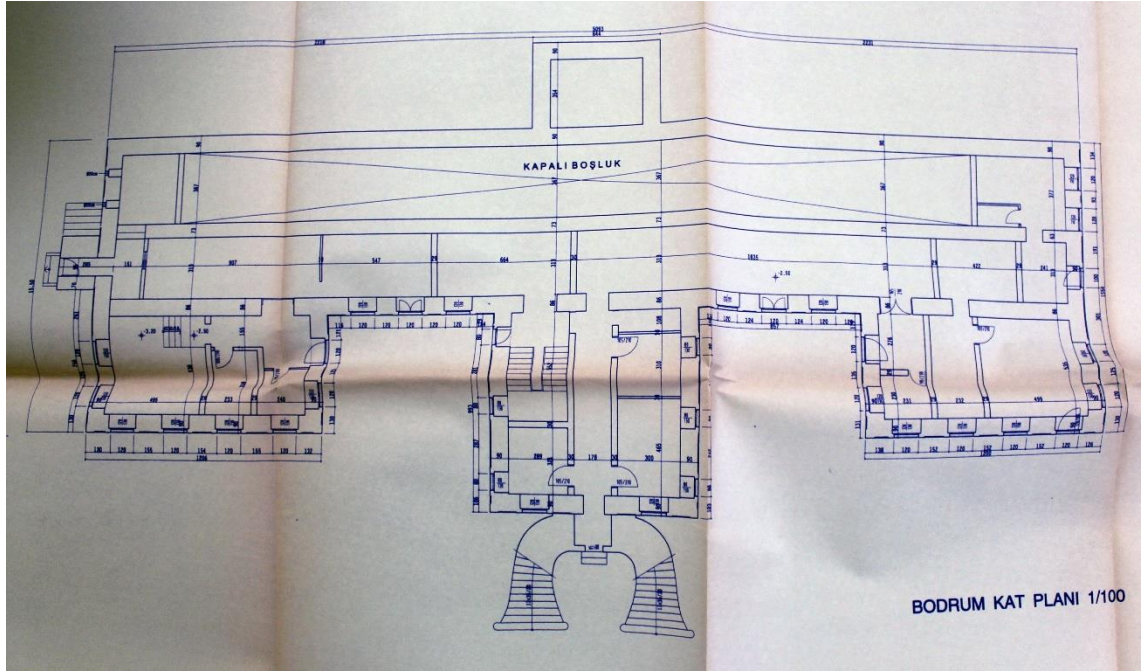
Çizim 301: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Birinci Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

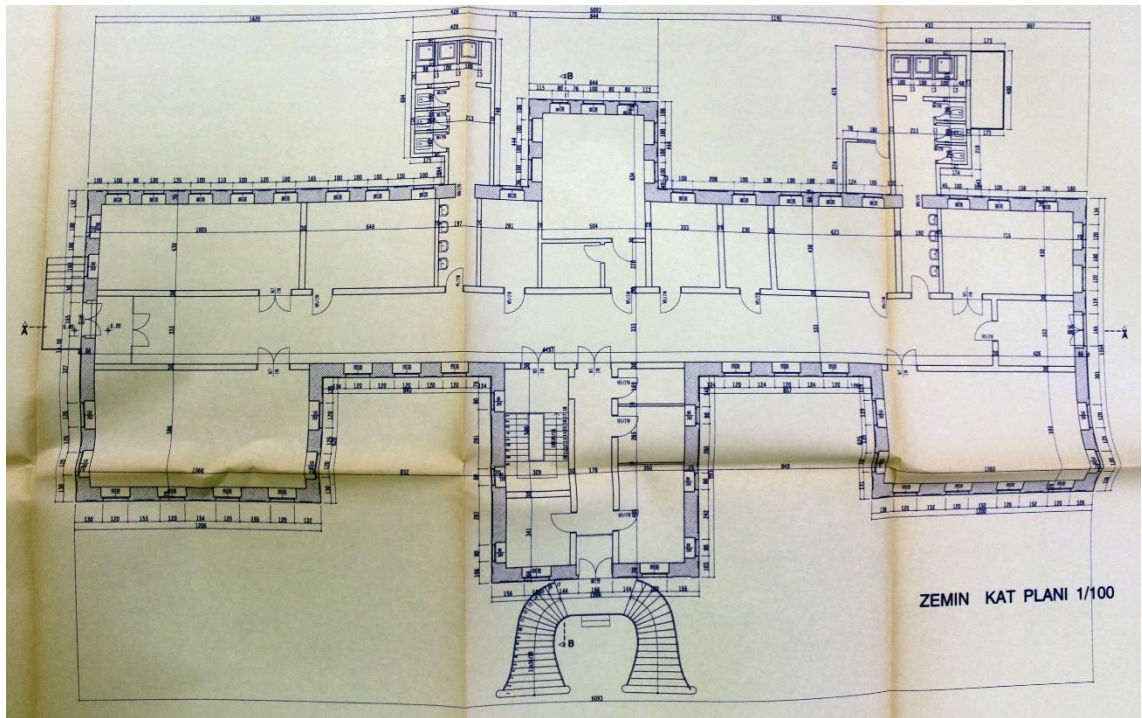
Çizim 302: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, İkinci Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

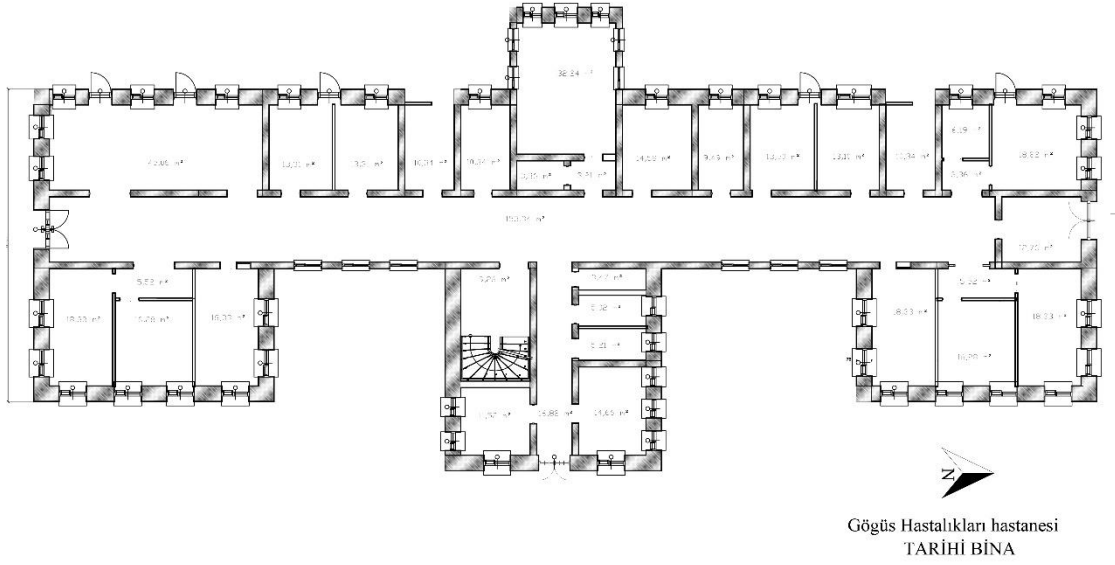
Çizim 303: İstanbul Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Bodrum Kat Planı (İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

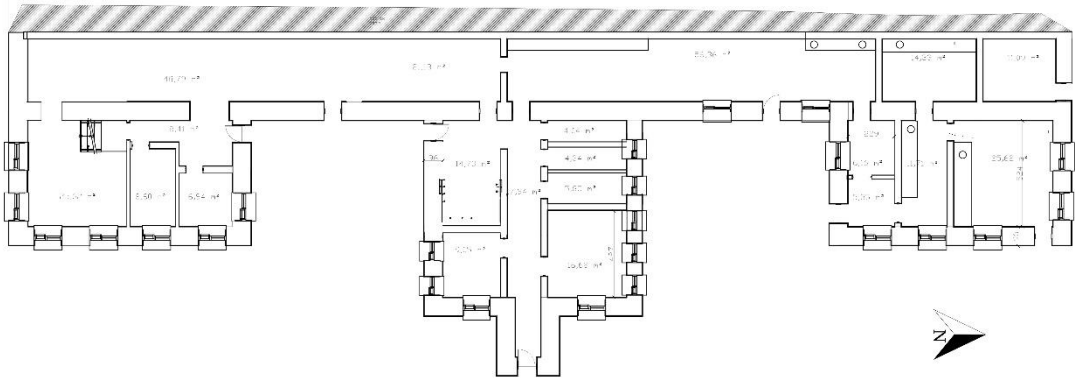
Çizim 304: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, 2006 Yılı Bodrum Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

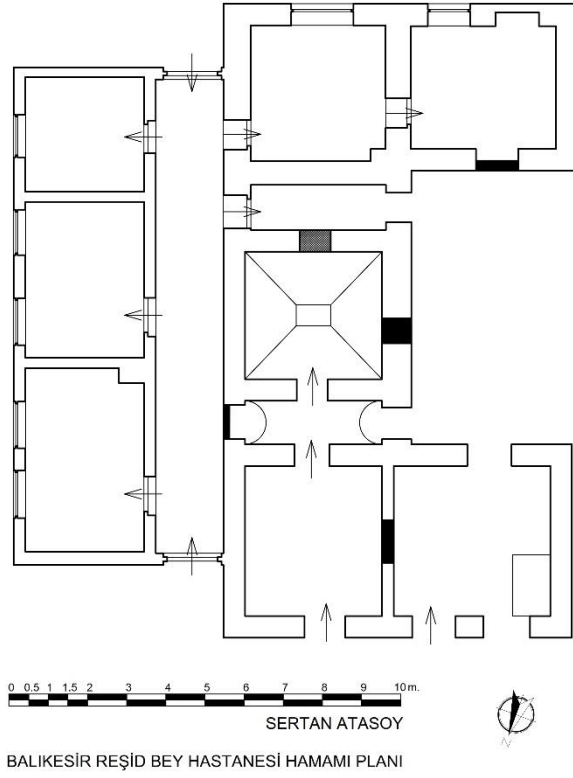
Çizim 305: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, 2006 Yılı Zemin Kat Planı (Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

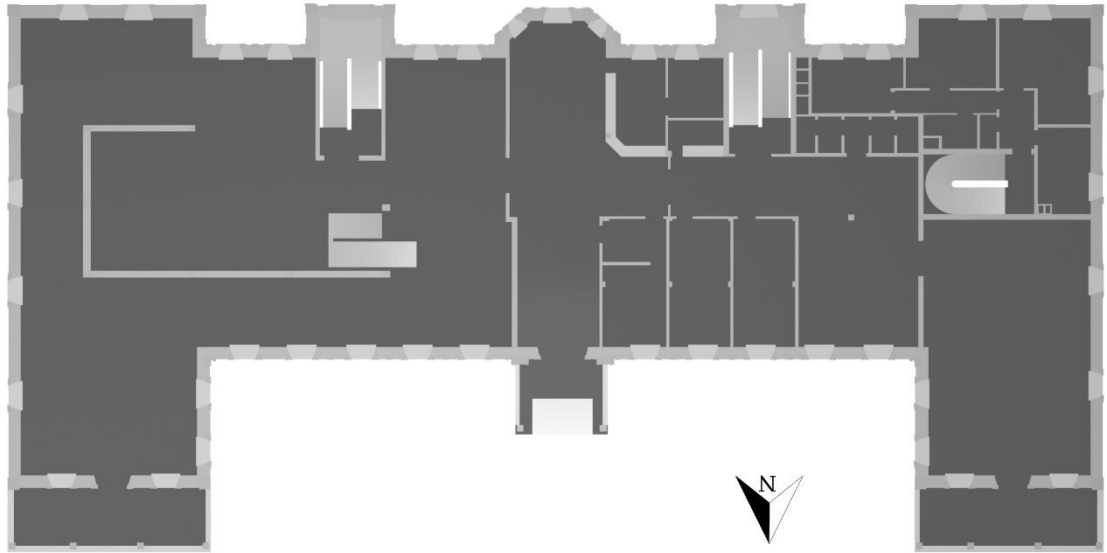
Çizim 306: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Planı (Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

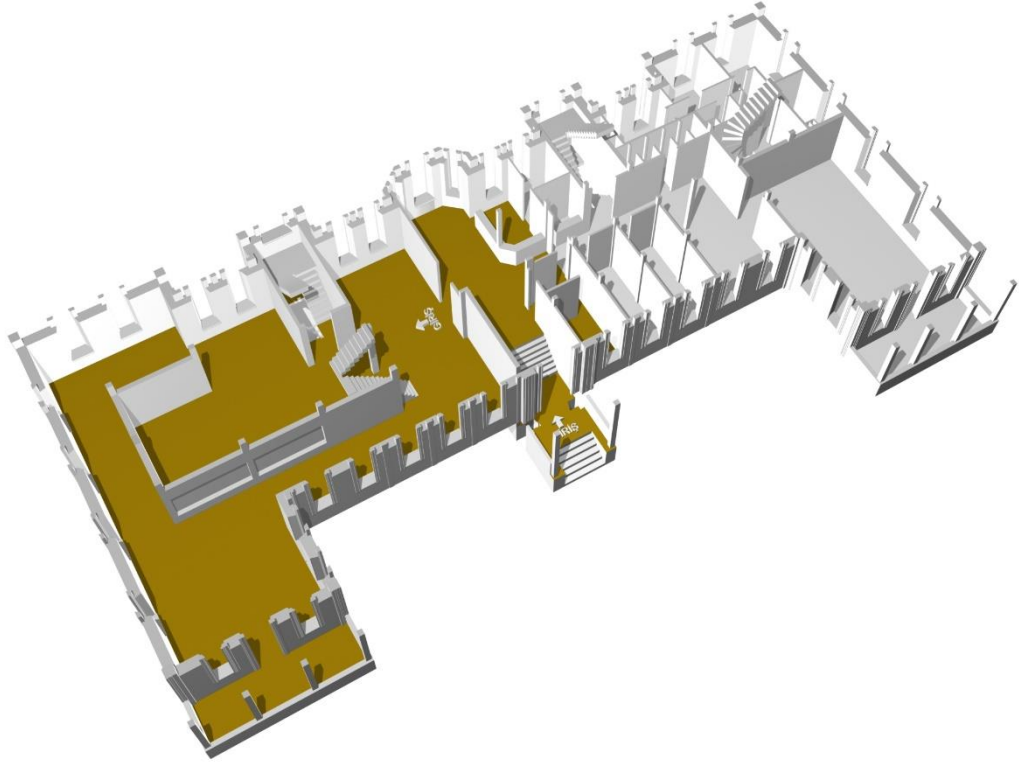
Çizim 307: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

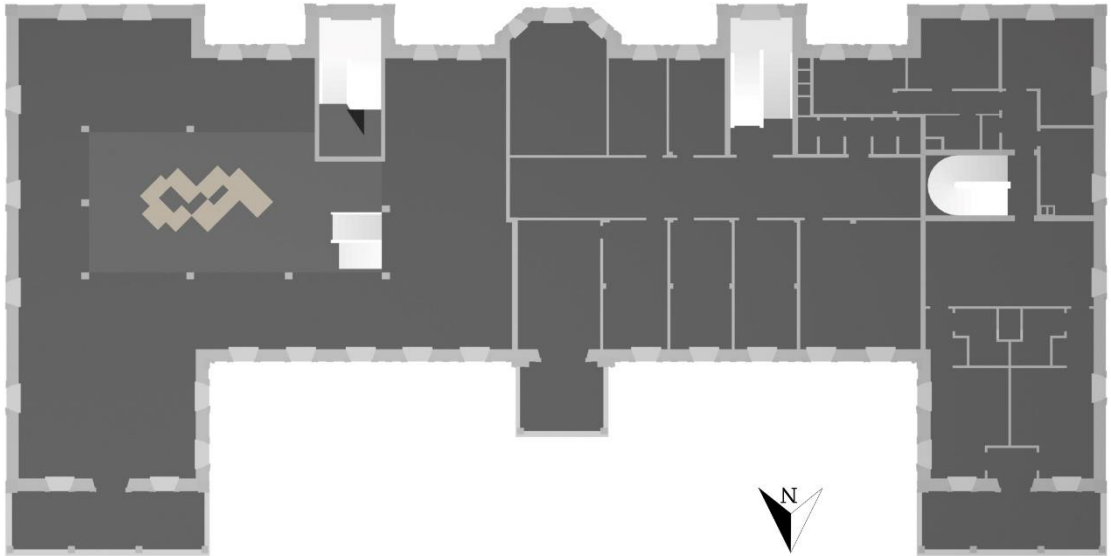
Çizim 308: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı

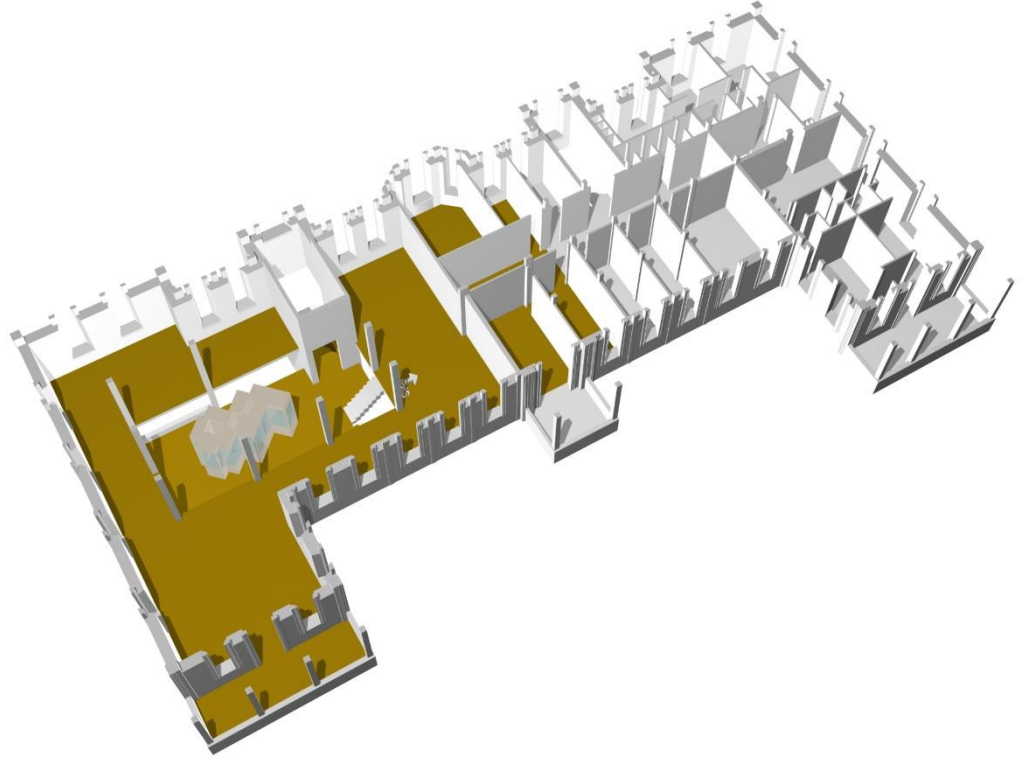
Çizim 309: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden)

Çizim 310: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden)

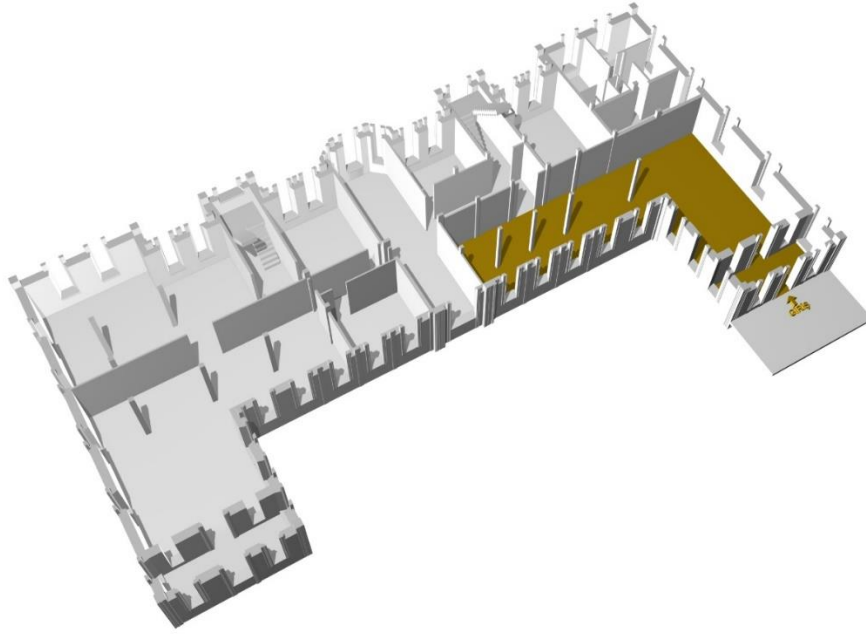
Çizim 311: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden)

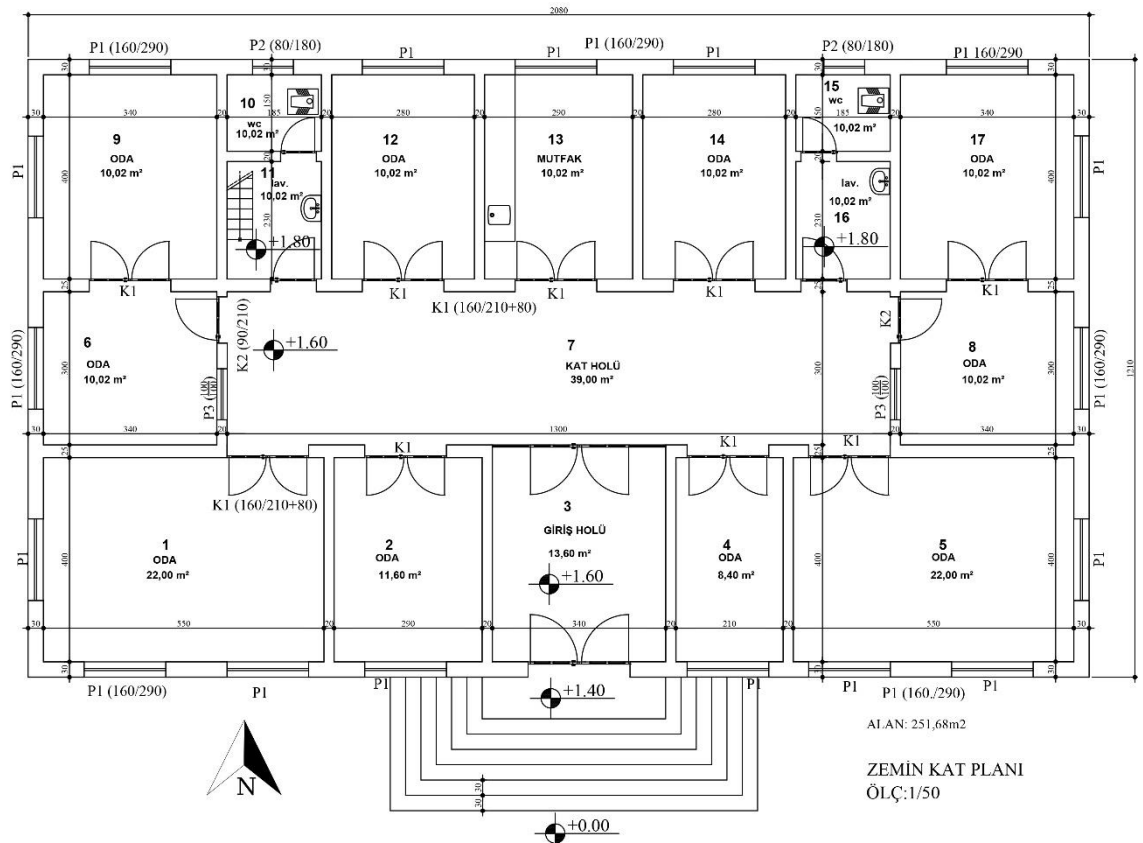
Çizim 312: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden)

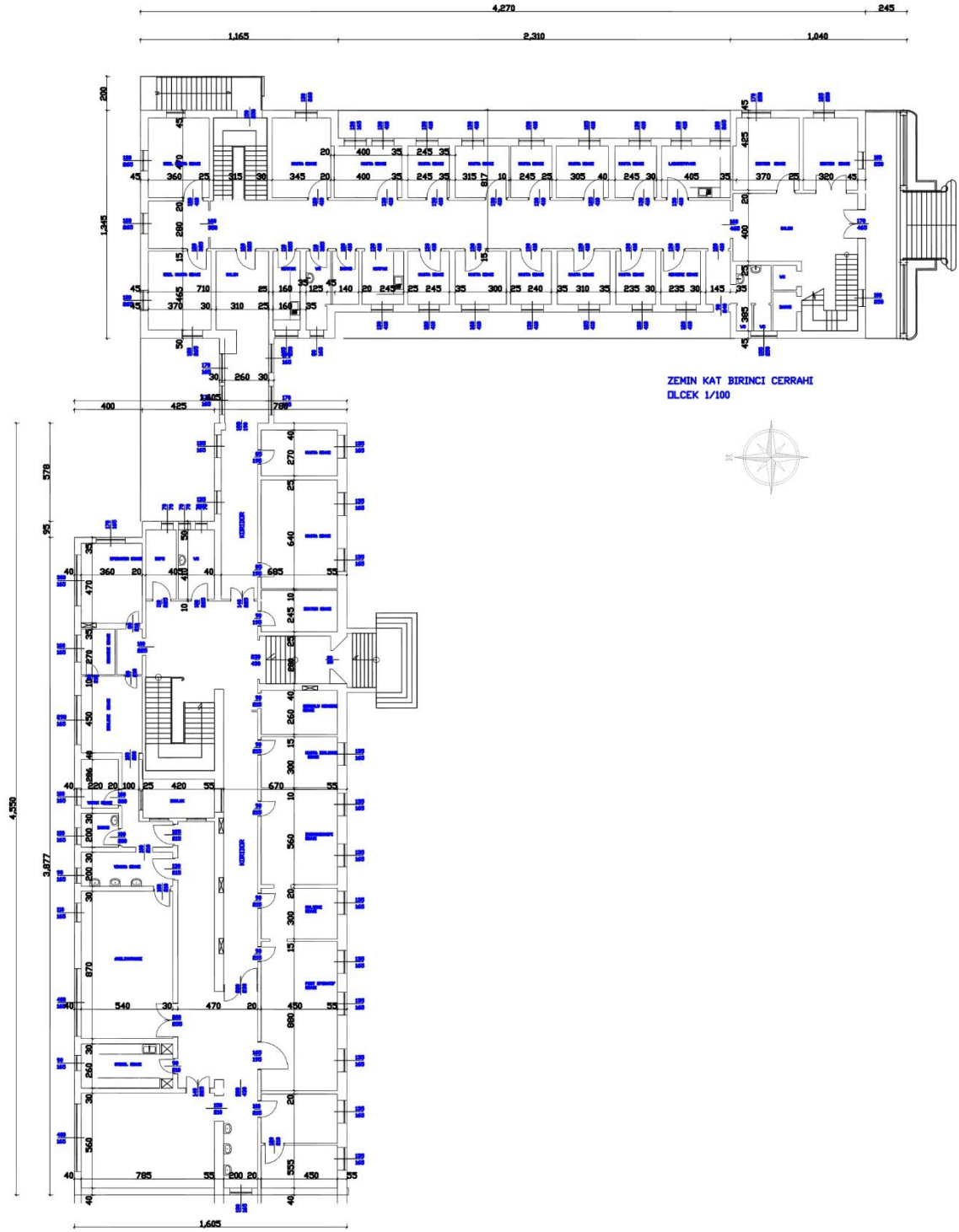
Çizim 313: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Planı (Çorum Müzesi Arşivinden)

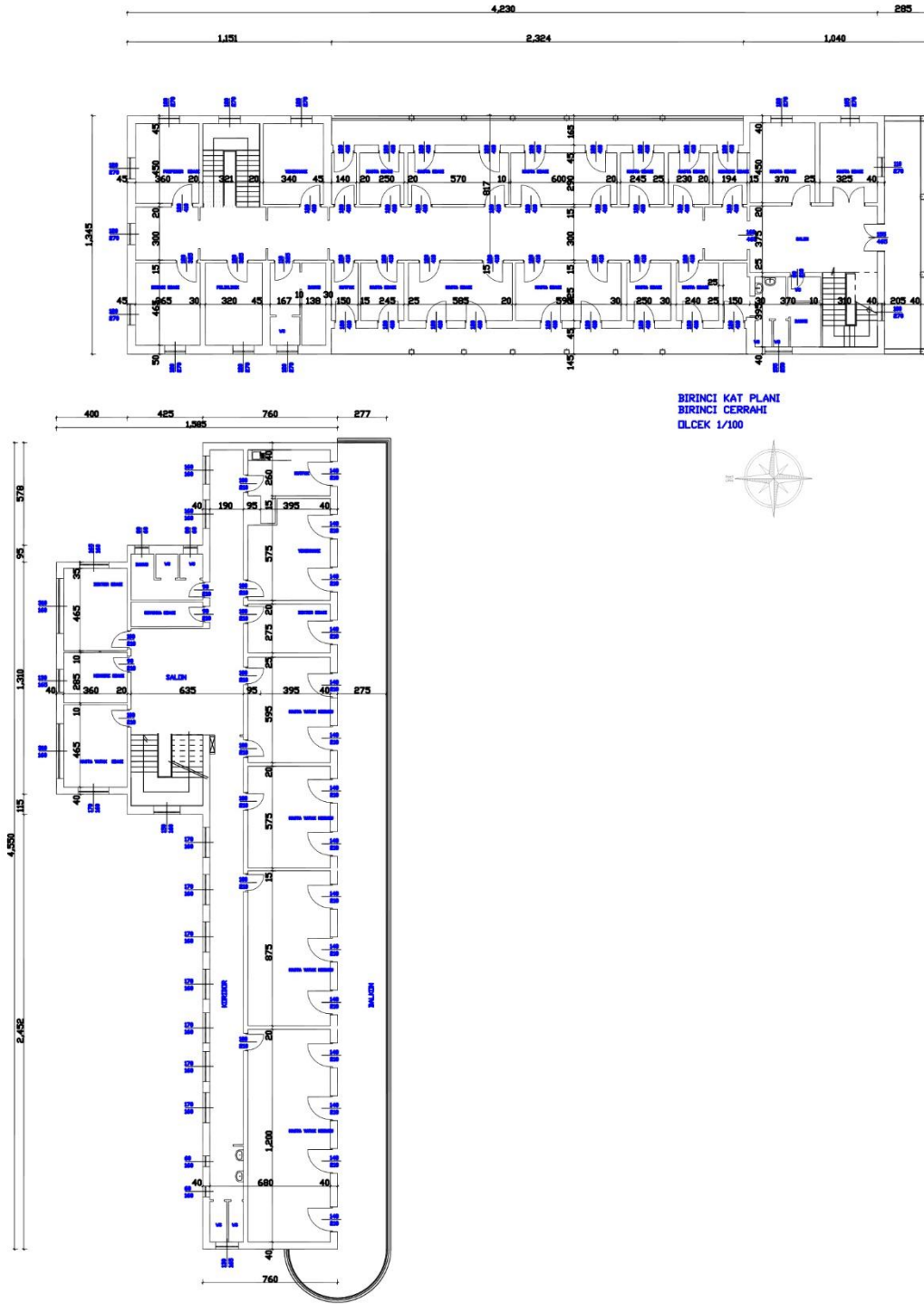
Çizim 314: Çorum Emrâz-1 Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Üç Boyutlu Çizimi (Çorum Müzesi Arşivinden)

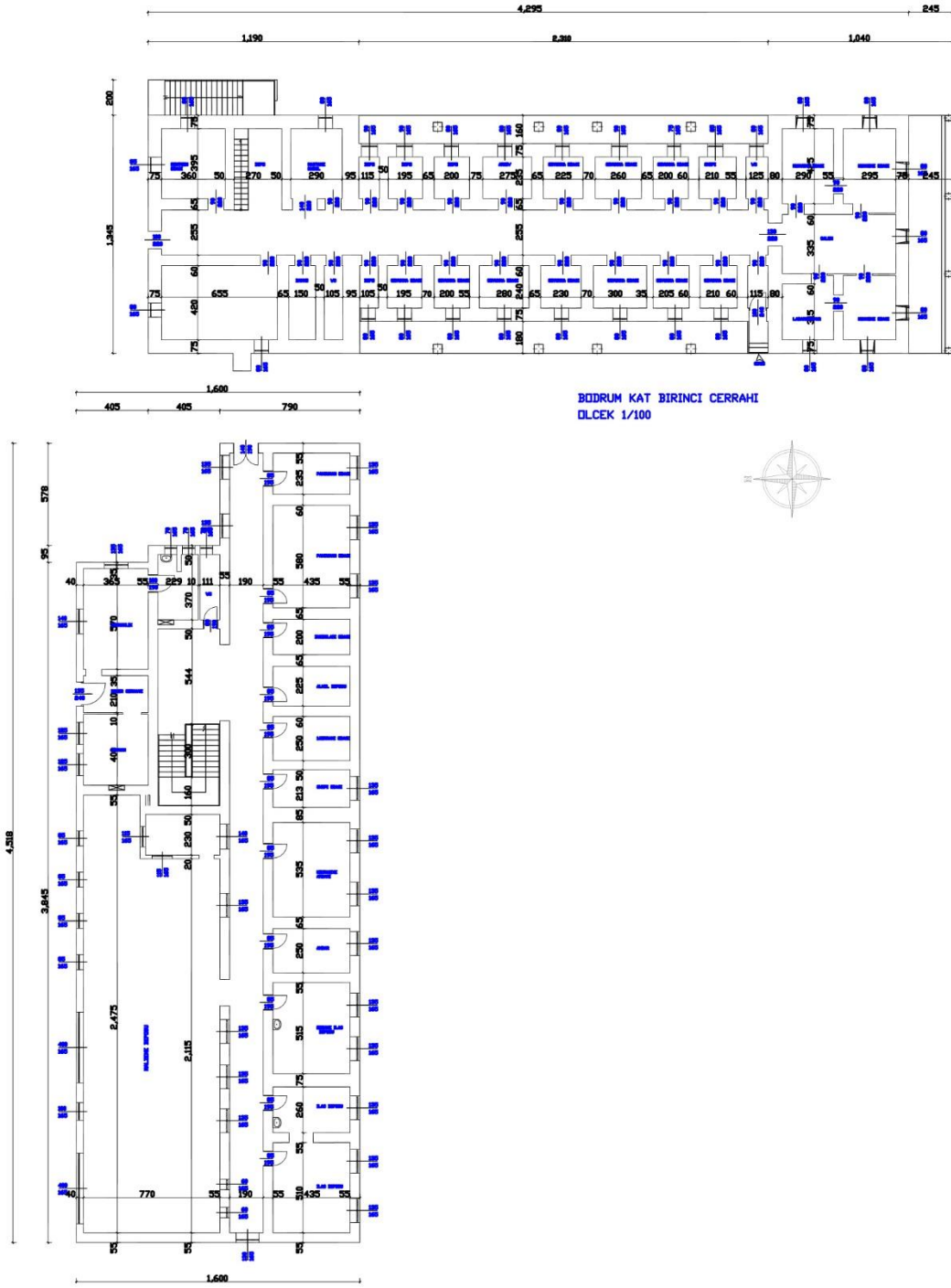
Çizim 315: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Arşivinden)

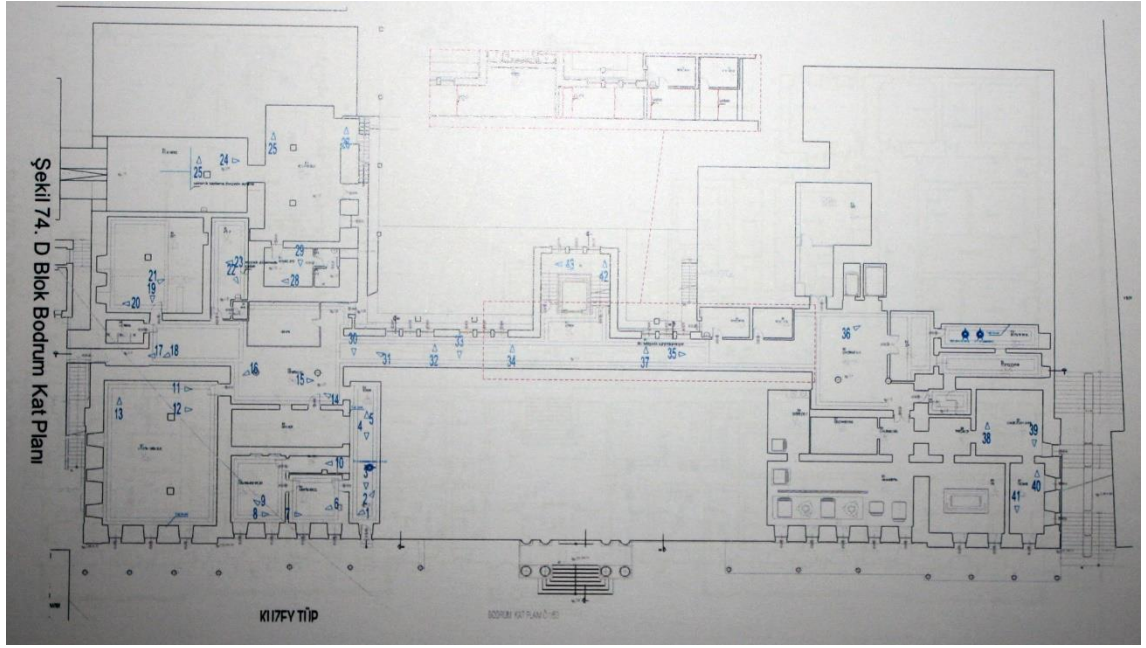
Çizim 316: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

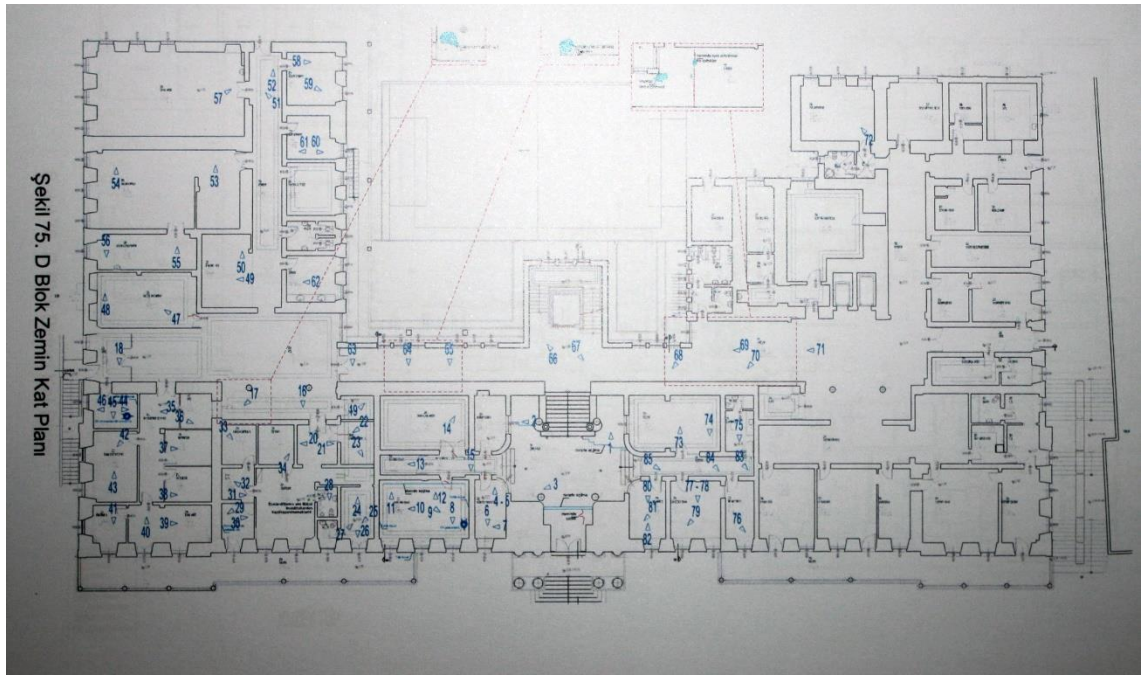
Çizim 317: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

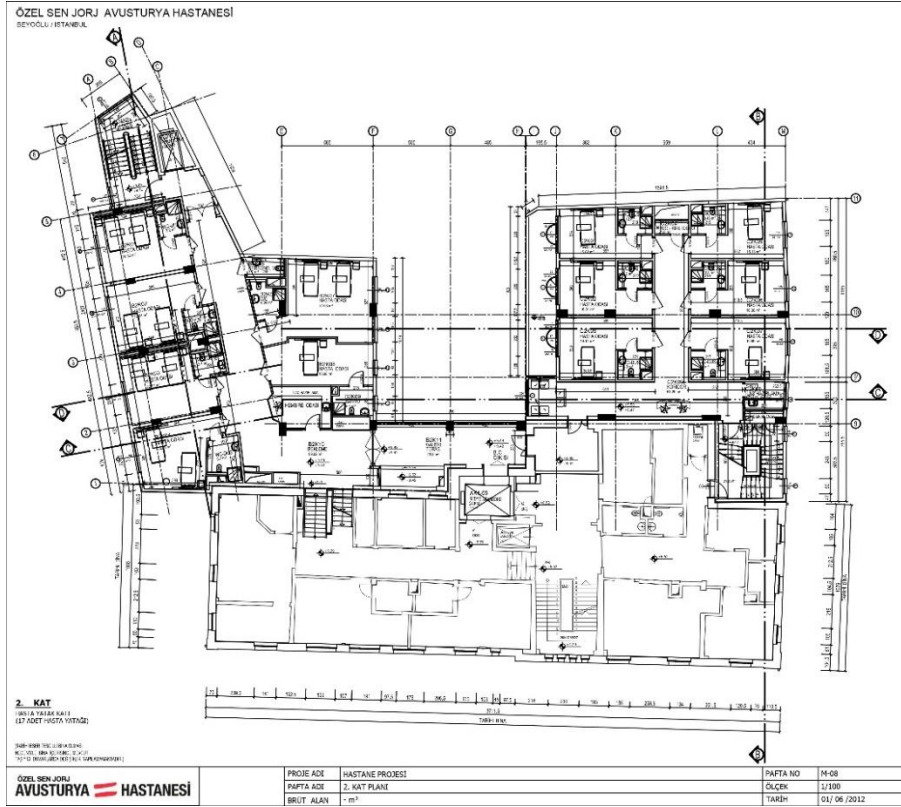
Çizim 318: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Bodrum Kat Planı (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

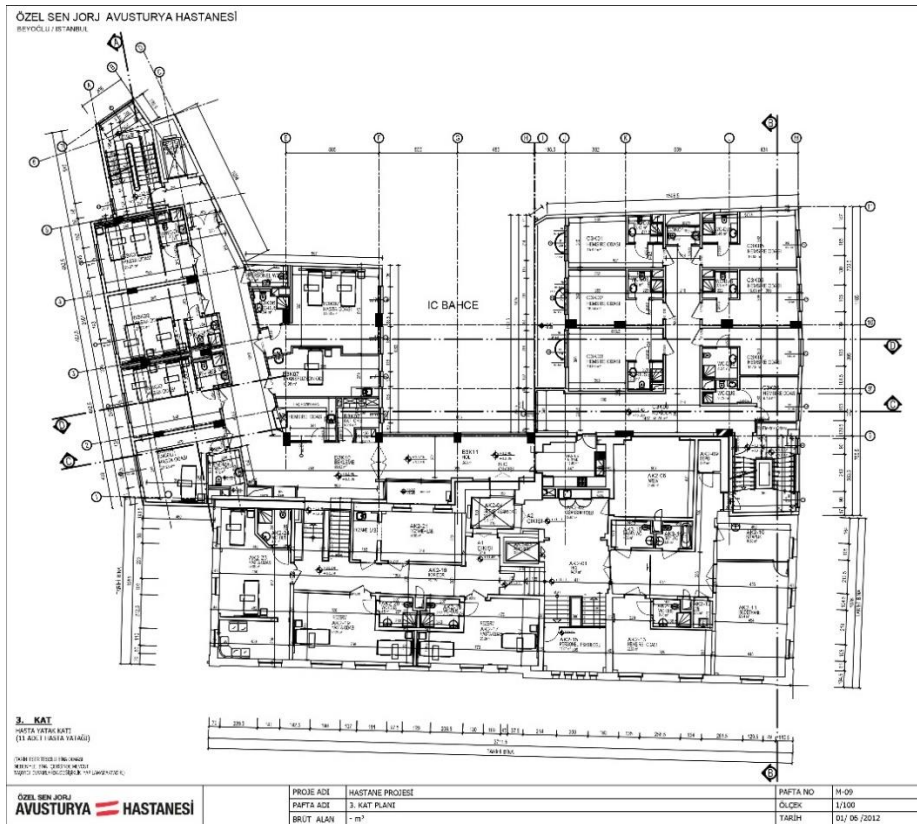
Çizim 319: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Bodrum Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

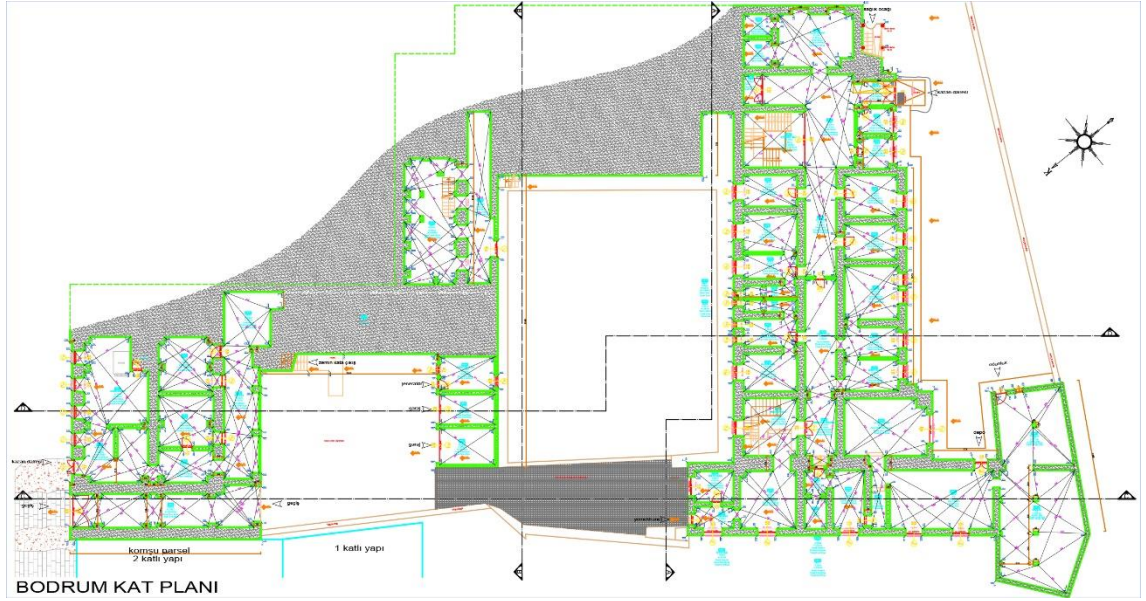
Çizim 320: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Zemin Kat Planı (İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

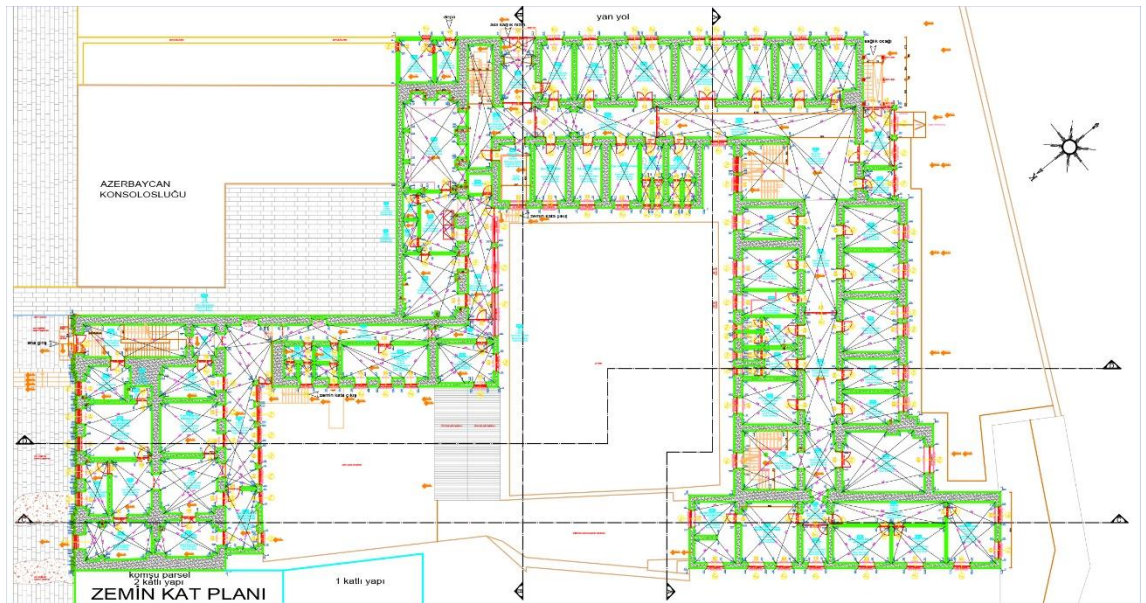
Çizim 327: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 2. Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)

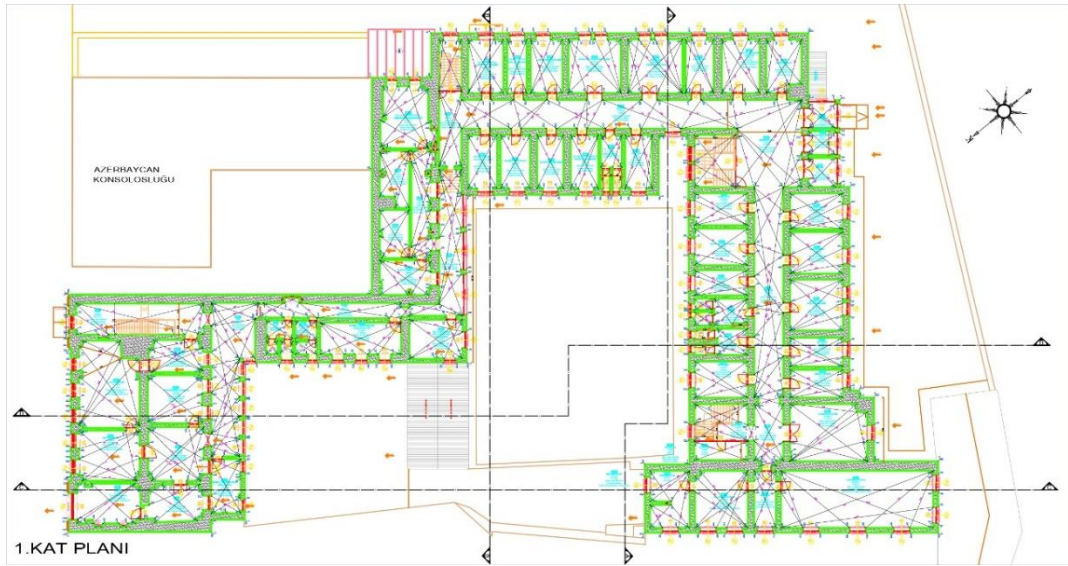
Çizim 328: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi 3. Kat Planı (Özel Sen Jorj Avusturya Hastanesi Arşivinden)

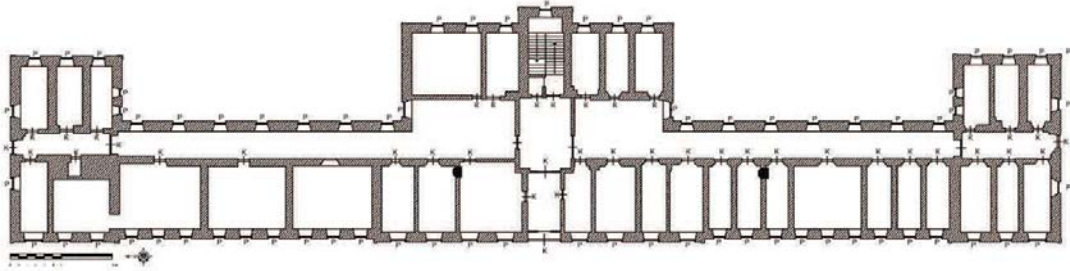
Çizim 329: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Bodrum Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden)

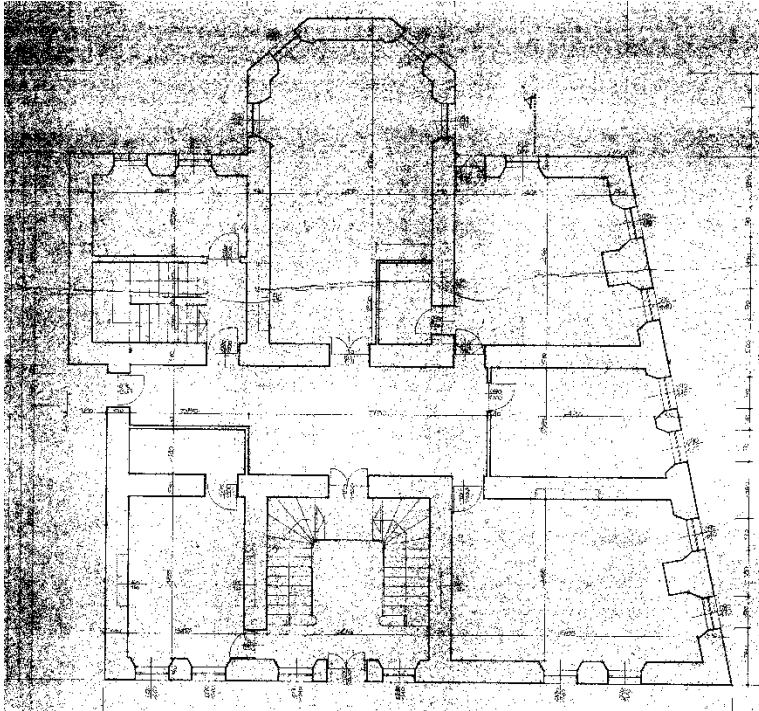
Çizim 330: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Zemin Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden)

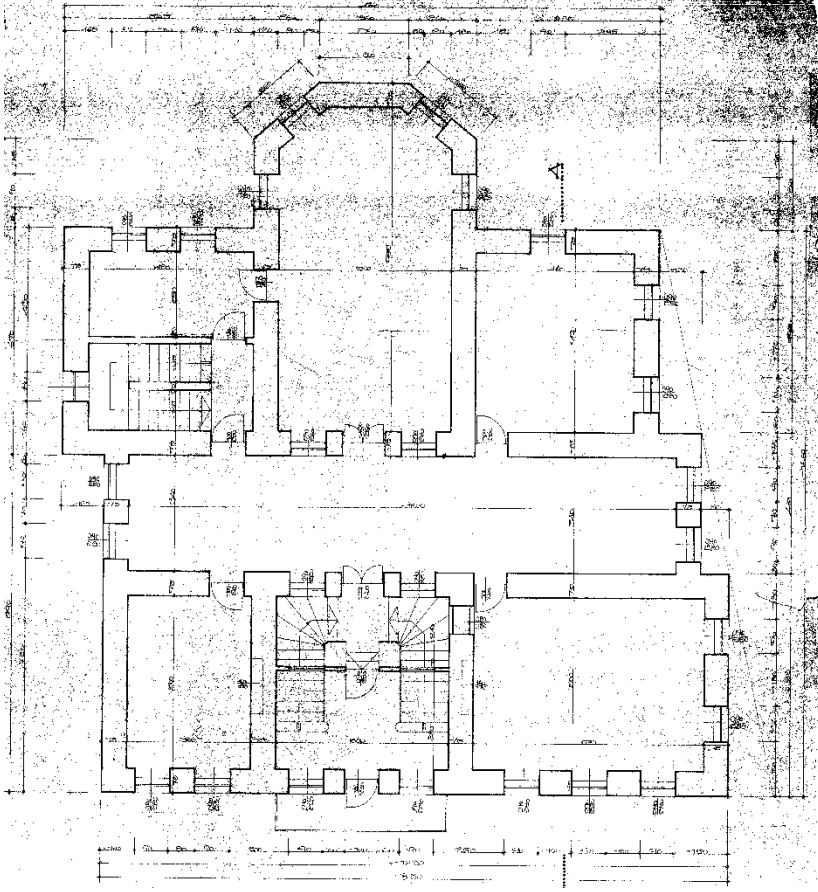
Çizim 331: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastane) Birinci Kat Planı (Mimar Canan Baday Arşivinden)

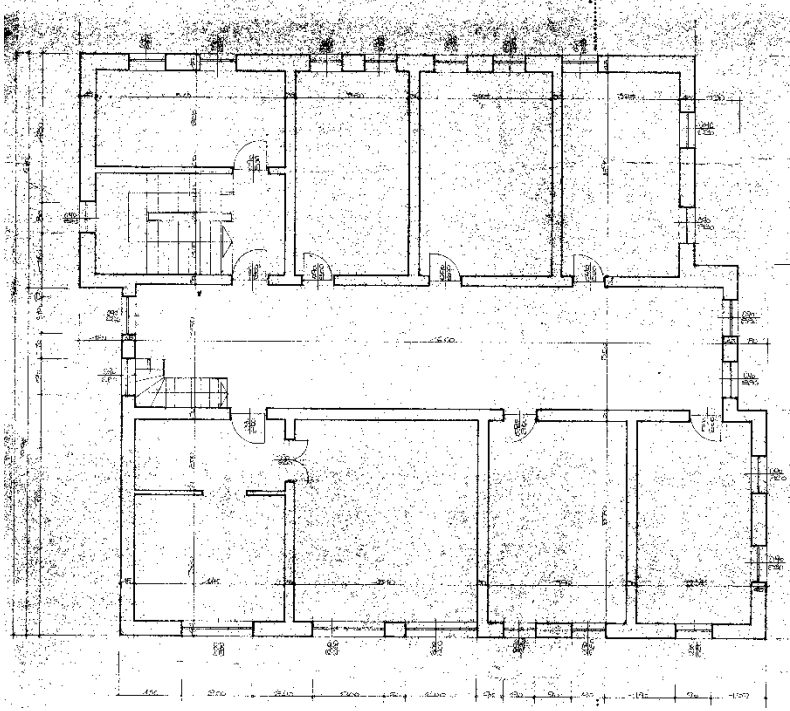
Çizim 332: Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi (T. Doğan, 2019, s. 109)

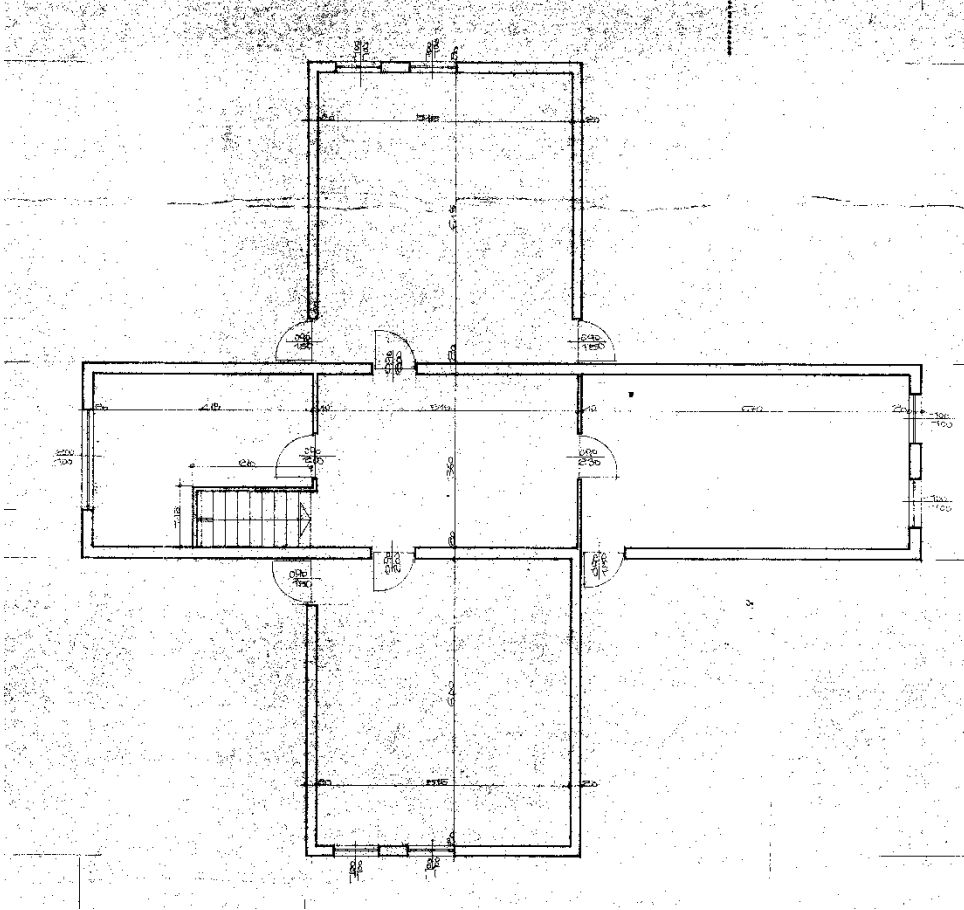
Çizim 333: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Zemin Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

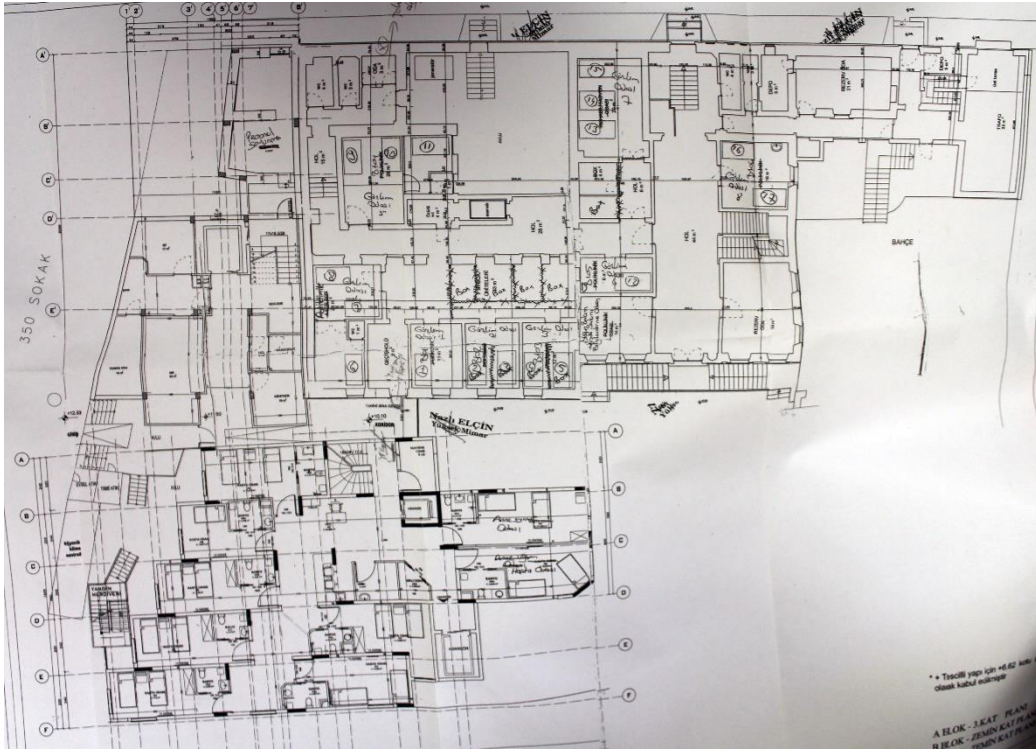
Çizim 334: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Birinci Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

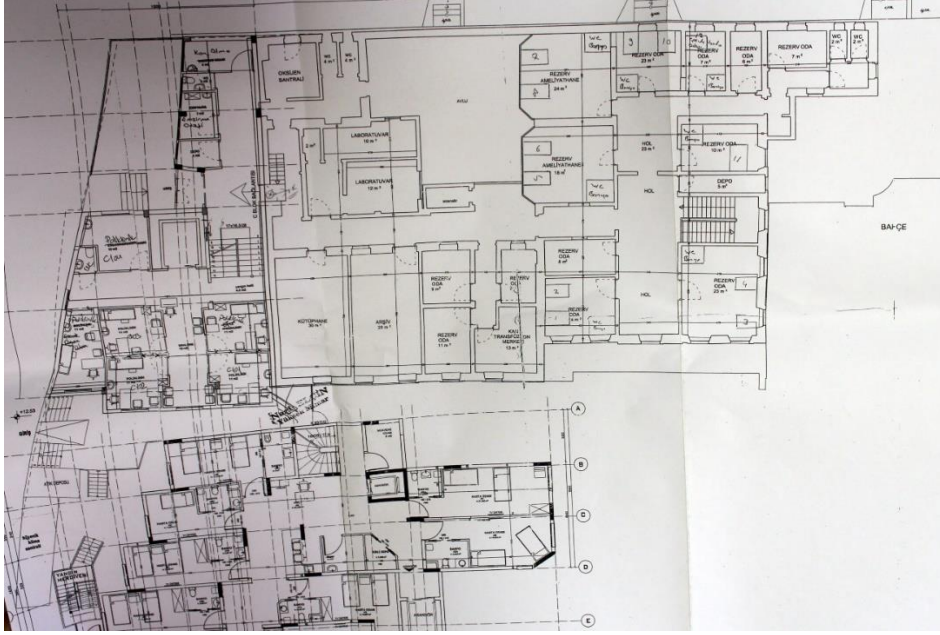
Çizim 335: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) İkinci Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

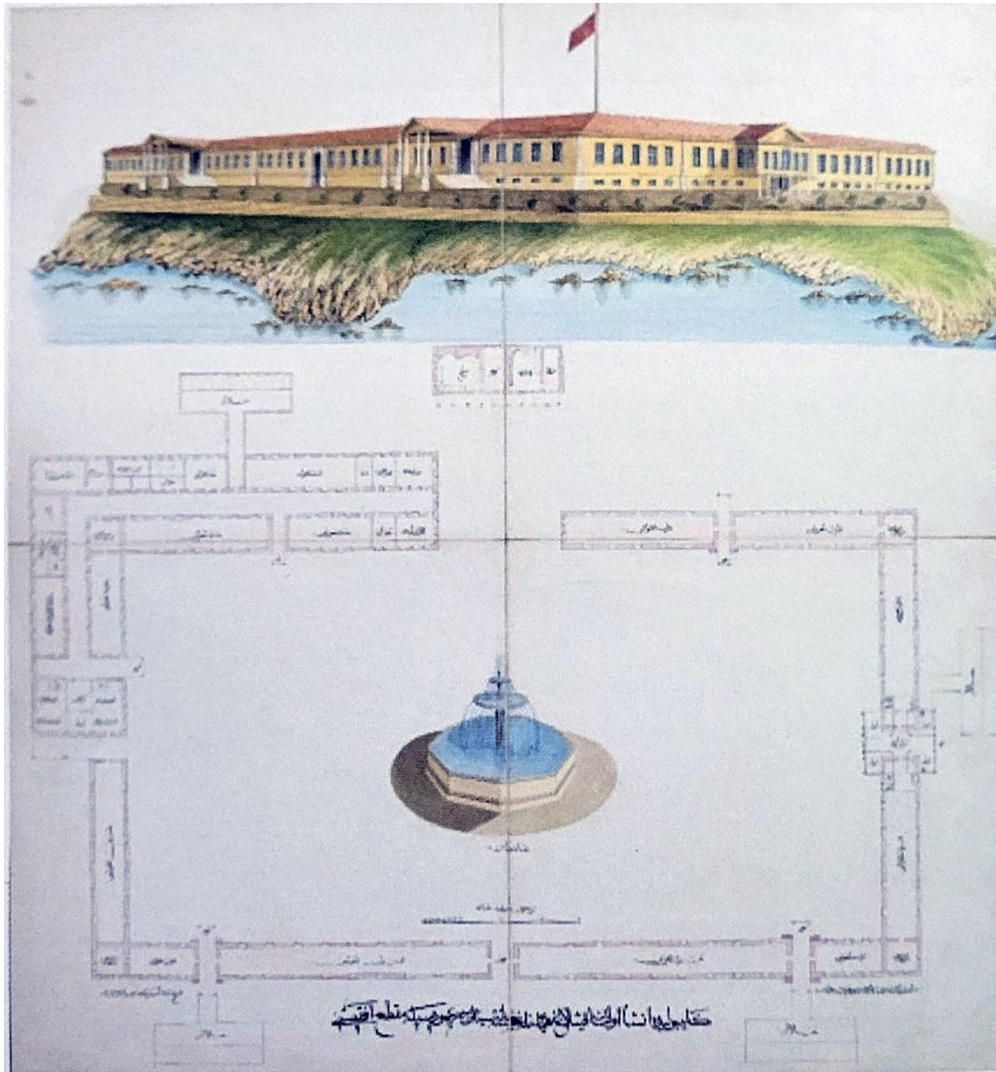
Çizim 336: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi) Üçüncü Kat Planı (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

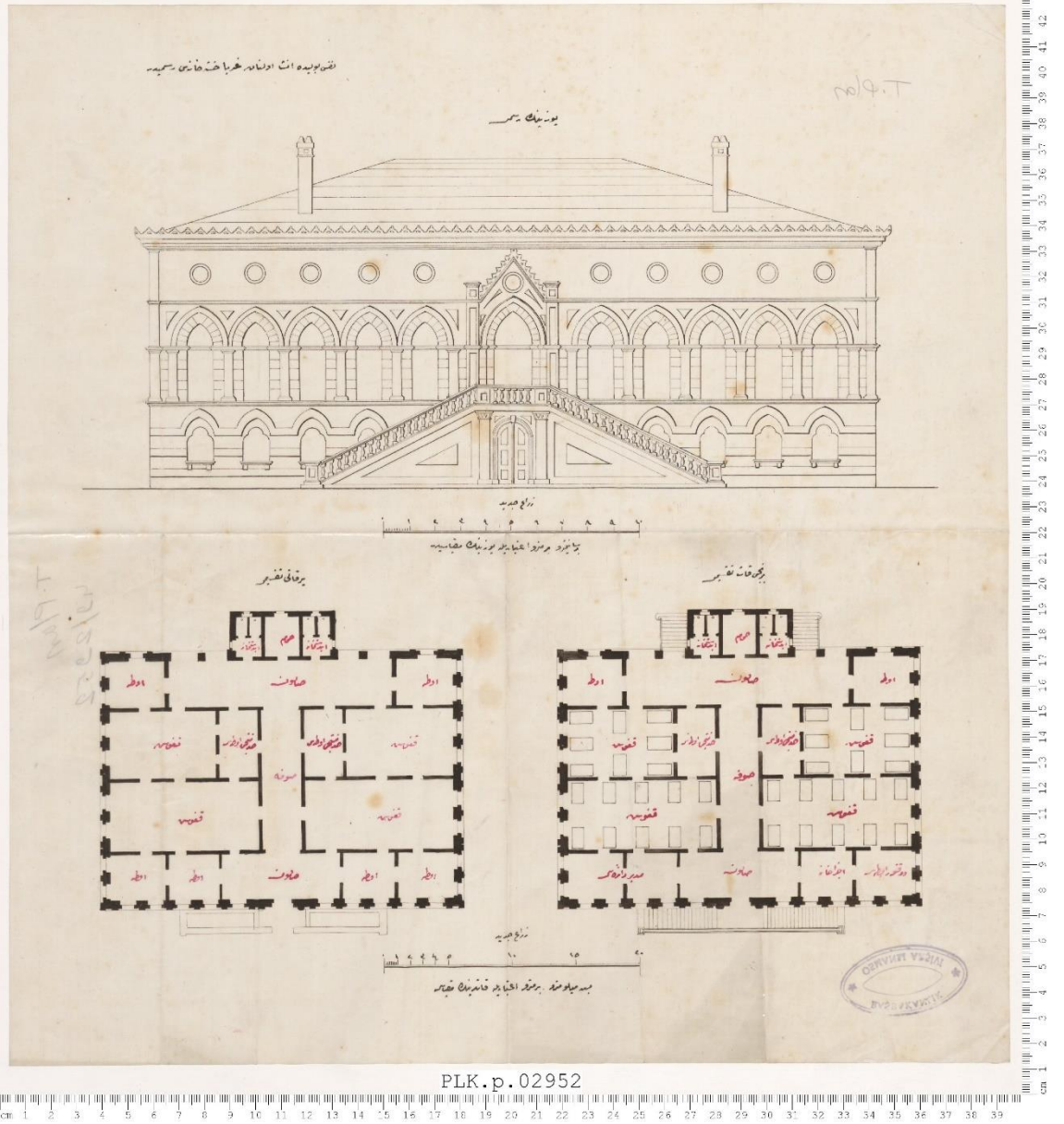
Çizim 337: İzmir Karataş Musevi Hastanesi Zemin Kat Planı (Özel Karataş Hastanesi Arşivinden)

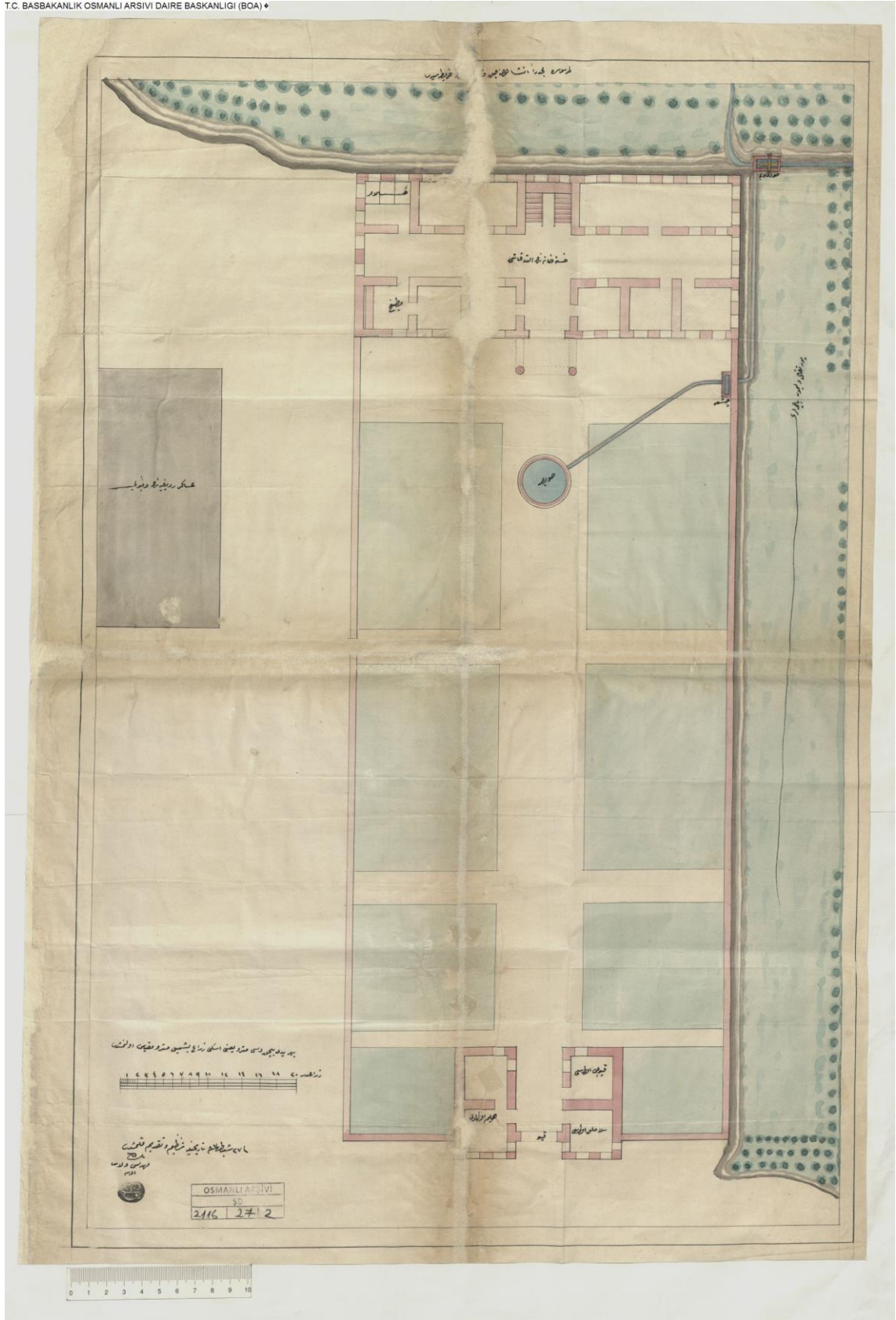
Çizim 338: Karataş Musevi Hastanesi Birinci Kat Planı (Özel Karataş Hastanesi Arşivinden)

Çizim 339: Gelibolu Askeri Hastanesi (N. Sarı, A. Z. İzgöer, R. Tuğ., 2014, s. 186)

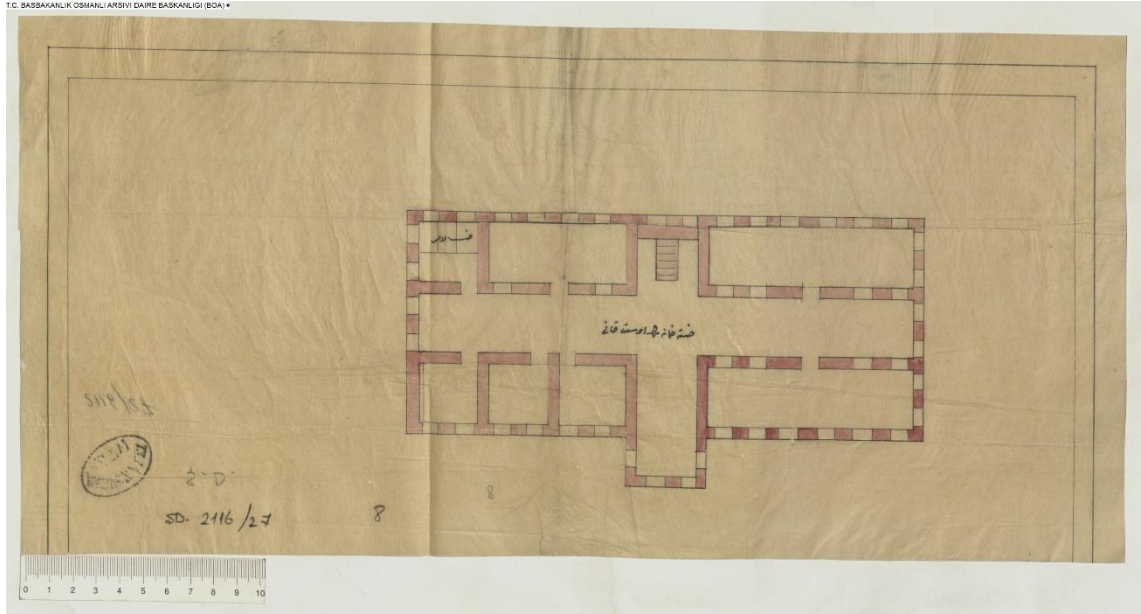

Çizim 340: Bolu Gureba Hastanesi (BOA. PLK.p., No: 2952)

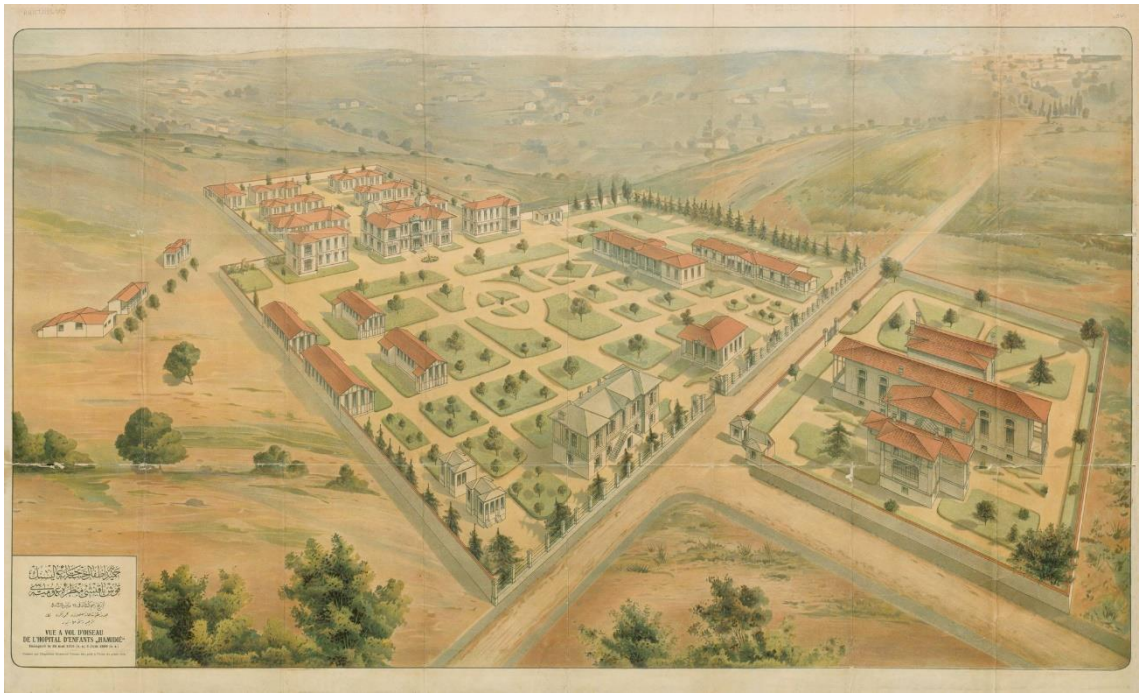

Çizim 341: Tarsus Gureba Hastanesi Zemin Kat Planı (BOA, ŞD, No: 2116-27)

T.C. BAŞBAKANLIK OSİMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ◀

Çizim 342: Tarsus Gureba Hastanesi Birinci Kat Planı (BOA, ŞD, No: 2116-27)

Çizim 343: Hamidiye Etfal Hastanesi'ni Oluşturan Binaları

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Maltepe Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)

Fotoğraf 2: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 3: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Birinci Katı Soyunma Odası Olarak Kullanılan Oda

Fotoğraf 4: Maltepe Hastanesi Ana Kapısı

Fotoğraf 5: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 6: Maltepe Hastanesi, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Cepheler

Fotoğraf 7: Maltepe Hastanesi, Güneybatı Cephesi

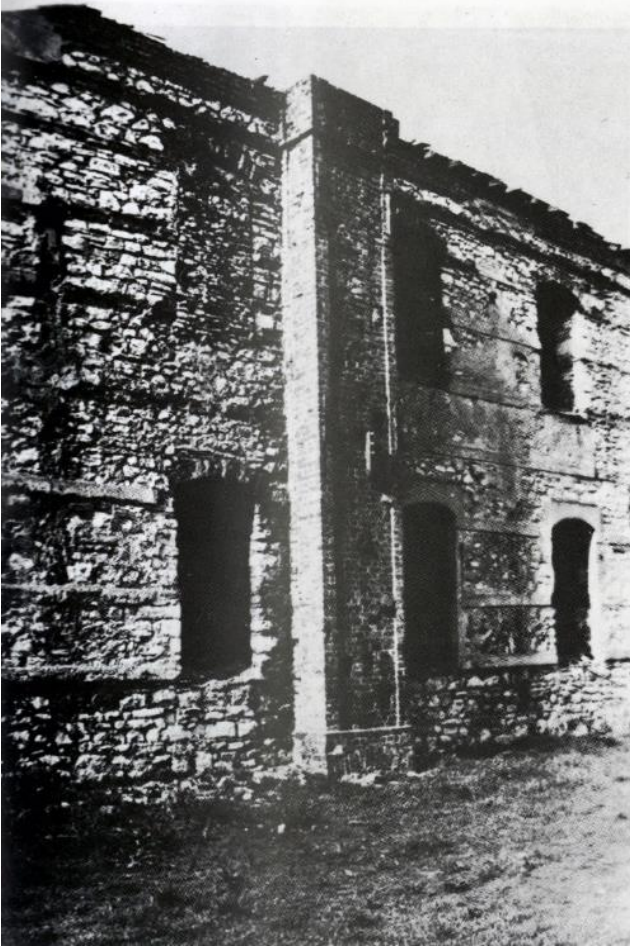
Fotoğraf 8: Maltepe Hastanesi, Güneydoğu Kanadı

Fotoğraf 9: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı

Fotoğraf 10: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212)

Fotoğraf 11: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212)

Fotoğraf 12: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212)

Fotoğraf 13: Maltepe Hastanesi 1983 Tarihli Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212)

Fotoğraf 14: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephesini Gösteren Fotoğraf (G. Akdeniz – İ. Başağaoğlu, 2003, s. 212)

Fotoğraf 15: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı

Fotoğraf 16: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı

Fotoğraf 17: Maltepe Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı

Fotoğraf 18: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephe Kapısı

Fotoğraf 19: Maltepe Hastanesi, Kuzeybatı Cephe Kapısı Süsleme Detayı

Fotoğraf 20: Yeditepe Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)

Fotoğraf 21: Balıklı Rum Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)

Fotoğraf 22: Bab-ı Seraskeri Hastanesi, Havadan Görünüş (Google Earth)

Fotoğraf 23: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 24: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Zemin Kat Odaya Dönüştürülen Giriş Kısmı

Fotoğraf 25: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat, Koridorun Kuzeybatı Köşesindeki Oda

Fotoğraf 26: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Birinci Kat, Giriş Kısmı

Fotoğraf 27: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Asma Kattan Görünüş

Fotoğraf 28: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 29: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 30: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 31: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Batı Cephesi

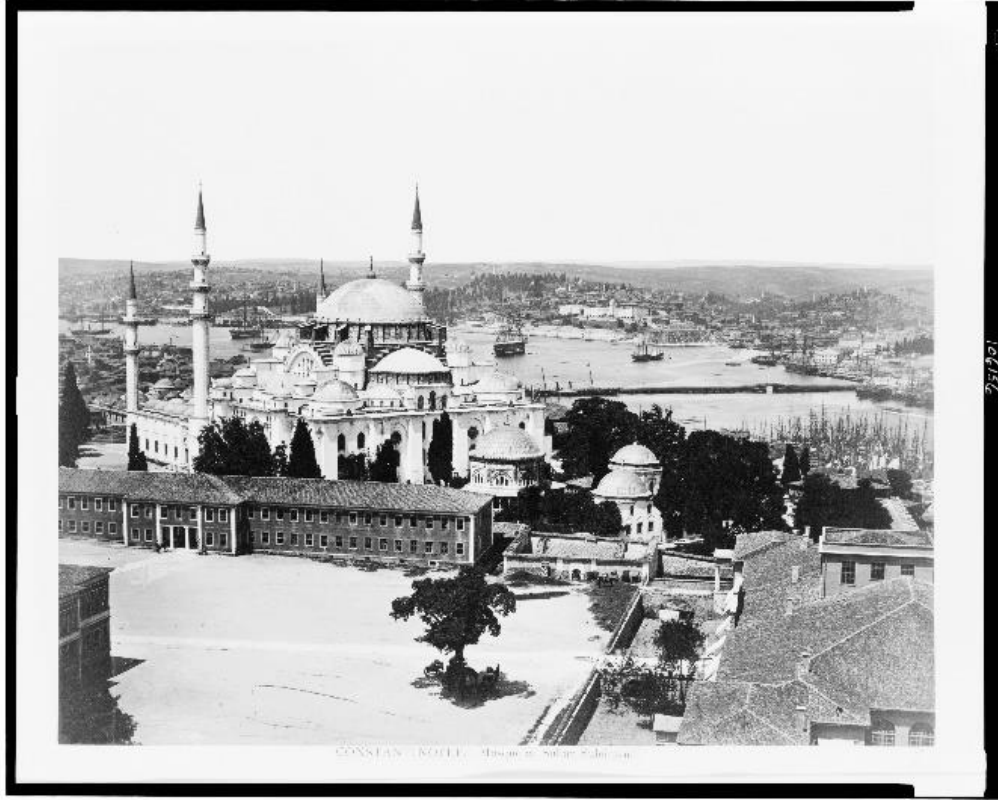
Fotoğraf 32: Bab-1 Seraskeri Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 33: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi)

Fotoğraf 34: Bab-1 Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi)

Fotoğraf 35: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi)

Fotoğraf 36: Bab-ı Seraskeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Arşivi)

Fotoğraf 37: Bab-ı Seraskeri Hastanesi 1953 yılı (<http://www.eskiistanbul.net/6490/havadan-tarihi-yarimada#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 38: Bab-ı Seraskeri Hastanesi 1958 yılı (<http://www.eskiistanbul.net/7106/7096-havadan-beyazit-meydani-1958#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 39: Bab-ı Seraskeri Hastanesi 1960-70 yıllar (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Fotoğraf 40: Bab-ı Seraskeri Hastanesi 1977 yılı (<http://www.eskiistanbul.net/4962/kartpostalda-havadan-suleymaniye-camii-1977#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 41: Bab-ı Seraskeri Hastanesi 1982 yılı Hava Fotoğrafı (<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>)

Fotoğraf 42: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, İkinci Kitabe (Google Earth)

Fotoğraf 43: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Kanadı Koridoru (Google Earth'den)

Fotoğraf 44: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Ana Girişi (Google Earth'den)

Fotoğraf 45: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 46: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 47: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 48: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 49: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 50: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 51: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Güney Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 52: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Batı Kanat Avlu Cephesi (Google Earth'den)

Fotoğraf 53: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Doğu Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 54: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi, Kuzey Kanat Avlu Cephesi (İstanbul Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 55: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Avlu Kapısı
(http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMI_I_1.jpg)

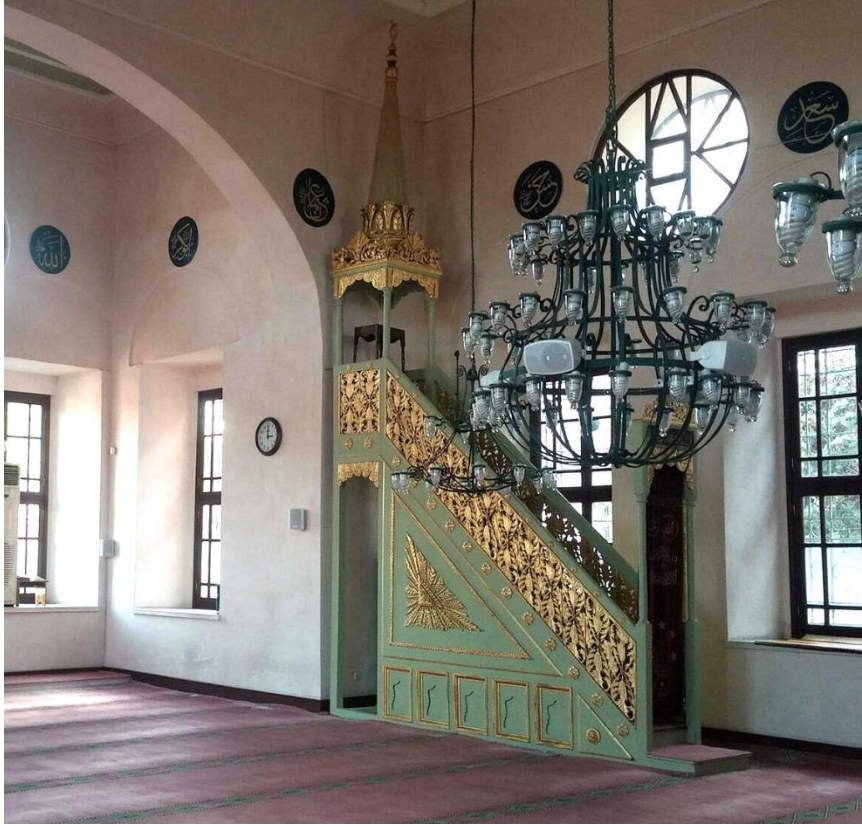
Fotoğraf 56: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi
(http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMI_I_4.jpg)

Fotoğraf 57: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi, Kuzeyden Görünüş
 (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg)

Fotoğraf 58: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Mihrabı
 (<https://kulturenvanteri.com/yer/gureba-hastanesi-camii/#16/41.017668/28.93496>)

Fotoğraf 59: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Minberi (<https://kulturenvanteri.com/yer/gureba-hastanesi-camii/#16/41.017668/28.93496>)

Fotoğraf 60: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Vaaz Kürsüsü (https://www.google.com/maps/uv?pb=!1s0x14caba3983bc30c9%3A0x25a4f77cfb8c4030!3m1!7e115!4shttps%3A%2F%2Fih5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNV3G_28bBQ6_Y8q7PuAvfzfWNHkzbNCu2ndpp0%3Dw150-h200-k-no!5sbezmialem%20valide%20sultan%20hastanesi%20cami%20-%20Google%27da%20Ara!15sCqlgAQ&imagekey=!1e10!2sAF1QipOAvpGfxPSGSSqXKhoW_evc-r44VNw6zPW41jCe&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwi7pvWI54z2AhXFRPEDHcR8D8EQoip6BAq0EAM)

Fotoğraf 61: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Camii Harimi Kuzeyinden Görünüş
(http://wowturkey.com/t.php?p=/tr639/MENDERES_NAC_BEZMIALEM_VSULTAN_CAMII_5.jpg)

Fotoğraf 62: Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi Çeşmesi
(<https://kulturenvanteri.com/yer/bezmialem-valide-sultan-cesmesi-gureba/#16/41.017668/28.93496>)

Fotoğraf 63: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Havadan Görünüş

Fotoğraf 64: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 65: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Ana Giriş Holünden Ulaşılan Orta Hol

Fotoğraf 66: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Müze Olarak Kullanılan ve Hamamı Geçişi Sağlayan Koridor

Fotoğraf 67: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 68: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Kanat, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 69: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephe Giriş Düzenlemesi

Fotoğraf 70: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 71: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 72: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 73: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Kanat Avlu Cephesi

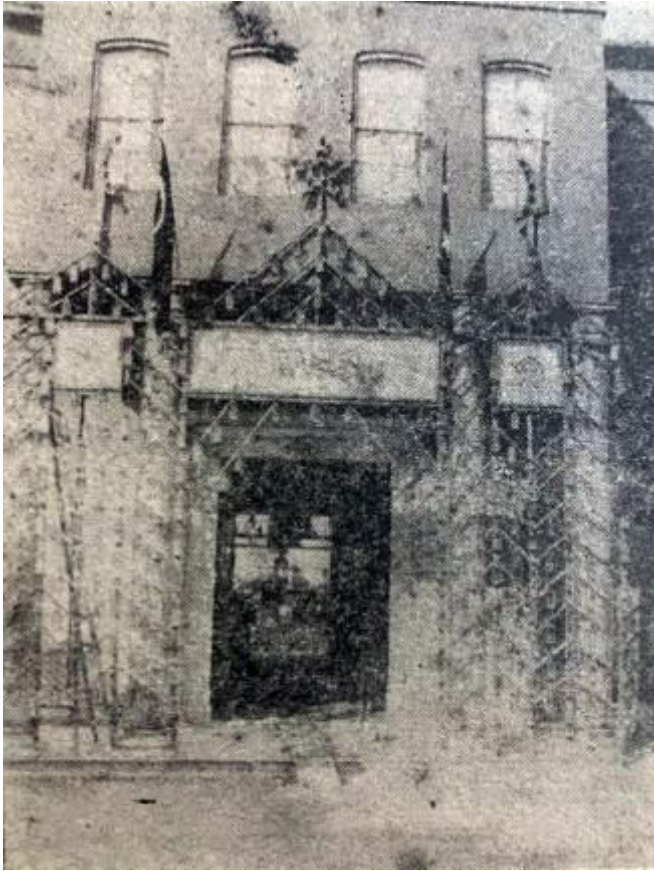
Fotoğraf 74: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Kanat Avlu Cephesi

Fotoğraf 75: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneydoğu Kanat Avlu Cephesi

Fotoğraf 76: Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Güneybatı Kanat Avlu Cephesi

Fotoğraf 77: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Taht Kapısı (K. Özbay, 1981, s. 490)

Fotoğraf 78: Haydarpaşa Askeri Hastanesi 1982 Yılı Hava Fotoğrafi
(<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>)

Fotoğraf 79: Haydarpaşa Askeri Hastanesi 2006 Yılı Hava Fotoğrafi
(<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>)

Fotoğraf 80: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Koridordan görünüş.
(<https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b47242/?co=ahii>)

Fotoğraf 81: Haydarpaşa Askeri Hastanesi Koğuştan Görünüş.
(<https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b29054/?co=ahii>)

Fotoğraf 82: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 83: Gülhane Seririyat Hastanesi, İç Kısımdan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 84: Gülhane Seririyat Hastanesi, İç Kısımdan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 85: Gülhane Seririyat Hastanesi, Yıkılmadan Önce İç Kısımın Volta Tonozla Örtülü Koridor Tavanı (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 86: Gülhane Seririyat Hastanesi, Güneybatı ve Kuzeybatı Cepheleri (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

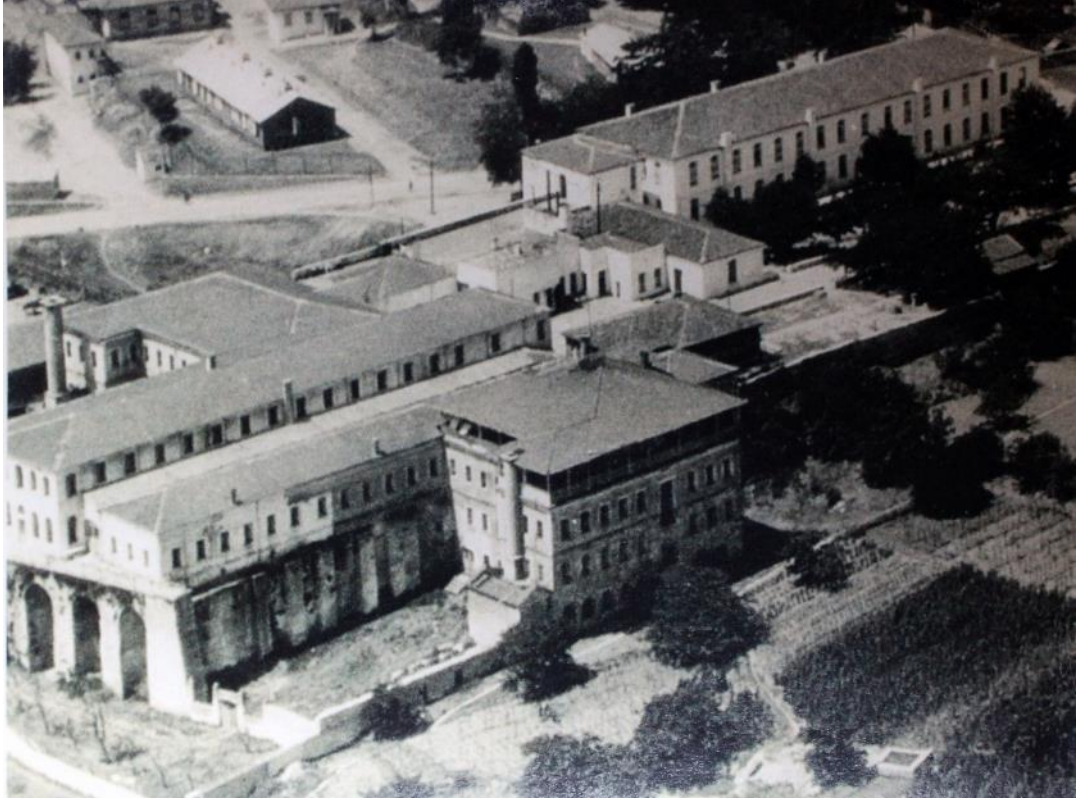
Fotoğraf 87: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 88: Gülhane Seririyat Hastanesi, Kuzeybatı ve Kuzeydoğu Cepheleri
(<https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27773/?co=ahii>)

Fotoğraf 89: Gülhane Seririyat Hastanesi, Güneybatı ve Kuzeybatı Cepheleri
(<https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b27774/?co=ahii>)

Fotoğraf 90: Gülhane Seririyat Hastanesi, Havadan Görünüş (İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 91: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Üstündeki Kitabesi

Fotoğraf 92: Güneşsuyu Askeri Hastanesi, Tadilat Öncesi Güney Cephesi (<https://twitter.com/hayalleme/status/1208991877602693121/photo/1>)

Fotoğraf 93: Güneşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Yılı Restorasyonu Öncesi Doğu Cephesi (S. Kula Say, 2016, s.115)

Fotoğraf 94: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Giriş Holü

Fotoğraf 95: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 96: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 97: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Hasta Odası

Fotoğraf 98: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 99: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Bodrum Katta Depo Olarak Kullanılan Oda

Fotoğraf 100: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 101: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 102: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 103: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Avlusu

Fotoğraf 104: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, 1967 Restorasyonu Öncesinde Ana Bloğun Avluya Bakan Cephesi (S. Kula Say, 2016, s.116)

Fotoğraf 105: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı

Fotoğraf 106: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 107: Gümüşsuyu Askeri Hastanesi Mutfak ve Çamaşırhanesi

Fotoğraf 108: Fransız Lape Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 109: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Koridoru

Fotoğraf 110: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina Koridoruna Açılan Oda (Konferans Salonu)

Fotoğraf 111: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 112: Fransız Lape Hastanesi, Ana Bina, Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 113: Fransız Lape Hastanesi, B Blok, Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 114: Fransız Lape Hastanesi, C Blok, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 115: Fransız Lape Hastanesi, D Blok, Kuzeyden Görünüş

Fotoğraf 116: Fransız Lape Hastanesi, E Blok, Doğudan Gorunüş

Fotoğraf 117: Fransız Lape Hastanesi, F Blok, Kuzeybatı Cephesi

Lape Hastanesi'nin eski ana girişi
The old main entrance to La Paix Hospital

Fotoğraf 118: Fransız Hastanesi Günümüze Ulaşmayan Girişi
(<https://www.tarihtarih.com/?Syf=4&Fa=2&Id=231350>)

Fotoğraf 119: Fransız Lape Hastanesi Günümüze Ulaşmayan Çevre Duvarları (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler, 2008, s. 189)

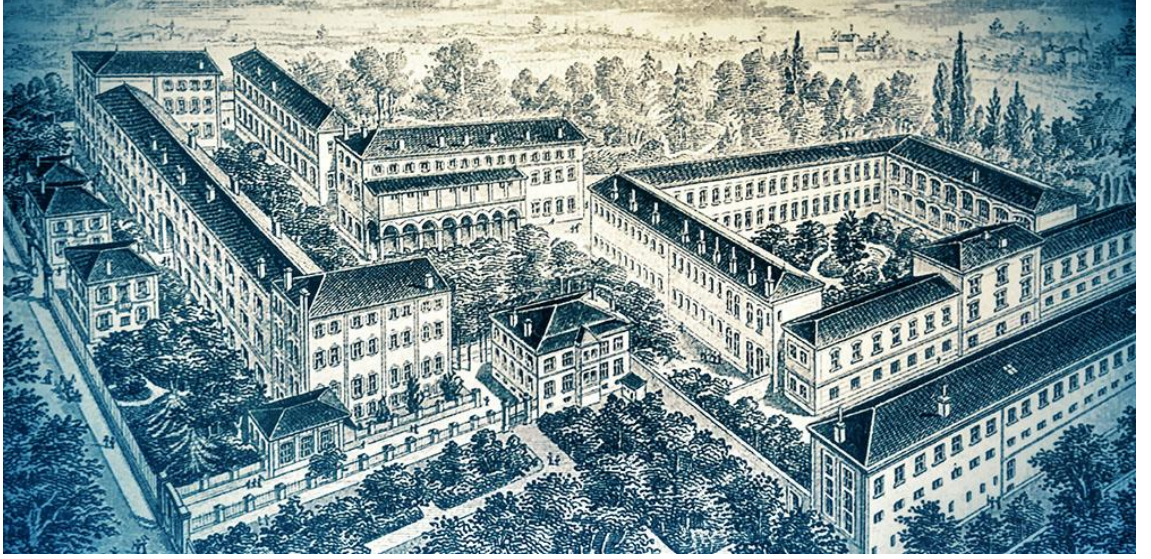

Fotoğraf 120: Fransız Lape Hastanesi Çevre Duvarları (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler, 2008, s. 190)

20. yüzyıl başlarında ekilen bahçe
The garden at the beginning of the 20th century

Fotoğraf 121: Fransız Lape Hastanesi B Bloktan Görünüş

Fotoğraf 122: 1910 Tarihli Yapının Gravürü
(<https://www.fransizlape.com/amacimiz/tarihcemiz/>)

Fotoğraf 123: Zeynep Kamil Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 124: Zeynep Kamil Hastanesi, Zeynep Hanım ve Yusuf Kamil Paşa'nın Türbesi (<https://zeynepkamilkdch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html>)

Fotoğraf 125: Zeynep Kamil Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi (<https://zeynepkamilkdch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html>)

Fotoğraf 126: Zeynep Kamil Hastanesi, Batı Yönden Görünüşü
(<https://zeynepkamilkdch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html>)

Fotoğraf 127: Zeynep Kamil Hastanesi, Güney Cephesi
(<https://zeynepkamilkdch.saglik.gov.tr/TR,87773/fotograf-galerisi.html>)

Fotoğraf 128: Zeynep Kamil Hastanesi Kitabeliği (İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

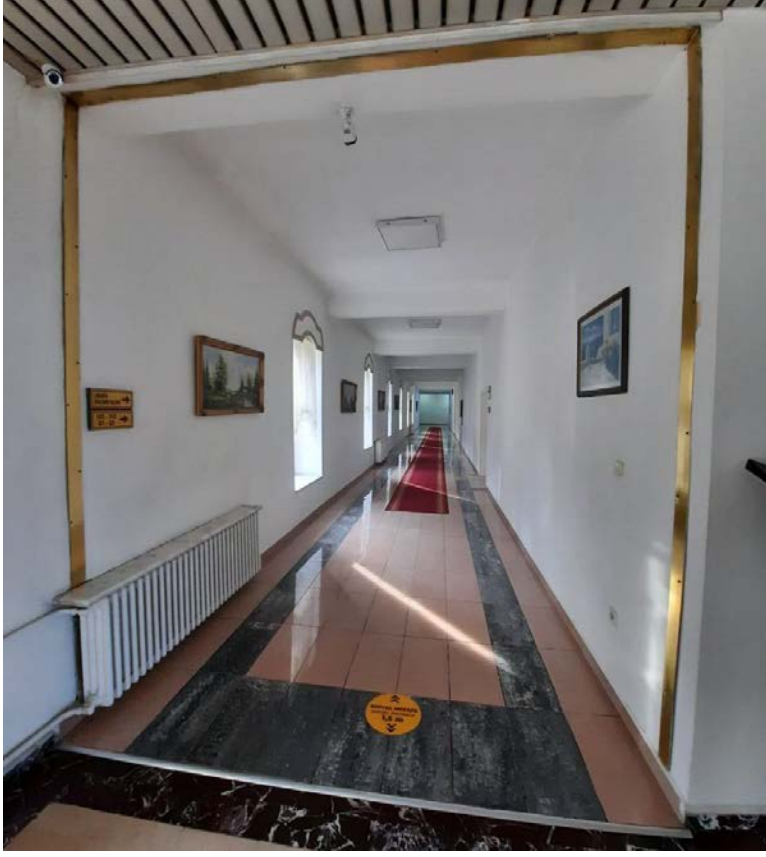
Fotoğraf 129: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 130: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii ve Hamamından Genel Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 131: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holü

Fotoğraf 132: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holünün Batısındaki Koridor

Fotoğraf 133: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Giriş Holünün Doğusundaki Koridor

Fotoğraf 134: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Koridoru

Fotoğraf 135: Misafirhane Olarak Kullanılan Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Odasından Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 136: Misafirhane Olarak Kullanılan Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Odasından Görünüş (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 137: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Ana Girişi (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 138: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesi

Fotoğraf 139: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesi

Fotoğraf 140: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Dışa Bakan Cephesindeki Çeşme ve Kitabesi

Fotoğraf 141: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Dışa Bakan Batı Cephesi

Fotoğraf 142: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Dışa Bakan Batı Cephesi

Fotoğraf 143: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Dışa Bakan Doğu Cephesi

Fotoğraf 144: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Dışa Bakan Doğu Cephesi

Fotoğraf 145: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Kuzey Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 146: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi

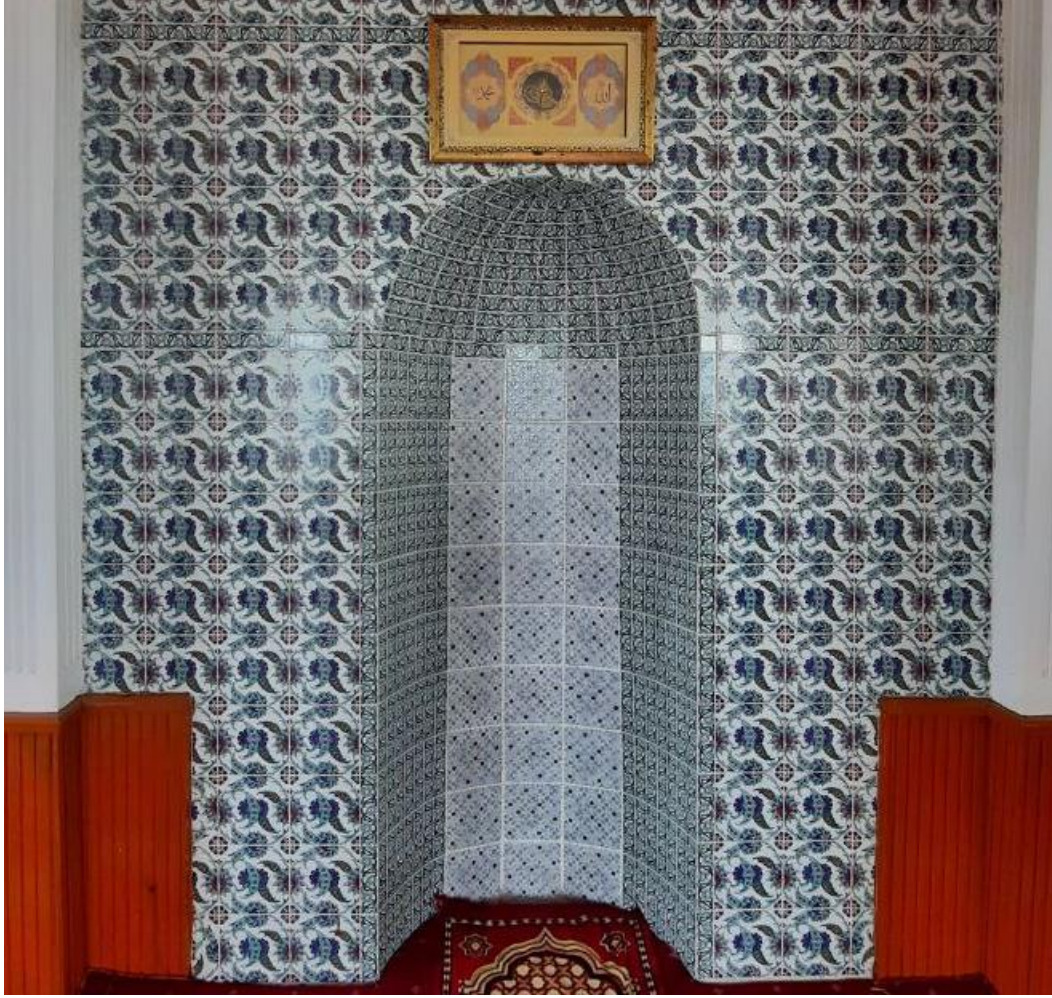
Fotoğraf 147: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 148: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 149: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Harimi

Fotoğraf 150: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Mihrabı

Fotoğraf 151: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı (Trabzon Orduevi Arşivinden)

Fotoğraf 152: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı Sıcaklığı (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Fotoğraf 153: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi ile Hamamı (İsmail Yaşayanlar, 2019, s. 373)

Fotoğraf 154: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Ana Kapı Açıklığının Yukarısında Süsleme

Fotoğraf 155: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii'nin Minaresindeki Süslemeler

Fotoğraf 156: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Camii Mihrabı Çini Süslemeleri

Fotoğraf 157: Trabzon Hamidiye Asker ve Gureba Hastanesi Hamamı Soğukluğu Şadırvanı Üzerindeki Süsleme (Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Fotoğraf 158: İtalyan Hastanesi, Ana Kapı Açıklıkları
[\(https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIq~--.bps.a.518528498168340/518528521501671/\)](https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIq~--.bps.a.518528498168340/518528521501671/)

Fotoğraf 159: İtalyan Hastanesi, Doğu Cephesi
[\(https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIq~--.bps.a.518528498168340/518528568168333\)](https://www.facebook.com/ozelitalyanhastanesi/photos/ms.c.eJw1x7ENADAIA7CPKkIITf9~;rAPCmwUrrYQCfXE05zz2abTJu~_859y6z3vMHgOgQIq~--.bps.a.518528498168340/518528568168333/)

Fotoğraf 160: İtalyan Hastanesi, Doğu Cephe Genel Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 161: İtalyan Hastanesi, Konferans Salonu ve Güvenlik Binası Doğu Cephesi (Google Earth)

Fotoğraf 162 :Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 163 :Alman Hastanesi, Ana Bina, Üçüncü Kat Koridoru

Fotoğraf 164: Alman Hastanesi, Ana Bina, İkinci Katta Sınıf Olarak Düzenlenen Oda

Fotoğraf 165: Alman Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Giriş Bölümü

Fotoğraf 166: Alman Hastanesi, Ana Bina, Batı Cephesi

Fotoğraf 167: Alman Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi

Fotoğraf 168: Alman Hastanesi, Ana Bina, Doğu Cephesi

Fotoğraf 169: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf
(<https://www.balkanphila.com/shop/1904-german-hospital-istanbul-card-to-davos/>)

Fotoğraf 170: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Fotoğraf 171: Alman Hastanesi, Ana Bina, 1904 Yılına Ait Fotoğraf (<http://www.eskiistanbul.net/4320/alman-hastanesi-siraselviler#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 172: Alman Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 173: Alman Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 174: Alman Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 175: Alman Hastanesi, C Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 176: Alman Hastanesi, C Blok, Batı Cepheyi Gösteren Eski Fotoğraf (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Fotoğraf 177: Alman Hastanesi, E Blok, Genel Görünüşü

Fotoğraf 178: Alman Hastanesi, E Blok, Birinci Kat Güney Koridoru

Fotoğraf 179: Alman Hastanesi, 1982 Yılı Havadan Görünüşü (<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>)

Fotoğraf 180: Alman Hastanesi, 2006 Yılı Havadan Görünüşü (<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>)

Fotoğraf 181: Alman Hastanesi, G ve H Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 182: Alman Hastanesi, I Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 183: Alman Hastanesi, I Blok, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 184: Alman Hastanesi, I Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 185: Alman Hastanesi, I Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 186: Alman Hastanesi, A Blok, Güney Cephesi

Fotoğraf 187: Alman Hastanesi, A Blok, Kuzeybatıdan Görünüşü

Fotoğraf 188: Alman Hastanesi, Avlu Kapısı

Fotoğraf 189: Alman Hastanesi, I Blok, Merdiven Süslemesi

Fotoğraf 190: Kayseri Memleket Hastanesi, Kuzeydoğudan Görünüşü
(<https://www.sondakika.com/haber/haber-ataturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/>)

Fotoğraf 191: Kayseri Memleket Hastanesi, Ana Giriş Düzenlemesi
(<https://www.sondakika.com/haber/haber-ataturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/>)

Fotoğraf 192: Kayseri Memleket Hastanesi, Zemin Kat Koridoru
(<https://www.sondakika.com/haber/haber-ataturk-un-actigi-memleket-hastanesi-90-yasinda-6581049/>)

Fotoğraf 193: Kayseri Memleket Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 194: Kayseri Memleket Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 195: Kayseri Memleket Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 196: Kayseri Memleket Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 197: Kayseri Memleket Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 198 :Kayseri Memleket Hastanesi, Doğu Kanat ile Orta Kolun Arasında Kalan Ana Bloğun Güney Cephesi

Fotoğraf 199: Kayseri Memleket Hastanesi, Batı Kanat ile Orta Kolun Arasında Kalan Ana Bloğun Güney Cephesi

Fotoğraf 200: Kayseri Memleket Hastanesi, Süslemeli Kilit Taşları

Fotoğraf 201: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Giriş Holü ve Koridoru

Fotoğraf 202: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Hasta Odası

Fotoğraf 203: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 204: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi

Fotoğraf 205: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Doğu Kanadın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 206: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Doğu Kanadın Doğu Cephesi

Fotoğraf 207: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 208: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadın Batı Cephesi

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_2_17_7_first_bldg_0001

Fotoğraf 209: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Kuzey Cephesi
(<https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303713>)

Fotoğraf 210: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güneybatıdan Görünüşü (<http://id.lib.harvard.edu/images/olvwork448897/catalog>)

Fotoğraf 211: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Güneydoğudan Görünüşü (Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Kuruluşları: Hastaneler, 2018, s.243.)

Fotoğraf 212: Antep Amerikan Hastanesi, Ana Bina, Batı Kanadı Batı Cephesi
(<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485&start=130>)

Fotoğraf 213: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 214: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Zemin Kat Kuzeydoğu Odası

Fotoğraf 215: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 216: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Doğu Cehesi

Fotoğraf 217: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Güney Cehesi

Fotoğraf 218: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Batı Cephesi

Harvard University, Houghton Library, modbm_abc_78_2_17_7_marston_bldg_0001

Fotoğraf 219: Antep Amerikan Hastanesi, Marston Binası, Kuzey Cephesi
(<https://iif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:7303714>)

Fotoğraf 220: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Orta Bölüm Zemin Kat Holü

Fotoğraf 221: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Doğu Kanat Koridoru

Fotoğraf 222: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 223: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Güney Cephesi

Fotoğraf 224: Antep Amerikan Hastanesi, Poliklinik B Bloğu, Batı Cephesi

Fotoğraf 225: Antep Amerikan Hastanesi, İdare Binası, Güneybatıdan Görünüşü

Fotoğraf 226: Antep Amerikan Hastanesi, Hemşire Lojmanı

Fotoğraf 227: Safranbolu Frengi Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 228: Safranbolu Frenji Hastanesi, Bahçe Kapısı

Fotoğraf 229: Safranbolu Frenji Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü

Fotoğraf 230: Safranbolu Frengi Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 231: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat, Cumbalı Oda

Fotoğraf 232: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat, Odadan Görünüş

Fotoğraf 233: Safranbolu Frengi Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 234: Safranbolu Frenji Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 235: Safranbolu Frenji Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 236: Safranbolu Frenji Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 237: Safranbolu Frenji Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 238: Hadımköy Askeri Hastanesi, Restorasyon Öncesi Havadan Görünüşü (<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-tarihi-hastahane-restore-ediliyor-25121/>)

Fotoğraf 239: Hadımköy Askeri Hastanesi, Restorasyon Sonrası Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 240: Hadımköy Askeri Hastanesi, Ana Girişin Üstündeki Kitabe ve Osmanlı Arması (<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-hadimkoy-dr-ismail-niyazi-kurtulmus-hastanesinin-acilisini-gerceklestirdi>)

Fotoğraf 241: Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin Kat Koridoru (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 242: Hadımköy Askeri Hastanesi, Zemin ve Birinci Kat Ana Kapı Açıklıkları (https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/ecdat-yadigari-hastane-gogus-hastaliklari-alaninda-sifa-dagitacak)

Fotoğraf 243: Hadımköy Askeri Hastanesi, Doğu Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 244: Hadımköy Askeri Hastanesi, Güney Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 245: Hadımköy Askeri Hastanesi, Batı Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 246: Hadımköy Askeri Hastanesi, Kuzey Cephesi (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 247: Hadımköy Askeri Hastanesi Avlusu (Hadımköy Dr. İsmail Niyazi Kurtulmuş Hastanesi Arşivi)

Fotoğraf 248: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Güneydoğudan Görünüşü

Fotoğraf 249: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Giriş Holü

Fotoğraf 250: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Orta Bloğun Doğu Köşesindeki Odadan Görünüşü

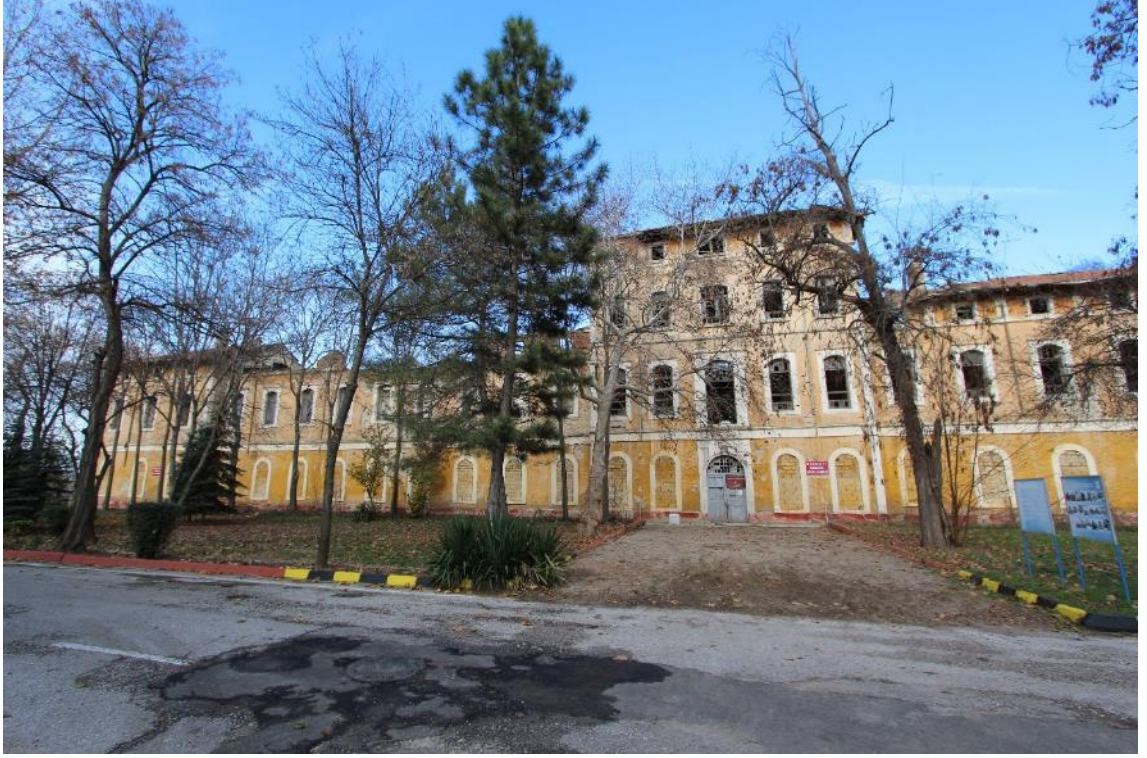
Fotoğraf 251: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 252: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 253: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Birinci Kat, Orta Bloğun Batısındaki Geniş Oda

Fotoğraf 254: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 255: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 256: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 257: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Orta Blok Avlu Cephesi

Fotoğraf 258: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Batı Kanat Avlu Cephesi

Fotoğraf 259: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Doğu Kanat Avlu Cephesi

Fotoğraf 260: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi Hamamı, Soyunmalık Bölümü

Fotoğraf 261: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 262. Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Kalemîşi Süslemesi

Fotoğraf 263: Edirne Demirtaş (Timurtaş) Hastanesi, Taş Süslemesi

Fotoğraf 264: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 265: Edirne Merkez Hastanesi Koridoru (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 266: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cehesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 267: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cehesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 268: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 269: Edirne Merkez Hastanesi Güneybatı Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 270: Edirne Merkez Hastanesi, Güneybatı Kanadın Avlu Cephesinin Güneydoğu Kenarı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 271: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Dış Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 272: Edirne Merkez Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 273: Edirne Merkez Hastanesi, Kuzeydoğu Kanadın Avlu Cephesi (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 274: Edirne Merkez Hastanesi, Kuzeybatı Kanadı Dış Cephesi (Edirne Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 275: Edirne Merkez Hastanesi Camii (Edirne Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 276: Balıkesir Gureba Hastanesi, İnşa Kitabesi

Fotoğraf 277: Balıkesir Gureba Hastanesi, Zemin ve Birinci Katlara Geçişi Sağlayan Merdiven

Fotoğraf 278: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Giriş Düzenlemesi

Fotoğraf 279: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 280: Balıkesir Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Güneyindeki Oda

Fotoğraf 281: Balıkesir Gureba Hastanesi, İkinci Kat Koridorunun Batısındaki Oda

Fotoğraf 282: Balıkesir Gureba Hastanesi, Zemin Kat Koridorunun Kuzeydoğusundaki Oda

Fotoğraf 283: Balıkesir Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 284: Balıkesir Gureba Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 285: Balıkesir Gureba Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 286: Balıkesir Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 287: Balıkesir Gureba Hastanesi, Bahçe Kapısı

Fotoğraf 288: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Kitabesi (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden)

Fotoğraf 289: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Kuzey Cephenin Restorasyondan Önceki Hali (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden)

Fotoğraf 290: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Resmi Açılışı (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90879/7)

Fotoğraf 291: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90417/21)

Fotoğraf 292: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Zemin Kat Odası

Fotoğraf 293: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü

Fotoğraf 294: Fotoğraf 260: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Batı Koridoruna Açılan Oda

Fotoğraf 295: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Batı Koridoru

Fotoğraf 296: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanadı Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 297: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 298: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Blok ve Doğu Kanat Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 299: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanat Birinci Kat Koridoru Açılan Güney Uçtaki Oda

Fotoğraf 300: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Hamamı

Fotoğraf 301: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi Hamamı Sıcak Bölümü

Fotoğraf 302: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 303: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Avluya Bakan Cephesinin Restorasyon Öncesindeki Hali (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Arşivinden)

Fotoğraf 304: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 305: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 306: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Doğu Kanadın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 307: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Orta Bloğun Güney Cephesi

Fotoğraf 308: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Oda Kapısı Pilastr Başlığı ve Kemer Detayı

Fotoğraf 309: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Ana Giriş Düzenlemesi

Fotoğraf 310: İzmir Hamidiye Askeri Hastanesi, Batı Kanat Kapı Açıklığı Kemer Kilit Üzerindeki Süsleme Detayı

Fotoğraf 311: İstanbul Jeremy Hastanesi Birinci Katı (Z. E. Ekim, 2019, s. 692)

Fotoğraf 312: İstanbul Jeremy Hastanesi Bodrum Katı (Z. E. Ekim, 2019, s. 686)

Fotoğraf 313: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 314: İstanbul Jeremya Hastanesi Ana Kapı Açıklığı

Fotoğraf 315: İstanbul Jeremya Hastanesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 316: İstanbul Jeremy Hastanesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 317: İstanbul Jeremy Hastanesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 318: İstanbul Jeremya Hastanesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 319: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi,
(http://wowturkey.com/t.php?p=/tr733/ahmetgs17_hst1.jpg)

Fotoğraf 320: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 321: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, İki Katlı Giriş Kısmı

Fotoğraf 322: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Giriş Koridoru

Fotoğraf 323: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Giriş Koridorundan Ana Koridora Bakış

Fotoğraf 324: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadın Doğu Koridoruna Açılan Geniş Oda

Fotoğraf 325: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadın Batı Koridoruna Açılan Geniş Oda

Fotoğraf 326: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Koridordan Avluya Geçişi Sağlayan Kapı Açıklığı

Fotoğraf 327: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Koridoru

Fotoğraf 328: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Hasta Koğuşu

Fotoğraf 329: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Abdesthane

Fotoğraf 330: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Hamamı

Fotoğraf 331: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Kanadı Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 332: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Sütunlu Giriş Düzenlemesi

Fotoğraf 333: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi Ana Kapısı

Fotoğraf 334: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 335: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Güneydoğu Köşesi

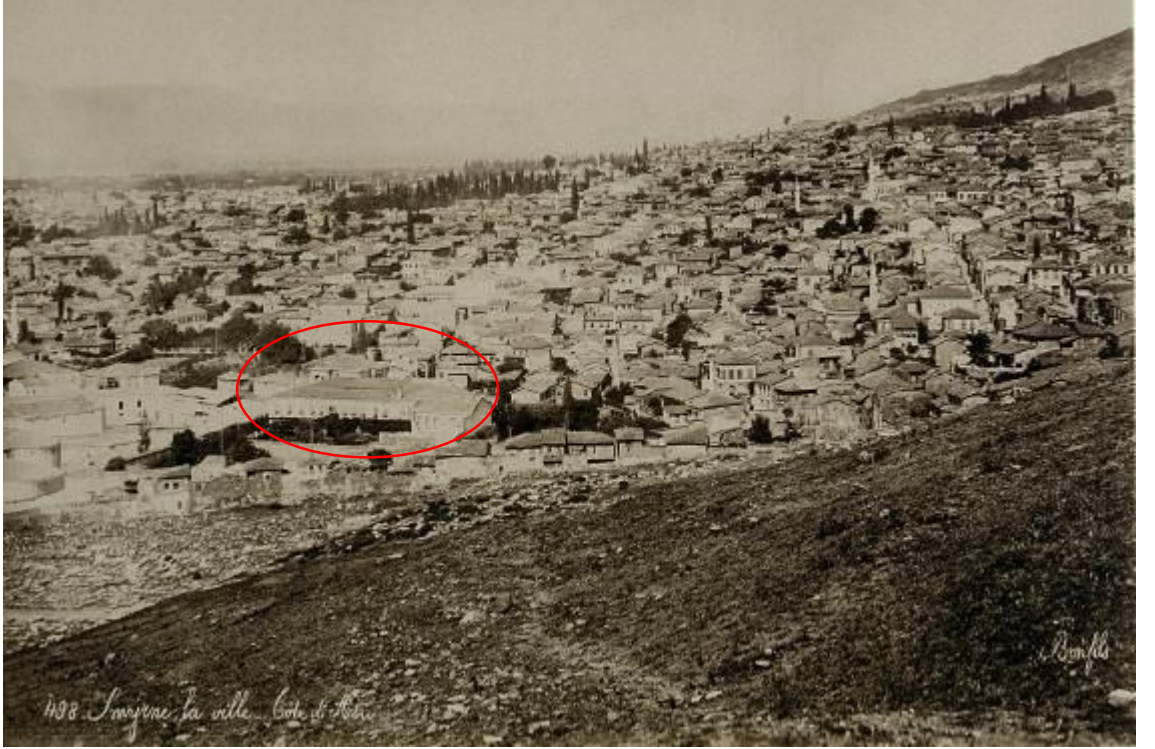
Fotoğraf 336: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Maytos Damgalı Tuğlalardan Detay

Fotoğraf 337: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Ana Kapı Süsleme Detayı

Fotoğraf 338: Çanakkale Merkez Askeri Hastanesi, Karo Süsleme Detayı

Fotoğraf 339: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, 1880 Tarihli Fotoğrafta ilk Hastane Binası (Ç. Atay, 1997, s. 20)

Fotoğraf 340: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü
(<https://i.piniimg.com/originals/d3/22/12/d32212988cff8fad0074726cfd75b77.jpg>)

Fotoğraf 341: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü
(https://mobile.twitter.com/nostalji_izmir/status/1130207072489017344/photo/1)

Fotoğraf 342: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatı Yönden Görünüşü (O. Köker, 2009 s. 90, 91)

Fotoğraf 343: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Üstündeki İnşa Kitabesi

Fotoğraf 344: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü

Fotoğraf 345: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Koridorunun Doğusundan Görünüşü

Fotoğraf 346: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Batı Kanadının Sonundaki Başhekim Odası

Fotoğraf 347: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok ile İkinci Bloğu Birbirine Bağlayan Ana Koridor

Fotoğraf 348: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Bloğun Doğu Koridorunun Sonundaki Geniş Oda

Fotoğraf 349: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Bloğu Üçüncü Bloğa Bağlayan Koridor

Fotoğraf 350: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok Girişi

Fotoğraf 351: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Bodrum Kat Ana Koridoru

Fotoğraf 352: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 353: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Kuzeydoğudan Görünüşü

Fotoğraf 354: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Güney Cephesinin Doğusu

Fotoğraf 355: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Bloğun Batı Cephesi

Fotoğraf 356: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Kuzey Cephesinin Doğusu

Fotoğraf 357: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Doğu Cephesi

Fotoğraf 358: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Güney Cephesinin Doğusu

Fotoğraf 359: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, İkinci Blok Batı Cephesi

Fotoğraf 360: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok Güney Cephesi

Fotoğraf 361: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok, Kuzey Cephesinin Batısı

Fotoğraf 362: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Blok, Güneybatıdan Görünüşü

Fotoğraf 363: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Ana Kapı Açıklığı

Fotoğraf 364: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Süsleme Detayları

Fotoğraf 365: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Zemin Kat Pencere Açıklığı Süsleme Detayları

Fotoğraf 366: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Birinci Kat Pencere Açıklığı Süsleme Detayları

Fotoğraf 367: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Bloğun Kuzey Cephesindeki Süslemeler

Fotoğraf 368: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridordaki Ayakların Üzerindeki Süslemeler

Fotoğraf 369: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Mihrabı

Fotoğraf 370: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Tavanı Süsleme Detayı

Fotoğraf 371: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi Mescidi Tavanı

Fotoğraf 372: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Eczane Odası Tavanı

Fotoğraf 373: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Başhekim Odası Tavanı

Fotoğraf 374: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Birinci Blok Kapı Açıklığının Ahşap Kanatları

Fotoğraf 375: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Üçüncü Bloğun Kuzey Cephesinin Ortasındaki Kapı Açıklığının Ahşap Kanatları

Fotoğraf 376: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridor Zeminindeki Karosiman Süsleme

Fotoğraf 377: İzmir Gureba-i Müslimin Hastanesi, Ana Koridor Zeminindeki Karosiman Süsleme

Fotoğraf 378: Zeytinburnu Askeri Hastanesi İnşa Kitabesi

Fotoğraf 379: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Havadan Görünüşü

Fotoğraf 380: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Giriş Holü

Fotoğraf 381: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru

Fotoğraf 382: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Holün Kuzeydoğu Ucundaki Oda

Fotoğraf 383: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Holün Güneybatısındaki Oda

Fotoğraf 384: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Koridorun Güneydoğusundaki Orta Hol

Fotoğraf 385: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Orta Hole Açılan Oda

Fotoğraf 386: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Zemin Kat Ana Koridoru

Fotoğraf 387: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Koridorun Doğu Köşesindeki Oda

Fotoğraf 388: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Çatı Katı

Fotoğraf 389: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephenin Ortasındaki Ana Giriş Kısmı

Fotoğraf 390: : Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 391: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephenin Ortasındaki Girintili Kısım

Fotoğraf 392: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 393: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 394: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 395: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Kuzeydoğudaki Ek Binası

Fotoğraf 396: Zeytinburnu Askeri Hastanesi Hamamı, Ilıklık Bölümü

Fotoğraf 397: Kuzeydoğudaki Ek Binanın Kuzeybatı Bölümünün Hol ve Koridoru

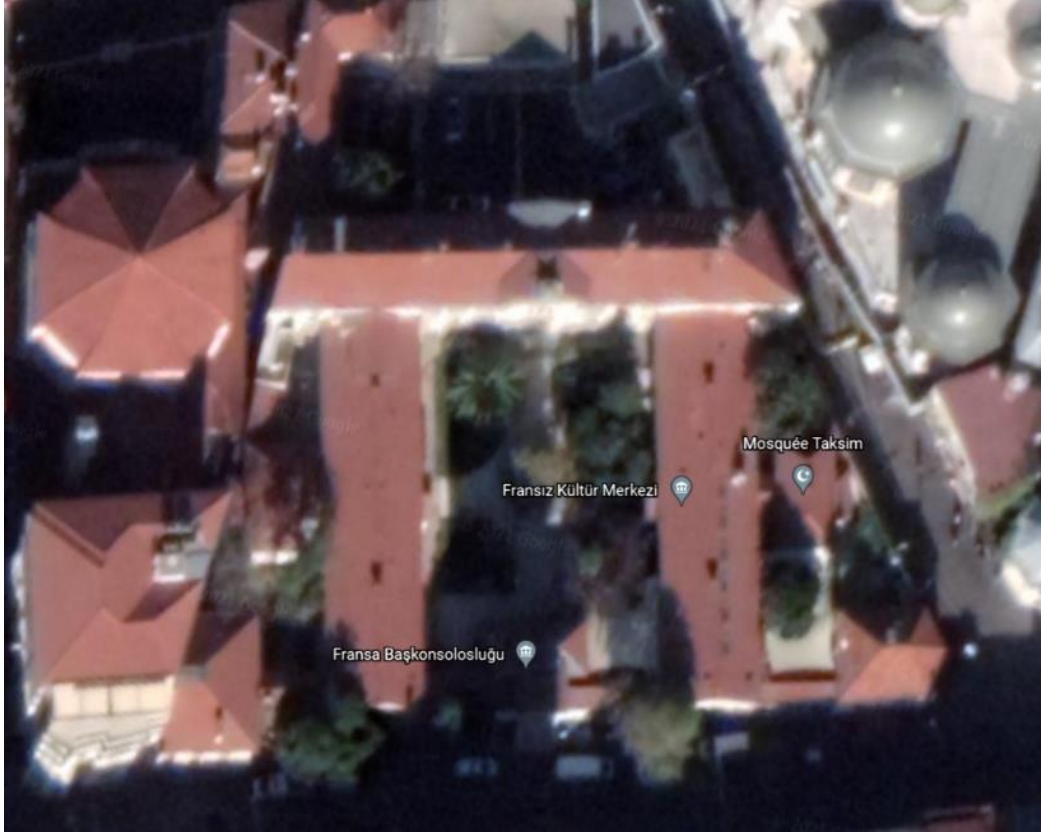
Fotoğraf 398: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Ek Binası

Fotoğraf 399: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Güneybatı Ek Binası İç Mekânından Görünüş

Fotoğraf 400: Zeytinburnu Askeri Hastanesi, Mühürlü Tuğla Örneği

Fotoğraf 401: Henri Giffard Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 402: Henri Giffard Hastanesi, Doğu Kanat, Bodrum Kat Odası

Fotoğraf 403: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Doğu Ucundan Görünüşü

Fotoğraf 404: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ofise Dönüştürülen Koridoru

Fotoğraf 405: Henri Giffard Hastanesi, Batı Kandın Kütüphane Olarak Kullanılan Bodrum Katı

Fotoğraf 406: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ortasındaki Ana Kapı Açıklığı

Fotoğraf 407: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Güney Cephesi

Fotoğraf 408: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 409: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 410: Henri Giffard Hastanesi, Doğu Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 411: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 412: Henri Giffard Hastanesi, Batı Kanadın Avluya Bakan Cephesi

Fotoğraf 413: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadın Ortasındaki Ana Kapı Açıklığından Süsleme Detayı

Fotoğraf 414: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadı, İkiz Kemerli Pencerelelerin Arasındaki Sütun Başlığı

Fotoğraf 415: Henri Giffard Hastanesi, Güney Kanadı, Üçgen Alınlığın Üstündeki Tuğla Süsleme

Fotoğraf 416: Henri Giffard Hastanesi, Kuzey Kanadı, Dekoratif Konsol ve Başlıklardan Detay

Fotoğraf 417: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Kuzeybatı Yönden Görünüşü

Fotoğraf 418: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok Zemin Kat Koridoru

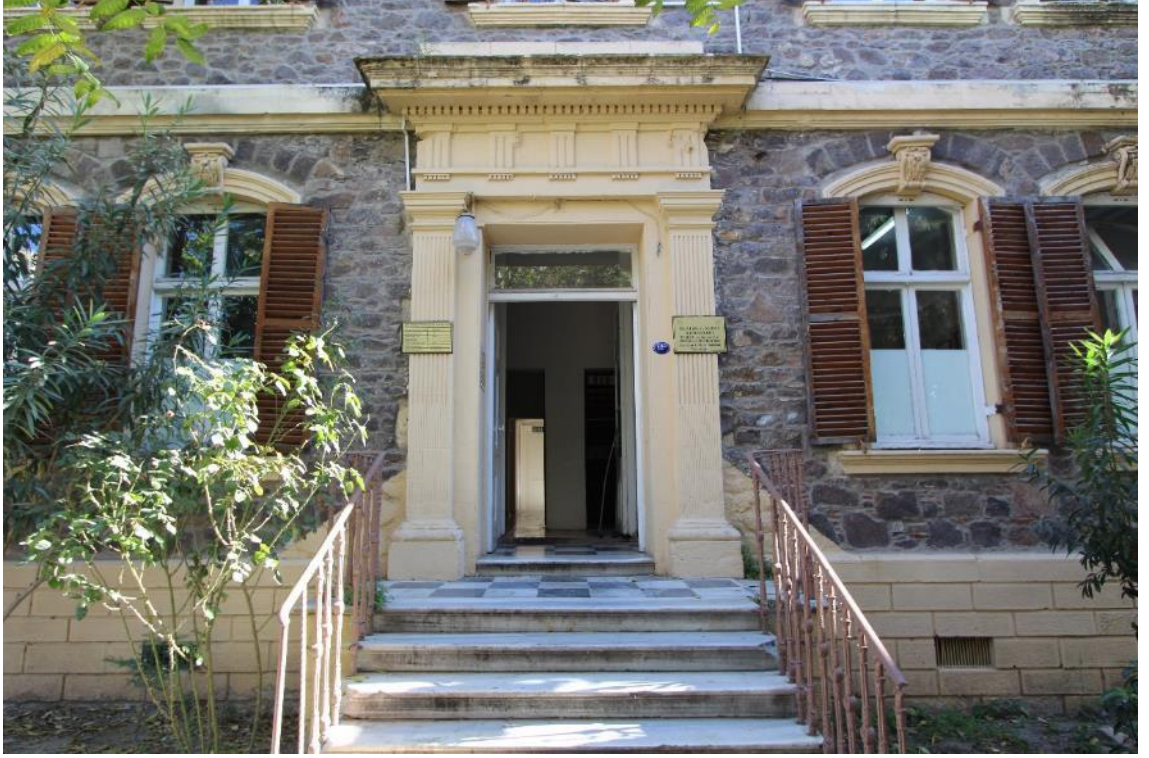
Fotoğraf 419: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Zemin Kat Koridorunun Kuzeyindeki Oda

Fotoğraf 420: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Holü

Fotoğraf 421: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat, Güney Oda

Fotoğraf 422: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Ana Kapı Açıklığı

Fotoğraf 423: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 424: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Güney Cephesi

Fotoğraf 425: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 426: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 427: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Giriş Holü

Fotoğraf 428: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Giriş Holünün Batısındaki Oda

Fotoğraf 429: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Koridorun Doğusundaki Oda

Fotoğraf 430: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok Avlusu

Fotoğraf 431: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Avlunun Güneybatısındaki Sınıf Olarak Kullanılan Oda

Fotoğraf 432: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat, Avlunun Doğusundaki Servis Girişi

Fotoğraf 433: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, 1. Kat Avluyu Çevreleyen Koridorlar

Fotoğraf 434: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, 1. Kat, Koridorun Güneyindeki Oda

Fotoğraf 435: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 436: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 437: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Güney Cephenin Batısındaki Taşınıtı Yapan Kütle

Fotoğraf 438: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Güney Cephesi

Fotoğraf 439: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 440: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 441: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Zemin Kat Koridorunun Kuzeyindeki Odalardan Doğu Baştaki Oda

Fotoğraf 442: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Birinci Kat Koridorunun Kuzeyindeki Odalardan Doğu Baştaki Oda

Fotoğraf 443: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 444: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Kuzey Cephe

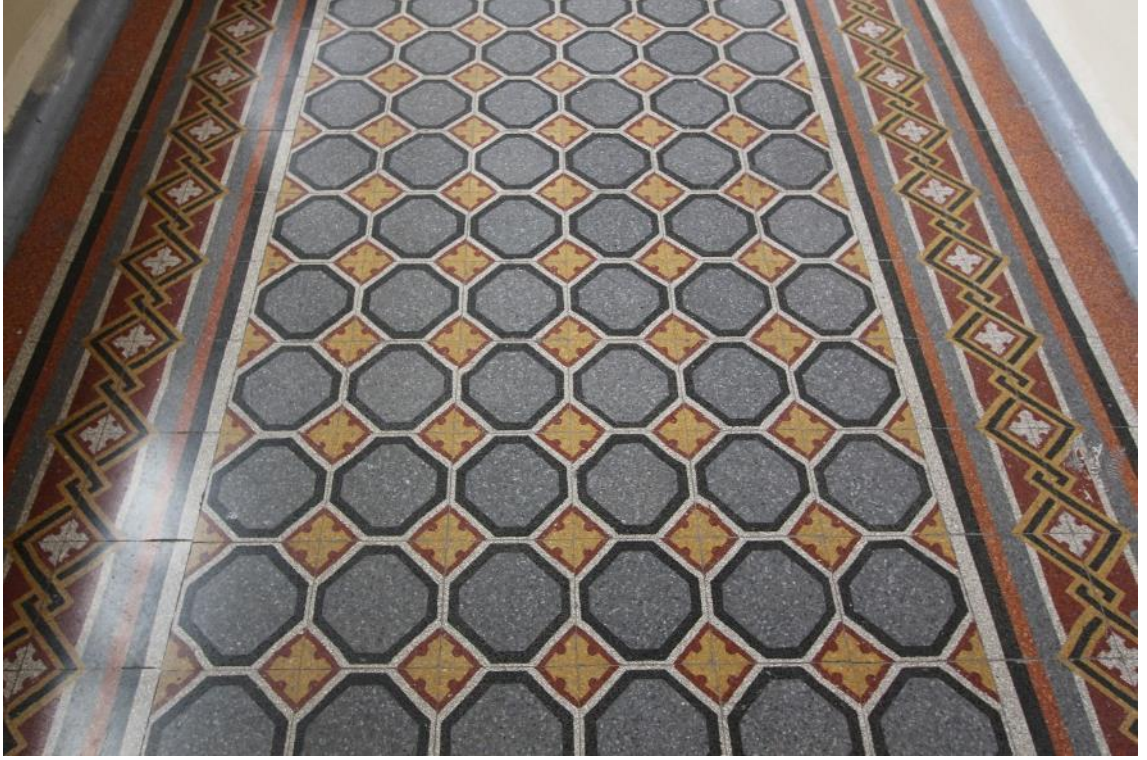
Fotoğraf 445: İzmir İngiliz Hastanesi, C Blok, Doğu Cephe

Fotoğraf 446: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Ana Kapı Açıklığı Detayı

Fotoğraf 447: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Pencere Kilit Taşı Süsleme Detayı

Fotoğraf 448: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Birinci Kat Koridor Zeminindeki Karo Süslemeler

Fotoğraf 449: İzmir İngiliz Hastanesi, B Blok, Zemin Kat Koridorunun Batısındaki Odanın Şöminesi

Fotoğraf 450: İzmir İngiliz Hastanesi, A Blok, Birinci Kat Koridorunu Güneyindeki Odanın Şöminesi

Fotoğraf 451: Balat Or-Ahayım Hastanesi, Havadan Görünüşü
(<https://www.balathastanesi.com.tr/sayfa/tr/foto-galeri>)

Fotoğraf 452: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneybatı Cephe
(<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1064027993609674>)

Fotoğraf 453: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı
(<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/1189758171036655>)

Fotoğraf 454: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Tarihsiz Eski Bir Fotoğrafta Güneybatı Cephesi (Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı, s. 11)

Fotoğraf 455: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneydoğu Cephesi
(<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846443727830>)

Fotoğraf 456: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneydoğu Cephesi
(<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/962846247061183>)

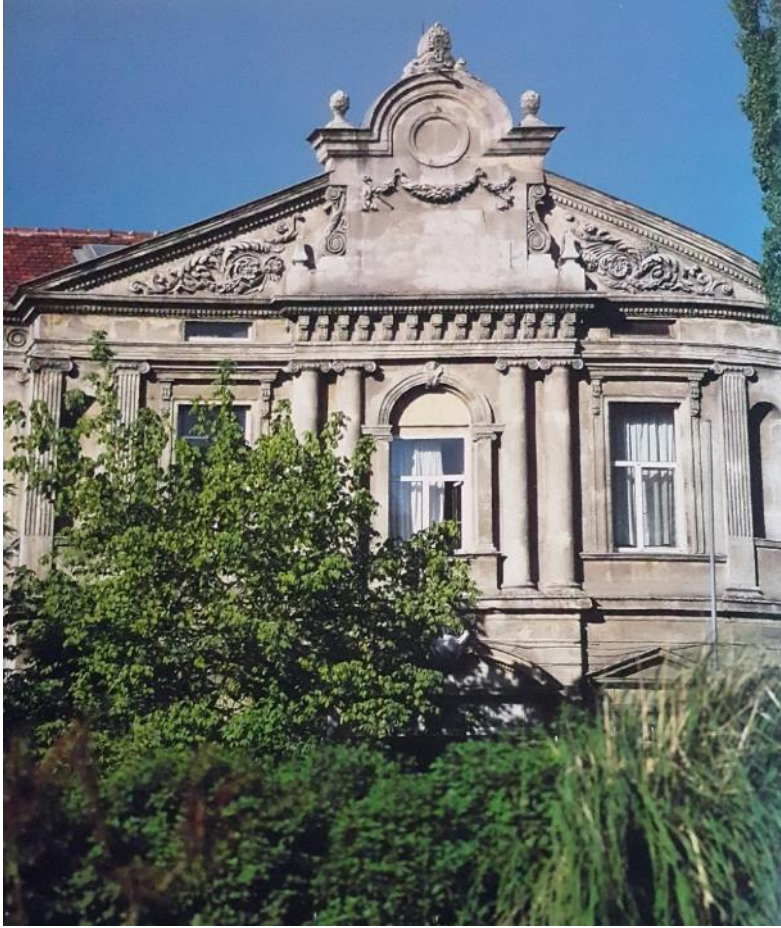
Fotoğraf 457: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi
(<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/183650401647442>)

Fotoğraf 458: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Kuzeydoğu Cephesi
<https://www.facebook.com/OrahayimBalatHastanesi/photos/851561221523020>

Fotoğraf 459: : Balat Or-Ahayim Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Alınlığı

Fotoğraf 460: Balat Or-Ahayim Hastanesi, Güneybatı Cephe Kırık Alınlığı (Or-Ahayim Hastanesi Sevgi ve Şevkatin 100 Yılı, s. 8)

Fotoğraf 461: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü

Fotoğraf 462: Bulgar Hastanesi, Giriş Holünün Güneyindeki Mescit Olarak Kullanılan Oda

Fotoğraf 463: Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Doğu Koridoru ile Doğu Kanadın Koridorundan Görünüş

Fotoğraf 464: Bulgar Hastanesi, Zemin Kat Doğu Kanadın Kuzey Ucundaki Oda

Fotoğraf 465: Bulgar Hastanesi, Mescit Olarak Kullanılan Odanın Girişinden Görünüşü (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 466: Bulgar Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru

Fotoğraf 467: Bulgar Hastanesi, Birinci Kat, Doğu Kanadın Kuzeyindeki Oda

Fotoğraf 470: Bulgar Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı

Fotoğraf 471: Bulgar Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 472: Bulgar Hastanesi, Ana Girişi (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 473: Bulgar Hastanesi, Ana Girişi (Türkiye Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 474: Bulgar Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 475: Bulgar Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 476: Bulgar Hastanesi, Güney Cephesi

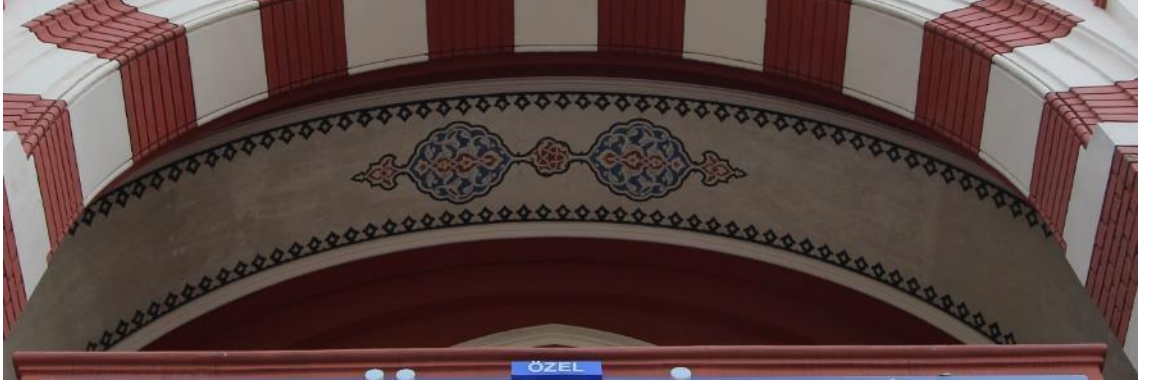
Fotoğraf 477: Bulgar Hastanesi, Giriş Kısmı Tavanındaki Kalemişi Süsleme

Fotoğraf 478: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Tavanı

Fotoğraf 479: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Tavanı Süsleme Detayı

Fotoğraf 480: Bulgar Hastanesi, Balkon Tavanındaki Kalemîşi Süsleme

Fotoğraf 481: Bulgar Hastanesi, Balkon Tavanındaki Orijinal Kalemîşi Süsleme

Fotoğraf 482: Bulgar Hastanesi, Giriş Holü Zeminindeki Karolar

Fotoğraf 483: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Batı Cepheyi Gösteren 1901 Tarihli Fotoğraf (Haydarpaşa Numune Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 484: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina Giriş Holü

Fotoğraf 485: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat Kuzey ve Güney Koridorları

Fotoğraf 486: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Giriş Holü

Fotoğraf 487: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Kütüphane Olarak Kullanılan Oda

Fotoğraf 488: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Güney Koridoru

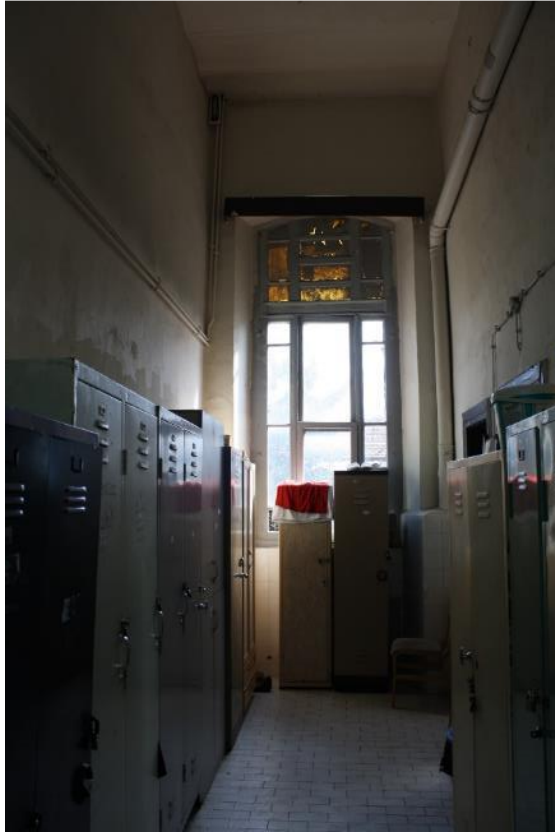
Fotoğraf 489: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Güney Koridoruna Açılan Yemekhane Mekânı

Fotoğraf 490: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 491: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 492: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Bloğun Zemin Katında, Güneydeki Taşkın Kısımın Doğusundaki Giyinme Odası ve Tuvaletlerden Oluşan Mekanın Görünüşü

Fotoğraf 493: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Ara Holün Batısındaki Oda

Fotoğraf 494: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Ana Koridoru

Fotoğraf 495: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Birinci Kat, Bloğun Güneyindeki Holü

Fotoğraf 496: : Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Batı Cephenin Ortasındaki Ana Girişi

Fotoğraf 497: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Batı Cephenin Kuzeyindeki Kule

Fotoğraf 498: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 499: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 500: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Güney Cephesi

Fotoğraf 501: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 502: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Üçüncü ve Dördüncü Bloğu Birbirine Bağlayan Koridorun Güney Cephesi

Fotoğraf 503: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 504: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 505: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Dördüncü ve Beşinci Blok Arasındaki Beşgen Bina

Fotoğraf 506: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Batı Cephesi

Fotoğraf 507: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Güney Cephesi

Fotoğraf 508: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Beşinci Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 509: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 510: Haydarpaşa Numune Hastanesi, İkinci Blok, Doğu Cephesi

Fotoğraf 511: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok, Doğu Cephenin Ortasındaki Giriş Kısmı

Fotoğraf 512: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Blokları Birbirine Bağlayan Ana Koridorun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 513: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Blok Holündeki Alçı Süsleme Detayı

Fotoğraf 514: Haydarpaşa Numune Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Üstündeki Süsleme Detayı

Fotoğraf 515: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, 1908 Tarihli Fotoğrafı (Medical Missionary Work at Cesarea, 1908)

Fotoğraf 516: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, 1912 Tarihli Fotoğrafı (A. R. Hoover, 1912, s.4)

Fotoğraf 517: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holünün Kuzeyindeki Oda

Fotoğraf 518: : Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Sofası

Fotoğraf 519: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Sofasının Kuzeyindeki Enlemesine Koridor

Fotoğraf 520: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Sofası

Fotoğraf 521: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Sofasının Kuzeybatısındaki Oda

Fotoğraf 522: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Sofası

Fotoğraf 523: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Bodrum Kat Sofası

Fotoğraf 524: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 525: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 526: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 527: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 528: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Doğu Cephesi

Fotoğraf 529: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Batı Cephe

Fotoğraf 530: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat, Ana Kapı Açıklığından Geçilen Oda

Fotoğraf 531: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Zemin Kat, Kuzeydeki Koridora Açılan Oda

Fotoğraf 532: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 533: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Bodrum Kattaki Merdiven Holüne Açılan Oda

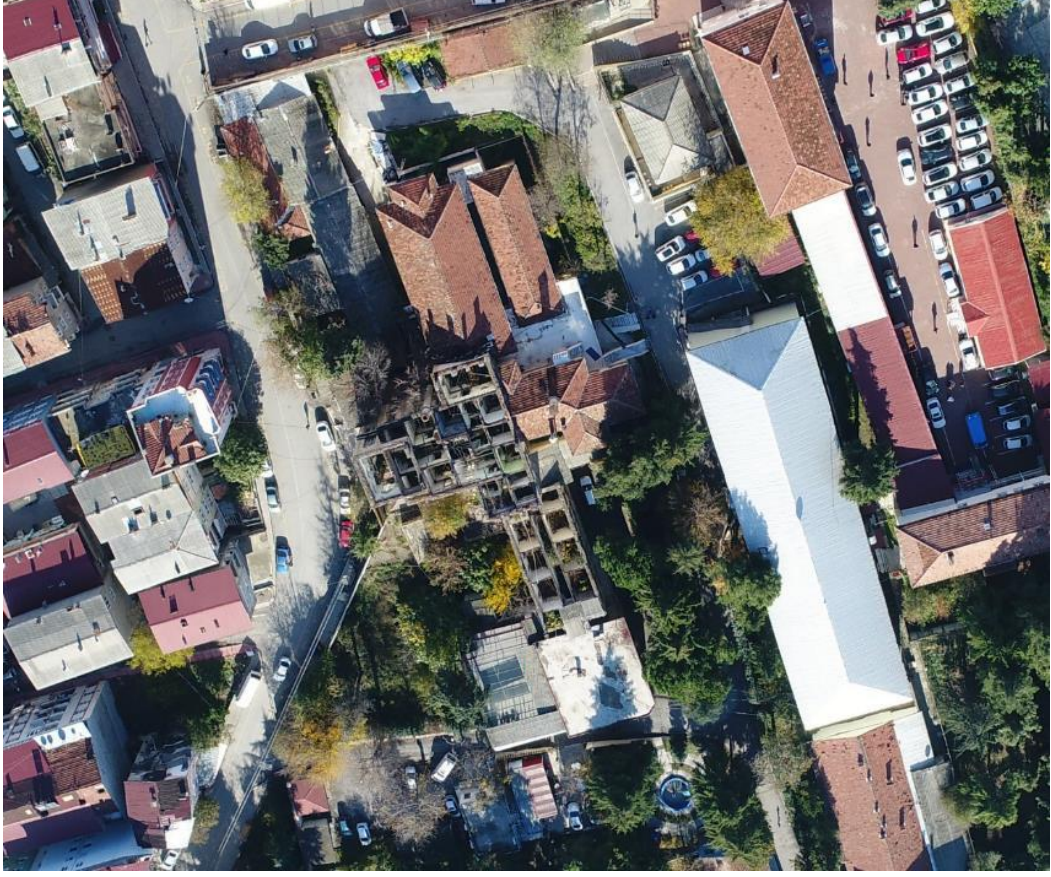
Fotoğraf 534: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Batı Cephinin İçte Kalan Güney Bölümünün Görünüşü

Fotoğraf 535: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Güney Cephesi

Fotoğraf 536: Kayseri Talas Amerikan Hastanesi, Dispanser Binası, Kuzeybatıdan Görünüşü

Fotoğraf 537: Samsun Hamidiye Hastanesi, Havadan Görünüşü (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 538: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z26 Nolu Depo Odası (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 539: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z45 Nolu Odası (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 540: Samsun Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Z47 Nolu Holü (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 541: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 542: Samsun Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 543: Samsun Hamidiye Hastanesi, Güney Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 544: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 545: Samsun Hamidiye Hastanesi, Batı Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 546: Samsun Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivinden)

Fotoğraf 547: Urfa İsviçre Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 548: Urfa İsviçre Hastanesi, Avluyu İkiye Bölen Merdivenler

Fotoğraf 549: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat, Müdür Odası

Fotoğraf 550: : Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Zemin Kat, Batı Uçtaki Oda ve Aralık Bölümü

Fotoğraf 551: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat Balkonu

Fotoğraf 552: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Birinci Kat, Batıdaki Odası

Fotoğraf 553: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Güney Cephesi

Fotoğraf 554: Urfa İsviçre Hastanesi, Ana Bina, Güney ve Batı Cephelerden Görünüşü

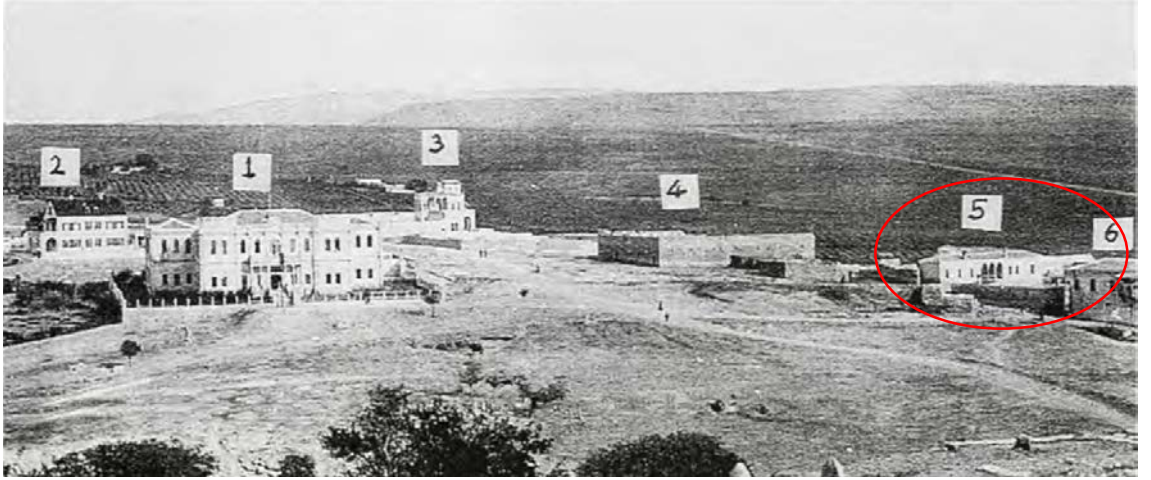
Fotoğraf 555: Urfa İsviçre Hastanesi, Batıdaki Avlunun Kuzeyindeki Mekânlar

Fotoğraf 556: Urfa İsviçre Hastanesi, Doğudaki Avlunun Kuzeyindeki Mekânlar

Fotoğraf 557: Urfa İsviçre Hastanesi, Bahçenin Güneyindeki Mekânlar

Fotoğraf 558: Urfa İsviçre Hastanesini Uzaktan Gösteren Fotoğraf (A. C. Kürkçüoğlu, 2002, s. 63.)

Fotoğraf 559: Erzurum Gureba Hastanesi, Güney Cepheye Bitişik Olarak Yapılmış Olan Ek Binanın Yıkılmadan Önceki Hali (Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivinden)

Fotoğraf 560: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 561: Erzurum Gureba Hastanesi, Zemin Kat, Doğu Kanadın Güney Ucundaki Odası

Fotoğraf 562: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 563: Erzurum Gureba Hastanesi, Birinci Kat, Doğu Kanadın Kuzey Ucundaki Odası

Fotoğraf 564: Erzurum Gureba Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 565: Erzurum Gureba Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 566: Erzurum Gureba Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 567: Erzurum Gureba Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 568: Erzurum Gureba Hastanesi, Güney Cephesi

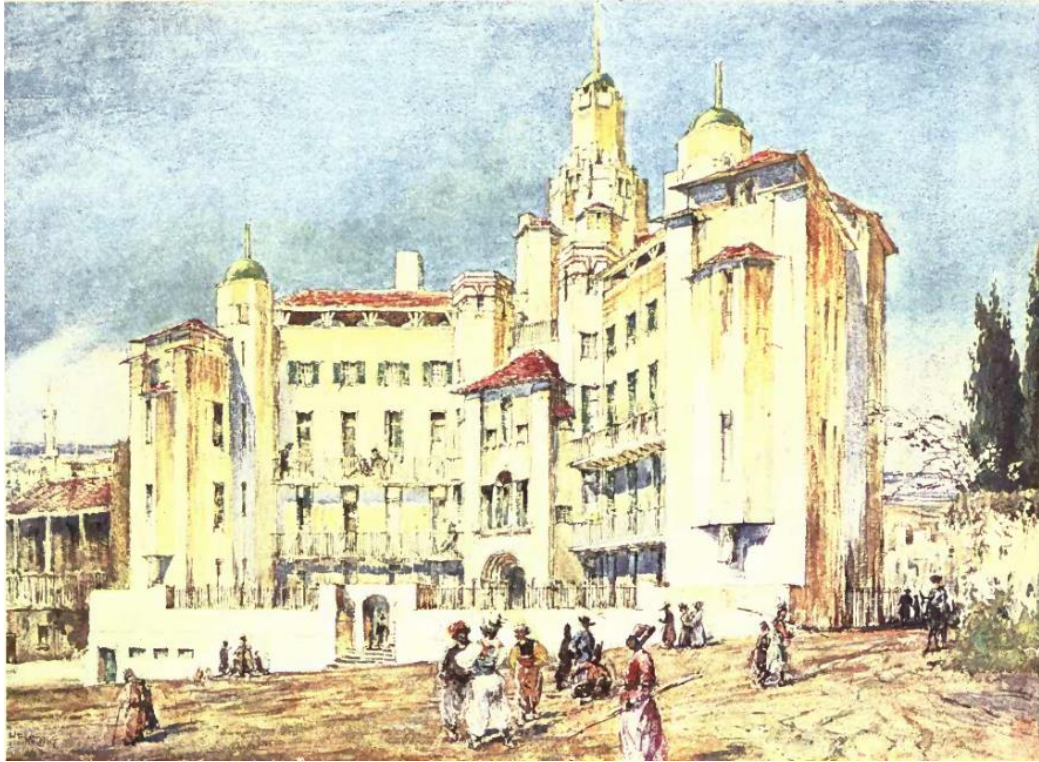
Fotoğraf 569: Erzurum Gureba Hastanesi, Açılışını Gösteren 1904 Tarihli Fotoğraf (BOA, Y.EE.d, No: 413)

Fotoğraf 570: Erzurum Gureba Hastanesi, Ana Kapı Açıklığının Yukarısındaki Kitabelik

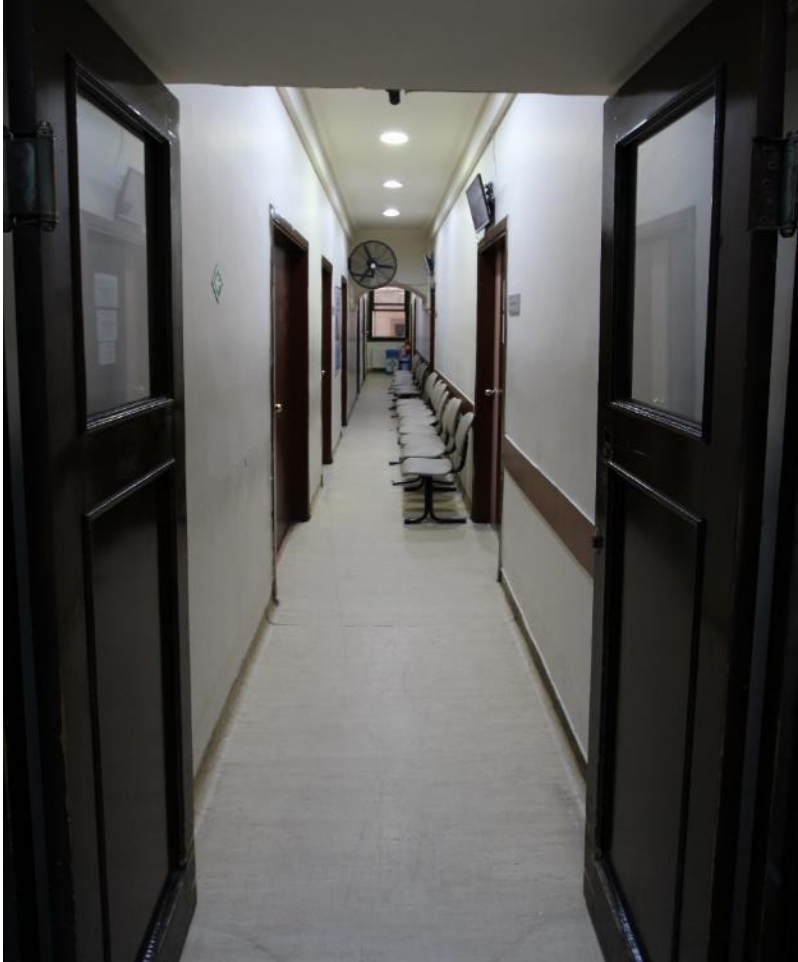
Fotoğraf 571: İstanbul İngiliz Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 572: İstanbul İngiliz Hastanesi Gravürü (Academy Architecture and Architectural Review, 1902)

Fotoğraf 573: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Onikigen Koridoru

Fotoğraf 574: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Güneydoğu Kanadın Koridoru

Fotoğraf 575: İstanbul İngiliz Hastanesi, Zemin Kat, Güneydoğu Kanadının Ucundaki Odası

Fotoğraf 576: İstanbul İngiliz Hastanesi, Birinci Kat, Kuzeydoğu Kanat Koridoru

Fotoğraf 577: İstanbul İngiliz Hastanesi, İkinci Kat, Batı Kanadı

Fotoğraf 578: İstanbul İngiliz Hastanesi, Dördüncü Kat, Güneydoğu Kanadı

Fotoğraf 579: İstanbul İngiliz Hastanesi Ana Girişi

Fotoğraf 580: İstanbul İngiliz Hastanesi, Kuzeydoğu Kanadın Doğu Cephesi

Fotoğraf 581: İstanbul İngiliz Hastanesi, Güneydoğu Kanadın Doğu Cephesi

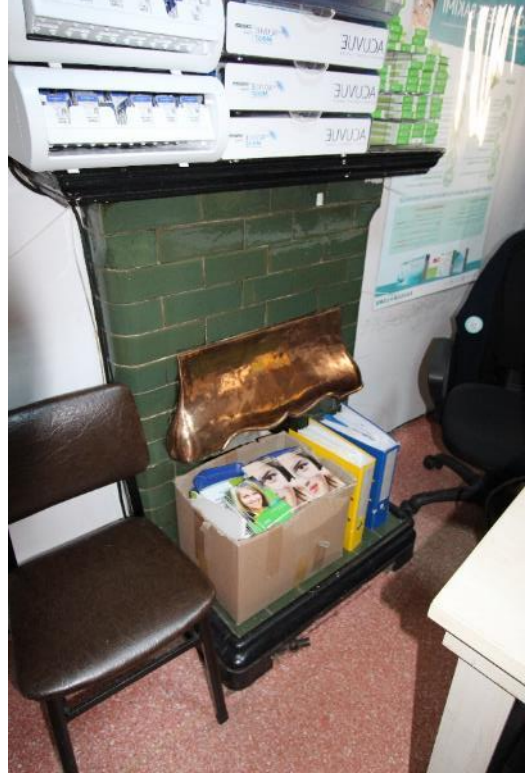
Fotoğraf 582: İstanbul İngiliz Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 583: İstanbul İngiliz Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 584: İstanbul İngiliz Hastanesi Kulesi

Fotoğraf 585: İstanbul İngiliz Hastanesi, Çini Soba ve Şömine

Fotoğraf 586: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Giriş Holü

Fotoğraf 587: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat Ana Koridorunun Güney Kanadının Doğu Ucundaki Odası

Fotoğraf 588: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kat, Ana Koridoru ve Kuzeydoğu Yöndeki Yan Girişi

Fotoğraf 589: Urfa Hamidiye Hastanesi, Zemin Kattaki Odanın apraz Tonozlu Tavanı

Fotoğraf 590: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat Ana Koridoru

Fotoğraf 591: Urfa Hamidiye Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 592: Urfa Hamidiye Hastanesi, Orta Kanadın Batı Cephesi

Fotoğraf 593: Urfa Hamidiye Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 594: Urfa Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 595: Urfa Hamidiye Hastanesi, Orta Kanadın Kuzey Cephesi

Fotoğraf 596: Urfa Hamidiye Hastanesi, Ana Kapı Açıklığı Kemerli ile Kapının İki Yanındaki Sütunlardan Detay

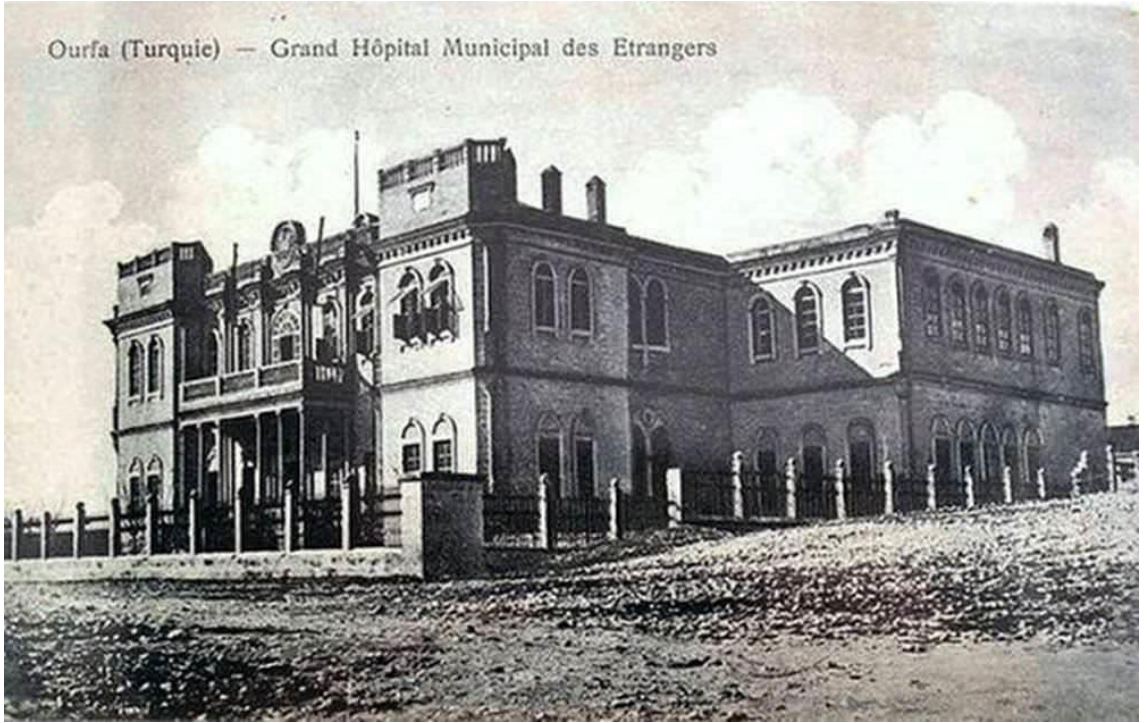
Fotoğraf 597: Urfa Hamidiye Hastanesi, Birinci Kat, Sütun Başlığı Detayı

Fotoğraf 598: Urfa Hastanesi, Birinci Kat, Balkon Kapısı Kemer

Fotoğraf 599: Urfa Hamidiye Hastanesi, Kuzey Cephedeki Birinci Kat Pencere Üstündeki Süsleme Detayı

Fotoğraf 600: Urfa Hamidiye Hastanesi, Güneydoğudan Görünüşü
(<http://www.eskiturkiye.net/3319/sanliurfa-buyuk-hastane#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 601: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 602: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Zemin Kat, Toplantı Salonu Kullanılan Oda

Fotoğraf 603: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 604: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Birinci Kat, Hasta Odası

Fotoğraf 605: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 606: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 607: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi, Batı ve Kuzey Cepheleri

Fotoğraf 608: İzmir Emraz-ı Zühreviye (Eşrefpaşa) Hastanesi 1930'lar (İzmir Büyükşehir Belediyesi Eşrefpaşa Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 609: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Holü

Fotoğraf 610: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoru

Fotoğraf 611: Mersin Millet Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoruna Açılan Kuzeybatı Odası

Fotoğraf 612: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat, Balkona Geçiş Sağlayan Odası

Fotoğraf 613: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 614: Mersin Millet Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Güneyindeki Bölüm

Fotoğraf 615: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 616: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Holü

Fotoğraf 617: Mersin Millet Hastanesi, Bodrum Kat Koridoruna Doğu Yönden Açılan Oda

Fotoğraf 618: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 619: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 620: Mersin Millet Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 621: Mersin Millet Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 622: Mersin Millet Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 623: Mersin Millet Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 624: Mersin Millet Hastanesi, Batı Cephesi, 1910 Yılına Ait Fotoğraf (Develi, 1990, s. 128)

Fotoğraf 625: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridoru

Fotoğraf 626: İzmir Fransız Hastanesi, Zemin Kat Kuzey Koridorunun Sonundaki Oda

Fotoğraf 627: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat Holü

Fotoğraf 628: İzmir Fransız Hastanesi, Birinci Kat, Güney Koridorunun Güneyindeki Mekân

Fotoğraf 629: İzmir Fransız Hastanesi, Ana Girişi

Fotoğraf 630: İzmir Fransız Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 631: İzmir Fransız Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 632: İzmir Fransız Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 633: İzmir Fransız Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 634: İzmir Fransız Hastanesi, Giriş Holü Zemin Karosu

Fotoğraf 635: İzmir Fransız Hastanesi, Giriş Holü Zemin Karosu Detayı

Fotoğraf 636: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat Holü

Fotoğraf 637: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridoru

Fotoğraf 638: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridorunun Güneybatısındaki İki Odanın Açıldığı Koridor

Fotoğraf 639: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Zemin Kat, Güneydoğu Koridorunun Güneybatısındaki Koridora Açılan Odası

Fotoğraf 640: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 641: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Girişi

Fotoğraf 642: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası: Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 643: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 644: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 645: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 646: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Güneybatı Cephesi (<http://www.eskiistanbul.net/4960/kasimpasa-deniz-hastanesi#lg=0&slide=0>)

Fotoğraf 647: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Sütun Başlığı Detayı

Fotoğraf 648: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Kapı Açıklığının Yanındaki Konsollar

Fotoğraf 649: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Pencere Süsleme Detayı

Fotoğraf 650: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Pencere Altı Süsleme Detayı

Fotoğraf 651: Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Cerrahi Binası, Ana Kapı Ahşap Kanadı

Fotoğraf 652: Avusturya-Macaristan Hastanesi, İç Mekândan Örnek
(<https://www.zingat.com/taksim-residence-pasteur-binasinda-lux-satilik-daire-845463i>)

Fotoğraf 653: Avusturya-Macaristan Hastanesi, İç Mekândan Örnek
 (<https://tekfengayrimenkul.com/taksim.aspx>)

Fotoğraf 654: Avusturya-Macaristan Hastanesi, Doğu Cephesi
 (http://mobal.com.tr/client/images/content/TekfenResidencesTaksim/TekfenResidencesTaksim_4.jpg)

Fotoğraf 655: Avusturya-Macaristan Hastanesi, Doğu Cephesi
(<http://protecture.com.tr/taksim-residence>)

Fotoğraf 656: Merzifon Amerikan Hastanesi, Restorasyon Önceki Durumu (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden)

Fotoğraf 657: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat, Giriş Holü ve Koridoru

Fotoğraf 658: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holünün Güneyindeki Derslik Olarak Kullanılan Geniş Odası

Fotoğraf 659: Merzifon Amerikan Hastanesi, Zemin Kat, Güney Kanadı

Fotoğraf 660: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat, Merdivenlerin Karşısındaki Oda

Fotoğraf 661: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 662: Merzifon Amerikan Hastanesi, Birinci Kat, Koridorun Doğusundaki Odalardan Güney Uçtaki Oda

Fotoğraf 663: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat, Koridorun Doğusundaki Odalardan Kuzey Uçtaki Oda

Fotoğraf 664: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat, Güney Kanat Doğu Odası

Fotoğraf 665: Merzifon Amerikan Hastanesi, İkinci Kat Koridoru

Fotoğraf 666: Merzifon Amerikan Hastanesi, Üçüncü Kat, Merdivenin Karşısındaki Geniş Oda

Fotoğraf 667: Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephenin Ortasındaki Ana Girişi

Fotoğraf 668: Merzifon Amerikan Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 669: Merzifon Amerikan Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 670: Merzifon Amerikan Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 671: Merzifon Amerikan Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 672: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat Holü

Fotoğraf 673: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat, Doğu Koridoru

Fotoğraf 674: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Zemin Kat, Doğu Koridorunun Kuzeydoğu Ucundaki Odası

Fotoğraf 675: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat, Koridora Eyvan Şeklinde Açılan Mekân

Fotoğraf 676: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 677: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Birinci Kat Koridorunun Güneydoğu Ucundaki Oda

Fotoğraf 678: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 679: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Bodrum Kat Koridorunun Güneyindeki Odası

Fotoğraf 680: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Güney Cephesi

Fotoğraf 681: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Batı Cephesi

Fotoğraf 682: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 683: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası, Doğu Cephesi

Fotoğraf 684: Cerrahpaşa Hastanesi, jermeyaresi, Güney Cephedeki Kapı Açıklığı

Fotoğraf 685: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 686: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 687: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Kuzey Cephedeki Kapı Açıklığı

Fotoğraf 688: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 689: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 690: Cerrahpaşa Hastanesi, Cerrahi Binası Balkonü Karo Süslemeleri

Fotoğraf 691: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Kapısı Çini Süsleme Detayı

Fotoğraf 692: Cerrahpaşa Hastanesi, Merkez Dairesi, Güney Kapısı Süsleme Detayı

Fotoğraf 693: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Havadan Görünüşü (Google Earth)

Fotoğraf 694: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü

Fotoğraf 695: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 696: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Zemin Kat Koridorunun Doğusunda Odalardan Güney Baştaki Odası

Fotoğraf 697: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Giriş Holü

Fotoğraf 698: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 699: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Bodrum Kat, Kuzey Mekânı

Fotoğraf 700: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Ana Giriş

Fotoğraf 701: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 702: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 703: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 704: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 705: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 706: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cepheyi Gösteren Tarihsiz Fotoğrafı
(<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305612879571>)

Fotoğraf 707: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi, Doğu Cepheyi Gösteren Tarihsiz Fotoğrafı
(<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/305245479571>)

Fotoğraf 708: Balıkesir Reşit Bey Hastanesini Güneydoğudan Gösteren Tarihsiz Fotoğrafı
(<https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.303731884571/10155836622014572>)

Fotoğraf 709: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı

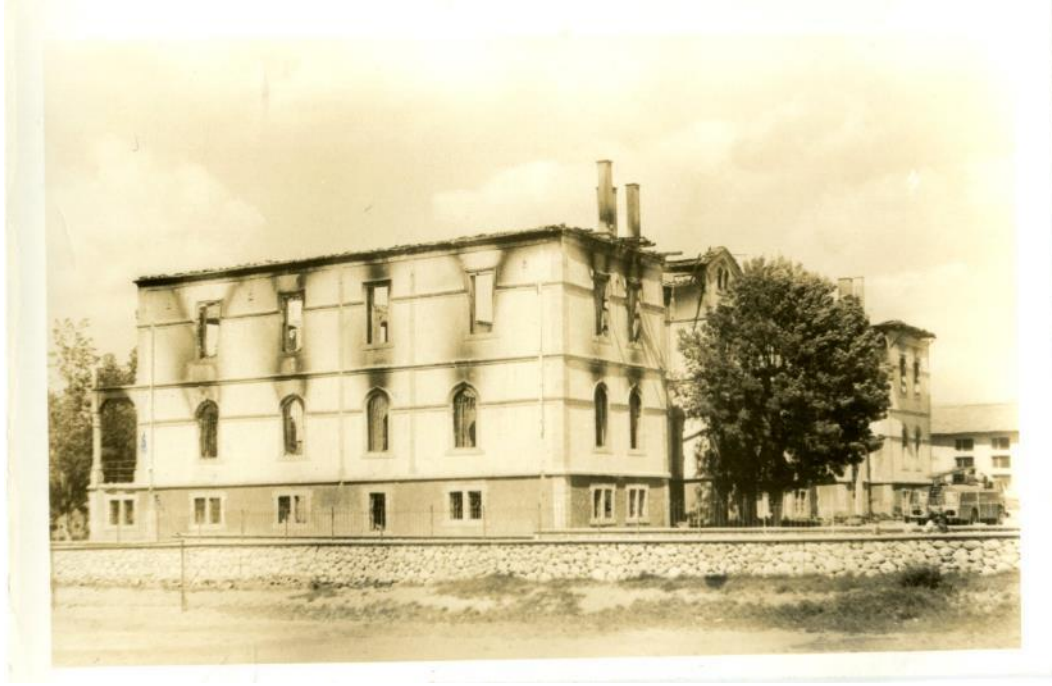
Fotoğraf 710: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı Sıcaklık Bölümü

Fotoğraf 711: Balıkesir Reşit Bey Hastanesi Hamamı, Sıcaklık Bölümü Karo Detayı

Fotoğraf 712: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi Kitabesi

Fotoğraf 713: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Güneybatıdan Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 714: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Güney Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 715: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Kuzey Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 716: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra Kuzey Cephenin Durumu (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 717: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra İç Kısmından Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 718: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, 1988 Yılı Yangınından Sonra İç Kısmından Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 719: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Genel Görünüşü (Çorum Müzesi Arşivinden)

Fotoğraf 720: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Sergi Salonu

Fotoğraf 721: Çorum Emrâz-1 Umumiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 722: Çorum Emrâz-1 Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Sergi Salonu

Fotoğraf 723: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 724: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Bodrum Kat Sergi Salonu

Fotoğraf 725: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 726: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Ana Girişi

Fotoğraf 727: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Kuzey Cephenin Batı Ucundaki Balkonu

Fotoğraf 728: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Batı Cephesi

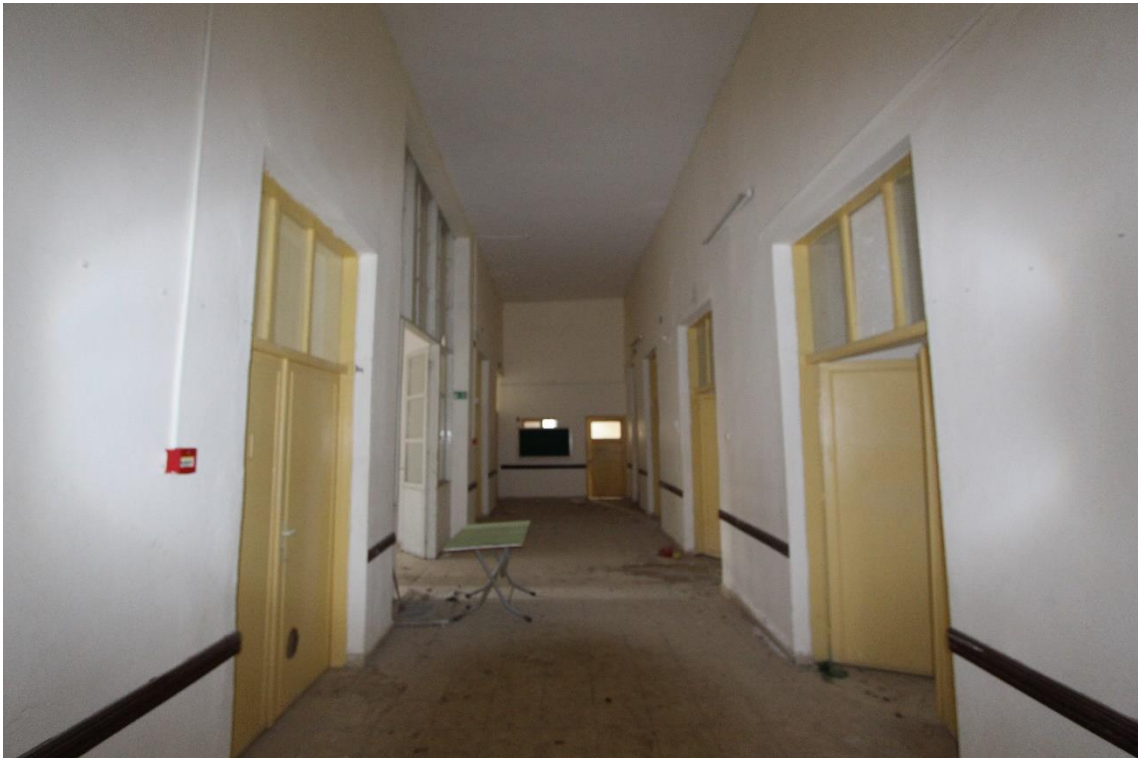
Fotoğraf 729: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 730: Çorum Emrâz-ı Umumiye Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 731: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Holü

Fotoğraf 732: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoru

Fotoğraf 733: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoruna Doğu Yönden Açılan Odası

Fotoğraf 734: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Koridoruna Kuzey Yönden Açılan ve Mutfak Olarak Kullanılmış Odası

Fotoğraf 735: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Güney Cephesi

Fotoğraf 736: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Güney Cephesi

Fotoğraf 737: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Batı Cephesi

Fotoğraf 738: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 739: Mersin Silifke Gureba Hastanesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 740: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Havdan Görünüşü (İzmir Dr. Suat Seren Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Arşivinden)

Fotoğraf 741: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Giriş Holü

Fotoğraf 742: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 743: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat, Batı Kanadın Kuzey Ucundaki Odası

Fotoğraf 744: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 745: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Oda Detayı

Fotoğraf 746: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Bodrum Kat Koridoru

Fotoğraf 747: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 748: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 749: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Kuzey Cehesi

Fotoğraf 750: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Batı Cehesi

Fotoğraf 751: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü (E. Yalnız, 2017, s. 39)

Fotoğraf 752: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güneybatıdan Görünüşü (<https://i.pinimg.com/originals/aa/7f/d5/aa7fd57aab634e18b93a201d0130d912.jpg>)

Fotoğraf 753: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Güney Cephesi (E. Yalnız, 2017, s. 39)

Fotoğraf 754: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Ana Kapısı Süsleme Detayı

Fotoğraf 755: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Giriş Holündeki Karo Süslemesi

Fotoğraf 756: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Birinci Kat Koridoru Karo Süslemesi

Fotoğraf 757: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru Karo Süslemesi

Fotoğraf 758: İzmir Emraz-ı Sariye ve İstilaiye Hastanesi, Zemin Kat Koridoru Karo Süslemesi

Fotoğraf 759: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat Koridoru

Fotoğraf 760: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat, Kuzey Kanadın Koridoru

Fotoğraf 761: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi Zemin Kat, Kuzey Kanadın Doğusundaki Odası

Fotoğraf 762: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridoru

Fotoğraf 763: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Batısında, Güney Uçtaki Odası

Fotoğraf 764: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat Koridorunun Batısındaki Hasta Odası Olarak Kullanılan Geniş Odası

Fotoğraf 765: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Güney Kanat Koridoru

Fotoğraf 766: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Güney Kanadın Kuzeyinde, Doğu Uçtaki Odası

Fotoğraf 767: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Birinci Kat, Koğuş Olarak Düzenlenen Kuzey Kanadı

Fotoğraf 768: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Doğu Cephesi

Fotoğraf 769: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Doğu Cephe, Kuzey Kanadı

Fotoğraf 770: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Güney Cephesi

Fotoğraf 771: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Kuzey Cephesi

Fotoğraf 772: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Batı Cephesi

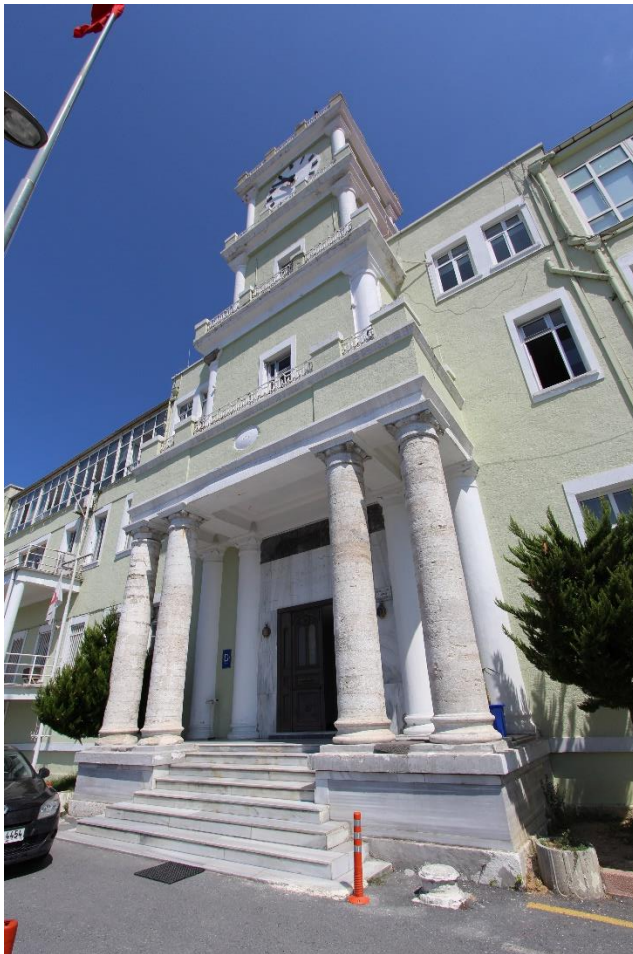
Fotoğraf 773: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Batı Cephesi

Fotoğraf 774: Zonguldak Amele (Memleket) Hastanesi, Ahşap Saçakların Altındaki Ahşap Süslemesi

Fotoğraf 775: İzmir Etnografya Müzesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 776: İstanbul Kasımpaşa Bahriye (Tersane-İ Âmire) Hastanesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 777: İstanbul Avusturya Sen Jorj Hastanesi, Genel Görünüşü

Fotoğraf 778: Kars İl Sağlık Müdürlüğü Binası (Kars Eski Hastanesi), Genel Görünüşü

Fotoğraf 779: Kars Sarıkamış Askeri Hastanesi, Genel Görünüşü (Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinden)

Fotoğraf 780: Sivas Gençlik Merkezi (West Memorial Hastanesi), Genel Görünüşü

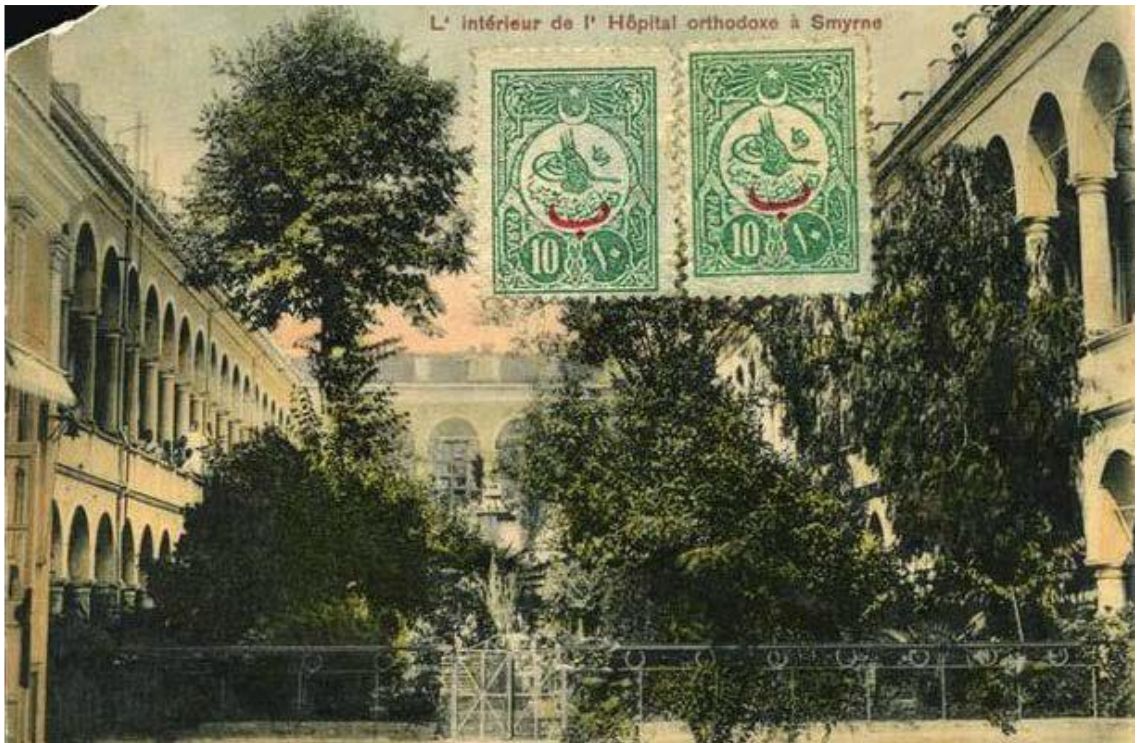
Fotoğraf 781: İzmir Karataş Musevi Hastanesi, Genel Görünüşü

Fotoğraf 782: İzmir Karantina Hastanesi, Genel Görünüşü (<http://www.urla.bel.tr/urla/2/urla-karantina-adasi>)

Fotoğraf 783: Raymond Pere Tarafından Tasarlanan İzmir St. Antoine Hastanesi Ek Binası (D. Akyol Altun, 2014, s. 437)

Fotoğraf 784: İzmir Rum Hastanesi (D. Akyol Altun, 2014, s. 438)

Fotoğraf 785: Erzincan “Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Merkez (Mecidiye) Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90505/6)

Fotoğraf 786: Edirne Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90455/27)

Fotoğraf 787: Gelibolu Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91074/15)

Fotoğraf 788: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1599)

Fotoğraf 789: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 1 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1605)

Fotoğraf 790: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 6 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1604)

Fotoğraf 791: Kastamonu Frengi ve Gureba Hastanesi 3 Numaralı Koğuşu (BOA, FTG.f., No: 1602)

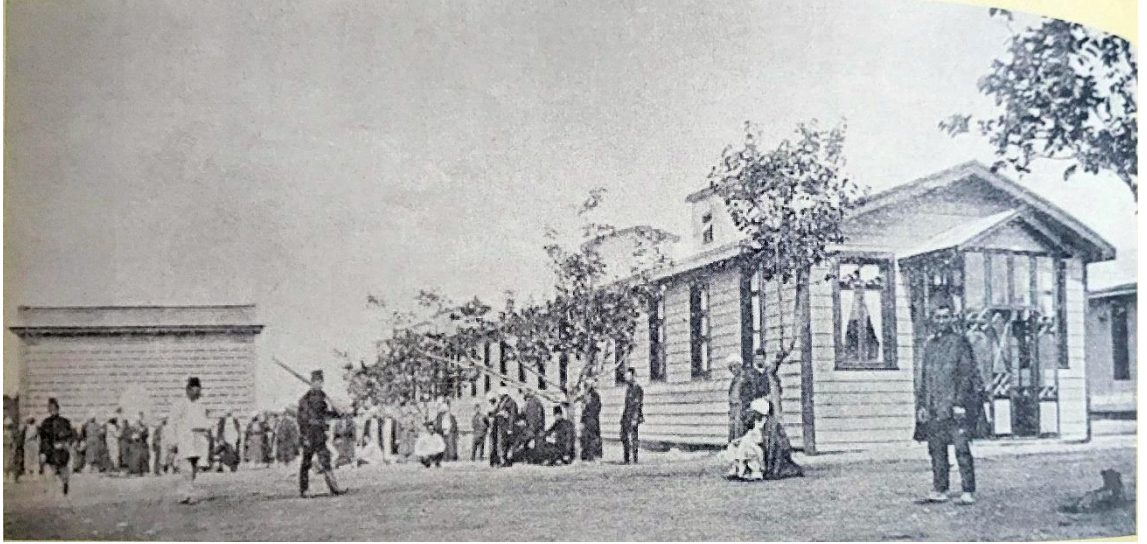
Fotoğraf 792: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91074/27)

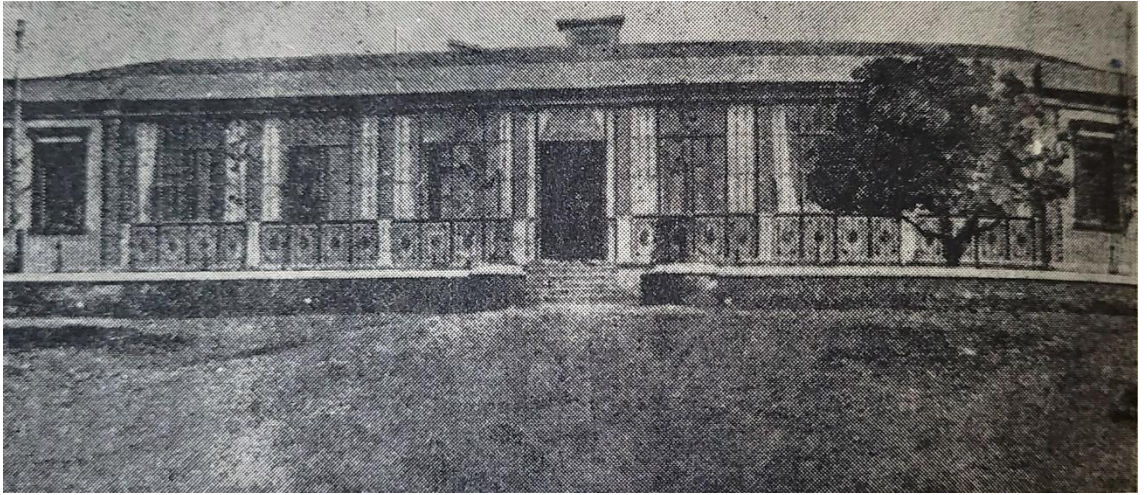
Fotoğraf 793: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90455/47)

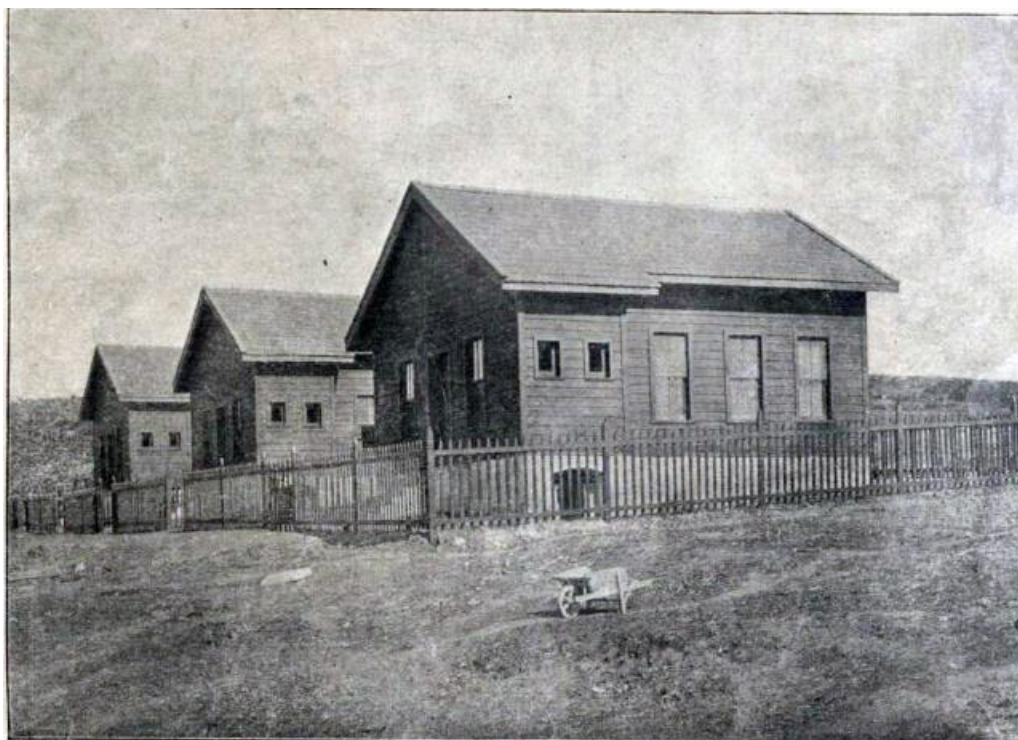
Fotoğraf 794: Kırklareli (Kırkkilise) Askeri Hastanesi Ek Binası
(<https://www.trakyaagezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/>)

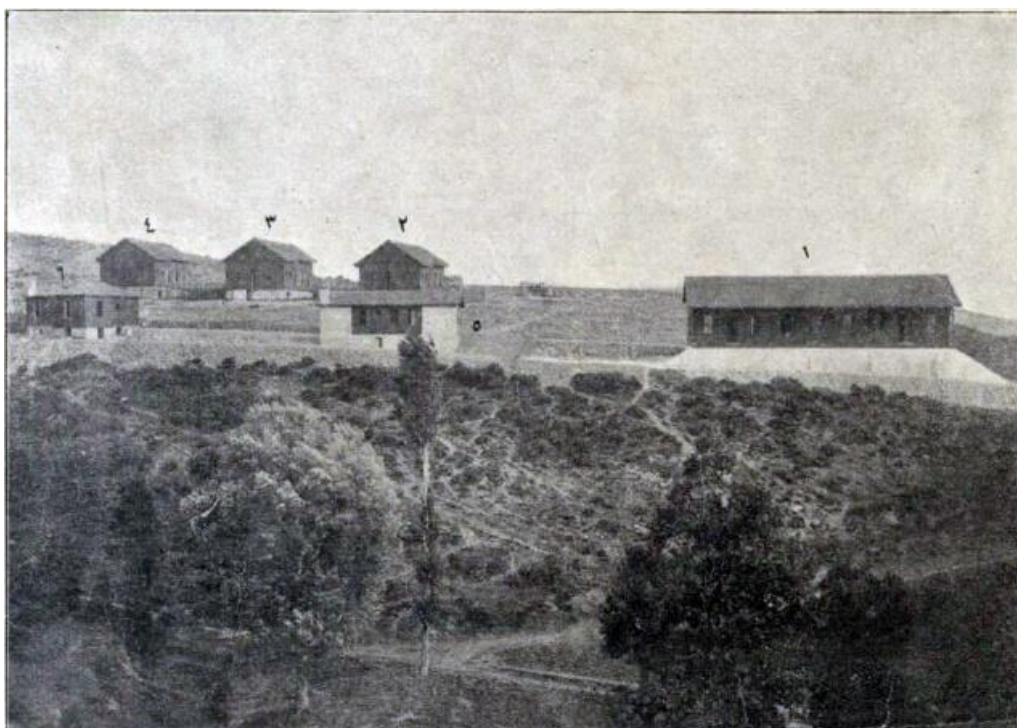
Fotoğraf 795: Yıldız Askeri Hastanesi Ameliyathane Dairesi (Kemal Özbay, 1991, c. III/II, s. 327)

Fotoğraf 796: Yıldız Askeri Hastanesi Barakası (Kemal Özbay, 1991, C. III/II, s. 326)

Fotoğraf 797: Serviburnu Hastanesi (BOA, DH.MB..HPS.M., No: 52-29)

Fotoğraf 798: Fotoğraf 752: Serviburnu Hastanesi (BOA, DH.MB..HPS.M., No: 52-29)

Fotoğraf 799: Bolu Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1726)

Fotoğraf 800: Sinop Frengi Hastanesi (N. Sarı, A. Z. İzgöer, R. Tuğ., 2014, s. 309)

Fotoğraf 801: Sinop Frengi Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 491, 1900, s. 361)

سینوپ . فرنگی خیمه‌خانه‌ساز قیامده فریبور ایله کور ویش

Fotoğraf 802: Sinop Frengi Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 622)

Fotoğraf 803: Ankara Gureba Hastanesi Kuzey ve Batıdan Görünüŧü (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90431/40)

Fotoğraf 804: Ankara Gureba Hastanesi Kuzeyden Görünüŧü (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90431/39)

Fotoğraf 805: Elazığ Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:779-58/2)

Fotoğraf 806: Rize Gureba ve Askeri Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:90764/19)

Fotoğraf 807: Aydın Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No:90601/3)

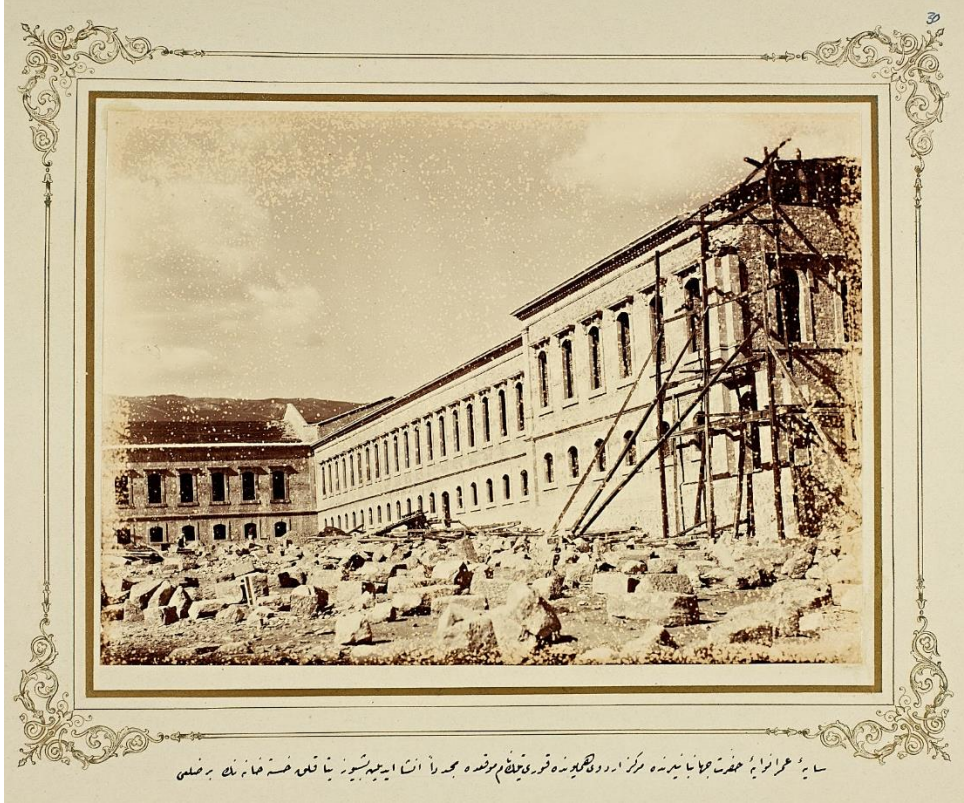
Fotoğraf 808: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Ana Kanadın Bahçeye Bakan Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/29)

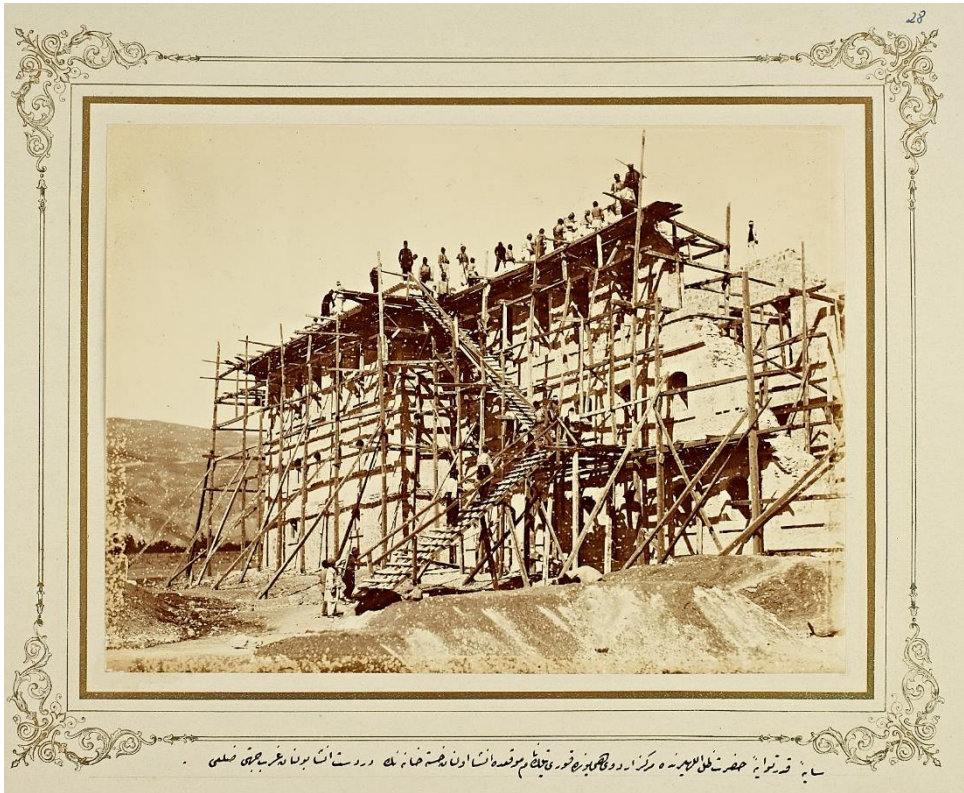
Fotoğraf 809: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/17)

Fotoğraf 810: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanadı Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/33)

Fotoğraf 811: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Doğu Kanat Batı Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/30)

Fotoğraf 812: Erzincan Kurutilek Askeri Hastanesi, Batı Kanat Dış Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 91121/28)

Fotoğraf 813:Kırklareli (Kırkkilise) Gureba Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 303, 1896, s. 260)

Fotoğraf 814: Ordu Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., 1305)

Fotoğraf 815: Adana Gureba Hastanesi (Servet-i Fünun Dergisi, S. 342, 1897, s. 53)

Fotoğraf 816: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Merkez Bina Ana Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/1)

Fotoğraf 817: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Merkez Bina Doğu Cephesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/6)

Fotoğraf 818: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Muayenehane Binası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 779-42/3)

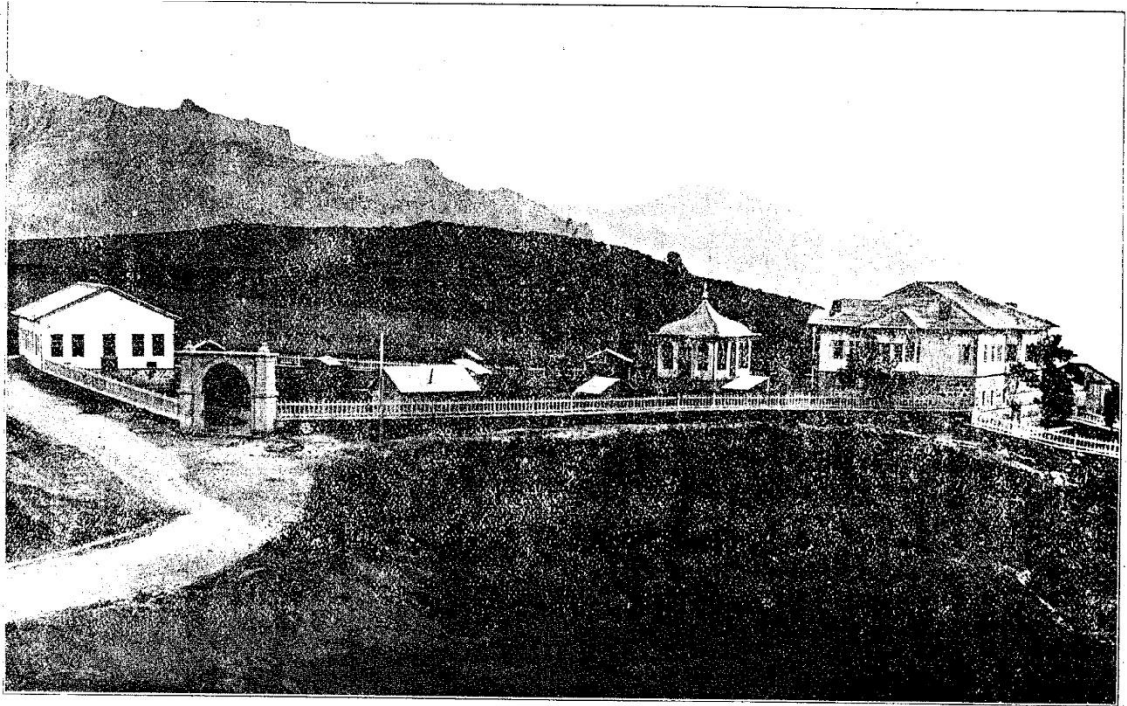
Fotoğraf 819: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Muayenehane Binası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90609/25)

Fotoğraf 820: İstanbul Hamidiye Etfal Hastanesi Cerrahi Binası (N. Yıldırım, 2010b, s. 47)

Fotoğraf 823: Kırkağaç Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/24)

Fotoğraf 824: Karahisar-ı Şarki Gureba Hastanesi (Sivas Vilayeti Salnâmesi, 1325 / 1906)

Fotoğraf 825: Alaşehir Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/16)

Fotoğraf 826: Soma Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90562/28)

Fotoğraf 827: Antep Hamidiye Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90435/7)

Fotoğraf 828: Isparta Gureba Hastanesi (BOA, FTG.f., No: 1703)

Fotoğraf 831: Bursa Hamidiye Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90560/27)

Fotoğraf 832: Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahip) Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90560/25)

Fotoğraf 833: Manisa Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90410/10)

Fotoğraf 834: Manisa Gureba Hastanesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ftg. No: 90561/8)

Fotoğraf 835: Elazığ Annie Tracy Riggs Hastanesi
<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/yerel-ozellikler/halk-hekimligi.html>

Fotoğraf 836: Konya Amerikan Hastanesi
<https://twitter.com/tarihkonya/status/958811360779005952/photo/1>

Fotoğraf 837: İzmit Gureba Hastanesi (N. Ersoy, 2016, s. 1647)

ÖZ GEÇMİŞ**KİMLİK BİLGİLERİ**

Adı Soyadı : Sertan ATASOY

Doğum Yeri : İstanbul

Doğum Tarihi : 06.08.1983

E-posta : sertanatasoy@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Antalya Gazi Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD

Doktora: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce (Orta)

İŞ DENEYİMİ : 2012'den beri Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi

ARAŞTIRMA ALANLARI: Sanat Tarihi, Osmanlı Mimarisi, Türk-İslam Mimarisi

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: